

BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM
MEDIOLANENSIUM.
TOMUS PRIMUS.

PHILIPPI ARGELATI
BONONIENSIS
BIBLIOTHECA
SCRIPTORUM MEDIOLANENSIUM,
SEU
ACTA, ET ELOGIA
VIRORUM OMNIGENA ERUDITIONE ILLUSTRIUM,
QUI IN METROPOLI INSUBRIÆ, OPPIDISQUE
CIRCUMJACENTIBUS ORTI SUNT;

ADDITIS

LITERARIIS MONUMENTIS POST EORUMDEM OBITUM RELICTIS,
AUT AB ALIIS MEMORIÆ TRADITIS.

PRÆMITTITUR

CLARISSIMI VIRI JOSEPHI ANTONII SAXII

Collegii SS. Ambrosii, & Caroli Oblati, necnon Bibliothecæ Ambrosianæ Præfecti

HISTORIA LITERARIO-TYPOGRAPHICA MEDIOLANENSIS
AB ANNO MCDLXV. AD ANNUM MD. NUNC PRIMUM EDITA;
UNA CUM INDICIBUS NECESSARIIS LOCUPLETISSIMIS.

TOMUS PRIMUS.

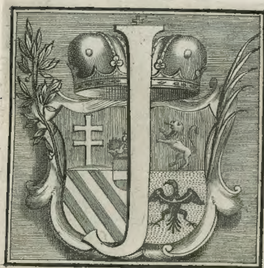

MEDIOLANI, MDCCXLV.
IN ÆDIBUS PALATINIS.
SUPERIORUM PERMISSU.

AUGUSTISSIMÆ REGINÆ
MARIÆ THERESIÆ
AUSTRIÆ
ROMM. IMPERATRICI

PHILIPPUS ARGELATUS BONONIENSIS
VITAM, ET FELICITATEM.

Amdiu est, IMPERATRIX AUGUSTISSIMA, *quòd novissimos hosce labores meos Majestati Tuæ dedicare cogitaveram, humillimisque, ut par est, precibus petitam inscribendi Sacratissimi Nominis Tui facultatem, Clementiâ, qua soles, datam esse intellexeram, sed cognita necessitate secundarum curarum operi absolvendo, plus moræ interpositum est, quàm quod animo designaveram, atque inde impatienti sollicitudine vexabar; sed ecce absolutis interim S. R. Imperii Comitiis, optatissimus ad nos Nuncius mense transacto pervênit, quo cognitum est*, SERENISSIMUM FRANCISCUM LOTHARINGIUM, MAGNUM HETRURIÆ DUCEM, *ac Maritum tuum ad Imperii fastigium elatum esse, ac Te, quæ Patrem, & Avos Cæsa-*

rea

rea dignitate, gestisque suis immortales repræsentas, Imperialem purpuram, in qua nata es, ad Christiani Nominis utilitatem induisse. Non ampliùs itaque cunctandum censui, ut priori novum gratulationis accederet officium, quod unicè versatur in effundendis ad Deum assiduè precibus, ut quos Providentiâ suâ nobis dedit Augustissimos Conjuges diu servet incolumes ad subditarum sibi Gentium, & Christianæ Religionis incrementum. Dedicationis verò consilium unum hoc est, AUGUSTISSIMA IMPERATRIX, *ut Cæsaris* CAROLI VI. *Patris Tui memoriæ nunquam interituræ grates in Te perpetuò rependam ob ingentia in me collata beneficia, quibus ingenii mei fœtus, qualescumque sint, Imperiali ejus munificentiæ me debere sentio, & qui benignissimum Patronum amisi publica debiti professione ad Imperiale Solium Tuum accedens hoc solatii habere possim, ut Tu* IMPERATRIX OPTIMA *Regiæ benignitatis favore dedititium paternum servum in clientelam recipere non dedigneris. Munus offero exiguum quidem, sed quantùm pro viribus dari potuit in hac nova Collectione Scriptorum omnium Mediolanensium, quos cognoscere potui ab assidua lectione Rerum præcipuè Italicarum, quibus edendis olim non infelicem operam præstiti hac in Urbe, quam meam secundam, non a fortuna, sed ab electione, patriam appello. Plura in hoc Opere sunt monumenta liberalitatis, per quam Austrii potissimùm Principes ad Literas, & Artes excitarunt, cupidos earum homines domi, forisque usui futuros, vel pace, vel bello; arescunt enim sine præmiis ingenia, iisque in altum doctrinarum pelagum elatis, dira paupertas est scopulus, quo naufragium patiuntur. Hanc ego calamitatem evitare hactenus potui, juvante Augustissimo Patre Tuo divæ memoriæ, neque despero munificentiæ Tuæ præsidio imposterum esse declinaturum. Accipe igitur,* CLEMENTISSIMA IMPERATRIX, *humillimi obsequii mei signum in Libro, quem ad Majestatis Tuæ pedes sisto inter plausus, & acclamationes novæ dignitatis, neque ad muneris pretium respice, sed ad animum offerentis Austriæ Domui perpetuò addictum, dum votis nunquam intermissis pro incolumitate Tua, & Augustæ Familiæ, in qua Spes publicæ locatæ sunt, prospera cuncta a Deo Optimo Maximo precor, & Victorias.*

Dabam Mediolani Pridie Kal. Novembris MDCCXLV.

LECTORI HUMANISSIMO
PHILIPPUS ARGELATUS
BONONIENSIS
S. P. D.

Antus est veterum ac novissimorum Scriptorum numerus, ac tanta editorum librorum copia, eorumque præsertim, qui ope artis, ut ajunt, typographicæ per tria ferme secula doctrinas omnes vel illustrarunt, vel plus quàm fortasse oportuerat coluerunt, ut bonarum Artium studiosis miraculo sit, atque, ut liberè dicam quod sentio, non semel impedimento, ac terrori, quasi mare vastissimum atque immensum sint ingressuri. Quamobrem Eruditorum hominum consilium probavi, qui longissimæ navigationis fines, ne à metaphora discedam, assiduis laboribus suis in aliorum utilitatem explorarunt. Scriptores eos intelligo, qui diuturna lectione sua comparatam eruditionem ceteris communicarunt, & Scriptorum censum egerunt; *Photium* Patriarcham Constantinopolitanum imitati, qui primus utilitatem operis inter Græcos agnovit, licèt ætate sua minor esset Scriptorum numerus, atque librorum; neque contentus Bibliothecam suam adornasse, judicium de singulis protulit ea felicitate, quæ hominem doctrinis omnibus institutum, supra quàm credibile sit, Gentibus omnibus commendavit.

Latinis verò nostris aliquot, non absimile consilium fuit; atque ut de ceteris taceam *D. Hieronymus* Ecclesiasticorum Scriptorum Catalogum, Romani Cleri eruditioni consulturus, composuit; sed suffocatis deinde Barbarorum excursionibus in Italia literis, cessatum est ab earum cultu, donec oppressis pari fortuna Turcarum feritate cultissimis olim Græcis, in Italiam nostram, & in hanc potissimùm

Civitatem à literatissimis ejusdem Nationis Viris, qui ad regiam Mediceorum & Vicecomitum liberalitatem à Patria expulsi confugerant, iterum sunt restitutæ. Hinc factum est, ut renovatis bonarum Artium studiis, excitatisque ad scribendum Italorum ingeniis, & crescente in dies libraria suppellectile, difficile nimis factum sit ipsis Principibus Viris universales Bibliothecas instituere in tanta varietate materiarum, atque linguarum, post natam præsertim inter cultiores Europæ Populos æmulationem, qua de Studiorum præstantia, nostro potissimùm ævo, inter se certare videntur, & ad literarum gloriam contendere; unde auctus est in immensum & MSS. Codicum, & impressorum librorum numerus, quorum exemplis comparandis regiæ non sufficiunt opes, quod satis experimento probatum est ab ipsis Summis Pontificibus, Imperatoribus, ac Regibus, qui thesauris profectò ingentibus in eam rem erogatis, literarum incremento instructissimas Bibliothecas dedicarunt; at ne unus quidem numeros omnes absolvere potuit, & quod etiam deterius est, nullus adhuc apparuit Index, qui Scriptorum omnium nomina saltem exhibeat, & librorum argumenta, uno tantùm excepto *P. Raphaële Savonarola* ex Clericis Regularibus, quos Theatinos vocant. Is Patavii amplissimum Opus designavit in Orbe suo literario, quo Hebraicos, Chaldaicos, Syriacos, Græcos, Arabicos, Persicos, Armenos, Germanicos, Æthiopes, Ægyptios, Italos, Gallos, Hispanos, Bohemos, Pannonios, Anglos, Belgas, & ceteros ceterarum Nationum Scriptores collegit assiduâ viginti annorum curâ, quibus latissimum Indicem composuit in quadraginta & amplius tomos manu sua scriptos distributum, eosque utinam invisere potuissem, plura ex doctissimi viri laboribus in meam hanc Bibliothecam deducturus, licèt mirandum opus ad exitum usque præteriti seculi perductum fuerit, vincente humanas vires argumento. Inde fortassis novo consilio factum est, ut doctissimi Viri singuli inter singulos latissimas Provincias partiti sint, & apparentibus in lucem publicam ornatissimis diversarum Nationum Bibliothecis fovisse quasque ad æmulationem virtutis, & laudis desiderium videantur. Quid enim aliud sibi voluisse dicendum est Auctores Germanicæ, Gallicæ, Hispanicæ, atque Italicæ Bibliothecæ, quàm de literarum gloria per Scriptorum suorum album certare, ingenioque & præstantia studiorum contendere? Neque hujusmodi amor intra solos Regionum fines contineri potuit, prodeuntibus publicam in scœnam fastis literatorum Virorum, ex quibus Civitates plurimum sibi decoris, & ornamenti accessisse existimarunt, & ad earum exemplum Societates etiam, & Familiæ potissimùm Ecclesiasticæ, quæ colendis Doctrinarum disciplinis jamdiu sunt exercitatæ, Scriptorum suorum Bibliothecas pariter proposuerunt, quæ ob multiplices sapientissimorum Hominum lucubrationes legentium superant expectationem. Quid dicam de Professoribus diversarum Artium, qui suorum Scriptorum censu habito amplissimo, eorum nomina in tabulas redegerunt? Sed ut ad me veniam, & ad consilii mei rationem explicandam, in hac nova Collectione Scriptorum Mediolanensium, id mihi præfari liceat, quod neminem in vitium vanæ gloriæ vertere velim, à teneris me videlicet unguibus, ut est in dicterio, literariæ historiæ studio summopere fuisse delectatum, evolutis per integrum vitæ curriculum pluribus insigniorum Bibliothecarum Indicibus, earumque loculis in Italia præsertim Cistyberina non semel excussis, quo uberiorem Scriptorum notitiam, & eruditionem pro ingenii mei tenuitate mihi compararem; ad quod accessit assiduum cum sapientissimis Viris literatum commercium, quos vel præsentes obsequio, & amicitia, vel absentes per Epistolas colui frequentissimas, unde mihi plurimum emolumenti ad eruditionem accessisse ingenuè fateor, & honori meo tribuo, hisce honestissimis artibus gratiam quoque Principum, eorumque beneficentiam aliquando in me convertere potuisse. Præ ceteris verò, si quid in hac studiorum parte, quæ vastissima est, ac propemodum infinita, mihi metipsi ad hoc ætatis blandiri possum, id *Antonio Magliabecco* Viro doctissimo me debere profiteor; biennio namque in florentissima studiis Urbe Florentia versatus, eo tempore, quo is Mediceæ præerat Bibliothecæ, assidua consuetudine hominis, cui ne minimum quidem in re literaria incognitum fuit, ob perpetuam ejus lectionem, & acerrimum ingenium, pluribus arcanisque notionibus edoctus, diligentiùs inquirere cœpi de Librorum Auctoribus, ac Editoribus, mihique satis persuasum fuit, hoc ad eruditionem conferre plurimum, ipsisque adipiscendis doctrinis omnibus non semel opitulari.

Cùm verò in hanc Metropolim veni, ne minimum quidem de hoc Opere capessendo cogitaveram, cùm probè sciam, quàm difficile sit, immo verò periculosum

losum, animum ad scribendum convertere hoc seculo, quo quantum doctrinæ florent, & artes, tanto delicatior, & nauseâ plenus Criticorum hominum gustus, quibus nulla unquam diligentia, nullus labor probatur, nisi qui vincat suorum aciem oculorum, & invidiam fortassis, qua mirum in modum lacerantur, ut se tantùm eruditos, ac doctos faciliùs venditare possint, & cum aliorum famæ jactura, Trasonis in morem, gloriari. Sed cùm frequenter in eos inciderim sermones, qui de Mediolanensibus Scriptoribus habebantur, & eruditis quibusque Viris id esse desideratum intelligerem, ut exactiori cura, quàm qua fecerat Abbas *Philippus Picinellus*, Bibliotheca Mediolanensium Scriptorum exhiberetur, licèt homini multiplicis lectionis, qui primus operi manum dedit, non exigua laus ab Eruditis omnibus debeatur, & seculi sui potius institutioni, quàm homini de literis benemerito fucati styli ridenda pompa sit fortasse tribuenda: quantum è Repub. foret hoc Opus amplecti probè cognovi.

Et quoniam in hac Urbe insignem *Italicorum Scriptorum*, & *Antiquitatum medii ævi* Collectionem, quæ Clariss. *Ludovicum Antonium Muratorium* eruditorum hominum seculo nostro in Italia facilè principem habet Auctorem, typis vulgari curabam, ob eamque causam innumeros propemodum Codices, & MSS., & jam ante typis impressos evolveram in celebratissimis Mediolanensibus Bibliothecis, Ambrosiana, Metropolitani Capituli, Braydensi, ac Monachorum Cisterciensium S. Ambrosii, aliisque pluribus, non tam copia, quàm delectu librorum amplissimis, non rarò nomina Mediolanensium Scriptorum occurrebant; hinc facilè nonnulli, aliud etiam agendo, desideratam operam navare me posse contendebant. Excusabam ego ingenii mei imbecillitatem, & animum ad alia intentum; de compilando namque Indice rerum universarum, quæ in magno Opere prædicto Rerum Italicarum continentur, unicè cogitabam, ne quid commodi, & ornamenti desiderandum laudatissimæ Collectioni superesset. Quod sane opus, plurium lectissimorum hominum labore, ac industria juvantibus, me tandem ferè ad calcem duxisse gaudeo, fractis licèt corporis viribus longo tœdio, & malignitate temporum animi firmitate concussa, ac Deo dante, brevì duobus paribus Tomis, in vulgus emittendum polliceor. Erat præterea non minoris notæ alterum Opus, *Collectio* scilicet *Poëtarum omnium veterum Latinorum cum Italica versione*, ad quam editionem parandam singulorum Poëtarum vitas præponere necessarium duxi, diligentiâ qua possum exactiore, Notasque ad calcem cujuscumque Voluminis difficilioribus locis apponere; quæ sanè omnia totum hominem exposcunt, sibique addicunt, & non pauca ad novam *Operum Panvinii* quoque editionem comparaveram, ut quod ante de *Sigonio* feceram, de altero Italo nostro, cui plurimum illustrata debeat antiquitas, aliquando benemererer; at inversis bellorum impetu œconomiæ rationibus, nisi novâ Principum beneficentiâ sim recreatus, desiderio potius, quàm operâ delectabor.

Hæc omnia, & alia plura, quæ ad literas non pertinent, meritò excusabam, præcipuè apud Illustrissimum, Doctissimumque Virum *Comitem Antonium Simonettam*, qui Patriæ amore accensus, me humanitate, qua solet, ad operam non invitabat solùm, sed ferme incitabat, itaut debitum propemodum reposcere interpretarer, quod quantum debeam Patrono humanissimo, tantæque auctoritatis Viro, assiduè sim professus, atque profitear, non immemor benefactorum, quantumque acceperim emolumenti ab eruditione sua in omni Latina, Græcaque antiquitate cultissima, qua cum generis, ac genii nobilitate coëunte, non solum apud nostrates, sed apud exteros prædicatur. At iterum excusabam difficultatem, quòd laboriosum nimis fuisset homini Bononiæ nato Mediolanenses Scriptores singulos à Familiarum nominibus cognoscere. Cùm verò polliceretur, se modis omnibus juvaturum, cedendum auctoritati hominis reputavi, ne minoris facere præsidii sui utilitatem inofficiosus nimis obdurando viderer.

Primam itaque manum dedi revolvendis commentariis meis, qualiacumque sint, de præstantioribus in omni literarum genere Scriptoribus, & editionibus, ut solos Mediolanenses excerperem, tam scilicet in Urbe natos, quàm in Mediolani Ducatu, hoc est in universa regione, quam Statuti Mediolanensis tenet auctoritas. Ceteræ namque Urbes in Ditione Mediolanensi constitutæ, quòd artibus, literisque floruerint, ac floreant, suos habent Bibliothecarum Auctores, *Franciscum* nempe *Arisium*, Cremonenses; *Lazarum Augustinum Cottam*, Novarienses; *Hieronymum Ghilinum*, Alexandrini; *Ægidium Sacchetti*, Viglevanenses &c. Immensum præterea opus fuisset, quælibet omnium Urbium Scriptorum nomina sub uno Mediolanensi Metropolitano themate, quod non injuriâ tamen factum fuisset, iterum recensere. Itaque intra solius Ducatus fines me continui, sperans etiam facili negotio

me

me designatum Indicem fuisse absoluturum; sed cùm excerpta è domesticis commentariis contuli cum Athenæo *Picinelli*, & Libro Medicorum Mediolanensium Cl. *Bartholomæi Curtii*, statim cognovi, aliquid aliud præsidii mihi fuisse comparandum, & ad humanissimum *Josephum Antonium Saxium* Ambrosianæ Bibliothecæ Præfectum confugi, ad Virum scilicet literariæ Reipublicæ ab editis Operibus commendatissimum, qui pro sua eruditione ac doctrina instar est universalis Bibliothecæ, apertoque consilio, alieno potius, quàm meo, is designatam operam laudavit, sed illico subridens rei magnitudinem comperit, monuitque de pluribus, quæ verissima postmodum experientiâ doctus apertè cognovi; nihilo tamen minus, currenti, ut est in proverbio, stimulum addens, Indices utriusque Bibliothecæ vel typis impressæ, vel MSS., revolvendos aperuit, seque in dubiis adfuturum ultro promisit. Tanto apparatu instructus ingentem animo spem ego conceperam, nihil aliunde mihi esse desiderandum, quòd vastissimum literatum emporium præsto esset, ac præsentissimum tanti Viri judicium.

Excerpturus itaque ex Ambrosianæ Bibliothecæ Indicibus Mediolanensium Scriptorum nomina, mensium aliquot tœdium, & laborem improbum vici, qui novum alterum postulavit ob cognominum similitudinem in diversæ Nationis hominibus, qualia sunt, exempli gratiâ, Morosinorum, Isolanorum, Spinularum, adde de Florentia, de Aretio, de Roma, aliorumque centum, Romæ, Bononiæ, Florentiæ, Neapoli, Venetiis, atque in aliis Italiæ Urbibus, ob migrationes, aliasque causas hodie pariter existentium. Ad quod accessit, quod ingenuè fatear, frequentissimum Scriptorum vitium in reticendis vel propriis nominibus, vel cognominibus, vel Patriæ suæ nulla facta inscriptione, unde ambiguitatis plurimum, vel obscuritatis ad certos Auctores investigandos; in eamque rem, bone Deus! quot Codices evolvendi fuerunt, vel MSS., vel typis impressi, non in Ambrosiana solùm Bibliotheca, sed in pluribus aliis, quemadmodum in Indice ad calcem Operis impresso cognosces, me plusquam quadraginta Bibliothecas perlustrasse, Dominis earum, vel Bibliothecariis concedentibus, quorum pluribus plura debeo, quæ in hanc rem congessi, ut loco suo profitebor, atque hìc à laudandis singulis tempero, ne prologus iste nimiùm excurrat, & legentibus fastidio sim futurus.

Ingenti hac libraria merce mihi jam comparata, & spatio tandem emenso, bonam animo spem conceperam, brevì laboribus finem esse imponendum; sed veluti Oceanum navigantibus, quo terrâ longiùs feruntur in altum, eo plus aquarum vastitas apparet; ita mihi ad novas in dies notitias anhelanti, quibus Bibliotheca nostra ditior appareret, necessitas alia oborta est, inquirendi scilicet impressas hactenus aliorum Bibliothecas, tam ecclesiasticas, quam profanas, & singularum Artium, diversarum Nationum, & Provinciarum, omnesque alias Religiosorum Ordinum, & Principum, & privatorum, qui Indices opulentissimos in publicam lucem emiserunt; atque adeo in hoc aspero labore insudavi, ut, amicas licèt contulerint manus non pauci, & quidem eruditissimi Viri, suo quique loco laudandi, vix mihi persuadeam, tantum patientiæ ac laboris ferre me potuisse.

Id equidem scio, post hæc ferme desperasse de Opere conficiendo, cùm in tanto notitiarum cumulo plura esse apertè cognoverim, quæ limam requirerent, plura, quæ lapidem lydium, ut à veris falsa distinguerentur. Sed quoniam in assiduo quatuor annorum cursu, quibus hæc paraveram, excurrenti mihi vel nuncupatorias Epistolas, vel Præfationes librorum, ultro emerserant plura, quæ alibi frustra quæsivissem, ipse mihi animum addidi, & renovato cursu ad epistolarum collectiones me converti, atque ad literarias omnes eruditarum Nationum Ephemerides, in quibus diligentiùs fortasse ad Instituti mei rationem de Auctoribus librorum, eorumque scriptis actum est. Cùmque in iis perlegendis delectationis plurimum acceperim, recreato paulisper animo tot rerum varietate, ac delectu, desperatam propemodum operam lubentiùs instauravi, quòd magnam in molem hactenus commentaria nostra excrevissent; ætatem nihilominus, fortunamque præsentem accusabam, ob quas non suppeterent vires ad expensas, & itinera, ut ceteras Italiæ saltem Bibliothecas præsens lustrare possem, & Mediolanensium scripta percurrere; sed hoc supplementi ab amicis procuravi, quoties aliquid diligentiùs investigandum cognovi, & eorum operâ opportunè sum usus, gratesque singulis, quas debeo, propriis in locis rependo, suum cuique tributurus, ne aliorum scrinia expilasse videar ingratissimè.

Hæc itaque cura fuit in comparandis notitiis ad operis institutum, qua nulla sanè laboriosa magis, & fortasse diligentior; verùm enim vero tantum ex ea

mihi

mihi non spondeo, ut ceteris etiam spicilegium non reliquerim, agendo præsertim de Scriptoribus ante Artis impressoriæ inventionem, & primi post eam seculi, quòd MSS. Codices perierint plures, vel in alias Regiones asportatos invisere non potuerim, ac typis impressi à primis eorum Inventoribus, rari admodum sint, nec de omnibus facta sit mentio in ejus Artis historia, quam plures diversis linguis texuerunt, totamque nobis exhaurire haud liberum fuerit ad operis opportunitatem. Cùmque in Italiam venientes priores typographici Magistri hac in Urbe sederint, multasque editiones in lucem emiserint, quarum partem potissimam habui, magnum ab Opere nostro accedet historiæ typographicæ supplementum, ut cuique conferenti apparebit.

De Scriptoribus autem singulis id curæ præcipuè fuit, ut ætatem, qua floruerunt, diligentissimè investigarem, eorumque parentes, munera, studia, fortunas, & mores, ac emortuales dies, & quidquid aliud ad uberiorem historiam concinnandam deducere potui, vel ab eorum scriptis, vel à publicis monumentis undequaque non sine continuo labore, atque impendio quæsitis. In Familiarum verò genealogia distinctiùs, ut par erat, cognoscenda, præsto fuit opera ut plurimum celebratissimi J. C. *Joannis Sitoni* à Scotia, rerum Patriæ suæ peritissimi, ab edito Collegii J. CC. Mediolanensium Chronico, aliisque pluribus eruditis disceptationibus literariæ Reipublicæ jam ante notissimi, quem singulo ferme articulo à me laudatum invenies, & meritò; vix enim expedire me potuissem à frequentibus difficultatibus in re præsertim genealogica, nisi thesaurum antiquitatum suarum libenter aperuisset. Tantus est revera hominis amor in Patriam, ac tanta in omni antiquitate peritia, ut non solum ad intexendum hoc Opus meis cum ceteris assiduè sollicitaverit, sed modis omnibus & studia nostra juverit, & me frequentissimè suas ædes adeuntem hilari fronte acceperit, magno semper cum lucro ab ejus doctrina rediturum, idque honori ejus dictum volo, ac publicè profiteor, imparem me gratiam expertum apud alios plures, qui facilè vel Patriæ suæ, vel Ordinis, vel Familiæ decus curare poterant, ac fortasse debebant; nihilo tamen minus, vel inertiâ, vel crassâ non semel ignorantiâ postulatis nostris restitere, ac ea, quæ domi suæ blattis, ac tineis rodenda, majorum suorum literaria monumenta, ullo sine suo labore posteris servanda, & in lucem publicam cum decore proditura, non solum exhibere noluerunt, sed quod deterius est indicato à me propemodum loco, quasi de invertenda re familiari ageretur, petitionem æquissimam abominati, nulla unquam conditione, nullaque rationis vi à malè concepta opinione recedere voluerunt, & quo magis vel per me, vel per alios nomine meo rogabantur, eo asperiùs negabant. Alii verò adeò parci fuerunt, ut spatium brevissimum temporis concesserint ad excutiendam malè compositam, ac pulverulentam chartarum farraginem, accessu imposterum prohibito, quasi uno ictu oculorum omnia cognoscere potuerit homo novus, & alienigena, cui prænotiones multæ non ab ipsa nativitate, sed à labore suo sunt comparandæ; quamobrem vix commodum fuit pauca potius delibasse, quàm exactissimam historiam componere potuisse. Malè itaque perdant amicæ tineæ istorum absconditos thesauros, nobisque satis fuerit, diligentiæ, labori, precibus atque officiis minimè pepercisse, justumque dolorem, quem ceteros studia similia sectantes aliquando passos fuisse legimus, iteratâ querelâ paulisper liceat exacerbasse.

Aliud etiam incommodi tolerandum fuit à frequenti, penes Italos præsertim, usu, per quem Insubres ferè omnes ab una Metropoli Mediolano, Mediolanenses appellantur, licèt à minoribus aliis Insubriæ Civitatibus, & frequentissimis aliarum Provinciarum Oppidis originem duxerint: qui sanè usus apud Religiosorum Familias potissimùm invaluit, unde aliquando in errorem incidimus, quòd eorum sequuti fuerimus patronymicam appellationem; correximus tamen pluribus in locis, antequam liber prælo supponeretur, si errorem agnovimus; at chartis impressis id facere minimè potuimus, propptereaque si quid certius emersit, inter *Addenda & Corrigenda* ad calcem libri amandavimus: de duobus Scriptoribus præsertim hoc dictum volo, *Alberto* nempe *à Sartiano*, & *Samuele de Cassinis*, qui à Suis pro Mediolanensibus habiti sunt, documentis mihi allatis, quemadmodum Lector humanissimus in Articulis eorundem videre poterit; sed aliis Urbibus tribuendos esse me monuit Cl. P. *Joannes ab Augustinis* Præfectus Bibliothecæ Conventus ad Vineas appellati Venetiis, quem honoris gratiâ nomino, atque is est, qui Venetorum Scriptorum Catalogo scribendo præstat operam Literatis omnibus Viris expectatissimam. Ceterùm si alii sint etiam Scriptores veriori Patriæ restituendi, quod non tam facile credam, non ob id ab Indice nostro sunt penitus expungendi, sed ad Classem eorum re-

ducendi, qui literarum ſtudiis, vel conſcribendis libris in hac Metropoli longam ætatem incubuerunt; unde ſi non origine, Civitate ſaltem non minus, verè inter Mediolanenſes cenſendi ſint, ob eamque rationem ad Inſtituti noſtri modulum ſpectant, & ſervato cuique Patriæ jure, ob inchoatum ſtudiorum cultum, quo renaſci homines propemodum videntur, nemo negaverit debitam cuique ſedem in ea Urbe, qua ſit literarum copiâ nutritus.

Id etiam toto in Opere præſtiti, ut ſingula, quæ à ſingulis Auctoribus edita ſunt, diligentiſſimè recenſerem. At erunt ſeveriores fortaſſe Critici, qui vitio mihi vertant, nonnulla prætermiſiſſe, vel non omnes omnium librorum editiones indicaſſe. Hoc verò habeant reſponſi ad meam excuſationem, tranſiiſſe in adagium: *non omnia poſſumus omnes*, in re potiſſimùm facti, ut ajunt Juriſconſulti, quæ ſibi non vindicat notitiæ neceſſitatem, & ſi ea quæ legerim diligenter in mea Commentaria contuliſſe noverint, contenti ſint oportet operæ, ac laboris alieni, per quem ſibi liberum eſt prætermiſſa notare; nullam namque injuriam erunt illaturi, ſi quid in melius vertendum ſit, ſatiſque mihi fuerit aliorum etiam diligentiam excitaſſe, quo ſanè deſiderio quoties MSS. Codices produxi, locum, ubi eos repererim, ſemper indicavi, ut cuique ſit veritatis teſtimonium; & ſi aliquando cæſpitaſſe me aliquis evincat, ob id ignoſcat velim, quòd plura non eo fretus otio, quod par erat, excerpere debuerim, & quòd in tanto ſchedarum numero nulla profuerit diligentia, cujus fructum ſæpiſſimè invertit incuria Typographorum.

Cùm verò actum eſt de libris prælo vulgatis, id notandum cenſui, quod certam notitiam exhiberet, locum nempe, annum, Typographi nomen, & libri formam. Cùm quatuor hos characteres notatos videris, pro certo habeas, me librum contrectaſſe; cùmque ii, qui ante annum MD. editi ſunt, ob eorum raritatem ad MSS. pretium prope accedant, ea de cauſa locum etiam, in quo reperti à me ſunt, exactiſſimè indicavi, quod minimè neceſſarium credidi de ceteris poſteriorum ſeculorum, cùm hodie ſint frequentiores, ne tœdio eſſem legentibus, tertio quoque verbo, vel ad Ambroſianam, vel ad Braydenſem Bibliothecam, ceteraſque plures appellando, in quibus pluſquam quadraginta millia librorum evolvi, ut aliquid in hanc rem, velut in vaſtiſſimo Pelago piſcaturus, deducere poſſem; neque parum lucri factum eſſe profectò dices ab eo, qui pluſquam viginti millium librorum cenſum egit, vel manuſcripti ſint, vel typis impreſſi. Numerum certè miraberis, uti mirabar ego, cùm in dies nova nomina in album Mediolanenſium Scriptorum eſſent referenda, atque inde affirmandum videtur, tantum literis honorem per omnem ætatem vix alibi fuiſſe tributum. At ab ingenti numero Scriptorum, quos collegi, alterum erit fortaſſe reprehenſionis argumentum, quòd ſine ullo delectu ultimæ notæ Scriptores, cum ceteris memoriâ dignis, in album intulerim, & numero potiùs, quàm præſtantiâ ſim delectatus: quæ ſi ultro concedam, neſcio an jure, vel injuria ſim reprehendendus. Verùm de ſingulis diſtinctiùs eſt inquirendum, ne me inaudito ſententia proferatur. Et primò videndum de numero. Auctus equidem is eſt acceſſione longa ſupra eum, quem exegerat Picinellus, pluribus ex cauſis, & quòd majorem adhibuerim diligentiam in iis conquirendis, & quòd Patriæ ſuæ Scriptores plurimos vindicaverim è Libris aliorum, qui ſimiles Indices ediderunt, & præcipuè accuratiſſimi *Lazari Auguſtini Cottæ*, cujus diligentiæ debemus Athenæum Novarienſe. Is namque Patriæ ſuæ fines eò uſque portendit, quò Eccleſiaſtica Novarienſis Epiſcopi juriſdictio latè patet, ob eamque cauſam in Oppida plura Verbani Lacus, quæ Mediolanenſium imperio regebantur, & partem ſui Ducatus à vetuſtiſſimo themate conſtituunt: potior verò cauſa Mediolanenſium cùm ſit æſtimanda, potiori etiam jure à me inter Mediolanenſes recenſendos fuiſſe, nemo negaverit. Neque contentus ille fines Territorii ſui protelaſſe, in cenſu Novarienſium deſcripſit Mediolanenſes Patricios plurimos, quòd Feudum in ea Provincia poſſiderent, vel Præturam Novariæ geſſiſſent, & quacumque alia vel Eccleſiaſtica, vel Seculari dignitate ea in Urbe donati fuerint, quod & ante peregerat mihi amiciſſimus olim *Ariſius* in ſua Cremona Literata, & Scriptores alii ceterarum Urbium, quæ finibus Mediolanenſis Dominii comprehenduntur. Nec defuerunt & alii, qui tamquam ſuos deſcripſerunt Mediolanenſes plures, quòd in variis Italiæ Univerſitatibus Cathedræ honorem ſuſtinuerint, vel inter eos locatis laribus, Civitatis jus, vel incolatu, vel privilegio, adepti fuerint. Sed ſi nativitas civem facit, non erant à me ſilentio prætereundi; quinimmo parcus ipſe dicendus ero, quòd calamum continuerim à deſcribendis iis, qui privilegio civitatem in hac Urbe conſequuti ſunt, quod pluribus in ampliſſima, &

nobi-

nobilissima Gente vel meritis datum, vel modis omnibus expetitum.

Quotusquisque sit igitur numerus, ad instituti operis rationem omnino pertinebat; quinimmo reponere liceat, integrum exhaurire me non potuisse; delitescunt enim adhuc & in hac Urbe, atque aliis in pluribus nostrorum Scripta, quæ ad meam aliorumque notitiam non sunt delata, & patitur Index iste, me non invito, quandocumque supplementum.

De delectu verò faciendo quisque arbitrio suo cogitet; nam & id cuique liberum est; meum profectò in ea re judicium, qualecumque sit, nemo expectet: abstinendum censui à re difficili, ac plenâ periculi multis ex causis, quarum aliquot accipe. Persuasum siquidem est pluribus, & fortasse non immeritò, suum cuilibet Libro pretium esse, vel ab historicis Monumentis, vel à raritate materiæ, vel ab hominis cogitatione, vel ab ipsa styli simplicitate, aliisque facilè investigandis; quamobrem, si quos consultò præteriissem, traditis eorum nominibus oblivioni, plus mihi tribuisse dicendum fuisset, quàm præpositus Operi titulus postulabat, atque in plures inofficiosus, vel Familiarum, vel Religiosorum Ordinum, aliorumque Cœtuum indignationem eram excitaturus. Præterea, si labor iste meus ad doctrinas omnes, & liberales Artes extenditur, quis unquam tantam sibi sine temeritate polliceatur auctoritatem, ut de præstantia singulorum Scriptorum ritè, ac rectè pronunciare valeat, & dignos ciere in censum habendos, indignos verò prætcrire in tenebras amandandos?

Quòd si locum dedi Scriptoribus omnibus, etiam iis, qui pauca condiderunt, vel exigui ponderis, ac etiam inania, ignoscas velim nimiæ curiositati, non semel eruditioni tuæ profuturæ. Eorum sanè, quotquot ante Seculum XVI. floruerunt, rigidus quisque Censor nomina minimè præteriisset, vetustati namque suum est non exiguum pretium, & miraculo ferme tribuendum, tot inter incendia, bellorum impetus, ac vastationes, quæ Insubriam afflixerunt, Codices aliquot servatos fuisse, ac paucorum nomina, qui scribendo famam sibi apud veteres comparaverant. Omnes igitur ex ea classe describendi fuerant, idque à me factum comperies eâ diligentiâ, quæ commendationem potiùs, quàm censuram expectet. Quòd verò nonnullos pauca admodum scripsisse notaverim, id urgente necessitate factum est, vel quia nonnisi pauca servata nobis sunt, vel pauca solummodo in manus venerunt: tanti verò hi erant nominis apud veteres, & recentiores, ut ob exigua etiam Scripta, quæ adhuc extent, eos à Scriptorum serie expungere minimè debere cogitaverim.

Cùm verò agendum fuit de Scriptoribus, qui post Seculum XVI. floruerunt, aliam adhibui rationem; etsi namque similium Bibliothecarum Collectores exemplum reliquerint laudati alicujus hominis, ob unam, exempli gratiâ, Orationem panegyricam, ob solam Epistolam, ob unum Epigramma vernaculâ etiam linguâ scriptum, ab ea nimia diligentia temperare volui, ne lacinias omnes colligendo, nunquam Bibliothecæ nostræ finis esset futurus: tantus namque apud nos incessit dandæ, vel recipiendæ laudationis cacoëthes, non solùm ad puellas amictu sacro velandas, ac in qualibet Facultate laureâ donandos, sed & ad Musicos, & Cytharædos laudandos, ut à doctis quandoque Auctoribus, velint, nolint, sit calamus adhibendus. At hæc nimis levia, & à Minervæ Templo propulsanda, patientiam non minus tuam, quàm meam erant fatigatura, eaque unam tantùm ob causam memoravi, quòd eorum Auctor solidioris literaturæ fœtum alterum edidisset, ne de singulis ejusdem Scriptis apud alios esset inquirendum; quam ob rem Collectiones ferme omnes tam Latinorum, quàm Italorum Poëtarum excussisse me, Lector, cognosces, & innumeras propemodum alias Epistolarum, quæ, ut ante dixeram, mirum in modum ad contexendas Scriptorum vitas profuerunt, hacque potissimùm diligentia, me tibi cariorem futurum non immeritò speravi.

Ob aliam deinde rationem Scriptores plurimos in meam hanc Bibliothecam inferre coactus fui, ut ita dicam, officii honestate; homo namque Bononiensis de Mediolanensibus Scriptoribus verba facturus, dissimulare minimè poteram, quæ à Moriggia, Picinello, & Curtio Mediolanensibus de suis Civibus edita fuerant; itaque inurbanum fuisset aliquorum nomina expungere, quinimmo invidia plenum ob judicii severitatem in Scriptores ipsos, eorumque Collectores; cùm verò non satis à testimonio eorum liquebat mihi de Scriptis, & Auctore, tunc absque illorum injuria, & Lectorum damno præterire decrevi.

Musicos omnes in suum censum induxerat Picinellus, quos inter eos tantùm ego descripsi, qui de Arte Musica Tractatus ediderunt; ceteros verò numero prope-

pemodum infinitos, qui pauca ſuis notis inſcripſerunt, ad ejuſdem Artis Bibliothecam remiſi.

Sed parcus adeò cùm fuerim, nihilo tamen minus tanta Scriptorum copia Bibliothecam in duas partes diſtribuere me coëgit, quarum prima illuſtriorum nomina continet, eorumque Scripta; ſecunda ceterorum, quos *Minoris notæ* appellatos volui, non ſemper ab ingenii, & operis præſtantia, ſed aliquando ab exiguo pretio materiæ, vel numero rerum, quæ ab Auctoribus ſuis ſcriptæ, aut ſervatæ poſteritati fuerunt, & ob plures alias rationes, expreſſas in Monitis, quæ præmiſi ad catalogos Scriptorum *Minoris notæ*, atque *Additorum*, & *Prætermiſſorum*, hìc minimè repetendas, ne Lectorem iterum fatigem.

Oborta itidem eſt neceſſitas *Addendorum*, & *Prætermiſſorum*, quòd cùm apud varios eruditos Viros per Epiſtolas egerim, ut labore ſuo Operi huic adjutrices manus præberent, non meo tantùm, quàm amicorum deſiderio ſollicitatus, cùm tantum Scriptorum numerum collegiſſem, quantum nemo, & ne ipſe quidem ab initio cogitaſſem, Librum imprimendum prælo ſuppoſueram; tunc aliæ delatæ ſunt notitiæ vel ab amicis, vel à nova lectione mea comparatæ, iiſque non exiguum excrevit Spicilegium, quod minimè derelinquendum cenſui, ne labori ac diligentiæ pepercisse viderer, aut Amicorum expetita monita poſthabuiſſe. Atque utinam ab impatienti deſiderio temperaſſem, & in hanc uſque diem, ac fortaſſe ſeriùs protraxiſſem, exactiori ordini, & uberiori copiæ conſulturus! At erat in hoc ſeneſcentis ætatis articulo parum humanitati fidendum, ne ſi quid mortale accidiſſet, momento, quæ diu parta fuerant, contra ſpem eſſent peritura, me interim ſecundas curas nemini prohibente, ſed gratiam habituro.

Ceterùm ut illuc redeam, unde diſceſſeram, ſi temperaverim à colligenda ingenti noſtrorum Scriptorum turba, quorum Index in plures Tomos erat excurſurus, id animadvertas velim, quot ſint in dies panegyricæ Orationes recitatæ à politiſſimis etiam Auctoribus, recurrentibus ſingulo quoque anno tot ſolemnibus diebus, quos Sacrarum Laudationum ritu celebrari à majoribus eſt inſtitutum, ac præcipuè continuis octo in honorem D. Caroli Archiepiſcopi, quibus annuæ Orationes totidem numero in Metropolitana Eccleſia recitantur, totidemque in Templo Mariæ Virgini Sacro ad D. Celſi, quod vocant, in quo ſolemnibus annuis precationibus Auguſtæ Domus Auſtriacæ pietas celebratur. Addendæ his paræneticæ Orationes coram Senatu, ceteriſque Tribunalibus dictæ, quæ item in publicis Univerſitatibus, atque Scholis, ac demum in frequentiſſimis hujus Urbis Academiis. Quid ſi de Juris diſceptationibus in foro ferme quotidianis rationem habuiſſem? An non in immenſum hoc opus fuiſſet deducendum? Erat equidem, ſi non omnibus, maximæ illorum parti doctrinæ meritum, & eloquentiæ, per quod locus dandus erat in literata Bibliotheca; nihilo tamen minus, etiamſi typis vulgata, præterire volui, niſi aliud ad hanc unius Orationis operam acceſſiſſet, quo & de Scriptoribus Epiſtolarum, & hujuſcemodi faciendum duxi, hoc unicè excepto, quòd aliquid ad Hiſtoriam vel ſacram, profanamque eruditionem, aut alterutram ex numero Scientiarum, aut Artium illuſtrandam contineant. Omnibus hiſce rationibus æqua lance perpenſis, ſi noſtram cum ceteris Bibliothecis comparaveris, cognoſces illico, quàm parci fuerimus in colligendo Scriptorum numero, qui ſi adhuc nimius fortaſſe appareat, amplitudini Urbis dandum eſt, atque optimæ Civium inſtitutioni, neque minus ingeniorum felicitati, notiſſimæque veterum Principum in Scientias, eorumque cultores liberalitati, ac patrocinio, ob quas profectò cauſas perpetuò literis pretium eſt habitum, rudioribus etiam Seculis, quibus Mediolanenſium plurimi, ſingulis in doctrinis, & facultatibus eximii quidquam protulerunt, quod ab hiſtoria noſtra, & ipſa Chronologiæ ratione ſatis eſt demonſtratum.

Atque, ut dicam, quod ſentio, Doctis etiam Viris non ſatis hiſtoria literarum apud Mediolanenſes eſt explorata; vix enim vulgatum eſt, me huic Operi manum appoſuiſſe, cùm ſubitò, tam ab Italis, quàm ab Exteris allatæ ſunt Epiſtolæ jocis plenæ, quaſi de lavando Æthiope cogitaſſem, atque me in ſomniis Mediolanenſem Bibliothecam omni Scientiarum, atque Artium genere locupletiſſimam inſtruxiſſe deridebant, idque potiſſimùm in cauſa fuit, ut luſibus amicorum incitatus, viribus omnibus, atque pertinaci labore Operi abſolvendo totus incubuerim, quo res ipſa veritatis teſtimonium perhiberet, & quotquot conſilium meum irriſerant, productis Clariſſimorum Auctorum Lucubrationibus fateri cogantur: vix alteram Civitatem, non in Italia tantùm, ſed in Europa univerſa numerare poſſe tot literis præſtantiſſimos Viros ab antiquitate ad hæc uſque noſtra tempora, dimiſſa ferè num-

quam

quam fucceffione, qui Patriam illuftrarint. Et ne quis me talia afferentem iterum ridere poffit, fingulas Doctrinarum, & Artium Claffes paulifper excurramus, me faltem fex præftantiffimos in quacumque earum Mediolanenfes producente. Ac primùm fi ad facrorum Codicum Interpretes refpiciamus, quinam inter antiquos habendi funt illuftriores, quàm D. *Ambrofius*, hujus Metropolis Archiepifcopus, D. *Magnus Felix Ennodius*, D. *Anfelmus de Badagio*, & inter recentiores *Philippus Archintus* Mediolanenfis Archiepifcopus, *Haymon Corius*, & *Carolus à Bafilica-petri*?

Proximi funt Interpretibus iis ob materiæ fimilitudinem & alii, quos Polemicos vocant, de Religione difceptantes, D. *Venerius* S. Ambrofii difcipulus, à DD. Auguftino, & Hieronymo celebratus, de Orientali, atque Occidentali Ecclefia optimè meritus, DD. *Eufebius*, atque *Manfuetus* Mediolanenfes Archiepifcopi, fanctitate ac doctrina illuftres, B. *Paullinus*, *Petrus Ghryfolanus*, qui Conftantinopoli coram Alexio Imp. de proceffione S. Spiritus publicè difputavit, & primus in Italia poft barbara Secula Græcas literas coluit; ac tandem infignes duo S. R. E. Cardinales *Stanislaus Hofius*, qui licèt inter Polonos numeretur, potiori certè jure dandus eft Mediolanenfibus; in hac enim Urbe patre ac matre Mediolanenfibus conceptus Cracoviæ natus eft, acerrimus adeò Catholicæ Fidei propugnator, ut vulgò Fides Hofiana appellaretur, & poft eum *Cœleftinus Sfondratus* recentioris Ævi ornamentum.

Sequuntur ponè hos Theologi, ac Moralia præcepta juxta Catholicam doctrinam tradentes *B. Alexander V. Pont. Max.*, *B. Alexander Saulius*, *Fr. Joannes Ambrofius Barbavara*, *Carolus Antonius Cafnedi*, *Cæfar Specianus*, & *Martinus Bonacina*, qui tantam apud omnes auctoritatem fibi comparavit.

Si ad Sacram Liturgiam vel univerfalis, vel Mediolanenfis Ecclefiæ defcendas; en tibi adfunt *Theodorus II.* Mediol. Archiepifcopus, qui octavo Seculo deturpatum à Barbaris Ambrofianum Ritum nitori fuo reftituit, ac *Beroldus*, & *Petrus Cafola*, per quos Ritus ifte nobis eft magnam in partem fervatus, & explicatus; quod ftudium de Romanæ itidem Ecclefiæ Ritibus amplexi funt, *Bartholomæus Gavantus*, *Jofeph Vicecomes*, *Jo. Petrus Puricellus*, Mediolanenfium illuftria nomina.

Quid dicam de Sacris, & Profanis Hiftoricis? An non jure meritò affererem, vix alia ex Urbe tot numero cieri poffe, cùm dederit noftra *Datium*, *B. Andream Billiam*, *Boninum Mombritium*, qui Latinorum primus ad fcribenda Sanctorum Acta calamum convertit, *Galvaneum de la Flamma*, *Landulphum* utrumque, feniorem, & juniorem, *Bernardinum Corium*, *Andream Alciatum*, *Donatum Boffium*, *Joannem Antonium*, & *Bonaventuram Caftillionæos*, *Triftanum Chalcum*, quem Livium Mediolanenfem appellant Eruditi, *Jofephum Ripamontium*, *Petrum Paulum Bofcam*, & quem præ ceteris nominaffe debueram *Valerium Maximum*, invictis, ni fallor, argumentis, à me Patriæ fuæ reftitutum, contra quàm vulgò fuerit perfuafum.

Oratores inter exhibeo, præter *DD. Ambrofium*, & *Ennodium* jam ante appellatos, *Rufticum* Virum Confularem, quem Ennodius ipfe in omni dicendi genere exercitatiffimum nuncupavit, & *Lucium Virginium Rufum* à Plinio laudatiffimum, tertio Confulem, & recufati Imperii gloriâ pofteris memorandum; ex recentioribus verò *Marcum Antonium Majoragium*, *Julium Poggianum*, *Octavianum Ferrarium*, *Ferdinandum de Abdua*, & *Gualterium Corbettam* Latinâ linguâ difertiffimos.

Quid fi ad Jurifconfultos accedamus? An non Juris artem in altera, quam ante dixeram, Roma perpetuò fediffe negaverimus, cùm per omnem ætatem hîc fuerint *Marcus Salvius Julianus*, *Conradus Manlius*, *Obertus*, five *Ubertus ab Horto*, *Gerardus Cacapiftus*, Confuetudinum Feudalium Collectores, unde maxima pars juris derivavit, *Paulus Eleazarnus*, *Jafon Maynus*, *Philippus Decius*, *Signorolus Homodeus*, *Joannes de Legnano*, *Catellianus Cotta*, & qui recentiorum omnium vicem implere poterat *Andreas Alciatus*, cui puriorem lucem debet Jurifprudentia: excufsâ enim, eruditione fua, priorum Seculorum barbarie, primus omnium antiquo fuo nitori nobiliffimam artem reftituit, & facem prætulit Cujacianæ Scholæ, quæ Juris Romani majeftatem fervavit.

Non exigua deinde laus Concionatorum Claffi, è qua producendi Mediolanenfes *B. Bernardinus de Buftis*, & alter *Caymus*, *B. Michaël Carcanus*, *B. Andreas Billius*, *D. Carolus Borromæus*, cujus Conciones adhuc ineditæ, quemadmodum exoptaveram, quamprimum in lucem prodibunt, *Francifcus Panigarola*, *Paulus Arefius*, quorum facra eloquentia plures Audientium animos devinxit, quàm quos veteres de Gallo Hercule fabulantur.

Deliciæ verò Poëtarum plurimæ sunt Mediolanensibus in *Cæcilio Statio*, si de Latinis loquamur, cui suus inter clarissimos Poëtas locus est habitus, ac in duobus Consularibus Viris *Elpidio Rustico*, & *Theodoro Manlio*, *Felice Ennodio*, ac *Aratore* jam laudatis, & post restitutam literis latinitatem *Lancino Curtio*, *Aurelio Albutio*, *Publio Francisco Spinula*, atque *Benedicto Sociaco*, qui certè inter primos latinas Musas in Italiam revocarunt; novissimè autem *Thoma Ceva* Soc. Jesu, quem Gratiæ cum Musis educarunt.

Rursus inter Poëtas, qui eas vernaculâ linguâ canere docuerunt, palmam antiquitatis ipsi *Danti Aligherio* Florentinorum Principi præripiet Mediolanensis noster *Petrus à Basilica-petri*, quantum rudioribus Seculis fieri poterat, Apollini non invisus; recentiore deinde Seculo XV. *Octavianus*, & *Marius Pitius*, ac deinde *Brutius*, & *Gaspar Vicecomites*, *Antonius Franciscus Raynerius*, *Ascanius Centorius*, *Hieronymus Citadinus*, & *Carolus Maria Maddius*, qui rudiori Mediolanensium usus dialecto, Philosophiæ, ac morum disciplinam in forum olitorium decentissimè invexit.

Grammaticorum, & Rhetorum Schola suos omni ævo clarissimos aliquot habuit è nostris, inter vetustiores *Deuterium*, Felicis Rom. Rhetoris discipulum; inter recentiores verò *Marcum Antonium Majoragium*, *Georgium Vallagussam*, & *Franciscum Cicerejum*.

A Grammaticis, & Rhetoribus ad Philologos sacros, & profanos accedamus, eruntque nobis commendandi *Flagrius Manlius*, *Faustus Flavius* Consul, deinde *Nicolaus Pacedianus*, *Felix*, & *Theodatus Osii*, *Petrus Martyr de Angleria*, *Angelus Decembrius*, *Bartholomæus Taëgius*, & *Fridericus Borromæus* S. R. E. Card., Mediol. Archiepiscopus, quem tanta scripsisse in pastorali munere occupatum, miraculo ferme tribuendum est.

Porrò si primæ dandæ sunt Philosophis inter graviora literarum studia, erit quidem Civitati nostræ plurimum à ceteris invidiæ ob unum *Hieronymum Cardanum*, qui si non omnes doctrinas, & artes perfectissimè coluit, nullam certè ignoravit, eique addendi sunt gentilis ejus *Facius Cardanus*, *Manfredus*, & *Ludovicus Septala*, *Apollonius Menabenus*, *Ambrosius Varisius*, *Camillus Agrippa*, & quem non sine lachrymis nomino, *Comes Carolus Archintus* ab ipsa Philosophia, ætate nostra, propemodum enutritus.

Medicis est etiam è sacra lauru corona, & post excussam in Italia nostra barbariem, prima certè debetur *Joanni* nostro Mediolanensi, Auctori Scholæ Salernitanæ, quæ tantam sibi auctoritatem apud omnes homines doctrinæ soliditate comparavit; secunda certè *Hieronymo Cardano*, qui conjecturalem artem præsidiis pluribus firmavit. Neque vilioribus donandi *Lanfrancus*, *Magninus*, *Antonius*, & *Joannes Matthæus de Gradibus*, *Joannes Baptista Sylvaticus*, ac Patrum nostrorum ætate *Franciscus Joseph Burrus*, in quo dolendum est, artis peritiam usque ad miraculum in ipsa Roma, gravissimis in Religionem erroribus fuisse conspurcatam.

Inter Mathematicos verò, Astronomos, Geographos, & similium Artium Professores habeo, quos ciere possim (præter jam laudatum *Cardanum*) clarissimos Viros *Bonaventuram Cavallerium*, *Augustinum Ramellum*, *Cæsarem Cæsarianum*, *Ludovicum Meltium*, *Urbanum Montium*, *Peregrinum de Peregrinis*, *Joannem Baptistam è Vicomercato*, *Gabrielem Buscam*, *Thomam Cevam*, inter Poëtas jam commendatum, ac synonymum utrumque *Petrum Paulum Carravagium*, & jam ante meritò commendatum *Comitem Carolum Archintum*.

Neque minorem Patriæ laudem compararunt, qui Orientales eruditas Linguas coluere. Hebraicam illustravit tum *Philippus Archintus* Archiepiscopus, novam Sacrorum Bibliorum translationem molitus, tum *Carolus Joseph Imbonatus* ob Bibliothecam ejus Linguæ celebratissimus. Chaldaicam, & Arabicam *Antonius Gigæus*, atque *Jacobus Butius* editis Voluminibus exornarunt, quibus Idiomatis unà cum Syriaco vacavit *Petrus Paulus Bosca*. Armenicè *Franciscus Rivola*, & qui instar est omnium *Hilarion Rancatus*, Syriacè, Arabicè, Chaldaicè, & Græcè claruerunt. Quod verò ad reliquos attinet, qui postremam hanc, Græcam videlicet, adamarunt, quis non miretur *Antonellum Arcimboldum*, *Lampum Biragum*, *Theophilum Carentium*, *Hilarionem Corbettam*, *Annibalem Crucejum*, *Antonium Salmatiam*, *Petrum Grysolanum*, *Julium Poggianum*, *Jacobum Philippum Terzagum*, atque è Cribellorum Familia *Georgium*, & *Leodrisium*, aliosque complures, quos consultò præterimus, ne Lectori nimium tœdii, ac molestiæ conferatur? Quandoquidem autem

de

de exoticis, præfertim Orientalibus linguis verba facimus, tot Eruditis Mediolanenfibus addendum ducimus *Jacobum Rhaudenfem* Soc. Jefu Presbyterum, qui Sinico Idiomate adeò delectatus eft, ut CL. Voluminibus confcriptis, ob ejus Gentis Kalendarii correctionem apud tam remotos Populos, eorumque Principem fummam Europeorum eruditionis famam reliquerit.

Ridebis fortaffe, Lector humaniffime, in longa Scriptorum Mediolanenfium enumeratione me operam Comœdorum, & Circulatorum in morem lufiffe præ foribus ampliffimæ hujus Bibliothecæ; fed aliquid dandum eft homini, fcommata, ne dicam, injurias paffo, ut finem dicteriis imponeret. Quid fi de pietate in Deum fermo fit? Quid fi de dignitatibus, Pontificatu nempe Max., Principatu, Confulatu, & fimilibus, quæ omnia vix à literarum cultu divelli poffunt? An non juremerito illudentes fim illufurus? De hoc tamen fatis.

Monitum pariter te volo, Erudite Lector, me locum dediffe in hac Bibliotheca Scriptoribus iis, qui licèt alibi nati, lares in hanc Urbem tranftulerunt, ob eamque caufam in Civium numerum fuerunt adlecti, vel per longam ætatem docendi munus in hac Urbe fuftinuerunt. Iftis verò certam Claffem affignavi, *Exterorum* appellatam, reprobato Picinelli, & Curtii confilio, qui plures Exteros inter Mediolanenfes defcripferunt. De iis verò, qui temporariam moram ea de caufa in Infubria noftra traxerunt, ut *D. Auguftinus*, quo non præftantior alter, *Virgilius*, *Aufonius*, *Francifcus Petrarcha*, *Marius Philelphus*, *Emmanuel Chryfoloras*, *Leonardus Vincius*, *Conftantinus Lafcaris*, aliique centum, rationem non habui, ne falcem in meffem alienam immittere viderer. Et quoniam tritum eft adagium, non oportere de viventibus adhuc fcribere, à recenfendis nominibus plurium Literatorum Virorum, qui hoc tempore florent, confultò abftinui, de vita functis unicè tractaturus.

Humanitatem infuper tuam obteftor, ne in his, quæ ftylum refpiciunt, duriore utaris cenfurâ, fi quandoque fermonis leporem, quem fortaffe cupiebas, non repereris; intentum enim magis me habuit narrationis veritas, quàm elegantia, præfertim, ubi de rebus agendum erat, vel nominibus nunc ufitatis, & prifcis Latinæ linguæ Scriptoribus omnino ignotis, ne nimiùm frequentibus circumlocutionibus opus foret.

Nunc aliqua danda funt à me veritati, atque honeftati: vix namque mihimetipfi perfuadere poffum, brevi quatuor annorum fpatio ad alia plura hominem intentum tot ac tanta colligere potuiffe. Verùm plura me debere ingenuè profiteor Literatorum Virorum auxilio, & primùm quidem Clarifs. *Jofepho Antonio Saxio*, jam ante laudato, qui fæpius me vel hæfitantem eruditione fua juvit, vel cæfpitantem erexit, à quo etiam huic Operi acceffit maximum ornamentum ab *Hiftoria* fua *Literario-typographica Mediolanenfi*, quæ inftar eft prodromi Bibliothecam noftram luftrantibus ob argumenti fimilitudinem, & rerum analogarum copiam, quam Vir doctiffimus collegit, unde plurimum lucis & Doctrinis, & Artibus omnibus eft referatum.

Neque par officium negandum eft Illuftriffimo Viro Comiti *Antonio Simonettæ*, qui præter ufum ornatiffimæ fuæ Bibliothecæ, hoc etiam ultro mihi præftitit, ut pluribus in locis penitioris hiftoriæ Patriæ thefauros eruditione fua libenter aperuerit: quod iterum dictum volo de celebratiffimo J. C. *Joanne Sitono*, cui numquam pares gratias pro humanitate fua fim acturus.

Præfentiffimum verò mihi præfidium fuit in Viro doctiffimo Canonico *Joanne Andrea Irico*, quo cum perpetuò, in præfentiarum poft me, in Archintea celeberrima Bibliotheca verfatus, nobiliores eruditionis flores, iterum ipfo monftrante collegi. Quid autem amiciffimus mihi Vir in hoc Opere præftiterit, facilè cognofcet locis fuis à me notatis, quifquis illud pervolutabit; uno verbo dicam: omnem ferme movit lapidem, ut qua fieri poterat abfolutiffimè prodiret. Præter alia, quæ Typis parat, tam facræ, quàm profanæ eruditorum Reipublicæ, ut fperamus, profutura, Auctor is eft Hiftoriæ Patriæ fuæ Tridini, quam nuper edidit.

Sed & non paucis in hac Urbe literatiffimis Viris debere me plurimum cognofco, Bibliothecariis potiffimùm variorum Ordinum, quos omnes honoris gratiâ opportunis in locis nominavi, & hîc etiam innominatos licèt, volo repetitos haberi. Ab aliis etiam alibi degentibus, quædam me accepiffe fateor, & præcipuè à Reverendifs. Abbate D. *Ifidoro Fufio* Mediolanenfi, Ordinis S. Bernardi, qui cùm ante me de fupplendo, & corrigendo Picinelli Athenæo cogitaffet, non pauca

in

in eam rem collegiſſet propediem editurus, dono non tam facilè ſperando, commentaria ſua ultro remiſit, ad quæ pariter ſuis in locis Lectores appello. Idem Opus deſignaverat olim P. *Joannes Paulus Mazzucchellus* Congregationis Somaſchæ, Vir non leviter eruditus, & Schedas plures apud Suos, incompoſitas licèt, reliquerat, ex quo fortaſſe factum eſt, ut multa perierint; nihilo tamen minus à Suis humaniſſimè ſunt communicatæ. Ab altero etiam *Mazzucchello*, Comite nempe *Joanne Maria*, Brixianæ Urbis ornamento, & hiſtoriæ literariæ peritiſſimo, doctrinis, boniſque artibus omnibus ad delicias inſtituto tantum accepi notitiarum, ut ſine ipſo non ſemel cœcutiſſem, etſi ab ineunte, ut ante dicebam, ætate, in Bibliothecis fuerim diverſatus. Sed qui fuit inſtar lucernæ ſplendentis in itinere tenebricoſo Fr. *Joannes* is eſt *de Auguſtinis* Ordinis S. Franciſci Strictioris Obſervantiæ, Bibliothecæ Suorum, quos ad Vineas Veneti vocant, Præfectus, à me nunquàm ſatis laudandus. Id etiam dictum ſit de *Guilielmo Nicolai* Eremita Auguſtiniano, cujus ſingulari erga me humanitati Sodalium ſuorum plura monumenta me debere palàm profiteor.

Hiſce fultus præſidiis, etſi animum ipſe mihi addiderim, nihilo tamen minus publicum judicium formidavi adversùs Opus naturâ ſuâ imperfectum, & quod nullo umquam tempore manum ultimam patitur; quamobrem vix noviſſima folia è prælo divulſeram, cùm librum integrum ad literatiſſimos Viros miſi, *Ludovicum* nempe *Antonium Muratorium* Italicæ eruditionis decus, ac ſupranominatos Comitem *Joannem Mariam Mazzucchellum*, & *Joannem de Auguſtinis*, atque ad Clariſs. Virum *Joannem Lamium* Riccardinæ Bibliothecæ Præfectum, inter eruditos Florentinos eruditiſſimum, & editorum Operum præſtantiâ celebratum, rogans, & obteſtatus, ut pro amicitia, qua jungimur, liberè ſententiam ſuam proferrent amico nullo ſine animi mœrore, chartas potius, quàm famam perdituro. Quæ reſcripſerunt humaniſſimè hîc facilè potuiſſem exhibere; ſed veritus ne ambitus vitio ab opinione præſtantiſſimorum Virorum carpendus eſſem, ultro ab edendis abſtinui inter pretioſiſſima quæque poſteris uſu meliore ſervandis, ac tuum potius, benevole Lector, judicium integrum expecto.

Hoc unum ſupereſt præponendum: commodo tuo me conſuluiſſe ſex, quos vocant, Indicibus, quibus componendis patientiam omnem exhauſiſſe non jurato mihi facilè credas, ubi eum laborem improbum, etſi leviter aliquando ſuſtinueris.

Primus continet Elenchum Auctorum omnium noſtrorum per cognomina, & nomina.

Secundus contra per nomina, & cognomina, ne ullibi ſit hæſitandum.

Tertius Chronologicum ordinem à Seculo ante Chriſtum natum ad noſtra uſque tempora, & cohærentem Scriptorum catenam repræſentat.

Quartus continet Scriptores per Dignitates, munera, & ſacrorum Ordinum Profeſſionem diſpoſitos.

Quintus præpoſitis Scientiarum Claſſibus Profeſſores noſtros enumerat.

Sextus tandem copioſiſſimus, materias, perſonas, & loca omnia continet, de quibus in Opere actum eſt, atque hiſce omnibus me gratiam tuam captaturum eſſe confido. Vale.

Dabam Mediolani Kal. Februarii anni MDCCXLV.

P. S.

DUm hæc autem fcribo nuncius allatus eft, nuper è vivis exceffiffe *Fr. Aloyfium Mariam Lucinum* Ordinis Prædicatorum, S. R. E. Cardinalem, cùmque jam prælo fubjectum foret integrum Opus, & neque inter *Addenda* locus effet futurus, ne officio deeffe viderer, hîc pauca de illius Vita, & Scriptis coronidis loco apponenda cenfui, præfertim cùm fciam, à pluribus veræ fuæ Patriæ ablatum fuiffe.

Natus eft ille in hac Urbe die XXV. Julii anno MDCLXV. parentibus Julio Cæfare Lucino Comenfi, & Hyppolita Turcona Mediolanenfi nobb. conjugibus, eo tempore, quo pater ejus Oratoris, quem vocant, illuftre munus apud hujus Dominii Moderatorem pro Comenfi Civitate fua gerebat, in cujus etiam Regio Senatu Ampliffimus poftea Pater fedit; unde forfan invaluit opinio, Comenfem patriâ fuiffe Cardinalem noftrum; quod fi de genere accipiatur, omnino verum, fi de nativitate, falfum; extat enim adhuc publicum Monumentum in Ecclefia Parochiali S. Martini ad Nuxigiam de illius Baptifmate in eodem ipfo Fonte, quo Pius IV. Pont. Max. fuerat ablutus, accepitque nomina Jacobi, Philippi, Chriftophori, Antonii, Jofephi, Mariæ. Mox à parentibus optimè inftitutus, prima juventute in Prædicatorum Ordinem, atque in Conventus S. Mariæ Gratiarum hujus Urbis Familiam die VIII. Februarii MDCLXXXI. allectus eft, nomenque alterum accepit Fratris Aloyfii Mariæ. Quæ verò in ea gefferit, melius me narrare non poffe puto, quàm verbis Reverendifs. *P. Fr. Thomæ Ripoll* Magiftri Generalis Ordinis Prædicatorum in encyclica Epiftola, qua Fratribus fuis tanti Viri obitum nunciavit. „ Ut erat ingenio (fcribit ille) ad intima quæque „ Scientiarum omnium adyta pervadenda facili, ac prompto, brevì emenfo ftu- „ diorum curriculo, regendis, moderandifque illuftrioribus Provinciæ utriufque „ Lombardiæ Cathedris ad plures annos admotus eft. Ejus verò doctrinâ, pru- „ dentiâ, ceterifque ingenii, & animi dotibus confpectiùs in dies fe fe prodenti- „ bus, Romam ad Catholicæ Religionis fines tutandos arceffitus, atque evocatus „ eft. Ac primò quidem caufarum ad Orthodoxam Fidem fpectantium Commif- „ farii, ut vocant, Socius, & Coadjutor adlectus; tum inde earum Quæfitor No- „ variæ renunciatus, ufque adeò vigilis, follicitæque operæ fuæ fedulitatem Cle- „ menti XI. Pont. Max. probavit, ut haud multò poft Generalem Sanctiffimæ In- „ quifitionis Commiffarium creaverit. Nec verò aut Sanctiffimum Pontificem opi- „ nio, aut alios expectatio, quam de fua ille virtute excitaverat, falfos habuit. „ Tam incorruptè fiquidem, fanctè, accuratèque gravibus difficultatibus implica- „ tum munus fupra annos triginta geffit, ut à Summis Pontificibus, & Supremo „ Cardinalium Cœtu, cujus eft de Fidei caufis cognitio, & judicium, non adpro- „ bationem tantùm, fed effufas laudes meruerit. Porrò fi quid otii ex non inter- „ miffis ejufdem muneris curis, atque occupationibus, decerpere licuiffet, id ve- „ lut laxandi animi caufa, facris, atque ecclefiafticis ftudiis accuratè impendebat, „ ut arma fibi ad oppugnandos errores, tuendamque Catholicam Religionem pri- „ vata exercitatione pararet; quorum quidem ftudiorum fructum uberrimum pro- „ tulit, exhibuitque non femel cum doctiffimis circa fubortas Religionis controver- „ fias Romanorum Pontificum juffu ab eo latis fuffragiis, cenfuris, atque confi- „ liis, tum verò maximè fcriptis à fe, editifque magno Ecclefiæ, ac literariæ Rei- „ publicæ bono præclariffimis Commentariis, quibus vel Apoftolicæ Sedis jura, „ & privilegia folidiffimè afferuit, ac vindicavit, vel invectos in Orientales Miffio- „ nes, profanos, gentilefque Ritus, Apoftolici Legati decreto, jure, meritoque „ confixos, profcriptos, atque convulfos omnigenæ eruditionis apparatu luculen- „ tiffimè demonftravit.

„ Præclara hæc in Ecclefiam merita, ac tantam Viri fapientiam cùm omnes „ fufpicerent, ac prædicarent, quanti eam faceret oftendit in primis acerrimus „ literarum, ac veræ virtutis æftimator, idemque cultor eximius, BENEDICTUS „ XIV. Pont. Opt. Max. cùm illum in Purpuratorum Patrum Senatum tanta retu- „ lit omnium ordinum adprobatione, quanta debebatur magno dignitatis ornamen- „ to, magnæ doctrinæ, ac probitati tributo. „

At gravefcente in dies ætate Romæ, qua in Urbe in Congregationibus Indicis, Rituum, Examinis Epifcoporum, atque Orientalis Ecclefiæ Librorum correctionis recenfebatur, paullo poft è vivis exceffit die XVII. Januarii, hora XV. Sepultus eft in veteri Ecclefia S. Sixti, cujus titulo infignitus erat, hac Sepulchro infcripta Epigraphe:

D. O. M.
FR. ALOYSIO MARIAE LUCINO MEDIOLANENSI
EX ORD. FRATR. PRAED.
DIVINARUM, HUMANARUMQUE SCIENTIARUM CLARO
NOVARIAE HAERETICAE PRAVITATIS INQUISITORI
A CLEM. XI. P. M. EODEM MUNERE IN URBE
GENERALI ADMINISTRO RENUNTIATO
ATQUE A BENED. XIV. PONT. OPT. MAXIMO
OB PROBITATEM EJUS, PIETATEMQUE SINGULAREM
IN CARDINALIUM COLLEGIO COOPTATO
VIXIT ANN. LXXIX. MENS. V. DIES XXIII.
OBIIT XVI. KAL. FEBRUAR. AN. SALUTIS MDCCXLV.
JOSEPH LUCATELLIUS MEDIOL. ROM. ECCLES. PROTHONOTARIUS
AC IN FERRARIENSI PROVINCIA PRO-LEGATUS
GRATI ANIMI MONUMENTUM POSUIT.

Scripsit igitur :

I. Esame, e Difesa del Decreto pubblicato in Pudisceri da Monsignor Carlo Tommaso di Tournon Patriarca d'Antiochia, Commissario, e Visitatore Appostolico, con Podestà di Legato a Latere delle Indie Orientali, Impero della Cina, e Isole adjacenti, dipoi Cardinale della Santa Romana Chiesa; approvato, e confermato con Breve dal Sommo Pontefice BENEDETTO XIII. presentata alla medesima Santità Sua da *Fra Luigi Maria Lucino* dell'Ordine de' Predicatori, Maestro di Sacra Teologia, e Commissario Generale del Sant' Uffizio. *In Roma, nella Stamperia Vaticana*, 1728. *in* 4. *&* *iterum* 1729. *in* 8. cum pluribus Additionibus.

II. Romani Pontificis Privilegia adversùs novissimos Osores vindicata: duplex Dissertatio cum duplici Appendice; Auctore *Fr. Aloysio Maria Lucino* Ord. Prædic., Sac. Theol. Magistro, & in Urbe Commissario Generali Sancti Officii. *Venetiis, apud Bartholomæum Javarina*, 1734. *in* 8.

III. Vota, & Consultationes plurimæ doctissimæ, atque omnigena eruditione repletæ, ab eo conscriptæ cùm Sacræ Inquisitionis esset Commissarius, super variis dubiis Sacræ Congregationi propositis, ad Catholicam Fidem, auctoritatem Summi Pontificis, Ritum Græcum, & Armenum, atque Orientis Missiones pertinentibus. MSS. servantur in Archivo Romano S. Officii.

IV. Responsa ad Clementem XI. Pont. Max. qui propria manu scribens eum sæpissimè consulebat de Sinensium Ritibus, & de Probabilismo. Transmissa sunt Autographa ad ipsum Pontificem, & servari creduntur apud Eminentissimum *Annibalem Albanum*, S. R. E. Cardinalem amplissimum.

Plura de sapientissimo Viro debeo Reverendiss. P Fr. Hermenegildo Todeschini Mantuano in hoc Mediolanensi Dominio Inquisitori Generali, atque in me humanissimo. Clarissimus verò Sitonus noster mihi pro solita sua humanitate subministravit Stemma gentilitium Lucinum, cui est initium à Maphiolo circa medietatem Seculi XV. usque ad Cæsarem Auctoris nostri Eminentissimi parentem, ex quo didici, habuisse præfatum Cæsarem ab Hippolyta Turcona Hieronymi Mediolanensis filia, quatuor alios liberos, præter Aloysium Mariam nostrum, S. R. E. Cardinalem, nempe Marchionem Matthæum Cohortum Milit. General. Tribunum, Comitem Antonium Regium Justitiæ in Statu Mediol. Capitaneum, deinde Magistratus Ordin. Reddituum Quæstorem, Hieronymum Capsæ Episcopum, Fr. Cæsarem Franciscum ex Ord. Prædicatorum, & Gravinæ Episcopum, omnes Mediolani natos.

MAnum de Tabula jam removebam, cùm allata est mihi eruditissima Epistola Eminentissimi Cardinalis *Angeli Mariæ Quirini* Brixiensis Episcopi, in quo non minus dignitatis, quàm doctrinæ splendorem universus literatus orbis concelebrat, & laudibus extollit. Ea data est ad Cl. Virum *Joseph Antonium Saxium* Ambrosianæ Bibliothecæ Præfectum, recèns impressa, scilicet IV. Kal. Augusti MDCCXLV., atque in ea mirabili sanè facundia Brixianæ Literaturæ, aliis jam ejus Lucubrationibus illustratæ, novum texuit Elogium. Non dedignatus est Purpuratus ille Princeps ad opellam hanc meam respicere, simulque his me verbis, quamvis humanissimis, negligentiæ accusavit; sic ille pag. 75. „ Injecta in superiori Epistola Pyladæ ad Petrum Paulum Averoldum *Gabrielis Concoregii* mentio me monet, ut minimè dissimulem, mirum mihi accidisse, ejus nomen omninò subticeri in Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium, nuperrimè à Cl. V. Philippo Argelato concinnata, tuæque Historiæ Typographico-Literariæ subjuncta, eoque magis, quod in illa quatuor ex Concoregia Familia docti Viri censentur, *Conradus*, *Joannes*, *Raynaldus*, *Roglerius*. Horum saltem occasione nominari, ut puto, merebatur Gabriel à Pylade laudatus ex Bibliotheca, quam sibi paraverat, quemque ipse compertum admodum reddidi tam ex iis, quæ de homine illo scriptis consignavi in Diatriba ad *Francisci Barbari* Epistolas Part. I. Cap III. §. V. quàm ex ejusdem Epistolis, quas inter Barbari illas evulgavi. „ Tum prosequitur Eminentissimus Scriptor, Patriam Gabrielis, nimirum Mediolanum, ex ejusdem assertionibus ostendens, aliaque ad eundem pertinentia subjiciens. Sed si Auctoritati, & Amplitudini ejus à me multis nominibus Eminentissimo Principi addicto sunt omnia tribuenda, liceat, Lector humanissime, paucis tecum agere, unde fortunam meam cognoscas. Vix recitata verba perlegi, cùm in mentem venit, me Gabrielis honorificam mentionem Bibliothecæ meæ inseruisse, & quidem ex ipsius Eminentissimi Quirini Diatriba, Epistolisque Concoregii desumptam, quemadmodum quisque facilè noscere potest, ubi paginas 1753., & 2043. hujus Operis inspexerit. Immo, ut verum fatear, animus primò fuerat, Concoregium prorsus omittere, cùm ob paucas tantùm Epistolas, quas posteritati reliquit, vix locum habere posse videretur inter alios Mediolanenses Scriptores, postquam innumeros ferme consultò prætermiseram, Epistolographos præsertim, nisi majora essent ad manus literaturæ testimonia. Debuit certè hujusmodi honorem Concoregius Eminentissimo Quirino; nam inspectâ, quam citat, Diatribâ, nefas duxi Scriptorem contemnere, quem Amplissimus Cardinalis tanti fecisset. Quapropter non parum admirationis concepi, cùm nullius culpæ conscius, nondum producto in vulgus Opere me publicitus in censuram trahi, & quidem à Viro tanti nominis animadverti. Sed tantum abfuit ut succenserem, quin statim subiit, Eruditissimum Cardinalem non vidisse citatas paginas, in queis de Concoregio agitur, proptereaque jus ei fuisse ad postulationem negligentiæ, vel oscitantiæ; ut enim in hac Præfatione jam monui, inter Amicos reliquos, Doctissimo Comiti *Joanni Mariæ Mazzucchello* Brixiensi, cujus eruditionem plurimi feci, Opus hoc meum adhuc ferme incompositum misi, precatus, ut si quid vel minus rectè scriptum, vel omissum comperisset, pro humanitate sua, atque amicitia moneret, ac emendaret, & ab eo communicatum Eminentissimo Principi nuper cognovi ex dicti Comitis Mazzucchelli Viri Clarifs. Animadversionibus, nullâ umquam habitâ notitiâ de iis, quæ notata fuerant, & aliorum etiam Amicorum monitis, Appendicem adornavi, in qua de Concoregio quoque multa congessi, quæ citatis leguntur locis, eamque Appendicem ad neminem mittendam censui, donec Opus universum vulgaretur; ideoque hoc mente perpendens, perturbatum animum erexi, sperans futurum, ut inspectis, quas adhibui, secundis curis, nihil mihi, & Bibliothecæ Mediolanensium Scriptorum officere possit apud Eruditorum Rempublicam præstantissimi Viri censura, quæ factum pro infecto meritò reputavit. Obiter insuper animadvertas, velim, Candide Lector, non Conradum tantùm, Joannem, Raynaldum, & Roglerium ex Concoregia Familia genitos in hoc Opere laudari, ut Doctissimus Cardinalis asseruit, sed, præter eos, reperiri etiam *Ardicionem*, *Danielem*, & *Gabrielem* nostrum, ut ex Indice cognosces. Hæc Te monendum duxi, ne si fortè in Epistolam illam publici juris factam incidisses, sinistram Operis mei æstimationem conciperes. Vale.

ELENCHUS TOTIUS OPERIS.

IN TOMI I. P. I.

AUCTORIS PRÆFATIO, ad cujus calcem legitur brevis Vita, Elogium, & Opera *Fr. Aloysii Mariæ Lucini* Ordinis Prædicatorum, & S. R. E. Cardinalis. Pag. 1

HISTORIA LITERARIO-TYPOGRAPHICA Mediolanensis, in qua, de Studiis Literariis Antiquis & Novis in hac Metropoli institutis: De tempore inductæ Mediolanum Typographiæ: & primis hujus Artis Opificibus: De Viris doctrinâ illustribus, qui Seculo XV. in eadem Urbe floruere, atque eorundem MSStis Operibus in Ambrosiana Bibliotheca servatis differitur; Auctore *Joseph Antonio Saxio*, Sanctorum Ambrosii & Caroli Oblato, Bibliothecæ Ambrosianæ Præfecto. Col. I

EPISTOLÆ Libris editis Mediolani primo Typographiæ Seculo olim præfixæ, nunc iterum recusæ. Col. CCCXLIII

CATALOGUS Librorum, qui Mediolani editi fuere ab anno MCCCCLXV. usque ad MD. Chronologica serie digestus. Col. DLV

INDEX GENERALIS Operis ejusdem Cl. V. *Josephi Antonii Saxii*, in quo literâ L. legitur Librorum series, qui ab anno MCCCCLXV. usque ad MD. editi fuere, ordine alphabetico disposita. Col. DCXVI

IN TOMI I. P. II.

SYLLABUS Scriptorum Mediolanensium per Cognomina, & Nomina digestus.

SYLLABUS Scriptorum Exterorum, sed Mediolanensibus adjiciend., per Cognomina, & Nomina digestus.

SYLLABUS Scriptorum Mediolanensium per Nomina, & Cognomina digestus.

SYLLABUS Scriptorum Exterorum, sed Mediolanensibus adjiciend., per Nomina, & Cognomina digestus.

SYLLABUS Scriptorum Mediolanensium ordine Chronologico dispositus.

SYLLABUS Scriptorum Exterorum, sed Mediolanensibus adjiciend., ordine Chronologico compactus.

BIBLIOTHECA Scriptorum Mediolanensium à literâ A. usque ad literam I.

IN TOMI II. P. I.

BIBLIOTHECA Scriptorum Mediolanensium à literâ L. usque ad literam Z.

IN TOMI II. P. II.

APPENDIX, seu SCRIPTORES prætermissi, & minoris notæ. Col. 1710

ADDENDA, & CORRIGENDA. Col. 1930

SCRIPTORES Exteri, sed variis de caussis Mediolanensibus adjiciendi. Col. 2051

INDICULUS, quo Scriptores Mediolanenses Sanctorum, ac Beatorum titulo insigniti recensentur. Col. 2191

SYLLABUS Scriptorum Mediolanensium per Dignitates eorundem digestus. Col. 2193

SYLLABUS Scriptorum Mediolanensium per Scientiarum Classes digestus. Col. 2244

INDEX GENERALIS Rerum, & Nominum, exceptis iis, quæ sunt Scriptorum Mediolanensium, quorum jam dedimus Catalogos; Item Locorum, atque Librorum, quibus hæc Bibliotheca composita est. Col. 2326

TYpographico-literariam Mediolanensem Historiam à Cl. V. *Josepho Antonio Saxio* Ambrosianæ Bibliothecæ Præfecto elaboratam summâ cum voluptate perlegi, maximèque gratulor Mediolanensi Metropoli, cui tantus obtigit Civis, qui eruditione sua, & recentia ornet præla, & veterum gloriam fermè oblivione deletam, vel cum blattis tineisque luctantem quodam postliminio reducat in Patriam. Oh! utinam Italiæ nostræ Urbes universæ tam nobili exemplo ad commendabilem æmulationem provocentur, & nobilissimæ Artis monumenta simili conatu ab interitu vindicare studeant. Quapropter cùm in præstantissimo Opere & Eruditorum commodo, & Reipublicæ Literariæ ornamento optimè sit consultum, neque minùs in eo Cl. Auctoris doctrina, quàm probitas eluceat, illud Typis dignissimum censeo.

Dabam Mediol. Prid. Idus Quintiles CIƆ IƆCCXLV.

Canonicus Andreas Iricus JC. Theol. & pro Sanctissimæ Inquisitionis Officio Librorum Censor, ac Qualificator.

QUod optatissimum erat, ut Mediolanensis Literatura, quam præstantissimi Cives editis, aut Manuscriptis Voluminibus splendidam quovis tempore reddidere, collectis eorumdem nominibus tamdem in publicam lucem sese proferret; id novissimè perfecit *D. Philippus Argelatus*, Reipublicæ Literariæ jamdiu notus, atque in Aula tum Pontificia, tum Regia Vindobonensi præclaris honoribus insignitus, qui summo labore, impendio, ac diligentiâ *Bibliothecam Scriptorum Mediolanensium* adornavit, eamque numeris omnibus absolutam in conspectum gentium prodere meditatur. Hanc ego, jussu Reverendissimi Patris Fr. Hermenegildi Todeschini Generalis in Mediolanensi Provincia contra Hæreticam pravitatem Inquisitoris, evolvendam accepi, in eâque nihil offendi, quod morum probitatem, aut Catholicæ Fidei candorem labe aliqua inspergat; quinimmo conspirare omnia deprehendi ad incrementum laudis, & gloriæ celeberrimæ hujus Metropolis, novumque censum parari antiquæ, recentique eruditioni; meque ideo in fidem subscripsi. Ex Ædibus Bibliothecæ Ambrosianæ Idibus Junii MDCCXLV.

Joseph Antonius Saxius Sac. Theol. Doct., Sanctorum Ambrosii & Caroli Oblatus, Bibliothecæ Ambrosianæ Præfectus.

Die 25. Junii 1745.

Attenta supradicta atteſtatione

IMPRIMATUR.

Fr. Hermenegildus Todeschini Sac. Theologiæ Magister, Inquisitor Generalis S. Officii Mediol.

Franciscus Curionus Archipresbyter S. Eusebii pro Eminentiss. & Reverendiss. D. D. Joseph Puteobonello Archiepiscopo Mediol.

Vidit Julius Cæsar Bersanus pro Excellentissimo Senatu.

HISTORIA
LITERARIO-TYPOGRAPHICA
MEDIOLANENSIS,

IN QUA,

DE STUDIIS LITERARIIS

ANTIQUIS ET NOVIS

IN HAC METROPOLI INSTITUTIS:

De tempore inductæ Mediolanum Typographiæ:
Et primis hujus Artis Opificibus:

De Viris doctrina illustribus, qui Sæculo XV. in eadem Urbe floruere, atque eorumdem MSStis Operibus in Ambrosiana Bibliotheca servatis

DISSERITUR.

ADJECTA SUNT

APPENDIX EPISTOLARUM;

Quæ Libris, tunc ibidem editis, affixæ legebantur;

E T

CATALOGUS CODICUM

Mediolani impressorum ab anno MCDLXV. ad annum MD.

AUCTORE

JOSEPH ANTONIO SAXIO,

SANCTORUM AMBROSII ET CAROLI OBLATO,
BIBLIOTHECÆ AMBROSIANÆ PRÆFECTO.

PRÆFATIO AUCTORIS.

Cum literariam Typographiæ Mediolanensis Historiam condere meditarer, nihil minus mente volvebam, quàm ut huic elaborando Commentario manum apponerem, atque ab ovo, ut ajunt, repeterem exordia, progressusque studiorum, quibus ostenderem, nobilem in hac Urbe, quavis ætate, erga liberales disciplinas, Scientiasque, amorem, ac cultum floruisse. Satis superque videbatur calami laborem impendere colligendis literariis monumentis, quæ primo nascentis Typographiæ seculo edita fuerant in hac Urbe, ratus non modicum me Patriæ decus comparaturum, si egregiè meritam de hac Arte, ac proinde etiam de Scientiis omnibus Metropolim nostram comprobarem. Ad hoc autem consilium perficiendum adactus sum eâ potissimùm causâ, quòd in annalibus Typographicis, a Michaële Maittaire prælo vulgatis, parcam admodum memoriam injici de cultis hic summo studio atque impensâ, typis animadverterem, ac propterea necessarium ducebam opulentam librorum supellectilem, per ea tempora a Mediolanensibus Civibus adornatam, in lucem proferre. Ne verò nuda nimis, ac sicca foret narratio, quæ edita solummodo volumina recenseret, relegere statueram ea omnia illustria vestigia, quæ ad rem literariam pertinent, quæque alto adhuc obducta pulvere in tenebris jacent, multamque studiis nostris, eâ ætate præclarè vigentibus, conciliare laudem valuissent, si detersâ immeritæ oblivionis labe sedulò illustrarentur. Verùm dum hanc curam persequerer, subiit animo cogitatio, ne hac quidem diligentiâ, satis me publicæ expectationi facturum, quæ unius seculi notitiis, utcumque illustribus, ditata, de susceptis præterito recentique tempore, ad fovendam promovendamque literarum culturam, doctis Mediolanensium laboribus jejuna relinqueretur. Mei igitur muneris esse censui, ut saltem nonnullas ex tam ampla messe spicas colligens, hanc quoque Mediolano gloriam vendicarem, quòd videlicet vix alicui ex Italicis Urbibus concesserit antiquitate, ac successione studiorum.

Id autem eò libentiùs complexus sum, quòd intactam adhuc hanc Spartam viderem, nemine hactenus reperto Scriptore, qui asserendum hoc Urbi Mediolanensi decus, peculiari dissertatione contenderit. Edidit quidem Philippus Picinellus Italico idiomate Athenæum Literatorum: sed præterquamquod Viros quamplures doctrina & scriptis insignes incurioso silentio præterit, nec eorum, quos enumerat, ætatem ac vitam pro merito susceptæ provinciæ dilucidat, nullum prorsus verbum profert de inchoatis Studiis, propagatis Scientiis, institutis Collegiis, Academiisque, quorum omnium accurata descriptio non modicum illius Operi, alioquin laude dignissimo, ac Metropoli nostræ ornamentum addidisset. Propiùs ad hanc metam collimasse videtur Erycius Puteanus, qui Dissertationem historicam: De Rhetoribus, ac Scholis Palatinis *publici juris fecit. Sed cùm antiqua vix attingat, recentia verò oratoriis tantummodo flosculis vestiat, panegyricam potiùs orationem, quàm historiam adornasse censendus est. Itaque desideramus in hanc usque diem doctum aliquem calamum, qui exesa temporum superiorum monumenta, marmora, codices, ac Diplomata perscrutetur, ut Literis procul dubio per omnem annorum seriem in hac Urbe sedulò excultis, merita laus reddatur, ardorque Majorum in excipiendis, atque amplificandis nobilium disciplinarum studiis, exemplum fiat Posterorum imitationi. Neque verò me tanto labori in præsentia paratum credi velim, ut vastum hoc argumentum exhauriam; id enim nec tenuis iste promissi Operis Prodromus patitur; nec si genio etiam meo in Patriæ honorem propenso indulgere liberiùs vellem, pares suppetunt vires. Aperire idcirco tantummodo intentatum hactenus iter contentus sum, existimans non exiguum Literis colendis beneficium, Urbisque splendori vividiùs exornando incitamentum hinc emanaturum, si antiquitatem, ac præstantiam Studiorum Mediolanensium, hæreditario quodam amoris censu apud nos florentium, brevi manu delibans, patentem campum calamis eruditioribus relinquam, pleno opere diligentiora sectandi.*

Hæc sunt, quæ ut consilii mei rationem exponerem, præfari opportunum censueram, cùm Prodromum hunc eumdem, sexdecim ab hinc annis, seorsim in lucem producere statuissem. Tamdem liberare datam Publico fidem mihi non improsperè contigit, Mediolanensi, *quam spoponderam,* Literario-Typographica Historia *ad umbilicum perducta. Deterruerat me sanè pertractandæ rei difficultas, quæ firmiores & corporis, & ingenii vires exposcebat, ut pro nostræ Metropolis dignitate, longâque Promissi complendi expectatione, cumulatè perficeretur. Attamen, ne à laceris cariosæ antiquitatis reliquiis erutæ (haud parvis laboribus) historicæ opes, iterum intra domesticos parietes rubigine infici, ac prorsus contabescere cogerentur, tentare illam ausus sum, ratus fore, ut Lectoribus si non Operis imbecillitas, saltem conatus placeret. Itaque sedulò evolutis raris iis voluminibus, Seculo XV. Mediolani impressis, quæ mihi licuit contrectare, quibusque (pene dixerim) depulsa fame ob tot alias exesas superiorum temporum Chartas, Blattæ pepercerant,*

Histo-

Historiam hanc ita digessi, ut distributa veluti in Classes rerum describendarum moles minori tœdio legentes afficeret, suâque etiam varietate posset delectare.

Primò igitur Prolegomena *præmisi, in iis expromens nonnullas peculiares Patriæ meæ laudes, quibus illam supra cæteras Europæ Provincias, in Typographico expoliendo, adornandoque opificio excelluisse, testati sunt sincera confessione Scriptores ipsi, qui alieno in solo nati, atque unicâ veritatis patefaciendæ suasione permoti, celeberrimæ hujus Artis ortum, ac progressus indicavere. Quandoquidem verò mihi non raro contigit offendere quosdam, antiquæ hujus mercis insulsos æstimatores, qui adunco naso, ac socratico risu aspernabantur laborem, à me, vel ab aliis adhibitum in eruendis à loculis Bibliothecarum Codicibus, venerando antiquitatis integumento coopertis, corio scilicet, tabulisque; acsi otiosâ hac curâ nonnisi sordes, & cariem venari viderentur qui eos evolverent, Apologiam contexui, in qua nobile hoc studium à summis viris gloriosè susceptum, atque uberem utilitatem inde profluentem veteri Historiæ, Familiis, doctisque hominibus, quorum memoria ac nomen ipsum pene conciderat, ostendere sum conatus: Quamvis (ceteris etiam omisis) hoc idem Opus, quod nunc primò prælis commisi, firmandæ propositæ sententiæ suffecturum arbitrarer; cum universa ferme in hisce Chartis relata de Principum erga literas amore, de confluentibus Mediolanum celebrioribus viris, refectis Academiis, rebusque egregie gestis ut studia florerent, deprompta sint à Libris, qui in contemptu ferme habiti relegatique, veluti scruta Bibliothecarum, in extremos earundem angulos, felici omine superfuere cladi pulveris, ac tinearum.*

Tempus etiam, quo in Urbem nostram inducta est Ars Typographica, explorare non destiti; sique mihi nimium non blandior, id assecutus sum, ut certiorem Mediolano præ ceteris Italiæ Urbibus Epocham figerem, eamque primam, à qua annos suos numerare possit, è Germania discedens, atque in has oras deducta hospes Typographia. Quia tamen Urbs præsertim Veneta de primatu in typographico Opificio gloriari videtur, argumenta, ut arbitror, valida objeci, ut tributam à Michaële Maittaire ipsi hanc laudem convellerem, illamque Patriæ meæ non immeritò vindicarem. De Typographis quoque curam egi, ut eorumdem patriam, genus, Libros excusos, annosque adnotarem, quibus apud nos præla statuere cœperunt, aut manum ab illis removere. Qua in re illud mihi obtigit felix ac fortunatum, ut publicas Tabulas invenirem, conditas sub initium nascentis in Urbe nostra Typographiæ, quibus egregii Viri solemni juramento, & pactionibus sese obstrinxerunt, ad augendam librorum suppellectilem, & plura figenda torcularia, ne Metropolis ista propagatæ alibi tam proficuæ artis beneficiò careret, atque in conspectu Urbium aliarum, jam ostentantium divitem copiam Codicum impressorum, ignominiosa quadam desidiæ labe affici se pateretur. Easdem integras dedi ante Appendicem Epistolarum, quæ Libris illa ætate apud nos editis præfixæ fuerant: Ratus enim sum, vetusto hoc testimonio (quod nulla fortasse Civitas proferre poterit) abundè Lectores doceri, quàm citò Mediolanenses Cives, erogato ære, & distributis inter doctos viros Typographicis muneribus, curam solicitam gesserint, ut non aliis, quàm suis prælis deberet hæc Metropolis paratum Gymnasiis, ac Scientiis editorum Codicum censum opimum.

Historiam Literariam subinde aggressus, eam continuata serie chronologica ab Anno MCCCCLXX. usque ad extremum Seculi XV. perduxi; præcipuum verò studium fuit, celebres doctrinâ Viros, qui promovendis Mediolani literis insudavere, aut quorum libri in Urbe nostra excusi sunt illa ætate, singillatim referre, ac quicquid ab ipsis gestum est, collectis hinc inde quæ latebant notitiis, publica luce donare. Qua in re gloriolam illam minime sum consectatus, ut integras earumdem vitas ederem, ea coacervando, quæ nota jam erant, atque in vulgatis Scriptorum libris relata; id enim accipi à doctis hominibus meritò potuisset, ac si facilè parabilem Eruditionem obtrudere iis voluissem, alienisque laboribus Operis hujus molem augere. Quamobrem intra eos fines me continui, ut de Literaria tantùm Mediolanensi Historia dissererem, & illa in publicum proferrem, quæ vel in MSStis codicibus, vel in antiquis impressis voluminibus, quibus raritas, ad ea perlustranda, aditum ferme præcluserat, offenderè mihi licuit, ut peracta à literatis Viris studia in nostra hac Metropoli, conditio, & mores illustrarentur. Inter ceteros à me relatos, qui Mediolanensi Civitati decus immortale comparavere, Demetrius Cretensis *fuit, à quo Ars, (à nemine antea tentata) inventa est, ac numeris omnibus absoluta, Græco videlicet idiomate Libros integros imprimendi; sed tanti viri, perenni memoria digni, nomen nobis servavit unicus ille Liber, quem Dionysius Paravicinus, illius præsentiâ, consilio, ac ductu, in hac Urbe excudit,* Græca *nempe* Grammatica; *nec ullum aliud vestigium relictum mihi occurrit, quo inceptus, ejusdem industriâ, gloriosus hic labor, novis apud nos græcè impressis codicibus, publico literarum bono fuerit propagatus. Tandem ab eruditissimo Equite Comite Antonio Simonetta accepi, à se inspectum fuisse Londini* Dionem *græcè impressum* Mediolani, *à memorato typographo* Dionysio Parravisino *anno MCCCCLXXVI. Huic verò editioni parandæ manum apposuisse Demetrium Cretensem dubitari vix potest, cùm eodem anno elaboratam ab ipso* Græcæ Grammaticæ *impressionem, (ut proximè diximus) intacta ad nos transmissa commendatissimi ejusdem Operis exemplaria testentur. An verò instructum jam prælum Mediolanense ad tam arduam explendam curam, novis ditaverit græcè linguæ MSStis codicibus; quidque ipse egerit in longa apud nos mora traducta, ignotum*

pror-

prorsus est, altumque silentium in aliis ævi illius historiis pariter servatum inspicimus. Immo, (quod mihi non modicam admirationem excitavit) Jo. Albertus Fabritius qui de Græcis Demetriis *agens in sua locupletissima græca Bibliotheca, memorias omnes eorundem collegit, nihil de Cretensi hoc Demetrio scriptum reliquit. Id certo scimus, accersitum eum fuisse Florentiam, ut editioni græcæ carminum Homeri Anno MCCCCLXXXVIII. primùm ibidem paratæ unà cum Demetrio Chalcondyla operam suam conferret. Ne autem lateret, à qua Urbe profectus esset, addita in calce fuit, à nova veluti patria, appellatio, his verbis,* industria, & dexteritate Demetrii Mediolanensis Cretensis (*fortasse namque, ob nobile inventum Græcæ Typographiæ, à primoribus nostræ Urbis Civitate donatus fuerat*). *Itaque, ut aliquid proferrem de hoc insigni ac benemerito Mediolanensis Metropolis viro, antiqua perscrutatus sum monumenta, atque in mentem opinando induxi, illum eumdem esse, qui sub nomine* Demetrii Ducæ *in Hispanias iter suscepit, Cardinali Ximenio advocante, ut græcas Literas Compluti doceret & Biblia polyglotta, simul cum aliis peritissimis Viris, quoad græcam versionem, perficeret, ederetque. Id ego per conjecturas in impressa jam Historia mea adnotaveram, cùm ecce Clarifs. Vir Abbas Laurentius Mehus, summæ humanitatis, eruditionis, amorisque erga Literas, ad me Florentiâ misit ea, quæ ipse decerpserat ex posthumis Libris duobus Londini excusis Anno* 1742. *celeberrimi* Humphredi Hodii, *quæque prorsus cum opinione à me concepta consentiunt; loquens enim Hodius* de Græcis illustribus, Linguæ Græcæ, Literarumque humaniorum instauratoribus, eorum Vitis, Scriptis, & Elogiis, *ubi de hoc Demetrio agit Libr. II. Cap. IX. pag.* 320. *hæc habet:* „ Demetrius Ducas Cretensis *in Italia egit usque ad Annum „ MDVIII., quo tempore Epistola ejus græca ad M. Musurum præfixa est Volumini primo Græcorum Rhetorum ab Aldo Venetiis editorum. In Hispaniam postea vocatus est ab Amplissimo Cardinali Ximenio, ut Bibliis Complutensibus, quo ad Græca, edendis operam navaret. In fine Testamenti Novi isthic editi Anno MDXIV. legitur ejus Epigramma Græcum, & ejusdem esse videtur Præfatio Græca, quæ eidem Testamento Novo præmittitur. Recensetur ab Alvaro Gomecio „ inter illos Eruditos Viros, quos ad nobile illud Opus adornandum, ac perficiendum, Cardinalis „ ille illustrissimus ad se accersivit; inceptum autem est Opus Anno MDII. Eumdem fuisse opinor „ cum Demetrio illo Græco, qui Libellum Galeni spurium de Oculis in Latinum transtulit. Hæc Hodius. Gratulor igitur mihi, quòd minime fuerim falsa opinione deceptus, & nonnullos indicaverim egregios hujus Demetrii labores, dum ageret in Italia; excusam nempe Grammaticam & Dionem græcum Mediolani, Homerum Florentiæ, à remoto illo Auctore, ob summam raritatem forsitan ignoratos.*

Mihi quoque communicavit idem Abbas Laurentius Mehus, semper cum laude commemorandus, nonnulla ad Literariam meam Historiam spectantia, ab ipso transcripta ex codice manu exarato Bartholomæi Facii, *qui de Literatis Viris suo tempore florentibus egit, quemadmodum ipsemet conscium fecit Æneam Sylvium Cardinalem Senensem, subinde Pium II. Pont. Max., id testante eodem Ænea in Epistola CCLI. editionis Basileensis anni MDLXXI. his verbis. Quod scribis in eo, quem* de Viris illustribus ævi nostri, *composuisti libro, datum nobis esse locum, non meritis nostris, sed tuæ caritati adscribimus. Pretiosum hoc monumentum, nondum typis vulgatum, obvium Amico huic meo fecit eximia benignitas Reverendissimi Præsulis Alberici Archinti, apud Magnum Etruriæ Ducem Apostolici Nuncii, nunc ad Potentissimum Poloniæ Regem designati, qui non tam antiquissimâ Sanguinis claritate, quàm virtutum omnium, doctrinæque singularis commendatione conspicuus, inter graviora munerum suorum momenta, Literarum, ac Literatorum curam beneficentissimam gerit. Serò ad me pervenere celebris illius Auctoris Commentaria, cùm nempe labor à me susceptus, è prælo dimissus jam foret; attamen, ne ociosa in privatis scriniis ea jacerent, hoc loco in lucem proferre censui opportunum, ut aliqua saltem de inedito illo Opere, nonnullis Additamentis meis aucta, Lector delibet.*

ANTONIUS PANORMITA.

ANtonius Panormita in hoc genere clarus habetur. Allectus ab adolescentia poëticæ atque oratoriæ suavitate, omissis legibus, illarum rerum studiis incubuit. In utro magis excelluerit, non facile judices. Res gestas omnes antiquitatis memoria tenet. Lusit in hermaphrodito, Virgilii exemplo. Eodem ferme tempore scripsit in Antonium Raudensem, ab eo lacessitus, libellum elegiaco versu, quem inscripsit Rhodum. Et item poëmatum, ac prosarum libros duos. Epigrammata quoque multa, & epistolas versu pulcherrimas edidit. Elegiam, quæ perdita jacuerat, rursus in lucem excitavit. A Sigismundo Imperatore in Italiam profecto, Poëta comprobatus laureâ coronâ, veteri more repetito, donatus est. Non temere alius quispiam aliena in dicendo vitia, aut virtutes acrius animadvertit, quod ei aliquando à Leonardo Aretino doctissimo viro in præcipuam laudem tributum est. Alphonsi Regis, qui eo doctore perdiu usus est, atque utitur, dicta, factaque memoratu digna quatuor libris explicuit. Permagnum librorum numerum ex omni bonarum artium facultate congessit. Legationibus, ac summis honoribus Regis functus, quibuscumque viris doctis, & probis potest, enixissime semper favit, ac favet.

De laudatissimò hôc Viro, nihil in mea Historia adnotatum reliqui, non quòd immortali apud nos memoria dignus haud foret, sed quia nullum ejusdem Opus illa ætate typis nostris impressum occurrerat. Ceterùm magna & ipse cum laude Mediolanensia excoluit gymnasia, auxitque pretium, & famam studiis nostris, quæ adeò commendatum ab universo Literatorum cœtu Institutorem acceperant. Exoraverat Panormita per Amicos, & supplices Epistolas, adhuc superstites, à Philippo Maria Vicecomite Mediolani Duce, ut in illius Aulam induceretur, obtinuitque, admissus ad edocendam publicè juventutem in Liberalibus disciplinis, larga assignata mercede, octingentis nempe aureis in singulos annos erogandis, ut Jovius in hujus Viri Elogio narrat. Sanè ipsemet, in Epistola ad Guarinum Libro IV. ejusdem Operum insertâ, amicè referens, quo in loco res, & fortunæ suæ forent, ait, grande satìs salarium sibi fuisse collatum, gratiamque summam adeptum se esse apud Illustrissimum Principem, Cæsaremque suum Philippum Mariam, qui „ sicuti Armorum industriâ „ excellens ipse, excellentes quoque ea in re summa affectione prosequitur, fovet, & exornat; ita „ & Literatos, & bonarum Artium studiosos pari caritate, indulgentiâque complectitur, nec domi „ minus, quàm Militiæ præstans. Subjungitque „ Me velim contempleris, ut omittam alios longè „ doctiores, & eruditiores, quibus hæc sua partim Academia, partim Curia redundat; me inquam „ contempleris, quem quanti faciat, audisti supra, & luculentiùs, & prolixiùs aliquando ab aliis „ cognosces. „ Hæc transcribere volui, ut clariùs semper innotescat, quanta tunc foret Principum Mediolanensium in fovendis, promovendisque studiis cura, & liberalitas, quàmque numerosâ per illam ætatem insignium Literis Virorum copiâ afflueret Civitas nostra. Addit Jovius in Elogio memorato, Philippum Mariam, noscendæ Historiæ cupidum, sibi in Magistrum familiariter adscivisse Antonium Panormitam; quod quanti ab eo Principe æstimaretur, dilucidè ostendit. Quid egerit postquam Mediolano abscedens apud Alphonsum Neapolis Regem se recepit, ab illo delectus secretioris scrinii Magister, & studiorum, expeditionumque omnium terra, marique perpetuus comes, ut verbis Jovii utar, referre non moror, cùm hæc legi possint in Bibliotheca Sicula Antonini Mongitoris Vol. I. pag. 55., nec ea mihi ocii sit libertas, ut quæ ad Historiam Mediolanensem non pertinent, ex alieno penu transferam in hunc Librum. Recensere tantùm lubet MSta ejusdem Opera, quæ in Ambrosiana Bibliotheca servantur, eaque sunt: Elegiæ nonnullæ, *quarum aliquæ editæ jam fuere Venetiis post ejusdem Epistolas, nempe* in Mathiam Lupium, *&* in Lelphum Luscum, de quo Caballus fame moriens conqueritur *&c. Quæ in nostro codice ineditæ leguntur, utpote malè olentes, lucem non mererentur. Extat brevis altera ejusdem Panormitæ, sub nomine* Johannæ Francigenæ Dei nunciæ ad Mediolanenses, eo quod ad eos mittere volebant Magistrum Antonium Rhaudensem, *cum responsione Rhaudensis, quæ incipit:*

Spurce quid insanis? quid sus fœdissime grunis?

In alio Codice legitur Elegia, ita inscripta: Antonii Panormitæ clari Poëtæ ad Johannem Lamolam Bononiensem, quòd lacrumis Elegiæ motus ex Bononia nequeat recedere. *Ejus exordium est:*

Desine me placidâ verbis abducere terrâ,
Desine me Dominâ dissociare meâ.

Istæ in Editione Veneta Anni MDLIII. desiderantur. Item Libelli duo, sub titulo Hermaphroditus; *Codex noster nonnullas margini appositas adnotationes refert, caractere tamen adeò infelici, ut Oedipo interprete indigeat. Opus istud obscœnæ licentiæ fæce vitiatum,* Antonii Panormitæ *famam plurimùm elevavit; illo enim usi sunt ejusdem æmuli, ut eum conviciis onerarent. Inter ceteros* Antonius Rhaudensis, *cujus Invectiva satis prolixa, inscripta* Petro Candido Decembrio, *legitur in altero ex Codicibus hujus Bibliothecæ, tota ferme versatur in exprobrando eidem pudore horum Carminum, quæ etiam ab Eugenio IV. Pont. Max. Ecclesiasticis censuris confixa fuere. Demum extat in eadem Bibliotheca manu exarata* Oratio ad Genuenses, *quam contra Turcas, & Venetos pronunciavit, cùm ad eam Rempublicam, nomine Alphonsi Regis, partes ageret Oratoris; non secus ac perpaucæ* Epistolæ, *inter quas tamen aliquas offendi, quibus caret Veneta Editio.*

FRANCISCUS PHILELPHUS TOLENTINAS.

Franciscus Philelphus Tolentinas latinis, & græcis literis eruditus, satyras centum scripsit, dedicavitque Alphonso Regi, a quo ob eam rem, & multa pecunia, & equestri dignitate donatus est. Lyricorum quoque versuum grande opus magno impetu aggressus, & a Francisco Sfortia Mediolanensium Principe conductus, res ab eo gestas heroico carmine complexus est. Scripsit etiam prosa oratione Symposium quoddam, ac de exilio libros tres. Orationes præterea invectivas plerasque. Lacædemoniorum Rempublicam ex Xenophonte, Numæ Pompilii, ac Lycurgi vitas, & apophtegmata ex Plutarcho in latinam linguam convertit.

Quam-

Quamplures recentioris Ævi Scriptores provinciam suscepere, illustrandi memoriam Francisci Philelphi, qui inter ceteros seculi XV. Eruditos Viros peculiare nominis decus sibi comparavit, ob Eloquentiæ famam, & Græcæ, Latinæque linguæ Magisterium, in permultis Italiæ Urbibus cum laude peractum. Duo ejusdem Elogia, seu Vitæ Compendia, leguntur in memoriis Hominum Literis illustrium, editis Gallico idiomate a Patre Nicerono; alterum ab ipso confectum, atque insertum Tomo XXV., alterum ab ejusdem Continuatore in postremis voluminibus evulgatum. Lipsiensia quoque Miscellanea, Tom. V. pag. 322. *Vitam exhibent* Francisci Philelphi, *a Johanne Henrico Foppio Academiæ Carolinæ Bremensis Pro-Rectore contextam. Demum Tom. XV.* des Memoires de Litterature, tireez de Registres de l'Academie Roïale des Inscriptions, & belles Lettres *&c. Amstelodami edito A.* 1741., *inserta est postremo loco Vita memorati Philelphi, Auctore Domino Lancelloto Parisiensis Academiæ Socio. Studiosè illa quidem digesta est, & ordine chronologico ab ortu ejusdem ad mortem usque perducta. Hanc avidè perlegi, ut inde discerem, an in iis, quæ de insigni hoc Viro in Historia mea Literaria scripsi, ignotum aliquid proferretur, quod tam eruditi Viri oculos effugisset; intellexi tamen, ea omnia, quæ Lancellotus retulit, deprompta esse ab editis Libris, præsertim verò ab ejusdem Philelphi Epistolis, quæ Anno MDII. Venetiis prodiere; cùm aliâ ego viâ incesserim, MStos Codices, & Libros primo Typographiæ Seculo Mediolani impressos, atque ob raritatem suam ab Exteris minimè inspectos, consulens, producensque. Quid novi Literariæ Reipublicæ attulerim, ex memorata Historia mea Lector dignoscet.*

Interim adnotare placet, visum mihi fuisse, Lancellotum nimis indulsisse Philelpho, dum narrans ea, quæ illi obtigerant post mortem Pii II. Pont. Max. aliorum famam onerat, ut illum excuset; siquidem cùm inter Epistolas Cardinalis Ammanati Papiensis una extet ad Franciscum Sfortiam Mediolani Ducem, scripta nomine Collegii Cardinalium, *in qua eidem gratias agit, ob conjectum in vincula Franciscum Philelphum, ejusque filium Marium, qui diras evulgaverant contra benemeritos Pii II. cineres; hanc esse suppositam mercem Gregorii Lollii, nomine Cardinalis Papiensis indignè abutentis, testatur. Porrò Epistolam hanc ad apocryphas, & commentitias ita facilè rejiciendam, mihi vix persuadeo; solidiora namque argumenta, quàm silentium Leodrisii Cribelli, & benevolentia plurium Romanæ Ecclesiæ Cardinalium, etiam post illius Pontificis mortem erga Philelphum servata, proferri debuissent, ut tam turpis calumnia comprobaretur. Stylus certè cum reliquis excusis Epistolis Card. Ammanati prorsus consentit; præterea ipsemet sæpius Philelpho exprobrat mordacis linguæ licentiam, odiumque contra memoriam Pii II. conceptum, atque illum ad palinodiam recantandam vehementer exstimulat. Quid clarius ad ostendendam indignationem Curiæ Romanæ justo dolore perculsæ ob tam insolentem ejusdem temeritatem, in oblatrando contra recenter defunctum Summum Pontificem? His verò præmissis, nemo non videt, consentaneum esse rationi, primarios Ecclesiæ Præsules publicam aliquam exigere voluisse violati honoris reparationem, ob tam publicè a Philelpho illatam injuriam. Neque quidquam evincit Cribelli silentium, qui, ut ait Clarifs. Lancellotus, minimè temperasset ab hac publica ignominia in suis contra Philelphum literis, exagerenda, si verè illa contigisset; potuit enim tardiùs adduci Franciscus Sfortia ad Philelphum, & Marium carceri mancipandos, cùm nempe contumax & effrenis maledicendi libido Romanos Præsules adeò irritasset, ut ad Principem Mediolanensem querelas deferrent pro compescenda iniqua genitoris ac filii adversùs Pium II. mordacitate. Id colligo ex Responsione, veneni acerrimi plena, Francisci Philelphi contra Leodrisium Cribellum, quæ data est anno Pii II. mortem insequente MCCCCLXV. Præcesserant igitur Satyricæ Cribelli scriptiones in Philelphum emissæ; proinde quid vetat credere, nondum ad vincula damnatum fuisse Philelphum, cùm iratum in eumdem calamum Cribellus armaret? Præterea hic Leodrisius Mediolano jam excesserat, cùm adhuc in vivis ageret Pius II., a quo in Collegium Abbreviatorum admissus fuerat, ut infra videbimus; quam ergo admirationem ingerere valet ejusdem silentium de re, quam nonnisi serò rescisse potuit, post obitum memorati Summi Pontificis? Quod autem benevolentiam suam non abruperint, tum Ammanatus, tum alii Romæ degentes, in causa esse potuit palinodia ipsa, quam verè cecinit Philelphus, quamvis minimè par foret sanando vulneri, quod inflixerat, ut memoratus Card. Papiensis in aliis Epistolis illum admonuit. Hæc ego reponere Clarifs. Lancelloti Scriptis necessarium duxi, non ut ejusdem auctoritatem, quam veneror, infringam, sed ne invidiâ, fortasse immeritâ, Gregorii Lollii nomen laboret; cùm certum sit, Epistolam, Card. Papiensis titulo inscriptam, a nemine hactenus in dubium fuisse vocatam; incertum verò, an illam malignè Lollius confixerit, nisi graviora suppetant illorum temporum testimonia.*

PETRUS PAULUS VERGERIUS.

PEtrus Paulus Vergerius Justinopolitanus Juris civilis in primis peritus fuit. Philosophiam quoque, & Mathematicas artes tenuit. Eloquentiam summo studio secutus, in ea re excelluit. Græcas quoque literas attigit. Scripsit de ingenuis moribus librum unum valde laudatum tum rebus, tum ipso nitore verborum. Sigismundi Imperatoris, ut ipse scribit, rogatu, Arrianum, qui res gestas Alexandri græcè scripsit, è græco in latinum vertit, nulla tamen elegantiæ cura adhibita, idque de industria, ut scribit, ne Sigismundus, qui parum latine sciret,

ſciret, interpretis opera legens indigeret. In Carolum Malateſtam invectus, Virgilii ſtatuam, quam ille Mantuæ in foro everterat, quoniam gentilis fuiſſet, ut ibidem reſtitueretur effecit. Sub extremum vitæ tempus mente captus eſt, ita tamen, ut nonnumquam reſipiſceret. Apud Hungaros vitam finiit, dignus & perpetua animi ſanitate, ut qui totam in Italia vitam ſcribens exegiſſet.

Grata eruditis Viris erit brevis hæc memoria, quam de Petro Paulo Vergerio ſcriptam Facius reliquit; nonnulla enim ad ejuſdem Literaria Opera, & Vitam ſpectantia, hactenus obſcura, illuſtrantur. Inter cetera, Voſſius de Poëtis Latinis, *pag. 27. in dubium revocavit, an* Invectiva in Carolum Malateſtam, *ob everſum Mantuæ Virgilii ſimulacrum, verè Auctorem habuerit Vergerium; atque in eam ſententiam propendet, Opus illud eſſe Guarini Veronenſis, aſſerens*, videri poſſe ſcriptam ab ipſo Guarino Veronenſi, clariſſimo ſui temporis Viro, aut ſaltem diſcipulorum aliquo. *Leander quoque Albertus ad fabulas ferme rejicit hanc ſtatuæ Virgilii ruinam, Carolo Malateſta jubente, inquiens, Marium Equicolam*, fidei exiguæ, ac modicæ opinionis Auctorem, *primum fuiſſe, qui hoc commentum vulgaverit, injuriâ carpens Malateſtam. Tenebras haſce diluit auctoritas Facii, ea quæ ſuo ævo accidêre, ſcribentis; ex ipſo etiam diſcimus, ingraveſcente ætate Vergerium cerebro laboraſſe, quod a nemine Scriptorum, quos legerim, adnotatum invêni. Pauca ego de Vergerio in Hiſtoria mea fol. CCCXCIII. memoravi; neque enim ad nos pertinebat, niſi ob excuſum ſæpiùs Mediolani, primo Typographiæ Seculo, aureum ejuſdem Librum* de ingenuis moribus, & liberalibus diſciplinis; *qua occaſione MStos Codices Operum ab ipſo editorum, in Ambroſiana Bibliotheca ſervatos, recenſui.*

NICOLAUS NICOLUS FLORENTINUS.

Nicolaus Nicolus Florentinus, & ipſe Chryſoloræ auditor, in hujuſcemodi virorum notis referendus eſt. Græcæ, & latinæ linguæ, omniſque antiquitatis ſtudioſus, picturam, ſtatuariam, ac veterum elementorum formam, ceteraſque artes nobiles, quæ vel ingenio, vel manu artificum commendantur, quæ jamdiu apud nos conſenuerant, in uſum revocavit. Librorum quoque exornandorum inventor, opera Ciceronis, & aliorum illuſtrium Auctorum diligentiſſimus inquiſitor fuit. Librorum magnam copiam tum græcorum, tum latinorum cujuſcumque artis, & doctrinæ comparavit. Nihil tamen latinè, aut græcè ſcripſit, ſcriptis Veterum contentus. Moriens Bibliothecæ, quæ erat in Marci Evangeliſtæ Templo, quam Coſmus Medices effecerat, libros ſuos, ut mortuus etiam viventibus prodeſſet, dedicavit.

Auctor Additamentorum ad Voſſium de Hiſtoricis Græcis, & Latinis Tomo IX. Ephemeridum Venetarum, plura Scriptorum teſtimonia profert, ut evincat, non tam diſtinguendum eſſe hunc Nicolum *a* Nicolao Falcucio, *ſed etiam nihil ab eo poſteris relictum fuiſſe proprio marte, aut calamo elaboratum. Epiſtolam ego nuncupatoriam* Petri Candidi Decembrii *ad Ducem Clouceſtrenſem Humphredum, adhuc ineditam, præfixamque Libro VIII.* Platonis de Republica, *ab ipſo in Latinum translato, attentè perlegeram, atque ex ea lumen aliquod mihi ſuboriri videbatur, ut credi poſſet, non omnino ſterilem Literariis fœtibus traductam fuiſſe vitam a* Nicolao Nicolo, *Viro Græcâ, & Latinâ linguâ inſtructiſſimo. Decembrii verba retuli in hac Hiſtoria fol. CCC., ſcribebat enim ille: „ gratias uberrimas referendas eſſe Nicolao Nicolo Civi Florentino, qui cùm plura, & „ egregia virtutis ſuæ monumenta reliquiſſet, omnium etiam illuſtrium Librorum genera, ſummo „ ſtudio, laboreque congeſſerat „. His verbis quiſquis facilè ſibi perſuaſiſſet, ſuperfuiſſe poſt Nicoli mortem, præter inſignem Bibliothecam, etiam conſcriptos ingenii labores, qui egregia eſſent illius virtutis monumenta. At Facius, Scriptor Decembrio antiquior, abſque ulla hæſitatione refert,* Nicolum *Scriptis Veterum contentum, nihil Græcè, aut Latinè ſcripſiſſe. Itaque, cùm, ejuſdem Facii teſtimonio,* Nicolus *picturas, ſtatuariam, ceteraſque artes nobiles adamaverit, cenſenda ſunt hæc fuiſſe* egregia virtutis monumenta relicta, *quæ Decembrius commemorat.*

LEODRISIUS CRIBELLUS.

Leodriſius Cribellus Mediolanenſis non parvum etiam in eloquentia nomen obtinet. Epiſtolis multis notus, Franciſci Sforciæ res geſtas proſa oratione præſcripſit, quas in libros digeſſit.

Clariſſimus Muratorius Vitam hanc, a Leodriſio Cribello conſcriptam, primùm in lucem eduxit, inſeruitque Tomo XIX. Scriptorum Italiæ. Optimè tamen animadvertit, eamdem aut morte Auctoris abruptam, aut temporum injuria fuiſſe conſumptam; illa enim, quæ oblata ipſi eſt ab Amico, è Codice Regiæ Bibliothecæ Pariſienſis deſcripta, ac duobus tantùm Libris comprehenſa, vix primas Franciſci Sfortiæ res geſtas attingit; totaque verſatur in Sfortiæ patris bellica virtute, & fortitudine commendanda. Itaque cùm Bartholomæus Facius coævus aſſerat, Franciſci Sfortiæ, Ducis

cis olim nostri, Vitam editam fuisse a Cribello, atque in Libros *digestam, credibilius videtur, reliquum periisse. Difficilior nodus exsolvendus est, indagare, quis foret hic* Mediolanensis Leodrisius; *plures namque Leodrisios Cribellos, sanguine, & Literis claros, per illam ætatem Mediolani floruisse, non levibus conjecturis evincere conatus sum in Epistola ad prælaudatum Muratorium missâ, & post ejusdem Præfationem etiam excusâ: In alterum ex ipsis, Græcâ, Latinâque eloquentiâ ab ipso eruditum, invectus est rabido, ac pene furenti calamo Franciscus Philelphus, qui licèt in congerendis conviciis liberalior fuerit, quàm modestia, & fortasse veritas pateretur, minimè tamen censendus est, finxisse quæ de rebus turpiter ab illo actis, in privatis Equitum domibus, singillatim enumeratis, enarrat, asserens, ob traductam indignè vitam, solum vertere fuisse coactum. De altero, qui gravitate, & prudentiâ insignis, atque Nobilium JPrum Collegio adscriptus, in Aula Francisci Sfortiæ commoratus est, splendida gerens munia, & Senatoriâ etiam Togâ decoratus, mentionem agit Clariss. Joannes Sitonus in Chronicis Collegii JPrum Mediolanensium. Huic ego injunctum fuisse crediderim a Duce nostro, ut Patris sui Vitam conscriberet, quemadmodum tradit Jovius in ejusdem Elogio, eâque occasione, Filii quoque res præclarissimè gestas adjicere illum voluisse. Ad hanc confirmandam sententiam, quòd duo saltem distingui debeant Mediolanenses Leodrisii Cribelli Seculo XV. florentes, testimonium duorum Codicum MSSrum Bibliothecæ Ambrosianæ produxi in hac mea Historia fol. CXLV., in quibus adnotatum legitur nomen Leodrisii Cribelli, quem Collegio Abbreviatorum, a se instituto, Pius II. Pont. Max. Anno MCCCCLXIV. adscripserat. Quis autem credat, unum, eumdemque esse, qui in Patria tot illustribus titulis, ac muneribus decoratus, summâ apud Principem gratiâ pollebat, & qui Romæ Pontificis beneficentiâ indigebat, ut tenui eo, quem diximus, gradu honoris insigniretur? Itaque asserendum reor, Leodrisium illum, quem maledictis prosecutus est Philelphus, eum esse, qui Mediolano fugâ veluti elapsus, Romam se recepit, atque à Pio II. ob eloquentiæ laudem, memorato Collegio fuit cooptatus; alterum verò, a Sitono descriptum, semper in Patria, virtute, atque honoribus claruisse.*

POGGIUS FLORENTINUS.

POggius Florentinus in hoc numero eloquentium Virorum singulare nomen obtinet: Scripsit de nobilitate, de avaritia, de Principum infelicitate, de moribus Indorum, Facetiarum quoque librum unum. Ab adversariis exagitatus, orationes plerasque invectivas edidit. In epistolis etiam laudatur. Cyripædiam, quam Xenophon ille scripsit, latinam reddidit, atque Alphonso Regi dedicavit, pro qua a Rege magnam mercedem accepit. Ejusdem est traductio Diodori Siculi historiographi ad Nicolaum Quintum Pontificem Maximum libri sex. Ingravescente ætate a Florentinis accitus, mortuo Carolo Aretino, in Reipublicæ Cancellarium, qui honor apud Florentinos magnus habetur, susceptus est.

De Poggio Florentino plura Scriptores veteres tradidere, Clariss. verò Recanatus Vitam ejusdem diligentissimè conscriptam præfixit Historiæ Latinæ Urbis Florentiæ, quam primus ipse vulgavit. Huic ego egregio labori nihil addendum in hoc Opere censui, nisi MSta Poggii lucubrationum exemplaria, quæ Ambrosiana Bibliotheca custodit, recensere, atque adnotationibus illustrare. Ea Lector reperiet ad Annum MCCCCLXXII. fol. CXVIII.

JACOBUS BRACELLEUS.

JAcobus Bracelleus conterraneus meus in hoc numero non in postremis censetur. Rerum antiquarum studiosus, & doctus scripsit de situ Liguriæ librum unum: item de bellis Januensium cum Aragonum Regibus. Ob ingenii, doctrinæque præstantiam a Januensibus Cancellarius factus grandem Epistolarum numerum publico nomine scripsit, quæ valde laudantur. Moderatione animi civibus meis carus, & jucundus.

Jacobi Bracellei Librum de Bello Hispanico *primus Mediolani edidit* Masellus Venia Beneventanus, *dicavitque Principi Philippo Mariæ Sfortiæ Vicecomiti, Francisci I. Sfortiæ filio. Hujus ego Epistolam nuncupatoriam, quæ omissa fuit in Editione Parisiensi Anni MDXX., typis nostris iterum evulgavi fol. DXXXVIII. De illustri Genuensi Auctore Bracelleo, nihil ego in Historiam meam intuli, cùm nulla suppeterent aut MSta ejusdem monumenta, aut rerum apud nos gestarum memoria. Satis igitur habui, ad Athenæum Ligusticum Augustini Oldoini Lectorem remittere. Id tantùm animadvertere hìc lubet, asseri a Facio,* grandem Epistolarum numerum publico nomine *fuisse a Bracelleo conscriptum*, quæ valde laudantur. *An istæ unquam prælo impressæ lucem conspexerint, Oldoinus minimè narrat. Typographus certè Parisiensis in editione memorata ejusdem Operum, vix XXX. tum ex privatis, tum ex publicis, colligi a se potuisse, in fronte ipsarum fatetur.*

GEORGIUS TRAPEZUNTIUS.

NEc Georgius Trapezuntius nobis prætereundus eſt. Latinæ linguæ, ac Græcæ multam cognitionem habet. Artem Rhetoricam Venetiis, ac Romæ pluribus annis docuit. Nec modo Rhetoricæ, verum & Mathematicarum artium doctus multa compoſuit, plura etiam ex græcis traduxit. Scripſit compendium artis Grammaticæ ex Priſciano, Dialecticæ præcepta, de ſuavi genere orationis, de conſolatione, de Spiritus Sancti proceſſione contra Græcos, librum Rhetoricorum, in orationem Q. Ligarii, in Almageſtum Ptolemæi, in centiloquium ejuſdem commentarios. Chryſoſtomum in Matthæi Evangelium in latinum vertit, Cyrillum in Evangelium Joannis, ejuſdem Cyrilli Theſauros, Euſebium de Evangelica Præparatione, Platonis leges, orationem Demoſthenis pro Corona, Athanaſii, & Baſilii vitas ex Gregorio Nazianzeno, ex Ariſtotile Rhetoricorum libros, ac Phyſicorum libros, de generatione, & conceptione, ex eodem Metheororum, ac Metaphyſicorum libros, Problemata, de Cœlo, & Mundo, de anima, de animalibus, ex Baſiliove de vita Moyſis, de Spiritus Sancti proceſſione ad Amphiloquium, librum in Eunomium. Eugenio, ac deinde Nicolao Pontificibus Maximis carus in Secretarium Apoſtolicum admiſſus eſt.

De Georgio Trapezuntio nonnulla Hiſtoriæ meæ inſerui fol. CLV., cùm MSta ejuſdem Opera in Bibliothecæ Ambroſianæ ſcriniis ſervata referrem. Res ab ipſo geſtas, & lucubrationes, accuratè recenſuere, Auctor additamentorum ad Voſſium, Tomo XVI. Ephemeridum Venetarum, & Jo. Albertus Fabritius Tomo X. Bibliothecæ Græcæ. Nihilominus conferre plurimum poteſt hoc Facii teſtimonium ad Literariam Hiſtoriam ſecuriùs, atque uberiùs condendam: ſiquidem aliqua a Trapezuntio elaborata hìc enumerari videmus, quorum Scriptores alii non meminere, ut ſunt Ariſtotelis Metheora, & Metaphyſica, Athanaſii, & Baſilii Vitæ ex Gregorio Nazianzeno &c. *Quæ fuerit hæc Athanaſii Vita a Trapezuntio latinitate donata, incertum eſt. Spoponderat quidem Gregorius Nazianzenus, ſe conditurum tanti Doctoris Vitam, ſed, teſte Tillemontio, ſolum hujus egregii Operis deſiderium nobis reliquit. Quo circa cenſendum videtur, non aliud fuiſſe a Trapezuntio traductum, quàm Orationem ab eodem S. Gregorio CPli habitam* de laudibus S. Athanaſii. Vita Baſilii M., *ſeu potiùs* Oratio *in ejus laudem, tribuitur ab Allatio in* Diatriba de Georgiis *Gregorio Nyſſeno fratri; attamen Tillemontius teſtimonium proferens S. Amphilochii, qui in Oratione II. aſſerit, ſacrum Sermonem panegyricum de Baſilii rebus optimè geſtis, editum fuiſſe a* Divino Gregorio, *ait: hunc titulum* Divini *accommodari non poſſe Gregorio Niſſeno tunc viventi, ſed eodem clarè indicari* Nazianzenum. *Id autem confirmatum ſatìs validè ab hoc Facii teſtimonio videmus, qui apertè tradit, ex Gregorio Nazianzeno deſumtam fuiſſe memorati Operis a Trapezuntio verſionem.* Vita *certè* Moyſis, *quam Facius ex Baſilio traductam a Trapezuntio teſtatur, Nyſſeni Gregorii fœtus eſt; fortaſſe tamen, illa ætate, ejuſdem Auctor credebatur Baſilius, cùm etiam a primis Typographis impreſſa fuerit inter Opera tanti Doctoris. Demum intelligimus, Græcum hunc hominem ſibi adeò conciliaſſe gratiam Summorum Pontificum, ut Secretarii Apoſtolici honorem conſequeretur.*

LAURENTIUS VALLA.

LAurentius Valla Romanus artem Rhetoricam diu tum Neapoli, tum Romæ profeſſus eſt. Multa legit, multa etiam literis mandavit. Scripſit de elegantia latinæ linguæ, quem librum Elegantiarum inſcripſit: de ſummo bono, quod in voluptate conſtituit. In Dialectica quoque nonnulla, quæ logicæ repaſtinationem appellavit. Contra Donationem Conſtantini Eccleſiæ Romanæ factam librum edidit. Linguæ præterea græcæ doctus Thucididem graviſſimum apud Græcos hiſtoriarum Scriptorem, in latinum convertit, quem Nicolao Pontifici Maximo dedicavit. Herodotum deinde hiſtoriographum elegantiſſimum latinum a ſe factum Alphonſo Regi detulit, a quo multa pecunia muneratus eſt.

Miratus ſum, tam placido calamo de Laurentio Valla Facium ſcripſiſſe, cùm ejuſdem hoſtis infenſiſſimus fuerit, quemadmodum compertum eſt Eruditis Viris. Potuit tamen hoc Elogium literis commendari, antequam rixæ inter ipſos exorirentur, quarum causâ adeò exacerbatus eſt Facii animus, poſtremis vitæ ſuæ annis, ut mortuus pauco poſt Vallam tempore, locum dederit pangendis carminibus, a Jovio relatis:

Ne vel in Elyſiis ſine vindice *Valla* ſuſurret,
Facius haud multos poſt obit ipſe dies.

Librum ejuſdem Elegantiarum Linguæ Latinæ *impreſſum fuiſſe Mediolani primis Typographiæ noſtræ annis, enunciavi in Catalogo ad hujus Operis calcem impreſſo; MStum quoque ejuſdem exemplar, diligentiſſimè exaratum, tenet Bibliotheca Ambroſiana, in qua pariter manu deſcripta legitur* Vallæ Apologia, *quam ad Eugenium IV., Neapoli degens direxit, ut ſe purgaret apud Apoſtolicam Sedem de Hæreſis crimine, cujus causâ damnatus fuerat ad publicum ignominioſæ*

mortis supplicium, ut ipsemet sub initium fatetur, inquiens, se illud vix declinasse, Neapolitani Regis, & Nobilium Amicorum patrocinio suffultum. Edita hæc fuit inter illius Opera, Basileæ Anno MDXL. typis vulgata.

PETRUS CANDIDUS MEDIOLANENSIS.

PEtrus Candidus Mediolanensis latinis, ac græcis literis eruditus nobis in hunc cœtum clarorum hominum referendus est. Scripsit epistolarum libros decem & septem, declamationum libros duos, peregrinæ historiæ libros quinque, nocturnalium libros totidem, de Philippi Mariæ vita, de Nicolai Picinini, de Mediolanensium laudibus libros singulos, orationem Funebrem ad Leonellum Marchionem Ferrariensem, Romanarum Historiarum epitoma. Ex græco autem in latinum vertit Politicorum Platonis libros decem, ejusdem de amicitia librum unum, Homeri vitam, ex ejusdem Poëtæ Iliade libros quinque, Appiani Alexandrini primæ partis libros quatuor, ejusdem Illyrici, ac civilium bellorum libros sex, quos Alphonso Regi dedicavit. Romam profectus, a Nicolao Pontifice Max. literatorum Patre Secretariorum ordini adjectus est.

De Literariis Petri Candidi studiis, prolixum sermonem institui in hac Historia ad Annum MCCCCLXXXVIII. Decem & septem Epistolarum Libros ab hoc Auctore conscriptos adnotavit Facius, sed illi postmodum crevere usque ad vigesimumquintum, ut testis est in suis Epistolis, a me indicatis, ipse Decembrius. Sepulcralis Inscriptio, posita in atrio Basilicæ Ambrosianæ, nos docet, Operum *a Decembrio* editorum Libros supra CXXVII., vulgaribus exceptis, posteritati fuisse relictos. *Grandis hæc moles lucubrationum videri aliquibus posset laus, tumulo affixa ad exornandos cineres, atque amplificandam tanti Viri famam, indulgentiore calamo, quàm veritas ferat; attamen dum superstites Decembrii MStas Epistolas perlegerem, indicatos ab eodem* Libros quatuor supra octoginta *ab ipso confectos invéni Anno MCCCCLX. quorum indicem a se missum ad Matthiam Trivinensem, Decembrius testatur, spondens simul, se in decimo volumine centum Librorum numerum impleturum. Cùm autem vitam produxerit usque ad Annum MCCCCLXXVII., verisimile quisque censebit, intermedio tempore XVI. circiter Annorum, reliquos fuisse exaratos, quorum numerum legimus in funebri Elogio adnotatum. Nonnullos eorumdem titulos, aliis Scriptoribus ignotos, eruere mihi licuit ex memoratis Epistolis, quos a me relatos in Historia Literaria fol. CCXCIII. & seqq. Lector offendet. Alios etiam nobis exhibet Bartholomæus Facius, nempe* Declamationum Libros duos, *&* Nocturnalium Libros quinque, *de quibus nemo hactenus Scriptorum, quem viderim, mentionem egit; sed hisce etiam enumeratis, longe absumus a testimonio lapidis sepulchralis, qui supra CXXVII, exceptis vulgaribus, ut superiùs diximus, Libros enunciat: siquidem omni adhibita diligentia in evolvendis Bibliothecarum codicibus, nondum medietas eorumdem ad notitiam nostram pervénit. Quamobrem censendum est, edaci temporis dente ceteros fuisse consumptos.*

PAULUS VENETUS.

PAuli Veneti illustre nomen fuit. Philosophiam & ipse professus, plerosque adolescentes Venetiis, ac Paduæ ornavit. Multa in omni Philosophia scripta reliquit, quæ valde utilia existimantur. In Theologia quoque non obscurus est habitus. Viam ad Dialecticam facilem, & adolescentibus perutilem brevibus quibusdam præceptis aperuit, quæ in magno usu sunt.

Pauli Veneti Summulas *inter primos Typographiæ nostræ labores, anno nempe MCCCCLXXIV., Boninus Mombritius Mediolani edendas curavit; cùm verò pauca de hoc Auctore Literaria monumenta in illius temporis memoriis repererim, non abs re duxi, hoc Facii Elogium in lucem proferre. Uberiora evulgabit P. Jo. de Augustinis, Bibliothecæ FF. Minorum Observantiæ S. Francisci, Venetiis ad Vineas, Præfectus, Vir eruditione ac doctrinâ conspicuus, mihique singulari benevolentia conjunctus, in Opere* de Venetis Scriptoribus, *quod summo labore adornatum edere meditatur.*

Ut verò in viam, a qua (non inutiliter tamen, ut arbitror) hactenus declinavi, me tandem referam, monere Lectorem volo, opportunum me existimasse, post absolutam Literariam Mediolanensem Historiam, Appendicem attexere, in qua Epistolas Libris editis Mediolani olim præfixas, Seculo XV., in unum Corpus collectas publicæ iterum luci restituerem. Siquidem, cùm aut neglectæ in pluteis delitescerent, aut a recusis postmodum Operibus veterum Auctorum abscissæ fuissent, novis quæsitis, laudatisque Mecœnatibus, plura, quæ ad Historiam illorum temporum, Familiarum decus, aut Virorum, Literis præsertim illustrium, res gestas, spectantia, ibidem congesta erant, indecoro pulvere obruta, ac pene obliterata jacebant. Itaque reparare hanc feralem Reipublicæ Literariæ jacturam curavi, easdem in chronologicam seriem disponens, adjectis etiam in calce adnotationibus, ut suscepto huic labori nihil ornamenti deesset. Quæ de his præfatus fuerim, ante memoratam Appendicem Lector inspiciet.

De-

Denique Catalogum Librorum, quos Metropolis hæc noſtra, primo illo Typographiæ ſeculo, prælis commiſit, poſtremo loco vulgavi, non tam gloriæ Patriæ, quàm publicæ utilitati me conſulturum exiſtimans; ſiquidem, eodem inſpecto, expungi poterunt menda nonnulla, quæ in Annales nobiliſſimæ hujus Artis, aliorumque Scriptorum Opera irrepſere, ob ignoratos labores Mediolanenſium Civium in adornanda literaria ſuppellectile, cùm in Urbem iſtam inductum eſt peregrinum hoc, atque admirandum Inventum. Sanè illam mihi licuit colligere impreſſorum apud nos Codicum molem, quæ inopes, aut vacuos relictos a Michaële Maittaire annos omnes implere abundè poſſit, ac labem negligentiæ depellere a typis noſtris, ac ſi fervente ubique ſtudio, amoreque ditandi Gymnaſia novis excuſis inſignium Auctorum Operibus, ſola hæc Civitas, ignominioſo velutì ſomno correpta, prælis ſuis indormiens, nobiles alienas curas, deſes, atque ocioſa ſpectaret. Inter cetera exemplaria, Mediolani impreſſa ſeculo XV., quæ Auctorum, de Typographia ſcribentium, diligentiam effugére, memorari hoc loco meretur illud inſcriptum: Quadriregio del Veſcovo di Foligno Federico Domenicano. *Unica tantùm editio hujus Operis acta Peruſiæ anno MCCCCLXXXI. adnotata ab iis fuerat, qui libros primò excuſos numeravere. Cl. Abbas Camaldulenſis D. Petrus Canneti, dum iterum prælo commiſſum eſt in Urbe Fulginii anno MDCCXXV. hoc* Quadriregium, *Diſſertationem adjecit, in qua verum ejuſdem Auctorem* Federicum *vindicaturus, negligentiæ arguit Scriptores præſertim Italos, qui alias quinque editiones Bononiæ, Florentiæ, Venetiis, brevi triginta annorum ſpatio peractas, prorſus ignoravere. Verùm & ipſi* Canneto *ignota fuit Mediolanenſis antiquior iis omnibus, quam Antonius Zarotus in Urbe noſtra paravit, quamque in hoc Catalogo enunciatam ad annum MCCCCLXXXVIII. Lector inſpiciet. Annotamenta quoque ſubjunxi, tum ut librorum ſeries in ſingulos annos digeſta nitidiùs exornaretur, tum ut fidem meam a falſi ſuſpicione liberarem. Præterea, cùm aliqui occurerint docti illius ætatis viri, qui in condendis, aut committendis prælo libris operam apud nos ſedulam contulere, ſed non ea rerum geſtarum ubertate, vel apta ad inſtruendos de illorum vita commentarios materie affluebant, ut dignè in hanc Hiſtoriam inferrentur, memoriam ſaltem, in calce Epiſtolarum, & codicum Mediolani editorum, poſteritati commendandam curavi, ne merita grati animi mercede, ac nominis perennitate carerent. At non ultra opus eſt Lectorem morari.*

DE STUDIIS LITERARIIS MEDIOLANENSIUM ANTIQUIS ET NOVIS

PRODROMUS

AD HISTORIAM LITERARIO-TYPOGRAPHICAM MEDIOLANENSEM.

CAPUT I.

De antiquitate, origine, ac progressu Studiorum Mediolanensium.

Uo tempore scientiarũ cultus Mediolani primùm incœperit, tam ignotũ est, quàm ignotus annus ipse, ac conditor Civitatis. Si cæco Patriæ amore abripi me finerem, in promptu auctor esset, qui parem cũ Athenis gloriam ab Urbe nostra jactari posse testaretur, ut videlicet à Minerva, artium ac Sapientiæ Dea antiquitus credita, nomen acceperit. Andreas siquidem Alciatus, celeberrimæ apud eruditos famæ, scriptum reliquit, ab insigni Templo præcipuisque honoribus, quibus illa ab in-

Tom. I.

A colis loci hujus colebatur, derivatum nomen, ut *Meydland*, seu *Medelland*, quod Celticâ linguâ idem explicat ac *Virginis*, seu *Puellæ*, ideſt Minervæ, *tellus* appellaretur; ita enim Emblemmate secundo canit.:

Quam Mediolanum sacram dixere Puellæ
Terram; nam vetus hoc Gallica lingua sonat.
Culta Minerva fuit, nunc est ubi numine Thecla
Mutato, matris Virginis ante Domum.

Sanè non ignoro sententiam hanc Alciati, quam Claudius quoque Minoës in Commentariis tuetur, derideri à Theodoro Œpingio in tractatu de B jure insignium (a), vocarique *Allusionem potiùs, quàm veram nominis Ethymologiam*: sed nullum prorsus firmandæ censuræ suæ fundamentum producit. Aliunde verò certum est, constitisse Mediolani Templum insigne, Minervæ Sacrum, ut ex Polybio discimus; ubi enim describit primum à Romanis contra Insubres excitatum bellum anno ab U. C. DXXXI. juxta Chronologiam ab Isaaco Casaubono ejus Interprete digestam, editamque typis Wechelianis anno MDCIX. ait, Insubrum Principes ad extremum belli

a peri-

(a) *Cap. 6. parte 7. num. 1219.*

periculum adactos à Gn. Cornelio Consule, iniisse consilium, ut pro aris & focis pugnaturi vires omnes colligerent, aleamque tentarent, atque ideo ex Æde Minervæ aurea vexilla, quæ *Immobilia* nuncupabant, depromsisse; en verba ejusdem: „ Omnibus „ igitur militaribus signis in unum coactis, aureis „ etiam illis, quæ *Immobilia* nuncupant, ex Æde „ Minervæ promptis, cæteris quoque necessariis ap„ paratibus probè instructis, cum exercitu, in quo „ erant hominum ad quinquaginta millia, feroces, „ minarumque pleni in conspectu hostium castra po„ nunt. „ Quid itaque vetaret opinari, ob singularia superstitiosæ religionis officia erga hanc præsidem nobilium disciplinarum Divam, id à Civibus nostris antiquitus factum, ut unà cum Mediolano ipso studia enascerentur, atque adolescerent?

Qui tamen inani huic divinationi potiùs, quàm conjecturæ fidem obstringeret, exsibilari meritò posset, cùm certum sit ne Romæ quidem ante seculum VI. ab U. C. ullum viguisse cultum scientiarum, *rudi scilicet, & bellicosa etiam tum Civitate*, ut Svetonius testatur sub initium Libri de illustribus Grammaticis, confirmatque Cicero in Bruto cap. XVIII. afferens primum fuisse Livium Andronicum, qui fabulam ibidem docuerit *anno ipso antequam natus est Ennius, post Romam conditam quartodecimo & quingentesimo*. Præterea scimus, non ob scientias artesque tantummodo ab antiquis cultam fuisse Minervam; eidem siquidem tribuisse veteres potestatem morbis medendi, infirmosque ad vegetam virium integritatem restituendi constat ex variis lapidibus apud Gruterum, in quibus *Minerva Medica* dicitur, subscribente huic interpretationi Joh. Georgio Grævio in Prolegomenis ad quintum Volumen Antiquit. Romanarum. Sub Victoriæ nomine extructas in Athenarum Urbe, atque alibi in Græcia Aras Minervæ tradit Ezechiel Spanhemius in Diatriba *de Vestæ in Prytaneis Græcorum, & apud Romanos cultu*, inquiens indicatam fuisse ab Euripide hujus appellationis originem, ob præstitam scilicet Jovi insignem in Gigantomachia operam. Apud Gallos verò Cisalpinos in honore habitam Minervam, eo quòd votis mortalium precibusque audiendis parata oblivionis expers crederetur, Auctor est Petrus Victorius in castigationibus posterioribus ad Ciceronis Epistolas familiares (b), lapides à se inventos in agro Placentino producens, qui *Minervæ memori* dicabantur. Hoc itaque titulo, seu potiùs *Victoriæ*, ut colligi potest ex aureis vexillis, immobilibus dictis, in Æde Minervæ repositis, etiam Mediolani ferbuisse cultum ejusdem credere possumus, si verum est tantum fuisse, ut juxta Alciati sententiam, nomen ab illa sortiretur. Si fides habenda foret eidem Alciato in historia Patriæ, non tam Minervæ Insubres litassent, sed etiam Mercurio, *quòd Eloquentiæ, lucrisque præsideret*; multoque ante Romanorum adventum tempore credendi essent studia coluisse; ait enim libro primò, ubi eorumdem mores ac instituta describit: „ Erat & apud hos „ locus egregiæ eruditioni, faveruntque semper Poë„ tis, habebaturque & Philosophis gratia, à quibus „ instructi eadem, quæ Pythagoras, de animorum „ immortalitate sentiebant, qua opinione ducti, in „ bello audaciores tamquam non morituri aliquo tem„ pore, prœliabantur. Permansere hi mores quam„ plurimos annos, donec in potestatem arbitriumque „ Populi Romani perducti mutavere pleraque.

Attamen cùm tam alti studiorum exordii tuta non suppetant fundamenta, silentibus hac de re antiquis historiis, nec satis certa referentibus de primis ante Olympiades gestis, verosimilius existimaverim eosdem apud nos habuisse Auctores, quos Roma, Græcos videlicet, qui sub jugum Romanæ Reipublicæ missi nobiliore victoria de hostibus suis triumphavere, cùm excisis patriis sedibus effectum est, ut in ipsa Gentium domina Urbe Græciæ Leges ac Scientiæ regnarent. Id apertè tradit Casaubonus, qui in Commentariis ad Svetonium *de Claris Rhetoribus* sub initium ejusdem libri hæc adnotavit: „ Vi„ dentur circa illa tempora (DXCII. à Palilibus Ro„ mæ) Philosophiæ & Rhetoricæ studia magnum „ Romæ, & in Italia cepisse incrementum per illos „ mille Achæos exules, quos Senatus è patria acci„ tos post bellum Persei, in Urbe aut per Italiam „ multos annos detinuit. „ In Chronologia autem Polybiana ad annum U. C. DLXXXVI. ait: „ Mille „ Achæi & ampliùs, hoc, vel sequente anno Ro„ mam evocantur, ac mox per Urbes Italiæ divisi „ ibidem continentur ad annum XVII. „ Sanè in agro Mediolanensi consedisse antiquitus Græcos adeò certum est, ut Bonaventura Castillionæus, diligentissimus remotiorum temporum indagator, in libro de Gallorum Insubrum antiquis sedibus, constanter tradat plura etiam Oppida in nostra regione ab ipsis condita fuisse; id enim & nomina eisdem indita, & lapides adhuc superstites dilucidè evincunt. Quò circa enumeratis nonnullis Oppidis, adductisque marmoribus, ubi agit de Sentiis, quos ipse Insubres putat, tandem concludit (c): „ Multa ipse prætereo „ Oppidorum nomina planè Græcanica. Possem, si „ Historiam, vel Cosmographiam scriberem, super „ hac re centenas (si tamen ocium mihi concedere„ tur) inscriptiones adducere, in quibus nomina „ sunt Pelasga. „ Ignoratam tamen ab ipso crediderim antiquam illam mille Achæorum per Italiam missionem, ut superiùs ex Casaubono adnotabam, cùm nonnisi Coloniam Græcorum à C. Cæsare Novocomum deductam ubique memoret. Ab his itaque Sapientissimæ tunc Græciæ exulibus, quos proculdubio in Urbe nostra exceptos fuisse suadent tum Metropolis nobilitas, tum frequentiora apud nos reperta Græci incolatus vestigia, derivatum in hanc regionem cultum scientiarum, minori veritatis periculo, possumus affirmare.

Verùm quicumque demum fuerint, qui prima apud nos jecerint rei literariæ fundamenta, id securi habemus statim ac Romana in Urbe florere studia cœpere, finitimas quoque regiones ad eadem excolenda fuisse excitatas. Svetonius enim initio libri de illustribus Grammaticis, post enumeratos insignes hujus artis magistros, ac Scholas Romæ conditas, subdit: „ In provincias quoque Grammatica penetrave„ rat, ac nonnulli de notissimis Doctoribus peregrè „ docuerant, maximè in Gallia Togata, inter quos „ Octavius Teucer, & Siscennius Jacchus, & Op„ pius Cares. „ Quis autem opinari valeat caruisse hisce Doctoribus Mediolanensem Urbem, quæ Princeps erat Galliæ Togatæ? Christophorus Cellarius in sua *de Studiis Literariis Romanorum* dissertatione primas post Romam Mediolano laudes afferere non dubitavit; postquam enim Romana studia descripsit, statim subjungit: „ Hæc de studiis in Urbe, quæ „ nec languebant in Italiæ Coloniis ac Municipiis. „ De Mediolano illustre exemplum habes apud Pli„ nium lib. IV. Epist. XIII. ubi ita florebant studia „ liberaliora, ut id municipium, vel pars ejus *No„ varum Athenarum* nomen acceperit. Vetus inscri„ ptio apud Gruterum pag. CLXXVII. num. IV. te„ stimonio est. „ Sed de his inferiùs sermo redibit.

Interim hìc advertere opportunum reor, consultò à me omissum fuisse, quod in præcipuam Mediolanensis Urbis commendationem traducit in sua *de Scholis Palatinis* dissertatione Erycius Puteanus, quòd videlicet solicitior fuerit Civitas nostra in arripiendo conservandoque Eloquentiæ studio, quàm Roma; cùm enim, Svetonio scribente, C. Fannio Strabone, & M. Val. Messala Coss. contra Philosophos, & Rhetores Senatusconsulto cautum fuisset *Romæ ne essent*, iterumque censorio edicto Gn. Domitii Œnobarbi, & L. Licinii septuaginta post annis sublatæ ibidem forent Rhetorum Scholæ, nactus hinc occasionem argu-

(b) *Lib. 12. Epist. 25.*

(c) *In Italia Illustrata Schotti col. 366.*

A argumenti sui amplificandi ista subjungit : „ scilicet „ martiales illi manu esse strenui, quàm lingua male„ bant . Et tunc tamen Mediolani adolescentes De„ clamationibus continebantur , & in toga Eloquen„ tiæ quædam quasi arma quatiebant. Resumpsit verò „ mox Roma artem, quam spreverat; produxit Me„ diolanum , quam adsumpserat , & mox Colonias „ quoque studiorum circumquaque duxit . „ In hujus autem confirmationem , Svetonii dictum paulò supra à me allatum de Galliæ Togatæ Doctoribus profert . Verùm plura in hoc Puteani dicto notare arbitror , atque ut à postrema illius parte exordiar , non video cur tam impigrè Mediolano adscribi debeant hæ studiorum Coloniæ , cùm ex Svetonii verbis clarè intelligamus, non enatam in Provinciis fuisse
B artem Grammaticam (quo nomine etiam Rhetores ipsemet comprehendit) , sed *penetrasse* , ac proinde non à nostra Urbe , sed à Romana aut conductos , aut sponte profectos credi fas est , qui illam *peregrè docuerunt* . Secundò, parum securæ fidei est , quod adeò constanter asserit Puteanus , Adolescentes videlicet Mediolanenses Declamationibus vacasse , ac in toga Eloquentiæ veluti strenuos Sapientiæ milites publicè præfulsisse iis prorsus temporibus , quibus Philosophos & Rhetores expulerat Roma. Nullum enim hujus præclaræ laudis vestigium in vetustis Urbis nostræ monumentis occurrit, nec hactenus historiæ protulere nomen cujuspiam, qui Mediolani doctrinæ magisterio præcelleret sexto Conditæ Urbis seculo, quo in finem vergente primum de eliminandis Philosophis ac Rhetoribus edictum emanavit . Tertiò, non id in
C causa fuit , ut Rhetores ac Philosophi Romā pellerentur , quòd militaribus assueti exercitationibus Romani Cives studium , & literas detrectarent , quemadmodum Puteanus opinabatur, sed quòd Rhetorum disciplinæ à Græcis inventæ in abusum ac turpem depravationem proruerant, Sophistarum verò argutiæ & captiones , fictæque ad jus pervertendum controversiæ , Juventuti ac Reipublicæ plurimùm officiebant ; unde non vera eruditio ac sincera Eloquentia, sed fraudulenta & captiosa expulsa Urbe fuit, quemadmodum ipsa docent Senatusconsulti Verba , quæ supra laudatus Cellarius retulit illustravitque . Hæc adnotare libuit , ne incuriosus alicui videri possem , si quæ ad antiquum Patriæ splendorem nobiliùs extollendum typis vulgata jam sunt , negligenti silentio
D præterirem ; neque enim ampullosam gloriam , sed solidam veramque , aut vero magìs proximam consectamur .

Cæterùm , ut in tramitem intermissum revertar, ex hactenus allatis veterum ætatum monumentis liquidò satis constare arbitror, Mediolanensem Urbem si non æqualem antiquitate, saltem proximè comitem Romanæ floruisse cultu scientiarum. Galvaneus Flamma in Chronicis Mediolanensibus, quæ adhuc inedita in Ambrosiana Bibliotheca asservantur , scriptum reliquit , Regente hanc Urbem Marcello , inter cætera privilegia , quæ Mediolano indulsit Romanus Senatus , hoc etiam fuisse donatum , *ut haberet Studium generale* , idque confirmatum postmodum tradit ab Octaviano Augusto , qui in hac Urbe moratus est , ut Plutarchus testatur , referens lepidum il-
E lius dictum , cùm erectum adhuc in Foro æneum Bruti simulacrum intueretur . Sanè si de Marcello sermo sit , vix persuaderi alicui posse crediderim , quòd illius ævo ex Senatusconsulto Mediolanensi Urbi novus hic honos accederet , cùm in Italia nonnisi erigere caput tunc primum inciperent liberales disciplinæ , totumque illud seculum Scriptores assignent infantiæ literarum . Subsequentibus ætatibus viguisse hoc decus in nostra Urbe Baldus affirmat (d) inquiens : „ Civitas Mediolanensis ex consuetudine , „ cujus contrarii memoria non existit , intelligitur „ apud se habere studium generale ; „ idemque docet Ubertus Decembrius in exordio librorum de Republica ad Philippum Mariam Ducem Mediolani (*) hæc habens : „ Fuit olim in hac Urbe liberalium artium „ & Philosophiæ , totiusque divinæ ac humanæ Sa„ pientiæ studium celeberrimum , si antiquæ fidem „ damus historiæ , in quo magni Rhetores , Philoso„ phi , & Poëtæ famosissimi floruerunt . „ Ante Octaviani Cæsaris imperium patuisse hìc publica gymnasia , ad quæ confluerent exterarum Urbium adolescentes , ut ad facundiam cæterasque nobiles disciplinas erudirentur , plurium Scriptorum auctoritas prodit . Inter advenas celebrioris nominis , qui ex hac literaria palæstra illustres prodierint, alii P. Virgilium , & Val. Maximum , alii Catullum Veronensem , Virginium Rufum , & Ovidium etiam Nasonem deprædicant . Quid de his singulis , cæterisque sentiendum sit , qui in Patriæ historiis sparsim occurrunt , ac si stipendia literis fecerint in hac Urbe , in qua tunc temporis liberales omnes disciplinæ colebantur, ut sub initium Merula profitetur, in præsens non vacat expendere . Publium certè Virgilium hìc studiis operam dedisse unanimi adeò Scriptorum consensu traditur, ut Alciatus verosimilius putet amicam Virgilii necessitudinem cum Asinio Pollione inde ortam , quòd Pollio Proconsulare imperium Mediolani exerceret , quo ille tempore apud nos literas excolebat . Veteres Grammaticos id memorasse scribit hic Auctor (e) , quos tamen mihi hactenus offendere minimè licuit . Testem nihilominus habeo antiquissimum Scriptorem præclari nominis , qui fidem suam interponere videtur satis dilucidis verbis , quamvis nondum (quod noverim) ab aliquo seriò perpensis . Is est Ennodius Ticinensis Episcopus seculo V. exeunte florens , qui in publico Mediolani gymnasio perorans , quo die Lupicinus , ex Sorore Nepos illius , Deuterii disciplinæ traditus fuit, sermonem circa medium ad Præceptorem ipsum convertens hæc habet : „ Respice Venerabilis Magister tot pro isto supplices „ manus , & in spe parvuli majores ejus, me, teque „ considera. Genus est laudis in Doctoribus discipuli „ eruditio . . . . Maro vester tantis Institutores „ suos commendavit , quantis ipse notus est . „ Ex Ennodii itaque testimonio colligere possumus Virgilium Maronem Mediolani literas didicisse. Quo namque titulo Mediolanensibus Auditoribus diceretur *Maro vester* , quem patriâ Mantuanum fuisse omnibus constat , nisi altera illi veluti patria Mediolanum extitisset institutione studiorum ? Præterea cùm absque ulla hæsitatione Virgilium tanquam suum Civibus nostris Ennodius commemoret , claro id argumento est, constantem tunc temporis in hac Urbe famam fuisse , quòd Princeps ille Poëtarum verè hìc prima doctrinæ suæ rudimenta sumpsisset , ac proinde gloria Mediolanensibus gymnasiis tanto discipulo parta in exemplum Deuterio proponebatur , ut ad diligentiùs Lupicinum erudiendum incitaretur .

Luculentum alterum documentum de publicis studiis circa illam ætatem in Urbe nostra vigentibus est Plinii Junioris auctoritas, qui Contribulem suum interrogans ubinam addiscendis literis labores impenderet, intellexit *Mediolani*, cùmque miraretur, quòd ad ingenium excolendum patriâ decessisset, in responsis habuit , nullum ea tempestate Comensi in urbe Lycæum patere ; quocirca tactus nobili invidia , ægroque animo ferens eximium hoc Patriæ suæ ornamentum deesse , proprio ex ære census constituit, ut Comum quoque Præceptor conduceretur . Hæc omnia ipsemet testatur in Epistola XIII. Libri IV. ad Tacitum Cornelium . Johannes autem Maria Cattaneus in Commentariis ad eandem editis Mediolani anno MDVI. apud Alexandrum Minutianum , verbo *Præceptores* hæc subdit : „ Fuit enim Mediolanum „ olim Professorum celebritate illustre , nam & ibi „ Virgilius Oratoriam didicit , & Albucius Nova„ riensis

(d) *Part. 5. cons. 77.* (*) *MS. in Biblioth. Ambros.*

(e) *Hist. Patr. lib. 2. pag. 85.*

„ riensis Rhetor declamavit, & Augustinus, qui „ postea suis virtutibus inter Divos relatus est, li- „ berales disciplinas professus. „ Nec minori cum laude Urbis nostræ eandem Epistolam Claudius Minoës illustrat.

CAPUT II.

Bibliothecam publicam Mediolani extitisse primo Æræ Christianæ seculo ex Plinii marmore eruitur. Aliæ etiam Bibliothecæ in hac Urbe antiquitus conditæ indicantur.

Bibliothecas olim in usu fuisse apud Romanos, quin immo æmulationem quandam inter Sapientiæ cultores enatam, ut ampliore Librorum pompa aulas instruerent, ex antiquis Scriptoribus & Cicerone ipso pluribus in locis discimus; seriùs invaluisse, ut publicæ fierent, tradit Cellarius superiùs laudatus, qui earundem initium nonnisi ad Octaviani Cæsaris Ævum referri posse testatur. Hac quoque laude non caruisse Metropolim nostram apud Mediolanensis historiæ auctores reperio. Vetustum marmor prodit Alciatus, quod rudioribus seculis in quatuor partes dissectum fuit, ut in Æde Ambrosiana sepulcrum Lothario Regi pararetur, quemadmodum in historia Patriæ Chalcus affirmat (f). Excisa proinde fuere barbaro penè temporum illorum furore verba quamplura; Sed ea peritissimi Alciati patiens labor ita restituit, ut vix de immitis scalpri vitio dolere debeamus.

Rem totam ipsemet narrat Libro II. Historiæ Mediolanensis (g) his verbis: „ Libet referre latis- „ simæ cujusdam marmoreæ mensæ inscriptionem, „ tum quòd in ea suorum ipse (Plinius Junior) Ma- „ gistratuum quidam quasi Nomenclator est, tum „ etiam quòd in Mediolanenses præcipuam ejus lar- „ gitionem ostendit. „ Hæc est hujusmodi:

C. Plinius Lucii filius, olim veteri familia (veriùs Oufentina) *Cæcilius, Augur, Legatus, Proconsul, Præses Provinciæ Ponti, Consulari potestate in eam provinciam, & Imperatore Cæsare Nerva, Trajano Augusto Germanico, Curator alvei Tyberis, & riparum, & Præfectus Ærarii Saturni, Præfectus Ærarii militum, Quæstor Imperatoris, Sevir Equitum, Tribunus militum Legionis VI. Gallicanæ, Decemvir litibus judicandis, Thermas adjectis in ornatum sestertiis tercentis, & eo ampliùs in tutela, sestertiis ducentis testamento fieri jussit, & Libertorum suorum nominibus sestertiorum decies millies noningentorum sexaginta sex dedit, centum quinquaginta sex rei incrementum postea ad epulum plebis urbanæ voluit pertinere, his dedit in alimenta puerorum, & puellarum plebis urbanæ sestertia centum, in tutelam Bibliothecæ sestertia centum.*

„ Hic est splendidissimi Municipis titulus nostrâ „ diligentiâ restitutus in lucem. Nam veteres illi no- „ stri, cùm Literæ bonæque Artes barbaris armis „ cessissent, rudes penitus quid ea mensa contineret, „ quòd ingentis magnitudinis eam videbant, in qua- „ tuor secuere partes, compositamque in Divi Geor- „ gii Ædicula, quæ in Ambrosiano delubro est, pro „ Cœnotaphio reposuerunt, ita in commissuris scal- „ pello exesis notis, ut quandoque integer ordo de- „ sideretur. Verùm nos ex quibusdam vestigiis con- „ jectati (nisi fallimur), veterum incuriam nostra „ solicitudine redemimus, quodque in ea præscriptis „ literis annotatum erat, maluimus hìc integrè re- „ ferre, quod suspicabamur fore, ut plerique, quam- „ quam docti, minus eam intelligerent. Bibliothecæ „ autem curam fuisse Cæcilio, vel ob hoc testimo- „ nium in promptu est, quòd Literarum studia quam- „ maximè tum Mediolani florerent, Præceptoresque „ de publico conducti, etiam vicinorum Municipum „ liberos instruebant: quam commoditatem Civibus „ suis non fuisse Plinius ipse quadam epistola testa- „ tur.

Dubius hæsit Chalcus ad nostramne, an ad Comensem Urbem inscriptio hæc pertineret; potuit enim, ut ipse ait, temporum aut bellorum tumultu, omnia susdeque vertente, ad nos inde marmor transferri; Bibliothecæ autem apud Municipes suos Comenses dedicatæ meminit Plinius ipse Epist. VIII. Libri I. ad Pompejum Saturninum. Verùm cùm in hac Urbe, afferente ipso Chalco, Vicarius à Trajano datus, proconsulari potestate imperaverit Plinius; cùm hìc repertum sit marmor prægrande adeò, ut in quatuor partes dissectum regiæ adornandæ sepulcrali Arcæ suffecerit, ac propterea vix credibile sit, tam longo præruptoque itinere huc fuisse delatum; cùm in hac inscriptione mentio à Plinio fiat de ornatu ac tutela Thermarum, quas Mediolani à Romanis conditas certiùs, quàm Comi, ubi nullæ memorantur à Tatto diligentissimo illius Urbis Scriptore, ex Ausonio scimus, quid dubii esse potest, in hac quoque Urbe ab ejusdem Præside Plinio istud amoris erga literas testimonium fuisse relictum? Porrò Alciatus, vir emunctissimæ naris, id adeò constanter tenet, ut præter ea, quæ jam retulimus vulgata libro secundo Historiæ Patriæ, in altero quoque opere ab ipso elaborato, *Monumentis* videlicet *antiquis Mediolanensibus illustratis* invictè pro patria pugnet. Non ingratum fore Lectoribus reor, si quæ ad hoc pertinent, ex inedito adhuc manuscripto in lucem producam. Scribit itaque paulò post initium (h): „ In „ Ambrosii Templo quamplurima vetustatis insignia „ adsunt monumenta; ex quibus primum locum tri- „ buere Pliniano huic visum est, quod ejus erga Ci- „ ves nostros munificentiæ perpetuum testimonium „ præstet; nam quamvis in Epistolis ad Caninium „ libro septimo, & ad Pompeum Saturninum libro „ primo largitionis à se in Rempublicam Comensem „ collatæ mentionem faciat, tamen de hac non sen- „ tire eum, illæ præscriptæ notæ T. F. I. arguunt, „ quibus hanc ex Testamento fieri jussam ostenditur, „ cùm illa à vivente facta esset. Ad hæc, se sester- „ tiûm decies Comensibus largitum attestatus est, „ cùm in hac mensa hanc quantitatem præstitam non „ appareat. Accedit his, quod ex vectigali fundo „ eam pecuniam deberi Civibus suis voluit, at no- „ stris, ex nominibus, ideft ære alieno Libertorum „ suorum pendi constituit, penès quos sestertiûm „ nummûm sexagintasex millia locaverat, ut ex ejus „ summæ incremento, seu Triente usura, denarii „ DCLVI. in epulum plebis Urbanæ præstarentur. „ Huc usque Alciatus.

Adde, quòd Comenses ipsi nunquam sibi in animum induxere, ut ne minimùm quidem huic nostræ gloriæ refragarentur. Quin immo Aloysius Tattus, sacrorum Annalium Comensis Urbis conditor, qui omnia ad patriæ suæ decus illustria relegit antiquitatis vestigia, cùm de hoc marmore verba facit, illud Mediolano ingenuè adjudicat, trahitque in laudem optimi Conterranei sui, pluribus liberalem erga Cives nostros Plinii amorem commendans, quòd Thermas, annuum Plebi Epulum, Collegium Puerorum ac Puellarum, Bibliothecam denique ad Reipublicæ Mediolanensis utilitatem, ac ornamentum, non secus ac Comi vivens fecerat, constituto pingui censu moriens aut erexerit, aut locupletaverit.

Perseverasse hunc Urbi honorem atque annuum censum usque ad tempora S. Monæ Archiepiscopi, qui sub Severo Imperatore Mediolanensem Ecclesiam moderabatur, Auctor est Ripamontius, qui libro II. Decadis I. mores illius ævi describens, à studiis exorditur inquiens: „ Tum literis, & Sapientiæ, cæte- „ risque bonis artibus honos habebatur. Namque „ præter decretum annuum in Ingenuorum alimenta „ vectigal, etiam regia librorum copia prostabat „ Me-

(f) *Lib. 1. pag. 18.* (g) *Pag. 125.*

(h) *Fol. 18.*

„ Mediolani, quemadmodum quidam clarissimi Scri„ ptores perhibent. „ Eadem repetit Bosca in libro *de Origine, & Statu Bibliothecæ Ambrosianæ* (i). Nec profana dumtaxat Bibliotheca primis iis Æræ Christianæ seculis in Urbe hac nostra publico usui patuit; compertum siquidem habemus ex Petro Galesinio, Viro egregiis pro Ecclesia Mediolanensi perfuncto laboribus, adeòque S. Carolo Borromæo Archiepiscopo mirificè charo, in epistola, quam scripsit ad eundem Amplissimum & Religiosissimum Cardinalem, quæque præfixa est Homiliario Ambrosiano Stephani Leinatli Antuerpiæ excuso anno MDLXXV. Bibliothecam quoque Ecclesiasticam Mediolani conditam fuisse à primis hujus Ecclesiæ Præsulibus, ut plurimùm in Græcia natis, „ ubi Ecclesiastica tunc „ maximè studia florebant, qui in christianarum di„ sciplinarum scholis studiosè versati hoc valde cu„ ravere, ut quo sibi commissa Ecclesia instructior „ esset atque ornatior, ad ejus splendorem Litera„ rum lumen adhiberent, comparatâ copiâ codicum, „ quos posteritati majores reliquerant. „ Ex hac autem Bibliotheca Mediolanensi, testatur memoratus Galesinius, id subsidii accepisse S. Ambrosium „ ut „ Origenis, Philonis Hebræi, Hippolyti, Eusebii, „ cæterorumque antiquissimorum hominum Græco„ rum, quorum sapienter selectas sententias, & ver„ ba pene consectatus est, monimenta literis expres„ sa sibi ad scribendi proponeret imitationem. „ Eadem tradit de vetustis Conciliorum Actis, necnon divinis Bibliorum libris, & iis „ quos Græcè Septua„ ginta illi duo viri divinitus interpretati sunt, & il„ lis, quos Theodotio, ac Symmachus Græcos præ„ terea fecerunt, huc antea omnibus advectis; siqui„ dem eorum utriusque interpretationem sacris tra„ ctandis literis aliquando is adhibet, & illorum „ quoque Septuaginta duo Interpretum codices per„ petuò sequitur, quos Episcoporum antecedentium „ procuratione è Græcia comportatos, in Ecclesia „ Mediolanensi extitisse, annalibus traditum est. „ Denique se in ea esse opinione constanter asserit, quidquid à tanto Ecclesiæ Doctore ex antiquis Scriptoribus in præclarissima ab ipso confecta volumina derivatum est, non aliunde fuisse desumtum, quàm ex veteribus monumentis in hac Ecclesia asservatis, quorum insignem acervum in Bibliotheca Ecclesiastica Mediolanensi congestum, minimè à veri ratione alienum profitetur. Id verò, quàm illustre vestigium sit Mediolanensium studiorum, nemo non intelligit; cùm tam citò Præsules nostri curam susceperint comparandæ literariæ suppellectilis, quæ sacris Cleri studiis inserviret, illudque commodum huic Ecclesiæ præstaret, ut non tam splendore dignitatis, quàm divinarum Literarum cultu cæteras anteiret.

Alteram antiquissimam Bibliothecam refert Puricellus in Dissertatione Nazariana cap. II. num. II. Ait enim quòd „ Michaël Pizolpassus anno Domini „ MCCCCXXXVIII. cùm varia legisset opuscula „ in veternosis, ut ipse scribebat, codicibus, qui „ apud Bibliothecam Illustrissimi Pontificis Ambrosii „ (hæc utique Bibliotheca tunc penès Ambrosianam „ Basilicam erat, & perinsignis) pulverulenti & ti„ neati jacebant, id consilii cepit, ut ex iis codi„ cem curaret unum eleganter exscribendum, quem „ Francisco Pizolpasso tunc temporis Archiepiscopo „ nostro, cujus erat nepos, grati animi ergo nun„ cuparet.

An eadem hæc foret, quam fermè à primordiis Ecclesiæ Mediolanensis extructam superiùs retulimus, divinare non licet, cùm vix credibile sit, superesse illam potuisse incendiis, rapinisque, ferali Barbarorum irruptione, afflictæ huic Patriæ nostræ toties illatis. Neque publicam item tunc temporis fuisse affirmaverim; pulverulenti siquidem & tineati codices à Picolpasso reperti, potiùs contrarium evin-

A cunt. Id saltem in egregiæ Mediolanensium indolis commendationem vergit, dilucidè hinc colligi, quòd statim ac ab incondita bellorum ira, rudiumque temporum iniquitate se se redimere valuere, primam propemodum restaurandis literis curam impenderint, & venerandæ antiquitatis codices, quibus pensari posset longa scientiarum jactura, veluti pretiosas immanis naufragii tabulas, in unum collectas, tutis sedibus collocaverint. Ditissimæ hujus Bibliothecæ à Puricello indicatæ præclaræ quædam reliquiæ servantur adhuc religiosâ custodiâ in vetustissimo Archivo Canonicorum Basilicæ S. Ambrosii, quorum numero (ut id etiam obiter innuam) se adscriptos esse Pontificio diplomate, summo ducunt honori Collegii mei Doctores. Cistercienses quoque Monachi in eodem Templo sacra peragentes, qui hoc potissimùm seculo B nobilem eam solicitudinem animo complexi sunt, ut non tam amplissimam Cœnobii sui Bibliothecam selectis libris instruerent, sed antiquissimas quoque membranas diligenter exscriptas, & chronologica serie digestas, maximo literariæ Reipublicæ beneficio in ordinem redigerent, parte non modica veterum codicum superioribus ætatibus ibidem congestorum ditati fuere, inter quos peculiari memoria recensendus est præstantissimus ille *Josephi Hebræi de Antiquitate Judaica*, quo nihil insignius in universa Europa hucusque innotuisse eruditissimus Eques Marchio Scipio Maphæus asserere non dubitavit in suo artis Criticæ Diplomaticæ apparatu, nuperrimè typis commisso (k). Contextus siquidem totus est ex corC tice Niliaco, seu Philyra, Latinisque Langobardis literis exaratus. Eundem in præsenti custodit Ambrosiana Bibliotheca, secretioribus Pinacothecæ scriniis inclusum, liberale donum Cœnobitarum Cisterciensium, qui pretiosissimum hoc longævæ antiquitatis monumentum Federico Cardinali Borromæo, cùm studiosa sedulitate libros undique exquireret, munificè obtulere. Autographum id esse Rufini Aquilejensis censuit etiam Conradus Gesnerus, ubi in Bibliotheca sua Tiguri edita anno MDLXXXIII. opera illius recenset; at præterquamquod valde dubium est, ac fortasse etiam omnino à vero abhorrens, librum hunc Josephi Hebræi in Latinum unquam sermonem à Rufino fuisse translatum, Langobardici characteres, qui longo post temporis intervallo ab ejusdem ætate invaluere, autographi hujusmodi opiD nionem manifestè refellunt, sicuti etiam conjecturam aliam à Puricello productam (l), minimèque futilem creditam à Petro Paulo Bosca (m), quòd nempe ad Mediolanensem Urbem delatus fuerit ab Attila, postquam Aquilejam evertit; ut enim doctissimus Mabillonius in Itinere Italico de nostra hac loquens Bibliotheca, atque hunc codicem memorans, scitè animadvertit (n), oculato hoc seculo id eruditis imponi facilè nequit.

Inter celebriores temporum superiorum numerari meritò debet Bibliotheca Metropolitanæ hujus Ecclesiæ, quæ adhuc referta est permultis vetustis codicibus in membrana descriptis, ac libris rarioribus, primo nascentis typographiæ seculo impressis, tantoque in pretio habetur à civibus, exterisque, ut nobilissimum Canonicorum, quos Ordinarios appelE lamus, Collegium, eidem custodiendæ, excipiendisque, qui illuc confluunt studiorum gratiâ Literatis Viris, doctum aliquem ex eodem Ordine Præfectum perpetuò designet. Quo tempore aut Auctore coaluerit, prorsus ignoratur; cùm nullæ antiquæ tabulæ historiæque primordia illius recenseant. Summâ retroactis ætatibus famâ viguisse ex eo conjicere possumus, quòd insignes doctrina & dignitatibus viri per varia temporum intervalla curaverint, ut selectiorum voluminum copia, quam viventes comparaverant, atque in deliciis habuerant, post obitum ibidem reconderetur. Ex iis, qui literarias has merces

(i) *Pag. 6.* (k) *Lib. 2. pag. 78.*
(l) *Differt. Nazar. cap. 64. num. 35.*
(m) *De Orig. & Statu Bibl. Ambrof. pag. 10.*
(n) *Pag. 12.*

ces auxere, tres memoriæ proditos vidi, Franciſcum Picolpaſſum Juris & bonarum omnium diſciplinarum peritia clariſſimum, atque ad Archiepiſcopalem hanc Sedem anno MCCCCXXXIII. translatum, qui univerſos codices ſuos Metropolitanæ Bibliothecæ legavit. Eorum poſtmodum partem nobiliorem, elegantiſſima videlicet pergamena volumina Federicus Cardinalis Borromæus, teſte Boſca (o), à primariis Templi maximi Myſtis gratiosè obtinuit, ut Ambroſianam recentiſſimè ab ipſo conditam pretioſiùs ornaret. Præclarum Picolpaſſi exemplum proximè ſecutus eſt Franciſcus Philelphus, ætate ſua fermè pro oraculo à Mediolanenſibus habitus; Illius ultimas tabulas oſfendere mihi licuit cùm Metropolitanum Archivum luſtrarem, in iiſque exaratis anno MCCCCLXXIII. inter alia permulta, quæ rei domeſticæ vitæque illius illuſtrandæ lucem non modicam afferre poſſunt, ſtatutum reperi, ut libri omnes Græci, Latini, ac manuſcripti cederent in partem Federico Franciſco filio ſuo legitimo, ex Laura Magdalena de Mazorinis tertia uxore ſuſcepto, ipſoque deficiente in Metropolitanam Bibliothecam inferrentur, quod etiam peractum eſſe, ſignati ipſius nomine (ſi bene memini) codices docent. Poſtremò ingentem in modum ejuſdem ſcrinia locupletavit S. Carolus Borromæus, qui migraturus ad Superos molem omnem librorum ſuorum liberali munere Canonicis Metropolitanæ hujus Eccleſiæ reliquit, ut refert Gluſſianus (p), eorumque nonnullos inſignioris notæ enumerat Boſca laudatus (q).

Opportunus hìc locus videri poſſet, ut de Bibliotheca quoque Ambroſiana, quæ publico in præſens commodo patet, ſumma ſtudiorum omnium utilitate, ſermo inſtitueretur. Satius tamen arbitror ordinem temporum ſequi, eamque inferiùs per compendium enunciare, cùm integro jam volumine ejuſdem inſtitutionem, atque incrementa memoratus Boſca deſcripſerit.

CAPUT III.

Novas Athenas appellatam fuiſſe Mediolanenſem Urbem, aut ſaltem partem illius, Hadriano imperante, contra celebres Scriptores defenditur.

VEnio jam ad eximium illud honoris vocabulum, quo donatam Mediolanenſem Urbem, aut ſaltem aliquam illius partem innuebat Cellarius, ut videlicet *Novæ Athenæ* appellaretur. Hujus rei indubium teſtem habemus Romanæ ætatis lapidem, quem in Ambroſiana Baſilica reconditum primus (quod ego noverim) vulgavit Petrus Appianus in ampliſſima Inſcriptionum collectione edita Ingolſtadii anno MDXXXIII. Hanc Inſcriptionem ſicuti & cæteras Galliæ Ciſalpinæ ex Archetypo deſumptas ad illum ſe miſiſſe teſtatur in præfixa Operi epiſtola Johannes Choler. Poſita eſt autem ſub pag. XXIX. in hunc modum:

IMP. CAESAR. T. AELIVS. HADRIANVS.
ANTONINVS. AVG. PIVS. CONS. III.
TRIB. POT. P. P.
AQVAEDVCTVM. IN. NOVIS. ATHENIS.
COEPTVM. A. DIVO. HADRIANO.
PATRE. SVO. CONSVMMAVIT.
DEDICAVITQVE.

(o) *Libro cit. pag. 46.*
(p) *In Vita lib. 7. cap. 13.*
(q) *Ubi ſupra.*

A Eandem in Opus ſuum Inſcriptionum antiquarum tranſtulit Gruterus loco à Cellario indicato. Cluverius verò in Italia antiqua (r) inter cætera monumenta, quæ vetuſtam hujus Inſubrum Metropolis magnificentiam & ſplendorem teſtantur, hanc unam dignam cenſuit, ut ab ipſo, tanquam præcipuum Mediolanenſis Urbis decus, referretur. Sanè cùm ſupra reliquas Græciæ Urbes ſcientiarum laude Athenæ florerent, Athenarum nomen honoris gratiâ tranſlatum eſt ad Civitatum illarum Elogium, quæ artium liberalium doctrinæque præſtantiâ celebriùs excellerent. Hinc Alcuvinus Caroli Magni Præceptor, cùm Princeps ille, literarum amore ſuccenſus, in Cæſareo Palatio Scholam condere meditaretur, non alia ratione vividiùs incitari poſſe credidit B ad opus tam nobile proficuumque perficiendum, quàm ſi eidem memoraret, hoc inſtituto evaſuram Galliam *Novas Athenas*; Ita enim in Epiſtola X. ad Regem ſcribit, *plurimis veſtræ intentionis ſtudium ſequentibus forſan Athene nova perficeretur in Francia*. Aliud longè remotius exemplum profert Chriſtophorus Cellarius, qui in antiqua ſua Geographia (ſ) dignitatem Urbis Remorum *Durocotori* ex Strabonis deſcriptione referens, hæc ſubjungit: „ Addimus aliam aut parem ſuperiori, aut illuſtriorem, etiam, quam ex ſtudiis literarum habuit. Cornelius Fronto ex Hadriani ſeculo Rhetor & Grammaticus, referente P. Coſentio, itidem vetere Grammatico, dixit: *Illæ veſtræ Athenæ Durocotoro*. Quid glorioſiùs quàm Athenis, matri artium liberalium ac diſciplinarum comparari? „ Ac C deinde Urbem noſtram commemorans proſequitur: „ Mediolanum quoque, antiqua ſedes ſtudiorum, Inſcriptione ejuſdem ſeculi ſub Antonino Pio facta, apud Gruterum, *Novæ Athenæ* adpellatur; ut adeò in ſummis laudibus provinciarum cenſeatur, ſi ſtudio ſapientiæ & doctrinæ, Athenienſes, principem in literis populum, æmulati fuerint. Capite autem IX. Mediolanenſis regionis Geographiam antiquam illuſtrans repetit: „ Liberalium ſtudiorum ſedes fuit hoc Municipium, adeout inde Novarum Athenarum nomen acceperit. Videtur (ex Inſcriptione jam relata) pars Municipii vel Vicus, in quo domicilia literarum erant, id auguſti nominis tuliſſe.

D Eruditiſſimus Magni Dictionarii Geographici gallicè editi Auctor Bruzen la Martiniere, verbo *Athenes*, conformi ad Cellarium ſententia tradit ob præſtantiam ſtudiorum, quæ Mediolani florebant, Trajano imperante, inditum eidem fuiſſe glorioſum nomen *Novarum Athenarum*, nec diffitetur potuiſſe partem aliquam ex Urbe tantummodo hoc titulo inſigniri, ubi videlicet frequentiora paterent gymnaſia, ut Cellarius opinabatur; ita enim in Inſula *Delos* peculiaris locus *Olympiejon* appellatus, extructuſque ſumptibus Hadriani Imperatoris, ab Athenienſibus dicebatur *Novæ Athenæ Hadrianæ*. Inſulam ſiquidem illam Athenienſes quoque incolebant, ut ex pluribus antiquis Inſcriptionibus conſtat. Tillemontium, ait, in dubio reliquiſſe (t) an Aquæductus ab Hadriano incœptus, & ab Antonino Pio anno CXL. conſum- E matus in *Novis Athenis*, ad Urbem aliquam Liguriæ ſpectet, an adſcribendus ſit Inſulæ Delos, in qua exornanda plurimum æris inſumpſit. Sed nullum dubio locum eſſe conſtanter affirmat, cùm in Mediolanenſi Urbe repertus ſit lapis, clarèque oſtendat, non adeò longè petendas eſſe has *Novas Athenas*; præcipuè cùm Stephanus in Liguria quoque *Athenarum* Urbem enumeret, & Euſebius, quem ſequitur Tillemontius, quamplures afferat Aquæductus ab Hadriano fuiſſe conſtructos.

Sed, ut rem candidè agam, fateri opus eſt, nonnullos etiam magni nominis Viros huic Mediolanenſium

(r) *Lib. 1. cap. 24.*
(ſ) *Lib. 2. cap. 3.*
(t) *In Adriano art. 16.*

nensium gloriæ apertè adversari. Joseph siquidem Scaliger (u), Isaacus Casaubonus (x), & Johannes Meursius (y) non de Mediolano, sed de Athenis Atticis marmor enunciatum loqui asseverant. Attamen quid solidi fundamenti habeat decretoria hæc eorundem sententia, prorsus non video. Meursius, qui intrepidè ait: *non assentior viris doctis, qui Athenis in Liguria hæc adscribunt*, nihil validiùs profert, quàm quod Scaliger jam armaverat, idemque præstat Casaubonus, unicè acutissimi illius Scriptoris prætexens auctoritatem. Scaliger verò, ut ab hac nobili honoris possessione Mediolanenses depellat, duobus hisce argumentis innititur; Primum est, quòd cùm ex Dione, & Eusebio notum sit, Græcas Athenas pulcherrimis Ædificiis ab Hadriano fuisse exornatas, idcirco putet easdem in veteri Inscriptione Mediolanensi dictas *Novas Athenas*; at quia propè intelligebat Vir Sapientissimus huic conjecturæ potiùs, quàm rationi, eam minimè vim inesse, quæ implexum ab ipso nodum resolveret, causâque cedere hanc Metropolim juberet, difficultatem ingenuè fatetur, sed intactam relinquit, inquiens: *Sed aliquis quæret; Quid Mediolano cum novis Athenis Hadriani? Equidem nescio*. Pergit tamen alterum argumentum proferre ex Manilio, infimi Ævi Scriptore, græcum illius carmen recitans, quod latinè Meursius reddit:

Qualis Erechtheos pestis populata colonos
Extulit antiquas *per funera pacis* Athenas,

cùm enim de peste illa Auctor hic agat, quæ grassata est exacto bello Peloponesiaco, arbitratur Scaliger, discriminis causâ, à Manilio appellatas *antiquas*, quia *novæ* sua ætate dicerentur.

Hæc universa vis censoriæ sententiæ. Verùm, quàm frigida, imbellisque sit ad evertendum insigne hoc Mediolanensium studiorum monumentum, tot celebrium Scriptorum favorabili testimonio firmatum, levi etiam manu tentata dignoscitur. Num enim liberalem omnem Hadriani munificentiam Græcæ Athenæ absumpsere? Quot alibi splendida excelsi animi sui vestigia Augustus ille Romani Imperii amplificator reliquit? Dionem ipsum testem habemus, qui in ejusdem vita hæc profatur: „ Socias Urbes, „ atque subditas Imperio Romano, ex quibus multo „ plures, quàm ullus unquam Imperator vidit, ma„ gnificè juvit, easque aquis, portubus, frumento, „ operibus publicis, pecunia, honoribus, cæterisque „ rebus auxit, atque ornavit. „ Cur ergo Mediolani quoque, Urbe Principe, & Romæ tam proxima, incipi ab Hadriano Aquæductus non potuit, qui postmodum ab Antonino perficeretur? Certè dum Inscriptionem Mediolanensem attentiùs perlego, loqui eam video de Urbe, quæ jam ante Hadrianum ipsum, & Antoninum præclaro Novarum Athenarum titulo insigniretur, ait enim *Aquæductum in Novis Athenis cœptum à D. Hadriano*. Hanc autem verosimilius quisque affirmabit non aliam fuisse, quàm Mediolanum, vel ob celebritatem studiorum, quæ superiori ad hos Cæsares ætate hìc vigebant usque ad invidiam gentium finitimarum, ut recitata Plinii Epistola testatur, vel ob frequentiam Græcorum, quos in hac regione sedem fixisse tum florente Romana Republica, tum Julio Cæsare imperante jam supra dixi, adeò ut translata apud nos Græcia videretur, proindeque hæc Metropolis, *Novæ Athenæ* nuncuparetur. Græcas Athenas neque post Hadriani ævum ejusmodi vocabulo fuisse donatas Spartianus docet, qui peculiarem hujus Cæsaris amorem erga Urbem illam, & magnificas ab ipso extructas ibidem Ædes commemorans, *Hadrianopolim* postmodum dictam constanter affirmat. Non itaque eidem congruit inscriptio, quæ in alieno & tam longè dissito loco reperta, alienum etiam ab illius ætatis appellatione nomen præsefert. Quod attinet ad Manilii carmen, miror à Scaligero, viro tam docto, ex illo verbo *antiquas* inferri potuisse, quòd *novæ* illius ætate dicerentur. Cur non enim alia prorsus intentione apponi Athenis à Poëta nomen id potuit, vel ob remotissimi ab ejus ævo temporis immane intervallum, vel comparatione florentis tum Athenarum imperii, quod repetitâ succedentium bellorum injuriâ periisset, ita ut *antiquæ* vocarentur *Athenæ*, quod nihil fermè de veteri gloria illa ac fortuna Atheniensium, cùm scriberet, superesset? Præterea, etiam si liberaliter id indulgeamus, quid ad antiquam Mediolani Inscriptionem *Novæ Athenæ* Manilii, quem infimi Ævi Scriptorem ipsemet Scaliger profitetur? Asserendum fuisset Athenis id vocabulum seculo Hadriani vel Antonini, quod tamen Spartiani auctoritati repugnare jam vidimus. Inviolatum itaque perstat Urbi Mediolanensi eximium hoc decus. Sed ne in patriæ causa perorans suspicione aliqua apud eruditos laborem, præstat hujus marmoris vindicias audire ab extero simul & sagacissimo Scriptore Claudio Salmasio (z). Adorsus ille, post immensum Casauboni laborem in Augusta historia illustranda, eandem novis Commentariis exponere, ubi ad illum Spartiani textum in Vita Hadriani pervênit, *partem Athenarum*, in cujus Commentario Inscriptionem Mediolanensem ad Atticas Athenas transfert Casaubonus, ista reponit: „ Ad Athenas, quod attinet, „ cùm illam Urbem multis operibus instaurasset Ha„ drianus, partem Urbis, quæ maximè illis ædifi„ ciis ornata fuit, *Hadrianopolim* nuncupavit. Er„ rant Viri docti, qui Novarum Athenarum nomine „ partem illam Urbis, quam splendidis ædificiis or„ navit Hadrianus, insignitam fuisse censent. Quid „ enim hoc ad honorem Hadriani, si Urbs illa, aut „ pars Urbis dicta fuit *Novæ Athenæ*? Sed nec In„ scriptio illa, quæ Mediolani extat, & Novarum „ Athenarum meminit, quicquam ad has Athenas „ Atticas pertinet. Primùm, unde Athenis Medio„ lanum hæc inscriptio? Deinde, quis credat in„ scriptionem Latinam in Urbe Græca fuisse positam? „ Athenas Urbem in Liguribus ponit Stephanus, qui „ in recensione Urbium, quibus hoc nomen inditum, „ Τετάρτην Λιγύων facit, & illæ sunt fortasse *Novæ* „ *Athenæ*, in quibus cœptum ab Hadriano Aquæ„ ductum, & ab Antonino Pio consummatum loqui„ tur illa inscriptio. Nihil etiam ad rem facit, quod „ Vir summus observat animadversionibus in Euse„ bium; cùm locum in Delo Insula sumptibus Ha„ driani Ædificiis instaurassent Athenienses, *Novas* „ *Athenas* vocaverunt; non enim simpliciter *Novas* „ *Athenas* illi loco nomen indiderunt, sed *Novas* „ *Athenas Hadrianas* . . . . Falsum igitur Athe„ nas, aut ullam partem Athenarum post Hadriani „ instaurationem dictas esse *Novas Athenas*, cùm „ planè ac disertè scribat hìc Spartianus, *Hadriano*„ *polim*, partem Athenarum fuisse dictam. „ Hactenus Salmasius, quem adhuc juvenem ipsemet Scaliger & Casaubonus non solùm admirati sunt, sed etiam professi fuere, se à literarum ejus lectione semper doctiores discessisse, ut refert Reinesius (a).

C A-

(u) *De emendatione temporum lib. 5.*
(x) *In Comment. Hist. Aug. fol. mihi 36. num. 8.*
(y) *De Fortuna Athenarum cap. 10. in Gronovii Thesauro.*
(z) *In Comment. ad Aug. Hist. fol. mihi 53. num. 8.*
(a) *In Var. Lect. 1. 6.*

CAPUT IV.

Florentium in hac Urbe ſtudiorum ſeculo IV. inſigne argumentum ex S. Auguſtino publico Mediolani Præceptore.

NUllum hactenus inſignius Mediolanenſium ſtudiorum monumentum productum eſt, quod par eſſe poſſit Sancto Auguſtino, quem univerſa Eccleſia, ut præcipuum Doctorem colit, noſtra autem Civitas publicum quoque magiſtrum habuiſſe gloriatur. Tanti eſt hìc docuiſſe Auguſtinum, ut extollendæ ſupra cæteras Italiæ Urbes (ſi Romam excipias) hujus Metropolis gloriæ, hæc una ſufficeret laus. Neque verò me panegyricas laudes ſummo huic Præceptori texere velle quiſquam arbitretur; id enim alienum eſt àb hiſtorico hujuſmodi Commentario, fuſèque jam hoc præſtitit Puteanus in libello *de Scholis Palatinis*, qui ferme totus in hoc argumento verſatur. Nonnulla tantummodo innuere neceſſarium duco, quæ celebritatem ſtudiorum illa ætate in hac Urbe florentium valeant illuſtrare. Et primò expendenda venit Legatio publico Civitatis noſtræ nomine Romam miſſa ad ipſum Urbis Præfectum Symmachum, ut viduæ Rhetoricæ artis Cathedræ dignus Inſtitutor peteretur. Hæc omnia narrat Auguſtinus ipſe libro V. Confeſſionum (b) „Poſteaquam miſſum „ eſt à Mediolano Romam ad Præfectum Urbis, ut „ illi Civitati Rhetoricæ Magiſter provideretur &c. Quis autem credat, ſuſceptum ab Urbe tota conſilium, ut tam longo itineris intervallo primores Viri hinc legarentur, ipſiuſque Præſidis Romani auctoritas, & patrocinium imploraretur, niſi de conſervando præclariſſimo Metropolis hujùs decore, ſtudiis videlicet, præcipuo hìc honore florentibus, feliciqne majorum ſucceſſione publicæ veluti fidei commiſſis, actum fuiſſet? Præterea, cùm datus ſit huic Urbi Auguſtinus, quis opinetur, voluiſſe illum è domina terrarum Urbe recedere, ubi jam eximia cum laude Rhetoricam artem profitebatur, niſi ad æquale ſaltem, ſi non altius, magiſterii ſubſellium ſe promovendum exiſtimaſſet? Præcipuè cùm doctrinæ ſuæ conſcius, & adhuc *Manichæis vanitatibus involutus*, lucrum ſolummodo ac inanem gloriam ſolicitè conſectaretur, ut ipſemet ſæpius, lachrymis atramentum inſpergens, fatetur. Demum, ſolemnis illa inauguratio ſtudiorum, quæ ab ea uſque ætate vigebat, ut delectus ad inſtitutionem literariam juventutis novus præceptor, coram publica concione, ac Præſide ipſo Urbis Mediolanenſis perorans, quoddam doctrinæ ſuæ periculum faceret, quanto hìc in flore ac pretio ſtudia tunc forent, abundè teſtatur. Id quoque ex Auguſtino diſcimus, qui libro tertio contra literas Petiliani ſcriptum reliquit, ſe in auſpicali ſtudiorum oratione complexum fuiſſe laudes Conſulis Bautonis (hujus Conſulis meminit etiam S. Ambroſius in epiſtola ad Eugenium Imperatorem) inquiens: „ Cùm ego „ Mediolanum ante Bautonem Conſulem venerim, „ eique Conſuli Kal. Januarii laudem in tanto con„ ventu, conſpectuque hominum, pro mea tunc „ Rhetorica profeſſione recitaverim &c. „ Dolendum quidem eſt, nullum nobis ſuperfuiſſe monumentum, quo dignoſci queant, vel in patriis hiſce gymnaſiis ſtudiorum leges, vel nomina Præceptorum, qui procul dubio ante, ac poſt Auguſtinum publico decreto erudiendis ad liberales diſciplinas adoleſcentibus inſudavere; cùm vix Flagrium Manlium Mediolanenſem Valentiniani Cæſaris Præceptorem, interpretatione etiam Georgicorum Virgilii celebrem, Chalcus eo ſeculo memoret, & Verecundi Grammatici nomen nobis ſervaverit Auguſtinus ipſe, qui ejus opera uſus eſt, cùm ad Briantæos colles ſe recipiens piis meditationibus Autumni bimeſtre impenderet, ut ad Baptiſmum ſe pararet, dimiſſione muneris ſui ab Urbis noſtræ Præfecto, exeunte Octobre, impetrata. Sed fortaſſe tanti Doctoris fama aliorum gloriam obduxit, cùm unus nobis inſtar omnium eſſet Auguſtinus, quo nihil illuſtrius Mediolanenſium famæ relinquere potuit antiquitas, aut vovere & ſperare poſteritas, ut ajebat Puteanus. Meritò itaque eidem à Republica Mediolanenſi in Scholis Palatinis decreta eſt ſtatua, quæ adhuc perdurat adjecta Epigraphe, digna, ut in publicam lucem producta futuris ætatibus innoteſcat:

AVGVSTINVS, HIC HVMANA DOCENS,
DIVINA DIDICIT.

Recitari etiam meretur, quod in commendationem ſtudiorum Mediolanenſium præfatus eſt Hieronymus Boſſius Ticinenſis, publicus Mediolani Eloquentiæ profeſſor, cùm pro hac ipſa decernenda S. Auguſtino ſtatua apud primarios Urbis noſtræ Proceres, collectumque populum declamaret: „ Veſtra profectò „ ſingularis gloria eſt, Viri Mediolanenſes, quòd „ hanc Palatinam Academiam, ab ultimis penè hu„ juſce Civitatis auctoribus, ſummo erga bonas ar„ tes, ac unam præcipuè erga Eloquentiam inſtitu„ tam, non ſolùm ad hunc uſque diem ſtare, ſed „ magis etiam ac magis florere ſemper voluiſtis. „ Quippe immanis barbarorum vis, ac ipſa longi „ temporis ætas facilè potuit cuneatam Theatri mo„ lem, Circum, periſtyla marmoreis ſignis exorna„ ta, Herculeas Thermas, & reliqua ocioſorum „ hominum oblectamenta demoliri, quia rerum ejuſ„ cemodi curam Mediolanenſes, ut viri ſunt indu„ ſtrii, & ab omni ocio alieni, aut nullam, aut par„ vam admodum ſuſceperunt. Contra verò nulla „ annorum, invadentiumque hoſtium injuria, Palati„ nam Muſarum ſedem deturbavit, quia ſumma cum „ virium & animorum contentione vos hanc ſemper „ ſtrenuè adeò ſartam tectam conſervaſtis, ut omni„ bus liquere potuerit, eos eſſe Mediolanenſes, qui „ cùm ſummum honorem bonis diſciplinis habeant, „ iiſdem quoque velint ad Reipublicæ bonum ſuos „ juvenes informari &c. „ Quæ fusè proſequitur omitto, cùm legi poſſint in oratione ejuſdem, anno MDCXXII. typis edita Mediolani. Id tantùm adverto, in recitatis verbis innui ab hoc Auctore celebre carmen Auſonii Poëtæ & Conſulis, qui eodem cum Auguſtino ſeculo florens, & præclariſſimæ hujus Urbis præſtantiam metro deſcribens, cæteris ornamentis Eloquentiæ laudem præponit, Palatinaſque arces commemorat, à quibus inviolatam ſeculis omnibus Palatini nominis gloriam publicæ nunc etiam vigentes Scholæ traxere; quo circa etiam earundem parietibus inſertus eſt parius lapis, inſigne hoc antiquitatis, decoriſque ſui teſtimonium inſculptum referens, Auſonii nempe Epigramma:

En Mediolani mira omnia copia rerum,
Innumeræ, cultæque domus, facunda virorum
Ingenia; *antiqui mores; tum duplice muro*
Amplificata loci ſpecies, populique voluptas,
Circus, & incluſi moles cuneata Theatri;
Templa, Palatinæque Arces, *opulenſque moneta,*
Et Regio Herculei celebris ſub honore lavacri,
Cunctaque marmoreis ornata Periſtyla ſignis,
Mœniaque in Valli formam circumdata limbo;
Omnia,

(b) *Cap.* 13.

Omnia, quæ magnis operum velut æmula formis

Excellunt: nec juncta premit vicinia Romæ.

CAPUT V.

Gymnasiorum Mediolanensium celebritas Seculo V. & VI. Sancti Ennodii, & Cassiodorii testimonio comprobata.

SEculum quintum ficuti Italiæ universæ, ita & literis fatale fuit; irruptione siquidem à Barbaris facta, cùm fœdo ubique tumultu omnia miscerentur, in partem improbæ vastationis raptæ fuere liberales disciplinæ, ipseque latinus sermo, peregrinorum idiomatum asperitate vitiatus, adeò elanguit defloruitque, ut nonnisi post decimum ab inde seculum ad pristinæ elegantiæ nitorem renasci potuerit. Quin immo tantum fuisse odium Hunnicæ gentis in Italiæ perniciem, ut de penitus obliteranda Latina lingua actum fuerit. Auctor est Petrus Alcyonius libro II. de Exilio, qui inducens Legatum cum Julio Medicæo colloquentem, hæc illius ori verba accommodat: „ In Bibliotheca nostra asservatur liber incerti „ auctoris græcè scriptus de rebus à Gothis in Italia „ gestis. In eo memini me legere Attilam Regem „ post partam victoriam, tam studiosum fuisse Go- „ thicæ linguæ propagandæ, ut edicto sanxerit, ne „ quis linguâ Latinâ loqueretur, magistrosque insu- „ per è sua provincia accivisse, qui Italos Gothi- „ cam linguam edocerent. „ Nihilominus vestigium aliquod vigentium adhuc per eam ætatem Mediolani studiorum, sub mitiore videlicet Theodorici Regis imperio, in S. Ennodii Episcopi Ticinensis scriptis reperio. Frequens in illis mentio est Deuterii Grammatici, Viri spectabilis, publicique in hac Urbe Præceptoris, ut in adnotationibus apertissimè Sirmondus testatur. Quantâ is doctrinæ præstantiâ excelleret, metiri abundè possumus ex summis, quibus illum cumulat, laudibus tantus Antistes. Ubique siquidem eundem vocat *Doctorem optimum*, *Venerabilem Magistrum*, *ingeniorum limam*, *fabricatorem sensuum*, *doctissimum hominum*. Nonnulla hìc fusiùs referre, decerpta ex Ennodii operibus, necessarium duco, ut inde clariùs innotescat, qualem calamitoso etiam illo seculo studiorum Institutorem Mediolanum haberet. Laborabat fortasse oculorum morbo Deuterius; ad illum propterea Epistolam, quæ XIX. est, Ennodius dirigit, atque in ejus decursu hæc habet: „ Tua, quæso, lumina nube doloris he- „ betantur, cujus tam clara sunt carmina, & qui „ lucem loqueris, de visione causaris? Quàm timeo „ ne parcus in meritis tuis laudator inveniar? Tibi „ rectè adscribitur cunctis dare oculos, & obscura „ mentium peregrino splendore radiare. „ In oratione pro Aratore ipsius discipulo, ita eum alloquitur: „ Te inter Cives, mei immemor, superba „ Delus adnumerat; Tu Castalii gurgitis lautus pos- „ sessor incedis, & ego vix arentibus labiis stillan- „ tem guttam marcidi liquoris infundo. „ In altera, cùm Parthenius ejusdem ex sorore Nepos, publicum experimentum optimè exculti ingenii dedisset, Deuterio præceptori laudem intexens subjungit: „ Ube- „ res tibi coram multis, emendatissime hominum, „ grates refero, qui agnosci à me Parthenium insti- „ tutione fecisti. O laudanda supra hominem tui vir- „ tus ingenii! „ Demum, ut quamplura his similia prætercam, Epigramma ad illum mittens, unico carmine universam ejusdem laudem complectitur, inquiens:

Innumeris Doctor dotibus ille cluit,

(c) *In Etbymologico ad hoc verbum.*

A idest splendet, ut Vossius (c), & Laurentius (d) exponunt.

Nec minus præclarum argumentum est, quanta tunc apud exteros opinione præstantiæ Mediolanensia florerent gymnasia, Discipulorum in hanc Urbem confluentium nobilitas. Sex ab Ennodio enumeratos habemus aviti sanguinis claritate insignes, ex quibus cæteros conjicere licet; cùm ipse tantummodo eorum meminerit, quos sibi aut naturæ vinculo adstrictos, aut amicitiæ officiis commendatos informari studiis curabat. Lupicinum primò memorat, ex sorore sua Euprepia nepotem, quem, pro more illius temporis, Licerium quoquè Firminum appellatum tradit Sirmondus ex nomine utriusque Avi paterni, B maternique, quorum ob summos Reipublicæ Magistratus egregiè gestos celebris in Gallia fama vigebat. Parthenius subsequitur, alterius sororis filius, quem Magistrum officiorum, ac tandem Patricium fuisse idem Sirmondus opinatur. Paterius inde, ac Severus occurrunt, de quorum summa nobilitate Ennodius ipse fidem facit inquiens: „ Ecce Paterius, & „ Severus ornamenta Curulium, & parentiva voca- „ bula purpurarum, eruditionem originariam in ipsis „ vitæ præstolantur exordiis; „ Paterii siquidem Patri, aut Avo, doctrinæ titulo, posita fuerat in Foro Trajano ænea statua, vivensque etiam summum eum honorem obtinuerat, ut ex Prætorio Præfecto, Petronii Maximi II. Consulis anno CCCCXLII. Collega declararetur, teste eodem Sirmundo. Memoratur item quidam Filius Eusebii, nobilissimi ab Ennodio dicti, quem curæ suæ commissum suprema voce C precibusque Patris, in vitæ confinio degentis, ipsemet scribit. Demum profertur Arator, de quo loquens Sirmundus ait, se libenter accedere ad eam conjecturam, quòd ille idem fuerit, qui Legationibus, aliisque publicis officiis in aula clarus, postmodum S. R. E. Subdiaconus delectus est, Actaque Apostolorum versibus exposita coram Summo Pontifice Vigilio, plenaque Synodo, cunctis acclamantibus recitavit. Hos omnes Mediolanensibus gymnasiis nomen dedisse sub insigni præceptore Deuterio dubitare non finit Ennodius, qui in primo illorum ad studia ingressu præfatiunculam habens, dum Magistrum alloquitur, eum *Doctorem optimum*, *venerabilem* &c. vocat, qua nobili appellatione Deuterium, Mediolani procul dubio docentem, indigitari Sirmundus D affirmat.

Atque hinc etiam alterùm colligi posse indicium crediderim, quòd peculiari celebritate in Urbe nostra per illud tempus studia colerentur. Cùm enim cuilibet ex memoratis discipulis orationem Ennodius elaboraverit, quo die primùm in Scholas inferebantur, nemo non videt, solenni quodam ritu actum fuisse tunc magisterium, cujus initiis à tam eximio viro tantus honos deferebatur, ut publicè declamaret. Accedit, in more etiam positum ea ætate fuisse, ut statis temporibus in affluentium civium consessu specimen proficientis ingenii perorando discipuli exhiberent. Eucharistica siquidem *Dictio* in Ennodii operibus legitur, qua Deuterio Magistro gratias reddit, cùm Parthenius optimam illius institutionem publica declamatione probaret. Altera etiam ibidem E extat ejusdem *Dictio*, cùm Arator *ad laudem provectus est*, quo nomine, an experimentum ipsum laude plenum, an præmium aliquod promoti ad nobiliorem classem discipuli designetur, prorsus ignoro. Divisa certè fuisse in varios Scholarum Ordines eo tempore studia, ad hoc verbum, *Classicum*, aliquando ab Ennodio usurpatum, adnotavit Sirmundus. Denique nonnihil quoque lucis arripio ex scriptis Ennodii, stetisse in hac Urbe Collegium educandæ erudiendæque Juventuti, ac illud fortasse adhuc erat, cui annuos reditus Plinium Juniorem legasse jam vidimus. In *Dictione* siquidem, quam habuit Ennodius *quando Lupicinus in Auditorio traditus est Deuterio Viro* *spe-*

(d) *Amaltheonomastica.*

A *spectabili*, *hæc interserit* : „ Sponde tuis adolescen-„ tule digna primordiis ; spem solidam de tua perfe-„ ctione concipimus . Bonum ingenium Doctori op-„ timo mancipamus . Sacri rudimenta venerare Col-„ legii .

Ex his , quæ hactenus protuli , dilucidè satis crediderim compertum fieri , quàm longè à vero abluserit Vir Clarissimus Antonius Gattus (e), universa ferme , quæ Ennodius de studiis tradit , ad Ticinenses Scholas detorquens , atque impigrè asserens eundem Papiæ Magistrum gessisse . Non vacat hìc fundamenta , quibus sententiam suam fulcire nititur, critico examine convellere, cùm historiam texendam, non academicam agitandam disputationem susceperim . Hoc tantùm adverto , rejiciendam minimè fore B tam facilè auctoritatem Sirmundi celeberrimi Scriptoris, Mediolano hæc studia adscribentis, nisi ineluctabilium rationum pondus id poscat . An verò eam vim arment productæ à Gatto conjecturæ , ut palmam pro Gymnasio Ticinensi referre possint , quisque operum ac vitæ Ennodii sedulus indagator dignoscet . Traducit Eruditissimus Gattus Dictionem VII. quam *de Auditorio in Forum translato* habuit Ennodius , ad Ticinenses Scholas , eo permotus indicio , quod ibidem loqui videatur *de Populo paullo ante ob incendium Urbis sub Odoacre exule à Patria, vel adhuc trepidante* &c. Verùm si tota , ad calcem usque , Dictio illa percurratur , nihil minùs , quàm vastitas militaris , bellicumque incendium indicatum occurret : Verba autem illa , *quasi in secessibus con-* C *ticescit*, quæ ansam Gatto præbuere reconditum hunc sensum divinandi , à proximè adjecto orationis exordio uberrimè explicantur , nec aliud quidpiam exprimere contendunt , nisi quòd indecorum sit in publicis Eloquentiæ gymnasiis silentium . Pergit deinde Cl. Gattus constanter proferre, ab Ennodio præstitam Epiphanio Episcopo Ticinensi egregiam operam in restaurandis Papiæ Literis moribusque, cùm ad componendum Regnum Theodoricus incumberet anno CCCCXCIV. & sequenti ; *hocque eodem tempore* Papiæ jam consecratum fuisse Diaconum . Quis tamen huic sententiæ credula manu subscribat , cùm Ennodius adhuc Adolescens vix decimumoctavum ætatis annum tunc ageret , ut ex *Eucharistico de vita sua* apertè colligitur , postmodum verò uxorem D duxerit nobilissimam fœminam , ex qua etiam filium suscepit ? Præterea in Dictione VI. libri I. Carminum , *quando Roma rediit* post Synodum Palmarem, ideft anno DII. ipsemet testatur , se vix eo tempore in Ecclesiasticæ vitæ infantia versatum , inquiens : „ Divino pectora dedicata colloquio plectris Eccle-„ siastica per populos jura diviserunt ; cur ego in „ Ordinis , & meriti constitutus infantia , æmulari „ summorum facta non studeam ? „ Non ergo septimo ante anno esse poterat Papiæ jam consecratus Diaconus . Neque fidem mereri facilè arbitror, quod Doctissimus Gattus ibidem de Ennodio tradit , fuisse videlicet in Ticinensibus Scholis munere Magistri perfunctum . Id enim nec alicubi ejusdem indicant scripta , nec ullus unquam , qui de ejusdem gestis vitaque disseruit , susceptum ab ipso Præceptoris of-E ficium Ticini , aut alibi memoravit . Quod si quandoque in Dictionibus , de se ipso loquens *Præceptoris* nomen usurpat, id de regulis monitisque ad aliorum discipulos informandos , excitandosque ad studia diligenter colenda præscriptis , intelligendum animadvertet , quicumque integram illarum Dictionum seriem perlegerit , septimam præcipuè , quam veluti basim opinionis suæ statuit Clariss. Gattus ; In ea siquidem perspicuè patet, nonnisi Monitoris Hortatorisque munus Ennodium gessisse , cùm ad alterum verba dirigat , quem *Doctorem optimum* nuncupat ac commendat , hæc subjungens : „ Salve ergo nu-„ tritor profectuum , fax & splendor ingenuitatis , „ qui nobilia germina laboriosis purgando sarculis in „ fructibus facis agnosci &c. „ Reliqua , quæ expendi possent de Papiensi Gymnasio, Ennodii Ævo florente , ut Gattus eruditè prodit, lubens omitto , ne in præstantissimam Urbem laborare arguar invidia . Abundè namque ista sufficere existimo , ut veterum monumentorum , Scriptorumque insignium auctoritate fulta, Mediolanensium studiorum gloria , intacta servetur .

Quandoquidem autem de Aratore Poëta, & Cardinali superiùs mentio incidit , quem nostra gymnasia discipulum habuisse gloriantur , non abs re factum censuerim , si huic Metropoli alteram quoque gloriam adjiciam , quòd patria eidem fuerit Mediolanum . Communis Scriptorum traditio refert, Ligurem illum natalibus esse; nec refragari quisquam potest, cùm nulla, quæ alteri nationi illum adscribant, hucusque emerserint monumenta . Controversiæ momentum in hoc uno versatur, quid illa vox *Liguris*, Aratoris ætate , comprehenderet . Qui de Liguisticis rebus ævo recentiori scripsere , statim ac vocabulum illud oblatum est oculis , citra ullam hæsitationem Januensi Reipublicæ Aratorem donarunt ; quemadmodum etiam egit Augustinus Oldoinus , qui Serenissimæ illius Urbis Scriptoribus, in suo Athenæo Ligustico , eundem inseruit . Quin immo Georgius Josephus Eggs libro I. Purpuræ doctæ eò securæ confidentiæ processit , ut nullo prorsus documento relato, causâ lapsos Mediolanenses pronunciaverit, inquiens: „ Arator , quem perperam minus eruditi Aratum „ nominant , natione Italus , patriâ non Ravennas , „ nec Mediolanensis, ut quidam per errorem opinati „ sunt , sed Ligur atque in ipsa Liguria institutus , „ eruditus , & Causidici officio aliquando functus „ &c. Attamen si antiquam consulamus historiam , confestim patebit , Liguris nomen non ita peculiare esse Januensis provinciæ, ut Mediolanensem excludat. Urbem siquidem nostram non tam Liguriam, sed Liguriæ Metropolim appellatam à Jornande (f), & eo prorsus tempore, quo Arator florebat , ii omnes norunt, qui veteres Scriptores vix etiam primo in cortice delibarunt . Plura collegit Tristanus Chalcus in historia patriæ ad annum CCCIC. ut ostendat Theodorum Manlium Consulem, quem Claudianus carmine celebrat , & Ligurem dicit , fuisse Mediolanensem. Ait enim: „ Ligurum appellationem video his „ temporibus citra Padum fluvium usurpatam fre-„ quenter esse. Divus Hieronymus Vercellas Urbem „ Ligurum vocat . Ambrosius post mortem Eusebii „ ad Vercellenses scribens , dolet eorum Ecclesiam „ ex omnibus Liguriæ , Æmiliæ , Venetiæque Urbi-„ bus carere adhuc officio Sacerdotis . Paulinus in „ vita Ambrosii dicit , eum suscepisse insignia Con-„ sularitatis , ut regeret Liguriam , Æmiliamque „ provincias , venisseque Mediolanum , ubi sedem „ ejus fuisse non est ampliùs repetendum . Idem „ Claudianus in sexto Honorii Consulatu, amnes Li-„ gurum vocat Ticinum & Abduam , sicut Veneto-„ rum Mincium , Athesim , & Timavum . Merulæ „ enim interpretatio nimis morosa videtur , qui opi-„ nioni eorum , qui dixerunt Mediolanum in Liguri-„ bus positum , opponens auctoritatem priscorum „ Geographorum, ponentium terminum Liguriæ Pa-„ dum fluvium, excusare nititur Hieronymum, quòd „ fortè Vercellas Urbem Ligurum dixerit à Lævis „ Liguribus , quos quidem non ignoro circa Tici-„ num olim incoluisse . Sed jam nomen eorum abie-„ rat in desuetudinem , sicut & multa alia desisse „ videmus , ac propterea non arbitror Hieronymum „ ad hanc gloriolam respexisse , ut in re jam vetu-„ state abolita doctior videri studuerit , & à com-„ muni usu recesserit . „ Hæc Chalcus. Luculentior etiam in hac re Cluverii auctoritas est in antiquæ Italiæ descriptione ; Designat siquidem tempus , quo Li-

(e) *Historia Gymnasii Ticinensis cap.* 4.

(f) *De Rebus Geticis cap.* 42.

Liguriæ nomen transiit ad nostram regionem; cùm enim certum sit, ab antiquis Geographis Ligusticæ oræ confinia ad Padum statuta fuisse, aliunde verò subsequentium Scriptorum testimonio constet, transpadanos quoque incolas, Ligures esse appellatos, utrumque eruditè conciliat, inquiens capite VII. „ Sub posterioribus Romanorum Imperatoribus, ut „ superiori capite dixi, quum gentium nomina, pro- „ vinciarumque fines in longè alienas sæpè terras „ transferrentur, Liguriæ etiam nomen obtinuit ma- „ xima pars Galliæ transpadanæ, in qua Mediolanum „ & Ticinum sunt oppida. „ Hoc autem nomen perduravit longè sequentibus sæculis. Paulus siquidem Diaconus (g) agens de Liguria, secunda Italiæ provincia, Mediolanum, tanquam Liguriæ caput, primo loco constituit. Sanè Ennodii ævo ita hæc appellatio invaluerat, ut frequentissima in illius scriptis occurrat, cùm de Civibus nostris, atque adjacentibus populis, sermonem instituit. Unam propono S. Epiphanii vitam ab ipso contextam, in qua permulta de Mediolanensi ac Ticinensi Urbe referuntur, eas autem promiscuè semper Liguriam nominat. „ Inter- „ ea apud Ricimerem Patricium, Mediolani ea tem- „ pestate residentem, fit collectio Ligurum nobilita- „ tis. „ Cùm Epiphanius Ticinensis Episcopus Romam proficiscitur, ait nunciatum esse *studio legationis Episcopum venisse Liguriæ*; cùm idem Epiphanius accepto ab Anthemio Fidei sacramento Roma discedit, statim subjungit, *festinat ad Liguriam reverti*; Cùm iterum ad Nepotem destinatur, repetit, *evocantur ad consilium Liguriæ lumina*. Prolixus nimiùm fuerim, si loca omnia relegere velim, ubi Ennodius hanc vocem usurpat, ut has designet regiones. Id solummodo adnotandum censeo, dilucidè ex his omnibus colligi, receptissimum illa ætate apud nos fuisse hujuscemodi nomen, adeò ut Sirmundus illo eodem utatur in commentariis suis, quibus Ennodium illustrat; Ad verbum siquidem *Modicia*, quod in ejusdem epistolis legitur, explicationem hanc subdit: „ Modoëtia, quod notum est Liguriæ „ Oppidum non procul à Mediolano. „ Quæ cùm ita sint, quo jure, quæso, ob solam Liguris vocem Januensi Provinciæ tam intrepidè & constanter Arator adscribitur? Nullum huc usque documentum productum est, quo vel ejusdem familia in iis regionibus florens, aut gestum munus, vel leve etiam habiti ibidem incolatus vestigium indicetur; nulla Urbs, aut Vicus vastæ illius ditionis designatur, qui eum prodeuntem in lucem exceperit. Hoc unicum tam eximii honoris Januensibus asserendi argumentum, quod *Ligur* dicatur. At vox ista, ut vidimus, ambigua est; sique temporum illorum in ea usurpanda morem, ac quæ Ennodius ad nos transmisit de Aratoris vita, sedulò perpendamus, verosimilius Mediolanensem Urbem connotare intelligemus. Scribit enim Sanctus Antistes, orbatum parentibus Aratorem in ipsis penè vitæ primordiis, susceptum fuisse in peculiarem tutelam à Laurentio Mediolani Archiepiscopo tanta sedulitate, ut gratiosa dicenda foret calamitas, cùm „ per felicia naturæ damna, ut ipse „ ait (h), communis Pater & Episcopus factus es- „ set proprius; Ille afflictorum consolatio, jejunorum „ cibus, cæcorum oculus, pes claudorum, tot pie- „ tatis suæ species, tot misericordiarum gradus, ad „ hujus convertit personæ profectum, & illud Do- „ mini Laurentii, quod Mundi necessitatibus succur- „ rit ingenium, in ministerio hujus exercetur infan- „ tuli. „ Quis autem non videt, cùm adeò teneræ ætatis foret Arator; cùm ei dicatur factus proprius Pater, qui jam officio pastoralis dignitatis Pater erat communis, congruentissimè inferri, natalem quoque domum eidem hic obtigisse? Innuitur siquidem nonnihil invidiæ cæteris hujus Metropolis incolis innasci potuisse, cùm quæ distribui per omnes cives debuerat Episcopalis solicitudo, in hunc unum quodammodo colligeretur. Præterea, quæ de illius studiis narrantur, universa ad hanc pertinent Urbem; à primis namque, ut ajunt, unguiculis, quemadmodum ea vox *Adolescentuli* sæpiùs ab Ennodio repetita manifestè significat, Mediolani literis institutus, constanti labore iisdem perdiscendis tandiu ibidem perduravit, donec ad laudem proveheretur. Id enim testatur duplex Præfatio ab Ennodio habita, & cùm Deuterii Mediolanensis Magistri disciplinæ traderetur, & cùm eruditi ingenii specimen daret, publicamque laudem, novi honoris incremento, susciperet. Denique extemporaneum carmen ab Ennodio compactum *in Natalem Infantis Aratoris* haud spernendum indicium est, non solùm infantiam suam nostra in Urbe transegisse Aratorem, sed natali quoque luce hìc fuisse donatum. Jam verò his omnibus, quæ coævi tantique Scriptoris testimonio constant, ad æquam lancem revocatis, judicet Lector, an ita facilè abeundum sit in eorum sententiam, qui unica *Liguris* voce innixi, decus hoc Genuensi Reipublicæ addicunt, nullo habito discrimine ætatum, in quibus Liguriæ denominatio nostram quoque provinciam, tanquam præcipuam sui partem, complectebatur. Porrò Sirmundus, magni apud eruditos nominis, non obscurè nobis patrocinari videtur; postquam enim in commentariis ad nonum librum Epistolarum Ennodii, Athalarici Regis testimonio (i), *Aratorem*, ait, *Ligurem patriâ fuisse, facundo patre natum, atque in Liguria ipsa eruditum*; Dictionem Ennodii, quæ ad illum pertinet, illustrans, hæc subdit: „ Di- „ ctio hæc tota nunc primùm in lucem edita est, „ scripta in gratiam Aratoris, cùm Deuterii Gram- „ matici Mediolani disciplinæ traderetur; Mediolani „ inquam, quia, ut ad Epistolas observatum est, „ Arator extra Liguriam non studuit; „ Si itaque, Sirmundo ipso monente, ad Urbem Mediolanensem contrahenda est vox Liguriæ, cùm Aratoris innuitur institutio, cur non etiam cùm patriâ Ligur asseritur? Eodem siquidem contextu utrumque pronunciat, nec quicquam affert discriminis, ut diversimodè unum ab altero percipi debeat, quemadmodum in antiquissimi Scriptoris illustratore necessarium erat, ne vel Lectores deciperet, vel ipse aut negligentiæ, aut ignorantiæ notâ inspergeretur. Equidem Puricellus tanti fecit hanc Sirmundi adnotationem, ut nec dubitandum censuerit de hujusmodi gloria nobis securè vindicanda; quocirca ejusdem verbis relatis, ita prosequitur; „ inde Aratorem in- „ telligimus Poëtam fuisse sacrum, ac nostræ Urbis „ decus gloriandum, quippe Civitate Mediolanen- „ sem.

Reliquum nunc est, ut de Ennodio quoque pauca subjiciam, cùm ad historiam literariam exornandam non modicè conferat celebrium virorum præstantia, qui aut in Urbe nostra anteactis sæculis cultum studiorum auxere, aut ibidem progeniti, singulari doctrinæ laude, famam nomenque illustre apud exteros, non tam sibi, quàm patriæ pepererunt. Qua eloquentiæ ubertate, aut multiplicis eruditionis commendatione præstaret Ennodius, non vacat ex veterum, aut recentium scriptis referre. Id unum recitare satis erit, quod, in ejusdem vita operibus prævia, compendiaria laude collegit Sirmundus: „ Eâ, inquit, ingenii famâ floruit & doctrinæ, ut „ non solùm in pretio essent, quæ sua sponte scribe- „ ret, sed amicorum quoque, quos impensissimè co- „ luit, rogatu, in dictandis aliorum nomine oratio- „ nibus, epistolis, epitaphiis, ac diversarum rerum „ epigrammatîs, assiduam operam dare cogeretur. „ Quo in genere multa sanè ad gloriam Ennodii il- „ lustria fuerunt, sed nihil illustrius Apologetico & „ Pa-

(g) *De Gestis Langobard. lib. 2. cap. 15.*
(h) *In Dictione, quando Arator Auditorium ingressus est.*

(i) *Lib. 8. Variar. Epist. 12.*

„ Panegyrico , quorum altero Theodoricum Regem „ publicè laudavit , altero Symmachi Papæ , Synodique Romanæ causam tanta cum approbatione „ defendit , ut à Synodo universa honorificentissimo „ Elogio decretoque ornatus sit . „ Hunc autem , si Civem nostrum , patriâque Mediolanensem affirmavero , non longè à vero me aberraturum existimo . Præcipua Scriptorum pars , qui aut de sacris Auctoribus , aut de Ticinensi Ecclesia , cui ille plurium annorum curriculo Diaconus primò inserviit , dein Episcopus sanctissimè præfuit, natione Gallum passim testatur ; sique hoc nomine progenies tantummodo , vetustaque nobilium Majorum series indicetur , utique lubens assentior ; id enim præclara testificatione ipsemet Ennodius sæpius profitetur , ut proinde mirer, Speltam scripsisse , quòd ille à *Juvenalium* stirpe , qui *Juvenatio*, Oppido Langobardiæ , nomen dedere , sanguinem derivaverit . Attamen hoc etiam citra dubium statuto , non ita facilè quispiam evincet , aut Arelate , ut quidam tradunt , aut alibi in Gallia natale Ennodio solum obtigisse . Dupinius in Ecclesiastica Bibliotheca gallicè scripta , gallicam eidem progeniem assignans , in Italia nihilominus natum apertissimè scribit . Sirmundus verò Ennodii vitam evulgans in eam sententiam se propendere asseverat, quòd tam illustrium natalium gloria Urbi Mediolanensi contigerit ; ita enim paulò post initium inquit : „ An in Gallia , hoc est Arelate , unde illi „ origo , & quam dulcem sedem vocat , an , quod „ potiùs reor , in Liguria Mediolani natus sit , in„ certum reliquit . Mediolani certè à puero sedem „ habuit . „ In adnotationibus verò ad *Eucharisticon de vita sua* ab Ennodio conscriptum , ejusdem incolatus locum designat asserens , apud sacram Ædem B. Victoris Martyris Mediolanensem Ennodio domum & sedem constitisse. Nec parvi faciendam reor tanti Scriptoris auctoritatem ; cùm ipse exactiore , quàm nemo unquam , curâ tum scripta , tum quidquid ad Ennodium spectat , evulgaverit , & præterea Gallus etiam genere sit; quo circa , si nationis suæ amore minimè occupatus , hoc decus Urbi nostræ libentiùs indulget , nonnisi ex solidioribus indiciis ab Ennodii lucubrationibus gestisque collectis , ad favorabilem nobis sententiam suam depromendam adactum fuisse, nemo non affirmabit . Sanè tam multa sunt, quæ Ennodius celebrat de hac Urbe nostra Mediolanensi, ut prorsus Civem addictissimum patriæ suæ exornandæ, ac in ea degentem se prodat . Duodecim Archiepiscopis , à S. Ambrosio usque ad Theodorum , elogia metro contexit; Laurentium Archiepiscopum plena oratione commendat ; refecta Templa , Principem Ecclesiam ornamentis auctam , Baptisteria eleganti hìc opere extructa Epigrammatîs laudat ; studia commemorat , præsensque nobilibus pueris, vel cùm gymnasia ingrediuntur , vel cùm publicum doctrinæ specimen præbent , eloquio incitat , aut encomiis prosequitur ; Quid præclarius ad comprobandum , quod de patrio ejus solo conjectavit Sirmundus ? A Mediolanensi Urbe profectum Ennodium cùm ad Brigantiates transmisit , idem testatur in adnotationibus ad illius Itineris narrationem adjectis ; A Boëtio quamdam Domum, penitus ferme neglectam ac collabentem , in Civitate Mediolanensi deprecans Ennodius ipse , jus aliquod paternæ hæreditatis in argumentum proponit , scribens (k) *Justum est enim, ut parentes* (idest consanguinei) *vestri habeant , quod de patrimonii mole descendit* . Sed nihil validius censuerim , ut apud nos genitum Ennodium credamus, quàm *Dictionem* ab illo habitam, cùm post Synodum Palmarem anno DII. Romæ à Symmaco celebratam, de suo reditu lætaretur; eam namque ita exorditur: „ Amica est homini ad genitale solum revertenti „ semper hilaritas , dum motus quoscumque ei pere„ grinanti mens anxia peperit , quasi præfinitos , &

(k) *Epist. 1. lib. 8.*

A „ Cœlo gravante dispositos se evasisse confidit . De„ betur ergo vox serena lætitiæ , ne muta gaudia „ mœroris imaginem sortiantur &c. „ Genitale itaque Ennodio erat hoc solum ; neque enim in Gallias properasse , cùm Roma tunc rediit , temerè affirmaturum quempiam existimo . Quod cavillationi alicui locum recludere posset , testimonium est Ennodii ipsius à me superiùs relatum, quo Mediolanensibus studiis Virgilium vindicare contendi . Ut quid enim Cives alloquens nostros , *Maro vester* dixisset , si in eadem Urbe genitus , suam quoque hanc gloriam jure natalium facere potuisset ? At facilè nodus exsolvitur , si , quod jam ante monuimus , recolatur , avitam nempe stirpem Ennodii gallicum venis illius sanguinem indidisse , ac proinde minimè sibi arrogatum B ab ipso decus , quod Mediolanensibus , vetusto à tempore seriem Majorum in hac Urbe trahentibus, peculiare fuisse quisque perspiciet .

Claudo hunc paragraphum insigni Elogio , quo Athalaricus Gothorum & Italiæ Rex Mediolanensia gymnasia , sua ætate florentia , adeò commendat, ut cum Romanis studiis de palma certare potuisse , nec Tullianæ Eloquentiæ seculis invidisse testetur . Extat præclarissima hujus regii Encomii memoria in Operibus Cassiodorii , epistola XII. libri octavi variarum. In ea siquidem instituens Athalaricus Aratorem, Comitem Domesticarum , postquam illum appellavit *literarum peritissimum , doctissimum , & talem , qui parem in studiis non haberet* , tandem hæc subdit : „ Romanum eloquium non suis Regionibus invenisti, C „ & ibi te Tulliana lectio disertum reddidit , ubi „ quondam gallica lingua resonavit . Ubi sunt , qui „ literas latinas Romæ , non etiam alibi , asserunt „ esse discendas ? Evaserat Cæcilius pondus verecun„ diæ , si hunc provectum secula priora genuissent ; „ soluta est quippe vis illa sententiæ : mittit & Li„ guria Tullios suos . „ Hæc autem , quis non intelligat ad Mediolanum pertinere , ubi certo certius ab Aratore literarium peractum curriculum superiùs ostendimus ? Addo, illis verbis, *ubi quondam gallica lingua resonavit* satis superque indicari Galliam Cisalpinam , cujus caput erat Mediolanum; quin immo in Cæcilio , ab Athalarico Rege memorato , Civitas hæc nostra apertissimè designatur ; Is enim est Cæcilius , cui Statii cognomentum accessit , ex servili nomine , quod antea gerebat , ut auctor est Gellius , D Scriptorque celeberrimus Comœdiarum , primas in eo dicendi genere laudes à priscis obtinuit , ut tradit Chalcus (l) , qui notum epigramma Volcatii Sedigiti decem Poëtas judicantis recitat :

Cæcilio palmam statuo de Comico ;
Plautus secundus facilè exuperat cæteros .

Quòd verò insignis hic auctor patriâ fuerit Mediolanensis , non tam Scriptores omnes , qui de rebus nostris egere , unanimes referunt , sed Eusebius ipse, quarti seculi Scriptor , id à Majoribus traditum in Chronicis (m) narrat . Hinc facilè Athalarici Epistolæ sensum assequi licebit , cur *Cæcilius evasisset verecundiæ pondus , si hunc provectum* , nempe Ara- E torem , *priora secula genuissent* . Cùm enim ille minimè passus sit in patria erudiri , sed ad Romana studia excolenda contenderit , pudore quodam onerasse Mediolanum videbatur , ac si penuriâ Institutorum laboraret , nec paria Romæ magnis elaborandis viris hìc gymnasia florerent , in quibus tamen eruditus Arator tantam doctrinæ messem collegerat , ut nemini literariæ præstantiæ laude concederet . Hoc itaque tam egregii discipuli exemplo Mediolanensibus Lyceis antiqua restituebatur gloria , ad quam posteris commendandam vix mihi persuadeo præclarius aliquid regali hoc testimonio desiderandum relinqui .

Addere

(l) *Hist. patriæ ad an. M. 3859.*
(m) *Olympiade 150.*

Addere liceat ex eodem Rege Athalarico, Jurisprudentiam, quæ primis usque à seculis Mediolani floruit, ut C. Albutius Silo apud Svetonium, causas in hac Urbe agens sub L. Pisone Proconsule, & Salvius Julianus, avunculus Didii Juliani Imperatoris, ac celeberrimus Jurisconsultus Mediolanensis, ab Ælio Spartiano (n) relatus, abundè testantur, ea etiam ætate apud nos egregiè excultam fuisse. Extat siquidem in Cassiodorio, libro VIII. Variarum Epistola ejusdem Regis XIX. qua promovens è Quæstura ad Senatoriam dignitatem quendam Præclarum virum, inter cætera laudum genera, quibus illum exornat, id etiam commemorat, quòd eo Patre genitus esset, qui in patrocinandis Mediolani causis insignem sibi famam comparasset, inquiens: „ origo ejus hæreditarias sibi literas vendicavit, cujus Pater ita in Mediolanensi Foro resplenduit, ut æterno fructu è Tulliano cespite pullularet. „ An autem ad instituendos in ea facultate juvenes publica hìc paterent gymnasia, silentibus antiquis historiis, conjectare quidem, sed affirmare non ausim.

CAPUT VI.

Literarum per Italiam clades miserrima sub postremis Gothis Regibus, ac Langobardis.

HUc usque, ut ita dicam, triumphalem literarum ætatem exegimus; nunc ad ea secula progrediendum est, quæ fœda inscitiæ caligine obsita, nonnisi horrorem cladem que miseram liberalium disciplinarum spirant; cùm enim Gothis Italico imperio potitis, sola in pretio foret militaris ferocia, exosæ literæ solum vertere coactæ sunt, totâque propemodum Italiâ migrare. Iisdem enim barbara Gens ista adeò infensa fuit, ut veluti cum hostibus bellicæ virtutis pugnaret; fallax siquidem Gothos opinio invaserat, illarum institutione animos frangi, nec distringendis ensibus pares esse, qui calamum studiosiùs tractarent. Celebre est Amalasuntæ factum, quod Procopius in hunc modum narrat: „ Filium (Atalaricum) ad Romanorum Principum vitam, & mores institui voluit, adegitque ludum literarium frequentare. Eundem ad tres viros applicuit, è senioribus Gothis delectos, quos omnium intelligentissimos ac moderatissimos noverat. Hæc Gothis minimè placebant, more magìs barbaro ab Atalarico gubernari volentibus, quò licentiùs injurias imponerent subditis. Aliquando mater cùm in cubiculo peccantem deprehendisset, colaphum illi infregit, is verò flens se inde proripuit in andronitidem. Tum Gothi, in quos incidit, excandescere, in Amalasuntam convicia jacere, & affirmare, eò spectare ejus consilia, ut morte quamprimum deleret filium, & alteri viro nupta, cum eo Gothis atque Italis imperaret. Subinde collecti spectatissimi quique Amalasuntam adeunt, & queruntur, nec honestè Regem, nec commodè sibi educari; literas à fortitudine longè esse disjunctas, traditamque à senibus institutionem, in timiditatem, & animi humilitatem plerumque verti: itaque oportere, ut in re bellica futurus animosus, gloriâque insignis, amoto Doctorum metu, armis exerceatur. Theodericum allegant numquam passum Gothorum liberos ad ludimagistros mitti; cùm diceret omnibus, eos numquam hastam aut gladium despecturos mente intrepida, si scuticam tremuissent. Subjiciunt, debere ipsam reputare cum animo, ereptum sibi fato Theodericum, postquam tot potitus provinciis, regnumque alienum adeptus esset, quamvis literas, ne tantillum quidem, auribus admisisset. Ergo, inquiunt, hos, Domina, Pædagogos in præsens valere jube, & Atalarico Convictores aliquot æquales adhibe, qui ætate cum ipso florentes ad generosè & more barbaro regnandum impellant.

Verum quidem est, etiam evulgata inter Gothos aspera feraque hac lege, minimè factum esse, ut saltem sub primis eorundem Regibus, Italiæ imperantibus, literæ nostræ immitiùs tractarentur. Theodoricum siquidem, licèt rudem obduratumque militari solummodo disciplina, ut ex Procopio audivimus, impensè tamen coluisse liberales artes ac studia, illisque manus amicas porrexisse, ut vividiùs erigerentur, testis est Ennodius, qui Panegyrici sermonis sui partem hanc non ultimam facit, atque ista, variis abrupta intervallis, sparsim commendat. „ Par fuit etiam, ut Eloquentiam laudis præmiis incitares .... Debent tibi veneranda studia, quod loquuntur ...... Amaverunt Præcessores tui inscitiam, quia nunquam laudanda gesserunt. Vide divitias seculi tui! Tunc vix Fora habuere perfectos, nunc Ecclesia dirigit laudatorem. „ Erat enim tunc temporis Ennodius jam Ecclesiastico ordini adscriptus. Athalaricus verò præclaro quoque edicto cavit, ut non tam honos, quàm stipendia literis præstarentur. Indixit enim Senatui Romano, ut Scientiarum Institutoribus publico ære statuta merces exsolveretur. Temperare non valeo, quin aliqua seligam ex regio hujusmodi præcepto, quod in Cassiodorio (o) legitur, hìc recitanda; cùm mirum admodum sit, tantum erga bonas artes amorem viguisse in Principe pessimè instituto, mereaturque id proponi in exemplum cæteris omnibus Principibus in meliorem sortem educatis, ut ad rei literariæ gloriam augendam, præstandumque doctis viris patrocinium incendantur. Ait itaque paulò post initium: *Cùm manifestum sit, præmium artes nutrire, nefas judicavimus Doctoribus adolescentium aliquid subtrahi, qui sunt potiùs ad gloriosa studia per commodorum augmenta provocandi*; & post pauca: *Qua de re P. C. hanc vobis curam, hanc auctoritatem propria divinitate largimur, ut Successor Scholæ liberalium literarum tam Grammaticus, quàm Orator, nec non & Juris expositor, commoda sui Decessoris ab eis, quorum interest, sinè aliqua diminutione percipiat.* Subjungit deinde: *Nam si opes nostras Scenicis, pro populi oblectatione largimur, & ea studiosissimè consequuntur, qui adeò necessarii non habentur, quanto magis illis sinè dilatione præbenda sunt, per quos & honesti mores proveniunt, & Palatio nostro facunda nutriuntur ingenia?* Demum præscribens etiam quodlibet semestre solutioni stipendiorum, *ne cogatur de alieno pendere fastidio, cui piaculum est vel horarum aliquo vacasse momento*, concludit, id boni inde eventurum, ut *uni solicitudini inhærentes toto vigore animi ad bonarum artium studia transferantur*.

Sperandum erat sub Athalarici successore Theodato felicius literarum imperium. De illius siquidem electione in Regem Italiæ scribens Amalasunta Regina ad Senatum Romanum, postquam generis claritatem ex Amulorum stirpe deductam commemoravit, novi Regis merita sic prosequitur: (p) „ Accessit his bonis desiderabilis eruditio literarum, quæ naturam laudabilem eximiè reddit ornatam. Ibi prudens invenit, unde sapientior fiat; ibi bellator reperit, unde animi virtute roboretur; inde Princeps accipit, quemadmodum populos sub æqualitate componat, nec aliqua in Mundo potest esse fortuna, quam literarum non augeat gloriosa notitia. Accipite quod majus generalitatis vota meruerunt. Princeps vester etiam Ecclesiasticis est literis eruditus. „ Sed omnium vota fefellit non tam regno iniquus Princeps, quàm Amalasuntæ ipsi, à qua regnum acceperat, eâdem priùs in exilium actâ,

(n) *In vita Didii Juliani sub initium.*

(o) *Lib. 9. Variar. Epist. 21.*
(p) *Ibid. lib. 10. Epist. 3.*

actâ , dein ingratissimo scelere è vivis ereptâ . Idque in causa fuit , ut unà cum publica Italiæ tranquillitate , literarum quoque felicitas , pessimis conflictata eventibus , in extremam propemodum ruinam prolaberetur . Cùm enim Justinianus Imperator de tam protervo crimine , in amicam sibi optimamque Reginam commisso , justam moliretur vindictam , exercitum è Græcia in Italiam traduxit contra Theodatum, tantusque fuit longi fervidique belli furor , ut omnia cædibus , incendiis , rapinisque convolverentur . Mediolanum quoque sub Vitige , Theodati successore , tanta clade afflictum est , ut violata à Gothis deditionis lege , lugere debuerit direpta mœnia , domos incensas , quodque horribilius est , trecenta hominum millia , unica cæde absumpta , præter fœminas in pudendam servitutem Burgundionibus datas . Extenuare quidem nititur Chalcus , aliique hujus amplitudinem cladis , eam ad triginta Civium solummodo millia contrahentes , sed prorsus contra Procopii fidem , qui eo seculo vivens , degensque in Italia , patentibus verbis numerum illum expressit . Porrò in hujusmodi nostræ Urbis vastitate quis esse poterat cultus scientiarum , cùm habitatoribus viduata , & dejectis solo ædificiis vix reparando excidio sufficeret , nec nisi prolixi temporis beneficio ad pristinam reflorescere gloriam valeret ? Hinc est , quòd nulla turbidi illius ævi memoria de gymnasiis studiisque Mediolanensibus ad nos permeavit : sed eodem quoque silentio premuntur cætera , quæ per Italiam celebrabantur , Lycea ; præcipuè cùm nulla quoque Scriptorum monumenta , tunc condita , posteritati relicta videamus , obtusis calamis ingeniisque à militum ferro , quod , variâ inter Gothos Græcosque belli fortunâ , omnes Urbes pervagabatur .

Nec pacatior fuit sub Regibus Langobardis Literarum conditio . Barbara siquidem direptione Italiam lacerantes , tanta inscitiæ caligine laborabant , ut ne ullam quidem usque ad Rotharim scriptam legem novissent . Rotharis verò , qui primus ad castigatioris vitæ regulas indomitam gentis illius licentiam promulgatis legibus revocavit , aliique postmodum succedentes Reges , cùm novo sancito jure commodis fermè omnibus humani commercii prospicerent , ne apicem quidem de aperiendis gymnasiis , aut fovendis liberalibus disciplinis , regiis in edictis protulerunt . Quocirca tanta ignorantiæ labes Italiam occupavit , ut ipsa etiam familiarum cognomina dediscerentur ; sique aliquis Latini sermonis Artiumque liberalium cultus apud Monachos Episcoposque , erudiendæ ad sacras literas juventuti Scholas aperientes, viguit , ut Thomasinius pluribus exemplis ac Canonum auctoritate probat , (q) ea verborum barbarie infuscata omnia conspicimus , ut extincta propemodum dici possit rudibus hisce seculis Romanæ eloquentiæ elegantia & decus . Hujusmodi impoliti scabrosique styli exemplum habemus in vetustissimo carmine *De laudibus Mediolani* , quod Liutprandi Langobardorum Regis ævo compactum censuit Clariss. Muratorius , inseruitque insigni Operi Rerum Italicarum Tomo II. Parte II. Neque verò nostra hæc tantummodo calamitas fuit . In Gallias quoque penetrasse testis est Monachus Engolismensis in Vita Caroli Magni ad annum DCCLXXXVII. , qui literarum studia priscis temporibus ibidem vigentia omnino excidisse tradit , inquiens : *Ante ipsum Dominum Carolum Regem in Gallia nullum fuerat studium liberalium Artium* . Debemus itaque Maximo huic Cæsari non tam Occidentalis Imperii , quàm studiorum restaurationem . Conditis siquidem varii generis Scholis , Episcopali , Monastica , Parochiali , & Palatina , prioris inscitiæ ruditatem abstersit ; non id tamen effecit , ut pristinus nitor literis redderetur . Quin immo credi potest , in Italia saltem vix incœpisse illas sub Carolo , è cœnoso ignorantiæ pulvere

(q) *De antiqua & nova Ecclesiæ disciplina part.2. lib.1. cap.92.*

A caput erigere ; in Additamentis siquidem ad Leges sive Capitularia Lotharii I., quæ ex codice MS. Mutinensi eruit præclarissimus Muratorius , ac Palatinæ Rerum Italicarum collectioni inseruit (r) Cap. VI. *De Doctrina* hæc leguntur : „ De Doctrina verò , „ quæ ob nimiam incuriam atque ignaviam quorum„ que Præpositorum cunctis in locis est funditus ex„ tincta , placuit , ut sicut à nobis constitutum est , „ ita ab omnibus observetur . Videlicet ut ab his , „ qui nostra dispositione artem docentes alios , per „ loca denominata sunt constituti , maximum dent „ studium, qualiter sibi commissi Scholastici ita pro„ ficiant , atque doctrinæ insistant , sicut præsens ex„ poscit necessitas . „ Periisse tunc temporis Mediolani studia omnia , id suadere videtur , quòd Lotha-
B rius in eadem constitutione designans loca , ad quæ proximarum urbium juventus erudienda conflueret, hæc statuit : „ Primùm in Papia conveniant ad Dun„ gallum , de Mediolano , de Brixia , de Laude , „ de Bergamo &c. „ Artem illam , de qua instituendos esse Adolescentes in hoc Lotharii præcepto disseritur , Grammaticam tantummodo fuisse existimat laudatus Muratorius , quamvis fateatur , minimè intelligendam esse pro arida illa severaque docendi norma , quâ prima pueris elementa Latinæ linguæ traduntur , sed amœniores etiam eloquentiæ ac poëseos regulas comprehendisse . Nihilominus quanta literarum abjectio ac neglectus censendus est à Barbaris in hanc Urbem inductus ; si quæ melioribus seculis magistra erat liberalium Disciplinarum finiti-
C mis populis , ut ex Plinio superiùs ostendimus , in alienis gymnasiis discipulam facere juventutem suam cogebatur hoc tempore Mediolanensis Metropolis ? Vide quæ commentatus est Mabillonius de hac luctuosa Literarum calamitate in Præfationibus ad seculum II. & III. Ordinis S. Benedicti , nec non Cl. Muratorius , qui Tomo III. Antiquit. Italic. Medii Ævi Dissertationem inseruit planè eruditam *De Literarum statu , neglectu , & cultura in Italia , post Barbaros in eam invectos , usque ad Annum Christi Millesimum Centesimum* . Alteram tamen statim instituit *De Literarum fortuna in Italia post annum Christi MC. , & de Academiarum , sive Gymnasiorum erectione* . Nos quoque hoc argumentum de Urbe nostra , sequenti capite prosequemur .

D

CAPUT VII.

Quàm citò renasci cœperint Mediolani Literæ sub Regibus Francis .

NOn diu passa est inclyta hæc Civitas , ut ignominiosæ hujus incuriæ notâ sorderet . Memor siquidem sui , in florentissima hæc mœnia extorres literas revocavit , Scholasque restituit , indignata alteri debere , quàm sibi , liberalium Artium ornamenta . Landulphus junior , à S. Paulo appellatus , qui historiam patriæ collegit Seculo XII. editusque est
E in prælaudata collectione Rerum Italicarum Tomo V. , huic firmandæ opinioni fidei suæ auctoritatem suppeditat ; loquens enim Capite I. de Presbytero Liprando , celebri sanctoque illius ætatis viro , hæc narrat : *Altera die faciens iter suum cum Presbytero Arnaldo Magistro Scholarum Mediolanensi* &c. *captus est ab hominibus Parmensis Episcopi* . Aderant itaque Mediolani seculo eodem gymnasia , cùmque minimè asserantur tunc primùm reclusa, patuere verosimilius superiori etiam ætate . Difficilius est statuere , quarum Scholarum Magister esset Arnaldus . In commentariis meis editis ad historiam memorati Landulphi ingenuè professus sum , potuisse hujusmodi Scholas esse

(r) *Tom. 1. parte 2. fol. 151.*

esse ex iis, quas antiquitus ad pueros Clericosque juniores erudiendos, in Cathedralibus præcipuè Ecclesiis, Sacri Canones sancivere, ut Thomasinius loco citato pluribus docet. Eas autem in Metropolitana nostra Ecclesia tunc temporis extitisse, dubitare non sinit Beroldus Seculi XII. Scriptor, qui de Ambrosianis Cœremoniis permulta adhuc inedita conscripsit. Attamen cùm viderim diversimodè Landulphi textum exhiberi à Puricello, diligentissimo antiquitatum indagatore, illiusque verba paulò ante à me recitata, in hunc modum referri ex aliis Manuscriptis, *cum Presbytero Arnaldo, Magistro Scholarum Mediolanensium*, in eam sententiam concessi, ut crederem revixisse in hac Urbe Scholam Palatinam, à S. Ambrosii tempore jam celebrem, pro qua, ut olim, statuta fuissent publica auctoritate Magistris stipendia. Et sanè quanto attentiùs perpendo absolutam illam *Scholarum Mediolanensium* appellationem, tanto constantiùs obfirmor in eadem conjectura, quòd ære publico docendi ibidem munus exerceretur; præcipuè cùm ante & post hæc tempora notum jam sit, perduravisse in Urbe nostra nobilem eam consuetudinem, ut ex communibus Civium impensis publicum hoc commodum literis præstaretur; aliunde verò, si Ecclesiasticæ fuissent, non eas tam libero vocabulo *Mediolanenses*, sed *Mediolanensis Ecclesiæ* appellasset Landulphus. Accedit, quòd eodem Seculo non Mediolani tantùm, sed in provincia quoque frequentia patebant gymnasia. Beatus enim Andreas Monachus, ætate illa vivens, dum Vitam S. Arialdi, à Puricello vulgatam, describit, Capite II. hæc narrat, *Scholis diligenter eusque tradunt* (Arialdum), *quousque Provinciales Magistri, qui eum possent instruere, deficiunt*. Cur ergo credi possit defuisse Metropoli Urbi ornamentum literarum, quarum Magisterio Oppida vicique subditi ditabantur? Verum quidem est, altiorum fortasse Scientiarum publicam institutionem nondum apud nos eo seculo restitutam fuisse, atque in hoc sensu accipienda censuerim, quæ Andreas Alciatus, in Vita ejusdem S. Arialdi apud Puricellum, (f) scripta de Italicis gymnasiis reliquit; ait enim: „ Dedit ergo „ ille operam omnibus liberalibus studiis, in quibus, „ ut tempora erant, multùm profecit. Perierant enim „ ea tempestate, & assiduis bellorum tumultibus, & „ ira Dei bonæ literæ, nullaque gymnasia omnem „ per Italiam habebantur. Quapropter in Galliam „ ad Parisiorum Academiam se contulit.

Idem sub initium quoque seculi subsequentis contigisse adverto in historia laudati Landulphi (t); testatur enim de se ipso, quòd unà cum Olrico Vicedomino, & Anselmo de Pusterla, utrisque postmodum Mediolani Archiepiscopis, profectus sit Laudunum ad præcipuum Magistrum Anselmum, qui publicè ibidem Theologiam docebat, clarusque scriptis & egregiis discipulis obiit anno MCXVII. ut Pagius contendit ad annum illum. Id tamen haud officit, quin excusso barbararum nationum jugo reviviscere statim cœperint studia Mediolanensia, Humaniorum saltem literarum publico magisterio, ac postmodum quasi per gradus ad eum splendidæ gloriæ apicem contenderint, in quem postmodum surrexere.

Quod attinet ad reliquas liberales disciplinas, Galvaneus Flamma Scriptor seculi XIV. in Chronicis Majoribus, quæ manuscripta in Ambrosiana Bibliotheca asservantur, refert (u) ex libro *de Gestis Archiepiscoporum*, quòd in latere aquilonari hyemalis Ecclesiæ essent Scholæ Philosophorum, Rhetorum, Astrologorum, & omnium ferè artium ac scientiarum, quæ longa Archiepiscoporum consuetudine ex Ecclesiæ stipendiis sustentabantur. Sed cùm annum minimè signet, arbitrabitur quispiam ad prima illa fortasse tempora referendum id esse, quibus nondum in Italia furente barbarie, tranquillæ in Urbe nostra literæ versabantur. Scriptorem tamen seculi XI. habemus, qui, saltem pro Clericis, nobiliorum hujusmodi studiorum instauratum magisterium, deleto Barbarorum regno, testatur. Is est Landulphus, Senior appellatus, ac primò in lucem editus inter Rerum Italicarum Scriptores IV. Volumine, qui Ordinationes Ambrosianæ Ecclesiæ describens (x), *quæ usque ad exitum D. Heriberti* (obiit Archiepiscopus iste Mediolanensis anno MXLV.) *mirè constitutæ fuerunt, ac nitidè permanserunt*, hæc de studiis tradit: „ In atrio interiori (Ecclesiæ Majoris), „ quod erat à latere portæ respicientis ad Aquilo„ nem, Philosophorum scholæ, diversarum artium „ peritiam habentium, ubi urbani, & extranei Cle„ rici Philosophiæ doctrinis studiosè imbuebantur, „ erant duæ, in quibus, ut Clerici, qui exercitiis „ tradebantur, curiosè docerentur, longa temporum „ ordinatione, Archiepiscoporum antecedentium sti„ pendiis, à Camerariis illius Archiepiscopi, qui „ tunc in tempore erat, annuatim earum Magistris „ donatis, ipse Præsul multoties adveniens seculi so„ licitudines, à quibus gravabatur, à se depellebat, „ ac Magistros & Scholares in studiis adhortans, in „ palatiis se se demum recipiebat Ambrosiacis. „ Itaque, cùm Auctor iste, nondum expleto eo seculo scribens, asserat inviolata hæc perdurasse usque ad obitum Heriberti Archiepiscopi, eaque longævo antecedentium Præsulum instituto in Ambrosianam Ecclesiam inducta fuisse, manifestè inferre possumus, statim ac respirare licuit à rudi bellicosorum Principum dominatu, nihil religiosius Mediolanenses curasse, quàm ut nobilium disciplinarum cultus apud nos refloresceret, chorum ducentibus Archiepiscopis, qui Clero erudiendo, ac primævis renovandis studiis liberales sumptus erogavere.

Historiam certè tractari cœptam Mediolani seculo IX. vel X. docet Opusculum *de Situ Civitatis Mediolanensis*, deque primis Ecclesiæ nostræ Archiepiscopis, quod iis temporibus fuisse conscriptum ex validis conjecturis colligit Muratorius in præfatione ad idem Opusculum, vulgatum in Collectione sæpius laudata (y). Increbuit inde hoc studium seculo subsequenti, in quo eadem Collectio tres rerum nostrarum Historicos, Landulphum seniorem, junioremque, ac Arnulphum publica luce primùm donavit. (z) Jurisprudentiam quoque celeberrimè per ea tempora jam excultam evincit Clariss. Johannes Sitonus de Scotia, qui in Chronicis Collegii nobilium Jurisperitorum Mediolani, varia superiorum ætatum vestigia eruditè relegens, tandem seculo XII. insignium ejusdem Collegii virorum catalogum exorditur. De poëtica arte seculo XIII. in hac Urbe florente non ignobile specimen nobis exhibet libellus *de Vita Scholastica* editus Venetiis anno MDVII., & carmine elegiaco scriptus à Fratre Bonvicino de Ripa Mediolanensi, Tertii Ordinis Humiliatorum, in quo regulas discendi docendique discipulis ac Magistris præscribit. Hunc eundem auctorem exarasse anno MCCLXXXVIII. Chronica quædam *de Magnalibus Civitatis Mediolani*, quæ in præsens desiderantur, Galvaneus Flamma (a) testatur, qui ex illis plura in historiam suam traduxit. Erycius autem Puteanus illustre elogium intexuit huic viro, quem ipse *Rivium* appellat, in sua *de Scholis Palatinis* dissertatione inquiens: „ Bonvicinus Rivius per no„ ctem illam temporum in Scholis nostris clarus, in „ Republica potens, qui, si lapidi fides, Xenodo„ chium in Oppido Legnani, hodie pietatis fama „ superstes, extruxit; qui in hac ipsa Urbe piissi„ mum, & toto Orbe venerabilem ritum, quo ad „ æris signum, humanæ salutis initium religiosa me„ moria quotidie recolimus, instituit; denique, qui „ ita-

(f) *Lib. I. Vitæ S. Arialdi cap. 12. num. 12.*
(t) *Cap. 17.* (u) *Num. 162.*
(x) *Lib. II. cap. 35. fol. 93.*

(y) *Tom. 1. part. 2.*
(z) *Tom. 4. & 5.*
(a) *In Chron. Minor. cap. 326.*

„ italicam linguam rudem etiam tunc, & ut ita di„ cam infantem, ftylo & eloquio colere aggreffus „ eft, cùm ne in Scholis quidem barbaries latinitati „ peperciffet. „ Nec modica hæc laus eft, quòd aliquid etiam Urbi noftræ debeat nafcentis linguæ italicæ pulchritudo. Quin immo etiam italicæ Poëfeos informia quædam veftigia nobis reliquit Bonvicinus; in Ambrofiana enim Bibliotheca Manufcriptus codex (b) exhibet, inter alia, ejufdem Opufculum, in quo præcepta quinquaginta ftatuuntur ad urbanitatem in conviviis fervandam, eo carminum genere, quæ *Quadernarii* appellantur. Sepulcrale Bonvicini Ripæ elogium, quod olim in Templo Minorum Conventualium S. Francifci palam extabat, *multa* ab ipfo *vulgaria compofita* teftabatur. Seriùs Medicinæ Academiam hìc inftitutam cenfuit vir égregiè meritus de Medicis Mediolanenfibùs, quorum hiftoriam italicâ linguâ edidit, Bartholomæus Curtius, qui eandem nonnifi fub annum MCCCLXXVIII. invaluiffe tradit. Teftem nihilominus habemus memoratum fuperiùs Bonvicinum de Ripa, qui, Galvaneo referente (c), res fui temporis fcribens nonagefimo ante anno, Medicorum numerum, tunc in Civitate Mediolanenfi degentium, ufque ad CC. profert. Nec admodum difparia funt, quæ ipfemet Galvaneus Flamma de ætate fua loquens, fub initium videlicet feculi XIV. tradit (d); ait enim: „ Licèt ab antiquo in hac Civi„ tate fuerit ftudium generale, nunc etiam funt in „ Civitate Doctores Jurifperiti, qui publicas Scho„ las regunt in jure, quos audiunt Scholares multi; „ Doctores artis Grammaticæ, & Loycæ funt plu„ res XV., quorum quilibet habet Scholarium mul„ titudinem magnam. Magiftri verò puerorum quan„ tum ad initiales literas funt plures LXX. Scripto„ res librorum funt numero XL. Artis Medicinæ pro„ feffores, & Philofophi nominati, computatis Chy„ micis, funt plures CLXXX. inter quos funt plu„ res Salariati per Communitatem, qui gratis tenen„ tur pauperes medicare; „ vix autem credibile eft, fervente tota, ut ita dicam, Medicis Urbe, defuiffe Academias aut Lycea, in quibus ad hanc frequentiam parandam erudiretur juventus, folamque propemodum Medicinam, tot ftipatam cultoribus, magifteria Mediolani defideraffe, quibus cæteræ difciplinæ tam largè, ut vidimus, fruebantur. Quidquid tamen fit, non eft hujus loci ifta minutiùs perfcrutari. Id certi habemus, infigne Medicorum Collegium, ignota prorfus origine in hac Urbe inftitutum, à vetuftiffimis retro temporibus ad noftram ufque ætatem, integra femper doctrinæ ac nobilitatis laude, viguiffe; neque enim in hunc Cœtum admitti ulli unquam licuit, nifi quem probata defæcati fanguinis claritas parem faceret obeundis in publico Magiftratuum confeffu inclytæ huius artis muneribus. Quàm præclaris autem honoribus, ac privilegiis, fummâ Principum benevolentiâ honeftatum fit hoc Collegium, edito typis libello (e) compertum fecit Joh. Baptifta Silvaticus, à quo etiam recenfentur quamplures confpicui viri tum libris in lucem productis, tum rebus in Patriam optimè geftis, qui ex eodem prodiere. Uberiora funt, quæ prælo jam paravit Clar. Joh. Sitonus, *Chronicon* videlicet *infignis Collegii Nobilium Medicorum, Equitum, & Comitum inclytæ Civitatis Mediolani ab anno falutis 1288., ad annum 1706.*, ut ipfemet profitetur in calce alterius voluminis, quod de Nobiliffimo J. PP. Mediolanenfium Collegio jam vulgavit. Proinde probè intelliget quifque me exfolutum ab onere ifta ulteriùs illuftrandi, ne videar, in alienam, ut ajunt, meffem falcem immittere.

(b) *fignatus N. 95. in 4. pag. 93. & feqq.*
(c) *Ibidem.*

A B C D E

CAPUT VIII.

Vicecomitum Principum erga ftudia Mediolanenfia, Artefque liberales Patrocinium.

Ad ea nunc tempora progredimur, quibus, depulfa dixerim hyeme, præteritæ tum infcitiæ, tum ruditatis, floreum induere nitorem vifæ funt literæ, novamque veluti in Juventam è longo fenio, in quo contabuerant, renovari. Ex quo enim fedatis civilium Factionum tumultibus, per diuturnam annorum feriem Urbem hanc improbè lacerantibus, tranquillæ pacis affulfit ferenitas, ipfæ quoque Scientiæ, Artefque nobiliores, Vicecomitum Principum benignis aufpiciis fuffultæ, deterfa rubigine, in antiquum fplendorem fe erigere cœperunt, primaque aviti regni fui in hac Metropoli fundamenta jecere. De Galeatio II. Vicecomite hæc in ejufdem Vita fcribit Jovius: „ Delectatus eft in toto Vitæ curfu, „ quum ex bellicis occupationibus, fubcifiva ocia „ furaretur, nobilioribus literis, hiftoriifque præfer„ tim, habuitque in honore præftantibus difciplina„ rum omnium, & nobilium artium ftudiis infignes, „ ex hifque præcipuè Francifcum Petrarcam, amœna „ ingenii fertilitate florentem, cujus hortatu Biblio„ thecam condiderat. „ Quantus erga literas amor in hoc Principe foveretur, fatis fuperque teftatur Univerfitas Studiorum, ejufdem beneficio exculta omnium ferme nobilium difciplinarum magifteriis, qua etiam in præfens Ticinenfis Civitas fruitur gloriaturque. Hujus Gymnafii hiftoriam edidit fuperiùs laudatus Antonius Gattus, atque in ea recitat promulgata omnia decreta non tam à memorato Galeatio, quàm ab ejufdem filio Johanne, ac Ludovico Maria Sfortia, ut Papienfis Academiæ majeftas & cultus augeretur. Proinde verò hæc etiam ftudiis Mediolanenfibus accenfenda eft, cùm à Principibus noftris vel condita, vel exornata, floreat in proxima fubditaque Mediolano Urbe, atque ad nutus & confilia Ampliffimi Senatus noftri etiam in præfens regatur. Galeatio II. id quoque debent ftudia Mediolanenfia, quòd in hanc Urbem Petrarcam, ut ex Jovio vidimus, acciverit, & lumen illud Seculi fui, linguæque Latinæ reparatorem, omnium ætatum encomiis celebrem, noftrum propemodum Civem effecerit decennii morâ, quam hìc traduxiffe Confiliarii Principis titulo infignitum Clarifs. Muratorius in ejufdem Vita confirmat. Pares excelfo Genitori animos geffit Jo. Galeatius Vicecomes Dux I. Mediolani, quem Flavius Blondus in defcriptione Lombardiæ vocat „ Principem regno & imperio potiùs, quàm „ eo Ducatu dignum, cùm propter infignes alias „ virtutes, tum maximè, quia Doctrina & virtuti„ bus excultos viros apud fe habere, atque extol„ lere curavit. Decembrius verò, de quo paulò infra fermo erit, fcribens ad Ducem Glouceftrenfem ait, illo feliciffimè imperante & quietam pacem, & ftudiis honorem, ac virtuti præcipuè laudem floruiffe. Illud præclarum de Johanne Galeaz Vicecomite narrat Hieronymus Borfierius in fupplemento Nobilitatis Mediolanenfis (f), quòd cùm immanem Templi maximi molem meditaretur, qua ufque ad invidiam exterorum Metropolis noftra religiosè fuperbit, Architectoriæ artis Academiam in proprio aperuerit Palatio circa annum MCCCLXXX., eique fæpius interfuerit, familiaria mifcens colloquia cum primi nominis Architectis, quos ætas illa ferebat, Joannolo ac Michelino, à quibus Bramantis focii præcipua hujus artis rudimenta fumfere. Verum quidem eft, fcabram illam, fectamque in minutiora ornamenta ædi-

(d) *In Chron. Extrav. quæft. 23. num. 87. & 88.*
(e) *De Collegio Medicorum Mediolanenfium.* (f) *Cap. 16.*

ædificandi formam, quam in noſtras regiones Gothorum barbaries invexerat, in hujuſmodi Academia pertractatam fuiſſe; Mediolano tamen plurimum gloriæ accedit, quòd tam citò celeberrimæ hujus artis ſtudia arripuerit, eique nobiliùs excolendæ frequentiam diſcipulorum ſub inſignioribus illius temporis Magiſtris in peculiarem Academiam collegerit. Facem ſiquidem prætulit poſterioribus ſeculis, ſuoque exemplo ingenia excitavit, ut præclariora ſemper tentando, ad eam politiſſimæ artis elegantiam contenderent, quæ, ſi non æquare græcam romanamque induſtriam poſſet, ſaltem ad antiqua illa ſcalpri miracula proximè accedere videretur, quemadmodum renovatis pluries in hac Urbe hiſce ſtudiis inferiùs oſtendemus. Joh. Mariæ ejuſdem Succeſſori, ac Filio, gloriam hanc tribuit Erycius Puteanus, quod in Palatium, ab Oldrado Treſſeno Mediolani Prætore anno MCCXXXIII. in novo Foro extructum, Eloquentiæ ſedem, Scholas videlicet Palatinas, tanquam in proprium Regnum, amantiſſimus Literarum, tranſtulerit. Demum Philippum Mariam, poſtremum Principis hujus familiæ germen, hæreditariâ erga literas benevolentiâ præclarum fuiſſe docet tum Decembrius (g), qui privata ejuſdem ſtudia deſcribens narrat, cupidiſſimè illum Petrarchæ ac Dantis poëſi, necnon veterum Scriptorum Latinis, aut in Italicum ſermonem traductis hiſtoriis operam dediſſe; tum Apollinaris Offredus, qui in Nuncupatoria ad eundem Epiſtola, præfixa Commentariis in libros Ariſtotelis *de Anima*, hæc ſcribit: „ Cùm illuſtriſſimum nomen tuum ſeculo jam & conſiliorum, & „ rerum geſtarum gloria præcelleret, pro ea etiam, „ qua omnibus mortalibus magnificentia, vi, provi„ dentia & benignitate præſtas, præſtantiſſimum, ac „ maximè omnium naturalium illuſtre neceſſarium„ que & ſtudiorum, & literarum de anima genus, „ ut Ariſtoteli placet, ipſi nomini tuo dedicare con„ ſtitui, ut qui pro divina tua Sapientia, cæteriſque „ virtutibus univerſis, & horum & reliquorum ſtu„ diorum cultoribus, ac ſectatoribus, propitius ac „ beneficus omni ſeculo fuiſti, eſque præcipuè de „ me, ſaltem aliquid duraturæ laudis ad immorta„ lem tuam gloriam adjungas. „ Amorem hunc erga bonas artes, earumque cultum amplificandum, non hauſit Philippus Maria ex benigna tantum indole ſua, ſed ex aſſidua cum Literatis viris, qua delectabatur, conſuetudine, ſummoque illo, quo exardebat deſiderio comparandæ eruditionis, adeo ut, licèt negotiis adminiſtrandi imperii ſemper implicitus, horas tamen ſtudio dicandas ſubriperet, tantæque ditionis Dominus ſe ſe Diſcipulum facere non erubeſceret. Teſtis eſt Jovius in Elogio Antonii Panormitæ, ubi de illo hæc tradit: „ Moribus ac literis exornatus, „ quum Philippo Mediolanenſium Principi fertilis in„ genii induſtriam obtuliſſet, tanta liberalitate ſuſce„ ptus eſt, ut *Principem noſcendæ hiſtoriæ cupidum* „ *familiariter doceret*, & publicè octingentis annuis „ aureis elegantiores literas profiteretur. „ Nec ſatis habuit Princeps ille, ad ſtudia propenſus, inſignem hunc virum, ſponte oblatum, ſibi in domeſticum præceptorem adſciſcere; alios ipſe doctrinâ celebres è longinquo evocavit, non tam ut juventuti Mediolanenſi, utilioribus diſciplinis informandæ, magiſtros daret, quam ut frequentibus eorundem eruditis colloquiis mentem atque animum ſuum nobilius excoleret. De Gaſparino Barzizio Bergomate Cl. Præſul Joſeph Alexander Furiettus iſta narrat (h): „ Cum Philippus Maria Vicecomes adverſæ fortunæ „ metum, qui tot annos rebus ſuis impenderat, à ſe „ feliciter dimoviſſet, ac paternas Urbes, quæ in „ potentiorum Civium dominatum conceſſerant, par„ tim vi, partim deditione Imperio ſuo adjunxiſſet: „ gravi bellorum ſolicitudine liberatus, in fovendas

A „ bonas artes, atque in ſtudia literarum excolenda „ omnem curam ſuam contulit. Is itaque Barzizium, „ quem Patria ſubditum fecerat, nequicquam tale „ ſuſpicantem, Mediolanum vocavit (i)........ „ Eò cùm veniſſet, honeſtum gratiæ locum apud „ Principem ſuum invênit; nihilque earum rerum, „ quæ exornandæ hominis dignitati convenirent, præ„ termiſſum. Utque quanti Philippus faceret ſingu„ larem Barzizii doctrinam, omnibus notum, atque „ teſtatum eſſet: lateri quotidie ſuo hærere volebat, „ & magnam diei partem cum eo de literarum ſtu„ diis ſermonem conſumere. Is enim erat Princeps, „ in quem cum natura, ac fortuna, omnia orna„ menta congeſſiſſent, tum præclara ipſius virtus „ plurima certe, & maxima. Nam ad rei militaris B „ gloriam, hanc quoque regii laudem animi adjun„ xerat, quod inſignium, ac literatorum hominum „ familiaritate delectabatur; illique ſæpe in congreſ„ ſum, ac colloquium Ducis venirent.

Defuncto Mediolani anno MCCCCXXXI. Gaſparino Barzizio, Guinifortus filius, pari eloquentiæ doctrinæque laude conſpicuus, ſupplicem dedit libellum Philippo Mariæ Duci, ut in publico docendi munere Patri ſubſtitueretur. Ex eo dignoſcimus, quàm ſerena tunc literis arrideret fortuna, quantoque ſplendore, ac celebrium virorum frequentia, ſub inclyto illo Principe in Urbe noſtra ſtudia florerent. Poſtquam enim graviora quæque momenta, ad inflectendum excelſi Ducis animum, oculis objeciſſet, tandem hæc ſubdit: „ Nihil denique eſt, quod maC „ gis tuam gloriam immortalem efficere poſſit, quam „ præſtantium in Urbe tua Oratorum copia. Neque „ vero, Princeps magnificentiſſime, ſatis huic rei „ per te conſultum putes, quod totam hanc provin„ ciam Magiſtro Antonio Rhaudenſi, homini elo„ quentiſſimo, ac Theologo inſigni commiſeris; nam „ hujuſce artis tanta eſt, tamque immenſa magnitu„ do, ut quemadmodum in publicis gymnaſiis ſingu„ læ diſciplinæ pluribus magiſtris, ac doctoribus gau„ dent: ita etiam hæc una præceptorum quidem „ multitudinem nunquam abhorreat, ſolo autem uno „ raro contenta ſit. Quamobrem, Dux clementiſſi„ me, tuam deprecor Majeſtatem, ut moleſtias meas „ iſto ipſo gratiæ tuæ dono, tibi ut opinor minime „ gravi, at mihi ſummè jucundo & ſalubri, ſuble„ vare digneris, meque in parentis mei ſedem conD „ ſtituere.

Diu Guiniforto Barzizio expectandum fuit propitium Ducis decretum, ut publicam ſedem conſcenderet. Ne tamen ſolicitæ preces plurimorum nobilium adoleſcentium, qui erudiri ab ipſo geſtiebant, incaſſum abirent, privatum ludum aperuit anno MCCCCXXXI. atque ad præclaram eorundem indolem vividius excitandam, brevem eam orationem Mediolani habuit, quæ inter illius opera, à Cl. Furietto edita legitur (k). In Hiſpanias deinde profectus ſequenti anno, ſub Alphonſi Regis vexillis militiam exercuit; Altero verò in Urbem noſtram reverſus, voti ſui compos eſt factus; tanta beneficentiæ amplitudine, ut è roſtris perorans in ſtudiorum E inſtauratione anno MCCCCXXXV. profeſſus fuerit: „ Ego à Divo Cæſare noſtro Philippo Maria, non „ ſolum ad paternum olim munus nunc aſſumptus, „ ac proventibus annuis ex publico ærario copiosè „ donatus, verum etiam aliis clariſſimis ornamentis „ amplificatus ſum. „ Imponens autem coronidem Orationi ſuæ, quam è manuſcripto Codice Bibliothecæ Ambroſianæ tranſtulit in ſuum de Guiniforto Barzizio librum laudatus Furiettus, (l) compertum nobis facit paternum veluti amorem, quo Philippus Maria Mediolanenſium Juvenum proventum in ſtudiis curabat, ut videlicet non tam ingenium, quàm animus, ad rectam dicendi vivendique normam compo- e nere-

(g) *In Vita Philippi Mariæ Vicecomitis.*
(h) *In ejuſdem Vita Romæ edita anno 1723. pag. 34. & ſeq.*

(i) *Anno* 1418.
(k) *Pag.* 16.
(l) *Pag.* 24.

nerentur, Guiniforto indicens, ut *Ethicæ* documenta *Rhetoricæ* præceptis adjungeret. En Barzizii verba: „ Mihi quidem, cùm intellectui noſtro eloquentia „ deſerviat, qui ſi perverſus fuerit, eâ quaſi veneno „ quodam ad corrumpendas hominum mentes abuti- „ tur; à nemine ad Oratoriam diſciplinam acceden- „ dum videtur, niſi vel prius ad virtutem ſe confor- „ maverit, vel ſimul cum dicendi arte vivendi ratio- „ nem addiſcat. Quo uno conſilio Principem noſtrum „ ac Ducem permotum fuiſſe arbitror, cùm ad no- „ bilem hanc exercitationem me adſcribens, Philo- „ ſophorum ſententias Rhetoricæ doctrinæ conſociari „ à me voluit...... Statuam igitur huic ſermoni „ finem, meque ad ea convertam, quæ jamdudum „ ſub ſilentio exigitis. Primam autem diligentiam; „ ne unum prædicare, alterum ſequi dicar, in ex- „ plicandis his Philoſophiæ præceptis conſumam, „ quæ ſuis Epiſtolis Philoſophus Seneca Lucilio tra- „ didit. Reliquum tempus Cicero ſibi pro ſuo jure „ vindicabit &c. „

Ut autem omnia colligamus: ſub tam longævo Principum Vicecomitum patrocinio, quæ foret in hac Urbe ſtudiorum felicitas, quantoque proventu gymnaſia & ſcientiæ omnes eniterent, confluentibus in Metropolim noſtram undique viris, Eloquentia doctrinaque cultiſſimis, facilè quiſvis intelliget, qui ætatum omnium exemplis admonitus, inconcuſſam hanc ſibi cogitationem proponat, non ſecus ac herbis floribuſque à Sole, ita Literis atque artibus à Principum patrocinio vigorem inſpirari. Nimis moleſtum foret hìc catalogum texere illorum, quos per ea tempora ſapientiæ amplitudine inſignes, Mediolanenſis Civitas aut Præceptores, aut incolas habuit. Unum ſilentio præterire, piaculum reputarem, Emanuelem nempe Chryſoloram, cujus laudes in hiſtoria ſui temporis fusè proſequutus ejuſdem Auditor Leonardus Aretinus, hæc habet (m): „ Literæ per „ hujus belli intercapedines, mirabile quantùm per „ Italiam increvere, accedente tunc primùm cogni „ tione literarum Græcarum, quæ ſeptingentis jam „ annis apud noſtros homines deſierant eſſe in uſu. „ Retulit autem Græcam diſciplinam ad nos Chry- „ ſoloras Bizantius, vir domi nobilis, ac literarum „ græcarum peritiſſimus. „ Plenius Elogium eidem conſcripſit Petrus Candidus Decembrius coævus, quod quia adhuc ineditum deliteſcit in Ambroſiana Bibliotheca ante libros Platonis *de Republica* ab eodem Decembrio in latinam Linguam translatos, rem gratiorem Lectori me facturum credidi, ſi proferrem; ait itaque: „ Emanuel Chryſoloras, natione „ Græcus, vir non ſolùm patriis inſtitutus literis, „ verùm omnium bonarum artium ſtudiis ornatus, „ cùm in Italiam veniſſet, adeò ingenii ſui faculta- „ tem eruditis omnibus præſtitiſſe viſus eſt, ut non „ ſolùm illi præſens ætas gratias debere, ſed poſteri- „ tas quoque, ac majorum noſtrorum monumenta „ videantur. Nam quidquid aut vetuſtate obrutum, „ aut inſcitia deperditum, præſentibus literis illuſtra- „ tum eſt, ab illo defluxit. Hinc Aretinus, hinc „ Veronenſis, hinc multi præclari viri prodiere, „ quorum induſtriâ effectum eſt, ut qui paulò ante „ ne noſtrorum quidem res geſtas teneremus, aliorum „ præclara facinora audire, ac legere poſſimus. „ Conſultò autem hujuſmodi encomia præmiſi, ut de gloria ſua conſcia fieret Civitas noſtra, quòd tantum virum minimè debuerit aliis Urbibus invidere, cùm illum in gymnaſiis quoque ſuis Præceptorem exceperit. Teſtis eſt Franciſcus Philelphus in Epiſtola ad Laurentium Mediceum libro XXXVII. ſcribens: „ Tuæ potiſſimùm florentiſſimæ Reipublicæ gratia „ eſt habenda, cujus munificentiſſimo beneficio Ma- „ nuel Chryſoloras, vir nullius expers elegantioris „ diſciplinæ, ex Urbe Conſtantinopoli in Italiam ac- „ cerſitus, cùm & apud vos primò, deinde Medio- „ lani doceret eruditiùs Græcè, inveteratam illam „ omnem ineptamque barbariem, & dicendi, & ju- „ dicandi ex omnibus noſtris non mediocriter eruit, „ atque extirpavit. Quibus initiis videmus effectum, „ ut cùm nonnulli poſtea Juvenes melioris diſciplinæ, „ & eloquentiæ cupidi in Græciam trajeciſſent, om- „ nem inde ad noſtros eruditionis elegantiam repor- „ tarint. „ Porrò non parvi momenti decus hoc eſt, quòd ad ſtudiorum Mediolanenſium beneficium promovendum in hanc unam Urbem uterque linguæ Latinæ ac Græcæ reparator convenerit, Petrarca, & Chryſoloras. Hinc quoque factum putaverim, quòd in longinquas tranſmarinaſque regiones penetraverit fama celebrium in noſtra Urbe vigentium ſtudiorum. Epiſtolam offendi ex Inſula Britannica miſſam, quæ ſummo noſtris ſtudiis præconio eſſe poteſt, cùm à Principe viro, tantiſque itineribus hinc diſſito proficiſcatur. Libros paulò antea memoratos *de Republica* dicaverat Decembrius Duci Glouceſtrenſi (Hermenfredo), qui ut gratum animum eidem ſignificaret, in hæc verba reſpondit: „ Ea nobis ſemper ſententia „ fuit, Candide noſter ſuaviſſime, tota mente com- „ plecti virtuoſos illos viros, qui nos appeterent, & „ patrocinium noſtrum. Quid autem nos facturos „ credas de te, qui non modò nos, & familiarita- „ tem noſtram quæras, ſed & laudem & gloriam „ nominis noſtri, &, inter exoptatiſſima noſtra, no- „ bis dignum ocium in negotiis ſubminiſtras? Te „ complectimur, diligimus, & amamus, & polli- „ cemur ita nos curatum ire, ut quotidie magis hoc „ animo tuo gaudeas. Quamobrem fit, ut munus „ tuum libentiſſimè, & quàm gratiſſimè ſuſcipiamus, „ hortamurque virtutem tuam ad operis maturatio- „ nem, quodque jucundiſſimum nobis erit, illud ſi „ quàm citiſſimè videbimus; hoc uno nos longè fe- „ licem judicantes, quòd tu totque florentiſſimi viri „ Græcis & Latinis literis peritiſſimi, quot illic apud „ vos ſunt noſtris temporibus, habeantur, quibus „ neſcimus quid laudum dignè ſatìs poſſit excogitari. „ Mitto quòd facundiam & copiam diſcendi priſcam „ illam, & priſcis viris dignam, quæ prorſus perie- „ rat, huic ſeculo renovaſtis, nec id vobis ſatìs fuit, „ & Græcas literas ſcrutati eſtis, ut non modò La- „ tinis hominibus ſuavitas, & orationis copia non „ deeſſet, ſed & Philoſophos Græcos, & bene vi- „ vendi magiſtros, qui noſtris jam obliterati erant „ & occulti, reſeratis, & eos Latinos facientes in „ propatulum adducitis. Gratum & inſuper habere- „ mus, aliud ſi quippiam novi vel tui, vel alterius „ cujuſvis viri periti per te viderem. Vale Candide „ noſter, & à nobis amari conſtantiſſimè tene. „ Citra dubium eſt, tam nobile ſincerumque teſtimonium de florentiſſimis in utraque lingua viris, qui iſtic apud Candidum Decembrium habebantur, ad Mediolanenſem Urbem pertinere, cùm Decembrius ipſe, Patri ſuo Uberto ſuccedens in munere à Secretis Ducum Mediolani, verſatus fuerit in aula Philippi Mariæ Vicecomitis, cujus etiam vitam conſcripſit, eoque defuncto, Mediolanenſis Reipublicæ Libertati præfuerit, ut lapis appoſitus ad ejus tumulum in Baſilica S. Ambroſii hujus Urbis teſtatur.

CAPUT IX.

Scientiarum Artiumque Nobilium ſub Sfortiis Principibus cultus ampliſſimus.

DEleto Vicecomitum regno, ob Philippi Mariæ legitima prole carentis mortem, non refriguit in Mediolanenſium animis amor literarum, quin immo ex illius Principis cineribus viſa eſt renaſci vividior cura ſtudiorum. Cùm enim deſtituta Ducibus ſuis hæc Civitas anno MCCCCXLVII. Libertatis vexilla explicaſſet, initoque cum finitimis Urbibus ac Prin-

(m) *Pag. mihi* 14.

Principibus fœdere, in Reipublicæ modum se regeret, sola ferè Urbs Ticinensis avitas revolvens iras, leges & jura hujus Metropolis detrectabat, parata, ut loquitur Ripamontius, quodvis aliud imperium, quàm Mediolanense pati. Suspecta itaque omnia erant, nec facilis ad illam accessus patebat Civibus nostris, ut solito ibidem studiorum commodo fruerentur. Quo circa, qui Reipublicæ gloriam curabant primores Viri, ne hoc deesset colendis literis beneficium, S. P. Q. M. decreto constituêre, ut in hac Urbe, florentissima scientiis omnibus Academia recluderetur. Delecti proinde fuere sex è patricia Nobilitate Proceres, sedulam operi manum daturi; designati insignes disciplinarum omnium magistri; luculenta singulis ex publico ærario stipendia statuta; omnia denique tam feliciter acta, ut nisi breve triginta mensium imperium, quo Mediolanensis Respublica viguit, Francisci Sfortiæ ad regnum anhelantis ferro artibusque excisum fuisset, nullis fortasse per Europam celebrioribus Academiis, etiam inpræsentiarum Mediolanensis ista concederet. Supervacaneum censeo pluribus eandem describere, cùm id præstiterit eruditissimus Johannes Sitonus de Scotia in Epistola adjecta ad Historiam Italicam Medicorum Mediolanensium à jam laudato Bartholomæo Curtio typis vulgatam, ubi Classium distributionem, præstantium Præceptorum nomina, amplam denique mercedem, Reipublicæ munificentiâ cuilibet decretam, ex publico tabularum testimonio recenset.

Quamvis verò tam egregios Mediolanensium conatus mutati regiminis forma turbaverit, non ideo tamen sub Sfortiacis Ducibus defuit ullus in hac Urbe literis scientiisque splendor, ac cultus. Quædam nimirum nobilis æmulatio hos Principes perculit, ne, sicuti ceteris virtutibus, ita & amore erga bonas artes à Vicecomitum familia vincerentur. Certè Franciscus Sfortia, Dux primus, inter reliquas summas excelsi animi dotes, quibus se dignum Mediolanensi imperio probavit, id singulare habuit, teste Johanne Simonetta, ut *Sapientes probosque viros mirificè diligeret, honoraretque*; exemploque esse potest, ut alia sileam præclarissima literarum lumina nostram Metropolim per illam ætatem illustrantia, Franciscus Philelphus, vir græca latinaque Eloquentia instructissimus, qui post varia peragrata Urbium insigniorum Lycea, tandem in nostris gymnasiis resedit consenuitque, tanta Philippi Mariæ Vicecomitis, Sfortiæque hujus Principis gratia, ac liberalitate donatus, ut in istius postremi laudem heroicum poëma elaboraverit, inscriptum *Sphortiados*. Plura de hoc celebri auctore differam in historiæ literario-typographicæ Mediolanensis decursu, cùm ad annos, quibus is floruit, sermo procurret. Interim silere non possum, græcam linguam jam antea in hanc Urbem inductam, redditam fuisse gymnasiis nostris domesticam, munere Francisci Sfortiæ; siquidem cùm profugus à Constantinopolitana Urbe, in barbarum Turcarum imperium prolapsa, Constantinus Lascaris sese ad Italicas oras recepisset, accitus, exceptusque Mediolani ab hoc Principe, non tam publicè docuit, sed etiam, ad facilius ediscendum peregrinum hunc sermonem, Grammaticam condidit, dicavitque ornatissimæ virgini, filiæque Francisci Ducis, Hippolitæ, quam humanioribus disciplinis excultam, hujus quoque idiomatis peritia ipsemet informaverat. Hunc Lascaris libellum in latini carminis metrum convertit Boninus Mombritius, eidemque Hippolitæ nuncupatum voluit, metricâ illi præfixa Epistola, cujus fragmentum hìc dabimus, cùm adhuc ineditum hoc opus in Ambrosiana latitet Bibliotheca; in ea namque enarratur, quid Franciscus illius parens præstiterit, ut præclaras omnes artes in Mediolanensem Civitatem inveheret, cultumque studiorum splendidiorem efficeret, collectis undique insignibus Eloquentia viris, qui eadem promoverent, adeo ut aureum seculum illuxisse iterum literis videretur. Ita verò, post alia, quæ ad insti-

A tutum meum non pertinent, Hippolitam Boninus alloquitur:

Namque tui factum est, divi bonitate parentis,
Helladis externas ne mendicare per oras
Grammata, romanis quisquam cogatur ab arvis.
Ille viam facit ingeniis nidore lucelli,
Propositaque bonas urbi stipe vendicat artes.
Qualia vere novo, cum forte nitentibus arva
Floribus, aut herba campos spectamus odora,
Densa per has cernes examina flectere sylvas,
B *Perque has, perque alias, ad pabula pulchra coire.*
Fervet ager, cœlumque novas vocat undique turbas,
Ut dapibus non ipsa putes satis arva videri.
Cumque greges cessere, vides nihil esse voratum;
Intactus sed ager stat, & integra gratia florum.
Pro dape tam parva precium mirabile ponunt
Turba ferax, dulcesque favos, & cerea mella.
Non ego plebejas memorem, vulgique minervas,
Parva suâ quorum caret haud industria laude,
Nec vacat egregios vates, nec dicere quantos
C *Rhetoras, hanc noster Cæsar conduxit in Urbem.*
Ipse fidem numerus vincit; quis munera pacis
A duce narrabit nostro? quis sæcula dicet
Aurea vel non hæc fieri meliora vel auro?

Nullum tamen amantiorem Mecœnatem sensere literæ Mediolanenses, quam Francisci filium Ludovicum Mariam; tanta siquidem comitate, profusisque muneribus, sapientiæ laude præstantes quosque prosequebatur, ut ex longinquis quoque regionibus ad hoc doctrinæ veluti emporium convolarent, & arcana quadam vi in animos illabente, attrahi se ad hujus Principis
D aulam implendam profiterentur. Testatum id habemus in præfatione Italica ad opera Bernardi Bellinzoni Poëtæ, dicata Ludovico Mariæ à Francisco Tantio eorundem Collectore, qui Sfortiam alloquens ait, præclariora illius ætatis ingenia, non secus ac ferrum ad magnetem, & magna flumina ad Oceanum, turmatim ad ipsum accurrisse: Poëticen verò Italicam tot cultoribus sub hoc Principe fuisse stipatam, ut Fons Castalius credi posset in hanc Urbem translatus. Sanè idem Bellinzonus Principem hunc insigni Elogio commendat, quòd videlicet curaverit, ut Mediolanum, scientiarum laude, altera Athenarum Urbs videretur, atque in id argumentum Epigramma Italicum condidit, quod quamvis præsentis seculi elegantiam non sapiat, minimè tamen indi-
E gnum reor, ut hìc referatur:

O muse afflicte lacrimose & sole,
Se 'l Mondo vile un tempo v'à sprezzate,
Sarete or gloriose, e fortunate,
Grazia del Ciel, che ristorar vi vuole.

Sforzato Giove s'è mandarvi un Sole,
Che vi monstri il camin, sì che tornate
Al sacro fonte, e come già beate,
Che pur de l'uman danno assai gli duole.

La

La notte stata a voi lunga tant' anni
Per vostro onore, e nostro ben veggiano,
Avrà pur fin da l'oriente amico.

Venite, e non temete or più d'affanni;
Venite dico, Athene oggi è Milano,
Ove è il vostro Parnaso Ludovico.

Loquens autem de Aula Ludovici Mariæ paulò post libri initium in altero carmine, hæc canit:

Quivi è il Sol di Parnaso, e 'l Monte Santo,
E come l'Ape al mel viene ogni dotto.

Ex altero Poëta, per illud tempus celebri, Joanne Biffio, cujus latina carmina sparsim edita, simul prodiere Mediolani anno MDXII. colligimus, ad Principis exemplum, primores quoque viros adlaborasse, ut hæc Metropolis scientiarum omnium Magisteriis floreret. Bartholomæus siquidem Calchus à secretis Ludovici Mariæ, ut literas splendidiùs ornaret, geminas Scholas, longo jam senio fatiscentes, ad publicum studentium commodum refecit, virosque egregios conduxit, quos nominasse satis est, ut studiorum Mediolanensium pretium ac felicitas dignoscatur, Demetrium Calchondylem, Georgium Merulam, Alexandrum Minutianum, Julium Æmilium; quocirca ad ipsum Elegiam dirigens Biffius, inter ceteras laudes Calchi, hanc inserit:

Doctorum decus es certum vir clare virorum,
Quos vel præsidio tollis ad astra tuo.
Nam Musæa duo certis lapsura ruinis
Magnifica reficis mox pius Auctor ope.
Attica queis cedant tanto Auditoria cultu,
Quæ renovas doctis vir memorande viris.
Demetrium, Merulamque simul duo lumina binæ
Præponis linguæ, stips quibus ampla nitet.
Addis Alexandrum, cui vox facunda resultat,
Julius innumeris nectitur historiis.

Neque satis adhuc factum reputans Ludovicus tum suo, tum Aulicorum munere, ut universis artium liberalium donis hæc Civitas præfulgeret, Musicæ quoque Gymnasium aperuit, & Franchinum Gafurum per ea tempora magni in hac arte nominis, editisque libris apud posteros clarum, luculenta mercede invitavit, ut publicè Mediolani Ecclesiasticum cantum doceret. Recitare juvat nonnulla carmina ex altera Biffii Elegia decerpta; iis enim, compendio veluti, complectitur quidquid laudis in augendo Mediolanensium studiorum decore Ludovicus promeritus fuit. Itaque ait:

Hìc florent Græcis pulchra Auditoria Musis,
Hìc resonant Latiâ Carmina digna togâ.
Rhetor & Orator non uno panditur ore,
Non nihil Historicos gloria clara juvat.
Hìc quoque sanctarum Legum monumenta leguntur,
Hìc quisquis magni jura Solonis habet.
Deerat adhuc variis modulis qui flectere voces
Sciret, & in cantus subdere verba sacros;

(n) *Hist. Mediol. lib. 3. cap. 17.*
(o) *Pag. 185.*

A *Quique artem docto cantanti promeret ore,*
Usus quo facilis surgeret arte nova.
Conductus pretio Pompeja Franchus ab Urbe,
Qui legat has artes, & sacra verba canat.

Accessit ad hanc Principis Ludovici & Aulicorum curam, ut privati quoque Cives, nobilitate atque opibus clari, hoc eodem seculo, domesticos census in perennem literarum proventum conferrent. Thomas siquidem Crassus, à Morigia relatus (n) sub annum MCCCCLXX., cognomines sibi Scholas Mediolani condidit, & perpetua quinis Præceptoribus stipendia ultimis tabulis legavit, ut quos à literario arripiendo curriculo arcebat res angusta domi, gratuito labore Adolescentes erudirentur. Publicum alterum gymnasium aperuit altioribus scientiis anno MID. Thomas Plattus, summa apud Ludovicum Mariam gratia & honoribus florens, suamque ipsam domum perpetuo studiorum beneficio dicavit, statuens ut singulis diebus, designati idonei Præceptores alternis horis Arithmeticam, Dialecticam, Astronomiam, Geometriam, literasque græcas docerent; quin etiam inviolatam hanc legem indixit Hæredi suo, Nosocomio videlicet Majori Mediolani, ut qui hujusmodi Magisteriis præficiendi forent, probatissimorum hominum examen subirent, nec modò disciplinis, quas profitebantur, sed etiam moribus ac vita præstarent.

Ad hasce Scholas delectum seculo post & dimidio jam exacto, anno videlicet MDCLI. Johannem Andream Crucejum Medicæ artis peritissimum, ut literas Græcas, & Astronomiam publicè profiteretur, prævio examine habito coram Illustrissimis DD. Delegatis, tradit ex eorundem decreto anni enunciati Bartholomæus Curtius in historia Medicorum Mediolanensium (o), qui postremas quoque tabulas hoc institutum referentes ab Archivis depromsit, vulgavitque. Nec parva publici hujus gymnasii gloria est habuisse Hieronymum Cardanum, scriptis & fama ubique celebrem, ibidem Mathematicas docentem, ut sæpius laudatus Curtius testatur (p). Nil mirùm itaque, si conspirantibus veluti ad incrementa literarum Principe ac Civibus, tot habuerit Mediolanum, penè dixerim, oracula doctrinæ, quot Præceptores numeravit! Vix ullus enim occurrit illa ætate aut sapientiæ fama, aut libris editis clarus, qui magistri munere Mediolanensibus gymnasiis non præfuerit, cùm Sapiens quilibet vel sponte sua honorem hunc appeteret, vel largitionibus officiisque, Corio teste sub initium libri septimi historiarum, ab extremis usque Europæ partibus à Principe Ludovico invitaretur. Neque solummodo peculiare illius seculi decus hoc fuit; Eadem mansit celebritas Gymnasiis Mediolanensibus per subsequentes ætates, & nobilis quædam gloriæ possessio invaluit, ut nonnisi excellentis doctrinæ, clarique, etiam in præsentia, nominis viri, literarias Mediolani Cathedras occuparent. Nonnullos recensuit Jacobus Middendorpius libro III. Academiarum totius terrarum Orbis: Erycius quoque Puteanus in suo de Scholis Palatinis tractatu plures enumerat, sed multo plures fatetur silentio à se prætermissos, quos facilè ex annalibus eruere in lucem possemus, si ad catalogum texendum ambitio quædam patrii decoris extimularet, indulgeretque ocii libertas. Præterire nequeo, quæ Hieronymus Bossius in pleno Mediolanensium Procerum consessu protulit (q), ut successionem constantem in hac Urbe illustrium Rhetoricæ artis Præceptorum ostenderet. Ad invidiam siquidem, ait, ceterarum Urbium excelluisse gymnasia nostra, præcipuis semper Magistris exculta: „ Jactent se & ostentent, quantum vo„ lent Patavini & Bononienses, quòd in suis gymna„ siis politiorum Literarum interpretibus usi fuerint „ Ric-

(p) *Pag. 75.*
(q) *In Orat. pro decernenda S. Aug. Statua.*

„ Riccobono & Titio; prædicent Ticinenses mei & „ Pisani, quòd apud se Musis & Hermeniæ fuerint „ operati Farnesius & Bargæus; Dictitent Romani „ & Perusini, quòd in suis Lycæis mella fuderint „ Eloquentiæ Muretus & Bonciarius; glorientur Pa- „ risienses, Lovaniensesque, quòd Philologiam ipsam „ ore audiverint loquentem Passeratii & Lipsii. Vo- „ bis certè Mediolanensibus unum *Augustinum* pro „ omnibus nominare sufficiet. Nec me fugit; vos alio- „ qui sexcentos primi subsellii Rhetores, non minùs „ ob ingenium & copiam dicendi, quàm ob doctri- „ nam & eruditionem opponere posse, Bonvicinum „ Rivium, Demetrium Calchondylem, Aronem Ba- „ talium, Johannem Colam, & Ottonem ipsum Lu- „ panum, qui semper ad hasce Palatinas Arces:

„ *Aonio rediens ducebat vertice Musas*.

„ Possent à vobis quidem ad faciendam Philologo- „ rum collationem, in eorum, quos supra nomina- „ vimus, externorum Rhetorum loco poni, & collo- „ cari Stephanus Niger, Janus Parrasius, Georgius „ Merula, Jo. Baptista Pius, Franciscus Philelphus, „ Philippus Beroaldus, Cælius Rhodiginus, Hermo- „ laus Barbarus, Franciscus Ciceregus, & Tulliano- „ rum Aristoteleorumque interpretum Coryphæus „ M. Antonius Majoragius. „ Quibus addi merentur Gasparinus Barzizius Bergomas, ejusque filius Guinifortus, qui sub Philippo Maria Vicecomite summa celebritate Mediolani Rhetoricam docuere; Antonius Rhaudensis, cui in Eloquentiæ cathedra consortem fieri in hac Urbe postulabat memoratus Guinifortus, supplici eo libello ad Philippum Mariam porrecto, cujus fragmentum superiùs jam recitavi. Georgius Florus Eporediensis, qui tractatum *de Arte dicendi* Francisco Solario dicans, profitetur se illum Mediolani ex publico literarum Gymnasio elucubrasse; Petrus denique de Comitibus, quem M. Antonius Majoragius in Oratione *pro se ipso* avunculum suum nominat, & magna cum gloria, Eloquentiæ Magisterium in hac Urbe exercuisse testatur.

Ex hisce aliisque apud Rempublicam literariam celeberrimis viris, quos Mediolanensis Civitas Rhetoricæ facultatis interpretes habuit, metiri quilibet valet, quo in pretio ac flore perduraverint hujus Metropolis studia, quosque eximios Præceptores reliquæ fortitæ fuerint scientiæ, quarum nullam hìc desiderari Vicecomites ac Sfortiæ Principes permisere. Ceterùm, ut ad Ludovicum Sfortiam redeamus, non nisi præcipuos ad singularum Classium literarias præfecturas delectos colligere facilè possumus ex Lucini Conagi Epigrammate, quod eidem Ludovico Mariæ Duci Mediolanensi inscripsit, editumque est ante *Practicam Musicæ* Franchini Gafuri.

Et juvat, & vellem meritas tibi reddere laudes,
Sed quis pro meritis te Ludovice ferat?
Aurea das nobis, & felicissima Princeps
Secula, nulla Ducum gloria tanta fuit.
Atque alia ut taceam rerum monumenta tuarum,
Quæ superant hominum colloquia, atque fidem;
Quando Artes ullo tantùm viguere sub ævo,
Aut sic ingeniis Pallas amica fuit?
Cernimus Isæos, Euclidas, Pithagorasque,
Phœbigenas, & qui sidera celsa petant.
Nec tibi Chrysippi desunt, doctique Solones,
Et tua Parrhasias dant tibi secla manus, &c.

Quandoquidem verò postremo hoc carmine *Parrhasias manus* innuit Conagus, hoc etiam recensen-

dum est, ad immortalis gloriæ complementum, quam sibi ex literarum bonarumque artium patrocinio comparavit Ludovicus Sfortia, id ab eo additum fuisse, ut nova in hac Urbe Academia Picturæ, Architecturæque conderetur, ad cujus commendationem id unum referre sufficit, quòd eidem præfecerit magnum illud ingenii virtutisque monstrum, Leonardum Vincium, Florentiâ Mediolanum accitum, atque annuo quinquecentum aureorum stipendio donatum. Sub tanto viro detersam fuisse goticam illam ruditatem, quæ à centum inde annis in altera Mediolanensi Academia à Johanne Galeatio Vicecomite instituta invaluerat, primoque veteri nitori, atque elegantiæ restitutam Architectonicam artem, narrat in ejusdem vita Raphaël Du-Fresne. Ad Picturæ verò incrementum Leonardus auditoribus suis singula penè humani corporis membra descripsit, regulasque statuit luminum ac umbrarum, totamque pingendi artem in melioris normæ gratiam redegit, ut tum edita, tum manuscripta (quorum non pauca in Ambrosiana Bibliotheca servantur) ejusdem opera ostendunt. Hinc quantum inclaruerit hujusmodi Academia, quantoque geminæ hujus artis beneficio studia profecerint, ex egregiis discipulis, qui inde prodiere, manifestè percipimus. Architecturæ siquidem laude celebres, inter alios, à Borsierio, superiùs relato, numerantur Johannes Petrinus, Trophus Modoëtiensis, Johannes Ambrosius Bevilaqua, Franciscus Stella, & Polydorus de Caravagio, qui etiam penicillo excelluere; Qui autem pingendi arte ex Vincii præceptis insignem famam sunt consecuti, præ ceteris à Dufresnio designantur Franciscus Meltius, Cæsar Sextus, Bernardus Luinus, Andreas Salainus, Marcus Uglonus, Paulus Lomatius, ac Antonius Boltrafius, qui Leonardo Præceptori in Academiæ Principatu successit, tantùmque illius imitatione præstitit, ut peritorum etiam oculos non semel fefellerint, quæ supersunt, ejusdem picturæ, acceptæque sint pro tabulis manu ipsa Vincii exaratis, quamvis, teste Borsierio, illius artificis diligentia minimè adæquet hujus postremi majestatem.

Neque tantùm finibus mœnium nostrorum cohiberi se passus est Ludovici erga literas amor; ad finitimum quoque illustre Gymnasium Papiensis Urbis, nobiliùs exornandum, curam convertit. Itaque nullis sumptibus parcens, amplam Ædem porticu stipatam erexit, Musis Scientiisque ibidem splendidè excipiendis; utque nihil deesset liberalis magnificentiæ ad studia impensius fovenda, peculiari supra ceteros Mediolanenses Principes Clementiæ dono, Institutores ac Ministros omnes, expedito Diplomate, immunes à quibusvis oneribus in perpetuum decrevit. Recitat has Literas Ludovici, in sua de Ticinensi Gymnasio historia, Cl. Antonius Gattus, sed nullum de nobili eo ædificio, liberalibus disciplinis Ticini parato, verbum facit. Id pluribus editis carminibus retulit, celebravitque Lancinus Curtius (r). Nonnulla ex iis decerpere placet, ne pereat omnino tam insignis erga bonas artes largitatis memoria:

Ticini gelidosque lacus, pontemque superbum
Desine, ferque gradus nobiliore via.
Ære cavo, & summi radiantia signa Colossi
Desine; jam valeat desidiosus eques.
Urbe tholus media surgit, dilectaque Phœbo
Porticus, & Dominæ quam coluere novem.
Illic signa Ducum, varioque in limine fastus,
Et simulata boni Principis ora micant.
Pierios didicisse choros vacat, atque Deorum
Jura pium leges, tergeminumque Sophos.

f *Fama*

(r) *Epigrammaton lib. 2. fol. 30. & seq.*

Fama prior super astra tulit Pandionis arces ,
Nunc latio excultum protulit alter opus .
Exeat Insubrium pietatis fama duobus
Alternum dominis , sitque perenne decus .
Certa ferant alio sub sydere præmia tanti
Muneris , ut solvat quid dare terra potest .

Et paulò post :

Hic ubi magna levat Princeps penetralia sacræ
Pallados , & meritæ tecta superba togæ .
Et superat variis Memphitica saxa columnis ,
Abdita laurigeris frondibus aura rotat .
Quantum solicitos agitat generosa parentes
Sors juvenum , tantum debet uterque Duci ;
Qui longis revocat fugientia numina ab oris ,
Palladiam & mira suscitat arte domum .
Principis hoc sublime decus sacrata vetustas
Æstimet , & docto carmine rara manus .

Quanta autem frequentia, & splendore succrescerent studia, post præstitum hoc scientiis munus à Principe Ludovico , narrat Curtius , poëtico ludens æstu .

Fama Ducis, Sophiæque domum, delata per orbem,
Laudibus innumeris , & super astra tulit .
Candidior fusis venit per colla capillis
Germanus, latiæ ductus amore togæ:
Pannonius patriis à sedibus exulat acer ,
Gymnasium posito qui colit Urbe sago :
Festinavit eques Gallus : venere Britanni :
Venit ab auriferi Celtiber amne Tagi ;
Virgineamq; domum Phœbique Helicona frequentant.
Laus Ducis hæc ; gloria rara tholi .

Demùm ad Ludovicum Sfortiam dirigens Epigramma , eundem sic laudat :

Secula temporibus priscis tua , Maxime Princeps,
Fama loquax chartis præferat , atque decus .
Quando magis latiæ licuit sperare camœnæ ,
Quando plus tetricæ commeruere Deæ ?
Pulcrior aut Sophiæ sub quo Duce cura theatri,
Nam quæ cura Duci dulcior esse potest ?
Musarum postquam sublimia tecta renasci
MORE jubes, ingens jura cothurnus habet.

Verum, ne longiùs decurram , redeo ad literariam rem nostram , arbitrorque ex allatis superiùs coævis testibus constare liquidò , quænam foret , regnante Ludovico Maria Sfortia , Mediolanensium studiorum conditio; Publica siquidem universis fermè liberalibus disciplinis artibusque gymnasia patebant , cùm Græca lingua suum haberet Institutorem , insignem virum Demetrium Calchondylem , Medicæorum Principum olim Magistrum, qui etiam Mediolani , largo stipendio à Sfortia conductus , ac postmodum sub Galliarum Rege Ludovico XII. in magisterio perseverans, octogenario major decessit, ut in ejusdem Elogio Jovius tradit . Erudiendis ad Rhetoricam artem adolescentibus plures quoque insudabant Præceptores , quorum alter Georgius Merula editis libris jam clarus , Historia præcipuè Me-

A diolanensi , quam primus omnium in Annales digestam typis paravit; alter verò Alexander Minutianus, qui domestici præli elegantiæ Latini sermonis candorem adjunxit , laudem ideo non modicam à coævis promeritus , ut in commentariis de ejusdem vita , memoratæ historiæ meæ inferendis , fusiùs ostendam. Plures item Jurisprudentiæ excolendæ Scholæ recludebantur, quibus Doctores præerant, Soloni ac Chrysippo Legum peritiâ comparati . Mathesi quoque , Auditoribus enucleandæ , sui non deerant Euclides : Et hæc quidem gymnasia adhuc perdurant , eximiis semper viris commissa , quamvis singulis hisce disciplinis pertractandis unus tantummodo in præsentia , publico nomine , Præceptor designetur , atque unico etiam vocabulo *Scholæ Palatinæ* appellentur . Qua B in re, æterna dignum memoria censeo, quod ab hac Urbe in hujusmodi gymnasiorum favorem superioribus annis peractum est ; inde enim , quàm religiosus ac constans fuerit erga literas Mediolanensium amor, dilucidè comprobatur; cùm enim & ingruentium bellorum necessitas , & calamitas temporum gravissimos sumptus exposceret, nec par foret immanibus ferendis oneribus publicum ærarium , atque ideo ab imminutis censibus , stipendiisque subsidium peteretur , tanta fuit erga vetustas hasce Scholas , pene dixerim , reverentia, ut peculiari decreto sancitum sit, inviolatum foret hoc Patriæ decus, ac Palatinis Præceptoribus intactam mercedem servandam . Quæ inter has liberales disciplinas in præsentia vividiùs excolatur, procul dubio Jurisprudentia est; licèt enim C non adeò frequentia , ut olim , pateant gymnasia instituendis ad hanc scientiam discipulis , attamen instar omnium Lycæorum censeri debet unum Nobilium Jurisperitorum Collegium , ex quo , veluti Seminario insignium Legum peritiâ Doctorum, præclarissimi viri ad implenda Judicum in hac Metropoli munera, Romanæ Curiæ Tribunalia , Magistratuum , ac Supremi etiam Senatus subsellia passim proferuntur , tantaque est præstantissimi hujus Ordinis fama, ut illum Nobilissimi quique Cives Jurisprudentiæ dediti summis expetant votis, nec pudeat hujus Patriæ filios Sacri Romani Collegii Principes, etiam post adeptum Purpuræ honorem , solenni cooptatione in hunc cœtum adscribi .

Præter enunciata Magisteria , alia quoque tunc publicè Mediolani exercebantur , Astronomiæ videliD cet , Geometriæ , Arithmeticæ, Philosophiæ , quam sub *Ptagoræ* nomine à Conago indicatam nemo non intelligit ; Musicæ item , Picturæ , atque Architecturæ , ut jam vidimus : nec à veritate absonum est opinari , plura etiam ad cujuslibet Disciplinæ Artisque exercitationem instituta fuisse illa ætate gymnasia , cùm iisdem amplificandis fovendisque , Principis ac Civium liberalitas , gloriosa quadam æmulatione , certaret. Historiæ quoque cathedram Mediolani extitisse citra dubium est ; id enim bis memoratum à Bissio superiùs legimus ; quin immo Interpres quoque nominatur *Julius* , quem *Julium Æmilium Ferrarium* Novariensem , ævo illo doctrina & scriptis celebrem , fuisse , in edendi mei operis decursu E exponam . Alterum quoque publicum Historiæ Professorem , imperante Maximiliano , VIII. Mediolani Duce, deprehendi, Alexandrum nempe Minutianum, ab Eloquentiæ fortasse cathedra ad illam translatum, ac successorem Julio datum . Institutionem hanc sibi commissam non obscurè indicat ipsemet Minutianus in literis ad Leonem X. conscriptis , quæ in calce Cornelii Taciti ab eodem impressi anno MDXV. leguntur ; cùm enim indignationem summi hujus Pontificis incurrisset , eo quòd reservatam Philippo Beroaldo , interdictamque ceteris omnibus Typographis *sub excommunicatione latæ sententiæ*, illius Auctoris editionem secretò parasset ; ut exasperati Pontificis iram leniret , excusationem prætendit , *quòd à nulla cupiditate prorsus , sed ab ignorantia penitus profecta sit* , atque hæc statim subjungit : „ Nam „ cùm ex alma Urbe ista Tua, Cornelii Taciti, non „ uni-

„ universum corpus, sed membratim ad me missum „ fuisset, vidissemque à Beroaldo, viro sanè docto, „ quantum diligentiæ adhibitum esset, ut quàm emen-„ datissimè ederetur, illico cogitavi *Augustalem il-„ lam Historiam Auditoribus meis hoc anno exponere, „ cujus ut copia illis fieret, Librariis meis describen-„ dam tradidi*, &c. Rem totam suo loco fusiùs enarrabo; ad præsens siquidem institutum sufficit, si hæc quoque studiis Mediolanensibus laus asseratur, quòd videlicet, ne quidquam ad eorundem incrementum ac commodum deesset, etiam Historia in hac Urbe, publica interpretatione fuerit explanata.

Mirum autem nemini videri debet, quòd illo ævo tantus ubique in Urbe nostra studiorum fervor arderet, cùm Princeps ipse Ludovicus, liberalium disciplinarum non Patronus tantummodo, sed etiam cultor foret. Inter opera Bernardi Bellinzoni superiùs enunciata, Italicum legitur Epigramma, à Ludovico Sfortia elaboratum, quod licèt rude sit pro temporum illorum ignavia, amorem nihilominus erga amœniora studia Principis illius testatur. Dignius peculiari memoria est, quod Philippus Beroaldus in Oratione panegyrica ad eundem *Illustrissimum Principem Ludovicum Sphortiam* editâ Bononiæ anno MCCCCXCI. scriptum reliquit. Postquam enim Ludovicum deprædicavit tamquam decus & præsidium eruditorum, sacramque anchoram, ad quam felici eo seculo Literati decurrerent, hæc subjungit: „ Illud verò in te laudabile est, quòd inter tot curas, „ tot negocia, tot domesticas & externas rerum „ maximarum occupationes, audire vis quotidie „ quippiam historicon, ac memorabile, & sicut G. „ Pompejus, & Cæsar Augustus inter bellicos tu-„ multus non intermisisse dicuntur consuetudinem „ declamandi: ita tu inter multiplices curas non in-„ termittis studia literarum; cum negociis ocium di-„ vidis, & historicis lectitandis succisivas horas im-„ pendis, in quorum lectione tanquam in diversorio „ suavissimo conquiescis. „ Amori autem & cultui Literarum, quem in se ipso fovebat Ludovicus, si Liberalitatem adjungas, quam effusissimam erga doctos viros præstitam idem Beroaldus in Orationis decursu commendat, nullum præclarius documentum desiderandum relinquitur, ut inde conjici possit, quæ foret ea tempestate in Urbe nostra studiorum amplitudo, quantaque ubique ferveret præstantium ingeniorum frequentia, cùm nemini ignotum sit, ex Principum Mecœnatum genio præsidioque, scientiarum fortunam pendere.

Antequam ab hoc capite me expediam, silentio prætereundum minimè reor, singulare hoc decus Sfortiæ familiæ contigisse, ut recens inventa maximo studiorum omnium beneficio Typographia, sub ejusdem Principatu Mediolanum induceretur. Regnante siquidem Francisco Sfortia, qui anno MCCCCLXVI. obiit, ignotam adhuc Italiæ hanc artem, cùm è Germania proficisceretur, hospitatam fuisse apud nostros Cives, in Historiæ meæ Prolegomenis tueor. Quin immo primum, qui in Italia è prælo prodierit, librum, Historiam nempe Augustam, excusum Mediolani anno MCCCCLXV. ineluctabili ferme celeberrimi Scriptoris Claudii Salmasii, aliorumque testimonio contendo. Græcam quoque Typographiam sub Galeatio Maria Francisci filio, anno MCCCCLXXVI., quo etiam interfectus est, Mediolani incunabula sua habuisse, ita certum est, ut nec ipse Michaël Maitaire, annalium hujus artis conditor, hanc nobis gloriam invideat. Quamvis enim alibi, superioribus annis, nonnullæ græcæ voces, aut etiam periodi typis editæ in libris forent, nemo tamen ante Dionysium Paravicinum, in Urbe nostra Typographum, utilissimam hanc studiis fovendis provinciam suscepit, ut græco charactere integra volumina excuderentur, quemadmodum idem peregit, editâ Mediolani anno MCCCCLXXVI. Lascaris Grammaticâ. Denique Mediolanensem Principatum gerentibus Joh. Galeatio Maria, & Ludovico Sfortiis, Nepote ac Patruo, in Vico Soncino, qui Mediolanensis ditionis est, fundi primùm cœpere Hæbraici typi, ac sacri Bibliorum libri in lucem eo idiomate proferri anno MCCCCLXXXIV., ut Julius Bartholocius, Magnæ Bibliothecæ Rabbinicæ Auctor, constantissimè tradit (f). Nec parva est Metropolis nostræ gloria, quòd non tam studiis suis, quàm alienis etiam promovendis insudaverit, cùm citra invidiam dici possit, quidquid commodi, ac utilitatis, ex utriusque hujus linguæ uberrimis fontibus in literariam Rempublicam derivatur, ob elaboratam apud nos earundem typographiam, deberi propemodum Mediolano.

CAPUT X.

Mediolanensia studia Seculo XVI. bellis afflicta egregiè restaurantur.

INeunte Seculo XVI. altera clades literas bonasque artes afflixit. Cùm enim bello fractus, abductusque in Gallias captivus fuisset Ludovicus Maria Sfortia Dux Mediolanensis, studiis amica pacis tranquillitas concidit, diuturnisque odiis æmularum Nationum, quas Mediolanensis imperii cupîdo ad arma incitabat, conflictata hæc Metropolis lugere debuit non tam direptas militari licentia, & victore alternatim pugnantium ferro, circumquaque regiones, sed magnam quoque librorum suppellectilem, in hisce urbanis scriniis, Ticinique custoditam, veluti pretiosam Insubrum prædam, ac spolia triumphalia, in regiam Gallorum Urbem translatam. Intepuere idcirco primùm liberalium disciplinarum studia, dein obstinato fervente bello, destituta cultoribus, frigidâ adeò desidiâ contabuere, ut, quemadmodum memoratus Dufresnius refert, non modò florens Vincii Academia prorsus exaruerit, verùm etiam reliquæ omnes ingenuæ facultates in ignavum ocium negligentiamque declinaverint. Hujus literariæ calamitatis acri se dolore perculsum professus est M. Antonius Majoragius, qui circa medium seculi ejusdem in Palatino gymnasio Eloquentiam profitebatur, nactusque Patronum impensè studiis faventem, Alphonsum nempe Davalum Mediolanensis Provinciæ Moderatorem, impetrare ab eodem tentavit, ut ad pristinam gloriam literæ in hac Urbe renascerentur, atque ideo Orationem elucubravit, cujus fragmentum superest in editis ejusdem Operibus. In ea, postquam nobilem amplissimi hujus viri indolem commendavit, qua non tam benignè fovebat studiis deditos in hac Metropoli, sed ex longinquis etiam regionibus peritissimos quosque uberrimis propositis præmiis evocabat, ait, in spem venisse Civitatis nostræ homines, ut optimarum artium studia superiori tempore bellorum tumultibus, & hostium incursionibus prostrata & inculta, ipsius auspicio restituerentur. Opportunum inde consilium eidem proponit, quo facilè in hac Urbe, olim studiorum parente, atque altrice, tunc literarum inopia laborante, scientiæ omnes reviviscerent, inquiens, nullam tam necessario utilique proposito implendo commodiorem viam aperiri posse, quàm si publicam Mediolani Bibliothecam institueret, omnique librorum genere locupletaret; ita enim Juventus, & viva Præceptorum voce, & præstantium auctorum scriptis edocta, in liberalibus quibusvis disciplinis celerimè profecisset; Quamvis tamen præclarus ille Orator nervos omnes facundiæ intendisset, ut ad egregium perficiendum hoc opus Dava-

(f) *Tom. 1. fol. 432.*

Davalum incitaret, nihil evicit; sive publici ærarii obstaret tenuitas, sive curarum moles intentam muneri suo Principis mentem distraheret. Præterea verò hoc inclytum decus, Ambrosianæ Conditori, Federico Borromæo Cardinali, & Archiepiscopo Mediolanensi reservabatur.

Nihilominus etiam incassum decidente hujusmodi optimo intento de studiis nostris benemeriti Majoragii, non defuit Civibus ipsis literariæ gloriæ amor, quo invicem incitati enixè contenderunt, ut antiqua studiorum celebritas in hac Urbe, vividiùs etiam, refloresceret. Hinc instituta est Transformatorum Academia, cujus initia statuit ad annum MDXLVI. eruditissimus Curtius in opere Medicorum jam laudato (t), ejusque præclaram mentionem sparsim facit Jo. Marius Crescimbenius in italæ Poëtices historia. Hujus symbolum erat Platanus adjecto lemmate:

Et steriles Platani malos gessere valentes.

Gemino ab inde anno elapso publicum etiam ingenii experimentum dedêre, italica Epigrammata ab Academicis contexta evulgantes, in quibus vis decorque poëticæ artis satìs elucet, eaque inscripta voluere, veluti studii sui primitias, Caroli V. filio Philippo, Principi Hispaniarum. Ex hoc ipso libello colligimus, quinam fuerint primi hujus literariæ Societatis cultores, videlicet Camillus Rhaudensis, Jo. Franciscus Castillionæus, Andreas Glussianus, M. Antonius Missalia, Cæsar Regnius, Franciscus Mantegatius, Carolus Vicecomes, M. Antonius Majoragius, Philippus Pirogallus, Facius Galeranus, Jo. Paulus Barza, & Octavianus Arcimboldus, singulari omnes tum sanguinis, tum doctrinæ splendorem per ea tempora commendati, dignique propterea ob præstitum hoc literis renascentibus beneficium, ut perennem apud nos memoriam consequantur. Nonnullorum ex hisce, medica in arte præstantium, illustris mentio habetur in historia Medicorum Mediolanensium paulò ante laudati Bartholomæi Curtii. Verùm, ut de hac Academia plenior habeatur notitia, id adnotandum censeo, tantam ejusdem subinde famam increbuisse, ut ex equestri Ordine Proceres, sacrisque etiam infulis venerabiles Præsules in illam adoptari certatim flagitarent. Tres legimus Orationes pro hujusmodi Candidatis à Majoragio exaratas, cùm primùm in Academiam Mediolanensem reciperentur; alteram pro Octaviano Roveta Terracinæ Episcopo; aliam pro Johanne Stibio, Julii III. Pontificis Maximi Commissario Decumano; postremam pro Hieronymo Crotto, qui equestri Judicum Collegio adscriptus, Decurionatum, & Urbanam etiam Præfecturam egregiè gessit. Ubique Majoragius in præclaras Academiæ istius laudes effunditur, vocans eam nobilissimum Conventum, lectissimorum hominum Cœtum, florentissimam Congregationem; quin immo de ejusdem instituto differens, cui se quoque connumeratum cum gloria refert, ad hæc tria comparanda, tradit, intenta fuisse exercitamenta omnia illius consessus, ut nempe scienter intelligerent, politè eloquerentur, ac prudenter agerent, quæ si consequi potuissent, tum demum id obtinuisse putabant, quod præcipuè in votis erat, ut quantum homines bestiis præstant, tantum ipsi reliquorum hominum vulgo antecellerent. Tandem in exordio ultimæ Orationis profitetur summa se lætitia ac voluptate captum, quòd illa eruditissimorum hominum frequentia quotidie maximorum ingeniorum accessione fieret illustrior, pluresque alios esse præstantes viros intelligeret, qui in eundem Cœtum, in quo jam aderant florentissimorum Ordinum lumina, admitti solicitè postularent. Quousque perduraverit tam nobile institutum, prorsus in tenebris latet; cùm ferme nulla historiarum Scriptoribus cura fuerit, rei literariæ, quæ tamen pars magna publicæ felicitatis, ac regnorum est, incrementa & vicissitudines, in paginas suas referre.

(t) *Pag.* 83.

CAPUT XI.

De Studiorum incremento, hoc eodem Seculo, per Mediolanenses Cives, ac præcipuè S. Carolum Borromæum curato.

AUxere hoc Seculo studiorum proventum, quamplures Scholæ, Collegia, Seminaria, à nobilibus Civibus, Sanctoque potissimùm Carolo Mediolani Archiepiscopo instituta, quæ omnia à Paulo Morigia in Historia & Nobilitate Mediolanensi recensentur. Celebrius inter alia publica gymnasia, quæ memorati Sancti Antistitis ætatem præcessere, illud est, quod Paulus Canobius anno MDLIV. condidit, ab ejusque nomine etiam in præsens Canobianum appellatur, ut ex publicis scripturis docet diligentissimus antiquitatum perscrutator à me ante laudatus Jo. Sitonus de Scotia (u). In hoc gymnasio duplicem cathedram erexit nobilis Institutor, Dialecticæ videlicet ac Moralis Philosophiæ; utque integrum illarum decus secuturis ætatibus servaretur, Interpretum hujusmodi electionem Illustrissimo Equitum & Judicum Mediolani Collegio demandavit, à quo nonnisi peritissimi in utraque facultate Magistri designati semper fuere, eorumque ferax est ille idem Sapientissimus Consessus, è cujus gremio postremis hisce temporibus, summo cum Civium plausu, publici Interpretes deliguntur. Nec impensis pepercit hæres Canobii Nosocomium Majus hujus Urbis, ut splendidiore cultu publicum id literis beneficium præstaretur. Anno siquidem MDLXXXI. à Præfectis regimini ejusdem Equitibus, quatuor ferme aureorum millibus, erecta est ingens Aula, quæ Magisterio exercendo, & publicis discipulorum edendis experimentis magnificè inserviret, quemadmodum in ejusdem Nosocomii Archivo adnotatum reperitur. Alterum peculiare Nobili Juventuti ac liberalibus disciplinis collatum subsidium debet hæc Civitas Comiti Ambrosio Taëgio, qui anno MDXLIX. (x) Collegium, olim Taëgiorum, nunc S. Simonis nuncupatum erexit, censusque constituit, ut ibidem, inter alios, XII. Adolescentes, clari quidem sanguinis, sed angusti patrimonii, absque impendio parentum alerentur, &, ne quidquam liberalitatis complemento deesset, plura optimarum facultatum magisteria addidit, statuens, ut in eo domicilio Grammatica, Rhetorica, Poëtica, Moralis Philosophia, Historia, ac etiam Theologicæ scientiæ perpetuò docerentur. Quamvis autem ista in præsens desierint, attenuatis fortasse Collegii reditibus, ea tamen omnia ingeniorum exercitamenta viguisse usque ad seculi illius exitum, narrat Morigia, Scriptor ejusdem ætatis. Successere postmodum gemina Collegia, Dugnanum alterum erudiendis pueris Orphanotrophii Sancti Martini, alterum Calchorum educandis instruendisque pauperibus honestioris conditionis adolescentibus instituta, quæ indicasse satìs sit, cùm minutim omnia persequi minimè libeat, nec valde ad incrementa studiorum ista pertineant.

Qui plurimum restaurandis in hac Urbe scientiis adjumentum præstitit, ac de studiis præsertim Ecclesiasticis, apud nos eximiè nunc florentibus, optimè est meritus, Sanctum Carolum Borromæum fuisse nemo nostrûm, nemo exterorum ignorat; cùm enim rudem in sacris rebus populum, rudiorem quoque Clerum, ac primis etiam Latinæ linguæ rudimentis destitutum, regendum accepisset, ut Johannes Petrus Glussianus vitæ scriptor deplorat, brevi quidem tem-

(u) *In Chron. Judicum, & Equit. Mediol. num.* 246.
(x) *Sitonus in Chron. Collegii Judicum num.* 328.

temporis intervallo, sed improbis laboribus expensisque, tanto divinæ simul, humanæque Sapientiæ lumine illustravit, ut etiam in præsentia ceteris Catholici Imperii Urbibus, Ecclesiisque, in nitidissimum veluti pietatis omnis ac doctrinæ speculum exemplumque trahatur. Quantos autem is sudores profuderit, ut se ipsum prius, dein alios sacris in literis erudiret, testis est in ejusdem Vita Cardinalis Augustinus Valerius, qui cum eodem familiariter versatus, hæc constanter affirmat: „ Domus Caroli fuit „ Ecclesiastica, & sancta quædam Academia, offici„ na virtutum omnium, piorum & doctorum homi„ num contubernium; „ alibi verò: „ Nulla schola, „ nostrâ, & Patrum ætate, tam celebris fuit, quàm „ Borromæi domus. „ Nec intra septa tantummodo domesticæ Aulæ stetit propensus in literas amor Sanctissimi Præsulis; Communi studiorum utilitati prospexit, inducta in hanc Urbem Societate Jesu, eo prorsus consilio, ut non tam uberem animarum fructum ab egregiis Religiosissimi illius Instituti cultoribus Ecclesia Mediolanensis colligeret, sed fertilissimam quoque omnigenæ doctrinæ messem ex assiduo præstantique illorum magisterio hæc Insubrum Metropolis ostentaret. Nec prudentem tanti Antistitis mentem fefellit exitus felix; nam apertis anno MDLXVI. in ædibus, S. Fidelis Templo adjacentibus, publicis Scholis, eisque subinde translatis in Braydense Collegium anno MDLXXII. nobile quoddam scientiarum omnium emporium studiis nostris patuit, cùm ibidem, referente Morigia, à prima usque earundem institutione, humanioribus non modò literis, verùm etiam Rhetoricæ, Mathematicæ, Græcæ, ac Hebraicæ linguæ, Philosophiæ, Theologiæ Morali & Scholasticæ, Sacræque Scripturæ expositioni præclarissimi in cathedris sederint Præceptores. Perenne autem hujusmodi literarum beneficium succedentes omnes ætates sensere, tantâ earundem gloriâ, ut nec recenseri queant, qui ex hoc veluti Equo Trojano, insignes cujuslibet liberalis disciplinæ Duces prodiere. Alterum, quod studiis, sacris præcipuè, commodum curavit Borromæus Præsul, Seminaria, ac Collegia fuere, quæ ex instituto Sacri Concilii Tridentini, ad Ecclesiasticam erudiendam juventutem, omni augustioris magnificentiæ cultu ab ipso condita, solidis adeò Eloquentiæ, ac superiorum facultatum magisteriis ditavit, ut inde, tanquam ex aureis fodinis, pretiosa quævis sacræ eruditionis & facundiæ opulentia hauriatur, quæ non tam Urbi universæ, ac Diœcesi, sed Helvetiis quoque regionibus, ad humanæ simul divinæque scientiæ præcepta informandis, abundè sufficiat. Nobili etiam Juventuti instruendæ prospexit, erecto eidem peculiari Collegio anno MDLXXIII., ut delecti adolescentes, sanguinis claritati Religionis ac literarum ornamenta adjicerent, fierentque æqualibus illustre exemplum, ne ocio ac deliciis indormientes, quam à natura nobilem indolem acceperant, ignorantia ac vitiis deturparent. Ipse verò tantâ eorum proventum curâ fovebat, ut præsens literariis illorum exercitationibus, alios plausu, alios præmiis donans, vividiùs semper ad excolenda studia incitaret, quemadmodum diligentissimus ejusdem Vitæ scriptor Glussianus enarrat. Demum prætereundam minimè censeo Oblatorum Congregationem, cui, quamvis immeritò, adscriptum me glorior, quamque institutam anno MDLXXVIII., ita semper in deliciis habuit S. Carolus, ut pastoralem cum illis quodammodo Ecclesiæ suæ curam partitus esse videretur, animarum salute ipsorum fidei commendata, regimine Seminariorum ac Collegiorum iisdem commisso, studiorum denique magisterio, ad eam, quæ tanti momenti est, Cleri doctrinam promovendam, eorundem vigiliis ac sudoribus demandato. Quantum verò Sanctissimi Parentis sui amori responderint, mihi suspicione fortasse aliqua laboranti effari non licet. Id absque invidia dici posse crediderim, non modicam laudis partem, qua Mediolanensis Ecclesiasticus ordo, ob summam doctrinæ opinionem, apud exteras etiam gentes floret, Oblatorum Sodalitio fore tribuendam. Hæc autem omnia cùm unius Sancti Caroli auctoritate, opibus, & providentia felicissimè sint peracta, meritò eundem venerari nostra Metropolis debet, ut jam Glussianus ajebat (y), tanquam alterum Mediolanensium studiorum parentem, ac scientiarum restitutorem.

Hoc ipso sæculo jam labente novum studiis nostris decus accessit ex illustri Academia, quam propria in domo condidit anno MDXCIV. literarum præstantissimus Mœcenas ac Cultor, Mutius Sfortia Columna Marchio Caravagii, qui primus quoque Princeps eidem præsedit. Duodecim clarissimi & sanguine, & ingenio à Morigia recensentur (z), qui ad eruditum hunc conflandum consessum primitus convenere; sed tanta ubique ejusdem fama invaluit, ut paucorum mensium intervallo florentissimis cujuslibet nationis, aut disciplinæ Viris afflueret, omnesque confertim, aut doctrinæ præstantia celebres, aut dignitate conspicui, literariis hisce congressibus inseri peroptarent. Singillatim illos Morigia, tunc in hac Urbe vivens, enumerat, prout suo quilibet die Academicorum albo inscriptus fuit. Alterum ego Codicem manu exaratum offendi apud Illustrissimum æquè ac doctissimum Abbatem Aliprandum Vicecomitem, qui nobilis sapientisque hujus congressus Acta complectitur; multumque præstaret publicam edi in lucem, cùm ex præclara illa Equitum doctorumque hominum contentione, & antiquis in nostra Urbe literis gloria, & recenti ætati præsentius ad studia incitamentum præberetur. Symbolum sibi erexerat Academia, hydraulicam rotam, decurrentium subtus fluctuum, quibus ima parte immergitur, impetu circumactam, itaut affixa sibi, & justis distributa intervallis lignea vascula nunc vehat in altum, nunc sensim inclinet; unde quas patulo ore hausere aquas, in subjectam planitiem effundunt, ad fovendam herbarum florumque perenni humore vegetam fœcunditatem; apposito hoc lemmate: *Labor omnibus unus*; quique Academiæ nomen dederant *Inquieti* appellabantur. Subsequente anno vulgatæ leges fuere, quibus inter cetera indicebatur, ut qualibet hebdomada in publicum proferrentur, quæ privato quisque studio ad ingenii exercitationem elucubraverat; varia de scientiis utilioribus argumenta pertractarentur, locusque etiam daretur Rhetoricæ ac Poëticæ flosculis, sive Italico, sive Latino sermone ingeniosè contexendis.

Nec defuere communibus votis implendis egregii Sodales: Alphonsus siquidem Oldradus primus omnium in hujusmodi Academia sermonem habuit, pluribusque postmodum recitationibus Ethicam Aristotelis explanavit; postremò verò publicè de honorum contemptu differens, missionem petiit ab eo Consessu, Ordini Capucinorum se se adscripturus, in quo etiam, elapso vix mense, felicissimè mortalem vitam deposuit: Ludovicus Septalius, celebris apud eruditos famæ, mirabile Pixidis nauticæ inventum ac emolumenta recensuit: Vincentius Turaldus Neapolitanus, Militum turmæ Præfectus, bellicorum tormentorum usum, atque Arcium oppugnationem pertractandam suscepit: Bartholomæus Assander è nobili Medicorum Collegio, divinæ Dantis Comœdiæ interpretationem aggressus est: Franciscus Costeus Doctor Laudensis Aquarum originem sibi indagandam proposuit, pluresque alii insignes viri consimilia eruditæ exercitationis argumenta delegêre, quemadmodum in superiùs enunciata manuscripta Ephemeride legitur; Sed humanarum rerum more, hæc quoque Academia infœlices vicissitudines suas passa est, elanguens primò, ac dein prorsus deleta.

(y) *Lib.* 8.

(z) *Nobil. Mil. lib.* 3. *cap.* 34.

CAPUT XII.

Federici Borromæi Cardinalis Archiepiscopi erga Literas, Artesque liberales amor eximius.

DEcimumseptimum Seculum, ab ipso statim exordio, feliciſſimum studiis Mediolanensibus omen dedit in Federico Cardinali Archiepiscopo, qui Sancto Carolo consobrino suo, non minùs sanguine, quàm amore erga literas, virtutesque omnes conjunctiſſimus, magnum illud opus, propositum quidem, ut vidimus, sed nunquam tentatum, Bibliothecam nempe publico Civium, atque exterorum commodo dicatam, inchoavit, perfecit. Eam, ut tanta Metropoli, tantoque Conditore dignam redderet, nulli pepercit aut impensæ, aut industriæ; Magnificentiam in Ædibus curavit, quæ Principum Aulas æmularetur, & Reginam Sapientiam ostenderet; Librorum verò supellectilem tam copiosam, tamque selectam ex universis Occidentis, atque Orientis regionibus in illam contulit, ut uni locupletandæ Bibliothecæ Mediolanensi, Europa, & Asia spoliis suis inserviſſe videantur. Quin etiam, ut uberior eruditioni materies fieret, depictas eleganti penicillo Icones quamplurimas, insignium, doctrinâ præcipuè, virorum vultus fideliſſimè referentes, circumquaque in hac Aula, porticibus, ædibusque adjectis appendi juſſit, ut non tam scripta, quàm Scriptorum delineata ad vivum effigies in hoc studiorum domicilio, ad commodum & voluptatem venientium perennarent. Fructus autem immensi laboris & impensarum is est, ut frequentiſſima semper Civium corona circumstet, cùm ampliſſima hæc Bibliotheca singulis ferme diebus, duabus horis mane & vespere publico usui pateat; quo tempore, à pluribus mercede conductis famulis, tum libri, tum atramentum, ac quidquid ad scribendum opportunum est, largè accedentibus suppeditantur. Nec minor apud exteros hujus Loci celebritas viget, cùm nemo ex advenis sit, qui ad præclara Urbis nostræ decora perlustranda circumiens, Aulæ hujus majestatem, voluminum copiam, raritatem ac molem manuscriptorum, quæ simul cum editis ad quinquaginta millia numerantur, adjecta denique tum naturæ, tum artis reliqua ornamenta, & præsertim regalem Federici Conditoris animum non admiretur. Unum memoro Legatum Lusitani Regis, qui à Romana Urbe ad Ulyſſiponensem contendens, atque in itinere ad Ambrosianam Bibliothecam inviſendam recentiſſimè deductus, tam speciosa peregrinarum rerum simul hìc collectarum imagine captus est, ut Regi suo constanter retulerit, Mediolanensem hanc à nulla ex Italis Bibliothecis, pulchritudine, atque opulentia superari. Quocirca etiam Princeps ille magnificus tanto incensus est desiderio parem huic nostræ in Metropoli sua condendi, ut ejusdem exactiſſimam delineationem, ad Architectonicæ artis leges exarandam, simulque regiminis formam, librorum numerum, Ædiumque apparatum fideli calamo describenda mandaverit. Quanto sumptu, quantoque labore paratum hoc fuerit commune scientiis omnibus beneficium, ab Prædecessore meo Petro Paulo Bosca intelligere quisque potest; is enim edito in lucem volumine *De origine & statu Bibliothecæ Ambrosianæ*, peregrinationes omnes in remotiſſima litora à doctis viris, Federici Cardinalis ære susceptas describit, narrat redemptam Pinellianam librorum hæreditatem nullâ pretii parsimoniâ, cùm æmulationem omnium, qui ad eam comparandam confluxerant, longè amoverit, ac propemodum deterruerit Liberalitas Federici; modestiam quoque Conditoris laudat, qui non ex proprio illam nomine, sed ab Ecclesiæ Doctore Sancto Ambrosio, nostræque Provinciæ præcipuo Patrono *Ambrosianam* appellari constituit.

Parum tamen excelso animo suo satisfeciſſe censuit Ampliſſimus Præsul, condita hac, ut ita dicam, mortua Bibliotheca; alteram propterea vivam adjecit, Collegium videlicet Doctorum, quorum continuus labor est insudare condendis novis libris, atque in lucem proferendis, ut veluti perennes rivi hunc alveum Sapientiæ semper altiùs implerent. Mens erat sexdecim constituere, qui, ceteris omnibus abdicatis curis, unicè excolendis scientiis operam darent, ea tamen lege, ut singuli singulas tantùm amplecterentur, atque ita profundiùs in illas descenderent; cùm distractum in plura studia ingenium difficilè in aliqua facultate perfici valeat, hancque ideo epigraphem in aureo numismate, quod honoris gratiâ pectori appensum gerunt, imprimi voluit *Singuli singula*. Expressos autem hoc numisma refert, in anteriori parte, vultus Sanctorum Ambrosii & Caroli; in postica verò, imaginem Virginis Matris Mariæ, divinum Infantem gremio gerentis, cui etiam dicatum voluit hoc Collegium religiosiſſimus Institutor. Non ultra novem tamen in hoc doctiſſimo Cœtu numerati unquam Doctores fuere, sed eâ omnes editorum voluminum præstantiâ celebres, quæ sola implendæ tanti Antistitis menti, æternæque huic Collegio gloriæ comparandæ suffeciſſet.

Scientiarum cultui peregrinas Linguas adjunxit, conductis luculenta mercede ex ipso Oriente Præceptoribus, qui Hæbraicum, Caldæum, Arabicum, Syriacum, Armenum, Persicum idioma familiare Urbi nostræ fecere; Abiſſinam quoque Linguam in hoc Collegium invehere meditabatur, sed ex geminis, quos conduxit, Magistris, nemo, teste Rivola in ejus vita, indicare methodum valuit, quâ abstrusa illius idiomatis vocabula, & reconditi sensus explicarentur. Neque hìc tantummodo gradum fixit diligentia amorque erga literas Cardinalis Federici; Typographiam integram Orientalium Characterum in Ambrosiana Bibliotheca, studentium commodo collocavit; cùm enim immanem copiam manuscriptorum Codicum, qui hujusmodi linguis exarati erant, exportari ab Asia curaſſet, laborem hunc Doctoribus præscripserat, ut celebriora Sapientium opera in Orientalibus regionibus, scientiarum olim domicilio, elaborata, in Latinum idioma transferrent, solidamque doctrinam, quæ ociosa apud nos latebat, utpote ignotæ linguæ cortice obvelata, ad pietatis & studiorum incrementum publica luce donarent. Plures hujus generis Libros Ambrosianæ Bibliothecæ typis vulgatos Literaria tenet Respublica; sed quod laudem summam Institutori nostro conciliat, id est, eam fuiſſe in primis hujus Collegii Doctoribus Orientalium linguarum peritiam, ut Grammaticas quoque & Vocabularia earundem condiderint. Qua in re Antonius Gigæus inter ceteros palmam consecutus esse videtur, qui Arabicum Lexicon, quatuor magnæ molis voluminibus comprehensum, tanta sedulitate confecit, ut à Viro fide digniſſimo mihi relatum fuerit, à Maronitis ipsius Romani Collegii, tanquam opus absolutiſſimum celebrari. Quod dolendum est, tam insigne decus Urbis nostræ cum Borromæo Conditore, ac primis Doctoribus periit, desidesque in præsentia characteres, & manuscripta linguarum hujusmodi, Mœcenatem aliquem avidè implorant, qui reviviscere studia hæc præclara ad patriæ, & literarum splendorem patrocinio suo jubeat. Ceterùm Federicus Archiepiscopus, studiorum proventui semper intentus, abstrahi se minimè paſſus est à peregrinarum linguarum cultura, itaut earum oblivisceretur, quæ Italicum solum nobiliùs illustrant, *Græca* videlicet, *Latina*, atque *Etrusca*; Quo circa anno eodem, quo Bibliothecam & Collegium Doctorum aperuit, nempe MDCIX., illis quoque consuluit, instituto altero Collegio, quod *Trilingue* appellavit; utque perennis foret uberrima hæc literariæ meſſis seges, novum alterum Collegium condidit, quod *Alum-*

Alumnorum vocaverat, ut ibidem selectiora Seminariensium gymnasiorum ingenia ad scientias linguasque exoticas erudirentur, & veluti fœcunda femina ad perpetuam studiis Mediolanensibus alimoniam, censumque gloriæ parandum succrescerent. Nisi illustria hæc Federici Cardinalis meditamenta mors importuna abrupisset, id propositi excelso animo ac mente volvebat, ut in Ambrosiano Collegio universæ Sapientiæ Athenæum construeretur, quod non tam Civibus adjumento, quàm Advenis miraculo foret; cùm quicumque Hospes aut peculiarem scientiam professus, aut peregrinâ extructus linguâ, ibidem invenire potuisset, cum quo nativo sermone colloqueretur, ac de scientia illa, quam in deliciis habuisset, magistro digna referret responsa. Quas Leges, quemque Ordinem doctarum exercitationum præscripserit Cardinalis Federicus Ambrosiano Collegio, (in quod à quadraginta jam annis, alieno potiùs favore, quàm merito meo sum cooptatus) enarrare non moror, cùm multo ab hinc tempore prælum subierint, & abundè peti possint ex operibus memoratis Petri Pauli Boschæ, ac Francisci Rivolæ, ubi etiam nomina Doctorum, editi ab ipsis libri, habiti literarii congressus, ac quidquid præclari in studiis ab hisce eximiis Viris, vivente Conditore, peractum est, minutim describuntur. Equidem *Constitutiones Collegii ac Bibliothecæ Ambrosianæ* seorsim typis commisit Federicus ipse Borromæus, cujus Consilium in fronte impressum, cùm illæ haud admodum apud exteros vulgatæ sint, non abs re censeo referre; ita enim exorditur: „ Communibus Christianæ „ Reipublicæ commodis præclarè nobis consulere „ posse videntur ii, qui Literas ita colunt, ut ad „ cognitionem bonarum artium, studium veræ pieta„ tis adjungant. Quarum inter se rerum societatem „ constituere nobis maximè cupientibus, commodissi„ mum illud visum est, si ad universæ Ecclesiæ, ac „ Mediolanensis potissimùm utilitatem, Collegium „ instituemus, cui Doctores ex diversis facultati„ bus adscriberentur, qui, præter pietatem, quam „ colunt, singuli etiam singula studia, tractantes ac„ curatiùs possint Catholicam Fidem ab adversario„ rum mendaciis tueri, & omnem Christianam, & „ literariam rem perpetuis lucubrationibus illustrare. „ Id verò, ut ad omnes casus, & ad diuturnitatem „ longissimi temporis tutiùs conservaretur, & Apo„ stolicæ Sedis auctoritate muniendum, confirman„ dumque curavimus, & nos has leges à singulis in„ violatè semper observandas, tanquam certa ejus„ dem Collegii præsidia constituimus, & adjunximus. Prodiere etiam peculiari libello *Nomina, atque studia eorum, qui in Collegium Bibliothecæ Ambrosianæ Mediolani anno* 1609. *V. Id. Decemb. cooptati sunt*, iisque recusus est Antuerpiæ anno MDCXI. à Davide Martinio, qui in calce addidit fragmentum epistolæ à Justo Lipsio ad Federicum Cardinalem Borromæum conscriptæ (a), cujus postrema tantùm verba hìc recitare placet, cùm ad Conditoris, & Instituti hujus laudem augendam maximi ponderis sit Literatissimi Viri judicium. Itaque hæc scribit: „ Sæpe miratus „ sum, cùm tam multa passim Collegia, aut Scholæ „ instituantur pueris, aut juventuti formandæ, nemi„ nem adhuc fuisse, qui propriè solicitus esset, & „ curaret de Doctoribus, sinè quibus, cui usui tota „ illa institutio est? Speciem, non rem habet, & „ multi in cursu sunt, pauci ad metam veniunt, & „ verum studiorum finem. Cavendi, prospiciendi„ que ratio, aut hæc est, quam inis, aut nulla: & „ ipsi eligendi, alendi, formandi sunt, qui forment.

Reticere nequeo tantum fuisse Federici Conditoris erga literas amorem, ut quæ à gravissimis pastoralis muneris curis vacabant, horas omnes studio dicaret, à quo ne immune quidem id tempus faciebat, cùm iter ageret, aut in lecto ægrotus decumberet, solitus dicere, in votis suis esse, ut dextera manu Crucifixum gerens, sinistrâ calamum, moreretur. Incredibile autem est, quot ille ingenii sui monumenta aut manu exarata, aut typis impressa reliquerit, cùm plures paginas impleat eorundem Elenchus, nec percipi satis possit, quomodo tam assiduis molestisque Ecclesiæ hujus, ac Diœcesis negotiis implicitus, Conciliorum, Visitationum, sacrarumque rerum peragendarum perpetua penè occupatione detentus, placida nihilominus mente, tam varii generis argumenta, ac centena propemodum volumina elucubrare valuerit. Plura ex hisce adhuc inedita in Bibliothecæ ab ipso conditæ scriniis religiosè asservantur; plura verò jam prælum subiere, sed ea exemplarium parcitate, ut manuscripti loco apud nos habeantur; modestia siquidem Borromæi Præsulis, quæ publicam laudem respuebat, in privati tantummodo commodi usum has editiones reservans, incœptum vix typorum opus abrumpi jubebat. Ne tamen gloriosa hæc monumenta inexplebilis penè amoris, quem erga saniora studia gerebat Borromæus Antistes, merita laude fraudentur, mei muneris esse arbitror, eorundem Elenchum ad hujus Commentarii calcem attexere; inde enim perspicuum fiet, quantum præclaris tanti Præsulis sudoribus debeat Literaria Respublica, cui accepta beneficia, librorumque ab ipso conscriptorum molem ac utilitatem simul conferenti in incerto erit, magisne de Literis benemeritus fuerit Cardinalis Federicus Borromæus animi magnificentia, an amplitudine ingenii. Collegit quidem præstantissimus Præsul Meditamenta sua Literaria peculiari Libro, publica etiam luce donato post illius obitum, anno MDCXXXIII., quo conceptam vasta mente argumentorum seriem recenset; cùm tamen eorundem nuda tantùm mentio ibidem fiat, nec Lectori compertum sit, quid de tam ampla designatorum operum fœcunditate, aut manu exaratum, aut typis commissum supersit, rem gratam me publico desiderio præstiturum reor, si quælibet in suas classes distributa singillatim enumerem.

Ad liberales etiam artes Picturam, Sculpturam, atque Architecturam promovendas, egregiam operam præstitit Cardinalis Federicus. Quamvis enim nobiles hasce disciplinas, gemina, ut diximus, jam clade afflictas, superioribus ad Borsierii ævum annis, ut ipsemet testatur, reparare tentasset Johannes Baptista Gallianus, Pictor non incelebris, inductâ in hanc Urbem Academiâ, cui *Auroræ* nomen indiderat; ea tamen tam citò evanuit, Borsierio eodem referente, ut hujusmodi Aurora noctem priùs viderit, quàm Meridiem ac Vesperas. Manebat hæc gloria Borromæo Antistiti, qui nobilia harum artium studia in antiquam sedem suam revocans, Academiam novam aperuit in Ædibus Ambrosianis, Principes Viros Juventuti erudiendæ præficiens, qui in unaquaque excellerent facultate. Architecturæ primarium Ducem constituit Fabium Mangonum, qui, ut asserit Bosca, hanc artem restituere visus est, non modò regiarum ædificationum, atque excitandæ Ædis maximæ hujus Metropolis curâ, verùm quia Carolum Butium Architectum clari nominis ad interiorem Architectonices scientiam præceptis suis deduxit. Picturæ Johannem Baptistam Crispum dedit, cui à nativo oppido cognomentum Cerani accessit, notusque posteris omnibus est, insigni penicilli sui fama. Sculpturæ demum assignavit Johannem Andream Biffium, uno tantùm eo labore, quem in exornanda exteriori parte Odæi Templi maximi adhibuit, æternum nomen promeritum; ita enim delicatâ scalpri diligentiâ ex albo marmore ad vivum educta simulacra ibidem spirant, ut peregrinis omnibus, ipsisque Principibus advenis, pro miraculis artis indigitentur. Sub illustribus adeò artium istarum luminibus enarrari vix potest, quantum hæc Academia floruerit, cùm peritissimi quique illarum artium cultores nomen eidem dederint, atque inde hauserint nitorem illum, atque

(a) *Epist. LXXXVIII. Centuria V. Miscell.*

atque elegantiam insignium operum, quibus non tam patriam suam, quàm exteras quoque regiones exornavere. Versatur adhuc in ore omnium celebris fama eorum, qui ex hoc cœtu prodeuntes, Picturæ præcipuè laude excelluere, Danielis videlicet Crispi, Caroli Francisci Nuvoloni, dicti Pamphili, Melchioris Gilardini, Herculis Procaccini, Caroli Cornaræ, aliorumque quos enumerat Bosca. Hanc gloriam Urbi nostræ comparavit solicitudo, & liberalitas Cardinalis Federici, qui non modò sapientissimis legibus rectam hujusce Instituti disciplinam promovit, sed propositis etiam præmiis æmulationem, quæ ingeniorum cos est, succendere studuit. Præterea, quod nulli fortasse alteri Academiæ antea obvenerat, eximiam dotem munificentia Conditoris, huic Ambrosianæ paravit, geminas videlicet Aulas, in quarum altera, quæ Picturæ appellatur, pretiosiores celebrium Auctorum Titiani, Vincii, Barocii, Bruguelis, atque his æqualium tabulas longa serie disposuit, nulla auri impensa deterritus, quod in iisdem comparandis exigeretur; in altera, ***Statuarum*** dicta, elegantioris formæ simulacra collegit, quæ ex optimis quibuscumque protypis æreis, aut marmoreis, per Italiam omnem dispersis, educi gypso curavit, regia planè largitate, ac privatam fortunam vincente animo; Rarioris etiam artificii cælaturas in pario marmore ab Augustino Busto Mediolanensi ad sepulcrum Gastonis Foxiensis effictas, & alia id genus Sculpturæ miracula, effusâ adeò manu coëmit, ut in una tantùm Deiparæ effigie, in Cararienſi marmore à Marco Antonio Præstinario exculpta, bis mille nummûm aureorum impenderit. Tantarum autem expensarum consilium id fuit, ut Academiæ hujus commodo inservirent, & qui ad eandem discendi gratia confluebant, peregrinari minimè extra Patriam deberent, ut præclara sibi ante oculos exempla proponerent, quorum imitatione studia artesque perficerentur. Aliud quoque Picturæ Sculpturæque beneficium præstitit, nocturnos hyeme, ac diurnos vere ac æstate conventus instituens, in quibus proposito nudi hominis corpore, juxta artis præcepta ad varias inflexiones accommodato, quisque ad vivum artus, musculos, venas describeret, in tabulas, aut marmora postmodum referenda; ne autem geminæ illius horæ intervallum, quæ manuum labori concedebatur, absque mentis fructu intercideret, eam indixerat legem, ut ab aliquo ejusdem cœtus, sacrarum præcipuè, historiarum lectio fieret; ita enim non tam animum utiliter pasci, sed multos etiam emendari posse Pictorum errores censuit, qui rudes ut plurimùm ignarique rerum actarum, tempora resque omnes miserrimâ in tabulis licentiâ confundunt; quin immo librum ipsemet condidit, adjecto titulo *De Sacra Pictura*, ut muneris sui eximiæ hujus artis alumnos admoneret, doceretque regulas, quibus veritatem honestatemque rerum exprimendarum cum industris penicilli ac colorum elegantia conjungerent. Cæterùm etiam hæc Academia subsequentibus annis communem æreis quoque simulacris calamitatem passa est, ut videlicet paulatim decideret ac solveretur, exorto præcipuè inter Hispanos ac Gallos bello, quod nunquam absque bonarum artium scientiarumque vastatione grassari, tristes temporum omnium memoriæ testantur. Sed pace tandem inter æmula hæc Regna compositâ, revixit in Ædibus Ambrosianis nobile hoc institutum, anno MDCLXX. creatis juxta leges Conditoris Federici Conservatoribus, qui tantum opus urgerent, delectisque egregiis viris Antonio Busca, & Dionysio Bussola, qui Academicorum agmen ducerent, cùm primus penicillo, alter scalpro ea ætate principem in hac Urbe locum tenerent; sorsque tam propitia cœptis arrisit, ut minimè dedignatus sit Dux Uzedæ Johannes Franciscus Pacechus ex Magnatibus Hispaniarum, Picturæ amantissimus, hujus Academiæ cœtui immisceri, nomenque suum cæterorum albo conscribere. Tam gloriosis initiis restituta hæc sodalitas, præscripta ad geminæ facultatis, Picturæ Sculpturæque, proventum exercitamenta usque ad præsens ævum deduxit, ejusque insigne elogium sunt pendentes è parietibus pictæ icones celebrium Pictorum, qui Ambrosianam Academiam socialibus laboribus illustravere, nobilique corona ambiunt septum illud, quod delineando nudo Corpori inservit, incitamentum simul & gloria florentis adhuc Academicæ societatis.

Novum insuper excolendis literis adjumentum meditatus est Cardinalis Federicus, institutâ in Seminariensibus Lycæis Academiâ, cui ex conjunctione sapientiæ cum eloquentia, ***Hermathenaicæ*** nomen indidit. Ex hac enim publicum Urbi, ac Diœcesi emolumentum doctrinæ profluere posse non dubitavit, cùm juvenes ibidem optimis disciplinis imbuti ad sacra ubique in Ecclesiis munera subeunda, absolutis studiis, designentur, & veluti lumina nitidioris sapientiæ, candelabris excelsioribus imponantur. Hinc anno MDCXIX. literarios Magistratus creavit, leges indixit, conventus ac lucubrationes statis diebus recitandas præscripsit, tanto cum fœnore semper vividiùs florentium ibidem studiorum, ut alterum veluti Seminarium excellentium ingeniorum in ipso Seminario conditum esse videatur. Refert illius vitæ Scriptor Rivola (b) hac nova institutione succrevisse in Seminariensibus claustris celerem adeò copiosamque literarii fructus messem, ut cùm Hospes aliquis aut dignitate, aut doctrina insignis Mediolanum diverteret, illum statim Cardinalis Federicus ad hujusmodi Lycæa transferret, ratus nullum dignius oblectamentum exhiberi posse illustribus Viris, quàm si Academicis exercitationibus tam egregiè eruditæ Juventutis interesse concederetur. Demum ut studia in hac Urbe, majori civium commodo foverentur, anno MDCXXX. gymnasia ipsa Philosophicæ ac Theologicæ facultatis, quæ Ecclesiasticis erudiendis adolescentibus in Seminario, Collegioque Helvetico à primis è Clero delectis Magistris pertractabantur, ad publicam utilitatem patere omnibus voluit; Quamvis autem Successor ejusdem Cardinalis Montius, aliique Mediolanenses Antistites consultiùs inde censuerint, ad privatum tantummodo illic degentium Juvenum beneficium ea redonare; nihilominus peculiari Archiepiscoporum indulgentia semper in more positum fuit, ut ad illa instruendi admitterentur nobiliores quidam Ephebi, qui postremis hisce annis ad hæc Lycæa, veluti ad emporium solidæ literaturæ, frequentiores etiam accurrunt. Neque tunc quidem oblitus est Federicus promovendæ literariæ solicitudinis in equestribus animis, quos probè noverat, potiori tum jure supra vulgi conditionem assurgere, cùm sapientiæ ornamentis decorantur, quàm cùm naturæ dona tantummodo splendore natalium ostentant. Quocirca ut nobili juventuti quendam honoris stimulum injiceret ad capessenda ferventiùs studia literarum, in Collegio ad eorundem educationem condito à S. Carolo Borromæo, Academiam erexit sub nomine ***Perseverantium***, in qua variis amœniorum scriptionum generibus exercerentur, ipsoque è titulo discerent, non perfunctoriam operam libris dare, sed gloriosâ patientiâ obduratum ad labores ingenium in altum usque penitioris eruditionis doctrinæque apicem propulsare.

CA-

(b) *Lib. 4. cap. 36.*

CAPUT XIII.

Academiæ quamplures, ac Gymnasia Seculo XVII. instituta.

TAm illustri præeunte exemplo insignis hujus artium scientiarumque Patroni, tantus eo seculo excitatus ubique fuit fervor studiorum, ut nimis arduum sit Literariæ Reipublicæ in hac Urbe incrementa referre, plenumque opus exposcat ingens celebrium virorum, doctorumque voluminum numerus, quibus illustratam peculiari supra ceteras Urbes laude se vidit hæc Metropolis, auctusque uberrimè fuit facultatum omnium cultus, censusque. Quod præcipuè adnotandum est, certasse visi sunt gloriosa quadam contentione, ut ampliorem studiis Mediolanensibus campum aperirent, tres ii præclarissimi Religiosi Cœtus, quorum apostolicis laboribus, exemplo, pietati, doctrinæ plurimum splendoris sui debet hæc Civitas, Patres nempe Societatis Jesu, Clerici Regulares S. Pauli, à S. Barnaba Apostolo Barnabitarum nomen sortiti, aliique Regulares Clerici, quos Theatinos passim appellamus. Primi siquidem, exiguum adhuc paratum literis patrimonium existimantes perenni eo, quod jam retulimus, liberalium disciplinarum scientiarumque magisterio, geminam Braydensibus gymnasiis Academiam addidere, quarum altera, *Animosorum* vocata, vividiorem in Juvenibus Rhetoricæ ac Poëticæ cultum amoremque succenderet; altera, *Arysophorum* dicta, gravioribus Philosophiæ ac Theologiæ studiis enixiùs evolvendis incitamentum præberet.

Nec segnes fuere in occupanda hac gloria Patres Barnabitæ. Cùm enim enata in hac Urbe foret inclyta eorundem Congregatio, nimis indecorum putabant, si deesse Patriæ operam suam finerent, vincique ab aliis paterentur soliciti conatus laude, in promovenda apud Cives suos cura studiorum. Itaque primò cœpere privatis institutionibus Mediolanensem Juventutem ad literas erudire, ut Barellius testatur (c). Dein cùm fama eximii proventus ex hujusmodi magisterio profluentis Romam usque permeasset, Johannes Baptista Arcimboldus Mediolanensis Patricius, ac Clementis VIII. Cubicularius Clericus, pingues redditus legavit, ut ad publicum literarum beneficium in patrio Sancti Alexandri Collegio Scholæ aperirentur; quod etiam præstitum est anno MDCIX. (d) solenni ritu, cùm ad primam inauguratoriam orationem audiendam convenerint regii Magistratus, universa Mediolanensium Procerum cohors, ac ipse etiam Cardinalis Archiepiscopus Federicus Borromæus. Floruere hæc gymnasia, Rhetoricæ tantummodo ac humaniorum literarum studiis designata, mansitque illis Arcimboldi nomen à primo Conditore, donec crescente optimi magisterii opinione & plausu, Patres ipsi spontaneo erga natale Congregationis suæ solum amore excitati, anno MDCXXV. gemina Lycæa inferioribus grammaticæ rudimentis addidere, ac majora semper molientes superioribus quoque scientiis publicè excolendis Præceptorum copiam fecere, erectis quadriennio post cathedris Philosophiæ, ac Moralis Theologiæ, demum Scholasticis etiam facultatibus anno MDCXXXV. in id Collegium inductis. Qua in re perficienda ad utilitatem gloriamque Metropolis nostræ, quantum non modò nobilium sudorum, sed pecuniarii sumptus impenderint, absoluta sub finem hujusmet seculi magnifica & elegans Gymnasiorum structura oculis ipsis compertum facit. Frustra verò hìc tempus prodigerem, si vel egregios discipulos, vel doctrinâ illustres ma-

(c) *Memor. Istor. Tom. II. fol. 14.*
(d) *III. Novembris.*

A gistros, quos hæc gymnasia excepere, congerere in has paginas vellem; id enim & patria monumenta, & vigens adhuc nostra ætate in hisce Lycæis florentissimus scientiarum cultus præclarè docent. Accessit etiam hujusmodi studiis novum Academiæ ornamentum, cujus eximia cum laude meminit Picinellus in suo Mundo Symbolico, quæque nomen *Ignitorum*, vulgò *Infocati*, accepit. Quantum verò in exordiis ipsis ibidem caleret erudita nobilium juvenum exercitatio, ex uno abundè discimus publico testimonio, oratione videlicet ab Antonio Rampono habita ac vulgata anno MDCXXXVIII. cùm delectus in Academiæ istius Principem fuit Guido Mazzenta, antiqua spectabili nobilitate progenitus adolescens, sed studiorum suorum gloriâ nobilior.

B Postremò Clerici Regulares Theatini, à S. Carolo in hanc Urbem invecti, ut optimis Instituti sui exemplis, veluti splendidum Sydus, Ecclesiam Mediolanensem illustrarent; cùm omnia sanctioris vitæ, cultusque animarum experimenta dedissent, prodesse quoque literis studuere, excitata nobili Academia, cui ex laboribus impigrè obeundis in excolendo pertinacibus studiis ingenio impositum nomen est *Laboriosorum*, italicè *Faticosi*. Primi, qui literarium hunc congressum meditarentur, duo ex eadem Religiosa familia celebres viri fuere D. Jo. Baptista Rabbia, & D. Celsus Quatuorcasa, annoque MDCLXII., convenire cœpit in Aula Cœnobii S. Antonii Academicorum cohors, quæ nobiliorum Procerum, ac ingeniorum flore constabat. Id autem sibi ex instituto

C statuerant docti Sodales, ut frequentibus eruditis sermonibus, Aristotelis Ethicam explanarent; quandoquidem verò Moralis Philosophiæ præcepta problematico semper argumento involuta proponebantur, Poëticis quoque ac Rhetoricis lucubrationibus libertas dabatur, ut expensa utraque parte, prout cuique ratio dictabat, amœnior animis fieret eorundem perceptio. Delectus est in Academiæ symbolum marmoreus Obeliscus, cui ad æquilibrii scrupulum in basi collocando ingeniosæ circum machinæ, ac funium plurimus ordo adhibetur, superposito lemmate *Hic labor*. Crevit subinde Academiæ hujusmodi splendor ex publico Civium plausu, ac Literatorum concursu, quorum præcipui, Lucas Assarinus, Alexander Perlasca, aliique plures præclari hujus cœtus consortium expetivere. Quod tamen celebriorem ei-

D dem famam conciliavit, Comitis Johannis Borromæi auctoritas fuit: Is namque & avita sanguinis nobilitate spectabilis, & summis in hac Urbe, Cæsaris nomine, muneribus gestis conspicuus, non tam benigno auspicio fovit, quàm præsentiâ suâ decorem literariis hisce auxit congressibus, dignus propterea, ut non tam primus Princeps, quàm Academiæ Pater acclamaretur. Testatum reliquit Petrus Paulus Bosca (e) insedisse animo Comitis Borromæi illustre hoc consilium, ut perenniori parando literis beneficio, augustum in eo Cœnobio Conclave substrueret, sed importuna mors obstitit votis optimi Mecœnatis, qui pro magnitudine animi sui, ac familiari Borromæis Proceribus erga Patriam magnificentia, maxima quæque mente volvebat. Nihilominus tam faustis ini-

E tiis instituta *Laboriosorum* Academia subsequentibus annis in tantum adducta est splendorem nominis, ut singulare Mediolanensis Urbis decus fuerit tum Principatus majestate, quem felici successione purioris semper sanguinis Magnates gessere, tum Literatorum frequentiâ, qui nobilem invicem æmulationem acuentes, præclariores ingenii sui fœtus ibidem perpetuò edidere, plaudente Auditorum corona, atque in hanc Aulam, veluti ad gratissimas eruditi oblectamenti delicias capiendas, avidè procursante. Testem me quoque in hac re adducere valeo, cui benignè in hunc cœtum admisso, è subselliis disserere, ac recitare pluries datum est, eo cum fructu, ut cùm vulgaria

h de

(e) *De orig. & statu Biblioth. Ambros. pag. 160.*

de meo proferrem, peregrinas illas ex alieno penu doctrinæ merces colligerem, quibus semper ditior instructiorque redirem.

Alteram quoque Academiam vergente in occasum hoc seculo conditam reperimus, quæ licèt institutionis lege, privatis tantummodo studiis inserviret, amplitudine beneficii ad integras Regiones extendebatur. Ea est, quæ *Hypheliomacorum* nomine etiam in præsentiarum donatur, suaque debet primordia magnificentissimo simul ac literarum amantissimo Cardinali Archiepiscopo Alphonso Littæ, cujus auspiciis erecta fuit in Collegio Helvetico. Cùm enim Juventus ibidem degens optimis quibusque moribus, ac disciplinis imbuatur in eum potissimum finem à Sancto Carolo Conditore statutum, ut Rhetiæ, Helvetiæque Ecclesiis, Hæreticorum viciniâ periclitantibus, egregii Ministri validique Propugnatores parentur, censuit vigilantissimus Præsul nunquam meliùs consultum iri Fidei animarumque defensioni, quàm si Academicæ instituerentur concertationes, ad quas viriliter obeundas gloriæ stimulo excitati Pugiles scientiarum, earundem magisterio erudirentur ad bellum hostibus Catholicæ Religionis generosè inferendum, armaque inde caperent solidioris doctrinæ, quibus securiùs triumpharent. Propterea in Academiæ symbolum desumta est imago Apollinis, Pythonem Serpentem ferali sagitta configentis, ut ex poëtico illo commento quicumque in hac arena sub divino Sole militaret, veram edisceret artem, qua Sapientiæ telo armatus Hæresis monstrum prosterneret. Et sanè ex voto res contigit; tot siquidem strenuos bellatores Catholica Fides habuit, quot ejusmodi Academia alumnos educavit, qui emenso studiorum curriculo in patriam redeuntes, veluti firmissima propugnacula contra hæreticas incursiones stetere, tantoque vitæ ac doctrinæ splendore, ætate qualibet claruere, ut nulla hactenus circumfusa errorum caligo partem illam Rheticæ Helveticæque telluris, quæ sereno Catholicæ Religionis Cœlo fruitur, ne modica quidem labe deturpare valuerit. Repetendas ex historiis relinquo illustres memorias eorum, qui postquam egregiè in Academica hac palæstra certaverint, ad præcipuas in iis Regionibus Ecclesiarum Præfecturas, ac etiam Infulas evecti, pro Sedis Romanæ reverentia Fideique integritate, aut facundia è rostris, aut è pluteo calamis gloriosè pugnavere; id unum innuens, nonnullos etiam ex hujus Collegii alumnis, tanta strenuitate viguisse, ut proximo Martyribus loco, vitam pro Catholica Religione inter cruciatus posuerint, quemadmodum de Sondrii Archipresbytero Nicolao Rusca, Lavezzarius (f) narrat. Is enim Græcæ Hebraicæque linguæ peritissimus, cùm privatis, publicisque disputationibus in oppido Tirani ac Plurii pro Fide Orthodoxa dimicasset, atque in ipsa pastoralis sui regiminis sede Academiam pro Catholicis condidisset, ut eam Seminario ibidem ab Hæreticis recluso opponeret, ferale adeò ipsorum odium incurrit, ut fœdissimis circumventus calumniis, atque in judicium raptus, dum asperrimè equuleo torqueretur, gloriosa morte occubuerit, æternam sibi ac Collegio Helvetico, à quo prima pietatis, & doctrinæ hauserat rudimenta, laudem concilians. Alias Academias tum hac ætate, tum superioribus Mediolanensi in Urbe institutas recensuit M. Johannes Jarkius in suo *Specimine Historiæ Academicarum eruditarum Italiæ*, édito Lipsiæ anno MDCCXXV., earumque Elenchum inseruit primo volumini præclarissimi Operis, quod *de Italicæ Poëseos historia & ratione* typis nostris edendum curat Auctor eruditissimus mihique amicitia conjunctissimus P. Franciscus Xaverius Quadrius; sed ne longa recitatione rerum earundem, quæ commodè ab hisce scriptoribus peti possunt, Lectorem fatigem, ab iis in hunc Prodromum transferendis abstinui.

Ad studiorum Mediolanensium hoc seculo vigentium coronidem, non incongruum reor memoriam innectere Scholarum, quæ *Maronæ* vocantur; Quamvis enim Grammaticæ, atque Arithmeticæ confinia minimè excedant, innatum nihilominus erga literas Civibus nostris amorem manifestiùs probant, ingensque scientiis superioribus adjumentum præstant, cùm extricata à primis implicatioribus latinæ linguæ involucris ingenia, ad altiora studia sponte sua succendantur, summumque incitamentum sit, laborantibus inopia præsertim discipulis, ut impigrè liberalium artium stadium aggrediantur, patens absque impendio crumenæ ad prima literarum elementa percipienda, gymnasiorum frequentia. Porro eas postrema voluntate in tabulis descriptas, instituit Johannes Baptista Maronus, qui hæredes ex asse relinquens Patres Ord. Prædicatorum in S. Eustorgii Cœnobio degentes, eisdem onus imposuit, ut erudiendis quinquaginta pauperibus pueris, eorundem placito deligendis, publicum aperirent gymnasium, quod etiam elapso post illius obitum anno, idest MDCLXVI. fidelissimè præstitere.

CAPUT XIV.

Seculi XVIII. pro studiis promovendis præclara meditamenta.

PRæsens jam seculum ingredimur, quod quantum studiis omnibus favorabile, cultumque sit politiori quavis literatura, nemo non videt; cùm nulla ferme Europæ Provincia reperiatur, quæ celeberrimis Academiis, Gymnasiisque non decoretur, tantusque ubique ferveat amor Liberalium disciplinarum, ut perductis ad apicem summæ nobilitatis scientiis, nihil propemodum à posteris solidioris gloriæ addi posse videatur, aureaque nunc verè literis ætas censenda sit restituta. Non caret hoc splendore Mediolanensis Civitas, quæ sicuti magnificentiam opulentiamque nemini invidet, ita nec Literarum, nobiliumque artium culturâ ab exteris vinci se patitur. Longum nimis foret, ac fortasse importunæ jactationis periculo plenum opus, insignium virorum præstantiam, qui omni scientiarum genere ad excellentiam exculti in hac Urbe florent, commendare; referre gymnasia ad publicum studiorum proventum optimis Institutoribus decorata; frequentes Civium concursus ad omnium ferme Religiosorum Ordinum Cœnobia, ut Rhetoricæ, Poëticæ, altiorumque disciplinarum nobilibus experimentis intersint, recensere; Bibliothecas denique enumerare, quæ elegantissimæ, ditissimæque non tam in sacris Cœnobitarum recessibus, sed in privatis etiam domibus, Nobilium præcipuè hoc ævo summa cum laude literarum curam gerentium, ad luxum usque instruuntur. Propterea calamo tantummodo persequar meditamenta illa Civium nostrorum, quæ illustriorem Mediolanensium studiorum famam apud æquos literarum æstimatores reddere valent, dignaque sunt, ut succesuris ætatibus ad perennem patriæ gloriam, atque ingeniorum incitamentum, in exemplum proponantur.

§. I.

Equitum Academia.

PRimò igitur occurrit Academia, quam sub initium hujus seculi, idest anno MDCCII. excogitavit aperuitque nobilissimus Aurei Velleris Eques, & in Hispanorum Magnatum honores adscitus Comes Carolus Archintus. Animadverterat ille Nobilium indolem, ad magna enatam, sub primos quidem adolescentiæ ac juventutis annos, in Collegiis, vel publicis Lycæis eruditam, assidua studiorum exercitatione splendidum sui spectaculum facere; sed postmodum absoluto gymnasiorum curriculo, vel subeuntibus domesticarum rerum curis, vel affluentibus pinguioris fortunæ commodis, ita sensim distrahi, emollirique, ut concepta scientiarum semina ociosè putre-

(f) *In Historia Italica Vallis Tellinæ lib. 3. pag. 125.*

trescant, totque vigiliarum laborumque fructus incuriosa quadam desuetudine evanescant. Cùm autem ipse constanti sedulitate, adultus etiam, coluisset, quas in primævo ætatis flore superiores hauserat disciplinas, Mathematicas videlicet, Philosophicas, Historicas, Medicas, aliasque quamplures, quibus ad magisterii propemodum laudem mirè exornabatur; ut æquales suos ad tam nobile oblectamentum alliceret, literariam societatem proposuit, quæ solis Equestribus viris constaret; tantaque felicitate peracta res est, ut brevi invaluerit selectus ordo Nobilium, qui integram scientiarum omnium Academiam conflaret. Designata subinde fuit doctis congressibus, (post vagè habitas aliis in domibus Academicas exercitationes) capax Aula, quam prope Templum S. Antonii propriis in ædibus ex antiqua Oldrada familia Domini benignè obtulere, ibique subsequentibus annis, in frequentissima illustrium auditorum corona, celebriora præclarissimi hujus instituti experimenta edita fuere. Ne autem indigesta rerum farrago proferretur, quæ aures potiùs oneraret, quàm mentem erudiret, provincias veluti suas cuilibet distribuerat optimus Eques, peculiaria singulis sociis scientiarum argumenta proponens, prout ad quaslibet illarum proclivior illorum genius ferebat, hac lege statuta, ut cùm alternis habendis sermonibus proprii recurrerent dies, unusquisque de sua tantummodo assignata liberali disciplina perpetuò dissereret; alter Matheseos præcepta, & inventa recensens; militarem alter Architecturam illustrans; alii Philosophica principia, & experimenta, aut naturalem historiam exponentes; alii Italæ poëtices initia & vicissitudines, Regnorum ac Gentium primordia & mores, geographica confinia, atque his similia explicantes; omnium autem hæc una erat cura, ut solida fundamenta statuerent, varias auctorum opiniones expenderent, difficultates diluerent, seriemque rerum, quas dilucidarent, ad sanæ critices lancem vocantes, à veterum præjudiciis, ignavique vulgi falsa credulitate liberarent. Ita enim, & qui dicerent, non ex cortice tantùm, sed profundè in medullas ipsas descendentes, dignos vero Sapiente sermones proferebant, & qui audirent alieno proficientes studio ad scientias intimè possidendas sensim ac placidè perducebantur. Inter alias leges, quæ ad hujus Academiæ splendorem, ac perennitatem curandam statutæ sunt, peculiaris ea fuit, ut præter aliarum morem, nulli unquam ex Sociis Principatus honos deferretur, nec literarii crearentur Magistratus, sed unus tantummodo à Secretis deligeretur, qui communibus acceptis votis, publico nomine, Sociorum placita, atque Acta signaret. Optimi autem decreti condendi ea mens fuit, cavere, ne ulla ambitiosæ æmulationis labes in hanc Societatem sensim irreperet, violaretque sincerum studiorum amorem, quem unicè in sodalium animis regnaturum, sublata hac cura persæpe infensa concordiæ, sibi pollicebatur prudentissimus Institutor. Altero quoque decreto cautum est, ne ullus ad Academicos congressus admitteretur, nisi qui fidem suam recitationi obstringeret, & in futuris saltem conventibus pertractanda scientiæ alicujus argumenta susciperet; alienis siquidem dictis obtrectare facilè solet, qui ociosus tantummodo auditor intervenit, nec obnoxias paris criterii censuræ è domestico promtuario literarias merces unquam educit. Præterea, ne librorum egestate Academici laborarent, aut in iis comparandis largiores sumptus insumere cogerentur, regio planè animo, propriis in Ædibus Bibliothecam instruxit, elegantissimis scriniis, ac plurima christallo nitentem; quodque pretiosius est, selectissimis omnium disciplinarum voluminibus, antiquis recentibusque opulentam, hoc unum ferme sibi propositum statuens, ut commoda ac digna nobilium Academicorum studiis Aula pararetur. Ultra sexennium florentissima hæc viguit Academia, quæ publica quidem fuit, si ordinem Equestrem spectemus, cùm cuilibet ex nobilibus accessus pateret, qui nomen huic Instituto dare vellet ejusque leges profiteretur, sed nullos præterea admittebat licèt doctissimos, quos hæc illustrium natalium conditio non honestaret. Mens quidem erat præstantissimo Literarum Mecœnati Archinto decursu temporum, cùm altas jecisset radices nobilis hæc studiorum exercitatio, uberrimi proventus, qui inde fluebat, beneficium latiùs extendere; sed bellorum in nostris regionibus strepentium fortuna, cœpta simul & spem omnem ita rescidit, ut nihil præter desiderium adeò decoræ, proficuæque patriis studiis institutionis remanserit; cùm enim reducto ad Austriacam domum Mediolanensis provinciæ dominio, ipsoque Cæsare, atque Augusta Uxore in Urbem nostram felicissimè invectis, universa Procerum cohors necessariis erga Principes suos officiis occuparetur, pluresque illorum varia in remotas plagas tum itinera, tum munera suscepissent, paulatim dissolvi cœpit illustris iste consessus, solitoque magnarum molium infortunio, nemine reparante, tam nobilis Academia memoriam solummodo suam gloriosè ostentat.

§. II.

Arcadum Mediolanensium Colonia.

FElicior sors obtigit Arcadum Coloniæ, quam anno MDCCIV. in hanc Urbem deductam selectus semper nobilium Pastorum Chorus implevit, tantoque plausu ad plures annos prosequuta est Civitas nostra, ut Musas ipsas agresti illorum avena canentes audire videremur, doctusque is cœtus inter præcipua inclytæ hujus Metropolis decora numeraretur. Nemini ignotum reor quantam sui famam excitaverit Romana Princeps Arcadia, quantusque ubique fervor eruditas mentes incesserit, ut acceptis inde legibus, placitisque, sociam quisque in patrio solo Arcadiam statueret, cùm ea de re integros annales condiderit primus ejusdem custos Jo. Marius Crescimbenus, & plura jam volumina conflent illustrium Arcadum vitæ. Gloriam hanc desiderari diutiùs in Urbe nostra noluit Jo. Antonius Mediobarbus è doctissima Clericorum Regularium Somaschæ Familia, vir apud nos memoriæ immortalis ob eximias tum sanguinis, tum ingenii dotes, omnigena eruditione florentis; præcipuè verò ob procuratum auctoritate, exemploque suo studiis Mediolanensibus præclarum hoc ornamentum. Redierat ille in patriam è Parisiensi regia Urbe, onustus amore ac laudibus cultissimæ illius nationis, apud quam degens illustria vividæ indolis suæ in re literaria experimenta ediderat. Ut enim reliqua sileam, excitandæ admirationi, probandoque ingenio satis fuerat una ea panegyrica Oratio ad Ludovicum XIV. Regem Galliarum, quæ antiqua & celebriora Romanorum Cæsarum numismata in unius ejusdem Magni Principis laudem inflectens, colligensque, digna visa est, ut tribus linguis excusa, Latinâ, Gallicâ, Italicâ anno MDCCIII. Parisiis vulgaretur, ipsumque Regem Commendatorem promeritus fuit, qui ad præsentius dignationis suæ testimonium, Mediobarbum summis honoribus exceptum, liberali quoque munerum largitione donatum ad nos remisit. Itaque statim ac ille Mediolanensi solo restitutum se vidit, agitare animo consilium cœpit, ut strepens per Italiam Arcadiæ nomen sedibus nostris inferret, duoque in promptu fuere præclari socii ex eadem Somaschensi Congregatione, quæ ferax semper fuit insignium religione non minùs, quàm literarum gloriâ virorum. Alter illorum, nempe D. Joseph Maria de Comitibus, maximo bonorum omnium luctu citius è vivis ereptus est; alter D. Joseph Maria Stampa, severioribus simul Mathematicæ, atque amœnis historiarum, & Rhetoricæ studiis intentus, felicissimi ingenii sui promptitudine, diu Equitum ac literatorum hominum delicium fuit, donec & ipse communem mortalium legem expleret; uterque tamen libris jam editis immortalem sibi apud posteros comparavit nominis famam. Nec arduum fuit ex Nobilium ordine reliquos socios adsi-

adsciscere, qui datis nominibus literariam hanc Coloniam non tam statuerent, quàm illustrarent; Primores siquidem viri jam ex ingenito amore ad studia propensi, tanta alacritate arripuere oblatam opportunitatem exercendi purioris eloquii, tum soluta oratione, quæ solet eruditis hujusmodi consessibus proludium facere, tum constrictis ad leges, numerosque Italicæ, Latinæque poëtices variis lucubrationibus, quas singuli Pastores stato ordine expromebant, ut illico florentissima surrexerit Arcadum Academia, nemini ex ceteris per Italiam sparsis, nobilium carminum gloriâ, concedens. Diu per varias Equitum domos peregrina erravit erudita istiusmodi cohors, in Trivultii Principis Palatio primùm excepta, dein ad Comitis Montii, Equitis in literis versatissimi, Ædes, atque aliò commigrans; cùm æmulis quisque officiis ad se pertrahere honorem eximium studeret, ut proprii lares amœna sedes fierent Arcadicis sociis, & gratissimo universæ Urbi illorum cantu propemodum consecrarentur. Postquam verò Comes Carolus Pertusatus, (nunc Mediolanensis Regii Senatus Præses dignissimus, Magnusque Cancellarius) per omnem ætatem bonis artibus impensissimè deditus, non tam Bibliothecam nulli ex privatis secundam, sed domesticum quoque viridarium eâ condidit magnificentiâ, quæ Principem etiam deceret; cùm quæsiti à remotissimis oris selectissimi flores aut per areas distributi, aut in elegantibus vasculis collecti, perpetuum ferme ver conservent, fixæque solo proceræ Cedrorum arbores, tutæ rideant hyemis inclementiam, mobili domo conclusæ, quæ, rigente nivibus tellure, amœnissimæ aulæ speciem refert, eluditque præclaro spectaculo horrorem frigoris ambientis, Arcadum Colonia se se in id domicilium recepit, & hyeme quidem in aula superiore domus, celebriorum Pictorum tabulis, circumquaque ornatâ; cùm verò indulgentior aër amœnissimi Loci libertatem faceret, sub frondenti tecto, quod serpentia per arcus ad artis disciplinam arbusta contexunt, pastorales cantus edebant, suumque Tempe, ac Thessalos campos invenisse ibidem arbitrabantur. Quæ foret egregii hujus cœtus fama, quæ scriptionum elegantia, qui concursus celebriorum ex omnibus Civitatis ordinibus virorum, cùm colligendæ ad literaria exercitamenta Arcadicæ societatis rumor vulgaretur, ita unicuique Mediolanensium Civium ex recentissima memoria compertum existimo, ut iisdem enarrandis frustra calami laborem prodigerem. Id unum in hoc spectabili congressu dolendum erat, quòd quæ auribus jucundissimè insonabant castigatissima carmina, & sermones, hactenus oculis denegentur; universa siquidem, quæ typis dignissima exaravere Arcades nostri, ita modesto hucusque silentio pressere, ut præter aliorum Arcadum morem, quos liberaliores ad præla ornanda videmus, nihil in publicum prodire permiserint, vixque ab illis extorserit hoc communibus desideriis solamen natus olim Augustissimo Cæsari Infans Leopoldus: piaculum siquidem censuere, si privatæ tantummodo ædis angustiis plausus suos tunc concluderent, cùm ob lætitiæ magnitudinem extra se rapta Civitas universa, festivorum ignium ac sacrarum supplicationum frequentiâ, amorem obsequiumque suum Austriaco Principi testaretur. Ex hisce tamen poëticis lucubrationibus, quæ Arcadiæ Mediolanensis nomine excusæ sunt anno MDCCXVI. metiri quisque poterit, quàm ingenioso expolitoque ad omnem perspicuitatem, aureæque ætatis invidiam stylo exerceatur hujusmodi Academia. Addere id præstat, tam præclaram de nobilissimo hoc cœtu opinionem doctis viris insedisse, ut P. Thomas Ceva è Soc. Jesu, vir, cum viveret, summæ apud nos auctoritatis, scientiarumque ac Poëtices laude clarissimus, edendam celeberrimi Poëtæ Francisci de *Lemene* vitam, novis ejusdem laboribus auctam, Mediolanensium Arcadum Coloniæ nuncupaverit, egregios ipsorum conatus, ac singularia in Patriam merita, panegyricâ Epistolâ immortalitati commendans. Seriem illustrium horum Sodalium in libri sui fronte laudatus Ceva descripsit; Pastorale verò nomen, pro Arcadiæ more, singulis attributum, unà cum peculiari Symbolo Mediolanensis Coloniæ, Johannes Marius Crescimbenus in universa Arcadum, & Coloniarum nomenclatura recensuit. Ceterum etiam hæc nobilis ingeniorum exercitatio ferales suas vicissitudines passa est; fervente namque Gallicis primùm militibus Insubrico solo, dein tota bellicis tumultibus Italia strepente, ad graviores curas evocati Proceres Civesque, silentium Musis indixere, donec reddita turbidis hisce annis optatæ pacis serenitate, copia fiat Arcadiæ nostræ Pastoribus fistulas liberius inflandi, festivisque iterum cantibus resonet amœnus ager & aula benignissimi Mecœnatis.

§. III.

Societas Palatina.

Novum aliud hoc seculo Mediolanensibus studiis decus, & incitamentum contulit Palatina Societas, quæ anno MDCCXXII. coaluit, Sodalesque numerat non tam præclara sanguinis nobilitate, quàm Ecclesiasticorum ac Civilium munerum splendore conspicuos. Statuendo huic literario congressui occasionem præbuit celeberrimus Ludovicus Antonius Muratorius, qui dignum quidem omni laude Opus capaci mente conceperat, sed quod magnitudine ac arduitate sua non modò ancipitem felicis exitus spem detinebat, verùm etiam deterrere videbatur, ut ipsemet per Epistolas mihi non semel significavit. Dolebat vir clarissimus, solam Italiam Literarum matrem carere gloriâ illâ, qua exteræ ferme omnes nationes, inclementius etiam Cœlum fortitæ, fruebantur, ut videlicet collectos in unum corpus rerum suarum Scriptores publicis jam typis donatos viderent. Præcipuè cùm ab exciso Romano Imperio sub Augustulo, usque ad instaurata apud nos studia seculo XV. intermedii temporis historicam seriem alta nox occupet, rarusque admodum Scriptor occurrat, qui densæ tot annorum caligini dissipandæ, atque educendæ in lucem veritati, opportunam præferat facem. Ut igitur hoc à Literis longævum infortunium amoveret, rem grandem meditatus est, mille nimirum annorum historiam, à coævis Scriptoribus tum editis, tum manuscriptis petendam; ita enim non tam depelli posse censebat incuriosam inscitiam, qua circa res gestas superiorum ætatum hactenus laboravimus, sed uberem quoque eruditis omnibus campum recludi, ut de ignotis huc usque, aut implexis inextricabili ferme difficultatum nexu eventibus bellorum, Urbium, Principum, securè differerent, cùm non ex rivulis tantùm haurienda veritas foret, sed fontes ipsi exhiberentur, testimonia videlicet eorum, qui aut præsentes, aut proximi ætate, quæ oculis auribusque suis fideliter exceperant, sincera narratione ad posteros transmisere. Verùm quis tanto labori auxiliares manus præstaret; quis vadem se præberet immanium sumptuum, quos edenda in publicum tot voluminum moles absorbere procul dubio debuisset? Quod pertinet ad rem literariam, maxima jam ex parte diligentissimè Muratorius exegerat, susceptis per Italiam longis itineribus, ut insignes Bibliothecas evolveret, & celebriora lustraret Archiva; quin etiam amicorum fidem ad illustrem hanc spartam adjuvandam repetitis literis solicitavit. Minora tamen omnia hæc videbantur, quàm quæ posceret rei amplitudo, ut dignum Literariæ Reipublicæ expectatione, ac desideriis opus prodiret. Unus enim ipse tot aliis munerum suorum curis distractus, nec satis firma valetudine utens, minimè se parem credebat exhauriendæ tam vastæ provinciæ, cui ut pro votis responderet, necessarium erat pingue ocium, & patientissimus labor, tum in conferenda cum antiquis codicibus

cibus veterum auctorum serie, delectuque habendo variarum lectionum; tum in comparanda nova manuscriptorum supellectile, quibus expiscandis illustrandisque celerior exigebatur sedulitas, ne ad tædium usque eruditorum, in longum senium editio protraheretur. Bono autem omine effectum est, ut Philippus Argelatus, literariæ Reipublicæ jam notus, mihique singulari amicitia conjunctus, Mediolanum adventaret. Re siquidem cum Patriciis literatisque viris communicata, obex omnis evanuit, difficultate ipsa alacritatem inspirante, ut dignum Mediolanensibus animis opus aggrederentur. Statuta itaque est literaria Societas, quæ opibus simul & ingenio magnæ huic editioni absolvendæ insudaret; indicta peritis artificibus cura, ut in Urbe nostra nitidissimos funderent characteres; quæsitum denique Augustissimi Cæsaris Caroli VI. patrocinium, ut pretium labori auspicii majestas augeret. Et sanè tam grata fuit Austriaco Imperanti sapiens ista Equitum Mediolanensium solicitudo, ut pluribus clementissimæ Beneficentiæ muneribus donatam eorundem typographiam, fixo insuper domicilio collocandam mandaverit in ipso Regio Ducalique Palatio, unde etiam *Palatinæ* nomen Societas ista desumsit. Nec minoris momenti lætitia fuit, qua se perfusum sensit ex insperato hoc nuncio Muratorius ipse, qui animos illico resumens, manuque impigra calamum stringens, adornandæ tot seculorum historiæ totum se contulit. Non aliis verbis id referendum existimo, quàm quibus idem vir Clarissimus rem totam enarrat in præfatione, Operi universo præfixa, ita prope finem professus: „ Atque hìc res poscit, ut tandem explicem, cujus beneficio tot historiarum editionem, tantamque voluminum molem literario Orbi polliceri, ac tradere cœperim; quod etsi extra Italiam minimè rarum sit, certè in Italia rarissimum non injuriâ dicendum est. Dicam ergo: hos animos mihi fecit & facit illa mea, amplissima illa, mihique velut altera patria summè dilecta Urbs, ubi adhuc *antiqui*, hoc est aurei, *mores* ab Ausonio ante tot secula laudati vigent, inclyta Insubrum Metropolis Mediolanum. Illa nempe, quæ me juvenem amplexata est, amavit, & honoribus auxit, eadem & nunc me ad illustrandas Italicas antiquitates currentem, juvandum suscepit. Vix enim à Philippo Argelato Bononiense, qui primus novit, & avidè excepit, ac deinde totis lacertis promovit, illuc allatum est consilium meum, quum continuò exarserunt Nobiles ii viri cupiditate, præstandi tam insigne beneficium literis, & subinde neque diligentiæ, neque pecuniæ pepercerunt, ut publicum bonum, mecum inito fœdere, non solùm apud Italos, sed & apud remotas gentes propagarent. Neque id mirum; nam in præclarissima illa Urbe, nostris potissimùm temporibus, complures Cives nobilitati generis, amorem & peritiam literarum singularem conjungunt; cujus rei luculentum specimen, ut spero ac ominor, futura est apud præsentes & posteros, eadem hæc per ipsos procurata insignis editio. Nunc autem eorum nomen aperiendum foret, singulisque reddendæ essent gratiæ, & totius quidem Literariæ Reipublicæ verbis: verùm quæ illos modestia ornat, meo quoque calamo compedes hactenus injecit; quos tamen si quando frangam, ignoscent illi, quòd hanc unam viam rependendi aliqua ex parte beneficii mihi penitus ereptam noluerim. „ Hucusque Muratorius, non modò ob præclara ingenii ornamenta, verùm etiam ob gratum candidumque animum eximiè laudandus; Quid autem nobilium curarum ac literarii laboris impenderit Palatina Societas in hac perdifficili instituenda editione, alieno pensandum judicio relinquimus, ne domestici testimonii laudem proferentes, nostra plus æquo jactare videamur. Plura recensuit in prævia sua ad universum opus Epistola Philippus Argelatus, uberiora intulit in suum *Specimen Historiæ Academiarum eruditarum*

A *Italiæ*, editum Lipsiæ anno MDCCXXV. Johannes Jarkius; reliquam diligentissimam curam, quæ socios nostros in dies exercet, ut plenior illustriorque ad Eruditorum manus editio ista perveniat, prodeuntia in lucem felici successione, & summo excepta plausu per omnes Europæ nationes, ipsa exemplaria, quæ ad triginta quinque volumina excrevere, satis superque loquuntur. Cæterùm tutò, ac citra invidiam, affirmare possumus, ex quo ars typographica in Italiam penetravit, nullum magnificentius ac studiis excitandis opportunius opus è prælis nostris prodiisse, totque expensis, vigiliisque strenuè susceptis in hoc parando publico beneficio, datum fuisse à Mediolanensibus Palatinis Sociis illustre exemplum, ut Itala natio sui tandem meminerit, natumque ad magna quæque B tentanda ingenium exercens, transmarinarum gentium solertiam in literis æmuletur, nec sibi inuri ab exteris probrosam hanc notam patiatur, quòd ab Archivis, Bibliothecisque nostris pulverem decutiant peregrinæ tantùm manus, & pretiosis eruditæ antiquitatis spoliis in remotas oras translatis typos suos ornent, gloriam sibi divitiasque, ex ocio ac negligentia nostra comparantes.

§. IV.

Alterum Nobilium Collegium.

C Singulare quoque elogium sibi hac ætate promeriti fuere Clerici Regulares S. Pauli, in S. Alexandri Cœnobio degentes, qui rem moliti, arduam sanè, sed quæ hujus Metropolis gloriam, & Literarum studia summoperè amplificaret, eandem totis lacertis non tam promovere conati sunt, verùm etiam absolutam summa cum laude reddidere. Florebat in hac Urbe Collegium Nobilium sub disciplina Patrum Societatis Jesu, equestrium omnium artium ac scientiarum exercitatione cultissimum; tantaque erat apud nostrates, exterosque opinio egregii Magisterii, quo ibidem nobilis juventus ad solidiora quælibet pietatis, & studiorum præcepta informabatur, ut illuc undequaque confluerent illustrioris sanguinis adolescentes, vixque sufficerent capaces Aulæ excipiendis, qui ex universa properabant Italia, præclaris D Alumnis. Censuere itaque Patres, Barnabitæ appellati, gratissimam inclytæ huic Civitati operam se navaturos, si alterum Nobilium Collegium recluderent; ita enim & uberius commodum instituendæ equestri juventuti parari, & celebrius nomen Mediolano fieri posse arbitrabantur, gemino ad nobilium educationem hìc vigente Athenæo, quod, si unico decorentur, reliquæ Urbes in eximiæ gloriæ argumentum traducunt. Quin etiam spes erat fore, ut utriusque Collegii adolescentes, acti honoris stimulo, quo nihil validius ad inflammandos Equitum animos, æmulo in studiis, bonisque artibus fervore incalescerent, ne contentione ac fructu laborum palmam invicem concedere viderentur. Comparatæ propterea sunt anno MDCCXXIII. ædes proximæ Sancti Alexandri Templo; E jacta insignis Ædificii fundamenta; collectæ, distributæque in classes Nobilium juvenum turmæ, tam prospero eventu, ut Indi amnis in modum, quem statim ab initio aquis ditissimum fluere Plinius admirabatur, vix ullam hoc Collegium infantiam persenserit. Accessit augendo illius splendori propitia Augustissimi Cæsaris Caroli VI. clementia, qui egregiis Clericorum Regularium S. Pauli conatibus Patrocinii sui decorem indulgens, effecit, ut honoris gratiâ Collegium istud *Imperiale* appellaretur, adscriptique eidem Nobiles juvenes aureæ Aquilæ signum pectori affixum gestarent. Quis autem artium ingenuarum cultus, quæ in studiis fervida exercitatio, proventusque eximius in tam modico annorum numero, novâque istâ literarii curriculi arenâ succreverit, enarrare minimè est opus, cùm Soli præ-

præferre facem id foret, tota plaudente Urbe publicis experimentis, quæ vivida ea juventus fermè per singulos menses confluentium Equitum, ac Sapientium virorum oculis præbet. Omittere nequeo, beneficium illud, quod superiùs innuimus, ex voto contigisse, ut videlicet æmulatione studia nobilius incrementum acciperent; dum enim recens hoc Equitum Collegium comparandæ sibi famæ insudaret, vetus alterum conservandæ partæ jam gloriæ adlaboravit; utque publicum specimen daret peculiaris in literis institutionis, anno MDCCXXVIII. Alumnum produxit, Comitem Antonium Joseph Rezzonicum de Turre Novocomensem, qui integram Academiam in se uno colligens, pollicitus est ex tempore se responsurum cuilibet interroganti de sacra, profanaque historia antiqua & recenti, genealogica Principum serie, Chronologicis Epochis, ac universa terrarum Orbis Geographia: nec promissis defuit, pluries in arenam descendens, variique generis dubia inexpectatò proposita evolvens, nondum quatuor lustrorum adolescens, admirantibus omnibus facilis eloquii nitorem, ac portentum memoriæ inclamantibus, quæ tot implicatis difficilisque rebus enodandis præsentissimam se ostendebat.

§. V.

Academiæ Cleliæ initia & leges.

CLaudit hanc dissertationem literarium aliud institutum, quod licèt vitio temporum informe adhuc sit, gratum nihilominus memoremque animum posteritatis meretur, cùm ad instaurandam augendamque in Urbe nostra scientiarum, & Mediolanensis nominis gloriam conspiret, plausumque sibi nonminùs, quàm admirationem, peculiari hoc titulo vindicet, quòd à Fœmina sexum suum vincente meditatum, incœptumque fuerit. Celebre per universam Europam nomen est Comitissæ Cleliæ Grillæ Borromeæ, Hispaniarum Magnatis, quæ aviti generis claritati, doctrinæ omnigenæ splendorem nectens, in præsentis ætatis miraculum trahitur. Linguas siquidem non domesticas modò, Etruscam, Latinam, Hispanicam, Gallicam, Anglicam, Theutonicam, sed exoticas quoque, Arabicam præcipuè, callens, eò studiorum suorum nobilem curam adduxit, ut amœnioribus omnibus disciplinis exculta, Rhetoricâ, Historiâ, Geographiâ, Philosophiâ, in abstrusiores etiam Mathematicas scientias, Geometriam, Astronomiam, Arithmeticam, Algebramque, capacem mentem invexerit, atque una hæc illi deliciis omnibus carior voluptas fiat, continentes diei noctisque horas aut sapientium virorum colloquiis, aut eruditis Lectionibus, & calamo detinere. Hinc frequens ad illius ædes fervet concursus non tam literatorum Civium, quàm exterorum, quorum nonnullos ab ultima Saxonia profectos egomet audivi, nihil in hac Urbe, tot insignibus monumentis referta, enixiùs requirentes, nisi ut ipsam inviserent. Frequentius est epistolare cum remotis Urbibus commercium, cùm celeberrimi quique Literarum cultores per Italiam, Gallias, Angliam, Germaniamque, ad illam mechanica inventa, experimenta philosophica, problemata mathematica, veluti ad oraculum dirigant, eamque certatim ambiant Mecœnatem, ejusdem nomini edenda in lucem volumina inscribentes. Sileo eximia ornamenta ingenii animique, quibus abundè adeò insignitur, ut qui illius consuetudine familiariùs usi sunt excellentiores quoque Sapientia viri, candidè fateri debuerint, præclaris ejusdem dotibus non æquari modò publicam famam, sed vinci. Ad ipsius autem laudem immortalem id unum sufficit, quod magnis ausibus, & regio planè animo, ut superiùs innuebam, Mediolani tentavit. Ferre non poterat Matrona magnanima instructissimas scientiis omnibus Academias florere tantùm in longinquis regionibus, Parisiensem, Londinensem, Berolinensem, immo nec deesse in Italia ipsa gloriosa hujusmodi exempla, Florentiæ, Pisis, Bononiæ, ubi depulsa superiorum ætatum ignava credulitate, ignis, atque aër ad trutinam revocantur, Arborum Seminumque anatome instituitur, genuina Insectorum origo indagatur, aliaque id genus naturæ arcana, hactenus altâ involuta caligine, repetitis experimentis improbo labore, atque expensa peractis, in lucem felicissimè producuntur; Metropolim verò istam, olim cultiorum disciplinarum Matrem ac Magistram, illustribus hisce studiis carere, rubiginemque ingeniis affundi, non penuriâ ingentium virorum, sed Mecœnatum raritate, qui propitia manu jacentes Literas erigerent, foverentque. Cogitavit itaque Borromæis in Ædibus florem ingeniorum colligere, ac physicis præcipuè experimentis edendis operam dare, parata pinguem omnem censum, quem ad muliebris Mundi sui pompam instruendam quotannis reciperet, in usus literarios liberali sumptu profundere. Nec ulli diligentiæ, aut invitamentis pepercit, ut huic Academiæ gloriosa donaret initia. Habito siquidem pluries cum Civium nostrorum doctissimis erudito congressu, è Patavina quoque Urbe evocavit celeberrimum virum Antonium Vallisnerium, qui utpote naturalis historiæ peritiâ hoc seculo facilè Princeps, vix credi potest, quantum contulerit excitando hujusmodi studio, cùm nova semper in dies proponerentur rerum examina, inter quæ prætereunda non est anatome Viperarum; illius namque sedula indagine explorari contigit, quænam foret acerrimi veneni sedes; an per intimos dentium tubulos in attactum morsu sanguinem virus deflueret, ut nonnulli opinati sunt, quos refellit celeberrimus Franciscus Redi (g), asserens nihilominus à summa radice ad extremum aculeum vacuos verè intus esse Viperarum dentes, quod tamen crebris initis observationibus, admotisque etiam exquisitissimis christallinis lentibus minimè nobis compertum fuit; quin immo contrarium potiùs innotuit, cùm pluries instituto diligentissimo examine, nullus unquam interior meatus occurreret, solaque proximior radici pars patens reperta fuerit, solida crassitie reliquum occupante. Inquirere item peculiare studium fuit, qua celeritate perculsi hoc veneno Pulli interirent, aut infuso statim per vulnus antidoto convalescerent; recisane capita viperarum veneficam vim servarent perimendi, quos compressis casu, aut industriâ dentibus pupugissent; quo temporis intervallo obirent viperæ ipsæ ad ferales sibi invicem morsus inferendos incitatæ; num exclusi ovo, sed adhuc inclusi matris utero viperei fœtus insitum à natura exitiale virus foverent; educti enim ferro, atque ad morsum Pulli confestim adacti, laceravere quidem cutem, sanguine elicito, sed citra mortem sauciati animalculi. Hæc atque alia quamplura in frequenti sapientium corona agitata fuere, quæ, si propitia cœptis sors arridebit, dissertationibus illustrata in publicum proferentur. Neque minor fuit Historiæ cura, in qua mihi ipsi non semel honos delatus est, proposita dubia de antiquitate Genealogiarum illustrium, ac Regnorum titulis integra oratione exsolvendi. De Mathesi verò frequentissimè ibidem pertractatum est cum præcipuis hujus scientiæ luminibus Thoma Ceva, & Hieronymo Saccherio è Societate Jesu, aliisque peritissimis viris tum in hac Urbe degentibus, tum è remotis regionibus itineris gratiâ huc adventantibus, quorum nemo est mathematicis disciplinis insignis, qui ad Comitissæ Cleliæ Borromeæ domum, tanquam ad Athenæum Sapientiæ, doctos habiturus sermones non confluat; quin etiam recentissimè è Venetis oris accersivit egregium Mathesis Professorem Johannem Cribellum Somaschensis Congregationis, eumque domestico exceptum hos-

(g) *Tom. II. edit. Venetæ anni 1712. pag. 34.*

hoſpitio diu magnificè fovit, ut ejuſdem doctrinâ, editis libris Italiæ jam notâ, propius largiùſque perfrueretur. Attamen tot laboribus, induſtriiſque nondum obtentum eſt, ut perennis ea ſtatueretur Academia, quæ vaſtam tantæ Dominæ mentem impleret. Cùm enim, qui eidem componendæ ſelecti fuere inſignes doctrina viri, aliò ut plurimùm officiorum ſuorum urgentibus curis proficiſcantur, rarò admodum haberi queunt Academici congreſſus, quos ſingulis hebdomadis ter cogendos excelſa Inſtitutrix deſignaverat, itaut altera dies Philoſophicis examinibus, altera Hiſtoricis, Mathematicis alia inſerviret; hac enim ratione genio cujuſpiam, non omnia pari jucunditate excipientis, ſatisfieri poſſe faciliùs arbitrabatur. Præterea rerum parandarum farrago, ac copioſa ſupellex inſtrumentorum, quæ ad Aſtronomicas obſervationes, & experimenta tum phyſica, tum mathematica, accuratiſſimum præſentis Seculi expoſcit, abſolvendo huic nobili Inſtituto moram non levem injecit; cùm tanto confeſtim inſtruendo apparatui minimè par foret privatæ fortunæ opulentia, nec digna putaretur Cleliæ Borromeæ animo Academia, quæ ceteris per Europam ſparſis invidere poſſet commodum ſcientiarum. Interim adhibitis in conſilium Sapientibus viris, Antonio præcipuè Valliſnerio ſuperiùs laudato, digeſtæ leges ſunt, regulæque ſtatutæ, ut cum ſplendore ac fructu ſtudiorum prodire aliquando in publicum queat Literarium hoc inſtitutum; nec abs re erit eaſdem hìc per compendium referre, cùm Academica hæc Reſpublica, antiquæ Romæ in morem, ſuas quoque XII. tabulas in hunc modum condiderit.

I. Admittendi in hunc Cœtum, præter natalium honeſtatem, conſpicui erunt aut ſcriptis jam vulgatis, aut novis inventis ingeniique raritate, cureturque præſtantia, non numerus ſociorum.

II. Literarii congreſſus bifariam dividentur, in publicos, privatoſque; hi poſtremi frequentiùs habebuntur, rariùs primi, ſed ea ſoliditate doctrinæ, quæ majeſtatem ſpiret, animoſque inſtruat, non inani verborum pompa auribus tantummodo blandiatur.

III. Argumenta in congreſſibus petractanda ex omni Scientia, atque Arte liberali peti poterunt, ea tamen conditione, ut coctam recoctamque crambem minimè apponant, ſed in iis verſentur, quæ novitate, aut Rei, aut Illuſtrationum amplificare valeant ſtudiorum proventum; nec multum intererit Mathematica ne ſint, an Mechanica, Phyſica, Botanica, Medica, Anatomica, Chymica, dummodo quod proponitur, alieno labore exhauſtum non ſit, lucique publicæ jam donatum.

IV. In iiſdem exponendis liberum erit uti Latina, aut Italica lingua, ſique placebit, etiam Araba, Græca, aliiſque cæterarum Nationum, quarum ſtudium Academicis ignotum prorſus non fuerit. In votis tamen foret, ut Italica præferretur, ne vinci amore ac cultu nobiliſſimæ hujus linguæ videamur à Gallis, Anglis, Germanis, non ſecus ac olim Græcia, Latiumque, certatim curantibus, ut nativus illorum ſermo longè lateque protendatur.

V. Cùm præcipuus hujus Academiæ ſcopus ſit augmentum Scientiarum Artiumque nobilium, perpetuo exilio inde arcebitur Poëſis omnis Italica, ſeu Latina, ac quicquid Rhetoricas tantummodo Veneres ſapit, ſolumque ſtudium admittetur veterum Inſcriptionum, Lapidum, Nummorum, Iconum, Inſtrumentorum Militarium, aut Sacerdotalium, aliarumque id genus venerandæ antiquitatis reliquiarum, ad ſacram profanamque hiſtoriam ſpectantium, quas aut eruderari in præſentiarum contigerit, aut jam effoſſas nondum genuina explicatio illuſtraverit.

VI. Quæ ad Religionem pertinent, vetitum ſit in periculoſæ criticæ examen producere, ſed intacta Theologis relinquantur. Commenta verò Rabbinica, Philoſophiæ Moſaicæ, & reliquæ omnes ſcholaſticæ tricæ, quæ infelici temporis diſpendio nullum

A dilucidandæ veritatis fructum ferant, prorſus eliminentur.

VII. Qui à ſecretis erit, curam geret literarii commercii cum exteris Academiis, viriſque per Europam doctrina illuſtribus, ut quidquid ad Scientiarum Artiumque liberalium incrementum alibi tentatur, in Academicis congreſſibus referat. Ephemerides item Literatorum, atque Acta inſignium Academiarum typis credita comparabit, ne quidquam ignotum Sodalibus ſit, quod ad ulteriora indaganda lucem normamque ſuppeditet. Eadem nobilis curioſitas quemlibet Academicum incendet, ut melioris notæ libros conquirat, diſcatque methodum veræ Philoſophiæ, tanto cum fœnore ſtudiorum, ætate hac noſtra florentis.

B VIII. Animalium rariorum, ſi quæ vel caſu, vel ex induſtria huc deferri contigerit, diligentiſſima educatio inſtituatur, ut in eorundem naturam, & mores ſecuriùs poſſit inquiri; eorum verò, cùm obierint, exquiſita anatome fiat, atque in Academiæ acta referatur quidquid peculiaris obſervationis emerſerit, tum ut hiſtoriæ animalium novum aliquod lumen addatur, tum ut Scriptorum, qui de illis plura mendaciis ſcatentia confidentiùs venditaverunt, errores emendentur. Plantarum quoque exoticarum ac familiarium, Aromatum, Remediorum, ac præſertim herbarum, quarum incredibilem virtutem Botanicæ jactitant officinæ, experimenta non deſint, ne præjudicium laudum famæque incautos decipiat, ſalutiſque ac crumenæ diſpendio conſtet otioſa crelulitas. Nihil denique, quamvis vulgare ac domeſticum negligatur, quod triplici Regno naturæ illuſtrando aptum ſit; ſtudium præcipuè Inſectorum, cùm genus hoc ampliſſimum nondum exactè innotuerit, novaque in dies, citra cogitationem ac fidem, admirationis materies occurrat, atque ideo diligens ipſorum indagatio pars ſit deliciarum hujus ſeculi, tota in minimis quoque natura elucente.

IX. Plurimùm conferet ad decus, & literariam exercitationem Academiæ ſuſcepta ab aliquo Sodalium peregrinatio per circumjectos noſtris regionibus montes, ut patienti labore perſcrutetur eorumdem ſtructuram, imbutas vario colore terras, erumpentium è culminibus fontium originem, latentes metallorum fodinas, Thermales aquas, herbas ſalubres, depictas in marmoribus arbores, piſces inter ſtrata compreſſos, ac marina corpora in lapidem obdurata, conchaſque rigenti ſub cortice cryſtallinam medullam tegentes, quidquid denique miro naturæ opificio, aut etiam luſu, peregrinum & commendabile occurret; neque enim credi poteſt pulcherrimam hanc Italiæ partem carere hiſce naturæ divitiis, quibus affluere aſperrimas Rhetiæ, Germaniæque rupes jam novimus, ex vulgatis montanis itineribus, æneiſque tabulis, reconditam omnem illarum opulentiam minuta deſcriptione teſtantibus. Si ſemel tantùm quolibet anno, tepente Vere aut Autumno, quiſpiam ex Academicis eruditam hanc curam ſuſcipiat, brevì fiet, ut peragratis alternatim proximis montibus, condi commodè poſſit univerſa naturalis hiſtoria nobiliſſimæ hujus regionis. Id autem procul dubio inſigne ſtudiis noſtris decus comparabit, cum novis apud nos peractis experimentis, philoſophica lance expendi poſſint tum veterum placita, tum recentium ſententiæ, quæ oraculi in modum ab exteris Scriptoribus nobis hactenus iſta negligentibus obtruduntur.

X. Longè præſtantius foret ſi Academicum aliquem ad remotiora itinera ſolicitaret nobilis amor inviſendi non modò celeberrimas Europæ Urbes, ſed quoque Aſiæ, Africæ, ſique ultro ferri placet, etiam Americæ. Inſtrui ſiquidem poſſet, ut diligenti ea indagine, quæ doctum decet, rariora quælibet naturæ aut artis portenta intimè ſcrutaretur, eaque per Epiſtolas Academiæ communicaret, diverſi generis animalia, inſecta, plantas, ac quidquid naturalem Medicamque hiſtoriam illuſtrare valet, in tabulas

bulas suas referret, Astronomicas quoque ac Geographicas observationes instrueret, Indumenta, Leges, moresque gentium describeret, nihil neglectum omittens, quod eruditioni, aut scientiis juvandis proficuum censeret; Cùmque omnis natio peculiare aliquod artificium aut arcanum, humanis usibus opportunum nobisque ignotum custodiat, omni studio ac diligentia curandum erit, ut ejusdem perficiendi regulæ addiscantur, atque ita, ingeniosis remotarum gentium laboribus inventisque, non tam Academia ad eruditionem, quàm ad publicam utilitatem Patria hæc nostra ditescat.

XI. Cùm nec omnibus studiis explendis par esse possit uniuscujusque Academici ingenium, nec si vires etiam suppeterent, id patiatur brevitas vitæ, atque aliarum curarum necessitas, sua cuique ex Sodalibus literaria provincia designabitur, ne dum multa turmatim persequi nititur, vago ac perfunctorio errans labore, nulla perficiat. Erunt itaque in hoc selectissimo Cœtu, qui Philosophicis tantummodo disciplinis, quique Historicis, Anatomicis, Mechanicis, Geometricis, aut Astronomicis scientiis sudores suos singillatim impendant. Ita enim de peculiari studio suo quisquis admonitus in id unum incumbet, ut in ea facultate, quam excolendam suscepit, excellere curet, novosque semper nisus intendat, ut dignè pro injuncto sibi munere Academicorum expectationi respondeat. Sui quoque dies explanandæ cuilibet disciplinæ statuentur, non secus ac horarum modus, qui nimiam arceat prolixitatem, ut locus omnibus esse possit opes ingenii sui in publicum proferendi; sique aliquid enucleatius pertractandum longiori temporis spatio indigebit, ad alterum Academicorum congressum, indicato interim argumento sermonis, aut experimenti, remittetur.

XII. Ne verò, quæ tot vigiliis curisque hìc perficiuntur, ignavo marceant consepulta silentio, eadem in publicam studiorum utilitatem, decusque Academiæ typis vulgentur. Id tamen sedulò cavendum erit, ne edendis in lucem Academicis Actis obstringatur Publico fides in singulos menses, aut annos. Persæpe siquidem contigit, ut ejusdem liberandæ curâ, prodeant statis temporibus libri, æquali cæteris mole, sed non æquali rerum soliditate; cùm paginis ad justam mensuram implendis plura futilia vanaque interserantur. Editionum itaque arbitrium integrum sit penès prudens Societatis consilium, ita ut præclara & nova, quæ diuturnis experimentis studiisque adnotare licuerit, eo tantùm tempore prælo committantur, cùm digna plausu Literariæ Reipublicæ, hujusque Academiæ celebritate materies colligetur.

A

B

C

D

Hucusque leges ac monita. Reliqua ad optimum Academiæ regimen, Magistratuum literariorum delectum, ordinem subselliorum ac recitationum spectantia, postremam adhuc manum expectant. Actum quidem est de nomine, quo à ceteris secernatur, idque communibus votis seligi placuit, ut appellari indidem debeat *Academia Clelia vigilantium*. Ex stemmate verò Sapientissimæ Patronæ desumptum fuit erigendi symboli corpus, Grillus videlicet, adjecto Lemmate *noctuque diuque*. Faxit Deus, ut quæ de Literis egregiè adeò benemerita est Borromæa Matrona, vegetam in longum Ævum vitam producat; Neque enim dubitandum est fore, ut, quæ in gentibus animis cœpta sunt, tanta sub Auspice, felicissimos progressus exitusque sortiantur. Excitandis profectò generosa æmulatione studiis sola hæc ipsa initia sufficient; pudebit siquidem sapientes viros amore scientiarum à fœmina vinci. Sanè cùm hujus Instituti celebris fama exteras regiones ita pervaserit, ut non tam Hiacyntus Gimma (h), & Johannes Jarkius (i) dignum censuerint, quod inter celebriorum Italiæ Academiarum monumenta recenseretur, sed conspicui quoque doctrina & scriptis Literarum cultores Borromæis sociis adscribi fervidis votis curaverint, indecorum videretur, si quos vividior sortis suæ sensus accendere deberet, frigidi inertesque jacerent Mediolanenses Cives, nec inductum ad immortalem nostræ Metropolis gloriam cultumque scientiarum nobile hoc studium totis lacertis urgerent. Hac spe firmissima nixus calamum lubens depono, posteris argumentum relinquens, ut hujusmodi Commentarium De Studiis Mediolanensibus, à me hactenus brevì manu compactum, uberrima rerum præclarè gestarum additione imposterum illustretur.

MONITUM AD LECTOREM.

HOc loco Clarissimus Saxius in prima istius Prodromi editione Elenchum inseruerat Operum omnium à Cardinale Federico Borromæo conscriptorum tam Latino, quàm Italico idiomate, quem ab hic inserendo abstinemus, quum in Bibliotheca Scriptorum Mediolanensium post Vitam Friderici ejusdem, juxta morem, editus reperiatur. Ne igitur bis in eodem Volumine ipsissima verba recudantur, neve, ut vulgo dicitur, recoctam crambem apponamus, ad pag. 197. *hujus Tomi Lectorem humanissimum amandamus.*

(h) *Hist. liter. Italiæ Tom. II. cap.* 38. §. 24.

(i) *Specimen Hist. Academiar. Italiæ* §. *XVII.*

HISTORIA
TYPOGRAPHICO-LITERARIA
MEDIOLANENSIS

AB ANNO MCDLXX. USQUE AD ANNUM MD.

PROLEGOMENA.

De scribendi occasione, & nonnullis Mediolani in re Typographicâ primò inventâ prærogativis.

CAPUT PRIMUM.

IN eo præfervido antiquarum editionum studio, quo non Italia solùm, sed Germania, Anglia, omnesque ferè excultæ nationes ita exarsere, ut in conquirendis libris primo nascentis Typographiæ seculo excusis nec auro, nec laboribus pepercerint, simulque instruxerint Bibliothecas rarioribus hisce antiquitatis monumentis refertas; quinimmo indignatæ veluti, gloriam hanc collectorum veterum codicum intra privatos parietes sisti, passim catalogos ediderint, historias texuerint, ipsamque totam Typographicam rem editis ejusdem Annalibus complexæ jam fuerint, incidit menti consilium, quo me de Patria mea non malè meritum iri arbitrabar, si illustrandis Typographiæ Mediolanensis exordiis sedulam manum admoverem, ostenderemque, in præclara hac laude non inter postremas collocandam esse Civitatem istam, quæ primas semper æquavit splendore nobilitatis, Virorum præstantiâ, gloriâ literarum. Curam igitur enixam suscepi evolvendæ tum celeberrimæ Bibliothecæ Ambrosianæ, cui multis abhinc annis præsum, tum aliarum omnium, quas adire potui, ut si quæ sepulta viderem in hisce sapientiæ sacrariis, apud nos præli beneficio nata antiqua volumina, iterum nasci juberem, magnaque illa nomina Auctorum, quæ hactenus indecora fuligo obtexit, excusso pulvere, ac detersâ ignavi silentii labe publicis typis redonarem. Acuebat animum ad tam gloriosum opus rara illa mentio Codicum nostrorum, quæ apud exteros hujus materiæ Scriptores oculis meis obrudebatur, acsi infrequentia fuissent Mediolani tunc præla; cum tamen deprædicata passim aliarum Regionum Typographia, inspersumque ubique nomen Urbium incelebriorum mihi legenti occurreret. Quocirca non abs re judicabam huic quoque labori calamum meum impendere, cujus ocium in tantâ Scriptorum patriæ suæ militantium copiâ, non nisi pudori esse potuisset. Præcipuè, cùm in nobili Typographicæ artis usu nonnulla viderem hìc aut exculta, aut inventa singulari laude, quæ Mediolanum exornare possent usque ad invidiam gentium ceterarum.

Ac primò, quis nesciat quantum literariæ Reipublicæ emolumentum attulerit Codicum græcorum impressio? Hanc tamen gloriam sibi vendicat Urbs nostra, in qua primò lucem aspexere libri græcè exarati, cùm alibi aut raræ illius idiomatis voces typis expressæ invenirentur, aut in præclaris etiam editionibus, sicubi græcus textus inserendus esset, hiarent lacunæ, quæ calami beneficium expectabant, ut implerentur. Testem habemus transalpinæ regionis Virum nullo nobiscum amoris, aut sanguinis præjudicio occupatum, Michaëlem Maittaire, qui in suis Typo-

Typographiæ Annalibus (a) rem totam sedulò perpendens candidè fatetur, hac in re tantam gloriam ab Urbe nostra sibi comparatam, ut si non æquare omnino Germanicam Moguntiam, Typographiæ matrem, saltem in aliqua Typographici opificii arte ceteras Urbes anteire videatur. Ait igitur ille de græca lingua scribens: „ A prima artis origine usque ad annum MCCCC-„ LXXX. nullus liber mihi occurrit integer eo sermone excusus, præter Lascaris grammaticam „ anno MCCCCLXXVI. Eandem anno MCCCCLXXX. rursus edidit, sed versione latinâ in-„ structam Johannes Crestonus Placentinus Monachus, idem qui etiam sequente anno psalterium „ græcè, & latinè impressum Lodovico Donato Episcopo Bergomensi nuncupavit. Tunc pri-„ mùm pars Bibliorum græcorum aliqua imprimi cœpta, primumque specimen in græcis, uti „ antea in latinis à psalterio sumptum. Tunc primùm græcus textus cum interpretatione latinâ „ sociatus est, ut græcarum literarum rudiores (quales erant illis temporibus adhuc plerique) „ usu crebro paulatim exerciti perdiscerent tandem hac magis familiari duce & comite, igno-„ tiori illi assuescere &c. Laudem si non parem, saltem proximam post Germaniam sibi jure „ vendicare potest Italia. Moguntiæ ars primùm inventa fuit, & tentata, sed latinas solas exco-„ luit literas, necdum enim græcas sciebant perfectè Typographi, quas licet Authoribus quibus-„ dam latinis immiscere tentaverint infeliciter Moguntini, feliciùs, & meliore successu Subla-„ censes, Romani, & Veneti, codex tamen totus græco sermone non est impressus, donec tam „ arduum Typographiæ opificium numeris omnibus absolutum, ad umbilicum perduceret *Me-„ diolani* anno MCCCCLXXVI. Dionysius Paravisinus.

Hìc verò mirari satìs non possum intrepidum Burchardi Gotelphi Struvii calamum, qui in suo tractatu de Origine Typographiæ (b) Aldum Manutium laudans, hoc etiam peculiari encomio celebrem illum facit. *Primus hic habetur, qui græcos libros excudit, non autem fuit, qui characteres græcos invénit. Ante Manutium enim græcis quidem characteribus jamdudum fuere usi, ad explendas verò lacunas saltim, ubi in latinis codicibus una, vel altera græci sermonis vocula intercurreret*. Quomodo enim primus ille ad hanc subeundam provinciam, cùm viginti ferme annis ante ipsum, Mediolani prodierint græcæ editiones? Idem certè Manutius in præfatione ad Opus Stephani de Urbibus ab ipso editum anno MDII. testatur, se græcos excudere libros cœpisse eo anno, quo Carolus VIII. Rex Galliarum trajectis Alpibus bellum Italiæ intulit, ut Neapolitano Regno potiretur, anno videlicet MCCCCXCIV. primusque codex, quem græcè imprimere aggressus est, Aristoteles fuit, cujus Logicam non absolvit, nisi ineunte Novembri anni subsequentis. Mediolani verò jam sub initium anni MCCCCLXXVI. prodierat *græca grammatica*, & *Papiæ Vocabularium*, felicique cursu emissa subinde fuerant quamplura volumina iisdem typis excusa, ut *græcum Psalterium*, *Compendium grammaticæ græcæ*, *græcum Lexicon*, *Isocrates græcè*, & quidem optimo, ac nitidissimo charactere, ut antiquis meliorisque notæ manuscriptis codicibus minimè invideat, aliaque opera, quæ suo loco recensebimus. Nec Mediolani solùm, sed aliis quoque in Urbibus propagata ante illum græca fuerat Typographia; Vincentiæ enim *græcum Lexicon* editum fuit anno MCCCCLXXXIII. *Constantini Lascaris grammatica* anno MCCCCLXXXVIII., quo anno etiam Florentiæ celebris illa impressio *Homeri* facta est, cujus insignem mentionem facit Michaël Maittaire (c). Aldus igitur Græcorum codicum primus excusor non fuit; ante ipsum enim, ut constat, græcis typis non tam ad lacunas in authoribus explendas, sed ad integra edenda volumina usum fuerat Mediolanum, usa Vincentia, Florentia, aliæque Urbes, quibus omnibus exemplo suo monstrasse viam Civitas nostra gloriari meritò potest. Quinimmo nec verum est, ab Aldo primùm excusa fuisse græca volumina, etiamsi de sola Veneta Urbe intelligendum Struvii dictum velimus. Ecce enim quid idem Maittaire ad annum MCCCCLXXXVI. narret (d). „ Mediolanenses, ut antea dictum est, Venetis, qui ha-„ ctenus cum reliquis Typographorum & numero, & peritiâ contenderant, & palmam tulisse „ videbantur, eripuerunt tamen, ne essent in græcæ Typographiæ perfectione primi: Veneti „ verò vicissim superari, & præverti indignantes vetuerunt, ne essent soli, annoque MCCCC-„ LXXXVI. (decennio postquam Mediolani excudi græcè cœptum est) in sacris literis dederunt „ *Psalterium*, in profanis *Homeri Batrachomiomachiam*. Illud excudit *Alexander*, hoc *Leonicus* „ ambo Cretenses. „ Salvâ igitur suâ Aldo gloriâ, à quo non parum venustatis, decorisque, græcum sermonem in typis accepisse fatendum est, primigenium cultum, lucemque Mediolano ille debet; ipsaque Civitas Veneta probro, & pudori ducens tandiù hac laude carere, longè ante adventum tam illustris Typographi, hâc sive ignaviæ, sive incuriæ notâ præla sua liberaverat. Addo, in ipsa Homeri editione Florentiæ facta anno superiùs dicto, in qua supra ceteras extollendâ tanto laudum apparatu Scriptor memoratus perorat, ut minimè dubitet hoc asserere: *nil certè aut antea, aut postea elegantius comparuit*, plurimum gloriæ Mediolano obtigisse; redacta enim fuit ad tam perfectæ, ut describitur, elegantiæ nitorem, ductu & curâ Viri Mediolanensis, non quidem natione, sed domicilio, nempè *Demetrii*: sic enim impressum ad calcem operis ejusdem legitur: *labore, & industria Demetrii Mediolanensis Cretensis, sumptibus* &c. Demum, ne quid laudis omittam, hoc etiam adnectere operæ pretium censeo, non solùm inchoatam Me-

diolani

(a) Pag. mihi 146.
(b) Cap XI. paragrapho XVI. suæ Introductionis ad notitiam rei literariæ.
(c) Annal. Typograph. fol. 183.
(d) Pag. 182.

diolani nudam librorum græcorum impreſſionem, ſed poſteris etiam datum exemplum illius tam proficuæ formæ editionum, ut videlicet in eadem pagina textus græcus, latinaque interpretatio ſibi per columnas reſpondeant, cujus utilitatem exponere, ſummiſque commendare laudibus haud ſuperfluum duxit in ſuo præclaro opere de Origine Typographiæ Pariſienſis Andreas Chevallierius (a). Hujus enim peculiaris diligentiæ præconio Conradi Geſneri græcas editiones Aldinis præfert, quidquid Muretus, & Scaliger contra obtrudant; Hoc autem deberi Mediolanenſibus typis non inficiatur, ait enim Geſnerum, cùm ita ſuos edere libros meditaretur, præ oculis habuiſſe *Pſalterium* Mediolani anno MCCCCLXXXI. geminâ hujuſmodi græcâ, latinâque columnâ impreſſum.

Nec minoris momenti decus eſt ad amplificandam Urbis noſtræ gloriam, quòd apud nos enata quoque ſit Hebræorum Codicum Typographia: In Soncini enim Oppido Mediolanenſis ditionis, primò inventi, adhibitique ſunt characteres illius idiomatis. Teſtatur id Andreas Chevallierius (b), Michaël Maittaire ad annum MCCCCLXXXIX. (c), & qui omnes auctoritate antecellit Julius Bartoloccius Magnæ Bibliothecæ Rabbinicæ author, nunquam ſatis laudatus. Hic itaque Tomo primo (d) loquens de origine impreſſionis Codicum Hebræorum hæc tradit. „ Ex hoc „ Oppido (nempe Soncino), primò prodierunt in Italia Impreſſores librorum Hebræorum ex „ Judæis, qui quidem etſi traxerint originem ex Moſe Spirenſi Germano, voluerunt tamen ex „ Soncino cognominari *Soncinates*, ſive etiam *ex Soncini familia*. „ Floruere ibidem circa annum Chriſti MCCCCLXXX., ut teſtis eſt Rabbi Ghedalia apud eundem (e), tantique habuere loci illius nomen, in quo tam nobili opificio artem typographicam exornaverant, ut licèt ſparſi per alias regiones præla hæbraica erexerint variis in Urbibus, Brixiæ videlicet, Bononiæ, Arimini, Piſauri, Fani &c. ſemper tamen editis Voluminibus ſubſcripſerint, ea excuſa fuiſſe per Impreſſores *de Soncino*, aut de *Familia Soncini*. Et quia Plantavitius nobis hanc invidens laudem, Oppidum ſupradictum, quod legit malè *Soncinna*, conatur in Germaniam transferre, inquiens eſſe locum illum Coloniæ ditionis, Telonio notum, *Suns*, vulgò nuncupatum, redarguit ipſum idem Bartoloccius aperti erroris, recenſens plures impreſſos codices, in quorum calce expreſſa hæc leguntur: *Apud Soncinum in Lombardiâ ſub Mediolanenſium Ducum ditione*. Majus negotium faceſſere nobis videtur Buxtorfius, qui anno MDCXIII. ſcribens profitetur, apud Joſephum Scaligerum fuiſſe Grammaticam Hebræam Rabbini Moyſis Kimchi ante annos CLII. in Sicilia impreſſam, quòd in annum ſexageſimum primum ſupra milleſimum, & quadringenteſimum caderet; ſed imbecillitate fundamenti ſui aſſertio iſta nutat, diſſolviturque; cùm enim editio tantæ antiquitatis à nullo hactenus erudito viro inſpecta relataque fuerit, quis credat tam religiosè, feliciterque intra privatos Scaligerianæ domus parietes cuſtodiri potuiſſe hoc unicum exemplar, de quo ſolus ipſe gloriaretur, alia verò, quæ ſimul impreſſa fuerint, nuſquam ſupereſſe in Bibliothecis, in officinis, in domibus, ſed communi clade abſumpta univerſim periiſſe? Præterquamquod, ſi vera hæc impreſſio foret, cur Sicula tantùm Regio, & non Urbs, aut locus deſignatur, in quo hæc grammatica prælum ſubierit? proinde dubitari meritò poteſt, irrepſiſſe errorem in computo annorum, quemadmodum in decurſu operis ſæpius accidiſſe oſtendemus, præcipuè, cùm apud Chronographos Typographicæ artis conſtet, eo tempore aut nondum in Italiam, aut vix inductam (ſi vera eſſet, quæ Venetiis peracta dicitur editio, anno MCCCCLXI., de qua tamen infra diſſeremus) Typographiam, eamque vernaculâ Italorum linguâ, aut latinâ tantùm, ut mirum profectò eſſet in Siciliâ jam edoctos Artifices fuiſſe difficilem hanc, peregrinamque à noſtro labio linguam typis effingere illâ ætate, quæ prima tantummodo rudimenta Typographiæ didicerat, atque in materno ipſo ſermone fuſis characteribus exprimendo, penè dixerim, balbutire videbatur.

Alteram editionem Hebraici libri *Lux populorum* inſcripti factam Bononiæ, anno MCCCCLXXI. profert Cornelius (f) à Beughem, longè tamen à vero; cùm vix eo anno prælum viderit Bononia, Balthaſſare Azzoguidi primùm in patria ſua torcular condente, ut tradit Orlandus, (g) qui Urbis ſuæ monumenta omnia ſcrutatus laudem Hebraicarum editionum Joſue & Moyſi, filiis Rabbi Iſraël Nathan Spirenſis, in Oppido Soncini degentibus ingenuè adſcribit, ac fatetur inde Bononiam, aliaſque in Urbes, Provinciaſque hanc artem translatam. Validiorem vim facit *Pentateucum hebraicum*, quod à ſe inſpectum teſtatur in ſua *Verona illuſtrata* (h) Cl. Marchio Scipio Maphæus, in pergamena Bononiæ excuſum, ſignatumque anno Mundi 5242., qui annum reddit Æræ Chriſtianæ MCCCCLXXXII., adeòque, ut ipſe ait, Soncinatem Typographiam, aliaſque omnes hactenus notas biennio præit. Attamen, quamvis gratuler eruditiſſimo Viro de hac nova Typographica merce in lucem educta, minimè tamen dimoveor à concepta ſententia; facilè enim reponi poteſt, editiones Soncini, quæ anno ſignatæ ad nos pervenere, eſſe quidem Bononienſi hac recentiores, ſed non ideo hinc evinci, quod eo tantum tempore cudi cœperint Hebraici characteres in Oppido Soncinenſi. Cùm autem Scriptores omnes ſuperiùs enunciati conſtanter aſſerant Soncini enatam, dimiſſamque per Italiam, ac Germaniam,

(a) A pag. 237. uſque 245.
(b) Ibid. parte III. cap. 3. pag. 264.
(c) Ubi ſupra pag. 152. & Tom. II. pag. 139.
(d) Pag. 432. (e) Ibid. pag. 62. (f) Pag. 79.
(g) Origine della Stampa pag. 110. & 197. (h) Parte III. col. 273.

niam, Hebraicam Typographiam, nec ullus editioni Bononiensi subscriptus Opifex (cui hæc gloria primævæ inventionis cedat) à Marchione Maphæo proferatur, perspicuè quisquis intelliget non ex alia Officina, quàm Soncinate repetendum esse Typographum, qui Bononiæ eo anno memoratum librum excudit. Sed cur digladiamur in tenebris, ubi facem clarissimam nobis præfert Rabbi Ghedalia in suo libro inscripto *Scialscheleth Hakkabbala*, qui tempus statuit, quo imprimi cœpere Hebraici libri, nempè annum Mundi 5240., qui Æræ nostræ est MCCCCLXXX., ut supra jam adnotavimus, adeòque biennio ante Hebraicum librum, à Cl. Maphæo productum? Bartoloccius (a), qui Ghedaliæ librum inspexit, verba ejusdem refert, adscribentia laudem primò institutæ Hebraicæ Typographiæ Soncini Opificibus, eademque Gallicè transtulit Andreas Chevallierius in suam Historicam & Criticam Dissertationem Parisiensis Typographiæ (b). Proinde certò dignoscimus Mediolanensi Ditioni sartam, tectamque hanc gloriam servandam. Præcipuè cùm hac in re patronum sese nobis exhibeat etiam Vir eruditissimus Jo. Christophorus Wolfius, qui Bibliothecam Hebraicam condens, Hebræos Italos Soncini degentes, primos hujus artis, per alias Urbes postmodum propagatæ, Auctores statuit (c), convellitque scripta in adversum Josephi Scaligeri, & Cornelii à Beughem, quorum primus, ut diximus, *Grammaticam Mosis Kimchii* primò omnium prodisse in Sicilia, anno MCCCCLXI., Alter Bononiæ editum librum jam memoratum anno MCCCCLXXI. narravere. Utrique enim ita respondet (d): „ At enim verò, ut de his antiquis editionibus certò constet, omneque quod „ subnasci potest dubium, tollatur, necesse est, ut Bibliothecæ indicentur, in quibus extent, „ & sic major lux huic negotio affundatur. „ In adnotationibus autem ad calcem paginæ adjectis, hæc habet: „ His verò priorem, speciatimque illam anni 1471. dari non crediderim. Fortasse annus, quo liber ab Auctore scriptus est, confusus est cum anno impressionis, quod aliàs „ factum esse subinde vidi, & monui. „ Fatetur quidem se nonnulla hujus artis rudimenta vidisse ante annum à R. Ghedalia assignatum Soncini Typographiæ, inquiens; „ Non puto me „ falli, si affirmavero *Eslingæ*, Civitate Imperiali in Suevia, Stutgardæ vicina, primum typis „ Hebraicis utendi periculum factum esse. In Tractatu enim *Petri Nigri*, contra perfidos Judæos *de Conditionibus veri Messiæ* exarato, *&* *Eslingæ*, 1475. in 4. edito, video integras vo„ ces, Hebraicis litteris, satis luculentis expressas. „ Ceterùm constans in sententia Mediolano favente, statim subdit. „ Id interim hactenus mihi extra omnem dubitationem videtur positum, „ prima integrorum librorum Hebraicè excusorum initia in Italia apud Judæos Soncinates, quo„ rum tamen Majores Germani erant, quærenda esse. „ His exponendis prolixiùs immorari placuit, ne aliquibus fucum faciant, quæ in contrarium adducta sparsim leguntur, nostræque Urbi Metropoli singulare hoc decus & ornamentum, sanctum inviolatumque permaneat.

Accedit ad peculiarem patriæ meæ gloriam, Arabicam quoque Typographiam, si non Mediolanensi Urbi, saltem Mediolanensi Civi initia debere. Is fuit *Petrus Paulus Porrus*, qui anno MDXVI. egregium laborem Genuæ suscepit, perfecitque, è prælo suo in lucem emittens *Psalterium Davidicum*, Hebraico, Græco, Arabico, & Chaldæo Idiomate, ac tribus Latinis interpretationibus, & Glossis compactum: Opus ad illam usque ætatem à nemine tentatum, & tam speciosa characterum forma absolutum, ut textus præcipuè Græcus perito calamo affabrè pictus videatur. Proinde meritò ibidem, quinque iisdem linguis, ingeminatum est ejusdem Elogium: *Impressit miro ingenio Petrus Paulus Porrus Genuæ, in Ædibus Nicolai Justiniani Pauli*; sub Typographica autem tessera legitur *Petrus Paulus Porrus Mediolanensis, Taurini degens*. Audiamus quid de illo scribat Michaël Maittaire (e): „ Hic Typographus ad suum nomen adludens, pro „ insigni *Porrum*, cum duplici littera P. P. adsumebat; erat Mediolanensis, & degebat Taurini. „ Liber hic primus typis Arabicis excusus est; hactenus nulla Bibliorum pars lingua multiplici „ expressa lucem aspexerat. Hujus Operis curam gessit *Augustinus Justinianus* Genuensis, Or„ dinis Prædicatorum, Nibiensis Episcopus, quem jamdiu hanc rem agitasse, ex *Jacobi Anti„ quarii* ad ipsum Epistola, Mediolani VIII. Cal. Aprilis, MDVI. data, comperimus. „ Quæ deinde in laudem *Justiniani*, hujus Psalterii Auctoris, prosequitur, non est hujus loci referre; satis est, ejusdem testimonio gloriam inventi Arabici præli, datique exempli ad polyglotta Biblia imprimenda Civi nostro contigisse.

Ne tamen in peregrinis tantum linguis imprimendis Typographiæ, ac Civium nostrorum laudem figamus, præclarum aliquid ostentare possumus etiam in latinis editionibus, quibus literariæ Reipublicæ plurimum profuere typi Mediolanenses. Insignes enim Auctores tum sacros, tum profanos, qui necdum lucem aspexerant, quosque in privatis pluteis reconditos hactenus Eruditis Viris inviderat manuscriptorum exemplarium aut pretium, aut raritas, in commune beneficium præla nostra vulgarunt. Prima enim Urbs Mediolanum protulit in lucem *Historiæ augustæ Scriptores* bis editos, ut videbimus, antequam Venetiis prodirent; *Eusebii Chronica* cum *Matthæi Palmerii* additionibus; *Papiæ Vocabularium*; *Vitas Sanctorum* binis prægrandibus libris, summo adhuc desiderio expetitis, descriptas, Cive Mediolanensi Bonino Mombritio hæc omnia

(a) Tom. I. Biblioth. Rabbin. fol. 432.
(b) Parte tertia, cap. 3. pag. 265.
(c) Tom. I. pag. 1030.
(d) Tom. II. pag. 941. & seqq.
(e) Annal. Typograph. Tom. II. pag. 119.

omnia curante; prima *Terentium* comicorum Carminum Magiſtrum; *Horatium* Lyricorum Principem, *Feſtum Pompejum* latinæ linguæ fontem excûdit; prima dimiſit è prælo *Æneæ Silvii*, qui Summus Pontifex Pius II. fuit, *Epiſtolas & Orationes*; *S. Ambroſii* non tam noſtræ, quàm univerſæ Eccleſiæ luminis ſplendidiſſimi vitam, & opera; *Pomponii Melæ* celebre Coſmographicum opus, pluraque alia, quæ ne Lectori tœdium fiat, ſuis quæque annis adnotata in decurſu proferemus. Nec typis tantùm ſuis, ſed alienis quoque inclaruit Mediolanum; Manuſcripta enim ſuppeditavit, quibus remotarum etiam Urbium Typographis primarum editionum honor accederet. Blondus namque Flavius *in ſua Italia illuſtrata* (a), hoc de ſe ipſo glorioſè narrat. „ Nos verò „ cum publicis Patriæ tractandis negotiis adoleſcentes Mdiolanum adiiſſemus, *Brutum de claris* „ *Oratoribus* primi omnium mirabili ardore, ac celeritate tranſcripſimus, ex quo primùm Vero- „ nam Guarino, poſt Leonardo Juſtiniano Venetias miſſo omnis Italia exemplis pariter eſt reple- „ ta. „ Verùm quidem eſt, Codicem illum repertum fuiſſe in Urbe Laudenſi à ſummo Viro Gerardo Landriano tunc ejuſdem Epiſcopo; ſed cum pervetuſtis conſtaret literis, quarum ductus nemo fermè intelligeret, in noſtris mœnibus, unà cum *Ciceronis libris de Oratore*, ab egregii ingenii Viro Coſmo Cremonenſi feliciſſimè tranſcriptus fuit, ut idem Blondus teſtatur. Neque dubium eſt hinc permultos manu exaratos codices prodiiſſe, qui exteris prælis facem præferrent; Direpto enim bellis Mediolano, in partem quoque infortunii venit literaria ſuppellex, quæ aliò abducta in pluribus Bibliothecis, Galliarum præcipuè, nobilem quidem, ſed infelicem ſui pompam fecit, ut etiam hac in re emicuerit veritas antiqui illius Elogii, quod florente olim Urbe noſtrâ per omnium ora volitabat: *ſi quis velit divitem Italiam facere, Mediolanum deſtruat*.

Hucuſque tamen ſolùm in re literaria præfulſiſſe, ceteris viſa eſt Civitas noſtra. Quid! Cùm etiam Eccleſiaſticam auxerit, atque Altaribus ſervire præla ſua docuerit? Poſt tot annos ab invento Typographico artificio, Sacri Myſtæ adhuc libris manuſcriptis uti, & rem divinam facere ſolito exſcriptarum Liturgiarum diſpendio cogebantur. Primus in hac Urbe Impreſſor Zarotus huic provinciæ manum admovit, & religioſam Typographiam ſuam Altarium beneficio impendens, ſacros codices, qui vulgò *Miſſalia* vocantur, tum Ambroſiano, tum Romano ritu impreſſos edidit, idque non anno tantùm MCCCCLXXVIII. cui affigit laudem primæ ab hoc Typographo excogitatæ editionis Romani *Miſſalis* Michaël Maittaire (b), ſed tribus ante annis, nempe Milleſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo quinto, quo anno ex ejus Officina prodiit *Miſſale* Ambroſianum, quod à nullis hucuſque Typographiæ Scriptoribus relatum Ambroſiana Bibliotheca cuſtodit. Meritò igitur æterna illi laus conſtituta eſt, impreſſo in primævis illis ſacri utriuſque ritus libris glorioſo hoc tetraſtico.

Antoni patria Parmenſis, gente Zarote,
Primus Miſſales imprimis arte libros.
Nemo repertorem nimium ſe jactet: in arte
Addere plus tantum, quàm peperiſſe valet.

Meritò etiam Urbi noſtræ hæc contigit gloria, ut typis Suis iſtud ſacrorum Codicum ornamentum & commodum divinis Aris prima impertiretur, cum cœleſtis beneficentiæ munere illud etiam ſingulare decus eidem obtigerit, ut in ſuis mœnibus & Catholica Eccleſia primam pacem acciperet, & vigens adhuc Romæ pertinacis Idololatriæ germen extremam falcem ſentiret. Utriuſque eventus decoram nobis memoriam antiquis, & primi nominis Scriptoribus ſervatam debemus; Unam Lactantio Firmano in pretioſiſſimo Libro *de Mortibus Perſecutorum*, qui à S. Hieronymi temporibus jam deperditus, ſed ab ipſo commemoratus, optatuſque, poſt diutinum in latebris ocium ſeculo elapſo creditur inventus, eductuſque in diem (c). Ubi enim Conſtantini Magni, & Licinii congreſſum Mediolani habitum narrat, ibidem ſubjungit conceptum, ſubſcriptumque Decretum ab utroque, (etſi poſtmodum Nicomediæ agente Licinio promulgatum), quo libertas cuique dabatur, ut Chriſtianam Religionem publicè profiteri poſſet, monebanturque Provinciarum Præſides, ut Chriſtianis faverent, Eccleſias frequentari permitterent &c. Prima recitati Decreti verba ſunt: „ Cùm feliciter tam ego Conſtantinus Auguſtus, „ quàm etiam ego Licinius Auguſtus apud Mediolanum conveniſſemus, atque univerſa, „ quæ ad commoda, & ſecuritatem publicam pertinerent in tractatu haberemus, hæc inter ce- „ tera, quæ videbamus pluribus hominibus profutura, vel in primis ordinanda eſſe credidimus, „ quibus Divinitatis reverentia continebatur, ut daremus & Chriſtianis, & omnibus liberam po- „ teſtatem &c. „

Alteram aperiunt & ſcripta, & vita S. Ambroſii tum à Paulino, tum à Maurinis Monachis ex ipſo Ambroſio collecta, & Pariſiis vulgata (d). In ea enim ad annum CCCLXXXIV. (e) narratur, quemadmodum Symmachus Præfectus Urbis, confuſionem rerum, ac Valentiniani

(a) Reg. VI. pag. 346.
(b) Ibid.
(c) Lib. 2. inter Miſcellanea Stephani Balutii, Tomo 2. pag. 41.
(d) Anni 1690. (e) Num. 82.

niani pueri, Matrisque Justinæ trepidationem pravis consiliis suis commodam ratus, dato clanculum libello, conatuque omni eloquentiæ, profanos ritus, Aram Victoriæ, Vestalium Virginum prærogativas, & census restituere tentavisset; sed monitus advolavit Ambrosius, fregitque impios nisus, datis ad Valentinianum Epistolis, quarum una sub num. XVII., adjecta Symmachi relatione, alia sub num. XVIII. legitur, remque omnem confecit tam felici exitu, ut Calchus historiam hanc disertè prosequens (quamvis quadriennii anacronismo ad annum CCCLXXXVIII. eam referat) læto hoc Epiphonemate narrationem suam concludat: *sicque oratione Ambrosii Vestales sublatæ, & æterni illi ignes in perpetuum extincti sunt*. Id ipsum habemus in Epist. ejusdem Ambrosii sub num. LVII. ad Eugenium Imperatorem, in qua commemorans hanc Valentiniani pietatem, similemque Theodosii, postmodum apostolicâ libertate redarguit Eugenium ipsum, à quo *donata illa fuerant præcellentibus in republica, sed gentilis observantiæ viris*, (quamvis Imperator hanc excusationem prætexeret, *quia ipse non Templis reddiderat, sed benemeritis de se donaverat*.) Neque tamen exinde revixit convulsa ab Ambrosio, quæ Romæ pullulabat superstitio; licet enim, teste Paulino, Eugenius post mortem Valentiniani imperium adeptus, *non multo post petentibus Flaviano tunc Præfecto, & Arbogaste comite aram Victoriæ, & sumtus cæremoniarum (quod Valentinianus Augustæ memoriæ adhuc in junioribus annis constitutus denegaverat) oblitus fidei suæ concesserit*, non convaluit idcirco profana illa religio, sed quasi brevis, & seipsum consumens fulgor fuit emorientis ellychnii; mox enim victo, cæsoque Eugenio in suum omnino cinerem Vestales ignes relapsi sunt. Subjungere possem, primum quoque Cœnobium in Occidente Mediolani conditum fuisse; id namque Gregorius Turonensis, de S. Martino scribens, testatur: *apud Urbem Mediolanensem Italiæ primo Monasterium constituit* (a); quod ante ipsum narraverat Severus Sulpicius in Vita ejusdem S. Martini (b) inquiens: *Italiam repetens, cum intra Gallias quoque, discessu S. Hilarii, quem ad exilium hæreticorum vis coëgerat, turbatam Ecclesiam comperisset, Mediolani sibi Monasterium statuit*. Porrò exilium S. Hilarii ad annum CCCLVI. refertur, cùmque per id tempus ad nos confugerit S. Martinus, ejusdem ætatis censendum est Cœnobium ab ipso institutum. Nec deesset tuendæ causæ Patronus celeberrimus Muratorius, qui Dissertationem exordiens *De origine Monasteriorum* (c) hoc nobis decus egregiè propugnat, respondetque Baronio, qui laudem omnem traductæ ab Oriente Romam Monasticæ vitæ Sancto Athanasio largitur. Multò id certiùs foret, si vera protulisset Ughellus (d), asserens fuisse à S. Mediolanensi Episcopo Mirocle erectum in hac Urbe ante annum CCCXIII. Cœnobium Monasticum, ut enim ajebat Mabillonius (e) *nullum fortè in tota Italia antiquius* extitisset. Verùm cum securis omnino fundamentis inniti hoc minimè videam, nolo contentiosum funem trahere, cum ea recensenda susceperim, quæ nemini invidiam creare, aut nobis venditatæ inanis gloriæ labem valeant adspergere. Veniam quidem rogo, si in hisce sacris rebus attexendis visus sim extra orbitam divagatus; neque enim grato erga patriam amori eos limites posui, ut si quæ ad ejusdem laudem augendam, illustrandamque ex antiquis evolverem latebris, literariæ huic messi, quam colligo, mihi inserere non liceret.

De Utilitate hujus Studii.

CAP. II.

AUdivi non raró quosdam familiarium tantummodo scientiarum, quæ in scholis agitantur, opinione occupatos, aut Socratico inducto supercilio exprobrare, aut nugaci capitis, orisque intorsione deridere laborem illorum, qui in evolvendis Bibliothecarum veterum scriniis horas absumerent, alboque veluti lapillo signarent diem illum, in quo remotioris ætatis editionem aliquam offendere licuisset. Videbatur enim iis ocioso pulvere aspergi quicumque huic curæ manum apponeret, nec nisi tinearum caries colligi ab iis, qui exesas vetustate tabulas codicum antiquorum contrectarent, chartasque scrutarentur, quarum hucusque communis ferme sors fuit, ut vel neglectæ in angulis marcerent, vel relegatæ ad Piscariorum tabernas, olivis, cordylisque condendis misero penularum officio inservirent. Quantæ verò ignorantiæ indicium exprobratio ista, & risus sit, quis non intelligat, cùm videat magni nominis viros ex remotis usque litoribus trajecto mari in Italiam contendere, largèque aurum effundere, ut conquisita undique pretiosa hæc literariæ antiquitatis monumenta, non secùs ac allatas ex indicis plagis merces gloriosè in patriam reportent: videat non ignobiles calamos huic rei vividiùs illustrandæ intentos, nec ingloriè profusa hæc studia credi, si librorum materiem, Typographos, loca editionum ante XVI. seculum solâ etiam nomenclaturâ valeant indicare? Hoc certè titulo gratiosior Eruditis visa est Joannis Sauberti Historia de publica Norimbergensi Bibliotheca, quòd eidem, post narrata omnia raritatis pretio ibidem conspicua, impressiones quoque ante annum MD. in scriniis illis custoditas addiderit. Hoc officio summa cum laude defuncti sunt Philippus Labbeus

(a) Lib. 1. in fine, & lib. 10. cap. 31. (b) Cap. 4.
(c) Tom. V. Differt. LXV. col. 364.
(d) Italia Sacra Tom. IV.
(e) In Præfat. ad Sec. I. Benedict. §. 1. num. 17.

Labbeus Soc. Jesu, Scriptor insignis, qui antiquarum editionum catalogum regiæ Parisiensis Bibliothecæ contexuit; Andreas Chevallierius Doctor, ac Præfectus Bibliothecæ Sorbonensis, qui originem, ac progressum Typographiæ Parisiensis integro volumine gallicâ linguâ descripsit, librosque omnes in illa inclyta Urbe ab exordio impressos enumeravit; Cornelius à Beughem, qui Typographiæ universæ incunabula edidit, primos quarumlibet nationum codices excusos enuncians; Johannes de la Caille, qui rei literariæ historiam condens ab ovo, initium Typographiæ in singulis Europæ Urbibus statuit, rectoque itinere usque ad annum MDCLXXXIX. excurrit, libros omnes, ac Typographos, qui ei ad manus, oculosque pervenerant, referens; postremò verò Michaël Maittaire: (ne nimis prolixus sim, cunctos hoc labore benemeritos recensendo), qui ultimam veluti Apellis lineam ducens in tabula, informe adhuc à ceteris relictum opus absolvit, Annales Typographicos condens, in quibus desiderare nihil possis, nisi diligentiam subsequentium Scriptorum, qui adhuc reconditas in sua quaque Urbe codicum antiquorum reliquias excutiant, proferantque in lucem. Videat denique in hac ipsa florentissima Urbe Equites nobilissimos, Comitem Carolum Pertusatum Senatorii ordinis Præsidem ab intimis Consiliis S. R. M.tis Mariæ Theresiæ Austriacæ &c. ob conjunctam ceteris ingenii, animique præclarissimis dotibus summam oris comitatem, amoremque Justitiæ, Civibus æque ac Principibus charum; Comitem Carolum Archintum omnigenæ doctrinæ præstantiâ adeò ornatum (& utinam non invida morte nimis citò nobis præreptum), ut quamvis prædivitem magnificentiâ, & copiâ librorum Bibliothecam domi paravisset, ipse tamen viva quædam esset, & nobilior Bibliotheca; Marchionem Theodorum Alexandrum Trivultium non tam in arduis patriæ negotiis pertractandis prudentia, quàm assiduo Philosophiæ Historiæ, ac nobilium omnium disciplinarum cultu spectabilem; Comitem Antonium Simonettam florenti quidem ætate, sed gravitate senem, in quo Græcæ linguæ, sacræ atque profanæ Historiæ perities, & Antiquitatis perenne studium elucent; Comitem Donatum Sylvam præclarioribus scientiis, Philosophiâ, Geographiâ, Mathematicâ, & veterum quoque manuscriptorum difficili cognitione ita præditum, ut nemini secundus censeatur; aliosque Proceres non minus togâ, aut sago, quàm bonarum artium, ac scientiarum peritia conspicuos (quorum cùm inops minimè sit Civitas Mediolanensis, mihi invidiæ tribui neutiquam velim, si illos referens, cum quibus arctior mihi in re literaria consuetudo est, aliorum nomina subticeo, memoratu dignissima) videat, inquam, hos omnes in colligendis undequaque primævis editionibus liberaliter, doctèque solicitos, cautosque, ne peregrinæ, & trans montes, ac maria positæ nationes non ferro, sed auro eruditam hanc supellectilem prædentur, spoliatâque Italiâ gloriari etiamnum possint, quemadmodum olim Casaubonus in præfatione ad Historiam augustam, loquens de exemplari manu exarato, quo ipse usus fuerat ad illam emendandam, quodque capto Mediolano Ludovicus XII. Rex Galliarum Parisios transtulerat, ad augendum jacturæ nostræ dolorem, plaudere videbatur Bibliothecæ Christianissimi Regis, eam appellans *multarum Italicarum spoliis superbam*.

Et equidem si eximum illud tantummodo pretium perpendamus, quod alicui rei antiquitas facit, aut nudo oculorum testimonio stare velimus, nemo non videt juremeritò desiderium sui facere nobiles illos labores, quos Ars hujusmodi *mirabilis*, & *inaudita*, ut eam vocat Trithemius (a), primùm emisit in lucem, quique ut plurimum tanta venustate characterum, spatiosi marginis amplitudine, atramenti, & chartæ nitore ornantur, ut invidiam præsentibus typis faciant, & damnare videantur in pluribus recentium ætatum Calchographis sordidam nimis lucri famem, qua effectum est, ut splendidis orta natalibus Typographia, deformi jam & lurido veluti senio deturpata, ut plurimum contabescat. Quid pulchriùs primis codicibus, quos Romæ edidere Conradus Sweynheim, Arnoldus Pannartz, & Udalricus Han, cognomine latinè rèddito, *Gallus*; Venetiis Joannes, & Vindelinus de Spira fratres, Nicolaus Jenson, & Joannes Coloniensis; Mediolani Antonius Zarotus, & Philippus Lavagnia, ut sileam plures alias Italiæ Urbes, in quibus egregii Artifices gloriæ, quàm pecuniæ amantiores, præclarâ æmulatione urgebantur, ut novâ quisque typorum formâ ad extremam usque elegantiam perductâ, nomen, prælumque suum celebrius facerent. Qua in re sua Venetæ Reipublicæ laus deneganda non est; aluit enim illa tantæ excellentiæ Magistros, ut teste Omnibono Leoniceno in Epistolâ ad Episcopum Bellunensem (b) libri ibidem excusi, *veluti gemma*, *ac prope sigillo* signati viderentur, ex quo deinde factum tradit Chevallierius, ut ad conciliandam Ectypis suis famam nonnulli postmodum Typographi Papiæ, & Romæ Operibus edendis subscripserint, *Impressum Characteribus Venetis*. (c)

Atque hîc advertere non abs re duco, etiam hoc titulo pretiosiora nobis esse debere, nec ita facilè à nostris regionibus ableganda nitidissima hæc primæ ætatis exemplaria, quòd monumenta sint expolitæ in Italiâ Typographiæ, decorisque in artem illam inducti, quæ rudis admodum, Gothicisque aspera formulis ad nos pervenerat. Nec parva hæc gloria nostræ Regionis, quæ fecunda tam nobilis inventi mater vocari, ac cum Germania propemodum de beneficio possit contendere. Hoc certè præterundum non censuit Gallicus Scriptor Michaël Maittaire, qui postquam natale huic arti solum Moguntiæ statuit, gratulatur Italiæ, quòd prima illam exceperit, cœlique, atque

(a) In Chronic. Hirsaugiensi ad an. 1450.
(b) Ante Quintilianum anni 1471.
(c) Ibid. parte pr. cap. 4. pag. 62.

atque aëris sui clementioris benignitate ita foverit, ut ferventibus veluti radiis animata, adolescentiam simul, & maturitatem citissimè sit consecuta. Quocirca etiam temperare calamum nescit, quin ejusdem laudes repetito Elogio subtexat, Italiam vocans *Orbis terrarum Theatrum, omnigenæ doctrinæ sedem, eruditorum Virorum patriam, quò disciplinæ undique omnes, & politiora artium liberalium studia quondam confluxerant* (a), paulò post hæc scribens (b): „ Ibi olim „ cum toto suo artium choro, plenoque scientiarum comitatu floruerant Musæ: eò jam quasi „ ad portum post clades Græciæ tristissimas sese appulerant deploranda Literaturæ naufragia, & „ vix superstites eruditionis, ac eruditorum reliquiæ: ibi Convenæ Literati sub generosorum „ Principum Medicææ præsertim domus patrocinio, honestum hospitium nacti sunt, *& nullibi „ certè potuisset commodiùs hospitari Typographia, quàm ubi tot Viri doctrinâ clari, extorres, bonis „ exuti miserarum fortunarum solatium, perfugiumque invenerant.* „

Hactenus nihilominus externo, ut ita dicam cortici inhæsimus, nobilemque hanc curam non indignam esse, quæ à doctis, clarisque Viris suscipiatur, auctoritate alienâ, ac nitore ipso librorum ostendimus; enucleanda nunc est interior medulla & fructus, quem in Rempublicam Literariam hinc abundè profluere cordatus nemo inficiabitur, palàm proferendus. Ut hoc promissο fideliùs me solvam, recurrere opus est ad ipsa nascentis Typographiæ tempora, studiumque, ac diligentiam non tam Artificum, quàm eorum, qui vigiles labores suos, cum primùm libri prælo subjicerentur, sedulò impendebant, inspicere. Neque enim è gregaria plebe selecti Artifices, rudes, indocti, quemadmodum vilescente apud nos hujusmodi arte plerumque contingit, illi operi admovebantur; nec tumultuariâ characterum compage, aut absque docto præside, editionem probati cujuslibet Auctoris præla adornabant. Norunt, qui historias ætatis illius vel leviter attigere, quanto in honore Ars impressoria tunc foret, ac proinde quàm nobiles, sapientesque Viri opificium hujusmodi exercerent, cùm Typographicas aperire Officinas minimè erubescerent, qui Equestri Ordini adscripti erant, ut Romæ Johannes Philippus de Lignamine Messanensis Eques Siculus, anno MCCCCLXXII. publici liberalium Artium Professores, ut Mediolani Alexander Minutianus, anno MIID., & Ecclesiastica etiam dignitate verendi Viri, ut Moguntiæ Petrus Scoeffer Clericus Diœcesis ejusdem, unus è primis Typographiæ inventoribus (c); Romæ Georgius Sachsel de Rychenhal, Bartholomæus Golschde Hohenecbart, & Adam Rot Clerici, anno MCCCCLXXIV. Bonettus Locatellus Presbyter Bergomensis Venetiis, per viginti fermè annos ante Seculum XVI., & Sixtus Russinger Presbyter Argentinas, qui primus Neapolim, anno MCCCCLXXI. Typorum artificium detulit, tanto Nobilium Virorum, ac Ferdinandi Regis plausu, ut Wimphelingius referat (d) à Rege amplissimos honores, & ipsum etiam Episcopatum ei sæpiùs oblatum, quæ omnia ob amorem patriæ constantissimè repudiavit. Ceteri autem ferè universi studiis innutriti, ac plerique in Latina, Græcaque lingua ita versati, ut non aliena tantummodo scripta imprimerent, sed ipsi scriberent imprimenda. Quocirca Michaël Maittaire (e) sic concludit. „ Libet interim observare quanto „ in pretio tum fuerit Ars Typographica, cui manum admovere docti omnium ordinum Viri, „ & ex Sacerdotali, & Equestri dignitate neutiquam erubescebant; „ cui adjungendus meritò est Angelus Roccha, qui comparationem quandam instituens inter antiquos, recentesque Typographos hæc scribit: „ Typographia non solùm à nobilibus, & eruditis Viris, ac ditissimis quidem fuit inventa, sed etiam ab hujus generis hominibus diù exculta. Hac autem tempestate, „ in qua per totum ferè terrarum Orbem exercetur, vilissimus quisque, (perpaucis exceptis) „ egenus præterea, nulliusque eruditionis homunculus, eam illotis tractat manibus; spe tantùm „ lucri, aut mercaturæ exercendæ gratia ductus. „ (f)

Qui verò aut emendandis, aut conferendis editionibus insudabant, quanti porrò nominis Viri, quantâque doctrinâ insignes erant? Ii fermè omnes fuere, qui eo seculo celebriori in literis gloriæ strepitu floruere, Omnibonus Leonicenus, Merula, Lapidanus, Pomponius Letus, Platyna, Demetrius Chancondyles, aliique, quorum Catalogum texit in sua Correctorum in Typographiis Eruditorum Centuria, quam Norimbergæ edidit paucis ab hinc annis Johannes Conradus Zeltnerus, ante quos omnes statuuntur duo Infulâ, & pedo Venerabiles Præsules, Johannes Andreas Episcopus Aleriensis, & Johannes Antonius Campanus Episcopus Teramensis doctrinâ, & libris editis clarissimi. Industriæ tam peritorum Artificum, ac diligentiæ eorum, qui editionibus præerant, debent pretium suum excusa illa tempestate Volumina, ut pari propemodum veneratione ac Manuscripta excipiantur, certique simus de fide, ac sinceritate Auctorum, quæ tunc primùm è privato Bibliothecarum penu eruebantur; ac proinde in aperto est, quàm proficuum hoc studium esse possit, cum hac ratione se unicè adductum, ut Catalogum superiùs dictum vulgaret, profiteatur Philippus Labbæus, sic ante ipsum præfatus. „ Quàm necessariæ „ sint ad recudendos veterum Scriptorum, præsertim latinorum libros primæ editiones illæ, quæ „ ante centum, & quinquaginta annos in ipsis penè Typographiæ incunabulis prodierunt, quam„ que eæ nonnunquam emendatæ existant, ut vicem etiam Manuscriptorum codicum supplere „ possint, doctos Viros docere non aggrediar. Sciunt enim verò quantùm sibi in iis præsidii, at„ que

(a) Ubi supra pag. 42. (b) Ibid. pag. 74.
(c) Ita subscriptus legitur in Rationali Durandi edito anno 1459.
(d) Epitome rerum German. cap. 65. apud Mallincrot de arte Typograph. pag. 84.
(e) Fol. 82. nota prima.
(f) Biblioth. Apostolica pag. 412.

„ que adjumenti collocatum ſit, modò nomenclatorem aliquem, ducemque fidum nanciſcantur, „ qui eas veluti digito indicet, quibuſque in locis deliteſcant liquidò aperiat. Fungar ego tua cauſſa lubens hoc quoque munere, candide Lector &c. „

Alterum magni momenti emolumentum eſt, quòd antiqui codices primò impreſſi, non modò emendatione, ac ſyncero textu novis parandis editionibus plurimùm inſervire poſſunt, ſed Hiſtoriæ quoque illorum temporum illuſtrandæ multum prodeſſe, pluribuſque evolvendis ambagibus, quibus adhuc vel opinionum, vel Chronologiæ varietas nos implicat, incertoſque tenet, non mediocre præferunt lumen. Cùm enim non paucis primæ impreſſionis libris affixæ ſint aut Epiſtolæ nuncupatoriæ, aut Præfationes, in quibus inſignium Virorum mentio inſeritur, cognationes, affinitates, munera, honores, geſtæque res celebres indicantur, quis non videt uberrimam hinc meſſem colligi poſſe ad ſteriles quandoque Hiſtorias amplificandas, aſſignanda certa temporum ſpatia, implexas Genealogicas ſeries firmiùs texendas, Vitaſque illuſtrium Scriptorum amplè condendas, quorum vel nullum, vel nudum perſæpe nomen ad hæc ſæcula tranſmeavit? Iſta omnia quanti in re litteraria proventus ſint, nemo ſatis explicare poteſt; his tamen privamur, niſi ad vetuſta perquirenda exemplaria animum convertamus; venientium enim ponè ætatum ſive incuria, ſive amor nimis præfervidus gloriæ capiendæ, exordia illa, & erudita ornamenta omnia antiquarum editionum abſcindens, nova Præambula ſcripta, novaſque Epiſtolas ſubſtituit tanto Hiſtoriæ damno, ut ob id juremeritò ſummo in pretio eſſe debeat libraria vetuſta ſuppellex. Unum, vel alterum in re noſtra Mediolanenſi exemplum dabimus. Franciſci Philelphi Viri eloquentia, ac Poëſi, Græca Latinaque lingua, ſua ætate præclariſſimi res geſtæ ita tenui, confuſaque etiam narratione recenſentur, ut nec ipſum expletæ mortalitatis tempus certò referatur. Auctor enim additamentorum ad Gerardum Johannem Voſſium de Hiſtoricis Latinis in Ephemeride Veneta (vulgò *Giornale de' Letterati*) XIV. & XV. (a) auctoritate Matthiæ Palermii nixus, illum morte abreptum affirmat anno MCCCCLXXX., reprehendens Voſſium, qui altero poſt anno mortuum ſcripſerat; quamvis poſtmodum errorem ſuum emendaverit ex Chronico MS.to Bartholomæi Fontii, dubiam tamen adhuc relinquens hanc opinionem (b). Lucas item Gauricus in ſuo Tractatu Aſtrologico IV. (c) menſes inſuper, & dies vitæ ejuſdem enumerat, inquiens Philelphum obiiſſe cùm ageret annum octuageſimum primum, menſes octo, dies duodecim vitæ. Quantùm tamen à vero aberret uterque, docet Epiſtola ejuſdem, impreſſa ante vetuſtum Codicem Orationum, aliorumque Operum quorundam ab ipſo editorum, dataque Mediolani anno MCCCCLXXXI., quam ſuo loco deſcribemus. In ea enim apertè teſtatur ſe cùm illam exararet, octuageſimum quartum propè annum ætatis ſuæ attigiſſe. Ejuſdem verò res geſtas adeò minutim narrat in Invectiva prima contra Georgium Merulam, Mediolani eodem hoc anno excuſa, Gabriel Paverus Fontana Philelphi diſcipulus, ut mirer in Voſſio, aliiſque de ipſo ſcribentibus, tantas calami anguſtias, nec alia ratione illos excuſem, niſi quod invectivæ hujuſmodi editio, Exemplarium inopia, ac vetuſtate ſua, ipſorum oculos fugerit.

Marium item Philelphum, Franciſci filium Leander Albertus in Italiæ deſcriptione, ubi de ipſo loquitur, ſecurè tradit relictum eſſe à Patre *non tam ingenii, quàm fortunarum hæredem*. Utrumque falſi arguunt antiqua monumenta; ex duabus namque Epiſtolis Franciſci Puteolani, & Lodovici Mondelli, quas infra videbimus, dilucidè patet & pauperem Patrem defunctum, cui ad Thuſcos ultimò proficiſcenti Jacobus Antiquarius viaticum liberaliter præbere debuit; & filium Marium, integro ante patrem anno, vitâ exceſſiſſe, cujus jam mortui Epiſtolarium vulgavit Mondellus eo prorſus tempore, quo adhuc integer viribus, proſperâque valetudine Mediolani vigebat Genitor Philelphus.

Quandoquidem verò Invectivæ ſuperiùs dictæ, ac ferme deperditæ mentionem injecimus, animadvertere licet, hujuſmodi ſtudio hanc etiam Scriptoribus antiquis gratiam reddi, ut vigiliæ, laboreſque ſui ſemel tantùm excuſi, & ſupervenientium inde librorum recentium mole veluti conſepulti, meritâ iterum luce fruantur, ſciatque poſteritas quantùm ipſis literæ debeant. Quot enim inſignes quoque materiâ, & methodo ſcribendi lucubrationes neglectas in angulis Bibliothecarum, aut laceras in tabernis offendimus, quas non aliâ culpâ retrò abjectas, veluti rudes vetuſtatis reliquias dedignatæ ſunt venientes ætates, niſi quòd Gothicâ, implexâque formâ impreſſæ legentibus tœdium ſui facerent, oculiſque rotundo jam, ac magis explicato characteri aſſuetis ingratæ, & barbaræ viderentur. Præcipuè cùm rudis primùm Typographia in Italiam adveniens citò quidem ibi decorem, politioremque vultum acceperit, ut diximus, ſed non minus citò amiſerit cultum ſuum, fœdata hujuſmodi ſequioris notæ ſculptis literis, plureſque ubique libros Gothicè impreſſos ediderit, peſſimum exemplum dante Veneta Urbe, quæ ſicuti Magiſtra optimi characteris fuerat, ita enatos in Germania Gothicos typos nimis avidè amplectens, prima quoque omnium (d), teſte Chevallierio ceteras Urbes crudam hanc imprimendi formam edocuit, Gothicè excuſa per Johannem Colonienſem, nitidiſſimum alioquin Typographum, anno MCCCCLXXV. tertia parte ſummæ Theologicæ Alexandri Alenſis. Secutæ ſunt deinde abbreviationes in ſingulis fermè verbis tantâ intemperantiâ, ut neceſſe fuerit ſaltem Jure-conſultis librum

(a) Pagg. 347. & 297.
(b) Giorn. de' Letter. Tom. 17. pag. 331.
(c) Pag. 62.
(d) Ibid. parte 2 cap. 1. pag. 105.

brum excudere anno MCCCCIID., qui earundem lectionem exponeret; Quæ autem inexplicatæ, ac nimis confertæ in reliquas impressiones inductæ sunt, in causa fuere, ut ob lectionis difficultatem negligerentur, flammisque, aut tineis cibus fierent; atque hinc ortam veterum editionum raritatem, clademque, cui ut plurimùm obnoxios fuisse sacrorum Tractatuum libros deplorat idem Chevallierius (a) referens querelam Astensis contra Typographos quosdam, nonnisi in profanis Auctoribus nitorem impressionum curantes: *Lynceis utuntur oculis, & herculeo labore, si quando Ethnicorum aliquis, aut nugax Poëta, aut verbosus Orator est imprimendus; sacris quosvis typos, quamvis tritos, & confusaneos adhibent*. Quot etiam illustrium Auctorum Commentaria, Scholia, Explanationes primo seculo excusæ sunt, quæ aut expilata indigno plagio, & nullâ antiqui lucubratoris memoriâ exaratâ, aut præterita negligenti silentio cariosis in tenebris jacere jussit novarum rerum amor, primæque gloriæ occupandæ inanis ambitio? Digna est, quæ hîc inseratur sapiens querimonia Marchionis Scipionis Maffæi, Scriptoris nostro hoc ævo non tam nobilitate, quàm eruditione clarissimi. Scribens ille aureum de antiqua Veronæ conditione opusculum acutè adnotat (b), proximis annis emanasse plures Catulli editiones, frequentibus illustratas notis, & selectioris chartæ nitore, ac tinctis exquisitè literis conspicuas, in quibus omninò subticentur nomina Baptistæ Guarini, & Alexandri ejus filii, necnon Parthenii, qui primi eximiique fuere hujus Poëtæ Commentatores. Id tamen dictu mirum, subjungit (omissa etiam laude, quæ ignotam aperientibus viam debetur), necessarium adhuc est ad priscos, neglectosque illos Commentatores confugere, si genuinum Catulli sensum acu attingere velimus; cùm recens adspersæ explicationes venustate quidem sermonis, ac multa eruditione luxurient, sed quæ ab Auctore nativam obscuritatem minimè depellant: immo, quod gravius videtur, textum ipsum Catulli, ut sinceriùs legi possit, non in præclaris hisce temporum nostrorum exemplaribus, sed in fumosis, corrosisque antiquitate primis impressionibus est exquirendum; proindeque justa urgeri sollicitudine doctos Anglos ait, qui liberaliore pretio illas mercantur.

Adde, non rarò falli ingenuos Lectores, quibus celebris alicujus Authoris editio tanquam princeps, atque ideò venerabilior, emendatiorque proponitur, cùm tamen excussis diligentiùs Bibliothecis antiquior alia, digniorque emergat. Hujus innocentis ceteroqui culpæ exempla passim occurrunt in Bibliotheca universali Conradi Gesneri, Græcâ & Latinâ Alberti Fabricii, Ecclesiasticâ Ludovici Ellies Du-Pin, aliisque Scriptoribus vastam hujusmodi materiam complectentibus, quos solicita præsentis seculi indago objectis ævi superioris impressionibus non rarò erroris admonuit; atque in hoc lapsum quoque Isaacum Casaubonum, Virum certè doctissimum, nisi in Orthodoxos Auctores nimis superbè pugnasset, notat Claudius Salmasius: cùm enim ille eruditas subjiciens adnotationes Historiæ augustæ, Venetam editionem anno MCCCCXC. curatam, veluti omnium primam venditasset, alteram iste protulit multis ante annis Mediolani peractam tantæ emendationis, ut cum MSto Codice Bibliothecæ Palatinæ omnino consentiens, animum viresque ipsi addiderit ad arduam suscipiendam provinciam illius Historiæ iterum illustrandæ, quam tantus Scriptor laboribus suis visus penè fuerat exhausisse.

Longo item usu in hisce studiis perdiscimus non ita facilem fidem, laudemque illis tribuendam, qui gloriam apud posteros aucupaturi, acsi è reconditis scriniis novas literariæ mercis sarcinas extraherent, primique veherent in publicum, specioso hoc *Anecdotorum* prænomine laudabiles labores suos, quos vulgant, à reliqua librorum familia distinctos volunt; Norunt enim eruditi quanta in hoc uberi campo seges, quam primò se metere nonnulli arbitrantur, alienâ jam falce decussa aliquando inveniatur. Unum ego producam sicuti à nostra ætate remotius, ita à nostra Urbe non omnino abhorrens. Collegerat jussu Alexandri VI. Summi Pontificis Historiam Siculam magno cum labore, ingentis famæ doctrinæque Scriptor Felinus Sandeus, eique indiderat titulum *Epitome de Regno Siciliæ, & Apuliæ*. Hanc typis Wechelianis à domestica Bibliotheca erutam imprimi curavit Hannoviæ anno MDCXI. Marquardus Freherus, excusâ in fronte libri illustri hac commendatione, *nunc primùm in lucem edita*. Et tamen alteram editionem hujus operis, supra centum & quindecim annos antiquiorem viderat Roma, cujus exemplar Ambrosiana Bibliotheca custodit, nullo quidem subscripto loco, Typographo, & anno, sed certè impressum Romæ anno MCCCCXCV. Michaël namque Fernus Mediolanensis, ibidem tunc degens, hanc sibi gloriam vendicaverat vulgandi eum librum, à modesto Auctore invito etiam subreptum; id enim ipse testatur in Epistola *ad Pomponium Lætum Literatorum Principem* eidem præfixâ, datâque eomet anno, quo expirante Campani Aprutini Antistitis opera edidit, eorundem necdum impressorum gloriosam mentionem in nuncupatoria ad *Lætum* injiciens. Extat & altera Epistola cum eleganti Epigrammate Ferni nostri ad Felinum Sandeum, quam Freherus quidem retulit, malè tamen Michaëlis *Ferini* nomen ubique usurpans, utpotè fortasse in vitiato Manuscripto suo codice ita descriptum.

Præterea neminem latet, in more positum fuisse apud antiquos Typographos, ut post collocatum in calce editi codicis tempus, & locum, plura ad historiam proficua subjicerent, Principes nempe, qui tunc rerum potiebantur, aut Reipublicæ præerant, in qua Opus vulgabatur: nobiles, divitesque viros, qui impendio suo typorum fovebant labores: Eruditorum hominum nomina, quorum sudoribus, & curâ emendati prodibant codices: eventus quoque insignes, victorias, clades, memorandaque naturæ opera, quemadmodum fuit maxima Ecclipsis Solis diei

XXVIII.

(a) Pag. 109. & 110. (b) Pag. 20.

XXVIII. Maji, quam fecuta eft mors Mahumetis, Magni Turcarum Domini, quæque fubfcripta legitur libro Mediolani impreffo anno MCCCCLXXXI. Itidem translatio hujus noftræ Ditionis in Ludovici XII. Galliarum Regis imperium, cujus memoriam refert liber excufus, infcriptufque *Scrutinium Confiliorum Quatriconfulti Collegii Auguftini Papienfis*, cui affixa in calce eft fubfequens Epocha: *Florentiæ per Bartholomæum præsb. Florentinum menfe, & anno tranfmigrationis Ducatus Mediolani MCCCCC. XXV. Aprilis*. Quocirca valdè abftemii, ftupidique in politiori eruditione palati effe illum oportet, cui hæc ftudia non fapiant, videaturque folummodo inanis oculorum diligentia, aut fupervacanea ociofi cerebri cura, fervens illud defiderium, quo præfens feculum antiqua fectatur.

Fines prætercam præambuli fermonis, abutarque nimis patientiâ Lectoris, fi minutim omnia perfequi velim. Sufficiat coronidis loco hìc attexere, quod Michaël Maittaire non tam præftantis judicii, quàm fummæ in hujufcemodi ftudio experientiæ laude celeberrimus, initio operis fui profeffus eft (a) nullum videlicet fortaffe librum primâ ætate impreffum reperiri, qui licèt ob ftyli inelegantiam, aut argumenti futilis levitatem feverioribus humaniorum literarum affeclis ftomachum moveat, placato tamen, amicoque vultu excipi non debeat, cùm plerumque ex ipfo veluti pretiofo femæfæ antiquitatis ramento ignota hactenus aliqua, pergrataque eruditis notitia eruatur, hæc fubdens: „ Multijuga rerum, quæ in latè patenti literaturæ campo occur„ runt, ratio, & penè infinita ftudiorum, quæ eadem neque omnibus, nec omni tempore pla„ cere folent, varietas evincit, pauciffimos ex veteribus illis libros effe, quos quafi prorfus inu„ tiles abjici oporteat. Injuriâ negligimus fæpe, ac prætcrimus quicquid ad præfens conducere „ propofitum non putamus; idem poftea cum iifdem in ftudiis ex alio in aliud fiat viciffitudo, „ ac mutatio, aut cum ad alia fe converterit animus, defideramus, & fruftra requirimus; & ali„ cubi poteft nodus incidere, qui folvi non queat nifi libro vindice, qui hactenus pro vili, & in „ nullo loco habebatur.

De tempore inductæ Mediolanum Typographiæ.

CAP. III.

MIrum eft, quantùm hucufque fagax curiofitas inveftigandi primam, fynceramque hujus utiliffimæ artis, quafi dixerim, ex immortalibus adytis ad nos delapfæ originem, diftracta fuerit in varias, perplexafque opiniones, incertoque adhuc hæreat pede, nec tutum invenerit filum, quo fe expediat ab implicatis ambagibus; cùm enim rerum quamplurium longiffimè à nobis tum regione, tum tempore diffitarum initia fideli, plenâque narratione aut per manus tradita, aut in membranis defcripta ad aures, oculofque noftros profluxerint, infolens profectò videtur, præclarum hoc inventum, necdum tercentis evolutis annis nobifcum in Europâ enatum, ortus fui vices, conditionemque altâ obfcuritate recondere; & quemadmodum Nilus majeftate nominis, ac fœcundâ aquarum copiâ Ægyptum implens fecreti quadam religione fontem fuum olim tegebat, ita Typographiam ubique gentium tanquam humanæ induftriæ ac fagacitatis miraculum exceptam, diffufamque frequentiffimo ufu in omnes ferè provincias, latêre capite, ignotifque primordiis adeò celari, ut oblita fui, & in ipfis propemodum cunabulis fibi emortua dici poffit ars illa, quæ humanas res omnes edaci temporis invidiæ obnoxias æternitate donat, fluxamque memoriam, & labentem cum vita laudem refusâ quadam immortalitatis fpecie docet perennare. Multùm, fateor, lucis è tanta caligine expreffit conftans labor, & in id ftudium intenta Scriptorum folertia, fed inftar fulguris, quod nubes abrumpit, non diffolvit; quocirca adhuc omnia, quæ ad artis Typograpicæ infantiam pertinent occurrentibus paffim difficultatibus ita cernimus involuta, ut neque certum defignare annum, neque Inventorem ipfum, aut locum, in quo prima iftiufmodi opificii jacta fuerint femina, decernere liceat tutò, & abfque metu injuriæ, aut querelæ. Quamvis enim poft longa Auctorum diffidia non fecus, ac de Homeri patriâ certantium, in hoc fœdus conveniant calami eruditiores, ut fcilicet Johanni Gutembergio conceptæ primùm exercitæque tam nobilis Artis gloria tribuatur; Moguntia verò prima Urbium fuerit, in qua natale veluti folum calcographia fortita fit, jamque communi penè confenfu hæc fententia convaluerit; Nihilominus fuis fe minimè fpoliatas, dejectafque juribus impigrè adhuc contendunt celeberrimæ Urbes Argentina ad Rhenum, quæ Johannem Mentelium excogitatæ primùm Typographiæ laude celebrat, eundemque publico honore profecuta eft, ut refert (b) Jacobus Mentelius (fi fides agnato tefti haberi debet) *pulfu videlicet ingentis campanæ*, in illius obitu, *quod tantùm denatis Principibus, aut aliquâ dignatione, ac meritis fupra profanum vulgus evectis hominibus fiebat*: & Harlemum in Belgio, ubi memorem Typographiæ illic primùm inventæ titulum infcriptum legi, ac ftatuam confpici pofitam Laurentio Coftero viro Confulari, primo ipfius repertori teftatur Boxhius (c). Tempus verò (omiffis etiam, quæ Argentoratum, & Harlemum de tentatâ à Civibus fuis hac arte anno MCCCCXX., aut decen-

(a) Pag. 2. ad Lectorem.
(b) Parenef de Typograph. pag. 93.
(c) Apud la Laille pag. 5.

nio post, venditant potiùs, quàm probent) vagis adeò expansisque diffunditur spatiis, ut decem, & septem annorum intervallum defluxisse credatur ab inductis mobilium characterum formis protypis, prælisque, ad primum editum Librum certâ anni notâ subscriptum. Itaque deficiente ejus temporis probato Auctore, & autographo, cui tanquam duci itineris, & metæ conscio insistamus, dubio, cœcoque gressu divagamur; sed ne irritus omnino fluctuet labor, cùm nusquam tutum litus se aperiat, quam possumus tabulam arripimus, trahimusque annum natalem Typographiæ ad quadragesimum seculi XV., ut aliquam integri numeri Æram figamus. Trithemius siquidem vetustior hac in re Scriptor, quique cum altero ex primis hujus artificii inventoribus sermonem habuerat, dum Typographiæ nascentis memoriam suis Chronicis inserit ad annum MCCCCL. indefinitâ hac formulâ utitur: *His temporibus* &c. quæ propterea libertatem aliquam ingeniis facit, ut conjectent aliquot ante medium seculum annis huic curæ appositam manum, quo informis, rudisque compago (quemadmodum artium omnium initia sunt) expolita, & comptior prodiret. Sed quis fuerit præcedentium annorum, in quo vel serpere cœperint meditamenta, vel erumpere exordia, vel perfici rudimenta insignis hujus opificii, nemo prudenter opinari, nedum statuere potest.

Non disparem ab Urbe principe sortem patiuntur ejus Coloniæ; nam fatalis illa propemodum vel oblivio, vel incuria, quæ tot dubiis confundit Provinciam typographicæ Artis matrem, reliquas ferè omnes, in quas sensim diffusa est, eâdem ambiguitate suspensas tenet, ut ignorent vel annum, vel artificem, quo ad se deportatum hujusmodi beneficium senserint. Si Romam, Venetias, Lutetiam Parisiorum, aliasque perpaucas excipias, in quibus typorum primordia, ægrè tamen, venari possumus vel ex præfixis Epistolis, vel ex Epigrammate aliquo impressis ibi codicibus adsuto, ceteræ omnes coguntur esse immemores sortis suæ, nec designare initium possunt, sed vix conjicere vetustatem delatæ ad se hujus artis ex pura annorum nota, antiquioribus Libris subsignata: ita negligens sui tunc erat, quæ aliis insudabat industria, & quasi animum, ac diligentiam omnem exhausisset publica utilitas, nullum privati nominis studium habere visa est ars illa, tam mirè instituta, tam feliciter propagata. In hac, ut sic loquar, acephalæ Typographiæ classe Mediolanum quoque involvi non diffiteor. Exploratis enim Historiis, Epistolisque illustrium Virorum ea ætate in hac Urbe degentium tum vulgatis, tum manuscriptis, nullum ibi vestigium detegimus invectæ in nostram Metropolim librariæ impressionis, & ne literulam quidem ex tot calamis decidisse cernimus memorem loci, Typographi, Mecœnatis, quibus novam hanc artem vel primò ad nos delatam, vel benigno hospitio, & favore exceptam referamus: & quod justam admirationem ciet, Franciscus Philelphus in prægrandi Volumine, triginta septem libris ejusdem Epistolarum compacto, quæ usque ad septuagesimum tertium supra Millesimum, & quadringentesimum annum perveniunt, quamplura minùs celebria describens, de Typographia proculdubio suo tempore hùc inducta, omnino silet! quinimmo tribus Epistolis, anno MCCCCLXX. & sequente (a), expeditis ad Johannem Andream Aleriensem Episcopum, dum viriliter ipsum hortatur, ut quam restituendis bonis literis egregiam operam navabat, latinos veteres Auctores emendando, prælisque subjiciendo fervidè prosequeretur, eidemque gratias enixas agit, quòd Ciropædiam à se elaboratam flagitaret Romæ cudendam, nullum prorsùs verbum de Typis Mediolanensibus habet; cùm tamen certum sit ineunte illo met anno, ut infra ostendemus, Mediolani præla viguisse. Proinde, ne instituto meo viderer deesse, atque in hoc qualicumque labore aliquid desiderandum relinquerem, hanc quoque aleam tentare studui, ea omnia rimatus, quæ aliquam minimè spernendam lucem afferre possent Typographiæ nostræ primordiis illustrandis.

Et primò, si patriæ amori indulgere licentiùs placeret, & veniâ illâ uti vellem, quam Titus Livius in Exordio Historiæ Romanæ dari antiquitati asserebat, ut initia rerum augustiora faciat, in promptu Auctor esset, qui Typos Mediolanenses decoros redderet gloriâ ætatis grandioris, quàm, quæ ullas unquam extra Germaniam Urbes honestasse hactenus deprædicetur. Mollerus enim ab Alberto Fabricio in sua latina Bibliotheca (b) relatus, laudem hanc nostram ad MCCCCLV. retrahit, Historiam Augustam eo anno Mediolani excusam absque ulla formidine, vel hæsitatione affirmans; sed quia nec mendaciis laudem aucupare in animo est, nec eâ rerum ignorantiâ seculum hoc laborat, ut miscendo fabulis veritatem eruditis Viris possit imponi, sibilis & chachinnis explodendum id dicimus, cùm ne in Germania quidem ullus hucusque occurrerit liber tantæ antiquitatis Æra signatus, primusque, qui annum remotiorem indicet, sit *codex Psalmorum* biennio post Moguntiæ impressus, servatusque velut insigne Typographicæ artis monumentum, ac pretiosæ raritatis decus in Cæsarea Vindobonensi Bibliotheca. Nihilominus, etsi altè adeò exordiri Mediolanensem Typographiam, citra audaciæ inscitiæque probrum, haudquaquam liceat, non tamen justæ, solidæque auctoritatis præsidio ita destituimur, ut Urbem nostram nulli alteri Italiæ secundam aut vetustate, aut nobilitate hujus artis ostendere minimè valeamus.

Postquam à Germania iter suum instituit peregrinatura in nostras Regiones ars hæc præstantissima, primum hospitæ sedis eidem datæ honorem inter omnes Italiæ partes sibi vendicat Sublacense Cœnobium, in quo septem Lactantii Firmiani Institutionum libri anno MCCCCLXV. im-

(a) Lib. 32. fol. 225. & seqq.
(b) Pag. 551. primæ partis.

impressi fuere, & eorundem nitidissimum exemplar adhuc ibidem custoditur tam vigili religione, ut, quemadmodum per Litteras inde acceptas intellexi, tanquam perduellis consilii reus, animoque deprædator venerabilis illius Sacrarii habeatur, si quis ex Monachis codicem illum abalienandum censuerit, ingenti quantumvis pretio sæpius etiam repudiato. Ante hunc annum nulla certa, & fixa vestigia usque adhuc emicuere, ex quibus appareat Typographiam aliò pedem intulisse, sive de Italia sermo sit, sive de Galliis, ad quas testimonio Chevallierii solùm quinquennio post pervênit; multòque minùs dissitas longè provincias credi potest citiùs peragrasse. Nec momentum facit, quod refert Polydorus Virgilius, & ex ipso Angelus Roccha fidenter, ac absque censura suæ Vaticanæ Bibliothecæ attexuit (a), anno videlicet MCCCCLVIII. artem istam per notos Opifices Pannartz, & Swenheim fuisse Romæ illatam; id enim à veritate omnino dissonum, ut mox patebit, inter alias gerras, nugasque trudendum arbitror, quas lutulentis è rivis bibulo nimis calamo haustas Scriptor ille in eodem de *Rerum Inventoribus* opere citra delectum, confertimque vulgavit. Etenim quàm erronea sit hujusmodi assertio, apertè liquet ex Johanne Andrea Aleriensi Episcopo, teste eorum temporum dignissimo, doctissimoque. Inscribens ille Epistolas Sancti Hieronymi, anno MCCCCLXVIII. Romæ editas Paulo II., qui nonnisi quadriennio ante ad Apostolicam supremi Hierarchæ Dignitatem fuerat evectus, inter ceteras felicis sui regiminis laudes gratulatur potissimùm, auctam ab ipso primùm celeberrima hac arte Romanam Urbem, sic prosequens: „ Tuis certè temporibus ad reliquas Dei gratias hoc etiam felicitatis Orbi „ Christiano accessit, ac munus, ut pauperrimi quique parvâ pecuniâ Bibliothecas possint redi„ mere . . . . Hoc est quod gloriosa illa, ac Cœlo digna anima Nicolai Cusensis Cardina„ lis S. Petri ad Vincula peroptabat, ut hæc sancta Ars, quæ oriri tunc videbatur in Germania „ Romam deduceretur; Jam vota illius . . . . . tuo tempore impleta sunt. „ Quod etiam adnotavit in suo Itinere Italico V. Cl. Joh. Mabillon (b), licèt fallatur in iis, quæ subjungit, videlicet inchoatam Romæ rudi Minerva à duobus illis Germanis Typographiam fuisse, deinde à Nicolao Jenson Gallo mirum in modum ibidem illustratam; neque enim verum est, aut caruisse sua venustate, & elegantia editiones à geminis illis Typographis concinnatas, ut Ambrosiana hæc Bibliotheca, aliæque Mediolanenses quampluribus earum divites docere possunt; aut Nicolaum Jenson ullo unquam tempore Romæ typos exercuisse; aut alium natione Gallum tam exactam ibi manum indigesto adhuc operi apposuisse: sed Udalricus Ham, quod cognomen latinè sonat *Gallus*, ut innui Cap. 2. eximius tunc Romæ Impressor Gallico huic Scriptori grati erroris fortasse fuit caussa.

His generatim præmissis jam redeo ad propositum meum, quo Mediolanum Typographicæ artis antiquitate nulli post Moguntiam Urbi palmam cedere ostendendum decrevi. Et quia Sublacum primas occupare videtur, ut superiùs delibavi, rem actam jure opinabor (nisi quid novi è scriniis tam fervida hucusque diligentiâ evolutis, ex improviso emergat) si evincam eodem anno, quo Sublacense Monasterium de accepta in hospitium Typographia tutò gloriatur, eam nostræ quoque Urbis fuisse inquilinam. Id liberè, & absque ulla adversæ opinionis umbra asserere non dubitavit Albertus Fabricius, in quo, utpote extraneo nobis Scriptore, neque præoccupatum animum, neque privati amoris gratiam suspicari licet; loquens enim de memorata jam Historiæ Augustæ editione Mediolani elaborata, quam malè Mollerus ad annum MCCCCLV. retulerat, eam anno LXV. ejusdem Seculi affigit; hocque assertum non solùm enunciat Tomo primo, sed iterum in Supplemento (c) strenuè confirmat. Et quia candidè rem agere volo, non inficias eo, desiderari apud nos hujus impressionis exemplar, nec posse Urbem nostram, quemadmodum Sublacum, obtrudere vivis oculis codicem ipsum: nec mirum. Quid enim faciliùs, quàm in tam varia temporum vicissitudine, bellorum injuriis, exterorum incursionibus, mutatione dominii vel deperditam, vel direptam copiam omnem hujus, aliorumque plurium librorum, ut consentaneè ad superiùs dicta conjicere possumus? Nihilominus si ætati nostræ hoc solatium invidet vel sors adversa, vel incuriosus antehac veterum rerum contemptus, non defuit præcedenti proximè Seculo irreprehensum oculorum testimonium, quod ad nos transmisit Viri & doctrinâ, & famâ celeberrimi auctoritas. Is est prælaudatus Claudius Salmasius, qui antiquissimæ hujus Mediolanensis editionis exemplum sibi dono datum ab intimo Amico testatur, nec parùm inde incitamenti, auxiliique habuisse, ut sapientes curas suas intenderet ad explanandam magis Historiam Augustam, etiam post doctissimas Casauboni Commentationes. Ipsius verba hæc sunt, quæ in prima ad Ælium Spartianum adnotatione, post commendatam summam in hac re Casauboni diligentiam, injectamque memoriam codicis Palatini, in Præfatione ad Lectorem fusiùs descripti, subdit: „ Ecce autem „ cùm in eo essem, ut de nova editione Augustæ Historiæ seriò cogitarem, & hoc cùm maximè „ agerem, antiquam illius editionem Mediolani curatam utendam mihi commodavit optimus, „ & doctissimus Juretus noster; eam ego meliori jure principem editionem vocare possem, quàm „ quæ hoc nomine, ac titulo ab eruditissimo Casaubono donata est. Mediolanensis enim illa „ *totis vigintiquinque annis* ista Veneta, quâ Casaubonus usus est, & quam pro principe habuit, „ *anterior esse liquida fide comprobatur*. „ Prosequitur deinde amovere à se periculum erroris, quo inspersum Casaubonum notaverat, inquiens, se non ideo audere hanc omnium editionum pri-

(a) In Appendice pag. 411.
(b) Pag. 64.
(c) Pag. 246.

primam afferere, licèt illa Veneta tot annis antiquiorem; potuiffet enim in Germania jam divite tot infignibus typographici opificii laboribus, antequam è finibus fuis excederet, altera vetuftior, nec fibi nota proferri, concluditque certè *meliorem* Venetâ effe, *& quæ vice manufcripti ipfi fuit, in omnibus ferè confentiens cum illo Palatino codice optimo, adeout planè ad ejus typum, & exemplar bona fide expreffa, & excufa effe videretur*.

Editio Veneta, quam principem Cafaubonus vocaverat, cujufque ætatem ab ipfomet relatam deprehendimus in fronte emendationum fuarum, peracta eft in illa Urbe anno MCCCCXC. per Johannem Rubeum de Vercellis, id teftantibus quoque Typographicis Annalibus, ex quibus corrigendam adverto poftremam Lugduno-Batavam impreffionem, quæ pro nonagefimo, octuagefimum annum mendosè recudit. Et hæc fortaffe Mollerum decepit, qui detractis vigintiquinque annis à Salmafio indicatis, quinquagefimum quintum ejus feculi annum inde collegit. Stante igitur, ut certum eft, Venetam editionem, anno prædicto nonagefimo fuiffe compactam: ftante manifefta affirmatione Salmafii, qui librum præ oculis habuit, fedulò fcrutatus eft, frequenti manu attrivit, impigrèque fatetur hanc noftram editionem *vigintiquinque annis* priorem, incomperto eft ipfam anno MCCCCLXV. Mediolanenfibus è typis prodiiffe. Atque, ut locum omnem fufpicioni præcludam, quæ fubnafci cujufpiam animo poffet ex fatis frequenti in Typographis vitio, quo notas numerorum vel ofcitanter, vel imperitè compingunt, duo in Salmafii fcripto obfervatione digna cenfeo, ex quibus dilucidè patebit, haudquaquam credi poffe labem numeri obrepfiffe. Primum eft, quòd ipfe non utitur Arabicis, aut Romanis numerorum figuris, in quibus facilior eft opificum lapfus, fi unam omittant, aut præpofterè fupponant, fed patentibus, extenfifque literis, ut jacent: *totis vigintiquinque annis*, exprimit fenfum fuum: alterum, quòd Mediolanenfis fupra Veneti Codicis antiquitatem non per fallaces conjecturas elicitam, aut incertæ fupputationis ambagibus obnoxiam, fed *liquida fide comprobatam* oculatus teftis afféverat. Quapropter nifi in tam diligenti Scriptore vel fidei integritatem fugillare, vel juxta Plauti phrafim (a) Glaucomam ob oculos objectam dicere velimus, ut, quod viderit non viderit, denegari Mediolano decus hoc nequit, quod egredienti natalibus è fedibus Typographiæ æquali faltem cum Sublacenfibus gloriâ primum hofpitium aperuerit.

Hactenus tamen cum prædicti Cœnobii Religiofiffimis incolis amicum prælium fuit, ne fuperari ab ipfis Typographicæ Artis ornamento videremur; nunc confociatis Viribus decertandum remanet, ne tam eximii decoris antiquitate à Veneta Urbe vincamur. Superioribus annis fuam de ortu, & progreffu univerfæ Typographiæ Hiftoriam aggreffus Michaël Maittaire, inter multa, quæ è ruderibus otiofæ, defpectæque vetuftatis eruta, veluti telluris incognitæ ftrenuus detector, eruditis expofuit, *perinfigne*, ut ipfe ait, *Typographicum opus*, ac raritate fumma confpicuum profert, cui majorem conciliaturus venerationem magnificum hunc exordii apparatum præmittit (b). *Attende Lector, & expecta, quod latuit hactenus plerifque ignotum* &c. Libri titulum partim rudi Italico, & partim Latino fermone exprimi refert his verbis: *Quefta fie una Opera, la quale fi chiama* Decor Puellarum: *Zoe Honore delle Donzelle, la quale da ragola forma, e modo al ftato de le honefte Donzelle*; in calce autem legi: *Anno à Chrifti Incarnatione. MCCCCLXI. per Magiftrum Nicolaum Jenfon. Hoc opus, quod Puellarum Decor dicitur, feliciter impreffum eft*. Quandoquidem verò omiffum eft Loci nomen, nihil obftare ait, quin conjiciat id opus elaboratum fuiffe *Venetiis*, in qua Urbe præli fui fedem fixit præcellens ille Typographus, ftatimque in ejufdem laudes effufus habenas omnes eloquentiæ laxat, inclamans felicem Galliam tam celebris Alumni natalibus illuftrem: felices Venetias tanti inquilini hofpitio nobilitatas, ipfum denique Artificem ftatuâ dignum marmoreâ, utpote qui primis inventoribus Faufto, & Schœffero fermè par ætate, longè illis virtute præftaverit, uno tentamine artem incipiens perficienfque, difcipulus fimul, ac Magifter. Porrò fi veritati congruerent, quæ tanto hic promiffor hiatu decantat, conclamatum effet de gloria Sublacenfium, & noftrâ; quadriennio enim integro ante vulgatum hucufque Italicæ Typographiæ initium, vidiffent Venetiæ tam infignis Artificis prælo exornatas Officinas fuas, caputque ideo fupra ceteras Urbes, fingulari hoc etiam decore auctæ erigere meritò poffent. Verùm, fi animi mei fententiam depromere fas eft, abreptum Auctorem iftum dixerim amore nationis fuæ, captumque prima fpecie inventi libri, quæ amplificando Gallici Artificis nomini campum aperiret, quin acutiore indagine intus pervaderet, atque ad incudem critici examinis feriò perpendendam veritatem vocaret. Haud dubiè, quicumque fagaci nare illorum temporum memorias fcrutetur, tam liberalem Nicolao Jenfon antiquitatem impreffionis neutiquam poterit indulgere, adductumque à Maittaire Librum relegabit jure ad pfeudepigrapham turbam aliorum plurium, qui vitiatâ anni notâ ex omiffo Romano aliquo numero fpuriam vetuftatem imperitis oculis ingerunt, ut Opufcula Sancti Thomæ Mediolani, anno MCCCLXXXVIII. Lactantius Venetiis, anno MCCCLXXX. Stultifera navis Parifiis MCCCCVI, & alia permulta ejufdem ftigmatis opera, in quibus eruditi Viri non longævam præ ceteris originem gratulabundi fufpiciunt, fed incautam Typographi manum, quam facilis unius, vel alterius literulæ fuga elufit, benignè excufant. Plura hujus negligentiæ, non admodum raræ in antiquis Typographis, exempla profert idem Maittaire (c), qui fubirafcens iifdem, errorem admif-

(a) Miles glor. actu 2. Scœna 1. verfu 70.
(b) Ubi fupra pag. 36.
(c) Tom. 1. pag. 297. nota f.

missum in præpostero assignando anno editionis quorundam librorum, *vix ignoscendum* appellat.

Neque temerè, & absque gravi fundamento id decerno; benè conscius, quòd nutaret omnis historia, si quivis genio suo posset numeri lapsum obtrudere. Sed eodem in explosis jam libris obvio errore mancum esse hoc quoque exemplar, annum sexagesimum primum, pro septuagesimo primo subjiciens, defectu romanæ literæ X, quæ decennium exprimit, clarè colligo ex publico testimonio Johannis Spirensis, qui à se primùm typographiam Venetiis exercitam, ibique institutam nonnisi anno MCCCCLXIX. suismet typis professus fuit. Luculentè utrumque testantur Carmina illa, quæ Epistolis familiaribus Ciceronis eodem anno Venetiis impressis subscripsit; in iis enim & se primum hujus artis in illa Urbe Auctorem, & hunc primò excusum à se librum Typographus ipse declarat; Carmina hæc sunt:

Primus in Adriaca formis impressit ahenis
Urbe libros Spirâ genitus de stirpe Johannes.
In reliquis sit quanta, vides, spes, Lector, habenda,
Quom labor hic primus calami superaverit artem.

Nec tam validè munitum perfugium est, quo se recipere studet illisus hìc veluti ad scopulum Michaël Maittaire inquiens (a) fortasse „ Johannem Spirensem sibi plus justo arrogavisse. „ Nec enim hujusmodi jactantia ignota erat antiquis illis Typographis, qui in eadem arte exco„ lenda rivales de primatu inter se contendebant, & ambitiosis librorum Inscriptionibus sibi to„ tam quisque, & quasi unicam laudem asserebant. „ Id nempe in gratiam Contribulis sui tantummodo dictum, reclamantibus undique loci, ac temporis circumstantiis nemo non videt. Quis enim credat impudenti adeò mendacio nomen, librosque suos fœdare voluisse Johannem Spirensem, ut se primum typographicâ benemeritum laude jactaret in illamet Urbe, quæ octennii antiquitatem objicere falso assertori, & subjectis oculo libris à Nicolao Jenson excusis vacuam arrogantiam obtundere potuisset? Quis credat Nicolaum ipsum, qui eodem tempore cum Johanne de Spira Venetiis imprimebat, tam placido silentio præteriturum irrogatam sibi hanc injuriam, ut nulli impressorum operum primatus sui memoriam affigeret, exultantemque impunè audaciam æmuli non infringeret; præcipuè cùm Johanne brevì præmortuo, patens area indigno refellendo commento in quamplurimis à se postmodum editis voluminibus reclusa videretur? Hæc dilucidè ostendunt, quæ fides habenda sit libro ad extendendam in remotiorem ætatem Jenson gloriam, tanta cum Lectoris admiratione producto. Sed alterum solidius etiam, ac ineluctabile, ut reor, argumentum est, quod eruo ex Epistolâ Johannis Andreæ Aleriensis Antistitis, scriptâ ad Sixtum IV. Summum Pontificem, præfixâque Tomo V. antiquæ editionis Glossæ Nicolai de Lyra; Cùm enim anno MCCCCLXXII. Conradus Swenheim, & Arnoldus Pannartz permagnum illud opus Romæ typis committerent, atque ob immanes, quos prælum tandiù fatigatum exhauserat, sumptus ad extremam penè egestatem redacti essent, supplicem libellum Sixto Papæ porrexere, ut aliquo liberalis clementiæ subsidio inopiâ levarentur; utque efficaciùs id impetrarent, Aleriensem Pontifici Maximo summè acceptum, ac de illorum exantlatis beneficio literarum laboribus optimè edoctum impulere, ut preces suas Sanctissimi pedibus advolveret. Suscepit hanc libentissimè provinciam Aleriæ Episcopus, eorumque veluti personam induens scripsit illicò ad Summum Pontificem, tam nobilium artificum sudores, & impensas exponens; quodque primò objecit oculis Sixti ad obtendendam justam optato levamini causam, hoc unum fuit, invexisse illos in Italiam tanti commodi artem antea ignotam, suoque exemplo præivisse, ut ceteri Opifices Librarii idem auderent. Ejusdem verba id exprimentia, quæ ad institutum meum pertinent, excerpta hic subjicio: „ Ut digneris misericorditer occurrere, servuli „ tuæ Sanctitatis Conradus Swenheim, & Arnoldus Pannartz, Impressores nostri, ac utilissimæ „ hujus fictoriæ artis *primi in Italia Opifices* implorant. „ Certè si Nicolaus Jenson tot ante annis libros Venetiis excudisset, quomodo salvâ fide, ac veneratione Summo Pontifici debitâ, asserere tam liberè potuisset Aleriensis Præsul *primos* illos hujus inventi *artifices* in Italiâ extitisse? Anne dubitandum est tam eruditum Præsulem ignorasse, quæ suâmet ætate Venetiis peracta erant, quæque novitate rei famam, & desiderium acuente, per omnium ora, & manus volitare debuissent? Aut fortasse credi potest etiam tantæ integritatis, dignitatisque Viro impingi debere vitium, quo laborasse primos Typographos affirmabat Maittaire, ut indebitam primatus laudem romanis illis artificibus arroganti, ac jactabundo calamo, & veritate posthabitâ adscribere voluisset? Profectò quemadmodum indecoro hoc probro onerandum minimè est clarissimum Aleriensis Antistitis nomen, ita procul dubio statuendum, corruptam anni notam in allato proximè libro fuisse, atque ideò ab anno MCCCCLXI. ad MCCCCLXXI. necessariò, ut suprà diximus, redigendam.

Multò minùs remorari nos à proposito debet, quod Michaël Maittaire ad hoc reponere conatur, sic scribens: „ Scio non deesse, quibus aliquid vitii in numeris subolet . . . etsi illi audian„ tur, ubi sistemus dubitandi finem? quoties enim cui libitum fuerit dubitare, numeri errorem „ statim causabitur. „ Jam huic quoque effugio viam obstruxi, ultrò præmonens, disparem esse

(a) Pag. 64. in notis sub lit. f.

ſortem librorum, qui nullo prudenter dubio pulſari poſſunt, & aliorum ætatem mentientium, quam coævi Scriptores, & inconcuſſæ fidei teſtimonia convellunt. Rem tamen domeſtico, ut ita dicam, exemplo illuſtrabo. Cùm ad aptiorem, concordemque ſonum fundenda iterum eſſent Æra Campana Eccleſiæ Parochialis Sancti Bartholomæi Mediolani, qui conſilio præerant Eccleſiaſtici Viri, religione quadam tacti alterum ex illis reſervare decreverant, veluti religioſum ſummæ antiquitatis monumentum, eo quod ipſi impreſſum annum MCXXX., quo primo compactum fuerat, legerant. Adfuit fortuitò hæc decernentibus Frater meus Franciſcus Hieronymus, olim Metropolitanæ hujus Urbis Eccleſiæ Canonicus Ordinarius, qui & ipſe perculſus rei tam antiquæ inſolentiâ, ad hujuſmodi Nolam inſpiciendam ſtatim ſacram turrim conſcendit, admiraturus reliquiam hanc Eccleſiaſtici æris, quæ barbaro Federici Ænobarbi excidio ſuperfuiſſet; dum autem curioſiùs, diligentiùſque latus omne circumſpicit, cœlatum advertit æs ipſum imagine S. Caroli Mediolanenſis Archiepiſcopi incinctâ radiis, & unâ primitus fusâ; unde ſubridens inquit: en detractam larvam mendaci antiquitati. Tam grande ſenium momento fecit incuria artificis, qui literam D tranſiliens, quingentos annos, quos æri non impreſſit, opinioni affinxit. Nec plura; clamante contra tam remoti temporis notam proximioris ætatis ſigno, evanuit omnis ratio dubii conſilii, omnis veneratio conceptæ vetuſtatis. In hac expeditâ eventus non injucundi narratione æquiſſima habemus momenta ad dijudicandam ritè, quæ identidem venditatur, in cuſis codicibus ſenectutem. Annus, qui legitur in calce impreſſorum operum, ut tunc temporis mos erat, quandocumque validis, certiſque ejuſdem ætatis monumentis non diſſentiat, aut contrariis non elidatur adjunctis, in ſua poſſeſſione cuſtodiendus eſt: at ſi non futilia, ſed dilucida ex contemporaneis Scriptoribus, aliiſque firmis notitiis contra militent argumenta, ſtatim in ſuſpicionem infidæ notæ labitur, errorque Opificis meritò arguitur, experientiâ teſte, & judice Doctrinâ. Quàm aperta autem, & juſti ponderis teſtimonia ſint, quæ expoſitum tanto plauſu à Maittaire librum, inauditæ priùs in typographia Veneta antiquitatis, dejiciunt ab omni fidei gradu, quivis ſapiens decernere facilè poteſt.

Itaque ex deductis hucuſque ſtat illæſa, & felix tum Sublaco, tum Urbi noſtræ gloria, quòd primam ibi ſtationem fixerit egrediens è Germaniæ finibus ars typographica; præcipuè cùm ipſemet Michaël Maittaire, quaſi immemor eorum, quæ tanto verborum ſtrepitu ſcripſerat in favorem Libri anno MCCCCLXI., Venetiis, ut contendebat, impreſſi; progrediente paululum Annalium ſuorum ſerie invertat calamum, tectamque palinodiam canat his verbis (a): „ Poſt „ Moguntiam nullus mihi occurrit, qui typographiâ diſertè deſignetur inclaruiſſe locus ante „ Sublacenſe Monaſterium, in quo Lactantii Firmiani Inſtitutiones anno MCCCCLXV. antepe- „ nultimâ Octobris in folio cuſæ fuerunt, optimo certè, & romano charactere. „ Ut proinde verum ſit, quod ſuperiùs innui, exornandæ Patriæ ſuæ ſtudio incenſum hæſiſſe illum in extimo vultu reperti, cum vetuſtiore notâ exemplaris, atque inde arreptâ occaſione cumulandi Gallicum hominem effusâ ſupra ceteros ætatis ſuæ artifices laude, oratoris potiùs, quàm hiſtorici munus impleviſſe.

Quòd ſi quis acutiùs me roget, quo Typographo edita fuerit hæc, quam Mediolani tam properè impreſſam dixi, Auguſta Hiſtoria, facili reſponſione me exſolvam, id minimè à Claudio Salmaſio hujus Codicis tam vetuſti inſpectore fuiſſe relatum; tantòque id lubentiùs reponam, quò certiùs nec ipſi Sublacenſes indicare ſuum poſſunt, qui Lactantium prælo ſubdiderit, loco quidem, ac tempore, ſed non Typographi nomine, in ejuſdem calce deſcripto. Si tamen per rimam aliquam conjecturæ anonymos utriuſque operis Artifices conſpectare tentem, ſubobſcura, ſed non longè à vero diſſita lineamenta quædam mihi indicant, eoſdem fuiſſe, qui Romæ poſtmodum claruere Germani Impreſſores Pannartz, & Sweinheim; cùm enim immotum, & conſtans eſſe debeat Epiſcopi Alerienſis teſtimonium illos indubiè aſſerentis primos in Italia hujus artis Opifices, valdè conſentaneum eſt temporis, & viarum circumſtantiis opinari, cùm è Germania in Italiam iter aggrederentur, conſtitiſſe illos primùm in hac noſtra Urbe, ibique opus Hiſtoriæ Auguſtæ elaboraſſe, dein, aut loci religione, aut amicitiæ gratia, vel ſpe præmii ditioris invitatos, adiiſſe Sublacenſe Cœnobium, ac Lactantio ibidem impreſſo, ſtatuiſſe demum terrarum Orbis dominam Urbem incolere, ſedemque præli in prima Eccleſiaſtici imperii ſede firmare. Certè Michaël Maittaire in hoc idem propendere videtur, ut Sublaci Lactantium iiſdem adſcribat, dum inquit: „ non reticendum cenſeo, quod loca quædam à Lactantio ex aliis Scriptori- „ bus allata, græcis typis exarentur nitidiſſime, quique eos, quos poſteà Sweynheim, & Pan- „ nartz Romæ uſurpabant, proximè referunt. „ Quapropter cùm videam Lactantium illum fermè ſub finem anni jam relati in lucem prodiiſſe, ſuſpicari & ipſe non vereor, ineunte illomet anno Mediolani editam eſſe ab ipſis Hiſtoriam Auguſtam. Deficiente nihilominus ſecuro teſte, ac indicio clariore, conjectando hæc potiùs dicta velim, quàm aſſerendo.

Ab anno MCCCCLXV. uſque ad MCCCCLXIX. nullum Mediolanenſium typorum Opus vel ab aliis memoratum, vel à me inſpectum reperiri candidè profiteor. Non ideò tamen revocari in dubium meritò poteſt, quod anteà ſtatuiſſe reor haud imbecillo fundamento, illuſtratam nempe Urbem noſtram fuiſſe laude communicatæ primò Italis Typographiæ. Neque enim Sublacenſes ipſi alterum à Lactantii Inſtitutionibus codicem è prælo illuc ſemel invecto dimiſſum hactenus oſtenderunt. Quemadmodum autem id eveniſſe non aliâ ratione credibile eſt, niſi quòd expletâ

(a) Pag. 42.

expletâ editione illâ Germani Typographi, indicati superiùs tanquam ejusdem Auctores, illicò Romam contenderint, ità non abs re est dicere unicum hoc itineris sui vestigium, Historiam nempè Augustam, ab illis Mediolani relictum, nec ita citò suffectos alios Artifices, qui eorundem discessu abruptum hunc in Urbe nostra nobilem laborem prosequerentur. Sed hoc etiam omisso, quot in aliis quoque Urbibus annorum lacunæ occurrunt, omni typographicâ memoriâ vacuæ, quas nondum implere licuit quantocumque conatu, sive reipsa deficiant libri, & ociosæ eo intervallo jacuerint impressoriæ formæ, sive edacitas temporis omnem laboris fructum absumserit, sive illos nobis invideat inexploratus adhuc, quod vix crediderim, bibliotaphi alicujus latibuli sinus? Certè Novocomi, ut ab Urbe nobis proximâ exordiar, Tractatum Appellationum Johannis Antonii à S. Georgio per Ambrosium de Orco, & Dionysium de Paravisino anno MCCCCLXXIV. non sine modicâ supra finitimas Insubrum Civitates laude, (si hanc Metropolim demas) excusum invenio: attamen sequens triennium inane prorsùs effluit, nulloque compressi ibidem literarii torcularis nomine distinguitur. Gloriatur Anglia se Oxonii habuisse magno ære conductos ab Harlemo Typographos usque ab anno MCCCCLX. id referentibus nonnullis Scriptoribus suis, quibus Andreas Chevallierius minimè acquiescit (a), sed patrocinari nititur Maittaire (b), licèt falsa quædam relata ab ipsis non inficietur: Nihilominus ante annum MCCCCLXVIII. nullus hucusque in Regno illo editus liber produci in publicum potuit. Quin immò inter ipsos Typographos non exigui temporis interstitia ab uno ad aliud impressum opus excurrere frequenter aspicimus, cùm tamen credi nequeat, voluisse illos tandiu sterile prælum, typosque ociosos in instructis ad lucrum officinis continere; unum ego Mediolani Typographum, præteritis aliis ceterarum Urbium, quos observare cuique obvium est, profero Christophorum Valdarfer, cujus interruptus decennio fermè integro labor videri potest, cùm ab anno MCCCCLXXVIII. ad octuagesimum octavum ejus Seculi nullus alius, præter Missale Ambrosianum anno MCCCCLXXXII., ab ipsius prælo eductus in hac Urbe codex hucusque, quod sciam, innotuerit. Neque idcirco opinari licet aut primo opere attritas, exæsasque impressorias formulas, aut ipsum tam delicatâ virium imbecillitate fuisse, ut iis reficiendis decennali quiete indigeret. Omnium hujusmodi in historiâ Typographica hiatuum vix ambigendum est in causa fuisse, non solùm familiare antiquitati infortunium, ut succedentium annorum dente invido corrosa exemplaria absumantur, sed multò magis susceptam serò nimis studii istius curam, cujus tarditate effectum est, ut quamplures impressi superiorum temporum literarii labores vel putrem in angulum rejecti marcuerint, cariemque contraxerint, vel tanquam papyracea scruta ad propolas fuerint ablegati. Hoc autem seculo, quo tam vividè reflorescere bonarum artium amor videtur, spe non modicâ erigimur fore, ut ab hoc ignavæ incuriæ dedecore literæ redimantur, & refossis, si quæ adhuc privatis ignotæ in Scriniis latent, remotiorum ætatum doctis reliquiis, detrimenta præteritæ negligentiæ summo cum fœnore studiorum reparentur.

Anno MCCCCLXIX. duo excusa Mediolani opera relata à Scriptoribus reperio, alterum, quod *Aratoris Subdiaconi Cardinalis Sacra Poësis* inscribitur, suis Typographiæ incunabulis à Cornelio à Beughem insertum, & in Barberinæ Bibliothecæ catalogo numeratum: alterum, cui titulus *Illustrium Virorum Epistolæ*, quodque custodiri in Bibliotheca Witian. ex ejusdem pariter catalogo docet Maittaire (c); sed cùm illorum exemplar nullum ad manus, oculosque meos huc usque pervenerit, primumque librum per literas me interrogante an adhuc in Barberinæ Familiæ cultissimis penetralibus extaret, deperditum fortasse, aut malè descriptum resciverim, supersedeo eadem referre, contentus hos quoque Mediolanensis præli non inglorios labores sub aliorum fide indicasse; reliquam seriem minimè abruptam, nec incertam ab anno MCCCCLXX. usque ad XV. seculi finem perducam. Sed antequam promissum opus aggrediar, nonnulla, quæ justæ Lectoris curiositati implendæ necessaria duxi, hîc præmittere opportunum existimo.

De Viris, Typographiâ illustribus, quos Mediolanum habuit.

CAP. IV.

QUàm nuda, & adjectis postmodum quasi lemniscis destituta se daret in publicum vix nata, & infans Typographia neminem ignorare arbitror, qui vel à primo limine hoc antiquitatis studium salutaverit. Quamvis enim, ut diximus, venustissimis typis, diluto probè atramento fuligineo, & augustâ Chartâ, spatiosoque margine, ac structurâ librorum grandiore, quæ nescio quid majestatis primo aspectui affunderet, editiones pararentur, ita nihilominus siccâ, purâque simplicitate suâ Auctorum textus imprimebantur, ut nihil eorum referrent, quæ in præsentia legentibus commodum, ac voluptatem faciunt. Hinc est, quòd in antiquis codicibus nullus ad indicandam rei pertractatæ materiem in fronte titulus legitur, cùm post aliquot tantùm annos in umbilico primæ paginæ strictim, ac inornatè cœperit collocari: nullæ adsunt literæ initiales, quibus industrio calamo, aut minio, auroque effingendis in capitum exordiis patens area

(a) Ubi supra parte prima cap. 1. pag. 25.
(b) Pag. 26. & seqq.
(c) Pag. 66. sub notâ signatâ c.

area relinquebatur : raræ admodum ad Lectorem docendum præviæ admonitiones , raræ ad aliquem Mecœnatem commendatitiæ libri edendi epistolæ occurrunt . Abfuere longo tempore à fronte , vel angulis superioribus paginarum numeri , nonnisi vergente in senium seculo illo per romanos characteres passim adjecti : Non ære incisæ imagines, ornamentaque typos ambientia in usu erant, rudibus tantùm lineis, nec adhuc edocto horum temporum elegantiam scalpro expressâ quandoque effigie aliquâ , inductisque demùm florentibus, ut vocant literis , quæ Venetiis primò inventæ sunt , quasi ars impressoria , vel extranea respueret ornamenta , vel dedignaretur alienæ manus se indigam exhibere . Indices quoque alphabeticos , ad colligendum celeri oculo quidquid sparsim per libros notatu dignum est , adeò perutiles , quique ad minuendum Lectoris laborem tam copiosi hoc ævo instruuntur , desiderari omninò passa est primorum artificum diligentia . Hæc tamen omnia condonari facilè possunt ætati illi , tot aliis parandis Literariæ Reipublicæ commodis , eruendisque primò è tenebris insignium Auctorum operibus occupatæ . Quod lenire dolorem nostrum satis nequit id est , peregrinas , & vagas , atque , ut ajunt , nullius Diœcesis editiones frequenter offendi , quæ nullo temporis , loci , aut Typographi indicio signatæ , errant veluti incertæ ætatis, ac patriæ suæ, & licèt quandoque cultissimæ, orbæ nihilominus opificem patrem minimè agnoscunt . Sive hoc effectum fuerit à Typographis modesto gloriæ contemptu , publicam potiùs utilitatem, quàm privatam laudem curantibus; sive impatientiâ quadam è prælo citiùs transmittendi ad eruditas manus labores suos ; sive ignotâ aliâ nobis ratione , certè non modicè contulit ad altiùs recondendam succrescentis istius artis originem; potuit enim omissæ hujus notæ culpâ Urbi alicui retardari decus inchoatæ antiquiùs typographiæ, cùm tantummodo ab excuso in libris remotiori anno exordiri ejusdem Epocham soleamus . Non omnes tamen libri testimonio hujusmodi destituti, vetustiori tempori sunt adscribendi; certum siquidem est, per intervalla sequentium annorum dimissa ex officinis fuisse quamplura magnæ etiam molis volumina , nescia cui Urbi , aut Opifici debeant lucem suam , & quæ nonnisi aut collatâ characterum formâ Typographo cuipiam conciliare , aut inspecto Curatoris eorundem nomine , patrio domicilio redonare , fallaci quoque conjecturâ valemus . Hujus ordinis codices impressos non paucos ex securis indiciis Mediolano vindicandos collegi : præcipuè cùm non eadem cunctis conditio sit, ut memoratis omnibus notis careant ; aliis enim hac præli avaritiâ annus tantummodo , aliis locus , aliis Artificis nomen intercidit. Qui inter istos faciliùs, certiùsque natali alicui sedi affiguntur ii sunt , qui prætermissâ quidem ætate , ac loco editionis , Impressorem suum referunt ; Cùm enim ex seriò hucusque evolutis , illustratisque antiquis hisce libris innotuerint peregrinationes , hospitia , patria , tempusque primorum Artificum , in dubio esse nequit, cui debeant loco securè assignari , quæ subscripta eorundem nominibus opera reperiuntur . Atque hoc profectò , inter cetera me ad tradendam Mediolanensium Typographorum notitiam non leviter impulit ; nam præterquamquod in historia ista literaria contexenda necessarium propè ducebam umbram hanc ingratæ veluti incuriæ ab Urbe nostra depellere , quòd videlicet perire pateretur nomina insigniorum in hac arte Virorum, à quibus studia nostra commodum, quo etiam in præsentia fruuntur , primò exceperant; nec dignum tantâ Civitate munus accepto beneficio retribui posse videbatur , nisi quam operibus nostris lucem dederant , nos typis iisdem immortalem , redderemus; Id etiam præ oculis fuit , ut si quæ gloria vulgati primùm Auctoris , ob omissum in libri calce Urbis nomen , Mediolano contendi possit , reperto saltem adjecto Typographo nobis familiari , eidem constanter adjudicetur .

Impressoriæ artis cultores primo seculo Mediolani floruisse multò plures , quàm quos Annalibus suis inserait Michaël Maittaire , præsens opus docebit : neque tamen omnes assecutum me fuisse crediderim , cùm enim mihi sæpius contigerit in alicujus privatæ domus neglectis loculis cariosa detegere hujusmodi antiqua exemplaria Mediolani excusa, jure suspicari possum non pauca alia produci fortuitò posse, quæ vel pretii sui ignorantia adhuc in despectioribus ædium angulis tegit , aut remotis in Urbibus diligentiùs custodita itineris difficultas necdum scrutari permisit . Quòd si omnia liceret inspicere , novum fortasse Mediolanensis Typographi nomen emergeret . Quin immo cùm in ipsismet , quos sedulâ indagine ab obscuris pluteis eduxi , in hac Urbe impressis codicibus , nulliusque prælo signatis , quosdam memoratos Viros adverterim non immeritò in fœdus aliquod hujus opificii admittendos , sed neutiquam deprehendere potuerim , an præsidis tantùm , vel recognitoris nomen ipsis debeatur, an verè Typographi, Artificesque nuncupandi sint , omisso omni calami judicio , nec designata ulla classe , & gradu , ingenuam eorum memoriam statui præmittere .

Quo tempore Stephanus Nardinus Archiepiscopus Mediolanensis à Sixto IV. Summo Pontifice sacro Murice donatus fuerat , anno videlicet MCCCCLXXIII. vulgatus fuit libellus Rogationum triduanarum, quæ Ambrosiano antiquissimo ritu circumductâ per Urbem solemni supplicatione quotannis celebrantur . Nullus ibidem descriptus locus , annus , aut Artifex editionis legitur ; Mediolani tamen peractam, rei materies huic Urbi singularis, & præfixa Epistola nuncupatoria *ad Reverendum Patrem , ac Juris utriusque Doctorem eximium , Dominum Romanum de Barni , Laudensis Ecclesiæ Canonicum , & Domini D. nostri Stephani divinâ miseratione Mediolani Archiepiscopi , ac Sacrosanctæ Ecclesiæ sub titulo S. Hadriani Cardinalis Vicarium Generalem* , dilucidè evincit . Hanc scripsit Archangelus Ungardus , seu de Undegardis , familiâ olim Mediolani minimè obscurâ, quippe quæ nomen Vico hujus Urbis dedit, etiam in præsentiarum vulgari vocabulo,

sed

ſed corruptè appellató *degl' Andegari*. Erat iſte non ſolùm Sacerdotio inunctus, ſed nobili inſuper regendarum curâ animarum occupatus, quemadmodum in exordio, & in decurſu ejuſdem Epiſtolæ ipſemet teſtatur: nihilominus, ſi dixerim eum quoque incubuiſſe ad typographicum in hac Civitate exercitium, ut eccleſiaſticis etiam Viris familiare tunc fuiſſe ſuperiùs memoravi, ne latum quidem unguem ab ejus verbis recedam; ſic enim præfatur: „ Jamdiu Reverende Pater, „ *ex quo me huic imprimendorum librorum arti addixi*, qua nihil Chriſtus Dominus noſter ſtudiis „ liberalium artium conducibilius monſtravit in terris, mecum ipſe conſidero, quo potiſſimùm „ præſide huic novellæ arti principium darem, cujus auſpiciis *feliciter inceptam, feliciter etiam* „ *in reliquum tempus exequi poſſem*. Ac ita mihi diutiùs cogitanti, cùm ſola perſona tua digniſſi„ ma occurreret, cujus non modò felicitati inniterer, verùm etiam patrocinio juvarer, conſilio „ regerer, ductu gubernarer; tum altera exurgebat dubietas, quòd tam fauſtum opus hoc prin„ cipio meo eligerem, quod & naturæ tuæ conſentaneum, & Mediolanenſi populo, cujus te „ ſaluti maximè affectum proſpicio, utile, & à mea profeſſione non eſſet alienum: ſed rurſus „ præexcellens virtus tua, & ardentiſſima erga Chriſtianam religionem charitas, & devotio hæ„ ſitantem confirmavit, & aberranti mihi per devia certiſſimum, ac optatiſſimum iter oſtendit. „ Etenim cùm in proximis Litaniis, hoc eſt in publica Civium devotione charitatem tuam, ad„ mirabilemque prudentiam in dirigendâ, gubernandâque procedentis turbæ pompâ contuerer, „ neque graviſſimo labori parcentem, & omnia, quæ providenda fuerant ad ordinem ſervandum „ adhibentem proſpicerem, exiſtimavi cum tibi gratiſſimum, tum publicæ utilitati non incom„ modum fore, ſi eum libellum, qui officium illud Litaniarum contineret, *meo labore*, *meiſque* „ *ſumptibus imprimendum curarem*. Atque eo magis, quòd ego Sacerdos, quamvis indigniſſimus „ nihil magis & officio meo, & profeſſioni conveniens reperiebam, quod Concivibus meis velut „ *primitias operationum mearum* offerrem . . . . . . Nec mihi non inhoneſtum fore non immeritò „ arbitratus ſum, qui animarum curæ præpoſitus in nulla re honeſtiori me poteram occupare. „ Quod opus cùm viderem vix in paucorum manibus eſſe, quippe in negligentiam cadente fide„ lium devotione, ac multorum charitate refrigeratâ, ſtatui nullâ magis aliâ re fretus, quàm di„ vinâ Clementiâ, tuæque Reverentiæ auxilio . . . . *per hanc artem*, *quam Chriſtus Dominus cœ*„ *litùs demiſit in terras*, *tantam horum librorum copiam imprimere*, quanta Mediolanenſi populo, „ cujus tibi in præſenti cura commiſſa eſt, plurimis ſeculis ſuffectura videatur. „ Ex his, quæ ſparſim in relata Epiſtola diverſo charactere conſultò ſignavi, ſi quid ſincerè ſentiam, proferre velim, nullo angerer ſcrupulo, quin Ungardum hunc quoque Typographorum Mediolanenſium catalogo adſcriberem; Cùm enim & obvium ſit in antiquis codicibus Sacerdotum nomen, curam hanc minimè indignam Ordinis ſui religione habentium, & artem iſtam veluti rem ſacram, Cœloque in terras demiſſam arripiens, rei itidem ſacræ ipſemet Ungardus impenderet, non video, quid reluctari concipiendæ conſtanti opinioni poſſit, eam non tam ſumptibus ſuis, ſed verè ſuo etiam labore, ideſt typis ſuis fuiſſe paratam, ut in Epiſtola teſtabatur; Quia tamen nec aliorum hujuſmodi artificum more ſubſcriptum eum video, nec ullum aliud exemplar ipſius nomine impreſſum ſuppetit, liberum Lectori judicium dimitto.

Alterum non memorati à Scriptoribus Typographi Mediolano adſcribendi argumentum invenio in Commentariis Pſalmorum editis in hac Urbe à D. Gabriele Brebia Monaco Caſſinenſi S. Petri in Glaxiate anno MCCCCLXXVII. Etſi enim codex ille bis ſignatus loci, annique nota, primò poſt tabulam Capitum, ac poſtremò in calce, Impreſſoris ſui nomen utrobique ſileat, non leve tamen indicium Artificis præbet in Epiſtola præmiſſâ, inſcriptâque ab ipſo Commentariorum Auctore ad *Religioſum Monacum*, *& ſapientem Virum D. Gregorium Beaque*. In illa ſiquidem, poſteaquam plurium gratam, dignamque memoriam intexuit, qui aut patrocinio, aut conſilio opus ſuum promoverant, eos etiam enunciat, qui liberales ad ejuſdem impreſſionem ſumptus erogaverant, ſtatim ſubjungens *coadjuvantibus amicis nonnullis* . . . . . . *& Johanne Squaſſo librario Ducali admodum induſtrio hoc opus noſtris tot vigiliis* . . . . . . *elucubratum ad multa volumina*, *& exemplarium centena imprimi curavi*. Quodnam eſſet hoc *Librarii Ducalis* officium ex illorum temporum hiſtoriis non facilè liquet. Fuiſſe olim in romana Republica Viros in eam curam deſignatos, ut quæ ad militarem, aut civilem rationem pertinebant conſcriberent, ac propterea *Librarii Conſulis*, *Tribunitii*, *& Quæſtorii* appellarentur, ex Vegetii libris (a), atque antiquis marmoribus apud Gruterum (b), ac Sertorium Urſatum (c) apertè colligimus. Hæc tamen Seculo XV. minimè congruere poſſe quiſque intelligit, cùm obſoletis jam illo ævo hujuſmodi officiorum veteribus titulis, nobiliores ſuffectæ appellationes fuerint, puta Scribæ, Cancellarii, à Secretis &c. Quo circa non alia ratione nomen hoc commodiùs explicari poſſe cenſuerim, quàm ſi dicamus idem honoris, gratiæque munus in excudendis Principum decretis ab ipſo tunc occupatum, quo etiam in præſens Regia Ducalis Curia, prælo, & officinâ librariâ inſtructum, diſtinctumque à reliquis Impreſſorem ſuum tenet. Præterea intelligere nequeo quam induſtriæ laudem mereri potuiſſet in hac editione *Librarius* ille, niſi eidem curandæ typorum ſuorum diligentiam impendiſſet: Aliunde notum eſt, ut infra pluribus exemplis conſtabit, elogio iſto *viri induſtrii* paſſim Mediolani donatos eos, qui rem Typographicam exercebant. For-

(a) De Re Milit. lib. 2. cap. 47.
(b) Pag. 627. num. V. primæ edit.
(c) Marmi Eruditi, Opera poſtuma Lettera quinta.

tasse etiam Commentariorum Auctor noluit uti græcâ voce Typographi, à qua abstinuisse quandoque librorum editores, latinum *Librarii* vocabulum usurpantes, certum est, ut patet in Horatii impressione ab Alexandro Minutiano Mediolani curata anno MCCCCLXXXVI., in cujus calce sic legitur: *In Officina egregii Librarii Antonii Zaroti Parmensis*. Demum cùm advertam ab Auctore hujus operis, post Johannis Squassi Librarii nomen, adjungi statim *multa exemplarium centena imprimi curavi*, vix revocare in dubium valeo, an ipse quoque accensendus sit Mediolanensium Typographorum catalogo. Nullo tamen alio codice, qui affixo ejusdem nomine emerserit, hactenus à me inspecto, fas est certiora opperiri.

Validius testimonium est, quod proferre quis posset, ut Bonum Accursium Pisanum, celebris apud nos memoriæ ob promotam egregiè curis suis latinam, græcamque literaturam, inter Opifices hujus artis statuendum evinceret. Ad calcem siquidem selectiorum Æsopi fabularum, quas græco latinoque sermone invicem sibi per columnas respondente egomet evolvi in Bibliotheca Religiosissimi Cœnobii S. Barnabæ Mediolani, hoc romano nitido charactere excusum legitur: *Bonus Accursius Pisanus impressit, qui non doctorum hominum, sed rudium ac puerorum gratiâ hunc laborem suscepit*. Attamen, si quid sentiam in hac re sincerè exponere liceat, minimè abripior primâ nudâque fronte adjectæ hujus adnotationis, ut ita facilè id credam; sed rem intimiùs persequens, collatis, quæ mihi occurrerunt, Accursii operibus nostra in Urbe luce donatis, in alteram potiùs sententiam concedo, ut non Artificem, sed Præsidem tantummodo adlaborasse illum dirigendis prælis affirmem. Cùm enim per decennium saltem diligentiam suam impenderit edendis Mediolani melioris notæ auctoribus, ut in decursu patebit, nusquam alibi subscriptum eum hac formula inveni; quin immo adhibiti ad singulos libros imprimendos Typographi nomen apponitur, Lavania, Pachel, Scinzenzeler; Græci verò libri, quos ad fovendum linguæ hujus studium emisit in publicum, vacui, ut plurimùm sunt anni, & Typographi nota. Pape, quam mirum esset, si unica tantùm vice prælum suum prodidisset, aut eodem ocioso relicto ditandis alienis insudasset! Censerem igitur rectiùs dici posse, verbis illis *Bonus Accursius Pisanus impressit* non typos suos, sed ingenii acumen in seligendis fabulis, componendaque cum græco idiomate latina interpretatione significari, quod satis clarè indicatum arbitror in attexta ibidem periodo; Labor enim ille *pro rudibus, puerisque edocendis susceptus*, non characterum impressionem, sed præviam Auctoris curam in adornanda methodo, ac materie spectabat. Quod si religioni quis ducat confessionem hanc Boni Accursii, se se Impressorem citra pudoris formidinem profitentis, in alienum sensum traducere, contendatque saltem græcam ab ipso exercitam typographiam, cùm nullo alio Artifice libri hujus linguæ ab eodem editi signentur, non obstinatè refragabor. Id siquidem in tanti Viri laudem quoque vergere nemo non dicet; neque enim suspicari debemus manu illius compactos æreos characteres, aut pressum torcular, sed digniore ea ratione, qua nobiles & doctissimi Viri publicum huic arti contubernium domi suæ aperuere, ab ipso quoque præstitum prælo officium fuisse, directione scilicet laboris, aut impensarum erogatione. Neque etiam modicus typis nostris honos accederet, si quam aliæ Urbes gloriam ostentant, pertractatam videlicet fuisse hanc nobilem artem auspicio, & manu illustrium græca & latina facundia Virorum, inclyta hæc Metropolis domesticam sibi faceret, pluribus illo ævo in re literaria præstantibus Typographis exornata, ut infra videbimus.

ANTONIUS ZAROTUS.

PRimus, qui citra controversiam nomen suum cusis Mediolani codicibus tanquam Typographus affixerit, *Antonius Zarotus* est; nec tantùm primus, sed solus, tribus ferme annis impressoriâ arte diligenter, feliciterque hìc exercita claruit. Parmensis Civitas hunc nobis indigenam suum dedit, carens ipsa prælis, quorum nonnisi biennio post beneficium sensit. Cujus conditionis, fortunæque stirps illius foret, historiæ non memorant: Hoc certi habemus, ab ipso ætatem penè integram suam in typis nostris absumtam; ab anno enim MCCCCLXX., quo nobis constat impressos ejus curâ, & labore in hac Civitate libros, quam semel amplexus est laudabilem artem, haud intermissâ occupatione ultra illud seculum perduxit, cùm anno quoque MDIV. impigrè adhuc incumbentem ad opus incœptum repererim, editis Mediolani duobus libris, *Missali* videlicet *Ordinis Humiliatorum*, & *Curatorum Manipulo*. Atque hinc emendandi sunt Annales Typographici, in quibus Michaël Maittaire nimis angusta annorum confinia eidem statuens, decoram hanc nostro Artifici temporis seriem abrumpit, sic scribens: *Mediolani celebre nomen assecutus est Antonius Zarotus Parmensis Johannis Legnani impendio; & usque ad ann.* 1481. *operam libris non indiligentem navavit* (a). Id enim ita longè à vero distat, ut nullus fermè primo illo Seculo annus sit, quem ille præli sui editione aliqua non signaverit, & ipsa quoque grassata per Urbem integro biennio pestis, quæ omnium penè hujusmodi Artificum officinas obstruxit, Zaroti manum à typis avertere non valuerit; productis ab ipso in lucem anno octuagesimo quinto, & sexto insignibus operibus, ut infra narrabimus. Characterem adhibuit adeò nitidum, ac castigatum, ut melioribus ævi illius comparari absque pudore possit; nec parum ipsi debet Civitas nostra, cujus gratiâ impressiones hìc primùm paratæ elegantiâ suâ fiunt insigniorum etiam Bibliothecarum pretium, & ornamentum. Negari tamen nequit, eodem, quo ceteri, vitio hunc quoque

(a) Ibid. pag. 57.

quoque Typographum laboraſſe, dum gothicis formulis aſperavit & ipſe prælum ſuum, ſed præterquamquod rarò, & cautè, ac in levioris ut plurimùm, momenti opuſculis id genus barbari characteris ab ipſo uſurpatum inſpexi, aliquid etiam peculiare in iiſdem, quos adhibuit, typis ignobilioribus adnotavi; fuſi enim molliore ductu, & ad romanum propiùs accedente, ſiccam illam, acutamque literarum, quibus alii utebantur, inelegantiam aliquatenus temperant, deliniuntque, itaut his veluti nævis ſua quoque venuſtas non deſit.

Carpit Typographum iſtum Andreas Chevallierius (a), quòd literas alphabeticas, quas *ſignaturas* appellant, ſub ultima linea in medio patentis paginæ collocari ſolitas, ut complicandis juſto, facilique ordine impreſſis foliis inſervirent, novâ, & illaudandâ methodo in finem ejuſdem poſtremæ lineæ tranſtulerit, ſic enim ſcribit: *Antoine Zarot Imprimeur à Milan apres avoir bien commencè de placer les ſignatures au-deſſous de la derniere ligne, voulut corriger cette bonne maniere en les mettant mal-à-propos au bout de cette même ligne, pour les faire ſervir de dernier mot; comme il paroît par ſon Edition du Jean Simoneta de Geſtis Franciſci Sfortiæ Ducis Mediol. de l'annèe* 1486. Immeritò tamen, cùm ex ipſo allato codice, in Ambroſiana Bibliotheca cuſtodito, ac propterea cuilibet obvio, dignoſci poſſit, non hanc fuiſſe mentem optimo Artifici noſtro, ut inverteret, ſuâque è ſtatione detruderet conſuetam hujuſmodi ſignorum normam; in primis ſiquidem quinque libris communem aliis Typographis ordinem ſervans, in medio infimi marginis alphabeticam notam conſtituit, ex quo congruè colligo, nihil ipſum novi meditatum; quandoquidem in ipsâ operis fronte, quæ primò oculos rapit, pompam inventi ſui facere debuiſſet, ſi à recepto uſu recedere, & peregrinum à ceteris ingenium jactitare in animo erat. Solùm igitur in decurſu operis variat methodum, & ad finem ultimæ lineæ brevi relicto interſtitio ibi figit literam ſignaturæ, fortè quia id commodius viſum eſt concinnatori typorum. At quid etiam ſi id conſultò, & ſtudio novitatis egiſſet? Num ideo reus in judicium trahi, & nigro thetâ affici dignus? Ego certè non video, quid venuſtati editionis, aut legentium utilitati officiat, cùm juſto intervallo diſtet ſignum à reliquis literis, nec hiſtoriæ ſenſum confundat, ſed clarè appareat ibi ſita nota, quæ dirigat bibliopœgum, non quæ lineam claudat Lectori. Caſſa igitur, & inanis eſt Chevallierii querela, potiuſque agendæ gratiæ ſunt tam induſtrio Typographo, quòd literis memoratis numeros ſuos adjecerit, ut nullo erroris periculo libri compactor paginas omnes aptaret, colligaretque ad uſum legentium; hac enim diligentiâ impreſſum codicem illum invenio, pari propemodum methodo, quâ in præſentiarum recti ordinis admonentur ii, quorum munus eſt ſoluta, ac recèns emiſſa è prælis folia ad juſti voluminis formam redigere.

Quantùm verò honoris, & laudis Zaroti nomini affuderit addita typis ſuis nobilitas prima Liturgicorum codicum impreſſione, ſatis clareſcere arbitror ex ſuperiùs indicatis. Nunc de illius ſymbolo, ſeu typographicâ teſſerâ aliquid eſt innuendum. Poſtquam aut gloriæ, aut lucri cupiditas frequentiores huic arti aſſeclas dedit, inducta ſunt ad calcem librorum inciſa quædam immobilibus formis ſigna, quibus diverſa præla, non ſecus ac familiæ, è ſtemmate diſcernerentur, atque unaquæque editio, etiam ſilentibus typis, Artificem ſuum fateretur. Primò nonniſi ſimplices lineæ fuere, modò in orbem circumductæ, modò pyramidalem figuram, crucem, aut ſimilia effingentes, quibus ad indicandos typorum Auctores intermixtæ initiales literæ nominum, cognominum, & quandoque etiam patriæ inſerebantur; non diſpari ratione, quâ noſtro etiam ævo Scripturæ publicæ proprii tabellionatus notâ, aut merces aliò traducendæ peculiari Domini ſui ſyngraphâ obſignantur. Succedentibus dein ætatibus excogitatæ ſunt teſſeræ politiores, quibus Artificis ſimul indicium daretur, & ornamentum codicibus fieret, atque iſta, ut plurimùm emblemata fuere elegantibus formis expreſſa, adjecto etiam quandoque lemmate, aut proprio Typographi nomine adſcripto. Aldina Venetiis officina in domeſticum ſymbolum ſibi adſcivit Anchoram cum Delphino ad ipſam circumvoluto, & diviſis ad latera his characteribus *Al-dus*. Frobeniana Baſileæ Caducæum geminâ fulcitum manu, ſuperinſidente columba, & poſito ſimiliter Frobenii nomine. Stephaniana Pariſiis Olivam in ramos porrectam, inſertis ſurculis, & figura hominis ſtantis, indice digito lemma ſuperimminens innuentis: *noli altum ſapere*, quod deinde mutavit Henricus Stephanus junior, retento quidem Oleæ ſymbolo, ſed ramis aliis inſertis, aliis deciduis, cum inſcriptione: *defracti ſunt rami, ut ego inſerar*. Plantiniana Antuerpiæ Circinum manu directum cum lemmate: *labore, & conſtantia*, quod etiam poſtmodum uſurpatum fuit à Franciſco Raphelengio Lugduni, qui Chriſtophoro Plantino in cudendo magnifico, & immortali Opere Bibliorum regiorum ſocius manu, & conſilio adſuerat. Wecheliana Francofurti Caducæum alatum cum gemino Amaltheæ cornu, inſultante deſuper Pegaſo, & manu è nubibus educta ipſum regente &c. Atque hoc exemplum penè ſequentium inſigniorum Artificum præla ſectata ſunt, donec humanarum rerum more variis ſemper vicibus ſe ſe volventium, ingenioſus hic emblemmatum delectus in typographicis officinis jam ferme obſolevit, ſubſtitutâ ad ornatum librorum frequentiâ imaginum, uſque ad miraculum artis affabrè, eleganterque inciſarum, quæ non tam primam faciem, ſed ſparſim corpus ipſum miro decore, & prope dixerim luxu complent.

Mediolani primo Typographiæ Seculo parcè admodum in uſu fuere impreſſoria hæc ſcuta, ſeu graphices; perpauca enim è noſtris prælis peculiarem ſibi teſſeram effinxiſſe obſervavi. Inter hæc tamen illud Zaroti fuit, cujus ſymbolum duabus lineis in modum erectæ Crucis ſe interſecan-

(a) Loco citato pag. 38.

ſecantibus conſtabat, imminentibus deſuper duobus ſinuoſis accentibus, & quatuor punctis per angulos diſtributis, ac literis initialibus ſui nominis A. Z. ad imum ſtipitem hinc inde adjectis. Serò tamen ſelectum, raròque adhibitum, ipſius codices à me hucuſque inſpecti teſtantur; in vaſta enim illius editionum mole, quæ ſeptimi penè luſtri continuatum laborem abſumſit, vix unam hac notâ præditam offendere licuit, opus videlicet Leonardi Aretini inſcriptum *l'Aquila*, quod Mediolani excudit anno MCCCCLXXXXV. impreſſo in calce hoc diſtyco:

Stemmata virtutum ſunt hæc digniſſima laude,
Quæ poſſeſſoris nomina clauſa tenent.

Non ingratum Lectori futurum arbitror, ſi ex antiquis documentis, quæ voraces temporis, & tinearum dentes ſorte propitia effugêre, palàm faciam egregios Viros ab Antonio Zaroto delectos, ut typographicæ ſuæ officinæ non tam incrementum, quàm ſplendorem adjicerent. Hi fuere Venerabilis Presbyter *Gabriel de Orſonibus de Cremona*, Magiſter *Gabriel Paverus de Fontana*, Magiſter *Colla Montanus*, & *Petrus Antonius de Burgo*, *dictus de Caſtilliono*. Cum iiſdem fœdus iniit Zarotus anno MCCCCLXXII., pactaque Societatis juramento firmata in publicas tabulas relata fuere, quorum præcipua hæc ſunt: I. Inſtruerentur quatuor Torcularia in domo conducta expenſis communibus, adjecto onere ipſi Zaroto conficiendi literas latinas græcaſque, antiquas ac recentes, necnon omnia ſuppeditandi impreſſionis adminicula, juxta ingenii ſui, artiſque vires: II. Erogarent Socii pecuniam parando operi neceſſariam, indictâ amiſſionis omnium pœnâ ei, qui ob ſolutionis tarditatem cogeret præla torpere; Zarotus verò Ducatos centum ſtatim exſolveret: III. De lucro ex impreſſis codicibus percipiendo tertia pars Zaroto contingeret, duæ reliquæ inter Socios æqualiter dividerentur: IV. Theſaurarius Rectorque Societatis ſtatueretur *Gabriel Paverus de Fontana*, apud quem etiam libri Scripturæque omnes editæ remanerent, atque in laboris præmium ex ſingulis editionibus unum volumen dono reciperet, ſimili munere etiam Correctoribus aſſignato, niſi aut moles, aut difficultas parandi operis uberiori mercede penſanda foret. V. Denique, ne quidquam damni Societas pateretur, vetitum prorſus cuilibet fuit, ſe ſe cum aliis Typographis immiſcere, iiſque conſilium, aut ſubſidia quoquo modo præſtare, atque hæc conventio per tres annos vigeret.

Eodem anno, ac die admiſſus quoque in conſortium fuit Nicolaus Frater Petri Antonii de Burgo jam Socii, hiſce tamen conditionibus: I. ut gemini hi Fratres vigintiquinque Ducatis Societatem donarent: II. tria conderent Torcularia, Antonio Zaroto dirigente, omnemque typographicam ſuppellectilem, quam eadem præla, cudendique libri exigere poterant, propriis expenſis pararent: III. medietatem pretii domus conductæ, in qua ſimul cum aliis collocanda erant torcularia, ſolverent, nec in aliis facultatibus libros imprimere iis liceret, præterquam *in jure Canonico*, *jure Civili*, *ac Medicina*: IV. De lucro verò, quod divenditis libris emergeret, primùm ſibi ipſis ob impenſas ſatisfacerent Fratres, dein illius, quod ſupereſſet, quartam reliquis Sociis partem tribuerent: V. Ne autem proventus, qui ob peculiarem eam induſtriam laboremve à memoratis Fratribus ſperabatur, fraude aliqua deperiret, juramento ſe ſe obſtrinxere primi Socii, nullum omnino aliis Typographis auxilium præſtandi, nullumque ſuis typis librum edendi, qui de iis tribus facultatibus ageret, cuilibet ex ipſis indictâ pœnâ amiſſionis codicum, & ducentum Ducatorum, ſi fidem violaſſet. Nec præmio carebat ſervata fidelitas; ex ſingulis namque editionibus unum volumen Zaroto, & Sociis dono promittebatur. Demum expleto triennio ſtatutum eſt, ut tria hæc torcularia Zaroto reſignarentur, pretio à peritis taxando.

Hinc plura ediſcimus, quæ ad illuſtranda typographicæ artis in hanc Urbem inductæ primordia, altis obſita tenebris, lucem non modicam ferunt. Primò enim reſponderi interrogantibus poteſt, cur biennio antea rari admodum codices Mediolani editi numerentur. Siquidem ſolus per id tempus Zarotus, rei fortaſſe domeſticæ penuriâ laborans in extera Civitate, aggredi minimè valuit molem illam impreſſionum, qua poſtmodum Sociis adjuvantibus, multiſque jam dives prælis, literarium cenſum adauxit. Subinde fit compertum, qui fuerint Auctores amplificandæ apud nos nobiliſſimæ hujus mercis, Viri nempe non è trivio ducti, aut lucri tantùm libidine incenſi, ſed ſincero erga literas amore, ſtudioque, præclaram illa ætate famam conſecuti, quemadmodum editiones accuratiſſimæ, & tranſmiſſa ad poſteros ingenii monumenta teſtantur, quæ nos merita cum laude ſuo loco referemus. Poſtremò arcanum illud evolvitur, quod me aliquando ſuſpenſum detinuit, cùm in digerenda primarum Mediolanenſium editionum ſerie viderem Typographos illos, qui diutiùs in Urbe noſtra prælis inſudavere, peculiares ſibi veluti facultates adoptaſſe, erga quas typos ſuos exercerent, ita ut aliqui Juriſprudentiæ libris edendis, ut plurimùm inſervirent, alii poëticis rebus producendis in lucem prælum ſuum devoverent, alii denique Medicinæ tantùm, aut Hiſtoriæ parando commodo viſi ſint adlaboraſſe. Id porrò ex hoc primo Zaroti exemplo profectum crediderim, qui Fratribus de Caſtilliono jus illud reliquit, ut ſola eorundem præla in memoratis tribus facultatibus libros imprimerent; fortaſſe enim Typographi ſuccedentes invicem paria ſanxere, ne invida æmulatio, aut aviditas trahendi ad proprias officinas clientes, artis pretium & diligentiam minueret. Quæcumque tamen cauſa fuerit ſeu pactæ legis, ſeu amici inter impreſſores conſenſus, certè Mediolani viguit hæc, aliis ignota Urbibus, Claſſium diviſio, magno, ut arbitror, ſtudiorum emolumento, cùm edendi codices à peritis in

ea

ea facultate, quæ objiciebatur, artificibus pertractarentur. Tabulas ipsas initæ à Zaroto Societatis, latinè redditas, in calce hujus Operis Lector accipiet. Interim in testimonium grati animi profiteri fas est, cui eas debeam, nobilissimo nempe ac eruditionis amantissimo Equiti J. C. C. D. Joseph Landriano, qui ignoratam hanc gemmam in veteris Tabularii pulvere latentem primus inspexit, & Johanni Angelo de Custodibus, antiquarum rerum sedulo indagatori, qui integrum documentum exscriptum ad me humanissimè detulit.

PHILIPPUS LAVANIA.

PRoximè Zaroto, anno scilicet MCCCCLXXIII. successit *Philippus Lavania* Civis Mediolanensis, qui veluti pudori ducens totam hujus artis gloriam, & literarum proventum extero homini tunc deberi ab hac inclyta, atque omnium nobiliorum facultatum altrice Urbe, ingenium, viresque suas novis condendis typis impendit, tantoque characterum cultu, ac papyri nitore editiones adornavit, ut si cum primis Zaroti conferantur, non tam illarum elegantiam æmulentur, quàm vincant, judice quovis oculo etiam peregrino, cui nullum ex amore patriæ vitium, ut mihi, fortasse obtrudi possit. Lavaniam familiam in Urbe nostra nomine, aut splendore conspicuam viguisse nemo hactenus tradidit, abestque à Catalogo Nobilium Familiarum, quem Morigia ex antiquis Scriptoribus collectum Historiæ suæ attexuit. Ego tamen cùm evolverem libros antiquæ editionis, quos mihi invisendos exhibuit humanissimus Pater Minoris Observantiæ, Custos Bibliothecæ S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, incidi in prægrande volumen Angeli de Perusio, *de Obligationibus* inscriptum, atque impressum Mediolani anno MCCCCLXXXI. ad cujus calcem præclarum hoc de ipsius illustri genere testimonium legitur: *Petri Antonii Castillionei juris alumni doctissimi, Philippique Lavagnæ, ampli, honestique negotiatoris, nobilissimorum Mediolanensium civium sumptibus, & cura*; Negotiationem porrò tunc temporis etiam per primores Viros exercitam fuisse, absque injuria nobilitatis, quisque vel paululum edoctus de illius ævi moribus novit, cùm passim in Principum Mediolanensium Literis, & Corii Historia nobiles Mercatores occurrant. Alterum hujus rei monumentum mihi suppeditavit vetustum Viglevani Cœnobium, Sancto Petro Martyri nuncupatum, quod incolunt Religiosissimi æque ac doctissimi S. Dominici Alumni. Ibidem enim inter cetera prægrandia volumina primæ editionis, se se mihi obtulit secunda pars Consiliorum Andreæ de S. Bartholomæo de Sicilia, in cujus calce hæc leguntur: *Hujus impressionis opus exegit Nobilis, & probatæ fidei Vir Philippus Lavagnia Mediolanensis proprio sumptu. Anno MCCCCLXXXIX.* Pingui certè censu, & honestæ fortunæ bonis instructum abundè fuisse hunc Typographum prudenter conjicere possum, quia nusquam ad calcem suorum Operum, ut temporis illius consuetudo ferebat, alienis sumptibus adjutum ipsum invenio, utcumque justæ molis, & non mediocris impensæ volumina vulganda susceperit, perfeceritque: quinimmo ex memoriis ad antiquas illas editiones appositis dilucidè intelligimus, non solùm propriis typis, sed alienis quoque ære suo conductis usum fuisse Lavaniam, ut novis, dignisque impressionibus literariam dotem augeret; Post tractatum namque Bartholomæi Cepolæ Veronensis *de Servitutibus* Mediolani impressum anno MCCCCLXXV. hæc jacent: *Per Christophorum Waldarfer Ratisponensem, Impensis Juris Scolaris D. Petri Antonii de Burgo dicti de Castelliono, & Philippi de Lavania*. Dolendum porrò est, post annum octuagesimum hujus Seculi rara admodum exemplaria felicissimi hujus præli ad nos permeasse. Hujus autem jacturæ culpanda minimè est festinæ mortis invidia; apud nos siquidem incolumem adhuc viguisse testantur tum *Opera S. Ambrosii* octennio post edita, quæ hanc in fine decoram ipsius memoriam referunt: *Impressa per Magistrum Uldericum Scinzenzeler theutonicum, Opera, & impensa Domini Philippi Lavaniæ Civis Mediolanensis*, tum Consilia superiùs relata. Quocirca potiùs credendum est, amore tranquillioris vitæ, suæque sortis divite patrimonio contentum, à typorum curis proprio nomine exercendis sese abstinuisse, sumptusque tantummodo erogasse. Id certè in majus ejusdem editionum pretium cedit, quòd non tam nitore characteris ferè semper integerrimè servato, quàm raritate ipsâ commendentur.

CHRISTOPHORUS WALDARFER.

ANnus jam effluxerat, ex quo Civis noster Lavania illustrem Typothecam suam ad patriæ commodum, cultumque aperuerat, cùm Mediolanum quoque se contulit memoratus Christophorus Waldarfer (seu Baldarfer, promiscuè enim ita subscriptum libris suis vidi, consueto Germanicæ nationi pronunciandi more) Ratisponensis. Celerem hujus Typographi adventum evincunt plura volumina tum anno MCCCCLXXIV., tum sequenti ab eodem hic excusa, quæ erroris arguunt Michaëlem Maittaire (a) asserentem, biennio tantummodo post, ejusdem officinam ad nos fuisse translatam. Commigraverat ille septuagesimo prædicti Seculi anno è Germania in Italiam, primumque exercendæ huic arti locum selegerat Venetias. Inibi non ultra sequentem annum moram traxit, & licet Synchronus celeberrimis Opificibus Spirensibus fratribus, ac Nicolao Jenson, peculiari laude non caruit, cùm in calce Virgilii à Servio Commentariis il-

 lustrati,

(a) Ibid. pag. 79.

lustrati, editique anno MCCCCLXXI. legantur hæc carmina, relata à Maittaire, & fortasse compacta ab ejus emendatore Ludovico Carbone.

In commune bonum mandasti plurima formis
Ratisponensis gloria Christophore.
Nunc etiam docti das Commentaria Servi,
In quibus exponit carmina Virgilii.
Divulgasque librum, qui rarior esse solebat,
Ut parvo pretio quisque parare queat.
Hunc emite ô Juvenes; operâ Carbonis ad unguem
Correctus vestris serviet ingeniis.

Mediolani quoque non invenustas editiones curavit, quas tamen cum Zaroti, Lavaniæque excellentibus typis comparare non ausim. Verùm, quod minus acceptam commendatamque hujusce Artificis memoriam nostræ Metropoli facit, insolentia est gothicæ typographiæ, quam Mediolanensibus officinis ad illud usque tempus ignotam primus ipse importavit. Etsi enim huic characterum generi nobilitatem quandam adspergere contendat V. Clar. Scipio Maffæus, eorundem originem è romana usque antiquitate deducens, dum sic scribit in præfatione ad suum Cassiodorium recèns Florentiæ editum (a): *Celeri ea scripturâ constabat* (MS.tum nempe ab ipso Veronæ repertum, de quo loquitur), *quam literaria omnis Respublica modò Gothicam, modò Saxonicam, modò Longobardicam appellat, & putat usque in hanc diem, Francogallicam item quandoque, Viro maximo P. Mabilloni novitatem nominis concipiente; Ego verò merè Romanam invictis, ni fallor, & ineluctabilibus argumentis ostendam aliquando, atque evincam.* Nihilominus negari nequit, quocumque demum Auctore condita fuerit, molestam esse, invisamque adeò hujusce Scripturæ formam, ut delicatior hæc ætas eandem à calamis, prælisque suis indignabundo quodam contemptu ablegaverit. Hanc verò statim ac in has oras pedem intulit Waldarfer, veluti dexteritatis suæ primitias dedit; postquam enim S. Ambrosii libros de Officiis, vitam à Paulino conscriptam, & nonnulla ejusdem Antistitis nostri opuscula publicæ luci præclaris typis donasset, expirante ipsomet primo adventus sui anno, Logicas quasdam animadversiones Pauli Veneti impressit nitidis quidem, sed minutis gothicæ formæ literis, quas secum ab Urbe Veneta detulisse vix ambigendum est; Ibi enim non modò anno septuagesimo quinto primi Seculi, ut ex Chevallierio jam dictum est, sed quinquennio ante invaluisse hunc imprimendi morem à Germanis haustum licèt nobiliorem, nec adhuc infelici posteriorum temporum crassitie infectum tradit Maittaire (b). Quantum autem ex notis hucusque operibus colligere possumus, non ultra annum octuagesimum octavum illius Seculi suos in re typographicâ labores Christophorus Waldarfer perduxit, & hos quidem decennio abruptos, ut prænotavi. Si quas alias ejus editiones è privatarum ædium pluteis erui quandoque contingat, novi luminis additamentum literariæ Reipublicæ gratulabor. Interim subjicere libet metricum elogium, quod non tam in laudem tanti Artificis, quàm Germanicæ nationis appositum legitur in editione Orationum Ciceronis ab ipso Venetiis peractâ, cùm id in decus quoque Urbis nostræ vergat, ubi diutiùs, quàm inibi adlaborasse imprimendis libris adnotavimus. Hoc autem exemplar excurrere mihi licuit in divite Bibliotheca Marchionis Laurentii Galeazii Trotti Equitis Mediolanensis, nobilitate, ac liberalibus artibus eximiè clari; sed paucis ab hinc annis immatura morte prærepti.

Germani ingenii quis non miretur acumen?
Quod vult Germanus, protinus efficiet.
Aspice quàm mirâ libros impresserit arte,
Quàm subitò veterum tot monumenta dedit,
Nomine Christophorus Waldarfer gentis alumnus
Ratisponensis gloria magna soli.
Nunc ingens Ciceronis opus, causasque forenses,
Quas inter Patres dixit, & in populo.
Cernis quàm rectò, quàm emendato ordine struxit,
Nulla figura oculis gratior esse potest.
Hoc autem illustri Venetûm perfecit in Urbe
Præstanti Mauro sub duce Christophoro.

Acci-

(a) Anno 1721. pag. XVI.
(b) Ibid. pag. 144.

Accipite hunc librum, quibus est facundia cordi,
Qui Te, Marce, colit, sponte disertus erit.

MCCCCLXXI. Ludovicus Carbo.

Editionem hanc ad memoratum annum refert Maittaire, sed de his carminibus silet; fortasse enim propriis oculis illam minimè inspexit.

JOHANNES WRSTER.

EUndem annum MCCCCLXXIV. novo prælo signat Johannes Wrster de Campidona. Refert illum in prævio ad sequentem annum catalogo Michaël Maittaire, sed candidè professus loci indicio carere (a), veluti peregrinum sub Dio, sine hospitio, ac tecto dimittit. Ego verò non absurdè crediderim hanc Metropolim laboribus suis sedem contigisse, ipsumque inter Typographos hujus inclytæ Urbis meritò collocandum. Validum proposito meo fundamentum exhibent S. Augustini Confessiones Mediolani impressæ, atque in domestico meo bibliophylacio asservatæ, ad quorum calcem subscriptum legitur sequens tetrasticon:

Quàm lætum Augustina ferat Confessio fætum
Præsens fratre docet pagina pressa suo.
Theutonicis delatus enim bonus ære Johannes
Hoc Mediolani fertile pressit opus.

Anno Incarnationis Domini MCCCCLXXV.

Revera in his versibus non emicat expressum cognomen Artificis, vel quia duriùs visum est, quàm elegans dulcedo carminis patiatur, vel quia ad numeros, legesque concepti jam metri trahi sine vitio non posset. Nihilominus, cùm nullus alius Typographus, nomine *Johannes*, memorato anno prælis insudasse in hac Urbe reperiatur; cùm dicatur ære conductus Theutonicis ab oris, Campidona autem, olim Campodunum, utpotè sita in Svevia, urbs Germaniæ sit; cùm nusquam alibi Wrster hanc artem exercuisse legatur, & numeretur eo anno inter Librarios opifices, quis neget ex tot adjunctis eum satis indigitari, ac nobis evinci? Hæc ritè concludentia indicia in hanc quoque sententiam me trahunt, quòd istic eodem anno, quo S. Augustini Confessiones edidit, prætulerit alium librum in Annalibus Typographicis descriptum, cui nomen, cognomenque suum subfixit, locum autem omisit. Hunc videre mihi licuit apud laudatum Comitem Donatum Sylvam italico sermone exaratum, atque hoc titulo adnotatum: *Libro della Consolazione delle Medicine semplici* &c. ejusque intuitu non modicè delectatus fui, quippe romano majori charactere excusus tantum præsefert nitorem, ut nemini, quem viderim, venustatis laude concedat. Typi, quibus compactæ sunt Sancti Augustini Confessiones, eandem elegantiam ferunt, nisi quòd mediocris formæ sunt, vocesque plurimæ (ad normam fortasse exemplaris manuscripti, quod tunc præ oculis habuit) frequentibus syncopis abruptæ, ac compendiariis notulis contractæ imperitos oculos vel fatigant, vel deludunt. Cur verò affirmem, Typographum hunc anno superiore ad gemini hujus codicis editionem Mediolani prælum fixisse, in causa est prægrande Volumen romano nitidissimo charactere excusum, atque ita inscriptum: *Liber pandectarum Medicinæ, omnia Medicinæ simplicia continens, quem ex omnibus antiquorum libris aggregavit eximius Artium & Medicinæ Doctor Matthæus Silvaticus, ad Serenissimum Siciliæ Regem Robertum.* Quamvis enim in calce, ubi annus, nomenque Opificis legitur his verbis: *Impressum per Magistrum Johannem* Wrster *de Kampidona. Anno Domini MCCCCLXXIIII.* loci mentione careat, vagum tamen, incertumque originis suæ censeri non debet, cùm ex huc usque relatis, satis dilucidè patere arbitrer, nullam Urbem meliori jure, ac nostram, tam insignis artificis contubernio posse gloriari. Fatear nihilominus necesse est dubium meum, quod primò animum incessit, cùm illud inspicerem, oblatum mihi humanissimè à Monacis Olivetanæ Congregationis hujus Urbis, qui adornatâ postremis hisce annis eleganti ac prædivite Bibliothecâ, novum suo S. Victoris Cœnobio, ad omnem religiosi decoris splendorem magnificè extructo, pretium & majestatem addidere. Evolvens siquidem librum, ac in ejusdem fronte legens nomen Matthæi Moreti Brixiensis, qui tunc Bononiæ, ac Astronomiæ interpres erat, atque hoc Opus studio & industria sua emendatum dicabat Francisco Gonzagæ Cardinali Mantuano, Bononiæ Legato, anceps hæsi, num fortè hic Wrster priusquam ad nos acciretur, typorum suorum primordia in ea Civitate collocasset. Sed fluctuantis animi formidinem dispulit tum carminum, quæ superiùs retuli, seria consideratio; in iis enim apertè asseritur conductum ære Theutonicis ab oris Johannem, rectâ ad hanc Urbem contendisse; tum accepta à P. Orlando superiùs laudato notitia alterius editionis eodem anno Bononiæ paratæ, cui subscriptus legitur suus Typographus *Balthassar Azzoguidi*. Neque enim credibile est, illud ipsum Opus, eodem anno, in eadem Urbe à Moreto datum geminis prælis, præcipuè cùm sub initium

(a) Ibid. pag. 83.

tium quarti mensis illiusmet anni lucem primò vidisset hic liber Neapoli, curâ *Angeli Catonis de Benevento* Philosophi, & Medici. Quocirca congruè ad Historiæ fidem conciliari res potest, si dicamus, anno MCCCCLXXIV. primò editas fuisse Neapoli hasce pandectas *die prima Aprilis*, ut ad illum annum tradit Maittaire; postmodum libri summè proficui novitate invitatum Moretum manum eidem apposuisse, ac curasse, ut Bononiæ emendatior prodiret; denique famâ optimi exemplaris Mediolanum delatâ, arreptam citocitius fuisse à Johanne Wrster occasionem præli sui condecorandi, tertiamque elaboratam editionem simili prorsus methodo, ac fideli verborum omnium codicis Bononiensis impressione, qui mos eo tempore familiaris Typographis fuit, easdem omnino nuncupatorias Epistolas, Elogia, ac illustrium Virorum nomina, qui Operibus castigandis primam curam impenderant, pluribi recudentibus. Neque longè à vero aberrare me existimaverim, si conjectando hoc quoque subjungam, videlicet ad evulgandum in hac Urbe tam præclarum Matthæi Silvatici laborem, nobili quodam æmulationis stimulo incitatos fuisse Mediolanenses, ut Civem hunc suum (quemadmodum alibi ostendam), adeò de re Medica benemeritum, patriæ veluti redonarent, ægrè ferentes gloriam, quam hîc promeritus fuerat, alieno tantùm in solo eidem deferri.

At Crucem nobis figere videtur liber alter ab eodem excusus, *Problemata* nempe *Aristotelis* ex Theodori Gazæ versione, sine anni & loci adnotatione, sed ita in calce signatus: *Per Johannem Wrster de Campidonia, & Johannem Baumeister socios, illustri Principe Ludovico de Gonzaga Marchione*. Refert illum Clariss. Marchio Scipio Maphæus in sua Verona illustrata, ubi agit de Scriptoribus Veronensibus, pag. 90. editionis in fol., testaturque asservari inter quàm plura Volumina, primo nascentis Typographiæ seculo edita, in celebri Bibliotheca Cœnobii S. Leonardi Veronæ, magnis sumptibus à D. Celso Maphæo instructa; Mentio autem illa Principis Marchionis Gonzagæ, à Typographo adjecta, non leve indicium est loci, in quo codex prodierit, *Mantuæ* videlicet Ludovico obsequentis. Attamen ne hoc quidem mihi vim facit, ut à primæva opinione depellar, quinimmo lumen aliquod dilucidiùs hinc mihi suboriri video ad altius in eâdem pedem defigendum. Quid illud sit, accipe. Cùm elaborando huic Operi curam impenderem, mihi offendere licuit inter amplam librorum suppellectilem Marchionis Alexandri Trivultii, Equitis nobilitate, prudentiâ, doctrinâque apud nos celebris, impressum in pergamena exemplar cujusdam Opusculi, à Gabriele Pavero Fontana Elegiacis Carminibus exarata: *De vita & obitu Galeaz Mariæ Sfortiæ Vicecomitis, Mediolani Ducis Quinti, ad Ill. Dominum Ludovicum Gonzagam, Mantuæ Marchionem*. Cur verò hic Auctor Mediolani degens, resque sub oculis suis in Urbe nostra gestas enarrans, laborem calami sui Marchioni Mantuæ dicaverit, id in causa fuit, quòd Princeps ille, intellecta improba cæde in Mediolanensem Ducem patrata, illico ad hanc Metropolim convolaverit, amorem suum in tanti infortunii acerbitate Familiæ Vicecomitum testaturus, ibique tandiu præsederit consiliis agitandis, compescendis tumultibus, pacandæque turbatæ Reipublicæ, donec restituta turbidis rebus serenitate, Viduæ Principis Pupillique imperium pristinæ securitati redonaret. Historiam hanc omnem ex ipso Pavero discimus in hæc verba:

Nuper at illustris Ludovicus Marchio venit,
Quo patre lætatur Mantua prisca suo
Longævum eloquio qui nobis Nestora reddit,
Pelidemque animo, & Relligione Numam;
Moribus & vita, magnis & rebus agendis
Scipiadas vincit, Cæsareosque Duces.
Is cum sensisset læthalia fata potentis
Et chari Galeaz, haud mora, scandit equum.
Non morbus retinet, retinet non tarda senectus,
Non nix, non glacies, nonque pruina tenet;
Quin Mediolanum properet velocior euro,
Et placidus placet turbida si qua forent.
Ut primùm venit, cunctis solatia præbet,
Cum nemo dubitet, quin bene navis eat,
Quam Ludovicus agit, quo nil sapientius usquam,
Nil magis excellens Orbis habere potest.
Oh quantum quantum tibi nos debere fatemur
Quod portum e pelago nostra carina subit!

En

En igitur evolutum nodum, quem implicare videbantur verba libro superiùs indicato à Wrster apposita; siquidem per ea tempora, quibus Typographus ille in Urbem nostram è Germania accitus, prælo insudabat, Ludovicus Mantuæ Marchio commissam sibi ab afflictis Sfortiis Principibus Rem Mediolanensem moderabatur, adeòque signare poterat editionem hîc paratam, illius nomine, quem veluti Dominum ac negotiorum omnium arbitrum, à Matre Filioque Ducibus constitutum Urbs nostra reverebatur, non secus ac *Paverus* eundem apud nos agentem, Carminibus suis Mecœnatem delegerat. Sanè ex allato *Pavero* fragmento compertum fit, adhuc Mediolani constitisse Gonzagam, cùm ista scriberet; eum enim alloquitur tanquam omnia nutu, auctoritate, & consiliis ita pacantem, ut eo auspice sperari posset inquieto imperio redonanda tranquillitas. Itaque, quousque solidiora documenta Urbs aliqua obarmet, ut nobis celebrem hunc, ob nitorem characterum, Typographum eripiat, vindicati Mediolano ejusdem præli, datique hospitii huic Artifici vago peregrinoque ab omnibus hactenus Scriptoribus derelicto, nunquam pigebit.

DIONYSIUS PARAVISINUS.

SEquens annus MCCCCLXXV. insignis est præclarâ memoriâ Dionysii de Paravisino, seu Paravisini, qui omnium primus Græcos integros codices excûdit, ut superiùs monui, & quamvis non extraneus ipse, hoc tamen extranei cultissimique idiomatis singulare decus Metropoli suæ jam tot aliis prærogativis illustri, studio & labore maximo adjunxit, ne cui extero invectam nostris typographiis Græciam, scientiarum olim, artiumque Magistram deberemus. Originem hic suam, quamquam non ex hac Urbe, ex agro tamen Mediolanensi duxit; *Paravisinum* enim pagus est sub jure Mediolani *in Plebe Incini*, qua nostra confinia attingunt Novocomensem ditionem. Et quia ab Urbe illa dominâ Larii lacus nonnisi per quinque lapides distat, facilè credi potest, viciniæ commodo, & facili ad domesticarum rerum curam reditu illectum, primò Dionysium illuc commeasse, ut inibi tyrocinia præli sui deponeret. Biennio siquidem, antequam Mediolani sedem statueret, eum Novocomi imprimendis Libris operam dedisse certum est, laboris socio, seu Magistro Ambrosio de Orco; nam in eo, quem prælibavi, *Tractatu Appellationum Antonii à S. Georgio* anno MCCCCLXXIV. edito hæc subscripta leguntur: *Comi per Ambrosium de Orco, & Dionysium de Paravisino.* Unde prudenter conjicere possum ejus cognomen à patria ipsa deductum, quemadmodum in pluribus familiis decursu temporis contigit. Porrò etiam in hanc diem perseveravit, & frequentissimum est in ejus pagi incolis cognomen *Paravisini*. Edoctus exinde typorum artem jam alibi adultam, excultamque summo in latinis codicibus diligentiæ, decorisque experimento, aggredi cœpit à nemine hactenus tentatum opus prægrande, ac magnoperè Literariæ Reipublicæ proficuum, adoptandi in nostras impressorias officinas græcos quoque typos, inducendique in gymnasia familiare, & cusis characteribus obvium perdifficilis illius linguæ studium, quod post irruptiones Barbarorum, in Italiâ ad septingentos ferme annos, si non prorsus oblivione sepultum, saltem negligentiâ jacens, excitaverat quidem Emmanuel Chrysoloras sub initium hujus Seculi XV. verùm ob manuscriptorum raritatem, laboremque improbum omnia calamo exscribendi, in aliquibus tantùm celebrioribus Urbibus ægrè etiam promovebatur. Metropolim igitur ad Urbem profectus Paravisinus, Demetrioque Cretensi præcipuo tantæ rei parandæ adjutore usus, *Constantini Lascaris* græcam grammaticam vulgavit, iterque antehac invium aperuit, quod tantâ deinde gloriâ Venetiis Aldus calcavit, ut numerosâ mole celebrium quorumcumque Auctorum è prælo suo dimissâ, ac veluti obruente memoriam retrò excusorum græcis typis voluminum, huic erroneæ laudi locum fecerit, qua ipse tanquam primus græcæ impressionis Artifex celebraretur. Paravisinum verò statim post peractam Novocomi prælaudatam *Appellationum* editionem transmeasse in Urbem nostram, ibique anno septuagesimo quinto græcarum vocum formulis animum applicuisse, perspicuè ostendi reor ex ipsa, quam deinde anno proximè sequente edidit, grammaticâ; cùm enim die trigesimo Januarii absoluta impressio legatur, quis non videt brevi unius mensis spatio haudquaquam potuisse instrui typographicam suppellectilem, fundi insuetos characteres, aptari ectypa, & alia id genus ad insolitam arduamque provinciam inchoandam, perficiendamque necessaria, adornari. Præcipuè cùm Demetrius ipse Cretensis in præfixa ad Codicem illum Epistola, grave, ac longum studium suum in novo hoc laboris genere exhauriendo testetur inquiens: *multùm mente, plurimùm verò experientiâ laboravimus, vix tandem inveni, quonam modo libri græci imprimerentur, tum literarum compositione, quæ varia, & multiplex penès literas græcas existit, tum maximè locis accentuum servatis, quod profectò arduum erat, nec parvâ indigebat consideratione.* Hæc verba eò libentiùs retuli, quò dilucidiùs non tam sententiam meam de cito Dionysii Paravisini Mediolanum adventu ostendunt, quàm gloriam Urbis ipsius in prima Codicum græcorum impressione irrefragabili testimonio confirmant.

Præter Lascaris grammaticam, nullum alterum græcum codicem Dionysii Paravisini nomine obsignatum vidi: cùm tamen eæ, quæ subsequentibus annis Mediolani absolutæ sunt, græcæ editiones Artificem suum minimè enuncient, primo huic Impressori congruè assignari possunt: Hujusmodi laudem certè facili, apertoque animo in Paravisinum devolvit Michaël Maittaire (a), qui alibi etiam sugillat Gesnerum nimis in Aldi encomia effusum, dum in Epistola ad Paulum Manu-

(a) Ibid. pag. 146. & 262. in notis sub lit. c.

Manutium sic scribit: *Exemplaria græca ante Patrem tuum aut nulla, ni fallor, aut pauca, nec eâ industriâ typis publicata sunt*. Subjungit siquidem Maittaire (a): *Pauca quidem ante Aldum excusa sunt: attamen in quibus industria, & typorum elegantia desiderari neutiquam mihi videtur*; objicitque in exemplum nitidæ, accuratæque editionis Homerum Florentiæ, & Isocratem Mediolani. Addo ego Lexicon græco-latinum in hac nostra Urbe procul dubio impressum, atque à me inspectum tantâ emendatione, ac venustate characterum, ut ferre intrepidè possit utcumque liberalem, cultumque vultum codicum Aldinorum. Immo si aliquid meritæ Gesneri redargutioni addere licet, mirari me dicam, tam firmo calamo potuisse ab illo decretoriam veluti sententiam proferri, quâ Aldo gloria melioris industriæ in græcis typis decerneretur, cùm dubitaret an ulla ante ipsum græca editio extitisset; unde colligo, nullam ab ipso visam, ac proinde imaginariâ comparatione abludi ejus præceps judicium in Aldi favorem. Sed neque omnino verum esse crediderim, pauca admodum ante hunc insignem Venetum Typographum excusa fuisse hujusce idiomatis volumina; nam præter ea, quæ in ceteris Italiæ Urbibus emissa in lucem superiùs retuli, quæque multò plura in Annalibus Typographicis, ac Bibliothecis offendi queunt, inclyta hæc patria mea vixdum impleto primo lustro à condita Mediolani græca Typographia, quinque adhuc superstites græcos codices prælis suis excusos numerat, non leve indicium fœcundi laboris, quo infans adhuc in hac arte illa ætas promovendo tam præclaro studio insudabat. At verò, quot etiam periisse curatas eo tempore consimilis formæ impressiones opinari possumus, cùm integro quadriennio ab edita Lascaris Grammatica nulli hactenus mihi ad manus venerint eâ linguâ formati libri; nulli ab octuagesimo primo anno ad nonagesimum tertium, græci *Isocratis* optimis typis editi, præclarâ memoriâ signatum! Vix autem invenire fidem potest, aut jacuisse desides tanto temporis intervallo, qui hunc sibi Urbique splendorem difficili curâ paraverant, aut inutiles sumptus pati voluisse, unicâ editione contentos, qui certè non mediocri impendio elaborandis hisce formis pecunias insumpserant. Profectò arbitror iniquius quoque fatum, quàm antiquæ latinæ editiones græcas expertas esse; cùm enim linguæ hujusmodi amor, quem nostrâ hac ætate apud Mediolanenses juvenes, Viros, Equitesque reflorescere video gratulorque, superiori tempore inter faces, ac incendia bellorum tepesceret, ac penè extingueretur, facilè fuit, ut imperitis Dominis, nec vim, sensumque attingentibus exotici characteris, barbaræ visæ sint paginæ ignotis lineis distinctæ, contemptumque sui injecerint oculis, & relictæ absque nomine, cultuque in putri, despectiorique angulo domuum, injuriæ cuilibet situs, tinearum, ac murium fœdâ strage dilaceratæ, absumptæque fuerint. Mihi certè non raro contigit, cùm ad augendum literariæ huic historiæ Mediolanensi censum antiquæ rei, nonnullas haud ignobiles Bibliothecas lustrarem, nullos negligentiùs habitos, quàm græcos codices videre: eos verò, si qui intra ordinem ceterorum inducti erant, ignorantia hujusmodi linguæ, aut titulo vacuos dimiserat, aut unam hanc epigraphem indiscriminatim cujusvis tergo inscripserat: *Liber græcus*; atque inter hunc cœtum anonymum, gemmam illam græci Lexici jam laudati, ac nitidissimis typis expressi propitia sors expiscandam obtulit.

Quandiu Paravisinus apud nos meruerit gloriosi hujus laboris exercito munere, prorsùs latet; destitisse illum ab hac arte ante prædicti seculi exitum, sive abruptæ vitæ necessitate, sive intermissi præli ocio, suadent editiones græcæ anni nonagesimi tertii, & sequentium temporum, quæ aliorum Artificum nomine obsignantur. Verum quidem est, ab ipso typos adhibitos vulgandis quoque latinis codicibus; eorum tamen nullum in hanc diem inspicere mihi licuit, vixque unum reperi in Annalibus Typographicis memoratum, *Nicolai* scilicet *Perotti rudimenta grammaticæ latinæ* in lucem data Mediolani anno MCCCCLXXVIII. typographicæ illius curæ participe altero socio, de quo mox erit sermo.

DOMINICUS DE VESPOLATE.

TYpographus iste anno MCCCCLXXVI. auxit cultissimo prælo suo Mediolanensis Urbis gloriam, & commodum literarum; statim enim ac cudendis libris se addixit, *Papiæ Vocabularium*, hactenus ineditum publici juris fecit, tantâ characterum elegantiâ, chartæque nobilitate, ut pompam quandam sui explicare ante oculos mihi visum sit, cùm illud primò aperui, adhuc superstes à senio tantæ antiquitatis. Exercuit eo anno solus hanc artem, dein adscito sibi in socium Jacobo de Marliano, & post ipsum Dionysio Paravisino ceteras impressiones peregit, quas tamen citò abrupisse, triennio sui laboris necdum expleto, constat ex editis postea libris, in quibus ultra annum septuagesimum octavum nulla illius mentio inter subscriptos Typographos reperitur.

JACOBUS DE MARLIANO.

EAdem conditio est nuper enunciati Jacobi Marliani, seu de Marliano, qui anno MCCCCLXXVII. innotescere cœpit publico typorum opificio; duas siquidem tantummodo editiones ab eodem paratas invenio, alteram hoc anno, quam solus perfecit, *Salustii* nempe *Operum*, alteram anno sequenti, quæ socium refert Dominicum de Vespolate, nec aliud quicquam aut de

(a) Ibid. pag. 234. in notis sub lit. a.

de stirpe ejusdem, cùm Marlianas familias permultas, summâ nobilitate conspicuas eo etiam tempore Mediolanum haberet, aut de typographia ulterius ab ipso promotâ memoriæ vestigium extat.

JOHANNES ANTONIUS, & BENIGNUS FRATRES DE HONATE.

CElebrius est nomen Johannis Antonii de Honate, ejusque Fratris Benigni, qui præla sua in hanc Urbem induxere anno MCCCCLXXVII. & pluribus, iisque eximiæ commendationis voluminibus editis claruere. Illustri eosdem stirpe progenitos fuisse dubitare non sinit expressa nobilitatis mentio, quam reperi in calce *Lecturæ Balbi super pr. & sec. parte Infortiati*, ubi hæc leguntur: *Mediolani fuit primùm correcta & emendata; postmodum ibidem impressa laboribus, & impensa Nobilium Benini, & Joh. Antonii Fratrum de Honate, & finita feliciter anno* 1479. *die* 28. *Maji*. Horum potior cura fuit Jurisprudentiæ in Urbe nostra illustrandæ typorum studium diligentius apponere, nec rivulis tantùm contenti fuere, peculiaribus videlicet tractatibus, aut commentariis, quæ (rarò etiam) Waldarfer, conductus fortasse ab ipsis, domestica nobis fecerat, sed fontes ipsos publica donatos luce aperuere, juris utriusque Codices integros imprimentes tanta sedulitate, ac conatu, ut uno eodemque anno octuagesimo secundo Seculi illius ferè omnes libros, qui amplam Legum seriem, jurisque universi materiam complectuntur, ab ipsis viderim prælo vulgatos; quod certè non modicæ laudis, atque etiam admirationis argumentum est, tam brevi temporis spatio vastis adeò, arduisque Operibus parandis unius familiæ vires sufficere potuisse. Hoc tamen silere haud debeo, urgendo fovendoque labori plurimùm profuisse nobilem curam duorum, non tam sanguinis claritate, quàm doctrinæ præstantia & amore erga literas insignium virorum, Johannis scilicet Antonii Castillionæi, & Ambrosii Caymi, quos subscriptos magnis illis voluminibus cernimus, illustri memoria æris ab iisdem liberaliter collati ad tantum patriæ decus, hujusque præclarissimæ facultatis cultoribus beneficium procurandum; quo factum deinde credi facilè potest, ut largis hisce subsidiis aucti nobiles Fratres, excitatis pluribus impressoriis torcularibus, virilem operam suam consummandæ celeriter tanti laboris editioni præstiterint. Non destitere tamen ab incœptis hoc etiam absoluto ingenti conatu, sed prosequuti institutum suum, in id ferè semper incubuere, ut Commentaria Scriptorum insignium in decreta Pontificum, ac Imperatorias leges imprimerent. Quocirca peculiari hoc encomio inter Mediolanenses primi Seculi Typographos meritò illustrem hanc Fratrum copiam donandam censeo, quòd se totam penè ipsis debuerit nobilissima hæc scientia; licèt paulò ultra decennium, ex hactenus à me repertis eorundem cusis Operibus, laborasse comperiantur. Antequam verò aliò me convertam, monere Lectorem opus est, etiam in horum Fratrum cognomine exprimendo errasse Michaëlem Maittaire; cùm enim duos tantummodo ex tot à me collectis ipsorum libris retulerit, qui vel simul, vel unius tantùm ex Fratribus nempe *Johannis Antonii* nomine in calce signantur, utrobique eos vocat *de Bonaso*; Idque mihi non levem suspicionem ingerit, libros hosce minimè ad illius oculos pervenisse, sicuti neque inspectos fuisse à P. Orlando ejusdem vestigiis insistente, affirmare constanter possum; apertè siquidem cognomen istud *de honate*, seu *bonate* (impressoriis characteribus *h* & *b* quandoque se se invicem confundentibus) enunciant quotquot horum Fratrum designatione munitas editiones mihi licuit percurrere. In graviorem lapsus errorem fuit Joannes Albertus Fabricius, qui Tomo XII. Græcæ suæ Bibliothecæ (a), antiquas librorum Juris editiones enumerans, innocenti injuria Mediolanensis Typographiæ hanc sententiam edicit: *Libri juris Mediolani prodierunt circa initium Seculi sextidecimi; hos laudavit Alciatus*. Porrò quam falsum hoc est! Cùm Fratres de Honate tot in lucem emiserint Jurisprudentiæ libros, atque per decennium ab anno MCCCCLXXIX. huic ferme uni Scientiæ illustrandæ inservierint. Præterea cùm de Zaroto sermo fuit, pacta innuimus, quibus anno MCCCCLXXII. inter Typographiæ nascentis in hac Urbe socios statutum est, ut nemo alius de Jurisprudentiæ facultate libros imprimere posset, præterquàm Fratres de Burgo, seu de Castilliono. Ex primis igitur curis una hæc fuit, ut nobilissima Scientia Juris, facilitate typorum Mediolani floreret; sed tenebræ, quæ Historiam illius ætatis hactenus operuerunt, in causa fuere, ut Eruditi etiam Viri sæpius fallerentur: Atque hinc semper dilucidiùs compertum fit, quàm necessarius fuerit susceptus à me labor, ut gloria Mediolanensis Metropolis ab historicis Scriptorum erroribus vendicaretur.

LUDOVICUS, & ALBERTUS PEDEMONTANI.

DUo, sequenti anno MCCCCLXXVIII., typographicæ artis Collegæ simul occurrunt Ludovicus, & Albertus Pedemontani. Horum nomen malè refert Michaël Maittaire (b) sic scribens Lud. & Alb. Er. acsi ultimæ syllabæ cognominis loco starent. Ego tamen, cùm plura Mediolani, & alibi editionis italicorum Carminum *Dantis*, cui Typographi isti subscripti sunt, exemplaria lustraverim, unumque extet in Ambrosiana Bibliotheca facili intuitu percurrendum, in omnibus hunc ordinem literarum inveni: *Lud. & Alber.* Ex unico illo opere tanquam è vestigio hîc relicto, memoriam hujusmodi Artificum legimus; cùmque justæ molis sit, utpote auctum

(a) Pag. 359. (b) Ibid. pag. 85. & 134.

ctum locupletissimis commentariis Pauli Nidobeati, vix credi potest, in eo condendo universum eorum laborem, & quasi dixerim Officinæ patrimonium exhaustum, itaut rosarum more, de quibus Poëta cecinit:

Una dies aperit, claudit & una dies,

eodem anno institutum, sublatumque hoc prælum fuerit, cùm nec aliò translatum, ut sæpius contigit, in Annalibus deprehendatur. Quocirca validius semper fundamentum adstrui opinioni superiùs indicatæ perspicio, magnam videlicet vetustorum codicum partem intercidisse injuriâ temporum, ac neglectu custodiæ diligentioris.

ULDERICUS SCINZENZELER, & LEONARDUS PACHEL.

QUò brevior in relatis Typographis, eò diuturnior fuit nominis fama in duobus aliis, quos eodem anno MCCCCLXXVIII. Mediolanum excepit, Ulderico Scinzenzeler, & Leonardo Pachel Theutonicis. Huic postremo patria Ingolstadium fuit; id enim ipsemet testatur in calce ad *Virgilii* Opera, hoc anno apud nos edita. Natale alterius solum latet: Ex Provincia tamen Bavarica ipsum quoque prodiisse, dubitare non sinit Opus Institutionum à Michaële de Tonsis Legum Doctore, Civeque Mediolanensi emendatarum, cui adjecta est nota in hunc modum: *Per prudentes Viros Leonardum Pachel, Uldericumque Scinzenzeller ex industriosa gente Theutonica, patriâque Baveria, in hujus mirabilis opificii exercitio consocios Mediolani impressum est, completumque feliciter secundo Idus Octobris anno à Natali Christiano MCCCCLXXVIII.* Neque præterire ingrato silentio fas est, cui debeam utramque hanc notitiam, vix semel deprehensam in tanta librorum copia, ut videbimus, hujusmodi Artificum prælo excusorum. Eam enim acceptam libenter profiteor à Rev.mo mihique amore conjunctissimo P. D. Joachimo Besutio in Romano S. Crucis Monasterio Ord. Cistercienſ. nunc Abbate, & Generali Ordinis sui Procuratore, necnon S. Officii in Urbe Consultore, qui cum summa doctrina, peritiaque exoticorum idiomatum, numismatum, & sacræ ac profanæ eruditionis, summam humanitatem conjungens, studiis meis antiqua sua libraria suppellectile, atque aliunde conquisita plurimùm favit. Junctis typis aggressi statim ab initio Opificium suum, illud integro fœdere, sedulâque manu supra decennium exercuere, donec abruptâ societate, suum quisque nomen sejunctim prodeuntibus ex propria officina libris adscripsit; nec ullus est Mediolanensium Artificum, si Zarotum demas, qui eos æquare possit copiâ impressionum; & oh utinam in fundendis characteribus nitorem potiùs, quàm lucrum curassent! Gloriari siquidem posset Urbs nostra de tam uberi ab ipsis paratâ studiorum fruge; sed cùm infelices, gothicosque ut plurimùm adhibuerint typos, materies tantummodo in pretio est, laudandusque obstinatus labor, quem ferè nunquam intermissâ curâ per omnes Seculi illius annos sustinuere. Eo autem expirante destitit quidem Uldericus, fortasse è vivis ereptus, libros cudere; nam editiones omnes, quæ millesimum quingentesimum annum excedunt illius nomen perpetuò silent: at Leonardus Pachel ultrò progressus est in subsequens Seculum, longiore præli patientia commendationem promeritus; Anno enim MDXI. adhuc in hac arte occupatum vidi, editâ Mediolani *Ciceronis* Rhetoricâ. Uterque soluto typorum consortio peculiare symbolum, præli sui index adlegit. Pachel crucis formam adhibuit, cujus imus stipes in duas retortas lineas, quasi radices dirimitur, truncus verò supra longiore lineâ, infra breviore intersecatur, hisce literis ad latera divisim appositis L. P. Scinzenzeler & ipse crucis imagine usus est, sed duplicatis brachiis quasi decussatâ, ita ut linea brevior supra, longior infra transversim decurrat. Pes crucis videtur infixus subjecto trunco inæquales itidem angulos faciente, & includitur ductâ in orbem lineâ, intra quam habentur hinc inde hæ literæ V. S. Raro tamen primus hæc typographiæ suæ insignia explicuit, frequentiùs secundus. Leonardo Pachel alterum Socium præli obtigisse sub illius Seculi finem docet vita italicè scripta S. Nicolai Tolentinatis, quæ ad calcem hæc habet: *Impressum Mediolani per Magistrum Joannem de Lignano, & Leonardum Pachel Anno Domini MCCCCLXXXXVIIII.* Sed ultra hunc librum initi novi fœderis testem, nihil huc usque comperi, quod illius continuati imposterum fidem faciat. Fortasse enim abruptum fuit præpropero fato Joannis de Lignano, cujus celebre nomen ab instituta ferme in hac Urbe typographia usque ad hunc annum perennasse in libris ære suo excusis infra dicemus.

SIMON MAGNAGUS.

ETiam annus MCCCCLXXX. novum Typographum Mediolano dedit, Simonem Magnagum, qui opus *de Sententiis, & Synonimis ad Rhetores*, à Stephano Flisco de Soncino elucubratum vulgavit. Sed vel illum citò amissum, vel ipsius editiones, infelici vetustarum rerum fato consumtas conqueri possumus, cum nullo alio impresso codice notus posteritati fuerit. Alterius nomen additum video insigni volumini Statutorum Mediolani hoc anno typis commendato, Pauli nempe Suardi his verbis ad calcem descriptis: *Explicit liber statutorum inclitæ Civitatis Mediolani ibidem annuente Deo diligenter impressus operâ, & impensâ egregii Magistri Pauli de Suardis*. Attamen an illum Typographorum catalogo adnumerem anceps hæreo; cùm enim aliis caream editis exemplaribus, quæ ab eodem exercitam verè hanc artem ostendant, noverimque eâ formulâ frequentissimè primo ævo usurpata *opera, & impensa* non tam designari Artifices manu, præloque impressioni insistentes, quàm Viros doctrinâ, & nobilitate conspicuos libris accuratiùs, ac splendidiùs edendis diligentiam emendationis, aut pecuniam impendentes, non ita præceps in hanc sententiam flector, judicioque pronunciando abstineo, donec clarius aliquid fors mihi non rarò favorabilis ferat.

CON-

CONRADUS PACHEL.

POst Typographum mox relatum, ſeptennii intervallo, occurrit Conradus Pachel ex eadem fortaſſe Leonardi familiâ, ſed nullo alio ſuperſtite indicio notus, quàm duarum impreſſionum in re juridicâ, quarum prima prodiit anno MCCCCLXXXVII. altera tertio abinde anno, deperditis procul dubio, ut pluries obſervavi, intermedii temporis editis libris.

JACOBUS DE S. NAZARIO DE RIPA.

PAulò frequentior mentio occurrit hujus Artificis, cujus typographica experimenta primò innotuere, anno MCCCCLXXXIX. Si tamen moræ diuturnitatem in Urbe hac noſtra cum paucitate codicum nomen ipſius referentium componamus, aſſerendum erit, aut pigro nimis prælo uſum fuiſſe, aut communi luctuosâ ceterorum calamitate quamplura ejus opera periiſſe; cùm ab octennii opificio hìc conſtanter exercito, vix quinque mediocris etiam formæ impreſſiones nobis incolumes pulſata tot infortuniis ætas illa tranſmiſerit. Rei medicæ typis ſuis promovendæ ſtuduiſſe hunc Typographum, ſuadere videntur Commentaria ſuper Avicennam, quæ pluribus exarata voluminibus à Johanne Matthæo ex Ferrariis de Gradi, nobiliorem ſuperſtitum editionum illius partem efficiunt. Certè, ut credamus ipſum minimè ocioſum frigido Torculari inſediſſe, non leve argumentum eſt gentilitia teſſera, quâ, rarò inter Mediolanenſes Typographos exemplo, ſecerni officinam ſuam voluit, erectâ in ſymbolum cruce patriarchali duobus concentricis innixâ circulis, intra quos literæ initiales nominis, & parva alia crux ſinuoſis accentibus media continetur.

PHILIPPUS MANTEGATIUS.

CLaruit ſequenti anno MCCCCLXXXX. Philippus Mantegatius, ſeu de Mantegatiis, dictus Caſſanus, ſeu de Caſſano, Oppido ad Abduæ oram etiamnum celebri. Diverſam hanc appellationem conſultò adnotavi, ne Lectorem fallat varietas nominum, quæ alternatim adhibuit in ſubſcribendis libris prælo ſuo editis; iiſdem enim unus & idem Typographus deſignatur. Diligentiæ hujus Artificis debemus conſervata nobis ſcripta vigentis tunc Mediolani latinæ, ac italicæ poëſeos; licèt enim hæc ultima aſperis, blæſiſque metris ob depravatæ linguæ iſtius commune tunc vitium claudicet, longèque abſit à dulcedine, delectuque vocum, quibus in præſenti fluere cernitur argentei amnis in modum, lepore omni, ac venuſtate uſque ad apicem artis exculta; plurimùm nihilominus inſerviunt detegendo Seculi illius genio, primiſque laudandis conatibus, multum virilis gravitatis in ipſa etiam infantia referentis hujuſmodi facultatis. Vulgavit igitur Mantegatius haud ignobili charactere *Petri Apollonii Collatini* Faſtos majores, *Aurelii Albucii* carmen de antiqua Mediolanenſium Victoria ad Parabiagum, *Bernardi Bellinzoni* italicos Rithmos, S. Johannis Baptiſtæ Vitam à *Franciſco Philelpho* eodem cantu deſcriptam, *Gaſparis Vicecomitis*, Equitis Mediolanenſis præclariſſimi, Paulum, & Dariam ſimili metro illuſtratos; & fortaſſe etiam italicorum Epigrammatum (vulgò *Sonetti*) volumen ab eodem *Vicecomite* conditum tantâ ingenii, ac metri laude, ut Petrarcham Mediolano redonatum Scriptores coævi prædicarent; in eâ enim editione, priori proxima, nomen Typographi deſideratur. Aſt ultra nonageſimum quintum prædicti Seculi annum nihil Mantegatii typis elaboratum adhuc emerſit.

BERNARDINUS DE CASTILLIONO.

HUjus Typographi unicum tantùm proximo anno MCCCCXCI. impreſſum opus inveneram, Æſopi videlicet vitam, & fabulas, Philippo Mantegatio ſociam manum addente. Alterum poſtmodum caſu offendi apud circumforaneum Bibliopolam, vitam nempe italicam Beatiſſimæ Virginis biennio inde editam; cetera, ſi quæ in lucem protulit, adhuc in obſcuro latent.

SEBASTIANUS DE PONTREMULO, & HENRICUS GERMANUS.

EAdem raritas editionum occurrit in duobus hiſce Typographis Sebaſtiano de Pontremulo, & Henrico Germano, quos ſolus *Iſocrates* græcè excuſus enunciat: unus tamen hic codex emendatione, ac elegantiâ typorum, quemadmodum ſuperiùs innuimus, ita inſignis eſt, ut ſummæ ipſorum laudi ſufficiat, illudque Claudiani ſibi adoptare poſſit: *numeri damnum Proſerpina penſat*. Henricum hunc Germanum non alium eſſe, quàm Uldericum Scinzenzeler mihi aliquando inſinuavit tum affinitas nominis, quæ ad indicandam in Germanis eandem perſonam, promiſcuum Henrici, & Ulderici uſum facit, quemadmodum teſtantur Sermones *S. Bernardi* in Cantica italicè redditi, atque in calce ita ſubſcripti: *Impreſſi a Milano per Magiſtro Henrico Scinzenzeler todeſco MCCCCXCIV.*, tum notum ejuſdem Symbolum poſtremæ illius codicis paginæ affixum. Attamen rem altiùs perpendenti viſum eſt ſecurius conſilium aliter opinari. Cùm enim ſeptennio poſt ſuperfuerit in eadem typographicâ arte, ac Civitate conſtans Opifex iſte, nullâ

aliâ editione græci voluminis notus, monſtro ſimile foret, ſi uni imprimendo Iſocrati ſe ipſum, typos tam nobiles, graveſque in iiſdem parandis impenſas addicere voluiſſet; niſi fortaſſe involvere placeat communi, quem ſupra deploravimus, græcarum impreſſionum infortunio etiam jacturam illarum, quas ſuccedentibus annis curatas ab Ulderico noſtro certè præſumere deberemus, ſi verè Iſocratis græca editio ipſum Auctorem habuiſſet; ſed quia id quoque favorabilem ſuſpicionem potiùs, quàm ſolidam conjecturam ſapit, arbitrarer dici convenientiùs poſſe, ab Ulderico Scinzenzeler exteris illis Typographis aut Officinam commodo, aut æs mutuò datum fuiſſe, atque ideò propriam quoque notam illi codici appoſitam, non ſecus ac Johannes Legnanus Mediolani, & Octavianus Scotus Venetiis libros pecuniâ ſuâ excuſos ſymbolo proprium nomen indicante obſignabant. Quidquid tamen aſſeramus ſuâ difficultate non caret, cùm omnia in incerto verſentur.

GULIELMUS LE SIGNERRE CUM FRATRE.

HActenus promovendæ, augendæque famæ, ac ſplendori Mediolanenſis typographiæ Itali tantùm, aut Germani Artifices inſudaverant; nunc in honoris partem etiam Gallia venit, Gulielmo le Signerre, ſeu Signer, ac Fratre ſuo Rothomagenſibus huc profectis, prælumque non incelebre in Urbe noſtra ſtatuentibus. Solus hanc artem pertractare cœpit Gulielmus, atque inter primos labores, quos anno MCCCCXCVI. in edendis libris ſuſcepit, *Franchini Gafuri Practica Muſicæ* numeratur, cultu omni non tam nitidi characteris, quàm æris inciſi figuris ſatis affabrè delineatis inſtructa; in prima enim fronte effingitur Apollo lyram manu tenens, dexterum ejus latus occupantibus Muſis vultu ſuo expreſſis, ſiniſtrum Planetis per hieroglyphica indicatis; pagina verò, quæ primos exhibet incœpti libri characteres, ejuſdem celaturæ ornamentis, quæ vocant arabica, ſparſim diſtributo cœtu puerorum, muſica inſtrumenta pulſantium, per ambitum clauditur; ſubtus in vacuæ oræ ſpatio exſculpta ipſius Gafuri imago viſitur, hinc quaſi ex Cathedra doceret, illinc veluti adſtantium diſcipulorum cantum dirigeret. Hæc autem omnia diligentiùs notanda cenſui, cùm nulla adhuc ſuperioribus annis eleganti hac methodo adornata in Urbe noſtra impreſſio occurrerit, vergatque id in laudem ampliorem Gallici hujus Typographi, qui non tam vulgari ceteris arte typos componere, ſed æreas quoque tabulas induſtrio ſcalpro exarare noverat, ut ex ipſomet teſtatum habemus in alio ejuſdem Gafuri opere inſcripto: *Harmonia Muſicorum inſtrumentorum*, editoque Mediolani per Gothardum Pontanum anno MDXVIII., ad cujus calcem hæc leguntur:

MAGISTER GULIELMUS LE SIGNERRE
Rothomagenſis figurarum cœlator

AD LECTOREM.

Deſine mirari, ſi qua mendoſa figura,
Lector, in hoc libro cernitur eſſe, rogo.
Ingenii, ſtudiique mei compleſſe putavi
Partes, aſt doleo non placuiſſe tibi.
Quod madet, ac ſiccat (quod noſti) tanta papyrus
Spargitur, invito ſæpiùs artifice.

Tertio poſt anno ſocium Fratrem habuiſſe docent impreſſiones nomine amborum adnotatæ. Uterque tamen Inſubris ſoli impatiens, expleto eodem Seculo deſeruit hanc Urbem, typoſque ſuos ad viciniorem patriæ ſuæ regionem tranſtulit. Anno enim MDIII. eos Salutiis degiſſe dilucidè indicat tractatus à me inſpectus *de Veritate contritionis* Johannis Lodovici Vivaldi de Monte-Regali Ord. Prædicatorum, ab hiſce Typographis ibidem excuſus. Nihilominus prædictum Gulielmum non omnino Mediolani immemorem evincunt memorata nuper ejus carmina, ex quibus perſpicuè habetur, vel huc remiſiſſe æreas formas manu ſuâ cœlatas, vel fortè etiam retuliſſe pedem, ut muſicas figuras æri incideret, quin typos reportaret, aut reſumeret, cùm alterius Typographi nomen indicata editio ſubjiciat.

JOHANNES BISSOLUS, & BENEDICTUS MANGIUS.

ANno MID. iterum græcæ typographiæ veſtigium Mediolani invenio, duobus hujuſmodi characterum novis, præclariſque Artificibus adlaborantibus. Hi fuere Johannes Biſſolus, & Benedictus Mangius Carpenſes, à quibus Phalaridis Apollonii, & Bruti græcas Epiſtolas anno MCCCCXCVIII. Mediolani excuſas fuiſſe, diſertè aſſerit Maittaire pag. 256. Ego tamen cùm earundem Epiſtolarum exemplar offenderim in Bibliotheca S. Barnabæ hujus Urbis, viderimque in calce adnotatum impreſſionis locum, nempe Venetias, & annum MCDXCVIII. nolui hoc novum

græcæ

græcæ typographiæ apud nos, patrio veluti in solo florentis, vestigium cœcis oculis arripere; præcipuè cùm mulcta reliquis impressoribus à Veneto Senatu indicta, affixaque eidem libro id certo certiùs evincat; nisi fortè quis velit iterum à memoratis Typographis impressas Epistolas illas, cùm Mediolanum commigrassent. Procul dubio præsenti anno Mediolanum accersiti, celebre nomen sibi fecere impresso Svidæ Lexico, ob typorum nobilitatem, atque emendationem adhuc ferme in eo pretio habitum, quo tunc erat Manuscriptum exemplar adeò perrarum, teste Demetrio Calchondyla in Epistola græca eidem præfixâ, ut qui illud in Italia, aut Græciâ possideret, thesaurum se habere arbitraretur. Nec prætereundum est, Demetrium ipsum hujus edendi Operis præcipuum Auctorem, utpotè græcæ linguæ publicum tunc Mediolani professorem, non aliam exordiendæ præfationi suæ materiem selegisse, quàm industriam, peritiamque summam hujusmodi Opificum in excudendis græcis typis, quos haud dubiè pares esse elegantioribus illorum temporum nemo in hujus idiomatis Scriptura, vel modicè versatus non judicabit; quocirca etiam à Johanne Salando in Endecasyllabo ibidem in calce impresso, singularis elogii laudem meruere.

---- præstante operam, manumque, & artem (a)
Inter calchographos locum tenente
Primùm nunc Benedicto in Orbe nostro,
Assumpto in socium suum Johanne, &c.

Hinc emendandus est Elenchus Typographorum Mediolanensium, quem italico suo libro *De Origine Typographiæ*, inseruit Pater Orlandus, me nomina plurium ipsi ignota, unà cum nonnullis eorundem editionibus per literas transmittente; licèt in fine hanc mihi gratiam rependere professus fuerit, se videlicet abstinere à proferendis ceteris libris Mediolani editis, ne mihi hanc Historiam meditanti gloriam eriperet, cùm certè nullos alios indicandos haberet. Accensuit ille Impressorum numero *Demetrium Calchondylam,* quod quàm alienum à veritate sit, memorata ipsius Demetrii Præfatio, & carmina mox allata abundè testantur. Simili argumento expungendos reor ab Orlandi catalogo *Petrum Antonium de Castilliono,* & *Joh. Baptistam Aluisianum,* quos ipse Typographos facit, cùm impensas quidem & ingenii laborem edendis libris commodaverint, nunquam tamen apud nos typos exercuerint. Sed ad rem nostram redeamus. Non caruit symbolo suo illustre hoc prælum, quin immo rejectâ simplici illâ Crucum, ac linearum formâ, quam in more ab aliis positam supra descripsimus, primum in hac Urbe nobilioris signi exemplum dedit, adscito in tesseram impressoriam emblemmate, cujus corpus efformabat geminus palmæ ramus baccis, ac floribus exuberans, summâ cuspide ad latera obversa, & fasciâ utrumque complectente; Lemma verò in eâdem descriptum, noto poëtæ Emistichio: *sudavit, & alsit,* gloriam veluti laudis utrique Artifici dividebat, supposito primæ voci nomine Johannis Bissoli, secundæ Benedicti Mangii hoc modo I. B. – B. M.

ALEXANDER MINUTIANUS.

NEmo ex hucusque laudatis impressoribus nobiliùs, celebriùsque Mediolanensem typographiam illustravit Alexandro Minutiano; neque enim is tantùm curavit, ut in depravatas jam gothicâ colluvie Officinas primævus characterum, & chartæ nitor reduceretur, sed calamum ipsemet suum emendandis insignium Auctorum Operibus, texendisque præviis Epistolis, tanta styli elegantia, ac diligentiæ laude impendit, ut suum Venetiis Aldum invidere Mediolanum minimè debeat. Statim ac in hanc Insubrum Metropolim Urbem est receptus, addiscendis colendisque politioribus literis se addixit, & nullo fortasse adhuc meditato consilio exercendæ typographicæ artis, in id unum incubuit, ut selectos aureæ ætatis Scriptores, vitio Manuscriptorum Exemplarium, aut primorum Artificum mancos, integritati suæ restitueret, mendisque expurgatos publico literarum beneficio donaret; quinimmo ut feliciùs suscepti labores proposito suo responderent, impensas quoque adjecit, duodecim annorum curriculo alienis semper usus typis, quos ære proprio fovebat, urgebatque ad præclaram prælis nostris gloriam comparandam, castigatissimæ in Operum editionibus puritatis, ac diligentissimi nitoris. Inter primas Minutiani curas Horatius fuit, qui cùm Mediolani anno MCCCCLXXXV. adeò malè consarcinatus, & insulsis etiam interpretationibus vitiatus potiùs, quàm auctus, *temerario, & sacrilego* (sunt verba Minutiani) *cujusdam conatu* prodiisset, ut adspersâ macie decolor, sibique dissimilis venustatem omnem, & vultum quasi suum amisisse videretur, ab eodem sequenti anno emendatus, ac splendori suo redditus, iterum ex Antonii Zaroti officinâ lucem aspicere jussus est. Rem totam narrat idem Minutianus in Epistola sua ad Bartholomæum Calchum Ducalium secretorum Magistrum, huic impressioni præfixâ, in qua se ait quæsitum fuisse à Stephano Cremonensi, Calchi contubernali, ut reparandæ Flacco venustati manum admoveret, tantique Viri auctoritate victum, negandi verecundiâ potiùs, quàm quòd se posse id præstare confideret, hanc aleam tentasse. Prosequitur deinde laudes Calchi, quas hìc referre non vacat, cùm de insigni hoc Viro in Historia Literaria anni MCCCCLXXVII. uberiùs sit differendum. In calce hujus codicis non tam nationem, quàm patriam Minutiani descriptam legimus; clauditur liber his verbis: *In officinâ*

Egre-

(a) In aliqua hujus Operis, illo anno editi, exemplaria irrepserat metri vitium hoc modo *manum, & artem*, sed in nostro Bibliothecæ Ambrosianæ correctum legitur iisdem primis typis: *manumque, & artem*.

Egregii librarii Antonii Zaroti Parmensis , Impendio Alexandri Minutiani Appuli , de Sancto Severo, quæ Urbs parva quidem , sed Episcopalis in Provincia Capitanata dicitur etiam *Fanum S. Severi* ad distinctionem alterius Severopolis, quæ est in Gallia , Vasconiæ caput .

Altera non minoris pretii editio est , quam Mediolani Minutianus promovit , Titus nempe Livius Romanæ Historiæ Princeps . Quid autem in hac impressione , præter nobilitatem characteris , ac exquisitam papyrum , studii etiam sui diligentiâ apud eruditos meruerit , ipsemet docet in altera ad Bartholomæum Calchum Epistola, in qua eidem opus hoc dicans anno MCCCCXCV. dolet primò avaritiâ complurium Typographorum corruptas editiones è prælo excuti , & bona studia ita depravari , ut dubitandum sit boni ne, an mali plus literariæ rei hic novus scribendi modus attulerit ; deinde indicat , quantam ipse in hac sua Livii editione curam præstiterit; ait enim , accersitis ad examen vetustissimis exemplaribus, plerisque in locis integras clausulas à se repositas , quæ dimidiatæ erant, redintegratas &c. duas verò nobilissimas conciones Scipionis *sartas tectas* , ut ajunt , redditas , & sexto libro plura restituta , quæ ad secundum bellum Punicum pertinebant : postremò Calchum laudat, quòd bonarum artium studia in hac inclyta Urbe excitaverit , ita ut rem latinam pariter , & græcam indulgente Illustrissimi Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ liberalitate ab interitu receperit . Memoratur etiam hìc ad calcem præstiti , quod diximus , æris subsidium his verbis : *Impressit Uldericus Scinzenzeler impensis Alexandri Minutiani* .

Quandoquidem verò in hac Epistola laudem illam attigit Minutianus , qua Magnificus , & Sapiens Eques Calchus de literaria Republica , ac Urbe tota Mediolanensi benemeritus erat , ob renovatum studiorum splendorem , præsertim græci , ac latini sermonis , adjungere licet ab eodem publicas scholas refectas , conductosque liberali mercede præcipuos doctrinâ Viros, qui publicè in hac Urbe nobilem docendi artem profiterentur . Inter hos Alexandrum quoque Minutianum, facundiæ purioris commendatione , ac merito adhibitæ in edendis nobilioribus libris longævæ diligentiæ celebrem selegit , eloquentiæ cathedræ præficiendum . Testatum id nobis facit Johannes Biffius illius temporis Scriptor , cujus Epigramma jam dedimus , ubi de Ludovico Maria Sfortia Literarum amantissimo, sub initium hujus Operis sermo fuit (a).

Sanè Alexandrum publico latinæ facundiæ Magisterio addictum (cujus in memorato Epigrammate cognomen Biffius silet) non alium esse , quàm Minutianum, ex pluribus invictis testimoniis colligo ; Ipse enim met Alexander Minutianus dimissurus ex Officina sua typographica ineditam hactenus *Historiam* Mediolanensem Georgii Merulæ *antiquitatis Vicecomitum*, in Epistola nuncupatoria ad Ottonem V. Vicecomitem, quæ in novis impressis exemplaribus deficit, hanc inter alias ejusdem laudes recenset : *Accedit præterea indoles , quam talem omnibus dedisti , dum literis sub Jobo Viro optimo , & benè literato intra domesticos parietes , ac nobis in publico gymnasio operam navas tam diligentem, quàm assiduam* ; Ex quibus verbis etiam conjicimus, quanto in honore tunc esset ars typographica , cui publicus eloquentiæ professor, nobilium discipulorum, atque Equitum præcipuorum coronâ stipatus , manum adjicere non erubesceret . Atque hìc obiter adnotandum reor, in eadem Epistola fateri Minutianum, se huic edendo Operi, eò lubentiùs manum dedisse, quòd , cùm Merulæ discipulus fuisset, optimo, doctissimoque Magistro suo gratiam rependere videbatur. Id verò contigisse arbitror cùm primò Mediolanensem cathedram conscendit Merula anno MCCCCLIV. ut græcis latinisque literis publicè Juventutem erudiret; cùm enim secundò idem Magisterium exerceret , à Ludovico Maria Sfortia è Venetis Gymnasiis luculenta mercede in hanc Urbem accitus anno MCCCCLXXXII. Minutianus adultæ jam eloquentiæ laude florens , expoliendis parandisque publicæ luci Auctoribus aurei Seculi , sudores suos impendebat , ut superiùs exposui . Quod si statuamus , designare facilè possumus tempus , quo ex Apulia ad nos properavit Minutianus , nempe circa medium Seculi XV.

Insigne quoque documentum hujus eximii decoris, Alexandro Minutiano collati, nobis exhibent Epistolæ , & Commentaria Jacobi Piccolominei Cardinalis Papiensis ipsius prælo nitidissimè impressa anno MDVI. atque ornata præviâ eleganti nuncupatoriâ Epistolâ ad Stephanum Poncherium Parisiensem Episcopum , ac Præsidem Senatus Mediolanensis , ante Jafredum Caroli tunc Sapientissimo huic Consessui Præfectum; Operi enim illi præfixum legitur Diploma Ludovici XII. Regis Francorum , Ducisque Mediolani , quo cavetur , ne quis per decennium eam impressionem renovare audeat , atque ita exorditur : *Ne dilecti nostri Bernardinus de Sancto Petro , Vincentius Aliprandus , & Magister Alexander Minutianus artis Oratoriæ professor , quod nuper accepimus, Epistolas , & reliqua Opera Cardinalis Papiensis summo studio , summâque impensâ collegisse* &c. *debitis fraudentur* &c. Demum utramque simul & Rhetoricam , & Typographicam artem exercitam ab ipso fuisse apertissimè docet Ciceronis de Oratore liber à me inspectus in ampla , instructissimaque Bibliotheca S. Mariæ Gratiarum hujus Urbis . In ejus siquidem calce sic adnotatum reperi : *Hoc excellentissimum de Oratore opus , in quod Cicero quidquid in eloquentia habuit judicii contulit , Alexander Minutianus impressit , ut adolescentes , quos Rhetoricis initiaret sacris , ob librorum inopiam non cessarent , quin eo interprete , & duce ad sacratissima hujus divinæ virtutis adyta penetrarent* .

Quin

(a) Cap. XI.

Quin immo ad Historiæ quoque cathedram promotum fuisse Minutianum haud obscurè indicant supplices ejusdem preces porrectæ ad Leonem X. Summum Pontificem, ut suspicionem contumaciæ contra illius decreta, & inflicti anathematis verendum fulmen à capite suo averteret. Causæ hujus seriem, tanto tunc strepitu agitatæ, non injucundum Lectori erit compendiaria narratione hìc descriptam inspicere. Cornelii Taciti Historia Venetis, & Mediolanensibus typis vulgata pluries prodierat, acephala tamen, magnâque sui parte adhuc in reconditis membranis latens, cùm ab undecimo tantùm libro Annales isti exordium desumerent. Succedentibus dein fervidioribus curis, antiquitatem omnem scrutantibus, sub initium Seculi XVI. inventi in Germania fuere primi quinque ejusdem libri, famâque eruderati hujus thesauri romanam usque in Urbem citò citiùs pervolante, Leo X. literarum ac literatorum Patronus & Pater, nullum non lapidem movit, ut manuscripto istiusmodi exemplari potiretur. Quingentis aureis illud redemptum Lipsius scribit; *magno* certè *pretio* acquisitum ipsemet Summus Pontifex in Brevibus suis literis eorundem impressioni præfixis testatur: Ratus enim indecorum fore liberali suo erga literariam Rempublicam genio, si quæ recèns eruta è latebris pretiosa hæc Romanæ Historiæ monumenta publicum excitaverant plausum, privatis in thecis suo tantùm commodo reservaret, ea in lucem emittere statuit, delegitque ad hanc curam gerendam Philippum Beroaldum, summâ tum doctrinæ opinione Romæ florentem. Ut verò eidem magnificentiùs gratificari posset, non modò liberam eorundem editionis facultatem ipsi concessit, sed statutâ etiam ducentûm aureorum pœnâ Ecclesiastici juris Typographis, aliisque ubique gentium indictâ excommunicatione *latæ sententiæ* vetuit, ne quis præter Beroaldum illa prælo subdere auderet. Accidit, ut per amicos Romæ degentes admonitus Minutianus impressionis, quæ ibidem peragebatur, avidusque novæ hujus historiæ oculis ebibendæ rogaret, obtineretque, ut prodeuntia è typis folia singillatim remitterentur; dein refricante animum dulci cupiditate prælum suum iisdem honestandi, inscius procul dubio (ut par est credere) interpositi anathematis, illa excudere cœpit, opusque suum alacriter prosequebatur, sperans se ab Urbe nostra hanc diligentiæ laudem recepturum, ut editis Mediolani eodem anno MDXV. Cornelii libris, Romanâ impressione studia nostra non indigerent. Rescivit hoc (quâ viâ, ignotum) Summus Pontifex Leo, plenusque justæ iræ Romam illico Minutianum accersivit. Inhorruit ad improvisum Mandatum Typographus noster, utque exasperati Principis vultum effugeret, conceptamque indignationem demulceret, præcipuos auctoritate Viros adhibuit, Sebastianum præsertim Ferrerium in Mediolanensi, & cismontanâ ditione regiis Quæstoribus generalem Præfectum, ac Senatorem gravissimum, cujus patrocinio officiisque apud Romanum Hierarcham ab ineundo molesto eo itinere levaretur. Quod etiam impetravit conditione pactâ, ut per literas excusationem errori prætenderet, inflictæque sacræ pœnæ, si qua innodatus fuerat, benignam remissionem exoraret. Dedit itaque Sanctitati Suæ supplicem libellum, in quo tenuitatem domesticæ fortunæ in primis accusat, seque ab ea prohiberi testatur, ne ad Beatitudinis Suæ pedes accederet, quod quidem in partem summæ felicitatis suæ numeravisset; deinde hæc subjungit: „ Nunc quando huic meo voto cura familiaris ob„ stat, & rerum angustia adversatur, per literas, quod præsens nequeo, erroris mei veniam „ precor, quam quidem à clementissimâ Tuâ Sanctitate exorare non despero, quòd à nullâ cu„ piditate prorsùs, sed ab ignorantia penitùs profecta (culpa) est. Nam cùm ex alma Urbe ista „ Tua, Cornelii Taciti non universum corpus, sed membratim ad me missum fuisset, vidissemque „ à Beroaldo Viro sanè docto, quantum diligentiæ adhibitum esset, ut quàm emendatissimè ede„ retur, *illico cogitavi Augustalem illam historiam Auditoribus meis hoc anno exponere, cujus ut* „ *copia illis fieret, Librariis meis describendam tradidi* &c. „ Nec irritæ preces abiere, nam Summus Pontifex Leo Brevibus literis, datis anno MDXVI., inscriptisque *Dilecto filio Alexandro Minutiano Layco Mediolanensi*, non modò benignam absolutionem ab Ecclesiasticis censuris, si opus foret, indulsit, sed insuper facultatem fecit, ut libros eosdem ad impressionis finem perduceret, impressosque ubique gentium, re tamen cum Beroaldo compositâ, venales proponeret. Ambæ hæ literæ ad calcem Cornelii eo anno editi leguntur, cujus non tam primos quinque libros, ut Beroaldus Romæ fecerat, sed reliquum etiam corpus, Mediolani olim impressum Francisci Puteolani curâ, vulgavit. Digna lectu est Epistola Nuncupatoria ad Sebastianum Ferrerium eidem præmissa. Fingit enim (poëtica veluti raptus Idæa) Cornelium ipsum hujus Mediolanensis editionis lætitiâ summâ excitatum, ab inferis campis, ubi supra mille & quadringentos annos commorabatur, ad Minutiani domum se contulisse, eidemque hanc Epistolam dictasse, in qua se gratias quamplurimas Sebastiano Ferrerio referre profitebatur, quòd illius patrocinio deberet, ut qui Pontificii interdicti metu in hac Urbe delitescebat, coactus novum veluti carcerem pati, non minori dolore, quàm quo per tot annos apud latinitatis hostes in pedore, & tenebris neglectus jacuerat, jam tandem liberè in lucem eductus fuisset. Opportunitate autem hinc arreptâ, præclari hujus Equitis, ac filiorum laudes fusè prosequitur, ac tandem Minutianum enixè eidem commendat, redux ad Elysios campos, à quibus ob id solùm paulisper abesse impetraverat, ut tanto Mecœnati suo venerabundus advolveretur. Quod verò ad propositum meum attinet, observanda censeo verba illa superiùs memorata, *cogitavi Augustalem illam historiam Auditoribus meis hoc anno exponere*. Inde enim dilucidè satìs firmari autumo, quod antea diximus, Minutianum nempe non tam Oratoriam artem, quàm Historiam in hac Urbe publicè docuisse.

Annum institutæ ab ipso typographicæ Officinæ designare non sinit longa annorum series,

quâ illum huic arti intentum fuisse scimus, quamvis in obscuro sit, an stipendiis tantummodo suis domesticum prælum ageret, an per conductos Opifices, quos ad calcem librorum positos novimus, hanc artem exerceret. Prima, quam viderim, editio adscriptum ferens, more impressorum, *Minutiani* nomen, celebris ea est, nostroque adhuc ævo pretiosa, quâ anno MCDXCVIII., & sequenti, universa Ciceronis opera usque ad illud tempus membratim tantummodo excusa in unum corpus collegit, quatuor complectens volumina; secundo enim illorum indita hæc legitur nota: *Impressit Alexander Minutianus . . . . in inclyta Urbe Mediolani, Lodovici Mariæ Angli legitimi Ducatus anno tertio*. Ab hoc tempore susceptum præli onus tantâ dignitate sustinuit, ut nullos nisi melioris notæ Auctores ab ipso editos, nec nisi venustissimos characteres adhibitos, nobis viginti ferme annorum labores ostendant. Filium habuit parem sibi ingenii præstantiâ, ejusdemque curæ, ac studiorum participem, *Vincentium* nomine, cujus tamen unicum hucusque literariæ diligentiæ monumentum reperi, Terentii videlicet Comœdias, Mediolani in lucem productas sequentibus in fronte verbis impressis: *Has Terentii Comœdias, cum Expositoribus Guidone Juvenale, Jodoco Badio Ascensio, ejusdemque prænotamentis, Vincentius Minutianus, Alexandri Filius recognovit* &c. Ad finem verò libri: *Publii Terentii Comœdiæ . . . . . . nunc diligenti curâ, & impensâ ven. præsbyteri Nicolai de Gorgonzola iterum eduntur. Ex Libraria Minutiani MDXIIII. Id. Aprilis*. Postrema hæc Appendix fidem facere videtur insinuatæ superiùs ab Alexandro Patre rei familiaris angustiæ; valde enim attenuata, imminutaque esse debuit, si assuetus mercedem ceteris liberaliter porrigere, jam tum accipere didicerat, præloque suo alienis jussibus inservire: inde tamen uberior in Minutianum resilit laus, utpote qui studiosior fuerit literarum, & gloriæ, quàm rei privatæ, & lucri.

Ceterùm præclaram nominis famam consecutum eum fuisse docent abundè non tam ea, quæ hucusque retulimus, sed testimonia quoque insignium Virorum ætate illa scribentium; Lancinus enim Curtius plura de ipso sparsim in suis Epigrammatum libris commemorat, & Stephanus Dulcinus Endecasyllabis à se compactis de Catulli Sirmione, ac de toto lacu Benaco, editis Mediolani anno MDII. inserens laudes nonnullorum, Eloquentiæ præstantiâ tunc in hac Urbe florentium, Minutianum illis adnumerat, ipsumque brevi quidem, sed decoro hujusmodi Elogio insignit *Par ingenium eruditioni*. Plures Epistolas à celebri Benedicto Jovio ad ipsum datas legi in manuscripto Codice apud Comitem D. Joseph de la Turre Rezonicum Novocomensem Patricium, qui in florenti ætate non mediocrem eruditionem, amoremque studiorum ostentans, eundem proferre in lucem, unà cum aliis tanti Viri operibus meditatur. De prima tantùm Jovii Epistola delibare lubet nonnulla, ut inde dilucidius pateat, quanta is doctrinæ laude in Republica literaria fulgeret. Plautum emendare aggressus fuerat Baptista Pius, cùmque *Astartem* Deam ab ipso memoratam, interpretaretur, constanter asserebat, vocem illam in Plauto esse corruptam, legendumque ibidem non *Astartem*, sed *Areten*, idest Virtutem. Contra Minutianus Plautinam vocem tanquam genuinam tueri cœpit, contendens *Astartem*, Deam Syriam esse, idest Venerem; ne tamen sibi nimium blandiri videretur, opinionis suæ momenta ad Jovium per Epistolam detulit, enixè eundem rogans, ut quid de *Astarte* sentiret, scripto referret. Non distulit responsum Jovius, prolixaque erudita Commentatione Minutiani sententiam illustrans, se in eandem utroque pede concedere professus est, ac post multa in illius laudem congesta, hæc subdit: *Tu, qui in studiis humanioribus adolevisti, & famam eruditionis, cordatique hominis nomen promeruisti, vel ab isto Pio decipi non poteris*. Præterire nequeo inscriptionem hisce Epistolis præfixam in hæc verba: *Benedictus Jovius Alexandro Minutiano bonarum Literarum apud Insubres Professori*; Confirmari enim video à coævo Scriptore, quod superiùs ex Bissii carmine, aliisque securis vestigiis relegeram, Minutiano nempe injunctum munus fuisse, ut publicè in hac Urbe Eloquentiam doceret.

Quo anno mortem obierit, incertum est; usque ad annum vigesimum primum Seculi subsequentis edendis in lucem libris adlaborasse constat ex Epistolis, & Commentariis Jacobi Amanati Cardinalis Papiensis, eo anno ab ipso recusis, teste Auctore Emendationum ad Vossium, Tomo XVII. Ephemeridum Venetarum (a), cùm opus illud eximium jam typis suis evulgasset anno MDVI. Post illum annum nusquam in libris editis memoratum vidi Alexandrum Minutianum, idque mihi argumento est, vivere desiisse. Quandoquidem verò neutram editionum Cardinalis Amanati in suis Annalibus memoravit Maittaire, non ingratum fore arbitror eruditis Viris, nonnullas alias è præclarissima hac Officina dimissas attexere, cum raros admodum ineunte Seculo XVI. celebris hujus Impressoris editos libros Typographici signent Annales. Apud me servatur opusculum elegantissimis romanis characteribus impressum, absque numero paginarum, ut prima hujus artis ætas ferebat, *Dialogus* nempe *de Amore*, quem Bernardinus Corius, ad amovendam juventutem à fallacibus plenisque periculi Amorum illecebris, italica tunc rudi lingua digessit. Præcedit Epistola Lancini Curtii in hæc verba: „ Consulis me pro eo, quo polles candore, magis tamen amicitiæ quàm judicio indulgens Bernardine, Vir humanissime, an Dialogum de amore, quem ad Franciscum Gallaratem affinem tuum, egregii corporis, liberalisque ingenii juvenem dedisti, quod opusculum bonæ frugis plenum haud injuria appellas, edendum censeam, & quæ tecum domi meditata disputataque sunt, digna doctis auribus credam. Respondet autem, se non tantùm luce dignum existimare, sed etiam cupere, ut in manus hominum cedat, utpote profuturum adolescentibus, ne ab ambigua illa immanique bellua, amore vide-

(a) Pag. 309.

videlicet, capi se sinant. Subinde prosequitur commendare edendam proximè ab ipso Mediolanensem Historiam, inquiens: „ Imitaberis præterea scientissimos belli Duces, qui levis armaturæ militem, veluti exploratorem quendam ad pertentandas itinerum difficultates emittunt, „ habebisque librum hunc, prodromum quasi, majoris operis tui, quo externa plura memoratu „ dignissima, & patriam omnem historiam ab ovo, ab Urbe ista condita ad tua usque tempora „ patrio & exubere sermone, ut Romani romano, complexus magno labore, innumerabilibus „ vigiliis, & lucubrationibus, conquisitis & coactis undique annalibus perduxisti, tanta rerum „ & nominum varietate, ut unde illa hauseris nonnisi admirari suppetat. Id quale quantique putandum sit, brevi videre cuicumque, characteribus elegantissimis, sub doctissimi Alexandri „ Minutiani diligentia, formatum licebit &c. „ Sequitur breve Endecasyllabum carmen Cæsaris Sacci ad eundem Corium, quod ita exorditur:

Lector materiam rogas libelli.
Non hic sunt Veneris joci procaces,
Non hic insidias struit Cupido,
Non hic blanditiæ Deum sequuntur,
Non illis datur hoc quies sacello,
Sed succos docuit valentiores
Rebus callidus arduis magister &c.

Reliquum verò Libelli occupat Nuncupatoria Corii Epistola ad Johannem Franciscum Gallaratè consanguineum suum, & Dialogus ipse inter *Niceratum*, & *Euphilum*, in cujus calce hæc leguntur:

Ex Monte Cyllenio, Olimpiade quinta cum dimedia
Supra tercentum & septuaginta ab Incarnatione Redemptoris,

quo numero Olympiadum designari annum MDII. compertum est. Claudit hunc Dialogum duplex Epigramma, alterum italicum Antonii Fregosii Equitis & Poëtæ, latinum alterum Stephani Dulcini, quod non absonum est referre:

Grata Cupidinei requies liber iste furoris
Docte Cori, quanto sis probat ingenio.
Sublimi Historias animo complexus, amoris
His etiam ludis, culmina laudis habes.

Demum Alexander ipse Minutianus Epistolam ad Amatores dirigit, ut ineptias suas agnoscentes vel amorem penitus rejiciant, vel minore cum infamia ament, Auctorique gratias agant, quòd anxiis eorum curis tam salutare concinnaverit pharmacum. Minutiùs hæc describere libuit, cùm penè consepultam hujus Opusculi, à Corio nostro elaborati memoriam comperierim, uno vel altero tantùm Exemplari in tot excussis Bibliothecis à me reperto.

Svetonium quoque de Claris Grammaticis, & Rhetoribus, unà cum Sexto Aurelio Victore editum à Minutiano testatur Isaacus Casaubonus in suis ad eundem librum Commentariis, evulgatis anno MDCX. cùmque afferat, eum excusum Mediolani fuisse ante annos centum & octo, tempus editionis conjicimus, nempe annum MDII. Editione illa frequenter utitur idem Casaubonus, nisi quod sub initium, opinionem improbat Minutiani, qui Svetonium scripsisse affirmabat *de omnibus Viris illustribus Romanis*, cùm S. Hieronymi auctoritate, aliisque argumentis evincatur, constitisse illius Scriptoris curam in exornandis tantùm Viris literaria illustribus laude.

Eodem anno MDII. impressit Minutianus Statuta Mediolani reformata à Ludovico XII. Rege Galliarum. Bonini Mombritii Trenodicas in funere Galeaz Mariæ Sfortiæ Ducis Mediolani anno MDIV. Gabrielis Pirovani Dialogum de Astronomiæ Veritate, cum Epistola nuncupatoria ad Johannem Jacobum Trivultium anno MDVII. Balthassaris Fidelis Archipresbyteri Modoëtiensis de Prærogativis S. Johannis Baptistæ anno MDXIV. Justini, Flori, Sexti Rufi Epitomas anno MDXVII. Reliquas insignis hujus Typographi impressiones, à Maittaire non enunciatas, quæ procul dubio plures sunt, alii ocio liberiori fruentes in catalogum referent.

Implendæ huic seculari annorum periodo quatuor adhuc Typographi Mediolanenses supersunt. *Johannes de Lignano*, de quo ad finem sequentis Capitis uberiori laude mentio fiet, necnon *Ambrosius de Caponago*, quem sub Alexandro Minutiano stipendia fecisse docet unica à me hactenus explorata editio, nempe *Rationale cœremoniarum Missæ Ambrosianæ*. Uterque autem peculiari Typographi nota memoratus legitur sub finem Seculi expirantis, nempe *anno MCCCCXCIX. Johannes Angelus Scinzenzeler* procul dubio ex Ulderici familia, ut cognomen idem, atque idem symbolum libris adjectum ostendit, sequenti anno MD. imprimere libros cœpit, pluribusque

satis

ſatis nitidis, atque accuratis editionibus clarus, non minore laboris patientiâ, quàm pater fortaſſe ſuus Uldericus, typis continuò exercendis ætatem ſuam impendit. Vigintiquinque ſiquidem annis elapſis poſt datum prælo nomen ſuum, necdum à typographicis curis manum revocaſſe oſtendit inſignis ea Lucani impreſſio, commentariis ferme omnibus illo ævo elucubratis, à Sulpitio Verulano, Philippo Beroaldo, Badio, Sabellico, Jacobo Bononienſi, aliiſque ſtipata, quam Braydenſis Patrum Societatis Jeſu Bibliotheca elegantiſſimè inſtructa, ſelectiſque libris redundans cuſtodit. Hiſce Commentariis colligendis, edendiſque proficuam ſtudiis operam ſuam ab hoc Artifice collocatam pluries invenio, in ipſis uſque typographiæ ſuæ primordiis; nam anno MDI. Juvenalem à quatuor doctis Viris Mancinello, Calderino, Merula, & Valla luculentâ expoſitione illuſtratum publici juris fecit; Martialem anno MDV. cum Commentariis Calderini, Merulæ &c. Qua in re ſilere nequeo, Mediolanenſes typos, non minus quàm Venetos de literaria Republica benemeritos eſſe, quòd eruditos labores iſtos, aliosque plures viventium ætate illâ celebrium Interpretum nobis ſervaverint; illis enim debemus tam intimè emedullatos, exhauſtoſque reconditâ doctrinâ veteres latinos Auctores, licèt neoterici eorundem illuſtratores gloriam ſibi univerſam adſciſcere videantur, ne indicatis quidem his fontibus tam limpidè, plenèque fluentibus; cùm tamen inde excerpta, & deducta penè omnia ſanioris eruditionis additamenta ſint, adeòque corniculæ Æſopianæ in modum alienis plumis ſe amiciant, nec aliquid novi, præter laborem ſelectioris compendii, aut elegantiam ſtyli, aut venuſtatem impreſſionis depromant. Excipi hinc autem velim Harduini Plinium, paucoſque alios Auctores, qui vel nullos, vel ineptos interpretes antiquos nacti ſunt, quod quidem in Hermolao ipſe Harduinus reprehendit. Poſtremus Mediolanenſium Artificum *Petrus Martyr de Mantegatiis* hoc eodem anno prodiit, ſucceſſitque is etiam fortè Patri Philippo jam memorato, è vivis erepto; Animadverto ſiquidem illius agnomen *de Caſſano* huic quoque ſubnotatum in libro mihi humaniſſimè communicato ab inſignis non minus eruditionis, quàm pietatis Equite Mediolanenſi D. Aliprando Abb. Vicecomite, cui titulus iſte præfigitur: *Cerva Bianca del Magnifico Cavaliere Antonio Phileremo Fregoſo in ottava rima*, legiturque in calce: *Impreſſo in la inclita Città de Melano per Pietro Martire di Mantegazzi dicto il Caſſano nel MDX.* Hinc verò intelligimus, perduraſſe illum quoque in hoc typographico opificio plurium annorum curriculo, licèt quid ultra hoc tempus de illo actum ſit, prorsùs ignorem.

De Typographis, quos Mediolanum aliis Urbibus dedit.

CAP. V.

Ex his, quæ hucuſque enarravi, compertum eſt, quàm frequentes, quàmve illuſtres Typographos primo illo apud nos excultæ hujus artis Seculo Mediolanum habuerit, partim exteros, partim tribules ſuos. Verùm ſi quid opis alieno è Cœlo accepit, ipſa etiam natos, educatoſque ſuo in gremio cives hujus artis cultores eximios in alias Urbes ad rei literariæ proventum effudit, non ſolùm hoſpes, ſed Mater, nec ſibi uni, ſed extraneis quoque regionibus ferax inſignium in typographia Artificum, nobiliumque Virorum, qui vel operâ, vel ſumptibus ſuis pluribus in Urbibus hoc proficuum ſtudiis inſtitutum promoverent. Veneta Urbs, cui per ea tempora, nulla par eſſe poteſt editionum præſtantiâ, ac numero Typographorum, non modicam partem peculiaris hujus decoris Mediolano acceptum refert; ſex namque Inſubrum Artificum prælis auctum ſibi hujuſmodi ornamentum vidit, quorum quandoquidem nonnulla omiſſa ſunt in editis à Maittaire typographicis Annalibus, hìc referre Lectori non ingratum exiſtimo. Primus, quem repererim ibidem libris imprimendis addictum, *Marcheſinus de Savionibus* fuit, cujus nomen unà cum tribus aliis ſociis, omnino à Maittaire præteritis memoratum legitur in poſtrema paginâ antiqui codicis tum in Ambroſiana, & Monachorum S. Ambroſii Mediolani, tum in laudati Abb. Aliprandi Vicecomitis Bibliotheca aſſervati, inſcriptique: *Hiſtoria di Troja compoſta da Guido de Giudici di Colonna da Meſſina*, quæ alia non eſt, quàm *Dictes Cretenſis* italicè redditus, amplior-que eo, quem Cornelius in latinum tranſtuliſſe dicitur; poſt ultimas namque lineas libri, venuſtiſſimis typis excuſi, hæc ſequuntur: *Impreſſa per Antonio de Alexandria della Paglia, Zuane Salvazzo, Bartolomeo da Foſſombrono della Marca, & Marcheſino di Savioni Milaneſe nella inchlita Città di Venexia nelli anni della Incarnazione MCCCCLXXXI.* Ibidem *Joh. Baptiſta de Seſſa* Mediolanenſis anno MCCCCXCI. floruit plurium editionum cumulo, pretioque conſpicuus, quarum poſtrema mihi nota eſt, opus nempe elegantiarum *Laurentii Vallæ*, anno MID. luci donatum. *Damianus de Mediolano* Mercurium Triſmegiſtum Marſilio Ficino Interprete, & Svetonium in XII. Cæſares cum Comment. excudit anno MCCCCXCIII., ſequenti verò Virgilium cum Servii Commentariis. *Joh. Aloyſius de Variſio* Horatium edidit cum quatuor Commentariis Mancinelli, Acronis, Porphyrionis, & Landini anno MIID., & alteram ſuccedente anno à Maittaire minimè relatam, nempe *Plinii hiſtoriam naturalem* ex Caſtigationibus Hermolai Barbari *diligentiſſimè recognitam*, quam apud Comitem Donatum Sylvam inſpexi hæc in calce referentem: *per Joannem Aluiſium de Variſio Mediolanenſem*. *Georgius de Ruſconibus* impenſis ſuis impreſſit Petri Hædi Presbyteri Portunenſis librum *de Mundanorum hominum temeritate, atque ſtultitiâ* anno

MDII.,

MDII., diuturnum laborem suum typis adhibens usque ad MDXIX., quo ab ipso excusa opera *Antonii Mancinelli* inveni ; addidit etiam symbolum patriam exprimens, Mediolanum videlicet tribus hisce initialibus literis *G. R. M.* . *Jacobus* denique *Pentius de Leucho*, se quoque Mediolanensem inscribens Sermones, quadragesimales Joh. Aquilani Ordinis Prædicatorum, in Bibliotheca Chartusiæ Majoris Papiæ custoditos, in publicum protulit anno MDIX.

Nemini tamen Veneta Civitas devinctior fuit, quàm *Octaviano Scoto*, Viro nobili, in insigni Oppido Juris Mediolanensis Modoëtia nato. Hic enim Venetias profectus liberali æris sui patrocinio illius Urbis præla sic fovit, ut innumeræ ferme editiones ipsius nomen, ac symbolum ferentes quaqua emergant, videaturque ejus ope conditum ibidem novum emporium codicum impressorum ; ab anno enim MCCCCLXXX. usque ad expletum illud Seculum, quo tandem vixit, pro virili semper typos promovit, dignus propterea ut singulari hoc elogio à Maittaire donaretur: *Venetiis rei typographicæ maximum adjumentum afferebat Octavianus Scotus Modoëtiensis Vir nobilis, quo impensas largè ministrante typographi . . . . . . plurimùm in arte profecerunt . . . . . . non profectò est, quod miremur, typographiam in suis initiis tantos progressus fecisse, cùm viri ortu, & opibus insignes arti promovendæ manus admoverent* (a). Nec minus illustris mentio est, quam suæ Historiæ de origine, & progressu Typographiæ inseruit Johannes de la Caille; ubi enim de Urbe Venetâ loquens Octavianum Scotum recenset, hanc honoris gratiâ epigraphem subdit: *Ce Scoti c'est distinguè d'avec les autres imprimeurs de son temps par la grande quantitè de livres, qu' il a fait imprimer, & particulierment de Medecine*. Quin immo Andreas Chevallierius gallicæ nationi vindicaturus laudem deductæ ad apicem perfecti decoris sui typographicæ artis, venustiores editiones exterorum Artificum numerat, quibus effectum est, ut supra ceteras Urbes Veneta Respublica excellentiæ famam in re typographica consequeretur, atque inter eos, qui characterum mirâ pulchritudine præla sua celebria reddidere, Octavianum Scotum in eodem cum Spirensibus Fratribus, Johanne Coloniensi, ac Menthen, & Jacobo de Rubeis gloriæ gradu collocat, designata etiam, veluti sui dicti teste, impressione Decadum Flavii Blondi anni MCCCCLXXXIII., & altera sequentis anni Julii Cæsaris Commentariorum (b). Addo ego, quo meritum nomen gratis animis altiùs insculpam, non defecisse Venetiis Octavianum, etiam postquam Octavianus ipse vitæ defecit ; transmisso enim in Posteros non tam hæreditario asse, quàm benevolo erga literas amore, institere isti gloriosis vestigiis, & subinde ad plures annos perduxere eandem curam, & subsidia Calchographiæ, ut testantur mihi plura eorum temporum volumina, liberali ipsorum ære excusa, & peculiariter anno MDXXX. Bartholomæi de Spirâ Quæstio *De necessitate Confessionis ante sacram Communionem*, cujus calci appositâ hæc lego : *Mandato, & impensis Hæredum nobilis Viri Domini Octaviani Scoti Civis Modoëtiensis*, adpictâ etiam ipsius tesserâ typographicâ.

Neque in hoc ære nostro unicè fuit Venetiarum Civitas, Papia etiam, scientiarum nutrix nobilissima, beneficii hujus particeps venit, *Antonium* namque *de Carchano* Mediolanensem habuit, qui pluribus ibidem annis exactis in typorum opificio, publica luce donavit Avicennam anno MCCCCLXXXIII., & Joh. Jacobi de Manliis de Bosco Alexandrini Commentaria in Mesue, appellata *luminare majus*, cum hac nota in fine : *Impressum in inclyta Civitate Papiæ studiorum omnium altrice per Magistrum Antonium de Carchano Mediolanensem Impressorem dignissimum anno MCCCCXCIV.* in fol. Has autem geminas editiones à Maittaire ignoratas inspexi in opulenta veterum impressionum Collectione Comitis Donati Sylvæ. Neque illaudatum præteriri fas est nomen Civis nostri *Johannis Legnani*, qui optimè de hac patria sua meritus ob auxilium domestici æris Mediolanensibus typis constanter præstitum ab anno MCCCCLXX. usque ad extremum Seculi illius, ac vitæ suæ, patrocinari quoque voluit Ticinensi typographiæ, editiones insignium Auctorum in ea Urbe propriis sumptibus curans, quarum unam, *Commentaria* videlicet *super toto titulo de fide Instrumentorum Felini Sandei Ferrariensis* evolvere mihi licuit in Bibliotheca *Sanctæ Mariæ Coronatæ* Mediolani, antiquis codicibus divite, reperique in ipsa Legnani symbolum, ac memorem hanc notam in calce : *Papiæ per Michaëlem de Giraldis, impensis Domini Johannis de Lignano Mediolanensis anno MCCCCXCVII.* Hanc tamen sicuti & cetera Felini Sandei, Viri tunc temporis celeberrimi opera, ibidem impressa eodem anno, Maittaire omnino intacta dimisit.

Quandoquidem verò de optimo hoc nostro Cive mentio incidit, non extra orbitam flexerim, si debitam ejus familiæ laudem diligentiùs persequar ; nam & ipse, ut Octavianus Scotus Venetiis, visus est indolem suam Nepotibus infudisse, cùm ultra quinquaginta annos perennet in vulgatis codicibus celebre nomen Legnanæ Domus, cujus impensis fuere excusi : Neque solùm intenta publico bono liberalitas, sed peculiaris quoque diligentia in *Jacobo* ejus filio ita emicuit, ut viri doctrina præcipui credere ipsius prælis non dubitaverint lucubrationes suas, quo castigatiùs imprimerentur. Fidem facit huic præclaræ commendationi Epistola data Parisiis anno MDII. à Jodoco Badio Ascensio, cujus elogia fusè recitat Chevallierius, Aldo illum æquans, & Trithemii auctoritatem interponens de eodem, in libro *De Scriptoribus Ecclesiasticis* hæc asserentis : *Vir in Secularibus Literis eruditissimus, & divinarum Scripturarum non ignarus, Philosophus, Rhetor, & Poëta clarissimus, ingenio excellens*, &c. Præfixam eam legi Epistolis familiaribus Ci-

(a) Ibid. pag. 139.
(b) Ubi supra pag. 6. & 72.

ceronis, iterum editis Mediolani per Johannem Angelum Scinzenzeler, cum Commentariis Ubertini Clerici Crescentinatis anno MDVII., ad Balduinum Gruterum discipulum suum datam, in qua hæc leguntur: „ Totum præterea Epistolarum contextum recognovi, & fideliter integritati „ pristinæ restitui, atque utinam non iterum Calcographorum incuria depravetur! Quod ne „ fiat, *Jacobum Lignanum* Civem & Bibliopolam Mediolanensem, sanè diligentem & probum, „ qui earum imprimendi curam suscepit, obnixè rogavimus.

Demum ne diutiùs, quàm par est, peregrinam ducam per conterminas Urbes gloriam Mediolani, appono instar Coronidis huic Elencho *Psalterium Davidicum* pentilingue à *Petro Paulo Porro* Mediolanensi, jam laudato (a), Genuæ impressum, cujus plura exemplaria egomet inspexi, in Ambrosiana, Braydensi, S. Mariæ Coronatæ, aliisque Bibliothecis, immortalia tam industris Artificis monumenta. Sed jam ab Impressoribus, qui corpus formamque extimam, ad studia doctosque Auctores, qui animam veluti, intimiusque pretium impressionibus in hac inclyta Urbe paratis, dederunt, calamum deflectamus.

(a) Prolegom. cap. II.

HISTORIA
TYPOGRAPHICO-LITERARIA
MEDIOLANENSIS.

AB ANNO MCCCCLXX. USQUE AD MCCCCLXXIII.

Typographiæ Italicæ incunabula Mediolani posita fuisse statim ac è Germania deductum in hanc Provinciam fuit præclarum hujusmodi ornamentum, nostramque Urbem ceteris præluxisse, editâ primùm apud nos *Historiâ Augustâ*, ita securo testimonio firmatum superiùs crediderim, ut arduæ extremæque contentionis injuria videri possit, principis hujus laudis gloriam Mediolanensibus Typis denegare. Attamen cùm vel abruptus nostra in Urbe fuerit à primis Artificibus ad Sublacense Cœnobium migrantibus incœptus impressionum conatus, vel temporum invida edacitas, verius dixerim negligentia Majorum, editos subsequentibus annis libros absumpserit, ea editionum inopia laboramus, ut historiæ Typographicæ Auctores vix unum, aut alterum codicem memorent, qui à prælis nostris prodierit, toto quinquennio inductæ primùm in nostram Urbem illius artis, ab anno nempe MCCCCLXV. usque ad MCCCCLXX. Quò circa ne per inane hoc temporis spatium, veluti per desertas Lybiæ arenas, frustra Lectorem deducam, satius duxi literariam meam historiam ab hoc anno exordiri; hinc enim continenti serie usque ad exitum Seculi XV. rerum describendarum materiem, novam semper variamque, temporum ordo exhibebit. Verum quidem est, tenuem quoque in hisce primordiis librorum suppellectilem à Typis Mediolanensibus nobis relictam occurrere, adeò ut hosce annos, præclaræ hujus artis apud nos natæ infantiam vocare debeamus. Nihilominus, amnis in modum, qui parvis initiis è fonte dilabens, turgidiore postmodum aquarum mole ad Oceanum procurrit, Typographia Mediolanensis aucto Artificum numero, in eum subinde crevit splendorem, ut sicuti præclaro characterum nitore jam summam sibi ab hujus artis Scriptoribus laudem conciliavit, ita uberi, nec adhuc cognita editorum voluminum copia, illius Annales, si iterum excudantur, valeat augere.

Sed antequam operi manum apponam, candidè profiteri opus est, me non semel admiratum fuisse, atque in Prolegomenis etiam questum esse, quòd, cùm aliarum artium primordia, resque etiam peregrinæ primùm ad nos delatæ, in patriis historiis referantur, altum de Typographia primisque libris Mediolani excusis silentium reperiatur, tanto veluti consensu Scriptorum, ut quamvis per id tempus Mediolani degeret Franciscus Philelphus, plurimasque ad amicos procul hinc positos de rebus Typographicis epistolas daret, ac libros alibi excusos ad se mittendos curaret, nullum prorsus verbum de inchoata apud nos Typographia, deque impressis ipso præsente primis Auctoribus protulerit, eademque negligentia id præterierint Donatus Bossius, Georgius Merula, Tristanus Calchus, ac Corius, intra fines hujusmet Seculi Patriæ historiam texentes. Hinc tamen alacriorem ingeri animum mihi persensi, ut quod ab omnibus omissum fuit, nostraque ætate in partem haud postremam literariæ historiæ cessit, vividè aggrederer, illustraremque.

Qui fuerint in Urbe nostra primi hujus artis in- A stitutores conjectare quidem licet, non securè proferre; cùm Claudius Salmasius, qui *Historiam Augustam* Mediolani procusam anno MCCCCLXV. frequenter inspexit, contrectavitque, minimè prodiderit Typographi nomen, cui insignis hujus operis apud nos adornati beneficium debemus. Id tamen excusum fuisse à Germanis Artificibus Conrado Sweinheym, & Arnoldo Pannartz dubitari vix potest, cùm teste Joanne Andrea Episcopo Aleriensi in epistola ad Sixtum IV. primi hi fuerint in Italia Opifices Typographicæ artis, ut tertio capite jam adnotavi. Sed quidquid sit de illo, ceterisque libris ante hunc annum ibidem indicatis, procul dubio Antonius Zarotus Parmensis nomen suum exemplaribus in Urbe nostra editis primus inscripsit, primumque opus B è prælo dimissum fuere *Sex. Terentii Comœdiæ*. Ante hunc annum lucem publicam vidisse scripta celeberrimi hujus Poëtæ, quæ certatim aliis in Urbibus excusa, atque aucta illustrationibus postmodum prodiere, nemo hactenus enunciavit. Emendandus quidem est Joh. Albertus Fabricius in sua *Bibliotheca latina*, qui principem Terentii editionem eam vocat, quæ Tarvisii curata est anno MCCCCLXXIV. cùm tamen altera quoque Romana biennio ante præcesserit, ut Maittaire (a), & Joh. de la Caille (b) testatum faciunt. Non moror hîc quidquam de Legnano, in hoc codice memorato, differere, cùm egregiam illius operam, per longam annorum seriem juvandis prælis Mediolanensibus præstitam, in Prolegomenis jam commendaverim.

C Librum alterum Mediolani hoc anno vulgatum, nempe *Horatii Opera*, pleno jure nobis adscribere certè non possumus, cùm nullo aut loci, aut Typographi indicio signetur; id benignâ tantùm Michaëlis Maittaire conjecturâ producimus, qui Urbi nostræ, atque Antonio Zaroto illum adjudicat; postquam enim tetrasticon calci adjectum retulit:

Hoc quicumque dedit Venusini carmen Horati
Et studio formis correctum effinxit in illis
Vivat; & æterno sic nomine sæcula vincat
Omnia; ceu nunquam numeris abolebitur Auctor,

hæc subdit; „ eo magis miror hîc omnes impressio„ nis notas omnino sileri, annum, locum, imò & D „ Typographum, quod versibus fini appositis, nec „ (ut eo tempore Poësis se plerumque habebat) in„ cultis, Typographi laudetur industria, ejusque „ nomini, quod interim tacetur, optetur immorta„ litas. Si tamen in re tam studiosè celata conje„ cturæ sit locus, *Zarotum* fortè impressionis paren„ tem fuisse, ex typorum cum aliis, quos excudit „ libris, collatorum similitudine crederem. Id igi„ tur mihi non ægrè persuasit, ut hoc in loco librum „ hunc, vagum licet, & quasi fœtum à parente „ absque ullis indiciis expositum, prolem tamen pa„ renti neutiquam inficiandam, recenseam; quòd An„ tonius Zarotus hoc anno Mediolani excudere „ cœperit. (c)

Nume-

(a) Annal. Typogr. ad ann. 1472.
(b) Histoire de l'Imprimerie pag. 17.

(c) Pag. 73.

Numerandus hîc foret tertius alter codex, quem Cornelius à Beughem inseruit libro inscripto *Incunabula* Typographiæ, ubi inter ceteros hoc anno editos Auctores, *Festum Pompejum*, tanquam Mediolani impressum recenset. Attamen id asserere certò non ausim, cùm procul dubio Auctorem hunc nostra in Urbe publica luce donatum sequens referat annus: vix autem quispiam crediderit, tam citò ab uno Typographo Zaroto, qui solus per ea tempora hanc artem apud nos pertractabat, geminas ejusdem libri paratas fuisse editiones; atque ideò suspicari licet, in Cornelii nomenclatura numerum anni, solitâ impressorum oscitantiâ vitiatum. Quamvis, ut verum fatear, ea ætate non desint exempla brevi geminatæ impressionis eorundem librorum; ut enim cetera sileam, quæ in Annalibus Typographicis non infrequentia occurrunt; Titi Livii historia hoc anno Romæ edita, recusa ibidem fuit singulo anno subsequentis biennii, quemadmodum Joh. Frid. Gronovius in Prolegomenis ad eundem Livium testatur. Quin imò, eodem anno, atque in eadem Urbe, Venetiis nempe, bis editam Pomponii Melæ Cosmographiam, ex superiùs dictis Annalibus ad annum MCCCCLXXVII. discimus. Quidquid tamen hac in re sit, dubium meum innuere statim ab exordio opportunum duxi, ne cœcis oculis arripere videar quæcumque ad augendam librorum seriem, gloriamque torcularium nostrorum amplificandam offenderim. Id sanè citra invidiam proferre valeo, modicam hanc rei typographicæ suppellectilem, quæ à tineis, veternoque remotæ antiquitatis superfuit, gloria sua non carere; cùm Auctores editi tum isto, tum altero anno, Mediolanensibus Typis primò debeant acceptam lucem, ac proinde nostræ Urbis beneficium fuerit, quòd maturiùs è pulvere ac situ redempti, doctorum hominum, illo ævo florentium, calamos excitaverint, ut exculti illustratique Commentariis, splendidiùs per scholas traducerentur. Nemo verò mihi vitio succenseat, quòd nudam, jejunamque hujusmodi editionum notitiam exhibeam; nullum siquidem illarum exemplar perlustrare oculis licuit, ac proinde commentari quidquam minimè mihi fas est, avectis ultra montes, liberali exterorum cura, literariis hujusmodi monumentis.

Neque opulentior librario censu fuit annus MCCCCLXXI. Duos enim tantùm libros, parvæque etiam molis Mediolani editos nobis reliquit, *Festum* nempe *Pompejum de Significatione Verborum*, & *Pomponium Melam de Situ Orbis*; sed inopiæ calamitatem, ut ajebam, laus illa compensat, quòd Officinis nostris debuerit Eruditorum Cœtus gratiam productorum in lucem horum veterum celebriumque Scriptorum, Melæ præcipuè, quo usi jam fuerant in suis condendis libris Plinius, & Solinus. Primi notitiam mihi perhumaniter communicavit amicissimus Joseph Smith, qui Venetiis degens, conquirendis colligendisque undique primæ ætatis codicibus operam diligentem navabat. Alterum servat Bibliotheca Ambrosiana, sed ita destitutum omnibus præviis adnotationibus, quibus dignosci possit è quo penu prodierit, aut quem habuerit Editionis patronum, ut vix in calce impressionis locus, *Mediolanum* videlicet, innotescat.

Vacuum omni editione Mediolani peracta dimisit annum MCCCCLXXII. Michaël Maittaire: Cornelius tamen à Beughem, & Pellegrinus Antonius Orlandus (d) typis nostris adscribunt *Libros Facetiarum Poggii*. Quamvis, ut verùm fatear, etiamsi caruisset hac festina Editione Urbs nostra, haud multum laudis eidem detraheretur; Gerardus enim Joh. Vossius, ob fœcem obscœnam, qua scatet hoc Opus, *dignum flammis* judicavit (e), reprehenditque Jacobum Bergomensem, qui illud *pulcherrimum* appellaverat (f). Auctores verò Ephemeridum Venetarum (g) acerbam querelam contorquent in Amstelodami Typographos, qui suis jàm sepultum in tenebris hunc librum ad lucem revocavere anno MDCCXII. gallicè traductum, atque ad cumulandam inverecundiam, adnotationibus etiam auctum vulgarunt. Ceterùm editio, quæ nobis tribuitur, prima non fuit; altera namque Civitas ab Orlando memorata (h) anno superiore gloriam hanc occupaverat, facilè concedendam.

Pomponium quoque *Melam* hoc anno Mediolani excusum refert Fabricius in Bibliotheca Latina (i), sed cùm ibidem agat de principe editione, quæ procul dubio ad annum præteritum spectat, manifestum est, præli errorem in eam paginam irrepsisse.

Securam alteram editionem, Mediolani hoc anno peractam, atque hactenus ignoratam, mihi recentissimè obtulit Bibliotheca Patrum S. Augustini Cremæ degentium, quæ inter ceteros primæ ætatis excusos Codices, hunc etiam servat ita inscriptum: *Georgii Trapezuntii de Partibus Orationis ex Prisciano Compendium*. Cùm tamen liber iste biennio post in Urbe nostra prælum iterum subierit, sermonem ad literariam historiam ex ipso illustrandam, anno MCCCCLXXIV. instituendum reservamus.

POGGIUS FLORENTINUS.

Quoniam paulò ante Poggium memoravimus, virum magni alioquin nominis in re literaria, suscepti à me muneris esse arbitror manuscripta Exemplaria ejusdem Operum, quæ in Ambrosianam Bibliothecam illata sunt, indicare; utque à *Facetiarum* libello, de quo proximè sermo fuit, exordiamur, Cl. Recanatus in vita Poggii, præfixa ejusdem latinæ Historiæ Florentinæ primùm ab ipso vulgatæ, Scriptoris hujus famam, si non sartam tectamque facere, saltem à feralibus diris in eum librum conjectis tutari contendit, inquiens: „ Poggii facetias „ Volaterranus, & cum eo Trithemius, Gesnerus, „ Vossius, & Erasmus graviter incusant, opus id „ dignum igne censentes, quos secutus est præcita- „ tus Historiæ Concilii Constantiensis recens Auctor „ (l): Harum tamen non paucas, & fortasse tur- „ pissimas Poggio injuriâ tributas censeo, quòd duo- „ bus in Codicibus manuscriptis accuratissimè evolu- „ tis eas non invenerim.

Sanè inter nostros Codices manuscriptos servatur chartaceum earundem Exemplar, anno MCCCCLIX. die tertio Aprilis conscriptum (ut in calce adnotatur), adeòque vivente adhuc, sed morti proximo Auctore, quippe qui III. Kal. Novembris illiusmet anni vitam deposuit. Id autem nonnisi CXIV. Facetias complectitur. Succedit alterum vulgari pariter charta confectum, quod CLXIX. Facetias refert; denique tertium in Pergamena, eleganti charactere exaratum, usque ad CCII. illas extendit. Hinc clarè dignoscimus, in majorem, quam ab ortu suo acceperant, molem excrevisse fœculentos hos jocos, facilè res novas addente proclivi semper, ad turpis risus materiem amplificandam, blandientium obscœnitati suæ protervorum licentiâ. Itaque non immeritò Poggii vindicias egit Recanatus, quamvis reprehendendus nihilominus ille sit, utpote duorum criminum reus, & quòd inhonestis narratiunculis scriptionem suam ipse fœdaverit, & quòd aliis effrænibus calamis inverecundum campum aperuerit, latè excurrendum. Quocirca Lazarus Augustinus Cotta, Vir mihi amicissimus, sed morte jam ereptus, postremum ex hisce manuscriptis Codicibus Ambrosianæ Bibliothecæ dono largiens, fronti hæc carmina inscripsit:

Poggius

(d) Pag. 108. & 389.
(e) De Historicis Latinis lib. 3. cap. 5.
(f) Supplem. Chronic. ad ann. 1416.
(g) Tom. XIII. pag. 469.
(h) Pag. 137. & 389.
(i) Tom. I. pag. 345. Editionis anni 1721.
(l) Jaques L'enfant Hist. Conc. Const. lib. 4.

Poggius ille gravis, cum scriberet ista facetus
Fortè jocabatur, commiscens gaudia curis.
Ne tamen o castæ lusus legitote Camœnæ,
Quos Cottæ obsequium nostram transvexit in aulam.

Orationes funebres quatuor à Poggio habitas in lucem edidit Auctor Collectionis ejusdem Operum Basileæ MDXXXVIII. nempe in obitu *Francisci Zabarellæ Cardinalis Florentini*; *Nicolai Albergati Cardinalis S. Crucis*; *Nicolai Nicoli*; *Laurentii de Medicis*. Quinque Recanatus enumerat, sed omissâ eâ Cardinalis S. Crucis, Orationes à Poggio habitas in *Leonardi Aretini*, & *Nicolai V.* Summi Pontificis morte substituit. Ambrosiana Bibliotheca alteram *Poggii laudationem funebrem*, manuscriptam in Pergamena servat, in qua *Julianus Cæsarinus* (Senior) Cardinalis S. Angeli, ac Legatus Apostolicus, in Hungarico prœlio peremptus, eloquenti commendatione exornatur. Equidem non defuere Scriptores, qui illustria insigni hoc Viro Elogia contexerent, Æneas Sylvius, Cochlæus, Paulus Jovius, Oldoinus, aliique; quin imò Ferdinandus Ughellus (m), ut celebriorem eum redderet, inseruit Historiæ Episcoporum Grossetanæ Ecclesiæ Juliani vitam, italicè scriptam ab ejusdem Familiari *Vespasiano Florentino*; quæ tamen ferè tota versatur in recensendis illius privatis virtutibus, morumque sanctimonia planè admiranda. Publica negotia pro Dei Ecclesia præclarissimè à Juliano confecta potissimùm laudare aggressus est Poggius, captoque Orationis argumento ab ipso mortis genere tam pio, tam sancto, tam salutari, utpotè qui animam profuderit ob redimendas ab unguibus Barbarorum oves Jesu Christi, æquissimum esse ait, ut egregio huic Præsuli non tam justus honor, sed maximus habeatur; cùm etiam apud veteres in more positum fuerit, ut statuis publicisque monumentis præclaros viros donarent, qui fortiter pro Republica dimicando mortem opetiissent. Ne tamen reliqua Juliani ornamenta intacta relinqueret, ab Urbe Roma, quæ illi patria fuit, laudem exorditur, inquiens, gloriosum extitisse in omnium maxima Civitate natale solum sortiri, sed multò illustrius, quod eidem plus reddiderit gloriæ quàm accepisset, non secus ac Cæsarinæ Familiæ nobilitate clarissimæ, à qua duxerat genus. Subindè adolescentiæ studia describit peracta Romæ, Perusii, Bononiæ, Patavii, tanta ingenii felicitate, ut non tam in Oratoriæ, Philosophicæ, & Theologicæ disciplinæ laude, sed in utriusque etiam juris peritia, æquales suos longè anteiret; quam rem, optimorum Codicum assiduæ lectioni tribuit, cujus gratiâ omnes à se abdicaverat voluptates. Narrat, Julianum Cardinali Placentino postea adhæsisse, qui cùm à Martino Pontifice adversùs Bohemos Hæreticos Legatus mitteretur, eum secum advexit, tanquam aptissimum ad ineundas cum Eterodoxis disputationes, quemadmodum etiam egregiè præstitit, pluribus habitis tum ad Populum eloquentissimis concionibus, tum ad diversos Principes adhortationibus; eam ideò consecutus doctrinæ prudentiæque famam, ut ad graviora Legationis consilia semper adhibitus, cùm primùm Romam regressus est, à Martino V. Apostolicæ Cameræ Auditor meruerit renunciari; quo in officio, excellentibus semper viris demandari solito, summa cum æquitate, ac continentia se gessit, ita ut omnes ejus virtutem admirarentur, integritatem laudarent. Subdit, missum fuisse à Martino Pontifice Oratorem primò in Gallias, deinde in Angliam, ubi duo præclara edidit virtutum exempla; primum est, cùm multa offerrentur, nullo unquam munere accepto omnia recusasse, qua rara probitate animique moderatione maximam nominis famam gloriamque contraxit. Alterum est, egisse Julianum in eo Regno, quod ante illum nemo ausus erat tentare; nam habita in frequenti Prælatorum Concilio luculenta Oratione contra quædam Regni Statuta, Romanorum Pontificum auctoritati adversantia, statim illos censuris monuit, ut Pontificiæ voluntati parêrent, magno quidem periculo apud homines ejus rei insuetos, sed prospero eventu ob perspectam virtutem, & sinceritatem viri, qua factum est, ut non à Rege solùm, sed ab iis etiam, quibus in perorando minandoque libertas displicuerat, commendatus discesserit. Hisce Legationibus egregiè perfunctum, ait à Martino V. Cardinalium albo adscriptum fuisse, subjungens, in ea dignitate non modò priores à Juliano mores servatos, sed virtutes omnes fuisse splendidiùs adauctas. Prosequitur enarrare Bohemicam ipsi contra Hussitas Legationem commissam; sed cùm animadverteret obduratos in Hæresi animos frangi non posse, indictum fuisse Basileæ Concilium, cui Julianus tandiù præsedit, donec conversa in Sathanæ Synagogam Synodo, Ferrariam primò, dein Florentiam ad Pontificem Eugenium, collectumque ibidem sacrum Concilium se contulit, ubique illustria relinquens vestigia Sapientiæ Constantiæque in propugnanda Sedis Apostolicæ dignitate, ac catholicæ Fidei candore servando. Memorat postea injunctam Juliano difficilem alteram Legationem ab Eugenio Pontifice, ut nempe discerptam factionibus Pannoniam amica pace componeret, quod etiam obtinuit. Siquidem cùm post Alberti Regis mortem uterum adhuc ferente uxore, quidam ex Proceribus posthumum Infantem sibi in Regem præesse vellent; alii verò in Ladislaum Poloniæ Regem summam Imperii transtulissent, atque ideò acerba utrinque ferverent dissidia, Julianus indicto Budam utriusque partis conventu, tam prudenter arduam hanc causam egit, ut cum regii pueri Matre optatum fœdus à Regni Proceribus initum fuerit. Demum ad feralem recensendum Juliani exitum progreditur, ac post descriptas insignes de Turcis per ea tempora relatas victorias tum à Johanne Hunniade, tum à Ladislao Rege Pannoniæ, postremum prœlium refert, cui præsens esse non renuit imperterritus Præsul, spe ac desiderio incensus, fore ut totâ Europâ Barbari pellerentur; quamvis interno quodam cladis præsagio literas jam dedisset ad Eugenium Pontificem, quibus profitebatur se ad Martyrium proficisci: nec felicior eventus fuit; circumseptus enim ab inopinato hostilis phalangis occursu Rex Ladislaus, sagittâ confossus, atque equo delapsus interiit; Cardinalis verò cùm usque ad extremum hortando milites in acie stetisset, omnibus in fugam conversis, & ipse fugiens est interemptus. Ad hoc triste allatum nuncium, adeò commotum Eugenium inquit Poggius, ut immaturam Juliani mortem inter maximas Ecclesiæ calamitates enumerans, per plures dies à lacrymis minimè temperare valuerit. Claudit verò Poggius Orationem his verbis: „ Nil unquam sibi in vita præter veram „ laudem, & æternam gloriam expetendam putavit. „ Id egit semper, ut sua dicta, consilia, facta con„ sensu omnium probarentur. Vitam cum omni tem„ perantia, modestia, integritate duxit; manus pu„ ras à muneribus abstinuit; animum castum & sin„ cerum præstitit. Id semper conatus est, ut nil in „ eo jure reprehendi posset. Tandem pro æterna „ celestique Republica pugnans aditum sibi ad æter„ nam gloriam, & immortalem laudem patefecit. „ Stephanus Balutius Tom. III. Miscellaneorum *narrationem* vulgavit *de morte Juliani Cæsarini Cardinalis*, descriptam ex autographo Ægidii Carlerii Decani Cameracensis, qui eam se accepisse testatus est ab ore cujusdam familiaris Juliani Cardinalis, omnibus quæ acta fuer nt usque ad extremum halitum præsentis. In ea verò exhibetur Julianus in prœlio captus à Turcis, coram Imperatore constitutus, in Fide disputationibus & promissis tentatus, demum, cum

(m) Ital. Sac. Tom. III. col. 672.

eum in eadem constantissimè perseveraret, atroci supplicio vivis ereptus. De illa idem Balutius an vera illa forent, anceps fuit; sed revera fabulosam prorsus esse funebris hæc Poggii Oratio manifestum facit.

In assignando anno, quo infelix hæc Hungarorum cum Turcis apud Varnam pugna contigit, Scriptores consentiunt; is namque fuit MCCCCXLIV. die festo S. Martini, ut in Epistola ad Philippum Mariam Ducem Mediolani, eodem anno scripsit Æneas Sylvius, postea Pius II. Ætatem Cardinalis Juliani extendisse videtur Poggius, ultrà quam ceteri statuant; hæc enim habet in funebri Oratione: „ Quamvis autem vitæ ejus tem-
„ pus multò longiùs esse naturâ potuisset, quippe qui
„ *annum quinquagesimum* non excederet, satis tamen
„ diu vixisse putandus est; nam plura parvo tempo-
„ re virtutis exempla edidit, quàm multi alii ætate
„ longissima. „ Id ego tamen à Poggio factum reor, non ut ætatem Juliani definiret, sed ut rotundo numero in Oratione uteretur; Jovius enim, Ughellus, Oldoinus, aliique passim testantur, obiisse illum anno vitæ suæ quadragesimo sexto. Hæc in Epitomen referre duxi opportunum, non ea tantùm ratione, quòd hanc Poggii lucubrationem à nemine memoratam viderim, sed etiam ut plenior historia rerum tam sanctè, prudenter, fortiterque gestarum à tanto Viro erui hinc possit, ad ejusdem memoriam celebriùs in posteros transmittendam.

Plura addi possent in laudem hujus præstantissimi Cardinalis ex literis ipsiusmet Poggii ad illum datis, quæ manuscriptæ in Ambrosiana Bibliotheca servantur, quæque plenæ sunt summa ejusdem virtutum commendatione; sed iis omissis, utpote fortasse jam editis, silere nequeo, in altero Codice manu exarato, nonnullas referri Epistolas *Isottæ Nogarolæ*, virginis nobilissimæ doctissimæque, quarum prima, scripta *ad Reverendissimum in Christo Patrem D. D. Julianum Cardinalem*, illustre adeò illius Elogium continet, ut panegyricæ Orationis loco esse valeat, ac proindè illud tenebris, tineisque deferere injuriosum putaverim. Itaque post modestum procœmium, in quo imbecillitatem sui sexus excusat; felicitati summæ adscribit, quòd tantus vir se amicitiâ suâ dignam existimaverit, atque ita prosequitur:
„ Qua ex re parum ne mihi licet gloriari, cùm in
„ ejus Viri familiaritatem venerim, cujus tantæ &
„ tam multiplices existunt virtutes, ut non solum
„ Subditi, sed & alienigenæ certatim ament, auri-
„ bus, oculis, postremò cogitatione complectantur?
„ Cujus quidem rei testimonio est Basileense Conci-
„ lium, cui tantâ sapientiâ, modestiâ, humanitate,
„ condita gravitate præfuisti, imò sanctissimè guber-
„ nasti, ut te abeuntem lacrymis, singultibus prose-
„ cutum sit. Superasti hac in re profectò sanctissi-
„ mum illum Catonem, quem finito bello, provin-
„ ciâ abeuntem, non votis, ut fieri solet, sed lacry-
„ mis, & insatiabili amplexu milites prosequebantur,
„ sternentes vestes per ea loca, quibus ipse pedibus
„ iturus erat, manusque osculantes, quod genus ho-
„ noris non nisi Imperatoribus, idque perpaucis tri-
„ buebatur. Hi sunt profectò fructus, hæc sunt præ-
„ mia, quæ incredibilis tui ingenii magnitudo, Li-
„ terarum, totius Sacræ Scripturæ cognitio, elegans
„ dicendi copia, divina memoria, præcipua religio,
„ integerrima fides, domestica pietas, par quædam
„ in omnes humanitas, regius denique splendor, at-
„ que munificentia pepererunt. Omittam hoc loco
„ sanctitatem, humanitatem, Dei immortalis cul-
„ tum, quibus quidem in rebus à nullis Monachis,
„ & his religiosissimis, superaris, ut jam cognomen
„ habeas non solùm Sapientissimi, verùm & Sanctis-
„ simi Viri. Duxisti enim hæc omnia, opes, volu-
„ ptates, divitias, & dignitates, ad quæ tanto im-
„ petu, tanta ambitione concurritur, contemnenda
„ esse. Sanctitati tuæ rectiùs visum est, quod & Cu-
„ rio Samniti videbatur, qui cùm Samnites post vi-

A „ ctoriam de ipsis habitam, ad eum venientes, &
„ magnum auri pondus offerentes, rapas quasdam
„ coquentem offendissent, illis respondit: ei non
„ opus esse auro, qui talibus vesceretur cibis: sibi
„ autem melius esse & præclarius, aurum habenti-
„ bus dominari, quàm aurum habere. Adeò enim
„ per omnes ætatis gradus vixisti, ut quotiescumque
„ tuæ præstantiæ memoria repetitur, veneranda quæ-
„ dam virtutis imago humanis mentibus offeratur.
„ Xenocratis inclyta in virtute dignitas adeò per ora
„ mortalium celebrabatur, ut nullius animum tantâ
„ potentiâ, tanta crudelitate, tanto furore naturæ
„ imbutum esse existimarent, quem vel sola Xenocra-
„ tis contemplatio ad eum colendum, venerandum
„ non permoveret. Nihil dicam hoc loco quantâ
B „ curâ, studio, labore, diligentiâ insudaveris, ut
„ Ussitas illos ad sanctam Fidem, & verum Dei cul-
„ tum revocares; ad quam profectò rem perficien-
„ dam, nisi immensæ sapientiæ tuæ summa quoque
„ accessisset eloquentia, haud existimo feros & per-
„ tinaces illorum animos te mollire potuisse &c. . . .
„ Quantâ enim & humani, & divini juris scientiâ
„ flores? quam ita comparasti, ut non minus ex te
„ præsentes arbitremur, quàm prisci Quirites, au-
„ xilio Egeriæ, pontificii juris prudentiam è Numa
„ Pompilio natam crediderunt. Perpaucos profectò
„ inveniemus, in quibus, sicut in te, vivendi con-
„ suetudini consonaret ratio. Solent enim hæc ex-
„ celsa dignitatum culmina quosdam inflatos splen-
„ dore luminis adeò efferre, ut homines se oblitos
C „ neque quanti sint, neque unde emerserint, pen-
„ santes, se ex pompa, & fastu æstimari velint. At
„ tibi verò, cujus virtus & animi magnitudo per-
„ specta est omnibus, quem studia bonarum artium
„ humana omnia parvipendere docuere, longè secus
„ evenit; nulla elatio, nullus fastus, nulla verba
„ clariora deprehenduntur. Non faciles aditus, non
„ humana allocutio desideratur; cùm nullus tam hu-
„ milis existat, cui ad te aditus non pateant, te sine
„ interprete alloquatur. Te igitur Sanctissimus Pon-
„ tifex minimè videtur ignorasse, qui non parum fe-
„ licitatis & ornamentorum se comparasse judicat,
„ quòd secum celeberrimum ac Reverendum Patrem
„ Dominum Julianum Cardinalem conjunxisse licuit.
„ Quamobrem immortalem tibi gratiam comparasti,
D „ qua & vivus fruaris, & post mortem vivas &c.
„ Data est Veronæ IV. Kal. Aprilis 1439.

Poggii Opus *De Varietate Fortunæ*, venustate omni ac eloquentia refertum, quod Nicolao V. Summo Pontifici inscripsit, in Collectione Basileensi desideratur. Editum quidem ibidem legitur primi Libri Fragmentum (n), quod ita incipit: „ Nuper
„ cùm Pontifex Martinus, paulò antequam diem
„ suum obiret, ab Urbe in Agrum Tusculanum se-
„ cessit, valitudinis causâ, nos autem essemus ne-
„ gotiis curisque publicis vacui &c. „ Sed caret Auctoris præfatione ad Nicolaum V., nec aliud refert, quàm *Descriptionem ruinarum Urbis Romæ*, eamque etiam mutilam; definit enim in Sepulcro M. Antonii Antii Lupi, quod Via Ostiensi à secundo milliario
E juxta Tyberim adhuc intactum manere Poggius scribebat. Integrum ejusdem Exemplar manuscriptum custodit Ambrosiana Bibliotheca, quod quatuor Libros complectitur, eorumque argumenta indicantur in prævia Epistola ad memoratum Pontificem, cujus hoc est initium: „ Multa quondam pace ac bello
„ præclara ante Ninum Assyriorum Regem fuisse
„ arbitror, quæ Scriptorum inopiâ, nulla ad nos
„ eorum traducta cognitione, vetustas absumpsit.
„ Feliciora postmodum extitere secula, quorum res,
„ lumen literarum nactæ, splendorem suum ad po-
„ steros transfuderunt &c. „ In calce enim hæc habet: „ Accipe igitur hos (oro) à me benivolo ani-
„ mo Libros, quorum primus Imperii Urbisque stra-
„ gem continet, & quæ in ea priscorum superextent
„ Ædi-

(n) Fol. 131.

„ Ædificiorum reliquiæ , tum quid fit fortuna diffe-„ ritur, & Teucrorum Imperatoris (Amurati à Ta-„ merlano fubacti) defcribitur captivitas . Secundo „ exempla multorum , quos ejus varietas hac ætate „ noftra afflixit , ufque ad Martini Pontificis obitum „ recenfentur . Tertius illa complectitur , quæ tu-„ lere Eugenii tempora , ufque ad initium fui Ponti-„ ficatus. Additur his quartus,de Indis, Æthiopibuf-„ que continens nonnulla , quæ grata fore Lectori-„ bus arbitramur &c. „ Cl. Recanatus Literarias fcriptiones Poggii enumerans, feorfim recenfet *Opu-fculum de Urbis Romæ defcriptione* , *Libellos de fitu Indiæ* , & *Librum de varietate Fortunæ*, cùm tamen hæc omnia unum idemque Opus fint, tefte, ut vidimus, eodem Auctore; nifi fortaffe illa diverfis temporibus fejunctim elaborata fimul collegerit , juftæ molis Volumen Pontifici Mecœnati oblaturus . Sed his omiffis , quæ parum referunt, monere Lectorem opus eft , in alio Codice noftro manu exarato , in quo quartus tantùm hujus Operis liber occurrit, ifta à tergo adnotari : „ Poggii Florentini Hiftoria re-„ rum Indicarum ex relatione Nicolai Conti Veneti, „ qui omnem ferme Orientem luftraverat . Eft autem „ hæc longè copiofior narratio , quàm impreffa . „ Porrò dum id legerem, in mentem venit , non aliam editionem indicari à Vincentio Pinello (hujus erat hic Codex) nifi eam , quam Joh. Baptifta Ramufius paravit, inferuitque primo Volumini italici fui Operis *De Navigationibus* , *& Itineribus* fub nomine *Nicolai de Conti* . (Alteram enim anni circiter MCCCCXCII. quam innuit Dominicus Georgius , inferiùs laudandus , non vidi) . Quocirca illam confului , reperique revera in multis deficere . Quid autem præfatus fuerit ante hanc Hiftoriam Ramufius , præftat referre .

Narrat ille , cùm intellexiffet ab hoc Nicolao peragratas fuiffe Indias Orientales , hujufque itineris memoriam in chartas relatam , vifendi Exemplaris defiderio exarfiffe , fed fruftra ; fiquidem adhibitâ quavis curâ ut illo potiretur , neque in Veneta Urbe , neque in aliis Italiæ quampluribus quidquam emerfit . Tandem nunciatum fibi ait, hoc iter Lufitanis Typis , ac lingua in Metropoli Regni illius fuiffe vulgatum . Illuc igitur à fe converfam diligentiam fcribit , fimul caufam aperiens , cur tam longè repetendus fuerit enatus ifte apud nos fœtus , remque ab ovo fic exorditur . Nicolaus ex Veneta antiqua Comitum familia natus , in Orientem profectus, viginti quinque annorum peregrinatione , ad extremos ufque Indiarum penetraverat finus ; cùmque Italiam versùs cum duobus filiis regrederetur, in Barbaros incidit , quorum minis deterritus , victufque , ut mortem cum fua Familia effugeret , Chriftianam Fidem abnegavit . Itaque feliciter inde ereptus anno MCCCCLIV., ad Pontificem Eugenium IV. Florentiæ agentem contendit , graviffimi criminis abfolutionem impetraturus . Excepit illum benignè Pontifex , eique ad Ecclefiæ gremium reftituto, pœnitentiæ loco injunxit, ut feriem omnem itinerum fuorum Poggio , qui ab ejus fecretis erat, exponeret ; ifque exceptam narrationem latinâ linguâ donavit . Hæc Ramufius . Contra Poggius fponte fua fe curaffe tradit , ut Nicolaus fibi referret quidquid ad Indicas Regiones fpectabat ; Ita enim quartum Librum inchoat : „ Haud ab re futurum effe arbitror , fi ab „ inftituto fcribendi curfu parum divertens , cùm li-„ bro huic finem impofuero , qui fit à fortunæ acer-„ bitate , ad mitiorem quandam fortem , jucundam-„ que rerum varietatem , legentium animos tradu-„ cturus ; quamvis & in hoc quoque vim fortunæ „ haud parvam licet confpicere , quæ hominem ab „ extremis Orbis finibus per tot maria ac terras , „ quinque & viginti annos jactatum , fofpitem in „ Italiam reducem fecerit . Multa cum à veteribus „ Scriptoribus , tum communi fama de Indis ferun-„ tur , quorum certa cognitio ad nos perlata arguit „ quædam ex eis , fabulis quàm vero effe fimiliora . „ Nicolaus quidam Venetus , qui ad ultima Indiæ „ penetravit , ad Eugenium Pontificem (is tum fe-„ cundò Florentiæ erat) acceffit veniæ impetrandæ „ gratia ; quoniam cùm ab Indis rediens ad Ægypti „ fines mari rubro perveniffet , Fidem abnegare , „ neque fuo tantum , quantum uxoris liberorumque, „ quos fecum advexerat , mortis metu, coactus eft . „ Hunc ego audiendi cupidus ; multa enim ab eo „ jam dicta præfenferam cognitione digna , & in „ doctiffimorum Virorum cœtu , & domi meæ per-„ cunctatus fum diligenter , plurimaque operæ pre-„ tium vifum eft , ut memoriæ , & literis traderen-„ tur &c. „ Confultò Poggii verba retuli, cùm Ramufius etiam in fine Italicæ fuæ verfionis iterum afferat, Eugenii mandato, hæc Poggio fuiffe à Nicolao narrata, nihil prorfus de hac re loquentibus Codicibus noftris . Profequitur fermonem fuum Ramufius inquiens, cùm per multos annos latinus hic Poggii labor otiofus in fcriniis latuiffet , anno tandem MD delatum effe ad Emmanuelem hujus nominis primum , Lufitaniæ Regem , qui fummo ftudio in id incumbebat , ut mercatoriæ fuæ naves ad intima Indiarum loca perveftiganda progrederentur . Placuit Regi recens ifta de Indis relatio , utque ex ea commodiùs proficerent Subditi , in patriam linguam juffit transferri, nec defuit, qui ejufdem votis confeftim obfequeretur ; Onus enim hoc fufcepit *Valentinus Fernandez* (hunc fuiffe natione Germanum, & familiarem Eleonoræ Portugalliæ Reginæ teftatur Nicolaus Antonius in Appendice ad Bibliothecam Hifpanam, referens non folùm iter Indicum *Nicolai Comitis* à Poggio latinè defcriptum , fed etiam *Marci Pauli Veneti* Hiftoriam Orientalem in Lufitanam linguam fuiffe traducta) , fuamque interpretationem Emmanueli Regi nuncupavit . Itaque Lufitanum exemplar nactus Ramufius , italicè illud vertit , fed cùm admodum depravatum foret , multa deeffe fparfim monet .

Codices noftri non folùm defœcatam Nicolai Comitis Narrationem à Poggio literis mandatam exhibent, fed alteram etiam Indicam Relationem , qua Ramufii editio caret , complectuntur . Initium ex ipfo Poggio dare hîc lubet : „ Hæc de Indis à Nico-„ lao relata , cùm huic Operi ad legentium doctri-„ nam , fervata hiftoriæ fide inferuiffem , fupervênit „ paulò poft & alter à Superiori India , Septentrio-„ nem versùs , qui ad Pontificem fe miffum ad per-„ veftigandos tanquam in altero Orbe , qui fama ad „ Occidentem Solem ferebantur Chriftianos , affere-„ bat . Regnum effe ait prope Catajum , itinere die-„ rum viginti , cujus Rex , incolæque omnes Chri-„ ftiani effent, hæretici tamen, qui Neftoritæ ferun-„ tur . Ejus gentis Patriarcham fe deftinaffe, ut cer-„ tiora de nobis referret . Ecclefias apud eos majo-„ res , ornatiorefque noftris , teftudinibus tantùm „ ftructas affeverabat . Patriarcham auro argento-„ que opulentum , ut qui argenti unciam à fingulis „ patribus familias ex cenfu annuo perciperet . Cum „ eo per interpretem Armenium , qui teucram , la-„ tinamque linguam noverat collocutus , itinerum „ dimenfionem locaque inquifivi ; nam reliqua, mo-„ res , ritus , animantes , ceteraque quæ voluptatem „ narrando afferunt , difficiliora cognitu infcitia In-„ terpretis, Indique, non fuo fermone loquentium , „ efficiebat &c.

Dignius adnotatione illud eft, quod in poftrema hujus Libri parte narratur ; ab ea namque edocemur , ætate Poggii perfpectam , atque ejufdem fcriptis apud nos vulgatam fuiffe originem Nili , quam fubfequentibus feculis veluti rem novam protulere , qui reconditos Æthiopiæ finus magnis itinerum laboribus pervaferunt . Ramufius hanc laudem tribuit D. Francifco Alvarez , qui anno MDXX. in Africam delatus, fontes Nili proximè attigit, acceptamque à regionis illius incolis loci defcriptionem ad

nos

nos transmisit; (In Historia Itineris Abyssiniæ à P. Hieronymo Lobo S. J. scripta, & edita Parisiis anno 1728., Dissertatione III. primus ex Europæis, qui Nili fontes inspexerit, asseritur fuisse P. Petrus Pays S. J. Lusitanus, anno MDCXVIII. cujus narrationem P. Kircher servavit). Cùm verò causa lateret, cur flumen illud statis temporibus intumesceret, Ramusius Tomo I. inseruit geminam Epistolam, alteram à se missam ad Hieronymum Fracastorium, alteram ab ipso receptam, in quibus de incremento Nili fusè disseritur. Verùm arcanum istud multò ante nobis innotuit, iis ipsis qui Nilo nascenti adjacebant Æthiopiæ habitatoribus in Italiam profectis, rem omnem vivente Eugenio IV. Summo Pontifice sincerè narrantibus. En Poggii verba, quibus tum Nili ortus, tum incrementum describitur: „ Eodem ferme tempore, „ & ab Æthiopia quidam Fidei causâ ad Pontificem „ profecti cùm rogarentur à me per Interpretem, „ de situ Nili, ortuque ejus, & an notus apud eos „ esset, duo ex his, se fontibus ejus propinquos pa„ triâ testati sunt. Tum cupîdo incessit cognoscen„ di ea, quæ antiquis illis Scriptoribus, Philosophis „ quoque, & Ptolomæo, qui de fontibus Nili pri„ mus scripsit, ignota videntur fuisse, qui de ortu, „ incrementoque Nili incerti, multa conjecturâ opi„ nati sunt. At ea mihi cùm pro veris horum rela„ tu innotuissent, cùmque alia quædam plura ro„ ganti narrassent, digna scitu visa sunt, quæ literis „ mandarentur. Oriri Nilum circa æquinoctialem „ plagam in radicibus altissimorum montium, quo„ rum cacumina semper nebulis oplentur, tribus ex „ fontibus haud magnis testantur: duorum, qui pas„ sus quadraginta invicem distant, aqua infra quin„ gentos passus simul juncta fluvium efficit, qui Va„ do transiri nequit. Tertii, qui & uberior est, „ abestque ab reliquis milliario, post decem millia „ passuum aqua ceteris fontibus jungitur. Nilum „ ampliùs mille fluviorum aquis in eum utroque ab „ latere decurrentium augeri testantur. Pluvias Mar„ tio, Aprili, Majo tantùm mensibus magnis imbri„ bus effundi, quibus aucta flumina dant Nilo in„ crementum, & inundationis causam. Aquam Nili, „ antequam reliquis immisceatur, dulcissimam, sapi„ dissimamque esse, qua etiam qui abluantur, à sca„ bie & lepra mundari dicunt. Ultra Nili fontes, „ XV. dierum spatio, Regiones fertiles habitari, co„ lique, & in eis plurimas egregias Urbes; extra „ ea loca Mare dici esse, quod tamen ipsi nunquam „ vidissent. Juxta Nili ortum, Civitatem, ex qua „ orti essent, nomine Varvariam, XXV. millium „ passuum patere ambitu, admodum populatam, „ mille in ea Equitum excubias noctu fieri ad ar„ cendos multitudinis tumultus. Hanc Regionem „ aëre temperato amœnam; ac præ ceteris uberiore „ solo fertilem, ut quæ ter in anno herbas, bis fru„ ges ferat. Frumento ac vino abundat ea Regio, „ cùm maxima Æthiopum pars aquâ ordeo confectâ „ pro vino utatur. Ficus, persica, poma arancia, „ & quædam cucumeris nostris similia, limones quo„ que ac cedros, omnesque nostrates fructus, amyg„ dalis exceptis, apud eos percipi dicunt. Arbores „ permultas inauditas, atque incognitas nobis retu„ lerunt; sed interpretis difficultate, cum linguam „ tantùm Arabum nosset, conjicere in literas haud „ facilè fuit &c. Nilum usque ad Meroë Insulam, „ propter frequentes per confragosa saxa descensus „ innavigabilem esse; citra Meroën navigiis aptum „ Ægyptum usque, sed propter multiplices ejus fle„ xus, sex mensibus navigationem trahi ferunt &c. Fortasse autem hæc omnia delevit oblivio, cùm neminem tunc excitaret cupîdo in longinquas adeò & barbaras terras se conferendi, ut propius veritatem perscrutaretur. Id peractum est altero seculo, atque iis meritò data est laus, qui laboriosæ peregrinationi sese alacriter committentes, mysterium hoc naturæ summa diligentia & studio in plenam lucem protulere. Dum hæc scriberem, adnotatum reperi in Lipsiensibus eruditis Diariis (o) opus hoc Poggii, quod Basileæ mutilum editum fuerat, integrum Lutetiæ Parisiorum anno MDCCXXIII. prodiisse cum Præfatione Cl. Viri Dominici Georgii (cui plura debeo mihi præstita Romæ humanitatis officia). Attamen cùm editione hac caream, quidve eadem complectatur ignorem, quæ in manuscriptis nostris inveni, palàm fecisse non erubescam.

Liber *De Infelicitate Principum*, editus est inter Opera Basileæ collecta, atque impressa anno MDXXXVIII. Dolendum tamen est, editionem illam frequentibus, crassisque mendis (seu Manuscripti, seu Typographi vitio) fuisse conspersam; statim enim ab initio ibidem legitur *Meridie ad Clarissimum Virum Nicolaum Incolam*, cum reponi debuisset *Nicolaum Nicolum*. Similia passim offendimus usque ad calcem; ubi hoc tantùm memoro, jacens ad quartam ex ultimis lineis, *quod doctorum hominum virtus reliquit*, cùm Poggius scripserit, *virtus requirit*. Ambrosiana Bibliotheca pergamenum Codicem tenet, non tam characteris nitore, quàm emendatione præstantem; fuerat ille Francisci Piccolpassi Archiepiscopi Mediolanensis, qui postremis tabulis eundem, unà cum reliqua literaria sua suppellectile, Metropolitanæ Mediolani Ecclesiæ legavit; cùm verò Federicus Borromæus Cardinalis Archiepiscopus Bibliothecam hanc condidisset, impetratum à Reverendissimis Ordinariis Canonicis, simul cum pluribus aliis pretiosioribus antiquis Manuscriptis, in hisce scriniis collocavit, utque perennis extaret memoria, cui debeatur hic Manuscriptorum thesaurus, in fronte cujuslibet Codicis, Ecclesiæ Metropolitanæ nomen est adnotatum. Itaque Codex iste ante annum MCCCCXLIII. quo Picolpassus obiit, conscriptus fuit; nec aberrare à vero crediderim, si suspicer ab ipso Poggio dono datum huic Archiepiscopo, cum Picolpassus Eugenio Summo Pontifici, cui ille à secretis erat (Ughello teste) admodum foret familiaris. Aliud Exemplar hujus Libri tenet Ambrosiana, charta quidem confectum, sed elegantissimè scriptum anno MCCCCLVII., & iis mendis carens, quibus scatet editio Basileensis.

Alterum Codicem optimæ notæ custodit eadem Ambrosiana, chartaceum quidem, sed minio auroque fulgentem, in quo extat *Xenophontis Cyropedia* à Poggio in latinum traducta. Hoc opere caret Basileensis Collectio. Præcedit Epistola nuncupatoria ad Alphonsum Regem Neapolis, quæ ita incipit: „ Cùm plures, qui græca ad latinos hac „ ætate transtulissent, magnam essent laudem suæ „ industriæ, & ingenii consecuti; & ipse quoque „ experiundum duxi, an aliquid excudere possem, „ quod mihi honori & dignitati foret &c. „ Commendat subindè utilitatem præstantissimi hujus libri, quaque libertate usus fuerit in adornanda hac versione fatetur; ait enim se non singula verba, sententiolas, & collocutiones, sed historiam profecutum, Ciceronis exemplo, adeout octo Xenophontis libros in sex tantùm contraxerit. Tandem ad Alphonsum conversus, ejusdem virtutes laudat, quarum gratia nemini alteri dicandam esse optimi Regis Cyri vitam se putasse asseverat. Antonius Panormita in vita Alphonsi Regis tradit, hunc laborem à Poggio susceptum instante ipso Alphonso; at si verum hoc foret, mirum profectò videri deberet, quòd ne verbum quidem in Præfatione ad eundem de hac regia jussione Auctori excidisset. Addo, contrarium evinci ex Epistola Poggii ad Nicolaum V. Summum Pontificem, quæ præfixa legitur libro *de Varietate fortunæ*; in ea enim hæc scribit: „ Plurimum quidem me tibi „ debere profiteor, qui semper tuis cohortationibus „ ad

(o) Anni 1725. Mense Maji.

„ ad ſcribendum impuliſti . *Solus* certè effeciſti, ut „ Xenophontem ad noſtros traducerem , qui eſt de „ inſtitutione Cyri , in quo ſi quid ſatis legentibus „ feci, tibi acceptum debet referri, mei laboris Au- „ ctori . „ Codex iſte , antequam in Ambroſianam Bibliothecam inferretur , fuerat *Dominici Grimani Cardinalis S. Marci* , cujus in fronte nomen gerit , cujuſque eximium erga literas amorem , compertum facit Bibliotheca octo mille voluminum in omni ſcientiarum genere domi ſuæ inſtructa , quemadmodum Ughellus , & Oldoinus teſtantur .

Dialogi de Avaritia ad Franciſcum Barbarum , tria in ſcriniis noſtris manuſcripta Exemplaria ſuper ſunt , eaque omnia antiquo illius ſeculi charactere exarata . Alteri ex iſtis ſubſcriptus legitur Amanuenſis his verbis : *Explicit liber iſte* , *quem ego Aluyſius Mediolanenſis de Strata Mediolani ſcripſi & explevi, anno Domini currente milleſimo quadringenteſimo quinquageſimo ſeptimo* , *Februarii die nono* ; adeòque biennio antequam è vivis Poggius excederet . Horum Codicum adjumento nobilior proſcui illius libelli editio inſtrui poſſet ; quæ enim Baſileæ peracta eſt , cum noſtris collata exemplaribus, ſparſim in periodis manca eſt , aut verbis redundans . Seligo medium Epiſtolæ ad Barbarum , ubi in impreſſa hæc leguntur : „ Itaque ſumpſi onus (neſcio an gratum mul- „ tis) mihi certè jucundum , &, ut exiſtimo, ceteris „ non inutile , ut referrem ſermonem habitum con- „ tra Avaritiam , ab his quos ſcio haud inferiores „ illis, qui habentur Viri hujus ſeculi doctiſſimi , ſi „ modo aſſequi potuero, ut ea perinde, atque ab il- „ lis diſputata ſunt , à me literis mandentur . „ Codices noſtri hæc habent : „ Itaque ſumpſi onus , ne- „ ſcio an gratum multis , mihi certè jucundum , & „ forſan ceteris non inutile , ut referrem ſermonem „ habitum contra Avaritiam à doctiſſimis Viris, *tu-* „ *que amantiſſimis* , *quibuſcum tibi frequens, dum hic* „ *aderas* , *& perjucunda fuit vitæ conſuetudo* , modò „ aſſequi poſſim , ut ea perinde ab illis diſputata „ ſunt , à me literis mandentur . „ De verbis autem redundantibus exemplum ſumo ex initio ipſiuſmet Epiſtolæ ; ubi enim Baſileenſis editio refert : „ Id „ ego nonnullis noſtræ ætatis viris accidiſſe puto , „ qui rebus à ſe editis magnam laudem conſecuti „ ſunt , *& nomen multis ſeculis duraturum* ; noſtra exemplaria hæc tantùm habent : „ Id ego nonnullis „ ætatis noſtræ Viris accidiſſe puto , qui rebus à ſe „ editis magnam laudem ſunt , & gloriam conſe- „ cuti . „

Epiſtolarum Poggii , præter eas , quæ ſparſæ inter manuſcriptas Literas celebrium Auctorum in ſcriniis noſtris occurrunt ; in uno Codice XLVIII. , in altero verò LXIV. diverſi generis numerantur . Quænam ex hiſce prælum nondum ſubierint, ſtatuere mihi nõ licet , cùm poſtremam Epiſtolarum Poggii editionem Pariſiis actam minimè inſpexerim . Geminam Poggii Epiſtolam in alio Codice inveni , quarum prima ad Nicolaum ſcripta Romæ pridie Nonas Junii MCCCCXXXIII. ſolemnem ingreſſum in Urbem Sigiſmundi Imperatoris die Feſto Aſcenſionis Domini , atque ejus coronationem die Feſto Pentecoſtes minutim deſcribit ; ſecundâ ad Leonardum Aretinum refert exitum infelicem Hieronymi Pragenſis flammis damnati ob pertinaciam in Hæreſi ; ſed hæc poſtrema in editione Baſileenſi lucem jam vidit .

In memoratis Codicibus deſcriptæ ſunt nonnullæ Poggii *Orationes* . Prima eſt *de Laudibus Medicinæ* , in capiendis Doctoratus Inſigniis , quæ ita incipit : „ Vellem Patres Præſtantiſſimi tantam eſſe in me di- „ cendi copiam & facultatem , ut hanc præclariſſi- „ mam Medicinæ ſcientiam ſuis , quæ plurimæ ſunt, „ poſſem laudibus ornare ; ſed breviſſimè abſolvitur. Prolixior eſt alia , quæ agit *de Laudibus Juris Civilis* , videturque habita in aliquo Juriſprudentum Collegio , quippe in fine Auditores ſic alloquitur : „ Ad „ eas (*Leges*) vos hortor , qui civilis vitæ rationem „ delegiſtis , ad earum cognitionem mentem accom- „ modate . Ego enim, qui in ocio, & pace vivere „ cupio , vellem omnes mortales illarum cura te- „ neri &c. „ Altera extat *Oratio ad Illuſtrem Principem Johannem Franciſcum Marchionem Mantuæ* , ut filio , contra quem indignatus fuerat , parceret , atque in hæc verba exorditur : „ Johannes Caſſianus „ vir doctiſſimus noſtræ religionis, Illuſtris Princeps, „ in quadam Collatione prioris Operis , ſeu partis „ ſcriptis , videri ſibi Diſcretionem (ut opinor, Pru- „ dentiam ceteri appellant) eſſe virtutem omnium „ maximam , & quaſi ceterarum parentem ac mode- „ ratricem ; id multis comprobare nititur tum ra- „ tionibus , tum exemplis &c. „ *Gemina* item Poggii *Oratio* inſeritur *in gratiarum actionem* , prima ad Summum Pontificem pro ſponte in eum collato in Curia Romana præclariſſimo *Advocationis* Officio; ſecunda ad Florentinos pro reditu ſuo in patriam . Ex *Funebribus Orationibus* duæ tantùm ibidem jacent, ſed jam Baſileæ vulgatæ, *in Obitu* nempe *Nicolai Nicoli* , & *Cardinalis Florentini* .

Tres Invectivæ in Philelphum Typis editæ , in Codicibus quoque noſtris manuſcriptæ aſſervantur . Alteram Satyricam Epiſtolam in Ambroſianis Pluteis reperi , miſſam à Poggio *ad Petrum Thomaſium* inſignem Philoſophum , & Medicum , ut eum removeret ab amicitia , & defenſione Philelphi . Quartam eam eſſe *Orationem*, ſeu *Invectivam* , ipſemet ſcribit Poggius in fine ejuſdem , quam claudit his verbis : *Hæc ſcripſi in Villa* , *vacans ruſticationi in Terranova XIIII. Kal. Septembres MCCCCXLVI.* Novam hanc iram in Poggio ſuccenderant magniloquæ Philelphi Literæ , in quibus ſe pollicebatur Librum *De Infamia* contra ipſum ſcripturum , omnibus Philoſophorum ſententiis refertum . Qua virulentia & maledictorum congerie reſponderit Poggius , metiri quiſque poterit ex iis , quæ lucem viderunt ; ea tantùm proferam , quæ in Codice noſtro adjecta Epiſtolæ jam ſcriptæ leguntur : „ Cùm Literas uno fer- „ me ſpiritu (ut ajunt) ſcripſiſſem , reſcribendi verò „ labor eſſet moleſtus , tuli mecum ad Urbem , & „ Librario meo ſcribendas dedi , quas rogo , unà „ cum oratione, quam ad te miſi, communices cum „ ornatiſſimo , ac doctiſſimo *Franciſco Barbaro* , & „ ſi quid amplius de me ſcribat ad te (*Philelphus*) , „ mitte ad me oro ; Eſt enim mihi opus excitatore „ aliquo , cùm anni faciant me ſomnolentum . Hanc „ verò Epiſtolam , quo certo Auctore ad te deferre- „ tur , tradidi doctiſſimo ac diſertiſſimo Viro Ma- „ giſtro Dominico tibi amiciſſimo , quæ ſi tardiùs „ ad te deferetur , ignoſce ; malui enim ad te lento „ gradu venire , quàm perire in via . Tuus Poggius „ Apoſtolicus Secretarius . „ Quæ ad hiſtoriam pertinentia ex hac Epiſtola colligi poſſunt , iſta ſunt , adhibitum fuiſſe à Philelpho apud Poggium tùm ipſum Thomaſium , tum Cincium Romanum , ut in amicitiam rediret , aut ſaltem taceret ; prima verò ſemina acerbiſſimæ ſimultatis inde ſumpta fuiſſe , quòd Philelphus *Nicolai Nicoli*, Poggio amiciſſimi famam , ſcriptis ſuis laceraſſet .

ANNO MCCCCLXXIII.

A UBeriorem aperit campum præsens annus; licèt enim unum tantùm à torcularibus nostris editum librum, *Dantis* nempe *Comœdias* proferant Maittaire, & Orlandus, plures tamen alios designare possumus, qui in hac Urbe aut recusi sunt, aut primò lucem adspexere. De iis solùm nonnulla disseram, quos mihi licuit manibus contrectare, quique ad eruditionem proficere possunt. Servat Bibliotheca Ambrosiana impressum codicem optimæ notæ, *Epist.lis* nempe *Pii II.*, quas ipse conscripsit, dum Summum Pontificatum teneret; atque hoc fortasse primum opus est hujus præclarissimi Auctoris, quod typis commissum fuerit. Jure autem meritò hanc gloriam vendicare sibi debuit Mediolanensis Civitas, cùm primos Sacerdotalium honorum gradus, qui demum B usque ad apicem pervenere, in Urbe nostra *Æneas Sylvius* conscenderit. Præpositurâ insignis Basilicæ S. Laurentii donatus ille fuerat, cùm Basilæam profectus ad Synodum ibidem celebrandam, privatam adhuc vitam ageret, Secretarii munere fungens apud Bartholomæum Vicecomitem Episcopum Novariensem, ut tradit Philelphus (a), seu potiùs apud Dominicum Capranicum, cum quo Basilæam profectum esse testatur Gregorius Lolius in Epistola ad Cardinalem Papiensem (b). Ad paucos tamen annos insignis hujus Sacerdotii tranquillam possessionem produxit Æneas Sylvius; quid autem in causa fuerit cur eodem spoliaretur, ipsemet narrat, scribens ad Guiniforum (Barzizium) Ducalem Secretarium, atque amicum præcipuum (c). „ Vacavit C aliàs in Basileensi Concilio Præpositura Sancti Laurentii Mediolanensis, eamque mihi Sancta Synodus, quam tunc omnes recognoscebant, illicò contulit (seu potiùs confirmavit electionem Æneæ ad primatum illius Ecclesiæ, factam à Francisco Pizolpasso Mediolanensi Archiepiscopo, ut tradit Cl. Muratorius Tom. II. Anecdot. pag. 177.) „ Princeps Mediolanensis alium ex domo Landrianorum eligi fecit, & dari ei possessionem. Eugenius (*IV. Summus Pontifex*) cuidam Leonardo Vercellensi de illa providit. Veni ergo mox Mediolanum, favoreque amicorum, & ex gratia Principis, excluso qui jam erat intrusus, possessionem obtinui; solutis tamen ita ut fiebat Todeschino quinquaginta D aureis: moxque jussu Ducali Basilæam repetii. Ab hinc triennium pestis magna invasit Concilium, Dux suos revocavit. Ego quia bonum officium ibi habebam, recedere non potui; morbum incidi, subitòque orta fama est me mortem obiisse. Scitum est id Mediolani; Leonardus, cui Eugenius providerat, sublatum me de medio gaudens, possessionem Præpositurae postulat, obtinetque. Ego postmodum convalescens, & audiens me spoliatum, scribo literas ad amicos; facio fidem me vivum esse, peto restitui, sed quia Basileæ eram, nunquam obtinere potui; credoque nunquam Principi fuisse rem expositam. Quare cùm tu eo in loco sis, quo te cupio & gaudeo, rogo obsecroque, ut aperire ista Principi velis, supplicareque, ut Ecclesiam meam mihi restitui faciat, & si Ad- E versarius dicat se jus habere, non fugio judicem, Mediolan. Archiepiscopum virum sanctissimum, aut Novariens. Pontificem integerrimum Patrem, dummodo, quod juris est, ante omnia restituat in statum pristinum &c. „ Duo hinc colligenda arbitror; primum est, erroris arguendum fore Philelphum, qui aliam causam ereptæ Sylvio Laurentianæ Præpositurae assignat (d), quòd nempe „ duas in Basiliensi Concilio vehementes & peracerbas in Eugenium orationes habuerit; Quam rem Philippus (*Maria Vicecomes Dux Mediolani*) molestè adeò tulit & graviter, ut Præpositurae beneficium, quod in Divi Laurentii Templo Scaramuciæ interventu in eum dono transferri curaverat, quàm primùm ablatum Æneæ in alium transtulerit; „ Toto enim Cœlo distant, quæ superiùs Æneas ipse conscripsit: Alterum, quanti faceret collatam sibi hanc dignitatem idem Æneas, pro qua recuperanda tam sollicito conatu institit cum apud Amicos, tum apud Principem ipsum Philippum Mariam, ad quem geminas dedit Epistolas (e), quarum secunda sic incipit: „ Si essem mortuus, sicut de me adversarii mei tuam Celsitudinem instruxerunt, minimè has literas modò scriberem, nisi & mortui etiam scribant; ex qua etiam clariùs eliditur Philelphi intrepida assertio. Sed de hoc Scriptore parum æquo in Æneam Sylvium sermo erit ad annum MCCCCLXXXI. Incassum tamen abiere preces, Deo ad excelsiora illum designante. Hæc adnotare placuit, occasione hujus Mediolanensis editionis, ut illustre hoc decus patriæ meæ renovarem, quòd nempe insignem hunc virum, Pontificatu Maximo sub nomine Pii II., totque aliis præclarissimis virtutibus suspiciendum, inter suos aliquando numeraverit.

Mediolanensem aliam editionem profero, quæ gratior videri poterit, cùm inde lux aliqua affundatur tenebris seculi illius nondum satis depulsis. Hanc mihi suppeditavit ornatissima Bibliotheca S. Mariæ Gratiarum Mediolani hujus Urbis, liberque Typis Zaroti vulgatus ita inscribitur; *Synonima* Medicinæ *SIMONIS GENUENSIS.* Quis esset hic Simon, quem Vanderlinden cognomento *à Cordo*, Bracellius autem *Monachum* vocat, paucis exponit Augustinus Oldoinus in Athenæo Ligustico inquiens, *Medicum* instituto, *adfuisse Nicolao V.* (IV.) *Pontifici Maximo Sacerdotem à Sacello, circa annum salutis humanæ* 1288. Ex geminis Epistolis huic editioni adjectis, quæ etiam recusæ sunt Venetiis anno MDXIV., unà cum eodem libro, in Bibliotheca Ambrosiana recondito, clarè innotescunt ecclesiastica ejusdem munera. Prima dirigitur ab Auctore ad quendam Magistrum Campanum in hunc modum: *Domino suo præcipuo, Domino Magistro Campano Domini Papæ Capellano, Canonico Parisiensi Simon Genuensis Subdiaconus se ipsum.* Subinde profitetur se ex illius mandato, quem *Philosophiæ culmen* appellat, manum apposuisse huic perficiendæ lucubrationi, eandemque sagaci ipsius judicio emendandam relinquere. Secunda memorati Campani ita exorditur: *Venerabili viro Magistro Simoni Genuensi, Domini Papæ Subdiacono, & Capellano, Canonico Rothomagensi, amico suo carissimo tanquam fratri Campanus*. In ea verò effusis laudibus hoc opus extollit, novumque titulum libro præfigendum proponit his verbis: *Ego sic vestrum librum intitulavi, Clavis Sanationis elaborata per Magistrum Simonem Genuensem Domini Papæ Subdiaconum, & Capellanum, Medicum quondam felicis recordationis Domini Nicolai Papæ Quarti, qui fuit primus Papa de Ordine Minorum*. Hanc inscriptionem adoptavere in eodem recudendo subsequentia præla. Zarotus tamen in eo, luce primùm donando, primigenium Auctoris titulum servavit, atque hinc colligi posse crediderim, aberrasse à vero Oldoinum, qui tanquam ge-

(a) Lib. 26. epist. 1. fol. 177. tergo.
(b) Inter Epist. Jacobi Picolominei fol. 32. tergo, editionis Mediol. anni 1506.
(c) Lib. 1. Epist. 30. editionis Basil. anni 1571.
(d) Loc. cit.
(e) Epist. 52. & 53.

diversa opera à Simone Januensi conscripta recenset, *Clavem Sanitatis*, & *Synonima Medica*, cùm unum eundemque illius calami fœtum esse, variis nominibus appellatum huc usque dicta dilucidè ostendant. Ceterùm hunc editum Mediolani librum ignoravere omnes Typographiæ Scriptores, nosque ad calcem, veluti fidei arrham, enunciatas epistolas dabimus. Legitur in fine sequens Epigramma:

Cognita nec planè Medicinæ nomina rerum
Promere proposui, quo juvat artis opus.
Si quantum volui, tantum non posse negavi,
Ad veniam satis est hoc voluisse satis.

Ignota pariter hactenus fuit altera editio, hoc eodem anno Mediolani pulcherrimis Typis à Zaroto parata. *Simon Januensis*, de quo proximè egimus, unà cum Abrahamo Judæo, ex Arabico in latinam linguam converterat librum *Johannis*, *filii Serapionis*, *de Simplicibus Medicamentis*. Opus hoc ineditum jacuisse usque ad annum MDL. crediderunt Viri Clarissimi, Julius Bartolocius (f), Oldoinus (g), aliique, ac primò tunc Venetiis apud Juntas in lucem productum. Errorem detegere mihi licuit beneficio Augustinianorum Patrum Urbis Cremensis; In eorum namque Bibliotheca, referta antiquis Codicibus, custoditur hic liber, septuaginta septem annis antea typis nostris publici juris factus. An verò *Simon Januensis*, qui hanc versionem adornavit, idem fit cum *Simone Januense* Synonimorum Auctore, dubium est inter Scriptores. Diversum opinatur in Athenæo Ligustico Augustinus Oldoinus, idque apertè tradunt Lindenius, ac Mercklinus; Albertus tamen Fabricius in Elencho Veterum Medicorum (h) unum eundemque utriusque Operis Auctorem esse contendit; quin etiam Chronologico mendo lapsos fuisse postremos duos Scriptores ait; siquidem inter Opera Symonis Januensis recensent ejusdem *Annotationes in Pandectas Matthæi Sylvatici*, cùm Auctor adnotationum ad has Pandectas, ætate posterior, multa ex illius *Synonimis* in suum librum transtulerit.

Prodiit quoque hoc anno Mediolanensibus typis Liber *de Medicina Johannis Heben Mesues*, adjecta in calce adnotatione, *Opus correctum*, *ac diligenter examinatum per Egregios Doctores almi Collegii Mediolanensis*. Illustris hæc memoria prætereunda non erat, cùm florens famâ, doctrinæque laude per eam ætatem Medicorum Collegium in Urbe nostra, præclarissimo indicio testetur. De illo nonnulla innui, ubi *de Studiis Mediolanensibus antiquis, & novis* egi. Plenis autem voluminibus hoc Collegium illustravere duo insignes viri *Joh. Baptista Silvaticus*, qui de ejusdem antiquitatibus, ac privilegiis disseruit, & *Bartholomæus Curtius*, qui de Scriptis Medicorum Mediolanensium historicas tabulas italicè condidit. Certè pretiosior censeri potest hæc editio, quæ virorum tanti nominis criterium subiit, & fortasse illam minimè præ oculis habuere, qui universa *Mesues* Opera Lugduni postmodum vulgaverunt.

DANTES ALIGHERIUS.

Impressa hoc anno fuit Mediolani typis Antonii Zarotti *Dantis* Comœdia, testibus Maittaire, & Orlando. Ea ad oculos meos nunquam pervênit, atque ideo de hujusmodi editione quidquam proferre mihi non licet. Ne igitur siccam dimittam mentionem celeberrimi hujus Poëtæ, ad manuscripta ejusdem opera enuncianda, quæ in Exemplaribus manuscriptis Bibliothecæ Ambrosianæ servantur, me transferam. Antequam tamen de iis verba faciam, monere Lectorem opus est, in altero ex nostris codicibus, quos præmitti in fronte hæc duo, charactere non admodum recenti: *Nota, Dantem floruisse anno MCCCXXI.*, revera tamen florere desiit, cùm eo anno Ravennæ animam efflaverit: *Nota secundo, extare Libros tres de Monarchia Dantis Aligherii Florentini, quem alium faciunt à Dante isto Poëta*. Hæsi ad hæc verba admiratione suspensus, cùm neminem viderim Scriptorum, ejusdem Opera referentium, qui vel minimam hujus rei suspicionem injiceret. Extat in Scriniis nostris chartaceum Exemplar à tercentis saltem annis conscriptum sine titulo, sed cum hac in calce adnotatione ejusdem ætatis: *Explicit Monarchia Dantis Aligherii Celeberrimi Poëtæ Florentini*; nec alio sub nomine proscriptus est ab Ecclesia hic liber in Indice Clementis VIII. Quin imò dubitationi omni locum præcludit Auctor ipse, qui Epitaphium sibi condens dum viveret, primò illud Opus enumerat:

Jura Monarchiæ, Superos, Phlegetonta, Lacusque
Lustrando cecini, voluerunt Fata quousque:
Sed quia pars cessit melioribus hospita Castris,
Auctoremque suum petiit felicior Astris,
Hic claudor Dantes, *patriis extorris ab oris*,
Quem genuit parvi Florentia *mater amoris*.

Elegantissimus Codex alter, in folio pergameno exaratus, & sparsim ad Capita variis coloribus auro immixtis, ac figuris depictus, qui seculo XV. ineunte confectus videtur, continet integram Dantis Comœdiam, eique per columnas respondent breves latini Commentarii, nitidissimo ac typos æmulante charactere descripti. Cujus Auctoris hic labor fuerit, paginæ omnes silent. Præmittitur hæc Adnotatio: *Codex hic diligentissimè conscriptus, & notis antiquioribus illustratus, primum fuit Thomæ Segeti, mox Vincentii Pinelli Viri Cl., à cujus hæredibus, tota ejusdem Bibliotheca Neapoli empta fuit, jussu Illustrissimi Cardinalis Federici Borromæi Ambrosianæ Bibliothecæ Fundatoris. Olgiatus* (primus eidem Præfectus) *scripsit anno MDCIX.* Sequitur statim Libri Titulus in hunc modum: „ Incipit Comœdia „ Dantis Allegerii Florentini natione & non more, „ quæ dividitur in tres partes, quarum prima allegoricè *Infernum* appellatur, & tractatur in ea de „ vita vitiosa. Secunda *Purgatorium* nominatur, & „ tractatur in ea de vita morali. Tertia *Paradisus* „ nuncupatur, & tractatur in ea de vita felici, seu „ felicissima. „ In fine verò hæc leguntur: „ Quæcumque verò super hac delectabili & utili Comœdia notavi in his glossulis, sive Postillis, studui „ scribere singula secundùm intentionem poëticam „ Auctoris; non ut fatear aut credam realiter vera „ fuisse, vel esse futura. Præsertim ea, quæ tangere „ videntur contra Ecclesiæ Romanæ Pastores, & articulos Fidei Christianæ, in quibus ipse Poëta vel „ fingendo, vel animo livoroso, vel iracundiæ zelo „ succensus, à via recta in stilum Poëticum declinasset. Eatenus supplico reverenter, quatenus Lector, si quid erroneum, illepidum, vel ineptum „ invenerit, limam benignæ correptionis adhibere „ dignetur huic Operi, quod non præsumptuosè, sed „ obedienter, licèt insufficiens, mandato Egregii „ Viri (*nomen deest*) domini mei suscepi; Gratiarum largitori divino hic & semper laudes, & gratias devotè & humiliter referendo.

Aliud quoque Exemplar pergamenum ejusdem antiquitatis & diligentis characteris in hisce pluteis jacet, quod universam hanc *Comœdiam* complectitur; sed nuda tantùm refert carmina; in postremo folio hæc jacent recentiori scriptura *M Patricii Codex*.

Sequuntur duo manuscripta Commentaria, quæ primam hujus Comœdiæ partem exponunt. Alterum italicâ linguâ est conscriptum anno MCCCXCVIII., atque ita incipit: *Nel mezzo del Chamin di nostra vita* &c. „ Ad inteligencia de la presente Chomedia, „ si chomo usa li Expositori in le Sciencie, si è da „ notare quatro chose. La prima che è la materia, „ over subiecto de la presente Chomedia. Segonda „ quale la forma e d'onde tolse tal titolo e nome „ de Libro. Terzo quale la Chaxon efficiente. „ Quar-

(f) Biblioth. Rabbin. Tom. I. (g) Athen. Ligust.

(h) Biblioth. Græcæ Tom. XIII. pag. 424.

„ Quarta & ultima, quale la Chaxon finale over utilitade e sola e direta, e sotto qual filosofia è sottoposta &c „ In fine ista subduntur: „ Expliciunt „ Expositiones super Inferno, videlicet super tota „ prima parte Chomediæ Dantis de Adigeriis de „ Florentia, scriptæ ad peticionem egregii ac nobilis, & Sapientis Viri Domini Francisci filii Domini Johannis Superanzio de Contrata Sancti Johannis de Bragoll per me *Ottobonum de Curte de Mantua*, carceratum in carcere novo Communis „ Venetiarum, & completæ die martis, vigesimo „ mensis Augusti, anno à Nativitate Domini nostri „ Jesu Christi Millesimo trecentesimo nonagesimo „ octavo, Indictione sexta, existente ipso Domino „ Johanne præfato Potestate & Capitaneo Torcell, „ & præfato Domino Francisco filio suo Domino nō. Cùm hunc Codicem evolverem, nullo signatum nomine, incidit menti suspicio, num forsan Commentaria, quæ ibidem leguntur, Auctorem haberent *Jacobum Laneum Bononiensem*, qui primus italicâ linguâ Dantis Comœdiam illustravit; annus enim nostro Exemplari subscriptus, proximus est illius ætati; *Ottobonus* autem *de Curte* Mantuanus, à nemine inter Dantis Commentatores enumeratus, Amanuensis tantùm partes egisse videtur. Clarior mihi lux affulsit ex altero Codice manu exarato, quem paulò post proferam. Siquidem cùm apud Eruditos notum sit, Commentaria à Jacobo Laneo conscripta, latinè postmodum reddita fuisse *ab Alberico Rosate Bergomensi*, versio ista latina reperta à me ibidem fuit, memoratis italicis expositionibus prorsus consentiens. Itaque istum etiam literarium laborem, huc usque apud nos anonymum relictum, Auctori suo à me restitutum non absurdè crediderim.

In secundo Exemplari multò majoris molis, sed characteris, qui eandem ætatem redolet, cùm nonnulla Prologi, ac postremi Cantus folia desint, Auctoris nomen desideratur. Initium latino sermone expositum dabo. *Lo giorno se ne andava e l'ajer bruno* .. „ Postquam in præcedenti primo Cantico procemiali Auctor noster fecit propositionem, in qua „ tetigit locum, tempus, & causam motivam istius „ Operis, & impedimenta occurrentia sibi, & succursum Virgilii, nunc consequenter in hoc secundo capitulo similiter procemiali, more poëtico facit suam invocationem &c. „ Ex hac prima periodo, quis fuerit iste Dantis interpres deprehendi; cùm enim alium perlustrarem manuscriptum Codicem ejusdem Bibliothecæ, cui præfixum est nomen *Benvenuti de Imola*, eadem prorsus verba hoc loco occurrerunt, reliquo etiam textu ad verbum conformi. Itaque duplex hujus diligentissimi Commentatoris exemplar possidemus, aliud vetustius, ac proinde in principio ac fine lacerum, aliud recentius, eleganti charactere conscriptum à quodam *Uberto Alamanno* (ut in calce legitur) anno MCCCCLXIII. Cl. Muratorius *Excerpta quædam Historica*, ab hoc Scriptore Seculi XIV. desumpta, intulit in primum Volumen *Antiquitatum Italiæ medii Ævi*, multa de *Benvenuto Imolensi* eruditè præfatus. Inter cetera animadvertit, ad hunc bibisse fontem plures, qui postmodum Dantem illustrare aggressi sunt, quin eidem gratam saltem nominis memoriam rependerent; idque non rarum etiam nostrorum temporum vitium fuit; alienam enim Sylvam temporis longinquitate ab oculis multorum subductam, ingressi, qui antiquos Scriptores Commentariis explanandos suscepere, collecta inde ligna tanquam propria venditaverunt, ut cum Cl. Marchione Maphæo in Prolegomenis innuebam. Præterea statuit (quod hìc omittendum non est) editionem Commentariorum Dantis sub nomine *Benvenuti de Imola*, Venetiis actam anno MCCCCLXXVII. falsò eidem adscribi; quippe, cùm italico sermone confecta ea sit, potuit quidem ab

A aliquo Benvenuti expilatore compingi, sed minimè genuinus illius credendus est fœtus, qui latina tantùm lingua opus suum elaboravit. Pluribus aliis argumentis opinionem hanc, in aliquos graves etiam Scriptores à Veneta editione deceptos propagatam, evertit Abbas Barcellinus inferiùs memorandus, eique explodendæ calculum suum addidere Auctores Ephemeridis Venetæ (i) Literatorum.

Pretiosior est Codex chartaceus in magno folio, anno MCCCXCIX. scriptus, in quo ea omnia continentur, quæ *Jacobus Dantis filius* elaboravit, ut celebrem hanc Patris sui Comœdiam explanaret. Præmittitur titulus: *In Nomine Domini nostri Jesu Christi. Incipit quædam declaratio summaria facta per Dominum Jacobum filium Dantis Allegherii Poëtæ*

B *de Civitate Florentiæ super prima, secunda, & tertia Comœdia ipsius Dantis, scilicet super Inferno, Purgatorio, & Paradiso*. Sequitur *Declaratio*:

O voi che sete del verace lume
Alquanto illuminati ne la mente &c.

Postmodum incipiunt Commentaria in primam & secundam partem, quæ, ut diximus, *Alberici Rosati* esse noscuntur; tertia solis carminibus constat. In calce Amanuensis nomen descriptum erat, sed nunc abrasum conspicitur, hoc solum relicto: Scriptus & „ exemplatus per . . . . . De Luca Juris utriusque „ Doctorem . . . . . Nat. D. MCCCLXXXXVIIII. „ Indic . . . . . die XXIIII. Mensis Decembris. „

C Subinde adnectitur alia ejusdem *Jacobi* Poësis cum hoc titulo: *Incipiunt glosæ eximii Legum Doctoris Domini Jacobi filii Dantis Allegherii de Civitate Florentiæ vulgarizzatæ per ipsum rictimando*:

Nel mezzo del Camin di nostra vita.
Trentacinqu' anni s'intende vivendo,
Se prima per altrui non t'è impedita.
La selva obscura, l'ignoranza intendo
Di questo Mondo miser doloroso,
Quando da prima entriam nulla sapendo &c.

Dubium inter Commentatores Ævi recentioris fuit, quo anno Dantes calamum apprehenderit, ut

D hanc Comœdiam instrueret; nonnulli enim, quibus adhæret Reverendiss. Abbas Innocentius Barcellinus (l) annum MCCXCIV. designant: Attamen cùm certum sit, prodiisse illum in lucem anno MCCLXV.; ejusdem verò filius Jacobus testetur, XXXV. annos vitæ fuisse à Patre tunc numeratos, *Trentacinqu'anni s'intende vivendo*, manifestum fit, expirante illo seculo Opus hoc initium sumpsisse. Eundem annorum numerum explicat antiquus ille Interpres, quem superiùs innui fuisse *Jacobum Laneum*; siquidem Dantes ætati hominis, juxta Davidis Oraculum, LXX. annos figebat, adeòque medium vitæ se tunc attigisse arbitrabatur, quamvis revera minimè ad metam illam pervenerit, quinquagesimo sexto anno vitam absolvens. Glossa hæc *Jacobi Aligerii* in nostro Codice octo Cantibus expletur.

E Epigrammata Italica, vulgò *Sonetti* numero XXV. super Infernum *Dantis*, composita à *Mino di Vanni Aretino* manuscripta hìc servantur in Codice pergameno characteris Seculi XIV. De hoc Auctore mentio fit à diligentissimo Crescimbenio (m), qui alterum ex iisdem in specimen profert (n), sed aut inemendati Exemplaris ab ipso descripti, aut Typographi culpa, vitiati alicubi versus leguntur.

Vita item *Nova* Dantis, in alio Codice centum quinquaginta circiter annorum reperitur, sed multò castigatior ac plenior ea, quæ in lucem edita fuit Florentiæ, unà cum vita Dantis à Johanne Boccacio conscripta, typis Bartholomæi Sermartelli anno MDLXXVI.

ÆNEAS

(i) Tom. XIX. pag. 258.
(l) Relatus in Ephemeride Veneta Tom. XIX. pag. 254.

(m) Comment. D. P. V. Vol. III. pag. 130.
(n) Ibid. Parte II. pag. 244.

ÆNEAS SYLVIUS PICOLOMINEUS,
postea
PIUS II. PONT. MAX.

Metropolis nostræ, ut paulo ante innuebam, laus hæc fuit, primam extitisse, quæ typos impenderet publica luce donandis epistolis ab Ænea Sylvio Picolomineo in excelsa Pontificis Maximi, sub nomine Pii II., dignitate conscriptis. Plures subinde Urbes sibi gloriæ duxere nonnulla ex multis operibus à celebri hoc viro, in varia vitæ suæ conditione elaboratis, sparsim vulgare; donec Basilæa, quæ testis fuerat præstantissimi ejusdem ingenii atque eloquentiæ, cùm Basileense Concilium celebraretur, provinciam susciperet anno MDLXXI. in unum corpus colligendi, ac prælo excudendi quidquid ab erudito ejus calamo menteque profluxerat. Attamen hac etiam nobili cura diligentiaque minimè affecutus est Typographus ille, ut omnino fieret voti sui compos; siquidem è privatis scriniis alia per subsequentes ætates Pii II. opera in publicum prodiere, quibus carebat editio Basileensis. Bibliotheca Ambrosiana inter manuscriptos suos codices numerat Æneæ Sylvii *Historiam Australem*, quæ inedita jacuit usque ad annum MDCLXXXV. quo Argentorati impressa primùm fuit sub titulo *Historiæ rerum Friderici III. Imperatoris*, *cum Annotationibus Joh. Henrici Boecleri*.

Codex alter manu exaratus in eadem servatur, continens *duas supra viginti Orationes*, quarum nonnullæ nunquam lucem aspexere; Eas in publicum literariæ Reipublicæ beneficium edere meditatus est Cl. Muratorius, seque promisso eruditis Viris obstrinxit in secundo *Anecdotorum* volumine, sed aliis distractus curis, duas tantùm iisdem inseruit. Itaque Elenchum earum, quæ typis editæ sunt dimittens, gratiam apud doctos Lectores me initurum arbitror, si quæ prælum non subiere, degustandæ saltem per compendium proferantur. Memoratus Codex diligentissimè scriptus hunc titulum gerit:

Orationes Æneæ Sylvii, qui postea Summum Pontificatum adeptus Pius II. est appellatus.

I. *Hæc prima habita fuit ab eo nondum sacris initiato in Concilio Basileensi, cùm ageretur de loco eligendo pro OEcumenico Concilio cum Græcis habendo*; incipit: „ Audivi Patres optimi, atque Sanctissimi, „ quæ superioribus diebus Viri cum eloquentia, tum „ etiam bonitate præstantes Gaspar Perusinus, seu „ Florentinus, quod illa sit Civitate donatus, ac Si- „ mon Venetus de suis Legationibus referebant, quo- „ rum, si ritè judico, eò penitus tendebat Oratio, „ ut ad se quisquam Concilium traheret, hic Vene- „ tias, ille Florentiam &c. „ Post adductas verò etiam reliquorum sententias, qui varias proponebant Urbes, suam depromit, *Civitatem Ticinensem* commendans eleganti panegyrico sermone, tanquam rei tam gravi gerendæ opportunissimam, ob aëris clementiam, commeatuum copiam facilè convehendam, loci præsidium & securitatem, Ædiumque magnificentiam, eam afferens, ob Philippi Mariæ Ducis Mediolani indolem benignissimam, atque subsidiis omnibus præstandis paratum ejusdem animum, minimè suspectam Græcis futuram.

II. *Sermo Æneæ Sylvii Picolominei Senensis ad Plebem suam Ecclesiæ Sanctæ Mariæ in Hanspach Pataviensis Diœcesis*. Incipit: „ Non est apud me dubium, Viri circumstantes, quam plerosque vestrum „ admiratio teneat, me vobis alienigenam, & alterius linguæ magis quam vestræ peritum, in animarum esse vestrarum Pastorem Rectoremque datum „ &c. „ Paulo verò post ait, id prudenti consilio factum à *præstantissimo Patre & Domino suo colendissimo Leonardo Episcopo Pataviensi, excellenti &*

A *clari nominis Principe*, qui indolem ejus loci incolarum perpendens censuerat, extraneo libentiùs se submissuros, quàm si conterraneum aliquem illis præfecisset, ac subjungit: „ Ceterùm supra me quantum „ pondus acceperim, & quot me vinculis obligave- „ rim, non ignoro. „ Aggreditur subinde salutaria suggerere monita; vitia, quæ aliorum Capita sunt, eorumque turpitudinem singillatim describere; ac demum vehementer hortari, ut Catholicæ disciplinæ præcepta sectentur, virtutesque omnes cujusvis ordini accommodatas, atque eloquenter propositas seriò complectantur, quibus ad cœlestem gloriam valeant eniti; imprimis autem illis Obedientiam commendat erga Romanum Pontificem, ejusdemque Legatos, Episcopum Pataviensem eorundem ordinarium
B Pastorem, & Archiepiscopum Saltzburgensem illius terræ Metropolitam.

III. *Oratio Æneæ Sylvii ad Populum Mediolanensem post obitum Philippi Mariæ Mediolani Ducis, cùm esset Legatus Friderici Cæsaris*. Incipit: „ Est mihi „ non parum oneris, Reverendi Patres, Magnifici ac „ Spectabiles Domini, ceterique Viri præstantes, in „ hoc amplissimo loco, gloriosissimi Domini nostri „ Friderici Romanorum Regis semper Augusti, quæ „ suscepimus mandata referre, quamvis justissima „ sint, & vobis erunt sicut arbitror gratissima, & „ perjocunda &c. „ Defecerat anno MCCCCXLVII. in Philippo Maria stirps Vicecomitum, quæ jure hæreditario Principatum Mediolanensem tenebat. Ne igitur à fidelitate erga Romanorum Imperatorem Ci-
C ves recederent, Fridericus III. Æneam Sylvium, qui à Secretis ejusdem erat, Mediolanum legavit, ut destitutam proprio Principe Metropolim nostram, ad præstandam Cæsari obedientiam compelleret. Egregiè functus est ille munere suo, ad universos Civium Ordines Orationem hanc habens, in qua argumentis omnibus eloquentissimè explicatis, devolutam ad Cæsareæ Majestatis jura Mediolanensem provinciam evincere nititur; Beneficia inde omnibus Civium classibus obventura sub Augusto Cæsaris imperio deprædicat, inquiens: „ Habebitis hîc Principem humanissimum, „ nulli gravem, omnibus mitem, pium, religiosum, „ Justitiæ cultorem, quem sæpè affari poteritis, ac „ ejus aspectu benignissimo jocundoque perfrui. Cle- „ rus vester sub religioso Principe religiosam serva-
D „ bit vitam, gaudebitque liberè suis bonis; Nobili- „ tas in Curia regia splendidior fiet; Literati industriosique omnes viri tribunal Imperatorium circumdabunt; Mercatoribus terræ Mariaque patebunt; quotidianum lucrum artifices duplicabunt, „ conditionem singuli meliorem efficient &c. „ Insuper illustri hoc Elogio Mediolanensium dignitatem extollit. „ Novit Serenitas Imperatoria Urbem istam „ splendidam, ac magnificentissimam, quæ Cœli cle- „ mentia, soli ubertate ac industria Civium, non „ solum Galliæ Cisalpinæ, sed Italiæ totius præcel- „ lit Urbes, ut tradunt Historici, duobus millibus „ annorum & amplius, semper Insubrium Caput „ fuisse, & nunc magnorum Ducum, nunc Regum, „ nunc Cæsarum sedem extitisse; Nam & Theodo-
E „ sium, & Valentinianum, Romanosque plures Im- „ peratores hoc loci sedisse, jura reddidisse, Con- „ cilia celebrasse constat &c. „ Demum fausta omnia pollicetur sub Cæsare, qui è Mediolanensi sanguine originem trahit. Nihil tamen profecit, cùm Mediolanenses nullius jugum ferre decreverint, suis se legibus in liberæ Reipublicæ modum regentes, donec anno MCCCCL. imminente Urbi armis triumphalibus Francisco Sfortia, eundem excipere coacti sunt, ac Ducem creare.

IV. *Oratio Æneæ Silvii Picolominei Senensis, de Coronatione Cæsaris, habita Romæ coram Nicolao V. Pont. Max.* Incipit: „ Fateor, Maxime Pontifex, „ eum, qui coram tua Sanctitate loquatur, non im- „ meritò commoveri, cum propter celsitudinem „ throni tui, quo nullus est in terris altior, tum

„ propter ingenium tuum divino dono aureum, & „ omni doctrinarum genere fœcundum &c. „ Postquam ostendisset, Coronationem Cæsarum magno in honore habitam, & honestissimam fuisse, ab illo præsertim ævo, quo Sedes Apostolica Imperatoriam dignitatem Carolo M. contulit, tria Romani Imp. tempora distinguit, ab Augusto nempe ad Constantinum; ab isto ad Carolum M., à Carolo denique ad Fridericum III., cujus nomine Sylvius Pontificem alloquebatur. In Orationis decursu præclaras pro Ecclesia res à Cæsare gestas enumerat, auxilium nempe tum Eugenio IV., tum Nicolao ipsi præstitum in Schismate Concilii Basileensis post electionem Amedei Sabaudi. Causas subinde addit, quare Fridericus distulerit Coronationem, primamque fuisse, ait, ut obedientia ab omnibus Friderici Subditis Nicolao Pont. præstaretur; alteram verò, quod statim ac ille Imperatoriam Sedem conscendit, atque per Oratores suos, literasque Coronam postulavisset, negotio commisso *Patri gravissimo, atque modestissimo Cardinali S. Angeli Apostolicæ Sedis Legato*; emerserint è vestigio novi tumultus Austriam infestantes, turbata etiam Pace in Suevia, Franconia, Bavaria, & Rheni tractu, quibus compescendis Fridericus præsentia, & armis adlaborare debuerat. Demum ait, restituta Germaniæ tranquillitate, cupere Cæsarem, ac supplicem petere, ut reservata Nicolao Pont. Max. hæc gloria Coronationis impleatur, digneturque omnia opportunis mandatis disponere, ne desint faciles transitus, hospitia, & necessarii victui ementibus commeatus. Postquam autem egregia Nicolai jam quartum Pontificatus annum agentis Opera commendavit, id unum laudi illius superesse inquit, ut Cæsareo capiti coronam imponat, simulque ostendit, quanti emolumenti futura sint Christiano populo, utriusque gladii concursus, & Romani Pontificis ac Cæsaris unitas.

V. *Oratio Sylvii Picolominei Episcopi Senensis, habita Ratisbonæ in Conventu, præsente Burgundiæ Duce*. Incipit: „ Quamvis omnibus, qui adestis, „ Reverendissimi Patres, Illustrissimi & Excellentissimi Principes, & præstabiles Domini honorandi „ nota sit causa Conventionis vestræ; in literis enim „ ad unumquemque transmissis exprimitur; quia tamen res maxima est, & universam Christianitatem „ concernit, propter quam Divus Cæsar Fredericus „ Rom. Imp. Aug. Dominus noster invictissimus in „ hoc celeberrimo loco conventum indixit; utile „ videtur Reverendissimis ac Magnificis Dominis, & „ Collegis meis Imperatoriæ Majestatis Oratoribus „ causam ipsam Conventionis amplius explicare, & „ quod sit Imperatoriæ Majestatis intentum ad consulendum Reipublicæ Christianæ, in hoc amplissimo Auditorio exponere &c. „ Maximam sanè provinciam susceperat Sylvius, deleti nempe Græcorum Imperii, capta Constantinopolis Urbe à Turcis, qui odio & furore contra Christianos turgebant, funestum nuncium congregatis in eo Concilio Principibus deferendi, incitandique illos ad validam præstandam opem Cæsari, meditanti crudelem Tyrannum ab ea Regione armis depellere. Primò igitur describit florentissimæ illius Urbis miseram direptionem, ruinas, injuriamque sacris rebus illatam. Subinde periculum memorat, ne insolescens victoriâ suâ perfidus hostis, ulteriùs protendat Christianæ Religionis excidium. Pergit exponere, quàm facile sit audaciam victoris confringere, si Christianorum Principum adsit Concordia; veterum Imperatorum ac Regum exempla referens, qui in viscera ipsa Saracenici Imperii arma ferentes ibidem Christi crucem fixere, atque asserens; non deesse Christianis arma, equos, viros, naves, & ea quidem omnia longè validiora, quàm Turcis. Demum Cæsaris nomine hortatur primò Præsules, ut cum Clero Sacrificiis Deo litare non desinant, & commissos eorum curæ populos ad pietatis opera accendant; deinde Principes, ut singuli sententiam suam prodant, qua via citiùs & validiùs tam necessaria con-

A tra communes hostes expeditio compleri possit, ac tandem opportunum consilium capessere necessarium ostendit, ne totius Christiani populi expectatio irrita evadat, si Conventus ille, re infecta, dissolvatur.

VI. *Responsio Æneæ Sylvii &c. data Legatis Hungarorum nomine Cæsaris in Civitate Austriæ XXIII. Martii MCCCCLV*. Incipit: „ Si mihi Reverendissimi Patres, Nobiles, & Magnifici Proceres Inclyti Regni Hungariæ Legati, tanta dicendi copia, vel gravitas esset, quantam hodie facundissimus ac sapientissimus Varadinensis Ecclesiæ Pontifex, Collega vester, in hoc amplissimo Auditorio per se tulit, nequaquam in præsentiarum Divo „ Cæsari Frederico Rom. Imp. Aug. Domino nostro „ piissimo, ac gloriosissimo, qui me vestræ Legatio-

B „ ni respondere jubet, invitus parêrem &c. „ Quinque proposuerat Varadinensis Præsul, ut Cæsarem moveret ad suppeditanda Militum auxilia Hungaricæ Genti, quibus adjuta Turcis se opponeret; nempe I. voluntatem optimam Regis ac Regni Hungarici erga Cæsarem; II. periculum Regni illius post cladem Constantinopolis; III. Cæsaris propositum de tuenda Religione; IV. Pannoniæ Proceres ad bellum paratos; V. Fredericum enixè rogari ad implenda omnia, quæ Francfordiæ pacta fuerant. His omnibus eloquenti sermone respondet Sylvius, paratum Cæsarem ad præstandum auxilium asseverans, dummodo alii Catholici Principes idipsum impleant, atque adsit inter ipsos verus Religionis amor, & plena concordia.

C VII. *Responsio data nomine Cæsaris Legatis Hungarorum in nova Civitate Austriæ per Æneam Sylvium Picolomineum Episcopum Senensem, XXIII. Aprilis MCCCCLV*. Incipit: „ Optasset Sacra Majestas Imperatoria, Reverendissimi Patres, ac Magnifici Proceres Inclyti Regni Hungariæ Legati, „ quæ Francfordiæ conclusa, & conscripta fuerunt, „ exequutioni hoc in loco, ut institutum erat, potuisse mandari; sic enim & impetus hostium nostræ Religionis compesci, & Respublica Christiana, quæ nimiùm ævo nostro lacerata est, vires resumere potuisset &c. „ Prosequitur Sylvius indicare Causas, cur Fridericus III. Imp. anno illo non posset validum bellatorum exercitum contra Turcas armare; pollicetur tamen, curaturum eum esse, ut

D ad diem Ascensionis Dominicæ anni sequentis in Hungaria prope Savum Fluvium, quammultæ militum copiæ castra figant. Additque, Cæsarem nosse, duo necessaria requiri, ne tanta Christianæ Reipublicæ spes fallatur; primum, ut Pax inter discordes Germaniæ Principes constituatur; alterum, ut de navali valida classe instruenda certò constet. Cæsarem ipsum totis viribus incumbere velle ad utrumque; nec omissurum hortari Principes omnes Germaniæ, Galliæ, atque Italiæ, præcipuè autem Romanum Pontificem, quem recèns electum putabat, ut pro rei momento impigrè agant, & collectam invicem validam militum manum in superbum hostem expediant, & promptum pro viribus quisque suis auxilium ferant. Claudit tandem Sylvius Orationem

E suam, Imperatoris nomine Hungariæ Regi suadens, ut fidenti animo in bellum se obarmet, aliosque confœderatos Principes ad opem citò conferendam solicitet, ne causam suam, immo totius Ortodoxæ Religionis, negligenti otio indefensam relinquat.

VIII. *Oratio habita ab Ænea Sylvio &c. in Conventu Viennensi, jussu Cæsaris*. Duplex Orationis hujus exordium in Codice nostro legitur; id solùm dabimus, quo usus est Sylvius, & incipit: „ In hoc „ florentissimo, atque amplissimo Conventu nostro „ Reverendissimi Patres, Illustrissimi Principes, ceterique Viri magnanimi, ac præstantissimi, non „ est, cur hodie differamus, an bellum indicere „ Turcis expediat; id namque, & in Ratispona super Danubium, & in Francfordia super Muganum „ abundè discussum, atque determinatum est, &c. „ Contendit Sylvius hac Oratione adstantes Principes,

Pro-

Proceresque urgere ad nobile opus implendum, quod ab ipsorum armis poscebat Christiana Religio, ut ferox audacia Turcarum confringeretur. Laudat militarem scientiam præsentium ibi Ducum, Alberti Marchionis, Joannis Comitis, & Georgii Boëmiæ Gubernatoris; afferit postmodum, purgandos à vitiis Fideles priusquam arma sumant, ut à Deo prosperum expeditionis bellicæ exitum impetrent; audiendos subdit Prophetas, audiendum Johannem de Ca pistrano, Ord. Minor. S. Francisci, quem vocat *Veracem Verbi Dei Prædicatorem*, *qui diebus singulis nobis evangelizat*, (nos in præsentiarum Sanctis adscriptum veneramur). Infirmat demum timorem hostium, pluribus exemplis probans, non numerum, sed virtutem in milite quæri.

IX. *Oratio Pii II. in discessu, vel in fine Dietæ Mantuanæ*. Incipit: „ Septimo jam exacto mense, „ Venerabiles in Christo Fratres, ac Filii dilectissimi, & octavo currente, finis adest Mantuani Conventus, quem non dissolvimus, sed nobiscum quòcumque duxerimus Curiam nostram, transferendum duximus, & auctoritate Apostolica transferimus. Sed quoniam &c. „ Exorditur enarrans, Eugenium, Nicolaum, Calixtum antecessores suos, audita Græciæ clade, cogitasse continuò de servanda Christiana Republica; se verò arbitrari solam Romanam Sedem tantam belli molem sustinere non posse, sed communibus Fidelium armis esse certandum. Divina ope factum dicit, ut omnes, qui convenerant, uno ore bellum Turcis esse indicendum clamaverint; In Italia, inquit, Franciscum Sfortiam Mediolani Principem, Borsium Mutinæ Ducem, Ludovicum Marchionem Mantuæ, Florentinos, Senenses, Lucenses, Marchionem Montisferrati, Genuenses, Ludovicum Sabaudiæ Ducem, Venetos, vel pollicitos fuisse auxilia, vel indubiè daturos; Joannem Aragoniæ Regem, & Ferdinandum Siciliæ multa promisisse; Italiam plura suppeditare; nec otiosos esse velle Germanos Principes; Fredericum Imperatorem Austriæ, Bavariæ, & Saxoniæ Duces, Marchiones, Comites, Populos Alamanniæ duo super quadraginta pugnatorum millia educturos, Philippum Burgundiæ Ducem sex millia armaturum; Hungaros XII. millia equitum, peditumque non modicum numerum in aciem paratum habituros; se quoque parem Militum Legionem instructurum. Summam integram copiarum septuaginta millibus armatorum implendam, quibus adderentur quammulti Crucesignatorum cunei. Majora auxilia sperare se asseverat à Carolo Francorum, Henrico Castellæ, Alphonso Lusitaniæ, Henrico Angliæ, Jacobo Scotorum, & Casimiro Poloniæ Regibus, necnon à Georgio Boëmiæ Gubernatore. Quandoquidem verò in Germania bellum adhuc vigebat, missurum se ait Bessarionem Cardinalem Nicœnum, qui vel Pacem, vel inducias componat.

X. *Oratio Pii II.* (seu potiùs *Bulla*) *contra Sigismundum Austriæ Ducem ex captura Cardinalis*. Incipit: „ Pius Episcopus Serv. Serv. Dei universis „ Christifidelibus, ad quos hæ literæ pervenerint, „ salutem & Apostolicam benedictionem. Justissima „ quamvis judicia & honestissima sint quævis Apostolicæ Sedis decreta, & opera ejus mortalis coarguere nemo potest; quia tamen multi reperiuntur „ iniquæ mentis homines, qui erecto supercilio tollere os in Cœlum non verentur, & gradiente lingua eorum super terram, in Christi Vicarium jactantes opprobria, facta ejus damnare sæpe numero audent &c. „ Nicolaus V. Ecclesiæ Brixinensi in Alpibus, quæ Italiam à Germania sejungunt, sitæ, & Salisburiensis Metropolis suffraganeæ, Episcopum dederat Nicolaum Cardinalem tit. S. Petri ad Vincula: subinde inter Cardinalem Episcopum, ac Sigismundum Imper. pro servandis Ecclesiæ suæ juribus ortæ sunt simultates, quæ adeò exarsere, ut per Sicarios Cardinalis vitæ paratæ fuerint insidiæ. Callistus III. Pont Max his intellectis contentionibus, Sigismundum per literas monuit, ut Cardinalem revereretur, indictâ, si secus egisset, anathematis pœnâ. Cùm deinde Pius ad Mantuanum Concilium se contulisset, ibi affuit & Sigismundus, nihilque Pontifex omisit, ut pacem inter utrumque componeret; quæ tamen recedente Sigismundo Mantuâ, haudquaquam confecta est; quinimmo cùm Cardinalis Brumackaram Diœcesis suæ Arcem adiisset, in eadem à Sigismundi copiis obsessus est, & pacta deditione, idem Præsul in vincula conjectus, quin aliis conditionibus libertatem assequi posset, nisi magno soluto auri pondere, & dimisso Ecclesiæ suæ munitissimo Castro. Delectus est à Pio Pont. Max. Joannes tit. S. Priscæ S. R. E. Card., qui hanc Causam cognosceret, unà cum duobus integerrimis Episcopis; indictumque Sigismundo, ut intra quadraginta quinque dierum spatium coram Pontifice adesset, ad excusationem tanti facinoris producendam. Paucis ante statutum terminum diebus, afferit Pius, advenisse Sigismundi nomine Laurentium quemdam Prussum, nullo allato subeundi judicii, aut petendæ veniæ mandato; post verò plura colloquia, Laurentium eumdem à Pontifice malè edocto ad meliùs edoctum appellasse; se tamen ad VI. Augusti mensis judicium distulisse; cùm verò indictus dies advenisset, tamdem sententiam protulisse, in qua nihil aliud à se actum profitetur, quàm quod Sacrorum Canonum, & Prædecessorum suorum leges ac decreta præscribunt. Præclara in hisce Literis miscet Austriacæ pietatis elogia, nec commemorare omittit beneficia, quæ ipsemet receperat ab Augustæ hujus Domus Principibus, antequam Summus Pontifex fieret.

XI. *Oratio Romæ habita in Basilica S. Petri pro Canonizatione Beatæ Catharinæ Senensis*. Incipit: „ Catherinam Senensem, in Cathalogum hodie Sanctarum Christi Virginum relaturi, dignum existimamus, Venerabiles Fratres, ac Filii dilectissimi, „ quid sibi velit Sanctitatis vocabulum, cur Sanctorum Canonizatio sit introducta, & an Virgo ipsa „ hujus honoris digna sit, paucis aperire &c. „ In ea, de qua loquimur, Oratione, Pius Virtutes, & Miracula hujusce Virginis innuit ac commendat, & optima ejusdem exempla Christifidelium imitationi proponit.

XII. *Responsio Pii II. Pont. Max. data Romæ Oratoribus Regis Franciæ*. Incipit: „ Per me Reges regnant, & Legum Conditores justa decernunt, Salomonis in Parabolis hæc verba leguntur; sed non „ sunt Salomonis, nec sunt hominis ex peccato geniti; Sapientia Dei, Filius Dei, splendor Paternæ gloriæ, idest ipsum Dei Verbum, per quod „ facta sunt omnia, introducitur loquens. „ Duos Cardinales Ludovici Regis Franciæ Oratores, cum Viris doctrina & pietate præstantibus ante conspectum suum positos alloquitur Pius. Summa cum animi hilaritate sponsionem recipit regio nomine ab iis factam de auxiliis militaribus præbendis pro defensione Fidei, tanto Rege dignis Pro his maximis minima ab iisdem peti ait, adjudicanda nempe ipsi jura sui Sanguinis in Regno Siciliæ, multis verbis à Cardinali Atrebatensi exposita. Pergit merita Francorum Regum erga Christi Ecclesiam commendare. De Ludovico plura refert præclarè gesta, & præcipuè quòd pragmaticam sanctionem deleverit.

XIII. *Responsio Pii II. Pont. Max. data Oratoribus Regis Renati*. Incipit: „ De Regno Siciliæ, „ cujus proprietas ad Nos, & Romanam Ecclesiam „ pertinet, quamvis duo Reges armis inter se contendunt, non est tamen propositi nostri, cui jus „ competat in præsentiarum definire &c. „ Renati Regis Oratores Pontificem postulaverant, ut eidem Regni Siciliæ *Investituram* concederet; Petitioni tamen eorundem annuere se non posse inquit cum alterius damno, & injuria; siquidem Regnum illud Ferdinandus jam obtinebat, cùm ipse in Apostolico solio consedit, accepto à Prædecessoribus suis Diplomate, communi interveniente populorum consensu, petentibus etiam Venetis, Duce Mediolani, Florentinis,

tinis, & Duce Mutinæ; quinimmo in Fœdere Principum Italiæ ſub Nicolao V. Pontifice ob frœnum Turcis injiciendum firmato, jam ſtatutum fuiſſe teſtatur, ut Ferdinandus Alphonſi filius in Regno ſuccederet. Retuliſſe ſe addit ad Collegium Cardinalium utriuſque poſtulationem, eoſque in hanc ſententiam deſcendiſſe: Ferdinando concedendam *Inveſtituram*, Renato viam juris relinqui. Si hoc Renatus in judicium velit deducere, ſe juſtitiæ reddendæ paratiſſimum offert. Nolle pacta infringere; revocare ſe non poſſe promiſſa jam auxilia, quæ poſſeſſorem tuentur, juſto titulo fretum. Legatum abs ſe miſſum B (*Bartholomæum Roverella Ferrarienſem*) Archiepiſcopum Ravennatem, ut lites dirimeret, ſed à Ferdinando ſuſceptum, ab altera verò parte fuiſſe rejectum, atque inſuper à Renato expeditos Avenionem Nuncios, qui de legatione Archiepiſcopi conquererentur; addendo, Pontificem Max. Regi ſuo gravem eſſe, qui propterea ad futurum Concilium appellabat. Minatur denique Pius Renato ipſi pœnas, in conventu Mantuano contra provocantes ad Concilium decretas, niſi appellationem revocaverit.

XIV. *Reſponſio Pii II. Pont. Max. data Oratoribus Regis Boëmiæ Romæ in Conciſtorio*. Incipit: „Superioribus diebus cùm audiviſſemus vos Oratores „ cariſſimi Filii noſtri Regis Boëmiæ illuſtris, quamvis aliquam ex tempore diximus reſponſionem, „ tamen ſolidam, & efficacem cum Fratrum conſilio faciendam in aliud tempus reſervavimus &c. „ Duo præcipuè propoſuerant Boëmiæ Oratores: obedientiam ſcilicet nomine Regis eidem præſtandam, & uſum Calicis Regno Boëmiæ, & Marchionatui Moraviæ concedendum; quapropter Pius reſpondens primæ petitioni multa profert in laudem Regis; ſecundam ſatis jam diſcuſſam aſſerit in Conciliis Baſileenſi, & Conſtantienſi, damnando errorem Jacobelli, & Sectatorum ejus; quapropter negare ſe coactum, ait, Calicis uſum, rationes exponens, quarum pondere concedi à ſe id non poſſe demonſtrat.

XV. Clauditur noſter Codex *Narratione Anonymi cujuſdam de Translatione Capitis S. Andreæ Apoſtoli Romam*, quæ incipit: „ Si quæ ſunt memoriæ commendanda ex his, quæ noſtra tempeſtate geruntur, „ ea profectò convenit ad poſteros hiſtoriarum beneficio tranſmittere, quæ in honorem & gloriam „ Sanctorum fiunt &c. „ Translationis hujus mentionem facit Cardinalis Baronius in Annotationibus Martyrologii Romani, ad diem IX. Maji, atque hiſtoriam hujus rei geſtæ, eomet tempore, quo accidit exaratam, in manuſcripto Codice à ſe lectam teſtatur. Memoriam prædictæ Translationis inventam in manuſcripto Floriacenſi referunt Patres Bollandiſtæ ad diem XII. Aprilis, ſed eam rejiciunt exponendam ad diem Natalem S. Andreæ XXX. Novembris. Itaque jucundum fore Lectori arbitror, hîc ſummatim referre, quæ noſter continet Codex. S. Apoſtoli Caput Patracenſes ſervaverant ad annum uſque MCCCCLX., ſubinde contigit, ut Thomas Conſtantini Palæologi Imperatoris filius, poſt cladem à Turcis Græciæ illatam fugiens, ſecum illud deferret ad Inſulam, S. Mauræ à recentioribus appellatam. Hoc ſacrum pignus à multis tum Italis, tum Tranſalpinis Principibus, magna ſpe donorum quæſitum Pius II. Romam transferri curavit. Ab eodem Thoma anno ſequenti Anconam uſque delatum eſt; Miſſus verò à Pontifice Alexander tit. S. Suſannæ Cardinalis Legatus, recognitas Reliquias Narniam deduxit. Pluribus elapſis menſibus ſtatuit Pontifex Translationem ſolemniter celebrare, treſque ideo Cardinales delegit, Beſſarionem Epiſcopum Tuſculanum, Alexandrum prædictum, & Franciſcum Senenſis Eccleſiæ Adminiſtratorem, ſuum ex Franciſca ſorore Nepotem, qui ex Narnienſi Arce illud Romam deferrent. Cardinales ad Pontem Milvium die Dominica Palmarum XII. Aprilis MCCCCLXII. pervenere, ut inde ſolemni omnium Ordinum conventu in Urbem Sacrum caput deduceretur. Obviam proceſſit Summus Pontifex extra Portam Flaminiam, cùmque genibus flexis, oculiſque madidis exuvias tam venerabiles manu excepiſſet, effari ſic cœpit: „ Deveniſti tandem Sacratiſſimum & odoratiſſimum S. „ Apoſtoli Caput; Turcorum tua te ſede furor expulit; ad fratrem tuum Apoſtolorum Principem confugiſti exulans &c. „ In fine Apoſtolum precatur, ut Romanos, ſuos ex fratre S. Petro nepotes protegat, & iram Dei Chriſtianorum peccatis debitam in Barbaros convertat; Provocaſſe narratur Oratio Pii omnium lacrymas; Dein ex alto pegmate affluenti populo Pius ipſe ſacrum Caput oſtendit. Decantatus eſt Ambroſianus Hymnus *Te Deum laudamus* &c. atque alter in honorem ejuſdem Apoſtoli, Pontificis juſſu ab Agapito Anconitano Epiſcopo, Romano Cive compoſitus, quem integrè tranſcribere placuit, utpote elegantiſſimè dictatum:

Primus hic Jeſum ſequitur vocantem,
Et Crucem primus ſimilem ſubivit
Martyr Argivis veneratus oris
Omne per ævum.

Hinc Pius, Grajos populante Turco,
Præda ne fiat canibus cruentis,
Tollit, & ſancta profugum ſecundus
Excipit Urbe.

Seque cum ſacro comitem Senatu
Obvium præbet redolente Roma
Floribus feſtis, reſonante clero
Cantica laudum.

Sacra fert dextrâ nitidus Sacerdos,
Splendidi Carmen referunt Quirites:
Alme ſis noſtræ columen precamur
Et Pater Urbis.

O pugil Sanctæ Fidei ſupremus,
Primus agnoſcens Dominum vocantem,
Primus & letho ſimili triumphans,
Protege Romam.

Hunc diem fauſtum Deus alme nobis
Fulmen in Turcos acuens triſulcum
Audit Andreas, populum precantem
Talia reddens.

Te precor Cœli ſator, atque Terræ,
Tolle jam clades, ſcelerumque pœnas,
Et tui tandem populi miſertus
Contere Turcos.

Hoc Pius paſtor meritique tanti
Pronus exorat; miſerere feſſis,
Da manum mundo prope jam labanti
Maxime Rector.

Hoc duces Urbis Petrus, atque Paulus
Supplices poſcunt, pariterque Roma
His velut nitens geminis columnis
Strata precatur.

Da Pio vitam rogitamus omnes.
Solus in Turcos animo perenni
Auſus alpinos ſuperare montes
Arma vocavit.

Et

Et caput præbet proprium libenter,
Nomen ut Christi veneretur Orbis,
Ut viam nostræ videat salutis
Perfidus hostis. Amen.

Tum Pius præ manibus ferens pretiosum hoc pignus, in Altari S. Mariæ de Populo reverenter deposuit. Apparatum viarum, & pompam supplicationis, quæ sequenti die habita fuit, ut ad Basilicam Vaticanam transferretur sacrum Caput, minutim describit Anonymus iste, Cardinales omnes Præsulesque enumerans, qui eidem interfuere. Tum narrare prosequitur, collocatum id fuisse in Ara, B. Petri memoriæ sacra, atque ibidem Cardinalem Bessarionem in dextero Altaris cornu, hinc ad sacrum Caput, inde ad Pontificem oculos convertentem, luculentam habuisse Orationem in hæc verba: *Ecce Frater tuus Beatissime Petre, Princeps Apostolorum* &c. In ea verò Andream inducit alloquentem Petrum fratrem suum, & contra Turcas incitantem. Pius quoque aliam Orατiunculam pronunciavit, in hæc verba præfatus: *Si loqui possent* &c. Petrum & Paulum gaudere in Cœlis exponens, quòd Caput B. Andreæ ipsorum Corporibus fuerit consociatum; deinde spem maximam se concipere inquit de Infidelibus è Græcia pellendis, & ipso Capite in sedem suam referendo. Mox Anonymus divertit narrationem ad enunciianda cetera Majoris Hebdomadæ Mysteria à Pontifice Pio celebrata.

Alteram Orationem Æneæ Sylvii, habitam Neapoli coram Alphonso Aragonum Rege in Templo, cui principium est *Modestius fortasse fuerit* &c. adnotavit in Anecdotis ex Codice nostro manuscripto Cl. Muratorius; sed cùm eam editam Basileæ invenerim, calamum retraho.

Plura alia Manuscripta Opera Pii II. Ambrosiana Bibliotheca custodit, nempe librum *de Miseria Aulicorum*, *Somnium de Fortuna*, quæ jam Basileæ prodierunt; Item duplex exemplar prolixæ *Epistolæ ad Mahumetem Turcarum Principem*, ut se ad Christianam Religionem convertat; alias quoque Epistolas *ad Blancam Mariam Ducissam Mediolani*, ne obstet Viro deliberanti ire pro Fide contra Turcas; *ad Paulum Archiepiscopum Januæ*, patriæ suæ Ducem electum; *ad Borsium Estensem Mutinæ Ducem, & Ferrariæ Marchionem* servat, quas omnes prima nostra Mediolanensis editio in publicum protulit; De his tamen postremis nonnulla differere opus est. Ea, quæ ad Archiepiscopum Januensem dirigitur, tum in manu exarato, tum in impresso exemplari, titulum præfert prorsus alienum à mente Pontificis; ita enim inscribitur: *Pii Papæ secundi ad Archiepiscopum Januæ. Monet ut abstineat se ab illo Ducatu, & Magistratu temporali*; Nihil tamen minus, quàm hæc de dimittenda ea Dignitate admonitio in Pii Epistola legitur. Ubertus Folietta in sua Genuensium Historia ad annum MCCCCLXIII. contrarium prorsus enarrat inquiens: „ Interea Paulum Fulgosium (seu *Fregosium*) pœnitentia cœperat Principatus depositi; „ quare Ludovico, nullo negotio iterum dejecto, „ Principatum iterum invasit, quem sibi à Pio Pontifice ratum fieri, se seque legibus solvi, si quibus fortasse Vir sacer profanum Principatum gerere prohiberetur, postulavit, impetravitque „. Itaque Pius II. non prohibuit, sed benignè Pauli precibus annuit, salutaria tantùm monita Epistolæ suæ inferens, quibus pro decore Sacerdotii munus illud justè ac clementer posset implere; quinimmo statim illum & Archiepiscopum, & Ducem appellat his verbis: „ Venerabili Fratri Paulo Archiepiscopo, & „ Duci Januensi salutem & Apostolicam Benedictionem. Ducatum patriæ tuæ ex libero Civium decreto te affecutum scribis, eumque per nostram „ Benedictionem Fraternitati tuæ flagitas confirmari.

A „ Admirati sumus consilium tuum, qui ejus Civitatis „ temporale regimen acceperis, quæ super omnes „ Italas novitate gaudens semper nutat, semper in „ motu est, nec ullum diu Rectorem Ducemve patitur. Et tu anno superiore, quanta sit tuorum „ Civium constantia in te ipso didicisti, qui cùm ab „ eis ad hunc ipsum Principatum fuisses assumptus, „ non tam citò Magistratum inivisti, quàm deponere „ coactus fuisti. Nobis quidem eodem ferè tempore „ & assumptio tua, & depositio nunciata fuit; quid „ nunc futurum sit ignoramus &c. „ In fine autem illi ea dignitate ornato, & Civibus suis *In nomine Sanctæ Trinitatis benedicit*. Paternis Pii II. adhortationibus, ac documentis malè respondisse Paulum Archiepiscopum narrat idem Folietta; pulsus enim
B tum à Civibus, tum à Francisci Sfortiæ militibus, Principatum deserere, atque Urbe ipsa excedere coactus fuit. Baptista verò Fulgosius in libro *de Factis ac Dictis memorabilibus* (o) acerbis querelis hunc Patruum suum exagitat, perfidiæ atque ingrati animi notam eidem inurens; verùm Oldoinus incertus hæret, an memoratis Scriptoribus præstanda omnino sit fides, cùm Paulus iste à Sixto IV. Cardinalium albo adscriptus, Legationem Hydruntinam optimè gesserit, Turcarum classe fugata, atque iterum ad regendam Campaniam ab Alexandro VI. missus præclaram virtutum suarum memoriam reliquerit, moriens Romæ anno MCCCCXCVIII.

Quod attinet ad Epistolam Estensi Principi Borsio inscriptam, cujus duplex manuscriptum apographum extat in Bibliotheca Ambrosiana, Cl. Murato-
C rius in secundo *Antiquitatum Estensium* volumine (p) ea tantùm enarrat, quæ Borsius regali magnificentia atque apparatu egit, ut Pium II. in itinere ad Mantuanum Concilium, ac reditu anno MCCCCLIX. & sequenti, Ferrariæ splendidè exciperet. Exortas postmodum fuisse inter ipsos non leves simultates docet hæc Epistola, data Viterbii Nonis Junii MCCCCLXII. Cùm enim Borsius ad Oratorem suum Romæ agentem Literas misisset, modestas quidem sed acribus contra Pontificem querelis refertas, Pius II. sese ab iis, quæ objiciebantur expurgaturus, responsionem in multas paginas excurrentem, ita exorditur: „ Nemo verum de se minus audit, quàm publica potestas, quæ quanto major est, tanto magis fallitur
D „ ...... Probat hoc Epistola tua, quam misisti Antonio Oratori tuo apud nos agenti, in qua ferè tot „ sunt præclara de te ipso testimonia, quot verba. „ Nihil est enim illic quod in tuam præcipuam laudem non vergat, & tamen à te dictata deprehenditur, & tuum sermonem redolet. Jussisti ut nobis ostenderetur; legimus eam, quamvis longissima „ est, non semel sed iterum: Fuerunt enim & quæ „ cum voluptate, & quæ cum molestia audivimus, „ quibus abundè consideratis coacti sumus etiam inviti aliquid respondere, tecumque non adulantis, „ sed pii patris more agere, nullamque boni Pastoris partem relinquere. Vera erunt verba nostra, „ etsi fortasse dura videbuntur; sed melior est amara veritas, quàm dulce mendacium ...... Que-
E „ relis & purgationibus plena est Epistola tua; verùm nec justè quereris, neque ritè purgaris: monstrabimus ista per partes &c.

In altero manuscripto Exemplari duæ Pii II. *Constitutiones* leguntur *pro Erectione Collegii Abbreviatorum*; quarum prima incipit: *Vices illius gerentes in terris*; secunda: *Quò salubrius & honestius*. Utramque Johannes Ciampinus edidit in præclara sua *Historia Abbreviatorum de Parco majori*; verùm in postrema, in qua Pontifex Pius recenset nomina eorum, quos Collegio à se instituto adscribebat, aliqua desiderantur, punctis ideo à Ciampino signata, cùm fortasse usus ille fuerit veteri charta, tunc temporis vel exesa, vel lacera. Codex noster integrum numerum refert, nonnullis etiam nominibus, & cognominibus di-

(o) Lib. IX. Cap. VI.

(p) Fol. 215. & 218.

diverso modo exaratis, quæ an sinceriora sint definire non audeo. Inter hos Abbreviatores clarè utrobique legitur descriptus *Leodrisius Cribellus*; de quo mihi literaria quæstio fuit cum eruditissimo in re Genealogica, præsertim Mediolanensi, Johanne Sitono de Scotia; ipse enim unum tantùm per eam ætatem agnoscebat, ac mordicus tuebatur *Leodrisium Cribellum*, atque illum eundem esse ajebat, contra quem Franciscus Philelphus virus omne obtrectationis ac dicteriorum evomuit in Epistola, seu Invectiva, quæ prima est libri XXVI. ejusdem Epistolarum. Plura in hanc rem scripsi ante vitam Francisci Sfórtiæ, editam in XIX. volumine Scriptorum Italiæ, contendens, alium esse *Cribellum* ejusdem nominis, vitæ illius Auctorem. Nunc ex hac Pii II. Constitutione data anno MCCCCLXIII. vel LXIV. ut apud Ciampinum, luce clarius constare arbitror, non unum tantùm eo tempore floruisse *Leodrisium*. Quis enim credat, illum insignem virum, quem describit Sitonus (q) sedentem in Collegio Equitum & Judicum Mediolani ab anno MCCCCXLIV. ad MCCCCLXIII., summis in Patria perfunctum muneribus, missum sæpiùs à Ducibus Mediolani Oratorem ad Principes, & Senatoria etiam toga donatum, post tot splendidos in hac Urbe acceptos honores, hinc fuisse profectum, ut Abbreviatorum munus Romæ exerceret? Donec igitur nodum quis solvat, & hujus Scœnæ adeò inversæ causam assignet, Prudens quisque affirmabit, alterum Mediolani tunc extitisse *Leodrisium Cribellum*, ob præclaram virtutem Francisco Sfortiæ gratissimum; alterum Romæ ob laudem ingenii Pio II. acceptum, atque illo honore insignitum. Primum verò, ut gratiam Principi suo redderet, ejusdem vitam condidisse; secundum Pontificis Maximi Beneficentiæ responsurum, duos eos libros *de Expeditione Pii II. in Turcas*, quos Cl. Muratorius Tomo XXIII. Scriptorum Italiæ inseruit, ipsi dicasse, verisimillimum est opinari.

Superest alius Codex manu exaratus, in quo continetur *Bulla* jam edita Pii II. *pro Expeditione contra Turcas*, incipiens *Ezechielis Prophetæ* &c. Hanc perpetuis Commentariis, non vulgari eruditione refertis, ac justum volumen implentibus, illustravit *Rodericus de Arevalo, utriusque Legis Professor, Episcopus Ovetensis, ejusdem Sanctitatis Referendarius, ac Serenissimi Principis Domini Regis Hispaniæ Orator*. Vix crediderim istud opus aliquando in lucem fuisse prolatum; certè ignotus fuit hic Auctor Nicolao Antonio, qui in *Hispanica* sua *Bibliotheca* plures enumerans Scriptores *de Arevalo*, *Rodericum* prorsus omisit; Alterius item *Bullæ Pii II.* exemplar apud nos custoditur, in quo *Antonius de Aragonia de Picolominibus, Dux Amalphiæ*, ejusdem ex Fratre Nepos, unà cum omnibus masculis descendentibus in infinitum, instituitur *Vicarius perpetuus in temporalibus Civitatis Senogalliæ, & Mondavii cum toto ejus Vicariatu*, quæ ad Apostolicam Sedem pleno jure spectabant, eoque sine Liberis decedente substituuntur Fratres germani ejusdem Antonii, *Jacobus, & Andreas de Picolominibus*. Datæ sunt hæ Literæ anno MCCCCLXIII. quarto Calendas Decembris. Tempus, quo ab Amanuensi descripta est hæc *Bulla*, adnotatur in fronte his verbis: *Originalis reperitur hodie, quinta mensis Maji, MDXLII. apud Ducem Amalphiæ*.

ANNO MCCCCLXXIV.

Dedecus aliquod, ab hac inclyta Civitate minimè ferendum videri poterat, si fervente jam typis Urbe, neglecta jacerent Opera Sancti Doctoris, Patronique Ambrosii, cujus eximia Sanctitate, Sapientia, vigiliis, laboribus illustrata Ecclesia Mediolanensis, ejusque etiam glorioso donata nomine, tantum apud omnes nationes famæ ac splendoris acceperat. Itaque hoc anno excudi cœpta sunt nonnulla librorum ejusdem fragmenta, ut facilè inurendam ingrati animi notam à se ipsis Cives depellerent, melleamque tanti Doctoris facundiam degustare liberiùs posset Christiana Respublica. Dolendum quidem est, exordia editionis Operum tam insignis Ecclesiæ Doctoris desumpta fuisse ex iis, quæ tanquam adulterina rejiciuntur in novissima collectione lucubrationum S. Ambrosii; præmissâ enim vitâ ejusdem à Paulino conscriptâ, statim legitur *Vita gloriosæ Virginis Agnetis*, *Passio Sanctorum Martyrum Vitalis & Agricolæ*, ac demum *Passio Sanctorum Martyrum Protasii ac Gervasii*, seu *Epistola ad Fratres Italiæ*, quæ omnia à doctissimis Maurinis Monachis ad spuria ablegantur. Attamen dum hæc attentè conferrem, inveni prima duo non omninò hujus furfuris esse, sed compacta partim ex apocryphis, partim ex genuinis S. Ambrosii libris, nempe ex primo *De Virginibus*, & altero, qui inscribitur *Exhortatio Virginitatis*; adeòque censeo ab aliquo Consarcinatore decerpta fuisse hinc inde quæ ad hos Martyres pertinebant, ut collectum offerretur Lectoribus quidquid de hisce Sanctis Martyribus disseruisse Præsul ille Sanctissimus credebatur. Equidem novi, *Vitam S. Agnetis* à Bollando referri ad diem XXI. Januarii, tanquam verè à S. Ambrosio descriptam; at Monachi S. Mauri, in admonitione ad eandem, solidis argumentis tuentur, Acta hæc minimè congruere ætati illius Sanctissimi Præsulis; quin imò ex Codice Bibliothecæ Vaticanæ tradunt græcè primum conscripta fuisse, ac subindè in latinum translata. Verùm quidquid de hoc sit, primus, qui occurrat in hac editione, indubius Antistitis nostri fœtus, est Epistola ad Marcellinam Sororem *de Inventione Sanctorum Corporum Gervasii & Protasii*, quam excipiunt tres *De Officiis* libri, nec aliud continet Codex iste, à quo etiam abest illius mentio, qui hisce operibus Sancti nostri Antistitis colligendis evulgandisque propitiam manum admovit. Editionem hanc ignoravere Casimirus Oudin, & Jo. Alb. Fabricius (a), eas tantùm referentes, quas biennio post *Masellus Venia*, & nonagesimo illius sæculi anno *Petrus Cribellus*, redemptâ à situ, tineisque, uberiore manuscriptorum S. Ambrosii copiâ, Mediolanensibus typis parandas curavere; Sed de his suo loco agemus.

BONINUS MOMBRITIUS.

Inter ceteros illius Ævi Literatos Viros floruit Mediolani Boninus Mombritius; Civis noster, multis in lucem editis libris tum insignium Auctorum, tum suo marte elucubratis, apud omnes celebris dignusque, ut peculiaris ejusdem hic memoria inferatur. Inter nobiles familias Mediolanenses Mombritiam, seu Mombretam recenset Morigia (b), virque patritius à Scriptoribus, qui de illo meminere, appellatur; attamen Generis nobilitati par domestica suppellex non fuit, ut infra videbimus. In Urbe Ferrariæ ediscendis literis operam dedit, teste Ferrante Borsetto in Historia Ferrariensis Gymnasii (c), eumque vivido

(q) In Chron. Equitum, Judicum, & Comitum J.C. Mediolani, Par. II. num. 164.

(a) Tom. III. Bibl. Lat. pag. mihi 430.
(b) In Indice Nobil. famil. post Hist. Mediol.
(c) Parte II. pag. 298.

do mentis acumine, nitidaque facundia præditum fuiffe luculento teftimonio evincunt fcripta, quæ tum foluta, tum ftricta numeris oratione ad nos pervenere; quin imò græcis literis apprimè eruditum, ea quæ inferiùs proferam, abundè docebunt. Quocirca merita illum laude quamplures cumulavere Scriptores, Bergomas, Gefnerus, Frifius, Sixtus Senenfis, Picinellus, aliique. Ego quæ ex impreffis per ea tempora codicibus epiftolifque, utpote minus obviis, collegi ad illuftrandam ejufdem vitam, prò fufcepto inftituto evulgabo. Primus, qui mihi occurrerit Mombritii labor, eft liber *Summularum Pauli Veneti*, quem hoc anno Mediolani edidit Chriftophorus Valdarfer, adnexo in calce Epigrammate non invenufto, in quo Boninus Venetos Cives invitat ad grates Typographo noftro reddendas, quòd perrarum hoc opus conterranei fui, facilè parandum prima hac editione reddiderit.

Quid ratio poffit Logices arguta probandi
Dogmata, de Veneto littore Paule doces.
Pone tuam fed nil prodeffe legentibus artem
Scis: quia perraros conftat ubique libros.
Hæc Chriftophorus Germanis vidit ab oris
Valdafer; impreffum reddidit ære librum,
Reddidit innumeros, & quos emiffe pufillo
Jam licet argenti, fummula parva fat eft.
Quales Teutonico, quales agis Adria grates,
Cujus fit Paulus plurimus arte tuus!

Per Boninum Mombritium.

Anno Incarnationis Domini MCCCCLXXIIII. &c.
Mediolani impreffum.

De hoc Paulo, qui Auguftinianus Monachus fuit, obiitque anno MCCCCXXIX. vide Jofephum Pamphilum in Chronicis, plura in illius encomium proferentem.

Antequam hafce Summulas Pauli Veneti in lucem proferret Mombritius, fortaffe hoc eodem anno ediderat *Solinum de Mirabilibus Mundi*; fed nullo adjecto anni, loci, aut Typographi indicio. Id enim erui clarè crediderim ex ejufdem Epigrammate in fronte impreffo, in quo primum hunc diligentiæ fuæ laborem appellat. Cùm igitur liber proximè relatus Pauli Veneti certa temporis nota fignetur, pofterius edi à Mombritio debuit. Servat *Solini* codicem Ambrofiana Bibliotheca, primâque in pagina legitur Carmen, quo dicatur hoc opus *Reverendo in Chrifto Patri & Domino Antonio Triulcio Juris Pontificii Doctori Clariffimo, ac Divi Antonii Commendatori optimè merito*. Fuit is fubinde ad Comenfem Infulam promotus, ac demùm Cardinalium Collegio ab Alexandro VI. adfcriptus, ejufque res præclariffimè geftas fumma cum laude enarrat Oldoinus (d). Infigne fuæ pietatis monumentum in Urbe Mediolanenfi reliquit, facram nempe S. Antonio Ædem ab ipfo conditam, ut teftatur Infcriptio ab eodem Oldoino relata (e); quamvis veteris illius Templi vix aliquod nunc veftigium occurrat; cùm inducti in illud atque in adjectum Cœnobium à S. Carolo Borromæo Theatini Clerici Regulares, qui adhuc ibidem degunt, egregiis virtutum exemplis, & animarum proventu florentes, alterum excitaverint magnificentia omni elegantiaque exornatum. Qua in re corrigendus eft Oldoinus, qui à memorato Trivulcio datam Theatinis Ecclefiam S. Antonii ab ipfo erectam refert, cùm anno MDVIII. ille obierit, multo antea, quàm Nobiliffimus hic Ordo fub Clemente VII. exordia defumeret. Sequitur Epigramma:

Accipe primitias noftri vir fumme laboris,
Et difces parvo maxima fæpe dari.
Quid noftræ poffint his experiere novales
Frugibus; expectes jam meliora velim.

Et fanè graviora poftmodum aggreffus, fummo labore ac ftudio *Vitas Sanctorum* alphabetico Ordine digeftas ac depromptas ex antiquiffimis manufcriptis concinnavit, quæ duobus magnis voluminibus comprehenfæ Agiographis omnibus ad Ecclefiafticam illuftrandam hiftoriam fubfidio non modico fuere, atque etiam præfenti ætate infignium Bibliothecarum rarius pretium faciunt. *Eufebii* quoque *Chronica*, à S. Hieronymo in latinum tranflata atque aucta, unà cum Profperi Aquitanici additamentis, & Matthæi Palmerii Florentini fupplemento, ex illius libro *De Temporibus* decerpto ufque ad annum MCCCCXLVIII. Mediolanenfibus typis excufa, publici juris fecit, hujufque editionis præclaram mentionem inferuit Venetis Ephemeridibus (f) Auctor additamentorum ad Voffium, afferens tantâ exiftimatione apud eruditos haberi, ut ejufdem exemplaria tanquam præcipua ac perrara librariæ fuppellectilis ornamenta oftendantur. Cetera, quæ in inftruendis edendifque alienis operibus præftitit Mombritius, in decurfu hujus hiftoriæ fuis annis defignabuntur.

Publico in gymnafio delectum eum fuiffe ad informandam eloquentiæ præceptis Mediolanenfem juventutem colligo ex funebri oratione, quam Ludovicus Sangallus, artis primariæ in ampliffima Ticinenfi Academia publicus interpres habuit in obitu *confummatiffimi J. U. D. Petri Craffi*; in ea enim de juvenilibus defuncti illius viri ftudiis loquens, ait: „ Inter æquales & condifcipulos fuos, qui eo tem„ pore fub difertiffimis romanæ linguæ profefforibus „ Francifco Philelpho, *Mombritio*, Cola Montano, „ Gabriele Pavero Fontana, & denique Francifco „ Puteolano merebant, palmarium abftuliffe. „ Hinc autem etiam tempus fufcepti publici Magifterii non obfcurè innotefcit; cùm enim ftatim poft Philelphum recenfeatur, eidem fucceffiffe credi poteft anno MCCCCLXXXI. quo Florentiam ille profectus itinere atque ætate confectus interiit; nec parva ejufdem gloria eft, quòd tam facundi & celebris viri fubfellium proximè occupaverit. Certè inter difertiffimos Eloquentiæ interpretes, quibus Mediolanum tunc affluebat, connumeratum jam vidimus.

Petrus Candidus Decembrius vir celeberrimi nominis, latinaque ac græca eruditione præftantiffimus, ut ejus opera tum edita, tum MSS. teftantur, ad Boninum Mombritium plures epiftolas dedit, quæ manufcriptæ in Ambrofiana Bibliotheca affervantur. Ex iis autem elucet quanta opinione doctrinæ ac veneratione erga ipfum teneretur, cui labores calami fui, ut ab ipfo emendarentur, committere non dubitabat; fic enim in prima Bonino infcripta Epiftola ipfum alloquitur: *Pergratum eft mihi quod tam diligenter à nobis fcripta in dies annotes, quod nihil inemendatum tranfire finas* &c. In altera verò ad eundem hæc habet: „ Magno tui teneor defiderio Bo„ nine mi, & cupio fcire quid agas &c. utcumque „ nihil nifi virtute dignum te agere certè fcio; fic „ enim eruditus es, fic à puero inftitutus, ut nihil „ nifi pium, nifi fanctum, nifi memoria & laude „ dignum poffis cogitare &c. Perfeci nuper vitam „ Beati Ambrofii, quam prius emendatam, ut vi„ deas mittam Reverendo Primicerio noftro, cui in„ fcripta eft, ut & tu infpicias, & mei memor fis, „ qui te unicè diligo, Bonine mi, & à te diutius „ amari cupio. Vale. Ferrariæ. Secundo Martii „ MCCCCLXVIII. „ Hujus epiftolæ fragmentum eo libentiùs tranfcripfi, quòd in eadem enunciatum opus

(d) Vitæ Pontif. Tom. III. col. 197.
(e) Ibidem.
(f) Tom. X. pag. 446.

opus Decembrii videam, nempe vitam S. Ambrosii ab ipso conditam, quam in Elencho operum ejusdem minimè recensuit Lazarus Augustinus Cotta (g). Primicerius autem, de quo hîc loquitur Decembrius, erat Franciscus de la Cruce Ordinarius Ecclesiæ Metropolitanæ, & à Republica Mediolanensi anno MCCCCXLVIII. ad *Lecturam extraordinariam Decretorum* designatus, stipendio CC. Florenorum, ut jam adnotavit Joh. Sitonus de Scotia, antiquitatis peritissimus in calce libri, *De Medicis Mediolanensibus* à Bartholomæo Curtio (h) italicè editi. Ad eundem Primicerium biennio ante epistolam dederat Decembrius, quæ tota circa vitam S. Ambrosii à se conscribendam versatur, sicque incipit: „ Reverende Pater. Vidi partem earum scripturarum, quas optabam, & præ omnibus apertè deprehendo, circa libros CLXX. editos fuisse à B. Ambrosio, hymnos circa XXXVI. præfationes CLXXIV. vel circa, quæ omnia breviter annotanda sunt, cùm de studiis agetur &c. Deus mihi ut spero erit adjutor Confessoris sui laudes describenti. Qui primus vitam ejusdem ad Augustinum misit, ut ex præfatione constat, rudis admodum mihi visus est non stylo solum, sed ordine dicendi &c. Ecclesiastica historia aliquanto clarior & ornatior est in referendo, licèt non multa contineat, utcumque profutura est. De miraculis verò explicandis, ad quem certiùs convertar ignoro &c. Si quid igitur aliundè sperare possimus, rogo cogitetis. Nascentur enim quotidie in corde vestro nova, nec etiam ipse defatigabor in quærendo, dum tempus suppetet; est quippe non paucorum dierum opus, si cum dignitate, & veritate, & Doctorum testimonio fieri debet. Remitto libellos duos ex vestris non ulterius necessarios, uni ex quibus in fine addidi præfationem olim per me editam Genuæ in celebri Missa B. Ambrosii; item explicationem ejus characteris, de quo dubitare videmini, laudes relaturus & gratias paternitati vestræ de muneribus vestris cùm licuerit, cui me commendo semper. Ex Laribus III. Novemb. MCCCCLXVI. „ Vitam hanc, cui elaborandæ duos ad minus annos impendisse Decembrium ex memoratis epistolis patet, unà cum Primicerii scripturis deperditam esse, jure conqueri possumus, ac lugere.

Sed jam ad Mombritium redeo. Præter humaniores literas, latinam Poësim coluit, ac præcipuè adamavit, relatus ideò inter claros illius sæculi vates à Lilio Gregorio Giraldo (i), & *Poëta optimus* à Decembrio in memoratis epistolis appellatus. Nonnulla ejusdem poëmata publicam lucem videre; plura inedita teste Labbeo (l) servat Bibliotheca Parisiensis, non secus ac Vaticana, aliæque. De iis tantùm, quæ Ambrosiana custodit, sermonem instituam. Extat non parvæ molis volumen à Mombritio elucubratum; quod duodecim carminum heroicorum libros complectitur, & *Momidos* inscribitur; Momum enim inducit denudantem ac carpentem vitia mulierum, laudibus subinde summis eas exornans, quæ pudicitia & virtutibus præstant; qua in re se primum fuisse ait, qui in hanc arenam descenderit, scribens paulò post initium:

Jam cœptum pergamus iter, laudemque Bonarum,
Crimina cantemus totiens carpenda nocentum.
De maribus condunt non pauca volumina multi;
Vix est qui sexum velit intemptare minorem,
Primus ego, haud metuens, indico nocentibus arma,
Arma choros, quæ sunt semper tutanda pudicos.

Cœlibem vitam à Mombritio ductam ea, quæ in hujus Poëmatis exordio scribit, abundè testantur; hoc enim objicit sibi

Dic age, sed qualis, cum nullos passus amores
Virginibus debere nihil, Venerique solebas?

Dicavit Auctor opus suum Bonæ Sfortiæ, Galeatii Mariæ Mediolani Ducis uxori, eamque ab eximia virtute commendat, sicuti etiam Blancam Mariam, Francisci I. Sfortiæ conjugem, ejusdem Socrum, sub finem libri IX. plurimum laudat, vitaque jam functam innuit. Hinc verò tempus eruitur, quo elaboratum est hoc opus; cùm enim Blancam Mariam vivis ereptam memoret, Galeatium verò adhuc viventem alloquatur, compertum fit, post annum sexagesimum octavum illius sæculi, quo Blanca obiit, & septuagesimum sextum, quo Galeaz Maria occisus fuit, esse conscriptum, absolutumque.

Geminum item Epithalamium latino carmine à Mombritio conditum, servat Ambrosiana Bibliotheca, alterum in Nuptiis *Sfortiæ II.* cum *Antonia Vermia* filia Ludovici, seu Aloysii Vermii, stirpe, clientelis, rebusque inclyte gestis ea ætate clarissimi; alterum in *Tristani Vicecomitis* Connubiali celebritate acta Mediolani, cùm *Beatricem Estensem*, Borsi Mutinæ Ducis sororem, in uxorem duxit. Uterque ex hisce Principibus viris Patrem habuerat Franciscum I. Sfortiam Vicecomitem, Mediolani Ducem; primus verò *Comitum Sfortiarum de Burgo novo* progeniem instituit; secundus nobiles Magistratus in Patria gessit, Senatui quoque Mediolanensi adscriptus post Galeatii Mariæ violentam mortem, sed citò è vivis decessit, Beatrice Estensi vidua relicta. Quo anno nuptialia hæc carmina ediderit Auctor, designari facilè nequit. Pactas *Antoniæ Vermiæ* nuptias eo tempore, quo *Aloysius* Pater, Placentiâ à Francisco I. Sfortia occupatâ, in ejusdem partes concessit, Corius enarrat sub annum MCCCCXLVIII. sed easdem celebratas cùm Franciscus I. Sfortia *factus Ligurum Monarcha* foret, Poëta noster canit, adeòque post annum MCCCCL. Extant apud Vermensem Familiam, adhuc in hac Urbe summo splendore florentem, publicæ tabulæ Dotis exsolutæ Francisco Sfortiæ Duci Mediolani V. Kal. Octobris anni MCCCCLI. in quibus Sfortia II. Antoniæ *Maritus* nuncupatur; quocirca paulò ante celebratas has nuptias securè statuere possumus. Non ita facilè decernere licet de aliis initis cum *Tristano* Vicecomite, cui desponsatam quidem fuisse à *Borso* Estensi *Beatricem* Sororem peculiari mandato, expedito anno MCCCCLIV. testatur Cl. Muratorius in secundo volumine *Antiquitatum Estensium* (m), sed annum quo Mediolanum ducta sit ad Sponsum Tristanum minimè adnotavit. Verùm, cùm inter Opera Francisci Philelphi legatur Oratio Nuptialis ab ipso habita Ferrariæ VIII. Idus Apriles anno MCCCCLV. in celebratione Nuptiarum Beatricis Estensis, & Tristani Sfortiæ, per Lancellotum Mainum Avunculum Procuratorem, dubitari nequit, quin hoc anno in Urbem nostram advenerit. Certè splendida insignique pompa exceptam fuisse à Francisco Mediolani Duce, refert eleganti carminum descriptione Mombritius, qui tamen in utroque hoc Poëmate cognomen suum aliter scribit, *Boninum Montebretum* se appellans, nempe à loco in Insubribus non incelebri, in quo domum, atque agros hæreditario jure stirps sua possidebat, unde etiam cognomen accepit *de Montebretto*, & contractius *Mombritii*, seu *Mombretti*.

Græcæ etiam linguæ peritiâ instructissimum fuisse docet *Hesiodi Theogonia* hexametris versibus in latinum traducta, quæ typis impressa jamdiu prodiit in lucem. Alterum in Ambrosianæ Bibliothecæ scriniis hujus rei monumentum latet, *Grammatica* nempe *græca* à Constantino Lascare edita, quam Mombritius industri carmine Latio donavit, dicavitque nobilissimæ Puellæ Hippolytæ Sfortiæ Vicecomiti, Capuæ Calabriæque Dominæ. Fuit hæc primogenita Fran-

(g) Museo Novarese pag. 252. (h) Fol. 281.
(i) De Poët. Dial. p. fol. mihi 388.
(l) Supplem. 8. Biblioth. MSSrum fol. 319. 325. 333.
(m) Fol. 213.

Francifci I. Sfortiæ Ducis Mediolani, qui eam vix decennem, anno MCCCCLV. in uxorem fpopondit Alphonfo Aragonio, Ferdinandi filio, Duci Calabriæ, ad Neapolitanum Regnum demum evecto. Interim in Aula Patris Hippolyta educabatur, unà cum Fratre Galeatio Maria, præclaræ indolis ingeniique fpecimen præbens in liberalibus ftudiis, fub Præceptoribus è longinquo accitis ad eam latinis græcifque literis informandam. Eft mihi domi codex in pergamena confcriptus, minioque & auro exornatus, qui Grammaticæ & Rhetoricæ præcepta à *Baldo Martorello* Picentino, facili & expedita methodo expofita complectitur, ut ipfo docente excelfa hæc virgo eloquentiam edifceret. Tanta autem ingenii pernicitate literarium hoc ftadium percurrit Hippolyta, ut de Matris fuæ, Principis ac Matronæ lectiffimæ, virtutibus panegyricam orationem elucubraverit, & vix pubertatis fines egreffa coram Pio II. Pontifice Maximo Mantuæ degente peroraverit, admirantibus Cardinalium Cœtu, & ipfo fummo Paftore, qui temperare non potuit, quin ex tempore in has laudes erumperet: „ Habuifti dilecta „ filia coram nobis orationem elegantem, terfam, „ & magno oratore dignam. Admiramur te, inge„ nium, & virtutem tuam. Gaudeat mater tua præ„ fens & pater tuus abfens, qui te talem genuere „ parentes. Quòd nos tantoperè fupra verum laudas, „ tuæ parentumque tuorum benivolentiæ afcribimus. „ Quòd parentes ipfos parcè laudafti, tuæ modeftiæ „ attribuimus. Quòd autem nobis devoti fint, devo„ tioni eorum nos, & hi Venerabiles fratres noftri „ Sanctæ Romanæ Ecclefiæ Cardinales femper ref„ pondebimus; & eam omni favore & benivolentia „ profequemur. Tibi verò Deus benedicat, & nos „ benedicimus tibi. „ Omnia hæc in Ambrofianæ Bibliothecæ codicibus manufcripta leguntur. De græci etiam idiomatis ftudio ab hac illuftri puella fufcepto teftis eft Mombritius, qui in nuncupatoria metrica Epiftola hæc habet:

Me modo fed quis iter cœptum pervadere juffit,
Atque novum fulcare nova mare compulit Argo?
Mens tua gymnafio græco quæ fæpe laborat,
Mentis & ingenuæ vires, ardorque colendi
Palladis antiquas venerandum nomen Athenas.

Imò profugum Conftantinum Lafcarim ab Urbe Conftantinopolis, fub Turcica tyrannide tunc gementis, exceptum fuiffe à Francifco Sfortia Patre, ac Mediolani detentum, ut Filiæ votis obfecundaret, in decurfu Epiftolæ narrat Mombritius, inquiens, in hac Urbe elaboratam à Lafcare græcam grammaticam, atque Hippolytæ ab ipfo fuiffe dicatam; en Mombritii de hoc celebri viro loquentis verba:

Hic erat Hippolyte, quem tu licèt infcia quondam
Optabas, juftis faverunt fydera votis.
Hujus apud te funt primi commenta laboris,
Qui te adeò dignam vidit, cui jure dicaret
Primitias, cujus veftigia pulchra fecutus
Hæc ego, fi pateris, te nunc donabo libello.
Quem neque fi grajum dici, nec forte latinum
Virgo putes, lingua tamen eft confectus utraque.

Ex hoc poftremo carmine manifeftum fit, hoc opus à Mombritio fuiffe dicatum ante annum MCCCCLXV., quo Hippolyta ad Maritum Alphonfum Calabriæ Ducem traducta eft; Virgo enim ab ipfo appellatur, eamque adhuc Mediolani commorantem alloquitur.

A Ceterùm, licèt Boninus nofter nobili è ftirpe prodiiffet, ut docent publicæ tabulæ in Archivo Nobiliffimæ Archinteæ Familiæ, quæ antiquos Mombritiæ domus agros poffidet; attamen communi quodam Poëtarum fato, cum egeftate luctari debuit, ut ipfemet fatetur in Dialogo Mufæ cum Auctore, quem præmifit libello Grammaticæ proximè relatæ; Mufa enim ita ad eum fatur:

Fama ferax, & honeftus honos, majoraque cervis
Nomina, nominibus fæcla nec æqua tuis.
Sperandum eft, veniet multo cum fœnore merces,
Perfer; habet qui fcit, præmia, multa pati.

B At ille refpondet:

Fama ferax? dixiffe ferox te Diva decebat,
Quæ mihi dat curas, quæ mihi demit opes.
Ecquis honos nobis per te memoratur honeftus?
Non honor eft, nulla qui ftipe fit, fed onus.
Quid prodeft mea fi cervos & fecula vincant
Nomina, refque domi fit nimis arcta meæ?
Speravi, fperando gravis percuffit egeftas,
Spe fine perdo nihil, fpe duce fumo nihil.

Neque tantùm rei domefticæ inopia laboraffe Mombritium, fed etiam fortunæ adverfantis infolentiâ
C fæpius exagitatum, dejectumque in extremam penè oblivionem colligo ex epiftola, quam *Afcaleon Vallis* præfixit *Bonini Mombritii Poëtæ Mediolanenfis Trenodiæ, in funere Illuftriffimi qu. D. D. Galeaz Mariæ Sfortiæ*, dum primò illam ederet typis Alexandri Minutiani anno MDIV. In ea namque hæc habet: „ Infpectum aliquando leviter Mombritii libel„ lum fortè proximis diebus retractavi. Variè, dum „ fuit in manibus, affectus fum; Ingenio, curâque „ operis delectabar; recordatione autem ejus vitæ, „ fortunæque præcipuè commovebar; Vir enim om„ nino piiffimus, & excultiffimus, in omni ferè vita „ perpetuis fortunæ plagis oblifus eft. Ex quo quafi „ ftupeo quanam mente poëmata illa conciperet, „ quæ & Momidos libros duodecim, & Dominicæ
D „ paffionis fex, & de fortuna decem abfolvit. Quos, „ fi ocio abundans, infigniùs exacturus fuit, doleo „ juftâ illum ingenii æftimatione apud pofteros care„ re. Sed hîc me monuit cogitatio, nondum ab in„ juriis fortunæ tutum effe optimi vatis honorem, „ nam ut fœtum aliquem eâ invitâ procreavit, fic „ eadem urgente non adeò difficile eft aboleri. For„ taffe enim hoc unum, quod affervabam, exemplar „ fupererat. Quocirca (quod poffem) ei fubvenire „ animum induxi; plures enim fanè cafus effugiet, „ quo plura diverfis in locis condita fuerint exem„ plaria, &c.

Quo anno è vivis deceſſerit, nemo hactenus, quem viderim, indicavit. Ducangius in Præfatione *Gloffarii Mediæ & infimæ Latinitatis* (n) cenfuit ad
E annum ufque MCCCCXCVI. vitam à Mombritio productam; ait enim, illius curâ tunc editum fuiffe Venetiis *Papiæ Vocabularium*, fed citra verum; ignoravit enim vir doctiffimus primam editionem hujus Vocabularii, quam viginti ante Venetam annis Mediolani Mombritius inftruxit, fuo in fronte impreffo epigrammate ac nomine. Idem Epigramma, & nomen recudit Typographus Venetus, ut videre licet in exemplari adhuc fuperftite in Bibliotheca Ambrofiana; inde verò error profluxit Ducangii, exiftimantis eam, quam antiquiorem putabat hujus libri editionem, fuiffe Venetiis à Mombritio curatam. Itaque fi conjecturis agenda res fit, cenferem hujus viri obitum ftatui poffe anno octuagefimo fecundo

 feculi

(n) Num. XLIV. novæ editionis 1733.

ſeculi XV. ; id enim ſuadere videtur tum adventus in hanc Urbem Georgii Merulæ, quem è Veneta Urbe illo anno accerſivit Ludovicus Sfortia Dux Mediolani, ut in publico gymnaſio latinas, græcaſque literas doceret, ſuperiore anno eaſdem profitente Mombritio Philelphi ſucceſſore, ut ſuperiùs innuimus; tum ſilentium in hiſtoriis, libriſque editis, non ampliùs Mombritii nomen referentibus poſt illum annum, quæ omnia indicio eſſe poſſunt, calamitatibus & literariis laboribus conſumptum vivere eo tempore deſiiſſe.

APOLLINARIS OFFREDUS.

Floruit etiam ea tempeſtate *Apollinaris Offredus*, patriâ quidem Cremonenſis, ſed diu in hac Urbe verſatus, cùm Mediolanenſium Principum, ac præſertim Ducis Philippi Mariæ Vicecomitis gratiam promeritus, ob ſingularem doctrinam peritiamque in Medicis rebus, iiſdem acceptiſſimus foret. Celebris hujus viri à ſtirpis nobilitate, nominis fama, libriſque editis, diligenti Commentario proſecutus eſt Vir Cl., mihique amiciſſimus *Franciſcus Ariſius* Tomo I. *Cremonæ Literatæ* (o), ubi quamplura literaria memorati Auctoris monumenta in lucem edita profert, magnamque de illius præſtantia conceptam opinionem tum à coævis doctis viris, ac ſubſequentium ætatum Scriptoribus, tum ab Eugenio IV. Pontifice Maximo, aliiſque per Italiam Principibus fusè commemorat. Prima tamen fuit Urbs noſtra, quæ illius nomen, egregioſque labores publica luce donavit, vulgavitque, excuſa hoc anno *Expoſitione in libros Ariſtotelis de Anima*, quam Offredus ipſe *primitias* ſtudiorum ſuorum appellat, in hoc unum reſervatas, ut Philippo Mariæ Vicecomiti dicarentur; quemadmodum etiam præſtitit, oblato eidem hoc libro manu exarato, nuncupatoriam ad ipſum Epiſtolam præferente. Hujus nonnulla fragmenta protulit Ariſius, at nos integram in calce dabimus ſub num. III., ut ex ejuſdem met Auctoris verbis, de rebus quæ ad ipſum ſpectant, plenior lux inclareſcat. Itaque primò fatetur Offredus, ſe huic Principi noſtro debere non tam natalium gloriam ſub excelſa ejuſdem dominatione, atque umbræ propitiæ tutela, ſed etiam honorum augmentum, ſplendoremque omnem ſuum; deinde ait, ſe, cùm nihil magnitudine Principis dignum ex fortunæ bonis, pro uſu quotidiano anguſtiſſimis, offerendum haberet, convertiſſe animum ad fructus ingenii ex longævis ſtudiis perceptos, & primas has fruges decerptas è phyſicis & philoſophicis literis, in quibus attritus fuerat, illius nomini conſecraſſe; demum Philippi Mariæ patrocinio ſtudia, fortunas, liberos, famam, dignitatem, & vitam ſuam, *deinceps & in finem* committit. Hoc poſtremum conſultò adnotavi, ut fucum diluam, quem Cl. Ariſio fecit vitiata, in quam incidit, hujus Epiſtolæ editio; enumeratis enim Offredi literariis laboribus ad poſteritatem tranſmiſſis, hæc ſubjungit: *Reliquit & libros, quos indicat in fine Præfationis librorum de Anima, illos, & ſe ipſum commendans Philippo Vicecomiti*; neque enim in prima hujus epiſtolæ editione legitur *libros*, ſed *Liberos*; eam minimè vidit Ariſius, geminam tantùm enuncians Venetiis paratam eo ſæculo jam expirante, adeòque Typographi errore deceptus cenſuit alia Offredi ſtudio confecta volumina Mediolanenſis Ducis curæ fuiſſe commiſſa.

MATTHÆUS SYLVATICUS.

Prodiere quoque hoc anno, Mediolanenſibus typis impreſſæ *Pandectæ Medicinæ Matthæi Sylvatici*, quarum mentio facta eſt in prolegomenis, ubi de Joanne Wrſter Typographo ſermonem inſtitui (p). Nunc inquirendum remanet, quam ille Patriam ſortitus eſſet; invaluit enim opinio apud non paucos Scriptores, qui Catalogos Auctorum texentes ſeſe invicem pro more paſſim exſcribunt, natale Sylvatico ſolum *Mantuam* contigiſſe, proinde verò eundem referentes *Mantuanum* appellant, cùm tamen Nicolaus Topi (q) eundem Salernitanum faciat. Porrò in primis editionibus hujus operis, *Sylvatici* patria non enunciatur; Morigia verò eundem apertè Mediolanenſibus connumerat (r), non ſecus ac Picinellus (ſ), & Curtius (t). Nec ullus dubio locus relinquitur: Siquidem tum in vaſto opere familiarum Mediolanenſium, quod Fagnanus conſcripſit, aſſervaturque adhuc ineditum in Archivo Collegii Equitum, Comitum, & Judicum Mediolani, inter Majores Sylvaticæ ſtirpis Matthæus iſte recenſetur; tum in Chronicis manuſcriptis Collegii Medicorum hujus Metropolis à Cl. Johanne Sitono de Scotia, antiquæ eruditionis, præcipuè Mediolanenſis, peritiâ inſtructiſſimo confectis, adſcriptus legitur ſæculo XIV. *Matthæus Sylvaticus*, eidem Collegio; quinimò indicantur ejuſdem Pater *Faciolus*, uxor Domina *Eraſmina Lampugnana*, Domicilium in Regione Ticinenſi prope *S. Maurilium*, munera demum in Patria præclarè geſta, cùm inter Primores Urbis ad Civile regimen conſideret, ut nihil deſiderari ſolidius poſſit ad Civem hunc optimum Mediolano vendicandum.

Attamen ne nimio amore erga Patriæ gloriam abripi videar, diſſimulare nolo, non levia militare Salerno argumenta, ut Auctor Pandectarum ejuſdem Urbis Civis credatur. En quid acceperim per Epiſtolam à Nobili, atque erudito viro Ignatio Maria Como, Neapoli degente. In Cœnobio Salernitano S. Mariæ de Porta aſſervantur publicæ tabulæ in pergamena confectæ anno MCCCXLII. in quibus legitur *Dominus Matthæus Sylvaticus de Salerno Miles Regis, Phyſicus*. Eundem Salernitanum aſſerunt Octavius Beltramus in Deſcriptione Regni Neapolis (u), Antonius Caracciolus ex Clericis Regularibus in Libro *de Sacris Neapolitanæ Eccleſiæ Monumentis* (x), Antonius Maza de Rebus Salernitanis (y), & poſtremò Johannes Bernardinus Tafurius in Serie Chronologica Scriptorum Regni Neapolis, quæ in *Opuſculis Scientificis* celeberrimi P. D. Angeli Calogierà Venetiis imprimitur. Demum Bocutius Grillus Salernitanus in Opere manuſcripto *De differentiis pulſuum* hæc habet: *ut refert Matthæus Sylvaticus concivis meus in ſuo libro inſcripto: Pandecta Medicinalia Matthæi Sylvatici Medici Salernitani*. Addit verò prælaudatus Comus, Sylvaticam familiam jam extinctam, fruitam fuiſſe Nobilitate *Nel ſeggio detto del Campo*, ejuſque domum ibi extitiſſe, ubi ſurgit Eccleſia S. Mariæ Gratiarum. Itaque ſi veritatem amamus, conciliari hæc poſſunt aſſerendo, Matthæum Sylvaticum Mediolanenſem patriâ, Salernum profectum ibidem ſtudia coluiſſe, & ob excellentem Medicinæ peritiam ea Civitate donatum, dein relicto Salerni aliquo ex filiis, qui familiam propagaverit, reverſum in patriam obiiſſe ea munera, quæ in monumentis noſtris leguntur; niſi ſtatuere malis, duos floruiſſe ejuſdem nominis Sylvaticos Seculo XIV. Mediolanenſem unum, alterum Salernitanum. Sed de his penès eruditos judicium erit.

De hoc Opere Pandectarum parum æquè ſenſit Otto Brunsfeldius Medicus, apud Ducangium (z), tertiam quamque ferè dictionem corruptam, vitiatamque aſſerens, & exoticis vocabulis, quæ Necromanticorum potiùs, aut Dœmonum nomina videantur, refertum enuncians. Primum Ducangius excuſat, vitium hoc non in Auctorem, ſed in exſcribentium incuriam rejiciens; ſecundum verò, nempe vocabula,

quæ

(o) Num. XL. fol. 248.
(p) Cap. IV. pag. XCIX.
(q) Bibliot. Napolit. lit. M.
(r) Nobiltà di Milano lib. III. cap. XIII.
(ſ) Ateneo de' Letterati pag. 418.
(t) Scrittori Medici Milan. pag. 23.
(u) In præfat. Gloſſar. med. & inf. Latinitatis, num. 48.
(x) Pag. 182. (y) Pag. 257. (z) Pag. 124.

quæ horridam Brunsfeldio exhibent damnatorum nominum speciem, Medicis, ac linguæ præsertim Arabicæ peritis dijudicanda relinquit. Certè illo sæculo apud artis Medicæ cultores summo in pretio fuisse Matthæi Pandectas manifestè docet solicitudo, qua diversi Typographi ter uno hoc met anno imprimendas curavere, Neapoli, Bononiæ, & Mediolani; multoque magis evincit fervor subsequentium annorum, tanta contentione præla fatigantium, ut teste Orlando (a) sola Urbs Veneta, intra illius sæculi fines, quarta vice has Pandectas recuderit.

GEORGIUS TRAPEZUNTIUS.

Alterum profero librum, cujus Mediolanensem editionem hujus anni, nemo Scriptorum, quos hactenus legerim, refert. Is est *Compendium Prisciani de Partibus Orationis* à Georgio Trapezuntio elaboratum, primaque vice jam editum in hac Urbe anno MCCCCLXXII., ut ibidem innuimus. Susceperat hanc curam Trapezuntius, ut filium suum Andream latinis literis erudiret, sed ætatis ingravescentis molestiis, & tœdio, atque angustiis animi pressus victusque illam abruperat; tandem urgente apud ipsum solicitis precibus Cola Montano, incœptum opus absolvit. Id omne Trapezuntius enarrat; postquam enim in libri fronte Epistolam dedisset ad Andream filium, quem instituere utilioribus præceptis ac breviore via contendebat, alteram in calce ad *Colam Montanum suum* dirigit, scriptam Romæ IV. Kal. Novembres MCCCCLXXI. in qua se opus hoc in ejus gratiam absolvisse testatur, etsi laboriosum nimis, arduumque ob senectutem suam ipsi videretur: „ Jam enim (inquit) ut nosti, neque literas formare „ vacillanti manu, neque volumina evolvere sine in„ genti labore valeo; tamen, non existimavi posse „ me effugere nomen impietatis, si tibi omnium, „ quos aut vidi unquam, aut audivi, aut legi, ma„ ximè pio, quidquam denegarem, præsertim tam „ honesta petenti. Profueris enim hac compendii „ exactione non solum juventuti Mediolanensi, de „ cujus virtutibus, & disciplina solicitus hoc mihi „ onus imposuisti, sed ceteris quoque latinæ linguæ „ studiosis; neque tantùm in hoc compendio, verùm „ in aliis etiam operibus, quæ olim à me suscepta, „ deinde tœdio senectutis, & ingratorum odio in„ termissa, nunc toto animo meo tua pietate recrea„ to ad communem utilitatem perficientur; Me verò „ destituti operis infamia liberaris, quod ego cur „ deseruerim nihil aliud video, nisi Deo ita volente, „ ut cùm quatuor partes ad Andream filium meum „ scripsissem, reliquæ superessent quatuor, quas ad „ te scriberem, quem nec minus amo, quàm ipsum „ Andream, nec minus filium existimo. Illius enim „ Corpus mortale & corruptibile ex meo corpore „ genui, tuum verò animum ex meo animo, quod „ multo plus est, impressi ac formavi, ut quod de „ Jove ac Minerva Poëtæ fabulantur, tu de meo ca„ pite quodammodo & videri possis, & credi cu„ pias. Vale. „ Ex hac Epistola discimus, quo in gradu benevolentiæ, amorisque haberet Montanum Trapezuntius, quantique faceret Mediolanensia studia, cùm annis gravis, fractisque penè viribus, laborem hunc aggressus fuerit, ut facilior ad Eloquentiam adolescentibus nostris via sterneretur.

Quæ ad Georgium Trapezuntium pertinent, egregiè illustravit Auctor additamentorum ad Vossium in Ephemeride Veneta (b), ubi inter cetera ejusdem opera refertur *Invectiva in Theodorum Gazam*, quæ nunquam lucem adspexit. Ambrosiana Bibliotheca servat nonnullos manuscriptos Codices hunc titulum præferentes: *Georgii Trapezuntii in perversionem Problematum Aristotelis à quodam Theodoro Cage* (ita *Gazam* semper appellat) *editam*, *& Problematum Aristotelis Philosophiæ protectio*. Hunc

A ego crediderim librum eum esse, qui ab aliis *Invectivæ* nomine designatur. Dirigit eundem Auctor ad *Divum Alphonsum Aragonum Regem*, *& utriusque Siciliæ*, quem non tam patronum implorat, sed etiam Judicem in hac causa constituit, inquiens paulò post Epistolæ initium: „ Theodorus enim quidam natio„ ne græcus, moribus & ingenio barbarus, Aristo„ telis problemata perversione sua nuper evertit fun„ ditus, atque corrupit: quantumque in ipso est, „ & hanc philosophiæ partem è medio sustulit, & „ auctorem ejus Aristotelem tarditatis nota, amen„ tiæque affecit, cùm ineptias ei suas attribuerit. „ Ad hæc priscis etiam omnibus Aristotelis Interpre„ tibus ignorantiæ dedecus inurere in præfatione sua „ conatur, in vivos quoque tam medicos, quàm
B „ philosophos impudenter insultat; mihi etiam, qui „ antea quàm ipse, traduxeram, non parvam inju„ riam facit: sed quod ad nos attinet, totum sibi „ condonamus, nec aliam, præter rerum cognitio„ nem, petimus ultionem: philosophiæ autem, at„ que Aristotelis causam ad te Regem justissimum, „ & ipsius Philosophiæ studiosissimum deferre consti„ tuimus. Certiores enim sumus te, qui pro innata „ tibi humanitate, atque justitia, vel in rebus mini„ mis jus non contemnis, philosophiæ ac Aristotelis „ causam suscepturum, præsertim cùm ea res per„ petuo philosophantium præconio, utcumque abs „ te suscepta fuerit, non prædicari non poterit. „ Quare ut faciliùs tota possit cognosci causa, libel„ lum ad te scripsimus, tuoque nomini dedicavimus,
C „ in quo Theodori portenta, non omnia, plura „ enim penè sunt, quàm enumerari queant, sed tot „ quot sufficere putavimus è libris traductionum sua„ rum transcripsimus: & quid Aristoteles velit, quid „ Theodorus somniat, in lucem protraximus, ratio„ nemque ac viam aperuimus, qua universus Theo„ dori monstrorum acervus percipi potest, quaque „ diligenter legentibus patebit, quanta injuria philo„ sophantes insequitur, quanta ignominia priscos In„ terpretes è luce in tenebras trudit, ut putat, quas „ ignorantiæ notas Aristoteli philosophiæ parenti stu„ det inurere, quantam denique problematicæ phi„ losophiæ ignorantiam legentibus ipsum conatur in„ fundere, &c. „ In præfatione verò describit originem simultatum, quæ inter ipsum & Gazam intercesserant; ait enim, cùm Romam Theodorus ve-
D nisset, ut ingenium sibi divinum inesse ostentaret, captasse occasionem, qua Georgius docens è cathedra afferebat, *finem Oratoriæ facultatis esse persuasionem*, statimque insurrexisse, publicè contra ipsum declamando, ultimum Rhetoricæ finem non unum esse, sed duplicem; simili etiam contentione alteram à Gaza motam quæstionem memorat, quæ Trapezuntii sententiam everteret *de fine generationis rerum naturalium*; Verùm tum quia Græcus esse videretur, tum quia ignorantium injurias non persequi, sed contemnere consueverat, nihil se dixisse aut cogitasse profitetur Trapezuntius, quod Gazam posset offendere; Ipsum verò ait eâ patientiâ animos extollentem ad Nicolaum V. literas misisse, quibus Georgium absentem innocentemque conabatur oppri-
E mere, ac dedecore quanto poterat per injuriam, & nefas afficere; Quò circa in apertum bellum erumpens ita prosequitur Trapezuntius: „ Hæc omnia „ sic ipsi præ modestia nos condonaremus: ut nisi „ perseveraret in maledicendi, malefaciendique quan„ tum in ipso est proposito; nisique Aristotelis pro„ blemata dejici mala interpretatione sua videremus; „ hunc scribendi laborem non approbavissemus; „ quippe qui videamus non esse nobis honori amen„ tium sceleratorumque injurias persequi. Verùm „ quoniam tanto est cuique repulsio injuriæ, quam„ vis impotentis, ac defensio sui honestior atque lau„ dabilior; quanto unà omnes à legendis interpre„ tationibus perfidia ignorantiaque depravatis revo„ can-

(a) Origine della Stampa pag. 407.

(b) Tom. XVI. pag. 414. & seqq.

„ cantur ; non magis noſtrum, quippe qui nunquam „ de Theodoro calcitrante curavimus, quàm philo- „ ſophiæ ipſius ac veritatis protectionem libenter ſu- „ ſcepimus. Breviter igitur, primùm quàm indoctus „ in eligendis verbis ſit ; Deinde quàm rudis in in- „ telligendo Ariſtotele, & calidus in depravando „ ſenſu ipſius dicemus ; & ſic ante oculos omnium „ ponere curabimus quanta obſcuritas, quanta di- „ cendi aſperitas, quàm horrida componendi duri- „ ties, quàm aliena verborum à conſuetudine latinè „ dicentium poteſtas, quàm ineptè omnia denique „ in oratione ſua inveniantur.

In exitu hujus Invectivæ ad aliam quæſtionem ſeſe convertit, utrum videlicet legendum ſit in Evangelio (c): *Sic eum volo manere donec veniam, quid ad te?* an verò legi debeat, *ſi eum volo manere*, ut Theodorus Gaza, ejuſque aſſeclæ, quos ipſe *Caguleos* vocat, præfractè contendebant. Itaque Apologiam Evangelicæ lectionis ita exorditur: „ Hanc inter ſummæ dignita- „ tis viros, aut ſaltem ſummæ proximos, conten- „ tionem fuiſſe nuper audivi, quam quidem conten- „ tionem tantam extitiſſe ajunt, ut qui non *ſic eum* „ *volo manere* dicendum putant, emendandum illum „ Evangelii locum cenſeant ; idque ſi aliquando po- „ terunt, ex nunc ſe oſtendant facturos. Ea igitur „ ipſa repetam, quæ mihi ad præſtantem Patrem „ Petrum de Monte Brixienſem Epiſcopum conſcri- „ pta ſunt ; ſic enim & locus ille divinarum Scri- „ pturarum rectè traductus comprobabitur, & multi „ Ariſtotelici textus perverſi ab iſtis novis traducto- „ ribus, etiam quia poteſtatem naturamque *ſi* parti- „ culæ penitus ignorant, luce, ut dicitur, clarius „ patebit. „ Pergit deinde auctoritate, ratione, exemplisque textum Evangelicum propugnare, quin aliquid prorſus in noſtro Codice manuſcripto innuatur de illa ſententia, quam evulgaſſe Trapezuntium in Tractatu de iiſdem verbis, edito Baſileæ anno MDXLIII. refert Dupinius (d), Sanctum nempe Johannem Evangeliſtam morti minimè conceſſiſſe. Hanc controverſiam egregiè pertractavit Auguſtinus Calmet in erudita Diſſertatione *de Obitu S. Johannis*, Sacræ Scripturæ Commentariis inſerta.

Plura alia Trapezuntii Opera manuſcripta in pluteis Ambroſianæ Bibliothecæ adſervantur, nempe *Problemata Ariſtotelis* è græco traducta, & in varias claſſes diſtributa; *Ptolomæi* libri *de Motibus Cœleſtium*, ſeu *Magnæ compoſitionis*, de græca lingua in latinam converſi, additis Commentariis ; In calce hæc leguntur : *Pontifex ſummus Nicolaus V. volumen traducendum menſe Martii tradidit, & menſe Decembris anni ejuſdem, & librum traductum, & Commentarios vidit abſolutos, propter quos poſtea me deſtruxit, ut ſcedulæ oſtendunt per ignorantiſſimum Jacobum Cremonenſem appoſitæ*; Traductio librorum *Ariſtotelis de Animalibus* Nicolao V. dicata ; *Libri Rhetoricorum Ariſtotelis à Georgio Trapezuntio traducti* cum Scholiis margini adjectis ; *Logicorum Liber* ; *Commentaria in Orationem Ciceronis pro Q. Ligario* ; *Oratio in funere Fantini Michaël Veneti*. Græcè autem ſcripta hæc ſunt: *Oratio ad Johannem Coboclesium* ; *Anonymi Epiſtola, & ejus reſponſio* ; *Ad Efaiam Monachum, utrum natura conſilio agat*. In hoc argumentum græcè ſcripſit etiam Theodorus Gaza, cujus Opuſculum *Quod natura conſilio agat* in Ambroſianæ Bibliothecæ Codicibus manuſcriptis cuſtoditur. Libellum hunc non Theodori Gazæ, ſed Beſſarionis calamo elaboratum animadvertit Leo Allatius in *Diatribâ de Georgiis*, quam adnotationibus & ſupplementis auctam recudi curavit Jo. Albertus Fabricius (e), diligentiſſimo commentario Trapezuntii vitam & ſcripta illuſtrans.

(c) Johannis cap. ultimo.
(d) Biblioth. Eccleſ. Tom. XII.
(e) Tom. X. Bibliot. Græcæ pag. 721.

COLA MONTANUS.

De hoc viro, quem adeo laudatum à Trapezuntio proximè vidimus, quique publicum olim docendi munus in hac Urbe gerebat, vix apud nos memoria nominis, eaque ſatis iniqua, ut videbimus, perennavit. Patrem illi fuiſſe *Morelum Montanum*, captumque ab ipſo domicilium, dum apud nos ageret, *in domibus Abbatiæ Sancti Ambroſii*, conſtat ex publicis tabulis, confectis anno MCCCCLXXII., quo idem *Cola* typographicam ſocietatem iniit cum Antonio Zaroto Impreſſore Mediolanenſi, ut in Prolegomenis enarravi. Nullum hactenus literarium ejuſdem monumentum ad poſteros tranſmiſſum offendi, præter Orationem ſatis prolixam ab ipſo habitam coram Lucenſibus Patribus, ut eos ab inito cum Florentinis fœdere dimoveret ; iiſdem Laurentium de Medicis, tanquam tyrannum, ſacrilegum, efferatum, perculſumque Pontificio anathemate acerbiſſimâ invectivâ depingens. Aſſervatur hæc inter Codices manuſcriptos Bibliothecæ Ambroſianæ, videturque Montanus in hoc Officio Neapolitani Regis Ferdinandi partes egiſſe ; illius enim bellicam virtutem, ſapientiam, viresque ob pactum recentiſſimè cum Summo Pontifice fœdus, commendat. Tempus etiam quo in illo Senatu peroravit, ex eo colligitur, quòd in decurſu Orationis, Galeatium Sfortiam triennio antea contra Lucenſes ſolicitatum, & Florentiam à Johanne Galeatio Vicecomite primo Mediolanenſium Duce obſeſſam, ac ferè compulſam ad deditionem, niſi ejuſdem mors interceſſiſſet, octuageſimo circiter ab inde anno commemorat. Hæc omnia deſignant annum MCCCCLXXVIII. & ſequentem, quibus Sixtus IV. Pontifex Maximus Laurentium Medicæum Anathematis telo confixit, & Ferdinandus Neapolis Rex caſtra ad Florentinam Urbem admovit, referente Odorico Raynaldo ad illos annos. Quocirca credere fas eſt, Mediolano abeuntem Neapolim versùs Colam Montanum, Ferdinandi Regis gratiam iniiſſe, atque ob facundiæ ſuæ præſtantiam delectum, ut defectionem à Laurentio Medicæo Lucenſibus ſuaderet. Quo autem tempore, quave occaſione Urbem noſtram deſeruerit Cola, inferiùs patebit ; interim quæ Paulus Jovius in Elogiis Illuſtrium Virorum (f) enarrat, proferre lubet. Auctor præcipuus ille fuerat conjurationis quorundam Nobilium Mediolanenſium, qui Galeatium Sfortiam Ducem ſuum gladio aggreſſi, in Templo ac die, Sancto Stephano Protomartyri ſacro, anno MCCCCLXXVI. pluribus confoſſum vulneribus trucidavere. Odii tam immanis, quo in Galeatium Cola excanduerat, hic fomes extitit, Jovio teſtante, quòd Princeps ille Mediolanenſi imperio potitus, & aſperæ diſciplinæ memor, qua ſub ejuſdem magiſterio olim Puerulus ferulæ immitioris plagas exceperat, ut ruſtico duroque Præceptori vicem rependeret, publicè eundem, denudatis puerorum in modum clunibus, flagro juſſerat cædi ; eâ verò ignominiâ percitus Montanus, iræque impotentiâ vindictam meditatus, tanto livore incendit animum Olgiati diſcipuli ſui, aliorumque Nobilium Adoleſcentium, ut æmulaturi inanem gloriam, ſæpius à Magiſtro auribus animiſque ingeſtam Caſſii, & Bruti, qui tyranno Patriam liberandam curaverant, impium tandem facinus perpetraverint.

Patriam Montani, atque alia ad ipſum ſpectantia ſecuro teſtimonio diſcimus ex Corii Hiſtoria primæ editionis (g); Hieronymus enim Olgiatus, alter ex conjuratis, captus, juſſuſque à Judice nefarii ſceleris ordinem revelare, ſermonem ſuum ita exorditur : *Cola de Montanis de Sagio*, *Bononienſis*, *vir ſummi ingenii & eloquentiæ*, *præceptor meus* &c. Subjungit, ſe ab eodem frequentibus adhortationibus primò

(f) Tom. III. fol. 100. & ſeq. edit. Baſil. anni 1577.
(g) Ad annum 1476.

primò incitatum, ut arduum aliquid, dignumque viro Mediolanensi pro patriæ libertate aggrederetur; dein missum unà cum Nobilibus aliis juvenibus ad militiæ stipendia facienda sub Bartholomæo Colleonio, insciis prorsus parentibus, omnemque ideo moventibus lapidem, ut in domesticos lares filii reducerentur; quam ob rem Montanus è gratia Nobilium omnino ceciderat, vacuumque discipulis gymnasium deserere coactus fuerat; Verùm post varia suscepta itinera reversum in hanc Urbem, quæcumque amiserat recuperasse, summâque benevolentiâ atque honoris fortunâ apud primarios quoque Civitatis Proceres floruisse; At cùm mordacia quædam in Gabrielem Paverum (de quo suo loco sermo erit) epigrammata edidisset, jubente Principe in carcerem conjectum, vixque adnitentibus Amicorum precibus post decem dies è vinculis evasisse; hinc verò acerbiùs exasperatum non cessasse à querelis iraque in Galeatium, donec in exilium pulsus Mediolano valediceret, relictis tamen ibidem feralis odii seminibus, quæ postmodum in miserandam Sfortiæ necem erupere. Itaque ante annum septuagesimum sextum illius sæculi, saltem labentem, quo occisus est Galeaz, ab hac Urbe jam Montanus recesserat. Non diu tamen inultus stetit, exitu infelici sublatus. Siquidem Laurentius de Medicis Montano iratus, sive ob procuratam Galeatii Vicecomitis cædem, ut Jovius scribit, sive, ut congruentius videtur, ob maledicta in Oratione ad Lucenses contra ipsum prolata, in Alpibus Bononiensibus comprehensum, latronum more, laqueo præfocandum mandavit.

BARTHOLOMÆUS CAIMUS.

Postremum hujus anni ornamentum est literarius labor Civis nostri Mediolanensis, quem primò edidit Christophorus Valdarfer Typographus, è Veneta Urbe Mediolanum delatus. Inscribitur liber: *Interrogatorium seu Confessionale, per Venerabilem Fratrem Bartholomæum de Chaimis de Mediolano Ord. Min. compositum in loco S. Mariæ de Angelis apud Mediolanum*. Prodiit Bartholomæus è nobili Caimorum Familia, quæ à pluribus sæculis usque ad hanc ætatem in Urbe nostra florens, præclarissimos bello & pace semper edidit viros, quos, post Donatum Bossium, Corium, & Calchum, singillatim enumerat Paulus Morigia (h). Is despectis paternæ domus commodis, Evangelicam paupertatem amplexus est, Ordini Seraphico adscriptus, tantâque non minus sanctitatis, quàm doctrinæ laude conspicuum se reddidit, ut eum inter Franciscanæ Familiæ Viros Seculo XV. celebres retulerint, ac commendaverint Morigia, Possevinus, Picinellus, aliique. Henricus Willot in suis *Athenis Sodalitii Franciscani* (i) illum vocat *Sacrarum Literarum peritissimum*, hujusque peritiæ luculentum testimonium est Opus, hoc anno Mediolani excusum, quod Theologicæ doctrinæ succo refertum, sacrisque pœnitentiæ Ministris valde proficuum, adeò tunc acceptum omnibus fuit, ut in hac una Urbe intra paucos annos ter lucem aspexerit. Ad faciliùs promovendum regimen animarum, quod *Ars artium est*, ac periculi plenum si quis eo malè fungatur, quatuor explananda Auctor proponit, agens primò *De Confessoris ligandi atque solvendi potestate*; secundò *De Pœnitentis solerti ad Confessionem admissione*; tertiò *De circumstantiarum peccatorum diligenti investigatione*; quo in genere prolixius versatur, gradus omnes ac conditionem singularum artium ac Ministeriorum, culpis obnoxiam expendens; quartò *De Pœnitentiæ injunctione, ac peccatorum absolutione*. Porrò optandum esset, ut inviolata ad nos pervenisset stricta hæc & dilucida pernecessariam scientiam docendi methodus, solidis fundamentis innixa; cùm per subsequentem ætatem

Tom. I.

(h) Historia di Milano lib. III. cap. XXV.
(i) Pag. 57.

excrescentia in vastam molem volumina Theologorum, variis sese implicantium sententiis, illam visa sint potius opprimere, quàm illustrare.

De Loco item, nempe *S. Mariæ de Angelis*, in quo hic liber compositus dicitur, innuendum est aliquid; neque enim Cœnobium illud indicatur, quod eleganti Ecclesiæ ædificio amplisque Claustris in præsentia conspicuum, *Sancti Angeli* titulum præfert, sed alterum prope hanc Urbem extra navigabilem fossam magnificè extructum, ubi olim ædicula *Sancti Angeli* appellata, & tenue tugurium, ad Præpositum, & Canonicos S. Mariæ Fulcorinæ spectans extabat. Surrexerat illud anno MCCCCXVIII. liberali Mediolanensium pietate, qui, ut S. Bernardino Senensi, apostolicâ facundiâ hic concionanti, reverentiam, amoremque suum testarentur, ultro benignè cedentibus juri suo piissimis Fulcorinæ Canonicis, domicilium ducentum Cellarum Minoritis Fratribus erexere, tantaque pulchritudine exornatum reddiderunt, ut *Paradisus Mediolani* nuncuparetur. Succedentibus inde annis, seu fortuitò, seu malignitate hominum, feralibus flammis absumptum, vagam dispersamque hac illac, Fratrum ibidem degentium copiam reliquit, donec Ferdinandus Gonzaga, Supremus Mediolanensis Provinciæ Moderator, anno MDLI. restituendi in pristinum decus Cœnobii illius spem omnem abrupit. Siquidem veritus, ne ingruens hostis loci opportunitate uteretur ad mœnia securiùs oppugnanda, non tam superstites ab incendio semirutos parietes solo æquavit, sed vestigia ipsa tam venusti ædificii prorsus delevit. Obtinuit tamen, ut à Clementissimo Imperatore Carolo V. Literæ expedirentur, quibus injungebatur Primoribus Civitatis, ut novo intra Urbem extruendo Cœnobio Minoritis Fratribus spatium concederetur; illudque est, quod magnis subinde auctum incrementis adhuc incolunt, sub nomine antiquo *Sancti Angeli*, religiosissimi Observantiæ Fratres Minores. Jactum primum lapidem augustæ hujus Ecclesiæ à Johanne Angelo Arcimboldo die XXI. Februarii anno MDLII. refert in Annalibus Lucas Wadingus (l), fusiùsque narrat omnia, quæ ad hoc Cœnobium pertinent, in sua Chronologica Historia italicè scripta, quam de exordiis, atque incrementis Ordinis S. Francisci in Urbe Mediolanensi eruditè digessit, Fr. Petrus Nicolaus Bonavilla (m), de Ordine suo ac Patria benemeritus.

Addere nunc liceat Epigramma in calce hujus Operis excusum, ut lepidi aliquid huic narrationi inspergatur. Pro more illorum temporum metrico elogio commendandus erat Auctor, cùmque illustrem Familiam sortitus foret, ipsa quoque in partem laudis trahi debuerat. Itaque Poëta (quicumque tandem ille fuerit, neque enim nomen exprimitur), ut ad primam usque mundi adolescentiam vetustam ejusdem originem deduceret, Chaim Adami filium Chaimæ Gentis stipitem fixit; censuit enim argutiam aliquam elucere in carmine posse, si impœnitentem Fratricidam, cum Nepote Pœnitentiæ Magistro conferret, atque hunc veluti indignabundum induceret, quòd Avum agnoscere deberet Chaim, in patrato scelere mendacem, obduratumque. Quid insulsius excogitari poterat? At hæc erat libido Scriptorum illius ætatis, fabulis ineptiisque tum solutas, tum strictas numeris orationes infarcire, ut augustiora Familiarum initia facerent, earumque radices in alta remotiorum temporum caligine collocarent. Paria figmenta insanæ adulationis in decursu videbimus. Sed jam accipe Carmen ipsum:

Si quem pœniteat scel.rum, culpamque fateri
Aures Clavigeri Præsulis ante velit;
Non indignetur docti præcepta libelli,
Quique salutiferæ norma sit ampla viæ.

cc *Quis*

(l) Tom. X. fol. 17. edit. Rom. anni 1734.
(m) Pag. 66.

Quis credet? vetus abscondit sua crimina Chaim,
Culpam percusso Fratre negavit Abel.
Ex illo soboles Italas Chaima per oras
Crevit, & hos inter Bartholomæus erat.
Mundanas contempsit opes sub paupere dives
Francisco: nec Avum gaudet habere Chaim.
Quod Fratrem, dixit pater, occidisse negasti;
Ostendam culpam dissimulare nefas.
Et quo cuique modo præstet delicta fateri,
Si modo post ipsum sidera crimen amet.
Dixit ut hæc: sacrum sibi confecisse volumen
Pergit, non parvâ scripta legenda morâ.
Turba coit, plenumque suæ sitibunda salutis
Dignum te, repetit, Bartholomæe librum.
Nec mora, Christophorus populum coiisse fidelem
Valdafer attenta protinus aure notat.
Et saturemus, ait, dignandis agmina votis,
Deque Rhatispona quin damus artis opem?
Civibus hinc nostris Mediolanoque potenti
Impressit magnum maximus auctor Opus.

ANNO MCCCCLXXV.

Typographicæ artis beneficio ampla & commoda librorum fruges parata jam fuerat alendis Eloquentiæ, aliarumque omnium scientiarum studiis, cùm dissseminata per omnes ferme Europæ Urbes præla, edendis in lucem insignium virorum Operibus insudarent; soli Altarium Ministri nobili hoc munere carebant, atque ob divina ad Aras celebranda mysteria, uti cogebantur liturgicis libris, quos aut ætas corrosisset, aut non sine magno dispendio novus calami labor describeret. Diutiùs non tulit cum hisce angustiis luctari Sacerdotes suos Mediolanensis Ecclesia; quocirca hoc anno egregiam curam suscepit subdendi torcularibus Zarotti Sacros Codices, qui *Missalia* appellantur, primaque ceteris omnibus exemplum dedit, ut facilè comparanda hac merce, Rectoribus ac Mystis enormes sumptus adimerent. Exemplar unum Missalium ritus nostri primævæ editionis Ambrosiana ostendit Bibliotheca, characteris & chartæ præstantia, iis, quæ præsenti ætate excuduntur, longè antecellens. Frons ejusdem raro per ea tempora ornamento insignitur, incisâ nempe tabulâ, quæ S Ambrosium stantem exhibet, pontificalibus vestibus indutum, & Planeta in acutum desinente. Dextera manu flagellum tenet, sinistrâ Episcopalem Crucem Vexillum explicantem, quo symbolo designatam arbitror ejusdem constantiam, Augustæ fœminæ minis iræque obluctantem, ut Catholicæ Fidei candorem, atque Ecclesiæ suæ jura, fremente licèt Cæsaris Aula, imperterritus propugnaret. Mitræ, quæ caput præcingit, tres impendent coronæ, Laureolas fortasse adumbrantes, quas diverso sanctorum Operum genere sibi eximius ille Antistes promeritus fuit; primam imponere æternus Pater, reliquas sustentare manibus videntur gemini Angeli, explicatis alis per aërem volitantes; lateribus adstant proprio nomine indicati hujus Ecclesiæ Defensores Sancti Protasius & Gervasius, palmam atque ensem ferentes; pone verò eandem paginam Annunciatæ Virginis incisa pariter effigies conspicitur, Angelicæ Salutationis verbis in Coronide duplicis arcus expressis. In hoc Missali præcipuè describuntur ritus omnes, quibus celebrari tunc solebant Ambrosiano more postremi tres dies sanctioris Hebdomadæ, atque ex iis discimus, perseverasse in Metropolitana Mediolanensi Ecclesia etiam sub exitum Seculi XV. antiquum institutum, quo Pueri, educati instructique à Scholarum Magistris, sacras obibant functiones, canebantque alternatim Responsoria in Choro. Siquidem ibidem præscriptum legitur: *Tunc minor Magister Chori, seu Scolarum, cantat primum versum solus in pulpito, stans in medio Puerorum .... Magister cum pueris respondet .... Unus Puerorum solus cantat priorem versum in pulpito* &c. Sublatum fuisse hunc morem à Sancto Carolo Borromæo inde arguo, quòd, cùm mentionem Puerorum reperiam in Missali edito anno MDLX., in altero anni MDXCIV. substitutos Pueris Clericos video. Citiùs abrogata fuit Missa de *Sancto Jobo*, quæ in hoc Missali legitur post Solemnitatem diei Pentecostes; in eo enim, quod emendatum, atque impressum Mediolani prodiit anno MDXXII. nusquam occurrit. Demum celebrem illam contra Gallos missam ob Victoriam Parabiagi, excusam ad calcem refert hic liber; eandem retinuere editores enunciati proximè Missalis, sed Gallorum nomine prorsus expuncto. Verùm quid de hujusmodi Liturgia sentiendum sit, consule eruditam Dissertationem Cl. Collegæ mei Nicolai Sormani, qui argumentum hoc egregiè illustravit, edito recenter libro *De Anathemate S. Ambrosii contra Gallos*.

Neque desiderari debuere sacri libri, qui *Breviaria* appellantur, ad quotidianas in Templis divinæ Psalmodiæ laudes Deo persolvendas. Christophorus enim Valdarfer, illos eodem hoc anno edidit, charactere ac charta nitidissimis. Verùm ne primus foret in hisce libris vulgandis, gloriam hanc occupaverant superiore anno Taurinenses Typographi Johannes Fabri, & Johanninus de Petro, impresso ibidem *Breviario Romano*. Liber iste Ambrosiani Officii, quem Valdarfer impressit, titulo ac præfationibus caret, statimque exorditur ab Hymno *Te Deum*. Nullæ in ipso aut è Sacris Scripturis, aut è Sanctorum vitis decerptæ lectiones occurrunt, diversoque prorsus ordine ab iis, quibus nunc utimur, in Psalmorum ac precum designatione procurrit; hoc enim beneficium inter cetera nobis præstitit immortalis memoriæ, divinique cultus amantissimus S. Carolus Borromæus, qui omnia ad sacras laudes Deo quotidie à Sacerdotibus offerendas spectantia, mira perspicuitate ad antiquum hujus Ecclesiæ ritum digessit, adhibito in partem nobilis curæ unà cum aliis doctis viris Petro Galesinio, in Ecclesiastica eruditione egregiè versato, cujus etiam sunt lectiones de vitis Sanctorum, quæ Breviario ejusdem Sancti Archiepiscopi jussu tunc edito insertæ, præsenti quoque ævo recitantur in eorundem Natalibus.

BONACURSIUS PISANUS.

Claruit per ea tempora non mediocri opinione eruditionis *Bonus Accursius*, seu *Bonacursius Pisanus*, Eloquentiâ, peritiâque græcæ etiam linguæ optimè instructus. *Pisani* nomen, non patriæ indicium, sed familiæ cognomen suspicari mihi aliquando ex eo licuit, quod *Pisanorum* familia, ætate quoque nostra inter honestas Mediolanenses recenseatur. Dubium tamen omne diluit Philelphi Epistola (a) ad ipsum data anno MCCCCLXVII., in qua hæc scribit: *Ceterùm, quia tu Columbis his delectaris, quos à Nobilitate patriæ tuæ Pisanos vulgò nomi-*

(a) Lib. XXVIII. fol. 193.

minant, *par tibi unum apud me servatur*. Nihilominus Mediolani Bonacursius moram egit diuturnam, & rem literariam constanti labore promovit, celebrioribus veterum Auctorum operibus emendandis, edendisque in lucem semper intentus. Præceptorem habuit Franciscum Philelphum; id enim ipse met testatur in Epistola prævia ad *Valerii Maximi librum de Dictis*, *& Factis* hoc anno Mediolani impressum, in qua hæc leguntur: „ Videmus Plutarchum Che„ ronensem apud Græcos, quem vir utriusque lin„ guæ peritissimus, ac nullius doctrinæ ignarus Fran„ ciscus Philelphus Præceptor meus traduxit ad no„ stros, magno ab eruditis omnibus haberi in pre„ tio. „ Inde verò inter illos summum amicitiæ fœdus coaluit, ut docent Epistolæ plures, quas ad Bonacursium Philelphus conscripsit. Antequam in hac Urbe domicilium statueret, Oratoriam artem professus est publico in gymnasio, nobilesque adolescentes erudiendos suscepit, quos Philelphus memorat, (b) eidem affluentiam discipulorum exoptans. Quo autem in loco latinas literas doceret, adnotatum non vidi, Ferrariensi fortasse in urbe gymnasium aperuit; ibidem enim editas fuisse ejusdem animadversiones in C. Julii Cæsaris Commentaria anno MCCCCLXXIV. refert Orlandus (c), hujusque rei in Philelphi Epistolis lumen aliquod elucet, in quibus Pisces majores Padi, vulgò *Sturiones*, Bonacursii dono, à se receptos enunciat. Demum post annum septuagesimum tertium illius seculi Mediolanum profectus, invitante eodem Philelpho (d), in Urbe quoque nostra literarium ludum aperuit; Id enim conjicio ex Epistola Joh. Francisci Marliani, præfixâ libris Conviviorum ejusdem Philelphi, & datâ Ticini, anno MCCCCLXXVII., quæ sic incipit: „ Cupio „ jamdiu, ut nosti Francisce mi Philelphe, & vi„ dere, & legere libros, quos edidisti Conviviorum „ Mediolanensium; acceperam enim ab aliquibus, „ sed in primis à disertissimo Præceptore meo *Bona„ cursio Pisano* maximè in hujus compositione codi„ cis, tui vires ingenii declarasse. Verum &c. „ Quidquid tamen sit, ad locupletandam rarioribus libris literariam Rempublicam totum se contulit, ac primò vulgavit *Isagogicum libellum* Augustini Dati Senensis, qui totus selectis floribus decerptis ex Ciceronis libris, & Orationibus constat, hujusque editionis rationem reddit Bonacursius in Epistola ejusdem fronti præfixa, inquiens: „ Neque enim nostræ tempe„ statis viri, qui facundia clarent, negligendi sunt; sed „ eò majore habendi in laude, quò laboribus suis „ ceteros ad eloquentiam comparandam faciliùs con„ ducunt. „ Sanè quantum Augustinus Datus Oratoria, & Philosophica facultate polleret, illius opera primùm Senis edita anno MDIII., ac postmodum Venetiis MDXVI. dilucidè ostendunt; id autem commemoravi, cùm iisdem nonnulla, quæ ad nos pertinent, interserantur, Orationes nempe ab ipso habitæ ad Duces per id tempus Mediolano imperantes. Huic libello *Bonacursius* adjecit *Laurentii Vallæ Elegantias*, non quidem omnes, sed selectiores, quas idcircò appellavit *Vallæ adipem frugaliorem* in Epistola iisdem apposita, & ad calcem unà cum aliis hujus Scriptoris edenda. Id autem omne in gratiam præcipuè Filiorum *Cichi Simonettæ* adornavit, ut in Oratoria facultate faciliùs solidiùsque proficerent.

Imprimendos deinde curavit *Ovidii Metamorphoseon* libros; qua in re quid ipse præstiterit, ut nobilior editio post Romanam Andreæ Aleriensis Episcopi, & Bononiensem pararetur, in Epistola prævia compertum facit his verbis: „ P. Ovidium Nasonem „ Metamorphoseon meâ operâ correctum, atque „ emendatum, imprimendum curavi. Verùm cùm „ diligentiùs quærerem quæ prisci Scriptores literis „ mandaverunt, incidi in Cœlium Firmianum La„ ctantium Placidum, qui in Statii Thebaida scri„ psit, Virum meâ sententiâ & diligentissimum, „ & disertissimum, & qui in fabulas ejusdem Poëtæ „ commentatus est. Cujus ego ingenium non potui „ equidem non mirari; nam incredibili quadam bre„ vitate fabulam quamque complectitur, & inter„ pretatur. Quæ omnia ita in hoc opere inserui, ut „ nimiam pulchritudinem præseferant &c. „ In hoc tamen lapsus est Bonacursius, quòd Commentaria in Statii Thebaidem tribuerit Cœlio Firmiano Lactantio, qui temporibus Constantini Magni Nicomediæ Rhetoricam docuit, cùm Auctorem illa habeant alterum Lactantium nomine Placidum, ætate posteriorem Boëtio, & Sedulio, quos citat, quamvis revera antiquissimus & ipse sit, quemadmodum optimè animadvertit Fridericus Lindenbruch in admonitione ad Statii opera, edita Parisiis anno MDC. Novo etiam ornamento editionem hanc auxit Bonacursius, Ovidii nempe vitâ ab ipso collectâ.

Historiæ Augustæ Scriptores, quos anno MCCCCLXV. Mediolani editos propugnavi in Prolegomenis, lucem hoc anno iterum videre cum additamentis Bonacursii Pisani; curavit enim, ut ipse ait in calce Epistolæ præviæ, imprimendos Auctores omnes, qui à Julio Cæsare ad Justinum Constantinopolitanum usque, vitas ac res gestas brevi compendio complexi sunt. Itaque antiquis hujus Historiæ Scriptoribus addidit Eutropii de Romana historia libros X., & Pauli Diaconi libros VI., quos à se diligenter perlectos, atque accuratissimè emendatos testatur. In fine sequitur vita Svetonii ex Domitio Calderino, & Sicco Polentone, cum Ausonii Carminibus. Hunc librum, aliosque omnes superiùs memoratos, editosque anno præsenti dicavit *Cicho Simonetæ Equiti aurato*, *ac Ducali Secretario*, quem propitium Auspicem nactus, fortunarum etiam omnium suarum Auctorem grata commemoratione testatur.

Quando autem hìc mentio incidit præstantissimi hujus viri *CICHI SIMONETÆ*, non abs re erit aliqua innuere, non ita facilè ex historiis petenda, quæ præclaram ejusdem indolem, & pronum semper animum ad fovenda patrocinio ac beneficiis studia literarum ostendunt, atque ideo ejus nomen illustrius gratiusque posteris reddent. Ortum illius Majores duxerant *Cacurii* in Calabria, ut in sua *Pantopologia Calabra* testatum facit P. M. Elias de Amato, verbo *Cacurium*. De ejusdem familia nullum nobilius elogium desiderandum crediderim, quàm quod Franciscus Philelphus Epistolam dirigens ad Johannem Jacobum, Cichi filium, in hæc verba conscripsit (e): „ Non es nescius, Simonetas tuos, viros optimos & „ præclaros, jam annos circiter sexaginta, magna „ cum laude apud Sfortianos Principes assiduè ver„ satos in hanc usque diem non dignitate minus, & „ gratia ceteris omnibus, quàm fide integritateque „ præstitisse. „ Data est hæc Epistola anno MCCCCLXXII.; proinde verò, cùm à sexaginta jam retro annis virtus & nobilitas præstantissimæ hujus stirpis eluxisset, apud hos insignes copiarum Ductores, metiri quilibet potest claritatem generis, à quo spiritus digni Principum benevolentiâ in Nepotes derivarentur.

Profectus inde in hanc Urbem Cichus, Francisco Sfortiæ Patri, & Galeatio Mariæ filio Mediolani Principibus acceptissimus fuit, tantaque fide atque observantia erga illos se gessit, ut unus propemodum à consiliis esset, remque omnem amplissimæ hujus ditionis summo penè auctoritatis imperio moderaretur. Imò sublato, Conjuratorum perfidiâ, postremo hoc Duce, Tutor unà cum Principe matre datus infantulo Successori, in eo gravissimo nutantis principatus periculo, singulari adeò dexteritate prudentiâque publica negotia administravit, ut in illius ferme unius laudem cesserit restitutus rebus turbulen-

(b) Epist. lib. XXX. fol. 208.
(c) Origine della Stampa pag. 268.
(d) Epist. lib. XXXII. fol. 224.
(e) Epist. lib. XXXV. fol. 250.

lentiſſimis ordo; & firmata ſedatis tumultibus pacis tranquillitas. At hæc fuſiùs enarrata legi poſſunt in Corio, aliiſque Hiſtoriæ Mediolanenſis Scriptoribus; Quod ad rem literariam attinet, id unum proferre ſatis foret, certatim confluxiſſe ad Cichum, tanquam ad alterum illius ætatis Mecœnatem, quotquot in hac Urbe excellentis doctrinæ facundiæque laude florebant; Bonacurſium Piſanum jam vidimus in hunc unum oculos intendiſſe, ut æquum literariis ſuis laboribus æſtimatorem, atque Patronum deligeret. Boninus quoque Mombritius præcipuum illud curarum ſuarum opus, adhuc raritate & pretio venerabile, vitas nempe Sanctorum alphabeticè digeſtas, ac gemino prægrandi volumine comprehenſas, honeſtatum voluit illuſtri Simonetæ nomine fronti inſcripto, eundem non tam arbitrum belli paciſque, quàm literarum Præſidium ſtricto metris encomio deprædicans. Quot Epiſtolas ad ipſum dederit Franciſcus Philelphus, græcæ latinæque eloquentiæ præſtantiâ clariſſimus, cuilibet earundem Elenchum per currenti, in impreſſo Venetiis codice obvium eſt diſcere; In iis autem, quanta comitate amoreque bonas artes viroſque literatos Cichus complecteretur, paſſim Philelphus poſteros monet. Inter cetera Auctor ille profitetur, ſe ad hunc nobilem virum veluti ad aram ſalutarem in rei domeſticæ anguſtiis confugiſſe, nec irritis votis; Siquidem cùm aliquando inopiâ premeretur, nec apud Principem quidquam proficerent preces, Cichus ſpontanea largitate, ſplendidoque animo uberem alimoniæ copiam ad Philelphum dono miſerat, adjecta etiam non vulgari pecunia, ut ipſemet grata Epiſtola ad eundem ſcripta (f) memorat inquiens: „ Darem equidem hanc in rem literas ad te pluribus, ni vererer viſum iri quibuſdam, id ob eam rem à me fieri ob plurima in me tua & maxima beneficia, utpote qui nunquam defatigeris me pulcherrimis donis quotidie cumulare. Dediſti ad me antea ſemel & iterum cum alia munuſcula, tum etiam non vulgarem pecuniam. In præſentia verò cùm accepiſſes me cibi potuſque inopia non mediocriter premi, quoniam quæ mihi mei muneris præmia conſtituta fuerant, non diſſolverentur, non mediocrem vim & vini & tritici ad me miſiſti dono. „ Ne autem ſoli Philelpho reſervata hæc beneficentiæ amplitudo videri poſſit, juvat in laudem tanti viri exordium prædictæ Epiſtolæ huc transferre. „ Niſi ego te, mi Ciche, non diligam ſolùm, ſed & colam & obſervem, ſim planè accuſandus ingratitudinis, idque cum aliis permultis. Cui enim non ades in tempore, non ſtudes, non benefacis? Es tu profectò egregia quadam incredibilique virtute, ut ea ſanè tanta, quanta conferendum tecum novi alium neminem. Non enim ea in te adumbrata eſt inani quapiam, atque ſimulata bonitatis imagine, ſed expreſſa penitus & perſpicua, firmiſſimiſque nitens atque hærens radicibus. Quo fit, ut omnia tibi Deus in dies magis, magiſque fortunet, & ita fortunet, ut præſtantiæ tuæ magnitudine, ſuperata invidia, & ameris ab omnibus, & admirationi habearis.. „

Neque liberalitas tantùm, aut ſumma Cichi auctoritas in cauſa fuit, ut Eruditorum cœtus frequens eidem adſtaret, nominiſque famam longè protenderet. Validius amori omnium incitamentum fuere eximiæ animi dotes, ac præcipuè ſingularis doctrina, qua mirè excultus, accedente etiam plurium linguarum peritia, teſte Morigia (g), ſupra ceteros eminebat. Inter Codices manu exaratos Bibliothecæ Ambroſianæ extant Epiſtolæ Petri Candidi Decembrii, celebris per ea tempora Scriptoris, earumque non paucæ numero ad Cichum diriguntur, hoc titulo ferè ſemper inſcriptæ *Ciecho Simonettæ Viro Doctiſſimo*. Teſtes autem conceptæ ſummæ opinionis de illius præſtantia in literis, ſunt libri, quos à ſe elucubratos, Cichi judicio Decembrius ſubdebat. Numero LX. ejuſdem Epiſtolarum, quæ adhuc ineditæ ſunt occurrit Diodori Siculi ſextus decimus liber è græco ab ipſo translatus, ad Cichum miſſus, ut de illo pro ſuâ in græco idiomate peritia ſententiam ferret; alibi (h) metricum ſuum opus eidem offerens hæc ſubjungit: *Tu ſi verſus meos trutinæ impoſueris, memento altera ex lance fidem ac ſimplicitatem meam ponere, ſic enim minus ponderis habitura ſunt errata mea*; Demum (i) Ariſtotelis partem è græco traductam; Res geſtas Franciſci Sfortiæ ab origine ejus uſque ad pacem ultimò cum Venetis factam, brevi & emendatiſſimo opuſculo deſcriptas (l), (ut alia ſileam) ſapienti Cichi examini perpendenda committit. Imò cùm aliquod inſurgeret literarium diſſidium, Cichum veluti Oraculum utraque pars conſulebat. Id contigiſſe inter memoratos Scriptores ex impreſſo codice Epiſtolarum Philelphi, & manuſcripto Decembrii colligo. Conſcripſerat iſte poëticum quoddam Eulogium in laudem clariſſimæ Virginis Luciæ Sfortiæ. In eo nonnulla reprehendenda adnotavit Philelphus, ejuſdem hoſtis acerrimus; præcipuè verò improbandum cenſuit, quòd Franciſcum, Luciæ patrem, appellaſſet *Ligurum Ducem*. Itaque ſcripſit ad Cichum, caſtigationum ſuarum momenta exponens (m); atque ad hanc poſtremam fulciendam inquit: *Urbem Mediolanum non in Liguribus, ſed in Inſubribus ſitam eſſe*. Non ſegnis fuit Decembrius ad repellendam injuriam, prolixam & ipſe ad Cichum epiſtolam ſcribens, qua veterum recentiorumque Auctorum teſtimoniis cauſam ſuam tuebatur (n); nec una contentus, alteram dedit (o) ad uberiorem dictis ſuis lucem affundendam. Cui palmam Cichus contulerit, codices ſilent; perſpicuè tamen hinc diſcimus, præclara in exiſtimatione ſapientiæ apud doctiſſimos ſui temporis viros habitum illum fuiſſe.

Dolendum quidem eſt, inſignem hunc Equitem adverſæ fortunæ ludibriis ſuccubuiſſe, raptum, ut omnes norunt, in carcerem, ac ſecuri percuſſum, invidiæ præpotentis libidine; direptam etiam domum, populata prædia, filios per orbem terrarum ſparſos dolet coævus Fulgoſius (p). Sed immeriti funeris ornamentum fuere Bonorum omnium lacrymæ, ac teſtes publici amoris Inſcriptiones ſepulchro appoſitæ, quas Corius refert (q); Ejuſdem autem poſteritas noſtræ Urbi redonata, in Eccleſia Romana, in Foro, in Caſtris, in Aulis ſplendidiſſima ſemper floruit, vigetque adhuc in Comite *Antonio Simonetta*, qui acceptum à magno Avo hereditarium erga literas amorem, inſtructa domi divite Bibliotheca, admiſſiſque ad frequentes eruditos congreſſus viris Nobilibus, humaniſſimè oſtentat.

Redeo jam ad Bonacurſium, qui poſtquam expoliendis inſignium Auctorum latinis Operibus plurium annorum labores impendiſſet, ad græca quoque in lucem edenda ſtudium convertit. Igitur anno MCCCCLXXX. *Compendium octo orationis partium* Conſtantini Laſcaris, quod græcè tantùm legebatur, latino quoque idiomate expreſſum vulgavit, illudque *Julio Pomponio*, Viro Clariſſimo nuncupatum voluit, præfixâ operi Epiſtolâ ex hac Urbe datâ, in qua inquit, opera ſtudioque ſuo effectum eſſe, ut Venerabilis, & græcè ac latinè doctiſſimus *Johannes Monachus Placentinus* Erotemata hæc Laſcaris in latinum transferret; ita enim iis, qui græcæ literaturæ peritiam aſſequi optabant, rem perutilem ſe facturum arbitrabatur. *Eſopi* etiam *vitam & fabulas* Mediolanenſibus prælis ſubdidit, adjecta interpretatione *Rynucii Thettali*, viri docti & diſerti, ut idem Bonacur-

(f) Lib. XXXIII. fol. 131. à tergo.
(g) Hiſtoria di Milano cap. XLIII. pag. 684.
(h) Epiſt. CXIII. (i) Epiſt. CXXI.
(l) Epiſt. CLXXXIII.
(m) Epiſt. lib. XVI. fol. 120.
(n) Epiſt. CX. (o) Epiſt. CXXXI.
(p) Lib VI. de humanis caſ. ac fortunæ variet. prope fin.
(q) Hiſt. Mil. ad an. 1480.

nacursius testatur in Epistola ad *Johannem Franciscum Turrianum Ducalem Quæstorem*; Quin imò ratus, ne hoc quidem beneficio satis consultum commodo Juventutis, alteram molitus est editionem, quam eidem Turriano dicavit, hæc scribens: „ In superiore codice, ut nosti, imprimi curavimus Æsopi „ fabulas græcis & literis, & verbis &c. Nunc verò „ quo major liberis tuis ac facilior aditus sit ad „ utramque linguam & græcam, & latinam, quasdam *electiores fabulas*, quæ in communi sunt nostrorum hominum usu, ita singillatim in eisdem „ paginis informari curavimus, ut in eodem latere „ habeatur ex dextera parte græcus, ex sinistra autem latinus sermo. Hoc enim pacto verbum quasi „ verbo respondebit, sine longa inquisitione.

A

Lexicon item *Græco-latinum* in lucem protulit, præclarissimo charactere, sed absque Loci, temporis, & Typographi indicio, procul dubio tamen in Urbe Mediolanensi; id enim apertè docet præcedens eidem Epistola, quam *Bonus Accursius Pisanus Viro Literatissimo, ac gravissimo Johanni Francisco Turriano, Ducali Quæstori inscribit*. In ea, postquam græcæ linguæ, ac Lexici ad eam addiscendam, percipiendamque veluti manu ducentis, necessitatem exposuit, Auctorem prodit, curamque omnem ab ipso adhibitam, ut explanato per dispo-sita passim præcepta tramite quisque incederet, atque in apicem græcæ Literaturæ, nullo alio Præceptore indigens, eniteretur. Ait igitur: „ Fateor equidem „ cum alios quosdam, tum Constantinum Lascarim „ nostrum illum, de significatis verborum pulcherrima „ præcepta tradidisse; Defecisse autem in quibusdam „ etsi admodum paucis: quoniam non omnino calleret nostram latinitatem. Verùm modò post illum, „ oblatus nobis est Frater Johannes Crastonus Placentinus Carmelitanus, vir profectò meâ sententiâ cum græcè, atque latinè peritissimus, tum „ moribus excultus gravissimis, atque sanctissimis, „ in cujus ore nullum mendacium inest, nulla vanitas. Is cùm intelligeret, quæ latino sermoni necessaria admodum essent, vidissetque quæ & à Constantino Lascari, & ab aliis quibusdam in medium „ elata forent, non dicam inconsideratè, sed minus „ eleganter & propriè; voluit pro sua bonitate tanto errori occurrere, & ea omnia emendare, quæ „ non emendatè ac dilucidè tradita judicasset. „ Prosequitur inde methodum regularum in hoc libro servatam singillatim indicare; ac demum Epistolam claudens hæc ad Turrianum scribit: „ Ego autem „ operam dedi, ut hæc præcepta, itaut dixi, in „ ordinem redacta imprimerentur, quo non solùm „ in hac felicissima patria, sed per universam Italiam „ nomen tuum, quod per se splendidissimum est, „ diffunderetur, omnesque tibi agerent gratias immortales, cujus ductu atque auspiciis tanta utilitas unicuique esset oblata. „ Neque hîc diligentia amorque studiorum Bonacursii quievit. Alterum literis beneficium paravit, Mediolanensibus typis committens *Vocabularium Latino-græcum, ut per ordinem latini Alphabeti*, quemadmodum ipse ait in Epistola prævia, *omnia ferme verba, quæ in usum communem cadunt vel Oratorum, vel Poëtarum, quo pacto græcè interpretari debeamus, in medium sint prolata; nam si pulchrum est græca vocabula exponere latinè, quanto esset pulchrius quæ latina sunt, per græca verba reddere dilucidiora?* Hunc etiam laborem susceperat Johannes Monachus Placentinus, eumque meritis laudibus celebrat Bonacursius, dicans hunc librum *Clarissimo viro Antonio Bracello Jurisconsulto primario, ac Ducali Senatori*.

B

C

D

E

Usque ad annum MCCCCLXXXV. protractam à Bonacursio nobilem curam locupletandi literario censu studia Mediolanensis juventutis invenio; eo enim anno *Epistolas Familiares Ciceronis* edidit, Hubertini Clerici Crescentinatis Commentariis illustratas, dicavitque Mecœnati suo *Johanni Francisco Turriano*. Ad calcem legitur Epistola ejusdem Hubertini ad Bonacursium data, cujus initium non abs re erit hìc referre, cùm ea, quæ hucusque diximus de egregio hoc viro, veluti complectatur. Ait igitur: „ Cùm jam multos & eosdem utiles libros, vir eruditissime Bonacursi Pisane, operâ tuâ imprimendos „ curaveris, non contentus ea, quam jam plurimis labore tuo utilitatem attulisti, cupiens & in dies majorem afferre, sæpenumero me hortatus es, ut quæ „ inter legendum interpretandumque idoneos romanæ linguæ auctores optima & probatissima adnotassem, ea tandem ad studiosorum hominum utilitatem ederem &c. Tibi plurimum debuit studiosa „ juventus, quòd me ad hunc laborem impulisti ejus „ causâ, cui & ingenio tuo, & labore assiduè consulere studes, non modò latinos, verùm etiam & „ græcos codices ita in medium afferens diligenter „ impressos, ut jam nemo possit, qui non discat, „ nisi negligentiam suam accusare &c. „ Post hunc annum nihil offendi Bonacursii studio emissum in lucem, adeòque suspicari licet, illum, aut ferali teterrimæ luis, tunc per Urbem nostram grassantis, morbo consumtum, aut eludendi periculi solicitudine abreptum in patriam remeasse. Quicumque tamen ejusdem exitus fuerit, perenni apud nos dignum memoria, ob auctam Mediolanensis Civitatis gloriam, nemo inficiabitur; cùm illius ope industriaque id laudis accesserit prælis nostris, ut in adornandis Lexicis utriusque simul linguæ, græcæ & latinæ, ceteris omnibus exemplo præiret.

JOHANNES CRESTONUS.

Neque dimittendum reor insalutatum *Johannem Monachum Placentinum*, cujus diligentissimi labores tot nobis emolumenta in re literaria peperere. Præclaram memoriam, quam de illo posteris prodidit Trithemius, suæ Carmeliticæ Bibliothecæ inseruit Petrus Lucius (r); in hunc autem modum Elogiū conscripsit: „ Jo. Placentinus, vir undequaque doctissimus, Theologus & Rhetor celeberrimus, ingenio promptus, & „ disertus eloquio, græcæ ac latinæ linguæ peritissimus, quippe qui multa eleganter traduxit, fertur „ complura scripsisse opuscula, quibus nomen suum „ immortalitati consecravit, è quibus vidi dumtaxat „ *Vocabularium græcum*, opus profectò utile & necessarium; Extat ejus & aliud volumen minus, „ ubi latinum Græco præponitur. Ad Lodovicum „ Donatum Episcopum Bergomensem è Græco Psalterium de verbo ad verbum propriissimè transtulit, „ quod opus nemo dignè laudare sufficit, in qua „ græcam translationem præmisit Literis græcis, & „ suam subnectit latinis; Epistolas & plures elegantes ad diversos composuit. Alia quoque multa „ scripsisse dicitur, quæ ad notitiam meam non venerunt. Claruit sub Innocentio Papa Octavo, & „ credo eum adhuc vivere. „ Hinc discimus non incongruum esse, usque ad extremos Seculi XV. annos Placentini hujus vitam productam opinari, cùm anno MCCCCXCII. Trithemius hæc scriberet. Multò tamen antea singularis doctrinæ famam Johannes Placentinus sibi jam comparaverat; video enim *Masellum Veniam Beneventanum*, cùm novam Operum S. Ambrosii collectionem edendam Mediolani adornaret, in dubiis rebus ad Monachum hunc tanquam ad Oraculum confugisse. Hærebat anceps Masellus, num liber ille Sanctissimi Antistitis nostri, qui passim *Hexameros* appellatur, inscribendus potiùs esset *Hexaemeron*, cum secundo *e* aspirato, atque hanc postremam vocem amplectens rationem reddit in prævia Epistola ad *Ambrosium Coranum Eremitariæ Religionis S. Augustini Generalem Vicarium*; inquiens: *cùm de illa dubitarem, virum & latinarum, & græcarum literarum peritissimum Johannem Placentinum* Mo-

(r) Pag. 53. Flor. 1593.

Monachum conſului, ab eoque, quæ infra ſubnectam, perdidici. Sanè eandem inſcriptionem *Exaemeron* in nova S. Ambroſii Operum editione Maurini Monachi retinuere. Quo anno in lucem prodierit hic Maſelli labor, colligi nequit ex codice impreſſo, qui omni caret adnotatione temporis, loci, & Typographi; cùm tamen dicatus ſit *Ambroſio Corano*, ſeu *de Cora*, cui, anno tantùm MCCCCLXXVI. demandatum fuit munus Generalis Vicarii, quique in ea dignitate diu non perſtitit, ſequenti anno in Generalem Miniſtrum delectus, quemadmodum ad eos annos refert Aloyſius Torellus in *Sæculis Auguſtinianis*, manifeſtum fit tempus editionis hujus Mediolanenſis; ſimulque elucet, quanta etiam per illam ætatem opinione doctrinæ floreret Monachus Placentinus.

Familiæ cognomen ſiluere Scriptores, cœnobiticæ tantùm vitæ titulum ejus nomini addentes; memoratus Lucius (f) conjecturæ locum fecit inquiens, ſe non abhorrere ab eorum opinione, qui aſſerunt hunc Johannem Placentinum eumdem eſſe, qui ab aliis vocatur *Jo. Creſtonus*; mihi pro certo eſt hoc illi verè cognomen fuiſſe, ſiquidem Joſeph Falconus, & ipſe patriâ Placentinus, in ſuis Carmelitani Ordinis Chronicis italicè ſcriptis, & Placentiæ editis (t) de illo agens inter illuſtres Carmelitanos Doctores, *Craſtonæ* familiæ hunc Johannem adſcribit. Idem confirmatum videmus teſtimonio Bonacurſii Piſani in Epiſtola præfixa Lexico græco-latino, cujus fragmentum paulò ante dedimus; eodem enim Monacho Interprete utens in græcis libris, quos latinè redditos in lucem edebat, hæc clarè ſcribit; oblatus nobis eſt Frater *Johannes Craſtonus Placentinus Carmelitanus*. Qua in Urbe ſtudia coluerit, quove Præceptore tantum profecerit *Craſtonus* in utriuſque linguæ tum græcæ, tum latinæ peritia, indicatum minimè reperi; id certè in peculiarem ejuſdem gloriam vergit, quòd Philelphus neminem præter ſe ipſum in literis præcipuè Græcis præſtantem exiſtimans, Johannem Craſtonum ſummè commendaverit, teſte Bonacurſio, qui hæc ſcribit in Epiſtola ante Vocabularium latino-græcum: *Non mediocri laude mihi dignus viſus eſt Vir profectò, vel ipſius Philelphi ſententia, cui neminem antepono, & eruditus & eloquens in primis Johannes Monachus Placentinus*. Nobilius monumentum eſt, quod de hujus viri celebritate impreſſum reliquit *Jacobus Crucius*, ſeu *Crucejus*; etenim cùm græci Callimachi Hymnos in exametros verſus tranſtuliſſet, dicans eoſdem Magnifico ac Nobiliſſimo Equiti *Galeatio Vicecomiti*, prope finem Epiſtolæ ita loquitur: „ Ceterùm cùm ipſe mecum reputo, cum quibus iſta contulerim, Demetrio ſcilicet ac Jano Placentino Monacho, viris nunquam ſatis laudatis, eoſque hæc noſtra probaſſe, his veluti præſidiis munitus livorem facilè deſpicio. „ Porrò non modica hæc laus eſt, quòd Johannem Placentinum, parem doctrina Crucejus fecerit Demetrio Calcondylæ, qui in Græcia natus inſignem per ea tempora in utraque lingua præſtantiæ famam adeptus fuerat. Antiqua iſta editio, nullo anni, Urbis, & Typographi indicio ſignata, in Ambroſiana Bibliotheca aſſervatur; quando verò hunc Monachum poëtica etiam laude claruiſſe Trithemius affirmat, cenſeo inopportunum non eſſe Epigramma ejuſdem ſubjungere, quod in fronte prælaudati libri ſic jacet:

Janus Monachus Placentinus in Hymnos Callimachi.

Carmina Battiadæ laudes complexa Deorum
Perlege, Callimachi perlege Lector opus.
Sed quis de Lybiæ noſtras advexerit oras
Noſſe cupis, non eſt dicere difficile:
Nam genus Auctoris, patriam, nomenque docebo,
Nec facient longas carmina noſtra moras.
Crux genus Auctoris, patria eſt Felſina, Jacobus
Nomen, habes Lector candide quidquid ames.

Enumeratum vidimus à Trithemio inter opera Johannis Craſtoni Monachi *Pſalterium* è græco in latinam linguam accuratiſſimè traductum. Hujus exemplar unum vidi, Mediolani impreſſum anno MCCCCLXXXI., præviamque Epiſtolam ad Lodovicum Donatum Epiſcopum Bergomenſem tranſcripſi, ad calcem præſentis hiſtoriæ recudendam. In ea adnotantur quamplura emendata, quæ in Pſalterium à S. Hieronymo è græco in latinum converſum, audaciâ Sciolorum irrepſerant, ſimulque inſeritur præclara laus Eccleſiæ Ambroſianæ, quòd nempe in Canonicis horis Pſalterio utatur ſincero, & quàm maximè græcis codicibus conſentiente. Torſit non parum ingenia vocum diverſitas, quibus Pſalmi Davidici, qui à nobis recitantur, à Romanis diſſentiunt. Putavere aliqui Ambroſianos Myſtas uti verſione LXX. Interpretum; alii in ea fuere opinione, Pſalterium noſtrum ex verſione, quæ *Italica* vocabatur, quamque ante S. Hieronymum univerſa Latina Eccleſia uſurpabat, fuiſſe deſumptum, atque in hæc tempora continuatum. Id animadvertere ſibi viſus eſt Petrus Galeſinius, conſciumque per Epiſtolam fecit Sanctum Carolum Borromæum. Johannes Craſtonus alteram ſententiam protulit, ſcilicet in Eccleſia Ambroſiana retentam fuiſſe genuinam S. Hieronymi tranſlationem; ita enim ad Bergomenſem Epiſcopum ſcribit: „ Unum te Præſul memorande ignorare nolo, Pſalterium, quod Ambroſianum dicitur, in paucis, imò in nullis à græco diſcrepare. Cantica, quæ ſex ſunt, omnino græcis ſimilia, noſtris omnino diſſimilia. Propterea Hieronymi ea potius dicenda eſt tranſlatio, ut vir quidam fide non indignus mihi affirmavit. „ Quid in hac re decernendum ſit, non vacat expendere; interim non ingratum erit Eccleſiaſticæ eruditionis cupidis integram Galeſinii Epiſtolam, quam proximè innui, è manuſcripto Italico, hîc latinè conſcriptam ſubjicere.

Ill.me & Rev.me Dñe Dñe Col.me

„ Vidi tranſactis diebus Bibliothecam Specianorum (Nobilium Papiæ civium), quæ admodum locuples jam fuit, ut conjicere potui ex libris, qui adhuc ſuperſunt. Inter alios ibidem inveni Pſalterium quinque editionum. Tres adornavit S. Hieronymus, primam inſtante Summo Pontifice Damaſo; alteram precibus Sophronii, illius amici; tertiam pro Eccleſiis Galliarum, quæ ideo appellata fuit *Pſalterium Gallicum*. Reliquarum duarum editionum una illa eſt, quæ dicitur *Pſalterium Conciliatum*, eâque Eccleſia Romana nunc utitur, ita vocatâ ob conciliationem, quam præſefert, Græci & Hebraici textus; ſecunda eſt vetus illa, quam ante S. Hieronymum, & Papam Damaſum adhibebant Eccleſia Romana, Africana, omneſque aliæ Eccleſiæ Latinæ. Hæc editio conſilium fuit ipſius S. Hieronymi, ne in aliquo immutaretur; illam conferens cum Pſalmis Ambroſianis, inveni eandem eſſe, qua utitur Mediolanenſis Eccleſia. Id notum eſſe volui Dominationi Veſtræ Illuſtriſſimæ, quæ prócul dubio non modico afficietur ſolatio, cùm videat traductionem Pſalmorum Ambroſiani ritus, eſſe illam antiquam, adhibitam ab univerſa Eccleſia, atque omnibus iis Patribus latinis, qui S. Gregorium præceſſere, cujus ætate Eccleſia Romana, deferens veterem edi-

„ tio-

(f) Loc. cit.

(t) Anno 1595.

„ tionem, uti Pfalmis cœpit *Pfalterii conciliati*. „ Hanc deferens notitiam manus deofculor Domin. „ V. Illuftrifs. & Reverendifs. eique à Deo precor „ ad omnium beneficium vitam diuturnam.

„ Mediolani nono die Octobris MDLXVII. (u)

Humill. & Perpetuus Servus
Petrus Galefinius.

Quincuplex hoc *Pfalterium* Ambrofiana fervat Bibliotheca, abfolutum Parifiis anno MDVIII. editumque caftigatius quinque poft annis. Ibidem leguntur tres Hieronymi editiones, *Gallica*, *Romana*, *Hebræa*, fimulque *Vetus*, & *Conciliata*, fed mihi Ambrofianos Pfalmos cum ea, quæ *Vetus* dicitur, conferenti, compertum fuit, adhuc in pluribus diffentire. Nonnulla etiam *Jacobus Fabri* Stapulenfis in Præfatione ad idem Pfalterium adnotavit, quæ Galefinii Epiftolæ conformia non funt. Itaque verifimilior mihi ea opinio videtur, quam Auguftinus Calmetus protulit, Differtationem inftituens *in Vulgatam*; Loquens namque fub initium de verfione *Itala*, feu *Italica*, quæ ante S. Hieronymum *communis* erat in Ecclefia, quamque nunc *veterem* appellamus, inquit: „ Quod „ canitur Pfalterium in Ecclefia Mediolanenfi, nec „ vulgatæ noftræ, nec veteri Italicæ congruit; fed „ verfio eft alia, ad Romanam magis, quàm ad vul„ gatam accedens. „ Quis autem Auctor fuerit antiquæ hujus verfionis, qua utitur Ecclefia Ambrofiana, indicare non licet; cùm S. Auguftinus apud eundem Calmet ifta fcribat: „ Qui Scripturas ex He„ bræa lingua in Græcam verterunt, numerari pof„ funt; Latini autem Interpretes, nullo modo. „ At de his fatis, cùm ifta difcutere pro dignitate, Hiftoriæ hujus Literariæ inftitutum minimè patiatur. Joh. Monachi Placentini nomen magni fecit etiam Baptifta Mantuanus, ad eum dirigens Elegiam (x), venuftate atque eruditione refertam, cujus hoc eft initium:

Vade Caleftani vifure cacumina montis,
Vade bono aufpicio, fed meliore redi &c.

A (Caleftanus Mons ab Urbe Parmenfi fexdecim mille paffibus diftat, ad flumen Parmam affurgens, faluberrimo aëre, atque loci amœnitate jucundiffimus). Nullum tamen aliud illuftrius Elogium defiderandum reliquit Jofeph Falconus, qui in Chronicis memoratis, infignis hujus viri mentionem claudit, afferens Johannem Craftonum, ob vitæ integerrimæ fanctimoniam, famamque doctrinæ excellentis, gloriam fuiffe Nobiliffimi fui Cœnobii Carmelitani Placentiæ.

VINCENTIUS BANDELLUS.

Omitti etiam nequit *Vincentius Bandellus*, qui hoc anno Mediolani edidit Opufculum *de Veritate Conceptionis Beatæ Mariæ Virginis*. Siquidem in Mediolanenfis tunc Ditionis Oppido, *Caftronovo* appellato, Dertonenfis Diœcefis, natus educatufque, peculiari ad nos titulo fpectat; imò cùm in hac ipfa Urbe moram diutiùs traxerit, ac præclarum doctrinæ atque integritatis fpecimen dederit, recenfendus eft æquo jure inter eos, qui non tam Literariæ Reipublicæ, fed etiam hujus Metropolis gloriam cumulavere. Sanè Religiofi Alumni S. Dominici, Cœnobium Mediolanenfe S. Mariæ Gratiarum incolentes, dignum eum cenfuere, cui exculpta in marmore effigie, infcriptoque aureis characteribus lapide, perpetuum conderetur monumentum. Siquidem cùm facræ illius Familiæ regimini addictus fumma floreret probitatis, & fapientiæ commendatione, gratiam amoremque Ludovici Mariæ Sfortiæ Mediolani Ducis fibi adeò conciliavit, ut eundem in Moderatorem confcientiæ fuæ delegerit, atque ampliffimo donaverit munere, prædiis nempe *Sfortiadæ*, quæ in Viglebanenfi agro, ad captandum venationis oblectamentum, magnificis Ædibus exornata, olim Principum Sfortianorum delicium fuerat, nunc verò alendis in Mediolanenfi memorato Cœnobio Religiofis Viris præcipuam annonæ partem conftituit. Id omne complectitur Infcriptio, quam iidem Patres in perenne grati animi fui teftimonium paucis ab hinc annis incidendam curavere in hæc verba:

REV. PRI VINCENTIO BANDELLO
DE CASTRONOVO AD SCRIPIAM
ORD. PRAED. MRO GENERALI
PIETATE DOCTRINA PRVDENTIA SPECTATISSIMO
QVOD
DVCALE HOC COENOBIVM SFORTIADAE PRAEDIIS AVXERIT
RECEPTO A LVDOVICO MRA MED. DVCE
CVI A CONFESSIONIBVS ERAT DIPLOMATE
FR. N. N. INQVISITOR
PATRIA AFFINITATE INSTITVTO CONIVNCTVS
PERENNE MONVMENTVM POS. ANNO MDCCXXXV.

Quos ille honorum gradus confcenderit, antequam Supremam Dominicani Ordinis Præfecturam confequeretur, quotque præclaros ingenii fui fœtus in lucem ediderit, fupervacuum eft referre, cùm abundè vitam ejufdem illuftraverint Leander Albertus (y), Echardus (z), aliique; Id unum exfcribere placet,

D quod Johannes Garzonus Bononienfis in Epiftola nuncupatoria ad Vincentium Bandellum, nondum Generalem Ordinis Magiftrum, præfixa vitæ S. Dominici, teftatum reliquit; Poftquam enim eximiam ejufdem Religionem, doctrinamque pluribus commendavit, hæc fubdit: „ Sunt hæc memoratu di„ gna.

(u) Epift. S. Caroli Borrom. Tom. III. Epift. CCLXXI. in Biblioth. Ambrof. MSS.rum.
(x) Lib. III. Sylvarum.
(y) De Viris Illuft. Ord. Prædic. lib. I.
(z) Biblioth. Scriptorum Ord. Prædic. Tom. II.

„ gna . Illud autem amplum , immortale eſt , & divinum . Ut enim in Illuſtriſſimi Viri Ludovici Sforziæ conſpectum te contuliſti , eò deducti ſunt Judæi , genus hominum ſuperſtitionis maleficæ . Non ſemel , ſed ſæpius eos ſuo , ut ajunt , telo confodiſti . Coacti ſunt ſeſe abdicare ; ex quo eam laudem conſecutus es, quam nulla unquam ætas conticeſcet . „ Certavit etiam acerrimè & lingua , & calamo , ut minus favorabilem Beatiſſimæ Virgini opinionem de contracto , in primo Conceptionis inſtanti , Originali peccato firmaret , hujuſque fervidæ concertationis luculentus teſtis eſt libellus hoc anno Mediolani procuſus, qui, licèt Auctorem ſuum ſileat, Bandelli tamen opus eſſe candidè fatetur *Tractatus* alter , ab eodem Bononiæ ſexennio poſt editus hoc titulo : *De ſingulari puritate , & prærogativa Conceptionis Salvatoris noſtri Jeſu Chriſti*. In utrumque autem congeſſit Bandellus Auctoritates CCLX. Auctorum, qui primigenio Candori Conceptæ Deiparæ Virginis adverſari videbantur , tanto ſtudio ac ſedulitate , ut Dupinio affirmante (a), qui ejuſdem veſtigiis poſtmodum inſtitere , vix aliquid repererint , quod productum ab ipſo non fuerit . Imò tam ultra limites abripi ſe paſſus eſt ſuſceptæ diſputationis æſtu, ut in Epiſtola ad *Magnificum Comitem Petrum de Gambara* , Mediolanenſi Opuſculo affixa , hæreſis penè labem inſperſerit iis , qui primævæ maculæ ex-A pertem Virginem facerent , quamvis in Epilogo ſe *correctioni Sanctæ Romanæ Eccleſiæ* ſubjiciat . Proinde Cardinalis Sfondratus in ſua *Innocentia Vindicata* meritò id de Bandello aſſeruit (b): *Nemo ardentius innocentiam Virginis perſecutus eſt* . Contra eundem tamen calamum ſtrinxere quamplures, Sfondratus ipſe , Nierembergius (c), præcipuè verò Petrus de Alva , qui egregiè propugnati in Virgine Concepta intacti candoris gloriam non modicam retuliſſet , niſi procaciter adverſariis inſultans , & dicteria Religioſo viro indecora in ipſos contorquens , chartas fœdaſſet , improbatus ideo non tam ab Eccardo Scriptorum Ordinis Sancti Dominici collectore , ſed ab ipſo etiam Nicolao Auguſtino , qui Bibliothecam Hiſpanicam condens , literarios ejuſdem B labores & enumerat , & commendat (d). Ceterùm de *Bandello* dici poteſt , quod de *S. Bernardo* ajebat Sfondratus (e), nempe , ſi nunc viveret , audiretque Eccleſias omnes Immaculatæ Conceptionis laudibus perſonantes , mitiùs in hac controverſia ſe acturum; cùm disjectis jam denſioribus tenebris ferme ad meridiem lux iſta proceſſerit , iiſque præſidiis inſigne hoc Virginis Privilegium ab ipſis etiam Summis Pontificibus roboretur , quæ nihil deſiderandum relinquunt , niſi poſtremum Apoſtolicæ Sedis Oraculum, ut firmum inconcuſſumque permaneat .

ANNO MCCCCLXXVI.

Celebrem , ac omni ævo memorandum reddidit hunc annum tentata primùm Mediolani græca integrorum Codicum Typographia, quæ ceteris Impreſſoribus invium hactenus callem aperiens , & facem veluti præferens , incitamento fuit , ut univerſis græcæ literaturæ ſpoliis in oras noſtras advectis, omnique typorum elegantia excuſis , Italiam conſtituerent Emporium ſcientiarum . De hoc inſigni Urbis noſtræ ornamento plura jam diſeruimus; nunc rependenda eſt gratia iis , quorum ſudore ac induſtria nobis parta fuit hæc gloria . Primus occurrit *Demetrius Cretenſis* , cujus quanta fuerit diligentia , labor , ingenium in deſignando perficiendoque arduo græcorum characterum opificio , nemo recenſere digniùs poteſt , niſi qui ejuſdem Epiſtolam, græcè latinèque D editam in exordio *Grammaticæ græcæ* , à Conſtantino Laſcare adornatæ , & Mediolanenſi prælo in lucem productæ, accuratè perluſtret. Siquidem in ea, ingenuam ſtudioſamque Urbis noſtræ Juventutem alloquens *Demetrius* , teſtatur ſe plurimum mente volutaſſe quonam modo formari compingique typi poſſent ad græcos imprimendos libros, longoque ſtudio atque experientia vix tandem artem inveniſſe , qua publicum hoc beneficium gymnaſiis pararet , parvoque impendio conſuleret avidis græcæ diſciplinæ adoleſcentibus , ut illam faciliùs perdiſcerent . In commendationem novæ hujus nobiliſſimæ artis Mediolani abſolutæ elegans Epigramma condidit Angelus Politianus , quod jam editum in Collectione illuſtrium Poëtarum italorum Joh. Matthæi Toſcani (f), hîc E recudere opportunum exiſtimo :

Qui colis Aonidas, Grajos quoque volve libellos;
Namque illas genuit Græcia, non Latium.
En Paraviſinus quanta hos Dionyſius arte
Imprimit , en quanto cernitis ingenio .
C *Te quoque Demetri Ponto circumſona Crete*
Tanti operis nobis edidit artificem .
Turce quid inſultas ? Tu græca volumina perdis ,
Hi pariant , Hydræ , nunc age , colla ſeca .

Natione quidem *Cretenſis* fuit Demetrius , ſed diuturnâ apud nos morâ , & contubernio *Mediolanenſis* nomen adeptus eſt ; utroque enim hoc titulo donatum illum reperio in libris per ea tempora editis . Luculentum hujus rei teſtimonium eſt præclariſſima græca *Homeri* editio Florentiæ inſtructa anno MCCCCLXXXVIII. , cujus rara admodum ad nos exemplaria , ob elegantiam venuſtatemque ſuam , tanquam pretioſa antiquitatis monumenta in Bibliothecis ſervantur . Bernardus Nerlius eandem curavit , dicavitque *Petro Mediceo Laurentii Filio*, duos in latina Epiſtola *Demetrios* laudans , alterum *Cretenſem* , *Athenienſem* alterum, nempe *Chalcondylam*, quorum dexteritate ac pertinaci ſtudio effectum dicit ; ut abſolutum emendatumque inſigne hoc opus prodiret . In calce verò duplici agnomine expreſſa primi *Demetrii* mentio reperitur, *Mediolanenſis* nempe ; & *Cretenſis* his verbis : „ πόνω δὲ καὶ δεξιότητι δημητρίου μεδιολανέως κρητὸς , ut jam in Prolegomenis monui . Hinc facilè argui poteſt, perlatâ ad Florentinam Urbem famâ inſtitutæ ab ingenioſo doctoque hoc viro græcæ Typographiæ, nobilique experimento perſpecto , quod Mediolani primò ediderat, deſideratum accitumque fuiſſe Florentiam , ut gravioribus ſumptibus parandæ Homeri editioni manum apponeret , quemadmodum etiam ſumma cum laude difficillimo hoc munere perfunctus fuit. Num autem inde ad nos reverſus fuerit , affirmare non auſim , cùm in græcis libris poſtmodum in Urbe noſtra impreſſis , *Demetrii Cretenſis* nomen nuſquam offenderim . Jacobus Auguſtinus Thuanus (g) refert *Demetrium Ducam Cretenſem* ex Italia fuiſſe evocatum à Cardinali Franciſco Ximenio , ut in Academia *Compluti in Carpetanis* , paulò ante ab ipſo condita , græcas

(a) Biblioth. des Auteurs Eccleſ. Tom. XII.
(b) Fol. 118.
(c) De Exceptionibus Concilii Trident.
(d) Tom. II. fol. 133.
(e) Loc. cit. fol. 51. & 101.
(f) Tom. II. pag. 106. edit. Lutetiæ anni 1577.
(g) In Hiſt. ad an. 1552.

A græcas literas profiteretur . Quin etiam , cùm anno MDII. maximum illud ac laboriosiſſimum opus , *Biblia* videlicet *Polyglotta Complutenſia* , compingendum Ximenius meditaretur , inter ceteros inſignes peritia doctrinaque viros *Demetrius* iſte delectus eſt, cujus præcipuè ſtudio curaque egregius hic conatus perficeretur . Id enarratum legimus ab Alvaro Gomeſio in ſecundo *de rebus geſtis Card. Franc. Ximenii* libro , ejuſque verba in ſuam *Bibliothecam Sacram* intulit Jacobus le Long (a), qui tamen loco *Demetrii Ducæ* paſſim eundem appellat *Demetrium Lucam* . Miratus quandoque ſum , inter quamplures *Demetrios* à Jo. Alberto Fabricio enumeratos, illuſtratoſque in quatuordecim Voluminibus *Græcæ* ſuæ *Bibliothecæ*, nullum celebri huic *Demetrio Cretenſi* locum fuiſſe aſſignatum , vixque illius nomen adnotari, ubi B de Complutenſi Polyglotta mentionem habet (b) . Attamen Maittaire, qui ſuperiùs dicta refert, admirationem ſolvit inquiens (c), Nicolaum Antonium in *Hiſpana Bibliotheca* Demetrii Ducæ minimè meminiſſe , ſicuti neque Alphonſi Zamoræ , *quòd ſcilicet nihil ſcripſerint* ; idem aſſerendum eſt de Alberto Fabricio .

CONSTANTINUS LASCARIS.

Conſtantino Laſcari non minus debet hæc Civitas ; cùm ejuſdem aſſiduâ in gymnaſiis curâ græcam linguam optimè edocta , id tandem obtinuerit , ut ad proficuum hoc ſtudium latiùs propagandum, græcæ inſtruendæ Typographiæ exemplo , magiſtra fieret Gentium ceterarum . Primus Laſcaris in Italia C labor *græca* fuit *grammatica* , quam , ut diximus , primogenitæ Franciſci I. Mediolani Ducis filiæ dicavit , eaque prima etiam ſingulare decus ſortita eſt , ut typis excuſa in publicum proferretur. Jure igitur tam benemerito Viro Boninus Mombritius Elogium conſcripſit , memoria dignum (d) his verſibus:

Te dedit , ut nobis Præceptor, Juppiter, eſſes,
Duxque novæ fieres ad græca volumina gentis .
Te duce conſuluit, ſit ut his Academia terris ,
Ne foret Actæo , quo cederet , Inſuber Orbi .

Non diu tamen illius præſentia frui nobis licuit; fortaſſe enim aut Mecœnatis ſui Franciſci Sfortiæ obi- D tus , aut nobilioris fortunæ cupido Laſcarim impulit , ut in alienas terras commigraret . Sed præſtat referre quid de eodem ſcriptum reliquerit in ſua *Sicula veteri Bibliotheca* Hieronymus Renda-Raguſa (e): „ Conſtantinus Laſcaris , Patritius Byzantinus, „ cùm in Turcarum poteſtatem poſt fœdi , ac diu„ turni belli incommoda Byzantium ceſſiſſet , anno „ reparatæ ſalutis MCCCCLIV. vilem illam ſervitu„ tem , atque indignam Barbarorum Tyrannidem „ altiſſimo animo aſpernatus, aliò aliis nobilibus pari „ fortitudine commigrantibus , in Italiam , velut in „ commune ſummorum virorum domicilium , pro„ fugus venit : ſecumque , ut Æneas Trojanos Pe„ nates , Græcas literas illuc importavit . Primùm „ Mediolani à Franciſco Sfortia , Mediolanenſi Re- E „ gulo , liberaliter exceptus , Inſubricæ juventutis „ emolumento ſanè maximo eas literas publicè do„ cuit . Deinde Romam profectus, Cardinalem Beſ„ ſarionem , cum generis , tum morum affinitate , „ arctiſſimo amicitiæ vinculo ſibi aſtrinxit . Magnis „ inde præmiis à Ferdinando I. invitatus , Neapoli „ eloquentiam , & patriam linguam omni laude pro„ feſſus eſt. Poſtremò in Siciliam navigans, Meſſanæ „ perpetuam ſedem fixit , cœli ſalubri temperie , „ ſoli amœnitate, humaniſſimis civium moribus alle„ ctus , quòdque frequens eſſet Navium appulſus „ Meſſanam ex Oriente , unde ſuorum literæ ultro „ citroque perferrentur faciliùs : acerbum exilii ca„ ſum honeſtâ ipſius causâ , & hoc quoque blandi„ mento mitigaturus. Joanne Aragonio Rege MCC„ CCLXV. donatus Civitate à Senatu, donis à Ci„ vibus , utriſque gratioſiſſimus, tanta nominis cele„ britate mitiores ibi tradidit facultates , ut ex Ita„ lia in Siciliam præpotentes viri filios ſuos ad eru„ diendum ablegarent. Petrus Bembus Venetus, ado„ leſcens adhuc, poſt inter Purpuratos Patres à Cle„ mente VII. cooptatus , auditor extitit Conſtantini, „ eumque loco parentis coluit . Senatui Meſſanenſi „ Bibliothecam teſtamento legavit , quam ſelectiſſi„ morum librorum copiâ inſtructiſſimam à Græcia „ aſportaverat ; Civibus exempla ſuarum virtutum „ reliquit . Ab eodem Senatu publico ære , à Civi„ bus mœſtiſſimis lacrymis mortuo parentatum. Per„ actâ juſtorum funebrium pompâ conditur in mar„ moreo tumulo , quem paucis ante annis dirutum „ in Templo Carmelitanorum Paulus Bellius Socie„ tatis Jeſu queritur: cùm ea ſit temporis voracitas, „ ut neque inſanis molibus parcat , laboreſque mul„ tarum gentium , ac plurium ſeculorum conatus „ ſæpe uno die diſſolvat . Viget tamen Conſtantini „ memoria ad hanc ætatem , neque unquam confe„ neſcet , majori nominis pretio ex annorum longin„ quitate derivato. „ Conſtantini Laſcaris librum unum ab eodem exaratum retulit ſub initium Tomi XIV. Bibliothecæ Græcæ Albertus Fabricius, nempe *De Scriptoribus græcis , patria Siculis* , ad Ferdinandum Acuñam Siciliæ Pro-Regem . Bibliotheca Ambroſiana , alia nonnulla græca hujus Auctoris Opuſcula tenet ; videlicet : *De Conſtructione Verborum : Solutiones quarundam Quæſtionum grammaticalium : In Prolegomena Orphæi* : Demum *Epiſtolam ad Bartholomæum Sulmonenſem contra Philelphum* , in qua illum carpit , quòd nimium ſe jactaret de græcæ linguæ peritia , plures ejuſdem errores condemnans, ac genuinam nonnullarum vocum originem, & ſignificationem exponens. Porrò non parva græci hujus Auctoris gloria eſt, quòd Aldus ipſe Manutius, experimentum facturus in Urbe Veneta græcæ Typographiæ, exordium duxerit à grammaticis inſtitutionibus Conſtantini Laſcaris , non ſecus ac Mediolanum tot ante annis præſtiterat . Id enim ipſemet Aldus profitetur in Epiſtola iiſdem præfixa anno MCCCCXCIV. , cujus fragmentum refert Maittaire (f). Meliori tamen conditione Aldo contigit illas recudere , quippe exemplar nactus eſt, manu propria Conſtantini emendatum in locis circiter centum & quinquaginta , ut ibidem legimus adnotatum .

Inter cetera literaria Scriptorum monumenta, quæ hoc anno è Mediolanenſibus prælis prodiere , peculiari adnotatione dignæ ſunt *Franciſci Philelphi Satyræ*; cùm celeberrimus Auctor iſte, græcas latinaſque literas publicè docens, in gymnaſiis noſtris conſenuerit , neque ab hoc munere , ſupra quadraginta annos apud nos geſto, ſeſe abdicaverit, niſi cùm ætate & laboribus fractus, Florentiam petens vitam depoſuit. Quamplures ille doctos ingenii ſui fœtus ediderat, & nonnulli etiam alienis typis publicam in lucem educti, illius auxerant famam; verùm,quamvis tardior hæc Metropolis extiterit in illius nomine chartis imprimendo, initium tamen ſumpſit ab ea Philelphi lucubratione, nempe *Satyris*, quas inſignius ejuſdem opus eſſe, votiſque avidioribus ab eruditis conquiſitum teſtatur Auctor additamentorum ad Voſſium in Ephemeride Veneta (g), ſique alii laudatores deeſſent, unus ſufficeret ad eas plenè commendandas Pius II., à quo in libro de Europa (h) Philelphus vocatur *Nobilis Satyrarum Scriptor* . Extremam illis manum appoſi- tam

Tom. I. e e

(a) Pag. 14. & 18. edit. Lipſiæ anno 1709.
(b) Vol. III. pag. 325.
(c) Annal. Typogr. Tom. II. pag. 130.
(d) In præfat. MS. Grammaticæ Græcæ hexametris Carminibus traductæ.
(e) Pag. 1.
(f) Annal. Typogr. Tom. 1. pag. 330.
(g) Tom. XIV. pag. 343.
(h) Cap. XLIX. pag. mihi 449.

tam anno MCCCCXLIX. docet inſcriptio jacens in calce, idque etiam colligimus ex Philelphi Epiſtola (i), ad *Aenicum Davalum* ſequenti anno data, in qua ſcribit, ſe ad illum mittere perlegendam ultimam Satyram, ut inde intelligeret, opus hoc omne nomini Alphonſi Regis fuiſſe conſecratum. Rationem quoque ibidem reddit, cur has Satyras *Hecatoſticas* nominaverit, quòd nempe ſingulæ Satyræ in decem Decades æquali numero diſtributæ, ſingulis centenis verſibus conſtarent. Clariùs loquitur in altera ad eundem ſcripta biennio poſt (l): *Satyrarum codex, Decadas decem, denis Satyris ſingulatim diſtributas, ad verſus decem millia complectitur*; ſimulque loco eodem conqueritur retardatum ſibi annis jam quatuor iter Neapolim, quò ſe conferre meditabatur, ut Alphonſo Regi Satyrarum codicem, minio pulcherrimè ornatum, coram offerret. Quod eſſet argumentum Satyricæ hujus Poëſeos, exponere lubet Epigrammate ipſo eidem adjecto, cùm non omnium oculis obvius ſit rarus hic liber.

A

B

Calliphilus Bernardinus Robiatinus in Franciſci Philelphi Poëtæ Præceptoris ſui Satyras.

Terrarum curſus Satyræ diſcurrite: flammis
Et facinus veſtris urite quodque malum.
Ambitio, livor, cædes, vis, furta, rapinæ,
Orbe micant toto; regnat & ipſe Cocys.
Nunc trutinam prætura tenet male ſana retortam;
Et quæ jam fuerant dextra, ſiniſtra manent.
Mitra ſuum, proh, nulla quidem conſervat aſylum.
Cœnoſæ fiunt Fana frequenter haræ.
Artemin atque juvat fœdæ parêre Dionæ.
Mercurium Bromio; Thaidi Penelopen.
Quis parcit vitio? Quis vel non crimina curat?
Vel quis non aurum nocte dieque ſitit?
Ergo precor: tantas jam pellite, pellite clades;
Corrigite & veſtro fulmine quoſque reos.

C

Ceterùm de Philelpho varia ſunt Scriptorum judicia. Lilius Gregorius Gyraldus in Dialogo de Poëtis (m) dignum eum quidem laude pronunciat, ſed præſtantiorem Æqualibus ſuis futurum fuiſſe ait, ſi maturare quæ ſcribebat, nec ſibi tantùm arrogare maluiſſet; Idemque ſcriptum reliquit in Dialogo *de latinæ linguæ reparatione* M. Antonius Sabellicus, inquiens, „ fuiſſe in eo viro facultatem dicendi eximiam, naturamque omnibus Eloquentiæ partibus „ accommodatam, ſed judicium in quibuſdam de„ fuiſſe. „ Sanè ſi vera ſcribit Petrus Candidus Decembrius in Epiſtola manuſcripta ad Cichum Simonettam, tanta ingenii ſui æſtimatione inflari ſe permiſerat Philelphus, ut præſtantiorem Virgilio Poëtam ſe jactaret: „Quamobrem (proſequitur Decembrius) „ & ipſe carmina meditari cœpi, opuſque Principis „ (Franciſci I. Sfortiæ) ex novo cudere, non ordi„ ne, quo ille uſus eſt à Bello Mediolanenſi incipiens, „ ſed ab adoptione Principis à Philippo Duce, & „ jam quinque centum, aut paulo pauciora edidi car„ mina, quæ cùm libuerit, proferam ante te legen„ da, ut aliquando intelligas, Philelphum, non tan„ tùm Virgilio parem eſſe, ſed longè imparem iis, „ qui ſe Virgilio inferiores eſſe confitentur. „ Plura quæ ad Philelphum attinent, reſervanda duxi ad annum MCCCCLXXXI., quo ex libris tunc editis latior differendi campus patebit. Interim ejuſdem Opera manuſcripta, quæ in Ambroſianæ Bibliothecæ Scriniis ſervantur, non ingratum eruditis fore crediderim, hìc indicare.

D

E

(i) Lib. VII. Epiſt. fol. 48. (l) Lib. X. fol. 73.
(m) Fol. 387. edit. Baſil. anni 1580.

Duo extant Exemplaria *Sfortiados*, alterum in pergamena elegantiſſimè conſcriptum, auroque fulgens; alterum in charta vulgari, ſed utrumque nonniſi octo libros refert, quos primò Philelphus edidit, dicavitque Franciſco Sfortiæ Duci Mediolani. Tres alios poſtmodum ab eo adjectos fuiſſe teſtantur ejuſdem Epiſtolæ (n); hos verò libros octo, verſibus ſex mille quadringentis conſtare ipſe Auctor tradit in invectiva contra Leodriſium Cribellum (o), in qua opera omnia à ſe græcè & latinè poëtico metro exarata enumerat. In calce unius ex enunciatis Ambroſianis exemplaribus duplex legitur ſatis elegans Epigramma Ubertini Clerici Creſcentinatis, in laudem hujus Operis, ejuſque Auctoris. Fortaſſe autem blandis hiſce faculis præconiorum, vehementiùs in Philelpho ſuccenſus eſt vanæ illius opinionis æſtus, qua, ut audivimus à Decembrio, ſuperatos à ſe venditabat antiquos Poëtas; hæc enim poſt reliqua encomia de illo prædicabat Ubertinus:

Vix antiqua dabunt mihi ſecula cuncta, Philelpho
Quos meritò poſſim præpoſuiſſe viros;
Sive ſonas altis horrentia cantibus arma,
Hic te Lucanum, Virgiliumque puto.
Mollia ſeu ludis, docto tamen ore, cavilla;
Quem tibi contulerit, non mea Muſa videt;
Hic Veronenſis cedit tibi jure Catullus,
Conceditque tuis Paſtor & ille jocis.
Quid memorem qualis, quantus ſermone ſoluto es,
Judice me, vix es jam Cicerone minor.
Vis tanta es Latiæ tibi linguæ, tanta Pelaſgæ,
Clarior in toto nullus ut Orbe micet, &c.

Poëticus iſte Philelphi labor nunquam prælum ſubiit, ideoque ut aliquid de hoc Poëmate, multis laudato, deguſtare Lector poſſit, non incongruum cenſeo carmina, quæ Operis frontem aperiunt, ſubnectere:

Priſca vocent alios, qui nil niſi ficta referre
Et ſimulata velint, vanique ſimillima ſomni:
At nos vera juvant, quæ noſtro maxima ſeclo,
Nemine poſterior meritis, nec laude priorum
Sfortiadum lux clara ducum, columenque ruentis
Italiæ geſſit Franciſcus, ſolus in omnes,
Idem animo, ingenioque vices infractus & acer.
Hunc igitur canimus: duce qui virtute ſuperbæ
Inſidias ſemper fortunæ vicit, & iras.
Unde novum temptemus opus dic Diva, quid hæres?
Non Satyris agimus, Lyricis nec plectra movemus
Carminibus, forteis agitamus in agmina turbas.
Unde jubes temptemus opus? num prima juventæ
Quæ Calabri ſenſere, mones memorare trophæa?
Proſtrataſque acies, & tantæ funera cladis?
An quibus auxiliis, rapti poſt fata parentis,
Parthenopen tutam, trepida formidine ſeptam
Reddidit? An potius quibus ingens occidit armis
Bracius? Hæc ſunt magnaquidem, nullaque ſilenda
Poſteritate hominum. Verùm majora tulerunt
Inſubribus Venetiſque Dei documenta ferocis
Imperii, quod jam Latio ſupereminet omni.
Hic cœpiſſe libet; totumque heroa futuris

Pro-

(n) Lib. XV. fol. 110. & lib. XVI. fol. 116.
(o) Lib. XXVI. fol. 179.

Promere temporibus ; non hic mihi fingitur ullus
Æacides, Ithacusque sagax, nec Troius error .
Unus enim nostro celebratur carmine , cujus
Res Itali gestas belloque , manuque potentes
Per clarum probitatis opus videre , simulque
Experti sensere omnes : tellusque reposta ,
Ac Pelagi sensit Domitor , cognovit Olympus .
Hunc age Diva refer, pandens primordia rerum &c.

De Jocis, & Seriis. Codex Ambrosianus primo libro caret, ultimique etiam pars aliqua desideratur. In decem libros ea distribuit Philelphus , quorum primos quinque *Malatestæ Novello Cæsenæ Principi*, reliquos *Alexandro Sfortiæ Pisauri Domino* nuncupavit , eosque versibus decem millibus absolutos ait in Invectiva superiùs memorata. Congeries hæc Carminum , quæ Dystica, Epigrammata , Elegias , & brevia Poëmata, præclaris varii Ordinis Viris inscripta complectitur, quamplura habet non indigna tam celebri Vate, sed multa impetu calami effusa, nulloque lepore aut sale conspersa , desipiunt ac frigent . Nonnullas etiam Satyras Philelphus inseruit , præsertim contra Petrum Candidum Decembrium ; cùm duo hi nobiles alioquin Scriptores, rabidorum canum more, dicteriis, conviciisque sese invicem lacerarent.

Lyrici versus contra Negantes Christianorum fidem . Subsequitur latina Epistola ad Nicolaum Arcimboldum Jurisconsultum , quem virum gravissimum, eundemque doctissimum vocat , petens ut de Saphicis hisce Carminibus , Christianam Religionem tuentibus , judicium suum proferat , *recte ne* , *an minus prudenter ea de re verba fecerit* . Data est XV. Kal. Decembris MCCCCXLIX.

Satyra de Venatione . Una est ex Hecatosticis jam vulgatis .

Epitaphium illustris Nicolai Picinini , seu potiùs vitæ compendium & laus , heroico carmine ; ita incipit :

Inclyta si quenquam gestarum gloria rerum
Duxit in exemplum , si quem juvat aurea virtus ,
Corporis huc oculos , & mentis lumina tollat .
Non hic vana Viri vulgaris conditur umbra ,
Sed fidei speculum , Perusinæ laurea gentis
Nicholeos , cujus similem vel pace , vel armis
Secula viderunt alium præsentia nullum &c.

Ad Marium filium , adhuc puerum , vitæ institutio , in hæc verba metro adstricta :

Nate Mari , vita mihi carior , una voluptas
Spesque Patri, præcepta sequi si nostra Philelphe
Perges , te magnum reddes nobisque tibique ,
Illustremque virum &c.

Ad Florentinos , de pace cum Mediolanensi Duce (Philippo Maria) *Gratulatio Satyrica* .

Ite triumphales Capitolia ad alta , Superbi
Ducite festivo Cives modulamine currus ,
Jam Peana sacrum totam cantate per Urbem ,
Frondentique comas lauro vincite nitentes ,
Pax rediit tandem magno discrimine parta &c.

De Educatione Jo. Galeatii Sfortiæ. Opusculum hoc elaboravit Philelphus in gratiam *Matthiæ Tri-*

(p) Lib. XXVI. Epist. I. fol. 178.

A *viani* , qui delectus à Galeatio Maria Sfortia Duce Mediolanensi ad instituendum literis optimisque moribus Jo. Galeatium filium, ætate sexennem, eundem rogaverat, ut ad dignè obeundum perdifficile hoc munus , opportuna præcepta suggereret . Itaque Philelphus exemplis , ac documentis insignium dignitate ac sapientia Virorum in hoc libello congestis , ea omnia præscribit , quæ spem Patris implere , magnamque indolem inclyti Infantis parem reddere possent imperio Mediolanensi, ad quod aliquando foret perventurus. Adnotatur in calce annus MCCCCLXXV. Hujus *Matthiæ Triviani* meminit in suis Epistolis (p) ipse Philelphus , eumque vocat *Ducalem Aulicum* , Francisco I. Sfortia, Mediolanense imperium regente ; quin etiam gloriatur illum, admodum B adolescentem , fuisse olim inter Auditores suos enumeratum .

Oratio funebris in obitu Magnif. Viri D. Stephani Federici Thodeschino . Inter impressas legitur.

Altera *in obitu D. Baldessaris Castellioni* . Patruum iste habuerat Brandam Castellionum Cardinalem S. R. E., in cujus laudes Philelphus effunditur. Hæc oratio lucem non vidit , non secus ac sequentia .

Epithalamium in Nuptiis Johanninæ Marlianæ, desponsatæ Francisco Urbani, ex familia Sanctæ Rosæ.

Oratio de regimine Magistratus . Eam habuit Philelphus anno MCCCCXLII., cùm Franciscus Comes Spoletanus in Bononiensi Prætura succederet Petro Corrado Tudertino ; & tota ferme versatur in C laudibus Ludovici Alamanni , seu Aldemanni , tunc Bononiæ Legati sub nomine Cardinalis Arelatensis , de quo plura Oldoinus scribit (q).

Oratio in Creatione Dominorum Capitaneorum , & Defensorum Libertatis Mediolanensis . Deficiente, ob Philippi Mariæ obitum , Vicecomitum Principum Stirpe , Civitas Mediolanensis Vexillum Libertatis erexit , & ne domesticæ invidiæ, aut ambitionis vitio communis salus depravaretur , bimestre tantum regiminis spatium statuerat iis , qui suprema auctoritate Reipublicæ clavo assiderent . Orationem hanc habuit Philelphus Kalendis Novembribus anni MCCCCXLVIII. cùm novi Duces ac defensores instituerentur . Iis autem commemorat quæ duobus proximè elapsis mensibus gesta fuerant, deletas nempe ad Ca- D ravagium ingenti clade hostiles copias ; capta Venetorum & Florentinorum Signa , quæ anno superiore intra primum lapidem tantam servitutis formidinem Urbis muris intulerant ; recuperata Abduæ Castella, & Urbem Laudensem, quæ ad hostes defecerat; occupatum denique universum Bergomensem , & Brixiensem agrum , tanta finitimorum consternatione , ut aliud nihil quàm deditionem cogitarent . Hortatur autem, ut partam tot laboribus ac periculis libertatem impigrè tueantur . Aliam quoque in idem argumentum *Orationem* condidit , Kal. Julii anni sequentis MCCCCXLIX. Quin etiam *Adhortatoriam ad Florentinos Epistolam* scripsit eodem anno, ut per Legatos suos ad pacis Consilia adigerent Comitem Franciscum Sfortiam , qui institutâ post Philippi Mariæ Vicecomitis mortem , in hac Urbe Republicâ , E non tam se abdicaverat Præfecturâ , quam gerebat , Mediolanensium Copiarum , sed actus libidine dominandi , ut ajebat Philelphus , arma in illos converterat . Demum cùm incassum cecidissent hæc vota , anno eodem , pridie Nonas Julias , alteram habuit *Orationem ad Principes , Senatum, & Populum Mediolanensem , de Laudibus illustris Caroli Gonzagæ , Populi Præsidis, & Præfecti* . Siquidem cùm Respublica hæc, bello pulsata à fœderatis Francisco Sfortia, Venetis, Florentinis, Genuensibus, ruinam metueret, vindicem , Tutoremque Libertatis constituerat Mantuanum eum Principem , cujus ideò laudes , ab Avorum, ipsiusque Caroli rebus inclytè gestis petitas, eleganti sermone Philelphus concelebrat. Hæc om-

(q) Tom. II. ad an. 1417.

omnia adhuc inedita Ambrosiana Bibliotheca custodit.

Consolatio ad Jacobum Antonium Marcellum Patricium Venetum de obitu Valerii filii edita fuit per ea tempora tum seorsim, tum simul cum aliis Philelphi Orationibus. Alia inedita legitur in manuscripto Volumine *De jocis, & seriis*, libro VI., eamque Elegiaco carmine satis prolixo conscripsit Philelphus nomine Francisci Sfortiæ Ducis Mediolani, qui olim Præfecturam gerens Veneti exercitus, cum Jacobo Antonio Marcello arctissimum amicitiæ fœdus inierat. Quandoquidem hìc mentionem injecimus de consolatorio Philelphi libello ad Marcellum misso, liceat paucis subjungere, quæ inter manuscriptos Ambrosianos Codices reperi. Laudaturus Marcellum Philelphus, à patriæ nobilitate exordium ceperat asserens, nullam ea clariorem in universo terrarum Orbe nominis gloria floruisse; quippe Gens Veneta à Doribus profecta, relicta ea Galliæ Transalpinæ parte opulentissima & præclara, quæ jacet è regione Britanniæ, junctoque cum Græcis fœdere, ex ipsius Priami & Hectoris voluntate, coloniam deduxerat intra Adriaticum sinum. Non placuit hæc opinio de tam remota Venetorum origine *Hieronymo de Ursinis* Juris Civilis Doctori; adeòque, ut illam refelleret, elegans Opusculum scripsit, ipsique Philelpho legendum obtulit contendens, non Gallos Britannis olim, nunc Anglis obversos, sed Paphlagones in Asia Venetis Populis ortum dedisse. Summa eruditione refertum est breve hoc opus, ac pari modestia conscriptum, quod certè admirari ac laudare opus est iis temporibus, quibus in pretio esse videbantur explosæ invicem atroces injuriæ, nec nisi fœdis conviciis literariæ lites agitabantur; Et utinam pessimum exemplum præsens quoque ætas imitata non foret! Quamplura ibidem leguntur, quæ antiquæ Venetæ ditionis loca illustrant, ipsiusque Jacobi Antonii Marcelli laus eximia subtexitur; ut proinde, si lucem adhuc non vidit, erui è tenebris mereretur. Confectus est libellus iste, anno subsequenti ad illum Philelphi, nempe MCCCCLXII., manuque propria Auctoris subscriptus.

Reliqua manuscripta Philelphi Opera, quæ in Ambrosiana servantur, cùm jam in publicum typis prodierint, innuere satis erit, videlicet *Cyropediam Xenophontis*; *Plutarchi Apophtegmata*; *Commentaria in Italicam Poësim Petrarchæ*; *Vitam S. Joh. Baptistæ* italicis carminibus; *Epistolam Basilii Magni*, *De Vita Solitaria*; Nonnullas *Epistolas*, inter quas tamen quædam ineditæ sunt, præsertim ad *Antonium Pessinam* scriptæ. Id unum subjungam, quod Gyraldus de Philelphi Operibus affirmavit (r): „ Quæ soluta oratione vel scripsit ipse, vel à Græcis transtulit, adeò multa sunt, ut non ea legentem modò, sed connumerantem lassare possint.

ANNO MCCCCLXXVII.

NOvam hoc anno collectionem Operum S. Ambrosii, sedula partam industria, prælo subjecit *Masellus Venia Beneventanus*. Dolebat Vir iste de nostra Civitate ac literis benemeritus, inter ceteras Italiæ clades à Barbaris illatas, recenseri debere eam librorum, præsertim sacrorum, qui potissima pars sunt antiqui splendoris, seque mirari ajebat incuriosam adeò fuisse superiorem ætatem, ut de reparandis gravibus hisce damnis minimè cogitaret; inde sermonem ad Mediolanenses convertens, iisdem negligentiam exprobrabat, quà passi fuerant, ut erectis mœnibus domibusque prostratæ Urbis, pretiosiora cœlestis doctrinæ monumenta, quæ S. Pater & Patronus Ambrosius condiderat, dejecta ac sepulta in ruinis jacerent. Hisce querelis nuncupatoriam exorsus Epistolam, referre pergit quo studio diligentiaque libros Sanctissimi hujus Doctoris conquisierit, erutosque è latebris in lucem produxerit. Parvus quidem rivulus est, quem ex vasto flumine, adhuc latente, mellifluæ Ambrosii Eloquentiæ decerpere tunc potuit Masellus Venia. Siquidem quinque tantùm eidem adscriptos fœtus editio ista complectitur, nempe *Hexæmeron*, *seu de principiis rerum*; Libellum *de Paradiso*; Sermonem *de ortu Adæ*; Sermonem *de Arbore interdicti*; Libellum *de Abel & Cain*, addita Sancti Auctoris vita à Paulino contexta. Nihilominus laudem meretur non modicam, cùm ampliori quàm antea manipulo raræ hujus messis, publicum horreum ditaverit, stimulosque aliis addiderit, ut spicas omnes hinc inde dispersas in unum congerentes, illud tandem pretiosa hac segete implerent. Patronum in hac curanda editione sibi delegit *Ambrosium de Cora*, ad ipsum Epistolam dirigens, cùm Vicarii Generalis Eremitani Ordinis S. Augustini munere fungeretur. Hinc verò tempus clarè dignoscimus, quo apud nos prodiit hic liber nulla anni adnotatione signatus; Cùm enim in ea dignitate duobus ultra annum unum mensibus perduraverit, ad Supremam illius Ordinis Præfecturam promotus in Pentecoste anni MCCCCLXXVII.; cùmque quamplura in hujusmodi regimine egregiè jam acta ab eodem Masellus commemoret, dubitari vix potest ineunte hoc anno fuisse typis commissum.

AMBROSIUS DE CORA.

Agnomen Ambrosio Corano ex illius patria profluxit; ortum namque duxerat *Coræ* in Latio, sed familia illi obtigerat *Massaria* cognomine. Qua morum innocentia, doctrinæque laude excelluerit conatus est Aloysius Torellus in suis Augustinianis Seculis (a) abundè explicare; Uberiora tamen de primis ejusdem studiis, gestis muneribus, librisque editis, pandit hæc Maselli Epistola, fortasse ignota Torello, atque aliis, qui de Ambrosii Corani Operibus ac Vita scripsere. Inde enim intelligimus, ab ipso recepta Perusino in Studio Magistratus Laurea, publicè ibidem legendo famam non modicam comparatam; actas in Palatio Apostolico per sexdecim annos causas summa cum Eloquentiæ commendatione; administratam Romanam Provinciam novem annis, præter Ordinis sui consuetudinem, qua munus illud ad annum præscribebatur; à Serenissimo Rege Ferdinando, apud quem peroraverat, honore ac laudibus cumulatum; largissimo conductum stipendio, ut Romana in Curia Philosophiæ ac Theologiæ præcepta doceret; demum in Generali Ordinis Synodo, Bononiæ coacta, omnium sibi animos adeò devinxisse elegantissima habita oratione, publicaque Disputatione, ut ex Provinciali ac Definitore Romanæ Regionis, totius Religionis Eremitarum Procurator constitutus fuerit, ac conspicuum illud munus per septennium gesserit, *præludium sanè hujus, cui nunc dignissimè præsides, Generalis Vicariatus*, ut Masellus concludit. De literariis ejusdem Operibus nonnulla in hac Epistola enunciantur, quæ in Elenchis Josephi Pamphili (b), ac Prosperi Mandosii (c) minimè leges. Quo circa pergratum Eruditis erit illam ad calcem recudere.

In-

(r) De Poëtis Nost. temp. Dial. I. fol. 387.

(a) Tom. VII. (b) Chron. Ord. Erem. S. August pag 93.
(c) Bibliotheca Romana Tom. II.

Interim innuere liceat percelebrem controversiam, quæ Mediolani agitata tunc fuit, & in qua Ambrosius de Cora partes suas egit. Exornandum erat hoc anno Templi maximi immane Ædificium sculptis simulacris quatuor Ecclesiæ Doctorum, dataque fuerat Artificibus cura, ut illa è marmore educerent; cùm ecce ad famæ hujus strepitum excitati Canonici Regulares Lateranenses precibus institere apud Archiepiscopum, Fabricæque Præfectos, ut S. Augustinus, eorundem Pater, habitu Congregationis suæ indutus effingeretur; contra verò Eremitani Fratres in S. Marci Cœnobio degentes, lapidem omnem movere, ut coriaceo præcinctus cingulo, capucioque ad Ordinis sui normam exsculptus prodiret; nec calamo temperatum est, pugnantibus pro Canonicorum juribus Eusebio Corrado Mediolanensi, & Dominico Tarvisino; proque Eremitanis Ambrosio Corano. In hac partium fervida contentione, quæ importunam indicto Operi moram injicere videbatur, captum consilium est utrisque assentientibus, ut collecto gravium doctorumque hominum cœtu, pensatisque ad æquam lancem argumentis, quæ hinc inde producebantur, decretoria proferretur sententia; quemadmodum etiam actum est, favorabili calculo in Eremitarum partem cedente, ut Aloysius Torellus testatur ad hunc annum (d), subdens, simili propitio exitu diremtam hanc litem sub Philippo Maria Vicecomite, Mediolani Duce, qui ex universa ditione sua Sapientes Viros in Papiensem Urbem acciverat, ad causam hujusmodi decernendam, suique Ambrosii de Cora, tunc in vivis agentis testimonium profert. Quidquid tamen hac de re sit, succensus certè inter æmulas partes ignis minimè deferbuit; quin imò cùm altiùs excresceret, atque ad convicia injuriasque à religiosa modestia abhorrentes declinaret, Pastoralis vigilantiæ suæ munus esse duxit Sixtus IV. Pontifex Maximus illum compescere, positâque ad radicem falce, futiles hasce controversias rixasque penitus resecare. Itaque expeditis anno MCCCCLXXXIV. brevibus literis, utrique Ordini perpetuum silentium indixit, fulmenque Anathematis latæ sententiæ, Sedi Apostolicæ reservati interposuit, ne imposterum tetra hæc reviviscеret flamma. Easdem recitat ad illum annum memoratus Torellus. Accidit, ea, quæ Mediolani efformata fuerant simulacra, tanta mole assurrexisse, ut ponderis magnitudine ruinæ timorem incuterent; proinde ad eam avertendam cautum à Præfectis Fabricæ fuit, ut loco illorum, exilioris formæ statuæ quatuor Ecclesiæ Doctorum substituerentur. Hinc verò exortæ iterum sunt anno MCCCCXCV. mutuæ contentiones; Canonici Regulares ad Mediolanensem Archiepiscopum Guidum Antonium Arcimboldum precibus confugêre, ut S. Augustini simulacrum, novo exsculpendum opere, Canonicis vestibus amiciretur, pronumque ad eorum vota Præsulis animum invenerant, nisi ob stitissent Eremitani Fratres, qui ad Sedem Apostolicam querelas suas deferentes, obtinuere ab Alexandro VI. Breves literas, ad Mediolanensem Archiepiscopum datas, quibus eidem injungebatur, si vera forent quæ exponebantur, videlicet sculptam fuisse primam effigiem S. Augustini Eremitico habitu, nihil innovari permitteret. Recitat illas Torellus ad eum annum, scribens ignotas fortasse easdem fuisse Gabrieli Pennoto, qui in præfatione ad suam tripartitam Historiam reos facit violati silentii à Sixto IV. indicti, Eremitanos Fratres, cùm clarè ex ipsis constet, culpam hanc potiùs in Lateranenses Canonicos refundendam. Sed de his plura referre non vacat; id tantùm subjungam, Apologiam hoc anno elaboratam ab Ambrosio Corano (Coriolanum Scriptores vocant) contra Regulares Canonicos, editamque Romæ anno MCCCCLXXXI. malè traduci à Bzovio (e), Spondano (f), & Celso Rosino (g), ac si Pontificio Sixti IV. decreto flammis devota fuerit, ob calumnias & maledicta in adversarios congesta; imò ab iisdem asseritur, Auctorem ipsum in vincula fuisse conjectum, mandante Innocentio VIII., qui ferre non poterat inquietum illius animum, ferventemque ira calamum acerbiùs, quàm par erat, in Canonicos Regulares. Hæc omnia falsi arguit idem Torellus, confessus tamen, carceri mancipatum Ambrosium suum ab hoc Summo Pontifice anno MCCCCLXXXV., sed alias ob causas, atque ob id mœrore confectum interiisse. Ceterùm insignis vir iste pietatis suæ in Urbe nostra illustria reliquit vestigia, Regulari Observantia in S. Marci Cœnobium inductâ, conditisque ad eam conservandam peculiaribus Decretis, quæ postmodum instantibus Jo. Galeatio Sfortia, & Bona Matre, Mediolani Ducibus, anno MCCCCLXXVIII. à Sixto IV. Pontif. Max. confirmationem obtinuere; quin etiam ejusdem reditus auxit prædiis alterius Cœnobii, appellati *della Rochetta*, quod à Mediolanensibus Principibus dirutum, ob Arcem ibidem construendam, S. Marci Monasterio adnexum fuit anno MCCCCLXXXIV., ut ad illum annum in Augustinianis Seculis legitur.

(d) Tom. VII. Secul. Augustin. fol. 253.
(e) Tom. XVIII. Annal. ad an. 1484.
(f) Ad eundem annum.

(g) Lyceum Lateranense in Eusebio Corrado.

MASELLUS VENIA.

De Masello Venia pauca adnotanda supersunt. Beneventi natus in Augustinianam Familiam concessit; id enim testatur Albertus Fabricius (h), & haud obscurè ex Epistola hac ipsa colligitur, in qua causas enumerans, quæ illum impulerant ad hanc Opusculorum S. Ambrosii editionem Ambrosio Corano dicandam, hæc habet: „ Tertia fuit, quam & habitu profiteris, & opere imples, Sanctissimi Augustini tui sanctissima, mihi devotissima Religio; „ quæ planè postrema ratio, quia te Ambrosio Nepotem in Christo asserit; neque enim cuiquam obscurum est, Augustinum tuum, *addo & meum*, ab „ eo fuisse regeneratum, tibi velut debitum hereditariumque legatum destinat. „ Nullis ingenii sui literariis laboribus, aut gestorum munerum dignitate claruisse Masellum aperte docet silentium tum Pamphili, tum Torelli, qui ejusdem nomen Chronicis suis minimè inseruere. Attamen non ociosum atque inglorium in hac Urbe moratum ostendit cura, quam in edendis alienis Operibus per plures annos suscepit. Siquidem Ephemeridem Belli Trojani *Dictys Cretensis* hoc ipso anno primus in publicum protulit Mediolanensibus typis, dicavitque *Magnifico, & præstantissimo Viro D. Bartholomæo Chalco Ducali Secretario Dignissimo*. In hac Epistola conqueritur Masellus, quòd inter tot Scriptores posterioris Ævi, qui de Trojanorum clade meminere, solus *Dictys Cretensis*, Vir non minus disertus, quàm prudentissimus, & ad Trojanarum rerum cognitionem necessarius negligeretur; proinde ait se miseratione commotum, quòd tanti viri fama, oblivione posterorum jam prope concidisset, jaceretque in pulvere tam nobilis labor, conatum omnem adhibuisse, ut lucem tandem conspiceret. Prosequitur commendare veritatem hujus Historiæ, utpote conscriptæ ab eo, qui rebus, cùm gererentur, interfuit, bellique illius ærumnas ex parte perpessus fuit. Demum in Auspicis sui laudes effusus, hisce primitiis solertiæ suæ benignum ejusdem patrocinium implorat.

Præmittitur huic Opusculo Epistola L., seu Q. Septimii ad Aradium, in qua ait, Punicis literis conscriptam primùm fuisse ab Auctore hanc historiam, dein post multa secula, lapso per vetustatem apud Gnosion ejus sepulcro, à Pastoribus inventam, delatam fuisse ad *Praxim*, seu *Eupraxim* Cretensem Dominum, subinde ad Neronem, qui magno illam pretio

(h) In Biblioth. Lat. Tom. III., ubi de S. Ambrosii Operibus agit.

pretio redemit. Suppofititia hæc omnia effe, ætatis noftræ eruditi Cenfores agnovere; antiquum tamen, & faltem S. Ambrofio æqualem extitiffe ejufdem Auctorem tradit Albertus Fabricius, qui omnia, quæ de hoc *Pfeudo-Dyćte* doctiffimi viri fcripfere, variafque illius editiones collegit in fua tum Latina (i), tum Græca Bibliotheca (l); adeòque illas confulat, cui ad fata & fortunam hujus, Homero vetuftioris olim creditæ hiftoriæ, confectandi tempus fuppetit. Hoc unum ego addam, in Ambrofiana Bibliotheca affervari (m) pergamenum manufcriptum ejufdem Exemplar Seculi ad minus decimi Æræ Chriftianæ, ex quo emendari permulta poffunt, quæ in edito hoc Opufculo aut manca, aut corrupta leguntur, ut mihi conferenti compertum fuit.

Editionem hanc, pro more illorum temporum, carmine exornavit Mafellus, falfa opinione, quæ tunc vigebat captus, hiftoricum id opus genuinum effe fœtum vetufti illius Scriptoris. Hæc itaque impreffit ad calcem:

Troica qui cupies paucis cognofcere facta,
Me lege, qui vidi prælia cuncta geri.
Per me cognofces etiam quam plurima, poftquam
Pergama victores deferuere Duces;
Exilia, erroresque Ducum, cædefque nefandas,
Et quid cuique Duci contigit, ipfe cano.
Si placet nofter Studiofe fudor,
Gratias multas agimus libenter,
Ufque dum noftros refovebit artus
Spiritus almus.
Si quis eft contra nimium feverus,
Qui trahat rictus fimul, atque nafum
Torqueat, falsò queritur, quòd illi
Nil ego prompfi.

Hinc patet, non infelicem quoque Poëtam fuiffe Mafellum; id autem confirmatum video altero ejufdem Epigrammate, quod legitur poft Opera Medica *Abubecri Rafis*, feu *Albubacar*, ut illum vocat Albertus Fabricius (n), primò impreffa Mediolani anno MCCCCLXXXI.

Ne timeas æger, morbo quocumque labores,
Rafis adeft Medicus, alter Apollo tibi.
Quod nequeunt reliqui, Galienus, Averrois, & tu
Magne Avicenna, cita dat tibi Rafis ope.
Vos etiam Medici, nec non vos Pharmacopolæ
Gaudete, exoritur gloria veftra modò.

Edidit quoque *Mafellus Venia* libros V. de Bello Hifpanico, quos Jacobus Bracellus, à fecretis Reipublicæ Genuenfis elegantiffimè elaboravit, deduxitque ufque ad annum MCCCCXLIV. Præfixam iifdem legi Epiftolam ejufdem *Veniæ* nomine infcriptam Philippo Mariæ Sfortiæ Vicecomiti, Francifci I. Ducis Mediolanenfis filio, quæ poftmodum refecata eft in editione Parifienfi anni MDXX., fubftitutâ Epiftolâ nuncupatoriâ *Auguftini Juftiniani* Epifcopi Nebienfis ad *Renatum de Sabaudia*, Magnum Franciæ Magiftrum. Ita fecundæ pofteriorum curæ priorum nomen & gloriam abradunt; Neutram ex hifce editionibus adnotavit Auguftinus Oldoinus in fuo Athenæo Liguftico. Quo anno Bracelli Hiftoriam in lucem produxerit Mafellus, libri illius paginæ filent. Mediolani certè paratam, primamque eam editionem fuiffe non dubito, cùm nulla vetuftior proferatur, Mafellus verò circa hos annos ditandis prælis noftris labores fuos femper impenderit. Sed præter ea, quæ hactenus enunciavi, aliud nihil ejufdem diligentiâ excufum occurrit.

BARTHOLOMÆUS CALCHUS.

Memoratum fuperiùs vidimus à Mafello Venia *Bartholomæum Calchum*, præcipuo apud Mediolanenfes Principes honore & gratia florentem. Recenferi dignus & ipfe eft hac in hiftoria, cùm eximium in Urbe noftra Literatorum Patronum fe gefferit, bonafque omnes artes egregiè coluerit, foveritque. Patria Mediolanenfis fuit, ex Johanne Arcis Novariæ Præfecto genitus, ejufque familia Infulis & Laticlavis fulgens in præfentem quoque diem confpicua perdurat. Gregorium Tiphernatem, cujus elogium confcripfit Paulus Jovius (o), præceptorem audivit, tantùmque doctrina, prudentiaque præftitit, ut Joh. Galeaz, & Ludovicus Sfortia Principes Mediolani, Primi Secretorum Magiftri dignitate ornatum, curarum etiam omnium imperii fui participem femper voluerint. Quid ille in proventum ftudiorum egerit, tanta donatus auctoritate, fub initium hujus hiftoriæ adnotavi, cùm refecta ab ipfo publica gymnafia, inductofque ad excolendam liberalibus artibus Mediolanenfem juventutem, doctrinæ famâ excellentes viros referrem. Adeò autem fe omnibus rem literariam promoventibus propitium exhibuit, ut certatim ipfum edendis libris fuis Mecœnatem deligerent, feque non tam in eo Sapientiam, quàm benignitatem admirari profiterentur. Mafellus Venia *Dictys Cretenfis Ephemeridem* ad eundem dirigens fic loquitur: „ Hoc ego tibi, Vir doctiffime, græcique fimul & „ latini Eloquii Pater, ceu prima noftræ folertiæ li„ bamina dedicavi, prifcos illos imitatus, quorum „ ut quifque primitias ftudiorum fuorum præfidibus „ Numinibus, fic ego tibi haud dubiè Numini, Præ„ fidique, quidquid eft in me vel ingenii, vel indu„ ftriæ, primas agelli mei fruges, fi non præmium „ meritorum in me tuorum, faltem animi monumen„ tum defero. „ Nec minori eum laude exornat Alexander Minutianus in prævia ad Horatium anno MCCCCLXXXVI. emendatiffimè ab ipfo vulgatum Epiftolâ; commendat enim Calchum ab integritate, prudentia, & aurea mediocritate, quam in tanto faftigio collocatus ita fervabat, ut ad parandas opes accommodatiffimam dignitatem, ad augendam privatam rem nullo modo impenderet, fed literas foveret, quibus etiam delectabatur, iifdem reliquias temporis, quod à magnis negotiis fupererat, dicans. Laudat demum altiffimam memoriam, cujus beneficio ea, quæ à doctiffimo Gregorio Tiphernate præceptore fuo audiverat, promptè adeò eloquebatur, ut nullis aliis curis unquam diftractus fuiffe videretur. Anno verò MCCCCXCV. prægrande volumen Titi Livii, laboribus fuis caftigatum impreffumque, ejufdem nomini infcribens, hæc habet: „ Tu autem „ Vir integerrime, cui meæ omnes ingenii vires, „ cuique corporis labores debentur omnes, non cer„ tè magis ut me tuis beneficiis gratum approbent, „ quàm publico Literatorum nomine, quòd illis fem„ per faveris, & bonarum artium ftudia in inclyta „ hac Urbe excitaveris, ita ut rem latinam pariter „ & græcam, indulgente Principis liberalitate ab in„ teritu receperis; Tu inquam noftros hos labores, „ qualefcumque fint, tuis aufpiciis procedere æquo ani„ mo patiaris, non ut in iis tui memoria celebretur, „ quæ facundiorum virorum monumentis ære peren„ nioribus in pofteros diffundetur, fed ut tui nomi„ nis magnitudine noftra hæc editio commendetur. Obiit Bartholomæus Calchus anno MDVIII., eique à Ne-

(i) Tom. I. pag. 70. edit. an. 1721.
(l) Tom. I. lib. I. cap. V. num. VIII.
(m) Lit. C. num. LXXII. infert. in fol.
(n) Tom. XIII. Biblioth. Græcæ pag. 46.
(o) Elogia Illuftr. Liter. Viror. fol. 201.

à Nepotibus illustre Epitaphium Sepulchro inscriptum fuit in Sacra Æde *S. Mariæ, de Passione* appellatæ, ubi ejusdem cineres reconduntur. Familiam verò integro Capite illustravit Paulus Morigia in Historia Mediol. (p). Vide etiam Cl. Sitonum, plures ejusdem stirpis insignes viros, Collegio Judicum, & Equitum Mediolani adscriptos ad hanc usque ætatem (q) suis Chronicis inserentem.

GABRIEL PAVERUS FONTANA.

Gabriel Paverus Fontana, in Prolegomenis jam laudatus, ob egregiè promotam Mediolanensem Typographiam, innotescere hoc anno cœpit, edito Opusculo, quod infra referam. Natale ipsi solum Placentia fuit, & Patricia genitus stirpe, singulari etiam Eloquentiæ laude apud nos claruit. Poëticis figmentis lusit *Franciscus Bernardinus Cypellarius Buxetanus*, qui S. Antonini Martyris, Placentiæ Tutelaris, Vitam heroico describens carmine, familiam hanc à summa Romanorum antiquitate repetit, eidemque inditum cognomen tradit ab Anseribus, quorum clamoribus excitati milites in Capitolium per noctis tenebras enitentes Gallos in præceps egere; aut saltem è Papyria Gente profluxisse scribit; En ejus verba:

Hinc Fontanensis clara de Stirpe Quiritum,
Quæ se progenitam probat, atque insignia monstrat.
Pars Capitolino referunt ex ansere nomen
Gentile, & vigilem portant insigne volucrem,
Quæ cecinit Gallos Capitoli in limine adesse,
Relliquiasque Urbis tanto servavit ab hoste.
Quod si liberior verbis audacia detur,
Et conjectura facili renovare vetusta,
Sectari & linguam liceat, vocisque figuram,
Nomine dicetur plaudente Papyria *proles.*

Prosequitur deinde laudes contexere duobus *Gabrielis filiis*, *Cœlio*, & *Fabricio*, alteram comminiscens originem, à Romana Thuscorum Colonia deductam, quare *Fontanenses* appellarentur. Editum fuit hoc Cypellarii Poëma Mediolani, anno MDXXI. apud Magistrum Johannem de Castilliono. Non adeò altum Familiæ suæ exordium jactat Gabriel ipse Paverus, (quamvis aliqua ostentatione non careat), in Invectiva paulò post memoranda; Deridens enim Georgium Merulam, eo quòd fastidio actus proprii cognominis *Merlani*, se *Merulam* appellari voluisset, ac si ab antiqua Romana *Corneliorum* stirpe Genus duxisset, hæc scribit: „ Quot in meis Gentilibus, „ certè numerosis? illorum namque septem supra „ octoginta Patres familias invenias, qui Scipiones, „ Augusti, Cæsares, Alexandri, Cœlii fuerunt nuncupati. Quantum ii deridiculi fuissent, si se de „ illorum stirpe prædicavissent!

Mediolanum profectus Gabriel Paverus, sub Francisco Philelpho græcæ, latinæque linguæ tyrocinia posuit, tantique fecit Præceptorem hunc suum, ut cùm à Georgio Merula, olim Discipulo, deinde hoste, jurgiis & maledictis scripto vulgatis lacesseretur, calamum in Philelphi tutelam armaverit, præloque subdiderit acerrimam contra Merulam Invectivam, quam *Merlanam primam* nuncupavit. De hac ad annum MCCCCLXXXI. opportuniùs loquar; nonnulla tamen in præsentiarum ex ea decerpam, quæ ad illustrandam Paveri vitam inserviunt. Publicum ille Oratoriæ facultatis interpretem egit in Urbe nostra, ut jam monuimus, de Bonino Mombritio superiùs differentes; id autem ipsemet testatur in eadem Invectiva, inducens per Dialogum Merulam cum ipso colloquentem, ac commemorantem

A *Ciceronis exornationes ad Herennium scriptas*; statim enim respondet: *Memini jam pridem, dum Mediolani vitam ageres, illas me privatim, & publicè fuisse tibi, plurimisque aliis non indiligenter interpretatum*: triennii spatio à se institutum Merulam, non tam in Oratoria, quàm in Poëtica facultate testatur in Epistola nuncupatoria huic Invectivæ præfixa. Item de *Francisco Puteolano* loquens, hæc habet: „ Hic cùm in Ducalibus esset Cancellis, T. Livii „ principium sic esse castigandum, Auctore Quintiliano, ut hexametri teneret exordium, persuadere „ Nicolao Gambarello, Concivi meo prænobili, Ducalique Scribæ, ingenio, doctrina, fide præstanti „ conabatur. Verùm Nicolaus, in his nostris promptissimus studiis, quippe qui tenellis ab unguiculis

B „ meus diutissimè fuit Auditor, id agere recusabat, „ cùm hujusmodi præcepto à me nunquam fuisset „ institutus. Fortè fortunâ tempestivè superveni, cognitâque certaminis causâ, statim negavi id esse „ faciendum, eodem Quintiliano teste. „ Ex hac etiam Invectiva discimus, elucubrata fuisse à Gabriele Pavero *Commentaria in Horatium*, quæ, ut ipse inquit, *jam forent edita, nisi mala vis morbi nos nimium cruciaret*. *Institutiones* etiam quasdam *Grammaticas* à se editas scribit, pro puero Johanne Galeaz Maria, Mediolani Duce Sexto, easque legendas Merulæ offert: *neque enim*, ut prosequitur, *in errores valde pudendos, & spongia delendos totiens incurres, quales in his pauculis* (quæ supra retulerat) *enatant verbulis*. Porrò Simultates, quæ inter ipsum

C & *Franciscum Puteolanum Parmensem* (de quo alibi loquar) exortæ fuerant, hìc enarrantur. Ait enim se, cùm è gratia Cichi Simonettæ decidisset, eo quòd à Lodovici Mariæ Sfortiæ, aliorumque Fratrum exulum partibus staret, eò penè adductum, ut radicitus hinc evulsus ex Urbe detruderetur; conductum verò ad publicè edocendam Mediolanensem juventutem *Franciscum Puteolanum*, qui rabidos dentes acuens in plerosque optimos Cives ipsi faventes, & in ipsos etiam mortuos Sfortias Principes, tanquam famelicus Lycisca nulli parcebat. Itaque ubique illum exagitat, levitatis, adulationis, inscitiæ redarguens, & pro more improbando illorum temporum, ejusdem famam maledicentia probrisque discerpens.

Musas præcipuè adamavit, hoc ipsum Opusculum versibus passim inspergens, cujus rei causam af-

D ferens, hæc ad Merulam scribit:

Ne mirere, meo si sint tot carmina libro,
Dum prosam meditor, versus ab ore fluit.

Extat Elegiacum Poëma, quod Gabriel Paverus Fontana conscripsit *De vita, & obitu Galeaz Mariæ Sfortiæ Vicecomitis Mediolani Ducis Quinti, ad Ill. Dominum Ludovicum Gonzagam Mantuæ Marchionem*. Duo Exemplaria hujus Poëmatis, in pergamena impressi, mihi inspicere licuit, absque Loci, temporis, & Typographi indicio; In utroque tamen hæc in calce leguntur, charactere illius Seculi scripta, *Kalendis Martiis* 1477. Quæ enarranda su-

E sceperit, sequenti Epigrammate in fronte excuso, Auctor ipse patefacit:

Continet hic Galeaz *vitam, cædemque Libellus,*
Imperium primò scribitur, atque timor.
E Gallis remeat, Dux declaratur, & Orat,
Componit Regnum, Flaminiamque petit.
Allobrogum Ductor candentes præterit alpes,
Linquere Dux socios, Flaminiamque parat.
Itur Vercellas, pax fit, patriamque revisit,
Otia dat Latio, Dux Bona *nubit ei.*

Ma-

(p) Lib. III. pag. 495.

(q) Part. II. num. 481. & seqq.

Mater Blanca *perit*, *terna hinc connubia fiunt*,
Allobrogas superat, *vulnere deinde cadit*.
Narrantur post signa necis, *clamatur ad ipsum*,
Dux Bona *regna capit*, *orat acerba gemens*.
Solantur Proceres ægram, *veniuntque volantes*
Undique Legati, *Mantua mittit Herum*.
Tu quoque Johannes *roseo redimite galero*
Adventas properè, *clauditur inde Liber*.

Johannes S. R. E. Cardinalis, quem ultimo loco nominat Paverus, fuit *Joh. Baptista Millinus*, Mediolanum missus à Sixto IV. Summo Pontifice, statim ac intellexit nefariam Galeatii Ducis cædem. Qua ille celeritate iter susceperit per hyemem, supra hominum memoriam, asperrimè tunc sævientem; quantumque auctoritate & gratia profuerit unà cum Ludovico Marchione Mantuano, ut excitatas in Mediolanensi Provincia discordias & tumultus componeret, Oldoinus enarrat (r); idque etiam dignum visum fuit, ut peculiari laude, inter egregias ejusdem res gestas, in sepulchrali inscriptione recenseretur.

In Bibliotheca Ambrosiana servatur manuscriptum Exemplar Epitalamii, quod *Paverus* habuit in nuptiis *Francisci Lampugnani*, *& Elisabettæ Borromeæ*, ibique nobilissimæ utriusque conjugis Familiæ plurimùm commendantur eleganti, eruditaque facundia; ut proinde Joh. Bissius meritò eundem inter disertissimos illius ætatis Poëtas, & Oratores numeraverit; offerens enim Illustrissimo Adolescenti Johanni Galeaz Principi Mediolanensi Elegiacam gratulationem, ob acceptum ab Ascanio Maria, Patruo ejusdem, sacræ Purpuræ honorem, quæ Romæ edita fuerat anno MCCCCLXXXIV. hæc scribit: „ Cùm tanto ingenio polleas, sisque hominum doctorum promptissimus fautor, quod certè neminem latet; cùm tua Urbs florentissima tres viros inter ceteros, qui plures sunt, Bartholomæum Cremonensem præceptorem tuum, Franciscum Puteolanum Parmensem, & Gabrielem Placentinum, egregios meo quidem judicio & Poëtas, & Oratores teneat, quartum etiam Georgium Merulam Alexandrinum addidisti, ne juventus, penuriâ Doctorum, inertiâ torperet. „ Recusa hæc fuit Mediolani cum aliis Bissi carminibus anno MDXII. Inter Epistolas Francisci Philelphi una legitur (f) ad Gabrielem Paverum data, quæ ita incipit: „ Quæsieras à me quid sentirem de versu illo pentametro in prima Heroidum Epistola, ubi Publius Ovidius Naso Penelopem fingit ita scripsisse ad Ulyssem:

Hic alacer missos terruit Hector equos &c.

Prosequitur inde difficultates exponere, suamque demum hac in re sententiam profert. Hinc aliquod suboriri lumen arbitror, ut opinari possimus susceptum quoque fuisse ab hoc Auctore laborem illustrandi Commentariis hoc opus Ovidii, quemadmodum in Horatio præstiterat; sed cùm ad id afferendum nulla suppetant monumenta; fortasse verò Præceptorem olim suum interrogaverit Paverus de genuina illius carminis interpretatione, ut dilucidiùs aureum eum Auctorem suis Auditoribus explanaret, calamum retraho, hæc innuisse contentus.

GABRIEL BREBIA.

Gabrielem alterum, ex *Brebia* nobili Mediolanensi familia enatum, habuit hoc anno Urbs nostra sacro literario labore conspicuum. Benedictino Ordini in Cœnobio Sanctorum Petri & Pauli de Glaxiate nomen is dederat, divinæque Scripturæ studiis intentus, accedente cohortatione eruditissimi ac religiosissimi amici, cujus nomen silet, Commentariolum, seu potiùs, ut ipse ait in Epistola eidem adnexa, *Epitomam* brevissimam contexuit in Psalmos Davidicos. Non levis tamen labor fuit, quem in concinnanda expedita hac Psalmorum explanatione impendit. Siquidem evolvendi eidem fuere Veterum Patrum, præsertim Hieronymi libri, Nicolai Lyrani recenter editæ Glossæ, aliorumque Sacrorum Interpretum Codices tam latini, quàm græci, ut planior sinceriorque verborum sensus attingeretur; id enim omne in memorata Epistola Auctor testatur. Imò ne arrogantiæ, aut præsumptionis in eorundem interpretatione argueretur, ait se rem contulisse cum doctissimis & religiosissimis viris *Fratre Petro Neapolitano* Ordinis & Observantiæ Minorum Generali Vicario, Theologo & Philosopho eximio, *Fratre Bernardo Parmensi*, in Terra Sancta ad Domini Sepulcrum Custode, qui tum fortè aderat Mediolani, *Fratre Michaële Carcano Mediolanensi*, *Fratre Paulo Brixiensi*, *& Fratre Antonio Vercellensi*, ætate illa Theologis, Philosophis, & Concionatoribus clarissimis, qui omnes & propositum laudavere, & maximè exhortati sunt, ut inceptum opus absolveret. Ibidem differit de tribus S. Hieronymi Psalmorum translationibus, de eorundem Auctore, fructu, & nobilitate; demum mentionem injicit de Patre *D. Urbano Pagnano*, seu *Pagano* celebris Cœnobii *S. Petri in Glassate Priore*, viro cum Juris Pontificii, tum Sacræ Theologiæ doctrina præstantissimo. (Hujus Mediolanensis Civis, fortunæ Bonis, generis nobilitate, præcipuè verò virtutibus clari, res gestas summa cum laude refert in Glaxiatensibus Chronicis (t) Placidus Pucinellus). Alios item insignes Viros in hac Urbe tunc florentes enumerat, Magnificum Senatorem *D. Antonium Bracellum*, Sacrarum Legum interpretem Sapientissimum, divinæque Scripturæ studiosissimum, *D. Joannem Melcium* Ducalem Quæstorem, divini cultus & Scripturarum amantissimum, *Nobilem Georgium Rocium* Ducalem Scribam, *Johannem Squassum* Librarium Ducalem, qui aut ære proprio, aut industria hisce edendis Commentariis operam præstitere, reliquos subinde recensens, qui oblatis antiquis codicibus eidem in hac re perficienda adjumento fuerant, spectatum nempe *Bartholomæum Ratum*, Ducalem Scribam, Virum eruditissimum, ex cujus vetustissimo Psalterio plurimas orationes Psalmis accommodatas se decerpsisse, ac locis suis aptasse profitetur, (quemadmodum etiam peregit hac nostra ætate in suo elucidato Psalterio, Ven. memoriæ Cardinalis Thomasius), & *Gabrielem Palearium* Illustrissimi quondam Principis Galeatii Mariæ à Secretis, qui sacris studiis impensè deditus, divitem suis in ædibus sacrorum Codicum Bibliothecam paraverat. Hæc ille scribebat ad Religiosum Monachum, & Sapientem Virum *D. Georgium Beaque*, cujus Patriciam Mediolanensem familiam sæpiùs laudat in enunciatis Chronicis Picinellus, tumulum etiam designans, in quem illatus est, Monastico habitu indutus celeberrimus Protophysicus hujus Civitatis, in omnibus scientiis peritissimus anno MCCCCLXIII. *Antonius de Beaquis* (u). Nec dubio locus relinquitur, librum hunc à tot insignibus viris approbatum, commendatumque, omnium quoque plausu in publicum prodiisse. Attamen subsequentium Interpretum copia, & sedulitas in explanandis Davidicis Psalmis obruit memoriam & curas præclari hujus viri; sed metiri minimè debemus à meridiana luce, in qua nunc versamur, susceptos labores iis temporibus, quibus vix caput è tenebris attollere incipiebant sacræ profanæque literæ, adeòque rependenda sua est laus illis, qui superfusam iisdem, incuriâ Majorum, caliginem depellere contenderunt, primique facem prætulere ad alta Scripturarum mysteria novis ac splendidioribus semper luminibus illustranda.

Post

(r) Hist. Pontif. Tom. III. Col. 61.
(f) Lib. XXXVI. fol. 255. tergo.
(t) Chron. S. Petri de Glaxiate cap. L. pag. 124.
(u) Ibid. pag. 341.

A Post editos ingenii sui fœtus, ad alienos in lucem proferendos studium convertit. Peculiari is amore complectebatur S. Francisci alumnos, quorum, ut vidimus, doctrina consilioque usus fuerat in evulgando Psalterio Davidico. Itaque cùm *Fr. Pacificus Novariensis*, instante pio quodam Sacerdote ex *Vinceguerra* Familia, expeditam eam methodum, quæ ex Auctoris nomine *Summa Pacifica* est appellata, Italico sermone elaborasset ad instruendos sacros ministros, ut in Pœnitentiæ Tribunali accedentibus Christifidelibus ritè ac cum fructu animarum absolutionem impenderent, Gabriel Brebia primus eandem è privatis loculis eruit, atque unà cum Philippo Lavania nobili Typographo, erogato ære proprio, edendam curavit anno MCCCCLXXIX. Lazarus Augustinus Cotta, qui in suo Novariensi Musæo (x) Auctorem hujus libri meritis laudibus cumulat, Epigraphen impressam ad calcem voluminis, mutilam refert, Gabrielis Brebiæ nomen omittens; illud tamen apertè legitur in exemplari primæ editionis, quod Ambrosiana Bibliotheca custodit. Ceterùm, quàm solidæ doctrinæ succo affluat hic liber, dilucidè comprobant aliena præla, quæ intra paucos annos, quinquies eundem recuderunt, ut prælaudatus Cotta testatur.

Editam hoc anno Ephemeridem Trojanam, sub falso nomine *Dictys Cretensis*, proximè adnotavi; alterum librum indicare nunc lubet, *L. Fenestellæ* nomen præferentem, cùm tamen recentioris esse Auctoris opus Eruditi jam noverint. Inscriptus is est *De Magistratibus Romanorum*, ac Mediolani hoc eodem anno excusus, curante fortasse Venia ipso Beneventano, qui *Dictym* vulgaverat, quique nondum edoctus merces adulterinas à veris secernere, facilè complectebatur quidquid vetustum nomen præferret. Quicumque tamen primus fuerit editor, liber iste per longum annorum curriculum Lectoribus imposuit, qui genuini Fenestellæ, Tiberii Imperatoris Ævo viventis Plinio teste (y), opus se tenere arbitrabantur, donec Gyraldus (z) larvam detraxit, suoque illud Auctori restituit, nempe *Andreæ Dominico Flocco* Florentino; & sanè sub ejus nomine vulgatus fuit ab Ægidio Witsco Brugensi, anno MDLXI. Antuerpiæ, eundemque postea legitimum hujus fœtus patrem constanter professi sunt, Albertus Fabricius (a), Julius Negri (b), aliique Scriptores, de rei veritate certiores facti, tum à repertis manuscriptis Codicibus nomine *Andreæ Dominici Flocci* signatis, tum ab Epistola prævia, sed in editis libris omissa, qua idem Auctor literarium laborem hunc suum dicat Brandæ Castillionæo Cardinali Placentino, Purpura donato à Joanne XXII. dicto XXIII. anno MCCCCXI Reliquum Critici Examinis, quo *Fenestellæ* abjudicatur hic liber, deductum ab allegatis ibidem recentioris ævi testimoniis, styloque ætatem auream minimè redolente, vide apud prælaudatum Gyraldum.

PETRUS JUSTINUS PHILELPHUS.

Spectandum quoque hoc anno se dedit *Petrus Justinus*, seu *Augustinus* (ut promiscuè appellatum hunc virum inveni) *Philelphus*. Tholentini ortus is fuerat ex *Alfina* Matrona honestissima, & celeberrimum Franciscum Philelphum Proavunculum habuerat, cujus erat frater Nicolaus *Alfinæ* Pater. Hæc discimus ex Epistola ad ipsum Petrum Justinum data, quæ legitur post Orationes atque alia Opuscula Francisci Philelphi, edita Mediolani anno MCCCCLXXXI. Cùm enim memorata Alfina è mortali hac vita ad æternam migrasset, anno MCCCCLXXVI., Franciscus verò tunc Romæ degens intellexisset, ejusdem Alfinæ filium alto ob hanc causam mœrore con-

(x) Fol. 238.
(y) Lib. XXXIII. Cap. XI.
(z) Dialogo IV. de Poëtis fol. mihi 171.

fici, calamum statim arripuit, ut gravibus adductis argumentis temperandi doloris, profundâ illum mœstitiâ levaret. Ita autem exorditur: „ Audio te angi „ animi ex obitu Alfinæ matris honestissimæ, & pro„ batissimæ fœminæ, vehementiùs quàm par est. „ Amisisti tu sanè matrem, at ego filiam; cùm „ enim nata esset ex Nicolao Fratre meo Germano, „ haberetur que Tholentini primaria quædam mulier, „ eam certè diligebam ut filiam. Itaque non minor „ mihi in ea jactura facta est, quàm tibi filio. Num „ fortassis ignoras ea nos lege natos omnes, ut tan„ dem moriamur? Illorum dolenda mors est, qui „ nunquam meminere se morituros; At Alfina quid „ de hac mortali vita sentiret, liquidò fecit explora„ tum omnibus, cùm foret usque Pietatis & Chri-

B „ stianæ Religionis observantissima, misericordiæ „ operibus assiduè dedita, nullo in proximos odio „ tenebatur, injuriarum non minus oblita, quàm „ beneficentiæ memor. „ Hinc laxatis veluti habenis in Alfinæ laudes procurrit, mores comptissimos, & virtutes supra fœminilem sexum assurgentes, vitam denique omnem castigatissimam, & ad Evangelii non tam præcepta, quàm consilia mirè efformatam, ita profusè celebrans, ut non Epistola, sed panegyrica Oratio videri possit; tandem concludit: „ Hæc si tecum ipse cogitabis, judicabis profectò „ non modò tibi non esse dolendum, sed lætandum „ potiùs, quòd ea sis matre natus, cujus sanctissimis „ meritis in cœlestem sis gloriam perventurus.

C Mediolanum se contulit Petrus Justinus, evocatus fortasse post obitum Matris à Proavunculo Francisco, qui & ipse in hanc Urbem è Romana concesserat. Certè anno MCCCCLXXVI. quo contigit mors Alfinæ, eum apud nos degentem invenio. Siquidem *Commentaria G. Julii Cæsaris* ad prælum instruens, eadem dicavit Johanni Simonettæ Ducali Secretario, Epistolam signans his notis: *Mediolani ex ædibus meis XV. Kalendas Decembres, anno à Natali Christiano Millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto.* Sæpiùs lucem viderant elegantissima hæc Commentaria, Romæ præsertim, ubi geminam editionem sub Paulo II. peractam refert Eminentissimus Cardinalis Quirinus in suis eruditissimis vindiciis ejusdem Summi Pontificis (c), alteram anno MCCCCLXXVI. Albertus Fabricius (d) editiones Commentariorum Julii Cæsaris enumerans, Mediolanensem hujus anni ab

D Antonio Zarotto paratam, & quinquennio vetustiorem Veneta, quam post Romanas recitat, ignoravit. Proinde agendæ sunt gratiæ Petro Justino Philelpho, cui curæ fuit, ut tam pretioso Romanæ Eloquentiæ monumento præla nostra minimè carerent. Quin imò ut gratius redderetur hoc donum, non tam Commentaria de Bello Alexandrino, Africo, & Hispano *A. Hirtii*, & *C. Oppii* adjecit, sed etiam ad calcem imprimenda adjunxit, quæ de populis, fluminibus, locis, rebusque aliis ad Gallicam Provinciam pertinentibus diligentissimè collegerat gravissimus atque doctissimus Vir *RAYMUNDUS MARLIANUS*, qui cùm in partibus Transalpinis diu multumque fuisset versatus, omnia est accuratissimè

E perscrutatus, ut in Epistola ad Johannem Simonettam Petrus Justinus testatur. Hæc tabula alphabeticè est digesta, pluraque ad antiquam & recentem Topographiam Galliarum illustrandam aptissima profert, præcipuè verò ad Julii Cæsaris Commentaria perspicuè intelligenda conducit, Cornelii quoque Taciti annalibus lumen non modicum præbens.

Ex Equestri Nobilissima Mediolani familia genitus hic Raymundus, illustriorem se reddidit eximio cultu scientiarum, atque ideo prætereundus in hac historia tacitè non videtur, cùm inter præcipua illius seculi ornamenta Civitas nostra illum recenseat.

(a) Tom. I. pag. 745. edit. anni 1721.
(b) In Hist. Ital. Script. Florentin.
(c) Fol. 175.
(d) Tom. I. Biblioth. Lat. pag. 176.

Prima etiam ætate egregium indolis ad excelsa festinantis specimen dedit. Siquidem nobilioribus disciplinis se totum devovens tantum profecit, ut non modò laudem cultissimi ingenii à celebrioribus Ævo illo in hac Urbe florentibus viris exceperit, sed etiam admirationem raræ in juventute sapientiæ prudentiæque iisdem ingesserit. Unum exhibeo Guinifortum Barzizium, eloquentia & dignitate per ea tempora Mediolani conspicuum, qui ad Raymundum Marlianum Epistolam dirigens (e) hæc ait: „ Cùm ex Urbe omnium nostri temporis potentissima (nempe *Mediolano*), sanguine autem clarissimo, parentibus verò Magnificis atque Amplissimis (*hi fuere Jacobus*, *& Joanna Casata*) ortus sis, omnia circumspicis, quæ te tuorum majorum gloriam adæquare, & virtute, si id possibile sit, superiorem efficere possint, eaque summo desiderio amplecteris, quæ ad hanc rem consequendam necessaria primùm animadverteris. Quæ enim res, per Superos immortales, vel majorem nobis apud homines laudem comparare, hac una, quam tantopere affectas, civili Sapientia, vel certiorem ad bene vivendi callem demonstrare, ista ipsa in qua versaris philosophia, vel ad consequenda omnia vitæ nostræ adjumenta opportunior accedere eâ, in qua tantum profecisti, eloquentiâ, ac dicendi facultate potest? Rectè igitur te prævidisse omnia gaudeo, & tanto ea ætate, in qua es, consilio usum esse demiror. „ Ne autem tam præclara succrescentis literariæ frugis semina neglectæ exercitationis vitio torpescerent, se ipsum offert Barzizius ad ineundum cum egregio hoc juvene Epistolarum commercium, subdens: „ Si nullum tibi superesse affirmabimus, ad quem literas tuas committas, propterea quòd extincta jam hæc humanitatis studia apud tuos Cives cum Patre nostro (*Casparino Barzizio, publico Mediolani liberalium studiorum interprete*) esse videantur, ego me ipsum tibi objiciam, qui si minus fortasse in dicendo gratus ero, nec paternam eloquentiam redolere videbor, at saltem habebis cum quo absens loqui, & ingenium tuum exercere possis. „ Captus tamen nobili desiderio remotas Urbes invisendi, ediscendique mores gentium exterarum, Gallias omnes perlustravit, fructumque itinerum suorum retulit, gloriam scilicet conditi illius operis topographici, quod superiùs indicavi, quodque recondita eruditione refertum, seculo subsequente variis in Urbibus, Parisiis nempe, Francofurti, Venetiis recusum fuit. Reversus inde in Patriam altiores honorum gradus conscendit, Senatorio Ordini adscriptus, atque ob doctrinæ prudentiæque famam à Carolo Burgundiæ Duce ad *Supremi Consiliarii* munus amplissimum evocatus. Nec tamen hisce publicis curis implicitum, calami oblitum fuisse, deseruisseque studia amœniora, testantur Opera ab ipso edita *de Antiquitate*, *& Laudibus Mediolani*, mihi quidem ignota, sed memorata à Morigia, Salvatore Vitali, & Picinello, quos omnes unà cum aliis Scriptoribus illustrem de insigni hoc Viro memoriam agentibus, vide apud Cl. Sitonum de Scotia in Chronicis Collegii Equitum, & Judicum Mediolani (f), ubi etiam leges Inscriptionem appositam Collegio Marliano Ticinensi, ab eodem Raymundo ultimis tabulis instituto. De Johanne Simonetta, cui à Petro Justino Philelpho Cæsaris Commentaria hoc anno dicata fuere, nonnulla edisseram ad annum MCCCCLXXIX., quo ejusdem Commentaria *De vita*, *& rebus gestis Francisci I. Sfortiæ* in publicum prodiere.

Adornato ad lucem præclarissimo *Julii Cæsaris* Opere, benemereri de studiis Mediolanensibus prosequutus est Petrus Justinus Philelphus, uberem iisdem aureæ ætatis Scriptorum copiam suppeditans, quos omnes typis nostris recusos, ac diligentissimè ab ipso recognitos, castigatosque, impressæ ad calcem unà cum Typographorum nomine adnotationes testantur. *Titi Livii tres Decades* anno MCCCCLXXX., subsequente verò anno *Juvenalis*, *& Persii Satyras*, nec non *Silium Italicum* novis curis emendatum vulgavit, qui, ut in calce asseritur, in prima editione Romana anni MCCCCLXXI. *Impressorum negligentiâ multis in locis depravatus* prodierat. Eodem anno MCCCCLXXXI. Bartholomæi Platinæ Dialogum *de Flosculis quibusdam Linguæ latinæ ad Lellium*, & alterum *de Amore ad Lodovicum Agnellum*, diligentissimè ab ipso emendatos in lucem emisit. *Pii* etiam *II. Pont. Max. Epistolis* expurgandis, ut accuratiùs imprimerentur, curam diligentem adhibuit, idemque præstitit in edendis anno insequente *Epistolis Familiaribus Ciceronis*. Demum ut aliquam etiam proavunculo suo gratiam redderet, *Vitam S. Johannis Baptistæ*, italicis carminibus ab eodem descriptam, anno MCCCCXCIV. ære proprio luce donavit. Ceterùm, etsi nullum Petri Justini Philelphi ingenio elaboratum literarium opus invenerim, memoriâ tamen & laude apud posteros dignum censui, ob tot parata literis in hac Urbe, suis laboribus, adjumenta. Extat ejusdem Epigramma post Epistolas Francisci Philelphi Venetiis impressas anno MDII., cujus postrema carmina hìc refero, cùm rara admodum sit illa editio:

Sive Poëta cupis, seu vis Orator haberi,
Philosophusque magis, hinc erit alta seges.
Nam quidquid pulchrum nostris licet esse latinis,
Aut etiam græcis, hi docuere libri.

An verò *Philelphi* cognomen, quod semper usurpatum à *Petro Justino* vidimus, verè illius stirpi, in quam transierat Alfina mater, insitum à Majoribus suis foret, in incerto latet; cùm vix apud Scriptores hujus viri innotuerit nomen. Verisimilius crediderim ex Proavunculi celebritate derivatum, qua factum sit, ut ex filia fratris natus, & Mediolani degens, gloriæ sibi duceret eodem, cum ipso, cognomine appellari.

(e) Extat inter ejusdem Opera Romæ edita anno 1723. pag. 173.

(f) Parte II. num. 162. fol. 45.

ANNO

ANNO MCCCCLXXVIII.

A Plurimum laudis apud Eruditos adepta sunt præla nostra ob editum hoc anno celebre *Dantis Pcëma*, non sola carminum suorum venustate spectabile, ut quinquennio ante in hac Urbe contigerat, sed plenis insuper, novisque commentariis exornatum; atque illud etiam ad ampliorem Mediolani gloriam accessit, quòd eadem magna ex parte, à nobilis sui Civis ingenio, diligentiaque profluxerint. Is fuit *Guido Terzagus*, claris ortus parentibus, Jacobo nempe, in illustre Physicorum Mediolanensium Collegium cooptato, ut in Chronicis ejusdem Collegii manuscriptis tradit Cl. Joh. Sitonus. In Novariensi Musæo Lazarus Augustinus Cotta Auctorem hujus Operis statuit *Martinum Paulum Nidobeatum*, nulla Guidonis Terzagi mentione injecta. Contra verò Julius B Negri *de Scriptoribus Florentinis* Civi nostro illud universim adscribit. Attamen si vera consectari velimus, negari nequit, utrumque junctis curis studiisque manus dedisse, ut labor iste perficeretur. Testis est ipsemet *Nidobeatus* in Epistola nuncupatoria ad *Divum Guilielmum Marchionem Montisferrati*, *Militiæ supremum Ducem*, *Sacri Romani Imperii Principem*, *Vicariumque perpetuum*. Postquam enim in hujus excellentis Poëtæ laudes uberrimas calamum laxavit, seque testatus est ejusdem carminum lectione plurimùm delectatum, cùm mœrori solatia quæreret ob dolorem conceptum ex nefaria cæde *Divi Principis Galeatii Mariæ Sfortiæ*, quem boni omnes, ut par erat, immortalem esse cupiebant, subdit, se non modica admiratione ac fastidio captum, quòd C in tanta imprimentium copia, quibus Italia, Germaniaque, & totus penè terrarum Orbis exuberabat, nemo Dantis accuratiùs imprimendi animum curamque suscepisset, cùm tamen innumerabiles libri, blattarum & tinearum epulæ futuræ, essent impressi; quo circa persuasisse ait, *Guido Terzago nobili Insubri*, *summi ingenii ac diligentiæ viro*, *uti per idoneos homines negotium conficeret*, *Commentumque apponeret*. Enumerat deinde eos omnes, qui Commentaria adjecerant Dantis carminibus, nempe Franciscum & Petrum ejusdem Dantis filios, Jacobum Laneum Bononiensem, Benvenutum Imolanum, Johannem Bocacium, Fratrem Ricardum Carmelitam, Andream Parthenopæum, & sua ætate Guinifortum Barzizium Bergomensem, Oratorem gravem, & Jurisconsultum disertissimum; sed præcipuè inter hos D laudat Laneum, qui materna Bononiensi lingua Dantem est interpretatus, ac statim hæc scribit: *Et nos aliquibus locis pleraque conjunximus*, *aut usu comperta*, *aut ex diversis auctoribus*, *& annalibus tanquam ex fluminibus derivata*, *quæ cum juvare*, *tum etiam delectare legentem possint*. Tandem ad commendationem Marchionis Guilelmi conversus, inter alia bello paceque præclarè ab ipso gesta id unum admirari se inquit, quòd inter tela gladiosque enutritus tantam haurire disciplinam potuisset, quantum vix ulli eorum haurire contigit, qui totos annos cum summa diligentia ac studio inter Philosophantium Cathedras sunt versati. Siquidem multis, iisque gravissimis curis distentus ita se ipsum subripere sibi noverat, ut multas horas quotidie studio impenderet, E quemadmodum propriis se conspexisse oculis refert Nidobeatus, qui *non tanquam servus*, *sed uti fiduciarius homo* per viginti septem annos ejusdem lateri adhæserat. Data est hæc epistola *Mediolani Kalendis Martiis* hujusmet anni. Itaque hinc dilucidè patet, Nidobeatum minimè ociosum spectatorem in hac arena stetisse, aut classicum tantùm cecinisse, ut alios ad hanc Spartam adornandam urgeret, sed plura etiam suo labore addidisse; quod etiam animadvertit claræ memoriæ Joh. Marius Crescimbenus (a).

De hisce Commentariis varia Eruditi sensere; Auctores Ephemeridum Venetarum centonem esse ajunt, Superiorum Interpretum laciniis consutum (b). Mitiùs loquitur Eques Leonardus Salviatus, sparsa in iis asserens fragmenta ex aliis decerpta (c), sed stylo Italico deteriore. Lazarus verò Augustinus Cotta ita illa extollit, ut affirmet ad ea veluti ad clarum Sydus respexisse subsequentes Scriptores, Landinum, Velutellum, ac Bernardinum Daniellum, cùm suas in Dantem explanationes contexerent; quod certè nimis exaggeratum crediderim, cùm Landinus præcipuè, Commentatores Dantis singillatim in proœmio recensens, ne *gry* quidem de Nidobeato pronunciet. Porrò desumta fuisse quamplura ex aliis, præsertim à Jacobo Laneo, nemo inficiabitur, ipseque Nidobeatus candidè fassus est in Epistola memorata; sed non idcirco tam triste stigma inurendum reor Auctori, ut tanquam ineptissimus confarcinator & plagiarius traduci debeat, quemadmodum etiam alibi in prælaudatis Ephemeridibus traditur (d). Cur enim singulis, qui in Dantis Comœdias scripserant, enumeratis Auctoribus, novum hoc opus tanto præconiorum apparatu Marchioni Montisferrati obtrudisset Nidobeatus, si quidquid in eo congestum erat, recocta crambes fuisset, raptumque insulsè ex iis, quæ jam antea legebantur? Quis credat curatores Mediolanensis hujus editionis magnis parandæ sumptibus, nihil aliud mercari voluisse, quàm turpem notam expilati luxatique alieni laboris? Præterea summa raritas, quæ præsenti ætate intactis adhuc Mediolanensium Commentariorum exemplaribus pretium non modicum facit, haud leve indicium est, ævo illo, certè non barbaro, communi excepta plausu, ita per manus doctorum hominum volitasse, ut quàm citò distraherentur. Hæc innuere opportunum duxi, non ut ementito lucis colore umbras depingam, atque hoc opus, veluti defœcatum absolutumque decantem, sed ne Civis nostri fama in imum detrusa, tanto dedecore obruatur.

Obiter hìc adnotabo, *Nidobeati* cognomen non familiæ fuisse, quæ *Nibia* vocabatur, sed ab ipso Martino Paulo usurpatum, ac si *Nibiæ* vocabulum contractum esset ex duabus vocibus *Nidus Beatus*; sed ex nobilibus suis posteris neminem habuit in hac ethymologica novitate sectatorem. Describi hìc meretur Epigramma, quod huic præfixit volumini, cùm eximiæ Dantis laudes felici calamo expressæ referantur.

Ecce Pater Vatum Dantes dignissimus aris
Pinguibus, *æterni carminis auctor adest*.
Ausus avernales descendere vivus ad undas,
Quoque pii manes crimina fonte lavant.
Nemo mihi Æneam, *nemo Orphea*, *Thesea nemo*,
Nemo mihi Alciden, *Perithoumque canat*.
Quæ prisci cecinere viri, *gessere novelli*,
Omnia Danteus dat tibi nota labor.
Hic pecudes, *frugesque canit*, *idem erigit Urbes*,
Floribus ornat agros, *militiamque sonat*.

Irruit

(a) Storia della Volg. Poesia Tom. I. pag. 290.
(b) Tom. X. art. V. pag. 249.
(c) Avvertim. della Lingua pag. 115.
(d) Tom. VI. pag. 184.

Irruit in mores, ſummo nec parcit honori,
Templa Duceſque notat, Pulpita, Rura, Forum.
Pondera, Menſuras, Numeros, & Tempora monſtrat,
Deque ſuo dulcis Fabula fonte fluit.
Ille per immenſum Coſmographus ambulat Orbem,
Æthera conſcendit, celſa per Aſtra volat.
Signiferumque Polum ſcandens leve Regna Tonantis
Luſtrat, & angelicis agmina mixta choris.
Eſſe nihil certum eſt quod non ſuâ muſa reponat,
Dic, quid eum lector non ceciniſſe putes?
Quin etiam obſcurum gravior ſi fortè poëſis
Perſonat, id certo nomine gloſſa refert.
Gloſſa ſalebroſum quotiens modulamine carmen
Indiget, ad faciles ducere prompta modos.
Adde quod in plenos lucubrata volumina nervos
Retulit exacti cura laborque viri.
Hic tibi commentis digeſtum ex omnibus unum
Parſit, & æquato carmine clauſit opus.
Neve ſit errandum quærenti ſingula, prorſus
Signavit propriis invenienda locis.
Ergo quis impreſſum tanto molimine Vatem
Non emat, & multo protinus ære paret?
Huc puer, huc centum juſto fer pondere nummos,
Hoc ego plus omni carmine carmen emo.

GEORGIUS MERULA.

Prima in editionibus noſtris hoc anno objicitur mentio *Georgii Merulæ Alexandrini*, Viri de literis Mediolanenſibus optimè meriti, cùm per viginti duos annos, interruptis tamen vicibus, latinæ græcæque linguæ publicus in hac Urbe Interpres fuerit, largoque à Sfortiis Principibus ſtipendio donatus præclarum *de Antiquitate Vicecomitum* opus condiderit. Annotationes quaſdam ille Venetiis ediderat anno MCCCCLXX. ob illuſtranda Martialis carmina, cùm ibidem Eloquentiam profiteretur. Eaſdem Mediolani recudendas curavit Philippus Lavania; aliquod novum hoc anno ſuæ Martialis editioni ornamentum paraturus. In calce impreſſa eſt Merulæ Epiſtola ad *Angelum Adrianum Oratorem Regium*, quæ fortaſſe in prima Veneta editione, quam non vidi, frontem occupabat. In ea nullum de *Domitio Calderino* verbum offenditur; ſed addactum ſe ait Merula nonnullorum exhortatione ad hunc ſuſcipiendum laborem, ut quod *Literatorum quorundam arrogantia depravatum* fuerat, ipſius ſtudio diligentiaque emendaretur. Verùm omnibus compertum fuit, in eum finem ſcripſiſſe Merulam, ut *Calderini* Commentaria in eundem Poëtam, tanquam inſcitiæ plena, convelleret ac denigraret. Non tulit hanc injuriam patienti animo *Cornelius Vitellius*, adeòque in Merulam acerrimè invectus, ad Hermolaum Barbarum dedit Epiſtolam, Critico Gruteri Theſauro inſertam, quam multo quidem eruditionis ac perſpicaciæ ingenii ſale inſperſit, ſed conviciandi intemperantiâ plurimùm deturpavit. Quæ fuerit hujus contentionis ſeries, in Veneta Ephemeride (e) abundè narratur; nos quæ Mediolani peracta ſunt ab inſigni hoc viro proſequimur.

Græcas, Latinaſque Literas à Franciſco Philelpho Inſtitutore celeberrimo edoctus, egregios & ipſe diſcipulos effecit, inter quos non infimi ſubſellii cenſendus eſt Alexander Minutianus, præclara jam cum laude in Prolegomenis memoratus. Is gratum animum erga eximium Præceptorem ſuum teſtaturus, ne invida temporum oblivione ejuſdem fama deperiret, Hiſtoriam Vicecomitum, quæ illo è vivis erepto, ocioſa in pluteis jacebat, in lucem eduxit, plenamque encomiis Epiſtolam præfigens volumini, inter alia ſcribit *ex illius ludo, veluti ex Equo Trojano, multos magnæ & excellentis doctrinæ Viros prodiiſſe*; nec doctrinam tantùm, ſed inſignem quoque vitæ probitatem commendat. Quo tempore cœperit Merula publico è Gymnaſio Mediolanenſem juventutem Eloquentiæ præceptis imbuere, Jovius in ejuſdem Elogio (f) non ſignat, quadraginta annorum numero promiſcuè complectens actum Præceptoris munus in Urbe Veneta, ac noſtra. Diligentiùs hæc perſcrutatus fuit Eruditiſſimus Auctor Additamentorum ad Voſſium in Ephemeride Veneta (g); ex ſecuris enim illorum temporum teſtimoniis colligit, inchoatam ab eo Mediolani publicam literarum Inſtitutionem ſub Franciſco I. Sfortia anno MCCCCLIV. atque ad decennium protractam; ſubinde verò Venetias migraſſe, ubi majorem, melioremque vitæ partem cum ſumma tam judicii, quàm memoriæ admiratione docendo, commentandoque contrivit, adeò ut eruditos homines ex remotiſſimis terrarum partibus, nedum ex univerſa Italia, *Georgii* fama magis, quàm Urbis illius admiranda magnificentia attraheret, quemadmodum Minutianus tradit in Epiſtola jam relata. Expletis autem ibidem decem & octo annis, iterum Mediolanenſem in Urbem à Ludovico Sfortia Principe revocatum apud nos reliquum vitæ tranſegiſſe, ab anno nempe MCCCCLXXXII. uſque ad annum MCCCCXCIV. quo vivere deſiit. Tanti viri obitum peculiari adnotatione dignum cenſuit *Petrus Leo Vercellenſis* (de quo alibi ſermo inſtituetur) ejuſdem diſcipulus; ſcribens enim ad *Euſebium Scutarium*, diem atque horam deſignat, ita exordiens Epiſtolam: „ Salvus ſis Euſebi. Tibi & cete„ ris Viris doctis, maximè deflere licet, propterea „ quòd *Georgius Merula* Alexandrinus, Polyhiſtor, „ & utriuſque linguæ Pater, à vivis deceſſit, migra„ vitque *hora vigeſima ſecunda, quintodecimo Kalen„ das Apriles*. Quare pro ejus anima (cui præci„ puè multum debes) Deum Opt. & Max. ora. „ Data eſt hæc Epiſtola *Mediolani MCCCCXCIV.* quo circa dubitari nequit de anno mortis Georgii Merulæ. Genus morbi extremi deſcribit *Jacobus Antiquarius*; interceptum nempe faucium ejuſdem meatum, adeò ut fiſtulâ argenteâ alendus eſſet; qua difficultate in dies ingraveſcente, ad ſepulcrum tandem detruſus eſt; Legitur hæc *Antiquarii* Epiſtola inter editas Angeli Politiani (h). Ceterùm docti inſigneſque Viri mortem Merulæ procul dubio luxerunt, eandem inter præcipuas illius ætatis calamitates, ac literarum detrimenta connumerantes, verbaque illorum refert in Ephemeride Veneta (i) prælaudatus diligentiſſimus Auctor.

Nunc pauca ex ipſo *Euſebio Scutario* proximè enunciato proferenda ſunt, quæ Merulæ ſcripta & memoriam illuſtrant. Patriam eandem cum Petro Leone ſortitus eſt *Scutarius*, nempe Urbem Vercellarum, ſimulque in hanc Metropolim profectus, ſtudia confecit ſub Merulæ diſciplina. Ut autem ingenii ſui, uberiſque in literis relati proventus ſpecimen daret, emendandas ſuſcepit Plautinas XX. Comœdias, quas olim ſtudio ſuo expolitas Georgius Merula primus è tenebris eruerat, ac Venetiis ediderat anno MCCCCLXXII. eaſque octennio elapſo Mediolani imprimendas curavit. Præfixa eſt huic editioni Epiſtola Merulæ ad *Jacobum Zenum* Patavinum Antiſtitem, illa eadem nempe, qua opus hoc ſuum doctiſſimo illi Præſuli dicaverat, cùm primò è Venetis prælis prodiret. Eandem recitat in ſuo Erudi-tiſſimo

(e) Tom. XVII. art. XI. pag. 295. & ſeqq;
(f) Tom. III. pag. 71.
(g) Tom. XVII. pag. 296.

(h) Lib. XI. Epiſt. VIII. edit. Pariſ. anni 1519.
(i) Tom. cit. pag. 318. & ſeqq;

tissimo Opere de *Brixiana Literatura* Eminentissimus Cardinalis Quirinus, qui omnes enatas inter eruditos illius seculi ac subsequentis, circa Plautum controversias luculentissimè enarrat (l). Alteram in calce subjecit *Eusebius Scutarius* ad ipsum Merulam, quæ sic incipit: „ Confecimus non minus sedulò „ quam libenter, prudentissime Præceptor, quod „ nobis superioribus diebus injunxisti; Plautinas enim „ Comœdias, latinæ linguæ delicias, ut puto, pro „ doctrina nostra satis diligenter recognovimus, ut „ scilicet emendatiores imprimerentur. „ Pergit deinde referre quid ipse peregerit, quidve suo marte adjunxerit, ut improbè depravatis Impressorum culpâ carminibus elegantissimi hujus Poëtæ genuinum splendorem restitueret. Ac demum ad laudes Præceptoris sui calamum convertens, literaria ejusdem opera enumerat, inquiens: „ Et ut ex consulto omit„ tam quòd librum jam pridem *de Ortographia* scri„ psisti consummatissimi Operis Virgiliani in multis „ veram lectionem restituens; & *de homine* adver„ sùs Galeotum, Commentariolosque *in Sapphus* li„ bellum: quòd annotamenta in lepidissimum *epi*„ *grammatographum*, quibus illius arguti & docti sa„ les veneresque intelligi possunt; ac interpretatio„ nem sanè utilem in M. T. Cic. artificiosam Ora„ tionem *pro Q. Ligario*, & argumentum in Episto„ lam *ad Lentulum Sphinterem*: quòd *rei rusticæ* „ *Scriptores* maxima abs te lucubratione adamussim „ correctos suis verbis, ideft latinissimis exornasti, „ multaque interpres fidissimus, & nonnunquam Para„ phrastes è græco in latinum traduxisti: quòd eru„ ditissimas enarrationes *in Juvenalem* multijugâ do„ ctrinâ refertas; & item Epicedia, Epithalamia, „ infinitasque in omni genere dicendi orationes edi„ disti: quòd observationes tuæ tam græcæ, quàm „ latinæ, quas ferè innumerabiles observasti, jam„ diu volitent per ora Virum, à quibusdamque, au„ ctore dissimulato, excipiantur, & fronte perfrictâ „ recitentur pro suis, quos utique manifestos furti „ tenemus, atque plagiaria Lege agitare possumus. „ Et ut alia haud parum multa abs te elaborata, „ scienter prætercam, elegantissimam conscripsisti & „ adhuc conscribis historiam *de Antiquitate Vice*„ *comitum*, orsus à primordio Urbis Opulentissimæ, „ jussu Excellentissimi & Liberalissimi Principis Lu„ dovici Mariæ Sfortiæ Vicecomitis, Barii Ducis, „ omnes historicorum leges servans, lacteam quan„ dam cum fide maxima ubertatem, Livianamque in „ concionibus majestatem feliciſſimè affecutus., Redit postmodum ad Plautum, & de *Plautinis* Merulæ *Quæstionibus* nonnulla innuit, quæ hic lubet annotare. Cornelius Vitellius in suo *de Observatione dierum, mensium, annorumque Commentario* scribens ad Pyladem Buccardum Brixiensem, hæc habet: *Sexcentos & amplius errores ipsius* (Merulæ) . . . . . . *jam edidissem, nisi expectarem ipsius Quæstiones Plautinas, quas jam decem annos in utero gestat, & adhuc non modo non parit, sed ne parturit quidem*. Eas *ad Coronida ferè perductas* testatur *Scutarius*, rogatque Merulam, ut edendas curet unà cum Plauti explanatione, quam tum in lucem proferre meditabatur. Reverà quæstiones illæ, Mediolanensi editioni adjectæ minimè fuere; Hinc dubium exoritur an illas absolverit, aut etiam digesserit Merula. Conclamatum de hisce Quæstionibus, easque inane nomen esse contendere aliquis posset, nixus testimonio Vitellii superiùs adducto, multòque solidiùs Epistolis Jacobi Antiquarii, & Angeli Politiani, quorum primus scribens ad Politianum post Merulæ mortem ait, non alia superfuisse ejusdem monumenta, præter Historias & Epistolas quasdam, *Plautinas verò Quæstiones apparere nullas*; secundus in Epist. ad Philippum Beroaldum lib. VI. hæc habet: *Nec est quod ulla expectemus ejus scripta quasi posthuma, corvos delusit hiantes. Nam nec Centuriæ usquam, nec Plautinæ Quæstiones comparent. Ita lepidus homo posteris imposuit*. At nisi inverecundæ, quin imò impudentissimæ adulationis reum facere velimus *Eusebium Scutarium*, qui non tam incœptum, sed ferè ad Coronida perductum literarium hunc Merulæ laborem profitetur, non ita solemniter imposturæ damnandum reor egregium hunc Virum. Præcipuè cùm in Epistola *Scutarii*, quid etiam complecterentur eæ Quæstiones, describatur. Itaque satiùs duxerim id in incerto relinquere, testimoniis eorum temporum partim adversantibus, partim faventibus. Certè Antiquarius haud ait nullas extitisse, sed nullas apparere. Cornelius autem Vitellius scribebat circa annum MCCCCLXXXI. ut animadvertit laudatus Auctor Additamentorum ad Vossium, *Scutarius* novem post annos Plautum suum edidit, quo temporis intervallo non tam parturire, sed etiam parere potuerat Quæstiones has Merula. Sanè illas infelici fato periisse non abs re est opinari; Siquidem Hieronymus Ghilinus in Theatro Virorum literis Illustrium (m) scriptum reliquit, Merulam, post vegetam in studiis actam ætatem, præcipiti morte occupatum, edere minimè potuisse, quæ elaboraverat; direptam verò fuisse literariam ejusdem suppellectilem ab iis, qui Vespillonum more, mortuorum spoliis se amiciunt. Verùm de his satis.

Auxit non modicè Mediolanensem gloriam *Georgius Merula*, novo in Urbe nostra literis parato patrimonio, inventis nempe celebrium Auctorum Operibus, quæ per longam temporum seriem sublata ex oculis hominum, fortasse in miserandum tinearum cibum neglecta cessissent. Munere Ludovici Mariæ Sfortiæ Mediolani Ducis ad Cœnobium Bobiense deductus perscrutari pro libito potuit insignes illos antiquitate Codices manuscriptos, quos scientiarum custodes Monachi, furentibus per Italiam Barbaris, ibidem tanquam in Refugii Ara collegerant, & quorum magna postmodum pars eorundem dono ad Ven. memoriæ Cardinalem Federicum Borromæum delata, Ambrosianam Bibliothecam pretioso veluti thesauro ditavit. Igitur iis præcipuè vetustis Scriptoribus eruendis, qui ad humaniora studia promovenda spectabant, diligentiam intendens, *Velium Longum* antiquum Grammaticum, & *Terentianum Maurum* à S. Augustino memoratum, in publicum protulit; subinde verò alios quamplures ex eodem Bobiensi Cœnobio eduxit, quorum Catalogum edidit Raphaël Volaterranus in Commentariis Urbanis (n). Quamvis autem hic Auctor *Merulæ* nomen subticeat, designato tantùm anno MCCCCXCIV., in Ephemeride tamen Veneta, præclarus Vossii illustrator sæpius laudatus (o) pro certo tradit, repertos eos Codices eidem deberi. Gratulata est Merulæ Eruditorum Cohors de tam pingui literaria messe collecta, & Politianus ipse, licèt non parum contra eundem, ob simultates quæ intercesserant, exasperatus, stimulos illi addidit, ut optimi Viri officio fungens libros recèns inventos publicam in lucem emitteret (p). Id quidem in eo reprehendit Politianus, quòd tantum se jactaret, ac sustolleret animos ob libros illos, quos auspicio Ludovici Sfortiæ Sapientissimi Principis invenerat, beneficium supprimens (q). Verùm inustam sibi ab Æmulo labem detergere conatus est Merula, sic ad eum rescribens (r): „ Ceterùm ut ad libros „ redeam, quos auspicio Ludovici Principis Excel„ lentissimi, à situ & propinquo interitu vindicavi„ mus, quid reum calumniæ me facis, quasi bene„ ficium supprimere velim? Publicavi Auctorum no„ mina, & operum titulos. Gestiunt credo Umbræ „ &

(l) Part. I. pag. 4.
(m) Part. I. pag. 77.
(n) Lib. IV. fol. 120. edit. Lugdun. anni 1552.
(o) Tom XVII. pag. 305.
(p) Lib. XI. Epist. VI.
(q) Ibid. Epist. II.
(r) Ibid. Epist. V.

„ & Scriptorum Manes, ad quos diligentiam & fidem Merulæ jam pervenisse puto. An existimas ex „ ingenio, si non tuo, certè multorum me esse, qui „ si thesauros hos invenissent, iterum eos defodissent?

Non minorem sibi laudem comparavit Georgius Merula ex condita, ut diximus, Mediolanensi Historia, præclarisque Vicecomitum Principum gestis rebus, in claram lucem productis. Ob hunc enim susceptum egregium laborem, non tam liberalibus à Ludovico Sfortia præmiis, quàm effusis doctorum hominum, Mediolanensium atque exterorum præconiis cumulatus fuit, quemadmodum Eusebius Scutarius, Minutianus, Ghilinus, ac Tristanus ipse Calchus abundè, testimoniis editis, prodidere. Verum quidem est hunc postremum, cùm Merulæ historiæ perficiendæ manum apponeret, ita eam frequentibus nevis infuscatam perturbatamque reperisse, ut ad eandem ab ovo retexendam compulsum se affirmaverit. Sanè inficiari non possumus in statuenda præser tim Vicecomitum Stirpis origine ad impuros fontes Merulam bibisse, remotiùs, quàm veritas patiatur, illam repetentem, ac si à Comitibus Angleriæ, qui etiam longo tempore dominati fuerint Italiæ Regio titulo insignes, sanguinis claritatem derivassent. Irrisione excepit hanc fabulam Calchus, primusque fuit, qui excusso adulationis jugo, Dominam illam Mediolanensis Imperii gentem palpare desineret. Ego quoque ejusdem insistens vestigiis, remque altiùs perscrutatus, opinionem hanc de Angleriæ Comitibus, quæ altas in superioris ætatis historiis radices jam egerat, ac per manus, tanquam oraculum, posteris tradebatur, convellere nisus sum, invictis, ut arbitror, argumentis (f). Nihilominus immortali apud nos memoriâ vigere debet Merulæ nomen, cùm intentatum opus summis aggressus conatibus, novum inclytæ huic Urbi decus pepererit, collectam nempe rerum præteritarum seriem, quæ dispersæ in codicibus, privatisque in loculis latentes, aliquando invidiâ temporum interiissent. Quòd verò à recto historicæ veritatis tramite non rarò deflexerit, exactique ordinis legibus aberraverit, id non ingenii vitio aut incuriæ tribuendum est, sed festinæ morti, quæ illum adhuc in hoc studio versantem deprehendit, vetuitque ne historiam suam ad umbilicum perduceret, & novas postmodum curas adhiberet, ad eam diligentiùs expoliendam illustrandamque. Dicavit illam Merula Mecœnati suo Ludovico Mariæ Sfortiæ, cujus laudes, non secus ac ejus Avorum Vicecomitum, qui afflictam diuque laceratam civilibus discordiis Patriam tranquilla pace donaverant, eleganti Epistola prosequitur. Hanc resecavere, qui post centum & ultra annos Merulæ Historiam Mediolani recudendam curarunt; idcircò eam in calce dabimus.

Præter hoc opus, cui elaborando duodecim annos impendit, Mediolanensibus typis subdidit *Ausonium Poëtam* anno MCCCCXC, indignatus lucem hactenus illum caruisse in ea Urbe, cujus ornamenta & præstantiam elegantissimo carmine à nobis jam superiùs relato, exsculptoque in publica marmorea tabula, celebraverat. Eidem Præfationem adjecit, quam mihi videre non licuit, sed illam iterum Venetiis impressam sexto post anno testatur in Ephemeride Veneta (t) Auctor sæpiùs laudatus. Quod ex Epistola Julii Æmilii Ferrarii, Ausonio præfixa, (de qua ad annum MCCCCXC loquar) colligere potui, id est, obtigisse Merulæ felicem sortem eruendi ex manuscriptis Codicibus Cœnobii Sancti Eustorgii Mediolani nonnulla inedita hujus Auctoris Epigrammata; ita enim scribit: „ adjecimus ex Catalogo Illustrium Urbium nonnulla excerpta Epigrammata, „ quæ Georgius Merula Polyhistor præceptor noster, „ & primarius dicendi artifex, in Bibliotheca Divi „ Eustorgii primus indagavit. „ Quandoquidem verò de Ausonii editionibus nonnulla attigimus, id etiam indicabo, reperiri in Ambrosiana Bibliotheca ejusdem opera, Venetiis impressa, optimis typis, ac spatioso margine, *à Nativitate Christi ducentesimæ nonagesimæ quintæ Olympiadis anno II. VII. Idus Decembres*, idest anno MCCCCLXXVII. supputatis Olympiadibus per quinque annos in singulas; sed nomen Impressoris non legitur. Præfigitur huic volumini admonitio ad Lectorem majusculo charactere: „ O Musarum Cultor, quisquis es, Ausonii Pæonii „ Epigrammatōn libellum intuens, quanta fuerimus „ sedulitate usi in his, quæ tum ad latinarum lite„ rarum eruditionem, solertiamque pertinent, ad„ vertas precemur; ac Pub. Ovidii Nasonis Vatis „ Eminentiss. ad Liviam de morte Drusi Epistolam, „ Probæque Falconiæ Vatis Clariss. à Divo Hiero„ nymo comprobatæ Centonam, nec non Calphur„ nii Siculi Poëtæ Bucolicum Carmen, demumque „ P Gregorii Tiferni Epigrammatōn libellum, ut „ diligenter perlegas, vehementer etiam atque etiam „ rogamus. Vale. „ Nomenque Auctoris adnotatur initialibus syllabis B. G., quæ *Bartholomæum Girardinum* signant; ut infra patebit; dein sequuntur tituli Capitum omnium in indicem redacti, cum primo eorundem verbo enunciato; In fine Operum Ausonii hæc leguntur majusculis literis: *Explicitunt ea Ausonii fragmenta, quæ invidia* (invida), *cuncta corrodens vetustas ad manus nostras venire permisit*; subjicitur Bartholomæi Girardini, qui editioni huic præfuit, Epigramma partim græcum, partim latinum:

Αὐσόνιος fueram solus: νῦν χεῖλε τέ κοσμοῦ
Artificis χαρή εἰσί τέ καί φύσεϊ;
Τουτ' ἔργον *cum prisca queat renovare vetustas:*
Tum νέος *antiquis præferet officiis.*

Græco item nitido charactere impressa sparsim leguntur quædam Ausonii Carmina. Opera hîc edita sunt, Epigrammata, Versus Paschales, Epistolæ, Gratiarum actio, Monosyllabi, Crippus de ternario numero, Cœna nuptialis, Endecasyllabi, Precatio Matutina ad Deum, Epicedia, Protrepticus ad Hesperium filium, Eglogæ, Versus de Bissula. Addo post Bucolicum carmen Titi Calphurnii annum exprimi MCCCCLXXII. quo nempe illud Auctor absolvit. Hæc minutiùs adnotare placuit, cùm viderim editionem istam, vetustate ac pretio spectabilem, ignotam fuisse Maittaire, Orlando, & Alberto Fabricio, qui Ausonium Mediolani primò editum censuit (u).

Ut verò ad Merulam revertar, miratus sum nullum extare in Ambrosiana Bibliotheca manuscriptum Codicem præclari hujus viri, qui tandiu Mediolani docuit, suosque etiam cineres in Templo S. Eustorgii reliquit; atque hinc confirmari ratus sum Ghilini testimonium, qui, ut vidimus, rapinæ patuisse literariam Merulæ hæreditatem tradit. Plures ille sibi æmulos fecit carpendi licentiâ; omnium tamen consensu, si inter coætaneos suos Principem locum non tenuit, ut Joh. Bapt. Pius in suis *Posterioribus Annotationibus* (x) affirmabat, nemini tamen secundus fuit, eumque inter præcipuos latinæ linguæ cultores, eximia cum laude, Sabellicus numerat (y). Id autem, procul dubio, in summum Mediolanensium gymnasiorum decus vergit; siquidem manifestam facit nobilem eam curam, qua studiorum Præsides Principesque hujus Metropolis, nullis parcentes sumptibus effecere, ut nonnisi insignes doctrina viri suis in cathedris considerent.

ANNO

(f) In Differt. de Corporibus Sanctorum Gervasii & Protasii pag. 163., nec non in Appendice ad eandem pag. 82.
(t) Tom. XVII. pag. 303.

(u) Biblioth. Lat. Tom. I. pag. 588. edit. 1521.
(x) Cap. XXXII.
(y) Dialog. cit. Tom. III. fol. 33.

ANNO MCCCCLXXIX.

JOHANNES SIMONETTA.

JOhannes Simonetta multis jam titulis clarus, splendidiorem se reddidit editis hoc anno *Commentariis Rerum gestarum Francisci Sfortiæ Mediolanensium Ducis*. Caret quidem impressum volumen anni annotatione, sed illum signare videtur Epistola Francisci Philelphi ad calcem excusa, qua à se perlectam, Auctore ipso mandante, hanc historiam summopere commendat, ac mirari se ait, hominem tot Rerum publicarum negotiis implicitum, tantos tamque varios belli & pacis eventus summa cura, ordine, ac prudentia persequi potuisse. Ego tamen cùm attentiùs relegerem diem datæ à Philelpho Epistolæ, ideſt VI. Idus Junias anno MCCCCLXXIX., illumque conferrem cum die à Zarotto Impressore expresso, ideſt X. Kalendas Februarias, arbitratus sum satis dilucidè colligi, historiam hanc non nisi anno sequenti lucem vidisse, ne adjectam calci eam Epistolam, ferme quinque mensibus post editum librum, dicamus. Verùm dimissa hac indagine, quæ parum refert, sequi malui communem Scriptorum morem, qui Simonettæ Commentaria typis nostris impressa ad hunc annum retulere.

Plura de insigni hoc Viro præfatus est Cl. Muratorius ante illius *Commentaria*, inter Rerum Italicarum Scriptores (a) Mediolani recusa; Nonnulla ego quoque addam, quæ ad susceptam à me provinciam implendam arbitror pertinere. *Cacurii* in Calabria natus, cùm Franciscus Sfortia Oppidi illius ditionem ex dote Polixenæ Rufæ uxoris obtinuisset, ita ejusdem gratiam iniit, ut individuus itinerum comes, & Consiliorum particeps fuerit. Mediolanum cum Principe Francisco, hujus tandem Metropolis Domino, delatus, primis nuptiis in sponsam duxit *Margaritam Mirabiliam* fœminam lectissimam, & cum primariæ nobilitatis Mediolanensibus familiis affinitate conjunctam. Extat in Ambrosiana Bibliotheca elegans manuscripta Oratio, habita in ejusdem funere à *Rev. Patre Magistro Joachino Castilionæo, Ordinis Prædicatorum*, in qua facundus Orator, & Genus clarissimum, & eximias illius virtutes abundè commemorat; præclaris item laudibus effert *Johannem Simonettam*, virum ejus spectatissimum, fratremque Cichum, atque Angelum Patruum; demum enumeratis nobilissimis Affinibus hujus inclytæ stirpis, nescium se ait, *plusne Simonetta domus tot familiis, an tot familiæ Domui Simonettæ ornamenti ac splendoris attulerint*. E secunda conjuge Catharina Barbavaria splendidissimam sobolem tulit, Jacobum præsertim, sacrâ Purpurâ à Paulo III. donatum, & non tam plurium Ecclesiarum Episcopali regimine, quàm vulgato *De Beneficiorum reservatione* tractatu, immortale nomen apud posteros consecutum. Qua vitæ integritate & morum candore præfulserit *Johannes* in excelso Ducalium Secretorum Magistri munere, quod sub Francisci Sfortiæ Filio, ac Nepote egregiè gessit; sicuti etiam (ut rerum humanarum sese volventium infelix fert conditio), qua calamitatum acerbitate perculsus fuerit, carcere, exilioque indignè damnatus, notius est in historiis, quàm ut id repetere hîc debeam; Id tantùm persequar, quod ad literariam rem spectat.

Porrò nullum ille ingenii sui monumentum reliquit, præter hæc Commentaria, sed eadem tanta majestate ac cultu Orationis digessit, ut meritò ob hoc unum inter illustres illius ævi Scriptores ab omnibus recenseatur, ac commendetur. Exorsus est Historiam suam ab anno MCCCCXXI. eamque deduxit usque ad MCCCCLXVI., qui vitæ quidem, non gloriæ cursum abrupit Invictissimo, ac Celeberrimo Duci Francisco Sfortiæ; nec desideranda in eo fides est, cùm ipsemet in Epistola nuncupatoria testetur: „ nihil à se scriptum, quod vel non ipse viderit, & „ contemplatus fuerit, vel à locupletissimis testibus „ auctoribusque, vel etiam ab ipso Francisco, dum „ ille de se modestissimè loquens aliquando, præteri- „ torum temporum pericula, resque per omnem for- „ tunam non tam abs se, quàm ab aliis gestas re- „ censeret, acceperit. „ Hujus Operis pretium ex eo metiri possumus, quod per ora & manus Eruditorum summo cum plausu certatim volitans, intra undecim annos ter lucem in hac Urbe viderit, bis quidem primigenio latino sermone, tertiò verò in Italicam linguam translatum à magni nominis in Literaria Republica viro *Christophoro Landino*. Quin imò, nondum satis expleto præclaræ hujus historiæ desiderio, altera versio Italica parata est à Sebastiano Fausto, & Venetiis edita anno MDXLIII. Verùm de hac interpretatione malè loquitur *Leonardus Nicodemus in Additionibus ad Toppii Bibliothecam Neapolitanam*, tum quòd *Simonettæ* nomen prorsus omiserit, tum quòd Plagii suspectus sit *Faustus*, relatus ideo in *Theatrum Anonymorum, & Pseudoanonymorum* à Vincentio Placio (b). Quidquid tamen sit, Landini labor in hac Historia Etrusco sermone condenda, sequente anno in eadem Urbe Veneta prælum iterum subiit; demum præsenti seculo diligentioribus expolita curis, expresso temporum ordine, atque Additamentis ex Autographo desumtis exornata hæc Commentaria Cl. Muratorius æternitati, ut jam innui, consecravit. Annum, quo Vir iste insignis, ac Patriæ nostræ decus obierit, minimè designat illustre Epitaphium in Templo S. Mariæ Gratiarum Mediolani, ejusdem sepulchro inscriptum, ac recitatum à Cl. Muratorio, & Joh. Sitono (c). Memoriâ certè non excident laudes à Volaterrano, Sabellico, Matthæo Tuscano, Jovio, aliisque multis in ipsum collatæ, ac perennibus Typis concreditæ.

Ad annum MCCCCLXXVII. retuli excitatam Mediolani fervidam controversiam inter Canonicos Regulares ac Fratres Eremitanos, quo habitu effingi deberet S. Doctoris Augustini Simulacrum, Templi Maximi fastigio imponendum. Prodiere in campum utrinque acies Scriptorum, acriterque libellis editis pugnatum est; quodque miserationem & lacrymas ciet, nec modestiæ, nec caritati pepercere, querelas, jurgia, ac etiam maledicta, veluti acuta spicula invicem contorquentes. Excusare suos nititur Celsus de Rosinis, sed candidè fatetur, in hac contentione à recto calle aberratum, inquiens (d): „ Si dignam Viro Sacro modestiam imitari prætulis- „ sent, profectò præclariùs in re actum esset. Ve- „ rùm lacessita Virtus, ac veritas opprobriis indi- „ gnè appetita, nequivit non pro merito rependere „ contumacibus adversariis, atque non eâdem men- „ surâ metiri, qua mensa prior ipsa fuerat. „ Antequam tamen librum hoc anno Mediolani impressum referam; opus est pauca præmittere.

EUSEBIUS CORRADUS.

Dominicus de Franchis Tarvisinus Canonicus Regularis, ut librum oppugnaret à Paulo Lulmio Bergomensi ex Ordine Eremitarum typis vulgatum, in

(a) Tom. XXI.
(b) Tom. I. fol. 652.
(c) Chronic. Judic. & Equit. Mediol. Parte II. num. 336.
(d) Lyceum Lateranen. fol. 270.

in quo , ut ait Roſinus (e) : *plura in Regulares Canonicos cumulabantur probroſa , falſa , contumelioſa*, Opuſculum ediderat inſcriptum *Defenſio Canonicorum Regularium contra Eremitas* . In hunc Virum , modeſtè alioquin ſcribentem, inſurrexere Bartholomæus Patavinus , & Angelus Cremonenſis Eremitani Inſtituti , turbas eas excitantes , quas Roſinus deſcribit; Quapropter ut eorum clamores obtunderet *Euſebius Corradus* Regularis Canonicus , impreſſam Mediolanenſi prælo Apologiam hoc anno in publicum protulit , ita inſcriptam , ut tradit Roſinus , *Reſponſiones in Maledicta cujuſdam Fratris Patavini , & cujuſdam Angeli Cremonenſis* . Revera tamen in edito libro hic titulus legitur : *Euſebii Conradi Mediolanenſis Canonici Regularis Congregationis Lateranenſis adversùs Fratrem quendam Blacteronem Ordinis Eremitarum, Canonicorum Regularium Sycophantam, & falſidicum Prædicatorem , Reſponſio pro Venerabili & erudito Dei Prædicatore Domno Dominico Canonico Regulari clara atque veriſſima , qua demonſtratur S. Auguſtinum Eremitam non fuiſſe , nec habitum Eremitarum induiſſe , & Fratres, olim Gulielmitas dictos , nunc verò Eremitanos vulgò appellatos, nunquam inſtituiſſe , ſed Clericos & Canonicos tantummodo Regulares inſtitutis Apoſtolicis decoraſſe*. Sanè, ſi vera ſunt, quæ in decurſu hujus Operis narrat Euſebius , juſto percitus dolore videbatur ; inter cetera enim probra , quæ Angelus Cremonenſis in adverſarios conjecerat ; eò inſolentiæ proceſſerat , ut Cremonæ , & in aliis Civitatibus præ injuria vulgaret , *S. Auguſtinum nunquam induiſſe habitum Canonicorum Regularium , niſi cum ad equile , vel ad viſendas baras , & pecus ſuum pergeret*. Quod in hac diſceptatione riſum nobis movere poſſit , id eſt , inductum fuiſſe ab Euſebio S. Auguſtinum acerbas contra Mediolanenſes querelas effundentem, eo quòd exſculptam in marmore effigiem ſuam in habitu Fratrum Eremitarum permitterent collocari in præſtantiori loco Templi ſui Majoris , ac ſi malè reſponderent beneficiis atque honori , quo illos cumulaverat docendo , ſcribendoque in hac Metropoli Urbe . Profectò ſi hoc ſolum crimen erat , cujus cauſsâ objurgari debuiſſent Cives noſtri ab Auguſtino , Magiſtro olim ſuo , nunc Patrono veneratiſſimo , tutos prorſus exiſtimare ſe poterant ab ejus indignatione . Quid enim noxæ contraxerant, uno vel altero habitu illum induentes? Cùm quæcumque veſtis horum inſignium duorum Ordinum adhibita fuiſſet ad illius ſimulacrum effingendum , dedecori certè eſſe non poterat tanto Doctori , qui ob eximia virtutum exempla , & tradita regularis diſciplinæ præcepta Pater à ſingulis appellabatur . Sed condonari hoc poteſt Euſebio , qui ob ingenium præfervidum, conceptamque in Æmulos non immeritam iram, compeſcere calamum neſcivit , quin ultra limites invehendo excurreret , & cum umbris etiam digladiaretur .

Non hæſere taciti Patres Auguſtiniani Eremitæ; Ambroſius namque de Cora, ſeu Coriolanus, de quo plura jam diximus , retundere conatus eſt quidquid Euſebius objecerat ; noviſque ſemper in arenam deſcendentibus hinc inde Propugnatoribus , à Roſino ſingillatim enumeratis , res ad eam non modò Scripturarum , ſed jurgiorum frequentiam reducta eſt , ut acerbum hoc diſſidium , Pontificio Sixti IV. decreto , atque anathemate pacari debuerit . Verùm extincto etiam literario hoc incendio , aliquas erupiſſe ſcintillas colligo ex altero *Euſebii Conradi* Opere , quod licèt anni & loci adnotatione careat, Mediolani tamen editum eſſe Seculo XV. expirante dubitari nequit . Siquidem illo met anno MD. degens Euſebius in Cœnobio S. Mariæ de Paſſione extremum diem ſuum clauſit , & in Præfatione ait , Tractatum alterum de hac re à ſe compoſitum , impreſſum fuiſ- A ſe Romæ *viginti ante annis*. Inſcriptus eſt hic Liber: *Euſebii Conradi Mediolanenſis , Canonici Regularis , Tractatus ſecundus de Præcedentia , & Dignitate Clericorum Regularium præ Monachis* ; dicaturque ab Auctore *D. Hieronymo Boſſio* , *Canonicorum Regularium Generali Rectori* . In Epiſtola autem nuncupatoria hæc ſcribit : „ Cùm anno ſuperiori , ideſt 1499. „ (hinc annus hujus editionis , nempe MD. eruitur , „ & alterius Romanæ ſuperiùs memoratæ, ac viginti „ annis antea peractæ, ideſt anno MCCCCLXXX.) „ eſſem à Patribus in Canonica S. Georgii de Brinate , reformationis gratiâ deſignatus , & Reverendus Pater D. Sylvanus Venetus Generalis Rector „ tunc eſſet , attulit ad me , neſcio quæ contra Ordinem noſtrum ſcripta in modum Dialogi , ac alia B „ plurium Doctorum notata in favorem Monachalis „ Præſidentiæ, hortabaturque monendo, atque mandando, ut Doctorum conſiliis & Collegiis in favorem Præſidentiæ Monachorum contra nos ſcribentium reſponderem &c. „ Maturiùs quàm Ordo Hiſtoriæ ferret hæc retuli , ut quæ de *Euſebio Corrado* dicenda erant, ſimul complecterer. Ceterùm hic ſecundus Tractatus Mediolanenſibus Typis vulgatus diligentiam fugit Pennotti (f), & Roſini (g), qui Euſebii Corradi res geſtas, & libros editos deſcripſere.

Nunc redeo ad ejuſdem *Reſponſionem* hoc anno excuſam noſtra in Urbe . Præfert illa Epiſtolam Severini Calchi ad Joh. Cribellum *S. Petri de Ulmo* Præpoſitum , cui etiam opus hoc ſuum dicavit *Euſebius*. In ea teſtatur Calchus, Monaſterium illud excitatum fuiſſe ab Urbano Summo Pontifice hujus no- C minis tertio , ex Patricia Mediolanenſi familia de Cribellis , paternæque hæreditatis prædiis ditatum . Addit Pennottus (h) hinc colligi, Canonicos Regulares in hoc Monaſterio ſub Præpoſito item Regulari *uſque ad annum* 1478 (veriùs 1479.) *quo anno liber eſt impreſſus*, perduraſſe . Seriùs tamen in Cœnobio S. Petri ad Ulmum moram egiſſe Canonicos Regulares docent Chronica ejuſdem Ordinis à Joh. Philippo Novarienſi conſcripta anno MDXXIX & typis edita ſexennio poſt Cremonæ per Cæſarem de Ricardis ; in iis enim (i) inter Monaſteria , adhuc vigentia ſui Ordinis illud S. Petri ad Ulmum enumerat . Subſequentibus annis , ut Pennottus ait : *Locus Canonicis deſtitutus , Monaſterium deſtructum , Eccleſia vix ſuperſtite , & Bona illius , quæ maximos proventus reddunt , commendata* . Nunc eidem Commendæ D præſidet Abbas D. Eugenius Vicecomes Marchionis Annibalis, Mareſcalli, atque Mediolanenſi Joviæ Arci Præfecti , pace & bello celeberrimi filius , qui florenti ætati ſenilem prudentiam doctrinamque eximiam conjungens, magnarum rerum ſpem facit, Eccleſiamque ſibi commendatam ſummis ſumptibus in antiquum ſplendorem reſtituit .

In decurſu hujus libri alia etiam enunciat *Euſebius* Canonicorum Regularium Cœnobia , quæ tunc in Mediolanenſi ditione vigebant , nempe *S. Mariæ de Carpenzago* , *Monaſterium de Bernago* , *& Monaſterium , ubi dicitur , Campus-mortuus* , *Jus patronatus nobilis Familiæ de Mantegatiis Mediolani* . De hoc poſtremo Pennottus (l) ita ſcribit : „ Monaſte- E „ rium , Campi mortui nuncupatum , à nobiliſſima „ Familia de Mantegatiis fundatum (fuit) , conſtitutis in eo Canonicis Regularibus , qui per multa „ tempora illud tenuerunt ; nam & in ſæpe memorato Capitulo Papienſi (*anno* 1340. *celebrato*), hujus Monaſterii , & illius Prioris mentio habetur . „ Sed quanquam eſſet de jure Patronatus Familiæ de „ Mantegatiis , neque alii quàm Canonici Regulariter profeſſi ex Fundatoris diſpoſitione poſſent in„ ſtitui Priores , patronis reclamantibus , Clericis „ Secularibus eſt commendatum , & diſciplina penitus ſublata . „ Rediit tamen in eandem Familiam Man-

(e) Ibid.
(f) Hiſtor. Tripart. lib. III. cap. X. fol. 581. & 791.
(g) Lyceum Lateran. fol. 293.
(h) Ibid. fol. 313.
(i) Lib. III. cap. XLII.
(l) Ibid.

Mantegatiam commendata hæc Ecclesia, eamque nunc possidet Abbas D. Joseph Mantegatia, anno MDCCXLII. electus à clarissimæ hujus stirpis Condominis. Demum altera legitur in hoc Codice Epistola *Nicolai Clavasiensis*, Canonici Regularis, *ad Eusebium Mediolanensem, integerrimum, & optimum Patrem, hujus Operis Auctorem*, quæ tota in ejus laudibus versatur, sed nihil ad Historiam pertinens continet.

PAULUS FLORENTINUS.

A Equestris Ordo Sancti Spiritus, in Galliis enatus, Italiam, Urbemque Romam penetravit; Laicis primùm, dein Religiosis viris solemnia vota profitentibus permixtum constitit: post medium verò Seculi XV. ad solos Regulares transiit, auctoritate Sixti IV. Summi Pontificis, qui ad id statuendum Bullatas literas expedivit anno MCCCCLXXVI., quarum fragmentum recitat Auctor Historiæ Religiosorum Ordinum gallicè Parisiis editæ (m) anno MDCCXIV., apud quem hæc & alia ad hunc Ordinem spectantia videri possunt, fusiùs relata: Ea præmittere opportunum censui, cùm per ista eadem tempora floruerit in memorato Ordine Sancti Spiritus *Paulus Florentinus*, cujus hoc anno excusum est Mediolani Opus non modicæ molis, nec pauco etiam sudore elaboratum, nempe *Quadragesimale* à Septuagesima usque ad Festa Dominicæ Resurrectionis. Dixi Auctorem hunc fuisse Sancti Spiritus Ordini adscriptum; id enim suadet ejusdem effigies prælo impressa in prima voluminis columna, regulari illius Ordinis habitu, Cruce duplici, & hisce initialibus literis M. P. F. O. S. S, idest, *Magister Paulus Florentinus Ordinis Sancti Spiritus*. Sanè hic Paulus à teneris annis sese devoverat Ordini Servorum Beatæ M. V., religiosum ejusdem habitum induens, atque in eo probitate & literis multum profecerat; insurgentibus tamen acribus inter suos dissidiis, Romam confûgit, sacroque S. Spiritus Instituto nomen dedit. Narrat id Archangelus Gianus in Annalibus Servorum his verbis (n). Paulus Florentinus „ olim domesticis perturbationibus lacessitus, relicto Ordine, inter Fratres „ Xenodochii S. Spiritus de Urbe, etsi honorificè „ semper, nec ociosè, magna cum gravitate, plures „ annos legendo & concionando consedit, ubi etiam „ præclarum illud Declamationum Quadragesimalium „ (volumen) edidit, & magno illius Domus Præ„ceptori D . . . . ob multa accepta beneficia „ nuncupavit. „ Diversa tradit Julius Negri in Historia Florentin. Script. (o) afferens, evocatum Paulum fuisse à Summo Pontifice, ut *Commendatarii* provinciam susciperet in illo Sancti Spiritus insigni Nosocomio; sed pertœsum regiminis, cujus assiduis curis à grato studiorum cultu animus abrumpebatur, impetrasse, ut onus deponeret, reversumque fuisse ad primæva Servorum B. V. claustra. Hæc ille; cùm tamen neque Pontificis nomen, neque ullum hujus rei documentum enunciet, penès ipsum sit fides. Certè anno MCCCCLXXXV. ad primævum Servitarum Institutum jam commigrasse evincit Oratio ab eodem habita in Comitiis Generalibus eo anno *Vetralæ* celebratis, ejusque reditum paulò ante contigisse ex eo colligi potest, quòd cùm Antonius Alabanti, Generalis Ordinis Magister electus, ut Servitarum gregem ferè dispersum in unum ovile revocaret, statutum tempus præfixisset Fratribus suis ad redeundum in Claustra, non modò Paulum Florentinum benignè habuit, sed eundem sibi in socium adscivit; quo clementiæ exemplo, ut Gianus scribit, *plerique protinus ad Caulam reversi fuere*. Verùm in hæc ultrò inquirere ocium non suppetit.

(m) Tom. II. pag. 195.
(n) Tom. II. fol. 54. col. 2.
(o) Fol. 445.

Mecœnatis nomen, cui hoc volumen *Paulus* inscripsit, prætermissum vidimus in verbis *Giani* superiùs relatis; præstat igitur integrum titulum hîc adnotare, qui sic jacet: *Paulus Florentinus, Theologorum minimus Divi Ordinis Sancti Spiritus de Urbe, Reverendissimo in Christo Patri, & Domino Innocentio Romano, ejusdem almæ Religionis Generali Præceptori dignissimo, ac suorum omnium Benefactorum maximo, Salutem dicit plurimam*. Epistolam exorditur beneficia enumerans, quæ ab ipso receperat, inquiens: „ Non priùs ad te unicum laborum meorum „ refugium clamavi, quòd adjutricem statim porre„xisti manum, de profundis pelagi naufragum edu„xisti, ditasti pauperem, ac tanto cum honore in „ patriam remisisti, quod quàm omnibus præstat; „ ad amœna semperque florentia literarum studia, „ quod in Cœlum usque evehit, facitque beatum, „ parasti iter. „ Enarrat subinde, quanto labore ac vigiliis post suam ab Urbe discessionem hoc opus perfecerit; Commissam sibi jamdiu, in officio prædicationis animarum curam commemorat, ac demum Œconomiam omnem adhibitam in singulis sermonibus digerendis exponit, quam hîc repetere supervacaneum reor, cùm Epistolam ipsam, ad calcem hujus Historiæ imprimendam remiserim.

B Præter hunc *Thesaurum Concionatorum*, uti eum *Paulus* appellat, alterum ejusdem Auctoris Opusculum, hoc anno, Mediolanense torcular edidit, *Explicationem* nempe *septem Pœnitentialium Psalmorum*. Hanc italico sermone conscriptam fuisse suspicatus est Julius Negri (p); sed latinam nobis exhibet Codex superstes in Archintea Bibliotheca. Eam elaboravit, cùm adhuc in Ordine S. Spiritus degeret, dicavitque *Domino Leonardo de Platis, Civi & Canonico Mediolanensi*, cujus rogatu hosce Davidis Psalmos explanandos susceperat. Mirum est, qua inscitia, seu adulatione in texendis Genealogicis arboribus laboraret illa ætas. Siquidem nobilissimam Platorum Familiam commendaturus *Paulus Florentinus*, primævam ejusdem originem à Platone deducit, eumque ideo profusis laudibus extollit, sacra etiam profanis immiscens. Descendit subinde ad insignes viros inclytæ hujus Domus enumerandos, qui per ea tempora Mediolani florebant, *Georgium* nempe *Platum*, *cui*, ut ipse ait, *omnem Monarchiam Legum divinitus datam Italia omnis intellexit*, & *Theodorum* ejus filium, *Jurisconsultorum jubar clarissimum, nostrisque temporibus Mediolani decus*. Porrò hic Theodorus à Patriæ nostræ Scriptoribus summa cum laude memoratus, Ducique Ludovico Mariæ Sfortiæ, cui à Consiliis erat, acceptissimus, amoris sui erga Patriam illustre monumentum reliquit, *Scholas* videlicet ex suo cognomine *Platinas* appellatas condens, annuo ære statuto, ut Mathematicas Scientias, græcasque literas præstantissimi Institutores quotidie docerent, quemadmodum in Procemio latiùs jam retuli. Extat (q) Oratio habita à Francisco Philelpho in nuptiis Theodori Plati, & Elisabettæ Vicecomitis, in qua Orator ille facundissimus non tam de maximis Viri hujus Virtutibus, quàm de Familiæ antiquitate ac præstantia luculentum sermonem instituit, sed in eam insaniam & ipse incidit, ut non contentus *Platorum* Gentem à *Platone* derivare, usque ad Codrum Atheniensium Regem per paternum illius genus, & ad Nileum Neptuni filium ac Peliæ Fratrem, per maternum, ridiculo sanè commento procurrat. Recitavit hanc Orationem Philelphus Papiæ, die V. Augusti, anno MCCCCLX. teste Morigia (r), qui plura de hac Familia differit.

C

D

E

Duos etiam filios hujus Familiæ adhuc tenellos enunciat *Paulus*, in magnam spem crescentes, his verbis: *Ipsi quoque quatuor annorum pueri, tanquam gemini Castor & Pollux, in cœlestia fortè signa re-*

(p) Loc. cit.
(q) Inter ejus Opuscula pag. 48.
(r) Hist. di Milano pag. 622.

digendi , ***Platonem divina quadam indole polliceri videntur*** . Hos pueros fuiſſe *Martinum* & *Ludovicum Platos* fratres , vix dubio locum eſſe crediderim , cùm ineunte ſeculo ſubſequenti , celebres in hac Urbe fuerint , eorumque præclaram mentionem inſerat ſuis Chronicis Collegii Judicum , & Equitum Mediolani (f) Cl. Sitonus . De altero item adoleſcente hujus familiæ meminit , hæc ſcribens : ***Dediſti mibi in Adoptionis filium Chriſtophorum , tam bonæ indolis puerum , ut in uno corpore duos admirari poſſimus , ætatis puerulum , & moribus ſenem*** . Reliquum Epiſtolæ impendit Paulus ad commendandam hæreditariam in hac Familia , Platonis doctrinam , altiùs & ipſe conſcendens , & ***regalis , divinæque Stirpis*** illuſtri fabula Leonardo ſuo blandiens .

A

Ex ***Attavante*** , nobili Florentina Familia , prodiit hic ***Paulus*** , eumque , Virum ***undequaque doctiſſimum , & in concionando apprimè facundum*** Gianus appellat (t) . Uſque ad annum MID. vitam protraxit ; illius Opera , & res geſtas præclara cum laude recenſent Archangelus Gianus (u) , & Julius Negri (x) , qui elaborata ab hoc Paulo ***Commentaria in Opera Dantis & Petrarchæ*** refert ; cùm tamen de Dante loquens , inter ejuſdem Commentatores hunc minimè enumeret . Vereor ne illi impoſuerit Epiſtola prævia ad Quadrageſimale hoc anno editum Mediolani , in qua ***Paulus Florentinus*** hæc habet : Dantem „ non tanquam Poëtam , ſed ut Theologum „ maximum , cum omni vulgari Opere Divi Franci- „ ſci Petrarchæ , mira cum claritate brevitateque , „ & admirabilium ſententiarum ſuavitate commen- „ tati ſumus , ut legentibus nullo ampliùs interprete „ opus ſit . „

B

Verùm , ſi attentè hanc eandem Epiſtolam perlegamus , clarè patebit , non aliquod ſejunctum opus fuiſſe à Paulo conſcriptum , quo Dantis , & Petrarchæ carmina illuſtraret , ſed ex editis eorundem libris graviores ſententias , ſuſcepto ſacro ſui muneri opportunas , ab ipſo delectas , atque in Concionibus ſparſim relatas , quibus uberem nitidamque explanationem adjecit , eaſdem proinde in memorata Epiſtola appellans ***Excerpta electiora*** .

ANNO MCCCCLXXX.

Usque ad hunc annum pergamenis , aut chartaceis tantùm Codicibus uſa fuerat Metropolis noſtra , ut Municipales Leges , quæ paſſim ***Statuta*** appellantur , Civibus ſuis præſcriberet . Typorum facilitas , quibus jam hæc Urbs affluebat , in cauſâ fuit , ut iſtud quoque Mediolanenſibus commodum pararetur . ***Paulo Suardo*** Civi ſuo benemerito debet hoc beneficium Patria noſtra , qui non tam induſtriam , ſed pecunias etiam impendit , ut prægrande ***Statutorum Mediolanenſium*** volumen præſenti anno in publicum ederetur , datique ceteris Urbibus proficui exempli laus prælis noſtris accreſceret . Antequam tamen de memorata editione quidquam enunciem , mei muneris eſſe crediderim , compendiariam aliquam Legum noſtrarum notitiam proferre .

C

Quo tempore condi cœperint ſingularum Urbium Italicarum Statuta , deſignari facilè nequit ; cùm aliæ citiùs , aliæ ſeriùs ſuis creatis in Reipublicæ ſpeciem Magiſtratibus , abrogatoque , ſeu potiùs in deſuetudinem abeunte jure Romano , Langobardico , Salico , quod in Judicum Curiis per longam temporum seriem viguerat , proprias quæque leges conflaverint , indixerintque ad civiles dirimendas lites , imponendas criminibus pœnas , publicoque ærario vectigalia paranda . Cl. Muratorius in Italicis Medii Ævi antiquitatibus (a) Statutorum originem celebri ***Paci Conſtantiæ*** figit , poſt quam Friderici I. Auguſti indulgentiâ aſſertæ in libertatem Italicæ Civitates ſeſe in Reipublicæ modum compoſuere , conditiſque ad Populorum regimen ſalutaribus edictis , municipale jus evulgarunt . Sanè antiquius Urbis noſtræ hac in re monumentum , ſunt ***Conſuetudines Mediolani*** , collectæ ac promulgatæ anno MCCXVI. , quarum authenticum manuſcriptum exemplar in Ambroſianæ Bibliothecæ ſcriniis ſervatur . Narratur in hoc Codice , à Brunaſio Porca (Novarienſi) Prætore Mediolani (anno MCCXV.) decretum fuiſſe de Conſilio Civium , ut ſequentis anni Prætor ***univerſas Conſuetudines , quæ in hac Civitate de cetero ſervarentur , in unum redigeret , vel redigi faceret , ut non aliunde Conſuetudines inducerentur , niſi quæ in illo volumine fuiſſent inventæ*** . Itaque ***Jacobus Malecoxigia*** , ſeu ***Malcorrigia*** Placentinus , ut eum vocat Galvaneus Flamma in Manipulo Florum (b) , Brunaſio in Mediolanenſi Prætura ſuccedens , quatuordecim diſcretis Viris delectis , quorum nomina ibidem leguntur , eoſdem Sacramento obſtrinxit , ut conquiſitis undique prædictis Conſuetudinibus , illas calculo ſuo approbarent , in ſuos titulos diſtribuerent , conferrentque in unum volumen ; quemadmodum etiam peractum eſt , incipiendo à Civilibus Cauſis , quæ frequentiùs agitantur .

D

Inter ceteras Conſuetudines hæc etiam legitur , inſcripta ***De Pugnis , & in quibus caſibus fiant , & quomodo ſecundum noſtram Conſuetudinem fiant*** . Mos iſte , qui ***Monomachia*** , ſeu ***Duellum*** ab aliis appellatur , à Barbaris Gentibus in Italiam invectus , eorumque legibus comprobatus , plurimam Chriſtiani Ævi partem infecit , nec niſi ſuccedente cultiorum temporum Religione , quæ ab efferatis animis antiquam rubiginem deterſit , aboleri potuit , ac penitus extirpari . Mediolani Seculo XIII. adhuc vigebat , ſed citra ſanguinis mortiſque periculum , deductâ à Francis mitiori certaminis formâ , ideſt ſcuto tantum , ac fuſte , ſive baculo , quo armati inter ſe pugnabant ; eam autem imitatos fuiſſe etiam Patavinos memorat Muratorius infra laudandus (c) . Accipe quid in noſtra hac Urbe Statutum foret ad ineundam hanc pugnam . „ Fit autem pugna per Campiones . „ Interdum per primas perſonas , quæ nunquam pugnam , ſive duellum fecerunt . Et hoc arbitrio il- „ lius , qui convenitur , plerumque relinquitur , utrum „ per ſe velit pugnare , vel Campionem , vel aliam „ perſonam . Et ſi per ſe pugnare elegerit , arbitrio „ Judicis , inſpecta utriuſque perſona , ſimilis ei ad „ pugnandum datur . Si verò per Campionem pu- „ gnare velit , quemcumque voluerit Campionem „ accipiet ; & adverſarius ejus ſimiliter . At ſi per „ aliam pravam perſonam , quæ nunquam fecit pu- „ gnam , contendere voluerit , optionem habebit „ eligendi quem voluerit meliorem , & altera vero- „ ſimilior . Alioquin , ſi reus voluerit , adæquatio „ perſonarum fiet per Judicem . At ubi per conſen- „ ſum partium , vel Judicis ſolertiam de Campioni- „ bus , qui pugnaturi ſunt , certum fuit , per Judicem „ certa pugnandi dies ſtatuitur , ut ante Conſulis „ præſentiam utraque pars veniat parata ad pugnan- „ dum . Et ſi per unam partem ſteterit , quo minus „ ad diem ordinatam ad pugnandum venerit , alteri „ parti

E

(f) Part. II. num. 347.
(t) Ibid. fol. 37.
(u) Ibid. fol. 73.
(x) Iſtor. de Scritt. Fiorent.

(a) Tom. II. Differt. XXII. col. 282.
(b) Tom. XI. Rer. Italic. col. 666.
(c) Tom. III. Antiquit. medii Ævi, Differt. XXXIX. col. 636.

„ parti occurrenti omnes expensas persolvet.

„ Aliud erit dicendum, si casu fortuito, sive per „ infirmitatem Campionis sui, vel alio modo ad pugnam suam finiendam die præfixa non venerit, quo „ à præstatione expensarum liberatur. Utrâque parte „ adveniente, Campiones missam audiunt, & armis „ juxta altare positis benedictionem à Sacerdote accipiunt, & arma signantur; & postmodum ad præsentiam Judicis utraque pars venit.

„ Et in Via publica, antiquis temporibus Consule assistente, & Misso Regis, tales solemnitates „ exigebantur in nostra Civitate, videlicet sedente Judice pro Tribunali, sedentibus quoque patronis „ causarum utriusque partis interrogabatur patronus „ actoris, si confitebatur in causa sedere pro Misso „ Regis ad appellandum, & ipse de licentia sui clientuli respondebat, confiteor; Et ipse interrogabat „ Judicem si confitebatur se in judicio sedere pro „ Misso Regis ad pugnam istam audiendam, & judicandam, & ipse similiter respondebat, confiteor. „ Et iis verbis solemniter propositis patronus actoris „ petitâ licentiâ à suo clientulo appellat & dicit. „ Ego talis dico, & ipse meus clientulus suo tempore dicet, quòd habet certam suspicionem, quòd „ talis est fur, vel collega furis de rebus designatis „ per libellum, quas res sibi subreptas esse dicit uno „ furto à tali tempore infra. Hic isto animo venit „ ad hoc appellandum, & sic olim jurabat Campio „ actoris; sed hodie hoc jurat actormet in propria „ persona si major est, si minor verò sit, jurat Curator, vel Tutor ejus. Versa vice, & eisdem solemnitatibus admissis reus, & ejus licentiâ patronus „ negando respondebit, & jurabit hodie, principalis persona rei si major sit, quòd non isto animo „ venit ad defendendum, & quòd non fecit furtum „ vel guastum, nec collega est furis, quod verbum „ Collega tamen in furto dicitur; si verò sit minor, „ idem jurabitur per Tutores, vel Curatores. Iis ita „ peractis, Judex sic dicet: Ego autem auctoritate „ Missi, qua fungor, Judico pugnam inde fieri, & „ postea pugna ligonis, seu baculis hinc inde permutatis guadiatur. Et subsequenter ad Sacramentum actor taliter accedit, ut si per se pugnaturus „ est, sic jurat, ut ejus patronus appellaverat. Et „ eo ampliùs quod si per vim herbarum, vel verborum alicujus maleficii non venit ad hanc pugnam: „ Sin autem pugnare debet per alium, Campio ab „ ipso sæpius licentiâ petitâ in ejus actoris anima „ jurabit, ut supra dictum est, & nomine suo de „ malis, econtra Campio rei negando simili modo „ per suum Campionem sacramentum subibit, quibus omnibus consummatis ad campum pugnandi „ causâ venitur, & Judex, ut nihil ex solemnitatibus prætermitteret actoris Campioni, vel ipsi actori si pugnabit, scutum sic annuntians offerebat: „ Accipe scutum impugnationis secundum justitiam, „ quoque fustem sic dicens: Accipe „ fustem impugnationis secundum justitiam, reo quoque similiter arma offerebat, dicens: Accipe scutum, & fustem defensionis secundum justitiam.

„ Istæ solemnitates olim ante pacem Imperatoris Federici in usu fuerunt; pace verò facta cum „ Domino Federico Imperatore, qui Mediolano, & „ aliis Lombardis plenam Jurisdictionem concessit, „ pro magna parte hujusmodi solemnitates exularunt, „ & absque Misso Regis Consul Mediolani duellum „ judicat, disponit, & ordinat.

„ Sed nec in Via publica hodie, sicut olim à „ partibus juramenta præstantur, & pugna judicatur, „ sed in Consulatu, ubi fuerat sententia lata, omnia „ de plano expediuntur, absque magna verborum solemnitate; licèt hodie quidam sequentes morem „ antiquorum iis verbis solemnibus in appellando, „ & respondendo ex abundanti utantur.

(d) Col. 613.

„ Principales quoque personæ hodie per se jurant si fuerint majores, aut eorum Tutores, vel Curatores, si minores fuerint. Campiones verò per „ se jurant, quòd per vim herbarum, vel verborum, „ vel alicujus maleficii ad pugnandum non veniunt, „ & ampliùs quòd bona fide pugnabunt. Restat ut „ de modo pugnandi, quid per consuetudinem nostræ Civitatis obtineat, breviter videamus.

„ In primis sciendum, quòd Campiones semper „ cum scuto in capite, & fuste certantur, nisi de „ consensu partium aliud fuerit actum. Feltrum „ quoque in dorsum, & in una tibia habere permissum est. Inde est etsi per pravam personam, quam „ reus meliorem eligere voluerit, pugna fieri debeat. „ At si per aliam personam, quæ nunquam pugnam „ fecit, & præcipuè quæ sit de Villis, duellum speratur fieri, sæpe per scutum & cistam pugna ordinatur; hæc tamen omnia, quæ dicta sunt, ex Judicis arbitrio pendent; pugnâ verò secundum Judicis officium ordinatâ, is qui ceciderit, idest cujus caput suum terram tetigerit, succumbit. Alioquin si genibus terram percusserit, vel terram manibus tetigerit, & corpus ad terram non fuerit „ prostratum, non succumbit.

Judicium etiam *aquæ frigidæ* eodem tempore à Mediolanensibus antiqua consuetudine usurpabatur. Cl. Muratorius, qui de *Judiciis Dei*, *& Duello* geminam eruditissimam Dissertationem edidit in tertio Antiquitatum Italicarum Volumine (d), ex *Antiphonario* pervetusto Bibliothecæ Metropolitani Canonicorum Mediolanensium Collegii, descripsit *Ordinem Judicii ad aquam frigidam*, quod præmissis Orationibus, invocatoque Deo teste veritatis peragebatur. De hoc *Judicio* in nostro Consuetudinum Codice hæc leguntur: „ De Judicio verò aquæ frigidæ illud „ scire oportet, quòd tunc demum ad illud pervenitur, cùm accusatus, propter paupertatem pugnare per Campionem non potest, nec persona, „ quæ convenitur, habilis est ad pugnandum. Et „ judicantis est diligenter investigare facultates accusati recusantis pugnam per se, vel per alium facere, si ejus facultates solidos centum valeant, vel „ non. Et si minus solidorum centum in bonis habet, ad Judicium prædictum perveniat aquæ frigidæ, „ in quo quidem judicio per partes sic juratur, ut „ superiùs dictum est de pugna.

„ Fit autem judicium aquæ frigidæ per puerum „ virginem ligatum, & in aquam per eundem dimissum, & si illum aqua non recepit nec submersus „ fuerit, qui fuerat accusatus succumbat; Si verò „ illum aqua sumpserit, & submersus fuerit, obtinebit. Illud autem scire oportet, quòd ferventis „ ferri judicium in nostra Civitate non admittitur, „ licèt in quibusdam locis Jurisdictionis Domini Archiepiscopi secus obtineat. „ Sanè *Benedictionem ad Judicium ferri candentis in manu* continet Antiphonarium memoratum Ecclesiæ Mediolanensis, e quo illam vulgavit prælaudatus Muratorius (e). Cùm tamen nihil ipse de tempore ac modo, quo Mediolani hæ pugnæ, ac Judicia publico jure indicebantur, chartis suis inseruerit, non incongruum duxi, ad illustrandam Patriam Historiam, è manuscripto nostro Codice ista proferre.

Plures ibidem assignantur causæ in Civilibus, ac Criminalibus Controversiis ad intentanda hæc Legum remedia; potior erat *Furtum, si summam solidorum sex, vel circa excedebat* juxta Langobardicas Leges. Excipiebantur tamen aliqui casus & personæ, quibus Pugnæ judicium præscribi non poterat Municipali statuto; inter alia hæc adnotantur: *Sed nec de perjurio, jure nostræ Consuetudinis, pugna statuitur; & ideo Lex, Lombardorum scilicet, meritò in nostra Civitate locum non habet. Sed nec inter testes contrarios jure nostro pugna ordinatur, licèt jure Legum fieri*

(e) Ibid. col. 621.

fieri debeat. Aliæ etiam Causæ enumerantur: *De incendio quoque & guasto fit pugna, veluti si blavam in agris quis guastasse, vel vites taliasse, vel arbores scorticasse dicatur, & damnum fuerit soldorum sex vel plurium. Et hæc ita cum adjectione Statuti facti tempore Guilelmi de Ardicho Potestatis Mediolani* (hujus nomen non legitur in Manipulo Florum, ubi Prætorum Mediolanensium series contexitur ab anno MCLXXXVI.) *De morte quoque furtiva, & de ea, quæ post pacem, vel treguam facta dicitur, pugna legitimè ordinatur* &c.

A

Hisce Consuetudinibus, publica Auctoritate in ditam eo anno fuisse vim Legis dubitare non sinunt verba expressa in formula juramenti, ad calcem Codicis nostri apposita, *quæ debebunt observari*. Non ideò tamen incœpisse tunc solum *Jus Municipale* Mediolanense credendum est; siquidem in eodem *Consuetudinum* libro, ubi *de Mutuo* agitur, ista leguntur: *Si Debitor promittat in Instrumento omnes expensas, & damnum se daturum absque Sacramento Creditoris, non tamen cogitur prædicta solvere, nisi Creditor juraverit*. *Sanè* per Legem Municipalem *duorum solidorum pro libra, si debitum fuerit usurarium, absque Sacramento solvere tenetur*, quæ Lex inter Statuta *reperitur*. Aderant igitur ante hoc tempus & *Lex Municipalis*, & *Statuta*; sed ea ad nos minimè pervenerunt. In titulo quoque *de Locatione, & Conductione* recitantur *Statuta*, quæ condita fuerant superiore seculo „ à Consulibus utriusque Con-„ sulatus Mediolani tam Reipublicæ, quàm Justitiæ, „ Consilio etiam plurium Sapientum, ad hoc convo-„ catorum inter eos æqua lance disponere, atque „ discernere; „ enumeratis verò illius Ævi Consulibus hæc adduntur: „ Girardus Pistus Consul Rei-„ publicæ, cùm in ipsa Concione esset Orator hæc „ firmavit, & omnia quæ superiùs leguntur lauda-„ vit, die Dominica, in Ecclesia Sanctæ Teclæ duo-„ decimo Calen. Octobris. „ Annus non exprimitur, sed procul dubio fuit MCLXX. Asservatur in Archivo Monachorum Charævallensium prope Mediolanum archetypa sententia, lata eo anno in favorem Abbatis ejusdem Monasterii de Charavalle contra quosdam de Puteobonello, nonnulla prædia *in loco & fundo Vicomajore* hæreditarii sui juris esse contendentes. Eam verò pronunciavere *in Consulatu Mediolani* omnes illi Justitiæ Consules, qui in hoc Consuetudinum Mediolanensium libro convenisse dicuntur ad ea condenda Statuta, quæ tunc promulgata fuere in Ecclesia S. Theclæ, subscriptusque sententiæ legitur is, quem paulò ante nominavimus, *Girardus Causidicus, & Judex, qui dicor Pistus*. Nemo autem ignorat munus Consulare in Urbe nostra nonnisi ad annum geri consuevisse. Præterea dies Dominicus, hìc enunciatus, cum vigesimo Septembris illius anni optimè conjungebatur, ut ex tabulis Paschalibus colligi potest. Itaque multo etiam ante *Pacem Constantiæ* Leges suas ediderat Mediolanensis Respublica. Galvaneus item Flamma, ubi in Manipulo Florum tripartitum regimen hujus Urbis, labente seculo duodecimo refert, electionem Consulum his verbis describit: „ Consules verò sic eligebantur; Quia enim „ Civitas de novo fuerat reædificata; Nobiles fue-„ rant suis nobilitatibus privati, & Populus obtinuit „ in electione Consulum unum magnum jus, quia „ ex Artistis eligebantur usque ad centum; isti verò „ eligebant non de Populo, nec de se ipsis, duo-„ decim ex Nobilioribus Civibus de Mediolano; qui „ erant eo anno Consules, & totaliter Domini Civi-„ tatis, & jurabant servare *Statuta Communitatis*, „ omni privata affectione postposita. „ An verò etiam ante excisam Friderici I. Imperatoris odio Mediolanensem Urbem, instituta jam forent Jus Municipale, & Statuta, deficientibus eorum temporum monumentis, asserere pro certo non possumus. Conjectare id quidem licet ex Forma Reipublicæ, quam procul dubio assumpserat à seculo saltem XI. Civitas nostra, testibus Arnulfo & Landulfo seniore, Ævi illius Scriptoribus, quos etiam profert Cl. Muratorius in XLV. Dissertatione *De assumta à Civitatibus Italicis Reipublicæ forma, atque origine libertatis* (f). Quis enim credat, novis creatis Magistratibus, neminem intendisse animum ad peculiares condendas Leges, quibus conservandæ publicæ privatæque Civium tranquillitati prospiceretur?

B

Quæ hactenus descripsi, minimè attigit *Franciscus Crassus* in suo *De Origine Juris Mediolanensis* libello, quem primò seorsim, dein simul cum *Novis Mediolani Constitutionibus* edidit; sicuti neque quidquam protulit de novis *Statutis Communis Mediolani*, à Consilio generali Novemcentum, aliisque Civitatis regimini præsidentibus, anno MCCCXXX. promulgatis, quo tempore collatum fuit, decreto eorundem, Imperium Mediolanense *nobili & egregio militi Azoni Vicecomiti*, Galeatii I. filio, quorum omnium publicum Documentum edidit in suis *Monumentis Vicecomitum* Cl. Joh. de Sitonis de Scotia; fortasse enim ista in Manuscriptis tunc latentia Codicibus sese illius oculis subripuere. Porrò non alias ipse Leges à nostris Majoribus conditas agnovit, quàm *Consuetudines Feudorum* in unum volumen à Mediolanensibus Jureconsultis, Friderico I. Imperante redactas; ait postmodum, vendicatâ ob Pacem Constantiæ libertate, Prætorum Edicta apud nos invaluisse pro Legibus; demum ad Matthæi Magni Vicecomitis tempora deveniens inquit, eo expulso prævaluisse Turrianos, statimque subdit; *Et tunc primùm Mediolani Leges Municipales conditæ*. Quid hæ Leges continerent, quibusque Auctoribus compactæ editæque fuerint, neque Crassus innuit, neque mihi veteres Codices evolventi innotescere potuit; citiùs tamen quàm ille definiverit, *Municipale jus* conditum usurpatumque in Urbe nostra, ex allatis superiùs testimoniis luculenter evincitur. Certiora sunt quæ idem Crassus, cursim quidem, sed diligenter enunciat de latis subinde Legibus à Matthæi Magni Vicecomitis filiis, aliisque subsequentibus Mediolani Principibus usque ad Carolum V., cujus demum auctoritate *Novarum Constitutionum* Jus, adhuc vigens, Curiis nostris fuit indictum.

C

Id unum in Francisci Crassi libello minimè dimittendum censeo absque annotatione, onerari nempe famam Jo. Galeatii Vicecomitis, primi Ducis Mediolani, ab hoc Auctore, ac si in edendis Statutis Ecclesiasticam libertatem plurimùm violaverit; ait enim: *is Sylvam Decretorum proposuit, præsertim contra libertatem Ecclesiasticam plusquam ducentum*. Porrò in Ambrosiana Bibliotheca custoditur prægrande manuscriptum volumen Statutorum, quæ promulgata fuere jussu ejusdem Joannis Galeaz anno MCCCXCVI. charactere illius temporis exaratum; ibi autem post abrogata *vetera Ordinamenta*, indictamque novorum Observantiam, statim subjungitur: *Statuitur, quòd si aliquod præsentium Statutorum, reperiatur in aliquo contra libertatem Sanctæ Matris Ecclesiæ, quòd sit cassum, & irritum, & nullius valoris ac momenti, & pro non facto habeatur, in quantum esset contra dictam libertatem*. Consuluit itaque optimus Princeps, prævio hoc decreto, reverentiæ, quam erga Romanam Ecclesiam profitebatur, cujusque gloriam statim ab initio præ oculis habuit, quemadmodum docet sequens Exordium: „ In nomine Domini. Hæc sunt Statuta, seu jura „ Municipalia facta, seu compilata ad Magnificum & „ gloriosissimum honorem Domini nostri Jesu Christi, „ & Beatissimæ Virginis Mariæ Matris ejus, Johannis Baptistæ Protectoris omnium Longobardorum, „ & Beati Ambrosii dignissimi Confessoris, ac Laudabilis Protectoris & Defensoris Communis & hominum Mediolani, ac totius Curiæ Cœlestis, *honorandæ Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ*, & Sacri „ Im-

D

E

(f) Tom. IV. Antiquit. Ital. col. 12.

„ Imperii , nec non Illuſtris Principis , ac Magnifici „ & Excelſi Domini Domini Johannis Galeaz Vice- „ comitis Dei gratia Domini generalis Mediolani &c. „ Comitis Virtutum , Imperialis Vicarii generalis , „ diviſa in octo libros , quorum octo Librorum no- „ mina ſunt hæc , Juriſdictionum , Maleficiorum , „ Civilium , Extraordinariorum , Victualium Datio „ rum , Mercatorum , Mercatorum lanæ . „ Præfiguntur huic Codici nomina eorum , qui Mediolanenſis Civitatis regimini tunc præſidebant , nec non Juriſperitorum , quorum ſapientia , conſilioque , unico volumine comprehenſa atque emendata fuere ſuperiorum temporum Statuta , & Literæ Confirmationis Johannis Galeaz Ducis Mediolani, ac forma promulgationis peractæ die Jovis , tertiodecimo menſis Januarii in Veſperis , anno prædicto MCCCXCVI. B Quantâ verò Sapientiâ Prudentiâque conditæ ſint hæ Leges , unum Triſtani Calchi teſtimonium probat , qui in deſcriptione Nuptiarum Johannis Galeatii Sfortiæ,& Iſabellæ Aragoniæ Orationem refert, habitam coram Neapolitano Rege, ab Antonio Trivultio Epiſcopo Comenſi , poſtea Cardinali , in qua hæc leguntur : „ Magiſtratibus & populis jura præſcripſit „ (Dux ille primus Mediolani), quibus non ſubditi „ ſolùm paruerunt , ſed quibus propter æquiſſimas „ Moderationes Civitas noſtra ſemper vixit, retinuit, „ vulgavit, ut & ab externis Nationibus appeteren- „ tur , ac diu crebræ undique Legationes ad ea de- „ ſcribenda ventitarint.

Ad calcem memorati Codicis leguntur Statuta, quæ condidit *Johannes Vicecomes Dei gratia Archiepiſcopus, & Dominus Mediolani* anno MCCCLI. quæque collecta jam fuerant anno MCCCXLVIII. C Placidus Pucinellus (*) narrat ex Corio , à Johanne Vicecomite Archiepiſcopo , & Principe , demandatam fuiſſe provinciam emendandi jura Municipalia , aliquot ante annos in Volumen unum congeſta, duodecim *Juriſconſultis* , atque unum ex iis extitiſſe *Antoniolum Reſtam* , non tam Legum , quàm amœniorum etiam facultatum peritiâ inſtructiſſimum . Nihilominus diu illa vim obtinere minimè potuerunt ; ſiquidem *certis ex cauſis* in ſuſpenſo manſere , de mandato *quondam bonæ memoriæ Magnifici Domini Domini Luchini Vicecomitis , Domini Mediolani* . Quod in evolvendo hoc Volumine animadverti , id eſt , obliteratum prorſus fuiſſe ſeculo XIV. à noſtris Civibus veſtigium illud barbaræ D Dominationis , cujus ſcripta lege indicebatur , ut in cauſis dubiis *pugna* inſtitueretur , aut ad *judicium aquæ frigidæ* , & *ferri candentis* provocatio fieret ; nullum enim in hiſce paginis de irreligioſa atque efferata hac in judiciis ſanctione , ſuperiore ſeculo adhuc vigente , verbum occurrit . Quocirca gratulari meritò poſſumus Civibus noſtris , ferale id jugum excuſſum citiùs , quàm ab aliis Nationibus , apud quas perduraſſe uſque ad ſeculum XVI. iniquam hanc legem teſtatus eſt Cl. Muratorius (g).

Venio nunc ad Codicem Statutorum præſenti anno impreſſum . Id quidem nulla Principis auctoritate , aut decreto firmatum legimus , ſed eo prorſus Ordine , quo jus Municipale per ea tempora Mediolani uſurpabatur, è manuſcriptis Codicibus in lucem E productum nemo poterit dubitare . Incipit autem à *Criminalibus*, ſparſæque occurrunt Literæ Principum Vicecomitum, & Sfortiarum ex Archivis depromtæ, quibus illi per varias ætates Mediolanenſis Populi juſto regimini, ac Mercaturæ præcipuè commodo proſpexere . Additur in fine Codicis, quem Ambroſiana tenet Bibliotheca , manuſcriptum exemplar prolixi Decreti circa civiles Cauſas , editi ac promulgati à Johanne Galeaz Vicecomite anno MCCCLXXXVI. die ſecunda menſis Octobris . Quis fuerit Paulus ille Suardus , cujus ære diligentiaque abſolutum diximus præclarum hoc Opus , huc uſque nondum innotuit .

Tom. I.

(*) In Chron. Glaxiat. Cap. CXLIX.
(g) Antiquit. Medii Ævi Tom. III. col. 650.

A Plures Paulos Suardos vidit labens illud ſeculum , doctrinæ famâ , & Scriptis illuſtres ; alterum Brixiæ inſignem Grammaticum , cujus laudes inſeruit Erudítiſſimo Operi ſuo *de Brixiana Literatura* (h) Eminentiſſimus Quirinus; alterum Mediolani, cujus *Theſaurus Aromatariorum* , Clariſſimis Dominis Collegii Mediolanenſis Phyſicis nuncupatus prodiit in hac Urbe, typis Joh. Angeli Scinzenzeler anno MDVII. Præter iſtos , alium circa hos annos inveni, Mediolanenſi Notariorum Collegio adſcriptum , cujus nonnullæ publicæ tabulæ propria manu ſignatæ in Archivis adhuc ſuperſunt . Hunc , utpote in Foro verſatum , crediderim edendis noſtris Statutis animum opemque adjeciſſe .

Inter ceteros Principes , qui Mediolanenſem Rempublicam juſtitiâ , magnificentiâ , Artium & Literarum culturâ in ſummum ſplendorem adduxere , peculiari recenſendus eſt laude Ludovicus Maria Sfortia Vicecomes , dignus immortali apud nos memoria , niſi abreptus nimia dominandi ambitione , Imperium , Urbem , Familiam , ſeque etiam ipſum acerbis calamitatibus involviſſet . Is fruſtra tentatum à Majoribus ſuis opus aggreſſus redigendi in accuratum Ordinem magnam illam Decretorum ac Legum congeriem , quam Philippus Maria Vicecomes in longo ſuo triginta quinque annorum principatu condiderat, Statuta Civilia edidit anno MCCCCXCVIII., præfixis volumini Literis manu propria ſubſcriptis , quas , utpote Mediolanenſi Civitati admodum decoras , recudendas cenſuit Horatius Carpanus , cùm Lucubrationes ſuas commendatiſſimas in jus omne Municipale Mediolanenſe vulgaret . Ait enim optimus ille Princeps , Majores noſtros à primis initiis Leges proprias tantâ prudentiâ delegiſſe ac ſcripſiſſe, ut permultæ in hac Ciſalpina Gallia Urbes dignam Civitatem Mediolanenſem duxerint , quam in hoc jure deligendo imitari deberent . Pollicitus ibidem fuerat Ludovicus ſe propediem reliqua Mediolanenſia Statuta editurum ; ſed ingruentibus Gallorum armis primò concuſſus, deinc fractus, abductuſque in miſeram captivitatem , imperii ſucceſſori Ludovico XII. Francorum Regi implendum hoc conſilium reliquit , quemadmodum etiam peractum eſt , approbatis editiſque anno MDII. Statutis Mediolanenſibus. Hanc etiam laudem Ludovico Mariæ Sfortiæ tribuit Franciſcus Craſſus , quòd nempe, ut Alexandro VI. Pontifici Max. ſatisfaceret , omnia, quæ Eccleſiaſticam libertatem lædere videbantur, unico edicto aboleverit . Verùm de his ſatis .

JOHANNES BERNARDUS FORTIS.

Plura veterum Auctorum opera , ad ſtudiorum commodum edita hoc anno ſunt Mediolani , quæ in Elencho referam ; peculiari tamen annotatione dignum eſt *Vocabularium Eccleſiaſticum* à Joh. Bernardo Saonenſi , Ordinis Eremitarum S. Auguſtini confectum . Præceſſerat in hac provincia adornanda *Guillelmus Brito* Ordinis Fratrum Minorum , ex antiquorum Britonum ſtirpe in Cambria natus , qui Opuſculum *Difficilium Vocabulorum Bibliæ ex Glosſis Sanctorum* contexuit . Hujus Scriptoris meminit Carolus Dufreſne in Præfatione ad Gloſſarium mediæ & infimæ latinitatis (i) aſſerens, eundem obiiſſe anno MCCCLVI. ex Wadingi Annalibus , in quibus ad illum annum ejuſdem Viri Elogium præſtringitur ; ſed cùm ordinem Librorum Sacræ Scripturæ ſequatur , Gloſſæ potiùs quàm Lexici nomine donandum cenſet . Eâdem viâ inceſſit Auctor Libri, qui inſcribitur *Mammotrectus* , ſeu , ut græcum fert vocabulum *Mammothreptus* , verba omnia exponens , quæ gradatim occurrunt in Geneſi , Exodo aliiſque Sacris Teſtamenti utriuſque Libris , & Prologis ; quin imò Ethymologiam tituli ipſius reddit , inquiens in præ-

(h) Parte II. fol. 31.
(i) Num. XLIX.

præfationis calce, *& quia morem gerit talis decursus Pædagogi, qui gressus dirigit parvulorum, Mammotrectus poterit appellari*. Tanto plausu exceptus fuit hic labor, tamque solicitis typis excusus, ut in ipsis artis Typographicæ initiis Moguntiæ primùm anno MCCCCLXX. lucem viderit, dein certatim reliqui Impressores, suis quique in Urbibus, usque ad finem Seculi XVI. illum vulgare perrexerint; Ducangio enim teste, Venetiis iterum impressus fuit hic liber anno MDXCVI. Quod tamen raro evenit, in tam uberi Editionum copia Auctoris nomen alta sepultum oblivione jacebat, gloriam omnem occupante titulo ipso *Mammotrecti*, qui ab Auctore semel excogitatus, atque unicè semper libris inscriptus, ejusdem memoriam prorsus obliteravit; sed illum immortalem reddidit Lucas Wadingus, qui tum in Elencho Scriptorum Ordinis Seraphici, tum in Annalibus ad annum MCCXCIX. (l) *Johanni Marchesino de Regio* ejusdem Minorum Familiæ, illustris hujus editi fœtus laudem attribuit. Secutus Wadingum est in eodem assignando Auctore Ducangius (m), ac postremò Johannes Guaschus, antiquorum Patriæ suæ, nempe Regii Lepidi, Rhetorum monumenta recensens, in Historia Italica ab ipso diligentissimè elaborata Academiæ illius Urbis, decus omne Conterraneo huic suo restituit, plura etiam alia ejusdem Scriptoris Opera tum impressa, tum manuscripta commemorans, quæ non tam doctrina, quàm pietate illustrem fuisse illum testantur. Ætas Marchesini in dubium vocatur, cùm discors à Wadingo Sixtus Senensis (n) afferat, eundem floruisse anno MCCCCL., potior tamen est Wadinghi auctoritas, qui Ordinis sui Archiva ex instituto scrutatus, eum Seculi XIII. Scriptorem facit; Sixtus verò Senensis eo tantùm tempore vixisse illum credidit, quo ejusdem Opera in lucem prodiere, ut suspicari se ait Cl. Guaschus: mihi verò id pro certo esse videtur, cùm neque Auctoris nomen Sixtus resciverit. His attentiùs enodandis immorari aliquantulum placuit, cùm sæpius etiam in Urbe nostra *Mammotrectus* prælum subierit, adeòque ad literariam typographiæ Mediolanensis historiam ista quoque pertineant.

Ex hactenus allatis patet, libros, qui impressionem *Vocabularii Ecclesiastici* apud nos peractam præcessere, complexos quidem fuisse Biblicarum omnium vocum explicationem, sed diversa prorsus lege ab ea, qua Lexica instruuntur, ut videlicet ordine alphabetico cuncta procedant. Itaque suum pretium inest labori, quem suscepit Eremitanus Auctor, suaque prælis nostris laus, quòd prima divinos tractantibus Codices, Sacrarum Literarum studium facilius commodiusve reddiderint. Licèt verò modestus Auctor in Prologo fontes indicaverit, nempe *Mammotrectum* ipsum, & *Papiam*, à quibus latices suos derivavit, nihilominus de re Ecclesiastica benemeritus fuit, cùm rudem inopemque, ut velis, ideam obtulerit opulentissimis atque elegantibus Biblicis Lexicis, quæ in præsentiarum tanto cum eruditionis fructu ac voluptate versamus. Censoriam virgam in hoc Vocabularium districtam fuisse à Francisco Philelpho, tunc Mediolani degente, ex eo intelligo, quod in calce exemplaris à me inspecti, inter vitia impressionis calamo emendanda, ista leguntur: *Magdalene Magdalenes ultimam acuit*. Corrige: „ Contra Opinionem Mammotrecti hìc positam, dicit Philelphus, Vir doctissimus, quia cùm Græci „ dicant *Magdalini Magdalinis* per *ita*, quæ litera „ apud nos efficitur *e* longum, ideo Magdalene „ Magdalenes penultimam producit. *Pascha Paschatis*, idem Philelphus contra opinionem Fratris Johannis (Crestoni) Carmelitani inquit, quòd etsi „ nulla dictio latina neutri generis sit primæ aut „ quintæ declinationis, *Pascha* non est dictio latina, „ sed barbara, ideò quamvis sit generis neutri, debet declinari *Pascha*, *Pascæ* &c.

Nunc aliqua de Auctore ipso sunt enuncianda. Saonensem patriâ fuisse nemo est qui ignoret, sed è qua stirpe prodierit, Chronistæ Eremitani Ordinis silent. Id nobis innotescit ex Codice ipso Mediolani edito, in quo ad calcem ista jacent: „ Ad honorem „ Dei, omniumque Sanctorum impressum fuit hoc „ Opus *Fratris Johannis Bernardi Fortis Savonensis*, „ Ordinis S. Augustini, Mediolani, per excellentes „ Opifices Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler anno Domini MCCCCLXXX. „ Ejusdem famam præclaro Elogio posteris commendavit Hieronymus Romanus, in Chronicis Ordinis Eremitarum S. Augustini, hispanicâ linguâ conscriptis (o), ubi hæc, ab illo idiomate in latinum translata, scribit: „ Fr. Johannes Bernardus de Savona, vir magnæ Sanctitatis & Religionis, floruit per hæc tempora (anno MCCCCXCV.) in Congregatione „ Lombardiæ, & citra dubium lux atque ornamentum fuit Ordinis nostri, sepultus in Cœnobio Urbis Saonensis. „ Aloysius Torellus in contexendis Seculis suis Augustinianis (p) hoc præconium memorans, ait panegyricam esse Orationem paucis verbis expletam, qua nihil illustrius ad celebrandam hujus viri memoriam proferri queat; sed neuter de literariis ejusdem studiis, atque hoc *Vocabulario* edito mentionem agit. Illud tamen tanti æstimandum duxit *Benedictus Pucius* Monachus Camaldulensis, ut recudi curaverit Venetiis anno MDCXXVIII., adjectis suo loco, quæ in calce erant, emendationibus, novoque seorsim impresso Additamento *Nominum*, *Verborum*, *ac Urbium*, *unà cum Gemmarum naturæ explanatione*, quod ipsemet Pucius concinnavit, dicavitque Vitali Zuccolio Patavino, S. Michaëlis de Muriano, Camaldulensium Ordinis Abbati meritissimo. Nec minori plausu exceptum fuit hoc Opus, etiam primo illo Typographiæ Seculo; iterum enim Mediolani impressum illud vidi nono post anno, editionem curante Raphaële Peragallo, cujus nomen sequens Epigramma eidem adjectum anno MCCCCLXXXIX. nobis servavit.

Non tantùm Auctori, qui me perscripsit habendæ
Sunt grates, quam qui me dedit esse tuum.
Raphaël has igitur merito Peragallus habebit,
Cujus ope impressum me modò quisquis habet.

(l) Num. V. edit. Rom. anni 1733.
(m) Ibid. num. L.
(n) Biblioth. Sancta. V. *Mammotreptus*.

(o) Centuria XII. fol. 104.
(p) Tom. VII. fol. 442.

ANNO

ANNO MCCCCLXXXI.

FRANCISCUS PHILELPHUS.

Pollicitus sum ad annum MCCCCLXXVI. me hoc loco de *Francisco Philelpho* luculentiùs elocuturum : complendis promissis viam aperiunt ejusdem Orationes , & alia quædam Opuscula procul dubio præsenti anno in nostra Urbe vulgata ; licèt enim Editio ista consuetis careat annotationibus loci , temporis , & Typographi ; id tamen dilucidè indicat præfixa iisdem Auctoris Epistola . Dirigit illam Philelphus ad Ludovicum Mariam Johannis Galeatii Sfortiæ Tutorem his verbis : „ Franciscus Philelphus Ludovico „ Mariæ Sfortiæ Bari Duci, ac Ducali primario Lo„ cumtenenti Salutem plurimam dicit. Quam paren„ talem quondam pro nobilissimo illo Principe patre „ tuo Francisco Sfortia Orationem habuissem, idcirco „ ad te dedi , quia multa in ea leguntur , quæ ad „ illius laudem & immortalitatem pertinent , cujus „ me studiosissimum esse non ignoras. Huic ego cum „ nonnullis Orationibus & Operibus meis, duas sub„ jeci Orationes , quarum alteram habueram in fu„ nere Divæ illius Viraginis Blancæ Mariæ , & item „ alteram consolatoriam , quam jampridem scripse„ ram ad Virum Patritium illum Venetum Jacobum „ Antonium Marcellum de obitu Valerii filii ; nam „ si quis hasce tres Orationes diligentiùs lectitarit , „ ut mea fert opinio , tum verò quæ ad animarum „ immortalitatem pertinent , animadvertet, non „ ineptè à me esse pro tempore & discussa , & dis„ putata . Nec uni mihi prætereundum fuit , pro„ pterea Orationem illam consolatoriam ad Jacobum „ Antonium Marcellum *curasse hoc tempore cum his„ ce imprimendam* , quoniam quæ ante fuerat Medio„ lani ab aliis quibusdam impressa , eam pluribus in „ locis depravatam, corruptamque offendi , sive in„ scitiâ factum fuerit , seu invidentiâ , nesciam affir„ mare . Quod si quæsieris , quibus in præsentia „ delecter studiis , quid aliud me putes cogitare, qui „ non longè absum ab octogesimo quarto ætatis an„ no , quàm ea omnia , quæ à Philosophis Theolo„ gisque acutè sunt & subtiliter disputata ? Hæc qua„ lia sint brevì cognosces . Vale mi humanissime „ Princeps , & me commendatum habe : Mediolani „ ex Ædibus meis VI. Kalendas Junias MCCCC„ LXXXI.

Consultò integram hanc Epistolam transcribere libuit , tum ut vindicetur Mediolano , atque huic anno ista Editio , cùm ipse Philelphus asserat se illam curasse imprimendam *hoc tempore* , quo Mediolani degebat , ac propterea sub suis met oculis , ut accuratior redderetur ; tum ut ipsius ætas , quæ apud Historicos controversa est , clariùs innotescat .

Nonnullos insignes superioris ac recentis Ævi Scriptores memoravi , ubi *De utilitate hujus Studii, & Operis* sermo fuit , qui obitum Philelphi anno MCCCCLXXX. constanter fixere ; nunc alterum producere lubet Eruditissimum Virum, nempe Johannem Baptistam Recanatum , cujus *Observationes Criticæ* contra *Poggiana* Jacobi Lenfant , italicè scriptæ, Venetiis prodiere . Is inter Adversarii sui errores hunc etiam sugillat , quòd mortuum Philelphum anno octuagesimo primo Seculi XV. enunciasset , cùm, ut ipse ait , superiore anno jam fatis cessisset . Ad hanc refellendam incongruam emendationem non alio teste opus est , quàm Philelpho ipso in hac Epistola, asserente se, cùm illam scriberet, non longè abfuisse ab octuagesimo quarto ætatis anno ; cùm enim

(a) Giorn. de Letter. Venet. Tom. XVII. pag. 331.

A in lucem prodiisset anno MCCCXCVIII. die XXV. Julii , ut sæpius in Epistolis suis testatur , neque integri duo menses supererant inchoando octuagesimo quarto , quem hìc memorat , anno ; Quando autem illius mors acciderit dubitare non licet ; siquidem diligenter eam adnotavere duo celebres Mediolanensis Historiæ Chronographi Donatus Bossius , & Bernardinus Corius , non tam coævi Philelpho , sed fortasse etiam familiares ejusdem; uterque enim in suis Patriæ Annalibus testatum reliquit, Franciscum Philelphum Poëtam , atque Oratorem eximium exeunte Julio anni MCCCCLXXXI. Florentiæ diem extremum obiisse ; curatâ namque Mediolani hac editione Operum suorum sub exitum Maji ejusdem anni , ad Florentinam Urbem se contulit , ibique aut longi B itineris defatigatione , aut æstivi caloris intemperie afflictus , ingravescente insuper longævæ ætatis pondere , ferali morbo correptus è vivis excessit . Profectum autem illuc fuisse clarè discimus ex Epistola Francisci Puteolani , præfixa *XII. Panegyricis veterum* , ab ipso editis Mediolani , è qua paulò post aliqua decerpam . In quodam codice inedito, & relato ab Auctore Additamentorum ad Vossium (a) Bartholomæus Fontius scriptum reliquit, vocatum illuc fuisse Philelphum , ut græcas latinasque literas ibidem publicè profiteretur , seque suffectum in eo literario munere ob ejusdem mortem , quæ ad Florentinam Urbem vix delato Cathedram , vitamque surripuit .

Quodnam verò esset opus illud, quod Philelphus C non longè absens ab octuagesimo quarto ætatis suæ anno , se à Philosophorum , ac Theologorum disputationibus collectum elaborare asserebat , promittebatque Ludovico Mariæ Sfortiæ citò citiùs edendum, iis verbis: *Hæc qualia sint brevi cognosces*, non aliud porrò existimo fuisse , quàm libros quinque de morali disciplina , quos Franciscus Robortellus, adhuc extremam expectantes manum , ex ipsiusmet Philelphi autographo desumpsit , vulgavitque Venetiis anno MDLII. In iis enim Ethnicorum Sapientum doctrinam cum Evangelicis præceptis ad rectam morum regulam instituendam conciliare propemodum studet, quemadmodum summa cum laude tanti Viri adnotavit Robortellus in Epistola nuncupatoria ad Johannem Donatum Patritium Venetum ; quamvis D non ita facilè admittendum putem , quod idem Auctor subjungit in calce ultimi libri , inquiens: „ Re„ liquum, quod huic libro quinto deest, iniqua Phi„ lelphi fata nobis inviderunt ; septuagesimum enim „ septimum annum , cùm hæc scriberet , agens (ut „ initio ferè Libri quarti ipse affirmat) morteque „ præventus insperata , supremam operi manum ad„ dere non potuit . „ Siquidem cùm Philelphus superstes adhuc fuerit integro penè quinquennio post inceptum quartum hujus Operis librum , non interruptum certè quinti complementum fuisse ex ea , quæ adducitur causa , nempe festina inopinata morte, sed ex alia credendum est; eaque fuit, susceptum ab ipso iter Mediolano Romam , ubi Tusculanas Ciceronis Philelphum valde senem publicè legisse testatur Ale- E xander ab Alexandro , qui unus ex illius Auditoribus erat (b). Id etiam apertè docent tum ejus Oratio ad Sixtum IV. à quo Romam accersitus fuerat , tum altera ibidem habita in principio studiorum anno MCCCCLXXV. in eodem Codice insertæ . Imò in Oratione de suo in Urbem reditu ad prædictum Summum Pontificem narrat, se Mediolanum iterum contulisse , atque ibidem diutiùs quàm par erat moratum

ratum

(b) Lib. I. Dier. Genial. Cap. XXIII.

A ratum esse, ob domesticam calamitatem, quæ inferiùs narrabitur. Itaque complendo huic Operi non vita, sed tempus insumptum inter itinera & moram aliis in Urbibus defuit; præcipuè cùm viro adeò facundo, semperque studiis intento, incredibile sit quinque annos steriles excidisse, ita ut intra hoc tempus nec quintum librum hujus Operis minimè vastæ molis ab solvere potuerit. Ne tamen refragari omnino videar Robortello id asserenti, subdam, fieri potuisse, ut restitutus Mediolano calamum denuò arriperet, eoque ipso tempore, quo ad Ludovicum Mariam Sfortiam superiorem Epistolam dedit, ad perficiendum intermissum opus incumberet, sed morte post paucos menses vitam præcidente infectum reliquerit.

Editio autem ista, quam valde raram esse ex huc usque dictis conjicere licet, continet Orationes B Funebres, nuptiales diversas, Consolatoriam ad Jacobum Antonium Marcellum de Valerii filii obitu, ab ipso Auctore pristino nitori restitutam, Rhetoricam Aristotelis ad Alphonsum Cardinalem, Apophtegmata Plutarchi ad Philippum Mariam Mediolani Ducem, Apophtegmata ejusdem Laconica ad Nicolaum V. Summum Pontificem, Epistolam ad Fredericum Cornelium de Legibus, Instructionem italicam bene vivendi ad Illust. Principem Philibertum Ducem Sabaudiæ, quam à se conscriptam ait, enixè id postulantibus Magnifico Equite Rufino de Mures, & Nobilissimo Viro Johanne Baptista Caimo, Epistolam denique Consolatoriam ad Petrum Justinum Philelphum nepotem suum, de obitu Alfinæ Matris dilectissimæ, cujus aliqua fragmenta superiùs jam dedi- C mus.

Hactenus de impresso Codice, nunc de Auctore ipso est disserendum. Antequam tamen quidquam de ejusdem vita rebusque gestis enunciem, ineditum monumentum, futurum Eruditis non injucundum, ut reor, proferre placet. Cùm Bibliothecam & Archivum spectatissimi Mediolanensis Metropolitani Capituli lustrarem, in manus meas incidêre ultimæ Francisci Philelphi tabulæ, Anno MCCCCLXXII. Indictione sexta, die Martis, XXIII. Februarii conditæ, atque in pergamena conscriptæ, iisque perlectis non modica me conspersum lætitia persensi, cùm prævia hac face, celebris illius Viri, ejusque filii Johannis Marii Philelphi illustrandæ memoriæ, nondum satis hactenus exploratæ, opportunum lumen D affundi intuerer. Eas illico in Adversaria mea per compendium conjeci, ad contexendam eorundem vitam profuturas, quam Historiæ Literario-Typographicæ Mediolanensi inserere meditabar.

Itaque in memoratis tabulis, post consuetas Tabellionibus formulas, *cum Miles clarissimus, & præstantissimus Poëta Laureatus Franciscus Philelphus* &c. hæc leguntur, nempe ab eo in primis statui „ quòd si „ contingat, eundem mori in Urbe Mediolanensi, tumu„ lari vult corpus suum in Ecclesia S. Mariæ Servorum, „ in Sepulchro novo, in quo nec humatus sit, nec hu„ mari possit alius quàm ipse. „ Jacobus Philippus Bergomensis in supplemento Chronicorum lib. XV. tradit, Franciscum Philelphum sepultum Florentiæ E fuisse apud *Annunciatam Servorum*, idque ut valde consentaneum veritati credi potest, cùm ex his tabulis peculiare Philelphi obsequium atque amor erga Beatissimam Virginem, ejusque Servorum Ordinem elucescat.

„ Legat deinde Dominæ Lauræ Magdalenæ de „ Mazorinis, suæ legitimæ uxori præter Dotem, & „ Bona paraphernalia, Florenos ducentos, valoris „ ad computum solidorum triginta duorum Imperia„ lium pro quolibet Floreno, indumenta omnia &c. „ *eamque instituit usufructuariam universalem, Tu„ tricem Filiorum, & cum plena potestate*. Demum „ dictæ Dominæ Lauræ commendat Filios suos na-

„ turales, videlicet Sfortiam Curionem, & Cæsa„ rem Eufrasium, unà cum Cyro Nepote suo Abia„ tico, erga quos se ait non dubitare, eam se ita „ humanam benignamque præstituram, ac si illos „ quodammodo genuisset. „ Fuit hæc tertia Philelphi uxor, quæ tamen diu postmodum non superfuit. Siquidem cùm Romam evocatus à Sixto IV. fuisset Philelphus, constitutis pro mercede suscipiendi laboris Ducatis aureis quingentis in singulos annos, ut ipsemet testatur in Epistola ad Ludovicum Fuscarinum (c), ibique studia aperuisset Anno MCCCCLXXV. habita publicè Oratione in Tusculanas M. Tullii Ciceronis Quæstiones, quas legere instituerat, quasque, ut diximus, adolescentulum se audivisse testatur Alexander ab Alexandro (d), Mediolanum reversus est, ut Uxorem, Filios, reliquamque Familiam secum ad Urbem duceret, eo sub cœlo vitam omnem acturus. Verùm obstitit ejusdem consiliis acerba calamitas; amissis namque duobus Liberis, & Matre ipsa ob longævam morbi inclementiam penè spiritum agente, solus Romam redire coactus est, quemadmodum solus venerat. Rem omnem narrat Philelphus in Oratione ad Sixtum IV. *De suo in Urbem reditu* inquiens: „ Impedimento mihi fuit, „ quò seriùs fungi officio meo quirem, repentinus, „ ut cetera missa faciam, duorum meorum Libero„ rum casus, mihique pro humanæ imbecillitatis „ conditione admodum molestus, quippe qui per „ paucorum dierum intervallum vitam deseruere, „ præclaræ illi quidem indolis & magnæ spei; (Cæsar, & Fridericus Agathus vocabantur, ut in margine ejusdem Orationis legitur) Agebat enim ætatis „ annum alter septimum, alter octavum, cùm & „ vigerent & saperent longè magis quàm pueri. Ex „ quorum inopinato celerique obitu misera Mater, „ mihique carissima, tantum animo dolorem, mœ„ roremque concepit, ut in vehementissimam ægro„ tationem inciderit. De cujus brevì recuperanda „ valetudine cùm eruditissimi, prudentissimique Me„ dici mihi suaderent, coactus sum eventum rei ex„ pectare, ut non inanis omnino revertisse Mediola„ num possem existimari...... Sed oh quàm vani, „ quàm mutabiles sunt casus humanæ naturæ, quàm „ miserabilis conditio nostra omnis! Cùm visa jam „ foret Uxor convaluisse, meque itineri accingerem, „ vel potiùs jam essem in itinere, nova calamitas su„ pervênit; illa enim exceptis intra præcordia peni„ tus acerbissimis illis amissorum Filiorum vulneri„ bus, cùm diutiùs ea perpeti non posset, repentè „ propter abortivum partum, quem ante illorum „ obitum passa fuerat, ita vexata, ita exanimata est, „ ut morti ipsi prope concederet. „ Revera autem obiisse Lauram Magdalenam post reditum in Urbem Philelphi, tribus relictis Filiabus, quæ paternam dies, atque noctes præsentiam, subsidiumque ejusdem miserabiliter implorabant, legimus in Gabrielis Paveri Fontanæ Invectiva contra Georgium Merulam, edita Mediolani Anno MCCCCLXXXI. (e). Quamobrem opus fuit Philelpho Mediolanum repetere, ubi ad VI. Idus Junias anni MCCCCLXXVII. jam degebat; eo enim die Orationem habuit in Arce Portæ Jovis pro Nuptiis Annæ Mariæ Sfortiæ Vicecomitis, sororis Johannis Galeatii cum Alphonso Estensi filio infantulo primogenito Herculis Estensis, quæ impressa est inter nuptiales ejusdem Orationes.

„ Legat secundò Friderico Francisco filio suo „ legitimo ex eadem Laura Magdalena omnes suos „ Libros Græcos & Latinos, omnesque scripturas „ suas; ipso autem deficiente, omnes prædictos Li„ bros suos, & Opera, legat Ecclesiæ Majori, seu „ Bibliothecæ Capituli Metropolitani Mediolanensis. An iste Fridericus Franciscus idem sit cum Friderico Agatho, quem superiùs vidimus morte præreptum, affir-

(c) Lib. XXXVI. fol. 253. editionis Venetæ anni 1502.
(d) Loco citato.

(e) Pag. 5.

A affirmare non ausim. Certè memoratus Gabriel Fontana de tribus tantùm Filiabus, relictis post Lauræ mortem, mentionem agit; quin imò asserit, commoraturum Romæ fuisse Philelphum usque ad extremum vitæ suæ diem, *nisi Laura tertia thori fidissima socia, cum Friderico dulcissimo, & summæ spei filio periisset*.

„ Legat tertiò Augustæ, filiæ suæ legitimæ, ex „ olim Domina Ursina de Oxnago uxore sua, Du„ catos sexdecim auri & in auro, pro emendo uno „ Breviario; & hoc, in quantum dicta Augusta, „ quæ nunc vocatur Soror Prudentia, degitque in „ Monasterio Cantalupi (hoc tempore appellatur S. Bernardini) „ debitam fecerit professionem. Si „ aliud petat, eam privat. „ Ursina de Oxnago, secunda uxor Philelphi fuit. De ista loquens Gabriel Fontana, hæc contra Merulam scribit: „ Dum ejus „ (Philelphi) nomen, non secus per Italiam quàquà, „ quàm Lucifer in Cœlo, fulgesceret, Philippus Ma„ ria Anglus Vicecomes Mediolani Dux nunquam „ destitit, donec illum precariò, & pretio ad se „ pellexerit, quem honorificè & utiliter excipiens, „ patrem appellavit, jussitque, mortua prima con„ juge, alteram ei Mediolanensem Oreusinam Osna„ gam, generosam mulierem cum grandi dote legi„ timis nubere nuptiis. Hæc duas cùm eodem partu „ peperisset filias, quarum Sacri Baptismi cum qui„ busdam Magnificis Civibus, Aulicisque fui testis, „ pauculis post annis vitam cum morte commutavit, „ Julia infante priùs sepulta, relictâque patri tenel„ lis in annis Augustâ, quæ nunc Deo dicata, san„ ctissimam vitam ducit. „ Obiisse Ursinam hanc Osnagam ante annum MCCCCLIV. constat ex Epistola Philelphi ad Nicolaum Cebam (f), ubi hæc habet: *Quas duas habui deinceps uxores, alteram, ut nosti, Constantinopolitanam, alteram Mediolanensem, virgines & puellas, non grandiores, viduasque selegi; & si mihi tertiò nubendum esset, eodem uterer instituto*.

„ Denique in omnibus mobilibus & immobili„ bus &c. nominat & instituit Hæredes suos univer„ sales Dominum Marium, & Fridericum Franci„ scum fratres de Philelphis, filios suos legitimos, „ & Florium de Philelphis nepotem suum Abiaticum, „ filium quondam Domini Xenophontis, filii ipsius „ Testatoris, & Dominæ Jacobinæ de Ragusio, olim „ uxoris dicti Xenophontis, æquis portionibus; hac „ tamen conditione efficaciter expressa, quòd cùm „ dictus Marius, filius suus ex Theodora Chrysolo„ rina, habuerit multas prærogativas, & adjumenta „ à dicto Testatore patre suo, quæ non habuerunt „ alii filii dicti Testatoris, præcipuè quando misit „ eum ad studendum Constantinopoli, ubi retinuit „ eum Dominum Marium per plures annos, cum ma„ ximis impensis, & laboribus, atque etiam quando „ ipse Marius vendidit, & alienavit plures libros di„ cti sui patris Testatoris, & quia gratiâ dicti Te„ statoris evaserit Vir doctissimus, habet modum lu„ crandi, & honorificè vivendi &c. Idem Testator „ decernit & vult, quòd dictus Marius non habeat, „ nec petere possit de ipsius bonis, nisi possessiones „ immobiles, quas dictus Testator habet in Marchia „ Anconitana in Territorio Terræ Tolentini, ex di„ visione Bonorum inter ipsum Testatorem, & fra„ trem ejus Nicolaum, ut ex Instrumento confecto „ in Tolentino, anno MCCCCLXIII. Indictione XI. „ XXIV. Martii; aliter eum privat omnibus bonis. „ Obligat etiam Florium Abiaticum suum ad immit„ tenda in hæreditatem omnia bona, quæ remanse„ runt Ragusii ex dicto Xenophonte patre suo, qui „ emancipatus non erat. Obligat etiam hæredes suos „ ad residentiam faciendam Mediolani, ita ut non

Tom. I.

(f) Data eo anno, Lib. XI. fol. 81.
(g) Lib. XVII. fol. 261.
(h) Lib. XVII. fol. 117. & Lib. XXXIII. fol. 228.
(i) Lib. XI. fol. 82.

„ possint aliò Bona transferre. Quòd si Florius im„ prolis moriatur, Bona Ragusii transfert in Cirum „ nepotem Abiaticum, filium naturalem dicti quon„ dam Xenophontis. „ Theodora Chrysolora, seu Chrysolorina, ut illam appellabat Philelphus, eidem in primam uxorem obtigit, cùm in Urbe Constantinopolis moraretur; patrem habuit Johannem Chrysoloram, non Emmanuelem, quemadmodum Jovius, aliique perperam tradidere; id enim non uno in loco testatur Philelphus, præcipuè in Epistola ad Laurentium Medicem (g), ubi hæc scribit: „ Nec inficier „ vobis ad græcam locutionem plurimum conduxisse „ primam illam uxorem meam, quæ mihi vitâ ipsâ „ carior fuit, Theodoram Chrysolorinam, summi „ illius viri Manuelis Chrysoloræ neptem, cujus mo-
B „ dò mentionem feci; nam & Literaturam, *& cæ„ teras Græcorum disciplinas, splendidissimus Eques „ auratus socer meus Johannes Chrysoloras, hujus pa„ ter, me docuit*. „ Ex ea Philelphus duos filios suscepit, Johannem Marium, & Xenophontem. Hic postremus Florentiæ natus ad VIII. Kalendas Aprilis anni MCCCCXXXIII., vivere desiit anno MCCCCLXX. in Urbe Ragusii, ubi cum Jacoba matrimonium inierat, patre non tam inscio, quàm filium acriter increpante. De his omnibus extant Literæ Philelphi (h). Plurimum mœroris ob intempestivam hanc filii mortem concepit genitor, qui ad Bartholomæum Sfondradum de acerbo hoc infortunio scribens, eximias ejusdem dotes lacrymabundus enunciat. Præter hos mares, duas item fœminas conjugi suo peperit Theodora, quæ nobilibus conjunctæ ma-
C ritis, naturæ Deoque ante patrem concessere, teste Gabriele Pavero Fontana, loco laudato. Horum omnium Liberorum meminit ipse Philelphus in Epistola ad Petrum Thomasium (i), in qua infelicem sortem deplorat, cùm, captâ à Mahumete Constantinopoli, socrus ejusdem Manfredina Auria, nobilissima & pudicissima fœmina, cum duabus filiis, *suorum quatuor filiorum materteris*, in obscuram servitutem à Barbaris, & teterrimis Turcis acta fuit. Eas autem datis ab ipso ad Mahumetem literis, libertati redonatas fuisse profitetur in Epistola, seu potiùs Invectiva contra Leodrisium Cribellum (l). Theodora Philelphi uxor ferali morbo consumpta est ad V. Nonas Majas anni MCCCCXLI., triste nuncium ad Johannem Marium filium, adhuc Constanti-
D nopoli degentem, per Epistolam (m) patre deferente.

Clauduntur hæ tabulæ consuetis Fori solemnitatibus, „ Actum in domo ipsius Testatoris, coram „ Joanne Baptista de Campatiis, filio quondam Do„ mini Georgii Portæ Novæ, Paroch. S. Andreæ „ ad Pusterulam Novam, Bernardino de Marinoni„ bus filio quond. Domini Galeaz, Portæ Cumanæ, „ Paroch. S. Carpophori intus, ambobus Mediolani „ Notariis & prænotariis. „ Deinde enumeratis septem aliis testibus, subscribuntur: „ Vivaldenus de „ Lanteriis, filius quond. Domini Petri Notarius „ Portæ Novæ, Paroch. S. Andreæ ad Pusterulam „ Novam, rogavit &c.

Condendi hujus Testamenti Auctor fuit *Johannes Marius*, datâ ad patrem Epistolâ, in qua decre-
E pitudinem eidem exprobrabat, monebatque, consulendum esse Familiæ quieti, ne quid litigii ipsi cum ceteris Fratribus suis habendum foret. Ægrè tulit genitor hanc filii in ipsum ingravescentis libertatem, inquiens, cavendum esse, ne Ovidianum illud de Mario dici à quopiam rectè posset:

Filius ante diem patrios inquirit in annos.

itaque eidem respondit (n), ipsum ætatem potiùs annorum septuaginta quinque, quàm bonam valetu-

I I dinem

(l) Lib. XXVI. fol. 176.
(m) Lib. V. fol. 31.
(n) Lib. XXXVI. fol. 255.

dinem corporis , animi robur , & integritatem ſenſuum in patre conſideraſſe ; his enim partibus longiſſimè illum ſe antecellere aſſeverabat . Addit , ſe putaſſe, quòd ubi ſuperſtes fuiſſet Marius , *quod*, inquit , *vehementer magis opto , quàm ſpero , ni aliam tibi vitam inſtitueris* (idque propheticum veluti dictum fuit) ſororum fratrumque ſuorum , qui majori ex parte infantiam agebant , futurus eſſet perinde ac pater . Demum ſubdit : „ De condendo Teſtamento nihil in hanc diem cogitaram ; ſed in præſentia , quoniam & mentem mihi tuam, & animum omnem patefeciſti , operam dabo , ne quid tibi litigii , ac controverſiæ cum hiſce minoribus ſit futurum . „ Data eſt hæc Epiſtola anno MCCCCLXXII. decimoquinto Kal. Januarii . Quocirca vix elapſis duobus menſibus obſecutus eſt Philelphus Marii voluntati , ultimam ſuam, ſubſequente Februario, publicis tabulis conſignando . Deceſſiſſe autem illum nulla re poſtmodum immutata , duabus haud infirmis , ut arbitror , conjecturis ſuadeor . Altera eſt , Librariam omnem ejuſdem ſuppellectilem in Metropolitani Capituli Bibliothecam conceſſiſſe , quemadmodum hîc ſtatutum conſpeximus . Id mihi innotuit, cùm Libros in eadem reconditos manu verſarem ; plures enim, ſub primos typographici artificii annos, nitidiſſimis typis excuſos , Franciſci Philelphi nomine ſignatos inveni . Præterea , ultimæ ipſæ tabulæ ibidem ſervatæ , non leve indicium præbent impletæ hac in re poſtremæ illius voluntatis , cujus gratiâ , deſcriptum ea in Charta Teſtatoris munus , Metropolitani Canonici perenni memoria dignum cenſuere . Altera , quòd extinctis ante illius obitum ferme omnibus filiis , hæreditas ipſa perierat . Siquidem pauperem obiiſſe celeberrimum hunc Virum , Trithemius (o) , & Philippus Bergomas (p) tradunt; Jovius verò in ejuſdem Elogio ſcribit , Philelphum nonagenario proximum periiſſe Florentiæ , *adeò diſſipatis domeſticæ rei copiis , ut ad efferendum funus , & cubiculi , & coquinæ inſtrumenta venierint* . Certè Franciſcus Puteolanus in ſua ad Jacobum Antiquarium Epiſtola , præfixa XII. Veterum Panegyricis , editis anno MCCCCLXXXII. ad celebrandam ejuſdem erga Literatos munificentiam , hæc peculiariter adnotat, quòd Philelphum, utriuſque linguæ principem , optimumque ſenem , ultimò Thuſcos petentem , viatico adjuverit ; hinc autem facilè quiſquis intelliget , non mediocri tunc egeſtate laboraſſe Philelphum , cùm emendicanda quoque fuerint ad conficiendas itineris impenſas , ſubſidia . Id unum ſubjungam , tantâ egeſtatis moleſtiâ afflictum fuiſſe Philelphum , ut penè in deſperationem actus, ad Jacobum Cardinalem Papienſem ſcripſerit , velle ſe ad Turcas confugere . Verùm turpe hoc conſilium improbans Vir integerrimus hæc reſpondit (q): „ Fugam ad Infideles & Chriſti hoſtes , ad everſores Religionis , quam uſque ad ſenium tenuiſti , ſpe ditioris vitæ arripere, nihil aliud eſt , quàm intemperantem animum , & anguſtum cor declarare , ac poſt longam vitæ navigationem , & tempeſtates perpeſſas , & declinatos ſcopulos , in portu , hoc eſt in extremo ætatis curſu , turpiſſimum naufragium facere .

Jam verò ut aliqua de tam celebri Viro attingamus , opportunum cenſeo illa repetere ex altero libro , qui hoc eodem anno Mediolani excuſus fuit , quique in ipſo ſui ad lucem ortu propemodum interire viſus eſt, cùm rara admodum exemplaria ad nos tranſmeaverint . *Gabriel Paverus Fontana* , ut alibi enunciavi , Invectivam in Georgium Merulam edidit, quàm *Merlanam primam* inſcripſit , acerba indignatione commotus ob duas hoc ipſomet anno typis vulgatas à Merula Epiſtolas , quibus Philelphi nomen & famam mordaciſſimè lacerabat , non alia offenſio-

(o) De Scriptor. Eccleſiaſtic.
(p) In ſupplem. Chronic. ad ann. 1454.
(q) Fol. 11. edit. Mediol. anni 1506.

A ne ad acuendum tam indignè calamum provocatus , niſi quòd ille in quibuſdam Merulæ ſcriptis verbulum reprehendiſſet, aſſerens Mahumetis aſſeclas *Turcos* dicendos eſſe , non *Turcas* . Id innuere videtur ipſe Fontana ; referens enim in Epiſtola nuncupatoria Juvenalis carmina : *Dii* &c. *qui Præceptorem ſancti voluere parentis eſſe loco* , ſubjungit : „ Nefariè deliquit igitur Merlanus , qui vix culicis aculeo punctus, parricidii crimen ſubire nequaquam timuit; „ fuerat namque Merula Philelphi diſcipulus . Itaque , ut Præceptoris ſui , ſenio jam gravis , gloriam ab illatis contumeliis redimeret , epitomen illius vitæ oculis Merulæ objecit , eaque eſt , quam , pluribus procul dubio ignotam , ego quoque hîc recudere ſtatui . Ita igitur ſcribit : „ Tholentini natus
B haud ignobilibus ſanè parentibus , tanto fuit ingenio , tanta doctrina , tantaque promptitudine , ut in iſta Venetiarum celeberrima Civitate , vel adoleſcens non mediocres laudes , atque fructus ex inſtitutione Venetorum juvenum in Græciam ſecum vexerit . Cùm in Urbe Conſtantinopoli ſuis in ſtudiis tantum profeciſſet , ut non minùs literas grajas , quàm latinas calleret , creatus eſt Secretarius ac Conſiliarius illius Divi Johannis Palæologi Conſtantinopolitani Imperatoris . „ (Vera hæc eſſe , innuere videtur Philelphus ipſe ſcribens (r) Johanni Palæologo Imperatori , qui eum Conſtantinopolim invitaverat , his verbis : „ Nihil eſt apud animum meum antiquius , quàm tuæ obſequi voluntati , cui nihil eſt , quod , poſt Deum , non
C debeam . Tua in me multa , cùm apud te Conſtantinopoli agerem , & maxima beneficia , nulla unquam deletura eſt oblivio . Quibus me muneribus non donaſti , quibus honoribus non ornaſti ? „ Data eſt hæc Epiſtola Senis anno MCCCCXXXVIII.) Proſequitur *Paverus* : „ Eo quidem tempore ad nonnullos Principatus atque Reges , & in primis ad Sigiſmundum Imperatorem , Romanorum Regem ingenti cum laude ac emolumento legationes obivit . „ (Id nos docet etiam Philelphus, querelas ſuas exponens (ſ) Jacobo Cardinali Ticinenſi, quòd minimè evocatus eſſet ad expeditionem *adversùs Turcos*, inquiens: „ Nemo Vir latinus & linguam , & mores , & locos Græcæ Re-
D gionis aut meliùs novit , aut exquiſitiùs ; quippe qui annos ſeptem apud Joannem Palæologum Imperatorem , & ſapientem & fortem , Conſtantinopoli egerim, & miſſus non ſolùm Orator ad Amorathum , iſtius impii Mahometi patrem , ſed ad Romanorum quoque Imperatorem & Regem Sigiſmundum . „) Narrat ſubinde *Paverus* itinera omnia à Philelpho ſuſcepta per Græciam, Pannoniam, & Polonos , apud quos cùm ageret , ait , ab Uladiſlao Rege invitatum fuiſſe, *ut Oratorem Imperatorium* ad nuptias Cracoviæ celebrandas comitaretur , ibique Orationem nuptialem habuiſſe , *in maxima Regum , Principumque , & variarum gentium multitudine* : „ Quibus ex rebus idem Imperator impulſus non renuit ei Theodoram Chryſoloram , non illepidam venuſtamque puellam , ſibi conſanguineam , nuptum dare . „ (Inter
E Epiſtolas Philelphi à me perlectas , nunquam memini fuiſſe aliquid ab ipſo commemoratum de hac illuſtri affinitate . Mirum autem foret , ſi eam modeſto ſilentio præteriiſſet Auctor iſte , qui vanæ laudis fumum captans , quidquid ſplendidi ad eandem amplificandam occurreret , tuba canere ſolebat .) „ Ex illa duos ſuſcepit filios pereruditos atque diſertos , quorum extinctorum fama vivit, perpetuòque vivet : nec non totidem filias , quæ nobilibus conjunctæ maritis quoque naturæ Deoque conceſſerunt . Cùm verò crebris illinc literis , & nunciis in Italiam à ſuis revocaretur , urbe Byzantii „ re-

(r) Epiſt. lib. II. fol. 15.
(ſ) Lib. XX. fol. 141.

„ relicta dulcem repetiit, revifitque patriam, non „ fine grandi librorum nummorumque copia, lauta- „ que fuppellectile. Ibi cùm mirabilis ipfius effet au- „ ctoritas, à Bononienfibus primò ad publicam le- „ ctionem tum græcam, tum latinam magno ftipen- „ dio conductus eft, quanto alius præmio per id „ temporis nemo; paucis mox interjectis annis à „ Florentinis, deinceps à Senenfibus, conditione fem- „ per amplificata. Denique dum ejus nomen non „ fecus per Italiam quaqua, quàm Lucifer in Cœlo „ fulgefceret, Philippus Maria Anglus Vicecomes „ Mediolani Dux nunquam deftitit, donec illum „ precario, & pretio ad fe pellexerit. (Rogaverat Philelphus Senis degens, ut à Philippo Maria in Urbem fuam admitteretur, ufus ad gratiam hanc impetrandam benevolo Amico fuo Johanne Francifco Gallina; id enim conftat ex Epiftola ad ipfum data anno MCCCCXXXVI., in qua fcribit, fe ob aëris inclementiam, & hoftium fuorum infidias, profectionem meditari, atque hæc fubjungit: *Nam quanquam Munificentiffimus ifte Princeps quamplurimis abundat & prudentibus, & Eruditis Viris, tamen fideli & innocenti deeffe nemini debet apud eum locus*; imò addit, fe iter jam fufcepturum fore, ut expeditè ad illum advolaret, nifi retardaret Familiæ folicitudo, quam, ut ipfe ait, (t) *nec deferere debeo, neque mecum fine certa fpe poffum adducere*.) „ Quem honorificè „ & utiliter excipiens patrem appellavit; juffitque „ mortua prima conjuge, alteram ei Mediolanenfem „ Oreufinam Ofnagam generofam mulierem cum „ grandi dote legitimis nubere nuptiis. Hæc, duas „ cùm eodem partu peperiffet filias, quarum Sacri „ Baptifmi cum quibufdam magnificis Civibus Auli- „ cifque fui teftis, pauculis poft annis mortem cum „ vita commutavit, Julia infante priùs fepulta, reli- „ ctâque patri tenellis in annis Auguftâ, quæ nunc „ Deo dicata fanctiffimam ducit vitam. Philippo Ma- „ ria vitâ defuncto fucceffit Dux Francifcus Sfortia „ Vicecomes, apud quem Poëta nofter fic fuit gra- „ tiofus, ut nihil unquam ab eo fruftra petierit, „ multaque munera fe non petente fæpius acceperit. „ Eodem tempore cùm ad Alphonfum Regem Nea- „ politanum, fui videndi cupidiffimum, conceffiffet, „ à Regia Majeftate benignè, liberaliterque fuit ex- „ ceptus, eumque apud fe retinere cupiens, quem „ optaret gradum dignitatis obtulit. Id cùm ab eo „ Rex nequiret exorare, quòd Mediolani fidem re- „ deundi reliquerat, regiis donis Virum decoravit, „ auratumque Equitem, laureatumque Poëtam me- „ morabiliter creavit. „ (Annum, diem, & horam recepti hujus præclari honoris ab Alphonfo Rege Neapolitano adnotavit Philelphus in duabus Epiftolis, datis anno MCCCCLIII. alterâ ad Xenophontem filium, alterâ ad Nicolaum Arcimboldum (u).)

„ Inde abiens Romam petiit, Nicolaumque „ Pontificem Quintum falutavit, à quo quidem dono „ feptingentos nummos tulit aureos, & nifi digamus „ fuiffet, ipfum purpureo galero redimiviffet. Ejus „ autem Poëmata non cremavit, ficuti mentiris, fed „ digna cenfuit effe, quæ in Divi Petri Bibliotheca „ reponerentur, licèt aliud nullum ejus poëma vide- „ rit, quàm Satyrarum Codicem, quem ad Regem „ Alphonfum tulerat. „ (Codicem Satyrarum, quem ad Alphonfum Regem Philelphus deferebat, lectum quidem fuiffe à Nicolao V. Summo Pontifice, fed ftatim reftitutum, Philelphus ipfe teftatur in Epiftola ad Nicolaum Arcimboldum (x). An verò alterum ejufdem exemplar, poftea receptum, in *Divi Petri Bibliothecam* intulerit Nicolaus, fides efto apud hunc Auctorem. Id certè negari nequit, Scriptiones aliquas Philelphi fuiffe rejectas, nifi etiam igni pabulum datas ab hoc Summo Pontifice; Gregorius enim Lollius coævus, ac Romæ multùm verfatus, in Epiftola ad Cardinalem Papienfem data, quæ legitur fol. 30. Epiftol. Jacobi Picolominei, editionis Mediolanenfis anni MDVI. hæc habet: „ Rectè divinus ille Pontifex Nicolaus „ Quintus, cùm ei Philelphus libellum laudum fua- „ rum inepte, fine ulla gravitate confcriptarum of- „ ferret, magnanimus Vir & omni laude dignus, „ cùm nec fcribentem, nec fcribendi modum proba- „ ret, mercedem ei dedit, ac de rebus fuis deinceps „ tacere juffit.)

„ Et quanti præterea hunc fecerit, vel eo pa- „ tet argumento, quòd Secretarium fuum conftitue- „ rit; id, quod ejus literis conftat, & in fingulos „ annos, fexcenos aureos eidem nummos deputavit. (Hæc omnia fusè narrat idem Philelphus in Epiftola ad Nicolaum Arcimboldum (y); & in altera ad Leodrifium Cribellum (z).)

„ Poftea verò cùm Pius Pontifex Secundus, Chri- „ ftianæ fidei falutis gratiâ fe Mantuam recepiffet, „ quò univerfi Chriftianæ fidei Principes funt acciti, „ fic in illa fplendidiffima concione mirabiliter orans: (Miffus fuerat Philelphus à Francifco Sfortia Mediolani Duce Legatus ad Conventum Mantuanum, habitum à Pio II. anno MCCCCLIX., ibique peroravit, opem omnem pollicitus contra Turcas nomine ejufdem Francifci. Extat hæc Oratio inter Philelphi Opera, hoc anno edita) „ Philelphum Præceptorem „ fuum, (de hac Philelphi laude paulò poft differam) „ qui fuam jam peroraverat caufam, tot & „ tantis extulit laudibus, ut eum facilè cunctorum „ Principem Literatorum ftatueret. Quafi non viris „ omnibus clariffimis nota fit ejus de Philelphi præ- „ coniis Oratio, cujus hoc eft initium: Durum & „ perdifficile eft poft Lyram dulce refonantem rau- „ cam audire Tibiam. Quis enim conferri queat „ cum eloquentiffimo Viro Francifco Philelpho, „ quem jure ac meritò Mufam Atticam appellare „ poffumus? „ (Hoc idem repetit Philelphus in Epiftola ad Leodrifium Cribellum (a), tanquam infigne Eloquentiæ fuæ ac famæ documentum). „ Eum- „ que trecentis aureis donavit nummis, eidemque „ ducenos item aureos pro annuo falario conftituit. (Ab anno ufque MCCCCLVIII. donum hoc annuum à Pio II. receperat Philelphus, ut conftat ex ejufdem Epiftola ad Pium data (b).) „ Poft Francifci Du- „ cis obitum Sixtus Pontifex Quartus, non vulgari- „ bus propofitis præmiis, hunc Romam attraxit. „ (Romam à Sixto IV. accerfitus, docere cœpit pridie Idus Januarias anni MCCCCLXXV. quo die Orationem habuit, inter Opera fua editam) „ quo „ fuâ perilluftrem Urbem præfentiâ magis illuftraret; „ fuifque monimentis ab Augufti temporibus ufque „ ad fua res Italas, præcipuèque Romanas, immorta- „ litati commendaret, & fuos ibidem dies finiret: „ id quod fanè factum fuiffet, nifi Laura tertia thori „ fidiffima focia, cum Frederico dulciffimo, & fum- „ mæ fpei filio periiffet, tribus relictis filiabus, pater- „ nam dies atque noctes præfentiam fubfidiumque „ miferabiliter implorantibus. Quas ob res coactus „ eft Mediolanum reverti, ubi à Johanne Galeacio „ Maria, nunc Mediolani Duce fauftiffimo, folitis re- „ tentus eft conditionibus. „ (Juffus jam fuerat à Galeatio Maria Mediolani Duce anno MCCCCLXXI. publicè legere, quod munus à vigintiquinque annis intermiferat, mortuo videlicet Philippo Maria Vicecomite; id enim ille teftatur, Orationem in principio Studiorum Mediolanenfium ita exordiens: „ Tan- „ quam Eloquentiæ, & illuftrium difciplinarum ftu- „ dia ad triarios fint redacta, revocatur miles eme- „ ritus poft quintum & vigefimum annum in aciem „ edocendi, & ne is quidem invitus, cùm intelligat „ hujufmodi benignitatis munere fe rem facturum „ Ex-

(t) Lib. II. Epift. fol. 13. à tergo.
(u) Lib. XI. Epift. fol. 79. à tergo.
(x) Fol. 79.
(y) Lib. XI. Epift. fol. 79.
(z) Lib. XXVI. fol. 181.
(a) Fol. 178.
(b) Lib. XIV. fol. 103.

„ Excellentissimo suo Principi Galeatio Mariæ non „ gratam solùm, sed perjucundam, si ita instituerit „ florentissimæ hujus Reipublicæ juventutem, ut & „ dicendo, & judicando, jure possit cum universa „ Italia de gloria contendere. „ Romam deinde profectus, ob causam à Fontana relatam, iterum Mediolani domum figere debuit.) „ Nec Româ fuit explosus, quemadmodum te grunnire nihil piguit. „ Quin illud nequaquam silentio est involvendum, „ quòd idem Summus & Sapientissimus Pontifex Si- „ stus, quater diversis in locis orationis suæ, *tuam paternitatem* dicere sit dignatus; quo certè verbo „ nunquam esset usus, nisi dignum censuisset ejus- „ modi appellatione. His tot & tantis Viri præco- „ niis tuam tacitus excutias Conscientiam, si boni „ viri, discipuli, gratique munus obivisti, falsissimis „ eum criminibus technisque, cui omnia debes, in- „ invidiam, odium, contentionem petulanter ac tur- „ piter (*conatus*) adducere, quid adducere? imò rapere. „ Si non intelligas, omnem te bonitatis splendorem, „ decus, nomen amisisse, plumbeus es, aut Arcas asi- „ nus Qua malum confidentia Philelphum Archipæ- „ dagogus potuisti delatrare, Pædagogorum, necnon „ Doctorum propudium, qui plures, quàm vix tu „ legendo revolveris, conscripsit Librorum Codices „ tum versu, tum prosa, nec minus græcè quàm „ latinè, & in omni celebri facultate, præsertimque „ in Philosophia, quam quidem non minùs, quàm „ digitos unguesque suos novit, & sic, ut excellat? „ Qui quacumque vir mirabilis incedit, tanquam „ nitidum virtutis & intelligentiæ speculum digito „ monstratur; qui publico Lectitandi munere tot fe- „ cit homines, nulla quot unquam sit ætas oblivioni „ mandatura. Inter alios supra millenos Auditores „ hos habuit perillustres, Pium, quem diximus ma- „ ximum Christi Vicarium; & te Bernarde, Justi- „ nianæ domus

Ut decus egregium, sic lumen quaque refulgens,

„ à quo pater salutatur, nec non Franciscum Patri- „ cium nunc Episcopum Cajetæ, & Augustinum Da- „ tum, quorum scripta habentur in pretio. His ad- „ de Bartholomæum Scalam doctissimum Virum, „ nunc Florentiæ Cancellarium Secretariumque di- „ gnissimum. „ (Plures alios Auditores olim suos memorat Philelphus in Epistolis editis, Johannem Petrum Lucensem, Lapum Florentinum, Antonium Tudertinum, Leonardum Grisum Episcopum Eugubinum, Johannem Petrum Arrivabenum &c.)

Prosequitur deinde Merulæ dicta refellere, sed eâ mordacis calami intemperantiâ, quæ vix patienter ferri possit; condonandum tamen id est infelici temporum illorum conditioni, quibus insulsæ frigidæque videbantur inter Literatos Viros contentiones, nisi acri contumeliarum sale condirentur, cedebatque in partem victoriæ denigrata turpiùs Auctorum fama. Dicavit Fontana hunc Dialogum Bernardo Justiniano Equiti aurato, Patricio, Senatorique Veneto, clausitque opus suum Epigrammate, Merulæ inscripto, in quo perpetuum se hostem illi futurum promittit, nisi parcere Bonis discat, inquiens:

Anser enim vindex Merulam sic quaque sequetur,
Ut nullo valeat mœsta sedere loco.

Verùm festina mors, quæ tertium post mensem ab hoc edito libro Philelphum tumulo dedit, utriusque calamis silentium indixit.

Distuli in hunc locum luculentiùs differere de gloriosa ea exornatione, qua Paverus Fontana Philelphum condecorat, afferens Æneam Sylvium postea Pium II. eidem in discipulum contigisse; neque enim ita facilè in ejus verba, tanquam in Oraculi fidem est concedendum. Porrò Philelphus non semel hanc sibi gloriam arrogavit, præcipuè in Epistola ad Leodrisium Cribellum (c), in qua historiam veluti ab ovo texit, inquiens: „ Rogas quo pacto, quove „ tempore Pius Pontifex discipulus noster fuerit? „ Accipe Censor egregie. Anno à Natali Christiano „ millesimo quadringentesimo vigesimo nono, cùm „ Florentiæ docerem, eò ad nos venit Æneas Syl- „ vius ex patria in Urbe Sena. Meque adiit permo- „ destè & comiter. Suum discendi desiderium non „ dissimulanter declaravit, mihique rem suam, non „ appositè minùs, quàm verecundè commendavit. „ Excepi illum perhumane, & eà benignitate qua „ soleo illos omneis, qui mihi videntur digni, qui „ amentur. Fuit apud me domi circiter menses duos, „ sumque ejus consuetudine non mediocriter dele- „ ctatus. Erat enim & ingenio facili, & urbanis „ moribus, & mihi prope æqualis, quantum scili- „ cet ex ore ipso, atque aspectu judicari poterat „ . . . . Placuit deinde Æneæ aliquid studiis „ suis subsidii comparare; erant enim tempestate illa „ Æneæ pertenues fortunæ, & quibus se pater Syl- „ vius extenuari haud patiebatur. Itaque meâ operâ „ Ludovicus Siculus, Eques auratus & adolescens, „ cùm pecuniosus tum etiam liberalis, qui non mul- „ tò antea ex Urbe Messana ad nos discendi gratia „ solverat, excepit eum apud sese, cum mercede „ annua aureûm quadraginta, apud quem assiduè „ nos publicè privatimque audiens, egit circiter an- „ nos duos, nec inde priùs decessit, quàm pestilen- „ tiæ morbus Florentiam vehementer corripuisset. Contra verò, præter Leodrisium memoratum, qui hanc laudem tanquam fictitiam irridebat, Gregorius Lollius apertè id negat, utque mendacii arguat Philelphum, scribens ad Cardinalem Papiensem Jacobum Amanatum (d) hæc habet: „ Audax ille mentitor „ se tanti discipuli præceptorem falsò asserit, & Pium „ præceptori suo ingratum, quem Poëticam & Rhe- „ toricam Florentiæ, dum ibi esset Eugenius docuit. „ Multos habet testes, & quidem præstantes viros, „ nam & tempus celebre, & locum non obscurum „ designat. Plurimi sunt in Romana Curia, qui cum „ Eugenio Florentiæ agebant. Multi sunt Florentini „ clari viri, qui tum literis operam dabant. Oh „ quàm facilè mendax capitur, & se ipsam tuetur „ veritas! Ego à tenerioribus & juvenilibus annis „ fortunam, mores, & studia Pii, & ubi, & quan- „ to tempore, & quando in Italia deguerit, osten- „ dam. Intelliges profectò, tum nunquam Florentiæ „ vidisse Philelphum, nec Eugenium, quod nec „ Florentiam ipsam, nisi cùm viator illam pertrans- „ ierit. „ Postmodum annum & diem ortus Pii II. designat, indolem, studia, itinera, & loca quæ adiit, cùm primos ageret Juventutis suæ annos, minutim describit, ac tandem concludit, *Pium II. postquam primùm patria propria egressus est, Florentiam, nisi Legatum Cæsaris Romam versùs missum, nunquam vidisse, & nisi multis post annis, quàm Philelphus Florentia exul Senam venit*; subjungitque: *Hæc percurri, ne tanti Discipuli gloriam Philelpho tribuendam falsò censeres*. Sanè hunc testem magni faciendum existimo, cùm se diu contubernalem cum Æneа Sylvio, ac comitem itinerum, antequam summos dignitatum gradus conscenderet, in hac eadem Epistola enunciet.

Præterea, cùm ad hunc ipsum Gregorium Lollium, utpote Pio II. acceptissimum, plures Philelphus literas dederit, querelas intermiscens ob retardatam annuam tercentum aureorum mercedem, quam ipsi Pontifex ille benignè assignaverat, argumenta omnia profert, ut quod promissum erat, consequeretur; de hoc verò prorsus silet, quod certè opportunissimum fuisset, ut gratum Pii animum ad rependendam Præceptori suo hanc gratiam inflecteret. Itaque audiri id tantum cœpit mortuo Sacro illo Principe; siquidem spe frustratus Philelphus obtinendæ pecuniæ, atque ira exardens, insectatus est jur-

(c) Fol. 177.

(d) Loco superiùs citato.

jurgiis, & maledictis Sanctissimi Pontificis manes, damnans in eo avaritiam, ingratique animi vitium exagerans hac ipsa de causa, tunc primùm vulgata, quòd de Institutore suo (Philelpho) tam malè meritus fuisset. Scripsit quoque ad Paulum II. plenam injuriosæ dicacitatis Epistolam contra Prædecessorem suũ Pium, & licèt se excusare contendat apud Leodrisium Cribellum, de tanta audacia illum increpantem, inquiens: „ Unum sanctè, ac verè affirmare non dubitabo, quæ de Pio vita functo, ad Summum Pontificem Paulum ab me scripta sunt, ea scripsisse me, nulla permotum animi perturbatione, sed ductum potiùs quadam communi causa doctissimorum, & disertissimorum virorum plurium, pro incorrupto & integro sinceræ mentis rationisque judicio. Quos enim ad emolumenta Pius debuisset, dignitatesque extollere, eos vel contempsit, vel neglexit. „ Negari tamen nequit non tam indigna, sed etiam improba & falsa contra hunc integerrimum, sanctumque Sedis Apostolicæ Patrem fuisse à Philelpho in vulgus producta. Extat in ejusdem Libro inedito *de Jocis, & Seriis* Epitaphium in morte Pii II ab ipso compositum, quo nihil iniquius, mendaciusve excogitari ab hostibus Catholicæ Religionis, ne dicam Inferis potest; sic autem jacet:

Quo magis ingratus nemo fuit alter, & idem
Qui dici voluit impietate Pius,
Hac, sibi quam vivus construxit, clauditur arca
Corpore, nam Stygios mens habet atra Lacus.
Hic, doctum quia se, vatemque volebat haberi,
Vatibus, & Doctis omnibus hostis erat.
Eloquio insignes, Musisque dicata Juventus
Solvite vota Diis, qui rapuere Pium.

Quid plura? perculit adeò probos viros insana ista Philelphi, Mariique Patrem imitati temeritas, ut Franciscus Sfortia Dux Mediolani utrumque in carcerem conjici jusserit. Legitur inter Epistolas Jacobi Picolominei (e) gratiarum actio, missa nomine Collegii Cardinalium ab eodem Cardinali Ticinensi ad memoratum Principem Mediolani, quam non ingratum erit integram hìc describere.

„ Francisco Duci Mediolani, nomine Collegii.

„ Cùm diebus præteritis audivissemus, Franciscum Philelphum, & filium ejus Marium naturæ suæ oblecutos, versus, & solutam orationem scripsisse adversùs Sanctæ memoriæ Dominum Pium Pontificem nostrum defunctum, admirati non mediocriter sumus, dolentes tantam erroris mentem in literato homine inveniri, ut immemor Christianæ Professionis, in cœlum ponere os, mendacia fingere, sanctum Domini lacerare, & consilia Romanæ Sedis audeat condemnare, notissima quidem toti Orbi, & ab eodem aliis in scriptis suis laudata. Rursum cùm intelleximus, hanc insaniam Excellentiæ vestræ pariter non placuisse, & doluisse admodum non præstari à suis eam reverentiam Romano Pontifici, quam ipsa devotè semper exhibuit, ac propterea ambos in carcerem ductos, officio vestro multùm sumus lætati, videntes non solùm maledicos illos pœnam ferre sceleris sui, sed caram esse sæculari potestati, æstimationem Vicarii Jesu Christi. Agimus eidem Excellentiæ vestræ debitas gratias; factum suum laudamus, & dignum ducimus Catholico Principe. Fecit quod sapientiæ suæ consentaneum fuit, & quod facturam eam re audita credidimus. Sacrificium Deo obtulit carum & beneplacitum; siquidem odibile ei est os pravum, & detrahentia labia detestatur. Ita hortamur Excellentiam vestram sedulò agat; Matrem Ecclesiam & honorem primæ Sedis & colat, & à suis detractoribus tueatur. Nos, qui viventis Pii membra fuimus, & Pontificibus debemus quod sumus, pro hac commendabili significatione sua debitores illi nos confitemur; Nosque & nostra omnia beneplacitis suis offerimus, quam Deus incolumem, & florentem conservet.

Dedit quoque ad Philelphum Epistolam idem Picolomineus, suadens ipsi, quem alioquin ob præclaras ingenii dotes colebat, diligebatque, ut Palinodiam caneret; paruitque Philelphus, sed levi adeò manu, enervique oratione, ut ad illum rescribens memoratus Cardinalis, hanc sententiam edixerit: „ Legi Palinodiam tuam de Pio . . . . . Pro Palinodia gratias ago. Etsi enim validiori manu illata, quàm sanata sint vulnera, Majestasque Romani Principis offensa stilo, calamis jus suum non teneat, tamen acceptissima fuit . . . . Tu interim labori inchoato finem non facies, sed parenti, auctorique fortunarum nostrarum præstabis, quod alioquin injusti direptores pacatis oppidis præstant. Ut si unâ diligentiâ restituere prædam totam non possunt, sensim, ut quæque proferuntur, restituantur. Sic tu, qui in Pii gloriam iratus invasisti, si minus uno labore reddere quod ademptum est potuisti, reddes paulatim & novis, & pluribus. Quod ut facias non solum opto, sed pro amoris imperio etiam volo.

Sanè si à conviciis contra omnes sibi non obsequentes temperasset Philelphus, inter splendidissima Eloquentiæ lumina, quæ illo seculo fulgebant, numerandus foret, sed cùm nimia sui opinione inflatus, neminem sibi parem fieri pateretur, laudem, quam pertinaci studiorum cultu, ac facundiæ præstantia sibi paraverat, mordacis arrogantiæ insolentiâ plurimùm minuit. Cornelius Lollius, in additamentis ad Pierium Valerianum, *De Infelicitate Literatorum*, primum Lectoribus objicit Franciscum Philelphum, sed nihil de iis, quæ supra retulimus, adnotat, & plura etiam ad illius vitam spectantia citra verum enarrat.

PETRUS APOLLONIUS COLLATIUS.

Editum quoque fuit hoc anno in Urbe nostra Carmen Heroicum *Petri Apollonii Collatii* Presbyteri Novariensis *De Eversione Urbis Jerusalem*. Semel tantùm impressum fuisse egregium hoc Poëma credidit Adrianus Vanderburchius, primamque editionem paratam esse à Johanne Gagnæo Lutetiæ Parisiorum anno MDXL., adeòque suam, quam curavit Antuerpiæ anno MDLXXXVI., *secundam* appellavit. Alteram nos exhibemus Mediolani peractam, quinquaginta novem annis, primâ illâ, quæ obtendebatur, vetustiorem. De Ætate hujus Scriptoris, incerti fuere quamplures, teste ipso Vanderburchio, qui in Præfatione ad Lectorem hæc habet: „ Quo tempore vixerit, incertum; sed Megarinus, (Margarinus de la Bigne) Theologus Parisiensis illum in instructissima Sanctorum Patrum Bibliotheca (f) sub septimo Centenario locat, & annis abhinc ferè mille scripsisse putat. „ Eadem tradit Ricciolius in sua Chronologia (g); verùm his aliisque impostuit Anagrammaticum nomen *Apollonii Collatii*, seu *Collatini*, quod nonnihil antiquitatis sapit, cùm vera ejusdem Familia, *Cattanea* fuerit, quemadmodum Lazarus Augustinus Cotta refert in suo Musæo Novariensi (h). Dubitare primùm cœpere de tam remota vetustate Gerardus Joh. Vossius, & Philippus Brietius; demum larvam omnem detraxit laudatus Cotta, pluribus allatis documentis, quæ Aucto-

(e) Fol. 26.
(f) Tom. XII. fol. 750.
(g) Tom. III. fol. 271.
(h) Stanza II. fol. 245.

rem hunc ſeculo XV. floruiſſe teſtantur. Ego ad id confirmandum ea tantùm proferam, quæ in impreſſis Mediolani per ea tempora Libris inveni. Prodiere in noſtra Urbe ejuſdem *Faſti Majores*, poëticè ſcripti anno MCCCCXCII., Opuſque hoc ſuum Auctor ipſe dicavit *Ardicino* (juniori) *de la Porta, Epiſcopo Alerienſi, Cardinali Presbytero Sanctorum Johannis & Pauli*, ad eam dignitatem promoto, anno MCCCCLXXXIX. In calce autem hæc leguntur: *Impenſa Pauli Taëgii, qui ob ſingularem erga Auctorem benivolentiam illud non ultra paſſus eſt incognitum hominibus fore*. Quin imò in vivis fuiſſe anno etiam MCCCCXCIII. apertè docet altera editio Mediolanenſis; cùm enim anno illo Gaſpar Vicecomes typis commiſiſſet Italicam ſuam Poëſim; Petrus Apollonius Collatius in Auctoris laudem Epigramma, quod in calce legitur, eleganter conſcripſit; Demum alterum ipſius Opus, nempe heroicum Carmen *De Duello Davidis, & Goliæ*, cujus manuſcriptum exemplar, cùm ultra centum annos delituiſſet in Florentina Medicæa Bibliotheca, inde impetratum publici juris fecit Mediolanenſibus Typis laudatus Cotta, ſub finem Seculi proximè elapſi. In ejuſdem autem fronte venuſtiſſima legitur Elegia, qua Petrus Apollonius Novarienſis laborem hunc ſuum dicat *Præſtantiſſimo Viro D. Laurentio de Medicis Civi Florentino*. Proinde luce clarius patet, Auctorem iſtum non ſeptimo aut octavo Seculo, ſed decimoquinto eſſe aſſignandum. Quæ fuerit illius conditio & vita, neque ipſi Cottæ, Novarienſium rerum peritiſſimo, compertum fuit; id certum eſt, tantâ eundem, in poëtica facultate, laude fulſiſſe, ut Vanderburchius memoratus hæc profeſſus fuerit: „ Scriptor eſt Eruditus, & „ elegans, qui & multos hujus Seculi Poëtas vincat, „ & cum quibuſdam priſci Ævi certare poſſit.

SANCTUS BRASCHA.

Braſcha, nomine *Sanctus*, Civis Mediolanenſis ſe hoc anno memorandum reddidit, non magno quidem opere, ſed pio ſimul jucundoque libello. Aggreſſus fuerat anno MCCCCLXXX. laborioſam peregrinationem ad Sacra Palæſtinæ loca, utque non tam ſibi quàm ceteris, præſertim contribulibus ſuis, aliquem ex longo illo itinere fructum in patriam reportaret, dietim ea omnia deſcripſit, quæ in Urbibus Inſuliſque, quas navi ductus peragrabat, digna memori calamo videbantur. Itaque non modò rariora, quæ paſſim oculis objiciebantur, ſed etiam qui Principes dominarentur, qui forent gentium mores, quæ Locorum diſtantia, diligentiſſimè exploravit, adnotavitque. Ubi verò de Jeroſolyma, aliiſque per eam Regionem ſparſis veſtigiis antiquitatis, aut ſacris Ædibus, ſermonem inſtituit, nihil deſiderandum reliquit, quod ſive ad veterem, ſive ad recentem eorundem formam edocendam, optare devota legentium curioſitas poſſet; quin imò pias quoque exercitationes preceſve, quæ peregrinis ea loca inviſentibus indicuntur, minutim expreſſit. Demum ut faciliorem peregrinari cupientibus ad tam illuſtria Redemptionis noſtræ luſtranda Myſteria, viam ſterneret, quid expendere, quid curare, quid effugere debeant iter illud ſuſcipientes, peculiari monito deſignavit. Licèt autem uſque ad Urbem Nazareth, atque ad montem, ad quem ab Angelis delatum eſt S. Catharinæ corpus, minimè progreſſus fuerit, nihilominus apprimè inſtructus à peritiſſimis Viris, ac etiam Religioſis Præſidibus Cœnobiorum, quæ ibidem vigebant, quique Jeroſolymam tunc convenerant, quidquid ſacrum ac peregrinum in via, Lociſque iis occurreret, tam diſtinctè enarravit, ut niſi præmonuiſſet Lectorem, vix credi poſſet, ea tantùm auribus, non oculis fuiſſe ab ipſo percepta. Porrò cùm tot deſcriptis itineribus præſenti ſeculo redundent Bibliothecæ, mirum eſt, nemini curam ſubortam fuiſſe, ut hæc peregrinatio recuderetur, præcipuè cùm immutata ſit rerum facies, pulſiſque ab ea ditione Caliphis Ægypti Principibus, Selimus I. Turcarum Imperator ſub initium ſeculi ſubſequentis, diverſum Regimen, Ædificia, ac mores intulerit, atque ideo pergratum eſſe poſſet, intelligere, quæ foret ante hoc tempus illius Regionis conditio. Sed fortaſſe rudis Italica lingua, qua conſcriptus eſt hic libellus, illum ad ocioſum pulverem, tineaſque neglectum amandavit. Dicatum fuit ab Auctore hoc Opuſculum *Magnifico Domino Antonio Landriano Ducali Theſaurario generali*, quem inter cetera vitæ ac munerum ornamenta, ſingulari excultum pietate, amoreque erga res ſacras deprædicat.

Braſcham Familiam inter Nobiles Mediolanenſes recenſet Morigia in earundem Elencho, Hiſtoriæ ſuæ adnexo. Clari ſanguinis illuſtre monumentum ſunt Sepulcrales Inſcriptiones, quas in Eccleſia S. Euphemiæ Mediolani poſitas memorat Placidus Pucinellus (i). Ibi enim tumulatus legitur Matronianus Braſcha hoc diſtico appoſito:

Hoc fieri juſſit Matrognanus Braſcha Sepulcrum,
Ut ſibi ſit requies, omnibus atque ſuis.

1461. *diebus Decembris* (legendum arbitror *die Idus* Decembris).

Alterum Epitaphium in hunc modum refertur: „ Hic „ ſitus eſt M. Eques Hieronymus Braſcha, Maximi„ liani Cæſaris, Duciſque Mediolani Conſiliarius, „ & ad Europæ Reges Orator Legatus, tandem „ Tergeſtinæ Urbis Præfectus diem obiit An. Sal. „ 1502. Non. Febr. & in patriam efferri teſtamento „ curavit. Vixit an. 38. menſ. 4. dies 2. Pientiſs. „ Fratres D. Thomas, Johannes, & Ambroſius hunc „ tumulum P. P.

Demum Sanctus Braſcha enunciatur benemeritus de illa Eccleſia, ob conditum in eadem Sacellum anno MDII. ſub omnium Sanctorum titulo, ſibi & Poſteris ſuis, adjecto hoc diſtico:

Hoc vivens poſuit tibi Sanctus Braſcha Sacellum
Summe Poli Rector, Cœlicoliſque tuis.

ſtatimque ſubjungitur: „ Is Sanctus bis Quæſtor, „ ter Eques, Oratorium munus ſæpe peregit, Hie„ roſolymam peregrinatus eſt, & in utraque lingua „ clarus.

Hoc anno, quo vulgatus eſt ejuſdem libellus, Cancellarii tantùm Ducalis munere fungebatur, ut paulò poſt videbimus. Ceterùm licèt nulla alia editâ, ſeu manuſcripta lucubratione notus ſit, literis tamen deditum fuiſſe teſtatur adnotata ſuperiùs utriuſque linguæ, latinæ ſcilicet ac græcæ præſtantia; quin etiam poëtica facultate ornatum oſtendit Rythmica Italica Oratio, quam à ſe compoſitam ait, cùm nudis pedibus, in Calvariæ monte, Crucifixi Domini acerbum funus recoleret, eamque ad calcem hujus operis, unà cum Epigrammate italico in Valle Joſaphat ad Beatiſſimæ Virginis Mariæ ſepulcrum condito, imprimendam curavit.

AMBROSIUS ARCHINTUS.

Ad hoc vulgandum Hieroſolymitanum iter ſtimulos Braſchæ injecit *Ambroſius Archintus*, vir per ea tempora non tam nobilitate, quàm doctrina conſpicuus. Extat ibidem latina ejuſdem Epiſtola, inſcripta *Inſigni Viro, Sancto Braſchæ, Ducali Cancellario*, in qua poſt ſignificatum non mediocrem dolorem ſuum, ob difficilem ſuſceptam ab ipſo provinciam inviſendæ Terræ Sanctæ, & perceptum ſubinde gaudium ob glo-

(i) Mem. Sepolcr. della Città di Mil. pag. 100. & 101.

gloriosissimum in patriam reditum, summoperè commendat traditas sibi ad legendum pagellas, quas accuratissimo labore exaraverat inter tumultuarium triremis strepitum, & remigantium clamores. Dein gratias eidem agit, quas etiam jure ab omnibus reddendas esse profitetur, cùm ope hujus libelli factum sit, ut domi quoque sedentibus ante oculos apponantur exquisitissima quæque ornamenta litorum remotorum, & tanquam in tabella picta hoc sanctum iter, hominum mores, regiones, & quæcumque in eis pretiosiora sunt, liceat intueri. Postremò illum appellat doctissimum, ac laudatissimum, suæque familiæ gloriam, & decus. Non minorem tamen nobilissimæ Stirpi suæ splendorem attulit ipsemet *Ambrosius Archintus*; literariis enim laboribus labente illo B seculo occupatum, latinique sermonis elegantia præstantem invenio. Siquidem Pii II. Pontificis Maximi Epistolas, & varios tractatus, *dum esset in minoribus*, anno MCCCCXCVI. Ulderici Scinzenzeler prælo subdendos curavit, suamque iis præfixit Epistolam, in qua incitatum ad eadem Mediolani recudenda se ait, ab amore erga optimum Principem; cujus lectissimæ Epistolæ, adeò corruptæ in Germania impressæ fuerant, ut nisi divinando legi non possent, proinde verò manum apposuisse, ut redactæ in ordinem, emendatiores prodirent. Postmodum Pii II. res gestas, & Sacra munera, quibus gradatim ad summum Apostolicæ Sedis honorem evectus fuit, per compendium enarrat, atque inter ea memorat Mediolanensem Præposituram S. Laurentii Majoris ipsi collatam, de qua superiùs jam disseruimus. C Laudat deinde hunc Pontificem à benevolentia, qua viros doctos complectebatur, quoscumque præmiis ac dignitatibus exornans, jacentes literas sublevans, & omnes ad virtutem alliciens etiam exemplo suo, cùm semper aliquid in tanto quoque sui regiminis tumultu scriberet, legeretve. Nominat *Johannem Vinzalium*, Virum doctum, qui hoc opus totum diligenter percurrit, ac demum commendat omnibus memoriam Pii II. bonarum artium & Literarum Patris indulgentissimi, cujus, ait,

Umbræ dent Superi tenuem & sine pondere vitam,
Spirantesque crocos, & in urna perpetuum ver.

Hinc patet quàm mendax improbusque fuerit D Franciscus Philelphus, in laceranda tanti Pontificis

(l) Part. II. num. 378.
(m) Dialogo IV. fol. mihi 154.

A fama, cùm præter sexcentos laudum suarum præcones, etiam Civis noster *Archintus*, eo seculo vivens, in amplo censu egregiarum illius virtutum, tanquam præcipuum ornamentum reponat, amorem, profusamque erga doctos Viros liberalitatem. Promotus postea fuit *Ambrosius Archintus* ad graviores Patriæ curas, Decurionatus munere insignitus, in eoque integerrimè gerendo usque ad annum MDXVIII. perduravit. Successere Filii, variis & ipsi honoribus decorati, eorumque nomina & laudes refert Cl. Sitonus in Chronicis Collegii Comitum, Judicum, & Equitum Mediolani (l), ad quæ Lectorem remitto.

Pudet hoc loco referre, inter primos Typographos, qui *Alexandri de Villa Dei Grammaticam*, B seu *Doctrinale* prælo vulgaverunt, fuisse Mediolanenses. Auctor iste seculo XIII. scribens, grammaticæ artis præcepta ad pueros erudiendos carminibus constrinxerat, & commentariis illustraverat, in eo se totum defigens, ut *Maximiani* Scriptoris multò antiquioris rudimenta latinæ linguæ, jam in scholis vigentia, tanquam futiles nænias fabulasque, extremo telo configeret; idque etiam obtinuit, impresso Mediolani, atque in aliis Urbibus per subsequentes annos hoc libro. Verùm in inducta à Maximiano caligine facem accendere existimans, densiores ipse tenebras studiis affudit, adeò ut Lilius Gyraldus in Historia Poëtarum (m) loquens de *Maximiano*, quem *nugatorem*, & *Nebulonem* vocat, ista subjungat, *cujus & insignis grammaticæ nugator Alexander nugas irridet*. C Ducangius in præfatione ad Glossarium (n) laudat Johannem Despauterium, qui depulsa veterum Institutorum barbarie, unà cum aliis doctis viris, grammaticalia Opuscula nitidioris Eloquentiæ præceptis referta, Scholis intulit, quæ etiam num cum fructu leguntur. Eminentissimus Cardinalis Quirinus, in suo Eruditissimo de Brixiana Literatura (o) Opere, *Pyladem Buccardum* profert, qui Grammaticæ arti suppetias ferens, Doctrinale hoc Alexandri de Villadei, quod manibus puerorum unicè terendum à rudibus Ludimagistris tradebatur, funditus evertit, nitoremque pristinum latinæ linguæ studiis restituit. In nostra Editione memoratur in fine *Ludovicus de Guaschis*, sed quid in hoc adornando Opusculo præstiterit, in obscuro prorsus latet.

(n) Med. & Inf. Latinit. num. LI.
(o) Parte II. pag. 1. & seqq.

ANNO MCCCCLXXXII.

FRANCISCUS PUTEOLANUS.

JAcuerant indecoro contectæ pulvere usque ad hunc annum Plinii Cœcilii Secundi ad Trajanum, aliorumque antiquorum Rhetorum ad diversos Principes panegyricæ Orationes, quas postmodum tanquam unica, post Ciceronem, in eo genere Eloquentiæ apud Latinos exempla, certatim arripuere præla, & Gymnasia. Eas à situ in lucem eduxit *Franciscus Puteolanus*, quemadmodum in Epistola nuncupatoria ipsemet narrat. Harum nitidissimum primum exemplar, minio, auroque consperfum, atque in pergamena impressum servat Bibliotheca Ambrosiana, quod quamvis adnotatione temporis, quo excusum est, destituatur, assignandum tamen huic anno censui ex verbis ipsis Puteolani, qui dicans illud *Jacobo Antiquario Secretario Ducali*, ait, florentissimas hasce duodecim Orationes editas à se fuisse in gratiam Johannis Galeatii Sfortiæ, *nunc primùm pubescentis*, & ad Eloquentiam erudiendi; Dux autem ille Mediolanensis, natus anno MCCCCLXIX. hoc prorsus tempore pubertatem ingrediebatur. Jacobus de la Baune Soc Jesu, qui has veteres Plinii, Mammertini, Eumenii, Nazarii, & Pacati exornatorias Orationes ad usum Serenissimi Delphini edidit, illustravitque, non aliam antiquiorem à se visam editionem testatur illâ, quæ à Beato Rhenano typis data anno MDXX. Frobeniana appellatur. Nos duplicem ostendere possumus, intra Seculum XV. Mediolani paratam, *Francisco Puteolano* adnitente; alteram quæ duodecim tantùm Orationes complectitur, Romano quidem, sed minutiori charactere exaratam, cui propria manu subscripsit *Ambrosius Archintus*, superiore anno memoratus; alteram, cui adjuncta sunt *Agricolæ Vita à Cornelio Tacito* conscripta, & *Petronii Arbitri* fragmenta, ut in justam molem liber excresceret. Inquirendum jam remanet quis fuerit hic Puteolanus.

Parmensem Urbem nactus est patriam; id enim exprimit Johannes Bissius, qui dicans Elegiam suam gratulatoriam, pro accepto ab Ascanio Sfortia Sacræ Purpuræ honore, Joh. Galeatio Sfortiæ Duci Mediolani, inter egregios Oratores & Poëtas, tunc in nostra Urbe florentes, Bartholomæum Cremonensem præceptorem ejusdem Ducis, & *Franciscum Puteolanum Parmensem* enumerat. Mediolani rudimenta Eloquentiæ percepit, fuitque Auditor Gabrielis Paveri Fontanæ, ut alibi jam adnotavimus. Bononiam inde se contulit, sed, ipso fatente, pulsatus ibidem fuit acerbis adeò rerum perturbatarum vicibus, (quam ob caussam silet), ut ejusdem fortunæ omnes prope naufragium subiissent, nisi eas Jacobus Antiquarius subjectis veluti humeris ab imminenti exitio liberasset. Mediolanum evocatus à Cicho Simonetta, honestissimo stipendio professus est Oratoriam facultatem in publico Gymnasio, à quo dejectus fuerat Gabriel Paverus Fontana, utpote Ludovico Mariæ, ejusque Fratribus tunc exilio perculsis, amore conjunctus. Hinc verò inter utrumque contentiones atque odia erupere. Nonnulla jam attigimus, cùm de ipso Pavero institutus est sermo; nunc ea, quæ idem Paverus prosequitur in memorata Invectiva contra Merulam, sunt enuncianda. Accusat ille Puteolanum inconstantis & versatilis animi; ait enim, dum Calaber Cichus, cui vivo & mortuo omnia debebat, honore atque auctoritate floreret:

A *Cichus erat Divus, Sapiens, Patriæque Patronus,*
Egregiusque Pater, lumen, decus Urbis & Orbis,
Omnia Cichus erat, Cichus fulgebat ut astrum.

Eo verò per Edictum Principis capite mulctato, inversâ statim linguâ canere cœpisse:

Cichus erat cæcus, Schirron, sævusque Procustes,
Impius, Immanis, nequam, Patriæque ruina &c.

Subdit aliud exemplum, inquiens; cùm revocatus ab exilio foret Ludovicus Maria Sfortia, à Puteolano inventam fuisse viam, qua in illius gratiam irreperet; postea verò ad Antonium Tassinum, Ducissæ B Bonæ acceptissimum (de quo Corius agit ad annum MCCCCLXXX.) insalutato priore Domino profugisse; illo autem expulso ab hac Urbe, benignis Johannis Vitaliani Borromæi officiis adjutum, ad eundem Ludovicum Bari Ducem remeasse. Demum arguit illum ignorantiæ his verbis: „ Puteolanus publicè Romanorum vitam, resque gestas Imperatorum reboans „ interpretatur, & si quis fortè dignus vindice nodus inciderit, non veretur agilis saltator, cœnosam latitudinis quatuor vel sex ulnarum, & nonnunquam plurium, foveam tacitus transilire, Auditoribus in cœno miserabiliter involutis, qui si „ longum centies clament jo jo succurre Poëtone, „ (ita eum per contemptum appellabat) non quibit „ semel tollere quemquam. „ Porrò ista omnia in C ore Adversarii exacerbati, & fervidam bilem in calamum evomentis, non ita facilè fidem invenient. Nihilominus id certi habemus, aliqua intercessisse, quæ Ludovici Mariæ gratiam erga Puteolanum abruperant. Siquidem in altera ex Epistolis nuncupatoriis ad eundem Jacobum Antiquarium, quas in calce dabimus, inter cetera insignia beneficia à tanto Patrono in ipsum collata, hoc etiam enumerat, quòd, cùm in gravissimam offensionem illustris Principis Ludovici Sfortiæ cecidisset, illius operâ, non eidem reconciliatus solùm, sed quoque in numerum amicorum receptus fuisset. Itaque si vera sunt, quæ Paverus scribit, bis saltem Ludovici indignationem Puteolanus accendit, scilicet, cùm primò Borromæum, secundò Antiquarium sequestrem pacis persenserit. Sanè hoc postremum dissidium recentius acciderat; in eadem namque D Epistola memoratur acerrimum bellum, quo tota Italia concutiebatur; id autem post annum MCCCCLXXXI. quo Paverus scribebat, procul dubio contigit, cùm effusæ per hanc Regionem sub Carolo VIII. Gallicæ copiæ, ab ipso Ludovico Sfortia evocatæ contra Neapolitanum Regem militarent.

Ceterùm magna nominis, & Eloquentiæ famâ Puteolanus hìc floruit, ab exteris quoque eruditis viris in pretio habitus; siquidem Angelus Politianus, scribens ad Hieronymum Donatum (a) Mediolani agentem, eundem rogat, ut Merulæ, ac Puteolano salutem nunciet. Primus etiam inter Literatos familiares Nicolai Lucari, celeberrimi Cremonæ Rhetoris, numeratur à Johanne Jacobo Crotto in Oratione E funebri ejusdem Lucari, edita Papiæ anno MDXVIII. Promotus fuit ad Historiæ Cathedram, ut ex allato proximè Paveri testimonio non obscurè colligimus; ait enim *Romanorum vitas, resque gestas Imperatorum publicè interpretatum*. Præmiis quoque opimis est auctus; ita enim ad Mecœnatem suum *Antiquarium* scribit: „ Mediolanum vocatum multis maximisque rebus ornasti. Tua suffragatione „ Fra-

(a) Epist. penult. libri II.

„ Fratres mei immunitate donati ; Ego honestissimo „ salario profiteor , certissimis ac honestissimis Sa- „ cerdotiis cumulatus, quantum nec quidem venerat „ in mentem unquam optare. Hæc beneficia omne „ Puteolanum nomen potuere in perpetuum tibi ob- „ stringere. „ Proinde verò habenas omnes facundiæ laxat , arrepta qualibet scribendi occasione , ut novis semper laudibus Antiquarium extollat , imitatus Plinium, quem ediderat, in exornando Trajano. Nec ociosum calamum detinuit , perpetuo labore contendens insignium Auctorum Opera in lucem proferre. *Johannis Simonettæ* Commentaria de rebus gestis Francisci Sfortiæ ad prælum instruxit , dicavitque Ludovico Mariæ Sfortiæ Duci Barensi , & Johannis Galeatii Infantis tutori , eleganti Oratione , in qua Francisci Patris , & Ludovici Filii imaginem , vivis adeò Eloquentiæ coloribus depingit, ut eos tanquam Prototypos virtutum , optimo dignarum Principe , exhibere Posteris videatur .

Chirii dein *Consulti Fortunatiani Rhetoricorum* libros tres, ejusque *Dialecticam*, & *Computum* vulgavit, simulque addidit *Dionysii Halicarnassei* præcepta de Oratione Nuptiali, Natalitiâ, & Epithalamiis, quæ Theodorus Gazes è græco in latinum traduxerat , sine anno, loco , & Typographo , sed certè Mediolani . Præfixam versio hæc gerit ejusdem Theodori Epistolam ad *Luchinum de Medicis* , in qua expurgare se nititur ab ea , quæ inuri eidem poterat , temeritatis nota, cur nempe, cùm homo græcus foret, atque in hoc dicendi genere hospes, provinciam hanc suscepisset ; idque ait factum ipso Luchino jubente , qui non ad inculti calami sui verba , sed ad sententiarum flores , quibus priscus ille Auctor opus suum consperserat , oculos intendisset . Eundem tamen enixè rogat , ut antequam literarius ille labor in lucem edatur , patriâ elegantiâ condiat , quæque ipse, ob inopiam latini sermonis , nuda proferebat , casti gatioris Eloquentiæ ornamento vestire non dedignetur .

Editionem hanc ignoravit Albertus Fabricius , qui inter *inedita scripta* Theodori Gazæ , versionem istam reponit (b) , inquiens : „ Neminem vidi , qui „ illam interpretationem editam memorasset . „ Adjecta est in fine brevis quædam Oratio in nuptiis *Ugutionis Contrarii* , Nobilissimi Civis Ferrariensis , cum Camilla , *Marci* è vetustissima *Priorum* familiâ geniti , Viri Clarissimi filiâ ; sed an ejusdem Theodori Gazæ illa sit , definire non valeo . Hæc autem omnia Puteolanus inscripsit *Jacobo Antiquario* Patrono suo .

Cornelii quoque *Taciti* quidquid incuriosæ antiquitati superfuerat , idest *Fragmenta* ex actionibus diurnalibus *Augustæ Historiæ : De Moribus & situ Germaniæ : De genere Eloquentiæ non corruptæ* , cui Operi à quibusdam titulus *De Claris Oratoribus* inscribitur : *Vitam Julii Agricolæ* Soceri recognovit, ac typis commisit . Qua in re multas à se vigilias , curasque studii pertinacis adhibitas testatur , adjuvante *Bernardino Lanterio* , quem *omnium Mediolanensium eruditissimum* vocat , *ut eum parcissimè laudet* . Librum autem hunc , tanquam munusculum obtulit Jacobo suo Antiquario, eximias ejusdem virtutes luculentâ commendans Epistolâ , seque illius patrocinio debere omnia in utraque fortuna professus . Panegyricam deinde Orationem attexit , qua Cornelium Tacitum supra reliquos effert Scriptores, hisce verbis Epistolam claudens : „ Hunc primò le- „ gens laudabis Eloquentiam ; cùm iterum in ma- „ num sumpseris , mirum acumen deprehendes & „ miraberis ; ubi contubernalem reddideris , semper „ artificiosa docebit varietate , immensaque jucun- „ ditate delectabit .

Poëtica facultate plurimùm floruisse discimus ex ipsa Paveri Invectiva , in qua passim , ut vidimus ,

(b) Biblioth. Græc. Tom. IX. pag. 195.

A

Poëtonus appellatur ; sed nullum ejusdem Opus ad oculos meos venit, præter *Epicedium extemporaneum* in funere Galeatii Mariæ Sfortiæ, à conjuratis trucidati , quod inter manuscriptos Codices Bibliothecæ Ambrosianæ servatur. In fronte gerit nomen *Francisci Puteolani Poëtæ Parmensis* , atque ita incipit :

Junoni prælata diu Bona Conjuge tanto ,
Uxor jam summi desinit esse Ducis .
Jam vidua extincti relegis miserabile carmen ,
Et versas vacuo frigida membra thoro ;
Verbaque non audis suavi manantia lingua ,
Nec potis es flavas cernere , ut ante , comas ;
B
Pæstanasque rosas vincentia labra requiris ,
Collaque , vel Pariis æmula marmoribus &c.

Breve tamen est , ac vacuum , nec Epicedii titulo dignum , cùm querelas tantùm viduæ conjugis referat .

Addere opportunum hìc reor Epitaphium, quod Puteolano Lancinus Curtius (c) inscripsit ; ex eo enim , quæ ad illius clericale institutum , & poëticæ præstantiæ laudem pertinent , colliguntur :

Qui Literatorum sacer choro cernis
Magni Poëtæ nobilem rogum salve .
Franciscus aurato Duces canens plectro ,
C
Qui sensibus Vatum imbuit juventutem ,
Vero Sacerdos Numini resacratus ,
Cessisse fatis ossa , spiritum & Phœbo
Scires volebat : Nomini satis famæ est ,
Ut spe recepit , si polo additus vivit .

BERNARDINUS LANTERIUS.

Bernardini Lanterii , quem Principem eruditorum Mediolani deprædicabat Puteolanus, nullum hactenus opus , proprio marte confectum inveni . Si Stephani Dulcinii testimonio stemus , id in causa fuit , quòd , cùm severâ nimis censurâ in calami sui fœtus animadverteret , nullum unquam castigatum
D
satis existimabat , ut dignè in lucem prodiret ; ita enim scribit in Endecasyllabis impressis *De Catulli Sirmione* , ubi plures alios sui temporis egregios viros commendat :

Aut quas Lanterius vigil lucernas
Impendit Cytharæ severiori ;
Infinitus in arte , diligensque
Ad unguem , nimiùmque pertinax est ,
Dum nunquam satis aut sibi , aut lituris
Indultum putat , invidusque famæ
Unus qui propriæ , legenda celat ,
Et multâ terit expolita limâ .
E

Hic *Bernardinus*, seu *Berardinus*, idem est ac *Paulus Lanterius*, cujus in calce hujus libri legitur Epigramma in laudem Dulcinii ; siquidem utrumque nomen gerebat, atque ad eum, duplici hoc nomine appellatum, carmen dirigit Lancinus Curtius (d). Plura ejusdem Epigrammata in libris illo Seculo editis, in Auctorum laudem occurrunt; erat autem Præpositus Viglevanensis Ecclesiæ ; hoc enim titulo distinctus legitur post italicum Poëma Gasparis Vicecomitis, editum Mediolani anno MCCCCXCV. ubi duo ejusdem Epigrammata impressa fuere .

(c) Epigrammaton lib. IV.
(d) Lib. V. Epigramm. fol. 75.

A In Poëmate manuscripto Benedicti Jovii *De XII. Fontibus*, Comum ambientibus &c. quem eruditis Commentariis illustratum edere meditatur nobilissimus Eques, & Jurisprudentiæ ac Liberalium Artium cultu præclarus, Comes Joseph Rezonicus de la Turre, in Prolegomenis jam laudatus, nonum Caput hunc titulum gerit: *Surga*, *Fons Lantherii*. In eo Jovius eleganti carmine geminos ejusdem hortos describit, quos in Comensi Agro ad ocii sui delicias, omni fructuum herbarumque peregrinarum amœnitate conseverat, Fonte etiam *Surga* artis industriâ in altum deducto, ut per montis declivia fluens illos irrigaret; Jovii verba de hoc fonte, ista sunt:

Talis erat quondam Lantherius, optima de se
Pollicitus, ni fata senem superesse negassent.
Flaminis insignis, fanoque sacratus in amplo,
Tempore, quo geminos muro discreverat hortos,
Atque suburbani veteres renovaverat ædes,
Irriguos fecit, deducto fonte, per alti
Surgeret ut rursus saliens declivia montis.
Clarus erat, potu suavis, præstabat & usum,
Atque voluptatem, manibus, frontique lavandæ &c.

B Lantherium hunc esse Paulum Bernardinum, de quo differimus, clarè indicat Jovius, eundem vocans *Flaminem insignem*, & *amplo Fano sacratum*; Siquidem primariam is, ut diximus, dignitatem obtinebat in ea Viglevanensi Ecclesia, quam paucis postmodum decurrentibus annis, Episcopali honore decorandam curavit Franciscus II. ex principe Sfortia Familia, Mediolanensium Dux postremus. Prosequitur inde Jovius ornamenta omnia singillatim referre, quæ Lantherii hortos ad jucundissimam voluptatem capiendam vestiebant, ac demum Historiam narrat fraudis, qua Nebulo quidam avidum illum Turdos captandi irretivit, ac fortasse etiam mœrore ob derisionem confecit; obiisse namque non valde ætate provectum, proximè relatis carminibus testatus est Jovius:

C *Emerat hic alios quondam Lantherius hortos,*
Quos hedera ambibat densis ornata corymbis.
Hæc erat (ut mos est) brumalibus hospita Turdis;
Immissis laqueis domino, qui vendidit hortos,
Cura fuit pastus avidas captare volucres;
Tempore sed longo parva est captura secuta.
Ast emptis avibus totam complere tabernam,
Et propriis captas hortis jactare solebat.
Illuc divertens Lantherius, ista putavit
Vera fore, ingenti pretio tunc emit & hortos.
Aptat & hic laqueos: pennatas non capit ullas;
Scilicet assuetas jamdudum noscere frondes.
Tunc se deceptum sentit; Veterator at ille
Risit, & hoc astu nummos à Flamine rasit.
Qualiter in Siculo fraudatum litore Civem
Scripsit in Officiis Cicero, factumque notavit.

D Claudit Jovius Poëma de *Surga fonte*, insigni pietatis Elogio, quo decedens vitâ Lantherius, adornatos ad privatum solatium Hortos, Pauperibus ad inopiam sublevandam legavit, inquiens:

Mira fuit pietas homini, miseratus egenos
Nam moriens, Inopes hæc omnia, dixit, habento,
Hortos, atque domos, & amœni munera fontis.

E

JACOBUS ANTIQUARIUS.

Jacobi Antiquarii nomen, à Francisco Puteolano tot laudibus celebratum, summo quoque plausu, per doctorum hominum tum Mediolanensium, tum exterorum illius seculi, ora & calamos volitavit; neminem tamen inter Perusinos Scriptores, de præclaris patriæ suæ viris differentes inspexi, qui eximii hujus bonarum artium cultoris, & patroni, munera & res gestas diligenter persequeretur, ac literis consignaret. Itaque ut clarior memoria ejus viri perennet, qui exacta majore vitæ parte in hac Urbe, ac depositis etiã in ejus sinu cineribus suis, illustri apud nos fama etiamnum vivit, instituti mei esse censui ea omnia, quæ ex conditis illa ætate monumentis, inscriptisque illius nomini nuncupatoriis Epistolis collegi, in hanc Historiam conferre. De Urbe Perusiæ, quæ illi natale solum contigit, dubium non est, cùm ipsemet in Epistolis suis id sæpius testetur, honestissimos parentes, aliosque sibi affinitate conjunctos enuncians. Eloquentiæ rudimenta percepit à Clarissimo illo Joh. Antonio Campano, qui ob singularem facundiæ præstantiam Pio II. Summo Pontifici admodum carus, Crotonensi primùm, dein Interamnensi Aprutina Infula donatus fuit. Gratum verò animum erga Præceptorem suum, tanta integritate in longævos etiam annos perduxit, ut cùm vita functo Campano, inculta ac dispersa jacerent ejusdem opera, incentor fuerit Michaëli Ferno Mediolanensi ad eadem colligenda, edendaque in lucem; quemadmodum etiam ille peregit, magno volumine Romæ impresso anno MCCCCXCV. In ejus fronte legitur Epistola Jacobi Antiquarii ad Michaëlem Fernum his verbis concepta: „ Tanti ego Campanum, cujus Auditorium, „ apud Perusinos meos tum admodum celebre, puero mihi licuit ingredi, feci semper, ut ad solum „ ejus nomen inter molestissimas res animum recreari sæpe senserim; non enim quenquam dicendi studiosum esse puto, qui vel ejus laude non delectetur, vel non capiatur ingenio &c. „ Quantùm verò profecerit sub disertissimo hoc Magistro, ex eo conjicere possumus, quòd nondum adolescentiam egressus, Bononiam accitus fuerit à Johanne Baptista Sabello illius Provinciæ Legato, ut illi à conscribendis Epistolis inserviret. Narrat hoc in eadem Epistola ipse Antiquarius; loquens enim de Campano ait: „ Cùm in Germaniam ad Conventum Ratisponensem in comitatu Cardinalis Senensis proficisceretur, Bononiæ apud Sabellum, ubi ego adolescentior ad Epistolas Provinciæ eram addictus, „ triduò divertit. „ Puteolanus quoque in Nuncupatoria præfixa *Duodecim Veterum Panegyricis* id cum laude recenset: „ Bononiæ sub Baptista Sabello Viro priscæ frugalitatis, & continentiæ Legato „ Consulari, Magister Epistolarum in maxima procuratione fuisti similis antiquis, qualis ante te „ nullus, post te paucos reor futuros; contendisti „ enim quanquam adolescentulus eras, & Urbs ac „ amplissimum Officium ad delicias invitabant, tetricam castigatissimi Præsidis imitari innocentiam. Hinc refelli potest Augustinus Oldoinus, qui in suo *Athenæo Augusto* refert, Antiquarium Romam vocatum fuisse à Cardinali Sabello ad hoc munus implendum. Siquidem Sabellus renunciatus Cardinalis unà cum aliis in Concistorio secreto à Paulo II. anno MCCCCLXXI. sed non admissus à Successore Sixto IV., ad eam dignitatem promotus non fuit nisi anno MCCCCLXXX. Eo autem tempore Antiquarius jam à pluribus annis in Mediolanensium Ducum Aulam inductus, in Urbe nostra versabatur; antea verò Bononiæ, non Romæ, officium illud exercuit.

Prosequitur Puteolanus ibidem, scribens ad Antiquarium: „ Præfuisti, postea Mediolanum evocatus, „ sub duobus Principibus Patre & Filio, ordinandis Sacerdotum Comitiis, tanta opinione hominum, ut quod Senatus juratus olim Scipioni Na- „ sicæ

„ ficæ tribuit, tibi miro omnium hominum consensu, *Optimi* cognomen sit inditum. „ Annum, quo ad nos delatus fuerit Antiquarius, definire non valeo; lumen tamen aliquod ex Libro Epistolarum ejusdem sublucet; scribens enim sub exitum Seculi XV. ad Antonium Julianum fratris sui filium, hæc habet: „ Beneficium, quod modò Frater tuus Constantinus „ cum Laurentio Albiganense commutavit, venienti „ mihi in Galliam Cisalpinam, inter primas, *abhinc* „ *annis triginta sex*, Principis liberalitates obtigerat, fuitque ideo carum diu, quòd *Derthon* vetus est Civitas, & delubrum habet Religione celebratum. „ Dolet subinde, quòd illud male collocaverit in juvene, qui spem conceptam fefellerat, projiciens ornamenta, quibus illum honestare curaverat. Igitur circa annum MCCCCLX. Antiquarius Mediolanum advênit. Anceps hæsi an id Beneficium, quod in Constantinum memoratum transtulit, esset Ecclesia Sanctæ Mariæ de Clavena, Diœcesis Comensis, Ordinis Cisterciensis, cujus ipse erat *Abbas Commendatarius*; eam enim Lublinus testatur in *Notitia Abbatiarum Italiæ* (e) vocatam olim fuisse *de Derta*, seu *de Dona*; verùm eandem fuisse ab illo retentam usque ad annum MCCCCXCVII. quo jus omne suum liberè Alexandro VI. Summo Pontifici resignavit, constat ex Chronico Glaxiatensi (f), ubi Placidus Pucinellus recitat Literas Apostolicas, quibus eodem anno aggregata fuit prædicta Ecclesia Cœnobio S. Petri in Glaxiate, Ordinis Benedictini; atque in iis mentio fit de *Jacobo Antiquario*, qui spontè abdicaverat, ductus fortasse amore erga Monachos illos, apud quos sepulcrum sibi, posterisque suis vivens delegit. Quocirca credi potest, in Agro Dertonensi constitisse Beneficium, quod in Fratris filium transtulerat; pluribus enim Sacerdotiis atque honoribus, Mediolanensium Principum largitate, auctum fuisse Antiquarium tradit Puteolanus in Epistola ante Cornelium Tacitum, eidem dicatum.

Ex his quæ attulimus patet, insignem hunc Virum, non tam Ecclesiastico cœtui nomen dedisse, sed Præsidem quoque ad pertractanda Cleri Mediolanensis negotia fuisse à nostris Ducibus constitutum. Crevit subinde auctoritas; delectus enim fuit à Secretis Johannis Galeatii, & Ludovici Mariæ Ducum Mediolani, quo in munere summam comitatem cum summa dignitate conjunxit; sed præstat id audire à coævo Puteolano in duabus Epistolis, quas unà cum aliis in calce integras dabimus; in prima namque ita scribit: „ Optimorum tu unus doctissimus, „ doctissimorum idem optimus, literas tacere non „ finis, erigis Professores, Ingenia foves, nec quisquam est alicujus per Italiam nominis, qui se ab „ Antiquario adjutum, ornatum, non libenter testificetur. Hæc non mihi famâ, qua alioquin gratissima uteris, sed re ipsa perspecta sunt. Quo „ viatico optimum Senem Franciscum Philelphum, „ utriusque linguæ Principem, Thuscos ultimò petentem profecutus es; quo studio, quanta contentione Georgii Vallensis, & alterius Georgii Merulæ doctissimorum hominum causam suscepisti, „ atque ita suscepisti, ut alter tenuerit quod quærebat, de altero nondum spem amiserimus. Cujus „ tui animi, ac paterni, ut ita dicam, in Artes affectus grande præmium retulisti, ita amatus, ita „ probatus ab omnibus, ut tanquam Genius colaris, „ ad te omnium scripta deferantur, libelli dedicentur, quasi prorsus omnes certent, ut in negotiis „ consilio, ita in studiis judicio tuo uti: advertunt „ enim omnes, plurimùm te fide, plurimùm veritate, „ plurimùm intelligentia præstare; Carere ambitu, „ & cùm altius posses ascendere, in mediocri gradu „ substitisse, quod pulchrius & speciosius duxeris „ castitate, justitia, gravitate, prudentia Princeps „ agnosci. Quis Antiquario melior? quis sanctior? „ quis in omni genere laudis ad exemplar antiquitatis, unde tibi cognomen, expressior?" Eadem „ (quod equidem in admodum paucis numero vidi) „ tibi honestatis cura Domi atque intra privatos parietes, quæ in publico; nec unquam de fama, „ quàm de conscientia solicitior fuisti. „ In altera verò hæc interferit: „ Tu tranquillam vitam, ad „ quam enixissimè frustra contendebam, tribuisti; „ neque in me uno tua innotuit beneficentia; longus „ ordo post me, & ante me extat te patronum salutantium, nam cùm ob rarissimas animi tui virtutes, gravissimos mores, religionis cultum, totius vitæ tenorem æquabilem, modestiam in isto „ fastigio admirandam, lenitatem, & mansuetudinem pari conjunctam gravitati, in omni fortuna „ constantiam, miram scientiam, atque facundiam, „ in agendis rebus dexteritatem, ad maxima negotia obeunda efficaces cogitationes, in omnibus rebus fidem, ac pares laude prudentiam atque simplicitatem, non modò multitudini fueris acceptissimus, verùm & totius Italiæ Principes, Tetrarchæ, Reges, Pontifices te suspexerint, erexerint, „ promoverint. Nihil unquam tibi ambivisti, rogasti, impetrasti. Quidquid tulisti, honores, Sacerdotia, mera Principum liberalitas ac judicium „ fuit, quanquam nec ea quidem pro virtutibus aut „ meritis, quæ licèt multis maxima videantur, plerique haudquaquam artibus suis præ te plura tenuerunt. Piget pudetque referre adulatores, scurras, delatores, quos cernimus ditiores. Cur tu „ ut virtute & innocentia, ita Flaminiis, Procurationibus, Præfecturis alios non excellis? Verùm „ non eodem judicio, quo ceteris felicitatem metiris, ideo quæ maxima isti putant, semper contempsisti. Compertum habeo exiguo labore, levissimis atque etiam honestissimis precibus honorificentissima quædam tibi quæri potuisse. Obstitit „ antiquus rigor, & prisca frugalitas; & modicis „ contentus animus. Quod pro te tamen nunquam „ propositis ullis præmiis faceres, vidimus multoties amicorum causa ambitiosissimè contendisse; „ multa enim multis rogasti, atque impetrasti. Sed „ ego in hoc latissimo campo, in uberrima tuarum „ laudum materia, parciùs loqui cogor: quòd enim „ omnia tibi debeo, vereor ne fœda assentandi libidine rapi videar. Accedit, quòd virtutibus tuis parem Orationem afferre non possumus, sed ut floribus, ac interdum foliis precibus Diis supplicant, „ qui thura non habent: Sic hoc tempore ego tibi, „ quem vice magni numinis colo, munusculum affero &c. „ Nec minori cum doctrinæ, tum vitæ castigatissimæ laude loquitur Aldus Manutius, Jacobo Antiquario dicans *Opuscula Græca Plutarchi*, anno MDIX. Siquidem se ocularem testem profitetur eorum omnium, quæ in illo commendat, cùm Mediolani hospes apud ipsum moraretur. Imò *Franchinus Gafurus* minimè veritus est sub oculos ipsos Ludovici Mariæ Ducis nostri præconia tanti viri afferre; in nuncupatoria namque ad eundem Epistola præfixa *Theoricæ Musicæ*, quam Mediolani edidit anno MCCCCXCII. hæc scribit: „ Auxit opinionem „ meam (nempe de hoc Opere typis vulgando), ut „ currenti calcar subderet, Vir consummatissimus *Jacobus* tuus *Antiquarius*, cujus tanta est vel Auctoritas, vel Religio, vel cum summa morum & vitæ integritate scientiarum omnium eruditio, ut nil „ æquè contentiosum sit, quàm quo magis præstet, „ velle diutiùs perquirere. „ Præterea doctissimos Viros Johannem Picum Mirandulanum, Franciscum Philelphum, Angelum Politianum, Georgium Vallam, Marsilium Ficinum, Michaëlem Fernum, Stephanum Dulcinum, Lancinum Curtium, Petrum Leonis, aliosque quamplures, qui aut latinis Epistolis, aut Carminibus eundem celebravere. Id unum mirari me fateor, eo seculo, quo intemperans supra ceteros eminendi cupido Literatorum animos succutiebat,

(e) Pag. 103.

(f) Pag. 178.

tiebat, alienæque gloriæ invidia æmulationem & censuras in coævos armabat, neminem non tam de Antiquario obloquutum fuiſſe, ſed ad illius doctrinam pietatemque præconiis omnibus extollendam quoslibet conſpiraſſe.

Pauca ingenii ſui monumenta ad nos pervenere. Duos *Epiſtolarum libros* Ambroſiana tenet Bibliotheca Perusiæ editos, poſt illius obitum, anno MDXIX. ſed eæ, ut plurimùm, ad Peruſinos affines ſuos, ac res domeſticas ſpectant; qua in re acerbæ occurrunt ejuſdem querelæ, quòd degeneres ab accepta optima educatione nonnulli ex Fratris filiis forent, diſſipatique incaſſum evanuiſſent quamplures nummi, quos ad emenda in patrio ſolo prædia iiſdem indulgenter erogaverat; quapropter ſcribens ad Jacobum Paulinum (g) ait: „ Excoriavi me, ut benefacerem nepotibus meis; quidquid ſupererit, in animo eſt non „ oblivisci quantum Deo debeam. „ Digna lectu illa eſt ad eundem Paulinum miſſa (h), quæ in Perusiæ laudibus verſatur; eam verò à ſe adoleſcentulo florentiſſimam relictam, comparat cum infelici præſentium tunc temporum conditione, quibus deformata ac diſcerpta ab inteſtinis diſſidiis, vultum omnem priſtinæ majeſtatis amiſerat.

Præter Epiſtolas, editum quoque fuiſſe volumen *Epigrammatum*, atque *Orationum* Antiquarii narrat Oldoinus. In Ambroſiana Bibliotheca una tantùm Oratio extat, Alexandri Minutiani typis vulgata anno MDIX. quam ille obtulit *Ludovico XII. Regi Francorum, & Duci Mediolanenſium invictiſſimo*, in celebratione Triumphi pro victoria de Venetis relata. Epigrammata quoque ſparſim impreſſa tum in Epiſtolis, tum in calce librorum, qui tunc in lucem prodibant, non infrequentia occurrunt; ſed an Codex aliquis iiſdem refertus prælum ſubierit, prorſus ignoro. Certè delectatum Poëſi fuiſſe Antiquarium teſtatur Puteolanus in una ex laudatis Epiſtolis inquiens: „ Quales verſus, quàm venuſtos, „ quàm prurientes, quàm dulces, quàm argutos „ ſcribis, quaſi Catullus, aut Tibullus? „ Idem Oldoinus hæc de illo refert: „ Res à Peruſinis præ„ clarè geſtas conſcribere aggreſſus eſt; cauſatus ta„ men ætatem, laboribus apud Sfortianos ſuos fra„ ctam, incœptum opus prætermiſit; hæſit tantum„ modo in quibuſdam Commentariolis, quorum ple„ raque neque abſolvit, neque publicavit. „ Sanè opinio de Hiſtoria Peruſina ab Antiquario inchoata ſerpere cœperat etiam illa ætate apud ſuos, ſed eam proprio calamo ipſe met vix naſcentem confixit; reſpondens enim Johanni Mariæ Vibio, qui eum de hac re interpellaverat, inquit: „ Putas, ſicut ex „ tuis literis animadverto, me Hiſtoriæ conſcriben„ dæ curam ingreſſum eſſe. Contra accidit, atque „ in iſta opinione ne te ipſum fruſtra habeas hortor, „ atque admonitum volo; multa deterrent à tali lu„ cubratione: eaque recenſet, præcipuè ſcopulum illum, ad quem impingere ſolet de rebus patriæ ſuæ ſcribentium fides, ut vel adulatione, ac ſilentio vitiorum, infringatur; vel odium Familiarum, ſinceræ veritatis narratione, incurrat; tandem verò concludit: „ Ocium igitur ætas laboribus fracta mihi ſuadet, „ ne in extremo actu inſanire videar; non enim ita „ ſtultus ſum, ut memet hoc tempore metiri ne„ ſciam, qui rem arduam, &, ut dixi, periculo„ ſam audeam exequi. „ Auctor quidem fuit Franciſco Maturantio Affini ſuo, acerrimi cultique ingenii Viro, ut hanc provinciam ſuſciperet, pluribus ad ipſum, & Vibium datis Epiſtolis, ſed quid profecerit, reliquæ Epiſtolæ minimè referunt.

De *Commentariolis* hæſitare non ſinunt relatæ literæ, in quarum calce, illos fatetur præ manibus ſe habere, *breves & conciſos*. Verſari tamen debuere in afflictis Inſubrum rebus, & mutata fortunæ facie, ob ereptum Sfortianis Principibus regnum; ſubjungit enim: „ Dolorem meum ex proximis calamitatibus Princi„ pum tractare reformido. „ Certè meditatum eum fuiſſe aliqua ſcriptis tradere de hoc ipſi amaro infortunio, legitur in Epiſtola ad eundem Maturantium (i) his verbis: „ Cœpi nuper animo mecum volu„ tare, an de exitu imperii Mediolanenſis, quod eſt „ ad Gallos fato quodam translatum, quicquam ſcri„ bere temptem; vulneris recens acerbitas, quæ „ etiam leviſſimam manum reformidat, neque ſine „ magno dolore attingi poteſt, ita deterret, ut in„ genium quoque, quòd imbecillum ſit, ad legiti„ mam excuſationem advocet. „ Duo addit Oldoinus; alterum eſt, expulſo tractoque in carcerem Ludovico Sfortia Duce Mediolanenſi, Gallos Mediolano potitos, Antiquarium, *ejuſdem Status Moderatorem*, veneratos fuiſſe; *adeò*, ut ipſe ait, *ſumma fides & virtus, etiam apud hoſtes, venerationis ſibi vindicat locum*: Alterum, cùm ſenuiſſet, in patriam reverſum eſſe, ibique inter alia per eum egregiè acta, Collegium Gregorianum, vulgò *Sapientiam veterem* appellatum, divitiis locupletaſſe, relicto Nepotibus jure proponendi alumnos ad numerum ſtudentium augendum. De hoc poſtremo litem non moveo, cùm etiam abſens potuerit, in amoris erga patriam ac cives ſuos pignus, ſplendidum iſtud monumentum relinquere; cetera plurimùm nutant. Ac primò, Mediolanenſem Provinciam moderatum fuiſſe Antiquarium, nemo ex coævis retulit; ſiluere de tam excelſa dignitate Scriptores, qui eum adhuc in noſtra Urbe manentem profuſis laudibus ornant; ſiluit ipſe Antiquarius, qui in ſuis Epiſtolis, de Gallis Mediolanum invectis crebrò miſcet ſermonem; ex Annalibus verò Mediolanenſibus diſcimus, cùm adventante Gallico exercitu Ludovicus Sfortia in Germaniam fugam arriperet, demandatam ab ipſo fuiſſe curam Urbis hujus, Provinciæque, quatuor præcipuè inſignibus Viris, Hieronymo Landriano Generali Humiliatorum Præpoſito, Antonio Trivultio Epiſcopo Comenſi, Johanni Jacobo Caſtilliōnæo Barenſi Archiepiſcopo, ac Franciſco Bernardino Vicecomiti; De Antiquario ne verbum quidem facit Morigia, qui hæc refert (l); Eo autem tempore Galli Mediolanenſem Urbem tenuere. Quòd autem ſenex in patriam redierit, non alio, ut refelli poſſit, opus eſt teſte, quàm ipſo Antiquario, qui everſis anno MD. Sfortiæ domus fortunis, ſcribens ad Maturantium (m) ait, undecimum ſe agere annum ſub iis, qui de tanto imperio triumphaverant. En ejus verba: „ Homo ſum, qui ſervitutem ſerviverim an„ nis plurimis egregiam & fidelem, neque ſum à „ vitæ ſplendore repulſus, niſi cùm ii corruerunt, „ qui maximam partem Italiæ cum ſua gloria con„ junctam eſſe volebant, quamvis temporis error vi„ ſus ſit evertiſſe eorum optima conſilia. Undeci„ mum tamen annum ſub Clementiſſimo Victore agi„ mus. „ Itaque ſenectute etiam gravis, pedem ab Inſubribus ille non movit. Habuerat quidem in votis patrios penates inviſere, atque inter oſcula ſuorum, amicorumve complexus, vacuum ab omni cura reliquum vitæ tranſigere, idque etiam ſæpiùs in Literis repetit, ac pollicetur. Verùm depoſitam ab ipſo ſpem omnem teſtatur in Epiſtola ad Jacobum Paulinum (n), hæc ſcribens: „ Ex longo itaque „ ac juſto meo deſiderio ſæpe depulſus, facere ſatis „ non potui meorum expectationi, quorum aſpectu „ renovare corporis vires, & depoſitam dudum ani„ mi alacritatem reſumere ſperabam; ſed quod nunc „ quoque magis torquet, malorum exitum nullum „ reperio, cùm interim patriæ cupiditate magis at„ que magis in dies conflicter; non quòd Mediola„ num regia & glorioſa ſemper Civitas, me invitum „ detineat, ubi poſteritati ſepulcra, quoad per Ne„ potum

(g) Versùs finem Secundi Libri.
(h) Circa medium Libri Secundi.
(i) Lib. I. Epiſt. XXVI.
(l) Lib. I. Hiſt. Mediol. pag. 171. & Lib. III. pag. 439.
(m) Lib. II. Epiſt. V.
(n) Lib. II. Epiſt. XIX.

„ potum sobolem licebit, minimè obscura religione „ paravimus, sed quia nativum nutriciumque solum „ semper adeò magis solet delectare, quòd intersit „ multum, quo loco honestis parentibus geniti, in- „ fantiam adolescentiamque inter æquales, ac prima „ rudimenta peregimus .... Quamquam, ut „ Flaccus inquit,

Omne solum forti patria est, ut piscibus Æquor.

Præterea supersunt adhuc plura in vulgatis libris vestigia, quæ fidem perennis illius moræ apud nos faciunt; nempe gemina ejusdem Epistola post Bernardini Corii Historiam anno MDIII. editam Mediolani; altera in fronte Psalterii Pentilinguis ex hac Urbe data anno MDVI. cui edendo incitamentum ipse dederat, licèt nonnisi decimo post anno Genuæ lucem aspexerit; Oratio Mediolani habita pro triumpho Galliarum Regis de fractis Venetis, acto anno MDIX. Sepulcralis inscriptio, apponenda tumulo D. Balioni Vibii, Mediolano Perusiam missa anno MDXI., atque inserta in Epistola Antiquarii ad Jacobum Paulinum Cancellarium Perusinum (o). Denique Mediolani constitisse illum anno quoque MDXII. testis est ejusdem Epistola ad memoratum Paulinum (p), in qua eum certiorem reddit de rebus actis à Maximiliano Cæsare, pro reditu in hanc Urbem Maximiliani Sfortiæ, inquiens: „ Audisti quæ „ acciderint? falsa ne putes, sed miraculo proxima: „ Elvetii pene inermes, Gallos, qui pluribus locis „ videbantur fuisse Victores, conversis Julianis au- „ spiciis, sanctaque societate facta, ex Italia præci- „ pites exploserunt. Maximianus verò Augustus Du- „ cem Maximianum (sic enim scribit) nobis restituit, „ consensu Electorum Imperii &c. ac tandem ingenioso hoc carmine in calce ludit:

Ætatem ut reparet Coluber, pellatque senectam,
Cæsaris in sacra cernimus esse manu.
Attamen in Colubro Fatorum redditur ordo,
Italia ut renovet Cæsaris imperium.
Voce sed ut simili geminentur gaudia: redde
Maximiane Ducem: Maximiane veni.

Verùm hic annus feralis ipsi fuit; extremum enim diem obiit, sepultus in Ecclesia S. Petri in Glaxiate, ut in Chronico illius Cœnobii à Pucinello adnotatur. Hinc verò emendandus est Oldoinus, qui fortasse ob lapsum calami scripsit, Antiquarium floruisse *sub initium Seculi XV. à Christo nato*, cùm scribere debuisset *sub finem*.

Ex pluribus Fratris filiis, quos curæ suæ relictos, post obitum Genitoris, in Epistolis Jacobus testatur, nemo Mediolani sedem fixit, præter *Nicolaum Antiquarium*, cujus meminit Lazarus Augustinus Cotta, in Appendice ad Historiam Mediolanensium Medicorum à Bartholomæo Curtio vulgatam; sed malè illum suspicatur fuisse filium celebris *Jacobi*, cùm iste Altaribus, ob Sacerdotium addictus, cœlibem semper duxerit vitam. Humanioribus Literis ac Dialectica, & Philosophia optimè instructus *Nicolaus*, ad Medicam Facultatem studium convertit, atque in ejus gratiam Georgius Valla *Galeni Introductorium ad Medicinam*, è græco latinum fecit, dicavitque illius Patruo Jacobo. Blancam spectatissimam fœminam uxorem duxit, quæ anno MCCCCLXXXVIII. extincta est, ac deposita in Ecclesia S. Petri Glaxiatensis, teste Pucinello, laudato nuper loco, qui Nicolaum hunc vocat *celeberrimum Physicum*. Sanè Medicorum Mediolanensium Collegio adscriptus, doctrinæ famâ obtinuit, ut à Lancino Curtio, & Petro Leone, illius Ævi Poëtis illustribus, carmine laudaretur.

ANNO MCCCCLXXXIII.

FUndamenta Ordinis Humiliatorum, qui sanctitate conditus, flagitio omnibus noto corruit, jacta fuisse in Germania, ac postmodum Mediolani firmata, nemo est qui inficietur; tempus in controversiam vocatur. Cùm enim certum sit, domitis Italis, qui contra Cæsarem arma susceperant, ut rebellionis capita plecterentur, abductos in Germaniam captivos, nonnullos Insubrum Proceres fuisse, eosque diuturni exilii pertæsos, revocasse animum ad cœlestia, & splendidis abjectis indumentis sub cinereo oblongo habitu sanctos mores coluisse; Scriptorum aliqui Henrico I. Imperante, alii Conrado Salico, plerique etiam seriùs sub Friderico Ænobarbo id peractum testantur.

Auctor Historiæ Monasticæ, & Regularium Ordinum, gallicè primùm editæ, atque octo voluminibus comprehensæ, omnem à se lapidem motum enarrat, ut secura huic Ordini exordia statueret; verùm incassum abiisse curas & studia fatetur, nullo eorum temporum monumento superstite, cujus ductu, hanc dispellere in præsentia caliginem valeamus. Condidere multi celebris illius Ordinis Chronicos Libros, plures etiam Scriptores suis in Historiis de Humiliatorum Origine disseruere; sed cùm quatuor saltem seculis (qui vetustiores sunt) ab incœpto eo Instituto distarent, atque in obscuro versarentur, eam sententiam complexi fuere, quam cuique Cæsarei alicujus belli apud nos gesti memoria, peculiari veritatis specie, commendare videbatur. Inter hos memoratus Gallicus Auctor suam quoque depromere voluit, qua nemini consentiens, acta hæc censet, sub Henrico V. Germaniæ Rege, in Italiam profecto, ut Augusto Diademate Romæ coronaretur anno MCXVII.; Is enim plures Italas Urbes ad Imperii obedientiam ferro coëgit, potuitque arrepta occasione felicis sortis, ne nova seditionum germina succrescerent, factiosum hunc Nobilium Manipulum in Germaniam ablegare. Ut hoc statueret, se adactum ait à scriptis ad ipsum Epistolis Mediolanensium, quos ipse rogaverat, ut hujus Ordinis, adhuc in hâc Urbe apud nonnulla Virginum Religiosarum Asceteria vigentis, initia docerent. In iis autem, quæ descripta erant, quæque desumpta dicebantur ex antiquioribus Humiliatorum Chronicis, altera nempe anno MCCCCXIX. altera anno MCCCCXCIII. exaratis, duo ista ipsi occurrebant, cum recto Chronologiæ calculo difficilè componenda, annus videlicet MXVII. Ordinis exordio assignatus, & annus MCXXXIV. quo S. Bernardus Claræ vallensis, Mediolanum delatus, Humiliatis precantibus Regulas dedit; Ut quid enim (secum mente volvebat) integri & ampliùs seculi spatium expectandum fuit, ad novæ susceptæ vitæ mores certis legibus dirigendos? Ordinem absque Regulis institutum, quis credat? Idcirco arbitratus est, nullam opportuniorem Epocham, utpote S. Bernardo magis proximam, figi posse, quàm annum superiùs relatum, quo Rex Henricus V. in Italiam descendit.

Porrò laudari meretur egregius Eruditissimi Auctoris conatus, sed condonandum est remoto in solo versanti, si fidens transmissis Epistolis, nec inspectis intimè manuscriptis nostris Codicibus, opinionem pro-

(o) Lib. I. Epist. XIX.

(p) Pag. 327.

protulit non tam infirmam, quàm cum iisdem prorſus pugnantem. Johannes Petrus Puricellus monumenta omnia ad Humiliatos ſpectantia magno collegit volumine, Conſtitutiones ſcilicet in Generalibus eorundem Comitiis ſtatutas; geminas Chronicas Hiſtorias jam memoratas, è latino in Italicum ſermonem ab ipſo translatas; Privilegia Summorum Pontificum; Regulas S. Benedicti eorum Ordini adaptatas; Divinum Officium, quod peculiare ipſis eſt, propugnatum; declinantis demum Ordinis ab antiquo Inſtituto cauſſas, ſeriemque enarratam uſque ad annum MDLXXI., quo à Pio V., Pontificio telo confixus, extremam ſenſit ruinam, ob tentatam S. Caroli Cardinalis Archiepiſcopi ſacrilegam mortem: illudque ſervat adhuc ineditum Bibliotheca Ambroſiana. Itaque ex eo conſtat, novo huic vitæ generi nomen dediſſe non Religioſos votis obſtrictos, ſed Laicos Viros, qui in patriam reverſi, in propria domo cum ſuis conjugibus morabantur, & Lanæ opificio intenti, mercaturam modeſtis conditionibus exercebant, nec alia ratione à ceteris ſecernebantur, niſi quòd uniformi veſtium demiſſione, cultuque ſanctarum virtutum, nobile vitæ caſtigatioris exemplum in Urbibus, ac Pagis præſeferebant. Id unum peculiare ipſis erat, quòd ſtatis temporibus in Aulam, propriis ſumptibus comparatam conveniebant, ubi à *Miniſtro*, qui delectus erat, de ſuſceptæ artis incremento ſimul, ac de promovenda ſalute animarum ſermo inſtituebatur; proinde verò communi voce, *Fratres de Convenio* appellabantur; atque hoc titulo vocatum fuit *Primum* Ordinis *Membrum*; quo ſtante, quid quæſo opus erat, ut privatæ vitæ, cui ſatis ſuperque Evangelium prælucebat, diſtinctæ in Capita Regulæ præſcriberentur?

Succeſſit alterum; cùm enim creſcente ſpiritu, aliqui ſtrictioris vitæ deſiderio inflammati, de thalamo maritali deſerendo, & procul à ſe amovendis domeſticis tricis, conſilium animo agitarent, extructæ ſunt Ædes, in quibus ſejunctæ à Viris Mulieres divinis rebus inſiſterent, retento tamen apud utrumque ſexum Lanificii labore, ut propriis manibus victum ſibi pararent, quodque ex negotiatione ſupereſſet, Ordini amplificando impenderetur. Hoc verò inſtitutum, *Secundi* eo in Ordine *Membri* nomen accepit, nec Regulis caruit. Siquidem erectis Cœnobiis ſub *Domuum* titulo, anno MXL., (ut ſecundæ Humiliatorum Hiſtoriæ Scriptor enarrat), proprias ſibi Leges condiderunt ſub *Prælatis* (hoc enim vocabulo dicti ſunt, qui priùs *Miniſtri* nominabantur); atque iis poſtmodum S. Benedicti Regulam addidere, demptis iis, quæ unicè ad Monachos pertinebant. At iſtæ appellari Regulæ minimè poterant, cùm nondum iiſdem Apoſtolicæ Sedis auctoritas acceſſiſſet. Quapropter, cùm ob id à pluribus arguerentur, ad Innocentium III. ſupplices tandem preces porrexere, qui eas ad examen vocatas, atque emendatas confirmavit Bullatis Literis, anno MCCI expeditis. Tunc verò prodiit *Tertium* Ordinis *Membrum*, ætate quidem poſterius, ſed dignitate ceteris antecedens, atque ideò etiam *primum* vocatum; cùm enim antea Laici tantùm, dein Tonſura initiati in Domibus degerent, *S. Johannes de Meda*, primus Sacerdotium in illud induxit, novumque vultum ſuccedentibus annis Ordo recepit, dimiſſa negotiatione, & coactis omnibus Primi, & Secundi Humiliatorum Ordinis Domibus, uni Generali Præfecto, ſeu Magiſtro obtemperare.

Ceterùm, quæ de tradita Humiliatis à S. Bernardo Regula venditantur, atque ad Gallicum Auctorem bona fide ſcripta ſunt, manifeſto errore laborant. Cur enim Regulas peterent ad ſuſceptam vitam ſanctiùs ducendam, ſi ut proximè retulimus, integro ferme ſeculo, ante adventum S. Bernardi ad Urbem Mediolanenſem, deſcriptæ fuerant Leges Secundo perfectiori regendo inſtituto? Adde quòd antiquior illius Ordinis Scriptor, Capite X. apertè ait, eos, qui ad S. Bernardum concurriſſe perhibentur, rectè vivendi normam poſtulaturi, non fuiſſe Nobiles Mediolanenſes ab exilio in patriam reverſos, à quibus Ordo initium recepit; *ex dictis namque*, ut ipſe inquit, *contrarium evincitur*.

Fuit olim in ea ſententia etiam Daniel Papebrochius, qui in Exegeſi Archiepiſcoporum Mediolanenſium (a) tradidit, Nobiles Cives Mediolanenſes, divino Spiritu à S. Bernardo inebriatos, ab eodem ſumpſiſſe formam vivendi in habitu Religioſo, cum ſuis famulis inhabitando, atque ideo appellatos *Fratres S. Bernardi*; eos verò *Fundatores fuiſſe Primi & Secundi Ordinis Humiliatorum*. Contra eum pugnavi in Commentariis ad Hiſtoriam Mediolanenſem Landulphi Junioris (b). Nunc verò, quàm aliena ſit à veritate hæc opinio, tum ea quæ hactenus narravimus, tum quæ ſubſequuntur, abundè docebunt.

Et primò, non levis momenti ad eam refellendam eſſe arbitror altum ſilentium in coævis Scriptoribus Vitæ S. Bernardi, à quibus omnes ipſius res geſtæ Mediolani minutim recenſentur, Humiliatorum verò ne nomen quidem legitur enunciatum, quod certè ad ejuſdem gloriam adnotandum erat, ſi illorum Ordo, citiſſimè in Italiæ Urbibus ac Oppidis propagatus, ut Chronicæ referunt, ab hoc Sancto Abbate Regulas accepiſſet. Fucum nonnullis fecit id, quod à Landulpho Juniore narratum eſt (c), nempe S. Bernardi tempore, prodiiſſe in publicum Mediolani *quamplures purè indutos rudi, & inculta lana, & raſos inſolita raſura*, eoſque acceptos fuiſſe à Populo, *quaſi Angelos* Cœlo demiſſos; credidere namque, in illis, Humiliatos deſcribi. Mihi contrarium ſentienti hæc ipſamet verba diverſos prorſus vultus oſtendunt; Si enim in admirationem rapi Populus debuit, rarum aliquid, nec antea viſum fuiſſe dicendum eſt, quod ipſi offerebatur. At Humiliati, admiſſa etiam recentiori Epocha Gallici Auctoris, qui Annum MCXVII. eorundem origini ſtatuit, Mediolanenſibus familiares jam erant, cùm longa plurium annorum conſuetudine, illorum vivendi normam, atque habitum noſſent; proinde ipſis prodigii loco eſſe non poterat Humiliatorum aſpectus. Quinam ergo fuere? Ut nodus hic faciliùs exſolvatur, recolenda ſunt, quæ ſcribit Gaſpar Antonius Petrina, in Hiſtoria Chronologica S. Bernardi, Italicè edita Taurini anno MDCCXXXVII. Narrat ille (d), ſtatim ac Mediolanenſibus nunciatum eſt, Sanctum Claræallenſem Abbatem, ab Innocentio II. Piſas vocatum, è Gallia in Italiam deſcendiſſe, miſſos Legatos nomine Cleri, Senatus, & Populi, qui eum ad hanc Metropolim invitarent. Occurrerunt iidem Sancto Bernardo, jam in Pedemontanam Regionem delato, atque inter cetera, quæ de repudiando Anacleto Pſeudo-Pontifice, præſtandâque Lothario Regi obedientiâ exponebant, ut faciliorem illum ſuis precibus redderent, id etiam addidere, multos jam Nobiles Mediolanenſes, ejuratis Seculi pompis, nihil aliud ardentiùs optare, quàm ut Monaſticum Inſtitutum ſub optimo ipſius Magiſterio profiterentur. Annuere tunc non potuit Mediolanenſium votis S. Abbas, ſolicitus de itinere ad Piſanum Concilium. Geminam tamen ſcripſit Epiſtolam Clero, & Civibus, atque alteram etiam adjecit ad *Novitios apud Mediolanum converſos*, qui ut factis teſtarentur Mundi contemptum, *griſeum* induerant habitum, ac crinem omnem præciderant, ut refert Landulphus. En igitur qui forent ii, quos Mediolanenſis Populus, tanquam rem inſolitam, & *quaſi Angelos* mirabatur. Nondum hæc Civitas viderat Ciſtercienſium Cœnobia, ut contra Baronium laudatus Auctor cum Ughello tuetur; *Novitii* enim, ad quos ſcribebat Sanctus Bernardus, antequam Charævallenſe Monaſterium prope noſtram Urbem con-

(a) Ante Tom. VII. Maji num. 116.
(b) Tom. V. Rer. Italic. col. 513.

(c) Ibidem.
(d) Ad Annum 1134. num. 323.

conderetur, Nobiles ii erant Mediolanenses, qui adhuc in propriis versantes domibus, abjecto capitis ornamento, laneaque amicti veste, ad amplectendam Cisterciensem disciplinam sese erudiebant. Addo ego, ex ipsis *griseis*, quas induerant vestibus, manifestè conjici, eos ad Cisterciensem familiam pertinuisse; siquidem, teste Jacobo de Vitriaco in Hist. Occident. (e) *primi Cistercienses nigrum habitum in griseum commutavere*, adeout passim *Grisei Monachi* appellarentur (f). Itaque procul dubio ii, quos Mediolanensis populus quasi Angelos excepit, fuere Candidati Ordinis S. Bernardi; proinde illos malè cum Humiliatis confudere, qui rem intimiùs minimè perpenderunt.

Video quid objici possit, ut saltem Tertio Humiliatorum Ordini traditam à S. Bernardo Regulam fateamur, testimonium nempe Galvanei Flammæ, quod retulit quoque Pagius ad annum MCXXXIV. (g), in hanc sententiam, Puricelli auctoritate pertractus „ Nobilis Vir Guido, & Capitaneus Portæ „ Orientalis, fuit specialis adjutor Beati Bernardi „ in fundando Monasterio de Charavalle juxta Me- „ diolanum, de divitiis ejus anno Domini MCXXXV. „ &c. Et iste Guido Tertium Ordinem *Fratrum de* „ *Convenio S. Bernardi* in porta Orientali constru- „ xit, in die S. Vincentii, quem Innocentius III. con- „ firmavit, & ab Innocentio III. dictus est *Ordo Ter-* „ *tius*. Isti Fratres de Convenio fundaverunt Ordi- „ nem Fratrum Humiliatorum, & ipsum visitabant. At hæc, si conferantur cum relatis superiùs Chronicis, aliisque apud Comitem Constantium de Abdua, infra laudandum, ægrè fidem invenient. In altera enim à Fratre Hieronymo Torgio conscripta, anno MCCCCXXI. Cap. XXV. hæc jacent: „ Innocentius „ Papa III. tradidit Ser Guidoni de Porta Orientali „ Mediolani, & sociis suis Regulam Fratrum primi „ Membri Ordinis, anno Domini MCXCIX., ut de- „ notat Frater Bonvicinus de Ripa; (florebat is Seculo XIII. clarus pietate, & scriptâ sui Ordinis Historiâ, quam tamen frustra quæsivi). Attamen, quis facilè credat, Guidonem, qui S. Bernardo Mediolani moram trahente anno MCXXXIV. Capitaneus erat Portæ Orientalis, adeòque vir ætatis jam confirmatæ, illum eundem esse, qui sexaginta quinque post annos Romam iter suscipiens, approbatam primi Ordinis Regulam ab Innocentio recepit? Itaque opinari fas est, duos extitisse Guidones, alium patriæ militantem, & in condendo Charævallensi Cœnobio divitiis suis S. Bernardo adjutorem; alium inter Humiliatos Deo dicatum, & Sanctitatis famâ conspicuum, qui Seculo incœpto sequente, approbatis à Summo Pontifice Regulis omnibus, confirmatoque auctoritate Apostolica Ordine suo, ejusdem *Fundator* est appellatus. Utrosque in unum miscuit Flamma, similitudine nominis fortasse deceptus, sicuti etiam *Fratres de Convenio* cum Cisterciensibus, qui verè dicebantur *Fratres S. Bernardi*.

Multò minoris apud me ponderis est Documentum aliud Puricelli, à Pagio pariter ibidem adjectum in hæc verba: „ S. Bernardus venit Mediola- „ num, & ibi multis miraculis claruit, & Monaste- „ rium construxit, à quo quidam Magnates & No- „ biles Cives Mediolani, divino Spiritu inebriati for- „ mam vivendi in habitu Religioso, cum suis famu- „ lis habitando, sumpserunt. Fuit ergo *S. Bernar-* „ *dus hujus primus Fundator*. Unde Fratres Tertii „ Ordinis hujus vocantur hodie alicubi, *Fratres San-* „ *cti Bernardi*. Manserunt autem sic Fratres Ordi- „ nis hujus per se in habitu Religioso per annos „ LIV. (LXIV.), priusquam concessa eis esset Re- „ gula ab Ecclesia Romana. Anno autem MCXC- „ IX. penultimo die Maji, data fuit eis Regula à „ Domino Papa Innocentio III. Quare sciendum est, „ quòd Fratres tertii Ordinis hujus fuerunt Funda-

(e) Cap. XIV.
(f) Vide Ducang. in Glossar. verbo *Ordo Griseus*.

A „ tores Primi & Secundi Ordinis Humiliatorum. „ Ita scriptum reperiri, ait Puricellus, ante Privilegiorum Ordinis Humiliati exemplaria manuscripta Metropolitanæ Mediolanensis Bibliothecæ. Verùm quot scateat erroribus hæc brevis Historia, ex hactenus dictis evinci potest. Qui forent ii Nobiles Mediolanenses, qui divino inebriati Spiritu, habitum moresque induerant, Angelicam Populo speciem ingerentes, paulò ante jam designavimus. Nunc differendum est, quî fieri possit, ut *S. Bernardus primus* hujus *Ordinis Humiliatorum Fundator* dicatur? Mirum mihi est, ex tot ejusdem Scriptoribus neminem à me repertum, qui in descriptis historiis verbum ullum de hoc Sancto Abbate, tanquam de Patre suo exaratum reliquerit: Mirum, quòd dulcissimus Præ-
B sul Bernardus hosce Filios, Institutione sua ac Regulis efformatos, Orphanos veluti in ipsis cunabulis ita deseruerit, ut nullam, ad eos in tradita disciplina promovendos, Epistolam dederit, ac ne quidem alicubi in Operibus suis, quæ *de Humilitate* fusè conscripsit, *Humiliatorum* nomen protulerit? Præterea, cùm certum sit, emendata, immutataque fuisse ab Innocentio III. nonnulla in Regulis hujus Ordinis eidem porrectis, cui unquam persuasum erit, censuram hanc adhibiturum Innocentium, si tantus Præsul, tantique in Ecclesia nominis illas dictasset? Proinde firmum atque inconcussum habendum est, quod etiam Humiliatorum Historici tradunt, vivendi normam non à S. Bernardo iis fuisse indictam, sed ex variis Sanctorum Patrum religiosis Legibus de-
C cerptam conflatamque, potissimùm verò ex S. Benedicti Regula, quam demum quoque amplexi sunt, demptis iis, quæ ad Institutum suum minimè pertinebant. Id expresè refert Auctor Chronici Humiliatorum conditi anno MCCCCXIX., Capite namque XVI. ita scribit: „ A principio sui novi Ordinis „ (nempe Secundi), bene licuit eis ex pluribus Re- „ gulis novam Regulam compilare; sed eam, quoad „ usque ab Apostolico fuisset confirmata, non intitu- „ lare, nec vocare *Normam* decebat. Veruntamen „ nemo de Ordine nostro facit, nec meo tempore „ fecit professionem, ut sub Regula S. Benedicti, ut „ faciunt Monachi Nigri, & Fratres Montis Oliveti, „ sed sub Regula hujus Congregationis, scilicet hu- „ jus Ordinis, faciunt professionem. „ Vides hìc nullam de Clarævallensi Abbate mentionem fieri, quam-
D vis de principio novi Ordinis sermonem instituat! Quòd verò ejusmodi Ordo Fratrum de Convenio in suo ipso stemmate tutelarem gestaverit hunc Sanctum Abbatem, appellatique alicubi sint *Fratres Sancti Bernardi*, ut apud Pagium profitetur Puricellus, id ex alio titulo derivatum credere possumus, puta, ob singularem reverentiam erga Sanctum eum Præsulem, cujus admirandam Sanctimoniam ipsimet coram in hac Urbe conspexerant; ob Templum aliquod suis in Cœnobiis eidem dicatum, à quo vulgus illos vocaret *Fratres S. Bernardi*, quemadmodum etiam præsenti seculo Fratres Ordinis Minimorum passim Mediolani audiunt *Fratres S. Anastasiæ*, Minores Observantes *Fratres S. Angeli* &c., à nomine videlicet tutelarium Sanctorum, in quorum honorem conditæ sunt Ædes
E sacræ, Monasteriis adnexæ; denique ob singulare aliquod, invocato S. Bernardi patrocinio, beneficium ab Ordine acceptum.

Remanet jam inquirendum, qua verè ætate Humiliatorum Ordo prodierit. Ut brevibus agam, non recedendum arbitror ab eo anno MXVII. quem ambæ Chronicæ memoratæ, aliique antiqui Scriptores assignavere. Ad hoc fidentiùs statuendum, solida basis est Exemplar Chartæ veteris, quam à se, pluribusque aliis sui Ordinis Fratribus, visam lectamque, testatur Primus Humiliatorum Historiæ Scriptor, Capite X., in qua describebatur emptio prædii vitibus consiti, facta à *Goffredo Crippa* nomine *Domus* *Bray-*

(g) Crit. in Annal. Baronii num. XV.

Braydæ, in loco qui dicitur *Roncus*, eamque in publicas tabulas retulerat Creſcimbenus de Guidonibus anno MXXXVI. die V. Januarii. Jam ergo eo anno erecta erat *Braydæ Domus*, quæ poſtmodum totius Ordinis veluti Metropolis fuit. Ex ſuperiùs verò relatis diſcimus, nova hæc Cœnobia, quibus nomen *Domus* inditum fuit, inſtituta non fuiſſe, niſi, cùm calentibus divinarum rerum fervidiori amore animis, cœpit Secundus Ordo rigidiorem vitam complecti. Itaque credendum eſt, annorum aliquot ſpatium interfluxiſſe, ut ſua quoque decurreret ætas primævo inito Inſtituto, religioſos mores colendi privatis in Domibus, Lanæ texturam unà cum ſuis Conjugibus exercendo. His autem admiſſis, quæ congrua videntur humanis rebus, à parvis ad magna, per intervalla tendentibus, facilè calculus colligetur, optimè hujus Ordinis exordia ad illum annum referri. Præterea ſi Hiſtorias conſulamus, nullum aptius tempus, quàm Henrici I. adſcripti Sanctis Imperium, accommodari poteſt exilio, quod Inſubres Nobiles pertulere. Aſſueti namque Itali per annos quamplures, Regibus ex Natione ſua delectis ſubjici, ægrè ferebant priſtinum Germanorum Cæſarum jugum. Id expertus eſt ipſe Henricus, qui anno MIV. Italiam ingreſſus, cùm fracto Ardoino Eporediæ Marchione, aſſumpto in Italiæ Regem à Langobardis Proceribus, Papiæ degeret; excitato in Urbe illa tumultu, injici Palatio ſuo ignem à Civibus ſenſit; quapropter miſſa ad coërcendum furorem militum manu, multa millia rebellium juſſit interfici gladio, omnibus ſimul Ædificiis exuſtis, ut Libro VI. Ditmarus narrat. Non ideo tamen deſtitit Ardoinus infeſta contra Henricum vexilla explicare, quin imò nova clade perculſus ab eodem, anno MXIV., quo Romæ Imperii coronam ſuſcepit, poſt illius in Germaniam reditum, arma iterum movit, ſed ab Arnulphi Mediolanenſis Archiepiſcopi, pro Henrico ſtantis, exercitu deterritus, Regno ſe abdicans, Fructuarienſe Monaſterium adiit, ubi etiam anno eodem ſuſcepti belli MXV. nimio animi dolore confectus interiit. Hac occaſione veroſimillimum eſt, Henricum Ardoini fautores, inter quos quamplures Mediolani, atque aliarum Urbium Nobiles Viros extitiſſe facilè quiſque credet, ne ultra quidquam conjurationum contra ipſum auderent, exules in Germaniam propuliſſe. Nec alio meliori nexu jungi poſſunt, quæ ſupra narravimus, quàm ſi dicamus, anno depoſiti ab Ardoino Regni, pulſos fuiſſe in exilium Inſubres Rebelles, ibique poſt longam duorum annorum moram anno MXVII., ad ſanctiorem frugem revocatos, per aliud biennium rudimenta Ordinis Humiliatorum poſuiſſe, donec perſpecto egregio Chriſtianarum virtutum exemplo, libertate à piiſſimo Cæſare donati anno MXIX. in patriam redirent, ubi religioſam in propriis Domibus vitam duxere, uſque ad annum MXXXIV., quo Secundus Ordo cœpit Cœnobia conſtruere, legibus etiam ſibi non multò poſt indictis, quemadmodum in memoratis Chronicis legitur. Reliqua ſpectantia ad Tertium Ordinem, anno MCXIX. à S. Johanne de Meda Sacerdotii honore diſtinctum, cùm minùs obſcura ſint, illuſtrari non indigent.

Hæc præfari debui, non ut Hiſtoriam Humiliatorum contexerem, ſed ne ſicca narratione referrem editum primò in hac Urbe Ordinis ejuſdem *Breviarium*; nec inutilia ea fuiſſe arbitror, cùm hinc emendari poſſint, quæ poſtremus Auctor Gallicus, alieno, haud ſatis fideli, teſtimonio fretus, de Humiliatorum initiis excogitavit. Itaque præſenti anno prodiit Horarum Canonicarum Codex, juxta Humiliatæ Congregationis ritum, illiuſque edendi Auctor fuit *Philippus de Sanctis*, ex Vicoboldoni Humiliatorum Familia, qui pudori ſibi ducens, plenâ jam Typographis noſtra Urbe, à Fratribus ſuis exæſas adhuc laceraſque chartas, calamo exaratas, manu

A verſari, ſolumque Ordinem iſtum in recitatione divinarum precum eo beneficio carere, quo ceteri, ut ipſe ait, in ſacra librorum ſupellectile prælis impreſſa, uſque ad delicias affluebant, ad *Stephanum Nottium* in eodem Ordine Sacræ Theologiæ Magiſtrum, Artium, Juriſque Pontificii Doctorem, & S. Trinitatis Mediolani Præpoſitum confùgit, evicitque, ut multo labore ac lucubrationibus, quotidianarum Orationum, ad Chorum ſpectantium Ordinem, quem *Breviarium* vulgò nuncupant, ſpectata Majorum ſuorum conſuetudine, ac luſtratis temporum ſuperiorum manuſcriptis libris inſtrueret, & rubricis ornaret. Illud autem elegantibus Zaroti characteribus excuſum dicavit *Reverendiſſimo in Chriſto Patri Jacobo Landriano, Decretorum Doctori eximio, Dei gratia Humiliatorum Ordinis Generali Magiſtro*. Quis primus Officium hoc Divinum, Humiliatis peculiare condiderit, Puricellus indicat, Sanctum nempe Johannem de Meda; ſed non omnibus commune id fuit; Mediolanenſia enim eorundem Cœnobia Ambroſiano utebantur, ut ritum ſervarent in hac Urbe indictum etiam Regularibus, ut alibi à me comprobatum eſt teſtimonio Sancti Caroli Borromæi (h). Alexander IV. datis ad eoſdem Literis anno MCCLVII. ab hac lege illos exemit, juſſitque ut proprium Ordinis recitarent; idque à Monialibus retentum eſt, etiam poſt extinctam à Pio V. religioſam hanc Fratrum Societatem. Verùm anno MDCXXXI. perſuaſere ipſis nonnulli, futilibus argumentis ducti, ut abjecto proprio, Romanum amplecterentur. Obſtitit impigrè Puricellus, delatoque ad Cardinalem Archiepiſcopum Federicum Borromæum judicio, is eodem anno MDCXXXI. Paſtoralem Epiſtolam edidit, quam utpote multa eruditione conſperſam, hìc latinè redditam ſubdo.

„ Dilectæ in Chriſto filiæ. Ad aures noſtras pervênit, aliquorum impulſu, qui vana & falſa „ obtendentes, id etiam inter cetera affirmavere, „ noſtram hac in re interceſſiſſe voluntatem, dimiſ„ſum à vobis fuiſſe Breviarium conſuetum, pro„ priumque Ordinis veſtri. Cùm tamen nunquam „ tale prorſus ſenſerimus, muneris noſtri eſſe duxi„ mus, mentem noſtram ampla declaratione vobis „ patefacere, ſimulque ſuadere, ut veſtrum iterum „ Breviarium in uſum priſtinum revocetis. Quod „ ſpectat ad veſtrum Ordinem Religioſum, nobis „ quidem ſemper diſplicuere perverſi mores, atque „ corrupta diſciplina eorum, qui ab ipſo degenera„ bant; nunquam tamen antiqui, ſancti, & appro„ bati ritus ejuſdem, inter quos numeramus illum „ proprii veſtri Officii Divini. Poſtquam diligenter „ perlegerimus diverſas Chronicas MStas hujus Or„ dinis, poſt inſpecta varia ejuſdem Breviaria, etiam „ ipſa multo jam à tempore calamo exarata, præter „ tot alia exemplaria pluribus vicibus typis edita, „ certò ſcimus, illud perſeveraſſe uſque ad noſtram „ ætatem, jam à multo tempore ante annum Domi„ ni MCC. incœptum, ita ut rationi conſonum ſit „ credere, inductum illud fuiſſe à S. Johanne de Me„ da, per emphaſim dicto *Presbytero*, eo quòd ipſe „ primus in Ordine Sacerdos fuerit, quemadmodum „ etiam Auctor extitit tertii atque inſignioris ejuſ„ dem membri; obiit autem hic Sanctus anno MC„ LIX., floruitque circa annum MCXIX. Præterea „ nobis conſtat, in Regula, quam compactam ex „ illa S. Benedicti, propriam Ordinis ſibi fecere, „ & quam etiam poſtremò vigere voluerunt, (cujus „ exemplar MStum, & ſatis antiquum nos vidimus) „ eundem ritum expreſsè deſcribi ſub nomine Officii „ Canonicorum; ita enim in ipſa Humiliati appel„ lantur. Hinc ſequitur, illud jam antiquitus appro„ batum fuiſſe non minus, quàm Regulam ipſam, „ quæ procul dubio Brevibus Literis Apoſtolicis con„ firmata eſt à diverſis Summis Pontificibus. Primò „ illam

(h) Diſſertatio Hiſtorica ad vindicandam veritatem &c. pag. 24.

„ illam approbavit Innocentius III. anno MCCI. aliquam ejusdem partem immutans, verùm quoad Officium ita se continuit, ut nullum inde apicem detraxerit, intactum relinquens; imò jussit, ut etiam à Fratribus Secundi Membri adhiberetur, sicuti jam antea in usu fuerat apud Fratres Tertii, ab eo usque tempore, quo Membrum istud initium duxit à supradicto S. Johanne. Confirmavit subinde illam Honorius III. anno MCCXIX., & MCCXXVI., post ipsum Gregorius IX. anno MCCXXVIII., & Innocentius IV. anno MCCXLVI., Nicolaus IV. anno MCCLXXXVIII. & per subsequentia tempora diversi alii Summi Pontifices, ut ex memoratis Chronicis constat. Præterquamquod in Bibliotheca, quam S. Carolus Prædecessor noster, & Consanguineus dono dedit Capitulo Metropolitanæ nostræ Ecclesiæ, collecta & optimè scripta exemplaria leguntur Privilegiorum, & Breviuum Literarum, de quibus mentionem fecimus, unà cum aliis permultis ejusdem Ordinis. Quinimò Alexander PP. IV. admonitus intra Diœcesim nostram Mediolanensem Humiliatos diversimodè ab aliis sui Ordinis Fratribus, & contra præscriptum Regulæ perseverare in usu nostri Breviarii Ambrosiani, expeditis Bullatis Literis anno MCCLVII. præcepit, ut ipsi etiam adhiberent proprium Humiliatorum, & in recitatione divinarum precum sese conformes cum ceteris alibi degentibus redderent. Hoc ipsum Breviarium postmodum denuò emendatum, prima vice impressum fuit anno MCCCCLXXXIII., ac subinde annis MDIV., & MDXXXV.; sed majori diligentia repurgatum, editumque fuit anno MDXLVIII. utque emendationes factæ confirmarentur, non defuit Breve Apostolicum Pauli III. cum aliquibus Epistolis Cardinalis Johannis Moroni, tunc Ordinis Protectoris. Anno tandem MDLXVIII. Pontifex Pius V. in favorem Breviarii Romani tunc denuo reformati, bullatas Literas edidit, quibus omnia prorsus Breviaria inhibebat, nisi in usu antea fuissent per CC. annorum antiquitatem; atque intra montes, in quibus nostra Italia comprehenditur, declaravit, elapsis tribus mensibus ab hujus Brevis Apostolici emanatione, cuncta illa Breviaria præter Romanum, adeò vetita esse, ut nullius momenti forent, neque sufficerent ad implendum onus, quod alicui incumberet recitandi Officium Divinum. Prælatis autem, etiam Ordinariis Provinciarum, præceptum injunxit tanto rigore, ut si negligentes ea in re fuissent, certè ipsi quoque lethalis culpæ rei forent, tanquam participes gravis peccati eorum, qui, cùm Officio Divino obstringerentur, nihilominus post tempus à Summo Pontifice præfixum, minimè debito suo satisfaciebant, adhibendo ea Breviaria, quæ ipse inhibuerat. Ita igitur disposuit Pius V. Verùm non ideo abstinuere ab usu Breviarii sui Fratres Humiliati, qui tamen perduravere in Religiosis suis Domibus usque ad annum MDLXX. Pariter non destitere Moniales, etiamsi jam ab eodem anno MDLXVIII. ab eodem Pio V. subtractæ fuissent à Regimine suorum Fratrum, & assignatæ illi Prælatorum, qui Ordinarii erant Locorum. S. Carolus postea (ne hic mentionem faciamus de aliis Episcopis), qui tunc, non solùm Ordinarius Præsul erat istius nostræ Provinciæ, & Diœcesis, nec non munitus amplissima auctoritate Apostolica, sed etiam Protectoris officio fungebatur, atque insuper peculiari Decreto Delegationem acceperat ob reformandum Ordinem Humiliatorum; proinde verò arctiùs obstringebatur perversos usus evellere; nihilominus ipse, quamvis plenè conscius (sicuti procul dubio credendum est) Brevium Literarum Pii V., nec non retenti usus Breviarii Humiliati, atque oneris suæ conscientiæ, quoad vixit, (vixitque usque ad annum MDLXXXIV.) nunquam obstitit ea in re ipsis Fratribus, aut Monialibus; quando si obstitisset, quid arcere illum poterat ab exigenda saltem à Monialibus ipsi subditis obedientia? Quando autem eidem jubenti Fratres non paruissent, constaret nobis saltem de contumacia eorundem in re tam gravi, tantique momenti, & notoria, cujus tamen nullum reperitur vestigium, aut mentio. Hinc igitur tenendum id est, tanquam res illis temporibus evidenter manifesta, & certa, Breviarium Humiliatum minimè vetitum fuisse, sed potiùs permissum ab ipso Summo Pontifice Pio V. in iisdem Bullatis Literis, ratione antiquitatis tam celebris, tamque approbatæ Humiliatorum Breviarii, quemadmodum superiùs narravimus. Ob parem causam igitur Nos quoque nunquam in animo habuimus prohibere, ne ullum Cœnobium nostrarum Monialium Humiliatarum, & præcipuè vestrum (scribebat enim Priorissæ Monasterii S. Mariæ Magdalenæ ad Circum Mediolani, suisque Monialibus) frueretur singulari hac sua hæreditate, quæ testis etiam ipsa est, & indicium certissimum antiquæ nobilitatis Ordinis Humiliati. Certò certiùs videtur tanto magis opportunum, & laude plenum, vobis Monialibus illud retinere (præter causas communes cum tot aliis Religiosis Ordinibus, qui proprium habent Officium), quanto miserabiliùs Fratres ob culpam contemptæ Regulæ, quam professi fuerant, ab ea tandem in extremam ruinam decidêre, ad exemplum perpetuum, & clarissimum documentum omnibus omnino Regularibus Ordinibus, quantacumque auctoritate atque amplitudine excellant, perenni Sancti sui primævi Instituti ac Regularum cultu, cavendum esse, ne in æquale infortunium, ac fortasse etiam pejus ipsi quoque delabantur; cùm tamen Ordo vester Humiliatus, quamvis in Fratribus jam extinctus, vivat, floreatque etiam hoc tempore in vobis Monialibus hujus Cœnobii, cum tot aliis Ordinis ejusdem. Quandoquidem verò, postquam vobis dilucidè innotuit, quæ nostra esset vera voluntas, non dubitastis ad intermissum vestrum Breviarium iterum vos reducere, Nos factum certè approbamus, vobisque demum benedictionem impertimur.

„ E Palatio nostro Archiepiscopali die X. Aprilis MDCXXXI.

FEDERICUS CARD. BORROMÆUS.

Exemplar hujus Epistolæ inseruit Puricellus suis *Humiliatorum monumentis*, propria manu descriptum eodem anno ac mense, nempe die XXVIII. Aprilis, ut perennis extaret memoria propugnati, confirmatique Divini eorundem Officii.

STEPHANUS NOTTIUS.

Stephanum Nottium, seu *de Nottis*, vidimus sedulam impendisse operam, ut Canonicæ preces, quæ *Breviarium* appellantur, juxta Ordinis sui præscriptum, numeris omnibus absolutæ prodirent. Alterum ipsæ sacræ Eruditionis, fructusque animarum laborem suscepit, Tractatum nempe de Jubilæo, quem inscripsit *Opus remissionis à pœna, & culpa*, illumque edidit Mediolani anno MD. Præcesserant alii in hisce rebus explanandis eodem illo Seculo, videlicet Johannes ab Annania currente Jubilæo anni MCCCCL., & Felinus Sandeus in altero anni MCCCCLXXV. Idem argumentum pleno volumine in subsequente Jubilæo complexus est *Stephanus Nottius*, non tam dubia omnia exsolvens, Juris Canonici, & Sanctorum Patrum auctoritate; sed etiam modum edocens, quo percipi à Christifidelibus posset amplissima hæc Apostolicæ Sedis Indulgentia. Dicavit lucubrationem hanc suam *Reverendissimo in Christo Patri Domino Domino Johanni Antonio de Sancto Georgio, dicto de Placentia, Civi Mediolanensi, aliàs Ecclesiæ S. Ambrosii Præposito, Juris utriusque Doctori*,

ctori, *& Interpreti Clarissimo*, *nunc Cardinali Alexandrino dignissimo*. In Epistola nuncupatoria causam enunciat, cur illum in Patronum delegerit, inquiens: „ Posteaquam tua Reverendissima Dominatio, cùm esset in minoribus, Papiæ legeret solemniter & ordinariè de mane Decretales Epistolas, & ipse in eis studendo tunc operam darem, & tandem divina bonitate suffragante, per tempus à canonibus statutum, ipsarum literarum studium consumpsissem, volens, ut fieri solet, in eadem Canonica facultate examen ingredi rigorosum, tuam adivi præstantissimam dominationem, eam deprecando, ut me tali in examine sub alis suis habere dignaretur. Quod quidem effecit tua mirabilis bonitas, & me, tali finito examine, Insignibus Doctoreis communivit, ac ornavit. Et propterea te Reverendissimum Dominum, in Dominum meum observandissimum semper habui; & si quis ex doctrina, qua proficere Dei gratiâ curavi, fructus nasceretur, tuo altari illum offerre peroptavi, ut inde puritatem reciperet, ac incrementum &c. „ Rogat subinde illum, ut Præceptoris munere adhuc fungatur, emendans ea, quæ in hoc libello censuram mererentur. Acceptum fuisse memoratum Opus Doctis Viris inde colligo, quòd, cùm elapsis septuaginta tribus annis Mediolani imprimeretur *Commentarius in Leviticum*, alibi jam excusus, celebris Martini Azpilcuetæ Navarri, ubi *de Jubilæo*, *& Indulgentiis* amplè differitur, adjectum fuit in calce compendium hujus Libri, sub hoc titulo: *Anni Jobelæi brevis explicatio*, *contexta à Stephano Nottio*, *Theologiæ & Juris Canonici Doctore*. Post studia Ticini acta sub tanto Magistro, Mundo valedixit, professus Ordinem Humiliatorum in Domo Braydensi, ibique doctrina morumque honestate adeò præluxit, ut primò Santissimæ Trinitatis in Suburbio Portæ Comensis, dein in Domo de Carugate ejusdem Ordinis & Civitatis, constitutus Præpositus fuerit; hoc enim postremum adnotatur in calce Libri *de Jubilæo*, quem vulgavit anno MD. Philosophicis etiam disciplinis ad modum instructum fuisse testatur Proœmium, à Samuele Cassinensi additum Opusculo Stephani Burlifer, seu Brulifer Doctoris Parisiensis *De Formalitatibus* juxta Scoti doctrinam, quod Mediolani unà cum suis interpretationibus idem Samuel imprimendum curavit anno MCCCCXCIV. In eo namque per Dialogum colloquentes inducit *Hieronymum Landrianum* Ordinis Humiliatorum Generalem Magistrum, & *Stephanum Nottium*, adhuc illo anno in Domo Sanctissimæ Trinitatis Præpositum; nec aliud quidquam in Codicibus eorum temporum de hoc Scriptore commemoratum inveni.

De *Jacobo Landriano* Generali Humiliatorum Magistro, cui dicatum est hoc *Breviarium*, mentio fit in manuscriptis eorundem Chronicis apud Comitem *Constantium de Abdua*, Equitem nobilitate, prudentia, atque eruditione in nostra Urbe clarissimum, in hæc verba: „ Decimus nonus (Generalium Magistrorum, qui creari cœperunt anno MCCXLVI) Frater Jacobus de Landriano, Præpositus Vicoboldoni, canonicè electus fuit anno Domini MCCCCLXIX., qui ad totius Capituli generalis postulationem, à Summo Pontifice ad vitam confirmatus, postea anno Generalatus sui decimo septimo (incœpto) decessit, quod est anno MCCCCLXXXV. die octavo Novembris, & fuit Doctor. De *Hieronymo* quoque *Landriano*, quem proximè à Samuele Cassinensi memoratum vidimus, ista leguntur in Additamentis Fratris Octaviani Pizii ad præcedentem Humiliatorum Historiam, apud eundem Comitem: „ Vigesimus (Magister Generalis) Frater Hieronymus de Landriano electus fuit in Generalem, & stetit Magister Generalis per annos triginta sex, vel potiùs à Papa Eugenio fuit factus Generalis, & fuit Doctor. Multas obivit Legationes Mori, Mediolani Ducis (Ludovici Mariæ), & à Maximiliano Duce Mediolani in Senatus Præsidem constitutus est, & in locum Ducis erat. Romam profectus est de anno MDXIX. & omnes Præpositi Ordinis, ibique Capitulum Generale celebratum est, in quo Capitulo per Leonem X. Pontificem confirmatus est in Magistrum Generalem. Fuit nimis potens, & erat Præpositus Sancti Abundii Cremonæ. Decessit anno MDXXV. undecimo Februarii. „ Nobilem ejusdem Familiam pluribus laudat Morigia, Libro tertio Historiæ Mediol. Cap. VI.

DIONYSIUS NESTORIUS.

Nestoris Dionysii Novariensis, ex Ordine Minorum, *Dictionarium* hoc anno Mediolani impressum fuit, primamque hanc editionem ignoravit Lazarus Augustinus Cotta, qui in suo Novariensi Museo Venetam solùm anni MDVI. refert. Ab Avvogadra illius Urbis Patricia Familia genus ab illo ductum fuisse, tradit idem Cotta, sed de illius ætate prorsus se incertum fatetur. Cùm tamen in Veneto Codice hæc legisset: *Habes peritissime Lector Nestorem tuum*, *antiquum*, *decrepitum*, *moribundum*, *jam jamque ad interitum properantem*, *operâ*, *industriâ*, *& exactiori diligentia Johannis Taurini*, *juvenem &c.* arbitratus est, statuendam eam esse circa annum MCCCC. Plurimùm tamen deceptus fuit, cùm, quæ de libro in senectutem & cariem vergente ob exemplarium inopiam Typographus scripsit, ad remotos Auctoris annos traduxit. Præclarum hac in re testimonium profero Michaëlis Ferni Mediolanensis, qui in Epistola prævia Orationibus *Johannis Antonii Campani*, Latinæ Linguæ ac Literis gratulatur, quòd excusso veteri squalore ac situ, in pristinum tandem fastigium, lumen, auctoritatemque revectæ fuerint, ac subinde insignes Viros enumerans, qui erigendis iisdem ingenium & calamum porrexere, inter eos, quorum sudoribus iterum floruit Latinæ linguæ antiquum decus, hos nominat, *Vallam*, *Tortellium*, *Domitium*, *Varrinum*, *Sypontinum*, *& unum postremum Nestorem Dionysium*, *Virum Religione spectatum*. Istorum namque, ut ipse ait „ fuit in inquirendis & Grammaticæ, & pudicæ elocutionis præceptis, & interpretandis abstrusis poëtarum sensibus, diligentia tanta, quanta ne major quidem ab ipsis rei latinæ auctoribus impensa. „ Posterior igitur erat ætate Nestor Scriptoribus, qui Seculo XV. jam adulto, ac etiam senescente viventes, susceptum restituendi latini sermonis munus impleverant. Verùm quid aliena testimonia sectamur, cùm ipsum Nestoris opus Mediolani editum, hæsitationis omnis nodum abrumpat? Siquidem in fronte gerit Exametrum Carmen, quo librum hunc suum Auctor dicavit *Illustrissimo Principi Ludovico Sfortiæ*, Johannis Galeatii ex fratre Nepotis nomine, Imperii Mediolanensis habenas moderantis. Raritas autem exemplarium primæ hujus Editionis, & consuetudo, quæ apud Typographos postmodum inolevit, expungendi in nova librorum impressione veteres nuncupatorias Epistolas, in causa fuit, cur patens olim veritas, subsequentibus seculis, dubiorum caligine obruta laboraret. Acceptum adeò fuit latinam profitentibus linguam *Nestoris Vocabularium*, ut avidè illum arripuerint præla, & plures, etiam ante annum MDVI. à Cotta memoratum, editiones curaverint. Ex iis, quæ mihi innotuere, subsequuta est Mediolanensem altera Guilielmi de Tridino anno MCCCCLXXXVIII. (i) Parisiensis anno MCCCCXCVI. (l), Veneta eodem anno (m), & Argentinensis anno MDII. (n). Summa etiam laude ob literariam hanc curam donatus est Auctor à doctis Viris,

(i) Giorn. de Letter. Ven. Tom. X. pag. 250.
(l) Orland. Orig. della Stampa.
(m) Maittaire Annal. Typograph.
(n) Ducang. in Præfat. ad Glossar. num. LI.

ris, quorum nomina in Novarienſi Muſeo recenſuit Cotta. Unum ego Matthiæ Martinii præconium ſeligo, ut qualecumque hoc grati animi donum reddam *Neſtori Dionyſio*, qui typis noſtris gloriam tribuit edendi prima vice hanc magis expurgatam à vetuſta barbarie regulam latini ſermonis. Vocat igitur ille hunc Auctorem (o) „ Virum ſanè quàm doctiſſimum, qui *vocabula ſuis locis collocata*, ante Calepinum conſcripſit. Ita nuncupat Dictionarium ordine Alphabetico conſcriptum, breve quidem, „ ſed pereruditum, in quo ſomnia Catholici, & „ Ugutionis (ſic enim Scapham Scapham, ligonem „ ligonem appellitant) prope omnibus paginis redarguit, & allegatis teſtimoniis fidem facit, ſe non „ tam veteres Grammaticos & Criticos illos melioris „ notæ, Servium, Donatum, Priſcianum, & ſimiles gnaviter, & cum accurati cujuſdam judicii „ vigore evolviſſe, ſed & claſſicos Scriptores, Hiſtoricos, Poëtas, & Oratores haud ſegniter perluſtraſſe &c. „ Evulgato tamen egregio Ambroſii *Calepini* labore, in oblivionem abiit Neſtoris labor, & nomen.

ANNO MCCCCLXXXIV.

MARIUS PHILELPHUS.

M*arii Philelphi Epiſtolarium*, hoc anno Mediolani editum fuit. Hunc librum manu exaratum Auctor ipſe dono tranſmiſerat ad Ludovicum Mondellum Mediolanenſem, Seraphici Ordinis Theologum ac Doctorem; utque fideliùs rem ageret cum Amico, à quo rogatus fuerat, ne alteri quàm ſibi Scriptionis illius copiam faceret, autographon ipſum propria manu conſcriptum liberali munere indulſerat, nullo prorſus apud ſe, ad peracti laboris memoriam ſervato exemplari, quemadmodum Marius ipſe teſtatur in Epiſtola huic Operi præfixa, & data *ex Urbino VI. Idus Februarii, anno MCCCCLXXVII.* Cùm verò tertio poſt anno ſublatus è vivis fuiſſet Marius, conſilium animo volvere cœpit Mondellus doctas haſce Amici reliquias domeſticis tenebris eripiendi, vulgandique publicis typis, ut honorem hunc ſaltem mortuo rependeret, à quo vivente adeò ſe dilectum ornatumque ſingulari hoc benevolentiæ indicio conſpexerat. Scripſit igitur ad Octavianum Ubaldinum Mercathelli Dominum, & Ducis Urbini Germanum, eidem propoſitum ſuum aperiens, quo *Marii Epiſtolarium* prælo ſubdere meditabatur, in regia Pariſiorum Urbe „ ut in loco totius Orbis eminentiori, inter tot Academias, inter tot Sapientiſſimos Viros, ab omnibus Marius „ etiam functus & coleretur, & admirationem reciperet; „ ſimulque rogans, ut per eam, qua olim cum Mario conjunctus fuerat, amicitiam, illum pluſquam dimidium animæ ſuæ reputans, ejuſque ſcripta tanquam libros Sybillinos reveritus, ſententiam ſuam hac in re proferret. Placuit Ubaldino conſilium, deditque ad Mondellum literas, quibus non tam ſibi gratam rem iſtam profitebatur, ſed Mario quoque decoram, omnibuſque Literarum Cultoribus valde proficuam, ita Epiſtolam claudens: „ Curabis igitur „ Ludovice Mondelle, vel ſolùm propter hoc ipſum „ omnium amore digniſſime, ut animo concepiſti „ (nec te ulla avertat ſuſpicio), Marium noſtrum in „ Occidente, & in iſta Pariſiorum Urbe, quaſi Orbis terrarum Arce, illuſtrare. Ego verò hic apud „ nos eidem non deero; dignus enim eſt ut vivat, „ quamdiu vixerint homines, quorum utilitati & „ uſui multa comparavit. Gravi etiam cenſura (*digni*) „ cenſendi nos eſſemus, ſi tantâ per eum meſſe comparata, ejus fructum amitteremus, & poſteris noſtris tranſmittendum minimè laboraremus. Vale. „ Urbini Tertio nonas Julii MCCCCLXXXI. „ An editio iſta, tot epiſtolis conſiliiſque maturata, verè acta fuerit in Urbe illa Regia, decernere haud licet, cùm nulla ejuſdem apud Typographiæ etiam Pariſienſis Scriptores mentio legatur. Attamen non tanti faciendum eſt ſilentium hujuſmodi, ut implendo propoſito defuiſſe Mondello vires, aut intepuiſſe à primo fervore animum ſecurè afferamus; ſiquidem ignota quoque omnibus fuit noſtra Mediolanenſis, quam hoc anno indubiè curatam proferimus. Continet autem hic liber præcepta Rhetoricæ, non omnia tamen, nec ſervatis Legibus Ariſtotelis ac Ciceronis, ſed ea dumtaxat, quæ privato uſui Ludovici Mondelli, in cujus gratiam conſcribebantur, neceſſaria viſa fuerant; is enim, non in foro inter Cauſarum ſtrepitus, ſed in Conciliis Pontificum, coronâque Auditorum verſari debebat, ut Marius ipſe præfixâ libro Epiſtolâ monet. Adjiciuntur tituli Epiſtolis inſcribendi juxta illius ſeculi morem, à Summo Pontifice, uſque ad agreſtis artis cultores. Demum, cùm Cicero ſcripſerit, *Epiſtolarum multa ſunt genera*, Marius octuaginta recenſuit, atque ad ea conficienda, non tam methodum, quàm exempla ſubjecit. Id verò à nemine alio, quàm à ſe ipſo inventum ac traditum gloriatur. Sanè in iis fœcunda ingenii alacritas nitet, quæ tamen cultioris noſtri ævi guſtui non admodum arrideret; potior enim eſt verborum affluentia, quàm ſententiarum maturitas; verùm præcipitis calami excuſationem Marius idem obtendit, in memorata ad Mondellum Epiſtola, inquiens: „ Si quid inter legendum percurres non „ omnino excultum induſtriâ, elaboratumque ingenio, aſcribes temporis brevitati, qua centum circiter ac quadraginta chartas latiores coëgiſti, infra „ dies viginti, tranſcribere. „ Geminam alteram hujus Libri editionem refert Orlandus, Mediolani MCCCCLXXXIX., & Venetiis MCCCCXCII. Hanc poſtremam tenet Bibliotheca Ambroſiana, cum hac Inſcriptione in medio primæ paginæ: *Epiſtolæ Marii Philelphi*, quo titulo Typographus quamplures decepit, qui eundem in Catalogis expreſſum legentes, credidere, non ſecus ac Franciſci Patris, ita & Filii editas collectim fuiſſe latinas Epiſtolas ad alios conſcriptas, cùm Marius tantùm ad eas elaborandas præcepta condiderit.

Ortum igitur Marius habuit à Franciſco Philelpho, qui primum hunc fructum collegit ex nuptiis cum Theodora Johannis Chryſoloræ, Equitis doctiſſimi ac ſplendidiſſimi filia. Annus, quo in lucem prodiit, ſimulque nomina, quæ indita eidem fuere, indicantur in Patris Epiſtola, Senis data V. Idus Octobris anno MCCCCXXVII. ad Leonardum Juſtinianum (a), in qua hæc habet: „ De Familia mea „ quod ſcire cupis, mihi eſt uxor annos nata ſexdecim, & ex ea puer annos natus unum, menſes „ duos, dies ſeptem ac decem, nomine *Johannes* „ *Marius Jacobus*, ſervæ quatuor, ſervus unus, „ miniſter mercenarius item unus. „ Itaque natalitius dies Mario contigit XXV. Julii anni MCCCCXXVI. Affluebat autem tunc Pater divite cenſu, cùm tot ancillis, ſerviſque ſtipatam domum teneret; evanuit opulentia cùm ſenex factus eſt, ut infra videbimus. Sub Genitoris diſciplina latinas, græcaſque literas didicit; ab eoque etiam, ut in Virum, paterna expectatione dignum creſceret, Opuſculum car-

(o) Lexic. Philolog. in Epiſt. ad Lectorem.

(a) Lib. I. Epiſt. II.

carmine exametro scriptum recepit, cujus specimen superiùs jam dedi (b); in eo autem Franciscus congesserat præcepta omnia, quæ ad vitam, castigatis honestisque moribus dùcendam spectarent, Deum in primis assiduo ac sincero obsequio colendum proponens, dein singillatim indicans, quæ studia complecti deberet, quem corporis orisque habitum gerere, quas effugere illecebras, quos socios adhibere, ne ipsis etiam ludis omissis ad animum recreandum, inter quos aucupium & venationem, Principibus quoque atque Heroibus familiarem, plurimùm commendabat.

An hisce solicitis curis patris amantissimi Marius responderit, quæ paulò post scribemus ostendent. Interim Franciscus Philelphus consilium arripuit eundem Constantinopolim ablegandi, ut longè à lenociniis paternæ domus totus ad comparandas liberales artes incumberet. Illuc accersitum fuisse à Johanne Palæologo tradit idem Philelphus in Epistola, ad illum Imperatorem scripta, sub annum MCCCCXXXVIII. (c) his verbis: „ Quod hortaris, „ Johannem Marium filium ad te mittere, faciam id „ quidem nequaquam invitus. Quid enim mihi optatius cedere possit, quàm meum dilectissimum „ filium vel hospitio tuo, vel disciplina uti, qui „ omnium Christianorum Principum & dignitate sis „ maximus, & virtute primarius. „ Attamen in Aula Palæologi versatum hospitemque fuisse, cùm in ea Urbe degeret Marius, credere vetant ultimæ Philelphi Tabulæ, à me relatæ (d), in quibus huic filio hæreditarium assem diminuit Pater ea de causa, quòd maximas erogasset impensas, ut illum scientiis addiscendis, per plures annos, Constantinopoli detineret. Evocavit tandem Marium ex ea Urbe anno MCCCCXLI. non tam ob mortem Theodoræ Matris, quæ illo anno decesserat, quàm ob desidem filii vitam, qui destinatum studiis tempus, ignaviâ ocioque absumebat. De hac re conquestus jam fuerat in Epistola ad Perleonem (e) inquiens, se frustra niti invitâ Minervâ; postmodum ad Marium ipsum scribens, sic eum alloquitur (f): „ Tu fac „ ad nos quamprimum reditum matures; nam nihil „ est quòd istic diutiùs tempus teras. Quandoqui„ dem in Literarum studio, quarum gratiâ Constan„ tinopolim es profectus, non modò non proficis, „ sed etiam quæ ab nobis abiens didiceras, amiseris; „ usque adeò studiosum te, diligentemque præsti„ tisti. „ Reversus Mediolanum, disciplinis omnibus à Patre imbutus fuit, atque urgente, tum ejusdem præsentia, tum exemplo, eò Eloquentiæ ac Eruditionis enixus est, ut Franciscus ipse Philelphus hanc ei laudem in ultimis tabulis scriptam tribuerit, expensis nempe ac laboribus suis evasisse Marium in disertissimum Virum.

Prima virtutis suæ experimenta edidit in Aula Renati, utriusque Siciliæ Regis, cùm adhuc adolescentiâ floreret. Siquidem Princeps ille præclaris Marii dotibus captus, honorificè exceptum ac muneribus cumulatum, in partem studiorum, quibus delectabatur, eundem admisit. Officiosissimam ob id Epistolam ad memoratum Regem Genitor dedit anno MCCCCL. (g), in qua hæc scribit: „ Johan„ nes Marius filius, cùm nuper Mediolanum mei vi„ sendi gratiâ rediisset, cùm adventu suo, cupienti „ & exoptanti mihi voluptatem maximam attulit, „ tum eò jucundior fuit, quòd se tibi charissimum „ esse declaravit, & id quidem permultis erga se „ tuis, & pulcherrimis beneficiis. Quid enim ado„ lescenti, ad virtutem vel nato, vel contendenti for„ tunatius possit contingere, quàm ejus Principis uti „ consuetudine, apud quem versari non minus sit „ honorificum, quàm fructuosum? „ Postquam verò

A in laudes Regis illius plurimùm sese effudit, ista subjungit: „ His ergo præclaris, regalibusque vir„ tutibus cùm te ornatum esse intelligo, Rex Renate, „ æquiore patior animo absentiam dilectissimi filii, „ præsertim cùm animadverto, filii utilitatem cum „ tua & utilitate, & voluptate conjunctam esse. „ Non enim is tibi parum prodesse queat ad græcæ „ disciplinæ perceptionem, qua te jure delectari au„ dio ac lætor. „ Porrò Princeps ille non benigno tantùm oris aspectu, aut munerum largitate Marium donavit, sed etiam honoribus auxit, conspicuum Massiliæ gerendum Magistratum ei committens, quem egregiè quoque implevit. Gratulatur ob id filio Franciscus Philelphus, Epistolâ ad eundem datâ, adnotato proximè anno, quæ sic incipit (h): „ Audio

B „ te functum Massiliæ Magistratu, & eo quidem non „ mediocri tua cum laude, id quod me plurimùm „ delectat; tua enim laus omnis nostra est. Reli„ quum est, ne tempus vacuum labi patiaris, quod „ eo magis facere debes, quo meliùs tibi & uxori, „ familiæque consulas. „ Fortassè etiam à Renato Rege Marius obtinuit decoros eos titulos *Equitis aurati*, *& Poëtæ Laureati*, quibus se passim inscribit. Attamen non diu apud ipsum mansit; anno enim sequente, sive inconstantis animi levitate, sive desiderio vitæ liberioris, à Renato jam recesserat, opusque fuit Genitoris præcepto, ut ad ipsum rediret. Extat Epistola Francisci Philelphi ad Marium filium scripta (i), & data Mediolani anno MCCCCLI. in hæc verba: „ Franciscus ille Alexandrinus, eruditis„ simus Medicus, improbat vehementer cunctatio-

C „ nem tuam non solum istic, sed etiam Massiliæ, „ hortaturque, ut Renatum Regem, qui te pluri„ mùm diligit, assiduè sequaris; sic enim & digni„ tatem, & rem, te non mediocriter assecuturum. „ Quod ut facias non solum probo, sed & jubeo. An id impleverit Marius, frustra indagavi; certè in reliquis Epistolis, quas ad Renatum Regem scripsit Philelphus, filii mentio nusquam occurrit.

Interea tamen celebris hujus Viri fama, quæ singulari eloquentia doctrinaque præditum eundem deprædicabat, Venetæ Reipublicæ Proceres impulit, ut anno MCCCCLX. ad erudiendam juventutem in primaria sua Urbe Marium accirent. Gratissimum id fuit Francisco Patri, qui faustum nuncium deferens ad Johannem Petrum Eutychium VI. Kal. Apri-

D lis ejusdem anni (l) hæc scribit: „ Marius filius, „ id quod audisse te puto, est his diebus à floren„ tissimo Venetorum Senatu honorificè conductus ad „ docendum Venetiis Oratoriam, ac Philosophiam; „ id autem eò pluris faciundum existimo, quòd an„ tea nemini unquam contigit. „ Nec pœnitere debuit illos Reipublicæ Præsides delecti ad præclarum id munus Marii; siquidem in publico Senatorum conventu ingenii sui periculum faciens, eam eloquentiæ mentisque ubertatem explicavit, ut omnium animos admiratione compleverit. Continere calamum Pater non potuit, quin concepti gaudii sui participem filium per Epistolam faceret (m); ait enim, post egregiè commendatam Venetam Rempublicam, se à Marchesio Varisino, qui pro Francisco Sfortia Venetiis Oratorem agebat, certiorem factum „ quan-

E „ ta cum laude tua, & admiratione omnium, pro„ ximis diebus coram Illustrissimo Principe Paschale „ Malipperio, in publico florentissimoque Senatu & „ dictaveris ex tempore, sine ulla intercapedine, „ primo die argumenta duo ac triginta, singula No„ tariis singulis, in omni dicendi genere, pro eo„ rum voluntate, à quibus ejusmodi materiæ sunt „ propositæ; & duobus deinceps diebus eruditè, „ eloquenterque docueris. „ Enixè demum eum hortatur, ut pertinaci labore ac studio parem se accepto

(b) Ad Annum 1476.
(c) Lib. II. Epistolarum fol. 15.
(d) Ad an. 1481.
(e) Lib. V. fol. 30.
(f) Ibid. fol. 31.

(g) Lib. VIII. fol. 52.
(h) Lib. VII. fol. 49.
(i) Lib. VIII. fol. 55.
(l) Lib. XV. fol. 113.
(m) Lib. XV. fol. 111.

pto honori ac muneri gerat. Xenophon quoque, alter ex eadem Matre Theodora Francisci filius, audito hoc prospero eventu, iter Venetias arripere statuit, ut Fratris gloriam in literis æmularetur. Suscepto consilio facilè subscripsit Pater, Epistolâ ad ipsum datâ (n): „ Profectionem ad Venetos non possum non probare; nam soli Veneti mihi visi sunt „ hac tempestate in Italia, qui virtutem colant. Reliquæ vel Civitates, vel Principatus, stationes sunt, „ non portus. „ Addit subinde documenta Patre amantissimo digna, inquiens: „ Præterea te, ac item „ Marium moneo atque hortor, & pro jure paterno, vestrûm utrique jubeo, ne quid agatis temerè, ne quid insolenter. Si modestiâ volueritis & „ gravitate uti, quietissima istic vobis, & commodissima sedes parata est, eaque perpetua.

A

Attamen uterque citò spem Genitoris fefellit. Xenophon namque intra paucos menses, moræ ibidem pertæsus, Ragusium se contulit, ubi cum Jacoba quadam, alioquin honesta fœmina, nuptias iniit, non tam Patre inscio, sed etiam per literas increpante (o), quòd Sponsæ potiùs, quàm patris meminisset; siquidem prudentiæ fuisset, nihil istiusmodi non modò agere, sed ne tentare quidem patre inconsulto. Marius verò & ipse, non multo post Venetis Musis nuncio remisso, Romam profectus est, ubi à Pio II. Pontifice Maximo perhumaniter adeò atque honorificè exceptus fuit, ut eundem Advocati Concistorialis munere donare voluerit, quemadmodum testatur Philelphus in Invectiva contra Leodrisium Cribellum (p). Varias subinde Italarum Urbium insigniores Cathedras conscendit, quin tamen in ulla earum firmum pedem statueret; demum Anconæ docendi munus exercuit, sed pari versatilis animi labe. Reprehendit illum Pater, Epistolâ ad eum scriptâ sub annum MCCCCLXXII. (q), in qua hæc interserit: „ Memini scripsisse me, & id quidem etrusca „ lingua, ac Literis græcis, ne transire posset ad „ posteros, esse mihi renunciatum, tua istic docendi initia mirificè omnibus placuisse, non Anconitanis modò, verùm etiam Picentibus universis. „ Ceterùm non perseverare te, sed frequenti intercapedine abesse plerumque ab Urbe diutiùs, non „ tam remittendi à laboribus animi, quàm relaxandi „ gratiâ, quam tuam consuetudinem esse & Civibus „ istis, & peregrinis minimè gratam. Itaque memor ipse, quid tibi superioribus annis, & Bergomi, & Veronæ, & Venetiis, & Bononiæ acciderit, ob istiusmodi tuam consuetudinem, te pro dilectione officioque paterno sum hortatus, ut diligentiorem te præstares, siquidem instituisses quamdiutissimè istic esse. Sed tu adhuc ea es acerbitate „ ingenii, ut qui adolescens nunquam castigari volueris, ingravescens quoque, septimum enim & „ quadragesimum agis ætatis annum, vel admoneri „ à Patre prodigii loco ducas. „ Quadriennio tamen perdurasse ibidem Marium, post acceptas à Patre has Literas, testatum faciunt Epistolæ Platini Plati ad ipsum scriptæ, anno MCCCCLXXV. & sequenti, cum hac Inscriptione: *Platinus Mario Philelpho, Poëtæ, Anconæ profitenti*. Ex hisce Epistolis plura discimus ad eundem spectantia; Primum est, à Mario habitam fuisse Arimini *Orationem in Sponsalibus Roberti Malatestæ*; ait enim se iter suscepisse, ut illam apud ipsum legeret: Secundum, *Theodoram* unicam Marii filiam, eximiis virtutibus & forma præditam, obiisse anno MCCCCLXXVI. Anconæ; quapropter ipsum à concepto mœrore dimovere nititur consolatoriâ Epistolâ: Tertium, commoratum cum Mario fuisse *Johannem Mariam*, Tolentinatem, filium Sororis; Is enim è Patrui domo fugiens (causa non exprimitur) se se receperat apud Platinum, in *Appignano* agri Piceni degentem, Tolentinum profecturus. Itaque illius patrocinium suscepit Platinus, Patruum per Epistolam rogans, ne spectatum juvenem, quem illi natura conjunctissimum fecerat, abdicare à se vellet „ præsertim hoc tem- „ pore, (verba sunt Platini) quo facturus es iter „ difficillimum in Galliam, in quo si te comite pri- „ vaveris, ages, mihi crede, pœnitentiam. Ubi „ enim talem unquam invenies? An tu mavis operâ „ mercenariorum, quàm necessariorum uti? . . . . . „ Quare, si me audies, illico Johannem Mariam ad „ te revocabis, & eo magis, quòd ipse sine te vi- „ tam sibi acerbam putat, & cùm tuâ se gratiâ pri- „ vatum reminiscitur, ingemiscit. „ An verò Gallico, quod meditabatur, itineri se commiserit Marius, ignotum mihi est. Id pro certo habemus, etiam ab Anconensi Urbe Marium literaria signa refixisse; tradit namque Vossius (r), à Friderico Gonzaga Mantuam evocatum fuisse, ut liberales Artes publicè ibidem profiteretur. Hæc autem postrema ipsius sedes fuit; mors enim, ætatem adhuc vegetam minimè reverita, eundem tumulo dedit.

B

Exitus vitæ Marii Philelphi apud Scriptores obvolutus ambagibus hactenus fuit, aliis præmortuum Patri, aliis superstitem referentibus. Leander Albertus in descriptione Italiæ, ubi de Tolentino Oppido, deque Francisco Philelpho loquitur, disertè scribit: *Decedens, Marium filium non modò fortunarum, sed etiam animi, ac ingenii hæredem reliquit*. Utrumque falsitate laborat; si enim de fortunis agere velimus, nullæ prorsus fuere in Patre, non tam obitus tempore, quàm pluribus quoque ante mortem annis. Testis est ipse, in Epistolis suis, extremæ propemodum, qua senex factus angebatur, inopiæ. Ad Cichum Simonettam scribens exclamat (f): „ Ubi „ sunt fundi mei, ubi prædia, ubi thesauri pro tot „ lucubrationibus, laboribusque meis? Victus etiam „ familiaris mihi deest, nunc mihi omnia sunt in „ fœnore. „ Apud Franciscum Gonzagam Cardinalem Mantuanum biennio post exaggerat (t): „ Meæ „ facultates pertenues sunt, ac prope nullæ in tanta „ ac tam gravi familia. „ Stephano item Bottigellæ egestatem suam aperit, inquiens (u): „ Filia mihi „ est jam nubilis, pecuniæ autem esse quæ possint, „ cùm jam tot annos nulli mei proventus fuerint; „ qua ipsa re fit, ut etiam ex amicorum subsidio „ mihi vitæ victusque alimenta sint tandiu, id quod „ te non latet, perinde atque mendicanda; „ Dotem autem ab eo gratuitam petit.

C

D

Cautior hac in re fuit Jovius, qui in Elogio Francisci Philelphi, afflictum adeò pauperie sub vitæ finem illum fatetur, ut parando funeri domestica suppellex divendi debuerit; verùm in Leandri errorem ipse etiam impingit, hæredem paternæ virtutis relictum Marium affirmans. Omnibus id sentientibus unam objicimus memoratam superiùs Ludovici Mondelli Epistolam, quæ data est III. Kal. Majas anni MCCCCLXXXI., quæque hæc refert: „ Ingratus & impius censendus essem, „ si ego, qui suo funeri non interfui, nunc, *licèt* „ *longo post tempore*, cùm possum, quasi pompâ „ instauratâ, ad eum ornandum meam ferculorum „ partem non afferrem? „ Jam ergo mense Aprili ejusdem anni, & longo etiam antea tempore, sepulcro Marius fuerat demandatus. Itaque, cùm alibi ostenderim (x), usque ad exeuntem Julium illiusmet anni, vitam à Francisco patre fuisse productam, luce clariùs constat, hoc etiam infortunio cumulatum Genitorem, quòd erepti sibi tam celebris filii orbitatem lugere debuerit. Quamobrem præferenda

E

(n) Ibid. fol. 110.
(o) Lib. XVII. fol. 117.
(p) Lib. XXVI. fol. 180.
(q) Lib. XXXVI. fol. 255.
(r) De Historicis Latinis.

(f) Lib. XXVIII. fol. 192.
(t) Lib. XXX. fol. 211.
(u) Lib. XXXVI. fol. 257.
(x) Ad annum 1481.

ceteris est Trithemii auctoritas, qui Marii mortem consignans anno MCCCCLXXX. Patrem illius decessisse ait, *anno post obitum Marii filii*.

De illius vividæ facilisque mentis præstantia in latina præsertim Poësi, scripsere quamplures. Ad Marii encomium, Franciscus Pater sufficeret, qui in Epistola ad Paschalem Malipperium Ducem Venetiarum, inquit (y): „ De filio autem ut verecundiùs „ loquar necesse est, ne in eò laudando videar meæ „ gloriæ favere. Unum tamen ausim affirmare, me „ neminem in hanc diem cognovisse, qui æquè ad „ summum atque Marius filius, & ingenio simul vi- „ geret, & memoria; nam quantùm doctrinâ va- „ leat & facundiâ, ipse de se locupletissimum affe- „ ret testimonium. „ Verùm cùm aliquid paterni amoris in hanc laudem irrepsisse, suspicari possimus, Lilium Gregorium Gyraldum profero (z), qui ait: „ Philelphi filii fuere Marius & Cyrus, ex Chryso- „ loræ græci hominis doctissimi filia, quorum Ma- „ rius paratissimo fuit ingenio, & memoria quadam „ incredibili; nam ut ipse ex Cyro fratre audivi, „ uno penè stans vestigio centum per ordinem, mate- „ riam proponentibus, confestim cuique, quo propo- „ sita fuerat ordine, carmine referebat. Longè ta „ men hic in Coronis promptior, quàm scriptis co- „ gnitus est. „ Fallitur tantùm Gyraldus in eo, quòd Cyrum, cum quo se collocutum scribit, Francisci & Theodoræ Chrysoloræ filium putaverit; id enim Philelphicæ Stirpis genealogiæ prorsus repugnat. Theodora duos solùm mares edidit, Marium & Xenophontem; hic verò ex Jacoba Ragusina Florium genuit, Cyrum quoque habuit filium, sed ex thoro illicito procreatum, ut constat ex ultimis Philelphi tabulis, quas ad annum MCCCCLXXXI. recitavi. Itaque Francisci Philelphi Nepos erat, non filius. Idem Elogium repetit Marcus Ant. Sabellicus in Libro *De Latinæ Linguæ reparatione*, nisi quòd sincero, ut solet, calamo literarios hujus Viri nævos revelat; loquens enim de *Porcelio* Poëta, inquit: „ Le- „ porem in eo probant cuncti, eruditionem & gra- „ vitatem adimunt. Quæ duo Mario quoque Philel- „ phi filio defuisse, cùm cetera illius scripta, tum „ ejus Bucolicum Carmen manifestè declarat; „ & post laudatam promptitudinem ingenii, memoriamque capacissimam, subdit: „ Fuit ad hæc rotato „ sermone, utpote graji sanguinis matre natus, Chry- „ soloræ filia, plura fronte polliceri, quàm recessu „ præstaret. Vix ex eo quicquam docto homine di- „ gnum videri potest profectum, omnia præcipitata „ potiùs, quàm edita.

Quæ posteris felicissimi ingenii sui Monumenta Marius reliquerit, nec Gyraldus, nec Vossius indicant. Plurium Elenchum texit Jacobus Philippus Bergomas (a), sed longè abest à numero, quem primus prodidit Clar. Marchio Scipio Maphæus: Postquam enim adnotasset in libro inscripto *Traduttori Italiani*, translatum fuisse à Mario Italicis Carminibus Officium integrum Beatissimæ Virginis, cujus manuscriptum Exemplar à se inspectum ait apud Nobilem Virum Bernardum Trivisanum, ita exordiens: *Signor le labra mie* &c., loquens in sua *Verona Illustrata* (b) de hoc Viro, Veronensis Civitatis gloriæ addictissimo, testatur à se repertam *in Codice Saibante*, ibidem suis numeris signato, Marii Elegiam, in qua sexaginta circiter Opera, marte suo condita, ipsemet recenset, sibi ipsi plaudens hoc carmine:

Me brevior Naso, meque Maro brevior.

Ea potissimùm metro diversi generis adstricta esse, ac Tragedias etiam, Comœdiasque complecti, tradit Maphæus; Quocirca non immeritò venditare Marius potuit, nullam fuisse poëticæ facultatis methodum, aut ejusdem menti ignotam, aut à suo calamo omissam. Alias quoque Marii lucubrationes, in manuscriptis Codicibus adhuc latentes enunciat, inter quas memorat *Dantis vitam*, cujus ego quoque testis esse valeo; invisens namque Florentiæ Laurentianam Bibliothecam, in indice manu conscriptorum codicum adnotatum vidi, *Marii Philelphi, De Vita & moribus Dantis*.

Unum ex operibus Marii Philelphi non adeò notum indicare opus est, *Historiam* nempe *Belli Finariensis* octo libris comprehensam, quæ prælum Mediolanense Palatinum jam subierat, inserenda Italicarum Rerum magnæ Collectioni, sed cùm Cl. Muratorius, Sociique animadverterent, eam ab imperito Amanuensi ita infeliciter fuisse descriptam, ut nullâ emendari diligentiâ potuisset, abscindendam censuere, ne depravata, implexa, abruptaque passim narratio fastidium potiùs Lectori, quàm voluptatem crearet. Itaque tenebris suis iterum relicta, exemplar defecatius expectat, ut cum Auctoris laude, fructuque legentium, publicam lucem aspiciat. Versatur illa circa discordias, quæ inter Genuensem Rempublicam, & Marchionem *Galeottum de Caretto* jam pridem exortæ, anno MCCCCXLVII. in apertum bellum erupere. Actam refert Marius à Genuensibus Oppidi Finariensis obsidionem, illudque pertinaci oppugnatione post biennium ad deditionem compulsum. Subjungit inde recuperatam ditionem illam, strenuitate ac constantia *Galeotti* ejusdem, fratrisque Germani *Johannis Marchionis Montisferrati*. Qua in re laudanda, tantum Eloquentiæ ubique impendit, ut Oratoris simul & Historici partes, pro Carectensium gloria, suscepisse videatur. Primum hujus Operis exemplar manu propria exaratum, legendum obtulit *Magnifico Spinetæ*, *Sagunæ Marchioni*, cujus potissimùm dexteritate & virtute fractis Genuensium turmis, parta *Carectis* victoria fuerat; postmodum alterâ Epistolâ adjectâ, librum dicavit *Constantino Palæologo Græcorum Imperatori*, ut illustri recentive hoc exemplo eundem accenderet ad rem impigrè gerendam contra Turcarum Tyrannum, qui extremam Constantinopolis mœnibus ruinam intentabat. Sed frustra cessere calami vota, cùm paucis post annis capta Urbe, cæsoque ipso Principe Constantino, deploranda seculis omnibus calamitate, florentissimum illud Imperium exciderit. Hæc innuere de hujusmodi Historia volui, ne interim sepulta omnino jaceat. Ceterùm eruditissimus Vir *Johannes Bricherius Colombus*, Finariensis Orator in Aula Vindoboniensi, quem ob suam, filiique *Dominici* eximiam in literis præstantiam, plurimùm colo, edendam eam aliquando, adnotationibus illustratam, pollicetur in *Manuductione ad Tabulas Genealogicas Gentis Carettensis*, Viennæ Austriæ nuperrimè ab ipso vulgata (*); id enim in præclarum Patriæ suæ decus concessurum existimat.

Hactenus proferre licuit, tum ex editis Scriptorum libris, tum è reconditis scriniis literariæ suppellectilis, quæ ad memoriam celebrandam facundissimi hujus Viri, nostra in Urbe educati, spectabant. Reticere mox nequeo, pro more illius seculi, eundem quoque non caruisse Æmulorum Invectivis. *Trebanus Aurelius*, amico, ut ipse ait, officio Marium per Epistolam admonuerat, plura in suis Carminibus non tantùm limam, quàm spongiam mereri. Ad hanc ille censuram, modestis quamvis verbis conceptam, pro ea, qua sui opinione turgebat, infremuit, satyramque primùm in Trebanum conscripsit, cujus initium erat

Fare age Romanæ spes una Trebanule linguæ.

Dein Epistolam ad ipsum dedit, qua scriptiones simul & mores adversarii insolenter carpebat, obscęna jurgia, &

(y) Lib XVI fol. 115.
(z) Dialog. I. De Poëtis fol. 387.

(a) Supplem. Chronic. ad annum 1471.
(b) In fol. Lib. III. pag. 107.
(*) Fol. 56.

& contumelias passim inspergens. Honori suo consulendum censuit Trebanus, adeòque responsionem adornavit peracerbam sanè, sed ea tantùm recensentem de corrupta Marii Eloquentia ac vita, quæ ut is in calce profitetur, doctis probisque Viris erant notissima. Asservatur hæc manu exarata inter Codices Bibliothecæ Ambrosianæ, atque ita incipit: „ Superioribus Literis, quas ad te scripsi, officio „ magis & benevolentia adductus, quàm quòd ita „ res exigeret, commonefeci te, ut errores, qui „ passim in tuis Poëmatibus deprehenduntur, corrigeres; existimans, quemadmodum verisimile videbatur, eo moderatiore animo literas meas te acceptūrum, quòd te maximè in familiaritatem & amicitiam provocabam. Tu verò rectiùs honori „ meo consulens, quàm ego, & alienæ admonitionis impatientissimus, cùm errores tuos, de quibus erat contentio, defendere non posses, à doctrina dilapsus, ad convicia, ad morsus, & ad rabiem confugiens, in mores meos invectus es, Satyricum illum Pedium imitatus, cui cùm ab adversario objiceretur, quòd fur esset, ille, ut Persius inquit in Antithetis, & doctas posuisse figuras laudatur. Ego autem semper existimavi, ut qui in alterum dicere paratus est, paratum esse oporteat, ut in eum dici non possit; & cujus vitam à probatissimis Viris probari intelligerem, ejus etiam non solùm facta, sed verba quoque gravia, honesta, ac munda esse debere; cujus verò sermones fuerint impuri, obscœni, ac petulantissimi, vitam quoque labefactum iri oportere, explora tissimum est &c.„ Et post pauca: „ Itaque omissis aliquando moribus tuis, & omni contumelia, quæ ab humanitate, & à literis penitus abhorrere videtur, de tuenda gloria, quam mihi victoria peperit, tecum dimicatum est. Et ubi superiori Epistola, ut amicus amicum suis scriptis delirantem commonefeci, nunc pro legitima causa, sicut magister discipulum castigare solet, pari censura ineptias & errata tua castigare, & corrigere ne pœniteat, ut in his saltem literarum disciplinis, in quibus non solùm tu te ipse excellentem prædicas, sed unus omnium præstantissimus & dici, & haberi vis, discas etiam erubescere, si continget, ut ab aliis lauderis &c.

Aggreditur deinde Marii Satyram ad criticum examen vocare, ostenditque, in ea nihil deprehendi, quod sapiat Logicum, aut Historicum, vel Poëtam præsertim Laureatum, qualem se esse jactabat, exemplis veterum Poëtarum, & Scriptorum auctoritate suas muniens censuras. Ad Epistolam verò sese convertens, quam, latrantem veluti catulum vocat, eo quòd eandem accepisset, scriptam sub nomine cujusdam Christophori de Puteo, Marii discipuli, hæc habet: „ Est itaque Epistola isthæc tua ad defensionem primùm Philippi Ariminensis, mox ad accusationem meam peregregia, in qua ita acriter illum defendis, ut malit meo judicio non certasse, quàm te defensore sperare victoriam. De Doctrina loquor, nam de moribus cum Philippo nulla est mihi contentio; nihil enim quàm de studiis nostris illum non rectè sensisse accepi. Ego verò ut aliquam vicem illi referrem, quædam ex ejus Carminibus annotavi, hac tamen usus modestia, ut illius nomini pepercissem, cùm ipse interim de me vel publicè non tacuisset. Tu verò, ut aliquem habere videreris tuorum errorum consimilem, illius nomen à me suppressum palam fecisti. „ Deridet postmodum critici examinis ineptias, quibus latinæ suæ Epistolæ non tam verba, quàm commata, Marius improbaverat, easdem vocans contentiunculas puerorum, & somnia lemurum, qui ab ipso per quietem visi fuerant, in lucem deprompta, ut cùm *nihil diceret*, *aliquid tamen dixisse videretur*. De moribus item suis honestissimis, ac perversis Marii, ad publicum Famæ testimonium appellat.

A Quæ ad Historiam illustrandam ex hoc Opusculo colligi possunt, ea sunt, primò, *Trebanum Aurelium* exercuisse munus Ludi-Magistri; id enim objiciebat Marius, quòd pueros edoceret: secundò, eundem in Bononiensi Academia, Philosophiæ laureâ fuisse præcinctum; siquidem cùm Marius asseruisset, à Bononiensibus Philosophis pecuniâ à Trebano corruptis, in gratiam accepti muneris, auratam zonam, ceteraque Philosophorum insignia eidem fuisse collata, mendacii illum arguit, inquiens: „ Scito, me non à Principe aliquo Gallorum aurum recepisse, à quo etiam rabulæ, mimi, histriones, & ridicula Capita pro joco sibi illud plerumque devendicant; sed ab Urbe omnium antiquissima, & ab eo quidem Collegio, ubi nonnisi benemeritis, atque consummatis Viris laureus honos exhi-

B betur. Tu verò . . . . ad Principem confugisti, ut aurum acciperes, ad quem nonnisi indocti, verentes publicum Literarum examen subire, divertunt. Quo circa folia & coronam à Gallis recepisti, auctoritatem verò ac dignitatem Literarum apud Italos amisisti. „ Hinc autem confirmatum video, quod antea suspicabar, aurati Militis, & laureati Poëtæ titulos, à Renato Rege fuisse Mario collatos. Alia nonnulla, quæ ad Marium pertinent, Codex iste patefacit; videlicet editum in lucem fuisse Constantinopoli; inquit enim Trebanus: „ Cùm in quibusdam carminibus tuis patrem nobis esse communem asseruisti, facilè concessi, propterea quòd patrem meum in Urbe Byzantio, *ubi tu natus es*, diutiùs commoratum esse sciebam. „

C Præterea, hoc etiam *Trebani* testimonio evincitur, quàm rectam protulerit Sententiam de illius Scriptis Sabellicus, *præcipitata* nempe *omnia fuisse potiùs, quàm edita*; id namque ab ipsiusmet ore profluxisse tradit hic Auctor, inquiens: „ Nonnulli dicunt, apud se eo pacto te excusasse inconcinnitatem & vitia Orationis tuæ, ut qui te dicas raptissimè omnia & præcipitanti calamo Poëmata facere, & ob eam ingenii vim jam millia versuum edidisse. „ Demum, quod Franciscus pater in filio isto exprobrabat, in hisce paginis refricatum legimus; causas enim Trebanus assignans, cur è Marii Gymnasio recederent Adolescentes, quos summâ diligentiâ & sedulitate instruendos perquisiverat, hanc inter alias, ipsum alloquens affert: „ quia inconstan-

D tiam & levitatem tuam intellexerunt, utpote qui nunc legas, nunc ludas, nunc urgente inopia causidicus fias, nihilque tibi reliqui facias, quod libero & forti animo dignum sit: ita nec hos, nec illos, nec alios quidem habes, à quibus tuæ nebulæ exaudiantur.

Ad hujus Satyræ complementum adjecta est longa series Epigrammatum, quorum aliqua diriguntur ad *Augustinum Frecavallum* Cremensem Philosophum, ad *Petrum Justinianum* Virum Patricium, & *Antonium de Cellis* Philosophum; in eorum specimen hoc tantùm distycon proferam:

Si tumor, & pompa, & frondes, insania, ventus
Tollantur, Mario, dicite, quid remanet?

E Equidem probus quisque intelliget, Satyris non esse auscultandum, utpote ab irato, suique minimè compote calamo effusis; attamen cùm Patrem ipsum viderimus sæpiùs conquestum esse de moribus filii, ac etiam vaticinium festinæ mortis edidisse, nisi aliam vitam sibi instituisset, fateri necesse est, in Mario parem haud fuisse ingenio prudentiam.

PLATINUS PLATUS.

Platinus Platus, Patricius Mediolanensis, acerbum dolorem solaturus, ob inflictam sibi à Principe carceris pœnam, varia in misera ea conditione, Epigrammata & Rythmos condiderat, quibus nunc vota ad Superos concipiebat, nunc enixis precibus Amicos,

cos, Ducemque ipsum Mediolanensem rogabat, ut tandem libertati redonaretur. Ea omnia in unum collecta hoc anno Typis vulgavit, titulum iisdem inscribens, *de Carcere*, dicavitque *Magnifico Thomæ Thebaldo Bononiensi, Equiti aurato, ac Ducali Senatori Clarissimo*, qui plurimum, ad obtinendam à Principe gratiam, bonæ frugis attulerat. Tantæ in illum indignationis caussam ipsemet pandit, sed eâ styli acrimoniâ, quæ nondum obductam, etiam post longum tempus, accepti vulneris cicatricem ostendit; scribens enim ad Johannem Jacobum Trivultium (c), ut promissi cujusdam Sacerdotii eidem conferendi, aliquando spem impleret, ait, se modestè precari, paratum etiam pati repulsam; ac statim subjungit: „ Satis enim superque me docuit insontem in teterrimo carcere Moguntino, (idest *Modoëtiensi*) nigerrimorum quindecim mensium spatio, Galeatius Maria Princeps, imò Tyrannus Insubrium, à Civibus jure cæsus, cujus alumnum me fuisse puderet, nisi tuus apud ipsum Collega fuissem, nihil esse flagitandum à Principibus in iram facilè pronis, eo quia importunè petentibus ingens aliquod ab ipsis Dominis malum immineret. Eundem mensium numerum enunciat in Epigramma te ad Lectorem inter vetera, quæ Ludovico Francorum Regi dicavit, inquiens:

Carceris, o Lector, menses ter quinque recepi,
Mercedem fidei per tria lustra meæ.

Lustra hæc tria nonnulli malè accepere pro tempore toleratæ à Platino diuturnæ pœnæ, cùm ex secundo carmine clarè pateat, Auctorem loqui de fide præstita Galeatio, per quindecim annos, dum in illius aula versaretur, honorarius Ephœbus, unà cum Johanne Jacobo Trivultio.

Quo anno dimissus è carcere fuerit, compertum habemus ex Epistolis Procerum Mediolanensium, & Amicorum, eidem gratulantium de favorabili Principis Decreto, edito ad illum vinculis exsolvendum; signatæ enim sunt anno MCCCCLXX. Inter eas leguntur etiam literæ Johannis Petri Arrivabeni Româ expeditæ, quibus conceptam summam animo voluptatem, ob liberum ipsius in patriam reditum, non tam significabat, sed etiam spe illa detineri se ajebat, ut sub placato Duce, præterita calamitas pari tura foret honoris, & fortunarum incrementa. Verùm eidem respondit Platinus: „ Utinam tua gratulatio non esset inanis, & ut ab animo proficiscitur optimo, ita numeros suos haberet. Sed ego vulnificam tantùm Principis mei lanceam, non Achilleam expertus sum in me ipso . . . . . . : Illius manus effugi, & ad inclytissimum Herculem Ferrariæ Ducem me recepi, cujus in Aula tutus, ut in portu, quiesco. „ Ibidem nobile experimentum dedit egregiæ virtutis; siquidem cùm ab eo Duce institutus fuisset publicus hastarum conflictus, inter conspicuos Viros, qui in illa ludicra arena invicem congressi sunt, palmam tulit Platinus; qua de re ab Urbe Bononiensi, quò hæc fama pervenerat, Gerardus Cerrutus, Ducalis apud ipsam Orator, plenam laudis Epistolam misit, accepitque à Platino hoc responsum: „ Plus attulit voluptatis Epistola tua Cicerone digna, quàm quidquid honoris adeptus sum in ludis hastarum, hîc celebratis; pluris enim facio præconium tuum perpetuum, quàm temporaneum in Circo Ferrariensi plausum, cum acclamationibus Populi, mihi nuper editum.

Militarem subinde vitam complexus prima stipendia fecit triennii spatio sub Duce Urbinate (d); postmodum ad Johannis Jacobi Trivultii vexilla transiit, quin tamen Musarum Castra desereret; colebat enim Poësim etiam inter bellicos strepitus. Extat Epistola Jacobi Antiquarii ad ipsum, quem *Primipilum* vocat, in hæc verba desinens: „ In acie versari, multorum habetur; hostem verò conficere, ac memoriam posteris relinquere, ad te pertinet, qui *arma tractas, & Musas*; „ cui respondens Platinus excusationem affert, inquiens: „ Hactenus Exercitus nostri Ductores, adversùs hostium Ducem Urbinatem, Fabios se gesserunt. Profectò nisi Trivultius esset, ociosa Castra prorsus haberemus; quas enim ab illo factas in agrum hostilem excursiones ad Senæ portas, cum nostro dumtaxat equitatu Sfortiano, ferro flammaque suburbia vastante intellexisti, veræ clarissimæque fuerunt: Equidem illis interfui cum turma, cui sum Præfectus. Hîc tu jure miraris, de re bene gesta nullum me carmen adhuc edidisse; quod accidit, quia valde me mea fefellit opinio; siquidem brevì nos ad manus cum hostibus deventuros existimabam &c. „ postmodum subdit: „ Distuli, utpote sperans, id quod etiam non despero, victoriam, pro qua vos istic vota nuncupastis, & nos illicò consecuturos, & me statim carmine celebraturum. Confecto in Italia Bello, cùm Carolus Francorum Rex in Gallias remearet, preces ad ipsum dedit, ut signa prosequi posset Joh. Jacobi Trivultii, cum Exercitu Gallico in eam Regionem proficiscentis; sed quamvis plurimùm laborasset per amicos, ac eundem etiam Trivultium, impetrare id à Rege nequivit (e).

Itaque dimissa spe bellicæ tentandæ fortunæ, ad Literas se convertit, adornavitque librum tunc manu exaratum Elegiarum, & Epigrammatum, ut illum Carolo dicaret, ac splendidum *Regii Poëtæ* titulum, & præmia consequeretur; resque jam in tuto erat, adnitente præsertim Trivultii auctoritate. Sors tamen, quæ semper Platino infesta fuit, hoc etiam infortunium protulit, ut brevì Rex Carolus morti concederet; quo nuncio exanimatus refertam dolore Epistolam ad Anastasium Platum fratrem suum dedit, quam hîc præstat exscribere: „ Vidisti ne unquam, mi charissime Frater hominem adversâ magis fortunâ, quàm me jactari? vel qui tam sæpe novis immeritò calamitatibus afficeretur? puto neminem. Omitto veteres ærumnas, in quibus etiam versor; unam volo recentem, etsi publicam, meam tamen ipsius tibi commemorare. Jam pridem Elegiarum mearum, Epigrammatumque Librum Carolo Francorum Regi Christianissimo dedicaram; & jam erat emittendus. Unum fructum non mediocrem ab Rege liberalissimo, interventu maximi Trivultii patroni mei perpetui, consecuturum me sperabam. Utque te non fugit, idem Trivultius, oræ Cisalpinæ Prorex, optatum mihi locum Poëtæ Regii jure suo promiserat:

Ecce mihi tantum mors intercepit honorem,

„ Rege videlicet extincto. Actum est igitur de Libro meo, ne dicam de me; siquidem oleum & chartam amisi. Dices: Ejus Successori Ludovico majori virtute Regi, poteris inscribere. Non est ita, mi Frater; etenim res gestæ Divi Caroli, quæ sunt in libro meo descriptæ, minimè possunt alii convenire. Quas ob res aut erit totus immutandus, ne mendax potiùs, quàm mendosus inveniatur; aut in perpetuum occultandus; vigiliasque nostras (nisi Trivultius in eo libro multum à me cum Rege laudatus occurrat) amisimus, in quo majorem me jacturam fecisse putabo, quòd carebo nomine, cujus equidem fui semper avidior, quàm pecuniæ.

Nihilominus quadriennio post, idest anno MDII. illum edidit Typis Alexandri Minutiani, unà cum altero libro, quem *Secundum* appellavit, eò quòd Caroli, & Ludovici Galliæ Regum nomen præferret, teste Puricello (f). Nescio tamen unde hic hauserit,

(c) Epistola I. inter editas Platini Plati, Mediol. anno 1506.
(d) Epistola CXXXVI.
(e) Epistola II.
(f) Differt. Nazar. Cap. II. fol. 14.

ferit, toleratum fuisse à Platino exilium per septem annos; eductus enim è carcere anno MCCCCLXX. spontaneam fugam è Galeatii Mariæ Principis manibus, ut jam diximus, arripuit; eo autem cæso, Mediolanum reversus est anno MCCCCLXXVII., quemadmodum ex ipsius Epistolis illo anno in hac Urbe scriptis evincitur. Profugum se quidem sæpiùs dicit, sed ob militares expeditiones, quibus varias peragrare terras cogebatur, nusquam diuturnam figens stationem. Ut verò ad illius librum redeam, illum denuo Ludovico Regi Francorum anno MDVIII. nuncupavit, omissis tamen, quæ ad Regem Carolum pertinebant, quamvis non tam nova, quàm vetera Epigrammata, & Elegias in eo collegisset. Atque hîc obiter mihi liceat adnotare, sub Ludovico Rege Mediolani Domino, Mediolanenses, dimissis chlamydatis vestibus, quibus antea induebantur, gallicis uti cœpisse; id enim indicat Platinus, scribens ad Anastasium fratrem suum (g) his verbis: „ Cùm „ ex Chlamydula quadam serica purpureaque, quæ „ nondum vetustiscere, sed inveterascere videbatur, „ eo quòd mihi brevis admodum esset & indecens, „ *ob immutatum sub Rege nostro Christianissimo vestitum*, gallicam mihi diploidem formari fecerim, „ reliquum Agneti nostræ, filiolæ tuæ suavissimæ „ duxi mittendum.

Demum post actam omnem in Aula pueritiam, in Castris verò totam adolescentiam, ut ipsemet ait (h), sedem fixit in Oppido Garlaschi non longè à Viglevano; inde enim ut plurimùm Epistolæ ipsius ad consanguineos, Doctos Viros, ac Proceres missæ leguntur. Ibidem Oratoriam Artem publicè professum esse Platinum, docet Oratio habita coram Illustrissimo Præsule, Prætore, & frequenti Auditorum corona, cùm explanare aggrederetur Salustium *de Conjuratione Catilinæ*, eaque edita est in calce ejusdem Epistolarum. Munus autem illud à Trivultio Viglevani Marchione obtinuerat; id enim profitetur Platinus in Epistola prima ad ipsum data: „ Quòd „ adhuc ab universo Populo Garlaschino color, ac- „ ceptum tibi refero. „ Nec ingratus honori fuit, quem illi memoratus Populus exhibebat; siquidem cùm anno MDV. Municipium Garlaschi acerbissimo incendio conflagrasset, supplicem libellum obtulit *Sancto Senatui Regio*, ut ab Ærario Principis reficeretur, adjecta insuper immunitate vectigalium ac militum. Verùm neque illic caruit occasione mœroris; obstinatis namque febribus, aliisque morbis se conflictatum sæpiùs scribit; quocirca Michaël Fernus in præfatione ad Orationes Campani, eum recensens inter insignes Poëtas, qui seculo XV. florebant, vocat *Virum in gracili corpore, ingenio amplissimum*. Sanè quanta foret in Platini carminibus elegantia, & splendor, ex eo intelligi potest, quod de se ipso narrat scribens ad Johannem Thomam Patruum suum: „ Mihi quoque, mi Patrue, gloriari licet (exemplo Martialis, cujus Epigramma recitat,

Fertur habere meos, si vera est fama, libellos
Inter delicias pulchra Vienna suas)

„ in celeberrimo Papiæ Gymnasio res meas celebra- „ ri; Nuper enim meus ibi liber Poëticus à Gymna- „ siarchis judicatus est dignus, qui publicè legere- „ tur, & à Bibliopolis impressus venderetur. Is igi- „ tur, ut audio, certatim emitur, & à Gallis in „ Galliam defertur. Hoc ad te scribere me debere „ putavi, qui familiæ nostræ gloriam affectas. „ Meritò autem curanda erat Familiæ gloria, cùm à Nobilissima stirpe prodiisset Platinus; habuit namque Patrem, Georgium Platum Mediolanensis Civitatis Decurionem, & à consiliis Ducum, prudentiâ eloquentiâque conspicuum, Fratres verò Theodorum, & Anastasium Jurisperitorum Collegio adscriptos,

(g) Epistola XXXVII.
(h) Epistola XXII.

A quorum primus Scholas, *Platinas* nuncupatas, proprio ære in hac Urbe condidit, ut initio hujus libri jam narravimus. Bernardino item Corio, nobilitate ac Historiis suis claro, affinitate conjungebatur, quippe Platini neptem ex sorore in conjugem Corius duxerat (i). Nec caruit exterorum etiam insignium Virorum æstimatione ac præconiis. Laurentius Medices quanta voluptate afficeretur in perlegendis Poëticis ejusdem lucubrationibus, quantoque illum in pretio haberet, testatus est in Epistola ad ipsum scripta, ob acceptum ex ejus carminibus non mediocre doloris levamen, in nefaria patrata fratris sui cæde; ait enim: „ Vetus est verbum, mi Platine, *insuavem esse in* „ *luctu Musicam*; ego verò tuis perlectis versiculis, „ re ipsa reperi, nihil tam maximè ad solatium fa-
B „ cere, quàm Musicam . . . . . . Tui ipsius auctori- „ tas tanti apud me ponderis est, ut vel nefarium „ putem, Platino consolante ingemiscere. „ Baptista quoque Fulgosus, Principatu Genuensi spoliatus, cùm Lugdunum in Gallia se recepisset, enixè Platinum rogavit, ut illuc se conferret, apud ipsum non socii tantùm, sed Magistri personam acturus, suaque interim literaria Opera ejusdem subjecit examini, amicam ab ipso censuram expectans. Id constat ex quinta Platini Epistola, in qua hæc rescribit: „ Rythmos tuos elegantissimos, proœmiumque & „ libri tui perorationem diligenter excussi, simul ad- „ miratus sum, in suo quodque genere disertissimum, „ pauca tamen, & ea quidem minima notavi, quò „ tibi morem gererem, qui mihi nimium tribuis, &
C „ ego tibi nimis obsequor. „ Tanti autem Platinum fecit Fulgosus, ut eum secum colloquentem induxerit in Libro, quem inscripsit *Anteros*, ediditque Mediolani anno MCCCCXCVI., summis eum præconiis exornans. Reliquas aliorum laudes prætereo, ne panegyricam videar texere orationem. Non abs re erit referre ejusdem Testamentum carmine conditum, quod inter Platini Epigrammata legitur; ex ipso enim discimus, vitam ab ipso cœlibem ductam, honestâque licet tenui familiâ fuisse contentum; quippe, ut ad Trivultium scribebat (l) parsimonia pro vectigali utebatur:

Non expectatâ, quæ vitam finiat, horâ,
Sum Testamenti conditor ipse mei.
D *Do Superis animam, telluri corpus, in arca*
Argentum quod erit, funeris esto mei.
Linquo Emphyteusim Papiensem Bartholomæo
Eustachio, Insubrem Plate Camille tibi;
Quosque tuus Genitor mihi non exsolverit annos;
Ancillæ reliquam rem, famuloque meam.
De capite orta meo, divinæ Palladis instar,
Posteritas, opera quinque relinquo tibi.
Et quoniam cœlebs vixi, sine prole peribo,
Hæc mihi progenies sola superstes erit.

E *Eustachiæ* nobilis Familiæ viro nupserat ejusdem soror; Camillus verò Platus, Anastasio, ut opinor, Fratre, cui filiolam nomine Agnetem fuisse vidimus, genitus erat. Ex quinque Operibus, quæ pro filiis se habere, ac posteritati relinquere hîc statuit Platinus, tria tantùm Ambrosiana servat Bibliotheca, nempe Librum *de Carcere* anno MCCCCLXXXIV., *Epistolas* CXLVII, *tresque Orationes* anno MDVI., *Epigrammata & Elegias* anno MDVIII. Mediolani edita. Duo alia commemorata in illius Epistolis legi, videlicet *Opusculum metricum de utriusque juris origine*; scribens enim ad Bernardinum Crispum, *Præceptorem Pompejanum* (idest Pompeji Castellionei) post laudatam ejus Eloquentiam Tullianæ proximam, subdit:

rr

(i) Epist. XVIII. ad Jac. Antiquarium.
(l) Epistola I.

dit: „ Opusculum meum metricum de utriusque „ Juris origine, quòd tantopere meque laudes, ago „ tibi gratias, & debeo plurimùm; etsi non te„ merè, suspicari queam, potiùs te quale debeat „ opus esse, quàm quale sit ostendere voluisse: Alia „ etiam ejusmodi propediem per eundem Johannem „ Donatum (Bossium) ad te dabo; Equidem non „ vereor, quin carminibus te meis expleam, Episto„ lis ego tuis expleri mihi non posse videor. „ (m) *Commentariolum Catonis*, in altera Epistola (n) ad Johannem Placentinum doctissimum Sacerdotem, innuit à se elaboratum, & unâ dumtaxat ejusdem Epistolâ immortalem effectum. An verò lucem ista unquam viderint, prorsus latet.

ANNO MCCCCLXXXV.

Hoc anno per Urbem nostram grassari cœpit lues teterrima, quæ ultra triennium contumaciter desæviens, centum mille Civium Mediolanensium miserrimè absumpsit, atque integras familias, Morigia referente (a), prorsus delevit. Infaustam tantæ cladis memoriam primus Typis commisit Bettinus Tricius anno MCCCCLXXXVIII., postmodum suis Annalibus eandem inseruit Bernardinus Corius, qui, ut periclitanti saluti consuleret, in paternum prædium secedens, ocii necessitatem in Literarum beneficium convertit, patriam historiam exorsus, cui absolvendæ magno non tam sudorum, quàm pecuniarum sumptu in perquirendis per Italiam veteribus monumentis, decem & octo annos impendit. Hæc omnia ipsemet narrat, annum ætatis quadragesimum tertium se tunc agere affirmans, cùm illi extremam manum imposuit. Nil mirum igitur, si in tam ferali luctu, ac domuum vastatione conticuerint Academiæ, & Gymnasia, prælaque ipsa lento admodum labore in officinis chartas excuderint, paucis per hæc tempora editis libris. Non defuere tamen docti Viri, ac Typographi, qui novo censu rem literariam augerent, immortale, in tam præsenti vitæ discrimine, sibi nomen comparaturi.

UBERTINUS CLERICUS CRESCENTINAS.

Ubertinus Clericus Crescentinas in M. T. Ciceronis familiares Epistolas Commentaria elaboraverat, eaque ad Bonacursium Pisanum imprimenda direxerat, adjectâ ad eundem Epistolâ, cujus fragmentum jam dedi, cùm Viri illius memoriam illustrarem (b). In ea profitebatur se, ut ipsi non tam efflagitanti, sed etiam calcar addenti morem gereret, raptim ac celeriter illa conflasse; præcipuè cùm accederet auctoritas *Christophori Cambiagi*, à Mediolanensis Ducis secretis, qui, ut *Clericus* ait „ non solùm mira „ quadam rerum prudentia, egregia probitate, & „ in invictissimum Galeatium Mariam Mediolanen„ sium Ducem quintum spectata fide, sed ita om„ nium bonarum artium cognitione excellebat, ut „ fidelior Secretarius, an melior Orator esset, non „ facilè judicaretur; studia verò sua peculiari amore „ ac patrocinio fovebat. „ Hinc patet, ante annum MCCCCLXXVI., quo sublatus est Galeatius Maria, librum hunc in publicam utilitatem fuisse à Bonacursio typis vulgatum, sed illum mihi offendere minimè licuit, adeòque usus sum altera editione, quam Johannes Angelus Scinzenzeler Mediolani curavit anno MDVII. Novas subinde curas adhibuit, ut accuratiùs pleniùsque perdifficile hoc Ciceronis opus explanaretur, aliamque dedit ad Bonacursium Epistolam, quæ præsenti anno excusa fuit, legiturque in calce, his verbis concepta: „ Habes doctissime atque „ Optime, Bone Accursi Pisane, Opus longè ma„ jus, atque uberius, quàm uti initio promisi, qui „ non solùm difficiliora quædam & annotatu digniora edere contentus fui, sed cùm Virorum quo„ rundam bonorum, & doctrina præstantium exhor„ tatione, tum verò tuis & præstantissimi doctissimi„ que Viri, Comitis, & Ducalis Quæstoris *Johan*„ *nis Francisci Turriani* efflagitationibus, ita omnes „ locos in his Ciceronis Epistolis adductus sum ut „ explanarem, ut non solum qui vel longiùs in hac „ dicendi arte provecti, & qui jam in cursu essent, „ verùm etiam omnino rudes haberent, quo tantum „ pelagus tutò ingredi auderent, & ad portum per„ venire possent. In quo quantum laudis & benivo„ lentiæ mihi à Viris bonis futurum confido, tantum „ invidiæ & detractionis, & maledicentiæ jam nunc „ à malivolis quibusdam esse intelligo, quos omnia „ pervertentes, officio meo detrahere audio. „ Atque hìc contra eos, qui labores suos carpebant, invehitur, occurritque accusationibus, quas in ipsum contorquere possent, cùm non ambitione aliqua ductus, sed desiderio promovendæ ad studia juventutis, rem multo tempore maturandam citiùs protulisset, quàm esse pro merito videbatur. Argumenta, quibus & suum nomen, & susceptæ arduæ provinciæ acceleratam ultimam manum tueri contendit, in eadem Epistola, quam integram ad calcem dabimus, commodiùs percurrere poterit Lector. Prætereundum minimè puto, primum eum fuisse, qui hunc callem dumis undique consitum, nec antea tentatum recluderet; id enim ipsemet testatur inquiens: „ Non „ modò me invidia cariturum, verùm etiam laudem „ magnam, & gloriam assecuturum confido, cui „ quod nemo ætate nostra ex iis, qui vel doctissimi „ habiti sunt, facere ausus est, cùm bonorum, & eo„ rundem doctorum gratia & laude, contigerit, ut „ totum Ciceronem in Epistolis familiaribus patefa„ cerem, efficeremque, ut id pelagus à multis na„ vigaretur, quod antea fuerat ignoratum, & inta„ ctum &c „ Porrò laborem hunc eximiè commendavit M. Ant. Sabellicus in Dialogo *de Latinæ Linguæ reparatione*, inquiens: „ Ubertinus ille Crescentinas, „ qui familiares Ciceronis Epistolas diligenti enarra„ tione familiarissimas reddidit, non minùs meo ju„ dicio meretur, quàm qui peregrè profecturis via„ ticum officiosè comparet. Nulla lectio est, in „ qua teneriora ingenia faciliùs coalescant, sed mul„ ta priùs in eo opere ignoratione rerum obscura; „ multæ dicendi virtutes parum intellectæ. Quæ res „ in causa fuit, ut qui omnia altiùs scrutari solent, „ diu non temerè eam lectionem adierint; at nunc „ communis facta, & in qua adolescentes, velut „ in primo studiorum limine paulisper immorati, mi„ rum in modum proficiant.

Oratoriæ artis interpretem agebat *Ubertinus Clericus*, eoque in Officio gloriabatur, *multos se alumnos non sine magna & laude & gratia peperisse, quotidieque parere*. Papiæ primùm per septennium docuit, dein Mediolanum migravit, à Francisco Sfortia, filioque Galeatio benignissimè exceptus, quemadmodum Bonacursius Pisanus, in Epistola huic operi præfixa, scribit ad Mecœnatem suum *Johannem Franciscum Turrianum*, eximiè Ubertinum commendans. Postmodum dimisso sponte publico docendi munere, ob immutatas Mediolanensis regiminis vices, nefariè perempto Galeatio Duce, Casalem S. Evasii se recepit, ibique Literariam Palæstram aperuit, liberali iti-

(m) Epist. LXXIII.
(n) Epist. LXXXIX.

(a) Istor. Mil. lib. I. Cap. XXVII. pag. 165.
(b) Ad annum 1475.

ſtipendio ab illius Urbis Civibus, ac Domino Marchione Montisferrati donatus. Hæc refert Ubertinus in Epiſtola *ad Magnificum & ſplendidiſſimum Virum Guidonem de Sancto Georgio, Comitem de Blandrate, & primum Marchionalem Camerarium, & Conſiliarium digniſſimum*, qua eidem dicat *Commentaria* ſua *in Epiſtolas Heroidum Ovidii*. Siquidem ait, functum ſe fuiſſe interpretandi munere Papiæ ac Mediolani, honeſta ubique mercede conductum, gratiamque ac benignitatem Principum Mediolanenſium expertum. At cæſo Galeatio, pulſiſque in exilium Aſcanio, & Ludovico fratribus, necnon Roberto Sanſeverino, in quibus plurimum ſpei ac præſidii ſui collocaverat, ſatiùs duxiſſe in Montemferratum, Caſaleque ſe conferre, ſub Principis illius auſpicio, qui ſtudia laboreſque ſuos clementi patrocinio foveret. Digna ſunt, quæ huic Hiſtoriæ inſerantur, verba in calce deſcripta: „ Interpretatio Epiſtolarum Heroidum Ovidii, non ad oſtentationem ingenii, ſed ad communem utilitatem ab *Hubertino* cognomine *Clerico*, Creſcentinati edita, impreſſa eſt in loco Caſalis S. Evaxii, anno Salutis humanæ MCCCCLXXXI. octavo Idus Septembris, prædicto Hubertino artem dicendi in ipſo loco Caſalis publicè interpretante, ſalario & ſtipe ipſius Civitatis, & in primis Illuſtriſſimi Excellentiſſimique Gulielmi Marchionis Montisferrati, Sacri Romani Imperii Principis, Vicarii perpetui, ac Ducalis Mediolanenſium Capitanei Generalis, bello paceque clariſſimi, anno ejus Marchionatus feliciſſimi decimo ſeptimo, anno verò ſeptimo, ex quo Caſalis Oppidum, ipſius præſtantiſſimi Principis beneficio & munere, Civitatis nomen, Epiſcopatus decus, & denique non minus morum, quàm ædificiorum renovationem adeptus eſt. Impreſſit Gulielmus de Canepa-nova, de Campanilibus de Sancto Salvatore, impenſâ prædicti Hubertini, venerabiliſque & integerrimi Sacerdotis Presbyteri Stephani de Ulmo, de loco Seſſami, Præpoſiti Bubbii, & Canonici in Æde dicti S. Evaxii. Si qui errores vel in defectu, vel in mutatione literarum fuerint, non aſcribantur Auctori, qui brevì majora eſt editurus. „ Sanè illa Civitas Epiſcopali dignitate aucta eſt à Sixto IV. Summo Pontifice anno MCCCCLXXIV., ut ex Ughello conſtat, qui Apoſtolicas ejuſdem Literas recitat. Ceterùm editionem hanc in Caſalis Urbe, memorato anno peractam, eò lubentiùs retuli, quòd eam viderim à Typographicæ hiſtoriæ Scriptoribus prorſus ignoratam, tanto Caſalis S. Evaſii ſilentio, ut neque crediderint Seculo XV. præla ibidem conſtitiſſe.

Quando autem *Ubertinus Clericus* brevì majora ſe editurum hìc pollicitus fuit, non abs re erit referre, quæ ipſe in prima ad Bonacurſium Piſanum Epiſtola ſcribit; poſtquam enim Commentaria in Epiſtolas familiares Ciceronis, laborum ſuorum & vigiliarum primitias vocavit, ſubjungit, ſe ubi viderit ipſius, & Chriſtophori Cambiagi viri graviſſimi judicio hæc probari, vulgaturum propediem, quæ *in primo Naſonis Metamorphoſeon*, & *in Officia Ciceronis* non negligenter conſcripſerat; deinde ad alios idoneos Auctores illuſtrandos calamum converſurum. Num verò, præter enunciatos libros typis impreſſos, promiſſa hæc nova literaria ſuppellex in lucem producta fuerit, mihi hactenus eſt incompertum. Duplex Ubertini manuſcriptum Epigramma, ut jam retulimus (c), legitur in Codice Bibliothecæ Ambroſianæ poſt octo *Sfortiadis* Libros; in iis verò Franciſcum Philelphum auctorem tam effuſa laude commendat, ut ipſemet, licèt gloriæ avidiſſimus, moderationem ſuadere debuerit hoc Carmine, ibidem exarato:

Hubertine meos laudibus efferens
Verſus, & numeris ſcripta reconditis,
Illud conſequeris, quòd mihi funditus
Cordis vim reſeras tui.

A

Verùm, dum nimis hunc diligis, uberem
Qui tantam ingenii luxuriem tui
Et mores probat, hujus inde modeſtiàm
Cura parciùs efferas.
Livor ſumma petit, nemo protervius
Terſitem ſtuduit vincere Nevium,
Nemo nec Bavium carminis enſibus
Certat fundere ſordidum.
Quare judicio præferimus tuo,
Qua me proſequeris vim nimiam boni
Erga nos animi, qui facit ut mihi
Sis jucundior admodum.

B

Platinus quoque Platus, eidem amore conjunctiſſimus fuit, dumque illius opus in Epiſtolas familiares Ciceronis Mediolani ederetur, Epigramma in Ubertini laudem ad Octavianum Vicomercatum dedit (d), quod ita incipit:

Ingeniis antiqua ſuis ne Secula tantùm
Illuſtrata putes, inclyta noſtra vide.
Ex Hubertino Creſcentinate latinis
Utile manavit, quod modo prompſit opus, &c.

Imò neque hoc contentus, Ampliſſimos Senatus Mediolanenſis Patres hortatus eſt, ut Oratoriæ artis Magiſterio inſignem hunc Rhetorem præficerent:

C

Noſtra (quod invidiam citra dicatur) abundat
Urbs opibus magnis, egregiiſque Viris.
Sed ſtudia, accedat ſi Rhetor, ut ipſa requirit,
Hubertinus, erunt uberiora Patres.

Inter Codices manuſcriptos Bibliothecæ Ambroſianæ, deſcriptam reperi *Orationem*, habitam ab Ubertino Clerico Creſcentinate *in laudem Illuſtriſſimi quondam Domini Franciſci Sfortiæ*, Ducis Mediolani. Eam recitavit in ampliſſimo Conventu Senatus Mediolanenſis, Magiſtratuum, ac Nobilium, cùm annua memoria recurreret acerbæ mortis, qua ſplendidiſſimum illud Sfortianæ Familiæ lumen defecit.

D

Piam hanc celebritatem quotannis renovandam induxerant tum Dux Galeatius Maria filius, tum Urbis noſtræ clavo regendo delecti Optimates, ut videlicet talis tantique Principis annua parentalia, non ſolùm ſacris religioſiſque ex Chriſtiana inſtitutione cæremoniis, precibuſque, ſed etiam oratorio laudum vectigali abſolverentur. Æquum enim erat, inquit Creſcentinus, ut qui rebus præclariſſimè geſtis immortalem conſecutus fuerat gloriam, nulla quoque ætate laudari deſineret. Compta eſt & erudita hæc Oratio, qua Ubertinus non tam Franciſci Patris, quàm Galeatii Mariæ primogeniti virtutes exornat, hæc ſubdens in fine: „ qui tanto conſilio, tanta gravitate, tanta conſtantia, tanta denique juſtitia, & ſe, & imperium à patre relictum gerit & tuetur, ut non tam optandus nobis ſit Franciſcus Sfortia, qui cum ſumma gloria naturæ *jamdiu* ſatisfecit, quàm perpetuò memorandus, quòd & talis fuit, & talem nobis Principem genuit. „ Hinc verò tempus eruimus, quo Ubertinus in hiſce annuis inferiis, Franciſco celebratis peroravit; cùm enim illum *jamdiu* extinctum aſſerat, vivoque Principi Galeatio laudem contexat, palam fit, proximè ad annum MCCCCLXXVI., qui poſtremus fuit infelici huic Duci, funebrem Patris laudationem fuiſſe ab Ubertino Clerico pronunciatam.

E

ANNO

(c) Ad Annum 1476.

(d) Inter Plati Epigramm. pag. 16.

ANNO MCCCCLXXXVI.

ALEXANDER MINUTIANUS.

Licèt etiam hoc anno, multa Civium strage, ut Corius refert (a), pestis per Urbem nostram sævissimè debaccharetur, ociari præla minimè passi sunt insignes doctrinâ Viri. Primus in Literariam arenam descendit *Alexander Minutianus*, vindicaturus Horatii Flacci gloriam, plurimùm deformatam ab insulso quodam Interprete, qui superiore anno illius Opera Mediolani edenda, atque illustranda susceperat. Rem totam narrat ipse in Epistola *ad Magnificum Virum Bartholomæum Calchum, Ducalium Secretorum Magistrum*, cui opus suum dicat, inquiens, se quæsitum à Stephano Cremonensi, qui ob singularem prudentiam, virtutesque eximias, carus, & contubernalis Calchi erat, ut manus novæ editioni Horatii Operum admoveret, cui recentissimis in eundem interpretationibus temerarius, & sacrilegus cujusdam conatus majestatem adeò abstulerat, ut brevì totus contabuisset Horatius; nec recusare hoc onus potuisse, victum potiùs negandi verecundiâ, quàm quòd id præstare se posse confideret. Transit subinde ad texendas laudes Calcho, quas alibi jam retulimus, cùm de docto illo Mediolanensium Studiorum Mecœnate incidit sermo. Itaque provinciam hanc aggressus, nobiliori cultu adornatum Flaccum vulgavit, sed tacito illius nomine, cui temeritatis, & sacrilegii notam proximè relatam infigit; neque mihi rescire id licuit, cùm præteriti anni editionem non viderim, eamque tantùm indicatam à Maittaire ad eundem annum repererim, adjecto in calce nomine *Augustini Mariæ Conagi*, cujus impensis peracta fuit; an verò præter impensas, infelices etiam interpretationes addiderit, quas acri adeò censura Stephanus Cremonensis, & Minutianus confixere, prorsus me latet. Alios quidem *Conagos*, *Gabrielem* nempe, ac *Lucinum*, in excusis Mediolani Seculo XV. codicibus, memoratos vidi, cùm primus pecuniam erogaverit ad imprimendos *Ovidii Fastorum* Libros anno MCCCCLXXXIX., & additamenta ad *Nonnium Marcellum* anno MD., alter Epigrammata condiderit in laudem Grammaticæ *Perotti Sypontini* anno MCCCCLXXXIII., & Musicæ *Franchini Gafuri* anno MCCCCXCVI.; *Augustinum* hunc ista solùm editione notum inveni.

STEPHANUS CREMONENSIS.

Stephanum Cremonensem Calcho acceptissimum, quem memorabat Minutianus, non alium esse crediderim, quàm *Stephanum Nigrum*, qui Mediolanum delatus, insigni doctrinæ famâ per hæc tempora clarescere apud nos cœpit. Græcam præcipuè linguam optimè calluit, Institutore usus Demetrio Calchondyla, cui etiam familiarissimus fuit. Quocirca cùm Præceptor ille suus rarum illud ac pretiosum opus, *Græcum* nempe *Lexicon Suidæ* in lucem educeret, Mediolanensibus typis impressum, Stephanus Niger Dialogum græcè scriptum eidem præfixit, in quo Bibliopolam, cum Juvene studii amante colloquentem inducit, illius libri utilitatem exponens, stipemque *trium aureorum* ad eum ex officina redimendum constituens. Demetrio Præceptore è vivis erepto, publicam ipse Cathedram in hac Urbe ad instituendam græco idiomate Juventutem affectavit, rogavitque sæpiùs *Johannem Franciscum Marlianum* Mediolanensis Senatus Præsidem, ut eâ donaretur, sed frustra; non quòd Candidati idonei, atque ipso meliores tunc forent, qui in ea gerenda provincia palmam eidem præripere possent, sed quia Marlianus, Basilio, Demetrii Calchondylæ filio, cùm Mediolanum rediisset, id munus conferre meditabatur. Scripsit igitur ad Marlianum Niger, se audivisse, Basilium, beneficio Johannis Lascaris, à quo unicè diligebatur, Romæ publicè profiteri, esseque Summo Pontifici, ob Patris memoriam, oppidò quàm acceptum, nec inde Mediolanum ampliùs reversurum; quocirca voti tandem sui compos est factus, annuo insuper stipendio statuto, quod se debere ait Illustrissimo Viro Antonio Prato, utriusque Galliæ Magno Cancellario, in Libro *de nimia Obsoniorum appetentia* eidem dicato, & impresso Mediolani, cum aliis nonnullis ejusdem Operibus, per Johannem de Castelliono, anno MDXXI.

Oratoriam quoque artem Mediolani publicè docuit, Mediolanensi Duce (Maximiliano fortasse Sfortia) id honoris largiente, ut ipse Niger testatur in calce Præfationis ad T. Livium, quem Auditoribus suis interpretandum susceperat, his verbis: „ Huic „ meæ orationi finem imponam, si tamen priùs etiam „ inclyto Duci nostro, qui honestissimum hunc lo„ cum nobis designaverit, & vobis, qui summa at„ tentione me dicentem audiveritis, gratias egero „ immortales, quorum alteri quidem *de laudibus ip„ sius composita, atque in lucem edita oratione*; alte„ ris verò, idest vobis, assiduo labore, multisque vi„ giliis, modò nostrâ operâ uti non dedignemini, „ satis pro viribus facere conabimur. Nam sive „ græcè tantùm quispiam, sive latinè, seu in utra„ que literatura voluerit erudiri, dabimus equidem „ operam, ut brevì aut in alterutra, aut in utra„ que plurimùm proficiat; cùm deinceps utriusque „ linguæ probatissimos, ac præstantissimos simus Au„ ctores publicè interpretaturi. „ Plures ingenii sui fœtus in lucem edidit, quos recenset Franciscus Arisius in sua *Cremona Literata* (b), inter quos adnumeratam minimè legi geminam lucubrationem, cujus idem Niger mentionem agit, *Orationem* videlicet *de laudibus Ducis Mediolanensis*, in Præfatione proximè indicata, & *Commentariolum in Hermogenem*, quem in fine Libri *de nimia Obsoniorum appetentia*, se paulò post vulgaturum ait, inscribendum nomini Antonii Prati, subjungens: „ quod profectò „ jamdudum fecissemus, ni maxima vis morbi, quo „ superiore anno laboravimus, nostrum remorata „ esset desiderium. „ Præstat hìc tantùm referre nomina Procerum, quos operum suorum Mecœnates adhibuit, quique ab Arisio minimè indicantur, cùm tamen Literariæ historiæ pars hæc sit, non spernenda. Itaque inscripsit *Icones Philostrati* è græco translatas *Johanni Grolierio* Lugdunensi, Christianissimi Francorum Regis à Secretis, ac Insubrum Quæstori primario; *Commentariolum in aurea Pitagoræ carmina Lazaro & Georgio de Selva*, amplissimi Senatus Mediolanensis Præsidis filiis; *Quinque Chrias*, quas filias suas appellat, Ancillasque *Præfationes tres* in Homerum, Pindarum, & Livium, habitas in publico Mediolani gymnasio, *Antonio & Gulielmo* filiis Magni Cancellarii Antonii Prati; & *Musonium de Principe optimo*, necnon *Isocratis Orationem de Regis muneribus*, utriusque Literaturæ peritissimo Viro *Galeatio Vicecomiti*. Franciscus Arisius in commendationem tam docti Viri adnotandum censuit, tamquam præclari ingenii indicium, iniisse illum cum Alciato nostro amicam necessitudinem, inquiens: *Inter præcipuos Amicos habuit magnum Juris, ac omnis eruditionis Oraculum, Andream Alciatum, à quo crebrò illustribus Carminibus commendatur.*

Ste-

(a) Ad hunc annum.

(b) Tom. I. fol. 396.

Stephani hujus nomen quamplures illius ævi Poëtæ celebravere, eorumque carmina impressa leguntur inter edita ejusdem opera; unum addo Platini Plati, qui nomen impositurus edendis in lucem Elegiis, & Epigrammatis suis, veteribus, novisque, hæc ad Nigrum scribit (c):

Unum redde precor duo nostra vocabula græcum,
O cui se totam Pallas, amice, dedit.
Seminovum carmen baptiza, semivetusque,
Nomen erit libro, quod dabis ipse meo;

& sanè librum illum evulgavit, indito nomine *Palæoneos*. Memorat cum laude *Stephanum Nigrum* Michaël Maittaire, inquiens (d): „ Hic Niger est „ ex Casali Majore Cremonensis agri, cujus Dialo- „ gum habemus eruditissimum, *editum* Mediolani „ MDXVII., ubi comperimus, ipsum consuevisse „ quatuor Viros, quàm sæpissimè sua Oratione ce- „ lebrare, quos, inter utriusque literaturæ peritissi- „ mos, Principatum facilè obtinere ingenuè fatebatur, „ *Demetrium* scilicet *Calchondylam*, Præceptorem „ suum, qui (ut ipse ait) jamdiu in hac nostra in- „ clyta Civitate, publico conductus stipendio græ- „ cas docet literas: *Johannem Lascarum*, qui nunc „ Venetiis honorificentissimè regium agit Legatum: „ *Marcum Musurum* Cretem, qui Patavii publicè „ profitetur: *Aldum Romanum*, cujus opera ac stu- „ dio Respublica Literaria plurimùm adaucta est.

Inter Mediolanenses Scriptores eundem enumerat Picinellus (e), sed nullo adducto documento, quo patria Mediolanum ipsi vindicetur. Si rectè interpretari mihi contigit cognomen *Stephani* à Minutiano enunciati, *Cremonensi* Urbi concedendum esse doctum hunc Virum, coævi ejusdem Minutiani testimonium evincit; quamvis ne Interprete quidem opus est, si, teste Arisio, ipse Niger *Cremonensem* se inscripsit in Epigrammate ante *Introductorium Anatomicum* Jacobi Berengarii de Carpio, impressum Bononiæ anno MDXXIII. Quicumque tamen locus Nigrum nascentem exceperit, infelix certè fuit exitus vitæ. Siquidem concussâ bellicis Germani, Gallicique exercitus tumultibus Insubrum Regione, fraudatus primùm annuo stipendio, dein rei familiaris inopiâ pressus, in lacrymis & sordibus miserrimè defecit, ut Pierii Valeriani (f) verbis Arisius idem enarrat.

FRANCISCUS PUTEOLANUS.

Franciscus Puteolanus iterum hoc anno Zarotti prælo submisit *Commentaria* Johannis Simonettæ *de Vita & rebus gestis Francisci I. Sfortiæ* Ducis Mediolani, auspiciis & jussu Illustrissimi Ludovici Sfortiæ, ut in calce adnotatur. Præcedit eadem Oratio, seu Panegyrica Epistola, quæ primam editionem ornabat, quæque instar Oraculi fuit, cùm brevì diffundendum in finitimas exterasque regiones hoc opus, nomenque ubique celebrandum Genitoris simul, ac Filii, polliceretur. Sanè ad inopiam redacta fuisse exemplaria, ac nondum satis expletum eruditorum hominum desiderium egregiæ hujus historiæ perlegendæ, nova ista impressio testatur, iniquo adeò tempore furentis pestis, multisque ob libri molem curis parata. Quanta eloquentiæ ubertate affluat, quamque explicet laudum pompam erga Sfortianos hos Principes Oratio prædicta, vix attigi ad annum MCCCCLXXX.; proinde verò locus hic foret prodendi vim eam ingenii, quam ostentare visus est Puteolanus, veterum Oratorum, Cæsares suos commendantium imitatione; sed ne historiæ avidum, Rhetoricis hisce flosculis Lectorem detineam, ad extremas paginas, in quibus integra recudetur, si percurrere libeat, illum remitto. Plura in Prodromo de *Ludovici Mariæ* erga literas patrocinio & amore; non secus ac de *Puteolano* ad annum MCCCCLXXXII. abundè scripsi, quo circa hinc calamum retraho.

ROBERTUS DE LITIO.

Inserere huic historiæ mens mea non erat *Quadragesimale Roberti de Litio*, hoc eodem anno Zarotti torcularibus impressum; sed cùm opus ipsum sæpiùs recusum, notum sit magis, quàm Auctoris cognomen ac dignitas, isque aliquando Mediolani moratus fuerit Pontificius Orator, illum silentio prorsus involvere incongruum duxi. *Dominicus de Angelis*, ineunte currenti seculo, Neapolitanis typis ejus vitam ediderat; egregium inde laborem suscipiens, Salentinorum doctrina insignium Literaria Opera, & res gestas è tenebris eruendi, à Roberto exordium cepit. Relata hæc omnia in compendium leguntur in Ephemeride Literatorum Veneta (g), atque inde comperimus, Auctorem hunc in lucem editum fuisse anno MCCCCXXV. Aletii, Urbe præcipua Neapolitani Regni in Japigia, ex *Caracciola* nobilissima stirpe, *Leonis & Brundusii* appellata. Seraphicum postea Ordinem amplexus, Evangelicæ per Italiam prædicationi totus inhæsit, tanta celebritate famæ ob sacræ vim eloquentiæ, fructumque animarum, ut *alter Paulus* passim nuncuparetur, incisâ etiam in tumulo tam gloriosæ appellationis memoriâ, ut infra videbimus. Delectus postmodum fuit à Calixto III. Summo Pontifice ad Franciscum Sfortiam Insubrum Ducem, & Ludovicum Marchionem Montisferrati Legatus, ut in eorum Regionibus subsidia, quæ *Decimas* vocant, pro bello contra Infideles gerendo colligeret. Qua in re felicissimè confecta, dignum eundem peculiari commendatione censuit Calixtus, adeòque ad illum laude refertas Breves Literas dedit, quas in Annales suos intulit Lucas Wadingus (h). Is etiam refert, cùm Mediolanum profectus fuisset Robertus, ob celebranda Generalia Ordinis sui Comitia, summâ apud Franciscum Sfortiam *propter Concionum excellentiam*, gratiâ floruisse (i). Ad Aquinatem Infulam à Sixto IV. promotus, neque dignitatis altiori gradu, neque solicitudine pastoralium curarum, à suscepto munere disseminandi Verbum Dei unquam dimoveri se passus fuit, in eodem per annos quinquaginta usque ad mortem constantissimè perseverans, quemadmodum adnotatur in funebri Elogio, seu Tetrastico, quod sepulcro illius inscriptum recitant Ughellus (l), & Wadingus (m). Uterque ait conditum fuisse hoc Epitaphium ab *Hermolao Barbaro* Viro doctissimo; sed prorsus citra verum, cùm anno præcedente Roberti obitum, is è vivis excesserit. Defunctus autem est Robertus anno MCCCCXCV. in S. Francisci Cœnobio patriæ suæ Lyciensis, ad cujus Ecclesiam, Episcopali auctoritate regendam, designatus fuerat à Sixto IV., quamvis ejus obtinendæ spem eidem præciderit festina mors Summi Pontificis. Magistratus ejusdem Urbis optimo Civi suo marmoreum tumulum extruendum curavit, in cujus fronte sequens distichon insculptum voluit:

Ille Robertus hic est, Christi, quo Præsule, Vatum
Nemo post Paulum clarior Orbe fuit.

Ignota extitit ætas, & cognatio hujus Antistitis Carolo Josepho Imbonato, qui in quinto Bibliothecæ Rabbinicæ Volumine *Robertum de Lycio* confudit cum

(c) Pag. 8.
(d) Annal. Typogr. Tom. I. pag. 258.
(e) Athen. Mediol.
(f) De Infel. Literat. lib. II.
(g) Tom. XIII. pag. 263.

(h) Tom. XIII. Editionis postremæ Romanæ fol. 13.
(i) Ibid. fol. 30.
(l) Tom. I. Italiæ Sacræ in Episc. Aquens.
(m) Tom. XV. fol. 117.

cum *Roberto Leccestrio* Anglo, jam à seculo ferme & dimidio ante illum demortuo (n). Aliorum errores de hoc Auctore sugillat relata Veneta Literatorum Ephemeris. Ejusdem Operum Catalogum contexuit in illius Vita Dominicus de Angelis, quæ tamen, ut plurimùm, in re concionatoria versantur. Per octo Quadragesimas se divina eloquia Neapoli effudisse in populum sacro è suggestu, Rege jubente, narrat idem Robertus in Epistola nuncupatoria ad Alphonsum Ducem Calabriæ, Ferdinandi Regis primogenitum, quam præmisit Libro inscripto *Speculum Fidei*. Sanè *Quadragesimale* hoc anno editum A Mediolani, compactum fuit instante ipso Rege Ferdinando, cui etiam illud Auctor dicavit; an autem idem sit cum altero, superiore anno Venetiis impresso, ac relato in Ephemeride memorata, compertum non habeo, cùm editionem Venetam minimè inspexerim. Res ab illo gestas, multa cum laude, in Epitomen redegit Wadingus ad annum MCCCCXCV. qui tamen excitatas à Roberto in Ordine suo turbas, sparsim in aliis Annalium voluminibus dolet, narrans postmodum, præclaro religiosæ demissionis exemplo, eas demum quievisse.

ANNO MCCCCLXXXVII.

JOHANNES PETRUS NOVARIENSIS.

NEminem ferme hic annus exhibet ex doctis Mediolani degentibus Viris, qui nova fruge aut sua, aut aliena, literariam auxerit messem. Solummodo memoratum in editis Codicibus vidi *Johannem Petrum Novariensem*, quin tamen illius cognomen deprehendi possit; cùm neque alicubi designetur, neque in Musæo Novariensi Lazari Augustini Cottæ quisquam occurrat, qui cum ea ætate componi valeat, atque unus tantùm ibidem recenseatur hoc nomine, doctrinæque famâ apud nos clarus, nempe *Johannes Petrus Gallaratus*, è patricia Novariensi gente progenitus, qui ad erudiendam juventutem in publico Mediolani gymnasio, per decem annos Eloquentiæ Institutor, revocatus in patriam fuit, ut in novo Canobiano Lycæo humaniora studia profiteretur; sed is per integrum seculum ab his temporibus distat, dignus nihilominus, utpote de literis nostris benemeritus, ac vulgatis facundiæ suæ monumentis conspicuus, in grati animi testimonium, saltem hîc obiter memorari. Itaque, quicumque tandem is fuerit, ejusdem diligentiæ debemus, quod *Pii II. Epistolæ* sedulis curis recognitæ è prælis nostris castigatiores emerserint.

Breviarium quoque *Ambrosianum* hoc anno recusum fuit, illudque servat elegantissimè in pergamena impressum Metropolitana Collegii Ordinariorum Bibliotheca. Meretur illud hîc adnotari, cùm inde dignoscamus, sua ad res sacras edendas præla constitisse in Ecclesiasticis domiciliis, quod utinam nostra etiam ætate renovaretur; diligentiùs enim, atque nobiliùs elaborati prodirent, divinis recitandis precibus ac celebrandis mysteriis, dispositi libri. Extat in ejusdem calce hæc memoria, typis nempe id vulgatum fuisse *in Canonica S. Ambrosii, labore, cura, & dispendio Zentilini de Mayno, Ecclesiæ Majoris Mediolani Presbytero, & Cardinali nuncupato, & Divi Ambrosii Ecclesiæ Mediolani Canonico, ac Bruzani Præposito*. Cardinalium titulus longo etiam post tempore apud Canonicos Ordinarios Metropolitanæ nostræ Basilicæ perduravit, non secus ac multiplex in dissitis Ecclesiis Beneficiorum possessio, cujus quamplura exempla proferre possem ex antiquissimo Archivo insignis Collegii Canonicorum S. Georgii, appellati in Palatio, præter ea, quæ alibi jam adduxi (a). Mos autem iste invaluit, præcipuè penès Canonicos Ordinarios Mediolanensis Ecclesiæ, donec salutari decreto Sacrosancti Tridentini Concilii prorsus abrogatus est, ac deletus.

Ceteros probatorum Auctorum libros, quos ad subsidium Eloquentiæ, Jurisprudentiæ, ac Medicinæ, seu publicæ utilitatis, seu privati etiam lucri amore Typographi ipsi, currente hoc anno, spontè edidere, suo loco enumerabimus.

B Interim ne vacuum omnino literaria eruditione hunc annum dimittam, proferre lubet hoc loco vetustam Chartam, qua implexus adhuc in re historica nodus facilè solvitur. Eam servat prædives veterum documentorum Archivum, nuper memoratum, Sancti Georgii in Palatio, cui in ordinem redigendo sedulam curam impendit Joseph Maria Saxius, ejusdem Ecclesiæ Canonicus, & Fratris mei filius. Apographa quidem est, sed seculo XI. scripta, ut ex Tabellione, & testibus, qui illo ævo, in aliis pergamenis contractuum tabulis, subscripti occurrunt, evincitur. Continet illa commutationem quandam prædiorum inter *Adelgrausum Episcopum Laudensem*, & *Richardum Decumanum Presbyterum S. Mediolanensis Ecclesiæ, officialem Ecclesiæ S. Georgii*; eorumque temporum consueto more, ab Ottonis I. Imperatoris, ejusque C filii annis exorditur, his verbis: *In Christi nomine. Otto Dei gratia Imperator Augustus, anno Imperii ejus nono, & item Otto Imperator filio ejus, anno Imperii ejus tertio, octavo Kal. Februarias, Indictione tertia decima*, quæ annum designat DCCCCLXX.

Scriptorum omnium testimonio constat, Ottonem I. augustâ Imperii coronâ donatum fuisse Romæ à Johanne XII. Summo Pontifice, anno DCCCCLXII. sed quo mense, aut die peracta sit ea celebritas, nemo adnotavit. Pagius ex Diplomate ab Ottone dato in Ecclesiæ Romanæ favorem, sub die tertia decima mensis Februarii ejusdem anni, nihil aliud statuit, nisi ante diem XIII. mensis prædicti, ab illo Imperatore acceptam coronam. Clariorem his tenebris lucem affundit pergamena hæc nostra, quæ Indictione XIII., D ut dicebam, signans annum DCCCCLXX. nonum Imperii Ottonis annum numerat, *octavo Kal. Februarias*, idest die XXV. Januarii; jam ergo ante illum diem solemni inauguratione renunciatus fuerat Imperator. Hinc verò si historias cum hac Charta componamus, planè compertum erit, circa medium Januarii susceptam Romæ fuisse ab Ottone I. Imperii coronam. Siquidem, cùm Natalitium Domini Festum diem Papiæ degens celebraverit; inde autem Romam profectus, universum secum exercitum duxerit, plures dies tum itineri peragendo, tum parandæ in Alma Urbe celebritati, absumi debuere, adeò ut citiùs illam contigisse minimè sit credendum.

Lumen alterum historicum eadem Charta suppeditat, nempe Laudensem Episcopum *Adelgrausum*, quem prorsus ignoravit Ughellus; in ea enim tem- E porum caligine, vix unum expiscatus est Ecclesiæ illius Antistitem ab anno DCCCCXXIV. ad annum DCCCCLXXII. *Oggerium* nomine, cujus etiam genus, patriam, acta, & tempus initæ, dimissæque Sedis omnino silet, inopiâ documentorum.

Memorantur in hac Charta *Juges*, quorum frequens mentio per eam ætatem in Documentis occurrit. Ducangius hanc vocem, ejusque exempla, è publicis

(n) Fol. 218.

(a) Differt. Histor. ad vindicandam veritatem Cap. XVII.

A blicis tabulis desumpta refert, sed quam terræ amplitudinem complecterentur, prorsus intactum dimittit. Mihi ex altera ejusdem Archivi Charta deprehendere contigit, quæ agrorum portio apud nos significari eo nomine consuevisset; enunciatis enim mensuris, quas *Perticas* vocant, *Jugium* inde pro fluentium numerus in calce statuitur; initis autem calculis manifestum fit, singulos *Juges* è duodecim *Perticis* fuisse conflatos. Et sanè, *Perticæ*, quæ in hoc etiam Documento passim enumeratæ, *Juges* superant, ad decimum numerum pertingunt, sed undecimum excedere nunquam leguntur. Sed jam Chartam proferamus:

„ IN Christi nomine. Otto Dei gratia Imperator
B „ Augustus, anno Imperii ejus nono; & item
„ Otto Imperator filio ejus anno Imperii ejus tertio,
„ octavo Kal. Februarias, Indictione tertiadecima.
„ Commutatio bone fidei noscitur esse contractus,
„ ut vice emptionis obtineat firmitatem eodemque
„ nexu obligat contrahentes. Placuit itaque, & bona
„ convenit voluntate inter Domnus Aldegrausus San-
„ cte Laudensis Ecclesie Episcopus, nec non & Ri-
„ chardus Presbiter de inter Decumanos Sancte Me-
„ diolanensis Ecclesie Offitiale Ecclesie Sancti Geor
„ gii, & filius quondam Boniperti, ut in Dei no-
„ mine debeat dare, sicut & à presenti dedit is ipse
„ Domnus Aldegrausus Episcopus eidem Richardo
„ Presbitero in causa commutationis presenti de suo
„ jure habendum, idest rebus territoriis illis iu ...s
C „ Episcopati Sancte Laudensis Ecclesie, quibus esse
„ videntur in vico & fundo Rossiate, quod sunt re-
„ bus ipsis sediminas tres, Camporas triginta & se-
„ ptem, pratas tres, silva roborea & stallarea, seu
„ cerreto cum area, ubi estant, petia una: Supra-
„ scripto sedimen cum Capella habente, consecrata
„ in honore Sanctorum Nazarii & Celsi, & Sancti
„ Vedastri, seu Sancti Martini, cum casis, & pu-
„ teo, adque broilio, seu prato, & campo, om-
„ nia in simul tenente, est per mensuram sedimen
„ ipsum, & broilo cum prato, & campo insimul
„ cum incisas suas jugies legiptimas decem ......
„ Jugalis quinque. Coheret ei in circuitu da duas
„ partes vias, da tertia Andrei: Secundo Sedimen
„ ibi prope tantum una ex ipsas vias, intermedium
„ est Casas superhabente, & vinea cum area, ubi
D „ estat seu campo, omnia insimul tenente. Coheret
„ ei da duas partes vias: est sedimen ipsum, & area
„ ex ipsa vinea, & eodem campo insimul per men-
„ sura justa jugies legiptimas tres, & perticas juga-
„ les quinque. In tertio Sedimen cum Casina super
„ habente; est ibi prope & campo uno, qui voca-
„ tur Badalauco, ibi se tenente: coheret in circuitu
„ da duas partes vias. Est Sedimen ipsum cum eo-
„ dem campo insimul tenente per mensuram justa
„ jugies legiptimas sex. Secunda vinea dicitur à Pra
„ do Adelberga; est area ejus per mensuram justa
„ perticas jugalis quadtuor, & tabulas decem octo:
„ est ei da meridie, & sera Andrei. Tertia vinea
„ dicitur á Selesto; est area ei per mensura perticas
„ jugales septem: est ei da meridie Sancti Ambro-
E „ sii. Quarto campo ibi se tenente, & dicitur simi-
„ liter Selesto: coheret ei da duas partes vias; est
„ Campus ipse per mensura justa jugies legiptimas
„ octo, & perticas quadtuor, & tabulas octo.
„ Quinto, campo dicitur Antredelli, est perticas ju-
„ galis sex: est ei da mane de Monasterio, quod di-
„ citur Aurone. Sexto ibi - - - - jugia legiptima
„ una. Septimo ibi loco est ei da una parte via,
„ est per mensura justa perticas jugales decem. Octa-
„ vo dicitur à Limidi: est jugies quinque, & per-
„ ticas legiptimas octo cum tabulis duodecim; est
„ ei da meridie ipsius Monasterio. Nono; Campo
„ ibi se tenente, est jugies quadtuor, & perticas ju-
„ gales - - - - - -: coheret ei da mane ipsius Mona-
„ sterii. Decimo dicitur à Tareineto, est juges
„ duas, & pertica jugalis una: coheret ei da mane
„ Sancti Ambrosii. Undecimo ibi loco est jugia le-
„ giptima una; est ei da mane via. Duodecimo,
„ Campo cum ex parte Castaneto, dicitur in Leva-
„ nico: est per mensura justa insimul jugies unde-
„ cim, & perticas - - - - - -, tabulas quindecim:
„ coheret ei in circuitu da mane & sera vias. In
„ tertiodecimo Campo, quod est runcus ibi in Le-
„ vanico, est perticas jugalis novem, & tabulas
„ quadtuor: est ei da tres partes ejusdem Monaste-
„ rii. Quartodecimo dicitur à Cerreto; est per men-
„ sura justa jugies legiptimas - - - - - - novem, da
„ montes ipsius Monasterii. Quintodecimo dicitur
„ in Bulli; est jugias duas, & perticas jugales de-
„ cem cum tabulis quadtuor; est ei da mane parte
„ via. Sextodecimo, ibi est jugia una; est ei da
„ una parte via, de alias Sancti Ambrosii. Septimo-
„ decimo ibi tenente est jugia una - - - - - - Octavo-
„ decimo dicitur à Cerreto; est ei da una parte via:
„ est per mensura jugia una. Nonodecimo, Campo,
„ dicitur à Silvugha; coheret ei da mane via; est
„ per mensura justa jugias legiptimas tres. Vigesi-
„ simo, Campo ibi loco; coheret ei da mane via,
„ est per mensura jugia una, & pertica una, cum
„ tabulis quindecim. Vigesimoprimo, Campo, di-
„ citur similiter Silvugha; coheret ei da duas par-
„ tes ejusdem Monasterii, est perticas jugales septem,
„ & tabulas duodecim. Vigesimosecundo ibi, est
„ perticas jugales sex, & tabulas duodecim: cohe-
„ ret ei da meridie Sancti Ambrosii. Vigesimoter-
„ tio dicitur à Ceregalioli - - - - - - mensura perti-
„ cas jugales quinque, & tabulas septem: coheret
„ ei da duas partes Sancti Ambrosii. Vigesimoquar-
„ to dicitur à Silvugla: coheret ei da duas partes
„ Sancti Ambrosii; est cum incisa jugies quadtuor
„ cum perticis octo, & tabulis decem & septem.
„ Vigesimoquinto dicitur à Castanea triarola; est ei
„ da una parte via: est per mensura jugia una, &
„ perticas jugales quadtuor. Vigesimosexto dicitur
„ in Campo Sancti Petri; coheret da una parte via:
„ est jugia una, & perticas jugales quadtuor. Vige-
„ simoseptimo dicitur à Morgola; est jugia una, &
„ perticas jugales novem, cum tabulis duodecim:
„ est ei da una parte ejusdem Monasterii. Vigesimo-
„ octavo ibi da una parte Sancti Ambrosii; est per-
„ ticas quinque, & tabulas decem. Vigesimonono
„ ibi loco est perticas septem, & tabulas duodecim,
„ da una parte ejusdem Monasterii. Trigesimo, Cam-
„ po, dicitur à Morgula; est per mensuram jugies
„ legiptimas octo, & perticas jugales quinque; est
„ ei da una parte via. Trigesimoprimo, Campo,
„ dicitur à Talvuro, est jugies duas; coheret ei da
„ duas partes vias. Trigesimosecundo - - - - - - ju-
„ gales septem, & tabulas duodecim; est ei da una
„ parte Morgula. Trigesimotertio ibi à Talvuro;
„ est ei da una parte Morgula; est per mensura ju-
„ gies legiptimas octo, pertica una, cum tabulis
„ octo. Trigesimoquarto, Campo, ibi à Morgula,
„ da una - - - - - - - - Morgula, est per mensura
„ jugia una. Trigesimoquinto ibi da parte Petri,
„ est perticas jugales tres. Trigesimosexto, ibi,
„ - - - - - - - - - est jugias duas, da una parte Sancti
„ Ambrosii. Trigesimoseptimo verò Campo cum
„ Runco, & buscalia insimul tenente se cum supra-
„ scripta Silva roborea: coheret ei da duas partes
„ Sancti Ambrosii; est insimul jugies legiptimas un-
„ decim. Secundo, & tertio Prato dicitur Casubio,
„ & Prato cluso; sunt per mensura justa insimul ju-
„ gies legiptimas duas, & perticas jugales duas.
„ Suprascripta Silva roborea & stallarea cum supra-
„ scripto avitato: coheret ei in circuitu da mane
„ prato & Silva Sancti Ambrosii; da meridie simi-
„ liter S. Ambrosii, da sera Rio Calendone, & est
„ area ejus per mensura justa insimul jugies octuaginta.
„ Unde ad vicem recepit ipse Domnus Adel-
„ grausus Episcopus ab eodem Richardo Presbitero
„ à parte ejusdem Sancte Laudensis Ecclesie simili-
„ ter in causa commutationis nomine presenti ad ha-
„ ben-

„ bendum ; hoc sunt casis , & Castrum, seu Capella
„ una edificata & consecrata in honore Sancti Bas-
„ siani, & rebus territoriis illis, adque Molendinum
„ unum in Fluvio Lambro, omnia juris ejusdem Ri-
„ chardo Presbitero, quod habere visus est in locis,
„ & fundis Bargari , Grisinello , Gudi , & Villasca,
„ quod omnia simul tenente esse videntur in Comi-
„ tatu Laudense justa eodem Fluvio Lambro , quod
„ sunt casis & rebus ipsis inter ipsum Castrum , &
„ area, ubi ipsa Capella estat , que & in ipso Loco
„ Bargari , & Sediminas ipsius Loci foris ipso Ca-
„ stro cum Prato, & Molendinum - - - - - - tenente
„ per mensura justa jugies legiptimas quinque de
„ terris arabilis, tam in ipso loco & fundo Bargari ,
„ quàm & in prædictis locis & fundis Grisinello ,
„ Gudi , & Villasca ; & sunt per mensura justa ju-
„ gies octuaginta : de runcoras jugies legiptimas
„ quindecim : de Pratis & Insolis cum Lacis , sunt
„ per mensura justa jugies legiptimas sexaginta . De
„ Silvis Castaneis sunt areis earum per mensuram
„ justa jugies legiptimas viginti ; seu , & de vineis
„ sunt areis earum jugies legiptimas quinque, atque
„ de silvis roboreis & stallareis, seu buscaliis & ger-
„ bis sunt areis earum insimul jugies legiptimas cen-
„ tum quindecim . Quidem & ut ordo Legis depo-
„ scit , & ad hanc providendam commutationem
„ accessit super ipsis rebus , idest Abo humilis Dia-
„ conus de ordine ejusdem Sancte Laudensis Ecele-
„ sie , Missus idem Domni Adelgrausi Episcopi una
„ simul cum alii Dominum timentes homines extima-
„ tores , quorum nomina subterhabentur, quibus ab
„ ipso Misso comparuit, & ipsis extimatores extima-
„ verunt , eo quòd de melioratam , & ampliatam
„ causam reciperet ipse Domnus Adelgrausus Epi-
„ scopus ab eodem Richardo Presbitero à parte ejus-
„ dem Episcopati habendum , quam ei daret, & Le-
„ gibus commutatio hec fieri posset . His autem ca-
„ sis , & rebus , adque Capellis superius dictis , una
„ cum accessionibus , & ingressoras earum , seu su-
„ perioribus , & inferioribus suorum , sicut superius
„ legitur , ipsis comutatores , sibi invicem comuta-
„ tionis nomine tradiderunt , faciendum inde pars
„ parti à presenti die , quod ut superius in comuta-
„ tione receperunt cum heredibus, & successoribus,
„ suorum proprietario jure Legibus quod voluerint,
„ sine omni uni alterius contradictione . Et spopon-
„ derunt ipsis comutatores sibi universis averis cum
„ heredibus & successoribus , casis , & rebus , Ca-
„ strum , & Capellis , sicut superius legitur in inte-
„ grum , ab omni homine defensare , juxta Lex, de
„ quibus & pena inter se obligaverunt , ut quis ex
„ ipsis , aut heredes , vel successores suorum se de
„ hac comutatione removere quesierint , & non per-
„ manserint in eo omni , qualiter superius legitur ,
„ vel si ab unumquemque hominum , Casis , & re-
„ bus ipsis , sicut superius legitur , non defensave-
„ rint , ut componat illa pars , quæ non conserva-
„ verit à parte fidem servanti dublis ipsis Casis &
„ rebus , Castrum & Capellis , sicut superius legi-
„ tur , sicut pro tempore fuerint , melioratis , aut
„ valuerint , sub estimatione in eisdem locis , quia
„ sic inter eis stetit & convenit .

„ Actum Civitate Mediolani .

„ Adelgrausus humilis Episcopus à me facta sub-
„ scripsi .
„ Abo Diaconus missus fui , ut supra & subscripsi .
„ Jonam Judex Domnorum Imperatorum extimavi
„ & subscripsi .
„ Grimoaldus Judex Domnorum Imperatorum exti-
„ mavi & subscripsi .
„ Liuprandus Judex Domnorum Imperatorum exti-
„ mavi & subscripsi .
„ Andreas Judex Domnorum Imperatorum extimavi
„ & subscripsi .
„ Giselbertus , qui & Gezo , Judex Domnorum Im-
„ peratorum extimavi & subscripsi .
„ Eginulfus Judex Domnorum Imperatorum extimavi
„ & subscripsi .
„ Aribertus Judex Domnorum Imperatorum extimavi
„ & subscripsi .
„ Lazarus Judex Domnorum Imperatorum rogatus
„ subscripsi .
„ Anselmus Notarius rogatus subscripsi .
„ Arnaldus Notarius Domnorum Imperatorum roga-
„ tus subscripsi .
„ Herlembaldus rogatus subscripsi .
„ Tebaldus rogatus subscripsi .
„ Marinus rogatus subscripsi .
„ David Judex Domnorum Imperatorum rogatus sub-
„ scripsi .
„ Auteramus Notarius & Judex Domnorum Impera-
„ torum scripsi ; post traditum complevi & dedi.
„ Giselbertus, qui & Gezo , Judex Domnorum Im-
„ peratorum hunc exemplo ex autentico edita
„ subscripsi , & me in ipso autentico pro estima-
„ torem subscripsi, & sic inibi continebatur, sicut
„ in ista habetur exempla, extra Litteras plus mi-
„ nusve .
„ Marinus in hac exempla ex authentico edita sub-
„ scripsi , & in ipso autentico me rogatus subscri-
„ psi , & sicut continet in ipso autentico, sicut in
„ ista legitur exempla, extra Litteras plus minusve.
„ Anselmus Notarius in hac exempla ex autentico
„ edita subscripsi , & in ipso autentico me roga-
„ tus subscripsi ; & sic continet in ipso autentico,
„ sicut in ista legitur exempla , extra Litteras plus
„ minusve .
„ ✠ Ego Ambrosius de Valnexio Sacri Palatii No-
„ tarius Autenticum hujus exempli videns legi ,
„ & sic in eo continebatur, sicut in isto habetur
„ exemplo , extra Litteras plus minusve .

ANNO

ANNO MCCCCLXXXVIII.

PAULUS SONCINAS.

A D Epulsa à mœnibus istis pertinaci lue, literæ quoque cœpere depressum caput liberiùs erigere. Primus, qui hoc anno Mediolanenses typos nova luce adornaverit, fuit *Paulus Soncinas* ex Ordine Prædicatorum. Is quadraginta novem S. Thomæ Opuscula, diligentissimè castigata, publici juris fecit, dicavitque *Ascanio Mariæ Sfortiæ*, S. R. E. Cardinali, & Bononiæ Legato Apostolico. In Epistola nuncupatoria narrat *Paulus*, laborasse tunc temporis Principem Ludovicum Mariam Sfortiam, ger manum ejusdem fratrem, morbo adeò gravi, ut non tam vitæ periculum imminens timeretur, sed sparsus etiam inter cives mendax rumor ereptum illum morte vulgaret. Solicitatus interim per Literas absens Ascanius, Româ confestim excessit, atque itinere concitato patriæ se reddidit, non modò, ut extremos saltem dilectissimo fratri amplexus daret, sed ut Johanni quoque Galeatio, immaturam adhuc imperio Mediolanensi ætatem agenti, opportunas ferret suppetias; Hæc autem omnia sub finem superioris anni contigisse, Corius in Annalibus refert. Itaque, ab initio statim Epistolæ, in gratulationem de tam felici faustoque ad hanc Urbem reditu Paulus effunditur, simul que causam exponit, cur aurea S. Thomæ Opuscula illius nomini inscripserit. Siquidem, cùm in iisdem primum locum tenerent libri *de Regimine Principum*, quos ad optimè gerendam Dominationem, Cypri Regi Angelicus Doctor obtulerat, non alium sortiri Mecœnatem debuerant, quàm illum, qui amplissima Ecclesiastica dignitate ornatus, sacrisque difficillimis Muneribus administrandis delectus, singularis prudentiæ, virtutis, ac dexteritatis exemplum Majorum præceptis addebat.

Porrò inter Eruditos Scriptores agitatum est diu, an Libri *de Regimine Principum*, Sancti Aquinatis Magistri fœtus legitimus forent, eosque Viri Clarissimi, inter quos Cardinalis Robertus Bellarminus, ad spurios ablegavere. Idem legimus in *Censura Opusculorum, quæ sub Divi Thomæ Aquinatis titulo hactenus prodiere*. Eam adhuc ineditam servat Bibliotheca Ambrosiana, elaboratam à Johanne Ambrosio Barbavaria Ordinis Prædicatorum, missamque *ad Reverendum Patrem Magistrum Seraphinum Caballum Brixiensem, Ordinis S. Dominici Generalem.* Contra verò Johannes Paulus Nazarius, ejusdem Ordinis, integra edita Dissertatione (a), non secus ac Sebastianus Macius (b), Bellarmini argumenta evertere totis viribus contenderunt. Neutra tamen pars aut oppugnando, aut refellendo, veritatem plenè attingebat, cùm de integro opere quæstio apud ipsos ferveret. Controversiæ tandem finem imposuere celebres duo Auctores Bibliothecæ Scriptorum Ordinis Dominicani, Eccardus & Quetif, qui claro plurium veterum Codicum manuscriptorum testimonio compertum fecere, primum illius Operis librum, & alterum etiam usque ad medium capitis quarti, verè ab Angelico Præceptore fuisse conscriptos; reliquum autem, additamentum esse *Ptolomæi de Luca*, cùm id & styli varietas, & rerum post obitum S. Thomæ gestarum narratio manifestissimè evincant. Momenta cetera, quibus sententiam suam firmant, vide apud ipsos, ubi de utriusque vita, & Operibus sermonem instituunt.

Nec minor hæsitatio dubios tenuit Auctores, quis ille Cypri Rex foret, ad quem præcepta benè administrandæ Reipublicæ dirigebat S. Doctor Aquinas. Memoratus Nazarius impigrè nominat *Americum Lusignanum*, minimè animadvertens, (ut accuratæ posteriorum temporum historiæ docent) *Americum*, seu *Aimericum* vixisse sub initium Seculi XIII. quo nondum in lucem editus fuerat Angelicus Doctor. Alii Hugonem III. substituunt, qui procul dubio annis iisdem Cypro dominabatur, quibus sanctitatis & doctrinæ famâ conspicuus Thomas florebat; sed cùm is brevem in illa Insula moram traxerit, ac senex jam foret, vix credi potest, indigum fuisse rudimentorum ad capessendum, gerendumque Regnum optimis institutis. Verisimilior igitur est opinio, cui inhærent Quetif & Eccardus, adlaborasse Sanctum Doctorem Hugoni II. erudiendo, qui ab extincto B patre puer relictus annorum quatuordecim, imbuendus erat sanis consiliis, ut auspicatissimè Regnum iniret. Verùm, cùm celeri raptus morte decesserit, vel anno eodem suscepti Regni, vel sequenti MCCLXVII. id fortasse in causa fuit, cur S. Thomas inceptum opus abrumperet.

Ex qua familia ortum duxerit *Paulus* in Oppido Soncinate, paucis notum fuit; eam designavit Leander Albertus in descriptione Italiæ, ubi Soncinum illustrat inquiens: *Ornavere Soncinum Paulus Barbus, ex Ordine Prædicatorum, homo doctissimus.* Diversa appellatione illam refert Franciscus Arisius in sua *Cremona Literata* (c) Paulum vocans *de Barbobus*, & *Barbovium* in Indice. Humanam divinamque Philosophiam annis pluribus Mediolani professum esse C testatur Isidorus Isolanus; dein Ferrariæ, Senis, & Bononiæ docuisse, publico donatum stipendio addit Arisius. Claruit etiam lucubrationibus suis in lucem emissis, quæ ab Auctoribus Dominicanæ Bibliothecæ, atque uberiùs à laudato Arisio recensentur. Id unum adnotare in laudem præclari hujus viri, mihi præ ceteris licet, strictioris Observantiæ suo in Ordine alumnum eum fuisse, ac curasse, ut in hac Urbe rigidioris disciplinæ institutum, quod Papiæ jam vigebat, confirmaretur; ita enim Cardinalem Ascanium in calce prædictæ Epistolæ alloquitur: „ Illud postremò abs te perhumanissimè flagitaverim, ut Prædicatorum Ordinem, in primis verò *nostram hanc* „ *regularis vitæ ac cognomenti societatem*, & me met- „ ipsum, qui te amore prosequimur, observantiâ D „ colimus, & pietate complectimur, ita diligas, „ ames, juves, atque conserves, ut *tuis erigi auspiciis possit*, & favoribus illustrari, & amplificari „ magis ac magis, quo vitam quieti omnes, securique & læti agamus. „ Nec frustratus est anxia vota felix eventus. Siquidem donati paupere tecto nonnulli Fratres è Congregatione S. Apollinaris Papiensis anno MCCCCLXIII. à Comite Gaspare Vicomercato, Generali Mediolanensis Exercitus Præfecto, extructam sibi subinde viderunt insignem Ecclesiam, sacra omni pretiosa suppellectile ornatam, amplumque Cœnobium sub titulo *S. Mariæ Gratiarum*, quod etiam nunc incolunt religiosissimi S. Patriarchæ Dominici filii, amplificatum munificentiâ Ludovici Mariæ Sfortiæ, Ascanii fratris, qui pinguem quoque prædiorum E dotem illis constituit. *Paulus* tamen *Soncinas*, delectus ad regimen Cremonensis Cœnobii, mortales exuvias ibidem deposuit, moriens anno MCCCCXCIV.

Alterum diligentiæ suæ monumentum nobis reliquit *Paulus Soncinas*, nempe *Sermones de Sanctis* à *S. Vincentio Ferrerio* confectos, & à quodam ejusdem Ordinis Fratre Mediolanensi quàm accuratè emendatos, cùm alibi à Typographis malè habiti fuissent. Eos

(a) De Scriptis S. Thomæ pag. 22. & seqq.
(b) Ibid.
(c) Tom. I. fol. 371.

Eos autem in Urbe nostra hoc anno impressos, præfixâ in fronte Epistolâ, dicavit *Reverendo Patri, Fratri Calabro Ordinis Prædicatorum, in utraque Lombardia, Vicario Generali*.

BETINUS TRICIUS.

Editum fuit hoc anno italicum Poëma, quo *Betinus Tricius* feralem historiam pestis superiùs memoratæ describere conatus est, illudque *Letilogiam* appellavit. Singulis autem Urbibus, quas acerrima lues stragibus fœdavit, Mediolano nempe, Papiæ, Laudi, & Novocomo, suam Poëmatis partem assignavit, varia intermiscens ad illarum antiqua ornamenta & decus spectantia. Mecœnatem, cui Opus suum inscriberet, Cardinalem *Ascanium Mariam Sfortiam* delegit, obtinuitque ab eodem, ut sequenti Epigrammate laudaretur:

Cùm virtute nihil toto sit clarius Orbe,
Illius & nostro pectore regnet amor.
Accipio tristes, peracerbaque funera, luctus,
Ac Operis titulum, munera grata tui.
Scilicet egregii generosus muneris auctor
Laudibus extolli debet ubique suis.
Est Opus hoc per se dignum; Guaynerius autem
Effecit verbis dignius esse suis.

Non segnis fuit ad gratiam rependendam *Betinus*, alterum hoc carmen ad Ascanium remittens:

Stagna licèt sacri mihi sint ignota liquoris,
Et tenuis nostros dictet avena modos.
Dat numeris experta tamen clementia vires,
Nec cytharæ nervos hæc mea plectra regunt.
Par igitur nequeat cùm Musa referre, libelli
Nomina describi qui tua fronte sinis;
Pectoris hæc tantum concepi vota sub imo,
Arbitrio noscens cetera fausta tuo:
Euboici superes annis ut vatis arenam,
Nulla notet nullos & tibi gemma dies.
Conspicua virtute micans Guaynerius autem
Sentiat optatis prospera cuncta suis.

Porrò latinum hoc carmen (ut candidè loquar), tolerabilior pars est, ac veluti flosculus, qui ab amplo hujusmodi poëtico agro possit decerpi. Siquidem si poësim ipsam spectemus, adeò rudis est, latinisque verbis pedagogico more asperata, ut eam, inter infelicis illius seculi quisquilias, non sine stomacho Crescimbenus (d) rejecerit, nonnulla etiam ejusdem carmina referens, depravatæ in hac nobili arte ejus ætatis manifestum exemplum. Si verò historiam perpendamus, vix aliquid memoriâ dignum inde emungere valemus, cùm tota vis ingenii in eo ferme absumatur, ut mortis imperium extollat, longa serie enumeratis omnibus Artificum classibus, Virisque militari virtute, dignitatibus, ac doctrina fulgentibus, in quos illa quovis tempore falcem distrinxit. Id unum eruditionis amantibus fortasse acceptum foret, numerus nempe, ac nomen Ecclesiarum, in qualibet ex prædictis Urbibus iis annis vigentium; eas enim singillatim recenset, quamvis alicubi vocibus, ob servandas carminis leges, adeò involutis, ut iis enodandis, nonnisi peritus aliquis antiquitatum suarum Civis sufficiat.

Tricii agnomen non familiæ, sed patriæ fuit; primam enim lucem hausit in Oppido *Tricii*, Diœcesis, Agrique Mediolanensis. Miror autem, celeberrimum Marium Crescimbenum in eam sententiam descendisse, ut non à *Tricii* Oppido, sed à *Trecate* Castro Novariensi, repetendam censeret patriam Betini; apertè namque, unde ortum duxerit, ipsemet indicat in secunda sui Poëmatis parte, nec non in Epigrammate Italico ad Ascanium Sfortiam, his verbis:

l' umil Servitore
Betin da Trezo *dona di presente*
Quest' Opresella extracta del suo Cuore,
Letilogia *vulgar nuncupata*.

Humili stirpe, tenuique fortuna editum se fatetur, cui etiam graviùs premendæ, accessit onus sexdecim filiorum; horum tamen XI. festina mors rapuit, aliosque duos pestis, marem nempe natu majorem, ac puellam infantem. Maternum ac paternum genus suum refert, inquiens, matrem prodiisse à familia *de Sanctis*, patrem verò appellatum cognomine *Ulicianum*. Consobrinum quoque suum laudat, pietate doctrinaque illustrem, atque Archidiaconum in Majore Ticinensi Ecclesia, simulque publicum Juris utriusque in eo Gymnasio Institutorem. Domicilium familiæ Papiæ collocaverat, compatremque habuerat Comitem *Johannem Attendolum*, cujus ideo eximiam liberalitatem commendat in transmittenda è Castro S. Angeli ad Urbem Ticinensem uberi annona, opportunisque in tam tristi pestis infortunio subsidiis; Comitem etiam *Philippum Eustachium* Arci Præfectum, ac *Margaritam Vicecomitem* commemorat, pari, erga lue, atque egestate afflictos, Christianæ caritatis igne succensos; nec aliud quidquam ex hoc libro ad Historiam spectans eruitur.

Hoc eodem anno Liturgicum Volumen, quod *Missale* vocant, *secundum consuetudinem S. Ambrosii*, à se emendatum, proprio ære imprimendum curavit *Rev. Dominus Presbyter Andreas de Bossiis Præpositus S. Teglæ*, quæ erat Ecclesia Æstiva, ubi Metropolitanus Clerus divina persolvebat Officia à Paschate Resurrectionis usque ad tertium Octobris Dominicum diem, summaque in veneratione à Civibus habebatur, ob depositum ibidem *sacrum Clavum*, quo Dominus Cruci confixus fuit; id enim constat ex Literis Johannis Galeaz Vicecomitis, Domini Mediolani, datis die IV. Novembris anni MCCCXCII. Indictione I. quæ asservantur in Archivo Officii, ut appellant, *Provisionis*, in *Codice* signato C. num. CLII. *Literarum Ducalium*. Etenim, cùm Ecclesia illa vetustate fatisceret, eam reparandam statuit memoratus Princeps, atque inter alia, quibus se permotum ait ad hoc Decretum condendum, ista subjungit: „ potissimum quia ipsa Ecclesia, quæ est ex magnis devotis Ecclesiis Civitatis Mediolani, & quæ iis pendentibus magnam ruinam minatur, ex quo intrantes dictam Ecclesiam pro visitando Crucem ibidem positam, in qua est *Reliquia ex Clavis*, cum quibus fixum fuit in cruce Sacratissimum Corpus Domini nostri Jesu Christi, & pro audiendo divina, periculis maximis subjacere noscuntur, & scandalum in populo maximum generatur &c. „ Quando autem pretiosus ille *Sacri Clavi* thesaurus illatus fuerit in Templum Maximum, ubi renovata quotannis solemni celebritate, confluentium undique populorum frequentissimo cœtu, & fremente in obsessis corporibus Dæmonum turba, etiam num colitur, Donatus Bossius in Chronicis nobis enarrat; Ad annum namque MCCCCLXXXI. hæc scribit: „ Die quinto Septembris jacta sunt fundamenta, in Campo Arengi Mediolani, Templi Divæ Teglæ, auctore Venerabili Viro *Andrea Bossio*, Præposito ejus Templi. „ Tunc verò, ne sacrarum rerum religio quidquam detrimenti pateretur inter ruinas deje-

(d) Comment. della Volg. Poes. Tom. I. pag. 322. & 324.

dejectæ ad solum Ædis antiquæ, sacra omnis supellex insignium *Reliquiarum*, quæ in eàdem custodiebantur, transiit in Ecclesiam Majorem. Coævum hujus rei testem habemus Stephanum Dulcinum Scalensem Canonicum, qui octavo inde anno librum suum typis edens *De Nuptiis Illustrissimi Ducis Mediolani* Johannis Galeatii *Sfortiæ*, atque in eo accuratè describens Majus Templum, à Johanne Galeatio I. regio sumptu inchoatum, sub initium inquit: „ Ut „ subjacens forum capacius esset, vetustissimam, & „ multa religione venerandam Teclæ Virgini dica- „ tam Ædem demoliti, eandem, non longè à priore, „ instaurant. Donaria, sacræ imagines, Galdini Cor „ pus, Chrismi A & Ω, *Clavusque, quem Deus ho-* „ *mo, affixus Cruci, salutifero cruore inspersit*, ex hoc „ veteri in novum Templum reverenter transpor- „ tantur.

Ut autem de hoc *Missali* loquar, adnotanda videtur disciplina Ecclesiæ nostræ in prohibenda statis temporibus Nuptiarum celebratione. Edmundus Martene *De Antiquis Ecclesiæ ritibus* scribens (e), non nulla Conciliorum Decreta, & Ecclesiarum Statuta refert, quibus non tam in Adventu, & Quadragesimà, sed etiam tribus ante Festum S. Johannis hebdomadis, nuptiæ vetabantur. Antiquius Concilium est *Ilerdense* à Gratiano (f), & à Labbeo (g) relatum, atque anno DXXIV. celebratum, in cujus fragmentis ad nos transmissis lex ista condita reperitur, ob eam rationem, ut inquit Martene, quòd magis ad mentem Ecclesiæ id accedebat, cùm tria illa tempora jejunio, & pœnitentiæ designarentur. Addi poterat exemplum quoque Ecclesiæ Ambrosianæ; in hoc enim *Missali* expressa rubro charactere ista leguntur: „ Determinatio feriarum prohibitionis Ma „ trimonii, videlicet; Tempus feriarum, quo pro- „ hibetur transductio Nuptialis, ac matrimonii con- „ summatio est istud, videlicet primò; Ab Adventu „ Domini usque ad octavam Epiphaniæ; secundò, „ à Septuagesima usque ad Octavam Paschæ; tertiò, „ à tribus Septimanis ante Festum S. Johannis Bap- „ tistæ, quæ tres septimanæ incipiunt à tribus die „ bus ante Ascensionem, & protendunt usque ad Pen- „ tecostem. Alii dicunt usque ad Octavam Penteco „ stes, sed tamen in ipsa Octava bene possunt con- „ summari matrimonia, quia Pentecostes non habet „ Octavam. „ Id autem intelligendum est de ultimo Octavæ die; siquidem sacra hæc celebritas, nonsecus ac illa Resurrectionis Dominicæ, septem tantùm diebus absolvitur, ut eruditè animadvertit Johannes Grancolas in *Commentariis ad Breviarium Romanum* (h), in quibus plura disserit de Origine in Occidente hujus Octavæ, statutique intra hos dies jejunii quatuor Temporum. Lex ista in Ambrosiana Ecclesia, quæ tenax semper fuit antiquæ disciplinæ in colendis peculiari Religione diebus pœnitentiæ sacris, perduravit usque ad Concilium Tridentinum, cujus mitiori Decreto (i) solum Adventus, & Quadragesimæ tempus interdicendis nuptiis est assignatum; eandem enim recusam vidi in *Missali* anno MDLX. Mediolani edito, in quo ad Nuptias inhibendas præter Adventus dies, idem Septuagesimæ initium, & Feria secunda ante Ascensionem usque ad Octavam Pentecostes statuitur.

PETRUS CANDIDUS DECEMBRIUS.

Petrus Candidus Decembrius, sæpiùs in hoc Opere à me laudatus, trigesimo nono ætatis suæ anno *Quinti Curtii Historiam* è Latino in Italicum sermonem convertit, illamque anno MCCCCXXXVIII. obtulit Serenissimo Duci Mediolani *Philippo Mariæ Vicecomiti*; in cujus Aula conspicuo *ab Epistolis* munere versabatur. Jacuit ineditus labor iste Decembrii usque ad hunc annum, quo tandem typis nostris publica donatus est luce. Editionis hujus notitiam debeo Cl Equiti Scipioni Maphæo, qui eam enunciavit in Libro inscripto *Traduttori Italiani*. Certatim subinde illum aliena præla imprimere aggressa sunt, Florentiæ MDXIX., Venetiis MDXXIV., & iterum ibidem anno MDXXXV. Bibliotheca Ambrosiana manuscriptum Exemplar servat, exaratum Neapoli ab Amanuensi anno eodem, quo vivere desiit Decembrius, nempe MCCCCLXXVII. Rudi lingua est conscriptum, eademque, ut arbitror, Mediolani primò etiam impressum fuit, cùm infelix per illud Ævum in Urbe nostra corruptarum vocum asperitas invaluisset. Bernardus Philippi de Junctis in nitidiorem Etruscam linguam redactam versionem hanc edidit, illamque Francisco Guidetto Patricio Florentino nuncupavit, præfixâ eidem Epistolâ, quam Veneta quoque editio præsefert. A tertio libro exorditur, cùm primi duo jam periissent; pars etiam decimi libri, totus undecimus, ac initium duodecimi vacant. Decembrius supplere conatus est ea, quæ ad Alexandri obitum pertinent, ex libris Plutarchi è Græco in Italicum sermonem translatis; id enim in MSto exemplari nostro adnotatum legitur, cùm in editis desit. Adjecta fuit Comparatio Julii Cæsaris cum Magno Alexandro, elaborata pariter à Decembrio, & prædicto Mediolanensi Duci dicata, in cujus præfatione Vitam quoque Julii Cæsaris, à se è Latino in maternum suum idioma translatum testatur; sed an hæc simul cum historia prodierit hoc anno, quo Q. Curtius italicè redditus lucem apud nos vidit, Cl. Maphæus minimè indicavit.

Quoniam verò Q. Curtii mentio incidit, obiter innuam, novissimè typis Bononiensibus vulgatum fuisse Opusculum, atque ad me dono Humanissimi ac Nobilissimi Auctoris, Comitis Joh. Francisci Joseph Bagnoli transmissum, in quo *de Curtia Gente, atque ætate* hujus celeberrimi Scriptoris, omni antiquæ solidæque eruditionis apparatu disseritur. Ignorat nemo, in quot varias, atque abs se invicem dissitas opiniones abierint doctissimi Viri, cùm alii Augusti ætatem Curtio assignent; alii sub uno, aut altero Cæsarum subsequentium usque ad Theodosium Imperatorem, eundem collocent; alii demum ad Seculum decimum sextum detrudant, manifesto tamen errore; siquidem, præter testimonia Veterum Scriptorum, de hac Curtii Historia loquentium, Albertus Fabricius testatur (l), in Bibliothecis Medicæa, aliisque asservari manuscripta exemplaria, redolentia antiquitatem septem centum, ac etiam mille annorum. Cl. Bagnolus sententias omnes expendit, ac confert cum duobus Q. Curtii locis, asserens, adaptari ea minimè posse nisi Magni Constantini ætati, qua illum verè floruisse contendit. Dignus lectu Liber est, cùm plura etiam alia celebrium Scriptorum dicta ad justam criticæ artis lancem in adnotationibus revocentur, Virumque ostendant, optimè in remotæ Antiquitatis doctrina versatum.

Sed ne longiùs divertam à Petro Candido Decembrio, quem plures *Publium* perperam appellavere; illius Familiam, munera, Legationes, res gestas, & literaria monumenta jam retulere Vossius (m), Cotta (n), Muratorius (o), Fabricius (p), aliique; nec opus est ista recoquere, præsertim cùm ea diligentem manum expectent Viri de Literaria Republicâ optimè meriti *Laurentii Mehus*, qui Epistolas illustrium Scriptorum Seculi XV. cum eorundem Vita, Florentiæ edendas suscepit. Rem Eruditis Viris magis acceptam me præstiturum existimo, si ali-

(e) Tom. II. Lib. I. Cap. IX. art. II. postremæ edit. anni 1736. (f) 33. Q. 4. (g) Tom. IV. col. 1610.
(h) Lib. II. Cap. LXXIX.
(i) Sess. XXIV. de Reform. Matrim. Cap. X.
(l) Biblioth. Lat. Tom. I. pag. mihi 440. & Tom. II. Supplem. ad eandem.
(m) De Historicis Latinis.
(n) Musæo Novar.
(o) Tom. XX. Rer. Ital.
(p) Biblioth. Medii Ævi.

ſi aliqua ediſſeram de manuſcriptis Decembrii Exemplaribus, quæ in Ambroſiana Bibliotheca ſervantur.

Occurrit primò Codex Epiſtolarum, numero CCLXVIII., iis tamen comprehenſis, quæ ab illuſtribus doctiſque Viris conſcriptæ ad ipſum fuere. Dicavit eas *Candidus Ludovico Caſellio, Illuſtriſſimi Domini Borſii Ducis Mutinæ Referendario, & Conſiliario Secreto*, quem doctrinâ prudentiâque conſpicuum ſæpiùs in hoc volumine laudat. Nuncupatoriam Epiſtolam his verbis claudit: *Perfecimus jam Libros quinque* (Epiſtolarum), *ſi fata vitam dederint, ſequentes quoque tuo nomini inſcribemus*. Data eſt hæc Epiſtola *ex Ædibus Ferrarienſibus, penultimo Julii MCCCCLXVIII.* Codicem verò Ambroſianum exaravit *Thomas de Cacciis Novarienſis, die Mercurii, decimo Julii, in Civitate Mediolani, anno MCCCCLXXVI.*, ut in fine adnotatur. Exigua hæc pars eſt Candidi Epiſtolarum; ſcribens enim ille ad Nicomedum Tranchedinum (q) hæc ait: *Epiſtolarum Libros quinque ſupra viginti à me editos, tuo nomine, nullâ tibi impensâ tranſcribi faciam*. Clariùs id explicat, ſingulos enumerans libros in altera ad eundem Epiſtola (r), his verbis: „ Curavi qua potui diligentia, ut Epiſtolarum mearum Libri, per „ copiam tibi mitterentur, ex quo tantoperè illos „ affectare videris. Erunt autem illi, quos requiris, „ *Viginti quinque*, videlicet Epiſtolarum primarum „ ad Bartholomæum Cremonenſem, Mediolanenſem „ Archiepiſcopum *Libri octo*; Noviſſimarum *Libri* „ *novem* ad Simoninum Gerglinum; Inſcriptarum „ ad Ducem Hunfredum Clouceſtrenſem, in contro- „ verſia traductionis Ethicæ Ariſtotelis, & aliarum „ *Libri duo*; Additarum demum Epiſtolarum *Libri* „ *quinque*, qui nemini adhuc inſcripti ſunt à nobis „ (hos poſtea, ut vidimus, Ludovico Caſellio dicavit). Apponimus autem in ordinem *Librum* „ *unicum* Epiſtolarum, quæ Pontificis Nicolai no „ mine, Regibus ac Principibus Chriſtianis editæ per „ nos fuere, cum *Orationibus* palam habitis ad va „ rias Mundi partes. „ Supereſſe Bononiæ Libros octo, quibus præfixa eſt Epiſtola ad Bartholomæum Mediolanenſem Antiſtitem, tradit Mabillonius in itinere Italico (ſ); reliqui duodecim an perierint, an alicubi ſepulti adhuc latitent, ignoratur. Porrò quàm multa hinc poſſint decerpi ad illuſtrandam temporum illorum hiſtoriam, ignotum nemini reor, cùm plura in hiſce paginis Candidus ſcripſerit de Viris inſignibus, Bellis, Conſiliis, Rebuſque publicis, quibus adminiſtrandis dirigendiſque, non tam vivente, quàm defuncto Philippo Maria Duce Mediolanenſi, adhibitus fuerat, Orator etiam miſſus ab hujus Civitatis Præſidibus, pro magni momenti negotiis pertractandis ad Reges, Principeſque. Ego in iis, quæ ad rem literariam pertinent, aliquantulum immorabor.

In Lapide Sepulcrali hujus Decembrii à Cotta relato, hæc leguntur: *Operum à ſe editorum libros ſupra CXXVII., vulgaribus exceptis, poſteritati, memoriæque reliquit*. Is tamen in ſuo Novarienſi Muſæo, non ultra quatuor ac triginta, ibidem adnotata, colligi à ſe potuiſſe teſtatur. Memorata in hiſce Epiſtolis vidi alia nonnulla, quæ Cottæ diligentiam effugere. Scribens Candidus Alphonſo Arragonum Regi (t) anno MCCCCLI. poſtquam ait: „ Annus, ni „ fallor, undecimus elapſus eſt, ex quo *ſex Iliados* „ *libros* ad Clariſſimum Caſtellæ Regem, Johannem „ nomine, pluribus & literis, & nunciis ab eodem „ exoratus in latinum verti „ interpretationem in *Diodorum Siculum* pollicetur inquiens: „ *Diodorum Homero ſociabo*. „ Promiſſis autem illum ſteтiſſe, teſtis eſt Epiſtola LX. ad Cichum Simonetam miſſa octo poſt annis, in qua hæc habet: „ Dedi ſpectabili Johanni Antonio de Vicomercato librum ſextum decimum *Diodori Siculi*, Hiſtorici elegantiſſi- „ mi, à me olim traductum è Græco, tibi deferen- „ dum; „ ait autem, cœptum ab ipſo fuiſſe hunc laborem, *finitis prius Appiani Libris*, dum Romæ degeret apud Nicolaum V. Summum Pontificem, ſed ob ejus obitum intermittere illum debuiſſe.

Vitam Franciſci Petrarchæ, fusè deſcriptam, & *Commentaria in Italicam ejuſdem Poëſim* à Petro Candido edita, memorat *Federicus Gallus* in Epiſtola CXCVII. ad ipſum data, in qua hæc ſcribit: „ Me- „ mini te ſignificaſſe, talem vitam (*Petrarchæ*) co- „ pioſiſſimè collegiſſe, commentumque ſuper canti- „ lenas edidiſſe. Quamobrem . . . . . . ſi tuo com- „ modo fieri poteſt, quod aliter ne optarem quidem, „ illum librum mihi exarandum mittas quàm maxi- „ mè velim; ardeo cupiditate incredibili me tuo „ tali munere affici, quod ſi aſſecutus fuero, meæ „ erga te obſervantiæ cumulus non parvus accedet. Sanè Nicolaus Corrigia, cùm inter amicos quæſtio ſuborta fuiſſet de quibuſdam Petrarchæ carminibus, Petrum Candidum per Epiſtolam (u) conſuluit, ut Poëtæ illius mentem aſſequeretur, iſque pro ea ſingulari eruditione, qua uſus fuerat in illuſtrandis ejuſdem Operibus, egregiè nodum exſolvit, laudatus ideo à Corrigia in altera Epiſtola. Dum verò de Petrarcha loquimur, non incongruum erit innuere, in Ambroſiana Bibliotheca reperiri Codicem pergamenum Virgilii, manu Petrarchæ exaratum cum Servii Commentariis, quem in delitiis habuit celeberrimus ille Poëta, & paſſim adnotationibus proprio charactere appoſitis exornavit. Hunc autem eundem eſſe procul dubio aſſeri debet, quem Candidus Decembrius enunciat in Epiſtola (x) ad Ludovicum Caſellium inquiens: „ Franciſcus Petrarcha, meo ju- „ dicio vir optimus & doctiſſimus (loquantur quid- „ quid volunt), non erubuit Ciceronis de ſenectute „ mores nonnullis in locis corrigere, Epiſtolis po- „ ſteritati traditis. Itidem, cùm de Hiſtoriis, & Hu- „ manitatis ſtudiis ageretur, non continuit judicandi „ licentia. Eſt in Papienſi Bibliotheca Virgilii volu- „ men cum Servio, manu propria ejus exaratum, „ ſub temporibus, ut ipſe dicit, adoleſcentiæ ſuæ, „ quod quidem cùm ſenex ipſe revideret, multa per „ poſtillas in Servium addens emendavit, Servium- „ que redarguit pluribus in locis; ut memini quo- „ dam in loco, illum meliorem grammaticum eſſe „ inquiens, quàm hiſtoricum.

In Lactantium ſe ſcripſiſſe ipſemet teſtatur in Epiſtola (y) *ad Magnificum Equitem Franciſcum Vicecomitem* data, pridie Kal. Januarias anno MCCCCLXIV. ubi hæc ait: „ Inſtitui amicorum preci- „ bus edere quædam Opuſcula ex meis, nec ulteriùs „ incluſa retinere, quòd jucunda & utilia ſint. Sed „ quod majoris eſt ponderis, Librum conſcripſi *in* „ *Lactantium, pro defenſione Illuſtrium Virorum*. „ Deliberavi hunc tibi inſcribere . . . . Per om- „ nium manus diverſabitur, variaque erunt judicia, „ cùm multi etiam ignorantes Lactantio afficiantur, „ & plerumque homines ea magis laudent, quæ mi- „ nus intelligunt.

Octavius Vicomercatus ad Candidum ſcribens (z) hæc inquit: „ *Librum Platonis de Amicitia* à te „ è Græco Latinum factum tibi remitto, quem ſi diu- „ tiùs, quàm mihi præſcripſeras, tenui, non negli- „ gentiæ, aut oblivioni id mihi attribuendum fuerit, „ ſed ejus Libri ſuavitati, atque elegantiæ, qua mi- „ rum in modum delectatus, & quodammodo ac- „ cenſus, non modò ſæpius lectitavi, verumetiam „ exſcribi volui &c. „ De eodem Libro pleniùs ipſe Candidus diſſerit in Epiſtola (a) ad Alphonſum Burgenſem Epiſcopum, inquiens: „ Traduxi *Platonis* „ *Librum de Amicitia*, perjucundum quidem, nec „ Ciceroniano Opuſculo perſimilem, nam diverſa „ ab illo dicendi forma amicitiæ vim inquirit, & in „ ſum-

(q) Epiſt. CLXXXV.
(r) Epiſt. CLXXVII.
(ſ) Pag. 197. (t) Epiſt. XXXVIII.

(u) CCLV. & ſeqq. (x) CCLXII.
(y) CCXII. (z) Epiſt. CCXIV.
(a) Num. LXXXVIII.

„ fumma , tantum homines amari , quantum utilis „ eft , non explicat , fed infinuat .

Homeri vitam in latinum translatam à Candido, refert Cotta in fuo Novarienfi Mufæo , ex Epiftolis ad Antonium Rhaudenfem . Non translatam , fed ex integro à fe conditam narrat idem Decembrius, hæc ad Angelum Reatinum Jurifconfultum fcribens (b): „ Mitto ad te *Homeri vitam*, Poëtæ cunctorum clariffimi , quos prifca tulit ætas, non adeò cultam, ornatamque , ut Auctoris meritum & claritas expofcit , at certè fideliter interpretatam à me *ex græcis* jam pridem, *latinifque Scriptoribus*; cui & *Catonis Cenforis vitam* addendam cenfui , non per fimilitudinem, fed dignitatem comparandam, fumptam ex Cornelio Nepote , Scriptore illuftri , atque eleganti . „ Idem repetit in Epiftola (c) ad Antonium Rhaudenfem , afferens, Homeri vitam , *partim latinis literis erutam , partim græcis interpretatam* fe fuiffe .

Apologiam contra Antonium Caffarinum enunciat laudatus Cotta , fed qua de cauffa confcripta fuerit à Candido , minimè docet . Eam compertam habemus in ejufdem Epiftola ad *Lampugninum Biragum, virum doctiffimum* , quæ fic jacet (d): „ Cujus naturæ fuerit Antonius Caffarinus , qui Genuæ Literas edocuit , & quibus moribus inftitutus erga bonos , à me declarari poftulas. Ego quid de illo fenferim , breviffimè exponam . Antonius ifte Caffarinus, Philelci (*ita Francifcum Philelphum, cum quo perpetuas turbas agitavit , femper appellat*) naturâ haud difpar habitus, vitiis non inferior, ut optimarum artium , ut ipfe ajebat , æmulator, bonorum omnium procul dubio hoftis fuit . Nam cùm quid eleganter, & ornatè ab ullo tranfcriptum animadvertiffet , ftatim omnia vel reprehendere , vel denuo transferre nitebatur , non ut transferendi laborem fumeret, fed ut alterius ftudiis infiftens, & fecus edita deprehendens, fi qua ineffent emendaret , & fe ceteris doctiorem, & limatiorem effe oftenderet . Is nempe à quodam Contribule fuo adhortatus , ut *Politiam* à nobis *traductam à Platone* , denuo traduceret, adeò illuftre Opus deturpavit , ut nihil deterius à quocumque fuerit præfcriptum . In hunc Apologiam edidimus , quam ad te legendam mittere vifum eft, ut intelligas, judicium noftrum à veritate non difcedere .

In fronte Codicis manufcripti Ambrofianæ Bibliothecæ ifta adnotantur : „ Hos Platonicæ Politiæ Libros decem elegantiffimos , cùm Petrus Candidus è græcis Literis in latinas tranftuliffet, motus operis invidiâ quidam Antonius Panormita , per Compatriotam fuum Antonium Caffarinum eofdem denuo transferri curavit . Verùm res ita fucceffit, ut ex nova traductione , non folùm imprudentiam fuam detegeret , ut clarè omnibus innotuit , fed fe infcium non literarum modò græcarum, fed latinæ grammaticæ penitus oftenderet , quemadmodum ab ipfo Candido in Apologia, contra eundem edita , quilibet doctus poteft intueri .

Xenophontis Libros à fe in latinum translatos Decembrius teftatur in altera ad eundem Biragum Epiftola (e), hæc fcribens : „ Quæris à me , quæ Opera à Xenophonte traduxerim ; breviter expediam . Primum opus funt Libri feptem de afcenfu Cyri adversùs Artaxerfem Perfarum Regem , Cyrique ipfius fratrem , fcripti græcè à Xenophonte Philofopho, qui & ipfe cum Cyro afcendit . Opus quidem, ut Auctores græci afferunt, grave & elegans , plenum ipfum confiliorum ac difciplinæ militaris , plenum exemplorum nobilium , ac nifi deeft aliquid interpreti , plenum eloquentiæ, plenum rerum variarum , & moralis difciplinæ ; nam & Cyri mores egregios , quafi Principis cujufdam generofi, vitamque defcribit, ac nonnullorum Ducum , qui cum eo afcenderant . Defcribit jucundè iter illud fanè longum, ac regiones varias, gentefque, ac diverfos mores, magnitudinemque Regni Perfarum, bella quoque & tot difficultates in reditu, & poft reditum; licet etiam hoc in opere (*intueri*) virtutem prifcam, ac vires Græciæ (oh ingentem commutationem nunc tam conflictatæ, & miferæ!) Sed hæc latiùs legendo cognofci poterunt . Huic verò Operi eft addita , & converfa fimul in latinum , *Artaxerfis* ipfius *Vita*, non à Xenophonte, fed à Plutarcho edita, quafi ad perficiendam hanc Hiftoriam , quam fanè perficit , fine qua ea multa defiderari poffent , quæ omifit Xenophon . Habet autem hæc vita quàm multa alia varia, & gravia, cognitu non indigna . Data eft anno MCCCCLX.

Quandam *Ariftotelis Librorum partem* è Græco in Latinum fermonem à fe traductam, mittendamque dono ad *Cichum Simonetam* , quem fciebat , *non jocis oblectari , fed feriis* , fcribit Decembrius in Epiftola (f) ad eundem, fed quænam illa foret, non indicat . Sufpicio mihi fuboritur, *Ethicam* fuiffe; tum quia hifce ftudiis delectatum illum video, tum etiam quòd geminos Epiftolarum Libros *In Controverfia traductionis Ethicæ Ariftotelis* , Duci Gloucestrenfi dicatos ab ipfo, fuperiùs jam retuli .

Orationem in funere illuftris Nicolai Marchionis Eftenfis edidit Candidus, dicavitque Leonello filio. Eam *ad Johannem Calcaterram Quæftorem Ducalem* legendam mifit; utque eandem reftitueret, amicis depofcentibus tribuendam , ipfum per Epiftolam (g) rogavit , alia fimul fpondens , quæ Nato ejus erudiendo profutura cenfebat .

Vitam S. Ambrofii, à Decembrio biennii labore abfolutam , alibi in hoc Opere memoravi ex Epiftola (h) ad Boninum Mombritium data, ficuti etiam *Vitam Francifci I. Sfortiæ* , Mediolani Ducis, Heroico *carmine defcriptam* , quæ omnia in Lazari Cottæ catalogo defunt. Occafionem huic novo condendo Poëmati , (præter averfum jam animum contra Philelphum Sfortiadis auctorem) dedit Vincentius Amidanus , qui prolixam ad Candidum fcribens Epiftolam (i), non mediocri admiratione permotum fe ait, quòd cùm Philelphus , in vita ejufdem Francifci Principis , illuftria quæque Belli facinora memoranda fumpfiffet , plurimas & præcipuas ac celeberrimas res geftas in caftris , penitus filentio compreffas prætermififfet . Itaque refpondit Decembrius (l), fe metro, & quidem eleganti , fcribere aggreffum effe rerum geftarum Francifci Sfortiæ, five *de Bellis Italicis*, & jam quatercentum & quinquaginta, aut ampliùs carmina excudiffe, fumpto ab adoptione Principis illius initio . Meditatus etiam eft , Librum confcribere *in laudem Galeatii Mariæ Sfortiæ*, fuumque confilium aperuit Ludovico Cafellio , inquiens , vifum fibi fuiffe opportunum „ Clariffimorum Virorum exempla memoranda, quæ ad virtutes primùm pertinerent , libro uno abfolvere , nihilque vulgare, ac tritum illis immifcere, fed quid ad Principes tantùm referri poffit, & quæ ad liberalitatem , magnificentiam , dignitatem, atque clementiam fpectarent , folùm quærere ; idque opus digniffimo dumtaxat Principi ad famam, honoremque confcribere, ut ex eo non voluptatem folùm , fed utilitatem vendicaret , inter ipfa illuftrium exempla virtutes fuas nonnunquam repetendo , præconiifque adaugendo . „ Sed an ifta perfecerit , ex hifce Epiftolis colligi nequit , cùm annum MCCCCLXVIII., quo fcripta eft hæc Epiftola (m), non excedant .

Non injucundum erit fubjungere , quod fibi in-

(b) Epift. CLXXVI.
(c) Sub num. XXIX.
(d) Sub num. CXXXV.
(e) Sub num. CXXVIII.
(f) Sub num. CXXI.
(g) Sub num. CVI.
(h) CCLIII.
(i) Num. CXCI.
(l) Epift. CXC.
(m) Sub num. CCLXV.

re literaria contigisse narrat Decembrius, scribens *ad Nicolaum Strozzam Equitem illustrem* (n). Ait igitur: „ Mirum est, quàm eximia ingeniorum vis, „ quanta licentia, quàm lata mentiendi fiducia sit, „ cognoscere, ut medius fidius longâ experientiâ „ opus sit ad discernendum à bonis mala. Ecce puerulus ipse (ut peccatum meum tibi confitear) vix „ dum prima expertus studia, ausus sum Epistolam „ confingere, eamque Virgilio attribuere, quam „ nunc in Authenticis perscriptam voluminibus hac „ in Urbe Ferrariæ, & alibi visam, ut admiror, ita „ irrideo. Fuerat quippe inter me, & Johannem „ quendam Currutium, Civem Cremonensem, Virum doctum, disceptatio; cùm ille assereret, nullam ex Virgilii Epistolis apud Latinos extare, „ præter unicam, quæ à Macrobio refertur; Ipse „ in contrarium, alteram vidisse affirmarem. Appositum est inter nos fidei pignus, ut qui minùs vera „ retulisset, aurei unius pretium exsolveret. Testis „ polliciti nostri Martinus Gisulfus, & idem Cremonensis, utriusque amantissimus. Quid verbis opus „ est? veritate exutus, ad poësim confugi, finxique „ ex me Epistolam, quam ad te mitto, ut rideas: „ quæ nunc non ab indoctis solùm, sed à doctis summoperè legitur, colitur, in honore habetur: nec „ quisquam à me editam mihi nunc affirmanti acquiescit, tanta falsitati auctoritas cum tempore „ accrevit. Quis enim non crederet, fucatis nominibus refertam, Mecœnate, Ruffo Pompejo, Flacco Varro, & his, qui temporibus illis florebant, „ intuens? Cajetæ potissimùm mentione facta, in „ qua Virgilius diversari solitus; Homeri præterea „ additâ memoriâ. Nam Philelphi nomen quemadmodum mihi occurrerit obstupesco, nunquam ab „ ullo auditum, nisi meis scriptis adversarium futurum divinabam animo. Illud profectò admiratione „ dignissimum, non credentes mihi à principio, visâ „ Epistolâ, nullo alio affirmante, nihil in contrarium ausos dicere, sed fidem præstitisse. I nunc, „ & circumspice diligenter, ne fallaris ab his, qui „ auctoritate verendi sunt, & miracula plerumque „ affirmant; nam facit hoc multorum vanitas, & libido quædam tuendi opiniones suas, ut cùm eas „ vetustate comprobare nequeant, falsitate defendant. „ Vale. Ferrariæ ex Laribus XVI. Julii MCCCC-„ LXI.

Ne autem exaggeratus videatur numerus, in tumulo Petri Candidi Decembrii descriptus, librorum CXXVII., exceptis Italicis, referre juvat, quod ipse adnotavit in Epistola (o) ad *T. de Fixeraga*, Abbatem Laudensem: „ Scripsi in hodiernum usque diem „ variis de rebus, partim in historia, partim in his „ humanitatis, & ocii literis, *libros quatuor supra* „ *octoginta* . . . ., *Marci Antonii vitam*, quæ „ imperfecta erat, his diebus absolvi . . . . . . Perfe-„ ctâ *Agidis*, *& Cleomenis vitâ*, *Demetrium* expe-„ diam. „ In altera verò ad *Matthiam Trivinensem* hæc habet: „ Perfeci *quatuor super octoginta Libros* „ rerum variarum, novem distinctos voluminibus, „ quorum Indicem ad te misi. In his multa à me „ edita, multa è Græcis traducta leguntur, partim „ historiæ accommodata, partim humanitatis studiis, „ non contemnenda . . . . Decimum volumen „ adimplebimus, *centum conficiemus Libros*, Numine „ ferente opem; lassus sum, & adhuc laborare stu-„ deo. Ita ex labore requiem, ex requie laborem „ quærito. „ Datæ sunt hæ Literæ anno MCCCC-LX. & sequenti; cùm autem usque ad annum MCC-CCLXXVII. vitam produxerit, credi facilè potest, nobile sepulcri elogium, editis aliis felicissimi illius ingenii, calamique fœtibus, impletum fuisse.

Alterum Opus Petri Candidi adhuc ineditum tenet Bibliotheca Ambrosiana, tribus distinctum libris, atque inscriptum *Peregrina Historia*. Primus Cosmographiam complectitur, & Provincias, Insulasque Europæ, Asiæ, atque Africæ brevi, sed accurata dimensione describit. In secundo *de Genitura Hominis*, juxta Physicæ principia disserit, & admiranda narrat de lapide *Ethite*, qui in nidis Aquilarum colore fulvus, & alios lapillos continens, reperitur; ait enim se vidisse, ac plerumque expertum fuisse, lapidem illum prægnanti mulieri impositum, partus discrimina avertisse, & fœminam cum fœtu præstitisse incolumen, subjungitque: „ Et ne quis rem commenti-„ tiam putet, plurimæ in Mediolanensi Urbe, ejus „ ope liberatæ sunt, cùm lapidem ipsum à nobis ha-„ buissent . . . . . Hunc *Marratius* Avus meus, vir „ Physicæ peritus, ut puerum me audisse memini, „ in Germanorum Alpibus adeptus est, summâ indu-„ striâ nidos Aquilarum insectatus. „ In tertio *de Muneribus Romanæ Reipublicæ* agit, singula Officia, quibus tum civilis, tum sacra res gerebatur, describens, eruditione illo seculo non admodum nota. Nonnulla etiam attexit de præclaris Viris ac Vatibus, Julio Cæsare, Octavio Augusto, Cajo Germanico, Virgilio, Ovidio, Statio, Lucano, Horatio, & Juvenali. Hos Libros dicavit *doctissimo Nicolao Arcemboldo*, *Episcopo Parmensi*.

Subsequuntur alii duo Libri, sub titulo *Grammaticon*, *ad Virum insignem & eruditissimum Guarnerium Castellionem*. In primo explicat ordine Alphabetico difficiliora latina vocabula, & nomina Vestium, Colorum, Navigiorum, Vasorum, Armorum, & Ordinum Militarium, ac Ponderum, *secundùm antiquos Scriptores*. In altero *De Proprietate Verborum latinorum* sermonem instituit, eandem Alphabeticam Methodum servans, atque ita præfatur: „ Qui eloquentiæ studia diligentiùs auspicantur, „ Vir insignis & eloquentissime, non tam scribendi „ lasciviam, & inanes dicendi sonos consectari so-„ lent, quàm verborum sensus & proprietatem imi-„ tari, quibus tanta vis inest, ut quæ animo conce-„ pimus, eleganter exponere, dilucidè exarare, faci-„ liter imprimere possimus. Quid enim tam ineptum, „ quàm illa mandare literis, quæ solo verborum „ strepitu, nullâ disciplinâ fulta sunt, & quæ faci-„ liùs admirentur homines, quàm intelligant, ut ple-„ rique ætate nostra prisca nimis imitantes, ex duo-„ decim tabulis scripta referunt, nonnulli autem vul-„ garibus nugis & ineptiis oblectantur &c. „ Non omnem tamen rubiginem ipsemet Candidus à lucubrationibus suis detersit, cùm plura occurrant, quæ aureum Latinæ linguæ nitorem non referunt. Cardinalis Paulus Cortesius in suo Dialogo manuscripto *de Doctis Hominibus*, quamvis Decembrium illustribus illius ævi literatis Viris comparet, *duritatem tamen*, *& orationis quasi mœstitiam*, (ut ajebat Cicero) in ipso reprehendit (p).

Alius Codex pergamenus *Brevem Epitomen* continet *Historiæ Romanæ*, quam Candidus Serenissimo Principi Alphonso Aragonum, Jerusalem, & Siciliæ Regi dicavit. Post Epistolam nuncupatoriam hæc scribit: „ Regum, Consulum, Imperatorum, Roma-„ norumque Ducum res gestas, ac nomina, quibus „ Populus Romanus, per annos septingentos ab Ur-„ be condita, usque ad Augustum Cæsarem, Orbem „ subegit, hoc brevi Opusculo ad te Serenissime „ Rex scribere institui, ut labili admodum memoriæ „ exiguo compendio subvenire queat. Nam cùm à „ Patre meo, non tam minus politè, quàm imper-„ fectè, hujusmodi historia confecta esset, sumpsi „ onus novæ scriptionis. „ Quos autem Auctores adhibuerit ad eam conflandam, pandit in fine inquiens: „ Habes, Serenissime Rex, quæ Lucius Flo-„ rus, partim etiam Tranquillus attigit; in qua re „ nihil Historiæ fidei demptum à me, sed brevitati „ dumtaxat ac memoriæ consultum est. „ *Jacobi Antiquarii* volumen hoc fuit, in quo etiam Flori com-

(n) Epist. CCXXXV.
(o) Num. CXIX.

(p) Diar. Literat. Ital. Tom. XII. pag. 348.

compendium ex Tito Livio, & Ruffi Festi brevis Historia à primis Urbis initiis, usque ad tempus Valentiniani Imperatoris describuntur; se enim ipse propria manu subscripsit, his verbis: „ Die XI. Augusti MCCCCLXXX. emi hoc volumen à Paulino „ Suardo Aromatario Mediolanensi, uno aureo. Jacobus Antiquarius. „ Gratissimum fuisse Alphonso Regi hoc Decembrii munus, docent humanissimæ Literæ ad ipsum datæ anno MCCCCXLII., è quibus hæc decerpere placet: „ Quàm jucundus, Vir præstans, nobis fuerit Libellus tuus Historiarum breviatarum, quem fidelis Secretarius noster Johannes „ Caburgada ad nos detulit, vel ex hoc intelligi „ potest, quòd eum frequenter libet in manus sumere. Et profectò si nobis per occupationes liceret, non frequenter, sed semper coram haberemus; nam adeò concinne, adeò breviter quæ ad „ rem pertinent complectitur, ut nihil supra. Fit „ igitur, ut ex ejus lectione magnam voluptatem „ non solùm capiamus, sed etiam quotiens à nobis „ legitur, tui memores nominis simus. Tametsi „ tuum ipsum nomen, etiamsi libellus nusquam fuisset, pro tua singulari virtute, menti nostræ sculptum resideat. Magnas proinde tibi ex hoc munere „ gratias habemus &c. (q)

Geminus alius pergamenus Codex elegantissimè conscriptus, Libros exhibet *Appiani Alexandrini de Civilibus, & Externis Romanorum Bellis*, quos Candidus Decembrius è Græco in Latinum convertit. Sed cùm utrumque opus, sub initia Italicæ Typographiæ, Romæ, ac Venetiis lucem jam viderit, de re nota differere inane foret.

Platonis de Republica Libros decem, quos Genitor suus Obertus December è Græcis Latinos fecerat, novo exornavit volumine Petrus Candidus. Eos primus Latio donaverat Emmanuel Chrysoloras, adeò, ut mirum sit, uni traducendo Platoni tres insignes Viros, eadem ætate, seorsim adlaborasse. Quomodo id contigerit, præstat intelligere ex Candidi ipsius nuncupatoria Epistola, huic Codici præfixa ad Principem Hunfredum Ducem Gloucestrensem; postquam enim Chrysoloræ laudes, ejusque egregios discipulos retulit, ita prosequitur: „ Sed „ ut ad Emmanuelem ipsum redeam, cùm plurimos „ sibi literis ac virtute potissimùm devinctos reddidisset, Genitorem tamen meum, virum humanissimum, adeò in primis dicitur coluisse, ut non modò „ Græcarum literarum haberet auditorem, verùm „ omnium consiliorum, totiusque vitæ suæ comitem „ asciceret. Habitabat autem ea tempestate in Ticini Urbe, in primis Liguriæ antiqua & præclara, „ Divo tunc Johanne Galeaz Vicecomite, primo & „ feliciſſimo Duce imperante, sub quo & quieta „ pax, & studiis honos, & virtuti præcipuè laus „ floruit. Cùm multa itaque solitudine uteretur studiosissimus Vir, partimque Auditorum vacaret disciplinis, partim perscribendis libris inhæreret, „ nec unquam à bonarum artium studiis absisteret, „ hos potissimùm Platonis Libros, veluti curarum „ suarum laxamentum, & humanitatis cibum traducere curavit. At verò, cùm nostrorum disciplinis „ haudquaquam egregiè ea ætate frueretur, doctrinâ præpotentem sermonis gratia, decusque destituit. „ Post quem Ubertus genitor meus, quantum stilo „ eniti potuit, elegantiores illos reddere conatus, „ infelicitate quadam temporum, imperfectos reliquisse visus est. Hos igitur, ut hæres non bonorum modò, sed paterni quoque nominis, tuique „ decoris præcipuus amator, postliminio è Græcis „ literis in Latinos versos, & ornatos tibi inscribere „ decrevi, ne aut suo splendore destituti Platonis „ Libri, cujus eloquentia inter Græcos singularis „ est, & tu vel in primis prudentiæ, magnanimitatis, temperantiæ, & justitiæ tuæ fructum conferquerere &c. „ Ignotus erat illi Principi *Candidus*, quocirca Franciscum Picolpassum, Mediolanensem Archiepiscopum rogavit, ut eidem Librum quintum, veluti specimen hujus sui laboris offerret; implevitque injunctum sibi munus optimus Archipræsul, datis ad eum Ducem Literis, in hoc Codice descriptis, quibus *Candidum Viglevanensem, virum bonarum artium & studiorum humanitatis eruditissimum, tam Græcæ, quàm Latinæ*, Hunfredo commendat, integrum opus illius nomini dicandum spondens. Duplex hîc etiam legitur Decembrii Epistola ad memoratum Ducem, cum humanissimis ejusdem responsionibus. Plures aliæ Candidi Epistolæ sparsim in hoc Opere occurrunt, tum ad eundem Hunfredum, tum ad illustres Viros *Johannem Amidanum* Jurisconsultum præstantissimum, *Alphonsum Hispanum* Burgensem Episcopum, quem *honorem illius seculi* vocat, & *Franciscum Picolpassum* Mediolanensem Antistitem, summè laudatum; iisdem namque nonnullos ex hisce Platonis libris inscripsit.

Adnotatione dignum est, quod in fronte Libri octavi Candidus memorat, scribens ad Ducem Hunfredum: „ Gratias non ingentes modò, sed uberrimas *Nicolao Nicoli* Civi Florentino reddere tenemur, qui cùm plura & egregia virtutis suæ monumenta reliquisset, omnium insuper illustrium librorum genera, in quibus viri optimi & sanctissimi divina sua ingenia reliquere, summo studio laboreque congessit; multos quoque, veluti ex naufragio emersos, & penè obrutos in portum salutis „ detulit, sacratissimoque in Templo collocavit, ubi „ nunc vacat tantorum virorum ingenia, literatissimi „ Viri curâ contemplari. „ Id mihi visum est aptissimum dirimendæ controversiæ, quæ ab Eruditis Viris agitatur, num *Nicolaus Falcuccius*, & *Nicolaus Nicolius* unus & idem sint, an duo. Postremam hanc opinionem amplexus est *Julius Negri* in Italica Historia Scriptorum Florentiæ, diversis capitibus de utroque agens. Fundamenta, quibus innititur, sunt, testimonium Blondi Flavii, & Ugolini Verini, qui nihil à Nicolio scriptum, aut editum tradunt; sicut etiam obitus annus, utrique ab aliis statutus, nempe *Falcuccio* MCCCCXII., *Nicolio* MCCCCXL. Bibliothecæ autem, quæ in S. Marci Cœnobium Ordinis Prædicatorum Florentiæ illata fuit, *Nicolaum Falcuccium* conditorem facit. Contra verò Petrus Candidus syncronus Scriptor, à *Nicolio* literatissimo Viro relicta *plura egregia virtutis monumenta*, & collecta *omnium illustrium Librorum genera, sacratissimo in Templo* (S. Marci) *collocata* testatur. Manifestè igitur patet, uni eidemque *Nicolio* tribuenda esse, quæ *Falcuccio* adscribit Julius Negri; quod etiam sensisse, ipsemet fatetur, Antonium Magliabecum magnæ in hac re auctoritatis, & Johannem Cinelium, qui sejungendum à *Falcuccio Nicolium* prorsus negabant. Annus quoque mortis Nicolii malè assignatur MCCCCXL.; in calce namque hujus Codicis Ambrosiani jacet Epistola Ducis Hunfredi, data ad Decembrium ex Londinensi Urbe anno MCCCCXXXIX., in qua receptos à se Platonis Libros ait, gratiasque quamplurimas ipsi rependit. Cùm ergo in Literis Libro Octavo præfixis, ut vidimus, Petrus Candidus de *Nicolio* tanquam è vivis sublato loquatur, ejusque literariam suppellectilem jam collocatam afferat *in Sacratissimo Templo*, nempe S. Marci Cœnobio, quod non nisi post illius obitum à Cosmo Medicæo peractum tradit Auctor additamentorum ad Vossium, in Ephemeride Veneta (r), naturæ debitum solverat Nicolius multò ante annum quadragesimum Seculi XV. Itaque hoc etiam Candidi testimonio firmatum optimè video, quod in memorata Ephemeride statuitur, videlicet obiisse Nicolium anno MCCCCXXXVI. die IV. Februarii, cùm annum ætatis ageret LXXIII. ut in sepulcrali Inscriptione, posita sub effigie marmorea ejusdem, in Claustro S. Spiritus Florentiæ legitur. Atque hinc alterum confusæ à Ju

(q) Inter Candidi Epist. num. CXL.

(r) Tom. IX. pag. 166.

à Julio Negri hujus historiæ argumentum desumitur; eundem enim annorum vitæ numerum , eundemque obitus diem assignat Nicolao Falcuccio ; quod clarè indicat , ex uno duos perperam factos .

Manuscriptus alius Codex Dialogum continet *De Vitæ ignorantia* . Quæ fuerit in hoc opere mens Auctoris , ipsemet Candidus explicat in Epistola scripta ad *Rugletium Comitis* Jurisconsultum, quam integram hîc transcribo : „ Cùm adolescens adhuc essem, stu„ diisque humanitatis intentus , nil præter otium & „ libros magni facerem , versabar sæpenumero cum „ eruditis Viris , aut his , quorum studiis delectari, „ & naturæ meæ moribus non omnino abhorrentes „ intelligebam . Fuit autem inter ceteros mihi fami„ liaris , & quasi amicitiâ mutuâ conjunctus *Savinus* „ *Risius* ; non de illo loquor , qui Curiæ nostræ de„ ditus , post varias Principum adulationes insanire „ cœpit , aut certè insanus effectus est ; sed de illo „ modesto & docto homine , qui quanquam nobili „ domo innutritus, honestis eruditus disciplinis, con„ scius tamen humanæ fragilitatis , Religioni & Sa„ cris Literis otium impenderat . Hujus igitur me„ moriam cùm elapsa tempora nonnihil abstulissent , „ lectio à te nuper oblata renovavit . Legebam fortè „ Dialogum *Lombardi Serici*, Petrarchæ familiarissi„ mi , tua manu mihi oblatum , cujus lectione per„ maximè lætatus , statim animum ad pristina studia „ retuli , similisque profectò disputationi meæ visus „ est , qua erga Savinum ipsum usus fueram , licèt „ opinione dissimili . Verùm id jucundum in primis „ arbitror , Academicorum more certantes inter se „ oratione ambigua & digna referentes , quamquam „ diversa videantur audire . Intelligens igitur , *Ru*„ *gleri* doctissime , mihique carissime , quibus verbis „ inter me , & *Savinum* ipsum aliquando disputatum „ sit , cùm ille Religiosam vitam collaudaret, cete„ risque præferret , ut æquum est ; ego Civilem „ anteponerem , &, cùm earundem genera referren„ tur , ipse exploderem . Ex his enim concipies , „ quanta facilitas sit in omni re disputandi , præser„ tim humanitatis studiis imbutis : ita ut nullus as„ sensus dandus sit à Judice , quàm pars altera au„ diatur .

In altero Codice occurrunt primò *Catonis Uticensis* , *Phocionis Athenienfis* , & *Titi Quinti Flaminii* Vitæ , Græco charactere à Petro Candido manu propria conscriptæ anno MCCCCXXXVII. Dein Liber *De Humani animi immortalitate*, cujus initium & Prologum ad Illustrem Equitem , & Jurisconsultum eximium , Dominum *Franciscum Vicecomitem* , proferenda censui , ut specimen aliquod hujus Operis Lector deguster . Præfatur ergo Candidus in hunc modum : „ Qui nobilitatem tuam laudant, Fran„ cisce Clarissime , si ad Vicecomitum stirpem, Ma„ joresque tuos pace, belloque illustrissimos, aciem „ mentis suæ referant, non absurdè te hujus Medio„ lanensium Urbis , totiusque Galliæ nostræ Cisal„ pinæ opulentissimæ, quàm nobilissimum fatebuntur „ esse , quæ per centum & septuaginta elapsos an„ nos imperio, auspicioque Majorum tuorum regitur, „ tantùm enim ab initio Principatus eorum ad Phi„ lippi Mariæ exitum , quem præ ceteris sanguine „ proximus attingis , distare notum est . Sin verò ad „ ingenii virtutem , doctrinam, eruditionem , expe„ rientiamque multarum rerum, si ad animi tui sub„ limitatem & excellentiam, oculos converterint, lon„ gè te nobiliorem esse , ut existiment necesse est ; „ quanto majora & præstantiora animi , quàm cor„ poris bona judicari debent ; & quæ à Deo confe„ runtur fortunæ ipsius dona , quamquam præcipua „ & maxima illa sint , solent superare . Itaque cùm „ ad te aliquid moribus, & virtute tua dignum scri„ bere instituissem , quo caritati tuæ & amori erga „ nos morem gererem, nihil præstantius occurrebat, „ quàm de animi nostri vi , immortalitateque disse„ rere . Quid enim majus, aut dignius , aut rationi „ nostræ convenientius exquirere, & literis mandare

A „ possumus , quàm ut nos à brutorum natura segre„ gantes æternitati emancipemus , & Deo quàm si„ millimos, vitæ integritate, spe honestæ, piæque in„ vestigationis fore contendamus ; quæ licèt scitu „ gravia, atque ardua sint, non sunt tamen à nobis, „ aut à bonis omittenda , potissimùm cùm sanctissi„ mos & doctissimos imitemur duces . Sic igitur „ de re difficillima scripturi, Deo duce, quàm bre„ vissimè, succintèque verba faciemus . Non equidem „ Veterum opiniones dumtaxat consectari meditor , „ aut eas in medium afferre in animo est , sed fidei „ nostræ Sacrosanctæ vestigia imitando , si quid à „ prudentibus & sanctis Viris Religioni consenta„ neum , & veritati legimus , breviter exponere . „ Librum autem ita inchoat : „ Anima igitur, ex qua
B „ Animus dictus est , simplex est, & incomposita , „ ut docti perhibent, neque duas animas in uno ho„ mine esse dicimus, unam naturalem , qua corpus „ animetur , & immistam sanguini , alteram spiri„ tualem, qua ratione perfruatur; sed unam & ean„ dem esse in hominibus , quæ & corpus sua con„ junctione vivificet , & semetipsam sua ratione dis„ ponat , & arbitrii libertatem in se habeat &c. „ Demum *Collectanea Rerum diversarum & memorabilium* in eodem Codice occurrunt , quæ tamen incondita Sylva sunt, ex variis congesta probatis Auctoribus , ad eruditionem & memoriam fovendam . Animadvertere necessarium hîc duco , referri à Lazaro Augustino Cotta, in Musæo Novariensi, inter Opera hujus Decembrii num. XIX. *Descriptionem Mortis Darii*, cùm tamen ea *Operis* nomen minimè me-
C reatur ; duodecim enim lineis, ex Plutarcho desumptis absolvitur .

Superiùs narravi, scripsisse Decembrium in Epistola ad Matthiam Trivinensem , decimo volumini se manum appositurum , quo libri sui ad numerum centenum excrescerent . Fortè lustranti mihi Bibliothecam Clericorum Regularium S. Antonii Mediolani , oblatus est ab humanissimo doctoque Patre D. Josepho Crucejo , Codex manuscriptus cum hoc titulo : *Petri Candidi Volumen undecimum* , *Libri XVI.* In eo reperi *Peregrinam Historiam* , & *Grammaticon* , de quibus in Ambrosiana seorsim asservatis disserui . Alia nusquam à me perspecta , aut à Scriptoribus relata, de novo emerserunt , nempe *Metricarum Epistolarum Libri duo* . Præcedit Epistola *ad*
D *Illustrem Inichum Davalum* , *Magnum Regni Siciliæ Camerarium* , in hæc verba: „ Composuisse me quæ„ dam Epigrammata , & Epistolas quamplures me„ tri lege dum animadverterem , Iniche Clarissime , „ eaque dispersa legerentur, veritus ne aliquando ab „ Auctoris sui notitia exciderent , singula in unum „ coarctare, & tibi inter scribendum mittere & de„ dicare institui , ut & studiis meis vicissim parce„ rem, & mentem tuam sæpenumero à curis anxiam, „ hujuscemodi non indigna lectione mitigarem . Le„ ges igitur , quæ à me variis temporibus exposita „ magis , quàm expolita , partim dystico , partim „ longiori carmine , aut ab iis, qui ad me scripsere, „ confecta sunt . Hæc quippe peregrinationis meæ „ ocia , quæ aliis fortasse negotia excuterent , non
E „ indigna visa sunt , quæ à te legantur, pensitentur, „ corrigantur , deinde in vulgus transeant. Vale. „ Inter has Epistolas metro conscriptas , plures occurrunt *Bonini Mombritii* , & *Hubertini Crescentinatis* ad Candidum , & hujus ad eosdem ; quod indicium est, initæ inter doctos hosce Viros in re literaria mutuæ necessitudinis, conceptæque invicem de ingenii, calamique præstantia, superioribus paginis à me descripta , justæ opinionis .

Ecloga quoque , *Galathea* nomine , à Candido confecta , ibidem conspicitur, cujus prima hæc sunt Carmina :

Formosus nimiùm Pastor , doctusque canendo
Daphnis erat , longum jam dedignatus amorem.

Sæpe

Sæpe illum viridesque casæ , & mapalia læta
Nocte tenent ; meditatur enim sua carmina Daphnis:
Et quotiens mœstum cantu sedare dolorem
Ille cupit , tantoque magis pius incitat ardor ,
Syderea veniente die , longa avia lustrans
Rura petit , pecorique legit nova gramina Pastor,
Et virides errore vias , umbramque patentem ,
Unde suas videt ille boves , placidasque capellas
Errantes passim , media resupinus in herba ,
Absentemque vocat Galathea hoc carmine Daphnis.
Quid cantus,quid musa juvat,quid carmina nobis? &c.

A

Alterum opus elaboratum fuisse à Petro Candido, colligo ex adnotatione ad marginem hujus Eclogæ; ait enim, eam descriptam reperiri in Libro *de Ludicris* . Ejusdem libri mentio , alibi etiam , in hoc codice occurrit , sed an deperditus sit, aut alicubi lateat , quis divinet ?

B

Tentavit arduum opus Candidus, aggressus Libris Æneidos Virgilii decimum tertium sufficere ; sed sive pudore actus nectendi versus suos aureo celeberrimi illius Auctoris Poëmati , calamum suspenderit ; sive Amanuensis negligentia in transcribenda hac Candidi lucubratione vacuas reliquerit paginas , in Codice laudato , Carmina exarata neque ad centum pertingunt ; attamen nobilis hujus ausi specimen aliquod dare Lectori ingratum non reor , quamvis plurimùm ab imperito Amanuense vitiatum :

C

Postquam magnanimus morientia sanguine fudit
Pectora , & ingentes expirant luminis oras
Damnis Iliacos sacravit vulnere Manes ,
Componit Senior regni jam fracta latini
Culmina , disjectos Urbis jubet aggere muros
Attolli , quibus aëreas deducere turres
Cura sit , & summis Vulcani pellere tectis
Imponit , priscis reddit cultoribus agros &c.

D

Homeri vita , quam proximè innuimus , *è Græcis & Latinis literis fideliter interpretata , & composita à P. Candido* , hîc integra legitur , cum prævia Epistolâ ad *Gloriosissimum Principem Johannem Castellæ , & Legionis Regem* , quæ tota in ejusdem laudibus versatur . Adnexa est *Interpretatio Iliados Homeri soluta oratione perscripta* , itaut singulis carminibus latina versio respondeat ; sed quatuor tantùm primos libros , & decimum , codex iste complectitur .

Nobilius Historicum Opus , hujus Codicis indicabat Elenchus , nempe *Vitam Illustrissimi Principis Herculis Estensis , Ferrariæ secundi Ducis* ; verùm expectationem frustratæ sunt paginæ, ad quas Lector mittebatur, ut de rebus egregiè ab illo gestis instrueretur ; in iis enim nihil descriptum offendi , præter procemium informe *de Origine Estensis Familiæ* , atque id etiam è lutulentis fontibus derivatum ; ubi verò ad inchoandam illius Principis vitam sese conferre Candidus profitebatur, nihil in ea pagella, nisi inane , & vacuum occurrit . Itaque , sive Decembrius incœptum opus abruperit , sive Amanuensis ab exscribenda narratione , quæ in antiquo ejusdem Auctoris exemplari legeretur, manum retraxerit , nobis non aliud hujus historici indicati monumenti relictum est , quàm desiderium , & titulus . Jacturam tamen hanc abundè reparavit Cl. Ludovicus Antonius Muratorius, qui non solùm quidquid ad præclarissimum hunc Principem spectabat , sed universæ etiam Sere-

E

(s) In ejus Vita, Hist. Florent. præfixa Cap. XI.

nissimæ Estensis Domus *Antiquitates* , gemino typis edito volumine complexus est, summâque eruditione, ac veterum Documentorum sincera fide illustravit.

Translatum à P. Candido è Græco in Latinum sermonem decimum sextum Librum *Diodori Siculi* , Epistolarum ejusdem testimonio narravimus . In hoc Codice labor iste Decembrii exaratus legitur , cum hac in margine adnotatione : *Poggius sex Libros prius transtulit, & P. Candidus XVI.* , (idest sextumdecimum) . Quinque tantùm *Diodori* Libros à Poggio è Græco traductos , ac Nicolao V. Summo Pontifici dicatos memorat Clariss. Recanatus (s), nec à vero abludit ; quamvis enim revera sex numerentur in editionibus prælo vulgatis , quarum tres in una Urbe Veneta peractæ sunt illo Seculo , nempe anno MCCCCLXXVI. , XCIII. , & XCVI. : senarius tamen hic numerus privatum consilium fuit Interpretis Poggii , qui ex primo Diodori libro , utpote geminam sectionem complectente , duos effecit . Adjecta sunt huic Candidi Libro *Capita sequentium quatuor Diodori Librorum usque ad XX.* , sed nudè è Græco ab eodem translata . Hæc sunt, quæ de indefesso hoc in studiis Scriptore , è literario Ambrosianæ præsertim Bibliothecæ penu depromere valui . Adjungere liceat *Necrologium* Familiæ *Decembriorum* , desumptum ex *memoriali* , quod in Codice nostro legitur , manu propria Petri Candidi conscriptum (t).

„ MCCCCXXIV. die Veneris XVIII Augusti , „ decessit Paulus Valerius , frater P. Candidi, repositus in Ecclesia S. Laurentii Genuæ .

„ MCCCCXXV. die Jovis . . . . decessit „ Candidus Maria, filius P. Candidi Decembrii, repositus in Ecclesia S. Petri in Caminadella Mediolani, Deo Laus.

„ MCCCCXXVII. die Veneris XXV. Aprilis , „ inter primam & secundam horam noctis , decessit D. Ubertus, parens P. Candidi, in Oppido Trivilii , ibidem Potestas, repositus Mediolani in Ecclesia Sancti Ambrosii .

„ MCCCCXXX. die Saturni . . . . Augusti, „ decessit Modestus, frater P. Candidi, in Castro Arquate Placentini soli, ibidem Potestas, repositus in „ Ecclesia Majori .

„ MCCCCXXX. die Martis XVIII. Septembris, „ decessit D. Catherina, parens P. Candidi, reposita „ cum conjuge in Ecclesia S. Ambrosii .

„ MCCCCXL. die Solis XII. Junii, hora decima „ quinta, decessit Candidus Antonius , filius P. Candidi, repositus in Ecclesia S. Mariæ Vallis Mediolani .

„ MCCCCLVIII. die Solis XXVI. Februarii , „ decessit Constantia, filia adoptiva ex Susanna nepte „ ejus, reposita in Ecclesia S. Ambrosii, nata MCCCCXLIII. die Lunæ XXX Julii .

„ MCCCCLXIV. die Solis XX. Maji, hora XXII. „ Mediolani in Festo Spiritus Sancti, decessit D. Catherina de Bossis, consors P. Candidi , reposita in „ Ecclesia Sancti Ambrosii, prope Constantiam supradictam .

„ MCCCCLXV. die Jovis XXIV. Januarii, Mediolani duxi uxorem D. Baptistinam de Camulio „ hora XI. noctis, ætatis annorum XXV. Deo Laus.

Addita est diverso charactere sequens memoria.

„ MCCCCLXXVII. die Mercurii , hora tertiarum, XII. Novembris, decessit præfatus D. P. Candidus , Poëta & Orator illustris, Eques aureatus , „ optimorum morum , ac integerrimæ & modestissimæ vitæ, repositus in Ecclesia S. Ambrosii , in sepulcro insigni, ei, & memoriæ suæ condito per modestissimam D. Baptistinam , Consorti simillimam .

Plurimùm gloriari debet Civitas nostra de insigni hoc Viro , qui tot relictis ingenii sui monumentis Metropolim hanc illustravit . Quantâ ille doctrinæ amplitudine in omni ferme Scientiarum genere

(t) In Codice MS. Biblioth. Ambros. sign. B 123. in 4.

floreret, testari abundè possunt, tum uberrima eruditarum scriptionum messis, quam ex Ambrosianis præsertim scriniis collectam huc usque in lucem proferre contendimus, tum eximiæ laudes, quibus Decembrium cumulavere Summi Pontifices, Reges, Principes, ac præstantissimi quique illius ætatis Auctores, in longam seriem à Lazaro Augustino Cotta (u) producti, inter quos *Antonius Rhaudensis* loquens de celebri hoc Viro, in quadam Apologia, quæ manuscripta in Ambrosiana Bibliotheca servatur (x), præclarum ejusdem elogium his verbis claudit: „ Si Comica, si Tragica, si Satyrica, si Historias quis efflagitet, absentibus libris, ei singula („ mirabile dictu!) memoriter dicet; cui narranti, „ dubio procul, eam fidem fecero, ac si Livium, „ ac si Herodotum præ oculis, in manibus haberem. Varietatem fortunæ, quam expertus est, ex *Francisco Barbaro* discimus; cùm enim Mediolani Græcas, Latinasque literas Decembrius docuisset, mortuoque Philippo Maria Vicecomite, Mediolani Duce, ob singularem sapientiæ non minus, quàm prudentiæ famam, delectus esset patriæ libertatis Defensor, ac Præses, mutata rerum facie, atque iterum in servitutem abducta Mediolanensi Republica, paternis omnibus bonis exutus Romam confugere coactus est; ubi à Nicolao V. benignissimè exceptus, Apostolicas Literas conscribendi munere donatus fuit. Consilium hoc laudavit *Barbarus*, Epistolâ ad ipsum scriptâ, cui ob similitudinem studiorum conjunctissimus erat.

A Fragmentum ejusdem Epistolæ, quod Eminentissimus Cardinalis Quirinus Eruditissimæ suæ *Diatribæ* de insigni eo Viro inseruit, hîc transcribere præstat; neque enim modica Decembrii laus est, ab æquissimo illo literarii census æstimatore, non modò fuisse in peculiarem amicitiam adscitum, sed etiam ad præclariora Græcæ Latinæque eruditionis monumenta condenda, fervida cohortatione incitatum. Itaque ait: „ Quod autem, postquam Mediolanenses, quan- „ do lux quædam libertatis affulserat, non tam ho- „ stium armis, quàm partium studiis, & domesticis „ insidiis, nescio quo fato, in antiquam servitutem „ reciderunt, ad Nicolaum Summum Pontificem te „ contuleris, laudo consilium tuum, quia cùm ipse „ virtute, & fortuna excellat, & bonis, & doctis
B „ Viris quodammodo non minus favere possit, quàm „ velit, ut spero, pro sua laude, & gloria, ita pro- „ pitius erit afflictis rebus tuis, ut omnes intelligant, „ licèt res humanæ mille casibus subjectæ sint, vivo „ tamen Nicolao Romæ honores sapientibus Viris „ deesse non posse. „ Demum hæc subjungit: „ Hor- „ tor igitur, ut, sicut facis, conscientiâ bene actæ „ vitæ contentus, casus adversos fortiter, & sapien- „ ter feras, & quod coram facere prohiberis, ab- „ sens civibus tuis, & bonis omnibus prosis; & si „ qua se occasio obtulerit, quod magni Viri esse „ Scipio dixit, non desis fortunæ se offerenti. Cum „ Græcis autem ita Latina conjunge, ut non minori „ Philosophiæ ornamento sis, quàm ipsa tibi.

ANNO MCCCCLXXXIX.

FRANCISCUS PHILELPHUS.

Iterum in literariam Scœnam prodit *Franciscus Philelphus*, ob editum Mediolani hoc anno ejusdem Opusculum. Continet illud *breves Epistolas*, Italico sermone conscriptas, latinèque redditas, numero CCXIV., atque hæc in fronte admonitio ad Lectorem præfigitur: „ Legant avidè, & edificant diligenter omnes Adolescen- „ tuli, Eloquentiæ cupidi, hoc *Exercitatiuncularum* „ genus Francisci Philelphi, Poëtæ nostri seculi non „ obscuri, excogitatum industriâ, quo duce non so- „ lùm Latinæ linguæ flosculos decerpent, verùm „ etiam ipsius linguæ vernaculæ; quoniam utrâque „ mirificè Poëtam nostrum polluisse, doctorum am- „ bigit nemo. „ Sanè quod attinet ad Latium sermonem, minimè spernenda sunt quæ leguntur, cùm renascens illa tempestate literarum majestas, sese ad aureæ ætatis elegantiam componeret, & inter præcipuos illius Ævi Rhetores, non infimo loco Philelphus resideret; lingua tamen vernacula Mediolanensis crassiori adhuc cœno inficiebatur, adeòque exempla ibidem proposita, impoliti tunc sermonis vitio, in præsentia vilescunt, ac sordent. In calce adjectum est *Petri Sallii Vercellensis carmen in Francisci Philelphi detractores*, ex quo comperimus, non defuisse, qui etiam mortuo insultarent, illius *Sfortiadem* præcipuè carpentes. Fragmentum hîc damus:

Parce sacri Vatis famam lacerare Philelphi
Invide: quid tantum te maledicta juvant?
Si tibi lingua loquax, atque omni dente soluta est,
Utere cum vivis garrulitate tua;
Et sine defunctos merita requiescere in urna,
Non satis est pœnas, quas meruere, pati?
Jura requirendi sceleris sub gurgite nigro
Æacus, & Minos, & Radamantus habent.

C *Cerberean rabiem si fundis in ora Virorum,*
Cerberean rabiem noris obesse tibi.
Nonne pudet tanti divina Poëmata Vatis
Carpere; quin potiùs garrula lingua taces?
Splendida Sfortiadum cantavit voce sonora
Gesta Ducum, quorum nomen in Orbe sonat.
Carmine Smyrnæo vivet furibundus Achilles,
Formaque Tindaridis cognita semper erit.
Te Maro sacravit Vates, Dux Inclyte Teucrum,
Et tua divino carmine gesta patent.
Anguiger & vivet Franciscus Sfortia semper,
D *Huic quoniam Vates ipse Philelphus erat &c.*

De hoc autem Libro hæc in fine subdit:

Ne foret ulla suo sine munere quæ studet ætas,
Discipulis scripsit quod modò cernis opus.
Frugifero Lector vigilans incumbe labori,
Quo labor est major, laus tibi major erit.

Editionem hanc eò libentiùs retuli, quòd neque in Annalibus Typographicis, neque ab ullo Scriptorum, qui Philelphi Opera recensuere, quidquam de hujusmodi lucubratione adnotatum repererim. Impressit illam denuo in nostra Urbe Johannes Angelus Scinzenzeler anno MDXV. sed titulo, qui Lectorem
E facilè potest decipere, acsi de rebus privatis, aut publicis in hisce Epistolis ageretur, cùm vacuæ prorsus eruditione sint, nec nisi ad Italicam, Latinamque linguam rectè instituendam, in variis exprimendis mentis, animique sensibus, digesta sit hæc Sylva verborum; siquidem Typographus ita librum inscripsit: *Epistole di Mesere Francisco Filelfo, vulgare e latine, novamente stampate, e diligentemente corrette.* De celebri hoc Viro plura jam superiùs narravi. Non-

(u) Mus. Novar. fol. 252. & seq.

(x) Sub lit. M. num. 49. in 4.

Nonnulla Eminentissimus *Cardinalis Quirinus* ex pluribus Codicibus collecta edidit, in sua eruditissima *Diatriba præliminari ad Francisci Barbari Epistolas*, quibus acerba ejusdem dissidia cum Viris insignibus, Nicolao præsertim Florentino, & Poggio, illustrantur, eaque apud ipsum degustare poterit Lector.

STEPHANUS DULCINUS.

Stephanus Dulcinus, patriâ Cremonensis, claruit per hæc tempora, tum suis, tum aliorum in Urbe nostra editis libris. Quo in loco primam viderit lucem, ipsemet indicat in fronte secundi Libri *De persecutionibus Christianorum, Bonifacii Simonetæ*; compendio enim referens, quid duodecima complectatur Epistola, quam Auctor inscripserat *Splendidissimo Equiti Corrado Lando Placentino, Manfredi Comitis filio*, inquit: *Sub cujus ditione ego natus sum in Complanensis Agri Sambuceto MCCCCLXII.* Malè id interpretatus est, qui editionem hujus voluminis Basileæ curavit anno MDIX. Siquidem in margine, typis adnotatum vidi: *Patria Bonifacii Simonetæ*, cùm de ortu suo *Dulcinus* loquatur. *Nicolaum Lucarum* in publico Cremonæ Gymnasio, eloquentissimum Rhetoricæ Interpretem audivit, teste Johanne Jacobo Crotto, qui in funebri Oratione superiùs laudata (a), *Stephanum Dulcinum* inter præcipuos Lucari discipulos numerat. Mediolanum delatus, præceptorem *Georgium Merulam* habuit, idque gloriæ sibi tribuit, loquens de Alexandrina Urbe in *Vicecomitum Genealogia*, de qua paulò post sermo erit. Benigno Mediolanensium Principum munere adscriptus est Insigni Canonicorum Scalensis Ecclesiæ Collegio, admodum juvenis; agens enim de Bernabove Vicecomite, inter cetera magnificentiæ monumenta in hac Urbe ab eodem relicta, hoc etiam recenset: *Nostram Scalam in ruinis Turrianarum ædium MCCCLXXVIII. ædificavit*; cùm autem hæc scriberet, annum vigesimum septimum ætatis suæ vix attingebat, Sacerdotio illo donatus, triennio jam ante.

Primum ingenii sui specimen dedit, vulgata hoc anno Mediolanensibus Typis *Descriptione Nuptiarum*, quas regio cultu celebravit Johannes Galeatius Sfortia, Dux VI. Mediolani, cum Isabella Alphonsi Calabriæ Ducis, & Hippolytæ sororis suæ filia, Regisque Neapolis Ferdinandi nepte. Dignum lectu opus est, in varia capita distributum. Præmittit brevem Historiam Vicecomitum gentis, cujus originem à Langobardis Regibus trahit, mitiore figmento, quàm ceteris placuerit, qui superiori ad ipsum tempore, Trojanum sanguinem, longa Regum Italiæ successione, in Vicecomitum venas derivatum somniavere, tanta fœlicitate, ut Philippus Maria, *Angli*, Nepotis Æneæ, agnomen gloriosè usurpaverit. Has ego assentationes, in Appendice ad Dissertationem de Sanctis Gervasio & Protasio (b), satis dilucidè, ut arbitror, mendaces ostendi, idemque postmodum confirmavit Cl. Johannes Georgius Eccardus, edito peculiari tractatu *de Stemmate genuino Desiderii Regis Longobardorum*, contra *Illustrem Imhoff* Genealogiarum Scriptorem. A Matthæo autem Magno exordium sumens, enarrare aggreditur subsequentium Principum, Barnabovis præsertim, & Galeatii II. egregias virtutes, atque addita huic Metropoli magnifica illa ædificiorum ornamenta, quæ non tam singularem Urbi venustatem, quàm famam apud exteros celeberrimam peperere. Francisci quoque Sfortiæ, ad Mediolanense imperium, sublatis Vicecomitibus, evecti, regiam indolem laudat, duo illa insignia Monumenta, ab ipso condita in hac Urbe, describens, Arcem nempe Jovis, quam *Gigantum opus* appellat, & Xenodochion Majus, Regum Palatiis comparandum. Centum quatuordecim lectos fovendis Infirmis, ætate sua, patuisse refert Dulcinus; at quantâ Christianæ pietatis laude Cives nostri numerum illum auxere! cùm præsidentium religioso huic operi Equitum provida Caritas, aliquando in præsentiarum, ultra mille & quingentos Ægros excipiat.

Altero capite Templum maximum Mediolanense, immanibus sumptibus Johannis Galeatii primi Ducis Insubrum, à fundamentis extructum anno MCCCLXXXVII. accuratâ singularum partium veluti picturâ oculis objicit. Postquam verò mathematica ratione quale tunc esset, ac futurum sit, cùm absolvatur, hoc artis miraculum, elegantissimè exposuit, descriptionem suam his verbis claudit: „ Sed „ ipsum pro dignitate describere, divinum potiùs „ esset, quàm humanum; nemo enim quale sit, co„ gitatione imaginari, si non viderit: nemo scriptu„ râ, quæ sit intus & foris pulchritudo, explicare „ possit &c. „ Omittendum non est, quod de Hierarchico Templi maximi Ordine, tunc vigente, recenset; ait igitur: „ Nec minor est venerandorum „ Flaminum admiratio, qui ad Cœremonias, & res „ divinas quotidie conveniunt; Centum namque Sa„ cerdotes, sacerdotiis opulenti, ministerio depu„ tantur: Archipresbyter, Præpositus, Archidiaco„ nus, Primicerii duo: Tactici, quos Ordinarios „ vocant, Decumani, Notarii, Mazeconii, quibus „ Supplicationum cantus, & Litaniarum preces, fu„ nerum quoque Nœniæ imprimis procurantur: Ana„ gnostæ, Phonasci, Obedientiarii, Custodes, quo„ rum primus Cimeliarcha, cui thesaurorum cura, „ & eorum, quæ Græci ταχαμηλια dicunt, deman„ datur: Æditui, Pueri, utriusque sexus phanati„ ci Senes, qui ex ritu veteri panem & vinum in „ sacrificio offerunt: omnium præterea Collegiorum „ diversi habitus, partitaque Officiorum munia: „ Omnibus præsidet Archiepiscopus, multarum Ci„ vitatum Pastor; Is est Guido Antonius Arcimbol„ dus, nuperrimè electus, qui sanguinis nobilitate, „ Fidei experimento, multarum rerum usu, bonis „ gratus est Principibus. His omnibus argenteorum, „ aureorumque vasorum, ac rerum sacrarum pre„ tiosa suppellex respondet. „ Hæc erat Ecclesiæ nostræ facies, cùm labente Seculo XV. scriberet Dulcinus; quandoquidem verò nonnulla, quæ hîc narrantur, obsolevere, atque alia ad novum decorem addita fuerunt, operæ pretium duxi, ad illustrandam Ecclesiasticam Mediolanensem historiam, eadem hoc loco indicare.

Ac primò præmonendum censeo, malè post Archipresbyterum Metropolitani majoris Ordinis collocari *Præpositum*; ille enim quartam in Choro sedem occupat, utpote nonnisi anno MCCCCL. institutus; verùm hic error ab Amanuensis, aut Typographi incuria profluxisse dicendus est, cùm ab Auctore circa memoratum tempus vivente, recens ea institutio ignorari non posset. *Primicerii duo*, qui indiscriminatim nominantur, in antiquis chartis *Major*, ac *Minor* dicuntur. Hic postremus ab antiquis semper temporibus in Ambrosiana majori Ecclesia resedit, *Primicerius Lectorum* appellatus olim, nunc *Chori Magister*. *Primus* autem, qui universum, extra Templum maximum, urbanum Clerum moderabatur, pluribus per anteactas ætates privilegiis decoratus, tandem anno MCCCCXLII. Apostolica auctoritate, consensuque omnium Sacerdotum, quibus illum deligendi jus inerat, Metropolitano primario Ordini accessit, in tertiam, ut vocant, Dignitatem assumptus. Canonicis Ordinariis, quos veluti sacram aciem instruentes *Tacticos* appellat Dulcinus, collatum à Summo Pontifice fuit, nostra ætate, illustre decus Infularum, atque Episcopalium ornamentorum, quibus Aras, & Metropolim omnem splendidiore implent majestate. *Decumani*, à S. Ambrosio instituti, ut in Ecclesiis insignioribus Mediolani Sacra facerent, ac divina Officia persolverent, inductis in eas, Seculo X. & XI. Præpositis ac Canonicis, in primario tantùm Templo constitere; sed, cùm Seculo

(a) Ad annum 1482.

(b) Additamento IV.

culo XVI. valde imminuti numero forent, eosdem penitus sustulit S. Carolus Borromæus. *Obedientiarii*, qui in Pagis, atque Oppidis distributi, in eam curam incumbebant, ut grassante Hæresum lue, intactos ab errorum præstigiis Catholicos populos conservarent, iisdem extirpatis, ad Metropolitanam hanc Ecclesiam se receperunt, quemadmodum testatur *Franciscus Castellus* Canonicus Ordinarius, qui Seculo XVI. plura de sacris Mediolanensis Ecclesiæ rebus manuscripta reliquit, eorumque exemplar Ambrosiana Bibliotheca custodit. Quo tempore hic Sacerdotum ordo desierit, incertum est; cùm tamen *Castellus* afferat, nullum ex hisce *Obedientiariis* se unquam in Ecclesia vidisse, ac nomen solum suo tempore perdurasse; Dulcinus verò eosdem ceteris Metropolitani Templi Ministris annumeret, compertum sit, intra illud tempus, quod ab ætate utriusque defluxit, fuisse illos ex albo deletos. *Custodum* Collegium à Sancto Carolo Borromæo fuisse abrogatum, ex ejusdem rebus, ad hujus Ecclesiæ cultum, ac splendorem gestis, atque à Glussiano descriptis (c), edifcimus. *Pueri* olim in Ambrosiana Ecclesia ex antiquissimo Instituto adhibebantur ad cantum quarundam precum, & *Responsoria* ingeminanda, iique ad Ecclesiasticam disciplinam erudiebantur à *Magistris Scholarum*, quos nunc corrupto vocabulo *Mazeconicos* appellamus. Eos in prædicto munere perseverasse usque ad XII. Seculum, Beroldus illa ætate scribens nos docuit; Dulcini testimonio evincitur, viguisse adhuc Seculo XV. vetustum hunc morem, qui tamen paulò post in desuetudinem abiit, relicto tantùm in *Breviariis* vestigio, quæ in Rubricis quandoque præscribunt *Responsorium, cum Infantibus*. Auctum subinde fuit Metropolitanum Collegium altera Dignitate, nempe *Decanatus*, eamque primus obtinuit anno MDXLIX. Præpositus S. Theclæ, cùm dirutâ funditus illâ Ecclesiâ, Clerus eidem inserviens in Templum maximum transiit, mutuum hunc nexum utriusque sacri Ordinis, novamque institutam Dignitatem approbante Paulo III. Summo Pontifice.

Dein ad opulentissimum Nuptiarum apparatum progreditur Dulcinus, singillatim exponens quidquid splendidi luxus, industrisque laboris impensum fuerat in rotundo temporario Ædificio ante fores Templi, Arcu triumphali, magnificentia dispositæ Arcis, Lecti Genialis ornamento, Viarum tegumentis, & festo Urbis ornatu, Sacerdotum & Militum pompâ, Principis egressu & comitatu, Altari auro argentoque fulgente, ac celebratione ipsa Nuptiarum. Plura ex hisce à Dulcino enarratis rebus frustra quæres in Tristani Calchi libello, quem de Nuptiis iisdem conscripsit, editque postmodum Johannes Petrus Puricellus anno MDCXLIV. Siquidem Calchus ab exordio narrationem suam repetit, Desponsationis Neapolitana in Urbe peractæ ordinem, atque itinera Genuam, Dertonam, Viglevanum, ac demum Mediolanum nitidissimâ eloquentiâ referens, quæ omnia omisit Dulcinus, in eo tantùm defixus, ut quæ oculis suis in hac Metropoli admiratione digna conspexerat, exactè narraret; id enim ipsemet in Epilogo profitetur. Peculiare illud est, quod de pretiosa suppellectile Altaris à Ludovico Sforzia parata scribit, nempe inter Scyphos, Amphoras, Urnas, Vasa ex auro obrizo, argentoque purissimo, ac miro artificum ingenio fabrefacta, sexaginta fuisse, sub quibus singulis quaterni homines ferendo anhelabant, quæque tricubitali, quadricubitalique altitudine omnes in admirationem tantæ opulentiæ pertraxerunt.

Johannes Antonius Corvinus de Arretio, vir Spectabilis, de condito hoc opere gratulatus est Dulcino, Epistolâ ad ipsum datâ, quam proximè referam; utque celebrior fieret ejusdem fama, mille

A exemplaria expensis suis imprimenda curavit. Attamen, injuriâ temporum, adeò infeliciter periere, ut Puricellus in Præfatione ad *Tristani Calchi residua*, hæc impressa reliquerit: „ Illas (Nuptias) tunc temporis descripsit Stephanus Dulcinus, Scalensis in hac Urbe Canonicus, nec non etiam Nicolao Lucaro, Rhetori Cremonensi, nuncupatas typis hîc evulgavit anno Domini MCCCCLXXXIX. Sed rarissima hoc tempore sunt ejus exemplaria, & unum tantummodo hactenus ego in Ambrosiana vidi Bibliotheca. „ Corvini Epistola sic jacet: „ Vidi, Suavissime Stephane, quæ tu de Magnanimi Principis nostri præstantissimis excellentissimisque Nuptiis graviter, ornatèque scripsisti; quodque inter cetera, & admirandum maximè,
B atque summopere præclarum est, quàm eleganter, quàm accommodatè totam hujus rei seriem non descripseris modò, verùm etiam, ut ipse met scribis, quasi in tabella depinxeris, ut qui ea legerint, non legisse modò, verùm etiam illa oculis conspexisse, procul dubio affirmare possint: ita cuncta hac in re gesta, miro ordine, singulari apertaque rerum descriptione collegisti, & idem dicere qui tua scripta perlegerint, quod Comicus noster Poëta Dantes, picturam quandam admiratus, dixit:

Non vide più di me, chi vide il vero;

ita nihil minùs vero, qui tua scripta perlegerit,
C vidit. Illud inter cetera mihi quidem non mediocrem admirationem, atque jucunditatem præstitit, quod in Ædificii illius mirabilis amphitheatrali orbe constructi descriptione præstitisti; nec non Arcus triumphalis, dispositionisque Regiæ Arcis, ac totius Viæ mirabili ornatu, ceterisque aliis memoratu dignis in his rebus gestis. Quid Vicecomitum prosapiam, quid admirabilem Templi descriptionem commemoro? quæ singula non mediocri vi ingenii, nec vulgari & quotidiana eloquentia, sed ornatissimo scribendi genere, ac vocabulis ad rem accommodatis, exquisitissimisque, etsi sanè difficilioribus, summâ diligentiâ, singularique studio complexus es: ut verè ego pro me affirmare possim, ex ornatissimis Scriptis tuis plurima vocabula peregrina, & cognitu profectò di-
D gna intellexisse, quæ antea mihi, & doctioribus forsan incognita extitissent. Itaque tuis his ornatissimis Scriptis non legentes modò mirificè oblectasti, sed & quod longè præstantius est, etiam adjuvisti, eruditioresque doctrinâ tuâ reddidisti. Quamobrem tua hac Historia, ac ornato & gravi scribendi genere adeò sum delectatus, ut mille exemplaribus hæc meis impensis imprimi curaverim, grande operæ pretium aliis quoque hac opera afferri posse arbitratus. Perge igitur, ut cœpisti, juvenilem hanc ætatem talibus monumentis excolere, nominis tui æternitati, & amicorum utilitati consulturus; altioraque jam animo volvens, & scribere aggrediens, te nobis in dies & ornatiorem, & laudatiorem præsta: quibus ex rebus
E & carior nobis plurimùm tua virtute fies, & pro merito tuo, quod Maximæ Urbes præstantissimis, ac doctissimis Civibus suis aliquando præstiterunt, illud etiam tibi à tua Inclyta Urbe quandoque concedi posse certè sperabis. Vale, meque, ut facis, mutuò dilige. Mediolani pridie Kal. Martii MCCCCLXXXIX. „ Epistolam, quam Dulcinus ipse in fronte Libri ad Lucarum direxit, cùm nihil ad rem meam pertinens complectatur, omittendam censui. Id unum inde eruitur, has fuisse primitias ejusdem studiorum, ut superiùs dicebam; ait enim: „ Exercendi in re nova ingenii causâ, & quid in veram palæstram aliquando possemus, periclitandarum „ gra-

(c) In Vita lib. II. cap. IX.

„ gratiâ virium , anteludia isthæc tibi edidimus .

A Eodem hoc anno in finem vergente, *Manilii Astronomicon* à se emendatum Mediolani vulgavit , dicavitque Marchioni *Rolando Palavicino* , Senatori Amplissimo. Quid in restituendo Manilii Opere Dulcinus præstiterit, referre nequeo, cùm Michaël Maittaire editionem hanc in Typographicis suis Annalibus nudè adnotaverit . Alteram quidem inveni anno MCCCCIC. in hac Urbe peractam , cum Epistola nuncupatoria ad memoratum Marchionem, sed illam exscribere impatiens moræ tempus vetavit . Subjungo tamen, *Rolando Palavicino* Equiti Nobilissimo, è Marchione Johanne Ludovico Senatore , & Anastasia Taurella genito , deberi quamplura Opuscula Cardinalis *Nicolai de Cusa* , quæ ille primus ære proprio edenda in lucem curavit, eadem inscribens *Reverendissimo & Illustrissimo D. Georgio de Amboisa Cardinali Rothomag. Legato Apostolico , & Regio Locumtenenti Generali* . In Epistola verò nuncupatoria refert, manuscriptos celeberrimi illius Auctoris Codices sibi ad manus pervenisse, operâ *Hieronymi Tornielli*, Ordinis Fratrum Minorum Observantiæ Vicarii Generalis, doctissimi, & religiosissimi . Laudat doctrinam, & pietatem Cardinalis de Cusa , quem vocat *Theologorum maximum* , ac postmodum subdit : „ Hinc ego Theologiæ initiatus , zelo fidei Orthodoxæ invitatus , illectus , impulsus nolui pro virili parte diutiùs pati, volumina tanti Viri , nullis fere cognita, in tenebris jacere, sed à situ & tinearum morsibus vendicata impressoribus tradidi, ære meo excudenda . „ Commendat inde Cardinalem de Amboisa , quem vocat pium , eruditum , benignum , magnificentissimum , eique omnia se debere testatur. Data est hæc Epistola *ex Castro Lauro* anno gratiæ MDII. Opuscula tunc impressa ea sunt , quæ sequuntur : *De Docta ignorantia : De Conjecturis : De Mente : De Visione Dei : De Pace Fidei : De Staticis Experimentis : Cribrationes Alcorani : De Venatione Sapientiæ : De Mathematica perfectione : De Ludo globi : De Beryllo*. Editionem hanc, Mediolani peractam à Cive nostro, primam fuisse , ex allatis ejusdem Palavicini Literis patet ; Georgius enim de Amboisa, cui obstrictum se adeò Palavicinus profitebatur, Mediolanum advenerat anno MD. missus cum plena potestate à Ludovico XII. ut intestina exorta dissidia, ob translatum à Sfortiis ad Francos Insubrum Imperium, componeret. Quapropter deceptum fuisse suspicor Pelegrinum Antonium Orlandi , qui (d) primo Typographiæ seculo , *Varia Opera* Cardinalis de Cusa *impressa Fabriani*, sine anno , & Typographo adnotavit , cùm præla in Oppido illo condita , nusquam in suo volumine memoret . Fortasse autem calami lapsu Amanuensi excidit *Fabriani*, pro *Mediolani* .

Alterum *Dulcini* nobile poëticum Opus illud est, quod *Endecasyllabon de Catulli Sirmione* appellavit , ediditque anno MDII. elegantissimo *Minutiani* charactere impressum . Quæ fuerit occasio pangendi hæc carmina, ipsemet prodit in prævia *ad Jacobum Antonium Turrianum* Epistola, quam integram hìc referre , ob Latini sermonis venustatem , jucundissimum Lectoribus reor : „ Stephanus Dulcinus Secundus , „ Jacobo Antonio Turriano Comiti ac Prothonotario „ Apostolico S. D. Quum his Vindemiarum remissionibus , Vir nobilissime , & in omni Literarum studio eminentissime , in Veronensi feriatus pervagarer , contigit , ut per Benacum Lacum amœnissimum ociabundo remige devectus , Insulam quoque ascenderem lepidissimi Vatis memoriâ adeò famigeratam ; quam curiosiùs perlustrans , primò qua parte , intercurrenti quodam quasi Lacus Euripo , ab antiqua continentis proximæ perpetuitate abscissa dissociatur , sumptuosum pontem , munitissimam arcem , ornatissimas novorum Operum structiones , non sine voluptate admiratus sum . „ Deinde per Insulæ dorsum introrsus progrediens , „ inter arborum ac maximè Olivetorum opacas densitates , incidi in veterum Ædificiorum ancipites ruinas , herbarum cespitibus vastè fruticantes . Hinc autem ulteriùs procedentes , ingentium fundamentorum solo æquatas moles , muscoso situ desolationem suam lacrymantes , non magis mirati , quàm miserati sumus . In his cernere erat multiplicium hypogæorum cœcos , ac in se recurrentes amfractus , inerti terreno obstructos, subterraneosque cuniculorum fornices , vetustatis ac tempestatis injuriâ dissolutos . Non sine dolore etiam arcuatos latissimarum fenestrarum hiatus, seculorum diuturnitate affatim dehiscentes , offendimus , ubi parietum rursus in se collapsorum macerias, hederis ac caprificis contectas, dolore affecti contemB plabamur . Augebant indignationem concameratæ porticus , convulsis tristegis , ac excelsis quondam cœnationibus subjectum, incursantemque Lacum, truncatis, semiruptisque pedamentorum fulcturis miserabiliter despectantes . Pavimentorum insuper frustula diversicoloribus etiamnum lapillis tessellatim variegata , frutetis, spinetisque passim horrentia . Et , quod inconsolabiliter dolebamus , ex tantis monumentorum veterum , seu Poëtæ ipsius Catulli privatis , seu conterraneorum publicis apparatibus , nihil jam supra soli superficiem apparebat : ita omnia plana , plena , abscissa, obsessa, ac intra terræ latebrosa viscera , deformi rudere , ac colluviosa cœmentorum , calcisque congestione C suffocata, putrescentiaque pressim subsidebant, cavernis dumtaxat quibusdam , ac arearum perforatis sepimentis pervia , vel per hypetrarum aperta, aut scalis , aut saltu , præcipitiove supernè adeunda . Ibi me anxio , atque ævi omnia opera paulatim deterentis tabificam vim detestante , deplorandæque vetustatis vix extantia vestigia cum senioribus indigenis perscrutante , ecce Poëticæ prurigi nis ambitiosa titillatio animum stupore defixum invasit , intentionemque aliò deflexit , atque hinc ad licentiosam poëtandi garrulitatem , traduxit . Quas igitur de hujus Insulæ antiquitatibus , & de Catulli Poëtæ laudibus, deque Benaci amœnitate, & locorum ubertate, de hominum etiam moribus, ac negotiorum illius Regionis diversitatibus , subito quodam calore correpti, nugulas tunc temerè D effudimus ; nunc Mediolanum reversi , tibi , omnium, quos hoc Seculo non planè inerudito sciam, (facessat livor) Poëtarum , ut doctissimo , ita & ingeniosissimo , sub regulam maturiùs redigendas, ac, ut aliquando in publicum tutò prodire possint, severiùs castigandas, hoc schedio committimus , majore etiam fiducia id ausi, quòd in Amicorum, & quidem haud indoctorum manibus , atque ore eas esse videbamus . Sis autem hac Præfatione , ut tibi convenientissima , in præsentia contentus , dum alia virtutum tuarum nomina , meliore stylo ac commodiore tempore recensenda reponimus . Erat enim animus, hoc loco laudum tuarum inexplicabilem Sylvam percurrere , nisi veriti fuisse E mus , ab aliquibus posse existimari , nos hac ad ineundam gratiam tuam comparata insinuatione , vel liberum judicii tui acumen restinguere , vel pares affectatæ laudationis abs te vices reposcere voluisse . Quo in illud etiam, quod in veteri proverbio est , incurrisse , argui poteramus , *mutuum muli scabunt* . Adde rursus, quod hac commendationis occasione liberalitatem tuam tacitè provocare & nos videbamur , & tu hujusmodi , quamquam verissimas laudes , ab omni prorsus ambitione alienus , pro ea , qua es , verecundia , non nisi parcissimè agnoscis. Quare nemini mirum fuerit, si, ut hanc suspicionem dilueremus, nec quàm prudenter de utroque Jure respondeas , nec quantam altioribus studiis operam impendas , quàm „ etiam

(d) Orig. della Stampa pag. 381.

A „ etiam efficax Orator, quàm dulcis & varius Poëta „ sis, hoc Epistolio testatum non relinquimus; si „ item religionem, constantiam, mansuetudinem, „ magnificentiam tuam merito præconio defraudamus, quum hæc, & alia quamplurima ingenii tui „ ornamenta talem tibi splendorem præferant, ut ab „ omnibus facilè cognosci possint, ac jure prædicari „ debeant. Taceo quoque vetustissimam Turrianorum Principum nobilitatem, ex qua tu ortus es; „ antiquas etiam, & honestissimas divitias, in quibus modestissimè es educatus, ceteraque & fortunæ, & corporis, tibi, & Familiæ tuæ collata „ munera enumerare supersedeo: proposito meo satis esse existimans, quòd mansuetiores Musas istas „ adeò feliciter colis, ut ex nullis aliis studiis diuturniorem gloriam tibi comparari posse persuasum
B „ habeas. Has igitur nostras rusticulas, tuarum famulicio futuras pedisequas, excipere, atque refovere pro tua humanitate non aspernaberis; quas, „ ubi tua emendatione adornatas, melioresque effectas cognoveris, amicorum quibus libuerit, sed „ in primis *Cornigero*, & *Musiolæ*, contubernalibus „ tuis ostendes, utroque secundùm te, & doctrina „ multijuga, & ingenio ad carmen promptissimo. „ Sed ne in re tam nihili, & frivola vos diutiùs torqueam, Epigrammatici nobilissimi præcursores Phalæcii quatuor, uno tantùm ex nostris spurio in „ comitatum admisso, Endecasyllaborum etiam nostrorum degenerem audaciam apud te relaturi, „ appetentibus, ac jam jam verecundè pulsantibus „ germanis accurrentes, Scœnæ hujus fores pro me
C „ tandem adaperiant. Vale.

„ Mediolani ex Scala, pridie Cal. Novembris MDII.

Nostris ocia commoda Camœnis
Nec torva lege fronte, sed remissa
Censuræ trepidos tuæ Libellos:
Sic forsan tener ausus est Catullus
Magno mittere passerem Maroni.

Huic Poësi plurium ea ætate celebrium Virorum laudes Dulcinus immiscuit, & à nonnullis etiam illorum in calce laudatur. Epistola ejusdem altera ibi dem legitur, data ad *Paulum Hieronymum Francum*
D Genuensem, quæ unà cum aliis Seculi XV. inferiùs excudetur, cùm rarissima sint hujus tam præclari Operis exemplaria, adeòque mirum non sit, in collectione Illustrium Poëtarum recenter adornata, huic quoque commendatissimo Vati locum minimè fuisse assignatum.

Curam quoque suscepit Dulcinus Sanctissimi Patris nostri Ambrosii Epistolas prælo subdendi, castigatione omni ac nitore expolitas; eas namque octo libris comprehensas *Nicolaus Antiquarius*, Jacobi Antiquarii ex Fratre Nepos, emendatissimas tradere Impressoribus meditatus jam fuerat, nullumque aptiorem censuerat, qui tantæ rei pro dignitate absolvendæ manum apponeret, elegantissimo hoc Viro. Supererat quærendus Mecœnas, cujus auspicio feliciùs
E in publicum egrederentur; hunc autem delegit Dulcinus, Epistolam, quæ libro præfixa est, dirigens ad *Ludovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem Ducem Barii*. Quæ ibidem eloquitur de amore hujus Principis erga bonas Artes, ac studia; de ejusdem Religione in Orthodoxa propugnanda Fide, Templis erigendis, Sacellis ditandis; de Providentia demum, qua publicæ utilitati prospicere, ac rectam imperii administrationem gerere satagebat, Sancti Ambrosii egregias virtutes sibi in exemplar proponens, satiùs duxi ad calcem rejicere, integrâ recusâ hac Epistolâ, quæ Ducis nostri memoriæ immortali panegyricæ Orationis loco esse potest. Prodiit liber iste Mediolani anno MCCCCXCI. cum nonnullis aliis S. Ambrosii Opusculis, inter quæ illud *De ædificatione Mediolani*, quod vix aliquis credet à disertissimo Sancti illius Doctoris calamo profluxisse; certè à Monachis S. Mauri, neque dignum visum fuit tituli recensione, dum reliqua S. Ambrosii Opera tum legitima, tum eidem afficta, in catalogum redigebant.

BONIFACII SIMONETÆ Librum *de Persecutionibus Christianorum*, unà cum ejusdem Epistolis, publica luce donavit Stephanus Dulcinus, Mediolani anno MCCCCXCII. Hanc editionem ignoravit Clariss. Arisius in sua *Cremona Literata*, ubi de Dulcino agit, nec non Auctor Ephemeridis Venetæ (e), qui primò editum hoc Opus ait anno MDII. Singulis sex Libris *Breviarium* rerum, quæ in iisdem pertractantur, attexuit, dicavitque *R. D. Johanni Baptistæ Ferro Mediolani Archiepiscopali Vicario integerrimo*, præfixâ fronti Epistolâ, quæ tota versatur in laudibus Auctoris, præclaræque ipsius Familiæ, cujus Domum, ob productos in omni disciplinarum genere egregios Viros, *Literarum officinam, imò Museon* appellat.

In Indice manuscripto pergameno, minio auroque consperso, Bibliothecæ Blesensis conditæ à Francisco I. Rege Galliarum, adnotatum reperi librum, ita inscriptum, *Daulcini* (Dulcini) *Poëtæ Latini. De die S. Fortunati, quo Franciscus Sfortia fuit Dux Mediolani*. Hunc Indicem, à Fratre *Gullielmo Parvy* Ordinis Prædicatorum, qui à Sacello, & Confessionibus erat ejusdem Regis, anno MDXVIII. gallico sermone confectum, mihi humanissimè communicavit Eques Eruditissimus *D. Carolus Emmanuel de Este* Marchio S. Christinæ, celebris nominis inter Arcades Coloniæ Mediolanensium, antequam in opulentam Serenissimi Principis Eugenii à Sabaudia Bibliothecam inferretur. Opus memoratum *Gullielmi Parvy*, seu *Parvi*, ignotum fuit Clarissimis Viris Quetif & Eccardo, à quibus in Bibliotheca Scriptorum sui Ordinis, reliqui hujus Auctoris editi libri, cum illustri ejusdem Elogio adnotantur. Porrò Gullielmus eo ipso anno, quo Indicem illum confecit, non nuda quidem nominum, ac titulorum recensione, sed rerum etiam in quolibet volumine descriptarum Epitome adauctum, delectus est à Rege in Trecensem Episcopum; dein Silvanectensi Ecclesiæ Antistes datus, ibidem doctrina & virtutibus clarus obdormivit in Domino, anno MDXXXVI., ut *Galliæ Christianæ* Scriptores in catalogo Episcoporum illius Urbis testantur.

Parcè admodum de Literato hoc Viro, qui Urbi nostræ non modicum decus attulit, scripsisse tum Arisium, tum Picinellum, quorum alter inter Cremonenses, alter inter Mediolanenses Scriptores Dulcinum enumerat, optimè animadvertit Auctor Ephemeridis Venetæ loco laudato. Siquidem, præter quæ huc usque enunciavimus, plura ejusdem carmina impressa leguntur in laudem insignium Virorum, Bernardini præsertim Corii, Gasparis Vicecomitis, Lancini Curtii; plura etiam luculenta testimonia de summa in Literis, Dulcini præstantia, in illius Ævi libris occurrunt. Illud præclarum est, quod Johannes Bandellus scriptum reliquit in altera ex suis *Novellis*, ejusdem nomini inscripta, quæ quinquagesima septima est Partis II. editionis Lucensis; in ea enim tradit, excelluisse Dulcinum tam stricta metro, quàm soluta oratione; præcipuè verò memoratum illius *Endecasyllabon* peculiari elogio commendat. Eundem Dulcini librum eximiè laudavit Lancinus Curtius (f), qui tanti hunc Poëtam faciebat, ut emendari ab ipso sua Carmina optaret, rogaretque (g). Epistolas item, & varia *Dulcini Opuscula* impressa fuisse Mediolani anno MCCCCXCII. Cornelius à Beughem in suis *Typographiæ incunabulis* adnotavit, quin tamen, qua in re

(e) Tom. XIII. pag. 204.
(f) Lib. X. Epigram. fol. 158.
(g) Lib. V. fol. 72.

re versentur, non doceat. Hæc omnia omissa sunt in Arisii ac Picinelli voluminibus, non secus ac annus, & dies mortis Dulcini, quem fato ereptum die XIII. Octobris anni MDVIII. testatus est *D. Joh. Paulus Mazzucchellus* sub *Justi Vicecomitis* nomine latens, in edito libello contra Cl. Antonium Gattum *pro Colonia* Ticinensi. Addo dystichon illud, quod insculptum dicitur Sepulcro Bernardini Corii:

A

Bernardine tibi Insubres debere fatentur,
Non minus, ac magno Roma superba Tito.

Auctorem habuisse Stephanum Dulcinum. Siquidem ejusdem nomen adnotatum legitur post relata carmina, impressa sub Corii sedentis effigie, in ejus Historia Mediolanensi primæ Editionis.

ANNO MCCCCXC.

PETRUS CASOLA.

B

PEtrus Casola, Vir probitate & doctrina per hæc tempora clarus, illustrandæ rei Ecclesiasticæ, quæ ad Ambrosianam Ecclesiam pertinebat, animum, curamque omnem impendit, Divinique Officii tam nocturni, quàm diurni, Ordinem, quem *Breviarium* appellant, juxta morem S. Ambrosii, grandiori primùm forma, dein etiam exiliori charactere impressum hoc anno vulgavit. Editionem hanc servat Bibliotheca Ambrosiana, majusculis typis excusam in folio pergameno, minioque, auro, & picturis elegantissimè refulgentem; hujus autem, ut ita dicam, Typographici luxus rationem reddit ipsemet Casola, inquiens: „ Ego, atque hi, qui ante me impresserunt, diversa spectavimus; illi enim solùm iter agentibus consuluisse videntur, qui minutissimis notulis, & volumine admodum brevi, id opus, ne ferentes oneraret, imprimi curaverunt. Quod etsi ociosis quoque ex parte interim conferat, hebetioribus certè oculis incommodum est; nec ob gracilitatem modò figurarum, sed quòd & dimidiatæ plerumque literæ sunt, dum nimiæ brevitati studetur, & non ad plenum impactæ, atque ipsa constipatione interdum ita confusæ, ut vix à clarissimis oculis discernantur. Nos caliganti etiam ætati providimus, quam eo minùs negligendam judicavimus, quo abundantiori indiget præsidio; nam dedimus operam, ut talis esset impressio, quæ nec infirmiores oculos posset offendere. „ Quid verò in hoc adornando, perficiendoque munere suscepto præstiterit, indicare prosequitur, amovens primò à se invidiam, quòd novitatis ac sapientiæ præ ceteris, qui illum antecesserant, gloriolam aucuparetur, dein subjungens: „ Ad hujus Operis castigationem non meâ solius industriâ contentus fui, sed collectis undique antiquissimis Codicibus indubitatæ fidei, quotquot reperire potui, & eos maximè, qui in Ecclesia Cathedrali ipsa antiquitate venerabiles, velut archetypi reservantur, qui non modò integram, incorruptamque hanc orandi institutionem, sed ratione quoque cœremoniarum, quantum ad id pertinet, & quid, quibus temporibus, quibusve modis dicendum sit, docent; adhibitis præterea sæpe in consilium venerabilibus Sacerdotibus, quorum doctrina & continuus in re divina usus, cunctis exploratus erat, quantâ potui curâ & diligentiâ correxi. In quo eo nobis enixiùs elaborandum existimavimus, quòd multa comperiebamus volumina, nec ex impressis modò, sed etiam manuscriptis, in quibus nec ordo, nec ratio Ambrosiani officii constabat. „ Fatetur autem, minimè se putare, tanto etiam labore id fuisse affecutum, ut de emendatis ad unguem, pristinæque fidei restitutis omnino his precandi legibus gloriari posset. Et sanè decurrentium inde annorum experientia docuit, multum adhuc desiderandum in iis relictum fuisse, ut pars hæc non modica pretiosæ hæreditatis primorum Antistitum, & præsertim S. Ambrosii Patroni, vetustum decorem, ac majestatem indueret; Sanctus enim Carolus Borromæus rem ex integro adorsus, adhibito peritorum piorumque hominum consilio, exploratis antiquis exemplaribus, aliisque sinceris hujus Ecclesiæ monumentis, totius divini Officii normam, in multiplici *Breviarii* Ambrosiani varietate ita statuit, ut ritè & congruenter veteribus Ambrosianis institutis conformaretur; quemadmodum Sanctus ipse Archiepiscopus præfatus est in editione Breviarii, ejusdem jussu Mediolani peracta anno MDLXXXII. Atque hinc effectum est, ut subsequentibus Florentissimæ Ambrosianæ Sedis Pontificibus nihil reliquum fuerit, nisi ob recenter adscriptos Sanctorum albo Viros pietate insignes, servato proprii ritus ordine, in sacrarum precum censum novas opes inferre.

C

Dicavit hoc volumen Petrus Casola *Dignissimo atque omni reverentia Venerando Papæ Guidoni Antonio Arcimboldo Mediolani Archiepiscopo*. Insolens fortasse inerudito alicui Lectori videbitur, quod *Papæ* nomen tributum fuerit Guidoni Arcimboldo; id tamen antiquitus adeò frequenter Episcopis inscriptum legimus usque ad Seculum IX., ut Baronius in Martyrologio Romano (a) à proferendis testimoniis, utpote in re nota, abstinendum censuerit. An verò post Decretum Gregorii VII conditum in Romana Synodo contra Schismaticos anno MLXXIII., ut nempe soli Summo Pontifici hæc appellatio reservaretur, usurpatum fuerit *Papæ* nomen ad alios compellandos Episcopos præter Romanum, apertè Baluzius negat (b), inquiens, eam fuisse Occidentalium Populorum reverentiam erga Romanum Antistitem, ut eidem soli nomen illud deinceps tribuerint. Adnotat quidem, etiam post id tempus, ab Urbano II. ipso, Summo Pontifice, vocatum fuisse Anselmum Cantuariensem Archiepiscopum, *Papam alterius Orbis*, nempe Britanniæ (ut scriptum est) *toto Orbe divisæ*; sed peculiaris dignationis titulus is fuit, nec alia suppetunt exempla. Non ita contigit in Orientali Ecclesia; siquidem, Mabillonio teste (c), „ postremis saltem seculis Patriarcha Alexandrinus *Papæ* nomen sibi sumit, tum in privatis, tum in publicis literis, seu Conciliorum subscriptionibus. Quamquam *Papæ* denominatio, apud illos, Hieromonachis, & Plebanis, seu Parœciarum Rectoribus communis est, ut patet ex variis eorum subscriptionibus, quæ in novissima Synodi Hierosolymitanæ editione habentur „ Ceterum, quod pertinet ad Mediolanensem Ecclesiam, scripta reliquit memoratus Baluzius (d), hæc verba: „ Adhuc sub Gregorio V. dignitas Episcopi Mediolanensis vocabatur *Papatus*, ut patet ex Diplomate Ottonis III. Imperatoris, edito in Collectione bipartita ab Holstenio (e). „ Attamen post undecimum seculum nulla supersunt vestigia, quæ constantem in Ambrosianis Præsulibus hanc nominis prærogativam fulcire valeant. Id quidem usurpatum vidi etiam à Georgio Cribello Presbytero, qui Libros *S. Hilarii*

D

E

(a) Ad diem X. Januarii.
(b) In notis ad Epist. LXXXI. servati Lupi.
(c) De re Diplom. Lib. II. Cap. II. fol. 63.

(d) Loc. cit.
(e) Parte II. pag. 219.

rii de Trinitate, Mediolani anno ſuperiore impreſſos, dicans eidem Guidoni Antonio Arcimboldo, nuncupatoriam Epiſtolam ita exorditur: *Nequeo ſatis admirari Papa digniſſime* &c. Sed an hæc recentioris Ævi publica Scriptorum teſtimonia ſatis ſint firmandæ antiquæ conſuetudini, quæ à communi indicta ceteris lege Archiepiſcopum Mediolanenſem eximeret, an potiùs cenſendum ſit privatæ adulationis indicium, qua huic Præſuli, tanquam Ambroſiani Ritus Capiti, ex vulgari appellatione abblandiri vellent, dijudicandum, cui libebit, relinquo. Epiſtolam præmiſit Caſola ſatis prolixam ad Mecœnatem ſuum Arcimboldum, ſed cùm nihil differat, aut de rebus ad Eccleſiaſticam Eruditionem ſpectantibus, aut de ipſo Mediolanenſi Archipræſule, illam exſcribere minimè duxi opportunum. Non ſiluit tamen M. Antonius Majoragius, qui in Oratione habita, cum primùm Mediolani exceptus eſt ſolemni pompa Johannes Angelus Arcimboldus hujus Metropolis Archiepiſcopus (f), in Arcimboldæ familiæ laudes effuſus, Guidi Antonii præclaras animi dotes, ſapientiam, facundiam, munera, & Legationes egregiè geſtas commendat, ſubjungens: „ Extat adhuc in „ Bicocano (*Locus eſt non longè à Mediolano*) quædam ampliſſima porticus variis picturis exornata, „ quibus totus ejus Legationis (*nempe ad Mathiam* „ *Pannoniæ Regem*) ſucceſſus ſingillatim, & accuratè ſignificatur. „ Pleniùs de inſigni hoc Mediolanenſi Archiepiſcopo ſcripſit Johannes Biſſius coævus, qui in Epiſtola ad eundem, præfixa poëticis ſuis operibus, editis anno MDXII. Mediolani, paſtoralia præſertim ejuſdem munera egregiè geſta, ſingillatim recenſet.

Huic *Breviario*, adjectum eſt in calce *Speculum Matutinalis Officii*, more Ambroſiano, in quo Myſteria, & Ordo ſacrarum precum, adductis ex veteri novoque Teſtamento exemplis, egregiè illuſtrantur. Nobile hoc opus primam tunc lucem vidit expreſſo nomine *Theodori Archiepiſcopi Mediolanenſis*, tanquam Auctoris; idem ſenſit etiam S. Carolus Borromæus in Epiſtola *ad Clerum Mediolanenſem*, præfixa edito à ſe *Breviario*, inquiens: „ Theodorus in „ primis Archiepiſcopus, prædeceſſor noſter, ejuſ„ dem Ambroſiani divinarum precum Officii nocturni, matutinique partes, piè & eruditè explicavit, „ luculenta Myſteriorum interpretatione. „ Puricellus tamen in Diſſertatione Nazariana (g), ægrè ſe adduci fatetur ad calculum ſuum addendum huic receptæ apud nos opinioni; ait enim: „ Eundem „ Theodorum Archiepiſcopum ex hac vita migraſſe „ ante annum Chriſti Septingenteſimum Sexageſimum „ (*multò priùs illum mortuum ſtatuit Papebrochius* „ *in Catalogo Mediolanenſium Archiepiſcoporum*, „ *ante volumen Septimum Maji, nempe anno DCC*„ *XXXIX.*) concors eſt eorum omnium ſententia, „ qui quoto ille migraverit anno expreſſerunt, mihique adhuc ad manus pervenerunt. Ex altera verò „ parte verus illius *Speculi* Auctor, in eo exemplari „ quod ego legi, quodque à Caſola editum eſt, „ quin etiam in altero quoque in charta pergamena „ manuſcripto, quod poſtea mihi ad manus accidit; „ in eo inquam utroque exemplari teſtem ſæpiùs produxit *Amalarium de Officiis*. Hic autem Amalarius florebat anno Domini Octingenteſimo trigeſimo, ut bene probavit Bellarminus in Libro *de* „ *Scriptoribus Eccleſiaſticis*. Quid quod etiam Libros illos *de Officiis* (nimirum Eccleſiaſticis) non „ niſi poſt annum octingenteſimum vigeſimum (*trigeſimum*) conſcripſit? Hoc enim ex ipſiuſmet Scriptis evidenter collegit Melchior Hittorpius in præfatione ad Lectorem, quæ circumfertur præfixa „ volumini *De Catholicæ Eccleſiæ Officiis, ac Miniſteriis variis, vetuſtorum ferè omnium Eccleſiæ Patrum, ac Scriptorum Libri*, quod volumen typis „ impreſſum eſt Romæ anno Milleſimo quingenteſimo nonageſimo primo. Quocirca reliquum eſt, „ ut verus illius Speculi Auctor non fuerit Theodorus Archiepiſcopus noſter, ſed alter quiſpiam „ Theodorus, eo ſaltem poſterior tempore, quo in „ publicum prodierat Amalarii Opus illud de Officiis. „ Ego nihilominus in eam partem propendeo, ut credam, opus non eſſe comminiſci alterum poſteriorem Theodorum, ſed verè Speculi hujus Auctorem fuiſſe noſtrum Antiſtitem. Id mihi ſuadet conſtans per ſuperiores ætates Mediolanenſium Scriptorum conſenſus, ſuadent quoque veteres omnes Catalogi Archiepiſcoporum Eccleſiæ noſtræ, in quibus laus iſta Theodoro II. tribuitur, quòd egregius extiterit Rituum Ambroſianorum Interpres, & cœremoniarum, quæ aliquantulum à primæva inſtitutione deciderant, inſtaurator. *Amalarii* verò nomen adjici potuit Theodori Lucubrationi ab aliquo ſubſequentis Ævi Scriptore, qui confirmatam eam doctrinam inſpiceret teſtimonio recentis illius rerum Eccleſiaſticarum illuſtratoris, aut ſaltem ad marginem adnotari, ita ut Amanuenſis imperitus illud poſtmodum in textum intulerit, quod non raro accidiſſe, eruditos Viros experientia jam docuit. Sanè ſe non carere ſuſpicione ab alio ſuppoſitæ novæ mercis in Libro Theodori, Puricellus ipſe fatetur. Quare cùm de antiquiſſimo Scriptore agitur, cujus autographum explorare obvium non eſt, donec clariora emergant, à traditione tot ſeculis obfirmata recedendum haud eſſe, prudens quiſque rerum æſtimator cenſebit.

Ortum duxit in Urbe noſtra *Petrus Caſola* paulò poſt annum MCCCCXXX. ſiquidem cùm typis Mediolanenſibus, expirante illo Seculo, ederet Librum á ſe confectum, atque inſcriptum: *Rationale Cœremoniarum Miſſæ Ambroſianæ*, in præfatione indicavit, ſe non longè abeſſe à ſeptuageſimo vitæ anno, his verbis: *adveſperaſcente jam ætatis meæ termino, utpote juxta ſententiam Pſalmi octogeſimi noni, qui vitam hominis in ipſis LXX. annis conſtitutam eſſe voluit*. Exceſſit tamen hunc numerum productâ uſque ad annum MDVIII. vitâ. Eccleſiaſticæ militiæ admodum adoleſcens nomen dedit; in Epiſtola namque prævia ad memoratum *Breviarium* anni MCCCCXC. hæc ſcribit: „ Quis mihi jure vitio verterit, ſi quid „ pluſculum me, quàm ſuperiores, vidiſſe hac in re „ dixero, qui *ſupra quadrageſimum annum* in tali „ verſor officio, cùm ex ſuperioribus quidam ne„ Clerici quidem fuerint, ac proinde minus in tali„ bus experti? „ Inter Canonicos Ordinarios Metropolitanæ Mediolanenſis adſcriptus eſt anno MCCCCLXXVIII. ut ex eorundem Archivi Catalogis conſtat; Peregrinationem quoque ſuſcepit in Græciam, & Orientem, ibique moram trahens, multa à Græcis Sacerdotibus in divini Sacrificii celebratione peragi animadvertit, quæ Ambroſianæ Miſſæ ritibus congruunt, quemadmodum ipſemet teſtatur in ejuſdem explanatione, quam reverſus in patriam ſcribere aggreſſus eſt, non tam Ordinem, & Cœremonias Miſſæ noſtræ exponens, ſed etiam recondita in iiſdem myſteria recenſens, ut Ambroſiani ritus irriſoribus, ut ipſe ait, malignum os obſtrueretur. Qua in re egregiè ſe geſſit, edito Mediolani anno MCCCCIC. *Rationali Cœremoniarum*, ut diximus, in quo utraque Ambroſiana Miſſa pro vivis, mortuiſque luculenter illuſtrantur. De hoc ſolùm monere opus eſt Lectores illius Libri, ſi fortaſſe exemplar aliquod ſenio ſuperſtes ad manus perveniat, nonnullas ex iis ſacrarum precum formulis, ac cœremoniis, quæ in uſu tunc erant, Præſulum noſtrorum, & Sancti præcipuè Caroli Borromæi auctoritate fuiſſe abrogatas, ut ſacroſanctum hoc munus ad antiqui inſtituti leges, atque integritatem reſtitueretur. Pauca innuam: præſcribitur Sacerdoti in hoc *Rationali*, ut cùm, inchoaturus Miſſam, ad Epiſtolæ cornu procedit, *aperto Libro*

(f) Edita eſt unà cum aliis Oration. & Præfation. ejuſdem Venetiis anno 1582.

(g) Cap. XXXV. num. XXIII. & XXIV.

bro missali osculetur pedes Crucifixi; idem statuitur antequam Canonem incipiat: *Revertitur ad Librum, & osculatur pedes Crucifixi, aut saltem pedem Crucis in libro depictæ*; demum expletâ ultimâ super populum oratione, pariter hoc indicitur: *Celebrans osculatur pedes Crucifixi, aut Crucem*. Equidem hujus Cœremoniæ, in aliis etiam Ecclesiis usurpatæ meminit Edmundus Martene in Libro *De Antiquis Ecclesiæ Ritibus* (h); sed privatâ, ut opinor, Sacerdotum religione apud nos in morem inducta, jam obsolevit. Similiter post elevatum Calicem consecratum, hæc adnotata reperio: *Osculatur labium Calicis, deinde reponit*; antequam verò benedictionem dimittendo Populo impendat, præscriptum legitur: *Accipit Syndonem post Communionem jam plicatam, & crucem faciendo cum ipsa Syndone super altare dicit: Benedicat & exaudiat nos Deus*. Hæc, atque alia ibidem exposita, cùm ad vetusti instituti normam liturgicæ rubricæ nostræ præscriberentur, expuncta prorsus fuere; proinde ex eo *Rationali*, quid olim superadditum foret, non quid Ambrosianus exigat ritus, colligi potest.

Impensis quoque suis Petrus Casola edi curavit *Triduanarum Rogationum* librum, de more nitidam chartam, grandioresque adhibens characteres, ut quæ ad Divinum cultum pertinebant, magnificentiùs excuderentur; *Rubricas* item *Breviarii cum multis aliis* in Metropolitana Mediolanensi Bibliotheca manuscriptas reliquit, è quibus Puricellus nonnulla ad illustrandam Ecclesiasticam nostram Historiam decerpsit, præcipuè verò, quandonam Ecclesia *S. Johannis ad Fontes* æquata solo fuerit. Adjacebat illa novo intramurano Majori Templo, quod Mediolanenses condiderant, statim ac Constantini, ac Licinii decreto, reddita Christianæ Religioni pax & libertas fuit, nomenque *ad Fontes* acceperat, eo quòd in ipsa extaret unicus per ea tempora Fons Baptismalis; atque ibidem sacrâ ablutum undâ S. Augustinum à S. Ambrosio, vulgatissima traditio est, eodem teste Puricello (i). Alterum subinde *Baptisterium* erexit Eustorgius II. Mediolani Archiepiscopus in Ecclesia appellata *S. Stephani ad Fontes*, ob id etiam Epigrammate (l) à S. Ennodio laudatus. Ambæ autem istæ Ecclesiæ funditus dirutæ, unà cum aliis, quæ antiquam olim Majorem Sacram Ædem ambiebant, locum cessere immani Templi Maximi ædificio, quod à Johanne Galeatio Vicecomite, primo Mediolanensium Duce incœptum, sæculorum labores absumpsit, aliosque plures subsequentium expectat, ut extremæ magnificentiæ spectaculo inserviat. Epocam dejectæ Ecclesiæ *S. Johannis ad Fontes* nobis in memorato Codice reservavit Casola, inquiens, anno MCCCCX. die XVI. mensis Julii consecratum fuisse Altare Cimelii Aquilonaris Ecclesiæ Metropolitanæ in honorem B. Johannis Baptistæ à Reverendiss. D. Fratre Ambrosio Archiepiscopo Mithilenensi, ibidemque reposita fuisse Sanctorum Lipsana, quæ in eversa *S. Johannis ad Fontes* ara quiescebant. Plura alia antiquitatis monumenta in eodem codice collecta debemus diligentiæ Petri Casolæ: *Reformationem* nempe, *& instaurationem Missæ Ambrosianæ, factam tempore Domini Francisci* (seu Franchini) *de Parma, Archiepiscopi Mediolani, anno MCCIV. Pontificatus ejus IX.*, & Descriptionem *Coronationis Sigismundi Imper. factæ Mediolani die XXV. Novembris anno MCCCCXXXI.* (de qua nonnulla etiam edidit Clar Muratorius) exaratam à *Francisco de la Cruce*, Primicerio & Ordinario Ecclesiæ Mediolanensis, qui eidem interfuit.

GEORGIUS CRIBELLUS.

Georgius Cribellus Presbyter laudem hoc anno sibi non modicam comparavit, eductis iterum in lucem Operibus Sanctissimi nostri Patroni, ac Patris Ambrosii. Paucis ea quidem incrementis aucta nunc quoque prodiere, cùm privato scriniorum carceri damnatæ adhuc tanti Doctoris lucubrationes, literatorum hominum desideria & curas eluderent, nec ea libertate fruerentur, qua tandem donatæ biennio post Basileæ, curante *Joh. Amerbachio*, tribus statim implendis voluminibus suffecere. Civium tamen nostrorum diligentia non defuit, ut tentata sæpius hac alea, illustria Parentis sui monumenta in publicam utilitatem, patriæque decus typis vulgarent. Porrò conquestus est in calce hujus Libri de illata scriptis melliflui Doctoris injuria ipse Cribellus, sequenti non invenusto Epigrammate:

Ambrosii libros omnes delere nequisti
Feralis Satan, hostis inique Dei:
Germanos quamvis bello, Gotthosque furentes
Italiæ in gentes egeris attonitas.
Nam tua cura fuit cunctos (sed Rector olympi
Abnuit) heu Fidei velle abolere libros:
Præsertim clari Doctoris splendida scripta
Ambrosii: tua qui dira venena necat.
Immo ubi me vidisti propagare per orbem
Ambrosii libros, quos pia turba legat:
In me conatum vertisti turbidus omnem:
Desinerem cœptis illicet ut trepidus:
Sed tamen haud fractus, deprompsi scripta parentis
Nostri: ut perfocet colla sinusque tibi.
Ambiat hunc omnis: quoniam facundus & acer
Eloquitur puram mente, stiloque Fidem.
Nunc gravis austero vibrat dictata cothurno:
Nunc aptis salibus verba jocundat ovans.
Hæc nos impensè correximus: at tamen error
Si quis inest, ut tu Lector acute vides:
Id puero tribuas rapido, cui dum notat istos
Ambrosii libros, excidit ordo meus.
Ut facilè indoctis, & festinantibus error
Subrepit tacitus, pectora nube tegens.

Ex hoc Carmine discimus, non defuisse Cribello adversarios, qui ab hoc nobili implendo voto malignis eundem artibus removere contenderent; obstitisse tamen illum infracto animo, ne ab incœptis desisteret. Quid in hanc Collectionem is intulerit, præstat referre; primò occurrunt *Epistolarum S. Ambrosii* Libri X.: dein *De Vocatione Omnium Gentium* Libri II. *Sermones* XC.: *Orationes dicendæ ante Missam* II.: *De Sacramentis, & Mysteriis* Lib. I.: *De Virginibus* Libri III.: *De Cohortatione Virginum, & Dedicatione Templi, à Juliana structi* Lib. I. *De Institutione Virginis ad Eusebium* Lib. I.: *De Jejunio* Lib. I. Multum suppositæ mercis in hoc volumine congestum animadvertet Lector quisque eruditus; sed ætas illa augendo studiorum censui, excutiendoque à veterum Scriptorum manuscriptis operibus pulveri ocioso intenta, nondum didicerat criticæ artis præcepta, quibus ævi præsentis viri doctissimi vera à spuriis secernentes, legitimos suis Auctoribus fœtus reddidere, sentesque ferme omnes ab olim confuso studiorum calle extirparunt. Vide quid de Operibus S. Ambrosio falsò adscriptis, eruditè disputaverint Parisienses Monachi S. Mauri.

Non minori præconio celebrandus est Cribellus noster, quòd Libros XII. *de Trinitate* à *S. Hilario* non

(h) Tom. I. Lib. I. Cap. IV. art. III.
(i) In Vita S. Laurentii pag. 341.
(l) CXLIX.

non minùs doctè, quàm eleganter confectos, prælo Mediolanensi subdiderit, anno MCCCCLXXXIX., siquidem cùm tot seculis, ut ipsemet ait in prævia Epistola, incognitum pulcherrimum illud Opus, cariei tantùm, ac tineis cibus jacuisset, ipse exemplar ejusdem nactus propria manu descripsit, utque etiam ceteris copia suppeteret, haud minimâ impensâ imprimendum curavit; neque hoc contentus, *Librum* ejusdem Auctoris adjecit, scriptum *contra Constantium Augustum*, Arrianæ hæresis acerrimum propugnatorem; eo enim reconciliatum Hilario Cæsarem illum, & placatiorem Catholicæ unitati redditum ajunt: duos item *Libellos ad ipsum Constantium*: *Librum contra Auxentium*, & *Auxentii Epistolam* ad Valentinianum & Valentem, qua se purgare nititur, ac simul conqueritur, se falsò hæresis insimulatum fuisse ab Hilario: demum *Libellum* attexuit *de Græciæ Synodis*, quem facunda illa natio ita admirata est, ut in propriam linguam transtulerit. Hilarii Operibus *Augustini* quoque Libros XV. de Trinitate adjungendos censuit, rem haud ingratam Catholicæ Fidei cultoribus se facturum arbitratus, si insigne id Opus tanti Doctoris, neque materiæ dignitate, neque disputandi acumine, neque Orationis nitore, atque elegantia inferius, & tamen ab impressoribus hactenus præteritum, evulgaret. Hæc omnia in unum volumen collecta dicavit Mediolanensi Archiepiscopo *Guidoni Antonio Arcimboldo*, datâ ad ipsum Epistolâ, in qua potissimùm egregias Hilarii virtutes ac doctrinam commendat. Et meritò quidem Mediolanensi viro reservanda erat hæc gloria, ut eruta à situ, atque pulvere hæc pretiosa Ecclesiastica suppellex in publicam lucem proferretur; Pictaviensis enim ille Antistes, diu Mediolani versatus, pro intacta servanda Ecclesia nostra, præclarè ac constanter contra Auxentium pugnaverat, eundem hinc expellendum totis connisus viribus, ut ab ipso velut à venenato serpente Mediolanensem Civitatem, quæ ob singulare in Catholicam Fidem studium cara ipsi semper fuerat, liberaret; quemadmodum in Vita ex ejus potissimùm scriptis collecta, Monachi Benedictini S. Mauri testantur (m). Editionem hanc primam referunt iidem in Præfatione, nec non Casimirus Oudin *de Scriptoribus Ecclesiasticis*, sed quo anno, & qua in Urbe peracta sit, silentio prætereunt.

E qua *Cribellorum* Familia, quorum plures vetusta præstant nobilitate, *Georgius* iste prodierit, assequi minimè licuit; certè illum Oratoria ac Poëtica laude floruisse docent, quæ mox relatis editionibus adjecta sunt Epistolarum, atque Epigrammatum ornamenta; quin etiam Græcam linguam optimè calluisse, testis est Gaudentius Merula (n), qui de Georgio Cribello loquens ait, omnem *Iliadam* metrica latinitate fuisse ab illo donatam.

CHRISTOPHORUS LANDINUS.

Christophorus Landinus, Philosophicæ ac Rhetoricæ facultatis laude apud Florentinos suos clarus, de Urbe quoque nostra benemeritus fuit, è Latino in Etruscum sermonem transferens *Commentaria Johannis Simonetæ de Rebus gestis Francisci I. Sfortiæ* Ducis Mediolani. Ludovicus Maria Sfortia ejusdem filius Cosmum Medicem, Florentiæ Principem, cui amicitiæ fœdere conjunctissimus erat, per literas rogaverat, ut alicui ex præclaris suis Civibus curam committeret Italicam reddendi hanc historiam, typis Mediolanensibus jam vulgatam, ratus propagandam latiùs fore tum patris, tum familiæ suæ gloriam, si materno edita idiomate legi posset. Is verò Christophorum Landinum delegit, qui Principis mandato parens, amplum illud volumen exhausit, misitque ad Ludovicum ipsum, præfixâ ad eundem Epistolâ, in qua enarrat hæc omnia. Autographon hujus Libri, nitidissimo charactere in pergamena conscriptum, picturisque & auro elegantissimè ornatum, quod olim apud Sfortianos Duces servabatur, possidet nunc Ambrosiana Bibliotheca. In eo plures emendationes vidi rerum, quæ aut omissæ, aut à Landino malè traductæ fuerant, &, si rectè conjicio, Auctor earum fuit *Gabriel Paverus Fontana*; passim enim invehitur in primum Latinæ hujus Historiæ editorem *Franciscum Puteolanum*, tanquam primigenii textus depravatorem, eum, consueta sibi, ut vidimus, phrasi, *Poëtonem* appellans. Quidquid tamen sit, hoc anno Mediolani lucem aspexit *Landini* labor, qui certè ad oculos *Julii Nigri* minimè pervênit; texens namque ille Landini Elogium in suis Florentinis Scriptoribus, atque Opera ejusdem recensens, ait, translatum ab eo fuisse in Etruscam linguam *Poëma*, inscriptum *Sfortiades Johannis Simonettæ*, editum Mediolani anno MCCCCXC., confundens fortasse Simonetam cum Philelpho, qui verè *Sfortiadem* metro elaboravit, sed nunquam prælo donatam.

Proximè innuimus, accusari Landinum in Emendationibus, margini manuscripti nostri exemplaris appositis, quòd plura ille omiserit, aut malè intellexerit; eandem notam ipsi ab aliis inustam refert Sabellicus in Libello de *Latinæ Linguæ reparatione*; postquam enim Christophorum Landinum, *Florentinæ Academiæ decus maximum* appellavit; hæc subdit: „ Accusatur „ tamen in quibusdam ut parum diligens, tanquam „ planè constet, ea illum non præstare, quæ aut incuriâ, aut consultò præterit. Velles ad hæc beatissimam illam dicendi facultatem ad majorem usum „ comparatam, quàm ut imperitæ multitudini servire „ voluisset. T. Livium, & Plinium duo Latinæ linguæ lumina, non sine piaculi suspicione omnibus „ vulgavit; sed tantum abest, ut sit in altero, id quod „ maximè optabat consecutus, ut nemo obscurè præseferat, duriorem esse Plinium jam Tuscum factum, quàm antea Romanus fuisset &c.

JULIUS ÆMILIUS FERRARIUS.

De *Julio Æmilio Ferrario* aliqua in hoc Opere delibavi, nunc producendus est in arenam, cùm hoc anno Mediolani publicis typis locum inter literarum cultores sibi comparaverit, edito *Ausonio*, cujus Epigrammata, & reliqua Opera pro virili parte, ut ipse ait, emendata, castigataque, dicavit *Magnifico Ambrosio Varisio Rosato, Philosopho præstantissimo, Ducali Physico primario, & Patrono suo optimo*. In Epistola nuncupatoria, spectatissimi hujus viri dotes eximias laude amplissima celebrat, asserens, illum ingenio, vigilantia, doctrina, & fide ceteros ætatis suæ, non modò Insubrium, verùm totius Italiæ Physicos, & Astronomos antecelluisse; Poëticæ facultatis, & Historiæ scientissimum, atque in genere dicendi gravem & ornatum eum appellat; innuit Philosophiæ, & Astronomiæ monumenta, quæ brevì editurus erat *Varisius*, doctrinæ suæ testimonia posteris relinquenda; nec conticescit patrocinium, quod eruditis omnibus oppressis, ac injustè vexatis, sibique præsertim in ærumnis & laboribus penè herculeis benignè semper impenderat; proinde omnia & corporis, & fortunæ bona eidem se debere candidè profitetur; demum Ambrosii Varisii continentiam, gravitatem, frugalitatem, & in omni re modestiam commendat, inquiens, postremum hoc illius decus ita omnibus admirationi fuisse, ut priscorum Romanorum more illum vivere, ac prælucere omnibus crederent. Porrò inter præclarissimos Cives nostros Seculo XV. non tam sanguinis splendore, quàm scientiarum cultu florentes, numerandum esse hunc Varisium, abundè probant, quæ in suo Italico libro de Mediolanensibus Medicis (o) vulgavit Cl. Bartholomæus Curtius, ubi integra leguntur Diplomata Ludovici Mariæ, & Maxi-

(m) Ante Opera S. Hilarii fol. CXVII. num. 101.
(n) De Bello Etalmico.

(o) Pag. 37. & seqq.

ximiliani Sfortiæ, Burgi ac Plebis Rosati dominium cum gladii potestate eidem largientium, & confirmantium, quæ panegyricæ Orationis speciem referre videntur.

A

Quæ *Ferrarius* præstiterit in hac adornanda editione, ipsemet refert in Epistola memorata, inquiens, non modò depravatum Librariorum inscitiâ codicem, pristinæ integritati fuisse studio suo restitutum, sed etiam Ausonii vitam ex ejus Libris, & Epicedio summatim collectam, adjectaque nonnulla Epigrammata, ex Catalogo illustrium Urbium decerpta, quæ Georgius Merula in Cœnobio Mediolanensi S. Eustorgii primus repererat. Tristanus Calchus in historia Patriæ nostræ, de Ausonio loquens, dolet, ejusdem Libellum *de Claris Urbibus* injuriâ temporum majori ex parte mutilatum, & dimidiata Carmina fuisse, subditque: „ Nos, vetusto codice, ex Ticinensi Vice-
B
„ comitum Bibliotheca prolato, redintegravimus, & „ ubi quinque tantùm imperfecta habebantur, nos „ decem & octo absoluta Urbium Epigrammata „ edidimus, inter quæ septimo loco est celebre illud

En Mediolani mira omnia; copia rerum &c.

Adjutorem habuit *Ferrarius* in hoc explendo labore *JOHANNEM STEPHANUM COTTAM*, quem vocat *Doctissimum*, *Virum patricium*, *& à Secretis Senatus unum*. Sanè non tam nobili stirpe ac dignitate, quàm literarum præstantia per ea tempora claruit Civis hic noster. Plurima ab ipso, legenda posteris, Scripta fuisse relicta, testatur Elogium sepulcro ejusdem in sculptum; nullus tamen ingenii illius fœtus in lucem prodiit, præter aliqua Epigrammata, editis ea ætate Libris adjecta ad laudem Auctorum. Poësi præ-
C
cipuè delectatus est, servaturque apud me *Descriptio* Elegiaca manuscripta *Vallis Cuvii*, cujus Feudo potiebatur, quam integram etiam vulgavit Lazarus Augustinus Cotta in suis Commentariis ad Dominici Macanei Chorographiam Verbani Lacus (p). Aliud metricum ejusdem Opus adnotatum reperi in Catalogo Bibliothecæ Francisci I. Regis Galliarum, cujus ad superiorem annum mentionem egi, cum hoc titulo: *Ecloga Stephani Cottæ ad Franciscum Sfortiam Ducem Mediolani*. De illius poëticis lucubrationibus hæc innuit Lancinus Curtius in tertio Sylvarum Libro:

Undenis pedibus notior & notis
Condis prælia Principum;
Audes grandiloquis jungere versibus
Heroas veteres novis, &c.

D

Stipendia fecit in Gallia sub Vexillis Ludovici XII. Regis; eum enim Platinus Platus *Commilitonem in Gallia* suum vocat, mittens ad eundem Epigramma (q), quo ipsum de morte Patris solabatur. Variâ usum fuisse fortunâ egregium hunc Virum colligo ex altero Platini Epigrammate (r), in quo hæc canit:

Te licèt & Fratres aliquando fefellerit aula,
Te tamen & Fratres extulit aula tuos.
Me verò passum graviora reliquit inanem
Cotta, nec aspexit me Deus ullus adhuc.

E

Equidem præclaros honores adeptus est Cotta, tum Romæ, ubi & à Secretis Summi Pontificis, & inter Abbreviatores Apostolicos relatus fuit; tum apud Blancam Sfortiam Maximiliano Cæsari nuptam, cui eum Ludovicus Patruus comitem in itinere ab Epistolis dedit; tum demum in patria, in qua Senatoriam provinciam administravit. Hæc omnia complectitur Epitaphium in Scalensi Templo eidem, vitâ erepto, hisce carminibus conscriptum:

Qui Regum, pariterque Ducum quandoque Senator,
Qui gemino Romæ functus honore fuit;
Præfueratque tuis qui Regia Blanca tabellis,
Plurima qui populis Scripta legenda dedit;
Hæc sacra Johannem Stephanum tegit Urnula Cottam,
Quæ requies longi sola laboris erit.
Obiit die XXIV. Martii MDXXV.

Nihil præter nomen adnotavit Lazarus Augustinus Cotta in *Museo Novariensi* de Cive suo *Julio Æmilio Ferrario*. Quæ mihi contigit ex illius temporis monumentis colligere, hîc subjicio. E patria Novaria, Mediolanum proficiscens, Georgium Merulam sortitus est præceptorem; de hoc enim gloriatur in Epistola ante Ausonium, eundem *Polyhistorem* vocans. Id autem referendum reor ad tempora Francisci I. Sfortiæ, cùm prima vice conductus est Merula ad publicum in hac Urbe docendi munus anno MCCCCLIV. in eoque per decennium perduravit; redeunte namque illo Mediolanum post decem & octo annos Venetiis actos, Ferrarius jam par erat suscipiendo Institutoris Officio: Siquidem paucis elapsis à Merulæ reditu annis, Oratoriæ facultatis cathedram in publico Mediolani gymnasio conscendit, manum porrigente Ambrosio Varisio, cui se illam debere scribit (Ausonium dicans) his verbis: „ Jovem (*nempe Ludovicum Mariam Sfortiam*) non „ solùm benivolum, sed propitium, imò propensissi-„ mum mihi reddidisti, qui *nuper* profitendi mu-„ nere cum honestissimo salario me dignatus est. „ In ejusdem Libri calce conqueritur, se *competitorum certaminibus vexari*, præsertim verò traduci ait Epistolam nuncupatoriam, veluti *affectatam, fucatamque*, alterum ex adversariis suis indicans sub nomine „ *Felis pullariæ*, qui aliena scripta pro suis, nescio „ quid dulce reboantia, edidit, quæ profanum tan-„ tùm Ambronum vulgus suscipit, & Opicorum „ turba deosculatur. „ Quapropter Ambrosium Varisium rogat, ut sua, quemadmodum solet, defendat: adeò per illa tempora carpendi libido invaluerat, ut libris, vix è prælo caput erigentibus, censoria intenderetur virga, atque insultaret obtrectatio. Georgius Merula in Annotationibus contra Galeoti Martii librum *De Homine* inquirens: „ Quis Mar-„ cus, *feles* olim *pullaria* dictus? Existimavi, ait, „ felem esse, quem nunc vulgus *Fovinum* appellat.

Plura à Julio Æmilio edita fuisse veterum Auctorum Opera, docet Epigramma Petri Leonis Vercellensis *De Laudibus Julii Æmilii Oratoris Clarissimi*, quod integrum recitare opus est, cùm ea mihi minimè occurrerint.

Lector si quæras, cunctis quis doctior Urbe
Anguigera? dicam, Julius *unus adest.*
Grammaticos doctos, superat qui Rhetoras omnes
Eloquio, ingenio, judicioque simul.
Hic tenet Historias omnes, Ænigmata Vatum
Solvit, nec cedit Socraticisque Viris.
Auctore Æmilio Stygiis revocatus ab umbris
Plinius, Ausonius venit & ad Superos.
Hincque Milo, & Verres, Antonius, & Catilina
Constant, Hermogenis, & Ciceronis Opus.
Pieridas quicumque colis, hunc prorsus adora:
Æmilium *semper candide Lector ama.*

Historiæ Auditoribus explanandæ provinciam fuisse demandatam Æmilio jam retuli, ubi *de Literariis* Me-

(p) Num. CVIII.
(q) Pag. 20. à tergo.
(r) Pag. 8. à tergo.

Mediolanensium Studiis, sub Ludovico Maria Sfortia, narrationis ordo sermonem exigebat. Quantum in eo Eruditionis genere excelleret, ex hoc etiam coævo teste intelligimus; sed quid subinde actum sit de præclaro laudato Viro, & quandiu superfuerit, hactenus frustra indagavi. Claruisse illum famâ Eloquentiæ non modicâ dubitari nequit, cùm Lancinus quoque Curtius ejusdem nomini carmina inscripserit, quæ inter edita ipsius Epigrammata (f) legi possunt.

DOMINICUS MACANEUS.

Dominici Macanei memoriam illustrem, celebremque reddidit Lazarus Augustinus Cotta, qui eximium ejusdem Opus, hoc anno Mediolanensibus typis vulgatum, post integra exacta duo secula reviviscere jussit, novoque auctum Commentariorum ornamento in lucem eduxit hac ipsa in Urbe, anno MDCIC quin ullam sibi gloriam adscriberet, latens sub nomine adscititio *Statii Trugi Catalauni*. Ediderat is elegantem *Verbani Lacus Chorographicam Descriptionem*; sed temporis invida edacitas adeò exemplaria consumpserat, ut Paulus Morigia, qui de nobilitate ejusdem Lacus scribendi provinciam susceperat, fassus sit (t), ne ulla quidem Macaneæ Lucubrationis fragmenta sibi offendere licuisse, quamvis diligentia omni etiam per Amicos adhibita, Librarias Officinas, & Scrinia tum Mediolani, tum Augustæ Taurinorum excussisset. Unum tandem emersit è pulvere, quod avidè arreptum laudatus Cotta, atque ampla rerum, quæ in Verbani Lacus oris post Macaneum contigerant, accessione ditatum, iterum prælo donavit.

Quis esset, quibusque ingenii dotibus effulgeret illa tempestate *Macaneus*, in Italica memorati Lacus Historia (u) exposuit idem Morigia. Cognomen sibi *Dominicus* adoptaverat ab Oppido *Macanei inferioris*, quod ipsemet vocat *dulce natale solum nostrum*. Ferax illud fuit insignium Virorum, Morigia testante; ceterùm Familia Dominici appellabatur *de Belli*, seu *de la Bella*, ut vult Cotta (x). Prima Eloquentiæ rudimenta percepit à *Cola Montano*, diserto quidem Magistro, sed turbido Mediolanensis pacis hoste, insinuatâ, ut diximus, adolescentibus suis Galeatii Mariæ Sfortiæ Principis cæde, adeòque multò ante annum MCCCCLXXVI. imbutus oratoriæ artis præceptis à *Cola* Macaneus credi potest, cùm in Judicum quæstionibus de hoc crimine habitis, atque à Corio relatis, nulla hujus discipuli mentio fiat. Oratoria & Poëtica facultate optimè excultus, Græcâ quoque linguâ plurimùm præstitit. Humaniores literas in Urbe nostra docuit, nobilemque præsertim puerum erudiendum suscepit, filium nempe *Gasparis Vicecomitis*, cui hoc Opus inscripsit, memorans in Epistola nuncupatoria, collatum sibi literariæ hujus disciplinæ munus, à quo ob egregiam adolescentis indolem, gloriæ fructum se collecturum sperabat. Alterum eidem discipulum magni nominis addit *Cotta*, *Johannem* scilicet *Mariam Cataneum*, Novariensem Patricium, quem tamen Jovius in Elogiis, de Macaneo silens, Georgii Merulæ, & Demetrii Calchondylæ auditorem facit. Profectus ad Urbem Taurinensem, publico in gymnasio, Eloquentiæ præceptis juventutem instituit; eumque Plinii naturalem historiam interpretantem se audivisse testatur Gaudentius Merula (y). Ibidem famam doctrinæ non modicam consecutus, Serenissimæ (nunc Regiæ) Sabaudæ Domus historiæ condendæ manum apposuit, in id à Principe illius Urbis delectus, ut refert Morigia. Reliquum vitæ docendo, scribendoque impendit usque ad annum circiter MDXXX., quo mortalem vitam Taurini deposuit, posteritatem suam relinquens dignitatibus, & Legationibus apud Reges Principesque illustrem, quemadmodum fidem faciunt Sepulcrales Inscriptiones Patris, & Nepotum à Cotta recitatæ.

Libros à *Macaneo* conscriptos idem recenset, nempe *Observationes ad Tranquillum*, & *Valerium Maximum*, quarum ipse Auctor mentionem agit in Epistola memorata ad Gasparem Vicecomitem, *Antiquitates Allobrogicas* Italicè scriptas, & Latinas *novem Ducum Sabaudiæ vitas*, quæ omnia luce adhuc carentia, apud Cl. Sitonum servantur. *Quæstiunculæ* nonnullæ ejusdem, videlicet: *Quomodo secernerentur cineres Corporum combustorum apud Romanos. Quid sint Pagani*; *Principium Valerii Maximi à barbarie vindicatum*, adjectæ sunt primæ Mediolanensi impressioni *Chorographiæ Lacus Verbani*, atque iterum recusæ in Volumine IX. Magnæ Collectionis Scriptorum Italiæ, à Burmanno post Grevium. Alterum ego Macanei Opus, Taurini degens inveni, à Cotta ignoratum, *Commentaria* nempe *in Cornelii Nepotis Viros illustres*. Edita ea fuere in Taurinensi Urbe, anno MDVIII. (z), & ab Auctore dicata *Venerando, ac Reverendissimo Domino Amadeo Romagnano, Episcopo Montiregalensi*, & *Ducali Cancellario dignissimo*. In Epistola ad eundem ita se inscribit: *Dominicus Macaneus, publicus Taurini Orator*; in decursu verò se excusat, quòd involucris negotiorum irretitus publicæ Lectionis, gymnasii privati, laboriosi contubernii, rei familiaris, tempus non pro voto, sed furtim ac successivè in hæc Commentaria impenderit. Sequitur brevis exegesis *de Cancellario*, *Secretariis*, & *Scribis*, *eorumque vocabulis* ad *Venerandum Cuneatem Antistitem Dominicum Georgium Torniellum*; dein *Cornelii Vita* à Macaneo conscripta; & Caji Catelliani Cottæ ad Tristanum Calchum Epistola, quæ in calce legi poterit. Siquidem alteram Editionem Cornelii Catellianus jamdiu Mediolani confecerat, libellum ejusdem *de Viris Illustribus* Tristano Calcho dicans. In ea Epistola nuncupatoria inquirit, quis Auctor illius fuerit; tandem controversiam inter eruditos agitatam, num verè Cornelii Nepotis fœtus dicendus sit, tanti Mecœnatis in literis versatissimi judicio solvendam relinquit, ut suo loco videbimus. In calce alia jacet Epistola *Johannis Thomæ Sertorii* Cremonensis, & Epigramma in hujus Operis laudem.

HIERONYMUS VICECOMES.

Hieronymi Vicecomitis Liber *de Lamiis* Mediolani prodiit hoc anno, non tamen Auctore ipso curante, is enim è vita jamdudum migraverat. Hinc error Picinelli deprehenditur, qui in Atheneo Mediolanensium Scriptorum, eundem confundit cum altero *Hieronymo Vicecomite*, centum ferme post annos florente, cujus *Saturnalia*, & *Lusus* elegiaco carmine anno MDLXX. vulgata typis habemus. Ex amplissima Principum Vicecomitum progenie sanguinem traxit Senior iste *Hieronymus*, sed luxui ac splendori familiæ nuncium remittens, Prædicatorum Ordinem amplexus est, ductâque potissimùm in S. Eustorgii hujus Urbis Cœnobio, religiosissimâ vitâ, extremum ibidem diem clausit, immortali memoria relicta, ob summam, quæ in ipso claruit, morum honestatem, atque doctrinam. Hæc omnia memorat *Aluisius de la Cruce*, *Carævallis Monachus*, & *Decretorum Doctor* in Epistola huic Opusculo inserta *ad Franciscum Bossium Amicum*, qui ære proprio illud imprimendum spoponderat. Ait, Lucubrationem hanc, penès se thesauri loco retentam, in publicam utilitatem libenter se protulisse, eamque acceptam fatetur à *præstantissimo Ducali Chirurgo*, *Magistro Ga-*

(f) Fol. 130. à tergo.
(t) Istor. del Lago Maggiore Cap. XXVI. pag. 221.
(u) Pag. 220.
(x) In prævia ad Macaneum Epistola.

(y) De Gallor. Insubr. Sed. Lib. II. Cap. XV.
(z) Taurini per Magistrum Franciscum de Silva XVI. Octobris, in 4.

Gabriele Birago, *omnis bonæ margaritæ Sapientiæ quæsitore*, *inventore*, *emptore*, *ac conservatore*, sibique cognatione juncto, ob *Claram* sororem suam in conjugem ductam; prosequitur laudes *Hieronymi Vicecomitis*, cui adjungit *Joachimum* sapientiâ clarum, & *Philippum Magnerium* doctrina & religione insignem, atque olim præceptorem suum, omnes in eodem Prædicatorum Ordine Literatissimos Viros; subjungitque: *Hos colo tres*, *mortuos in via*, *immortales in patria*, *nunc clara fama viventes*.

Bifariam dividitur hic liber; in altera enim parte disputat Vicecomes, *an Lamiæ verè & non fantasticè*, *sive apparenter ad ludum eant*; productisque hinc inde argumentis, sententiam suam explicat, asserens, præstigia esse Dæmonum, Lamiarum menti illudentium; in altera verò proponit, *an Lamiæ sint velut hæreticæ judicandæ*, easque vero hæresis crimine contaminatas defendit. Controversias hasce illustrandas suscepit, ut morem gereret Francisco I. Sfortiæ Duci Mediolani, qui, ut inquit in memorata Epistola Aluisius de la Cruce, anceps hærebat, an Lamiæ ab Ecclesiastico foro damnatæ, justè dimitterentur judicibus secularibus puniendæ. Eidem etiam Francisco Principi opus hoc suum dicavit Hieronymus satis eleganti Epistola, quam in calce dabimus. Hanc editionem ignoravere Eccardus, & Quetif in *Bibliotheca Scriptorum Ord. Prædic.*, qui hoc Hieronymi Vicecomitis opus referunt, tanquam adhuc ineditum ex Thomasino. Addo, indicari ab eodem Vicecomite, in hac disceptatione, alterum à se editum Tractatum, his verbis: „ Investigare „ an verè tales (*Lamiæ*) eant ad ludum, an ludificentur omnino, non est præsentis speculationis. „ Aliàs edidi Tractatum super hac re, ubi opinio„nem meam posui, & multa dubia, quæ moveri pos„sunt, declaravi. „ Nec solus per ea tempora in hujusmodi argumento versatus est; *Samuel* namque *de Cassinis* Ordinis Minorum Observantiæ Regularis, typis edidit *Quæstionem Lamiarum* anno MDV., & Johannes Franciscus Picus Mirandulanus Dialogum condidit inscriptum, *Strix*, *sive de Ludificatione Dæmonum*, quem Leander Albertus Mirandulæ acceptum, Chalcographis excudendum Bononiæ tradidit anno MDXXIII., dicavitque *Amplissimo Patri*, *Altobello Averoldo Brixiano*, *Polæ Antistiti*, *ac Vicelegato Bononiæ*.

Alterum ab hoc Auctore doctrinæ suæ monumentum, posteris relictum, memorat Jacobus Quetif in Bibliotheca Scriptorum Dominicani Ordinis (*), nempe *Compendium Quæstionis de Obligatione Populi*, ubi peculiariter inquirit, *an Summus Pontifex se obligare possit dominis Cardinalibus*, *vel aliis voto*, *& juramento*; atque affirmativè respondet, ea, quæ in adversum objiciebantur, dissolvens. Mecœnatem huic Operi edendo selegit, *Equitem Clarissimum Cichum Simonetam*, *primum Ducalium Secretorum Consiliarium*, adeòque absolvi debuit hic labor literarius ante annum MCCCCLXXX., quo, æmulorum prævalente invidia, caput securi Cichus immeritus dedit; Prodiit autem excusus Parisiis anno MDXII. De hoc Sodali suo nullam sibi occurrisse memoriam candidè fatetur Quetif, hoc unum subjungens, floruisse illum ineunte seculo XVI. Id tamen veritati repugnare superiùs comprobavimus ex coævo Scriptore *Aluisio de la Cruce*, qui Librum *de Lamiis* edidit nondum expleto seculo XV., cùm Hieronymus Vicecomes jam multò antea decessisset. Certè inter præstantes Literis viros ea ætate florentes, numerari debet Civis hic noster; siquidem cùm sese in Reipublicæ speciem composuisset Mediolanensis Civitas post Philippi Mariæ Vicecomitis mortem, conditumque fuisset in hac Urbe à Magnificis Defensoribus Ducibusque publicæ libertatis *Studium generale*, cuilibet Scientiarum Classi assignati sunt illustriores Magistri, Fra-

Tom. I.

(*) Tom. II. fol. 24.

trique *Hieronymo Vicecomiti* Logicæ docendæ munus injunctum fuit, triginta Florenorum stipendio assignato, quemadmodum refert Catalogus Præceptorum, publica auctoritate legentium anno MCCCCXLVIII., quem Clar. Sitonus vulgavit, post Librum Italicum Bartholomæi Curtii *de Mediolanensibus Medicis*.

GALEOTUS MARTIUS.

Galeotus Martius Narniensis Librum vulgaverat, inscriptum *de Homine*, in quo partes omnes, quæ illum intus forisque constituunt, singillatim enucleaverat, præviâque Epistolâ ad *Johannem Strigoniensem Archiepiscopum*, expendendum transmiserat. Censuram, quam ab optimo Mecœnate propitiam expectabat, severam, rigidamque à *Georgio Merula* accepit, qui mordaci calamo in Galeotum insurgens, annotationibus conscriptis, eundem passim inscitiæ, latinique sermonis imperitiæ coarguit. Professus quidem fuerat Merula in Præfatione *ad Laurentium & Julianum Medices*, se in hac concertatione Modestiæ limitibus minimè excessurum, inquiens: „ Nos au„tem etsi in errores hominis, sibi plurimùm arro„gantis, & qui omne genus scriptorum tractare „audet, invehamur; tamen nec petulanti, nec con„tumelioso sermone res agitur, sed literis & erudi„tione certatur, ut scilicet aliquando dijudicari „possit, veriusne Galeotus, an Georgius de re latina „disserat; „ Verùm insanabili illius ætatis morbo, pati frœnum nequivit carpendi licentia, singulis ferme pagellis in jurgia & contumelias erumpente Georgio. Unum proferam, quod propè Annotationum exordium legitur; cùm enim Galeotus, vocem explicans *Caliendrum*, interpretatus eam fuisset pro vitta, seu mitra mulierum, aut mollium virorum, aut puerorum, subjungens, *sicut clarè ostendimus in Invectiva contra Philelphum*, eundem Merula traducit, veluti Religioni injuriosum, Græcique sermonis ignarum, ac subdit: „ Contra Franciscum Philelphum Galeotus? „ Sus in Palladem. Hîc plura non dicam, nisi te „non minus hoc homine, & istâ tuâ in hominem „eruditissimum petulantiâ, ludibrio literatis Viris „ita fuisse, ut si Tersites Hectorem ad singulare „certamen provocasset. „ Ex his aliquid lucis effulget, ut argui possit, quæ occasio extiterit hujus inter Galeotum, & Merulam pugnæ; sive enim deturpatam ab illo Philelphi famam, cui amico tunc fœdere jungebatur, vindicare voluerit Merula; sive Galeoti jactationem castigare, qua fortasse supra Merulam Eloquentiæ laude se efferre contenderat, amaræ evomendæ bili, quæ jamdiu in utriusque sinu fervebat, libellus iste incitamentum dedit. Porrò non multum distulit Galeotus Merulæ vicem rependere, edita *Refutatione objectorum*, quæ omnia simul hoc anno Mediolani prodiere typis Philippi de Mantegatiis. De hac postrema Galeoti responsione differere quidquam non licet, cùm neque Mediolanensem, neque Taurinensem editionem integri hujus Operis, anno MDXVII. paratam, explorare mihi in ocio contigerit, sed eâ tantùm uti potuerim, quæ duos complectens primos libros Basileæ acta est, eodem Taurinensis editionis anno, atque in Ambrosiana servatur. Subnectere opus esse reor, quod de Galeoto Sabellicus adnotavit in Dialogo de *Latinæ Linguæ reparatione*: „ Nec Galeotus Narniensis nihil præ„stitit, si quæ scripserat omnino stare contigisset; „ extant tamen adhuc aliqua, ut *De Homine* Opu„sculum, & alia quædam parum nota, in quibus „video, nonnullos verborum proprietatem deside„rare.

ANNO MCCCCXCI.

ITerum hoc anno præla Mediolanensia insuda vere imprimendis *Sancti* Doctoris, nostri que Patroni *Ambrosii Operibus*, quæ licèt adhuc manca forent, nec suppositittiis scri ptionibus emundata, nihilominus veneratio-nem summam Civium erga tam præclarum Antistitem, piamque aviditatem hauriendæ illius doctrinæ procul dubio testantur; cùm (ut vidimus) superiore anno confecta à Georgio Cribello eorundem editione, nondum expletum esset publicum desiderium, adeòque paranda forent nova exemplaria. Quis curam suam Typographo Zaroto præstiterit, ut castigata in lucem prodirent, ex superstite illo codice, quem unicum præsenti anno impressum, mihi exhibuerat Metropolitanæ nostræ Ecclesiæ Bibliotheca, colligere non licuerat, cùm liber ille careret præfatione, nec alio nomine signaretur, quàm Impressoris. Oblatum est mihi postmodum aliud Exemplar, ex quo intellexi, demandatam fuisse hanc provinciam disertissimo Viro Stephano Dulcino, Scalensi Canonico, qui pro viribus studuit, ut pristinus decor aureæ Sancti Ambrosii Eloquentiæ, Amanuensium imperitiâ deformatæ, redonaretur, quemadmodum suo loco (a) narravimus. Continet autem *Epistolas, De Vocatione Gentium, De Ædificatione Urbis Mediolani, De Isaac, & Anima, & De Fuga Seculi.*

MAPHEUS VEGIUS.

Mapheus Vegius Patricius Laudensis inter alia felicissimi ingenii sui monumenta, aureos sex libros reliquit *De Liberorum Educatione, & eorum claris moribus*. Illos Mediolani impressit hoc anno Leonardus Pachel Typographus, nullâ Epistolâ nuncupatoriâ, vel Præfatione exornatos. In calce breve compendium legitur ejusdem vitæ, quod idem omnino in subsequentibus Editionibus descriptum est, donec Paulus Bertoëtus, omnia Vegii Opera, quæ haberi poterant, colligens, in Urbe Laudensi anno MDCXIII. vulgavit, adjectâ in fronte Auctoris vitâ paulò uberiore; tandem integram, criticè digestam confecit, ediditque Conradus Janningus in Supplemento II. Junii ad Acta Sanctorum Bollandi (b). Hanc inferiùs dabimus, rati, gratissimam me rem facturum viris eruditis, si quæ sepulta veluti jacet in vasta illorum voluminum mole, paucorum manu tractanda, facilis & omnium oculis obvia fiat, seorsim hoc loco recusa. Mea quoque plurimùm interest, pro instituto suscepto, illustriorem reddere præclarissimi hujus Scriptoris memoriam, qui in hac Metropoli Civitate, finitimaque Ticinensi Academia, Grammaticæ, Rhetoricæ, Dialecticæ, & Jurisprudentiæ lac & succum hausit, quo in tam celebris famæ Virum tandem evasit.

Interim Lectores monitos volo, incidisse in manus meas Librum, Lutetiæ Parisiorum anno MDVIII. excusum, sine Typographi nomine, atque hoc titulo distinctum, *De Liberorum educatione aurei Libri sex noviter recogniti, Francisci Philelphi Poëtæ, Oratoris, Philosophique præstantissimi, succincto cum indice, & brevibus marginariis adnotationibus, obscurarum sensa dictionum aperientibus, Nicolai Bonæspei Trecensis Campani cura superadditis*. In calce ejusdem paginæ sequens distichon legitur:

Hunc memori trutinate brevem sub mente libellum,
Si juvenum mores vultis habere probos.

A Succedit Proœmium: *Antonio Ægidio Nucerienſi, bono, mediocrisque literaturæ, Colono, ac ejus Contorali Annæ Curiali, Nicolai Bonæspei Trecensis Carmen Tumultuarium.*

Munera multijugis pretiosa det alter amicis,
Mi satis est gracilem posse dicare librum;
Ibit in extinctum quo nomen in ora Virorum,
Quo duce post obitum fama superstes erit.
Ergo salutiferum hoc tibi Frater amande volumen,
Ac tibi pro pueris do soror Anna tuis;
Jam quibus Altipotens concessit pignora septem,
B *Pignora doctrinis instituenda sacris.*
Post varios igitur rediens vir rure labores,
Mens erit hæc mores posse docere bonos.
Fac nitida geminos referant probitate parentes,
Funditus eximium nosse juvabit opus.
Edocet omnigenam nitidissima dogmata pubem,
Continet innumeras iste Libellus opes.
Hoc teneros semper (uti facis) imbue fœtus,
Ut Samio dextrum vate sequantur iter.
Qui servire Deo virides incœpit in annos,
Deseret haud cœptas cana senecta vias.
C *Felices Mundi tandem super astra quiescent;*
Auferet injustos mors inopina reos.

Valete Sospites Germani Memores, ex Parrhisiorum Lutetia MDVIII.

Obstupui ad novum hunc repertum *Philelphi* fœtum, quem hactenus à nemine commemoratum inveneram. Verùm, cùm interiùs Librum percurrerem, certior factus sum, illum eundem esse, quem elaboraverat Vegius. Attamen imperitus is rei literariæ æstimator, adeò intrepidè Philelpho adjudicabat hoc opus, ut subnectens Patris *Francisci*, filiique *Marii* Vitam ex Trithemio, mirari se diceret, à docto illo Spanehemensi Abbate, inter alia enumerata
D *Philelphi* Opera, egregium istud fuisse silentio præteritum; atque, ut verè ab hoc Auctore id confectum assereret, in argumentum proferebat *florulentam & redolentem phrasim, vulgatumque titulum, & Libri inscriptionem, ac pudicum dicendi characterem*. Quàm verò mendax sit hæc opinio, abundè docent tum antiquæ editiones, nostra videlicet hujus anni, altera Franchini Gaphuri anni MDXIII., Basilejensis anni MDXLI., Laudensis anni MDCXIII., quæ omnes *Maphei Vegii* nomen præferunt; tum auctoritas Scriptorum omnium, qui de *Vegii* Vita, scriptisque differuere, ac pretiosum hunc Codicem eidem adscribunt. Gesnerus quidem in *Bibliotheca Universali* (c) inter Francisci Philelphi Opera istud recenset: *De Educatione puerorum institutio hecatostica, impressa Basileæ apud Rob. Vvinter, cum Poë-*
E *matiis aliquot Insignibus variorum Auctorum, in 8.* Obvius mihi hic Liber non fuit, sed certè quem contuli Parisiis editum, Vegium, non Philelphum, Auctorem habet. Præstat referre alterum Epigramma, quod subjacet Parisiensi libello; neque enim par omnibus ejusdem editionis copia esse potest, mul-

(a) Ad an. 1489.
(b) Fol. 57.

(c) Fol. mihi 257.

multumque proderit ad tam præclari Operis pretium posteris commendandum .

Hoc pater inspicias plenum probitate libellum
Quisquis es , hoc fœtus imbue lacte rudes .
Tuque Magister ama teneri moderator ovilis
Ambiguam ducens ad meliora viam .
Quo semel est imbuta recens servabit odorem
Testa diu ; hoc Flacci ceu documenta ferunt .
Utque refert Populo Salomon sapientior omni ,
A teneris cœptum nemo reliquit iter .
Ergo age , dum faciles animi , dum mobilis ætas ,
Cervices juvenum , teste Marone , doma .
Qui puerum virides non castigabit in annos ,
Vix dabit eximium curva senecta decus .
Lucretii Soboles patrium præscindere nasum
Haud timuit , meritum dentibus ulta nefas .
Quisquis es hunc igitur gracilem reverere Libellum;
Vis dicam : melior nullus in Orbe Liber .

Jam verò ut promissis me exsolvam , Vegii vitam subjungo , quam Janningus adornavit , præfixitque Libello ejusdem *De Rebus antiquis Memorabilibus Basilicæ S. Petri Romæ* , quem usque ad id tempus ineditum publica luce donavit .

„ Mapheus Vegius , Orator & Poëta insignis , „ uti ejus Opera testantur, Civitatem in Ducatu Me- „ diolanensi Laudensem (quæ & Laus nova Pompeja „ multis dicitur, excitata Seculo XII. ab Imperatore „ Frederico Œnobarbo ex ruinis Laudis Pompejæ ve- „ teris , à Bojis olim conditæ, & à Mediolanensibus „ aliquot tunc ante annos destructæ, vulgò *Lodi*) pa „ triam habuit, natus ex Familia clara, patre Bellorio, „ matre Catharina Lauteria (*Lanteria*), anno Christi „ nati MCCCCVI., uti mox ostendam ex ipsius met „ scriptis . Non à matre , sed à nutrice pia fœmina „ & moribus integra , verecundiâque præcipua , la- „ ctatus infans : unà cum lacte mores quoque ejus „ suxit . Quales autem illi mores fuerint , sic tradit „ ipse libro I. de Educatione Liberorum Cap. IV. in „ fine : *Me autem aluit nutrix tantæ verecundiæ , ut „ viris coram , ne oculos unquam attolleret: fœminas „ verò sæpius intuens, erubesceret : memorque sum, à „ matre accepisse , nunquam se illam , quin rubore „ magno semper suffunderetur, alloqui potuisse. Erat „ præterea loquendi parcissima , solitudinis appeten- „ tissima , turbæ inimicissima , adeò ut domi fermè „ semper , marito longè illam increpante , se contine- „ ret . Hujus ita nutricis meæ mores examussim me „ comitati sunt , ac si cor ejus, atque animam cum „ lacte simul imbibissem .*

„ Puer Mediolani in Grammaticæ disciplinis „ pium Senem institutorem nactus , ibi anno XII. „ ætatis suæ concionantem audivit S. Bernardinum „ Senensem ex Ordine Minorum, quatuordecim tunc „ annis continenter in prædicandi munere versatum . „ Ex quo colligitur , nativitatem Maphei referen- „ dam esse ad annum Christi MCCCCVI. Mundo „ quippe natus Bernardinus anno MCCCLXXX. in „ Festo Nativitatis B. Mariæ, VIII. Septembris, pri- „ mitias suas Sacerdos ordinatus Deo obtulit anno „ MCCCCIV. in eodem Festo ; & continuò concio- „ nari cœpit ; ut post annos quatuordecim illo in „ labore transactos , debeat fluxisse annus MCCCC- „ XVIII , quando Mediolanum concionator venit , „ ibique à Mapheo anno circiter duodecimo ætatis „ ejus auditus est : illis autem à decem & octo ab- „ stractis , reducitur nativitas ejusdem ad annum „ sextum supra millesimum & quadringentesimum .

„ Pleraque hactenus dicta fundantur in ipsius „ Maphei Scriptis de Vita S. Bernardini , apud nos „ die XX. Maji impressis Tomo V. à pag. 287. Cap. „ II. num. 17. , ubi de tempore suscepti ab eo habi- „ tus religionis , primæ Missæ , & prædicationis ini- „ tio: tum Cap. V. num 35., ubi prædicationis Ber- „ nardini , atque ætatis suæ annum simul indicat Ma- „ pheus , suamque etiam tunc temporis indolem , „ ac mores sufficienter declarat : *Bernardinus* , in- „ quit citato Cap. V. num 34 , *tandem venit Me- „ diolanum , actis jam quatuordecim annis , quibus „ disseminando verbo Dei semper intenderat . Ego „ tum , dum puer essem duodecim circiter annos na- „ tus , recolo eum ibi vidisse , absque ullo prorsus no- „ mine & fama ; audivisse etiam in populo loquen- „ tem .*

„ *Nam erat mihi Præceptor Grammaticæ opti- „ mus quidam Senex , qui diebus festis cùm verba fa- „ ceret , audire eum avidè , ac discipulos quosdam , „ præcipuè sibi commendatos , quorum unus eram , „ audituros etiam simul secum ducere consueverat , „ dicereque ad nos sæpius : Eamus Filii audituri bo- „ num illum Fraterculum , tam vili ac trita indu- „ tum veste , cui tanta linguæ gratia , tantus splen- „ dor eloquii , tam aptus dicendi modus , tanta ver- „ borum simul, atque sententiarum majestas . Hujus- „ modi enim solebat sermonem de illo proferre : nam „ magnificè, egregièque eum semper commendabat, at- „ que extollebat , affirmans constanter , nunquam si- „ milem illi , aliquem vidisse . Ego judicio magistri „ mei fretus , non meo , quod nullum quidem erat „ propter breviorem ætatem , maximi faciebam homi- „ nem, audiebamque verba illius attentè , licèt minus „ capax esset ingenium ad accipiendum pondus ipso- „ rum . Sed cùm talem illum esse arbitrarer , qua- „ lem Magister judicabat , videbantur mihi omnia „ quæcumque diceret , divino ore prolata .* Hæc uti „ ad commendationem S. Bernardini concionatoris „ multum faciunt , ita non parum indolem in pue- „ ritia facilem, atque morigeram commendant Scri- „ ptoris .

„ Idem Scriptor eodem in Opere de Educ. Li- „ berorum Libro II. Cap. VIII. , ait , se pudoris „ (quam virtutem à se cum lacte nutricis verecun- „ dæ haustam dixit) , & laudis studio mirificè in „ litteris profecisse : *Quid verius* , inquit , *hac sen- „ tentia (quod juventus , ex doctrina Lyconis Phi- „ losophi , debeat pudore simul ac laude ad literarum „ studia incitari , sicut equus calcaribus ac frœno ad „ currendum) quid præclarius ? Ego ita eam veram „ & præclaram affirmare audeo; ut nihil in tenerio- „ ribus annis , quibus summa sub Magistri cura eru- „ ditus fui , senserim , quod ad percipiendas magis „ literas profuerit . Solebat enim Magister (ut re- „ colo , ac recolens sæpe rideo) dividere , quasi in „ bellatorum acies , discipulos invicem disceptaturos „ sub Judice eorum quopiam , qui doctior videbatur : „ atque ubi probè conflictatum esset ; qui fortiùs, præ- „ stantiùsque pugnassent ; & laudibus plurimùm ef- „ ferre , & sedibus etiam dignioribus honestare . Id „ genus decertandi non possum satis dicere , quantum „ me, ne inferior aliis saltem judicarer , ad sustinen- „ dam omnem vigiliarum, studiorumque molem, plus- „ quam ætas etiam illam pateretur, incendebat, quan- „ tumque incitabat, ut qui doctiores aliis videbantur, „ imitarer , excellentioresque sequens , tardiores mi- „ nimè attenderem .* Atque hæc ad primum Maphei „ admodum pueri magistrum (duos quippe habuit „ in Grammaticæ studiis) referenda sint . Transiit „ inde undennis ad alterius pii Senis disciplinam, uti „ sequitur ex Cap. IX. ejusdem Libri .

„ *Narrabo* , inquit ibi , *& alterius præceptoris „ mei artificiosiorem erudiendi industriam , quæ cùm „ & laudis amore , & pudoris metu pueros magis ad „ literas excitaret, eò convenientiùs & huic loco sub- „ jicienda est . Secundum itaque mihi pater præcepto- „ rem adhibuit ; non quòd primi doctrina aut cura*

„ *aut*

A „ *aut mores illi displicerent, quem summo certè amore, assiduaque familiaritate, convictu etiam frequenti conjunctissimum habebat; sed quòd ex Mediolanensi Urbe, in qua educatus fui, in aliam patriam, cogente nescio qua rerum suarum ratione, migravit. Traditus ergo fui Seni cuidam, cujus me delectat memoria, propterea quod licèt non multum doctus esset, summa tamen humanitate morum, simplicitate quoque atque integritate vitæ eximia præstabat.* „ Tum subdit: *qua industria ille pueros instituebat, animabatque ad studendum alacrius*; & paulò post describit, quomodo ipse sub ejus disciplina profecerit, hac narratione:

„ *Quare cùm de laudandis pueris sermo susceptus sit, instabo etiam magis, atque alia, quæ mihi sub eodem præceptore contigerunt, non omittam.*

B „ *Cùm enim à primo Doctore, à quo jam omnia Grammatices rudimenta perceperam, transissem in secundi Magistri disciplinam, ac propter breves annos (nondum enim undecimum annum attigeram) viderer sibi, ea, quæ minimè ignorabam (præ pudore autem, non ignorare subticebam) edocendus: ubi ille animadvertit, & celeriter quæ me docebat ediscere, & scite, priusquam etiam doceret, ad omnia quæsita respondere; mirari adeò cœpit, ut & subdocentes ultrò advocans, in admirationem secum duceret; & magna sæpius ac præclara de tanta ingenii bonitate (cùm longè tamen falleretur) prædicaret: sineret multa proinde etiam mihi pro arbitrio licere. Ejus ego Magistri amore atque humanitate, illis ego laudibus allectus, ad literarum tantum studia incensus fui, quantum, si sub primo Præceptore perstitissem, sperandum de me nihil*

C *unquam prorsus fuisset. Erat enim asper, rigidus, iracundus, qui & diligentiùs me curare existimans, sæviebat sæpiùs plagis, etiam ubi opus non erat, minisque deterrebat, terrore deprimebat, solitudine constringebat, animum vix unquam relaxare permittebat. Ex illius itaque disciplina, tanquam è carcere liberatus, atque ad alterum humaniorem dulcioremque Præceptorem translatus, mirum est, quàm erexi me animo, quàm literis toto me dedi studio, quàm laborem ultro omnem, discendi causa, suscepi; adeò ut & nonnulla jam ipse poëtarum volumina evolverem, & carminis aliquid novi (ad quod mira vi naturæ impellebar) quotidie semper excuderem, nemine etiam docente. Neque*

D *enim erat quisquam ejus negotii gnarus. Ita profuit, lenem, blandum, ac ipsius, qualecumque esset, ingenii laudatorem, admiratoremque Magistrum habuisse.*

„ Paria de suo in poësim genio prosequitur Lib. III. Cap. II., prohibetur autem à patre ei indulgere, volente utilioribus studiis animum ut applicaret. Sic ibi loquitur: *Quæ experientiâ didici nimirum rectè illa testari possum, qui à tenella usque ætate, neque ducente, neque docente quoquam, sola autem tantùm impellente natura, tam vehementi Poëtarum amore inflammari cœpi, ut eorum comparatione cætera mihi parva viderentur: quibus cùm secundâ aurâ navigans, totis jam remis*

E *incumberem, prohibuit me pater, atque ad Dialecticen, tanquam ad graviorem, honestioremque disciplinam, ut studium converterem jussit. Parebam itaque paternæ voluntati: cùm tandem naturæ longè majus imperium evicit, ut Musas, quibus latenter ac furtim quidem, ne id pater præsentiret, vacabam, revocarem. Post Dialecticen verò, quam non minus certè quàm pestiferum quiddam exhorrebam, translatus fui à patre in primo ipso pubertatis limine ad studia Jurisconsultorum, quorum lectione, propter summam, quam in eis offendi & ingenii, & eruditionis, & eloquentiæ vim, plurimùm semper delectatus fui. Cæterùm, quod ad exercendam eam facultatem spectat, nihil est, à quo unquam magis abhorruerim, nihil, quod naturæ meæ adversum unquam, repugnansque magis habuerim, ut (quod Naso de se canit)*

„ *Nec me verbosas Leges ediscere, nec me*
„ *Ingrato voces prostituisse Foro,*

„ *licuerit. Quare poëtas, licèt me multa inde violentissimè retraherent, cogente tamen majore nescio qua vi animi, inter ipsa Legum studia repetebam; in quibus quantulumcumque profecerim, illud certè non ambigo, parum me, vel nihil in quavis alia disciplina consecuturum unquam fuisse. Tam invicta indomitaque est, tanto imperio dominatur sua cuique natura.*

„ A Jurisprudentia, quam didicit quidem non illubenter, sed inducere animum non potuit, ut illam publicè exerceret; videtur sanctioribus studiis applicuisse animum, seque Romam deinde contulisse. Quando autem? Sunt qui Mapheum Martini PP. V. anno MCCCCXXXI. defuncti, Datarium faciunt, quos inter Wadingus in Annalibus suis ad annum MCCCLXXX. non uno loco: & ante ipsum, ad impressum Romæ an. MDLXXXVI. Maphei carmen de Translatione S Monicæ, monetur Lector, quod Mapheus Vegius Martini Papæ V. Datarius ad recipiendas & honorificè collocandas S. Monicæ reliquias sacras, marmoreum sepulcrum, mira arte elaboratum, erigendum tunc curavit, cùm illæ Romam transferrentur. Alii etiam scribunt, Mapheum & translationem Sacri Corporis curasse, & suis impensis perfecisse. Quæ quamquam negare olim posse omnia sic facta fuisse, cuperem tamen Scriptorem habere ipsi tempori translationis propinquiorem, qui id afferat.

„ Martinus Papa tam in suo Brevi de translatione Corporis, quàm in Sermone ad Fratres Augustinianos, qui dicitur ex verbis ipsius Pontificis fuisse editus, nominat nonnullos, quorum rogatu consensit, corpus Ostiâ Romam transferri, & quorum operâ id factum fuit; videlicet Petrum Electensem Episcopum, Apostolicæ Capellæ Sacristam & Confessorem suum, Ordinis Eremitarum S. Augustini, qui vocavit ad se alium Fratrem Augustinum, atque illi operam dat negotii deducendi: ille verò ut libenter suscepit, ita sine mora omnia parat, quæ viderentur opportuna negotio: idem ceteros Ordinis sui solicitat, ut in rem parati adsint: nam sibi in animo esse, ut in die Palmarum transveherentur. Hæc in Sermone citato, in quo nulla uspiam mentio fit Maphæi, aut curæ ab ipso adhibitæ in translatione.

„ Præterea in vita Maphei utriusque editionis indicatæ, legitur: Romam demum profectus Maphæus Eugenio Pontifice Maximo, adscitus est in Scribarum Magistrum, in quo munere cùm summa integritate & modestia versaretur, ad majorem est evectus dignitatem, quam Datariam vulgò ibidem nominant. Post in Canonicorum primariæ Ædis Apostolorum Collegium honorificè cooptatus est: qua contentus dignitate, Episcopatum magni sanè proventus recusavit; cùm se imparem, & minus idoneum (tantæ erat modestiæ) tanto oneri prædicaret. Post Eugenii Papæ obitum, non minori caritate & benovolentia illum Nicolaus V., qui Eugenio successit, complexus est; à quo & res literaria illustrabatur, & literati omnes liberalissimè fovebantur. Hactenus vita, quæ Maphei adventum Romam, post obitum Martini, sub Eugenio PP. IV. signat, atque ab hoc primò Magistrum Scribarum, deinde Datarium ejus creatum fuisse, enuntiat. Ex quo concluditur, ipsum vivente Martino, neque Datarium ejus egisse, neque translationem S. Monicæ curasse, aut ei interfuisse; imò nec Romam sub Martino venisse.

„ Et verò ætas Maphei, quæ moriente Martino Papa anno MCCCCXXXI. mense Februario, annum XXVI. poterat attigisse, dissuadet, ipsum fuisse sub Martino Datarium. Quippe officium

„ illud

,, illud, teste Dominico Macro in Hierolexico, est
,, magnæ æstimationis. estque prælatitium, & aliquan
,, do Cardinalitium; ut vix credibile videri possit, sa-
,, pientissimum Pontificem juveni, & Romæ quodam-
,, modo peregrino (si tamen tunc Romam venerat)
,, & rerum Curiæ Romanæ non perito, tantæ digni-
,, tatis munus, quod experientiæ virum requirit, sta-
,, tim contulisse. Prudenter Eugenius primò ipsum
,, ad minora officia, in iisque probatum, ad Data-
,, rium promovit: nec verò illum ipse ad minora
,, adhibuisset; si jam tum sub Decessore suo Data-
,, riam administrasset. Debuerit igitur Mapheus Da
,, tarii dignitatem Eugenio, non Martino.

,, Id, quod ipsemet etiam gratus agnoscit in hoc
,, ipso Opusculo, quod edimus. In quo cùm multos
,, Pontifices Romanos celebret, eorumque gesta lau
,, det, & sepulturæ loca frequenter designet, in
,, primis gratum animum suum effundit in Eugenium
,, PP. IV., & Nicolaum V., quorum Datarius fue-
,, rat, & utriusque suo marte epitaphium condidit;
,, nulla uspiam Martini V. mentione facta, nedum
,, signo gratitudinis suæ dato. De Eugenio quippe
,, jam tum demortuo sic loquitur num. 132. *Cujus*
,, *dulcis heri mei memoriam, uti animo continuò gero,*
,, *ita verbis libenter usurpo*. Et de Nicolao, qui fuit
,, alter: *nunquam ex animo delendus mihi optimus he-*
,, *rus meus*. Tum utriusque animi dotes laudat, ac
,, demum addit: *His nos ambobus etiam Epitaphia*
,, *condidimus, quæ sequuntur; atque illic legi possunt*
,, Inter hæc, adeòne oblitus fuerit Mapheus Martini
,, Papæ, & beneficiorum ejus, si ab illo peregrinus
,, Romam veniens, exceptus, honoribus affectus, Da
,, tariæ præfectus, translationem quoque S. Monicæ
,, curare jussus fuisset, ut hoc loco, aut alibi in
,, hoc suo tractatu, ubi frequens occasio erat, nus-
,, quam illius, aut illorum meminerit? Cùm tamen
,, beneficia Martini in Mapheum longè pluris fuissent
,, æstimanda, quàm quæ deinde ei collata fuerunt
,, ab Eugenio, & Nicolao; quia Martiniana fuis
,, sent prima, quæ facilem sternebant viam ad poste-
,, riora sub sequentibus Pontificibus.

,, Igitur quod tunc, cùm reliquiæ S. Monicæ
,, Romam transferrentur anno MCCCCXXX., uti
,, supra allegatum est, Mapheus & Martini V. Da-
,, tarius fuerit, & ad recipiendas reliquias marmo-
,, reum sepulcrum mira arte elaboratum, erigendum
,, curaverit, æquè à vero alienum est. Ut non di-
,, cam, quòd sepulcrum marmoreum, mira arte
,, elaboratum, illo anno elaborari vix aut ne vix qui-
,, dem potuerit. Vero similiora scribit Pancirolus
,, Hippolytus, è Societate Jesu, in Thesauris abscon-
,, ditis Urbis Romæ, sub nomine Octavii Panciroli
,, Italicè editus Romæ typis Zanettinis, primùm
,, anno MDC. in 4., deinde auctiùs recusus ibi in
,, 8., atque anno MDCXXV. paulò post obitum
,, Hippolyti, denuo editus. Ibi in Regione Urbis
,, sexta, Ecclesia prima, quæ est S. Augustini, di-
,, cit Auctor, Sacellum S. Monicæ magnis impensis
,, fuisse ornatum anno MCCCCXL. à Mapheo Ve-
,, gio, celebri Poëta illius temporis, & Datario Eu
,, genii IV. Fecerit igitur Mapheus Sepulcrum mar-
,, moreum S. Monicæ, quod ornavit anno MCCCC-
,, XL. decimo post corporis translationem anno.

,, Sequitur in vita Maphei post allegata à me
,, supra num. 12. in editione Schotti: *Scripsit multa*
,, *pedestri & equestri oratione*. Carmine quidem Li-
,, brum *de ultimis Æneæ gestis, & obitu*, quem
,, *tertium decimum Æneidos* nuncupavit, non quasi
,, imperfectum esse Opus Maronis putaret; sed ut in
,, Poëticis ingenium, ad quæ ferebatur, exerceret:
,, idque ad exemplum Quinti Smyrnæi, qui Home-
,, ro Παραλειπόμενα librum decimum quartum addere
,, est ausus. Lusit & Vegius *de morte Astianactis* li-
,, brum unum, quem nuper Coloniæ in Ubiis Franc.
,, Modius evulgavit. *Antoniados* item libros quatuor,
,, *de beatissimi Anacoretæ Antonii Vita* conscripsit
,, heroicis versibus, quibus excelluit: etsi *epigram-*
,, *mata, & elegos* conscripsisse etiam adolescens fer-
,, tur. Prosa, seu soluta Oratione scripsit hæc, quæ
,, quidem extant; *Terræ, Solis, & Auri alterca-*
,, *tionem*, opusculum elegans: item *de Perseverantia*
,, *in Religione* libros sex, ad Sorores Religiosas Eli-
,, zabetam & Monicam: & *de Quatuor novissimis*
,, Librum singularem: *Dialogum* quoque *Philaleten,*
,, *de veritatis amore*, ad Eustachium fratrem. Ha-
,, buit & alterum fratrem Laurentium. Denique *de*
,, *puerorum Institutione*, post Plutarchum Chæronen-
,, sem, ... eruditissimos, atque utilissimos
,, Libros sex reliquit, qui Parisiis anno MDXL., &
,, Basileæ anno sequenti ex officina Roberti Winter,
,, atque anno MDCXXII. in Bibliotheca Patrum,
,, Tomo XV., Coloniæ Agrippinæ, prodierunt.

,, Et hæc quidem Maphei opera, in citato Bi-
,, bliothecæ Tomo impressa sunt omnia; non tamen
,, sunt omnia, quæ (ut ibidem affirmatur) reperiri
,, potuerunt. Repererunt postea Decessores nostri an-
,, no MDCLXI. alia Romæ in Bibliotheca Altem-
,, psiana, videlicet Libros tres *de Vita & obitu B.*
,, *Monicæ ex verbis S. Augustini*. Item *Officium*
,, *B. Monicæ, & Officium translationis ejusdem*.
,, Item *Vitam & Officium S. Augustini; & Officium*
,, *conversionis ejusdem*. Præterea *Vitam & Officium*
,, *B. Nicolai Tolentinatis*. Et hæc omnia indicantur
,, Tomo primo de Actis Sanctorum Maji pag. 491.
,, num. IV., iterumque Tomo quinto pag. 257. * in
,, S. Bernardino Senensi. Atque hîc insuper indica-
,, tur idem Auctor etiam scripsisse librum *de Felici-*
,, *tate & miseria Palinuri & Charonis*: Item *Vitam*
,, *B. Petri Cœlestini* scripsisse Romæ apud S. Petrum
,, anno MCCCCXLIV., & *Vitam S. Bernardini Se-*
,, *nensis* ibidem anno MCCCCLIII. Additur etiam
,, *Tractatus de rebus antiquis memorabilibus Basilicæ*
,, *S. Petri Romæ*. Ex his vita S. Bernardini, ante
,, non edita, impressa est Tomo V. Maji nostri pag.
,, 287 *: & hîc ex MSS. datur Opusculum de Basi-
,, lica S. Petri, prout sequitur; Quod felix faustum-
,, que sit ad communem utilitatem.

,, Clausit Mapheus Romæ diem extremum, ut
,, in vita à Schotto recognita, anno primo Pontifi-
,, catus Æneæ Sylvii, qui Pius Secundus est Pontifex
,, nuncupatus; Christi verò MCCCCLVII. secundùm
,, Trithemium; sepultus in Templo S. Augustini in Sa-
,, cello, quod in honorem B. Monicæ, Augustini
,, Matris optimæ, dum viveret, ornatissimè erexit:
,, ubi ossa ipsius Monicæ ab Ostia in Urbem, impen-
,, sâ Maphei, translata sunt, & opulento Sarcopha-
,, go condita, cum illius tetrasticho:

Hic Augustini Sanctam venerare parentem,
Votaque fer tumulò, quo jacet illa, sacro.
Quæ quondam gnato, toti nunc Monica Mundo
Succurrit, precibus præstat opemque suis.

,, A quo etiam Sacerdote Divinum Officium in ho-
,, norem S. Monicæ, quod in Urbe celebratur, com-
,, positum est; uti & S. Nicolai Tolentinatis ejusdem
,, Ordinis Eremitarum Augustinianorum.

Pauci hujus illustris Auctoris manuscripti Codices in Ambrosiana Bibliotheca occurrunt, iique continent literaria tantùm Vegii Opera, quæ jam lucem viderunt, cujusmodi sunt *Dialogus Veritatis, & Philalitis*; *Disceptatio inter Terram, Solem, & Aurum*; Poëma inscriptum *Astianax*, cum aliis Carminibus rerum variarum, inter quæ legitur Epigramma in laudem *Agnus Dei*, quo caret editio Laudensis; *Carmina* item *Rusticalia*, quæ tamen, in nostro Codice antiqui characteris, dicuntur data *Ex Villa Pompejana MCCCCXXXI.*, cùm Laudensis collector signaverit annum MCCCCXXII. Subsequitur Epistola Maphei Vegii ad *Bartholomæum Vicecomitem* Præsulem Novariensem, his verbis conceptam: ,, Ex his,
,, quæ ad me scripsit Compisius, cognovi, te summo-
,, pere desiderare *Rusticalia* mea. Laudo quidem

„ hoc propositum tuum , & quod , cùm à grandio- „ ribus negotiis tuis vacas , referas te nonnunquam „ ad humiliores, jucundasque res , quibus honestè , „ ut semper facis, recreatus , refocillatusque, altio „ ra demum promptiùs meditari ac gerere possis .. „ . . . Hasce itaque humiles nugas meas accipito , „ & læta , qua soles , fronte perlegito . Existimes „ autem velim , me non tam maledicendi studio , „ quàm exercitandi ingenii gratiâ , maledicta hæc „ profudisse . quid maledicta? imò benedicta . Quod „ enim aliud Poëtarum est officium , quàm hominum „ vitam instruere , à vitiis avocare , ad virtutem in- „ vitare quemcumque ? Et aliquando audivisti puto „ quosdam ætatis nostræ Sacerdotes , qui cùm ani- „ marum saluti consulere vellent , quàm multa in „ Vulgus hujusce modi nonnunquam effuderunt . Ne- „ que hæc ab re scribo ; namque hesterno vesperi „ renunciavit mihi Heugolinus nomine tuo , ne me „ ad invehendum ullo pacto prolabi sinerem ; quam „ rem uti prudentissimus es , ita prudentissimè me „ admonuisti . Quanquam non aliter , ac tu jubes , „ in animum unquam induxi meum ; hoc solum „ quippe invehendi genere didici , patienter ferre „ aliorum erga me maledicta . Vale spes unica . Pa „ piæ , Idibus Decembris .

Ex hac Epistola erui nonnulla posse arbitror , quæ historiam illustrent . Primum est , revera hoc Opusculum nonnisi anno , qui in Codice Ambrosiano enunciatur , fuisse confectum ; de illo enim tanquam recenti , ac nondum vulgato , loqui videtur Novariensis Præsul , Vegium monens , ut ab Invectivis se se cohibeat . Præterea *Bartholomæus Vicecomes*, vix biennio ante , ad eam dignitatem promotus fuerat ; cùm autem ad eum jam Novariæ Præsulem carmina hæc perlegenda transmittat *Vegius* , dubitari nequit, ad assignatum annum esse referenda . Alterum est , confirmari sententiam Patris Conradi Janningi , qui in Vita hoc loco recusa scribit, Vegium *Datarii* munere nunquam fuisse functum sub Martino V. , revocatque in dubium, an Romam tunc contendisset . Porrò id certum redditur ex nostra Epistola . Eo namque anno MCCCCXXXI. quo Martinus V. Pontifex Max obiit , Mapheus Vegius in *Pompejana Villa* , per autumnales fortasse ferias , hisce carminibus lu serat . Papiæ verò morabatur medio Decembri men se , ubi addiscendæ Jurisprudentiæ vacasse jam diximus . Nondum ergo vivente Martino V. consilium cœperat Romam adeundi .

Manuscripti quoque in eadem Bibliotheca servantur sex Libri *Maphei Vegii Laudensis De Educatione Liberorum , & eorum claris moribus* , qui eo pretiosiores sunt , quòd summam antiquitatem præseferunt ; conscripti enim fuere anno MCCCCLXXIII. , ut in calce adnotatur . Conferenti autem mihi hoc exemplar cum editis, Mediolanensi ac Laudensi, compertum factum est , ad verbum singula respondere . Demum , ut omnia complectar , Mediolanensis Civitas hanc gloriam occupavit, ut plura, quæ lucem non viderant, Opera hujus illustris Auctoris, typis suis excusa prodirent . Franchinus namque Gafurius in Urbe nostra degens , ne ulteriùs in tenebris delitescerent lucubrationes Municipis sui, imprimenda hæc curavit anno MCCCCXCVII. *Disceptationem Terræ , Solis , & Auri ; Libros Philalitis , & Veritatis ; De Felicitate & Miseria ; Carmen de morte Astianactis , & describendæ rerum gestarum historiæ excusationem .*

Transferre huc placet ex ea editione Sepulcrale Elogium , Mapheo Vegio conditum à Carolo Aretino .

Hic Maffee jaces inimica morte solutus ,
Quem sibi præreptum lingua latina dolet .
A *Non lascivus eras , quales sunt sæpe Poëtæ ;*
Mens tibi cum casto corpore sancta fuit .
Edita testantur centena volumina per te ,
Ingenii fuerint flumina quanta tui .
Urbs te Laudensis , Vegiorum è sanguine claro
Edidit , extinctum Roma vetusta tenet .

Carolus Aretinus, hujus Epigrammatis Auctor, non ille est , quem Vossius , Morerius , aliique *Johannis Tortellii* fratrem fuisse, & vita ereptum anno MCCCCXLIV. falsò tradidere ; ille enim è *Marsupina* nobilissima Aretii Familia prodiit , obiitque anno MCCCCLIII. teste Eugenio Gamurrino in Historia B Genealogica Familiarum Tusciæ , & Umbriæ (d) : sed alter *Carolus Aretinus junior*, cujus meminit Auctor Additamentorum ad Vossium in Ephemeride Veneta (e), quique seniorem Carolum patrem habuit , ac cum Marsilio Ficino summa necessitudine jungebatur , ut patet ex Epistolis invicem datis , inter Opera Ficini edita Basileæ anno MDLXI. (f).

Non incongruum reor subnectere amœnum manuscriptum Epigramma insignis hujus Viri , quod legitur in nostro Codice (g), ex illo namque intelligimus, quanto intimæ familiaritatis nexu jungeretur Mapheus Vegius , cum nobili Cive Mediolanensi Josepho Brippio , Metropolitanæ Ecclesiæ Canonico Ordinario , egregioque simul Oratore ac Poëta . Siquidem acceptâ ab eodem Epistolâ metro conscriptâ, qua post laudes eximias, ad captandas secum Ruris C delicias à Brippio invitabatur , ita respondet :

Quos mihi scripsisti, vir mansuetissime Joseph ,
Perlêgi numeros terque quaterque tuos .
Dulce canis, certò tenerum tibi carmen in ore est,
Majestas verbis, splendor inestque tuis .
Vix mihi credideris, quantam tua tersa, nitensque
Musa voluptatem , lætitiamque tulit .
Verùm, quàm deceat, titulis majoribus effers ,
Et versu laudes liberiore meas .
Parce meas tanto celebrari nomine musas ,
Namque mihi nomen vel mediocre sat est .
D *Nunc redeo ad quod me primùm tua litera poscit,*
Ad vada vicini fluminis ire paras .
Si tibi visa loqui , Mater sic jussit aquarum ,
Retia tende , leves illa parabit aquas .
Ipse etiam, quoniam , ut scribis, me Diva vocavit,
En venio , Aonidum sanctaque turba venit .
Musas duco meas , Fœbumque , & multa Deorum
Numina , si pro tot commodus hospes eris .

In eodem Codice mentio fit alterius Operis à Vegio elaborati, quod fortasse nunc periit; Scriptor enim ille , qui relatum Epigramma nobis servavit , E innuens unde illud desumpserit , hæc subdit : „ Ex „ libro Cornelii Balbi, in quem temerè, ut fit, multa „ erant congesta . In eodem libro erat ejusdem *Vegii* quoddam *Poëma Heroicum ad Cæsarem Sigismundum*, in quo hæc ita scribit : *Kartago. Ad fusi dudum &c.* credo fideliter exscripta ex ejusdem „ Auctoris exemplari .

JOSEPH BRIPPIUS.

Quoniam præclari Civis nostri , ac Vegio amicissimi , *Josephi Brippii* mentio incidit , peculiari laude

(d) Tom. I. in Marsupina Familia.
(e) Tom. X. pag. 486.
(f) Tom. I. Lib. I. Epistolarum.
(g) D. 5. in 4.

laude, quam meretur ob celebritatem doctrinæ, fraudari non debet; quamvis enim nullum typis editum ejusdem Opus invenerim, plura tamen relicta ingenii monumenta, inter manuscriptos Codices, Ambrosiana Bibliotheca custodit. Traxerat ille splendorem sanguinis è nobili Brippiorum familia, sacramque amplexus militiam, primario Metropolitanæ Ecclesiæ Ordini adscriptus fuerat, inter Canonicos Ordinarios sub initium Seculi XV. cooptatus. Quantâ autem liberalium artium præstantiâ floruerit, docet lapis adhuc publicè expositus in Majori sacra Æde hujus Urbis, prope fores Sacrarii eorundem Canonicorum; cùm enim Martinus V. Summus Pontifex, redux à Constantiensi Concilio anno MCCCCXVIII. Aram Maximam consecrasset, ut tanti accepti honoris memoria posteris fieret, sub marmorea ejusdem Pontificis effigie insculptum est carmen, additumque Auctoris nomen, qui illud pepigerat, fortasse à Thoma Caponago, ibidem subscripto, sed metri inexperte:

Carminis est Bripius Joseph *Ordinarius Auctor*,
Doctor Canonici Juris, *sacræque Magister*
Theologiæ &c.

Unus item obstitit anno MCCCCXLI., ne *Primicerius Cleri*, cujus summa extra Templum Maximum auctoritas erat, in Metropolitanæ sacrum Collegium admitteretur, validè perorans pro reliquis Ecclesiarum Sacerdotibus, quibus antiquum electionis jus adimi, præcludique ad eam dignitatem aditus videbatur. Incasso tamen labore insudavit, erecta in Metropolitano majori Ordine tertia, ut vocant, Dignitate, sub nomine *Primicerii*, anno sequente, omnium consensu, ipsoque approbante Summo Pontifice, ut publicis productis Documentis, fusè alibi jam enarravi (h).

Delectus quoque fuit Brippius ab Universitate Ticinensi, ut coram Summo Pontifice Martino V., dum Papiæ morabatur eodem anno MCCCCXVIII., publico Doctorum & Civitatis nomine, debitum Vicario Christi obsequium, & obedientiam profiteretur; idque præstitit eleganti Sermone habito *die Martis XI. Octobris*, in quo Martini simul, & Urbis Ticinensis laudes immiscuit, atque hunc integrum servat in suis scriniis Ambrosiana.

Ibidem Poëma legitur Serenissimo Romanorum Imperatori Sigismundo dicatum, cujus hoc est initium:

Si bene prisca Ducum, Regum quoque gesta revolvo,
Codicibus mandata Patrum; si comparo cunctos
Augustos Mundi, seu facta moderna potentum
Omnia commemorem, nemo est, celeberrime Cæsar,
Nemo profectò fuit te major &c.

Alterum etiam, sed brevius, obtulit Sanctissimo Patri, atque universæ Ecclesiæ Pastori Martino V., gratulatus eidem acceptam summam Dignitatem, faustissimæ pacis, ac publicæ felicitatis prænunciam.

Initum à Brippio nostro cum præclaris illius ætatis Viris literarium commercium testantur metricæ Epistolæ ad ipsos scriptæ, quarum nonnullæ in hisce pluteis supersunt. Prima ad *Nicolaum Nicolium* Florentinum dirigitur, de quo fingit Apollinem ita secum loquentem:

Sed tibi, quæso, meus Nicolaus, an ipse sileri
Dignus erit? nosti ne suum in virtutibus amplis
Illustre ingenium? Nam elucet & ille latini
Eloquii, grajique decus, cui tanta voluptas
Palladis innata est, ut quærat ubique Sophiæ,
Linguæ utriusque libros, antiqua volumina &c.

Inserit quoque laudes eximias *Antonii Lusci*, ac *Leonardi Aretini*; demum Florentiam, insignium Literis Virorum copia fœcundam commendans, ejusdem Elogium sic claudit:

- - - - - - - - *velut æmula Romæ*,
Quæ sibi tanta hominum clarorum laude triumphat.

Altera ad *Franciscum Barbavariam*, nobilissimum ac præstantissimum Mediolanensem Civem data, tota versatur in gratulatione, quòd iterum ad intima Philippi Mariæ Ducis consilia admissus fuerit, Patriamque inducit, sibi omnia læta & felicia sub illius auspiciis pollicentem. Postrema ad *Ubertum Decembrium Ducalem Secretarium* missa est. Ediderat ille carmina quædam in laudem Johannis Vicecomitis in Mediolani Archiepiscopum renunciati, & Malatestæ de Malatestis ad Cesenæ regimen succedentis; eadem perlegens *Brippius*, claudicare plurimùm vidit, adeòque per Epistolam illum admoniturus fingit, sibi id in mandatis datum à Musis in somno apparentibus, quæ pudori ducebant, Alumnum ceterà ipsis carum, tam fœde in numeris, metrique legibus aberrasse. Excepit placidè hanc objurgationem Decembrius, reposuitque, Amanuensium vitio, non Auctoris id contigisse; verùm excusationi huic non acquievit Brippius, aliamque Epistolam scripsit, inquiens, Divis illis Virginibus, sincerè omnia lustrantibus, non exemplaria tantùm, sed archetypum ipsum sub oculis fuisse, proinde verò cautiùs illi esse imposterum incedendum. Hæc omnia in nostris codicibus extant; atque hoc unicum fortasse, illa ætate, exemplum habemus, literariam de ingenii artisque peritia litem, absque jurgiis, & ira effræni, agitari potuisse; neque enim in utriusque carminibus verbum inveni, quo alter ab altero licentiùs carperetur.

Recensere opus est hoc ultimo loco primitias Carminum, quibus noster hic Civis facilem ad Poësim venam ostendit eo tempore, idest anno MCCCCIX., quo Petrus Philargus, ab Archiepiscopatu Mediolanensi, ad excelsum Apostolicæ Romanæ Sedis gradum conscendit. Siquidem Brippius Poëma Heroicum statim conscripsit, ad eumque misit, in hæc Carmina exordiens:

Princeps Summe Patrum, te te sibi Græcia talem
Lætetur genuisse Virum; non quippe minorem
Antiquis illis virtute, atque arte sciendi,
Et morum gravitate Viris, qui nomine claro
Orbe vigent &c.

Eò libentiùs initium hoc retuli, quò validius hinc desumi posse argumentum videtur ad refutandam opinionem Clariss. Viri *Lazari Augustini Cottæ*, qui in suo *Novariensi Musæo* totis lacertis contendit, Novariensem origine facere Alexandrum V. Summum Pontificem, inquiens, ex Oppido Crusinallo Novariensis Diœcesis ejusdem Familiam prodiisse; Scriptor enim iste, cui notissimus esse debuerat Archiepiscopus olim suus Petrus Philargus, ausus non fuisset Græcam Nationem eidem objicere, à quo redargui aut mendacii, aut injuriæ potuisset in ipsa Poëmatis fronte, quòd nempe natum in Italo solo, ex illustri progenie, ut tradit Cotta, barbarum veluti ac peregrinum nostris oris facere vellet.

Romam senex profectus Joseph Brippius, ibidem vivere desiit anno MCCCCL., tumulatus in Æde S. Alexio sacra, ad servandam perennem memoriam, sepulcrali lapidi insculpto Epigrammate, ingenii & vitæ laudes complectente.

ANNO

(h) Differtat. Histor. ad vindicandam veritatem &c.

ANNO MCCCCXCII.

Etiam hic annus non caruit gloriâ novâ editionis Operum S. Ambrosii. *Andreas de Bossiis* Præpositus S. Theclæ Mediolani, quem alibi memoravimus, *Librum Pastoralem* Sanctissimi nostri Præsulis typis commisit; is autem non alius est, quàm qui in Editione Parisiensi anni MDCIII. inscribitur *De Dignitate Sacerdotali Liber unus*; sed eum meritò rejecerunt inter suppositos S. Ambrosio Monachi Benedictini S. Mauri, in Appendice ad ejusdem Opera (a), ubi, quàm variis titulis in manuscriptis Codicibus hoc Opusculum indicatum occurrat, enarrant. Mabillonius in secunda Analectorum parte illum protulit, desumptum ab Ecclesia S. Martialis apud Lemovices, cum hac Inscriptione: *Sermo Gilberti Philosophi, Papæ Urbis Romæ, qui cognominatus est Silvester, De Informatione Episcoporum*. Verùm cùm Sermo ille sensu quidem aliis manuscriptis consentiat, in elocutione tamen perpetuò dissideat, iidem Monachi nihil certi statuunt, rem totam Lectorum judicio definiendam permittentes. Reliqua in præsenti editione vulgata S. Ambrosii Opera ad hæc referuntur: Libri novem *ad Gratianum Imperatorem*, quinque primi *De Fide*, unà cum *Epistola Gratiani*; tres verò subsequentes *De Spiritu Sancto*, ultimus *De Incarnatione Verbi*: Liber *De obitu S. Satyri* fratris sui: Liber *De non metuenda morte*: Liber *De resurrectione Corporis*: Liber *De Bono mortis*: item *De Resurrectione & Cruce Domini*, nec non *Expositio super Pater noster*; quorum postremi falsò adscribuntur S. Antistiti Ambrosio.

DONATUS BOSSIUS.

Donatus Bossius, Civis Mediolanensis, celebre in Urbe nostra nomen reliquit, editâ hoc anno *Chronica*, quæ appellatur *Bossiana*. Laudem procul dubio meretur, quòd primus Annales Rerum Mediolanensium condiderit, atque vulgaverit. Verùm optimi consilii fructum, qui decerpi potuisset, plurimùm vitia vere, tum deductum à Creatione Mundi, more rudioris ævi, historiæ suæ exordium; tum adoptatæ fabulæ omnes, Lamberti Regis Gallorum per decennium Mediolanum obsidentis seculo sexto; Peridei electi Ducis Mediolanensis, excusso post Alboini mortem Langobardorum Imperio; Sigisberti Clinchis, Vicarii Regis Galliæ Transalpinæ, qui trecenta millium millia secum adduxerit in auxilium Mediolanensium contra Romanos seculo eodem, quas unà cum aliis quisquiliis è fœculentis fontibus in sua Chronica derivavit; tum demum Chronologicus ordo passim perturbatus; quæ omnia effecere, ut de iisdem recudendis parum curaverint subsequentes Viri eruditi. Nihilominus acceptus posteris semper erit egregius Auctoris conatus, qui plura veritati consona è tenebris eruit, quorum memoriam edax tempus absumpsisset, præcipuè verò res actas proximis ætati suæ temporibus, quibus fidem accommodare facilè possumus, utpote ab ingenuo, conscioque teste enarratis. Præmisit huic Historiæ Arborem, genealogicis lineis distinctam, Familiæ Vicecomitum; modestiùs tamen, quàm ceteri Principum, Ducumque Mediolanensium assentatores, qui à Trojano sanguine, Angloque Æneæ Nepote, deductam splendidæ hujus stirpis originem commenti sunt, aut saltem Desiderium Langobardorum Regem, confictis Documentis, stipitem constituerunt. Siquidem Bossius ab *Uberto* tantùm, *Ottonis Magni*, Mediolani Archiepiscopi Patre, exordium ducit; idque non leve indicium est, repudiatis anilibus fabulis, noluisse illum, nisi purum sincerumque nobilitatis fontem, excelso Mecœnati offerre, cui satis superque gloriæ accedebat ex tot vetustis Avis Principibus, non interrupta serie, Vicecomitum simul, & Sfortianorum progeniem illustrantibus.

Dicavit Opus hoc suum *Illustrissimo Principi Johanni Galeatio, Mediolanensium Duci Sexto*, laudes Ludovici Mariæ Patrui in Epistola præfixa intermiscens. Per tria lustra se insudasse Auctor testatur elaborandæ huic historiæ, inter Fori, cui addictus erat, strepitus, & rei familiaris negotia. In calce autem ejusdem, Urbes Johanni Galeatio subditas enumerat, inquiens: „ Dux Mediolani hoc tempore „ annum agit vigesimum tertium, imperatque his „ Civitatibus, Mediolano, Cremonæ, Parmæ, Pa- „ piæ, Como, Laudi, Placentiæ, Novariæ, Ale- „ xandriæ, Terdonæ, Bobio, Genuæ, Savonæ, Al- „ bingauno, Vintimilio, & toti præterea Genuen- „ sium dominio. „ E nobilissima stirpe Donatus prodierat, ex ea videlicet, quæ cum Principe Domo Mediolanensium Ducum conjuncta erat, quemadmodum testatur Celsus Rosinus (b) in Elogio *Matthæi Bossii* Veronensis; antequam enim præclaras ejusdem res gestas, & conscripta volumina recenseat, Familiæ nobilitatem ab Affinitate hac excelsa metitur. *Matthæus* verò *Bossius*, scribens ad Donatum nostrum (c), communem cum ipso Familiæ originem se habere gloriatur. Prætereunda non est Epistola ista, quæ plura nobis servavit, aptissima ad clariorem nominis famam reddendam Civis hujus Mediolanensis. Primò enim illum vocat *Virum sine dubitatione eruditum, & accuratum*; dein literarias nonnullas Donati Bossii lucubrationes enunciat, quæ an adhuc in privatis scriniis supersint, divinare non possumus; certè tamen ab illius calamo prodiere. Inquit enim: „ *Annotationes nostri temporis, eventusque bellorum*, quos scribis, legi tuos, & ita avidè quidem, atque perbelle, ut ego te amo Donate, & ut est honos gratissimus mihi, quem tu „ affers Bossio nomini, à quo ego tecum originem „ duco. „ Alterum quoque confectum à Donato Librum memorat sequentibus verbis: „ Quòd si ea „ quoque, quæ te audio lucubrasse *in laudem*, perpetuamque memoriam *Francisci Sfortiæ*, olim „ optimi & omnium felicissimi Ducis, & quem infe- „ cutura celebrent secula verè dignissimi, ad me „ transmiseris, illa percurram quàm impigrè potero, „ moxque remittam cumulata cum gratia. Eum „ enim tuis scriptis puto nonnisi magnificè te nobili- „ tasse Virum, & Ducem, qui non modò propaga- „ vit rem Sfortianam gloriosissimis armis, seque vir- „ tute evexit, & extulit ad hoc pulcherrimum cul- „ men Mediolanensis Imperii; sed victor tandem ef- „ fectus, sopitis bellorum incendiis, evulsisque radi- „ cibus, universæ pacem Italiæ, atque finitimis pe- „ perit, stabilivitque, dum vixit, suorum populorum „ pater, amor, atque delitiæ, & cunctis denique „ gentibus adeò carus, ut, quæ non cadit in homine, „ divina ei desiderata sit immortalitas. Quo & re- „ gnante præclaræ omnes artes revixere, & aureum „ seculum Dei singularis clementia visa est excitasse. „ Apud quem & me diversatum, dum agerem in Se- „ culo juvenis, partem felicitatis semper existimavi. Tam illustre Elogium Francisco Sfortiæ conscriptum à coævo & familiari ejusdem teste, recudendum hîc erat, ut nosset posteritas, quantum huic Principi debue-

(a) Tom. II. col. 357.

(b) Lyceum Lateranense.

(c) Secundar. Familiar. Epistol. num. 129.

buerint non tam Cives & Populi, quàm Literæ, Artesque, illius munere ad hujus Metropolis decus splendidè restitutæ, ut jam in *Prodromo* innuebam.

Historiæ suæ adjecit *Donatus Bossius* Mediolanensium Archiepiscoporum Catalogum, ab initio conditæ Ecclesiæ usque ad suam ætatem, qui certè parvi faciendus non est, cùm singulis hujus Ecclesiæ Præsulibus addat nonnulla, quæ sacræ nostræ Historiæ illustrandæ opportuna esse valent, quamvis aliquando mendis non careant. Chronologiæ tamen ordinem prorsus depravatum, saltem in antiquis Episcopis, intelliget quisquis Papebrochii animadversiones consulat ante Tomum VII. Maji, ubi ex vetustis Ambrosianæ Bibliothecæ Catalogis Mediolanensium Præsulum ætas solidiùs statuitur. Ego quoque in Commentariis ad Historiam Italiæ Caroli Sigonii, conatus sum, fide Diplomatum, ac veterum Chartarum, rectam instituere seriem annorum, quibus memorati à Sigonio Mediolanenses Pontifices Sedem tenuere, sicuti etiam aliquot nævos, qui in Papebrochii laudatam lucubrationem irrepserant, abolevi. Annum ortus *Donati Bossii*, idest MCCCCXXXVI. concordes adnotavere Ghilinus, & Picinellus; Obitus tempus, nemo, quem hactenus viderim, literis consignavit.

BONIFACIUS SIMONETA.

Bonifacius Simoneta, è nobili ea Familia progenitus, quæ Mediolanensi Civitati tot Heroës dedit, quot viros, amplitudinem ingenii sui testatam fecit, edens hoc anno typis nostris librum, titulo apposito: *De Christianæ Fidei & Romanorum Pontificum persecutionibus*. Non hosce tamen limites, quos sibi in dixisse videbatur, adeò religiosè custodivit, quin etiam in alia, prorsus à proposito dissita argumenta, liberiore calamo evagaretur. Siquidem, ne tædium narratione non interrupta Lectoribus crearetur, Epistolas CCLXXIX. ad varios insignes Viros conscriptas intermiscuit, in quibus I. historiam aliquam remotiorem ex Græcis, aut Latinis Scriptoribus refert: II. Membrum, vel partem aliquam humani corporis, morbosque, & remedia designat: III. Locorum omnium, quos in Epistolis memorat, descriptionem methodo cosmographica attexit: IV. Secretum aliquod ex naturali magia, ut plurimùm indicat. In postremo verò Libro (sex enim sunt) nonnulla de Astronomiæ, Chyromantiæ, & Physiognomiæ præceptis & experimentis evulgat, ne in ulla scientiarum, aut artium classe peregrinum se ostendat.

Quatuor prævias Epistolas exhibet hic Liber: tres Auctor ipse condidit, primam dirigens ad Deum Opt. Max., sub nomine *Orationis*, ut Opus suum illi commendet; secundam inscribit *Carolo Octavo Regi Gallorum*, inquiens, mirum fortasse videri, quòd omisso Johanne Galeatio Sfortia Principe suo, Mecœnatem huic Volumini quæsierit longè positum Regem; subjungitque, id factum, jubente Ludovico Galeatii Patruo, qui Pontificiam Historiam non alteri dicandam esse afferebat, quàm Carolo VIII., integritate ac magnitudine animi, nemini Avorum cedenti. Inde verò ejusdem laudes à Carolo Magno, & Successoribus repetens, plura de Caroli VII. & Ludovici XI. virtutibus narrat, ac tandem encomia Regis illius proferre aggreditur, sed tanta prolixitate, tantoque veterum historiarum apparatu, ut Librum potiùs, quàm Epistolam texere videatur; sed ea tunc erat miseranda scribentium persuasio, ut nullo se plausu dignos in exarandis libris putarent, nisi ad eruditionis pompam pulverulentos excuterent Codices, exemplisque antiquorum Ducum, ac Philosophorum sententiis paginas infarcirent. Aliquas ex hisce nuncupatoriis Epistolis imprimendas in calce censui, ut illius seculi genius delibetur; ceteras tædio futuras Lectoribus, vetustis Libris affixas reliqui. Eàdem methodo tertiam con-

(d) Lib. I Epist. VII.
(e) Lib. VI. in fine.

A scribit Bonifacius ad *Gulielmum de Rupeforti*, Militem, Juriumque interpretem, quem *Achatem Caroli VIII.* appellat, suoque Operi Auspicem deligit. Altera, quæ omnes præcedit, Auctorem habet Stephanum Dulcinium Scalensem Canonicum, de quo jam differuimus. Is nactus hunc Simonetæ Librum, typis Mediolanensibus edendum curavit, dicavitque *R. D. Johanni Baptistæ Ferro Mediolani Archiepiscopali Vicario integerrimo*, plenâ laudibus Epistolâ tum Operis, tum Familiæ Simonetæ clarissimæ.

De Vitæ suæ primordiis loquitur ipsemet Bonifacius scribens ad *Aluysium Crucis, auratum interpretem, Cistercienfis Ordinis professum* (d) „ Ab „ Apulia, quæ mihi patria est, opibus paternis Venetias trajiciens, infans à piratica triremi intercebptus sum. Potentatu Antonii Patrui, qui militiam „ solverat, & Anchonæ Magistratum gerebat, evasi; „ inde sine hominum blanditiis veluti inter barbaros „ adolevi. Absens & rusticitate famulorum, præsens illecebras severi patris semper ignoravi. Æquales nihilominus, inter commercia quorum sum „ educatus, militiâ, auro, virtute insigniti, ad Magistratus penè omnes devenere. Meam fortem à „ mollitie discretam gnarus, & ne comites præferrentur, æmulus, an illustre opus exordiri possem, „ deambulando percunctabar. „ Subjungit deinde, se ab Aloysio, quem *Cisterciensis professionis decus* vocat, fuisse incitatum, ut scriberet. In altera verò Epistola ad *Ambrosium Rosatum* Medicinæ, ac Mathematicarum Artium auratum interpretem (e), ait, sibi ab ejus Genitore, *Insubrium Eruditissimo*, Quintilianum, Priscianum, aliosque veteres Oratores suppeditante, prima fuisse tradita rudimenta. Cisterciensi Ordini adscriptus, florente stirpis suæ fortuna, in Abbatem S. Stephani de Cornu, in agro Laudensi delectus fuit; cui autem acceptam eam dignitatem deberet, profitetur idem Bonifacius in ultima Libri hujus Epistola, inquiens: „ Franciscus „ (Sfortia Dux Mediolani I.) serenis diebus cùm „ omnia florerent, & nobis nationes inclinarentur, „ ac nostra domus in Cœlo digitum, in terrisve „ Mercurii caducæum teneret, me coronavit. „ Verùm, cùm, Cicho Principis sententiâ capite diminuto, nobilissimæ hujus domus Proceres direptione, exiliisque mulctarentur, Bonifacius quoque in partem calamitatis venit, Romamque confugiens, apud Cardinalem Johannem Baptistam Cibum, qui postea sub Innocentii VIII. nomine Summus Pontifex est renunciatus, hospitalem domum invênit. Accessit ad reliqua infortunia Padi alluvio, qua effectum fuit, ut eversis omnibus prædiis, campisque ac domibus absorptis, nullum ferme celeberrimi illius Cœnobii vestigium extaret. Elapsus tamen *à clade Domus Simonetarum*, atque ab exilio remeans, statutâ, *pro bono pacis* à Sixto IV. *ducenterum aureorum pensione* quotannis solvenda, restaurandi Monasterii curam suscepit, ac supplicem libellum Innocentio VIII tandem porrexit, ut à *pensionis* onere levaretur; quid autem ipse post reditum ad sedem suam peregerit, refert ibidem his verbis (f): „ Sublimia Ædificia, „ quorum expensæ sunt quasi ad decem millia aureorum, pro hospitibus, atque pro Abbatiæ proventibus servandis, quod omnes procul dubio mirantur, construxi. Si hospites, ac Abbatiæ altilia in tam exiguo tempore, cùm sim adhuc è procellis udus, sic amplas structuras habuere, cur „ non & ipsi Ministri, ac ipse Deus decentiori culmine effulgere debent? Pater Innocenti, Ego Bonifacius, qui obscuram, & nullius nominis Abbatiam è stercore cum paternis fortunis, & sedulitate extruxi, in retributione laborum, ac patrimonii proximis adempti, per pensiones distractus rapior. Reditus, in pauperes, & in usus Deorum impartiendi, per hujusmodi pensionem, quod la- „ cry-

(f) Lib. III. Epist. III.

„ crymabile eſt , rapiuntur. Itaque , ſi mihi , ſi Religioni , ſi Divinitati penſionem remittendo ſatisfeceris , Sacerdotibus , Divinitati perenne opus , futuriſque ſeculis ſpecimen , quod tibi dicabo , conſtruam . „ Literas quoque ad Romanæ Eccleſiæ Cardinales dedit, in quibus ſingillatim enarrat, quanta paſſus ſit ab Adverſario , qui in illius *Abbatiam* ſe immiſerat , quique *contra omne jus, ducentorum aureorum penſionarius erat* (g) .

Plures habuit fratres , ad quos datæ in hoc volumine leguntur Epiſtolæ , *Hiacynthum* nempe *ſtrenuum militem* , *Johannem Antonium Virum ornatiſſimum* , & *Jacobum Antonium* , quem vocat *in Legum enucleatione alterum Scevolam* , *in moribus Curium* ; Sororem quoque *Margaritam* nomine , Sanctimonialium numero adſcriptam , peculiari Epiſtola conſciam facit de fœminarum religione , & Veſtalium Virginum moribus . Patrui Bonifacio fuere inſignes duo illi viri , *Cichus* , & *Johannes* Rerum à Franciſco I. Sfortia geſtarum Scriptor , è Simoneta Familia . Quinquagenarius autem erat cùm librum hunc edidit , quemadmodum ipſemet teſtatur in poſtrema Epiſtola , Sexto Libro adnexa , ad *Ambroſium Roſatum* , ubi etiam gratias relaturus Ludovico Sfortiæ, cujus beneficio è naufragio emergens , in priſtinam reſtitutus fortunam fuerat , ſpondet Annales ejuſdem vitæ ſe conſcripturum his verbis: „ Certè ego ingentibus hominis præconiis illectus , cùm erò magis terſus atque elimatus , ei , ſi piè dignabitur , Annales componam; „ ſed eos aut non incœptos, aut immutata rerum facie interruptos , poſteritas nunquam vidit .

Tanto ea tempeſtate in pretio fuit hoc Opus , ut decimo ſeptimo poſt primam editionem anno, *Hieronymus Einſer* à Secretis Ducis Miſniæ illud iterum Baſileæ imprimendum curaverit anno MDIX. præmiſſo in fronte inſigni hoc Elogio *Opus penè divinum* , *& inæſtimabile*, eamque ſubjunxerit Epitomen rerum huic volumini inſertarum , quam ſub initium retulimus . Novam etiam nuncupatoriam Epiſtolam præfixit *ad Reverendum in Chriſto Patrem D. Martinum Cellæ Veteris Abbatem* , *Divi Ordinis Ciſtercienſis generalem Commiſſarium*, in qua ſanctiſſimi illius Ordinis , noſtrique Auctoris laudes plurimas condit ; quin imò ad nobilius Libri ornamentum , geminum Indicem Alphabeticum addidit , alterum Rerum in primis pagellis , alterum in calce Summorum Pontificum . Sanè pro ea ætate admirationem ciere potuit ampla ea eruditionis ſeges, doctrinæque farrago, quæ oculis objiciebatur ; ſed expolitis hiſce ſeculis inepta cenſeretur memoriæ oſtentatio, centies recantata Priſcorum nomina in ſcenam producere , eorumque dictis, factiſque, conferto veluti agmine, libros implere . Proinde hujus Auctoris , ceteroquin doctiſſimi , fama citò conticuit , vixque aliquod tam laudatæ olim ſcriptionis exemplar in Bibliothecis nunc ſupereſt. Commendandus quidem eſt, quòd in ſerie Summorum Pontificum putidam Fabellam Johannæ Papiſſæ prorſus omiſerit ; verùm non ita cautè ſe geſſit , cùm ageret de Sylveſtro II. ; inſulſum namque figmentum de ejuſdem Magia , initoque pacto cum Dæmone , credidit , retulitque . Baronius ad annum IM. & Mabillonius in Annalibus anno MIII. pingui hujus calumniæ caligini diluendæ , qua ſe offundi paſſi ſunt rudium temporum Scriptores , nitidam facem prætulere , impudentiam *Bennonis* Schiſmatici , qui primus illam excogitavit , apertiſſimi mendacii damnantes .

FRANCHINUS GAFURIUS.

Franchini Gafurii nomen non ſemel in hoc Opere memoravimus ; nunc proferendæ ſunt lucubrationes typis noſtris vulgatæ , quibus ingenii, peritiæque ſuæ experimentum publicum dedit . Is origine Bergomenſis, patriam ſortitus eſt Laudem Pompejam : Sacerdotio initiatus muſicam artem tanto ſtudio coluit , tantaque famæ celebritate in ea profecit , ut eundem accitum in hanc Urbem Ludovicus Maria Mediolani Princeps erudiendæ juventuti Inſtitutorem præfecerit , novumque iſtud florentibus omni ſcientiarum genere Gymnaſiis noſtris decus adjunxerit , ut jam in *Prodromo* enarravi . Inter ejuſdem Opera, quæ prælum ſubiere , impreſſum legitur *Franchini* vitæ Compendium , decerptum *ex Scriptis Pantaleonis Maleguli Laudenſis* , quod utpote non omnibus obvium , hîc referre gratum erit Lectoribus .

„ Franchinus Gafurius, Betino Patre ex Oppido Leminis Bergomenſi, qui pedibus equoque ſtrenuè ſtipendia fecerat ; matre verò Catherina Fixiraga caſtiſſima fœmina anno Salutis MCCCCLI. Jovis quartodecimo Januarii , hora duodecima , Laude eſt editus . Puer primùm ſacris initiatus . In juventa autem ipſa , quam rectam compoſitamque tranſegit , cùm Sacerdotii dignitatem attigiſſet anno poſt ſecundo , muſicis ſtudiis in patria enixiſſimè operam dedit: Fratre Johanne Godendach Carmelita magiſtro primùm uſus . Ab his rudimentis cùm primùm patriâ exire conſtituit , Mantuam ad Patrem ſub Ludovico Gonzaga Clariſſimo Marchione tunc merentem conceſſit ; ubi duorum annorum ſtudio , acri labore , noctu , interdiuque intento, multa in artis ſpeculatione, & actione diligentiſſimè conſcripſit , & plura ſubtiliter excogitavit . Veronam deinde profectus, totidem annos cùm publicè docuiſſet , muſicæ inſtitutionis collocutiones , & florem compoſuit , ac infinita in Arte collegit. Mox Genuam à Proſpero Adorno evocatus , annum illic profeſſus , eumdem à Baptiſta Campofregoſo , & Bona Maria , Johanneque Galeatio Mediolanenſium Ducibus urbe expulſum ſecutus , Neapolim trajecit . Ibi Philippini Bononii, Regis ſcribæ , municipis & æqualis ſui hortatu , in muſica meditatione exercitatus tantum præſtitit, ut jam cum Johanne Tinctoris , Gulielmo Guarnerii , Bernardo Hycart , compluribuſque clariſſimis muſicis acutiſſimè differere non dubitaret . Theoricam tunc , ſubtiliſſimum opus , contexuit . Orta tum in Civitate peſte , & infeſtiſſimo Turcarum bello , qui jam, quidquid obviam dabatur in Apulia populati, Hydruntum expugnaverant; Laudem reverſus ad Carolum Palavicinum Urbis Epiſcopum , ejus litteris accerſitus in agrum Cremonenſem Monticellos divertit , penes quem cùm triennio fuiſſet, tum plurimos adoleſcentes erudiit, tum practicam ſcribere incœpit . Interim Civium precibus victus, & ſtipendio invitatus, Bergomum ſe contulit ; ſed ſubſecuto ſtatim bello, quod Bergomenſibus Mediolani Dux intulerat , in patriam redire compellitur . Ejus famâ poſtremò & diſciplinæ amore accenſus Romanus Barnus Laudenſis Canonicus humani divinique Juris interpres , Mediolanum , ubi Archiepiſcopi vices cum maxima authoritate obibat , ad ſe excivit . Profecti hominis æſtimatio apud quoſque ampliſſimos viros propter ſingularem virtutem tanto ardore crevit , ut è veſtigio alacri omnium primariæ ædis Præſulum conſenſu , vigeſimo ſecundo Januarii , milleſimo quadringenteſimo octogeſimo quarto , ceteris cantoribus citra æmulationem præpoſitus fuerit. Quantum autem ibi docendo , legendo , & dictando muſicam adjuverit , teſtatur univerſa Civitas . Teſtes ſunt tot diſcipuli, quos inſtituit . Infinita præterea Volumina, quorum duo, quod maximè eminerent , Theoricam & Practicam , quia alia efficaci minus cura fortaſſe compoſuerat , in hac Inclyta Urbe , recenti velut argilla ſubacta , & examuſſim conformata (vernacula etiam lingua) imprimi permiſit. Prætereo veterum Muſicorum græca Opera , Ariſtidæ Quintiliani , Manuelis Brien-

„ nii ,

(g) Ibid. Epiſt. V.

„ nii , Bacchei senis Introductorium , & Ptholomei „ Harmonicon , quæ omnia ejus cura & impensa , „ à diversis Interpretibus in Latinum sunt conversa . „ Exit novissimè hoc præsens de harmonia instrumentali volumen , quod uno de quinquagesimo ætatis „ anno composuit, cujus quicumque materiam inspiciat, & altè perscrutetur, necesse est confiteri, artem Musicam ab Antiquis quidem inchoatam, sed „ ab eo absolutam fuisse . Quare si quispiam benè „ actæ vitæ & laborum præmii , quæ est gloria & „ recti conscientia , securus esse debeat , Franchinum præcipuum fore arbitror , qui sibi mortales „ studiis suis obnoxios reddere potuit .

Theoricam Musicæ proximè enunciatam hoc anno Mediolani edidit Franchinus Gafurius , eamque inscripsit Ludovico Mariæ Sfortiæ , asserens in Epistola nuncupatoria, se ad scribendi exercitationem conversum esse , ut Musicen à squalore , & injuria literis vindicaret . Transit deinde ad Principis illius laudes , atque inter cetera hæc scribit : „ Nihil nisi „ magnâ sapientiâ cogitas, majore consilio disponis, „ paterna & maxima fortuna regis & gubernas. Quare & tibi sapientissima Arborum *Morus* cognomen „ dedit. „ Hinc prorsus dilutum dubium illud videmus , quod plures ancipites tenuit , cur Ludovicus Maria Sfortia *Morus* appellaretur ; nonnullis enim persuasum erat, vulgò ita nuncupatum, quòd fusco, atque ad *Mauros* accedente colore vultus ejusdem suffusus nigrescere videretur . Inanem hanc opinionem jam exsufflaverat Jovius in memorati Ducis elogio , inquiens, id profluxisse „ ab argumento, quod „ pro insigni gestabat , *Mori* Arboris , quæ idcirco „ sapientissima arborum (h) censetur , quoniam tardè & non priùs germinet & florescat, quàm hyemis injuriam effugerit , statimque tuto partu ocissimè fruticet , quasi hoc ingenio suo esse insitum „ indicare vellet, in omni actione nunquam properè, „ sed graviter consilia inire, atque ea, sicuti oporteret , maturè & celeriter explicare . „ Verùm id extra omnem dubitationis aleam ponitur ex coævi hujus Auctoris ad Ludovicum ipsum scribentis clarissimo effato . Adnotanda etiam sunt, quæ subdit : „ Tu virtutes toto Orbe fugientes revocas , amari- „ que & exquiri cogis, dum, veterum Imperatorum „ more , Reipublicæ tuæ felix Augustus doctiores „ probas , præmia laboribus proponens amplissima ; semper enim solidiùs confirmatur, quod de hoc Principe sæpiùs deprædicavi, liberali nempe illius patrocinio, contigisse Literis in Urbe Mediolanensi florentissimum regnum .

Quatuor subinde post annos *Practicam* quoque *Musicæ* typis nostris vulgavit , eundemque sibi Mecœnatem delegit, cui eam dicaret. In Epistola verò post laudes amplissimas Musicæ , ab omnium Gentium consensu, nec non Philosophorum, & Poëtarum auctoritate desumptas , quid discriminis habendum sit inter genuinam, spuriamque hanc Artem explicat, inquiens : „ Ceterùm , cùm de Musica loquor , non „ hanc Theatralem , atque effœminatam intelligo , „ quæ mores publicos corrumpit potiùs , quàm informet; sed illam modestam atque virilem antiquis „ Heroibus celebratam , quæ mensis Regum , con- „ vivalibusque Epulis admota , recubantium concertatione , circumlatâ inter eos cytharâ , clarissimorum Virorum egregia facinora decantabat ; quod „ maximum profectò ad virtutis studia incitamen „ tum fuit &c. „ Dein convertens sese ad Ludovicum , iterum eundem commendat , quòd præclara gymnasia disciplinarum quidem omnium , sed præcipuè Græcæ Latinæque facundiæ, maximâ curâ per imperii sui Urbes instituerit. Demum Epistolam claudit his verbis : „ Cùm alioquin nos , ut omnia vel „ fortunæ nostræ, vel ingenii bona tibi accepta referimus , sic quidquid studio, industriaque effecerimus , nomini tuo tempus in omne dicatum , con- „ secratumque esse volumus . „ Postrema hæc confessio Franchini luculentiùs comprobat , quod superiùs enarravimus , evocatum nempe illum fuisse in hanc Urbem à Ludovico Maria , ut Musicæ præceptis Mediolanenses juvenes publicè imbueret . Addo Fragmentum Carminis , quod à Lucino Conago in laudem Principis illius compositum, ad calcem hujusmet Libri impressum legitur :

Prodiit & Stygia, per te , de sede revulsa
Musica , nec notos attulit ipsa modos .
Ecce suas Franchinus opes , sua munera profert ,
Pieria qua non clarior arte viget .

Ista prolixiùs exposui , ne repugnare viderer iis, quæ in compendio vitæ Franchini , proximè relato , *Malegulus* ejus discipulus scripta reliquit , nempe inductum fuisse in Mediolanensem Urbem à *Romano Barno* , Generali Archiepiscopi Vicario , & primariæ Ædis Præsulum consensu , in eodem Templo Maximo Præfectum Musicæ constitutum ; potuit enim in varia ejusdem fortuna ab utroque acciri ; primùm , ut in publico gymnasio Ludovici jussu doceret ; deinde , ut in Æde Majori sacris præesset dirigendis concentibus ; æqualis namque ponderis sunt cum Maleguli auctoritate, testimonia, quæ adduximus hìc & in Prodromo .

Alterum Librum conscripsit Franchinus *de Harmonia Musicorum Instrumentorum*, annum ætatis agens *undequinquagesimum*, ut laudatus *Malegulus* testatur, adeòque anno MD., cùm editus in lucem Auctor fuisset anno MCCCCLI Diu tamen in tenebris latuit hic liber , nonnisi anno MDXVIII. typis commissus per Gotardum Pontanum Mediolanensem Calcographum . De hac editione , cujus gemina exemplaria servat Bibliotheca Ambrosiana , quæque extra tempus à me huic historiæ statutum vagatur, quidquam differere opportunum non reor . Id tamen adnotare fas est, Opus istud minimè intactum abiisse ab Æmulorum censuris ; *Johannes* namque *Spatarius* Bononiensis Musicus , illud acerrimè scriptis exagitavit , & quamvis Gafurius in eundem invectus esset mordaci Apologia , editâ Taurini per Magistrum Augustinum de Vicomercato Anno Domini MDXX. *Spatarius* iterum calamum armavit , Bononiæ vulgans *Elenchum erratorum* , quæ non tam in Opere illo , quàm in reliquis Franchinus admiserat , quemadmodum refert Orlandus in *Notitia Bononiensium Scriptorum* . Hoc veluti Classicum fuit , quo apertum Mediolani bellum contra Spatarium indiceretur ; siquidem in arenam descenderunt Bartholomæus Philippineus Varallensis , Dionysius Brippius , Jacobus Antonius Riccius , Mediolanenses Patricii , Gaudentius Merula , aliique Placentini ac Parmenses Viri , ut Gafurii famam, doctrinamque soluta , & stricta numeris oratione tuerentur . Franchinus ipse geminam dedit Epistolam, alteram ad universum Musicorum cœtum, alteram ad Mathematicæ, Philosophiæ, & Musices studiosissimum Juvenem *Antonium de Albertis Florentinum* , quibus Adversarii tela prorsus hebetare contendit , ac primò ementitum *Spatarii* nomen redarguit , quo *cunctis timorem incuteret* , inquiens : *Non enim majores sui spatas fabricare solebant , cùm vaginas tantùm consuerent , atque componerent* ; quo circa eundem passim *Johannem Vaginarium* appellat . Lepidum est Epigramma, quod secundæ Epistolæ inseruit :

Qui gladios quondam corio vestibat, & enses,
Pelleret ut vili sordidus arte famem ;
Musicolas audet rabido nunc carpere morsu,
Proh pudor ! & nostro detrahit ingenio .

Phœbe

(h) Ita eam vocat Plinius Hist. Nat. Lib. XVI. Cap. XXV.

Phœbe diu, tantumne scelus patieris inultum,
Nam sævus tanti criminis ultor eris?
Phœb. *Non impune feret, sed qualis Marsia victus,*
Pelle teget gladios perfidus ille sua.

Hæc omnia simul edita fuere Taurini per Franciscum de Sylva eodem anno MDXXI. Attamen si vera loqui velimus, intemperantibus adeò probris, conviciis, maledictis, tertio quovis ferme verbo referta sunt, ut non Apologiæ vocari debeant, sed armamentarium jurgiorum.

Præter enunciata superiore anno Maphei Vegii Opera, primus, Franchinus Gafurius, ejusdem poëseos fœtus in lucem protulit, nempe *Pompejana*, *Epigrammata in Rusticos*, *Convivium Deorum*, *& Carmen ad Salvatorem in Sepulcro positum*, anno MDXXI. typis Johannis de Castilliono Mediolani. Id testatur memoratus Philippineus in prævio Endecasyllabo, in quo Vegium laudans hæc ait:

Te Romana gemunt, Vegi, Theatra,
Te Latina gemit modò Juventus
Præreptum; quoniam gravis, disertus,
Et sanctus fueras Vegi: Camœnæ
En situm & tenebras tuæ relinquunt,
Quæ situ & tenebris erant repostæ,
Franchini *auxilio, manuque larga.*
Debet ergo tibi, Vegi, juventus,
Debet Gafurio *simul, labore*
Cujus clara Virûm volas per ora.

Publici quoque juris fecit *Gafurius* Mediolani anno MDIX. Orationem, quam Jacobus Antiquarius condiderat, cùm Ludovicus XII. Galliarum Rex, & Dux Mediolani de Venetis triumphavit, ac præ modestia celabat privato in scrinio sepultam; hoc enim ipsemet *Franchinus* innuit in præfixa Editioni Epistola *ad Philippum Bononiam Laudensem*, *Monasterii Divi Bassiani Commendatarium*. Itaque amantissimus studiorum patronus & cultor fuit *Gafurius*, ac proinde meritò à literatis illius temporis viris celebratus, veluti Urbis nostræ splendidum lumen. Unum profero Lancinum Curtium, qui in Sylvis suis (i) Franchinum Calphurium (Gafurium) effusè commendans, his carminibus laudem obsignat:

Unus post veterum longa volumina
Cantantem sequitur voce Boëtium.
Vita, Consiliis, Arte, Scientia
Ullum non triviis conveniat parem.
. . . .
O Divûm domus, o patria mi inclyta,
Patres, o pueri, vosque puellulæ
Culmen grande hominum Mercurialium,
Franchinum meritis dicite laudibus,
Franchinum immodicis tollite honoribus,
Franchinumque piis cingite frondibus,
Et myrto, aut olea, sive volubili
Exornate hedera, sive apii magis
Serto, seu diadema hæmonis apparat
Daphne; quæ propria est laurea Apollinis
Cingat thespiaci tempora Musici.

Senex obiit, sed quo anno, designare non valeo.

(i) Lib. VI. fol. 113.
(l) Tom. XVI. Rer. Ital. col. 655.

A

BERNARDINUS DE BUSTIS.

Prodiere hoc anno è nostris prælis nonnulla Opuscula *Bernardini de Bustis*, quem *à Busto*, Mediolanensi Oppido, denominatum, perperam censuere Scriptores non pauci, inter quos etiam Wadindus, eum vocans *à Busto*; ortum enim proculdubio Mediolani duxit ex illustri *Bustorum* familia, quæ à vetustis temporibus in Urbe nostra florebat. Siquidem *Amizo de Busti* connumeratus legitur in *Annalibus Mediolanensibus* (l), ceteris Nobilibus, expulsis à Populi factione anno MCCLVIII. Cl. Joh. Sitonus de Scotia, ejusdem Patrem *Laurentium* hujus Metropolis Decurionem, inter adscriptos nobilissimo Jurisperitorum Mediolanensium Collegio Equites (m),

B

enunciat, ac sedisse ait ab anno MCCCCXLV. ad MCCCCLXXVII. Sed nullo digniori testimonio uti possumus, ipsomet *Bernardino*, qui Sermone IX. *de Conceptione Mariæ* (n) hæc habet: „ Cùm essem „ quadam die cum peritissimo in utroque Jure, Do„ mino *Laurentio de Busti*, quondam Patre meo, „ qui fuit de Collegio Doctorum Mediolani annis „ XLII. interrogavi, quid teneret de Conceptione „ B. Virginis; & ipse mihi respondit, quòd indubi„ tanter credebat, ac credendum erat, ipsam sine „ peccato originali fuisse conceptam. „ Spretis paternæ domus, Mundique totius oblectamentis, Seraphico S Francisci Ordini nomen dedit, rigidiorem Fratrum Minorum de Observantia vitam amplexus.

C

Quo tempore religiosum hoc Institutum professus fuerit, licèt sileant Wadingi Annales, facilè tamen est ex iisdem colligere; Ubi enim ad annum MCCCCLXIX narratur, peramplum, pulcrumque Cœnobium in *Legnani* Oppido construi cœpisse, atque inductos in illud fuisse Alumnos S Francisci, Christophoro Varisio, tunc Vicario Provinciæ Minorum Observantiæ, possessionem capiente anno M CCCLXXI., hæc statim subjuncta legimus: „ Hic suscepit habitum *Bernardinus à Busto*, auxitque Bi„ bliothecam, quæ magnâ Fratrum incuriâ, ex be„ ne instructa, ad nihilum ferme redacta est. „ Itaque, nonnisi post hunc annum, sub S. Francisci vexillis sacram militiam inchoavit: Citò tamen præclaris pietatis & doctrinæ exemplis emicuit; cùm namque per eam ætatem celebris Quæstio agitaretur

D

de Virginis Beatissimæ Conceptione, *Vincentio Bardello*, ut vidimus, vulgatis libellis classicum canente, ad infensam ejusdem candori opinionem propugnandam; *Bernardinus de Busti* contra intrepidus stetit, favorabilem Virgini sententiam voce ac scriptis defendens; quin etiam illustria secutus vestigia *Leonardi Nogarolæ*, à quo recenter editum fuerat Immaculatæ Conceptionis Officium, alterum ipse ex integro condidit, obtulitque Sixto IV. Summo Pontifici, præfixâ eidem Elegiâ, cujus hoc est initium:

Non fuit Antistes, Pater o Sanctissime, quisquam,
Sed neque venturis forte diebus erit,
Te magis, intactæ præconia Virginis optans,

E

Et laudes ardens magnificare suas;
Namque sui totum Conceptus fama per Orbem
Panditur Officio, Sixte Beate, tuo.
Laudatur patrio nunquam fœdata cruore,
Cerbereo nunquam subjacuisse jugo &c.

Laudat subinde illius pietatem, qua nimis liberè declamantibus quibusdam contra nitorem virgineæ originis, frœna injecerat, Immaculatæ Conceptionis Festum diem, etiam per subsequens Octiduum Officio celebrandum concedens. Demum rogat, ut hunc etiam laborem suum, non tam benignè excipere, quàm

(m) Chron. Collegii Equitum, Judicum &c. num. 155.
(n) Marial. par. pr.

quàm approbare dignetur, quemadmodum quoque obtinuit, expeditis à Sixto IV. Brevibus Literis anno MCCCCLXXX.

Lucas Wadingus has Sixti Literas ad illum annum recitans, hæc ſcribit: „ Invaluerat plurimùm „ hoc tempore devotio erga Immaculatam Conce- „ ptionem Beatæ Virginis Mariæ, & libenter omnes „ concurrebant ad celebrationem hujus Myſterii. Vi- „ ſum eſt Bernardino de Buſti Mediolanenſi Officium, „ à Leonardo de Nogarolis compoſitum, & à Sixto „ conceſſis Indulgentiis, uti ſupra narravimus com- „ mendatum, non adeò ab omnibus probari, aliud- „ que proinde conſcripſit, quod eidem Sixto expo- „ ſuit, ut recitari juberet, uti ipſe non ſemel enar- „ rat. Permiſit ille, non præcepit, ſed recitantibus „ lucrum non propoſuit Indulgentiarum. „ Porrò in editione hujus *Officii*, quæ peracta eſt Mediolani hoc anno MCCCCXCII., impreſſa poſt Breves Sixti IV. Literas, iſta leguntur: „ Reverendus Pater Fr. Mat- „ thæus de Novaria Ordinis Minorum, dum eſſet „ Commiſſarius in Curia Romana Reverendiſs. Pa- „ tris Fr. Angeli de Clavaſio, Vicarii Generalis quo- „ ad Fratres de Obſervantia in partibus Ciſmontanis; „ exiſtens coram Sanctiſſimo Domino noſtro Sixto „ quarto Summo Pontifice, dixit: Placeat Sancti- „ tati Veſtræ, quòd celebrantes Officium Conceptio- „ nis Beatæ Virginis Mariæ, editum per Fratrem „ Bernardinum de Buſti, habeant eandem Indulgen „ tiam, quam Sanctitas Veſtra conceſſit celebranti „ bus Officium Domini Leonardi Nogaroli. Summus „ autem Pontifex reſpondit: Nos ſumus contenti, „ & dedit Benedictionem ſuam. „ Nihilominus, periiſſe illud *Bernardini*, ac prævaluiſſe *Leonardi* Officium, teſtatur idem Wadingus. Quod quidem contingere potuit, volventibus ſe ſe annis, propter obnoxium mutationi hominum genium. Ceterùm, adeò tunc acceptus omnibus fuit religioſus iſte Bernardini labor, ut necdum elapſo Bimeſtri, recudendum fuerit hoc Officium, unà cum Miſſa, quibus præmiſit hic Auctor novum à ſe compoſitum opus, *Elucidarium* nempe *de Immaculatæ Virginis Conceptione*.

Adnexum in noſtra editione huic Officio eſt alterum *Nominis Jeſu*, ab eodem *Bernardino* compoſitum, quemadmodum clarè indicat Epigramma in calce excuſum, cujus poſtrema hæc ſunt carmina:

Aſt ego, Senenſis Patris pia geſta ſecutus,
Gratulor & clari nominis eſſe comes;
Nam tulit Italiam verbo velut ipſe per omnem,
Officio, hoc toto Nomen in Orbe feram.

Subſequuntur LXIII. Capita verſuum Italicorum in laudem Beatiſſimæ Virginis, ad quam poëtico metro commendandam ſuccenſus fuerat ab ejuſdem Ordinis Fratre *Samuele de Caſſinis*, ut ſuo loco enarrabimus. His adjecit plura alia italica carmina ad pios in cordibus Fidelium excitandos affectus, eaque inſcripſit: *Teſoro Spirituale*. Verùm, in pretio eſſe potiùs debet eorum pietas, quàm elegantia.

Antequam hinc manum referam, commemorare opus eſt, neminem tunc temporis viriliùs pugnaſſe, quàm Bernardinum noſtrum, pro ſtatuenda pia perſuaſione Immaculatæ Conceptionis Beatiſſimæ Virginis; novem namque prolixos doctoſque Sermones ad eandem firmandam impendit, in ſuo *Mariali* ſæpius recuſo, momenta omnia rationum, auctoritatum, atque exemplorum, in iis egregiè armans, quæ adverſariorum argumenta prorſus evertere poſſe arbitrabatur. In poſtremo illorum plura interſerit de pietate Mediolanenſium erga hanc digniſſimam Virginem, & miracula narrat, quæ in hac Metropoli peracta ſunt, ad vividiùs excitandam in Civium noſtrorum animis hujus Myſterii religionem. Ego id tantùm decerpam, quod aliquid hiſtoriæ ſapit. Ait

Tom. I.

A igitur in prima parte ultimi Sermonis: „ Devotiſſi- „ mus Princeps Dominus Azo Vicecomes, Domi- „ nus Mediolani, qui fuit Patruus primæ Duciſſæ „ Mediolani, Dominæ ſcilicet Catherinæ Vicecomi- „ tis, Eccleſiam ſive Capellam pulcram fecit penès „ ſuam Curiam ædificari, quæ nunc communiter ap- „ pellatur, *Sanctus Gottardus*, quam Eccleſiam „ conſecrari fecit ſolemniter à multis Epiſcopis, ſub „ titulo Immaculatæ Conceptionis Virginis Mariæ, „ præcepitque, ut per totum Dominium ſuum om- „ nes facerent Feſtum in die Conceptionis ejuſdem. „ Ordinavit etiam prædictus Princeps, devotus Fra- „ trum Minorum, ut certus numerus ex eis Fratri- „ bus ibidem moraretur, qui die noctuque divinis „ Officiis deſerviens, Immaculatam Virginem lau- B „ daret; ac propter hoc certa Ædificia erigi fecit, „ & uſui Fratrum deputari. Poſt mortem verò ip- „ ſius Domini Azonis, incluſis dictis Ædificiis cum „ eadem Eccleſia, in Curia Ducali, & non valenti- „ bus prædictis Fratribus ibidem commodè perma- „ nere, ac Feſtum prædictum celebrare; ex Ordi- „ natione Illuſtriſſimæ Duciſſæ primæ Mediolani, „ prædictum Feſtum Conceptionis tranſlatum fuit ad „ Capellam Beatæ Virginis Mariæ, quæ ſita eſt in „ Eccleſia S Franciſci, & ſimiliter conſtructa fuit „ per prædictum Dominum Azonem; unde dicta „ Duciſſa præcepit Rectoribus Communitatis Medio- „ lani, ut per Collegia, ſive Paratica artium dictæ „ Civitatis, fieret Oblatio de communi pecunia ad „ Capellam prædictam Beatæ Virginis, ſitam in „ Eccleſia prædicta S. Franciſci, cum interdicto cau- C „ ſarum, & de tanta quantitate, quanta & quem- „ admodum fit in Feſto S. Barnabæ. Hanc etiam „ Ordinationem ſervari fecit tempore ſuo Illuſtriſſi- „ mus Dux Philippus, & inclytus Princeps Franci- „ ſcus Sfortia Vicecomes, ut in eorum Literis, an- „ nuatim Rectoribus prædictis directis, pleniùs con- „ tinetur. „ *Mariale* iſtud primò imprimendum Mediolani curavit ipſemet Bernardinus, dicavitque Alexandro VI., Summo Pontifici, anno MCCCCXCIII. Fr. autem Dominicus Ponzonus ejuſdem Ordinis, qui ibidem appellatur *Prædicator Apoſtolicus*, *Theologus & Poëta præclarus*, delectus à Generali ſui Ordinis Vicario ad librum hunc perlegendum, ac ſententiam de illo ferendam, eam carmine expreſſit, cujus hoc eſt initium:

D

Bernardine ideo, Buſtina à gente vetuſta,
Te tulit Omnipotens veneranda ad ſepta Minorum,
Hoc opus ut ſtrueres, nec te pro munere tanto
Gloria parva manet; toto celebrabitur Orbe
Iſte liber &c.

Non minori ſtrepitu agitata eſt altera quæſtio Seculo XV. labente, quam hìc breviter perſtringam. *Barnabas Interamnenſis* Ordinis Minorum, cùm Peruſii Apoſtolicum concionandi munus exerceret, videretque omnem pauperum ſubſtantiam per Judæorum intolerabiles uſuras exhauriri, primus omnium E excogitavit, *Montem*, *Pietatis* appellatum, erigere, à quo, per mutuum pecuniæ, eorundem indigentiæ ſubveniretur, accepto pignore, ac detento denariolo in ſtipendium Miniſtrorum, qui pio operi inſervirent; idque etiam feliciſſimè implevit, ut fusè narrat Wadingus ad annum MCCCCLXXIV. (o) Peruſinum exemplum imitatæ ſunt quamplures aliæ Urbes, in quibus ſtatuti ſunt *Montes Pietatis*, accedente Summorum Pontificum approbatione, Pii II., Pauli II., Sixti IV., atque aliorum, quos idem Auctor enumerat. Cùm verò detractis expenſis, ſtipendiiſque Miniſtrorum, aliæ ſupereſſent pecuniæ, quæ variè pro locorum conſuetudine diſtrahebantur, ubique contentiones exortæ ſunt, pluribus tanquam uſu-

ddd raiam

(o) Num. XI. & ſeqq.

rariam rem hanc damnantibus; aliis autem, labis omnis expertem tuentibus; eòque processit contradicendi invicem ardor, ut decretis Apostolicis controversia fuerit decernenda. Mediolani quoque non levis acta est disceptatio; Fr. *Nicolaus Barianus*, Ordinis Eremitarum S. Augustini, regularis Observantiæ, cujus præclaram mentionem agit Torellus in *Seculis Augustinianis* ad annum MCCCCLXXVII., Tractatum composuit, editum postea Cremonæ *adversùs Montem Pietatis*, illumque dicavit *Reverendissimo Domino Georgio, Albanensi Episcopo, & Sanctæ Christi Ecclesiæ Cardinali dignissimo*, Epistolâ *Mediolani* datâ *Calendis Junii* MCCCCXCIV., atque inscripto in fronte titulo *De Monte Impietatis*. Contra hunc Auctorem scribere aggressus est *Bernardinus de Busti*, typis vulgato Opere in hac Urbe anno MCCCCXCVII. sub hoc nomine: *Defensorium Montis Pietatis contra figmenta omnia æmulæ falsitatis*; atque illud obtulit *Reverendissimo in Christo Patri, ac Domino D. Bernardino Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, tituli Sanctæ Crucis in Hierusalem, Presbytero Cardinali Dignissimo, atque Sanctissimi Domini nostri Alexandri Papæ Sexti, & Apostolicæ Sedis Legato de Latere*.

Qui fuerit exitus hujus fervidæ disputationis, ex utraque parte à doctissimis simul & piissimis Viris agitatæ, notior est, quàm hìc debeat referri. Siquidem Leo X. edita Constitutione anno MDXV. lites omnes compescuit, statuitque modum, quo licitè & absque usuræ periculo, erigi, atque administrari possent *Montes Pietatis*, indictâ imposterum excommunicationis latæ sententiæ pœnâ iis, qui contra de cetero prædicare, seu disputare verbo, vel scriptis ausi fuissent. Extat hæc *Constitutio* in Romano Bullario (p). Longè tamen antequam Pontificio decreto hæc controversia dirimeretur, Charitas Mediolanensium Civium, succensa publicis adhortationibus Bernardini Feltrensis, Bernardini de Busti, Dominici Ponzoni, aliorumque Fratrum Minorum, liberali manu pecunias contulerat ad *Montem Pietatis* in Urbe nostra condendum, isque sub finem Seculi XV. subsidio pauperum patuit, Ludovico Maria Sfortia, Mediolani Duce, Patrocinii sui auctoritatem interponente. Quapropter Johannes Bissius in avaros Fœneratores invectus, pium hoc opus laudavit Epigrammate, quod inter ipsius Carmina, Mediolani simul impressa sub initium Seculi subsequentis legitur, atque ita incipit:

Tartareas sedes, & nigri quærite Ditis
Regna, quibus diri fœnoris usus erat &c.

Verùm, ut ad historiam literariam revertar, animadverto, annotari in *Regesto Ordinis*, in quo describuntur missi per varias Italiæ Urbes eximii Minorum Concionatores, *Bernardinum de Busti* obiisse apud suos in *Meliniani* Oppido anno MCCCCLXXX. Porrò id ab aliquo recentiore Scriptore additum fuisse, manifestum fit, ex Epistola ejusdem Bernardini, huic libro præfixa, quæ data est *Mediolani, pridie Cal. Februarii MCCCCXCVII.*; Itaque hoc Seculo expirante, adhuc in vivis erat Auctor hic præstantissimus. Eidem Cardinali *Bernardino Caravagial*, qui usque ad annum MDXXII. vitam produxit, dicavit suum *Rosarium Sermonum prædicabilium* idem Bernardinus de Busti, teste Oldoino in Vita Alexandri VI. (q). Primam hujus libri editionem non vidi; ea tamen censenda est, quam refert Orlandus in Appendice sui Operis *De Origine Typographiæ*, quæque peracta est Venetiis anno MCCCCXCVIII., atque indicio esse potest, vitam ab hoc Auctore fuisse productam ultra illius Seculi

(p) Tom. I. fol. 483. edit. Rom. anni 1617.
(q) Tom. III. col. 170.
(r) Lib. V. Epigrammaton.
(s) Comment. Vol. I. lib. VI. cap. VII.

exitum, quemadmodum in sua Medii Ævi Bibliotheca tradit Albertus Fabricius. Celebravit Bernardinum Bustium Lancinus Curtius (r) carmine, ad formam Italicorum Epigrammatum composito, quæ frequens illa ætate fuit; sed methodus ista subsequentibus Seculis sectatores non habuit cùm Pædagogum potiùs redoleat, quàm Poëtam; certè illam numerat inter vitia nondum expolitæ poëseos Crescimbenus (s), *monstrum* eam vocans corrupti Seculi quintidecimi.

Edita etiam est hoc tempore Mediolani, *Lucani Pharsalia*, à *Cardinali Monticello*, seu *Montichiello* in Italicam linguam poëtico metro conversa. In calce libri ista leguntur: *Explicit liber Lucani Cordubensis, Poëtæ clarissimi, translatus per R. in Christo Patrem, & Dominum L. de Montichiello, Cardinalem dignissimum*. Quis esset, aut quo tempore floreret memoratus Poëta, Cl. Marius Crescimbenus (t), post evoluta diligentissimè vetera monumenta, candidè scribit, prorsus se ignorare, ac nihil quoque ab eruditissimis, quos consuluerat, viris rescire potuisse. Contra verò Pellegrinus Antonius Orlandus (u), referens editionem, Romæ hoc eodem anno peractam, cum hoc titulo: *Lucanus carmenicè factus, Italicè*, fidentissimè indicat, quis esset Auctor italici carminis, inquiens: *Monticellus, Octavianus Romanus, ab Innocentio II. creatus Cardinalis anno MCXXXVIII.* Quam inconsideratè tamen id protulerit, nemo non videt; Ætate namque Innocentii II., non modò Poësis italica enata non erat, sed ipsa etiam vernacula lingua, nondum infantilibus fasciis soluta, vix incœperat balbutire. Præterea in nostro exemplari, non *Octavianus*, sed ex impressa ea litera *L.*, aliud Auctori nomen fuisse apertè colligitur. Itaque, adhuc in obscuro versamur: Porrò, cùm de *Cardinali Monticello* altum viderem in Oldoino silentium, suspicatus eram, Mediolanensem eum fuisse, atque inter Cardinales Ecclesiæ Ambrosianæ connumeratum; siquidem in Urbe nostra, *Monticelli* nobilis Familia his etiam temporibus viget. Evanuit tamen suspicio, cùm verba relegerem impressi codicis nostri, quibus dicitur *R. in Christo Patri, & Domino*; eo enim titulo tunc familiari, donabantur Episcopi, aliique primarii Patres Ecclesiæ Romanæ.

Alterum *Montichiellum*, nomine *Dominicum*, Monachum Vallumbrosanum, memorat ibidem Crescimbenus, à quo translatæ fuere, octenis per sedes singulas carminibus, in Italicam linguam *Epistolæ Ovidii*. Opus istud, nonnisi manuscriptum apud nobilissimum Equitem, & Præsulem, eruditione eximia ornatum, Marchionem Philippum Montium, à se inspectum testatur (x). Mihi contigit illud offendere, Mediolani jam editum sub initium Seculi XVI. his verbis: *Epistole del famosissimo Ovidio vulgare in octava rima instoriato. Incomincia el libro delle Epistole di Ovidio vulgarizate in rima per Messere Dominico da Monticello Toscano*. In calce: *Impressum Mediolani per Zanotto da Castelliono* MVXV. *die XX. Novembris.* De tempore, quo uterque floruit, cùm nihil statui securè possit, censuit Crescimbenus, assignandum exitum Seculi XIV. aut initium sequentis; barbaries namque styli, scripsisse illos ante expolitam nitidiori vocum, atque elegantiæ cultu italicam Poësim, satis dilucidè ostendit.

ANNO

(t) Ibid. cap. XIV.
(u) Orig. della Stampa pag. 368.
(x) Vol. II. par. II. pag. 133.

ANNO MCCCCXCIII.

BERNARDUS BELINCIONUS.

INter Italicæ Poëſeos cultores, qui in Aula Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ frequentiſſimi verſabantur, & quorum plures magni nominis enumerat Clar. Franciſcus Xaverius Quadrius, in ſuo inſigni Opere *Della Storia, e della Ragione d'ogni Poesia* (a), non poſtremo loco recenſendus eſt *Bernardus Belincionus*; quamvis enim in ſuis carminibus ſectatus ſit rude illud linguæ vitium, quo tunc inficiebatur Civitas noſtra; nihilominus in iiſdem texendis, ſuoque acumine ac lepore exornandis, Poëtam ſe oſtendit, excelluitque præſertim in jocoſis, facœtiſque argumentis. Patriâ Florentinus, celebri fama præſtantis ingenii id pro meritus eſt, ut à Ludovico Inſubrium Duce Mediolanum evocaretur. Nec ſterilis, vacuuſque fuit Principis amor, quemadmodum, infelici Poëtarum conditione, pluribus contigit, quorum virtus, adoreis plauſuque inſignita, in egeſtatis pedore, ac ſordibus marcuit. Siquidem Belincionus benigniſſimè exceptus, atque in deliciis habitus, munificentiam Ludovici ſenſit, tanta largitate erga ſe effuſam, ut pingui opum cenſu, & honorum gloria donatus, in hac Metropoli, egregia cum laude ac ſplendore floruerit. Quin imò, teſte *Julio Negri* (b), addidit Ludovicus. tot congeſtis in ipſum muneribus, illud etiam publicum teſtimonium benevolentiæ, ſummæque de hujus viri præſtantia conceptæ opinionis, ut nempe inter magnificam pompam, lætitiamque Sponſalium Iſabellæ Aragoniæ, quibus celebrandis omnem ingenii ſui elegantiam Belincionus impenderat, eundem Poëtica Lauru propriis manibus coronaret. Non diu tamen frui licuit huic Vati ſorte tam proſpera; anno enim MCCCCXCI. è vivis ſublatus, exemplum reliquit, felicitatem Poëtis, vel peregrinam eſſe, vel brevem. Sepulcralem Inſcriptionem amico ſuo condidit *Franciſcus Tantius*, quam retulit quidem laudatus *Negri*, ſed abſque nomine Auctoris; Ea verò, ante opera Belincioni impreſſa, ſic legitur:

Bernardi Belincioni Florentini
Animam Cœlum, Corpus Saxum, Famam Mundus,
Opes, quas Ludovicus Sfortia, Ingeniis favens, dedit,
Pauperes, Amicus, & Alumnus tenent.

Is etiam poſt obitum hujus Poëtæ curam ſuſcepit ſchedas omnes colligendi, quæ ſparſæ confuſæque in illius ſcriniis jacebant, effecitque, ut integrum ejuſdem carminum volumen typis noſtris excuſum hoc anno prodiret, ſub auſpiciis ipſiuſmet Ludovici, qui Belinciono fuerat Mecœnas, & Pater. In Epiſtola nuncupatoria, italicè ſcripta, Tantius Ludovicum laudat, quòd plura Mediolani ſacra & profana Ædificia magnificè extruxerit, ac præſertim, ad Franciſci I. Sfortiæ Genitoris ſui memoriam omni ævo conſervandam, Coloſſeum Simulacrum erigendum curaverit: Commendat eximium illius amorem erga literatos Viros, & ſtudia amœniora, ob quæ nobiliùs promovenda, Belincionum ad ſe pertraxerat, ut vernaculos linguæ ſuæ flores in Italicam noſtram Poëſim inferret. Demum indicat, quantum diligentiæ laboriſque ipſe contulerit adornandæ edendæque huic carminum collectioni, non tam ut Principi gratam rem faceret, ſed etiam ut immortale apud poſteros nomen Amico digniſſimo compararet, cujus

A lateri per plures annos adhæſerat, familiari ejuſdem conſuetudine fruens. Subdit poſtmodum funebre Elogium ſuperiùs relatum, atque alterum italicis verſibus deſcriptum, quæ ipſe Belincioni tumulo apponenda paraverat.

Nonnulla ad Hiſtoriam ſpectantia, quorum mentio ſparſim inſeritur Belincioni carminibus, omittenda non cenſui. Prædia quædam prope Viglevanenſe tunc Oppidum ſibi delegerat Ludovicus ad venationis oblectamentum, ibidemque dignum Principe domicilium condiderat. Itaque ut perennis memoria extaret depulſæ ab agris ſterilitatis, locique olim informis ad amœnitatem, & delicias compoſiti, exculpi juſſit in albo marmore aureis characteribus celebre Epigramma, quod etiamnum legitur, affixum
B uni ex lateribus magnificæ illius domus:

Vilis gleba fui, nunc ſum ditiſſima tellus.
Cur? quia Sfortiadum me pia dextra colit.
Mutata eſt facies, mutavi nomina; Vilis
Dicebar, dicor nunc ego Sfortiaca &c.

Auctorem hujus Carminis fuiſſe *Hermolaum Barbarum*, coævus hic teſtis confirmat, qui illud etiam in italicum Epigramma convertit. Sfortiaca hæc ditio, ut alibi monuimus, ejuſdem Ludovici munere, aſſignata poſtmodum in dotem fuit Cœnobio S. Mariæ Gratiarum, Ordinis S. Dominici.

C Paulò ante retuli, à Ludovico erectam Patri fuiſſe vaſtæ molis ſtatuam, quæ illius vultum, atque habitum futuris ætatibus indicaret. Addere nunc lubet, opus eam fuiſſe Leonardi Vincii, atque ad Franciſci I. Sfortiæ tumulum collocatam, adjecta Epigraphe, quam ex manuſcripto Volumine antiquarum Inſcriptionum Mediolanenſium, in Bibliotheca Monachorum S. Ambroſii ſervato, deſumptam hîc refero:

Quiſquis Coloſſon Principis vides, aſta.
Franciſcus, Auctor Sfortiæ ſacer Gentis,
Ille ille bello eſt maximus, toga major,
Fortunæ alumnus, redditum Ætheri numen,
D *Poſtquam aureum Urbi ſeculum tulit ſceptris,*
Par, gentium Victor, Numæ, Quirinoque,
Pietatem amat Mauri, ac opus Leonardi
Vinci *æſtimat. Vidiſti? abi hoſpes, & gaude.*

Verùm, communi rerum humanarum fato, non tam veſtigia inſignis hujus ſimulacri, ſed memoriam ipſam vetuſtas delevit.

Johannis quoque Galeatii Vicecomitis primi Ducis Mediolani, à quo Ludovicus maternum genus trahebat, cineribus nobiliùs collocandis mentem intendit, adeòque tumulum conſtruendum juſſit eâ
E omni artis elegantiâ, atque ornatu, qui mortui ſimul ac vivi Principis majeſtatem referret. Præſto fuit Belincionus operi exornando, ſequens non invenuſtum Italicum Epigramma, Epitaphii nomine, magnifico parans ſepulcro:

Quì

(a) Tom. II. pag. 215.

(b) Stor. de' Scritt. Fiorent.

Quì dormon le famose , & sacre spoglie
Di Giovan Galeazo primo Duce ,
Ch' è di Visconte ancor la prima luce ,
Unde ogni exemplo di virtù si toglie .
O fortunato sasso , ove s'accoglie
L'alto valor di quel , che in Ciel riluce ,
Di cui la vita , a dir ciascun conduce :
Chi semina virtù fama ricoglie .
O quanto invida fusti Morte allora
Al ben d'Italia , qual per farsi Sposa
Era felicemente a tanto Nume .
Or Ludovico il suo parente onora
D'un bel Sepulcro , e Storia gloriosa ,
Unde hà sua fama a rinovar le piume .

Hinc etiam discimus, à *Leonardo Vincio* mirum in hac Urbe specimen datum industriæ , ingeniique, cùm publica celebritas ageretur Nuptiarum Johannis Galeatii Sfortiæ cum Isabella Aragonica . Siquidem inter ludicra Theatri spectacula , Cœlum effinxit , atque in eo septem Planetas ita versatiles, ut in suos revoluti orbes alternatim succederent , habituque Numinum , quæ referebant , distincti (delitescentibus sub eo peritis musicæ Viris) Sponsorum Ducum laudes canerent , quas vario Poësis genere descripserat Belincionus . Extat inter ejus Opera præclara mentio ingeniosæ hujus machinæ à Vincio elaboratæ. De hoc insigni Artifice , cui plurimum splendoris ac commodi Civitas nostra æternùm debebit, præsertim ob Aquas ex Abduæ flumine ad mœnia deductas , alibi jam disserui ; plura verò de illius vita, & obitu adnotavit in suo *De Scriptoribus Florentinis* volumine Julius Negri .

Ceterùm, in commendationem Belincioni , quem nostrum jure aliquo appellare possumus , cùm is Mediolanum , alteram suam patriam dulcissimam vocet, Marius Crescimbenus in illius laudem (c) id unum refert , quod celeberrimus ætatis ejusdem Poëta , *Aloysius Pulcius* scriptum reliquit , videlicet se in propriis carminibus judicem , aut laudatorem , neminem optaturum , præter hunc Virum :

Non sien dati miei versi a Varo , o Tucca ;
E basta il Bellincion , che affermi , e lodi .

GASPAR VICECOMES.

Florentino Vati alterum Mediolanensem adnectimus , nobilitate ac doctrina clarissimum, nempe *Gasparem Vicecomitem* . Qui foret illius parentum, videlicet *Gasparis*, & *Margaritæ Alciatæ* conjugum, sanguinis & fortunarum splendor, genealogicæ historiæ Scriptoribus enarrandum dimitto. Literaria persequor. Dominicus Macaneus Gaspari Vicecomiti inscribens , ut diximus, *Corographiam Verbani Lacus*, in eo commendat , præter vernaculæ Poëseos nitorem , Historiæ ac fabularum peritiam , Eloquentiam mellifluam , ingenii acumen , aureamque animi moderationem , subjungens : „ Vererer equidem ne „ fœdæ crimine assentationis accusari possem , nisi „ adessent hac præclarissima in Civitate prudentissi„ mi , literatissimique Viri , amplissimi harum rerum „ testes , quorum commercio assiduo oblectaris , & „ quibus non minorem apud posteros , familiaritate „ tua, laudem tribuas . „ Plura de ipso canit Lancinus Curtius , alteram ex suis *Sylvis* (d) *Gaspari* dicans ; postquam enim ejusdem Domum *Bonis* omnibus communem , illumque Patrem & Præsidium *Bo-*

(c) Comment. Tom. II. par. II. pag. 186.
(d) Lib. IX.

A *norum* omnium , præsertim Poëtarum vocavit , tandem Musis omnibus felix Regnum à propaganda ejus stirpe auspicatur , hæc scribens :

Sic doctus Pater usque doctiores
Natos provehet , ut vehant Nepotes ,
Et quantum Proavi potentiores
Auro , Sanguine , Marte , Vi , Periclis ,
Magnæ signa domus tulere in altum ,
Tantum vi ingenii Genus propaget ,
Extra omnem invidiæ impetum furentis &c.

B Plura de insigni hoc Viro tradit Morigia (e) inquiens, illum non tam Latina lingua , & Etrusca , sed Græca quoque , atque Hebraica plurimùm excelluisse , adeout in qualibet earum , ad ingenii sui exercitationem , nitidè scriberet .

Edidit hoc anno *Gaspar Vicecomes* Rhythmos suos italicos , eosque obtulit *Illustri Domino Nicolao Vicecomiti Corigiæ* , datâ ad ipsum Epistolâ , in qua invehitur contra Momos, & Aristarchos sui temporis, qui nec humanis rebus, nec divinis parcebant; ideo ait se jamdiu in eo stetisse proposito, ut carmina hæc sua vel æternis damnarentur tenebris , vel flammis pabulum fierent . Victum tamen se profitetur tanti Viri reverentiâ , cui nihil quamvis arduum denegare audebat, coactumque illa in publicum prodere , licèt raptim confecta, & nativo Mediolanensi
C idiomate , per eam ætatem admodum infelici , exarata . Eadem verò illius patrocinio commendat , cùmque ut plurimùm hi Rhythmi versentur in describenda juvenilium amorum suorum serie , infestæ sibi hac in re fortunæ acerbitatem deplorat , & feliciorem hisce Carminibus exitum sub *Nicolai* auspiciis præstolatur . Per compendium hanc Epistolam retuli , cùm ob sermonis italici ruditatem ingrata esse posset , si in calce recuderetur . Quis esset *Nicolaus Corigia* , quem *Vicecomitem* Gaspar appellat , discimus à Petro Candido Decembrio , qui ad eundem scribens, hæc ait: „ Observavi parentem tuum, „ Virum clarissimum , atque omni virtute præditum, „ cujus nomen , ut tu possides, sic ego famam, glo„ riam , animo possideo , colo , veneror . Gaudeo
D „ itaque, te illi similem, non effigie tantùm, sed mo„ ribus , denique omni virtute enituisse , & literis „ studiisque humanitatis , quibus ille delectabatur , „ non inferiorem evasisse . „ Data est hæc Epistola Ferrariæ MCCCCLXVIII. (f). Igitur alterius *Nicolai* Comitis Corigii filius erat , matremque habuit *Beatricem Estensem* , mortuam anno MCCCCXLIX. teste Sansovino (g). Cur autem *Vicecomes* diceretur , idem Sansovinus pandit , inquiens , adeò acceptum eundem fuisse Ludovico Mariæ Sfortiæ , Duci Mediolani , ut in Vicecomitum Familiam illum adoptaverit . Imò cùm expedienda Romam foret Legatio ad præstandum, Ludovici nomine, obsequium Alexandro VI., in Pontificem Maximum recenter inaugurato , delecti fuere Comes Johannes Franciscus
E Sanseverinus , Comes Franciscus Sfortia , *Nicolaus Corigia*, & Jason Maynus, qui cum Marchione Hermete , Excellentissimi Ducis Germano , præclarum illud munus implerent . Quanto autem splendore id actum sit , Romanis , Exterisque omnibus magnificentiam Legationis mirantibus , *Michaël Fernus*, qui præsens erat , accuratè narrat in suo Libello *de Legationibus Italicis Principum* , ad Alexandrum VI. tunc missis , edito Romæ hoc anno MCCCCXCIII., & Jacobi Antiquarii nomini inscripto . Claruit Nicolaus non tam sanguinis dignitate , quàm literis , *Poëta rarus* à Sansovino dictus, & à Decembrio laudatus

(e) Nobil. di Mil. lib. III.
(f) In Bibl. Ambros. MS. num. 255. Epistolarum .
(g) Famil. Illust. d'Italia pag. 277.

datus (h), quòd non minùs stricta numeris, sed so luta etiam Oratione præstaret; idque latinæ Epistolæ adhuc superstites inter eas Decembrii abundè testantur; Crescimbenus (i) edita ejusdem Opera cum laude recenset.

Duo tantùm ex hoc Gasparis Vicecomitis Libro decerpenda censui; alterum est italicum Epigramma, cui hunc titulum præfixit: *Epitaphium primi Ducis Mediolani, qui testamento reliquit viscera, & jecur S. Antonio Viennæ* (Allobrogum), *S. Jacobo Gallæciæ cor, reliquum Carthusiæ Papiæ*, nec indignum est hîc referri:

Del nostro primo Duca il corpo jace
Per una parte in questa oscura tomba,
Il Sancto l'altra de Vienna impiomba,
L'altra in Galitia se riposa in pace.
Ad hora, ad hor la fama più vivace
Cresce nel Mondo, e sona in maggior tromba,
L'Alma volando al Ciel, come Colomba
Arde le piume ne l'eterna face.
Dopo la dolce & mansueta morte,
Le membra per Europa furon sparse,
Che Insubria non capea tanta ruina.
Contra Italia in quel punto l'empia Sorte
D'extrema crudeltà più che mai arse,
Ch' era per farse in breve ancor Regina.

Qua religione permotus fuerit Johannes Galeatius Vicecomes, ut S. Antonio Viennæ Galliæ partem sui moriens legaret, Historiæ non memorant; id ei fortasse insinuavit familiaris consuetudo cum Fratribus Ordinis Antoniani, qui Mediolanum inde vocati ægro tis inserviebant, *sacro*, ut ajunt, *igne* perculsis, in Nosocomio prope Ecclesiam S. Antonii, nunc *Teatinorum*, ibique moram traxere, donec Apostolica Pii II auctoritate, Nosocomia omnia Urbis nostræ anno MCCCCLVIII. in unum, *Majus* etiamnum appellatum, & à Francisco I. Sfortia Duce, biennio ante magnificentissimè conditum, coaluere. Porrò Bernardinus Corius ad annum MCCCCII. ultimas Johannis Galeatii tabulas, superiore anno emendatas referens, statuisse illum ait, ut ad Sanctum Antonium Viennensem delata viscera sepulcro inferrentur, cui insculpta essent ejusdem insignia & imago, Antoniani Ordinis habitu induta. Ceterùm, quod ad Cor attinet, mirum est, quàm varia legantur. Corius illud unà cum Corpore Carthusiæ Papiensi postremis tabulis relictum testatur; idque mihi etiam compertum fuit ex authentico earundem exemplari, in quo præscribitur, ibidem erigendum Mausoleum, in cujus culmine effigies ejusdem, cultu omni ac corona Ducali ornata, sedensque conspiceretur, Corpore & Corde intus recondito. Gaspar Vicecomes, ut vidimus, missum in Hispanias ad S. Jacobum Gallæciæ tradit: Inscriptio verò marmori inhærens in Papiensi Carthusia, ab utriusque testimonio prorsus dissentit, his verbis:

Constituit moriens Cor Viennam Allobrogum;
Reliqua intestina ad Gallæcos deportari
In Ædibus Divorum Jacobi & Antonii;
Ossa verò in Cœnobio Carthusiensium
Juxta Papiam condi testamento jussit.

(h) Epist. CCLVIII.
(i) In Comment part. II. lib. III. pag. 175.
(l) Inscriptio hujus Epigrammatis sic jacet: „ Si fanno „ certi Orologii piccioli e portativi, che con poco di „ artificio sempre lavorano, mostrando le ore, e „ molti corsi de Pianeti, & le Feste, sonando quan„ do il tempo lo recerca. Questo Sonetto è facto in „ persona de uno innamorato, che guardando uno „ delli predicti Orologii, compara se stesso a quello „ &c.

A Jovius in Elogio Joh. Galeatii Vicecomitis Carmen recitat, subscriptum cælato ejusdem Sepulcro in Templo Carthusiæ, in quo clarè asseritur, cor illius non Viennæ, aut in Gallæcia, sed Ticini in Æde sacra Sancto Michaëli, fuisse depositum:

Cum Ducis Anguigeri, variis divisa sepulcris
Membra cubent; sic jussit enim; nam viscera servat,
Antoni, tua sancta Domus celebrata Viennæ,
Cor Ticinensis Michaël, Carthusia Corpus &c.

Quid ergo in tanta Monumentorum, Scriptorumque varietate statuendum? Equidem non multum interest ista diligentiùs scrutari; attamen cùm omnium una B vox sit, id ultima Principis voluntate decretum, putarem illam in pluribus conditis testamentis, seu *Codicillis* (ut vocant) fuisse immutatam: Quæ verò obtinuerit, ignoratur. Scriptores nostri, Bossius, Corius, Morigia, Viennæ tantùm, & in Carthusia quiescere primi Ducis Mediolanensis membra concordes narravere.

Ex altero italico Epigrammate dignoscimus, per illam ætatem confecta jam fuisse parva gestatoria Horologia, quæ non tam horas, quàm cursum Planetarum, diesque festos signarent, ac sonum ederent; iis enim comparat Juvenem amore captum (l) his versibus:

Hò certa occulta forza in la secreta
C *Parte del Cor, qual sempre si lavora*
De sera a sera, e d'una a l'altra aurora,
Che non spero la mente aver mai queta.
Legger ben mi potria ogni discreta
Vista nel fronte, ove amor colora
D'affanno e di dolore il punto e l'ora,
E la cagion, che riposar mi vieta.
L'umil squilletta sona il pio lamento,
Che spesso mando al Cielo, e a la fortuna,
Per disfogar cridando il fier tormento.
D *De le Feste annual non ne mostro una,*
Ma Pianeti iracondi, e di spavento,
Eclipsati col Sole, e con la Luna.

Itaque, parva Horologia, quæ nunc aureis gemmatisque capsulis inclusa, in partem muliebris mundi Nobilium Sponsarum, ab Anglia quæruntur, tercentum ferme annorum antiquitatem præseferunt. Quando autem, aut à quo inventa fuerint, non ita facilè quispiam certò decernet. *Dominicus Maria Manni*, in suo *De Florentinis inventis* libello (m), nonnihil lucis affert ad hasce tenebras discutiendas; testimonio namque plurium Scriptorum nixus, primum fuisse ait *Laurentium à Vulparia*, Florentiæ natum, qui inexcogitato hactenus artificio Horologia conficeret, E Solis, & Planetarum cursum signantia. Verùm, cùm Angelus Politianus, in Epistola ad Franciscum Casam, data Fæsulis anno MCCCCLXXXIV., ingeniosi hujus Operis specimen, in Medicæo servatum Palatio describens, hæc habeat: *Columella est quadrata, quæ pyramidis modo in acutum desinens fastigiatur, altitudinis ferè trium cubitûm*, compertum fit, ad horologia grandioris mensuræ id pertinuisse. Alterum, Florentinum pariter Civem subjungit Mannius (n), *Franciscum Generinium*, mathematicis ce-

(m) Cap. XXIX.
(n) Cap. XXX.

lebrem difciplinis , qui parva fimul & magna horologia , diftributis ad cœleftes motus horis conftruxit: Quocirca non incongruè conjectare poffumus , circa hæc tempora , automatas eas machinulas , quæ facilè geftarentur , in Italia enatas fuiffe ; idque etiam indicare videtur titulus, à Gafpare Vicecomite Epigrammati fuo infcriptus: *Si fanno certi Orologii piccioli , e portatvi* &c. ex quo facilè conjicere poffumus , novum illas fuiffe artificium , fed nondum in familiarem , uti nunc videmus , ufum traductas .

Sequenti anno MCCCCXCIV. *Gafpar Vicecomes* edendis caftigatiùs in lucem Francifci Petrarchæ *Triumphis, Rythmifque* italicis operam dedit . Qua in re quantum laboris diligentiæque impenderit Eques ille Magnificus , teftatum facit *Francifcus Tantius Corniger* , qui in Epiftola ad calcem pofita profitetur , actum fore de reftituendis ad priftinum decorem hifce Carminibus, Typographorum incuriâ peffimè deturpatis , nifi ad præftandum vulneribus remedium acceffiffet tanti Viri ingenium & manus ; nemo enim tunc temporis , ut ipfe ait, arcanam eorundem vim profundiùs attingebat , ac nemo etiam occurrebat , qui Petrarchæ amantior , eidemque verfuum nitore foret propinquior .

Anno MCCCCXCV. idem Vicecomes novo poëtico Opufculo, Mediolanenfe prælum ditavit, cui *Duorum Amantium* titulum indidit. *Octavarum*, ut ajunt, numero, ac metro illud compofuit, obtulitque manu exaratum Duci Ludovico Mariæ, cui à Confiliis erat; *Johannes* autem *Stephanus Vicomercatus* Papienfis Canonicus , mille exemplaribus impreffum vulgavit. Refert hic Liber, confictam à Poëta Hiftoriam *Pauli & Dariæ* , quos ferventiffimo amore fuccenfos, ad verfa femper fortuna fejunctos tenuit ; fola mors eodem conditos fepulcro fociavit . Fabulam exorditur à Cœnobio Monachorum S. Ambrofii , quod Ludovicus Maria Sfortia , veteri diruto , magnificè extruendum juffit , commifsâ celeberrimo Architecto *Bramanti* excelfi Operis curâ . Ibi dum fundamenta jacerentur , repertam fuiffe inquit , Arcam , in qua duo hæc corpora quiefcebant, infculptis exteriùs nominibus , libroque intus laminis plumbeis circumdato , qui infelicis eorundem amoris feriem referebat; fingit verò fe in exefis vetuftate characteribus percipiendis plurimùm laboraffe , ac demum pertinaci diligentia rem affecutum , carmine defcripfiffe . Hæc ille in Poëmatis initio Sfortiæ Principi narrat . Si tamen intimiùs id perpendamus , totus ifte poëticus lufus, in Familiæ Vicecomitum laudem contextus videtur ; fiquidem fuperiorum Principum ab Ottone magno Archiepifcopo fucceffionem , refque ab illis præclarè geftas interferit ; Infignes armis viros, quos inductis in fcenam feftivis fpectaculis interfuiffe tradit , ut ludicra gererent prælia , ex hac ftirpe defumit ; denique qui præcipui Actores funt in hoc tragico cantu , nempe *Paulus*, & *Daria* , Vicecomites dicuntur , fplendidis in utriufque domo affinitatibus enunciatis; adeout facilè opinari poffimus , voluiffe Auctorem jucundo hoc figmento , Ludovici Mecœnatis genio , de illuftri generis fui nobilitate gratulari , blandirique .

Nonnulla ejufdem carmina italica , quæ lucem non viderunt , fervat Bibliotheca Clericorum Regularium S. Barnabæ Mediolani, in codice elegantiffimè fcripto; illius accuratam defcriptionem intulit in fuam Italicæ Poëfeôs hiftoriam laudatus P. Quadrius (o), adeòque ad eam Lectorem remitto . Non diu tamen vitam produxit Gafpar Vicecomes, anno MCCCCIC. tumulo datus .

BALTHASSAR TACCONUS.

Novus hoc anno emerfit Poëta *Balthaffar Tacconus Alexandrinus* , edito Mediolani Poëmate italico, octenis verfibus condito . Argumentum huic Opu-

(o) Ubi fupra .

A fculo præbuere Nuptiæ Auguftæ *Blancæ Mariæ Sfortiæ*, cum *Maximiliano I.* Romanorum Rege , quæ tunc in hac Urbe opulentiffimo apparatu celebratæ fuere . Itaque, ut magnificentiæ Ludovici Patrui perenne monumentum extaret , vulganda typis cenfuit Tacconus hæc carmina , Principi eidem dicata , aggreffus rem omnem , pro ut acta eft , accuratè defcribere. Altiùs tamen cantum fuum exorditur, nempe ab origine inclytæ Vicecomitum Domus, fabulas colligens cunctas , quibus per longam Langobardorum Regum feriem , propagatam eorumdem ftirpem commenti funt imperantium Ducum affentatores : Propiùs autem ad propofitum fuum accedens, miffos è Germania nobiliffimos Proceres numerat, qui Maximiliani nomine , Regiæ Sponfæ digito nuptialem B innecterent annulum; pompam fplendidiffimi currus, quo ad Templum maximum ducta eft Blanca Maria, univerfo nobilium choro latus ftipante ; initas ibidem nuptias , fufceptamque Regni Coronam , Guidone Antonio Arcimboldo Mediolani Archipræfule folemne Sacrum faciente, & Jafone Mayno eloquentiffimè perorante, quo die colitur Sanctus Andreas Apoftolus ; lautiffima convivia , equeftres ante Arcem Jovis bellicos congreffus, nocturnofque lætos ignes paffim fuccenfos ; demum ab hac Urbe difceffionem , die tertio Decembris , commemorat , ut ad Auguftum conjugem properaret . Dotem quoque pactam refert quatuor centum mille florenorum auri , additis aliis centum millibus, quæ regalis fuppellex, gemmarumque pretium expofcebat . Hunc eundem florenorum numerum reliqui etiam Scriptores noftri in C hiftoricis fuis tabulis defcripfere , fed citra verum ; fiquidem emanare in vulgus juffa eft hæc fama , ut auguftis Nuptiis honor conciliaretur , cùm tamen multò minori ære foluta Dos fuerit . Corius Documentum refert ad hunc annum , *Maximiliani* ipfius manu fubfcriptum , in quo expreffa hæc verba leguntur , *ad honorem Nuptiarum* ; ceterùm , nonnifi tercenti mille aurei floreni , fecreta pactione , Doti affignantur .

Nihil aliud hiftoriæ inferviens ex hoc *Tacconi* Poëmate elicimus , nifi memoriam ænei Simulacri Equo infidentis , quod Francifco I. Patri fuo Ludovicus in Ducali Æde fundendum curavit ab infigni artifice Leonardo Vincio; fed an idem fit, quod tumulo impofitum fuperiùs diximus, an alterum in patenti D area Principis domus confpicuum , ignotum prorfus eft ; cùm hæc omnia rapaci bellorum furore direpta evanuerint . Laudes poftmodum Auctor hic fubdit feliciffimi Regni , quo Ludovicus Urbem noftram emporium fcientiarum , atque artium reddiderat , inculto tamen, humilique adeò ftylo, ut tineis relinqui fine injuria poffit . Sanè obfcuri nominis Poëtam fuiffe indicat coævorum filentium , apud quos rara ejufdem occurrit mentio, nifi fortè latinas Mufas minùs iratas fibi perfenferit ; claufit enim hoc Poëma tolerabiliori tetraftico ; eoque in genere laudatum reor à Platino Plato , hifce carminibus :

Jam mihi non poffum non effe Poëta videri
Balthafar, egregium quem tua Mufa vocat.
E *Qui Vates à Vate bonus præftante vocatur ,*
Ille Poëtarum cum grege tutus eat .

Sed nulla fupereft ejufdem lucubratio , è qua metiri hominem valeamus , nec quidquam de illius vita , obituque in vetuftis libris offendi . Lancinus Curtius *Balthaffarem Alexandrinum* , quem non alium , quàm *Tacconum* exiftimo , commendat à facundia , & morum probitate , libro quarto *Epigrammatum* (p); munus autem, quod in Urbe noftra gerebat , indicatur in fronte italici fui Poëmatis , ubi *Cancellarius* infcribitur .

Jo-

(p) Fol. 59.

JOHANNES BIFFIUS.

Celebrior fuit latinus alter Poëta Mediolanensis *Johannes Biffius* Presbyter, cujus nonnulla carmina hoc anno typis nostris edi cœperunt. Inscripsit iisdem hunc titulum: *Parcarum Premantheusis in die natali Illustrissimi Principis Ludovici*. Parcas enim in eo Poëmate inducit, vaticinantes omnia, quæ Ludovicus Sfortia, grandia Patris, Fratrisque exempla sectatus, bello, ac pace præclarissimè postmodum gessit. Libellum item *Epigrammatum* suorum adjecit, nuncupavitque Johanni Galeatio Duci VI. Mediolani; plena est Epistola prævia laudibus ejusdem, ac Patrui Ludovici, quorum ope effectum fuerat, ut hæc Metropolis nihil gloriæ invideret Urbi Romanæ; quo circa eam loqui fingit sequenti disticho:

Roma vetus redeas, certabo Principe, Muris,
Divitiis, populo, dogmate, Marte, fide.

Muros nominat Biffius; inter cetera namque ædificia, quibus splendidam, ornatamque hanc Urbem Ludovicus effecerat, novis etiam mœnibus illam præcinxerat; quocirca in hisce carminibus recentissimum istud beneficium sæpius commemorat; quinimò integrum in hujus excelsi operis laudem Epigramma condit, ita exordiens:

Urbs nova præfulget, Mauro reparata potenti,
Quis neget hæc superis mœnia digna Diis? &c.

Plura alia Opuscula diversis temporibus vulgavit, parvæ tamen molis, eorundem enim novem numero, in unum collecta, atque iterum prælo Mediolanensi commissa anno MDXII. exiguum libellum conficiunt. Alteri ex iis inseruit Carmen, seu Elegiam *Fausti* Poëtæ Foroliviensis: *De duodecim articulis Fidei, & de laudibus Poëtarum, ad Divum Ludovicum Gonzagam Pontificem Mantuanum*. Cur autem hoc Fausti opusculum suis carminibus immiscuerit, rationem ipsemet Biffius reddit, scribens ad Cardinalem Sedunensem Matthæum Schiner, in Germania, & Langobardia Pontificium Legatum; id enim factum ait, quòd eumdem sibi veluti Magistrum proposuisset, ut Musam suam nitidiore cultu exornaret, his verbis: „ Nonnulla fortasse admiratione duceris, quòd etiam aliena ad te mittam. „ Ex hoc singularem meam, in societatem humanam „ fidem colligere potes, qui *Faustum*, nullo fastu, „ sua laude (*non*) defraudarim, qui Romæ Sixti IV. „ Pontificis tempore floruit, & meis carminibus suo „ consilio nonnihil profuit, à quo & argutiam, & „ leporem, & exculta epitheta, versui inserere di„ dici, ut sua Venere non carerent. „ Satius tamen fuisset, si ex aurei Seculi fontibus Poësim suam haurire conatus esset; quamvis enim facilis è Biffii calamo vena fluere videatur, non ea tamen defœcata, sibique constans ubique manat, mixtique cœno nivei quandoque lapilli evolvuntur. Interim non abs re erit alteram *Fausti Poëtæ* lucubrationem indicare, quam adnotatam vidi in Catalogo manuscripto Bibliothecæ Blesensis, de quo superiùs jam disserui, nempe *De Captivitate Ludovici Sfortiæ ad Ludovicum XII. Regem Gallorum*.

Inter hæc Opuscula, mentio, & laus occurrit rei, ad Ecclesiasticam Mediolanensem historiam pertinentis, ac fermè à Scriptoribus nostris omissæ, nempe *Canonicæ*, institutæ à Magno Trivultio ante Aram Beatissimæ Virginis Assumptæ, quæ adhuc superest in vestibulo Basilicæ Sancti Nazarii Mediolani. Insignis ille Gallicorum exercituum ductor, post edita in Castris præclarissima excelsi animi, ac militaris fortitudinis experimenta, pietatis quoque suæ peculiare monumentum posteris relinquendum curavit. Itaque magnifico sumptu Sacellum extruxit, illudque dicavit Augustissimæ Deiparæ in Cœlum Assumptæ; prædia insuper, & annuum censum constituit, ut duodecim Sacerdotes, Canonicorum titulo præditi, quotidiana Sacrificia, & preces in perpetuum Virgini Matri exhiberent. Huic Collegio Archipresbyterum præfecit, primusque hoc munus exercuit, *Franciscus Galassius* Mediolanensis, qui anno MDXII. Festo die Epiphaniæ, felicissimè ad metam deducta Johannis Jacobi Trivultii pia institutione, sacris functionibus initium dedit, atque ad Altare prædictæ Canonicæ ante Decumanam Januam Sancti Nazarii, solemne Sacrum confecit. Inter ceteros Canonicos connumeratus est etiam hujus opusculi Auctor Johannes Biffius, isque rem totam carminibus, eodem anno vulgatis descripsit. Præstat nonnulla ex iis proferre, ut inde palam fiat, pium hoc opus celeriùs incboatum fuisse, quàm ferat Inscriptio marmori insculpta, quæ etiam nunc legitur in fronte ejusdem Sacelli, atque à Carolo Turrio refertur (q) in hæc verba:

Jo. Jacobus Trivultius Marchio Viglevani,
Marescal. Franciæ,
Inter militares labores Religionis observantissimus,
Sacellum hoc Assumptæ Virgini erexit,
& dotavit
MDXVIII. die V. Augusti.

Biffius enim, alter ex iisdem Canonicis, sexennio ante, typis editum præsens opusculum inscripsit memorato *Reverendo in Christo Patri Domino Francisco Galassio, Archipresbytero prædictæ Canonicæ, institutæ ab Illustrissimo D. D. Johanne Jacobo Magno Trivultio, Principe clarissimo, & regii exercitus Gallorum ductore solertissimo*. Post Epistolam verò nuncupatoriam Epigramma subjungit, in quo virtutem hujus Præfecti Collegio suo egregiè commendans, hæc habet:

Te duce magnanimi præfulgens dextra Triulti
Immortale decus Relligionis habet.
Nunc & Apostolicum numerum per secula fecit,
Tradidit & largas, nobile munus, opes.
Prædia lata tulit nobis cantantibus, & te
Prudentem tanto prætulit officio &c.

Alterum inde gratulatorium Epigramma ad Cives Mediolanenses dirigit, ob divina Officia persolvi cœpta, & celebratum solemni cantu Missæ sacrum ante Aram illam Assumptæ Virginis, recurrente annua Epiphaniæ celebritate, ita scribens:

Certa salus patriæ, nullo concussa tumultu,
O Mediolanum Dux Iacobus adest,
Sæpe suis qui te securum præstitit armis,
Solerti & Venetos vicit ab arte duces,
Qui res, qui postquam tutissima corpora fecit,
Fida salus animæ, fida tutela patet;
Namque ad Nazari, Collegia Sancta dicavit,
Presbyteros numero legit Apostolico;
Qui cantent horas, gratissima dona Tonanti,
Quotidie & celebrent, & pia thura ferant &c.

Fortasse autem ejectis eodem anno MDXII. ex hac Metropoli Gallis, & restituto à Germanis copiis

(q) Ritratto di Milano pag. 25.

A piis in Mediolanensi Ducum Sede Maximiliano Sfortia, interruptum jacuit recens id Institutum, donec Gallis iterum nostra Urbe potitis sub Francisco I. Francorum Rege, auspicatior dies implendo Trivultii religioso mandato eluceret, nobiliùsque Sacello exornato, novam veluti faciem incœptum jamdiu pium hoc Opus acciperet, ac firmaretur, anno MDXVIII, ut docet Inscriptio. Non viguit tamen idem Canonicorum numerus; fortasse namque imminutâ, ob bellicas direptiones, prædiorum Dote, ad octo tantùm redactum fuit Trivultii Collegium, ut tradit memoratus Turrius, primævæ institutionis omnino ignarus. Quandiu illud perduraverit, ignoramus; desiisse jam sub initium Seculi XVII. certum est; Cardinalis namque Federicus Borromæus, Mediolani Archiepiscopus, vacuum superius domicilium, consentiente Familia Trivultia,
B Juvenibus tradidit, qui statis diebus (etiam præsenti ævo) ad eandem conveniunt, & *secretò*, ut ajunt, *regimine*, sub disciplina Rectorum Doctrinæ Christianæ, longè ab ocio, vulgique licentia detinentur, piis primùm exercitationibus, ac colloquiis, dein honestis etiam ludis horas, quæ à studiis vacant, transigentes.

Nunc aliqua de *Bissio* ipso sunt referenda. Ortum duxit in Oppido Mezago Agri Mediolanensis, è Patre Philippo, & Matre de Capitaneis; studiorum palestram iniit adolescens in hac Metropoli, variosque audivit Magistros, quos ipse enumerat in Epistola ad Barchinonensem Episcopum *Gundisalvum de Heredia*; Græcas quoque literas didicit, sed præcipuè Latinas Musas coluit, Epigrammata, Elegias, Poëmata passim facili calamo fundens, quorum
C singillatim catalogum texere molestum Lectoribus foret; cùm brevi hac via gratiam sibi ac laudem à magnis Principibus, doctisque viris aucuparetur. Mediocri semper fortuna usus est, multa quidem, sed tenuis census Sacerdotia consecutus, eaque ipsemet sparsim recenset in Opusculis suis, describens quoque itinera Florentiam, Viterbium, Romam, & res à se gestas in literariis ingenii sui exercitationibus, tanta sedulitate, ut gloriolæ captandæ admodum cupidus fuisse possit videri. Id sanè compertum facit accurata solicitudo, qua epistolas Principum, Præsulumque in Scriniis apud se, veluti gemmas, servatas testatur; & qua Titulos etiam ac laudes, tum in extima earundem fronte, tum intus extantes, quibus ipsius nomen decorabatur, verbatim recitans,
D atque Amicis obtrudens, typis vulgabat. Nativitatis quidem annum reperi, nempe MCCCCLXXXIII., mortis tempus ignotum est mihi.

Post hactenus enunciatas, tot in Urbe nostra editas in lucem, Poëtarum lucubrationes, proferre lubet opus, soluta quoque oratione confectum, nempe *Dialogum cognomento Lucidarium*; ita enim inscribitur. Quis illud condiderit, in obscuro est, cùm Auctor ipse consultò nomen suum tenebris involvendum statuerit; hæc namque in Prologo scribit: „ Nomen autem meum volui silentio contegi, ne quis „ invidiâ tabescens juberet utile opus contemnendo „ negligi. „ In Catalogis Bibliothecarum *Bernardino Scarliono* Presbytero adscribitur, sed is nonnisi hujus libri editor fuit, errorique causam dedit Epistola
E *Pantaleonis Cusani*, quæ in fronte legitur, his verbis concepta: „ Dialogum tuum cognomento Lucidarium, quem superioribus diebus ad me dedisti „ tribus lucubrationibus, pro viribus tibi reddidi „ castigatum, optime Bernardine, &c. „ Sed ridiculum planè foret, si Prologus, qui statim sequitur, silentium profiteretur, nomen autem Auctoris frons ipsa ostentaret. Quatuor insignes Viri, duo ex Ordine Prædicatorum, alter ex Familia Seraphica, & memoratus Pantaleo Cusanus Canonicus Lateranensis in Casoreti Cœnobio, insudavere huic libro emendando, ut dignùs prodiret; id enim ex sequenti Epigrammate ad calcem impresso intelligimus.

Vade age terse Liber doctos visure Penates,
Quatuor excussum, quem poliere viri.
Primus in excelsa, qui Relligione Minorum
Franciscus *Sacri Dogmatis alta sapit.*
Calaguritani sectans Arcangelus *ora,*
Doctrina, ingenio, laudibus egregiis:
Atque eodem Thomas *fervescens numine clarus,*
Hoc sydus Terris Patria nostra dedit.
Pantaleoque *vigens, censura maximus acri,*
Horum judicium livida turba feret.
Felices animæ, quæ talia scripta revolvent,
Queis Cœli & Terræ condita quæque patent.
Hanc dedit in lucem gemmam probitate celebris
Bernardus, *grates candide Lector age.*

Cùm in hisce carminibus peculiari laude efferatur *Thomas*, veluti *Patriæ nostræ Sydus*, non alium eum fuisse crediderim, quàm *Thomam de Mediolano*, Domus S. Mariæ Gratiarum Alumnum, quem circa hæc tempora politiori literatura, ac mathematicis disciplinis optimè excultum, celebre sibi nomen fecisse testatur Quetif in Bibliotheca Scriptorum sui Ordinis (r). Ceterùm labor iste tot præstantium Virorum, in adornando ad lucem hoc opere, parvæ quidem molis, sed pinguis succi, illius pretium satis superque deprædicat. Siquidem, ut ajebat in prædicta Epistola ad Scarlionum Cusanus „ etsi quid„ quid de Trinitate, quidquid de Sex dierum crea„ tione, de Luciferi casu, primique parentis piacu„ lo, de Incarnatione Verbi, deque aliis dici potest „ Sacramentis, Divus Augustinus, noster Ambro„ sius, reliquique Doctores, dignissimis, luculen„ tissimisque voluminibus diligentissimè enucleaverint, „ atque in lucem produxerint, hic tamen vir egre„ gius, atque doctissimus, hæc omnia brevi, facili„ que & eleganti stylo complexus est, ut non solùm „ à Viris sapientibus, verùm etiam à pueris in ludo „ literario certantibus, facillimè possit intelligi „ Porrò, cùm opus istud ita dispositum fuerit, ut per interrogationem, à Magistro Discipulus erudiretur, præludium quoddam dici potest aurei illius libelli de *Doctrina Christiana*, quem postea, ad captum puerorum tam ingeniosè Italicâ linguâ elaboravit, memoriæ clarissimæ, Cardinalis Bellarminus, adeòque non modica Urbis nostræ laus est, quòd hìc primùm, Latino sermone, rei tam proficuæ exemplar excogitatum, atque editum fuerit.

Memorandus esset *Isocrates*, hoc anno elegantissimis græcis typis Mediolani impressus, cujus pergamenum exemplar Bibliotheca Ambrosiana custodit; id enim ad gloriam hujus Metropolis plurimùm confert, cùm inde manifestum fiat, nulli alteri Civitati quàm nostræ, ortum suum, ac venustatem debere græcam Typographiam, quemadmodum in Prolegomenis innuebam. Verùm deficiente eruditionis materie, quæ ad historiam pertineat, præterire illum fas est; destitutus namque Præfatione, ac Patrono, cui præclara hæc Editio nuncupari merebatur, vix nomen in calce profert *Demetrii Calchondylæ*, cujus labore, ac industria emendatus prodiit in lucem. Is tamen solus ornamentum omne ac pretium codici facit, cùm notum omnibus sit, qua in Græcis literis præstantia polleret Vir ille in Græcia natus, æternâque apud nos memoriâ dignus, ob præstitam non tam gymnasiis, quàm prælis constantem usque ad obitum operam, ut omni cultu expolitum idioma illud in Urbe hac nostra floreret. Plura Isocratis opera in Græcis Ambrosianæ Bibliothecæ manuscriptis servantur, nempe *Orationes*, *& Epistolæ*; *ad Di-*

(r) Tom. II. fol. 24.

Dicoclem, de Regno: Oratio Parænetica ad Demonicum: Encomium Helenæ, & Busiridis, quibus addi possunt *Notæ & Scholia in Isocratem*, Anonymo Auctore.

Aderat quoque in Ambrosiana Bibliotheca exemplar *Vitarum Plutarchi* græcis characteribus impressi hoc anno Mediolani; illud enim adnotatum legimus in Indice nostro manuscripto Codicum Græcorum, A qui typis vulgati in publicam studiorum utilitatem ibidem servantur. Verùm in præsentia desideratur, fortasse aut furto sublatum (neque enim iniquo hoc exemplo caremus), aut negligentiâ alicujus Bibliophori extra ordinem malè collocatum, nec amplius, nisi fortuitò, in tam opulenta librorum suppellectile aliquando inveniendum.

ANNO MCCCCXCIV.

QUamvis exigui numero fuerint hoc anno Scriptores, qui nova messe Typographicum censum augerent, rei tamen literariæ inopiâ minimè laboramus. Gaspar Vicecomes, Eques Mediolanensis non minus stirpe, quàm ingenio clarus, quemadmodum superiore anno enarravimus, Petrarchæ carmina diligentissimè castigata ad codices genuinos, typis in hac Urbe committens, amplam de insigni eo viro differendi materiem suppeditavit. Antequam tamen id aggrediamur, operæ pretium est ad eos, qui proprio marte aliquid condidere, sermonem convertere.

PETRUS LAZARONUS.

Primus se se offert *Petrus Lazaronus*, non incelebris illorum temporum Scriptor, cujus heroicum Poëma præsenti anno in vulgus emissum, illustrius eidem peperit nomen. Hic æmulatus reliquos suæ ætatis Poëtas, atque Oratores, quorum festivis plausibus celebratæ fuerant nuptiæ, initæ à Blanca Maria Sfortia cum Maximiliano Romanorum Rege, desiderari non passus est calami sui solertiam, ut perennis earundem memoria posteritati commendaretur. Itaque, regium omnem apparatum carmine descripsit, publicæque Coronationis pompam retulit, inde occasionem capiens, singillatim enumerandi amplissimas omnes virtutes excelsæ hujus Virginis, quarum splendore, nobilior altera, & pretiosior auro gemmisque, animo intexebatur corona; demum quæcumque acta sunt in recessu ab hac Urbe regiæ nuptæ, ad Principem Sponsum deducendæ, historicè enarravit, laudes ubique intermiscens Sfortianæ familiæ, præsertim verò Ludovici Mariæ, qui tunc imperii nostri clavum tenebat. Dicavit hoc opus ipsi Cæsari Maximiliano; attamen, quod mireris, nihil de Augusti conjugis stirpe, rebusque ab eodem egregiè gestis (ut in hisce Epitalamiis mos est), ne supremis quidem labiis delibavit, excusationem prætendens, ampla ea esse adeò ut, absque injuria, brevi limite coarctari non possent. Quamobrem, quæ ad Cæsarem spectabant, se alio tempore celebraturum spopondit in Epistola nuncupatoria, & in exordio Poëmatis, hæc inquiens:

Veniâ me feceris ipse
Dignum, si tacitis cantavero carmina factis,
Quæ virtute tua conflasti Maximus Heros.
Non caperet præsens florentia facta libellus,
Marte sub indomito, quæ tu pugnator ad arma
Collustrare manu potuisti, & pectore firmo.
Tempestate alia, membrana divite scribam,
Laude sub insigni, quæ feceris unus, ad unguem.

An verò conceptum solverit votum, ignotum mihi est; cùm non alia Petri Lazaroni carmina typis edita offenderim, quàm duodecim Epigrammata, seu Epitaphia ab ipso condita, in obitu *Illustrissimæ ac pudicissimæ Beatricis, olim Consortis Illustrissimi, atque invictissimi Ducis Mediolani Ludovici M. Sfortiæ*, anno MCCCCXCVII.

Alterum quidem poëticum opus hujus Auctoris occurrit, sed multò antea confectum; siquidem, ut ex præfixa fronti Epistola conjici potest, circa annum MCCCCLXXVIII. elaboratum videtur. Obtulit illud mihi, eleganti manu in pergamena descriptum, Bibliotheca, manuscriptis codicibus dives, *Domus professæ Sancti Fidelis Societatis Jesu* in hac Urbe, cùmque adhuc ineditum sit, paucisque exploratum, immorari in eodem referendo aliquantulum placet. Continet hic liber res gestas trium Mediolani Ducum, Philippi Mariæ Vicecomitis, Francisci I. Sfortiæ, & Galeatii Mariæ, quas carmine heroico enarratas proponere Auctor contendebat Johanni Galeatio Sexto Duci, tenellam adhuc ætatem agenti, ad incitamentum, atque æmulationem virtutis; proinde verò eidem illum dicans hæc scribit:

„ Illustrissimo Duci Johanni Galeacio Mediolani Sexto,
„ Petrus Lazaronus, S. P. D.

„ Cogitanti mihi, Illustrissime Princeps, quo „ munere gratiori majestatem tuam donare possem, „ succurrebat illud ante omnia, ut aliquid ex clarissimis rebus ederem, quas olim superiores Duces, unde genus ducis, cum perenni laude gesserunt, quibus mentem tuam, etsi satis sponte sua incitatam esse considerem, attamen multò magis „ incitatiorem redderem; quanquam præstantissimum „ Doctorem habeas, qualis ille tuus omni honore „ & laude prosequendus *Bartholomæus Petronius*, „ quem meritò fortuna felix Excellentiæ tuæ Doctorem adjunxit; nam eum non minùs literis Græcis, „ quàm Latinis florentem novi. Præterea omnibus „ naturæ muneribus ita præditus est, ut natura intenta visa sit ad formandum hominem integrum. „ Non enim rerum externarum munere à nobis donari poteras, quum earum facultas non se nobis „ suppeditet, nec non quum tu illarum non solùm „ ditissimus hæres, verùm etiam liberalissimus donator existas. Ex fructibus, quos agellus noster edidit, percipere digneris, quibus si te delectari sensero, omnem industriam & laborem intendam, „ quo ager cultior solitò reddatur, ut gustui tuo fructus sapidiores existant. Existimavi, majestatem „ tuam nullo tam illustri, tamque excellenti exemplo moneri posse, quàm Illustrissimorum Ducum, „ Ducum Philippi Tertii, Francisci Quarti, & Galeacii Mariæ Quinti, clarissimi genitoris tui, & eo „ libentiùs memoranda eorum gesta placuit illustrare, „ quia adhuc multi clari & insignes viri superstites „ sunt, qui tantarum rerum optimi testes fuere, ex „ ore quorum majorem partem eorum, quæ scripsi, „ justè collegi. Hunc enim libellum in quatuor partes divisi, & eum clarissimo nomini tuo meritò „ dedicavi. Velim intelligat Excellentia tua, se habere Petrum Lazaronum obsequutorem fidissimum, „ cui nihil gratius, nihil verò majus accidere posset, quàm ea congredi, quæ Illustrissimæ Amplitudini tuæ gratissima forent; nam, quantum in „ me fuit, enixus sum facilitati inhærere, quo stilus „ con-

„ congruitatem tenellæ ætatis tuæ aucuparetur; qua-
„ propter fortè notabor ab his, qui altiori ſtilo gau-
„ debunt, & quod deliberatæ mentis fuit, imperitiæ
„ fortaſſis adſcribent. Sed malui opinionem noſtram
„ ſequi, quàm eorum judicia timere. Sic igitur ac-
„ cipias velim, Clariſſime Princeps, hoc munuſcu-
„ lum, ut tibi calcar ad æmulationem tuorum Ma-
„ jorum datum exiſtimes, & Lazaronam Familiam,
„ Imperio tuo fidiſſimam, ad felicitatem erigas.

In hac Epiſtola memoratur *Bartholomæus Petronius*, pueri Ducis Præceptor, à *Lazarono* laudatus. Fuit is patriâ Cremonenſis, Poëſi, & Oratoria facultate clariſſimus, eumque inter celeberrimos Viros, qui Mediolani tunc temporis verſabantur, enumeratum vidimus à Johanne Biffio ad annum MCCCCLXXXII. Franciſcus Ariſius, in Cremonæ ſuæ Literatæ Indice, ejuſdem ætati aſſignat annum MCCCCLXVI. Ubi verò de ipſo agit (a), acceptum adeò fuiſſe ait Franciſco Sfortiæ, ut ejuſdem diſciplinæ cariora familiæ ſuæ pignora, filios nempe, Philippum Mariam, Ludovicum, Aſcanium, Octavianum, Hippolytam, & Eliſabet, humanioribus literis imbuenda commiſerit. Perſeveraſſe illum in aula horum Principum nobili eo munere donatum, erudiendi nempe liberalibus diſciplinis ſuccedentes Sfortianæ Domus Filios, Epiſtolæ allatæ teſtimonium abundè docet. Specimen elegantis carminis, in patriæ ſuæ laudem à Petronio editi, Lector inveniet apud laudatum Ariſium, rerum antiquarum diligentiſſimum vindicem, mihique, ut ſæpius profeſſus ſum, amicitiâ conjunctiſſimum, ſed amaræ in præſentia memoriæ, cùm triſte mortis nuncium recentiſſimè acceperim.

Nunc de Codice ipſo eſt differendum, qui minio auroque conſperſus, elegantique charactere deſcriptus, ſpeciem refert primi exemplaris, oblati Sexto Duci Johanni Galeatio, cui carmina dicabantur. Exordium his verbis concipitur:

Magnanimi Reges, qui præſunt Urbibus amplis,
Qui populos in pace regunt, Clariſſime Princeps,
Magna parant, magniſque juvat conſiſtere rebus.
Æthere quæ terras, quæ ignes ſecrevit ab undis,
Ordine cœleſti, ſummi Sapientia Regis,
Hæc eadem terris, & juſſit in Orbe reponi
Laude Duces ſummos; Fraudis diſcrimina vaſtæ,
Qui premerent jure, & violentos ſtringere poſſent &c.

Aggreditur ſubinde narrare ſingillatim per capita, quàm fortiter ſe geſſerit Philippus Maria Vicecomes, adhuc prima lanugine tectus, in bello contra Helvetios, ac poſtmodum adultus contra Sigiſmundum Imperatorem; qua felicitate imperium ſuum amplificaverit, fracto Pandulfo Malateſta, & recuperatis Bergomo, ac Brixia; quo pietatis ſtudio incenſus Romanæ Eccleſiæ jura defenderit, Carolo Malateſta in Martinum V. Summum Pontificem arma movente, non tam caſtris ſpoliato, ſed etiam in vincula conjecto; qua demum liberali magnificentia captos Reges Aragoniæ, & Navarræ, non libertate tantùm, ſed pretioſis etiam donatos muneribus, ad proprias regias Ædes remiſerit. Eodem ordine Franciſci Primi, ac Galeatii Mariæ Sfortiæ præclarè acta deſcribit; poſtremò verò fauſta omnia Johanni Galeatio pollicetur, enumerans ſingulos Proceres, prudentiâ, doctrinâ, & fide inſignes, quos ejuſdem nobili educationi Ludovicus Patruus aſſignaverat. Deſiderari in hoc Poëmate nobilioris ſtyli venuſtatem nemo, cui legendum objiciatur, non dicet; minimè tamen ſpernendum eſt, cùm ſe hiſtorici potiùs, quàm Poëtæ partes egiſſe Auctor ipſe profiteatur. Id memorare hoc loco opus eſt (eodem Lazarono monente), improbum eum laborem, in pangendo præſenti Poëmate, ab ipſo fuiſſe ſuſceptum, ut nempe univerſa hæc carmina à Dactylo inciperent; ita enim (ſibi ipſi blandiens) arbitrabatur, nobiliorem, *altioremque ſonum* verſibus inſpirari: Verùm, an peculiari laude digna ſit ſuperſtitioſa hæc diligentia, facilè is decernet, qui non à numero ſyllabarum, ſed ab elegantia, & gravitate ſermonis, petendum eſſe carminum decus didicerit, neque id præſcriptum viderit aut præceptis, aut exemplis inſignium veterum Poëtarum.

Publici Oratoriæ artis in Ticinenſi gymnaſio Inſtitutoris partes egiſſe *Lazaronum*, ex ejuſdem editis libris patet; hoc autem munere decoratum fuiſſe à Ludovico Maria Sfortia labente Seculo illo, inde colligo, quòd ſe Lectoris publici titulo inſcripſerit tunc ſolùm, cùm Epitaphia mortuæ excelſæ ejuſdem Conjugis Beatricis vulgavit; antea enim, manuſcripto Poëmate, proximè relatum, Johanni Galeatio dicans, nonniſi nudum nomen Epiſtolæ appoſuit. *Lancinum Curtium* invenio, ſolicitis precibus *Lazaronum* incitantem, ut libellos ſuos edat in lucem; Epigramma namque ad ipſum dirigit (b), in hæc carmina deſinens:

Profer opus docto de pectore, conſule chartis,
Incipiat curæ præmia ferre vagæ,
Quod nec Cecropiæ turres, nec lima retundat,
Profer opus: cineri nomen inane venit.

Quid tamen prælo ſubdiderit, præter enunciatas poëticas lucubrationes, inexploratum adhuc mihi eſt. Adnotatum quidem reperi in Indice Bibliothecæ Franciſci I. Regis Galliarum, de quo ſæpius memini, *Poëma latinum in pergamena, miſſum ad Carolum VIII. Galliæ Regem à Petro Lazarono Poëta*, ſed qua in re verſaretur, pagina illa ſilet. In altero pariter Catalogo librorum venalium impreſſo Venetiis, anno MDCCXLII. enumeratos vidi, inter manuſcriptos codices, *Lazaroni* (*Petri*) *Carminum*, *libros quatuor*. Literariam hanc mercem, pretio erogato redimendam, per Epiſtolas curavi, ut inde uberior Viri hujus, diuturno tempore in Urbe noſtra verſati, notitia eliceretur; ſed irritus cecidit conatus, cùm diſtrahi ſeorſim manuſcriptos libros, eorundem Dominus minimè pateretur.

Remanet inquirendum, quæ patria Lazarono contigerit; neque dubio locus eſt, cùm ſe *Brixianum* ipſemet appellet; originem tamen familia ejuſdem traxit, non à *Brixia* Urbe, ſed à *Valle Tellina*; in calce enim memorati codicis manuſcripti, quem obtulit Johanni Galeatio, hæc illum alloquens canit:

Stirps memori tanto geſtetur pectore Princeps,
Quam tibi Lazarona *domus devota reponit,*
Quærere ſi tentes, unde innaſcatur origo;
Nam generis veteres, & primos edidit ortus
Imperio ſubmiſſa tuo, & ſervire parata
Vallibus ex magnis Vallis Tellina *vocata.*
Hæc domus innumeros homines, & digna petentes
Oppida permulta, & per magnas ſparſerat Urbes &c.

FRANCISCUS PHILELPHUS.

Plura de egregio hoc Viro in Hiſtoriæ hujus ſerie conſcripſimus, ſed nondum eſt finis. Franciſcus Philelphus fœcundiſſimi ingenii ſui, in Græcis Latiniſque literis, vim ac præſtantiam, pluribus ætate ſua editis libris, jam comprobaverat; tentanda illi erat Italica Poëſis, in qua nullum hactenus publicum ſpecimen dederat, integro aliquo elaborato, vulgatoque volumine. Id tandem aggreſſus eſt anno MCCCCXLV. vitam S. Johannis Baptiſtæ italicis iis expo-

(a) Fol. 299.

(b) Lib. I. fol. 15.

exponens Carminibus, quæ nunc *Terzetti* appellamus. Opus hoc dicavit Philippo Mariæ Vicecomiti Mediolanensium Duci, cujus nutu à se illud incœptum, atque absolutum, in præfatione testatur. Quadraginta octo Cantibus vita hæc absolvitur, nec indigna est quæ legatur, si vitium linguæ demas, in nostra præsertim Urbe tunc plurimùm depravatæ. Crescimbenius in Commentariis suis de Italica Poësi, hujus libri non meminit; Philelphum tamen inter italicos Poëtas, illo ævo florentes cum laude recenset (c); quin imò in tertio Volumine (d) specimen ejusdem Carminum profert, nempe Cantionem, qua Ducis Philippi Mariæ egregias virtutes laudabat, faustumque imperium à summo Deo ipsi adprecabatur. Altera anno MCCCCXLVI. à Philelpho confecta, in qua preces ad Deiparam is dirigebat, ut Principem illum cumulatiore semper gratia, & patrocinio foveret, ab Editore hujus vitæ imprimi jussa est ad calcem ejusdem. Ceterùm, quod mihi in hoc perlegendo libro risum movit, id est, voluisse Philelphum, etiam sacrum hoc argumentum impotentis iræ suæ felle conspergere. Notum est, quàm amarum contra Poggium Florentinum ille stomachum gereret; Itaque, ut eundem in hanc scœnam, licèt per machinas, traheret, dum lascivos mores Filiæ Herodiadis describit, hos versus inserit, quibus fortasse carpit editas ab ipso Facœtias:

In lei ogni lascivia si discola,
Non dicea oration, ne fuso, o roccha
In man prendea, ma dat' era a la gola;
Nè in cosa honesta aprìa già mai la bocca,
Ma sol con boffonìe, com' fà hor Poggio,
In fatti osceni il suo parlar discroccha.

Ineditus jacuit labor iste Philelphi usque ad annum MCCCCXCIV., quo Petrus Justinus Philelphus, ex Fratris filia nepos memorati Francisci, studio & impensa sua, ut jam suo loco innuimus, Mediolanensibus typis, in lucem eduxit.

SAMUEL CASSINAS.

Samuel Cassinensis, seu *de Cassinis*, Ordini Fratrum Minorum de Observantia nomen dedit, & in Cœnobio S. Angeli prope Mœnia Urbis Mediolanensis, religiosam vitam ducens, Philosophicis præsertim in studiis adeò profecit, ut in Gallias missus, ibidem Philosophiam docuerit. Testatur hoc ipsemet Samuel in Procemio *Isagogici* sui Operis, quod hoc anno Mediolani editum, atque ab Auctore inscriptum fuit Stephano Fratris sui filio, artium & medicinæ Professori. Continet hic liber Logicæ præcepta, ex Aristotelis, & Scoti libris desumpta, sed nova & tam facili methodo per Dialogum explanata, ut intra semestre quilibet Discipulus instrui ad magisterium posset, quemadmodum ibidem Samuel pollicebatur his verbis: „ Si quispiam benevolus ad hoc „ opus accesserit, maximè Magistro duce aliquo viro „ docto, poterit intra menses sex adeò doctus, & „ in Logicalibus elimatus evadere, ut in quovis egre„ gio gymnasio, haud rubore perfusus, vel risu di„ gnus, disputet, legat, appareat, ut tu quoque „ ex parte, cùm audires in Gallia expertus es. „ Sanè, *Franciscus Ruerus* Sacerdos, qui in Urbe nostra primò imprimendum curavit hunc librum, in Epistola missa ad *Peritissimum artium & medicinæ Doctorem, Dominum Magistrum Gabrielem Pirovanum, Medicum Ducalem celeberrimum*, hæc scripsit: „ Tradidit (Samuel de Cassinis) artificiosissimè quid„ quid in Logica inveniri fortè potest, atque adeò, „ ut quisquis diligenter introspexerit, quod ordina„ tissimè compegit, erit intra paucissimos menses,

(c) Vol. II. par. II. pag. 148.

A „ ne dixerim annos, edoctus in his, quæ Scotus sen„ tit, & Philosophus exequitur. Hæc dixerim, non „ desiderii passione permotus, sed experientia teste „ conscientiaque mea, qui aliquem è suis discipulis „ novi, quem cùm paulò ante putasses elinguem, & „ Literarum penitus expertem, nunc Philosophum „ judicare possis, ac penè Theologum. „ Transcribere ista opus fuit, ut manifestum fieret, quantâ studentium gratiâ, atque anxietate percipiendi celeris fructus, excipi tunc debuerit liber iste, quem in Gallia incœptum, Mediolani Samuel perfecit, ut idem *Ruerus* testatur.

Præter memoratum Isagogicum librum, alterum hoc ipso anno Mediolanensibus typis edidit *De immortalitate animæ*, dicavitque Ludovico Mariæ Sfortiæ, omnium tunc Literatorum præsentissimo Mecœnati.
B Quid illum impulerit ad brevem hunc tractatum edendum, neque in Epistola nuncupatoria, neque in decursu quæstionis innuitur; in id certè vim omnem ingenii contulit, *ut animam rationalem immortalem esse, rationibus naturalibus demonstrantibus apertissimè*, propugnaret. Peculiari mentione dignum censuit hoc opus Lucas Wadingus in Annalibus ad annum MCCCCXCVIII., docti hujus Viri memoriam cum laude recensens.

Extat in Ambrosiana Bibliotheca aliud opusculum, typis excusum anno MDV., sed sine loco ac Typographo, cum hoc titulo: *Quæstio Lamiarum Fratris Samuelis de Cassinis Ord. Minorum Ob. regularis*. In eo, validis omnibus productis argumentis, sententiam illam propugnat, *quòd Diabolus non possit*
C *deferre homines de loco ad locum, causâ alicujus Maleficii perpetrandi*, sed illudat, fallatque Lamias profanis insomniis. De his nonnulla attigimus ad annum MCCCCXC.

Poëtica quoque laude non caruit, cujus experimentum aliquod extat impressum ante italicos Rhythmos Bernardini de Bustis, quos in Deiparæ Virginis commendationem composuit, sub hoc titulo, *Corona della Beatissima Vergine Maria*. Samuel namque de Cassinis Auctor fuit Bernardino, ut ad eosdem pangendos pium calamum admoveret, brevem Elegiam ad ipsum mittens, quæ incipit:

Bella canant alii, temerataque mœnia Trojæ,
Et tua Romanum gesta, Quirine, decus,
D *Riteque ventosis referant Capitolia Musæ,*
Nec taceas Grajos dulcis Homere tuos;
Atque hunc occiduum modulato carmine mundum
Rimetur Thales, Esiodusque simul.
Denique Cœlorum motus Ptolomæus, & Orbes
Instruat Euclides, quæ numeravit item.
Nunc repetenda tibi major via laudis, & altus
Orbis honos, Virgo sæpe canenda venit &c.
Sume Lyram, natura modum mutavit, & ultro
Ad tua se fundit carmina, sume Lyram &c.

E Majoris molis ac studii Literarium opus aggressus est *Samuel*, *Commentaria* nempe *sub triplici modo expositionis in octo libros* Physicorum Aristotelis. Laborem hunc suum dicavit Almæ Universitati Parisiensi, cujus ipse *Alumnus* fuerat, quemadmodum profitetur in Epistola nuncupatoria, quæ plena est laudibus inclyti illius Sapientissimi Consessus, adeòque recudi in calce meretur, licèt confinia, quibus hanc historiam circumseptam volui, prætergrediatur. Siquidem liber iste impressus fuit *in nobili & egregio Oppido Cunei in Pedemontium, opera & diligentia Simonis Bevilaqua, anno Domini Millesimo quingentesimo & decimo, Pontifice Maximo Julio secundo, & Mundo multis cladibus, & tribulationibus laboran-*

(d) Pag. 172.

bor mte. Exemplar ejufdem fervatur in Ambrofiana Bibliotheca, complectens etiam in fine Ifagogicum librum, de quo fuperiùs meminimus. Ex altera Epiftola, fronti præfixa, fufpicari poffumus, Ligurem ipfum natione fuiffe; illam enim infcripfit his verbis: *Confratribus fuis de Ordine Minorum Frater Samuel ejufdem Ordinis, & Provinciæ Januæ, falutem plurimam dicit*. Sanè Auguftinus Oldoinus *Samuelem Cafcinum*, feu *Caffinum*, inter Ligufticos Scriptores enumerat, fed brevi Elogio fe expedit, nec omnes Literarios fœtus præclari hujus Auctoris enunciat, quos hìc fubjungere è tenebris erutos, decorum ipfi Samueli, atque Ordini Minorum futurum non dubito.

Edidit Samuel Papiæ anno MDVI. typis Magiftri Bernardini de Garaldi, proficuum Opufculum, cum hac Infcriptione: *Ars evadendi omne Sophifticum*, in quo modum præfcribit detegendi fallacias, ac folvendi, ut ipfe ait, infolubilia, idque in Ambrofiana cuftoditur.

Alterum Modoëtiæ legi in Capuccinorum Cœnobio, quod *Argumentationes* continet *in Magiftri Stephani Burlifer Doctoris Parifienfis, ex Ordine Minorum, formalitates*. Eas per Dialogum Samuel confcripfit, interloquentes inducens in Pomœrio prope Urbis Mediolanenfis mœnia, Hieronymum Landrianum Humiliatorum Generalem Præpofitum, & Stephanum Nottium ejufdem Ordinis Theologum, de quo aliqua fuperiùs differui. In fine profert judicium celeberrimi Theologi Gometii, Ordinis Minorum, qui Papiæ degens, perlectis attentè hifce omnibus eruditis concertationibus, cenfuit eas minimè relinquendas effe fub modio, atque hortatus enixè fuit Samuelem, ut eas in lucem educeret, quemadmodum etiam peractum eft, impreffo Mediolani per Uldericum Scinzenzeler hoc libro anno MCCCCXCVI., non tam approbante, fed etiam fummis laudibus opus iftud commendante, Fratre Hieronymo Torniello Novarienfi, Miniftri Generalis Ordinis Minorum Vicario, quem Samuel vocat *Literis eminentem*.

Demum ibidem quoque inveni *Samuelis Caffinenfis Invectivam in Prophetiam Fratris Hieronymi*, quæ hoc titulo infcribitur: *De modo difcernendi falfum Prophetam à vero Propheta*. Impreffa hæc fuit Mediolani anno MCCCCXCVII., abfque Typographi nomine, fed venuftas characteris *Minutiani* prælum non obfcurè defignat. Præcedit Epiftola ejufdem Samuelis ad Fratrem Hieronymum, in qua teftatur fe, cùm perpenderet libellum Revelationis, ab illo in vulgum fparfæ, non potuiffe non excandefcere, atque iræ fanctæ fervore fuccendi; etfi enim manifefti erroris coargui nequiret, intus tamen noxium latebat delirium, quo facilè Simplicium mentes fubverterentur. Itaque minutim illam difcutit, Auctorem ubique fallaciæ damnans, ac penè in ridiculam circumforanei Blateronis fpeciem depingens. Quis effet hic *Frater Hieronymus*, liber ifte non indicat; cùm tamen Capite nono Florentina Civitas enuncietur, pro qua ille Prophetam agens rogabat, ut *divitiis, & dilatatione imperii, ad diffundenda gratiarum Dei munera in ceteros populos, abundaret*, videtur innui celeber *Savonarola*, miferrimè in crucem actus, ac publicè ibidem flammis abfumptus. Sanè Venetiis excufa fuit, ea ætate, *Vifio revelata divinitus, quòd Mundus debeat reformari per Carolum VIII. Regem Francorum Chriftianiffimum*. Hanc à pluribus Auctoribus tributam fuiffe *Savonarolæ*, qui dicto Regi multa ex Dei parte fcripfit, fatentur Eccart, & Quetif in Bibliotheca Ordinis Prædicatorum (e). Extat in Ambrofianæ noftræ fcriniis *Compendium Revelationum inutilis fervi Jefu Chrifti, Fratris Hieronymi de Ferraria Ordinis Prædicatorum*, quod à fe confcriptum, & gravibus de caufis vulgatum, ipfemet fub initium teftatur; Impreffum autem Florentiæ fuit à Ser Francifco Bonacurfio, anno Salutis MCCCCXCV. V. Nonas menfis Octobris, triennio antequam in ea Urbe extremo fupplicio afficeretur. In eo integra legitur *Revelatio*, feu *Vifio*, in quam Samuel Caffinenfis acerrimè invehitur, ut mihi conferenti compertum fuit; adeòque non ampliùs dubio locus relinquitur, in Hieronymum Savonarolam fuiffe hunc librum editum à Samuele. Hæc omnia in catalogo ejufdem Operum omifit Oldoinus.

(e) Tom. II. fol. 335.

FRANCISCUS PETRARCHA.

Sub initium hujus anni, Petrarchæ editionem, & nomen memoravimus; Sanè ordo temporum poftulabat, ut de celebratiffimo Seculis omnibus hoc Viro, in Literaria Mediolanenfi, quam fcribimus, Hiftoria, celerior mentio inftitueretur; fiquidem non fegnis adeò, atque immemor fuit acceptæ gloriæ (ad exterorum penè dixerim invidiam) Civitas noftra, in cujus finu, altera veluti in patria, per decennium refedit *Francifcus Petrarcha*, ftudia promovens, Academias condens, Aulamque Vicecomitum Principum, Confiliorum, & Sapientiæ fuæ luce illuftriorem reddens, ut neglecta in tenebris jacere illius opera fineret, nec fe nobilibus ftimulis urgeri fentiret ad Poëticos præfertim ejufdem labores, in publicum Literarum commodum typis vulgandos. Extat in Ambrofiana impreffum Exemplar, continens italica Petrarchæ *Epigrammata*, & *Triumphos*, nitidiffimo charactere, fpatiofo margine, picturifque & auro frontem, atque literas initiales ornantibus: Nullo illud fignatur indicio loci, Typographi, temporis, quo editum fuit, fed fpeciem omnem remotiffimæ antiquitatis refert, cùm vacuæ numeris in fuperiori parte paginæ fint, defintque in earundem fine literæ, ut vocant, reclamantes, fignaque Librarium admonentia, ut recto ordine librum compingat; Typi verò, cum iis Antonii Zaroti Impreffòris Mediolanenfis, comparati, fimilitudine venuftatis eundem Artificem produnt. Quocirca inter primas Civium noftrorum typographicas curas, hanc fufceptam fuiffe, credere facilè poffumus, ne infigne hoc opus ab alienis prælis repetere cogerentur Lycæa noftra quæ vivam Petrarchæ vocem, per tot annos, magiftram exceperant. Hanc nobis gloriam excufi à Zaroto memorati codicis, lubens confirmavit, in Elencho editionum Petrarchæ, diligentiffimus ille Patavinus Auctor, cujus ope à torcularibus *Comini* dimiffos tanti Poëtæ verfus, defœcatiffimos legimus. Quidquid tamen fit de hac apud nos, fortaffe prima omnium, editione, procul dubio italica Petrarchæ Poëfis, à remotis Typographiæ Mediolanenfis temporibus, prodiit in lucem, fervatque codicem impreffum à Zaroto anno MCCCCLXXIII. ditiffima Archintea Bibliotheca, præclaræ hujus diligentiæ teftimonium, ab ætatum injuriis adhuc fuperftes. Iterum hoc anno Mediolani vulgata typis funt memorata *Petrarchæ* carmina, expofitionibus aucta *Bernardi Ilicini*, *Francifci Philelphi*, & *Hieronymi Squarciafici*, manum propitiam admovente, ut diximus, *Gafpare Vicecomite*, cujus labore, & induftria effectum eft, ut ad puriorum veterum Exemplarium fidem exacta, priftino decori, quem in repetitis incuriofis editionibus amiferant, reftituerentur.

Quod attinet ad res geftas, atque editos à Francifco Petrarcha elegantiffimi ingenii fœtus, adeò in iifdem recenfendis illuftrandifque defatigati funt calami veterum recentiumque Scriptorum, ut nihil tentandum fuperfit, ad immortalem tam illuftris Poëtæ famam augendam. Attamen operam me non ludere arbitrabor, fi manufcripta ejufdem Opera, quæ in Ambrofiana fervantur, palam proponam. Extat pergamenus Codex (f) nitidiffimo charactere confcriptus,

(f) Sub lit. N. num. 173. in 4.

ptus, atque elegantis picturæ, aurique ornatum in fronte ostentans, cum stemmate, ad cujus marginem sequentes literæ initiales auro conspersæ leguntur: IA: TR: quibus indicatur *Jacobus Trivultius*, *Magni* agnomen adeptus. Continet ille nonnulla Opuscula, inter quæ libellus, ita inscriptus: *Francisci Petrarchæ, Poëtæ laureati, ad D. Nicolaum de Azajolis de Florentia, magni* (magnum) *Regni Siciliæ Senescalcum, De Regimine Principum, libellus aureus incipit feliciter*: „ Jam tandem, Vir clarissime, perfidiam fides, avaritiam largitas, superbiam vicit humilitas; jam caritati odium, desperatio spei cessit, perseverantiæ difficultas: jam sub malleo veritatis pertinax mendacium, & mendax obstinatio votis tuis obstantium, fracta est &c. Suspensum me detinuit relatus titulus, cùm à nemine enumeratum viderim, inter opera à Petrarcha elaborata, librum *de Regimine Principum*. Attamen illum evolvens, percurrensque, fallaciam detexi, comperique, non opus aliquod eum esse, sejunctim editum, sed puram putamque Epistolam, quam ad memoratum Nicolaum Petrarcha conscripserat, quæque signata est num. XXIX. in editione Basilejensi anni MDXXCI. sub titulo *Variarum*. Verum quidem est, gravibus adeò sententiis, monitis, consiliisque refertam esse, ut meritò à Principibus accipi possit, tanquam magisterium optimi regiminis, ad privatam licentiam pravarum cupiditatum interiùs cohibendam, veramque publicam felicitatem populis conciliandam; Proinde verò arbitror, ideo delectam inter ceteras, & *Libelli* nomine fuisse donatam, ut Magnus Trivultius, in aulis Principum, Regumque degens, atque eorundem consiliis frequenter adhibitus, saniora rerum gerendarum præcepta, & exempla inde perciperet; neque enim alia mens fuerat Petrarchæ in illa exaranda, nisi, ut Nicolaus quoque Azajolus Juvenem Siciliæ Regem, ejusdem curæ commissum, ad imperium in populos capessendum salutaribus omnibus æquitatis virtutisque legibus erudiret.

Alterum Codicem pergamenum tenet eadem Bibliotheca, conscriptum Romæ ab Amanuensi anno MCCCCXXVI., ut in calce adnotatur. Titulus, rubro charactere exaratus, sic legitur: *Francisci Petrarchæ Poëtæ Laureati, quorundam clarissimorum Heroum Epitomatis ad generosissimum Patavii Dominum, inclytum Franciscum de Carraria: De Romulo primo Romanorum Rege*. In anteriori pagina refertur testimonium ipsius Petrarchæ, desumtum ex libro II. Invectivarum, ubi hæc ait: „ Scribo de Viris illustribus quale non ausim dicere, judicent qui legent: de quantitate pronuncio haud dubiè magnum opus, multarumque vigiliarum, etsi non ab Auctore, certè à subjecta materia nominandum; nihil ibi de Medicis, nec de Poëtis quidem aut Philosophis agitur, sed de his tantùm, qui bellicis virtutibus, aut magno Reipublicæ studio floruerunt, & præclaram rerum gestarum gloriam consecuti sunt. „ In altera verò, elegantissima occurrit imago, vivis coloribus expressa, Regis coronâ redimiti, atque albo equo insidentis, qua fortasse *Romulum* primum Regem, à quo initium sumebat Petrarcha, designare Pictor voluit; ibidem enim, à tergo hujus imaginis, erecta in alto Colle turris conspicitur, ac proximè adjacens nemus, quod scimus à Romulo *Asylum* constitutum. Porrò impressam habemus *Epitomen Virorum illustrium* sub Petrarchæ nomine, Basileæ anno MDLXIII. per Henricum Petri, simul cum *Vitis illustrium Virorum*, descriptis à pluribus aliis Auctoribus; Illam iisdem verbis recusam protulit in editione, à me inspecta, omnium Operum Francisci Petrarchæ, viginti octo post annos, Basilejensis Typographus. Attamen diversus omnino est contextus codicis nostri; ampliori enim narratione descriptas vitas illas exhibet, majoremque numerum Virorum illustrium complectitur. Specimen dabo ex Romulo ipso, qui primus in hoc Codice occurrit, non secus ac in Epitome vulgata, ita enim incipit:

„ Romulus Romanorum primus, Romanæque Reipublicæ parens, fuit ardentis animi vir in primis, atque armis eximius; talem venturis nempe successibus fata prospexerant, quo autore tot circumtonantibus vicinorum minis, è dumosis collibus in Cœlum usque venturi imperii fundamenta consurgerent; neque enim tutò poterat molli arte tanta rerum moles imponi. Solum stabile, vehementissimi Ducem spiritus res tanta poscebat; affuit, atque ubi prius herbarum vix armento satis herculeo, vix capellis Faustoli abundè esse frondium consueverat, illic arcem omnium terrarum struxit, ac supremum mortalibus principatum. Is ergo cum Remo fratre simul, Rhea Sylvia, quæ & Ylia dicta, matre haud dubia, Marte autem, seu ficto patre, seu credito genitus, ubi pronum lucis limen attigit, non in matre solùm, sed in se etiam, & fratre, sævitiam Æmilii Albanorum Regis expertus est, à quo in Tyberim mergi jussi, casu quodam, seu quod de tanto imperio credi potest, divinâ providentiâ liberati sunt &c. „ Si quis hæc conferat cum edita in Epitome Romuli vita, toto, ut ajunt, Cœlo distantia comperiet.

Quatuordecim illustres illi Viri, quorum mentio fit in Epitome impressa, eâdem serie in nostro codice recensentur, sed diversa methodo, ac nitidiore eloquentia; sequuntur inde alii Heroës antiqui, quos in Supplemento, hisce elaboratis à Magistro suo vitis adjecit *Lorbardus Sirichius* Patavinus, Petrarchæ discipulus, usque ad *Cornelium Scipionem Nasicam*. Fusiùs tamen describuntur eorundem res gestæ, adeò ut sola *Publii Cornelii Scipionis Africani Majoris* vita libellum compingere valeat. Demum abrupto *Sirichii* ordine, post descriptam *Marci Portii Catonis Censorii* vitam, sex densas occupantem paginas, succedit altera *Caji Julii Cæsaris*, quæ ferme dimidium implet codicis memorati. Hæc autem omnia, in apposita ad calcem annotatione, *Francisci Petrarchæ* fœtus esse dicuntur. *Lorbardus Sirichius* in Supplementi sui præfatione narrat, commissum fuisse onus scribendi *de Viris illustribus* Francisco Petrarchæ à Principe Carrariensi; dum autem ille obsecundare ejusdem votis conaretur, terris evanuisse; adeòque in ipsum rejectam curam, ut incœptum Præceptoris sui laborem ad umbilicum perduceret. Sanè, si verba *Sirichii* attendamus, nullus dubio locus superesse videtur, quin edita Epitome, ea una sit, quam vix incœptam à tanto viro, abrupit mors importuna. Quis enim credat, aut ignoratum, aut omissum fuisse à Discipulo hoc opus, Carrariensi Principi adeò gratum, si verè à Petrarcha confectum, in tantam molem jam excrevisset? Nihilominus, cùm testimonium meditor relatum superiùs, ac decerptum ex ejusdem secunda Invectiva *scribo de Viris illustribus ..... magnum Opus, multarumque vigiliarum ..... Nihil ibi de Medicis, nec de Poëtis quidem, aut de Philosophis agitur, sed de his tantùm, qui bellicis virtutibus, aut magno Reipublicæ studio floruerunt*, mihi compertissimum fit, Petrarcham non loqui de quatuor iis libris, qui *Rerum memorandarum* inscribuntur, quique aliquando sub titulo *De Viris illustribus* prodiere; ibi enim & Medicos, & Poëtas, & Philosophos in exemplum producit. Non aliud igitur Opus ibidem ille indicabat, quàm præsens, in quo revera nonnisi præclarissimi Duces, Consulesque, ac Viri Reipublicæ bono addictissimi proferuntur; cùm autem illud vocet *magnum, multarumque vigiliarum*, non de futuris, sed de jam susceptis laboribus verba fecisse censendus est, ne inanis jactantiæ fumo periodum inflasse dicatur, vigilias, quas nondum absumpserat, veluti jam actas commemorans, illa voce *Scribo*. Profectò, paucæ illæ paginæ, quæ impressæ sunt, gloriam hanc non merentur. Stylus præterea Petrarchæ ingenium, atque eloquentiam sapit, nec leve indicium est con-

diti ab ipso hujus Operis, antiquitas pergameni Codicis nostri, non longè admodum ab illius ætate descripti, signatique ingeminato ejusdem nomine, in principio, ac in fine. Quid ergo statuendum? Cùm *Strichii* auctoritas in Supplemento ad vulgatam Epitomen obstare videatur; cùmque *Julius Negri*, in Historia *de Florentinis Scriptoribus*, nec seorsim, nec simul in titulis quatuor librorum, quibus *Samuel Crispinus* Opera Petrarchæ omnia comprehendit, edidítque Lugduni anno MDCI., de peculiari hac lucubratione quidquam enunciet, intactum Lectoribus judicium relinquo, satis habens, argumenta exposuisse, quæ Codicis nostri pretium possint augere, novamque hanc mercem, si verè Petrarcham Auctorem habet, Eruditis significasse.

Insigne aliud manuscriptum Exemplar servat Ambrosiana Bibliotheca, *Virgilium* nempe cum *Servii* Commentariis, manu propria Petrarchæ conscriptum. Illud extitisse suo tempore *in Papiensi Bibliotheca* testatus est Petrus Candidus Decembrius in Epistola adhuc inedita ad Ludovicum Casellium, ejusque verba retuli ad annum MCCCCLXXXVIII. Id tantùm hoc loco repetere juvat, Decembrii, ac Petrarchæ ipsius testimonio constare, manum appositam fuisse à celeberrimo eo Viro, exarandis in pergamena Virgilii carminibus, ac Servii Commentariis, *sub temporibus adolescentiæ suæ*. Cùm verò senex factus esset, multamque Romanarum rerum eruditionem sibi comparasset, iterum calamum sumpsit, pluresque ad marginem annotationes adjunxit, quibus malè intellectum à Servio principem illum Poëtam, aut non rectè antiquas descriptas historias palam faceret, atque emendaret. Quòd verò character ille sit manu propria Petrarchæ conditus, invictè probat celebris ea memoria, quam de morte *Lauræ* suæ, mœsto calamo affixit interiori hujus codicis tegumento, statim ac ejusdem funestum nuncium accepit. Edita sæpius illa fuit, legiturque etiam in fronte antiquissimæ editionis italicorum carminum Petrarchæ, quam paulò ante adscripsimus Mediolano, cùm careat anni, loci, ac Typographi nota. Nihilominus cùm viderim, in nulla editione fideliter ad verbum, prout in nostro Codice jacet, fuisse relatam, præstat eandem ex autographo suo hìc exhibere, ut rei etiam, de qua loquimur, veritas dilucidiùs innotescat:

Laura propriis virtutibus illustris, & meis longum celebrata carminibus, primùm oculis meis apparuit sub primum adolescentiæ meæ tempus Anno Domini M. CCC. XXVII. die VI. mensis Aprilis in Ecclesia S. Claræ Avinione hora matutina. Et in eadem Civitate, eodem mense Aprili, eodem die VI. eadem hora prima, Anno autem M. CCC. XLVIII. ab hac luce lux illa subtracta est, cùm ego fortè tunc Veronæ essem, heu fati mei nescius! Rumor autem infelix per literas Ludovici mei me Parmæ reperit Anno eodem, mense Majo, die XIX. mane. Corpus illud castissimum, atque pulcherrimum in loco Fratrum Minorum repositum est ipso die mortis ad vesperam. Animam quidem ejus, ut de Africano ait Seneca, in Cœlum, unde erat, rediisse persuadeo mihi. Hoc autem ad acerbam rei memoriam, amara quadam dulcedine, scribere visum est hoc potissimùm loco, qui sæpe sub oculos meos redit, ut scilicet nihil esse deberet, (quod) *amplius mihi placeat in hac vita, & effracto majori laqueo, tempus esse de Babylone fugiendi, crebra horum inspectione, ac fugacissimæ ætatis æstimatione commovear; quod, prævià Dei gratià, facile erit præteriti temporis curas supervacuas, spes inanes, & inexpectatos exitus acriter, ac viriliter cogitanti.*

A Hinc plura colligi possunt, ad nobis hunc thesaurum sartum tectumque servandum; primum est, monumentum istud doloris sui, altæque rerum humanarum despectionis, non fuisse à Petrarcha commissum mobili chartæ, aliò facilè transferendæ, sed in ipsa Codicis tabula scriptum; alterum, ibidem esse exaratum in eum prorsus finem, ut aperiens librum Virgilii, quem in deliciis habebat, totumque adsperserat doctis sudoribus, obviam oculis statim haberet doloris sui causam, & vota, quæ conceperat de humanis rebus omnibus despiciendis, animo renovaret; tertium, eâdem prorsus formâ conditos objici characteres, qua sparsim in marginibus scriptæ sunt annotationes, ipsius manu (ut Decembrius testabatur) confectæ. Itaque gloriari possumus, superesse adhuc

B in hac Metropoli nobile istud vestigium Petrarchæ, cujus præsentia familiari decorata olim fuerat, tanto scientiarum, atque honoris incremento.

Quindecim manuscripta exemplaria Carminum Italicorum Petrarchæ, partim pergamena, partim papyracea, in hac Bibliotheca servantur, quorum nonnulla varium ab editis ordinem Capitum, diversam verborum lectionem, & quasdam etiam annotatiunculas continent. Verùm, cùm tanta jam sedulitate illustrium Virorum expurgata, atque ad puriorum veterum codicum fidem impressa, in præsentia legantur, supervacaneum foret nova tentare; id tantùm ex hoc numero exemplarium animadvertendum censeo, quanto in pretio quavis ætate fuerit hæc Petrarchæ Poësis, cùm exscribendis ejusdem italicis versibus tot Amanuensium calami laborem impende-

C rint.

Ludovicus Beccatellus Archiepiscopus Ragusinus in Vita Petrarchæ, quam italicis ejusdem Carminibus, summo nitore, atque emendatione recusis anno MDCCXXXII. Patavini editores præmisere, latinum Epigramma retulit, quod Epitaphii loco apponendum tumulo Francisci pueruli, Nepotis sui, in Urbe Ticinensi, Petrarcha condiderat. Illud idem suæ italicæ Historiæ Mediolanensi Corius inseruit ad annum MCCCLXVIII., quo mors hujus Infantis, Avo suo acerbissima, contigit. Alterum Epitaphium metro conceptum legitur in Codice papyraceo Bibliothecæ Ambrosianæ (g), cum hoc titulo:

Epitaphium editum per D. Franciscum Petrarcham,

D *in Sepulcro Franciscæ filiæ suæ,*

Patavi Defunctæ.

Sequitur Epigramma:

Thusca parente pio, sed facta Ligustica dulci
Conjuge, jam partu mater eram gemino.
Nulla magis seu fida Viro, seu subdita Patri,
Seu magis externæ nescia lætitiæ.
Nomen erat Francisca, *meum studium sed honestas,*
Dos mea simplicitas, & sine labe pudor.
Me mea sors variè puerili vexit in ævo;
Hìc immota quies, hìc mihi certa domus.
E *Jam Matrona quidem, sed adhuc florentibus annis,*
Eripior terræ, restituorque Polo.

Notum est, Mediolani, ut nonnulli Scriptores tradidere, ex non ignobili fœmina genitam fuisse à Petrarcha Filiam, cui nomen indidit *Francisca*. Eam religiosissimè educatam secum semper duxit, quòcumque ipse iret, maturamque demum nuptiis, sponsam dedit Mediolanensi juveni *Francisco de Brossano*, honestis parentibus nato, atque Hæredi postmodum suo. Ex allato Epigrammate discimus, non unius tantùm Filii, ut retulit Cl. Beccatellus, sed gemini partus fœcundum fuisse talamum Franciscæ, Petrarchæ

(g) Lit. M. num. 44. in 4.

ehæ filiæ, ipsamque in juvenilibus annis sublatam morte, ac Patavii sepultam, Patre adhuc vivente. Quo anno illa obierit, facilè colligi potest ex iis, quæ mox subjungo. Certum est, in vivis adhuc fuisse *Franciscum*, cùm raptus immaturo interitu est ejusdem filius, ac nepos Petrarchæ; id enim ipsemet testatur in Epistola IV. Senilium ad *Donatum Apenigenum Grammaticum*, inquiens: „ non illum ego „ (quod ad rem), at mei genuerant *Francisci*, qui „ ut nosti per se quisque non minus, quàm ego ipse „ animo meo, *cari sunt*; ita ex duobus longè mihi „ carissimis progenitus, duplo mihi erat carior, „ quàm si ex me genitus fuisset. „ Aliunde verò in ultimæ voluntatis tabulis, à Petrarcha conditis anno MCCCLXX., nullum de *Francisca* filia verbum innuitur, cui procul dubio Genitor amantissimus pignus aliquod dilectionis legasset, nisi jam sepulcro fuisset illata. Itaque securè statuendam esse reor mortem *Franciscæ*, intermedio eo tempore, quod consecutum est obitum filii, & præcessit testamentum Patris, adeòque anno MCCCLXIX.

Claudere placet illustrem dignissimi hujus Viri memoriam relatione præclarissimæ institutionis, cujus Petrarcha apud nos degens Auctor fuit, ut cultum, & amorem Literarum in hac Metropoli promoveret. Delegerat Pagum *Linterni*, qui nunc corrupto vocabulo appellatur *Linfernus*, ad honestam animi relaxationem captandam, longèque ab Aulæ tumultu studiis vacandum. Distat is locus ab Urbe nostra, quarto tantùm lapide, adeòque facilis illuc erat Amicorum accessus; ut tamen dignæ ingenio suo, atque animo forent Ruris deliciæ, triginta selectorum Juvenum Academiam instituit, qui literariis colloquiis, ac lucubrationibus dignitatem ocio facerent, & amœnum illud corporis oblectamentum, proventu mentis, ac nobili Musarum contubernio veluti consecrarent. Mansit etiam post Petrarchæ discessum florentissimus iste congressus, egregiæque in literis peractæ culturæ specimen dedit, cùm Galeaz II. Violantem filiam suam Leonello Duci Clarentiæ Regisque Angliæ filio, matrimonio conjunxit. Siquidem cùm Patavio vocatus à Principe Vicecomite fuisset Franciscus Petrarcha jam senex factus, ad regias has nuptias præsentiâ suâ condecorandas, atque unà cum Clarissimis Sponsis mensæ consedisset, ut Corius narrat (h), adducti in medium fuere adscripti huic Academiæ Socii, qui variis italicæ Poëseos metris coram Præceptore suo experimentum ingenii proderent, atque utriusque Sponsi laudes elegantiâ carminum celebrarent. Inter hos adfuit *Antoniolus Resta*, de quo hæc scribit Placidus Pucinellus (i): „ Commendatur plurimùm inter ceteros *Antoniolus* „ *Resta*, qui enumerabatur inter XXX. selectiores „ Mediolanenses juvenes, Francisci Petrarchæ Aca- „ demicos, qui *Linterni*, quarto lapide ab Urbe „ Mediolani, studiorum causa degebat, ubi coram „ Leonello Clarentiæ Duce, Angliæ Regis filio, cui „ tunc fuerat Matrimonii vinculo juncta Violans, fi- „ lia Galeatii Vicecomitis, quamplurimis aliis Eu- „ ropæ Principibus, qui ad nuptiarum celebritatem „ ad hanc Insubrum Metropolim venerant, jussu Etru- „ scorum Poëtarum Principis, Academici ipsi perele- „ gantem habuere vicissim interlocutionem. „ Prætererire nequeo quod Corius subjungit, acceptum nempe à Petrarcha hunc honorem, inspersum fuisse amarissima calamitate; illo enim ipso die, quo huic magnifico intererat convivio, idest XV. Junii anni MCCCLXVIII. ereptus è luce fuit Ticini tenellus infans, è *Francisca* filia progenitus, summo cum ejusdem dolore, ut superiùs jam vidimus. Plura alia ornamenta Urbi nostræ, quam uti alteram quasi patriam dilexit, addere Petrarcha curavit, Bibliothecam, Musæum, Palladium, quorum nonnisi fa-

(h) Hist. Mediol. ad annum 1368.
(i) Chron. Glaxiatense cap. CXLIX. pag. 289.

A ma, temporum iniquitate ad nos pervênit. Præsertim verò S. Ambrosium coluit, apud cujus Ecclesiam, quo tempore Mediolani fuit, toto quinquennio domicilium tenuit, ut ipsemet scribit Joanni Boccacio (l); quin imò in postremis tabulis, de humando corpore suo post mortem loquens, statuit, quod si Mediolani obire ipsum contingeret, condi volebat *ante Ecclesiam S. Ambrosii, juxta primum introitum, qui Civitatis muros aspicit*.

FRANCISCUS TANTIUS PRESBYTER.

Superioribus in paginis monui, adhibitam fuisse à *Francisco Tantio* sedulam curam, ut italica Petrarchæ carmina, pristinæ pulcritudini restituta imprimerentur; B nunc aliqua de præstanti hoc Viro memorare æquissimum censeo; quamvis enim nullum ejusdem ad nos pervenerit integrum Opus, de Literis tamen nostris benemeritus fuit, multâque per illam ætatem claruit doctrinæ ac nominis famâ. Nobilissimos sortitus est Parentes, Avosque, præcipuis in Patria muneribus longa serie perfunctos, atque insignitos Decurionatus Mediolanensis honore, per duo ferme secula hæreditario veluti in Posteris facto. Quin etiam inclyta hæc Domus nobile pietatis vestigium, adhuc vigens, apud nos reliquit; *Petrus* namque *Tantius*, Nobilis Civis Mediolanensis, ac Januensis, impetratam ab Archiepiscopo Mediolani parvam Ecclesiam, *S. Mariæ Blancæ*, seu *de Misericordia* nuncupatam, in loco, qui dicitur *Casoretum*, extra Orientalem Portam, eandem bonorum omnium suorum hæredem C instituit anno MCCCCV., atque à Summo Pontifice obtinuit, ut ibidem Cœnobium Canonicorum Regularium erigeretur, quorum quatuor è Frigdionario Monasterio rigidioris disciplinæ, superiore anno Mediolanum acciverat, suaque in domo, prope memoratam Ecclesiam, opportunis constructis cellulis, collocaverat; Gabriel Pennottus, qui hæc narrat (m) publicum documentum recitat in hujus rei fidem, desumptum ab Archivo Romano S. Mariæ Pacis. Celsus quoque Rosinus (n) alterius *Tantii*, nomine *Anselmi*, memoriam illustrat, qui eidem Ordini Canonicorum adscriptus, sub exitum Seculi XV. poëtica facultate, & traducto in Italicam linguam libro *Boëtii de Consolatione Philosophiæ*, non vulgarem sibi gloriam apud posteros comparavit. Horum laudem D æmulatus Franciscus Tantius cœlibem in Sacerdotio vitam delegit, ac totus studiis intentus, aliorum operibus edendis in lucem, non tam diligentiam, quàm pecunias impendit; ac primò imprimendum in hac Urbe curavit, typis Philippi de Mantegatiis, volumen, in quo hæc tria continebantur, *Galeottus Martius de Homine* ad Episcopum Strigoniensem Johannem; *Georgius Merula in Galeottum* ad Laurentium & Julianum Medices; & *Galeotti responsio* ad Fridericum Ducem Urbini, anno MCCCCXC. Deinde rogatus ab amicis, ut *Bernardi Belincioni*, vivis erepti, carmina italica in unum colligeret, ea summo studio undique conquisivit, præloque impressa dicavit Ludovico Mariæ Sfortiæ, Mediolani Duci, cui Poëtam illum fuisse acceptissimum noverat. Epistola E fronti præfixa, utpote rudi eorum temporum lingua vulgari contexta, describi non meretur; nonnulla tamen, quæ ad historiam illustrandam spectant, decerpsi, eaque retuli ad annum MCCCCXCIII. cùm agerem de *Belinciono*.

Auctor etiam fuit *Franciscus Tantius* præclaræ impressionis carminum Italicorum *Gasparis Vicecomitis*, quem in superioribus paginis laudavimus; liberalem verò ejusdem curam, in edendo egregio hoc Opere, commendandam apud Posteros censuit Typographus, addita in calce annotatione sequenti: „ Ne elegan- „ tissimi Operis lepos mellifluus, temporis edacis in- „ juriâ,

(l) Lib. I. Senil. Epist. IV. edit. Basilejens.
(m) Hist. Tripart. lib. III. cap. X.
(n) Licæum Later. fol. 33.

„ juriâ, tibi Lector optime aliquando periret, aut „ illustrissimi Auctoris inclyta memoria ævo oblite„ raretur; ne etiam posteritas, hac delectione de„ fraudata, cupidineis lusibus careret, *Franciscus* „ *Tantius Corniger*, Poëta Mediolanensis, hos Rhy„ thmos magnifici, ac splendidissimi Equitis, *Gaspa* „ *ris Vicecomitis*, linguâ vernaculâ compositos, quam„ quam invito Domino, in mille exemplaria impri„ mi jussit. „ Neque immeritò *Poëtæ* laus eidem tributa fuit, cùm plura in editis per eam ætatem libris occurrant carmina tum Italicâ, tum Latinâ linguâ ab ipso confecta, quamvis quæ vernaculi idiomatis metro scripsit, ob depravatam vocum, & styli normam, oculis evilescant. Nihilominus, ob alias etiam ingenii sui laudes, apud eruditos illius Seculi viros in pretio fuit; *Stephanus Dulcinus*, elegantissimus Poëta, & Orator Mediolanensis, tanti illum fecit, ut, cùm Sirmionem suum Catullianum, endecasyllabis versibus descriptum, editurus esset in lucem, curaverit imprimis subire censuram Francisci Tantii Cornigeri, à quo poëticum illud opus diligenti lima expoliendum optabat; ob id autem rogavit Johannem Antonium Turrianum, Comitem, & Prothonotarium Apostolicum, datâ ad ipsum Epistolâ, in qua hæc scribit: „ Amicorum quibus li„ buerit, imprimis verò *Cornigero*, & *Musicolæ*, „ Contubernalibus tuis ostendes, utroque secundùm „ te, & doctrinâ multijugâ, & ingenio ad carmen „ promptissimo. „ Archangelus quoque Madrignanus in suo *Itinere Lusitanorum* ad Indos scribens ad *Jafredum Caroli*, eximia laude Tantium exornat. Non ita æquus erga ipsum fuit Lancinus Curtius, qui illum deridet (o), quòd *Anaxagoræ cognomine* gauderet, & pede claudicaret (p). Causam hujus simultatis innuit ipse Lancinus; cùm enim ad *Musicolam* carmen quoddam dedisset, Tantius metri vitium in illo reprehendit, idque satis fuit, ut mordaci statim calamo, pro eorum temporum more, in eundem insurgeret.

Ad rei domesticæ angustias redactum fuisse Tantium, supplices docent preces, quas sæpius obtulit Ludovico Mariæ Sfortiæ, ut illius opem imploraret. Inter italica Bernardi Belincioni Carmina impressum legitur Epigramma, pariter italicum, quo eundem Ducem enixè Tantius rogat, ut ad egestatis suæ levamen, Sfortiadis agri Sacellum, & Sacerdotium eidem indulgeat. Locus ille, magnifico exornatus Palatio, in deliciis erat Ludovico Mariæ, cùm oblectamentum caperet venationis. Ibi vitam degere sacris rebus addictus Tantius optabat, fruiturus honesta mercede, quam Principis largitas Sacelli sui Ministro statuerat; nec vana spes fuit; annuit enim Dux ille, alterum Epigramma iisdem metris conceptum, ad Tantium dirigens, spondensque inopiæ subsidium, ea liberali clementia, qua doctos omnes, probosque viros prosequi consueverat. An verè ab ingenio Ducis Mediolani Ludovici Mariæ hoc carmen profluxerit, an ejus nomine fuerit à Belinciono compositum, non valde refert inquirere. Id certi eruo, & egestate Tantium laborasse, & Præceptorem eidem contigisse celebrem Mediolanensem Virum, *Johannem Marlianum*; His enim argumentis permovere animum illius Principis Tantius nitebatur, ut simul in vitæ alimoniam, & studii exacti præmium, ipsi munus illud elargiretur. Alterum latinum Carmen ad eundem Ludovicum, in modum supplicis libelli porrectum, ibidem occurrit, quod lubens subjicio, ut aliquod specimen præstantiæ hujus nostri Civis in poëtica facultate Lectoribus exhibeatur:

Parvus magna peto, fateor, Ludovice, rogatam,
Ad me si spectes, jure negabis opem.
Magna decent magnos; Vatem pia dextra jacentem
Sublevet, & vacuas non sinat esse preces.
Terra boves, & equos, animalia grandia nutrit,
Vermiculis etiam non negat illa cibos.
Victum Balenis, Phocis, Delphinibus Æquor
Præbet, pisciculos non minus illud alit.
Antigonus non sis igitur Ludovice petenti;
Magnus Alexander tu magis esse velis.

DE ROGATIONIBUS TRIDUANIS MEDIOLANENSIS ECCLESIÆ.

PETRUS CASOLA, Metropolitanæ hujus Ecclesiæ Canonicus Ordinarius, typis cudendum curavit, præsenti anno, Libellum Rogationum triduanarum (ut alibi innuimus), descriptis linguâ Italicâ Rubricis, atque Ordine, quo illa ætate ab Ambrosiano Clero celebrabantur. Puricellus in Dissertatione Nazariana (q) universum earundem Ritum, & Cœremonias, ex memorato Opusculo decerpsit, illustravitque, candidè testatus, nullum sibi vetustius impressum exemplar ad manus venisse; quamvis, ut ipse ait, probe nosset, Stephanum Nardinum Cardinalem, & Archiepiscopum Mediolani, beneficio Typographiæ recenter in hanc Urbem inductæ, copiam eorundem Clericis suis fecisse, cùm antea manu tantùm descripti Litaniarum libri, raritate sua, & pretio à paucis admodum possent comparari. Tres mihi illius primæ editionis codices inspicere licuit; in iis verò nihil enunciatum inveni de Archiepiscopo Nardino, cujus consilio, aut mandato res ista perficeretur. Primus, qui hanc laudem tribuit memorato Archipræsuli nostro, Petrus Galesinus fuit; condens enim *Tabulam* Archiepiscoporum Mediolanensium, insertam *Actis* ejusdem Ecclesiæ, hæc de Nardino annotavit: *Solemnium Litaniarum triduanarum librum, multis ante Seculis conscriptum, temporum incuriâ penè intermissum, restituit*. Fortasse namque, cùm librum illum Mediolani impressum vidisset, eomet tempore, quo Ambrosianam Ecclesiam Nardinus moderabatur, ejusdem nutu censuit fuisse prælo commissum, atque in lucem productum. Revera tamen spontè sua commodum hoc paravit Mediolanensibus Clericis *Archangelus Ungardus*, quemadmodum ipsemet profitetur in Epistola nuncupatoria *ad Reverendum Patrem, D. Romanum de Barni Vicarium Generalem* Cardinalis Archiepiscopi Stephani Nardini, in qua hæc habet: „ Cùm in proximis Litaniis, hoc est in „ publica Civium devotione, caritatem tuam, admi„ rabilemque prudentiam, in dirigenda gubernanda„ que procedentis turbæ pompa contuerer, neque „ gravissimo labori parcentem, & omnia, quæ pro„ videnda fuerant ad ordinem servandum, provi„ dentem prospicerem, existimavi cum tibi gratissi„ mum, tum publicæ utilitati non incommodum fore, „ si eum libellum, qui officium illud Litaniarum „ contineret, meo labore, meisque sumptibus im„ primendum curarem...... Quod opus, cùm „ viderem vix in paucorum manibus esse, quippe in „ negligentiam cadente Fidelium devotione, ac mul„ torum caritate refrigerata, statui nulla magis alia „ re fretus, quàm divina Clementia, tuæque Reve„ rentiæ auxilio...... tantam horum librorum „ copiam imprimere, quanta Mediolanensi populo, „ cujus tibi in præsenti cura commissa est, plurimis „ seculis suffectura videatur. „ Itaque, ut veritati in hisce historicis paginis locus fiat, Archiepiscopo nostro Nardino deneganda non est laus illa, quòd negle-

(o) Lib IV. Epigramm. fol. 49.
(p) Lib. X. fol. 149.
(q) Cap. LXIV.

neglectas, aut incuriosè, confusèque peractas eorum dierum supplicationes, ad religiosum antiqui Instituti ordinem, revocaverit; siquidem hoc elogio ejusdem memoriam exornant concordes Ughellus, & Oldoinus; librum tamen privato suo consilio typis vulgatum fuisse à Mediolanensi Sacerdote *Ungardo*, ineluctabile ipsius testimonium evincit; sed de hoc obiter, cùm parum intersit, cujus ope aut mandato Libellus iste excusus, primam obtinuerit lucem.

Gravius Dubium exoritur, quis in Ambrosiana Ecclesia triduanas Rogationes condiderit. Scriptores passim, Sanctum *Mamertum*, seu *Mamertinum*, Viennæ in Gallia Episcopum, Auctorem faciunt piæ hujus Institutionis, atque inde sacrum eum morem propagatum in universas Occidentis Ecclesias constanter affirmant. Contra Mediolanenses, superiore ad *S. Mamertum* tempore, institutas à S. Lazaro Antistite nostro triduanas Supplicationes in hac Diœcesi, firmiter credunt; idque non modò referunt nostrates Historici, quibus Claudius Robertus in Appendice II. ad *Galliam Christianam*, & Ferdinandus Ughellus in *Italia sacra* adhæsere, sed Ambrosiani etiam sacri Codices quotidiani Officii, Deo persolvendi, recitandum exhibent in lectione diei XI. Februarii, quo S. Lazari Archiepiscopi Mediolani memoria colitur, his verbis: *Vastabat sævissimè Italiam Attila Hunnorum Rex, cùm Lazarus, Civis Mediolanensis, ex Primicerio Ecclesiæ hujus Episcopus creatus est . . . . Instituit triduanas Litanias, quæ inter hujus Ecclesiæ ritus quotannis celebrantur.* Plures alios Auctores, S. Lazaro adscribentes inductam in Insubrem Clerum hanc consuetudinem Litaniarum, enumerat Puricellus (r), quamvis non omnino iisdem consentire videatur, inquiens: *Si tamen ipse illas verè primus instituit, qua de re non immeritò fortasse dubitari etiam posset*. Porrò mihi, traditionem nostram sedulò expendenti, nullum suboritur dubium, quin admitti servarique debeat, donec valida, quæ illam evertant, argumenta profe rantur: Præsertim cùm Puricellus ipse ibidem fateatur, *Triduanas ejusmodi Litanias, in antiquissimis etiam Ritus Ambrosiani Codicibus præscriptas, & dispositas reperiri*.

Et primò, si veterem Ecclesiæ disciplinam spectemus, viguisse usum procedendi ad loca Martyrum in Oriente simul, atque Occidente à primis usque prædicationis Evangelicæ seculis, testatum abundè faciunt Tertullianus, Gregorius Thaumaturgus, Basilius, ac Hieronymus, quos allegat Baronius (s), hæc scribens: „ A quo *Litaniæ* primùm „ fuerint institutæ, adhuc mihi est inexploratum; „ vetustissimum sanè morem fuisse in Ecclesia, Lita„ nias peragere, certissimum est. „ Addit, non unam tantùm in anno, sed plures fieri consuevisse *Litanias*, pro more cujusque Ecclesiæ, atque id confirmat exemplo Ecclesiæ Ravennatis, in qua S. Gregorius Pontifex tradit, quatuor vel quinque solemnes Litanias fuisse solitas celebrari; demum concludit: „ Eas„ dem itaque, sive *Litanias*, sive *Processiones* dicere „ velimus, unusquisque Episcopus in suis Ecclesiis „ studiosè agere consuevit. „ Quin imò, in Gallia ipsa, etiam ante S. Mamertum, in usu erant Supplicationes, teste Sidonio Apollinari (t), qui ait: „ Erant quidem priùs (quod salva fidei pace sit di„ ctum) vagæ, tepentes, infrequentesque, & si di„ xeris, oscitabundæ Supplicationes . . . . . . In his „ autem, quas præfatus Sacerdos (*Mamertus*) & „ protulit pariter, & contulit, jejunatur, oratur, „ psallitur, fletur. „ Quo circa non primò S. Mamertus sacras *Rogationes* induxit, sed tantùm restituit, atque in meliorem formam redegit, ut optimè animadvertunt Baronius, Fratres Sammartani in Archiepiscopis Viennensibus Galliæ Christianæ, & Eminentissimus Cozza (u), à quo tamen merita laude donatur Sanctus ille Viennensis Episcopus, his verbis: „ Verum est, quòd Mamertus, usus, seu ritus „ Litaniarum, & Rogationum non fuerit primus in„ stitutor, sed restitutor; primus tamen fuit, quòd „ sanxerit, celebrandas esse tribus diebus ante Ascen„ sionem Domini. „ His ita præmissis, nihil repugnare video, quin Sanctus quoque Lazarus instituere potuerit sua in Ecclesia triduanas Rogationes, ad avertendam ab hac Metropoli gravissimam imminentem calamitatem, quemadmodum majorum traditio, & repetita quotannis in ore Sacerdotum hujus facti memoria, nos docet; nec arduum est indagare, quanto in periculo tunc versaretur Metropolis nostra.

Pervulgata est Scriptorum calamo infelix conditio Seculi quinti, sub cujus initium effusæ in Italicas regiones, Romamque ipsam, turbidi rapidique torrentis adinstar, Barbaræ Gentes omnia rapinis & cædibus, Alarico Duce, miserrimè miscuere. Honoria postmodum, Valentiniani III. Cæsaris soror, Attilam Hunnorum Regem, anno CCCCXXXIV. teste Jornande (x), clam misso Clientulo, in Italiam ad sui connubium invitaverat, irrito quidem conatu, sed excitata in crudelissimi illius Regis animo avara cupiditate tam divitis prædæ, aliquando capiendæ. Nec conceptis tunc votis defuit Barbarus hostis, Romanum ubique Imperium direptione, incendio, ac stragibus implens; tandem anno CCCCXLII. in Illyricum irrumpens, expugnatis Oppidis Arcibusque, tanto metu proximas Provincias perculit, ut Theodosius Junior amicæ pacis Legationem ad ipsum mittere, atque annuum auri tributum solvere sit coactus, quemadmodum ex Auctore Miscellæ ad illum annum narrat Baronius. Gensericus quoque Vandalorum Rex (referente Isidoro Hispalensi, in Historia Vandalica) anno superiore in Siciliam cum classe transgressus; cuncta, in quæ inciderat, ferro & igne vastaverat. Itaque in tot irruptionum, ac cladium ferali conspectu, in tam justa concepta formidine novæ direptionis, qua non tam Cæsar ipse, quàm universa Italia concutiebatur, iis prorsus annis, quibus S. Lazarus regendam susceperat Mediolanensem Ecclesiam, quid excogitari potest congruentius pietati Sanctissimi illius Præsulis, quàm indictas ab ipso fuisse trium dierum supplicationes, preces, jejunia, ut divinæ Clementiæ implorato subsidio, bellicus Barbararum Nationum impetus ab hujus Metropolis mœnibus longè propulsaretur? Porrò erravit Ripamontius, qui ad contexendam S. Lazari Lectionem designatus (sicuti certa fide sibi compertum fuisse scripsit Puricellus), eandem inchoavit, relatis superiùs verbis: *Vastabat sævissimè Italiam Attila* &c.; anno enim CCCCLII., quo ferox ille Tyrannus Italicas Urbes ferro igneque absumebat, S. Lazarus jam ad Superos evolaverat, ejusque Successor Eusebius Synodicam Epistolam, adhuc superstitem, miserat ad Chalcedonense Concilium. Verùm, expectanda non erat præsentia barbari Hostis, ut supplices ad Deum manus à nostris Civibus tenderentur; adeòque facillimum est credere, amantissimum Gregis sui Pastorem Lazarum, cùm primùm vulgatus est rumor, imminere Italiæ Attilam, atque extremum hisce Provinciis excidium minitari, triduanas Litanias indixisse, ut posita jam sub oculis imago strepentis Flagelli ab ovium suarum capite averteretur. Et revera, institutas eas esse ad Barbarorum præcipuè impetum repellendum, memorata *Breviarii* Lectio fidem facit; ipsæque preces ad singulas Urbis Portas repetitæ nos docent: *Pone in muris, & portis ejus Angelorum custodiam, salutis ancilia, munitionem omnium Sanctorum tuorum* &c.

Atque hinc alterum Historicum lumen affulget traditioni nostræ, vividiùs roborandæ. Ut clariùs id

Tom. I. hhh

(r) Ibid. num. 7.
(s) In Not. ad Martyrol. die XXV. Aprilis.
(t) Lib. XV. Epist. IV. ad Aprum.
(u) De Ecclesiastico Jejunio, Par. II. Art. XXI.
(x) De Success. Regn. cap. XCVII.

id explicem, recolenda sunt quæ Ludovicus Thomassinus ex Gregorio Turonensi tradit, in suo præclaro tractatu, *De Jejunio*, gallicè scripto, ubi de triduanis Rogationibus agit; inquit enim, à Sancto Mamerto Episcopo indictas eas fuisse Viennensi Populo, ob peculiarem calamitatem, qua Civitas illa conflictabatur, frequentes nempe terræmotus, Cervorum Luporumque in Urbem incursiones, ac Palatii regii, immisso cælitus igne, conflagrationem; dehinc narrat, propagatas illas esse subsequentibus Seculis in reliquas Galliarum Ecclesias; loquens autem de Italia, scribit, pium hunc usum in Italicas Ecclesias, nonnisi multò post annum DC. penetrasse (y). At, Seculo septimo & octavo, nullus Barbarorum irruptionum metus animis ingerebatur, cùm Langobardi Reges, barbari quidem, sed jam mitiores facti, pacificè his Provinciis potirentur. Itaque ad remotiora ea S. Lazari tempora recurrendum esse verisimilius quisque censebit, quibus sævissimus Attila, exciso Illyrico, justum incutere timorem poterat Italis Civitatibus, ne Montes, aut Mare transiliens, in nostris Regionibus pari furore debaccharetur; ea enim occasione æquissimum est opinari, à Sancto eo Præsule institutas fuisse triduanas Supplicationes, & preces, quæ in antiquis Ambrosianis codicibus præscribuntur, ad impetrandam à Deo custodiam Mœnium, ac Portarum inclytæ hujus Metropolis, Provinciæque. Addo, Eminentiss. Laurentium Cozzam in memorato eruditissimo libro, *De Jejunio Ecclesiastico*, rationem afferre, cur post Gallos, Anglos, Hispanos, universa ferè Ecclesia Latina religiosam hanc consuetudinem sibi adoptaverit, hæc scribens: *Id, quod Mamertus ad clades sui populi repellendas instituit, ceteri populi ad ubertatem fructus terræ obtinendam, ad sanitatem Dei auxilio conservandam, & ad veniam peccatorum implorandam susceperunt*. Cùm verò Mediolanensis Ecclesiæ ritu, à Sacerdotibus circumeuntibus Portas omnes, Murosque, quibus antiquitus Urbs ista cingebatur, antequam amplior fieret, eorundem custodia, à Deo per subsidia Angelorum Sanctorumque præcipuè imploretur, quis non videt, vetustiorem originem esse quærendam, nec aliam veritati propinquiorem videri eâ, quam hucusque assignavimus?

Tempus etiam, Ambrosiano more, triduanis Litaniis celebrandis statutum, non leve indicium est, illas fuisse institutas, sicuti dissimili de causa, ita diversa à Gallicanis Ecclesiis ætate. S. Mamertus, cujus exemplum secutæ dicuntur aliæ Nationes, easdem indixit peragendas hebdomadâ ipsâ Dominicæ Ascensionis: Mediolanensis Ecclesia, ut docent vetusti, qui adhuc supersunt, Ambrosiani Liturgici codices, subsequente Ascensionem Domini hebdomada illas constantissimè celebravit, (ab Hispanis etiam *rejectas post Ascensionem* triduanas Rogationes annotat Mabillon, sub initium libri tertii *De Liturgia Gallicana*, sed multo seriùs id factum est.), adjecta quoque lege servandi jejunii, quod licèt, refrigescente in populis caritate, semel, aut iterum intermissum fuerit; religiosâ tamen Antistitum nostrorum vigilantiâ restitutum, ac conservatum fuit, tanquam pretiosum antiquæ apud nos institutionis vestigium, ut proximè ostendam. Id verò, an in reliquis latinis Ecclesiis olim viguerit, non vacat inquirere; quamvis enim Mabillonius in *Liturgia Gallicana* (z) loquens de triduanis Rogationibus, post alios Scriptores afferat, jejunium antiquitus hisce diebus servatum verè fuisse, Conciliis præcipientibus, clarisque veterum Patrum testimoniis confirmantibus. Thomassinus tamen loco laudato, intelligendos esse Conciliorum Canones ait de sola à carnibus abstinentia, ut ex ipsis eorundem verbis patere testatur, vixque arbitratur à S. Mamerto potuisse illud indici populo suo Viennensi, pro illa prima vice, cùm salutare hoc remedium poscere videretur tam gravis infortunii amovendi necessitas. Neque prætendi potest, quod nonnulli opinantur, translatas nempe fuisse ab Ecclesia Mediolanensi in Pentecostis hebdomadam cum jejunii onere has Litanias, eo quia improbata fuit à Nicœno Concilio jejunandi consuetudo, utpote injuriosa Paschalium dierum lætitiæ, cui miscendus non est pœnitentiæ mœror, ac luctus, antequam Sponsus ab oculis eripiatur. Sanctus enim Ambrosius in Sermone, Mediolani habito, *de Festivitate Pentecostes*, scribit, istorum quinquaginta dierum numerum *jugem esse & continuatam festivitatem*, atque instar Dominicæ diei celebrari, quin ulla observanda indicantur jejunia (*excipe Vigiliam Pentecostes*). Itaque, jejunii peragendi causâ minimè censendæ sunt Rogationes nostræ ad hebdomadam post Ascensionem Domini traductæ, sed iis prorsus diebus ab initio institutæ. Quid contigerit S. Martyri Arialdo, qui Seculo XI, cùm more solito Clerus Mediolanensis triduanas Litanias celebraret, jejunium istud acriter reprehendit, Concilii Nicœni, & B. Ambrosii auctoritatem, proximè relatam, Civibus nostris in publica objiciens concione, ut tradit Auctor ejusdem vitæ à Puricello typis vulgatæ (a), inferiùs referemus. Interim ad vindicandam ritus nostri legem proferre lubet Cardinalis Bellarmini verba, qui in libro *De Bonis Operibus in particulari* (b), postquam adnotasset, satis constare inter Pascha & Pentecostem, ex antiquissima consuetudine nulla jejunia imperari, subdit: *sicubi tamen hoc ipsum jejunium præcepti lege servatur, non est improbandum; servanda est enim in ejusmodi rebus Ecclesiæ consuetudo, ut Hieronymus in Epistola ad Lucinium, & Augustinus in Epistola ad Cassulanum monent*. Sanè S. Carolus collapsum hunc morem jejunandi restituturus, ad antiquam Ecclesiæ nostræ disciplinam respexit, condens in primo Provinciali Concilio sequens decretum: *Edicimus, ut triduo Rogationum post Ascensionem Domini*, ex veteri instituto, *in Mediolanensi Ecclesia jejunium adhibeatur*.

Puricellus, cui neque S. Lazarus, religiosi hujus ritus Auctor probari poterat, neque Attilæ, irruptionem in Italiam meditantis, occasio placebat, aliam ingeniosè quæsivit, proposuitque, annum statuens MXXXVII. quo Conradus II. Imperator „ adversùs Aribertum (aliis Heribertum) Archiepiscopum nostrum implacabiliter iratus, omni ope Mediolanum obsidebat, oppugnabat, gladio & igne omnia in ejus circuitu consumebat; & hæc præsertim è Dominicæ Ascensionis die usque ad proximam Pentecostem, quo temporis intervallo Rogationes ejusmodi, secundùm Ecclesiæ Mediolanensis consuetudinem celebrari solent; neque hinc recessit, nisi manifesto S. Ambrosii prodigio repulsus; „ tunc enim additas censet preces illas, quæ ad singulas Urbis portas in triduanis Litaniis recitantur, *Mœstorum refugium Deus* &c., atque indictum jejunium.

Equidem, ut candidè loquar, eruditè potiùs, quàm verè, scripta hæc esse crediderim. Et primò, cùm certum sit, antiquiores undecimo Seculo triduanas Litanias esse in Ecclesia Ambrosiana, ut ipsemet Puricellus fatetur, quo testimonio evincet, non consuevisse Clerum Mediolanensem circumire muros Urbis, atque in singulis Portis memoratas preces repetere, ante Conradum? Profectò, id tantùm opinando doctus hic Auctor proposuit; Mihi verò scrutanti veteres Codices, contrarium elucere videtur. Extat in privata domus meæ Bibliotheca pergamenum *Missale Ambrosianum*, seculo circiter nono scriptum, in quo *Orationes* ad Deum fundendæ in triduanis Rogationibus, & *Missarum* ordo præscribuntur. In iis autem frequenter mentio fit de *præsenti tribulatione*, *flagello avertendo*; quin imò in altera ex precibus hæc leguntur: Fa-

(y) Par. I. Cap. XXIV. num. 2.
(z) Pag. 263. & 377.

(a) Lib. II. cap. XXI.
(b) Lib. II. cap. XXI.

Famulos tuos nimia tribulatione laborantes placato intuere obtutu. Quæ foret hæc tribulatio, non obscurè significat *Præfatio* in Missa secundæ diei, quæ inter alia hæc habet: „ Indulgentiæ tuæ præveniat nos „ semper affectus, qui & à noxiis voluptatibus indesinenter expediat, *& à mundanis cladibus dignanter eripiat*. „ Aderat igitur *præsens*, & etiam *nimia* Civium afflictio; aderat imminens *flagellum*, & *cladium* timor, priùs quoque, quàm minax contra hanc Urbem adventaret Conradus. Quid verò prohibet credere, institutas has preces fuisse Seculo V., quo ingressæ jam Italiam barbaræ Gentes Romam ipsam fœda depopulatione sub Alarico obruerant, & obstrepens ubique rumor Genserici, & Attilæ, non longè positas Regiones sævissimè deprædantium, admonere poterat Italos populos, atque hanc præsertim Metropolim, ut pro avertendo novæ irruptionis, & *cladium flagello*, Dei clementiam enixè deprecarentur?

De Jejunii lege, multò ante undecimum Seculum Civibus nostris indicta in triduanis Litaniis, dubitari nequit; nam præter *Orationes*, quæ in hoc antiquo *Missali* jejunium memorant, iisdem prorsus formulis, quibus illud Quadragesimalium dierum exprimitur, ea primæ diei Rogationum, quæ *Præfatio* appellatur, quæque nunquam immutata fuit, his verbis concipitur: „ Æquum & salutare, Nos te in observatione jejunii quærere, qui es panis verus & vivus de Cœlo descendens. Te igitur humiliantes „ *jejunio* corpora, menteque famulantes devota, per „ hujus Sacrificii immolationem rogamus, ut humiliationem *jejunii* hujus, quam pro nostris reatibus „ *in hac triduana observatione* persolvimus, intuearis placatus, & à delictis *jejunantes* absolvens, „ quos incontinentia ciborum in pravitatis transgressionem immersit, eosdem continentia revoces ad „ salutem. „ Puricellus, qui in vetustissimis Liturgicis libris hæc vidit, consilium in iis, non præceptum agnoscit, nixus verbis, quæ leguntur in Vita S. Arialdi, quam scripsit *Beatus Andreas*, ejusdem Alumnus, postea verò Monachus & Abbas Vallumbrosanus; referens enim hic Auctor sermonem, quo Sanctus ille contra populum Mediolanensem, iis diebus jejunantem, declamaverat, hæc præmittit: „ Triduanum illud jejunium, quod inter dies Paschales, „ contra antiquorum dicta Sanctorum, *noviter est* „ *peragi usitatum*, sic vehementer horrebat, ut libenter diceret, velle se tradere morti, si tantùm „ exhortari posset populum, quatenus in tempus mutaretur licitum, & aptum. Quapropter in uno eorum dierum, una omni jam Ecclesia congregata, „ ut solito more ad Litanias procederet, locum, in „ quo docere solebat, conscendit &c. „ Inde enim colligi clarè arbitratur, circa illud tempus originem duxisse Mediolani legem triduani jejunii, quæ tanquam *res nova* à S. Arialdo condemnabatur. Verùm in hac narratione, si rem sinceris oculis inspiciamus, nullum de novo imposito præcepto vestigium elucet, sicuti nec Puricellus ullum unquam documentum aut testimonium nobis exhibuit, ut fateamur, jejunium antiquitus, hisce diebus, fuisse spontaneo tantùm cultu servatum, Conradi verò Imperatoris tempore in Legem transiisse.

At, inquiet aliquis, quid ergo novi à Sancto Arialdo reprehendendum fuit in populo? Ut sensum meum depromam, præmitto, in sacris Liturgiæ Mediolanensis pergamenis codicibus, scriptis superiori tempore ad hujus Sancti Martyris ætatem, citra controversiam adnotatum legi triduanum Litaniarum jejunium, ut jam vidimus. Hoc autem posito, quis adeò in historiis hospes ignorat, humanarum rerum inconstantem vicissitudinem ferre potuisse, ut ab initio severa Lex jejunii vigeret, suadente tunc solidam pœnitentiam acerba calamitatum experientia; pacatis verò subinde rebus, cùm benignior

A arrideret temporum facies, collabi paulatim inciperet hæc disciplina, ac tandem omnino aboleretur: Urgente autem novo excidii metu, ob iratum Cæsarem Conradum, mœnibus exercitum admoventem, iterum quoque Mediolanensis populus, hisce prorsus diebus in angustiis positus, ad neglecti antiqui jejunii remedium confugeret? Manifestum hujus rei exemplum habemus, subsequentibus Seculis datum; Antequam enim Mediolanensi Ecclesiæ præficeretur acerrimus ille vindex Ecclesiasticorum rituum, S. Carolus Borromæus, Litaniæ Majores, S. Marci appellatæ, ita corruerant, ut, ipso testante in Synodo Diœcesana Secunda (c), *nullum pristinæ institutionis vestigium appareret*; Jejunium verò in triduanis Rogationibus adeò intermissum erat, ut

B in ipso Ambrosiani ritus *Psalterio*, impresso anno MDLV. ista legantur: *Ad jejunium Rogationum nullus est arctandus, sed potiùs hortandus*. Illud restituit S. Carolus peculiari Decreto proximè relato, & ne populus reclamaret, *vetus* hujus Ecclesiæ *Institutum* objecit. En quomodo videri potuerit S. Arialdo *noviter peragi usitatum* triduanum jejunium, & quàm levi fundamento nitatur Puricelli conjectura! Cùm enim certum sit ex codicibus, Conradi Imperatoris ætatem præcedentibus, servatum fuisse in Ambrosiana Ecclesia jejunium, non alia ratione conciliari hæc possunt, nisi asserendo, post S. Lazarum, jejunandi legem obsolevisse, atque ob imminens Urbis excidium, fuisse ab Heriberto Mediolanensi Archiepiscopo renovatam; non secus ac iterum collapsa, resti-

C tuta ex præcepto fuit à Sancto Carolo Borromæo ad normam veteris disciplinæ. Porrò, tam ægrè tulit populus Mediolanensis Arialdi Declamationem contra triduanum Rogationum jejunium, ut Plebs commota, furensque in illius domicilium irruerit, ipsum etiam interfectura, nisi in Ecclesiam S. Ambrosii post concionem divertisset, quemadmodum vitæ Auctor enarrat. Tantæ autem indignationis causam, si à me reposcas, non aliam assignandam crediderim, quàm acceptam à Majoribus traditionem, cujus persuasione Cives nostri censerent, non aliquid novi in hanc Ecclesiam inductum fuisse, sed antiquitus præcepti jejunii morem tantummodo renovatum; adeòque primæ institutionis tenaces, se se ab hac lege dimoveri non paterentur. Non omittendum est, quàm

D rigida pœnitentiæ significatione triduanas Rogationes tunc peragerent Mediolanenses; eam enim in argumentum objurgationis, post improbatum jejunium, sumpserat Arialdus, ita sermonem suum prosequens: *Est & res alia, quæ super hoc nimis me hæsitare cogit; nam in istis diebus, tam acriter vos affligere cerno, vestibus laneis induendo, nudis pedibus incedendo, in pane tantummodo, & aqua jejunando, quomodo, quando hæc agere, debitè jussum est, vos nullo modo facere inspicio*.

Hæc differere placuit, capta opportunitate *Litaniarum libelli*, quem hoc anno edidit Petrus Casola, ne traditio nostra de antiquiori apud nos earundem institutione, tam celebris Scriptoris auctoritate labefactetur. Et sanè, cùm ea consentiat pri-

E mævæ Ecclesiæ consuetudini, qua Episcopi in propria Diœcesi ad implorandam divinam opem Litanias instituebant; cùm alia prorsus de causa ab ea, quæ impulit S. Mamertum, initium apud nos sumpserint Rogationes triduanæ, atque insuper diversis à communi ritu diebus, ac legibus Ambrosianus Clerus ad hanc usque ætatem illas celebraverit; cùm eas S. Lazaro adscribant non plures tantùm Scriptores, sed ipsa etiam in Matutinis Canonicis Horis Mediolanensis Ecclesia; nec ulla, ut vidimus, in adversum pugnet firma & ineluctabilis ratio, quid quæso urgere nos debet, ut ab antiqua hujus honoris possessione pedem revocemus, & tam altæ originis opinionem, tamquam futilem deseramus? Eruditissimus Godefridus Henschenius, Vitam S. Lazari in *Actis San-*

(c) Decreto III.

Sanctorum Bollandi illustrans (d), rem hanc adeò consonam veritati censuit, ut secundo paragrapho titulum istum inscripserit: *Litaniæ triduanæ à S. Lazaro institutæ*; referens verò Chronologicum mendum Ripamontii, qui S. Lazarum posteriorem ætate facit S. Mamerto, reliqua ejusdem verba describit: *Ceterùm haud sum nescius, dissentire quosdam, & initia consuetudinis hujus in ipsum Lazarum referre*, ac statim subjungit: „ Et meritò, cùm ante S. Lazarus è vita decesserit, quàm S. Mamertus Viennensium sit ordinatus Episcopus. Neque famam eam cum Ripamontio sequimur, quam plures amplectuntur, sed quam re accuratè examinata ratio cogit amplecti.

Plurimi æstimandus est hic Rogationum Mediolanensium liber, quamvis parvæ molis, cùm nobis quandam *in Rubricis* depingat imaginem antiquæ Urbis, quæ olim breviori Murorum ambitu circumsepta erat; siquidem Portarum locum, nomina viarum, Pusterulas, Suburbia, Ecclesias designat, quæ nunc aut dirutæ sunt, aut in Urbem receptæ; plura demum, ad Topographicam vetusti illius temporis notitiam spectantia, sub oculis ponit. Hæc omnia diligentissimus Puricellus, pergamenis Documentis productis, illustranda & confirmanda suscepit (e). Ceterùm longiori, quàm in præsentiarum, itinere triduanæ istæ Supplicationes peragebantur: Refert Glussianus (f), cùm eas revocasset in morem S. Carolus Borromæus, adfuisse illum quotannis Choro, primâ post mediam noctem horâ, ut Matutinas preces unà cum Canonicis Ordinariis persolveret, ac postmodum impositis capiti confluentis populi sacris cineribus, initas ante exortum diei fuisse Supplicationes ad statutas Ecclesias, nec finem religiosis Stationibus datum, nisi tertiâ, vel etiam quartâ post meridiem horâ. Petrus Paulus Bosca in Ambrosiano Martyrologio (g), traditionem nostram de S. Lazaro, Auctore Litaniarum propugnans, tempus adnotat, quo mitigata fuit laboriosa hæc per Urbem Cleri peregrinatio, inquiens: „ Ab anno quadragesimo secundo supra Millesimum sexcentesimum, cùm ego nondum ex Ephebis egressus essem, iter brevius, & pauciorum Ecclesiarum Stationes, lassitudinem supplicantium recreare cœperunt.

ANNO MCCCCXCV.

MOdicam rei literariæ materiam præsens annus suppeditat: *Gaspar* quidem *Vicecomes*, Civis Mediolanensis, atque ornatissimus Eques, Poëma italicum *de Duobus Amantibus*, *Paulo & Daria*, hoc anno typis nostris vulgavit, sed cùm de illo in superioribus paginis abundè scripserimus, missum hìc facere cogimur. Id tantùm memorare fas est, adeò in pretio apud literatos Viros eo tempore fuisse ingeniosum istud Gasparis carmen, ut celebriores Poëtæ, *Stephanus Campana*, *Petrus Pattus Florentinus*, *Cæsar Saccus Laudensis*, *Bernardinus Paulus Lanterius*, *Præpositus Viglevanensis*, eidem commendando, calamum certatim impenderint. Unum ego seligo metricum Elogium *Bernardini Æmilii Novariensis*, quod eximiam Operis simul, atque Auctoris laudem complectitur:

Non te solicitet sacer libellus
Famæ perpetuum decus vigentis;
Nam si quid Latiis licet Camœnis,
Hoc spondere potest Poëta solùm
Gaspar, *qui Insubria refulget Urbe*,
Ut Phœbus medio polo coruscat.
Quantum vivet honor sacer Petrarchæ,
Et nomen, cui tradidit Beatrix,
Tam te posteritas leget Dariam,
Paulum, *ac ingenium mei Poëtæ*,
Qui nullo meritis peribit ævo.

Alexander quoque *Minutianus* non mediocrem sibi gloriam comparavit, edita Mediolani hoc anno *Titi Livii historia*, quam nostro etiam ævo inter pretiosas antiquæ librariæ suppellectilis opes Bibliothecæ custodiunt, non tam ob chartæ grandioris majestatem, atque elegantiam characteris, quàm ob juges vigilias, insumptas à celebri hoc viro, in eadem ad prælum adornanda; Cùm enim ex nonnullis antea Officinis corrupta, & mutila prodiisset, *Minutianus*, adhibitis in consultationem vetustissimis exemplaribus, plerisque in locis integras clausulas reposuit, dimidiatas redintegravit, duas nobilissimas Conciones Scipionis sartas tectas, ut ajunt, reddidit, & sexto libro plura restituit, quæ ad secundum bellum Punicum pertinebant, quemadmodum ipsemet, scribens ad Mecœnatem suum Bartholomæum Calchum testatur. Verùm, cùm de hoc insigni ac benemerito Mediolanensium studiorum cultore plura in Prolegomenis scripserim, eadem hìc refricare supervacaneum, molestumque Lectoribus reor. Itaque de duobus tantùm illustribus viris, quorum literaria quædam Opera præsenti anno apud nos impressa conspexi, compendiarium texam sermonem. Primus est

FR. MICHAEL DE CARCANO.

Patria illi Mediolanum fuit, ac nascendi ordo ex Parentibus, patricia nobilitate conspicuis, ejusdem namque Genitor *Defensoris publicæ Libertatis* munus egregiè gessit, cùm Civitas Mediolanensis, sublatâ, ob mortem Philippi Mariæ, Vicecomitum stirpe, se se in Reipublicæ formam composuit; restitutâ verò à Sfortiis antiquâ Principum dominatione, in Decurionum Consessu regendæ Civitatis consiliis interfuit. *Michaël* tamen noster Seraphico Minorum de Observantia Ordini adscriptus, illustriorem reddidit Patriam, Familiamque, splendore, doctrinæ, & pietatis, quarum gloriosa vestigia, ubique per Italiam, impressa reliquit. Nullum nobilius tanti viri Elogium proferri posse censeo, quàm quod sincera fide condidit, inseruitque Annalibus Minorum Lucas Wadingus (h), ut immortalem insignis hujus Alumni S. Francisci memoriam posteritati consecraret. Ait igitur: „ In Urbe Comensi, Guardiano Fratre Sylvestro, habitum suscepit Minorum, tempore Sancti Bernardini, à quo & Alberto Sartianensi reprehensus, quòd leviuscule & minus religiosè, quàm deceret, conversaretur, liberiori relicto vivendi genere, strictiorem sibi proposuit normam, deinceps constantissimè observandam. Eam literis dedit operam, ut præcipuas, quæ virum religiosum decent, scientias perfectè sit assecutus. Ingenio subtilis, pietate insignis, concione celeberrimus, in præcipuis Italiæ Urbibus fructuosè prædicavit. Mirâ dicendi efficaciâ, Auditorum quòcumque

„ vel-

(d) Ad diem XI. Februarii.
(e) Ubi supra.
(f) Vita S. Caroli lib. II. cap. XI.
(g) Ad diem XI. Februarii.
(h) Ad annum MCCCCLXXXV. num. 7.

„ vellet, animos flectebat; eâque frequentiâ con- „ currebant undique populi, ut in plateis & campis „ opportuerit sæpissimè prædicare. Absque fuco & „ timore veritatem pandebat, unde & molestas pas- „ sus est persecutiones, atque ab universo statu Me- „ diolanensi exilium, de quo reducendo, & Duci „ Mediolanensi reconciliando, impensè egit Vicarius „ Generalis (*Minorum*) Angelus à Clavasio. Candi- „ dæ, sive Blancæ Mariæ Sfortiæ Ducissæ à Confes- „ sionibus fuisse diximus aliàs, cui etiam morienti „ Sacramentum dedit extremæ Unctionis. Mediola- „ nensibus Auctor fuit, cooperante Bernardino Fel- „ trensi, ut amplissimum, & commendatissimum Xe- „ nodochium (*Nosocomium, à Francisco I. Sfortia Duce* „ *constructum*), atque aliud Comi, nuncupatum „ *Hospitale Majus Sanctæ Annæ*, sub Branda Ca- „ stillione Cardinale Urbis Episcopo, curarit ædifi- „ cari. *Montem Pietatis* multis in locis erexit. Co- „ mi mortuus, multa reliquit suæ pietatis argumen- „ ta, & ingenii monumenta. „ Annum, quo vitam exuit Michaël de Carcano, variè statuunt Scriptores. Wadingus non absurdè opinatur, obiisse illum circa annum MCCCCLXXXV. cùm enim ex Ordinis *Regesto* manifestum fiat, Conciones ab ipso habitas fuisse in Urbe Parmensi, anno illius Seculi octuagesimo tertio, nullum subinde vestigium vitæ, aut rerum gestarum sibi occurrisse testatur. Fortasse autem à teterrima lue, quæ in hac Metropoli, proximisque Urbibus tunc grassabatur, absumptus interiit. De Corpore controversia est Comenses inter, atque Laudenses; Certè in Ecclesia Minorum Observantiæ, Laudensi in Urbe, ejusdem Caput (*titulo* Beati *in Martyrologiis inscribitur*) publicæ venerationi quotannis exponitur.

Qua opinione doctrinæ floruerit Michaël de Carcano, satis superque docent frequentes ejusdem Operum editiones, quibus tùm ipso vivente, tum mortuo, Basilejenses, Colonienses, Veneti, & Mediolanenses Typographi præla sua per illud ævum illustrare contenderunt. In Urbe nostra impressum fuit hoc anno *Sermonarium de commendatione virtutum, & reprobatione vitiorum, editum per R. P. Fratrem Michaëlem de Carchano Mediolanensem, Ordinis Minorum de Observantia, Præconem Apostolicum*. Mentem suam, atque ordinem adhibitum in digerendis hisce sermonibus Auctor ipse declarat in Præfatione, cujus fragmentum transferre huc lubet, ut aliquod specimen præclari ejusdem ingenii, & præstantiæ in sacro Eloquio, Lector percipiat, cùm exemplaria ferme omnia aut vetustas consumpserit, aut difficultas lectionis, ob implexum, quo excusa sunt, characterem, ad tineas corrodenda ablegaverit. Ait igitur prope finem: „ Virtus primò non satis exercita- „ tis paululum est amara, sed eam consuetudo dele- „ ctabilem facit; tantaque protinus facilitas subse- „ quitur, ut si hoc ignavorum hominum genus per- „ ciperet, rumperet moras, atque illam totis viri- „ bus amplexandam non ultra differret. Conjeci igi- „ tur in hoc Opusculo omnem ejus originem, digni- „ tatem, atque præstantiam, ne qui hanc publicè „ dicendi provinciam ingressi sunt, vagari, tempus- „ que conterere opus habeant, ac etiam tantum uti- „ litatis ex ipso valeant consequi, quòd si ei operam „ dederint, probissimi non multo tempore evadere „ possint. Et ne à Philosophi præceptis discedam, „ cujus sententia est, *opposita juxta se posita magis* „ *elucere*, de virtute ferè quemcumque sermonem „ texam, ac sibi opposito vitio. A virtute igitur „ principe, Caritate videlicet, sumam initium, nec „ aliquid eorum, quæ *in aliis voluminibus, à nobis* „ *nuperrimè editis* (scripta sunt) repetam, nec quod „ judicio meo in illa coincidere valeat; sed nova „ quædam, & præclara, nec omnibus nota conte- „ xam, non involutè ac obscurè, sed carptim (*clarè*), & quam luculentissimè potero. „ Consultò

(i) Annal. ad an. MCCCCXC. num. 6.

A hæc verba transcripsi, ut Michaëlis ipsius testimonio pateret, plura ab eodem confecta fuisse volumina, quamvis illorum tituli hoc Ævo indicari securè nequeant, confusis lucubrationibus cum altero ejusdem nominis, atque Ordinis viro, circa id tempus scribente, *Michaële de Mediolano*, quem alium esse à *Michaële de Carcano*, atque obiisse in Cœnobio S. Angeli, anno MCCCCXC. testatur Wadingus (i). Primam hanc fuisse editionem hujus Operis, quod LXXII. prolixos Sermones complectitur, colligo ex Epistola, calci adjecta, *Raphaëlis Peragalli*, qua illud dicavit *Reverendo in Christo Patri, Domino Fratri Hieronymo de Torniellis, Ordinis Minorum Observantiæ regularis, in partibus Cismontanis, dignissimo Vicario Generali*; in ea enim profitetur, se cùm vidisset,
B Sermones hosce plurimum utilitatis, ac commodi conferre posse legentibus, docentibusque, curasse, ut impensis suis excusi prodirent, atque in sequentes ætates perenni animarum fructu diffunderentur. Quorundam etiam Scriptorum error, quos innuit Wadingus, quique Michaëlis de Carcano vitam ad annum MD. protendunt, *Pirogalli* testimonio configitur; is namque de Auctore hujus Operis, tanquam è vivis erepto loquitur, inquiens, æquum esse, ut insignium Doctorum, quos mors importuna intercepit, *relicta post se scripta* in publicam lucem proferantur. Demum devovens *Hieronymo Torniello* impressum hunc librum, subdit, *ut sicut alteri libello fuisti tu decus, favor, & gloria, ita & huic, qui non minoris est præconii* &c.

Libellus alter, quem à se inscriptum eidem *Tor-*
C *niello* memorat Peragallus, Mediolanensibus typis editus fuit superiore anno MCCCCXCIV., isque continet *Figuras Bibliorum*, seu potiùs Compendium *Figurarum*, secundùm ordinem materiarum alphabeticè digestum, *Antonii Rampegoli*, Ordinis Eremitarum S. Augustini. Hujus Operis manuscriptum exemplar, elegantissimè in pergamena exaratum, servat Bibliotheca Ambrosiana; sed refertæ sunt ceteræ Bibliothecæ impressis ejusdem codicibus, cùm illud sæpissimè per eam ætatem præla subierit, gratumque fuerit sacris præsertim Divini Verbi Præconibus, tum ob rerum facilè inveniendarum commodum, tum ob celebre Auctoris nomen, qui Juris utriusque peritissimus, doctrinâque omni excellens, Theologi munus exercuit in Constantiensi Concilio anno MCCCC-
D XVI., ut Torellus in *Seculis Augustinianis* ad illum annum, & Oldoinus in *Atheneo Ligustico* cum laude testantur. In nostra editione præcedit Epistola nuncupatoria *Raphaëlis Peragalli*, & responsio *Fr. Tornielli* ad eandem, quæ sic incipit: „ Te scribente, „ dilectissime Raphaël, cognovi, sacrum illud vo- „ lumen cum figuris, quod *Biblia* nuncupatur, tuo „ ingenio, proprioque ære, Impressorum solertiâ, in „ lucem venturum; rem equidem, & omnibus, qui „ sacris incumbunt literis, & mihi gratissimam &c. Alibi annotavimus (l), *Peragalli* hujus curâ, iterum Mediolani excusum fuisse librum, inscriptum *Vocabulista Ecclesiastico*, adjecto in calce Epigrammate, quod parati ab eodem sacris studiis novi illius subsidii memoriam signabat. Præter hasce Editiones, ni-
E hil proprio marte confectum reperi, quo Reipublicæ literariæ notum se redderet hic *Peragallus*. Animum tamen ostendit, intentum promovendæ sacrarum literarum culturæ; cùmque suppetias ex proprio semper censu Typographis tulerit, non mediocris fortunæ vir fuisse censendus est: Sanè illa ætate floruisse Mediolani nobilem *Pirogallam* familiam, testantur lapides Sepulcrales in Cœnobio Fr. Servorum B. V. Sancti Dionysii prope muros Urbis, positi memoriæ perenni *Francisci Pirogalli* J. C. C. qui natus anno MCCCCLXXVII., octuaginta post annos decedens, hæredes illos instituit.

(l) Ad an. MCCCCLXXX.

PETRUS PAULUS VERGERIUS.

Justinopolitani hujus Civis liber, *de ingenuis moribus, & liberalibus studiis* Mediolani anno MCCCCLXXIV jam impressus, alibi postmodum crebrò editus, ac quovis seculo, à Literatis Viris eximiè commendatus, iterum in Urbe nostra hoc anno lucem aspexit. Non opus est hìc tempus prodigere celebrandæ doctrinæ præclarissimi Auctoris, cùm id passim præstiterint alii plures egregii Scriptores; illud unum Elogium proferam, quod de hoc Opere exaratum reliquit Sabellicus, in suo Dialogo *de Latinæ Linguæ reparatione*: „ Vergerii libellus *de ingenuis* „ *moribus* passim legitur, majori penè elegantia, „ quàm in hominem ejus ætatis cadere debuisset; „ suavis quidem, nec interim ociosus, gravissimis„ que respersus sententiis, utpote qui Philosophiæ „ priùs operam dedit, quàm ad scribendum venisset. „ Fuit is Chrysoloræ Constantinopolitani auditor &c. Tria pretiosi hujus libelli manuscripta exemplaria in Ambrosianæ Bibliothecæ scriniis servantur, indicium non leve, quantum illius exscribendi, statim ac prodiit, doctorum hominum animos desiderium incenderit. Reliqua ejusdem Opera, inter ceteros, diligenter recensuit *Petrus Bayl* in *Dictionario Historico-Critico*. Unum ego addam ex manuscriptis Bibliothecæ Ambrosianæ, cujus ille mentionem non egit, *Comœdiam* nempe inscriptam *Paulus*. Initium dabo, prout jacet in nostro codice antiqui characteris:

PETRI PAULI VERGERII JUSTINOPOLITANI

PAULUS

Comœdia ad Juvenum mores corrigendos.

PROLOGUS.

Hunc dum Poëta mihi verecundus Fabulam
Tradidit recensendam: Juvenis, ait, hæc lusi;
Jam plenior dabit sensum maturum ætas.
Veritus, opinor, ne se homines forte graves
Levitatis arguant; quos contra sentio
Si quis ita sentiat, quæ sunt in rogo,
Quæ plus ferant in vita levitatis, ponderis
Quæ, nosce, quantum sit inimica bonis
Studiis rerum copia.
Date commodum aures, atque animum intendite,
Quam commentus siet Poëta Fabulam,
Dum non lugentium, sed negligentium,
Mores novos ratione corrigit veteri.
Quantum momentum ad diluendas opes
In malis siet Servus,
Quàm miserè parentes fallat venalis amor.
Postremò satius esse sentit, frustra se
Laborare, quàm gratis ociosum agere; esse
Servos infidos, sodales devios, parentes crudeles.

In eadem Ambrosiana Bibliotheca duo MSS. Exemplaria servantur *Historiæ Principum Carrariensium*, nec non *Vita Francisci Petrarchæ*, quæ Auctorem habent *Petrum Paulum Vergerium*, sed hæc comperta jam sunt omnibus, eruditione aliqua veterum Monumentorum conspersis. Eminentiss. Cardinalis Quirinus, in sua *Diatriba præliminari* sæpius laudata, Epistolam memorat Petri Pauli Vergerii, in qua elegantissimos *Francisci Barbari* Commentarios *De Re uxoria*, summa cum voluptate, atque admiratione præclari ingenii ex iisdem elucentis, à se perlectos testatur. Hujus manuscriptum exemplar, unà cum altera Poggii, legitur post *Barbari* libellum, variis annotationibus, sed difficillimi characteris in margine refertum, Bibliothecæ Ambrosianæ; attamen eâdem, qua ceteri codices, obscuritate laborat in exprimendo nomine illius *Physici*, ad quem ex Constantia III. Non. Aprilis Vergerius Literas dirigebat, sic enim Inscriptio se habet: *P. Paulus Vergerius sal. pl. d. doctissimo viro hic* (Nic.) *Leon Physico*. Tenebras hasce, quas densiores fecere Typographi, *Nicolaum Leontinum Physicum* excudentes (quemadmodum Antuerpiensis editio *apud Martinum Cæsarem*, nullo anno signata refert, in Ambrosiana) egregiè dispulit Eminentiss. Quirinus (m), *Nicolaum Leonardum* clarissimum *Physicum*, Venetiis commorantem, ex coævis testimoniis substituens.

(m) Par. I. cap. IV. §. II. num. 6.

ANNO

ANNO MCCCCXCVI.

GREGORIUS BRITANNICUS.

PRimum in Literariam hanc arenam evocare lubet *Gregorium Britannicum* , S. Dominici alumnum , cujus Opuſculum Mediolani hoc anno impreſſum fuit, hoc titulo: *Sermones funebres vulgares , & literales , item Sermones Nuptiales*. Brixiana in Urbe paternos habuit lares , ex ea editus familia , quæ illuſtres doctrinâ viros Literariæ Reipublicæ dedit , ut infra commemorabo . Scriptor iſte penè evanuit ab oculis Auctorum *Bibliothecæ Ordinis Prædicatorum* ; quamvis enim de illo mentionem egiſſent Luſitanus , Altamura, & Rovetta , ancipites tamen hæſere , an hic *Gregorius* idem foret , cum Fratre ejuſdem Ordinis *Benedicto Britannico* ; ac tandem, ſimilitudinem cognominis , ætatis , & lucubrationum expendentes, hanc veluti decretoriam ſententiam protulere , *manifeſtè videri , unicum Scriptorem* (Benedictum) *in duos fuiſſe multiplicatum* . Nihilominus (pace illorum dixerim), manifeſtum eſt, diverſos extitiſſe ; ſiquidem in Ambroſiana Bibliotheca obvii cuilibet ſunt editi utriuſque libri , proprio ſub nomine . Et quidem *Gregorii Britannici* geminum exemplar occurrit (præter illud, quod ſuperiùs enunciavi); alterum ita inſcriptum : *Sermones funebres vulgares , literaliterque pronunciandi , item ſermones nuptiales pulcherrimi* , abſque annotatione anni , loci , & Typographi , in calce ; in fronte verò præfert Epiſtolam *Gregorii Britannici , ſacri Ordinis Prædicatorum profeſſoris , ad Reverendiſſimum in Chriſto Patrem , & Dominum , D. Paulum Zane Epiſcopum Brixianum*, datam *ex Æde Divi Floriani* XIV. Cal. Aprilis MCCCCXCV. , eique adnexa eſt Epiſcopi Zane reſponſio , conſcripta tertio poſt die ; alterum, cum iiſdem epiſtolis atque titulo , ſed auctum quinquaginta ferme ſermonibus , & Venetiis impreſſum *per Georgium de Ruſconibus Mediolanenſem* Anno MDXVI. Contra *Benedicti Britannici* liber in eadem Bibliotheca hoc titulo inſcribitur : *Luculentiſſimi ſermones funericii ac nuptiales noviter editi , & merito vocitati : Pelagus aureum* ; Editio autem peracta eſt Brixiæ *per Ludovicum , Vincentium Benedictum , & Antonium fratres Britannicos* , anno MDVII.

Porrò ſi Sermones iſtos invicem conferas, quamvis eandem argumenti faciem præſeferant , nec methodo , nec verbis ſibi cohærere perſpicies ; ita ut alium prorſus , atque alium calamum iis digerendis adhibitum fuiſſe, negare vix poſſis. Accedit, ab Auctoribus harum Lucubrationum , ſtatim ac abſolutæ paratæque ſunt luci , diverſis eſſe Viris inſcriptas ; *Gregorii* namque Sermones , ut vidimus , Epiſcopo Brixiano dicati, ſequenti anno Mediolanenſibus typis excuſi fuere; *Benedictus* verò ſuos direxit ad Nepotem ex Fratre, *Damianum Britannicum*, ſimulque ad *Nicolaum Belammum* Amicum Soncinenſem . Præſtat nuncupatorias has Epiſtolas Lectoribus exhibere, cùm rara jam ſint antiqua hæc Exemplaria , & veritati è tenebris eruendæ nitidam facem accendant.

„ F. Benedictus Britannicus B. (i. *Brixianus*)
„ F. Damiano Britannico B. (*Brixiano*)
S. P.

„ Diu, multumque mecum conſideranti, Nepos „ ſuaviſſime , quum peragratâ jam quadriennio ma„ gna ex parte Italiâ , dum (ut par eſt) Antiſtitibus „ noſtris obtemperans ſum , in Patriam remigrarem, „ quidnam potiſſimùm deferrem, quod animum tuum „ oblectare poſſet ; te enim neque aurum , neque „ argentum à me expectare probè ſciebam , quippe „ qui omnibus , quæ fortunæ dicuntur , bonis peni-

A „ tus abjectis , cultui tantùm Divino vacares : illud „ ſanè libuit ad te deferendum , quo gratius nihil „ tibi , aut jucundius fore exiſtimabam . Ego , dum „ hoc temporis ſpacio à vobis abſum ; ſupra treis & „ quinquaginta funebreis diverſis in locis habui Ora„ tioneis , ad Amicorum , neceſſariorumque demul„ cenda in amiſſione Mortuorum ægra pectora . „ Quas planè Oratiunculas, & præcipuè quæ aliqua „ ex parte dignæ viſæ ſunt , ad te detulimus , tibi„ que dicavimus , ut eas , quum ocium tibi fuerit , „ inſpicias , inſpiciendoque obſerves , an in iis ali„ quid inſit, quod tibi imitandum fuerit. Hoc unum „ ſcies , ſi hac in re ingenium deſiderandum fuit , „ ſtudium , induſtriamque non defuiſſe . Confido, te „ ex his laboribus noſtris quod te plurimum delectet

B „ habiturum . Illud à te peto , ut quum eas percur„ reris , me certiorem facias , quid de his ſentias ; „ tuum enim omnibus in rebus plurimi facio judi„ cium ; es enim ex eo patre natus Joanne Britan„ nico , ut de te bene ſemper exiſtimandum ſit , „ quum bona ex arbore boni fœtus haberi ſoleant . „ Duo autem reſtant , quæ mihi à te, aliiſque labo„ rum noſtrorum Lectoribus , quibus hæc placue„ rint , petenda ſunt : alterum , ut ſi quando hæc „ noſtra imitari volueritis , actione veſtra ornetis , „ ſemper id reminiſcentes Demoſthenis , præcipuum „ Oratoris munus eſſe , pronunciationem , ſine qua „ omnis jacet , veluti elumbis , præclariſſima quæ„ que Oratio : Alterum , ut me ab obtrectatorum „ maledicentia , morſibuſque pientiſſimè tueamini ,

C „ qui tenebricoſum, hebes, & aridum prorſus à na„ tura nacti ingenium, optimum quemque lancinant, „ licèt hos Zoilos , Democriti more , excelſo ſem„ per animo flocci fecerim ; appoſitè enim, & ſcitè „ ajebat , eodem loco ſibi eſſe imperitorum voces , „ quo ventre redditos crepitus . Quid , inquit, mea „ refert , ſurſum iſti , an deorſum ſonent ? Has ita„ que veluti teſtes amoris mei erga te ſummi , poſt „ gravia tua ſtudia, poſtque tuas Muſices harmonias, „ qua in re tanquam alter Arion & Orpheus factus „ es , velim evolvas , confidens te tui pertæſum la„ boris nequicquam fore . Vale, hoc tempore juve„ num decus .

„ F. Benedictus Britannicus Brix. F. Nicolao
„ Belammo Soncinenſi, S.

D „ Frequenti , ac ferè quotidiano rogatu ab me „ flagitaſti, lepide , & amantiſſime Nicolaë, ederem „ in vulgum Funericios Sermones , quos quum unà „ alias ageremus , acceperam . En jam vel cum fœ„ nore tibi nunc exhibeo ; ſumma namque , & ſin„ gularis mea in te pietas pati non potuit , quomi„ nus hac in re morem tibi gererem, quippe qui eſ„ ſes & mutuo amore , & aſſiduo de me præconio , „ & ingenuo quodam naturæ, morumque ſimulacro, „ inter reliquos amantiſſimus . Et quo cumulatiùs „ candidum tuum mulcere animum poſſes , adjeci „ eas Ciceronis moraliores Sententias , quas cogno„ vi quotidiano in Sermone eſſe cuique & ornamen„ to , & uſui . Id modò unum animadvertas velim,

E „ me in ſermonum ſtructura , linguâ prope vulgari „ ex induſtria uſum , patrium potiùs attendens elo„ quium , quàm Latinum . Quod ea ſanè egi ratio„ ne, ut à quovis vel primis vix literarum rudimen„ tis imbuto , facilè , ac commodè haberi poſſent . „ Noſtras igitur has nugas, quum ociabere, quando„ que inviſe diligentiùs , memori tuo ſemper gerens „ ſub pectore , Benedictum Britannicum tibi , tuiſ„ que eſſe ubique gentium deditiſſimum . Vale .

Eas , quas *Gregorius* conſcripſit, Literas , cum reſponſione Brixiani Præſulis , ad calcem hujus Ope-

ris

ris amandare fatius mihi vifum eft, ne nimia illarum prolixitate Hiftoriæ feriem abrumpam, Lectoremque fatigem. Nunc colligenda funt, quæ ad difcutiendam eorum temporum caliginem ex hifce Epiftolis eruuntur. *Benedictus*, & *Gregorius* è Brixiana *Britannicorum* familia prodiere, Fraterque illis fuit Doctiffimus Vir *Johannes Britannicus*, Genitor *Fr. Damiani*: Memoratus *Johannes*, non modò interpretatus eft luculentiffimis Commentariis Seculo XV. impreffis, veteres celeberrimos Poëtas, *Perfium*, *Statium*, *Juvenalem*, fed etiam illuftrare aggreffus eft *Ovidii Metamorphofeon* librum; id enim teftatus eft Epifcopus *Paulus*, qui fcribens ad *Gregorium Britannicum*, ifta in ejus laudem, ac univerfæ Domus *Britannicæ* profert: „ Tu igitur, Frater Gregori, „ cura, ut quàm primùm Impreffloribus hoc immor- „ tale Opus commendetur, ne injuriâ unius, multo „ rum utilitas impediatur, & teftimonium ample- „ xandæ virtutis, multitudine modicum, fed æterna „ commendatione dignum, diutiùs occultetur. Quan- „ tum autem debeat huic domui Britannicæ ifta mor- „ talitas, quæ tum *Johannis* fratris tui interpreta „ tionibus, tam in Perfium, Poëtam quamdifficilli- „ mum, quàm in Statium Achilleidos fatis illuftrata „ eft, egregiaque in dies expectat Commentaria in „ Juvenalem, Ovidiumque Metamorphofeos; tum „ reliquorum Fratrum ornamentis, qui fe fe ftudent „ ceteris præftare venuftiffimis moribus, animanti- „ bus meis fermonibus difficilè panderem. „ Hinc difcimus, Commentaria Johannis Britannici in Juvenalem ante XII. Cal. Apriles anni MCCCCXCV. nondum edita fuiffe, aliifque præftantiffimis Fratribus (præter Johannem) gloriari potuiffe *Gregorium*, inter quos numeratum *Benedictum*, quis inficietur? Hæc diligentiùs perfcrutari opportunum cenfui, ut laudatus à doctiffimo Præfule Brixiano Auctor ifte, quem à catalogo Scriptorum expunxiffe vifi funt Viri Clariffimi *Ecart*, & *Quetif*, infigni Prædicatorum Ordini reftituatur. Fateor, me in hac Sparta adornanda occupatum fuiffe ab egregiis laboribus Emi nentiffimi Quirini, qui in fuo commendatiffimo volumine *De Brixiana Literatura* (a) Epiftolas hafce recudit, & errorem Auctorum Bibliothecæ Ordinis S. Dominici detexit, emendavitque. Attamen, cùm provincia à me fufcepta typographicæ hiftoriæ Mediolanenfis illuftrandæ, atque editio noftra Sermonum *Gregorii Britannici* eidem ignota, novemque annis præcedens illam, quæ ipfi præ manibus fuit, id pofcere viderentur, ratus fum nihil detrahi exiftimationi, quæ fumma apud me eft, tanti Scriptoris, fi intactas hoc loco relinquerem animadverfiones meas, quas, libros Ambrofianæ Bibliothecæ confulens, jam exaraveram, antequam eruditiffimas ejufdem paginas perluftrarem. Hoc unum fubjungam, in codice noftro auctiori Sermonum *Gregorii Britannici*, duas poftremo loco editas legi funebres Orationes, quas habuit Cremonæ *Nicolaus Lucarus* Rhetor, alteram in morte *Beatricis Eftenfis*, uxoris Ludovici Mariæ Sfortiæ Ducis Mediolani; alteram, in obitu *Baptiftæ Piafii*, Aftronomi peritiffimi, addito in ejus laudem Epigrammate *Johannis Cropelli* Soncinatis, quod fic incipit:

Qui lacrymis oculos, gemituque infana fatigas
Pectora, Baptiftæ fævaque fata gemis;
Heu, luctus pia caufa tui eft: quippe ille falutis,
Aftrorumque jacet, Juftitiæque Pater &c.

Cropellus ifte literarium ludum pro pueris Mediolani aperuerat; ad eum autem querelas fuas metro adftrictas mifit Platinus Platus (b), eo quòd refciviffet, libellum quendam à fe editum, fuiffe ab ejus difcipulis in frufta difcerptum, atque ita claudit Epigramma:

Peccarunt pueri, fed te fua crimina tangunt,
Qui pateris libri probra, videfque mei.
Scribe quid in noftro damnaveris ipfe libello,
Et mihi (fi quod habes) mitte opus ipfe tuum.

De illo agit Cl. Arifius in fua *Cremona literata* (c), nonnullas ejufdem lucubrationes recenfens, quæ tamen nunquam prælum fubiere.

BAPTISTA FULGOSIUS.

Quæ de nobiliffimi hujus Viri rebus geftis in utraque fortuna, profpera & adverfa, Genuenfi principe Dignitate fpoliato Patre, ipfoque etiam ad exilium coacto dicenda forent, adeò nota funt ex Hiftoriis, ut operam ludere viderer, fi in iifdem Lectori obtrudendis inane tempus abfumerem. De literariis igitur tantùm ftudiis agam, quæ unicè is adamavit, prætulitque caftris, atque aulis, & quorum primitiæ hoc anno Mediolanenfibus typis impreffæ prodiere. Liber ille infcriptus fuit græco vocabulo *Anteros*, fed italicâ linguâ contextus Dialogum continet contra obfcœnum amorem, in cujus prima parte inducitur *Platinus Platus*, nobilis Poëta & Orator Mediolanenfis, difputans cum Auctore; in altera verò adjungitur ad mutuam concertationem *Carolus à Sabaudia*, utrique acceptiffimus, & familiaris. Præmittitur incifa tabula, quæ univerfam operis ideam oculis fubjicit; cùm enim mens Auctoris foret de impuri amoris damnis, ac remediis differere, fculptus in medio Puer vifitur, obducta tenniis fronte, fractoque arcu ac telis in terra jacentibus; Eundem circumftant luridæ fœminarum imagines, fuo quæque nomine defignatæ, *Inopia* nempe, *Zelotypia*, *Derifio*, *Luctus*, *Mors immatura Corporis*, & *Animæ æterna*. Defuper pendentes ex arbore procera lemnifci infcripta gerunt remedia, quibus obtundi poffint noxiæ Amoris illecebræ, fcilicet *Matrimonium*, *Oratio*, *Negotia*, *Abftinentia*; In angulo verò tabulæ Auctor occurrit, equeftri habitu indutus, ac fedens, qui intentis ad memorata fpectra oculis, deformem eorundem faciem in libro depingit. Ingeniofa fanè eft, ac proficua hæc lucubratio, utpote optimis Philofophorum, Poëtarum, ac Sanctorum Patrum fententiis referta; fed plurimum ejufdem pulchritudini detrahit ruditas corrupti fermonis, qua ætas illa inficiebatur, quæque ad tineas eam ablegavit. Ceterùm, quo Eloquentiæ caftigatioris candore latinè fcriberet, Baptifta Fulgofius, fatis fuperque docet admodum nitida, atque elegans *Apoftrophe ad librum* calci adjecta, & digna inter alias ævi illius Epiftolas, poft hanc Hiftoriam, reponi.

Dicavit *Fulgofius* Opus hoc fuum *fplendido Equiti Johanni Francifco Pufterlæ*, cujus amicis precibus ad illud elaborandum fe adductum teftatur; eam verò fibi gloriam tribuit, tentatam nempe à fe fuiffe viam, quam nemo ex antiquis Philofophis, ac Poëtis percurrerat; quamvis enim plura *de Amore* fcripfiffent, minimè tamen, ad explorandam diluendamque blandi hujus, fed noxii veneni perniciem, diligentiam & falutaris confilii medicinam contulerant. Præftat referre, quæ de memorato libro, ac Mecœnate fcripfit Platinus Platus in Epiftola (d) ad eundem miffa; ait igitur: „ Vix exprimi literis, il- „ luftris Baptifta, poteft, quanta me voluptate fua- „ viffimus quidam libellus tuus, ad me tuo nomine „ perlatus affecerit, Etrufcâ linguâ difertiffimè com- „ pofitus, ubique terfus, & caftigatus:

Nam neque ferpit humi, neque turget magna profeffus,

„ ut ait Horatius; in quo me tecum ornatè fubtili- „ terque, & de Amore difputantem inducis. Et is „ in-

(a) Par. II. pag. 121. & feqq.
(b) Epigrammata, & Elegiæ pag. 9.

(c) Tom. I. pag. 368.
(d) Epift. num. 137.

„ inscriptus est Johanni Francisco Posterulæ, Equiti „ ornatissimo, & de rebus ipsis jure dijudicaturo; „ valet enim Johannes Franciscus summa & ingenii „ bonitate, & morum elegantia, & in hujusmodi „ palæstra jamdiu versatus est, & adhuc versatur „ egregiè. Me quoque, non injuriâ contradicentem „ adhibuisti, facilèque patior, in hoc dumtaxat ge- „ nere quæstionum, mihi tecum (sic enim tu volui- „ sti) non convenire; cùm in omni reliqua vita no- „ stra, cùm similitudine morum, tum conjunctione „ voluntatum, inter nos ita conveniat, ut unâ eâ- „ demque animâ duo corpora nostra constare videan- „ tur. „ Prosequitur deinde Auctoris laudes exponere, inquiens: „ Non possum non admirari magni- „ tudinem animi tui, consiliique in adolescentia ma- „ turitatem, qui dissimulata, & in tempus dimissa „ virtute bellica, quam habes hæreditariam, atque „ domesticam, & à Majoribus, præsertim à Petro „ patre tuo Duce fortissimo relictam, domi te, su- „ periori tempore, continueris in ocio solùm litera- „ rio; ne tua, si qua fortè fuisset, armorum exerci- „ tatio, cuipiam suspecta foret &c. „ Denique, sequens Epigramma in fronte libri imprimendum curavit:

Platinus in ANTEROTA Illustris Baptistæ C. Fulgosi ad Lectorem.

Quicquid Acidalium contra reperitur Amorem
Omnibus in Libris, annotat iste Liber;
Nectaris Hyblæi similem quem dicere possis,
Quod labor ex omni flore creavit apum.
Fulgosus Baptista facit, quod Plinius inquit,
Thesauros Lector dat studiose tibi.
Auctorum citat omne genus, quicumque leguntur,
Et sua diversâ Pallade dicta probat.
Nec minuit famam vernacula lingua diserti
Principis: & famam Scriptio talis habet.
Nec poterit Censor vel iniquus carpere Librum
Hunc: Fulgomastyx ille quis esse velit?
Si dedit Antherota *primævus, ut ipse recordor,*
Quale putas illud, quod modò cudit Opus?
Admiranda Viri claras industria, qui res
Scripserit, & scribit; gesserit, atque gerit.
O me felicem, quem tantus nominat Auctor
Sæpius in Libro, nec sinè laude, suo!
Plenum fulgoris Fulgosum Gallia nostrum
Nunc habet. O quantum Gallia lumen habet!

In hoc Epigrammate innuit Platinus Opus aliud, cui condendo tunc insudabat Fulgosus; quodnam autem id esset, colligi potest ex Epistola quinta ejusdem ad *Baptistam Fulgosum*, in cujus calce hæc scribit: *Vale Scriptor Elegantissime Dictorum, atque Factorum memorabilium, quæ semper es ipse mirabiliter æmulatus*. Hinc verò etiam discimus, plures absumptos annos fuisse à Fulgosio in digerenda hac lucubratione; data enim est hæc Epistola anno MCCCCXCIV., biennio scilicet antequam liber, inscriptus *Anteros*, ederetur. Sanè, crevisse per ocium longæ quietis volumen istud *De Factis, & Dictis memorabilibus*, testatur ipse Fulgosus in Præfatione, inquiens: „ Dum in hunc Literarium ceu portum me recepi, „ ut per hanc rationem adversæ tempestatis mala „ minuerem, is mihi semper mos fuit, ut ex quo- „ tidiana lectione mea ea annotarem, quibus vel ad „ imitandum, vel ad evitandum in vita, fructus spes

(e) Crem. Lit. fol. 75. Tom. II.

„ aliqua proponi videretur, quæ cùm in unum con- „ tulissem, additis aliorum temporum collectaneis „ (legendo enim animi gratiâ eundem morem serva- „ veram), & mihi latinè scribendi stylus ac ratio, „ aulæ & non studiis assueto, deesset, per *Raymun-* „ *dum Soncinatem*, præceptorem meum, latina facere „ decreveram &c. „ Postrema hæc verba opinionem eam evertunt, qua nonnulli asseruere, Scriptorem alium à *Fulgoso* fuisse delectum, ut liber iste, Italicâ linguâ conscriptus, in Latinam transferretur, atque etiam castigationem subiret, adeòque Joh. Jacobo Ghilino esse commissum; Nihil enim de hac re innuit Fulgosus, quin imò sermonem suum prosequens ait, se, cùm spe concepta frustratus esset, ob aliò delatum Raymundum (fortasse tunc primariam, in patria Soncino, Archipresbyteri dignitatem obtinuerat, quemadmodum tradit (e) Arisius), statim ad *Petrum* filium oculos convertisse, tradito eidem volumine, meliori quo potuerat ordine concinnato, ut proficua nobilium exemplorum lectione mores suos ad virtutem formaret, atque ad dignam rerum præclarè gestarum à majoribus suis æmulationem succenderetur. Latinè illud postmodum reddidit, ediditque Mediolanensibus typis anno MDIX. *Camillus Ghilinus*, Civis nobilissimus noster, qui utpote vix emergens è pubertate, cùm arduam hanc provinciam aggrederetur, insimulatus plagii fuit, acsi acti à Patre laboris gloriam sibi adscripsisset. Verùm, ut optimè animadvertit Bailettus (f), mendacem hunc rumorem obtundit sincera rei prout accidit narratio, quam idem Camillus inseruit Epistolæ nuncupatoriæ ad *Jafredum Carolum Regium Præsidem*, his verbis: „ Im- „ pulit parens meus *Johannes Jacobus*, ut onus su- „ sciperem, qui Baptistam viventem singulari obser- „ vantia prosecutus, oblato ut inspiceret à propin- „ quis ejus volumine, cùm intellexisset, ei magnopere „ curæ fuisse, ut latinum hoc opus fieret, arbitra- „ tus est, neque se erga magnum amicum officio sa- „ tisfacturum, & irrequietos Baptistæ manes futu- „ ros, nisi ipse quoquo modo posset, posteaquam „ melior alius rem non aggrediebatur, ut latinum „ fieret, pro virili sua eniteretur. Coëgit igitur, ut „ inter themata, quæ ad alendam dicendi faculta- „ tem, pueris proponuntur, ego quotidie hujus ope- „ ris particulam in latinum verterem &c

Memini, à me relatum fuisse ad annum MCCCCLXXXIV., cùm de *Platino Plato* agerem, alterum Opus Baptistæ Fulgosi, *Rhythmos* nempe elegantissimos, quos cum *Proœmio* emendandos è Gallia miserat ad eundem. Illud recensere iterum hoc loco opportunum censeo, ut addi possit Elencho librorum, quos in exilio positus Princeps iste conscripsit, vario studiorum genere acerbitatem fortunæ temperaturus. Augustinus Oldoinus in *Athenæo Ligustico*, non tam memoratam *Rhythmorum* scriptionem ignoravit, sed librum etiam præsenti anno Mediolani impressum, atque inscriptum *Anteros*, prorsus omisit. Obiisse Baptistam Fulgosum, ante annum MDIX., ex proximè adductis Camilli Ghilini verbis manifestè dignoscimus.

PETRUS LEO.

Non incelebre nomen adeptus est Mediolani *Petrus Leo*, cujus Opera hoc anno apud nos impressa prodiere, inscripto hoc titulo, *Leonea*. Complectitur volumen istud Orationes ejusdem, Epistolas, & latina Epigrammata, quibus etiam nonnulla Italica permiscentur. Principem locum tenet Oratio *ad Serenissimum Carolum* (VIII) *Gallorum Regem* pro amico Pacis fœdere cum Ecclesia statuendo, sed cujus nomine illam habuerit, ignoratur. Turbatæ bellis res Italiæ, quæque acta sunt inter Carolum, & Alexandrum VI. Summum Pontificem anno MCCCCXCV. legi possunt apud Raynaldum, aliosque illius

(f) Jugem. de Scavant. Tom. V.

A Ævi Scriptores. Subsequuntur in memorato Codice
Nuptiales Orationes, quibus illustrari admodum va-
lent quamplures antiquæ Nobiles Mediolanenses Fa-
miliæ, cùm in iis Cognationes, Affinitates, & præ-
clara majorum exempla referantur: nomina tantùm
indicabo, eaque sunt, *Jacobinæ*, *magnifici Ambro-
sini Longuignanæ filiæ* cum *Ludovico Cabiato*; *Bo-
næ Castronovatæ* cum *Michaële Marliano*; *Lucretiæ
Vicecomitis* cum *Magnifico Alexandro Bripio*; *Ve-
ronicæ Belinzonæ* cum *Nobilissimo Corradino Mar-
liano*. Adnexum est huic libro aliud Petri Leonis
Epitalamion, in Nuptiis *Illustrissimi Caroli* (III.)
Principis, *Sabaudiæ Ducis*, *& Beatricis Portugal-
lensis*, quod provecta jam ætate gravis recitavit, co-
ram Serenissimis Sponsis, ac typis excusum in Urbe
B nostra, vulgatum fuit anno MDXXI.: Nec omitti de-
bet, in ejusdem calce impressam legi Elegiam cum
latina præfatiuncula, quam in conspectu Principum
Conjugum pronunciavit, easdem nuptias celebratura,
Veronica Lucia de Leonibus, *quatuor annos nata*:
In hujus Infantulæ laudem carmen edidit *Bartholo-
mæus Philippinæus Varallensis*, quod hîc referre
non piget:

Prisca fuit Templum gens admirata Dianæ,
Et nimiùm Cyri celsa theatra Ducis.
Atque Pharon turrim, *totiens & Apollinis aram*,
Et Laberynthæas, *concava tecta*, *vias*.
C *Sed miranda magis veniunt spectacula nostro*
Tempore, *quæ nulla sunt reticenda die*.
Vix bene materno depulsa à lacte Puella,
Ante Duces, *partes jam Ciceronis agit*.
Est divina magis, *quàm res humana ferenda*:
Prodigium Lector non erit ergo tibi.

Ut verò ad Petrum ipsum Leonem sermo con
vertatur, fuit is natione Vercellensis, sed in *Cabal
liaca* natus; id enim testatur idem Leo in proximè
relato Epitalamio Siquidem aggressus enumerare
Chorographica descriptione Loca omnia, & Provin
cias, quæ tunc Sabaudiæ Principum imperio pare
D bant, dum Vercellensem Urbem, ejusque Agrum
describit, hæc subdit: „ Ingratissimus nunc sim,
„ prorsusque inhumanus, nisi & te *Caballiaca*, cui
„ *Caballinus*, ut opinor, *Collis*, meorum prædio
„ rum quota nunc pars, & tibi vicinus, nomen de-
„ dit, succedens, pro virili parte commendavero,
„ de teque meminero: Tu enim me genuisti, in lu-
„ cem eduxisti, lac propinasti, melleoque sinu tuo
„ ad Adolescentiæ limina fovisti, eaque Literarum
„ rudimenta cum moribus puero dedisti, ut quoquo
„ fortuna, vel subitus casus aliquis, seu propria
„ me voluntas adegisset, tibi non per omnia inglo-
„ rius viderer futurus. Quantum autem ab te de
„ cedens, literis subinde profecerim, quid inde mihi
„ nominis compararim, eorum, qui me sunt experti,
„ sit judicium. „ Prosequitur subinde ibidem referre
E Viros alios doctrinâ præstantes, suæ præsertim fami-
liæ, quorum is Locus ferax fuit, inquiens: „ Sed
„ neque soli te mihi alumnam extitisse gloriari licet,
„ quum, ut veteres multos, quos progenuisti, Viros
„ silentio involvam, utpote *Johannem Pasqualem*
„ mihi sanguine conjunctum, *Johannemque Solinum*,
„ ambos Jurisconsultos, sua ætate consultissimos, hìc
„ Taurini ferè semper agentes; duos & eosdem mihi
„ cognomines procrearis, aluerisque, unum quidem
„ Theologum summum, & divini Verbi satorem
„ optimum, Fratrem *Augustinum* cognomento *Leo-
„ nem*; alterum item, cui & nomen *Leoni* est *Pe-
„ tro*, Cæsarei juris & Pontificii sic me hercle peri-
„ tum, ut de ipso, quod de Bartolo juris civilis lu-
„ mine, quidam sapiens dixit, *quod* scilicet *Petrus
„ in Legalibus ignorat Leo disciplinis*, *id scito nemo*,
„ jure dici queat. Ambo verò Vercellis nunc agunt,
„ ille in Divi Pauli Cœnobio, sub Ordinis Prædica-
„ torum titulo, diligentissimus suæ Religionis in
„ omnibus assecla, ad unguemque observator; Hic
„ Reverendissimi ibidem Episcopi, (id quod non
„ exiguum doctrinæ hominis & morum est indicium)
„ vices gerit, juraque petentibus mira æquitate sub-
„ ministrat. „ Nomen quoque Parentum suorum,
& primævam stirpis suæ originem alteri ex Epigram-
matis suis inseruit, hisce Carminibus:

Castro, *quippe*, novo *Natale habuere priores*,
Hinc mihi cara dedit Cabaliaca *solum*.
Olim Iacobus *erant nobis*, Agnesque *parentes*,
Nunc Agnes servat mater honesta thorum.

Seriem quoque studiorum suorum ipsemet refert
in Epistola ad *Magnificum Virum Franciscum Aga-
ciam Vercellensem*, *artis Medicinæ præstantissimum*,
& Philosophum optimum, his verbis: „ Apud Mi-
„ chaëlem fratrem tuum, olim Virum gravissimum,
„ sub præceptore sanè docto *Nicolao Cremonensi* (dum
„ vita manebat) Literis & moribus operam dedi,
„ & imbibi, quibus ad aliquem honoris gradum,
„ amicorum operâ possem evadere. Quod revera
„ domui tuæ non parum debebo, à quo principium
„ habui, sine quo finis esse non potest. Deinde Me-
„ diolanum, Urbem inclytissimam, me contuli, ubi
„ Humanitatis studia semper floruerunt; necnon do-
„ ctissimorum utriusque linguæ virorum maxima est
„ copia; ex quibus quantùm profecerim, res ipsa
„ satis indicat: Nam Mediolani pluribus annis & pu-
„ blicè, & privatim docui. „ Data est hæc Episto-
la anno MCCCCXCV., quo jam obierat *Nicolaus
Cremonensis*; in altera verò scripta ad *Nicolaum* ip-
sum præceptorem suum, quem appellat *Nicolinum
Advocatum*, tempus enunciat, quo studiis Mediolani
vacabat, nempe cùm *populosa Insubrium Urbs con-
tagio laboraret*, idest anno MCCCCLXXXV. hæc
narrans: „ Nunc, quum *Franciscum Puteolanum*
„ disertissimum, necnon *Georgium Merulam* Alexan-
„ drinum, utriusque linguæ doctissimum audiam,
„ ut fructum, quem ex tam claris viris excerpsi, ali-
„ qua ex parte cognosceres, nonnulla ad te scribere
„ constitui, sed quid scribam, non certè scio.

Subiit postmodum animum Petri Leonis cupido
melioris fortunæ, adeòque memoratum *Franciscum
Agaciam*, cujus summa erat apud Illustrissimam Sa-
baudiæ Principem auctoritas, enixè rogavit, ut eru-
diendo bonis moribus, & liberalibus disciplinis In-
fanti Duci Præceptor assignaretur. Quin etiam, ut
securiùs voti sui compos fieret, ad matrem ipsam,
Blancam Sabaudiæ Ducem, Italicum hunc Rhythmum,
veluti specimen ingenii sui dedit:

Del maggior Fium, *che Italia bagna*, *e fende*,
Presso alle labra de' suoi chiari fonti,
Sede un famoso Pian, *cinto da Monti*,
Che di Ville, *e Città copioso splende*.
Quivi una Donna al Reggimento attende,
De Monferrato nata, *e de' Veschonti*,
De qual si e gesti son notandi, *e pronti*,
Che la sua gloria, *terra*, *e ciel transcende*.
Picol' Opera mia, *quando al conspecto*
De tanta Majestà giunta serai,
Mostra pria del mio cor l'ardente affecto;
Poi dì, *che 'l caldo de suoi sancti rai*
M' han messo di lei cose in el concecto,
Che torran spene a Morte, *haverla mai*.

In-

Incassum tamen preces abiere; immaturum enim funus Serenissimi illius Infantis, fractis subsequente anno cervicibus, ob fortuitum corporis lapsum, extincti, spem quoque Petri Leonis irritam fecit.

Anceps diu fuit, num sese Matrimonii vinculis illigaret; sed aut consiliis obsequens doctorum hominum, ut ipse scribit in Epistola ad *Johannem Jacobum Velatum*, aut pudorem non ferens acceptæ repulsæ à divite Anu, cujus opibus inhiabat, quemadmodum eidem sæpius exprobravit *Lancinus Curtius* (g), sacerdotio se addixit. Fuit hic Curtius Leoni adeò infensus, ut post varios in eundem editos satyricos versus, in postremo Epigrammate, allegoricè imprecatus eidem fuerit (h), (pro improbo illorum temporum more) Crucem latronum. Neque hunc solum Petrus Leo nactus est adversarium; etiam cum *Alexandro Minutiano* graves miscuit turbas; innuit eas idem Curtius (i), atque irridens Leonem, inter alia, hæc scribit:

Ut vidi, mordax visus nimis Apulus, atque
Dixi, Asini in tergo est Apula musca trucis.

Minutianus namque ex Apulia ortum duxerat; sed non segnis fuit Leo ad rependendam injuriam, integrum condens Epigramma in Apulam muscam, contumeliis scatens, atque his carminibus clausum:

Apula musca dapes, vinum, convivia tactu,
Atque thoros fœdans, Apula musca volet.
Non impunè tamen, prope sunt, prope frigora brumæ,
Horrida frigoribus mortua musca cadet.

Diuturnior fuit contentio, quam habuit cum *Juliano* quodam *Montano* Ludimagistro: Commiseratione digna sunt, quæ leguntur, exarata à Petro Leone contra illum, à quo ipse, pari canina rabie lacerabatur; nulli enim parcit maledicto, & venusta ceteroquin Poësis italica simul, ac latina, servire fœdissimè cogitur iræ impotenti. Alterum literarium Leonis hostem offendi in Epistolis *Jacobi Antiquarii*, *Michaëlem* nempe *Fernum*, Civem Mediolanensem eloquentiâ præstantem; hunc tamen *Antiquarius* monet, ut à jurgiis temperet, nec in immerentem invehatur, hæc scribens: „ Nollem abs te in *Petrum* „ dentes converti, dum rugientem, rudentem, mugientem nuncupas; non enim est Bos, neque Asinus, sed ex *Leonum* non pudenda familia Vercellis ortus, & diutius gratiam Acticam Mediolani „ docuit, quæ ei prima fuit via ad nobilissimum Regem, à quo præmium tulit. Hominem innoxium „ in judicio persecutus, ad extremum cum victus sis, „ convicio lacessis. Mi Ferne, nemo Bonus istos „ mores unquam amavit. „ Quænam fuerit controversia, in qua Fernus succubuit, divinare non valeo; Præmium certè, quo donatus est Petrus Leo à Galliarum Rege Ludovico XII., facilè licet indicare, decorum scilicet ac pingue Sacerdotium in illustri Collegio Templi Scalensis; sed præstat ipsum audire, in Epitalamio Taurinensium Ducum, quod memoravimus, ita loquentem ad Principem Sponsum: „ Mediolanum remigrandum est jam jam mihi, „ qua in Civitate domicilium, & jubentibus sic Superis, & Ludovici Francorum quondam Regis invictissimi munere, non indecorum est mihi; ille „ enim, quum opusculo quodam laudassem meo, „ quemadmodum erat liberalissimus, ut grati ejus „ in me animi indicium aliquod ostenderet, me dignum duxit, quem, inter Canonicos illic Scalenses, summæ nobilitatis, dignitatis, & probitatis „ Viros, unum constitueret. „ Ad extremam usque senectam pervênit; scribens namque ad *Magnificum Jacobum*, *Masini Comitem*, qui eum invitaverat, sese à suscipiendo itinere excusat, hæc subdens: „ Equidem, nisi senectus mihi obsisteret (sum enim „ octogenarius), corpusque præterea invalidum, „ ipse ad te pergerem, ut jubes.

Extant in calce impressi hujus voluminis egregiæ Auctoris laudes, carminibus expressæ à Presbytero *Stephano Isacho*, *Hieronymo Decio* Mediolanense, *Johanne Nicolao de Iniciatis* Alexandrino, præfixa iisdem Epistola *Balthassaris Novellini de Saluzolia* Vercellensis, quem Petrus Leo, describens in Epitalamio Oppidum illud, ait, *Grammaticen, artemque Oratoriam Mediolani jam multos annos, non sine honestissimo nomine, & fama docuisse*.

(g) Lib. VIII. Epigram. fol. 128., & lib. IX. fol. 130.
(h) Lib. X. fol. 157.
(i) Lib. VII. fol. 111.

ANNO

ANNO MCCCCXCVII.

A CUm plura in superioribus paginis jam enunciaverim Oratoriæ, ac Poëticæ facultatis volumina, quæ à præclaris in Urbe nostra degentibus Viris hoc anno in lucem producta, Mediolanensem Typographiam exornavere, vacuum ferme literariæ segete relictum mihi campum intueor, è quo vix aliquas valeo spicas decerpere; non sine fructu tamen eruditionis erit, ut arbitror, illas colligere. *Franchinus Gafurus*, cujus in Musicis rebus peritiam, amoremque erga literas superiùs laudavimus, præsenti anno, in hac Metropoli prælo subdidit Opera quædam Laudensis Conterranei sui *Maphei Vegii*, eloquentissimi Viri. Insignis hujus Poëtæ, atque Oratoris vitam, à Conrado Janningo Societatis Jesu contextam, editamque inter Acta Sanctorum Bollandi, B recusam dedi sub anno MCCCCXCI., ibique retuli eruditam ab ipso Janningo excitatam dubitationem, an verè hic *Vegius*, sub Martino V. Summo Pontifice, *Datarii*, ut vocant, præclarum munus exercuisset. Pervulgata est in historiis, Seculo subsequente impressis, hæc fama, eamque, citra sedulum examen, amplexi sunt celebres Scriptores, Raphaël Volaterranus, Wadingus, aliique; Quin imò, in libello Romæ vulgato anno MDLXXX. *De translatione Corporis S. Monicæ Ostia Romam*, post Sermonem *ad Fratres Augustinianos, ex verbis Martini Papæ V.*, subditur, à Mapheo Vegio, *Martini Papæ V. Datario*, elaboratum fuisse marmoreum Sepulcrum, ad excipiendas S. Monicæ Reliquias, *tunc, cùm illæ Romam transferrentur*, idest anno MCC C CCXXX., idque fortasse persuasit Auctori libelli fides, habita memorato *Volaterrano*, qui de Mapheo Vegio loquens, hæc ait: „ Scripsit encomium in „ Monicam Augustini matrem, quam magnopere „ colebat, *suâque impensâ ex Ostiensi Oppido in Ur*„ *bem transferendam curavit*, in Sacellum, quod „ nunc cernitur, ab eo constructum. „ Janningus validis argumentis evertere connisus est traditum hunc per manus errorem, ostendens, tum ab ætate XXVI. annorum, quam Vegius agebat, cùm Martinus V. vitam explevit, quæque minimè idonea existimanda erat, (ut par est credere) à Sapientissimo illo Pontifice, ad Officium, gravissimis amplissimisque Viris conferri solitum, eidem committendum; tum à silentio ipsiusmet Vegii, qui accepta ab Eugenio D IV., & Nicolao V. beneficia commemorans summa cum grati animi significatione, nullum de Martini V. erga ipsum largitate verbum facit; tum denique à Scriptoribus Vitæ Maphei, qui eundem Romam profectum, ab Eugenio IV. in *Scribarum Magistrum* adscitum, dein *Datarii* dignitate exornatum testantur, manifestè colligi, inane prorsus esse præmaturum hoc Vegio collatum decus, cujus splendorem procul dubio admodum obnubilasset subsequens inter *Scribas* cooptatio. Ut Janningi sententiam roborarem, mihi licuit proferre ineditam hactenus Epistolam *Vegii*, datam è Ticinensi Urbe, anno MCCCCXXXI. ad *Bartholomæum Vicecomitem* Novariensem Episcopum, è qua eruitur, mortuo etiam Martino V., nondum conceptum ab ipso fuisse E votum Romam adeundi, cùm adhuc Papiæ Jurisprudentiæ studiis vacaret. Alteram postmodum nactus sum, præfixam libro *de Significatione Verborum*, quam Mapheus Vegius pertinaci diligentia inchoavit, absolvitque in eadem Ticini Urbe, biennio post mortem Martini Summi Pontificis. Copiam ejusdem, latentis inter manuscriptos codices Bibliothecæ Teatinorum S. Antonii Mediolani, mihi humanissime fecit P. D. Cajetanus de la Cruce, multis nominibus à me colendus; nec inopportunum censui, illam hoc loco describere, cùm ad radicem falsæ hujus opinionis, quæ apud doctos etiam Viros invaluit, falcem mittere videatur.

Dicare Opus suum statuerat Vegius Mediolanensi Archiepiscopo, Bartholomæo Capræ, qui in Basilejensi Concilio, ubi etiam extremum diem obiit, Legationis pro Philippo Maria Vicecomite, Duce Mediolani, munere fungebatur, adeòque ad illum has Literas dedit.

„ Mapheus Vegius Bartholomæo de la Capra
„ Præsuli Mediolanensium Sal.

„ Si fortè admiraris, Præsul sanctissime, quòd
„ ego, qui in studiis Poëtarum versatus sum, nunc
„ ad Legum traditionem me convertam: cujus utrius-
„ que studii non magis quàm lucis, & tenebrarum
„ cognatio est, desines certè admirari: si intellexe-
„ ris conditionem temporum meorum: si animadver-
„ teris utilitatem negotii, quod in præsentiarum ad-
„ gredior. Etenim fatebor, fuisse mihi semper præ-
„ cipuum in lectitandis Poëtis studium, amoremque
„ vehementissimum; sed jussu parentum meorum,
„ quibus refragari neque fas, neque pium erat, avo-
„ catus sui à suavissimis primæ ætatis meæ institutis,
„ ad novam Jureconsultorum facultatem, & sapien-
„ tiam. Cui quum operam dederim, licèt contra
„ propositi mei rationem: operæ pretium tamen
„ duxi perscribere, si quid ingenuum & elegans ex
„ ipsa, ut ita dicam, Legum venatione nactus sim.
„ Porro faciliùs ab aspectu Euridices contineri Or-
„ pheus, quàm ego multotiens à carminis obsicio
„ potuissem: sed tam vehemens & scita Jureconsul-
„ torum & dicendi, & docendi ratio, tam integrum
„ & penè divinum est judicium; ut in hoc suo scri-
„ bendi genere neminem eorum existimem, qui elo-
„ quentiâ gloriam adepti sunt parem ipsis, ne dicam
„ superiorem fuisse. Ita factum est, ut qui antea
„ auditu etiam Leges abhorrerem, cœperim miro
„ admodum amore inflammari, degustatâ sapientis-
„ simorum Legislatorum eruditione & elegantia.
„ Inter poëtandum igitur transferebam me sæpè nu-
„ mero ad lectionem Digestorum, quod & nunc fa-
„ cio curiosissimè: non quo tamen verbosis Tracta-
„ tibus & Commentariis animum intenderim, qui-
„ bus totum passim Jus civile obscuratum, confusum-
„ que est: sed quia pellectus summa vi dicendi,
„ summo verborum ornatu & splendore, sententia-
„ rumque majestate, plurimarum etiam, maxima-
„ rumque rerum traditione, persuasi mihi nihil ter-
„ sius, nihil præclarius, & sempiterna laude dignius
„ inveniri posse. Verùm enim verò, ut propius rem
„ adtingam, cujus gratiâ huc adcessi: fuit mihi, in-
„ ter cetera, perbelle omnia à Jureconsultis scripta,
„ summo studio & voluptate penè incredibili lecti-
„ tare, & admirari significationes verborum, quæ
„ tanta cum ratione, & ubertate sparsim in Digestis
„ expositæ legi possunt, ut nescio quis Nonius, quis
„ Festus, aut Varro vel eruditior, vel elegantior
„ evasisse videatur. Planè rem utilissimam, & ad-
„ modum necessariam omnibus futuram esse credidi
„ conligere in unum singula, & conficere libellum
„ excerptum *de Verborum significatione*; in quo li-
„ cèt plus laboris, quàm gloriæ comparaturus es-
„ sem, quia nihil meum, præter elaborationem, &
„ diligentiam; non indignum tamen putavi, si tan-
„ tisper relegatis Musis, aliorum etiam utilitati pros-
„ picerem. Sanè non possum non dolere, & vehe-
„ menter non excitari, pulcherrimam illam, & ad-
„ mirabilem tot librorum suppellectilem, quot à san-
„ ctissimis Legum conditoribus scripti erant, depe-
„ riisse manu *Tribuniani* Viri excelsi, & Exquæsto-
„ ris

„ ris Sacri Palatii, ut non aliis, ac suis utar verbis. A „ Credidisti *Tribuniane*? ut ex omnibus conlegis tuis „ unum te adpellem : credidisti ne & tibi, & po„ steritati consulere? dum obruisti tot inlustrium „ Scriptorum congestos labores, tot opera cælitus „ demissa, tantam denique, quam, quanti nunc eme„ remus, elegantiam? Existimabas, ut opinor, plu„ rimum conducere utilitati studentium, si quod an„ tea multitudine tractatuum tardiùs efficerent, co„ angustatis postea libris citiùs adsequi possent; sed „ non animadvertebas, quòd dum lucem tenebris „ adtulisse putas, luci tenebras induxisti. Persuade„ bas enim tibi, hoc facto tuo reddere Jus totum „ planum, dilucidum, & ab omni contrarietate ab„ solutum prorsus; exigere insuper, & in omnem „ ætatem delere vilissimos commentariorum anfra- B „ ctus, & ambages; sed longè secus, ac persuade„ bas tibi, cessit. Quis namque nesciat infinitas, „ & nonnunquam ineptas, vanasque interpretatio„ nes, adversasque sententias? quibus nulla ferè lex „ exempta est. Quis præterea non intelligat? quot „ Causidicorum capita, tot penè volumina, & com„ mentarios, quibus vehendis non subficeret quic„ quid jumentorum est. At verò te, Bartholomæe „ sapientissime, elegisse volui, cujus nomini hoc „ quodcumque libelli est, inscriberem, cujus pari„ ter judicio factum ipsum Tribuniani relinquerem; „ scio enim, te plurimum callere priscos vel Poëtas, „ vel Oratores, amatoremque esse maximum veteris „ elegantiæ, in qua ne ceteras virtutes tuas comme„ morem, profecisti adeò, ut jam in proverbio sit, C „ te non modò literarum decus & ornamentum, „ sed & literatorum hominum fautorem, adjutorem„ que esse. Sunt quidem innumerabiles & præclaræ „ benefactorum tuorum laudes, sed literarum gra„ tia tantum splendoris adjecit rebus à te, vel ma„ ximis, bene, prudenterque actis, ut non facile sit „ judicare, literarum ne, an rerum gestarum laude „ sis superior. Possem autem recensere, quantum „ pro tua Pontificia potestate apud Insubres clarue„ ris; quantumque in urbe Genua, dum præsida„ tum gereres, excellueris, cujus res aliquando de„ solatas, penèque exsangues, & destitutas adjuvisti „ insigniter; non adjuvisti, sed auxisti, sed conser„ vasti. Possem dehinc maximas, apud Pontifices, „ atque Cæsares, tuas res gestas memoriæ commen- D „ dare; quasque præcipuè istic nunc in Basileensi „ Concilio geris sapienter, & consultissimè; ut, etsi „ hactenus magna gesseris; certum sit tamen, & ad „ majora te natum esse, quem singulare religionis „ præsidium, & Fidei nostræ pugilem invictissimum „ prædicant omnes. Sed quoniam non huc veni, „ quo te laudibus efferre vellem, patieris potiùs „ æquanimiter, uti soles, si singulas laudes tuas „ præteriero, quas vel ab alio quovis egregio Scri„ ptore, vel à me etiam aliquando carminibus re„ ferendas, nunc missas facio. Pergam igitur ad id, „ quod institui, ad Tribunianum scilicet, cujus ope„ râ tantum damni, tantum infelicitatis adcepimus, „ quantum nescio ne unquam linguæ Latinæ conti„ gerit. Quod si renascendum foret divis Jurecon- E „ sultis, quo dolore adfici putares *Servium Sulpi„ tium* Jureconsultum, non minus eloquentissimum, „ quàm doctissimum, qui & in causis orandis pri„ mum locum, aut procerto post Marcum Tullium „ obtinuit : *Antistium Labeonem*, qui præter Leges, „ & ceteris operibus sapientiæ operam dederat; quo„ rum alter prope centum & octoginta libros; alter „ quadraginta volumina reliquit : *Simphronium* in„ super, maximæ scientiæ hominem, quem Popu„ lus Romanus Σοφὸν adpellavit : *C. Scipionem Na„ sicam*, qui optimus à Senatu adpellatus est : *Tibe„ rium Coruncanium*, qui primus Leges publicè pro„ fiteri cœpit : *Sextum Ælium*, quem etiam Ennius „ laudavit. Quo dehinc mœrore, qua tristicia per„ turbari crederes *Marcum Catonem*, principem Por„ ciæ familiæ, cujus & libri extabant; sed & plu„ rimos ejus filios, ex quibus ceteri oriuntur : *Pu„ blium* item *Mutium*, Pontificem maximum : *Bru„ tum*, & *Manilium*, qui Jus civile fundaverunt : „ *Lucium Crassum*, fratrem Publii Mutii, qui Mu„ tianus dictus est, quem & Cicero ait Jureconsul„ torum disertissimum. *Quintum* quoque *Mutium*, „ Publii filium, & Pontificem utique Maximum, sed „ & quamplures ejus auditores, ex quibus maximæ „ auctoritatis *Aquilium Gallum*. Post hos etiam *Al„ phenum Varrum*: *Aulum Offilium* : *Aufidium Na„ musam* : *Attejum Capitonem*, & reliquos, ne quo„ rumcumque vel nomina, vel libros enumerem, „ quos certè numero multos ediderunt. Quibus præ„ terea verbis putas adcusarent *Tribunianum*, *Theo„ philum*. *Leontium*, *Dorotheum*, ceterosque ejusce „ gregis homines. Nimirum dolerent, lacrymarent„ que sacratissimi Legum latores, pro *Sabinis*, *Cel„ sis*, *Ulpianis*; subfectos videre *Rofredos*, *Mata„ relos*, *Rainerios*, quos nec intelligerent; & quam„ quam ita scitè omnia Jureconsulti literis consecras„ sent, ut singula auro redimenda essent; ante om„ nia tamen ego quanti redimerem significationes il„ las verborum? quot deperditas esse & doleo, & „ æternum dolebo! Cognosceremus facilè innume„ rabilium verborum rationem, quorum nulla apud „ Leges nunc mentio habetur, ut exempli gratiâ re„ feramus *Vestibulum*, cujus significatio nullibi est „ in Digestis; ejus autem mentionem facit *A. Gel„ lius* in libro Noctium suarum, quod expositum „ esse refert à *Cæcilio Gallo* in libro II., quem de „ Significatione Verborum, ad Jus civile pertinentium, „ scriptum reliquit, ut sit *vestibulum*, non in ipsis „ ædibus, neque pars ædium, sed locus ante januam „ domûs vacuus, sive area, quæ à via domum divi„ dit; ipsa enim janua procul à via fiebat areâ in„ tersitâ, quæ vacaret. Mille itaque hujuscemodi à „ Jureconsultis eleganter diffinita, nobis nunc plana „ & aperta essent, quæ Tribuniano postea facto in„ tercepta, demersaque penitus interierunt. Sed fe„ ramus oportet æquo animo, quandoquidem male„ facta ipsa redintegrare facultas non est. Quam„ quam non possum sinè dolore magno dicere, eò „ deventum esse, ut plus fidei adhibeatur *Cino*, vel „ *Bartolo*, quàm *Scævolæ*, aut *Papiniano*, aut cui„ vis Jureconsultorum. Quod non aliunde evenisse „ arbitror, quàm *Tribuniani* causâ, à quo absum„ ptis Jureconsultorum libris, necesse fuit oriri tot „ indifficiles, quot in Jure sunt contrarietates; ac „ proinde posteros interpretes, *Bartolum*, & alios „ tanquam Apollinis oracula observamus. Qui enim „ fieri potuit, ut defectis, detruncatisque à *Tribu„ niano* Legibus, permutatis item, & nonnunquam „ additis, emendatisque, ut ipse profitetur, non „ opus esset summa quadam, & diligenti earum in„ terpretatione, quibus è prato veluti in silvam re„ dactis, emersit tanta vis contrariorum, & diffi„ cultas, quæ nemo certè nisi Œdippus solvat; un„ de nec ab re se expurgare possint commentario„ rum auctores, si quas *Tribunianus* Leges confu„ derat, ipsi, quoad potuerint, exponere, & di„ lucidare conati sunt. Verùm omittamus hasce eo„ rum inexplicitas adhuc lites, & controversias, „ quarum gratiâ nulla nos præsentis instituti ratio „ duxit. Ceterùm tandem descendamus, ad quas „ polliciti sumus, Significationes Verborum, quas ex „ tribus Digestorum voluminibus excerptas nomini „ tuo dedicavimus, in quibus si quid magnum, & „ memorabile obfenderis, quod certò obfendes, id „ totum summæ divorum Jureconsultorum laudi con„ cedes, sin contra aliquid, quod tuum lædat judi„ cium præstantissimum, id mihi adtribuito. Vale. „ Ex Papia Idibus Martiis MCCCCXXXIII.

In hac Epistola, præter elegantiam, & eruditionem amplissimam, illud, pro re nostra, annotandum occurrit, degisse Vegium constanti mora, in Ticinensi Urbe, usque ad tertium supra trigesimum Seculi XV. annum, quo Eugenius IV. Apostolicæ Sedi

Sedi jam à biennio præerat: commemorari ibidem Parentum mandatum, cui, ut obsequeretur, passus fuerat abstrahi se, licèt invitum, è gremio Musarum, atque in Jurisprudentiæ disciplinam se tradi, in qua demum novas, & solidiores delicias invenerat: nihil insuper innui de mutato unquam Cœlo, aut interrupto Legum studio, cui, morem gerens parentibus, animum addixerat. Porrò, si in Romana Curia conspicuam *Datarii* provinciam administrasset, mirum foret, nullum hoc loco excidisse ab illius calamo verbum, quo causa indicaretur, cur Pontificum aulâ dimissâ, iterum Ticinense gymnasium adiisset, seque totum Jurisprudentiæ dicasset. Itaque hæc omnia, ad recti judicii lancem vocata, manifestum reddunt, nonnisi post annum huic Epistolæ subscriptum, initum fuisse à Vegio consilium, ut Romam contenderet, atque ideo gesti sub Martino illustris illius muneris famam, quæ pluribus imposuit, esse imposterum abolendam.

DOMINICUS CAVALCHA.

Dominici Cavalchæ Pisani, ex Ordine Prædicatorum, probitate ac doctrina clarissimi, egregius liber, inscriptus *Specchio di Croce*, præsenti anno impressus apud nos fuit, seu potiùs recusus, cùm octo annis antea, primam in hac ipsa Urbe lucem vidisset. Utramque hanc editionem ignoravere Scriptores Bibliothecæ Prædicatorum, aliique Nomenclatores Codicum antiquæ impressionis; Nec modica est laus hæc nostra: nam præter eximia Christianæ pietatis documenta, quibus affluit ea lucubratio, Florentinæ quoque Academiæ exemplaris loco extitit, ut purioris Italicæ linguæ voces *Furfuris* Lexico inferret. De rebus ab insigni hoc viro gestis altum adeò in antiquis libris silentium occurrit, ut qui literaria ejusdem opera retulere, in ipso nomine Auctoris erraverint; quin imò, ex uno plures effecerint, quemadmodum animadvertunt Quetif, & Eccard (a). Tempus etiam, quo floruit, non ita certò statui posse videtur. Eques *Leonardus Salviatus* in Admonitionibus de lingua Italica, mentionem injicit *Dominici Cavalchæ* ex Ordine Prædicatorum, eum recensens inter nitidioris linguæ magistros (b); ubi verò manuscriptorum melioris notæ elenchum exhibet, librum, cui titulus *Specchio di Croce*, in classe eorum, quos circa annum MCCCXXXV. exaratos censuit, referre non dubitat. Memorati Quetif, & Eccard ad finem sequentis Seculi, Auctoris hujus ætatem detrudunt, claruisse illum asserentes circa annum MCCCCXCIII. Sanè, multo etiam ante postremos hosce annos, præclari animi ingeniique sui monumenta edita fuisse à *Dominico Cavalcha*, docet codex impressus Romæ anno MCCCCLXXII qui inscribitur *Pungilingua*, eo quod pio aculeo linguæ vitia perstringat. Si statui ætas posset *Gullielmi* cujusdam *Gallici*, qui *Summam de vitiis* conscripsit, facilè dignosceretur, quo verè Seculo floruisset Cavalcha; Siquidem in Prologo libri enunciati ipsemet profitetur, à se in Latinum sermonem fuisse traducta, quæ religiosus ac Sapientissimus ille *Gullielmus Gallicus Ordinis Prædicatorum* italicè ediderat. Verùm, cùm videam in laudata Prædicatorum Bibliotheca (c) plures referri *Gullielmos Gallicos*, Seculo tertiodecimo, & sequenti viventes, quin ulli eorum adscribatur liber, à Cavalcha indicatus, calamum suspendere jubeor, donec certiora offerantur.

Alterum hujus Auctoris opus, sanctioris vitæ regulas profitentibus valde proficuum, inscriptumque *Disciplina de Spirituali*, anno MCCCCXC. in hac Metropoli Leonardus Pachel impressit; non tamen prima editio hæc fuit, cùm alia Florentiæ præcesserit anno MCCCCLXXXVII., quemadmodum testatus est Pater D. *Franciscus de Monte Sansavino*, Monachus Camaldulensis, qui aureum hunc libellum recudendum curavit in eadem Urbe, dicavitque Reverendiss. Patri D. Johanni Baptistæ à Novaria, sui Ordinis Eremitarum Generali Præfecto, anno MD. LXIX Placuit Auctori titulum memoratum præfigere Operi ab ipso conscripto, eo quòd quamplures sanctiorem vitam profitentur, devii tamen à solidæ pietatis tramite, multis se ambagibus involvunt, larvamque potiùs sanctimoniæ, quàm veram ejusdem imaginem gerunt. Quocirca in hisce paginis crassos errores, viris fœminisque ejusmodi classis familiares, detegit, castigatque, remedia subinde proponens, quibus abductus à fallaciis animus, recto cursu ad virtutis metam contendat. Reliquas religiosissimi hujus Scriptoris lucubrationes, cùm eo Seculo Mediolani impressas non viderim, aliis enumerandas relinquo.

Liceat mihi huic laudato *Cavalchæ* libro alterum non imparis notæ subjungere, Mediolani hoc anno vulgatum; is est, qui Epistolas S. Hieronymi ad *Eustochium* Virginem scriptas, atque Italicâ linguâ donatas complectitur, quique locum non ultimum tenet inter codices, à peritis viris adhibitos, ut vernaculus sermo noster à fœce vocum impolitarum emundaretur. In Procemio Auctor Italicæ hujus versionis causam exponit, cur hunc laborem susceperit; ait enim se ab honestis quibusdam fœminis & virginibus, latini idiomatis ignaris, adductum fuisse, ut in Italicam linguam transferret, quæ maximus ille Doctor *Eustochio*, nobilissimæ Romanæ Virgini, ad cœlicam in terris ducendam vitam præscripserat. Quandoquidem autem S. Hieronymus nonnulla innuerat Sacræ Scripturæ testimonia, quin eadem integra referret, profitetur se huic quoque rei perficiendæ manum apposuisse, ut pleniùs, clariùsque latentia in sacris paginis divini Spiritus documenta à sexu indocto perciperentur; imò ad commodiorem sternendam viam proventui animarum, inquit à se immutatum fuisse ordinem rerum, librumque in capita distributum, quæ XIII. numerantur. Quis hujus versionis Auctor fuerit, aut quo tempore vixerit, arduum est indagare: Prælaudatus Eques *Salviatus* (d), Elenchum texens veterum codicum purioris Italicæ linguæ, Epistolas *S. Hieronymi ad Eustochium* vulgari idiomate conscriptas, reponit in Classe anni MCCCL, earumque verba in exemplum adducit. An verò illa eadem versio sit, quæ hoc anno excusa apud nos fuit, decernere non audeo, cùm indicatum à prædicto Equite antiquum Codicem minimè inspexerim. Plura alia celebrium Auctorum volumina, Mediolanensibus typis impressa, in publicum protulit annus iste; sed, cùm præter memoratas hìc, atque alibi, insignium doctrina virorum curas, in edendis adornandisque libris, reliqua Literariæ rei nostræ parum afferant lucis, ad librorum, qui in hac Urbe impressi tunc fuere, catalogum infra vulgandum, recensenda amandamus.

(a) Scriptores Ord. Prædicat. Tom. I. fol.
(b) Lib. II. pag. 116. edit. Venetæ anni 1584.
(c) Ibidem fol. 469.
(d) Vol. II. sub initium primi libri, & pag. 47. ac 48.

ANNO

ANNO MCCCCXCVIII.

BARTHOLOMÆUS DE PISIS.

MUltò ante hunc annum Literariæ Reipublicæ innotuerat *Bartholomæi de Piſis*, Ordinis Prædicatorum, in Theologicis pertractandis rebus doctrina, & præſtantia: Siquidem, ſub ipſa Typographiæ Pariſienſis exordia, edita fuit in alma illa Urbe religioſi illius Auctoris *Summa de Caſibus conſcientiæ*, quæ *Magiſtrutia* etiam, & *Piſanella* appellatur. Eandem avidè excepere ceterarum Urbium præla, ſæpiuſque illam, unà cum aliis ejuſdem generis, tum veterum, tum recentium Scriptorum, luci redonavere; is enim erat Seculi XV. ac ſequentis genius, hiſce ſtudiis plurimum delectari, curamque omnem impendere, ut quæ ad ſacrum Pœnitentiæ tribunal ſpectabant, erutis è pulvere antiquis codicibus, noviſque conditis, adamuſſim illuſtrarentur. Hinc frequentiſſimæ in librorum catalogis occurrunt *Summæ caſuum*, varia methodo concinnatæ, atque iis temporibus excuſæ, diverſis inſcriptis nominibus, *Aſtenſis* nempe, *Piſanæ*, *Pacificæ*, *Roſellæ*, *Angelicæ*, *Aureæ armillæ*, &c. *Confeſſionalia* item, ac *Interrogatoria*, nonnullæ earum ſunt nuncupatæ; tantaque exemplarium copia parata tunc fuit, ut etiamnum Bibliothecæ iiſdem abundent, ad angulos tamen, ob gothici, ut ajunt, characteris barbariem rejectis. Quin imò quandoque effectum eſt, ut libri titulus, paſſim à legentibus uſurpatus, aut Auctoris memoriam deleverit, aut cum alio confuderit; idque memorato Bartholomæo de Piſis contigit, cujus liber in aliquibus Venetis, Norimbergenſibus, ac Colonienſibus Seculi XV. editionibus *Aſteſani* nomen præfetulit, adſcripta eidem *Summa de Caſibus*, *Magiſtrutia*, *ſeu Piſanella*. Reſtituere illum Auctori ſuo contendit Michaël Maittaire (a), hæc ſcribens: „ Attribuitur „ alibi Bartholomæo Piſano, cui potiùs, quàm illi „ adjudicanda mihi videtur. Uterque potuit de eo„ dem argumento ſcripſiſſe, & operi ſuo eundem „ *Summæ de Caſibus* titulum dediſſe. Ne autem ti„ tuli ſimilitudo confuſionem pareret, alterius Sum„ mæ nomen, diſcriminis gratiâ, additum eſt, & „ Bartholomæi Piſani Summa appellata eſt ab ipſo, „ *Piſanella*, ut ab *Aſteſani* Summa diſtingueretur. Sanè, cùm utriuſque libros oculis meis perluſtraverim, manifeſto errore deceptos eos Typographos vidi; hæc enim duo à ſe invicem, velut Oriens Occidenſque, longo diſtant intervallo; ſiquidem *Bartholomæus Piſanus* Opus ſuum, unico, parvæque molis codice comprehenſum, alphabeticè digeſſit; *Aſteſanus* verò ad duo integra volumina ſuam *de Caſibus Summam* continuata ſerie protendit. Ab ætate quoque, omnino diſpare, qua uterque ſcribere incœpit, editi literarii proprii fœtus diſcrimen agnoſcitur. Aſteſanus namque floruit ineunte Seculo XIV. dicavitque elaboratam diuturno ſtudio *Summam* ſuam *Johanni Gajetano*, Cardinali Diacono S. Theodori, anno MCCCXVII. Alter verò provecto jam illo Seculo claruit, abſolvitque Theologicum ſuum libellum anno MCCCXXXVIII. ut apud Scriptores Bibliothecæ Prædicatorum annotatum legitur (b).

Huic Operi illuſtrando manum adjecit inſignis alter ex Ordine Minorum Theologus Fr. *Nicolaus Auximanus*, qui animadvertens, otioſum jam penè in ſcriniis jacere proficuum ejuſmodi librum, eo quòd brevitas, obſcuritaſque doctrinæ imperitioribus ingeniis difficultatem pareret, atque ideo negligeretur, eundem ampliorem clarioremque reddidit, additamentis ſuis *Supplementi* nomen inſcribens. In Urbe noſtra Mediolanenſi paratum fuit ſacris Miniſtris hoc commodum; in calce namque ipſemet profitetur, expleta iſta fuiſſe *apud noſtrum locum prope Mediolanum*, *Sanctæ Mariæ de Angelis nuncupatum*, *& vulgariter Sancti Angeli*, anno MCCCCXLIX.

Alterum præclarum virum ejuſdem nominis, patriæ, atque ætatis protulit Seculum XV., iſque eſt, de quo in præſentia diſſerere aggredimur, *Bartholomæus* nempe *de Piſis*, Seraphici Ordinis Minorum alumnus. Præmittere tamen opus fuit primi mentionem, tum quia memorata *Caſuum Conſcientiæ Summa* non ſemel per ea tempora in hac Metropoli typos noſtros exercuit, ut ex elencho patebit; tum quia unum ex utroque fecere, decepti à conformi nomine Scriptores nonnulli, inter quos Wadingus, & Michaël Maittaire, qui conſcriptos ab hiſce Auctoribus libros, indiſcriminatim, ſub uno *Bartholomæo de Piſis* recenſet. Prodiit Mediolani hoc anno volumen, inſcriptum: *Quadrageſimale Magiſtri Bartholomæi de Piſis Ordinis Minorum, de Contemptu Mundi, Senſibili ſcilicet, Microcoſmo, & Archetypo*. Quid autem poſtremis hiſce verbis ſignificare velit, Auctor ipſe in Prologo pandit, inquiens, ita conſtitutum à ſe fuiſſe ordinem Quadrageſimalium concionum, ut primò, de *Mundo ſenſibili* contemnendo agens, ad pernicioſas illius blanditias repudiandas, validiora omnia argumenta proferret; dein de *parvo Mundo* videlicet homine virtutibus excolendo dicturus, ad eaſdem conſectandas incitamenta ſuggereret; denique de *Mundo archetypo*, ideſt Deo appetendo, ultimis diebus loquens, in ejus amorem Auditorum animos inflammaret. Delituere in tenebris neglecti hi ſermones integro Seculo, donec Magiſter *Johannes Mapellus* Mediolanenſis, ejuſdem Ordinis, typis noſtris edendos curavit, & tanquam ſplendidum florentis inter ſuos pietatis, ac doctrinæ antiquum veſtigium, obtulit *Reverendo Patri*, *Fratri Juliano Miglenſi*, *ſacræ Theologiæ profeſſori celeberrimo*, Epiſtolam ad illum dirigens, in qua de Auctore eorundem hæc ſcribit: „ Bartholomæi Piſani, venerandi Theo„ logi, qui anno centeſimo, nunc peracto, claruit, „ volumen *de Contemptu Mundi* Calchographis tra„ didi. Multa profectò Theologica monumenta re„ liquit: *Sanctorum laudes*; *Conſcientiæ caſus*; *Chri„ ſti*, *& Franciſci parallelum*, *ſeu vitæ congruen„ tiam*; *In Magiſtrum ſententiarum Commentarios*; „ *Mariale*, *opus Mariæ Virginis laudes complectens*; „ In libris *de Contemptu Mundi*, de triplici Mundo, „ videlicet Senſibili, Microcoſmo, & Archetypo diſ„ ſerit, qui dum Bibliothecam B. Franciſci evolve„ rem, in manus meas pervenerunt, & cui dicarem, „ te digniorem hoc munere cenſui &c. „ Hinc emendandus eſt Lucas Wadingus, qui in libro *De Scriptoribus Ordinis Minorum*, agens de Bartholomæo *Albiſio*, ſeu *de Albizis* Piſano, ait, Sermones *de Contemptu Mundi*, ſeu *de triplici Mundo* impreſſos fuiſſe Mediolani anno MCCCCLXXXVIII., ac poſtmodum Fr. *Johannem Mapellum* (Mapellum) curaſſe, ut Venetiis ederentur anno MDIII. Errat namque, tum in anno primæ editionis Mediolanenſis, quæ decennio poſt contigit, tum in Veneta impreſſione, quam curatam à *Mapello* arbitratur; cùm Venetus Typographus, fideli tantùm prælo recuderit Opus illud, quod Mediolani jam ediderat memoratus Mapellus. Conſtant hæc omnia ex ſuperſtite adhuc primo exemplari hujus noſtræ editionis in Bibliotheca Ambroſiana.

Plura hìc enunciata videmus Bartholomæi de Piſis

(a) In Indice Tom. I. pag. 87.

(b) Annal. Min. ad an. 1399. num. 8.

Pisis Opera, quorum fortasse nonnulla, eruditis Viris adhuc ignota, nunquam lucem viderunt. Spoponderat quidem Mapellus, Epistolam suam claudens, se *cetera volumina impressurum*; sed ipsi defuit aut ocium, aut tempus. Siquidem reperio ejusdem *Mariale*, per alios centum annos ineditum jacuisse; id enim frons ipsa Operis, tandem excusi *Venetiis MCXCVI.* (MDXCVI.) *apud Petrum Dusinellum*, testatur his verbis: *Bartholomæi de Pisis, ex Ordine Minorum Conventualium famosissimi Doctoris, De Vita, & laudibus B. Mariæ Virginis, libri sex, ab hinc plusquam ducentis annis compositi, sed nunquam antea in lucem, nisi nunc editi*. Frater autem Guidus Bartholuccius Assisias, ejusdem instituti alumnus, dicans illud Amplissimo D. Augustino Cusano S. R. E. Presbytero Cardinali, & universæ Religionis Franciscanæ Conventualium Protectori vigilantissimo, in Epistola hæc ait: „ Non est itaque cur admireris Illustrissime Præsul . . . . . si ego inter Franciscanos minimus, tuorum tamen beneficiorum non immemor . . . . . hunc librum grati animi mei in te recordationis mnimosinon, debitæ servitutis testimonium, ducentis ferè annis in latebris hærentem, pulvere quasi consumptum, à Fratre *Bartholomæo de Pisis*, viro integerrimo, & suis temporibus Theologo summè præstanti conscriptum, in præsens usque nunquam evulgatum, apprimè utilem, Lectoribusque, & Concionatoribus maximè necessarium, tibi inscriptum dedicaverim. „ Verùm, non in hoc solum compingendo libro, amorem suum erga Deiparam Virginem compertum fecit Pisanus Auctor; alterum majoris molis ac laboris volumen, in Excelsæ Matris Dei laudes à se conditum, ac *Summæ* titulo donatum, ipsemet innuit in Proœmio hujus libri ad Lectorem, inquiens: „ Volentes tamen pleniùs intueri præfata, ad *Summam* recurrere possunt, quam de hac materia composui, ubi hìc omissa diffusiùs pertractantur. „ Illud autem, nec Mapellus indicavit, nec unquam prælo à tenebris vindicatum mihi offendere licuit.

Mapellus, ut vidimus, claruisse ait egregium hunc sui Ordinis socium expirante Seculo XIV., quo Concionum Quadragesimalium opus absolvit. Idem confirmatum video à Wadingo, qui librum *Conformitatum S. Francisci cum vita Christi*, nonnisi anno MCCCXCIX. oblatum fuisse à Bartholomæo de Pisis Patribus suis, Comitia generalia Assisii celebrantibus, asserit, contra Marianum, & Marcum Ulyssipponensem, multò citiùs id peractum referentes. Quanto autem plausu exceptus fuerit liber ille, narrat idem Scriptor (c), his verbis: „ In his Comitiis produxit Opus suum *De Conformitatibus* Frater Bartholomæus Pisanus, in quo magno labore, multis undique collectis argumentis, voluit ostendere, Sanctum Franciscum per universum vitæ curriculum Christo nostro Redemptori fuisse conformem. Multa sanè utilia, & quæ lucem nostris attulere Historicis, bona fide congessit, rudi tamen stylo, & confuso rerum, ac temporum ordine; suo tamen instituto accommodo. Non omnia omnes, maximè critici & delicatuli ingenii viri probant; eo tamen candore, & sinceritate ea scripsit, ut injurius sit, qui quidquam ab eo commentum, aut effictum esse submurmuret. Probarunt librum Patres in Comitiis congregati, quibus examinandum, & discutiendum ille commisit, ut ex ipsius Epistola, & altera Ministri Generalis, reliquorumque virorum istius Consessus Operi præmissis apparet. Illis gratum fuisse Opus, ingenti, & singulari in eum collato dono testificati sunt; ultra enim immensas gratias, quas literis, & verbis reddiderunt, Minister Generalis ex totius Capituli assensu, dedit ei habitum integrum, quo utebatur S. Franciscus: dignum quippe judicarunt, ut qui qualis fuerit Franciscus exactè descripsit, Francisci exuviis donaretur &c. „ Ceterùm, expletum fuisse pium hunc Pisani laborem quatuordecim ante annis, docet nos editio ejusdem, Mediolani acta, atque ita inscripta: *De Conformitate Vitæ Beati Francisci ad Vitam Domini Jesu Christi Redemptoris nostri, editum à Fratre Bartholomæo de Pisis, Ordinis Minorum, Sacræ Theologiæ Magistro, ob reverentiam sui Patris præcipui, Beati Francisci, anno Domini MCCCLXXXV. Impressum Mediolani, per Gotardum Ponticum, cujus Officina libraria est apud Templum S. Satiri. Anno MDX. die XVIII. mensis Septembris*. Fol.

(c) Ad illum annum.

Conscientiæ Casus, inter libros à Bartholomæo de Pisis conscriptos, enumeravit *Mapellus*; hinc verò facilè profluxit error, quo *Summa Casuum Conscientiæ*, ab altero Bartholomæo confecta, transire ab aliquibus jussa est, ad hujus Operum Elenchum augendum. Revera tamen Bartholomæus iste Pisanus in eandem arenam & ipse descendit, sed dispare methodo argumentum hoc pertractavit; siquidem cùm in sacro suggestu de morum disciplina rectè instituenda dissereret, dubia intermiscebat, quorum explanatione Auditores erudirentur, quæ salvâ conscientiâ amplecti possent, quæve animæ noxia, & à divinis humanisque legibus absona fugere tenerentur. Extat in Ambrosiana Bibliotheca codex Lugduni impressus anno MDXIX. cum hoc titulo: *Sermones lucidissimi, & insignes Dubiorum, & Casuum Conscientialium contemptivi, & elucidativi super Evangeliis Quadragesimalibus, Reverendi Patris*, Fratris Bartholomæi de Pisis, Ordinis Minorum, *hactenus nusquam impressi, diligenter revisi, visitati, & correcti per certum Fratrem, in alma Parisiensi Universitate famosum, Religiosum Ordinis ejusdem, omnibus prædicantibus perutiles: cum Privilegio*.

Res præclarè gestas ab insigni hoc Viro, qui non tam ingenii, quàm sanctimoniæ famâ per ea tempora floruit, luculento encomio recensuit Wadingus (d). Ex eo illa tantùm referam, quæ historicæ inserviunt eruditioni: „ Filius fuit Domini *Albici de Rivonico*, & in adolescentia Minoribus nomen dedit. Virtutis & doctrinæ studiis solerter se exercuit, & tantam inter suos consodales consecutus est opinionem, ut ad docendos alios evocatus sit Bononiam, Patavium, Pisas, Senas, Florentiam, quibus in locis sacram Theologiam summa cum laude professus est. Non minorem assecutus est famam in sacris declamationibus, quibus ab anno MCCCXLII. usque ad vitæ terminum per annos sexaginta, potenti virtute, plurimos ad Christi fidem, & meliorem frugem convertit . . . . . Multa, & varia opera scripsit, à me in Scriptorum catalogo numeranda, & tandem plenus dierum, ferme centenarius obdormivit in Domino. „ Obiisse illum Pisis anno MCCCCLI. nonnulli asseruere, fulti auctoritate Epitaphii, quod insculptum dicitur marmoreo sepulcro ad cornu Evangelii, ad Aram majorem; sed mendum irrepsisse, ac substituendum MCCCCI. contendit idem Wadingus, nisi ultra annos centum & triginta effœtam protrahere ejusdem vitam velimus.

Ut verò ad nuncupatoriam *Mapelli* nostri Epistolam redeam, illustre in ea Elogium legitur Magistri Juliani, cujus peritiam in publico ac privato Jure, eloquentiam, gravitatem, ac leporem in dicendo commendat, subdens: „ Unde fit, ut concionantem, summa admiratione Mediolanensium, quibus Quadragesimalem annum tertium peregisti, omnis Ordo te audiat, te suspiciat, summo studio te prosequatur. „ Verùm, præter hunc librum, nullum aliud de *Mapelli*, ac *Juliani*, relicta posteris memoria, in antiquis codicibus vestigium occurrit. Subjungitur Epistolæ hoc Epigramma:

De'i-

(d) Ibid. num. IX.

Delituit, Lector, Pisanus Bartholomæus,
Nec potuit doctis utilis esse viris;
Curaque Johannis non est perpessa Mapelli
Hoc tam divinum delituisse Bonum.
Fallacem Mundum, fellitaque gaudia Secli,
Spernere opes cunctas edocet iste liber.

ALEXANDER MINUTIANUS.

Inter cetera insignia ornamenta, quibus in re typographica, supra Urbes alias caput attollere, ac palmam præferre potest Metropolis nostra, non ultimo loco reponendum est, quod Alexander Minutianus hoc anno Prælis Mediolanensibus comparavit. Insudaverant omnium Nationum celebriores viri, ut Principis romanæ eloquentiæ M. Tullii Ciceronis Opera, decusso pulvere ac sordibus, quibus indignè conspersa, in privatis scriniis ferme neglecta jacebant, ad latini sermonis eliminandam barbariem, quæ in Gymnasiis invaluerat, tanquam exemplar nitidissimum publicæ luci committerentur. Nemo tamen ex tot præclaris Typographis, qui cunctas jam impleverant Europæ provincias, hactenus animum in eam curam intenderat, ut sparsa hinc inde, Rhodii veluti Colossi pretiosa fragmenta, in unum colligeret, atque hoc splendidum admirandumque sapientiæ Simulacrum, suis integrum membris refectum, patenti in area collocaret. Tentavit perdifficile hoc opus, magnisque impensis parandum, Minutianus, qui constanti duorum annorum labore hanc nobis tandem gloriam peperit, primusque universos Ciceronis libros, quos ætas illa eruderaverat, quatuor comprehensos voluminibus evulgavit. Quæ ipse præstiterit in hac adornanda editione, ipsemet Lectorem docet in fronte Catalogi operum Ciceronis hæc scribens: „ Ciceronis Opera, quæ nobis benigniora fata reservarunt, „ in quatuor volumina digesta impressimus, non eo „ ordine, quem temporum ratio disponebat, sed „ quem necessitas præscripsit, dum vetustiora exemplaria ex diversis, & longinquis locis expectamus. Itaque non cœco ductu, ea, quæ jam sæpius lucem viderant, ex editis libris confarcinavit, sed plures manuscriptos codices, à remotis etiam regionibus conquisitos in consilium adhibuit, ut sincerior, & novo dives ornatu, thesaurus iste eloquentiæ Mediolanensibus gymnasiis, ac literariæ universæ Reipublicæ exhiberetur. Proinde verò ab hoc nobili conatu, diligentiaque Minutiani, illud etiam peculiaris laudis Mediolano accedit, quòd non solùm totus Cicero, sed expolitior quoque hìc primùm prodierit. Sit igitur salvus honor suus *Stephanis*, *Manutiisque*, quorum erudito ac pertinaci labore, in Parisiensi & Veneta Urbe effectum est, ut nihil ferme, hac in re, splendoris atque ornamenti desiderandum relinqueretur; gloriari semper poterit Metropolis nostra, tantum animi amorisque erga literas fuisse incolis suis, ut pro ea temporum caligine, atque egestate Codicum adhuc latentium, ad conquirendam, colligendamque, dispersam hanc pretiosam hæreditatem, nisus omnes intenderint, facemque ceteris exemplo prætulerint, qui postmodum feliciùs atque illustriùs illam auxere.

Caruit egregium hoc Opus Mecœnate, cujus auspiciis ederetur, ad finem usque anni insequentis; fortasse namque expectandum censuit Minutianus, donec parati prælo Ciceronis libri, qui adhuc imprimendi supererant, extremam Typographi manum reciperent. Interea exarsit acerrimum bellum, Ludovico XII. Galliarum Rege castra movente contra Ludovicum Mariam Sfortiam, Ducem Mediolanensem; tamque felix pro Gallica natione improvisi hujus belli exitus fuit, ut compulso Sfortiâ fugam in Germaniam arripere, invadentibus copiis Mediolanum in deditionem concesserit. Primus, ad hanc Provinciam Regio nomine moderandam, delectus est Princeps Johannes Jacobus Trivultius, universo jam Gallorum exercitui Præfectus. In hunc Minutianus oculos statim convertit, dignumque putavit, cui duo saltem postrema Ciceronis volumina, recentibus typis edita dicarentur. Itaque nuncupatoriam Epistolam iisdem præfixit, in qua, post expositam consilii sui rationem in ardua hac suscipienda, explendaque provincia, ad tanti Ducis laudes progreditur, brevi elogio commendans, quæ ille gloriosè gesserat in compescendo Auximensi tumultu, atque avertenda ab Ecclesiæ Romanæ finibus Turcarum irruptione; adjuvandis Neapolitanis Regibus bellica virtute ac prudentia; aperiendo incolumi reditu in Galliam per medios confertos hostes Carolo VIII., novoque felici in Italiam regressu parando Gallicis militibus, ut Ludovici XII. sceptro Mediolanense imperium accederet. Præcipuè tamen eundem laudat à cultu & patrocinio Literarum, inquiens: „ Hanc nostram Operam, cùm alicujus ma„ gni viri præsidio communire vellem, qui & ma„ gnitudine rerum gestarum, auctoritate polleret; „ & bonarum Artium studiis delectatus, hos nostros „ labores, qualescumque essent, non aspernatus fuis„ set, tu mihi solus occurrebas, cui nostram hanc „ industriam commendarem, quem, uti rerum ge„ starum fulgore, inter Illustrissimos quosque Princi„ pes micantem spectamus, ita vel inter maximas „ belli occupationes, Literarum studia adeò semper „ concelebrasse scimus, ut huic tantùm negotio in„ tentus videaris. „ Data est hæc Epistola *Idibus Octobris*; Cùm verò, mutatâ armorum fortunâ, Ludovicus Sfortia, in hanc Metropolim reversus eodem anno MCCCCXCIX. Gallos inde expulisset, pœnituit fortasse Minutianum quæsiti inter hostes Operi suo Mecœnatis, adeòque ratus, minimè tutum sibi esse, fronti ejusdem relinquere invisum Principi suo nomen Trivultii, integram Epistolam à postremis hisce voluminibus avulsit, occultavitque; id enim non incongruè colligo ex duobus primæ hujus editionis exemplaribus, in quorum altero apud amplissimum Senatorem Paulum Æmilium Olivatium impressæ leguntur, datæ ad Trivultium hæ Literæ; in altero verò Marchionis Alexandri Theodori Trivultii, albæ tantùm, eo loco substitutæ, occurrunt pagellæ. Ordinem, Classesque, in quas magnam librorum Ciceronis molem, Minutianus digessit, in Elencho veterum Mediolanensium codicum recensenda distulimus.

HIERONYMUS PASSIRANUS DE ASULA.

Hieronymus Passiranus de Asula, Hierodulus, (ut eum vocat Johannes Baptista Pius Bononiensis) Ecclesiæ Sancti Johannis ad Murum, quæ Parœcia est, prope Arcem Jovis in Urbe Mediolanensi, amore Literarum incensus, conquirendis antiquis Codicibus curam intendit, utque in publicam utilitatem cederet nobilis hæc diligentia, eosdem committere prælo constituit. Antequam tamen illos in lucem proferret, à Duce Mediolanensi Ludovico Maria Sfortia, superiore anno Literas expediendas curavit, quibus cavebatur, ne alius ex Typographis hujus ditionis edendos ab ipso libros, aut recuderet, aut alibi impressos in nostram Urbem venales inferret. Extant hæ Literæ in fronte *Sidonii Apollinaris*, cujus Epistolas, & Carmina, hoc anno, edidit Mediolani, novo auctas ornatu, Commentariis nempe memorati *Pii* Bononiensis, qui in Epistola præfixa, ad *Johannem Franciscum Marlianum*, *Equitem*, *Senatorem*, *& Jureconsultum*, *Mediolanensem Civem*, profitetur, se illius precibus victum, cùm ejusdem mensæ assideret, manum apposuisse illustrando Sidonio, & ingruentibus Impressoribus ad eas temporis angustias fuisse redactum, *ut una diecula elucubraverit hasce annotatiunculas*, *tumultuario*, *& incondito schedico*. Porrò, felix ingenium, facilemque elo-

eloquentiam obtigisse huic *Pio*, qui aliquando in publico etiam hujus Metropolis Gymnasio oratoriam docuit, nemo inficiabitur; attamen, cùm nec modica Sidonii operum moles, nec adeò breves sint Commentarii, quibus paginæ circumsepiuntur, incredibile prorsus mihi est, effundi potuisse, *unius diecula* spatio, tot rerum obscurarum explanationes, quæ plurium mensium laborem, in erudito quovis viro absumere debuissent. Sit itaque penès ipsum hac in re fides.

Sidonii Apollinaris Opera in Urbe nostra primùm edita fuisse, compertum est omnibus; sed quo anno, relinqui dubio locus videtur. Michaël Maittaire in Annalibus Typographicis tres ante hunc annum, Mediolani peractas editiones enumerat; Albertus Fabricius in Bibliotheca latina (e), nonnisi hoc anno, erutum è tenebris, eductumque in lucem Mediolanensibus typis Sidonium affirmat. In hac ancipiti alea, ut sinceri Historici partes agam, Fabricio subscribendum censerem; plura enim me ad ejusmodi sententiam propugnandam non levi impulsu propellunt. Hieronymus Passiranus, sub finem tantùm anni superioris, nempe IX Novembris, favorabiles Literas, quas memoravimus, à Mediolanensi Principe obtinuit; in iis autem expressum legitur, libros, à Passirano edendos, *magna sua cura, & impensa ab eruditis hominibus fuisse redemptos*, primusque in calce adnotatur *Sidonius Apollinaris*. Porrò, si toties jam prodiisset, opus non erat, ut tanta cura, & impensa ab eruditis hominibus redimeretur: Clarius est *Sebastiani Decii* testimonium, huic libro adjectum sequenti Epigrammate:

Flebat in obscuro, miserum! caligine mersus
Sidonius, cupiens ire per ora Virûm.
Forte Pion *vidit, vocat hunc, & talia poscit:*
Fac, precor, ut redeat pristina forma mihi.
Non ingratus ero, reddam pro munere munus,
Æqua tibi mecum gloria semper erit.
Dicta Pios *firmat, squallorem dispulit, ecce*
Sidonium, qualem reddidit, ipse vides.

Indicatur in hoc carmine *Johannes Baptista Pius*, qui Commentariis Sidonium illustravit; sed cùm dicatur in primo dystico Sidonius, obscura mersus caligine, flere, ac cupere, ut per ora virûm ferretur, innui satis dilucidè videtur, tunc primùm è privati scrinii fulginosis latebris in lucem emersisse. Demum, cùm nullam ex Sidonii editionibus, hunc annum præcedentibus, mihi offendere in tot perlustratis à me Bibliothecis, licuerit, suborta est suspicio, annorum impressionis numerum, Amanuensium incuriâ, fuisse vitiatum. Nihilominus tanti est apud me auctoritas Michaëlis Maittaire, qui rem typographicam diligentissimè pertractavit, ut conjecturis meis fidere nolim; proinde verò in Catalogo Mediolanensium librorum primæ ætatis, illas fideli calamo suis locis inserui.

Alterum, hoc eodem anno, librum vulgavit *Passiranus de Asula*, videlicet *Fulgentii Episcopi Carthaginensis Mythologias*, ad quas etiam, prælo tantùm suo edendas, Principis Decretum extendebatur. Quis esset hic *Fulgentius*, quem variis cognominibus *Placiadis*, *Planciadis*, *Plantiadis* appellatum invenio, adhuc inter Scriptores diversa viget opinio. Nonnulli, cùm Auctor iste vixisse credatur Seculo VI., illum confudere cum *S. Fulgentio Afro*, Ecclesiæ Ruspensis Episcopo, tres hosce libros Mythologiarum ejusdem Operibus accensentes; sed eos optimè refellit Johannes Molanus (f) in Præfatione ad Lectorem, inquiens: „ Habent quædam Fulgentii edi„ ta exemplaria post sermones, *B. Fulgentii libros* „ *tres Mythologiarum, ad Catum Presbyterum Car*„ *thaginensem*. Sed in his libris nihil est aut B. Ful„ gentio aut quoquam Theologo dignum, ut non „ immeritò eos Dominus Cochlæus sciens omiserit, „ qui primus Norimbergæ Fulgentii Opera edidit. „ Advertat etiam Lector in impressis exemplaribus, „ non nostro Fulgentio, Ruspensi Episcopo, eos in„ scribi, sed Fulgentio Episcopo Carthaginensi. „ Quamvis ego opus ipsum nullius arbitrer esse, aut „ Episcopi, aut Theologi; nam in Bibliotheca Gem„ blacensis Monasterii memini me has Mythologias „ legisse, sub nomine cujusdam Placiadis Fulgentii, „ quem non aliud, quàm Grammaticum fuisse suspi„ cor. „ Sanè *Hieronymus Commelinus*, qui hos libros unà cum aliis antiquis Mythologis prælo paravit, edente illos postmodum Heidelbergæ anno MDXCIX. ejusdem consanguineo *Juda Bonutio*, non alium *Fabio Planciadi Fulgentio*, quàm *Viri Clarissimi* titulum inscripsit; idemque præstitit in altera editione, quam ibidem vivens curavit anno MDLXXXIX. laudatus Commelinus, libri nempe ab eodem Fulgentio confecti *de Expositione Virgilianæ Continentiæ*, seu *de Allegoria verborum Virgilii ad Calcidium Grammaticum*. Mythologias *Fulgentii*, quæ hoc anno Mediolani prodiere, Commentariis auxit Johannes Baptista Pius, qui plurimum *Hieronymo de Asula* deferebat. Dolui, à me descriptam non fuisse Epistolam, quam huic libro præfixit, eundem dicans Antonio Mariæ Bentivolio idem Pius Bononiensis; fortasse namque aliquid ibi occurrisset, quo & Fulgentii nomen, & editio nostra nobiliùs illustraretur; Raptim tamen hæc omnia in Adversaria mea conjicienti, longioris moræ tempus aliquando defuit, ut uberiora congererem.

Prosecutus est *Passiranus* egregias suas typographicas curas, libros eos in lucem emittens, pro quibus privatæ jus editionis à Mediolanensi Duce impetraverat; Hi fuere *Nonnius Marcellus integer*; *Varro de lingua Latina emendatus cum enarrationibus*; *Apicius de Cibariis*, seu *de re Coquinaria* (hoc anno editum Mediolani testatur Maittaire); *Festus Pompejus cum appendicibus*. Quamvis verò literarios suos labores, in iis exornandis, Pius Bononiensis ferè semper impenderit, gratâ nihilominus memoriâ donandus erat hoc loco liberalis erga studia nostra hujus Presbyteri amor, qui minimè impensis parcens, novis defossis opibus, novoque ornamento pretiosioribus redditis, Mediolanensem Typographiam locupletavit. Ob id autem *Pius*, sæpius laudatus, in Epistola ante Sidonium, vocat illum græca phrasi *Bonorum mare*.

(e) Pag. 635, & seq.

(f) In Biblioth. Patrum Tom. IX. fol. 2.

ANNO

ANNO MCCCCXCIX.

SUperiore anno illuſtrem ſe reddidit Mediolanenſis Typographia, collectis, impreſſiſque ſimul, Operibus latinæ eloquentiæ Principis, Ciceronis; nobilius alterum ſibi decus in præſentia comparavit, Græci nobiliſſimi Scriptoris nunquam antea excuſo volumine, in lucem emiſſo. Svidas hic eſt, cujus Lexicon græcum, quamvis ſuis nævis non careat, in pretio tamen apud eruditos omnes viros adeò fuit, ut Kuſterus infra laudandus, & ab Alberto Fabricio relatus, in nono græcæ ſuæ Bibliothecæ Tomo (a) hæc ſcribere non dubitaverit: „ Eſt liber longè utiliſſimus, „ & quem theſaurum, omnigenæque eruditionis penu, cum incomparabili Reyneſio, meritò appel„ laveris. Vel ſola hiſtoria Poëtarum, Oratorum, „ Hiſtoricorum, quæ in eo continetur, auro contra „ cara eſt, & qua, ſine irreparabili damno, Reſpu„ blica literaria carere non poſſit. Taceo tot, & tam „ præclara fragmenta veterum Scriptorum, hodie „ amiſſorum, quæ in Lexico hoc nobis conſervan„ tur, & pretium ei non parvum conciliant. „ Leo quoque Allatius, vir doctiſſimus, in hujus Operis laudem, ubi *de Socratis libris* loquitur, præclarum hoc elogium inſeruit: „ Non tantum tribuo Svidæ, „ at panni, ex quibus conſutus ille liber eſt, cum „ ſint admodum pretioſi, & rari, multum tribuen„ dum eſt. „ Et tamen, quod valde mireris, tam dignus Auctor, qui tot ſcriptis ac Scriptoribus, à ſitu & oblivione redemptis, immortalitatem dedit, ita in tenebris jacet, ut ipſum nomen, genus, atque ætas in controverſiam vocentur.

Ancipites hæſere Politianus, aliique, an ſub hoc nomine ullus unquam Auctor extiterit, fictitium ideo illud cenſentes; verùm Kuſterus in Præfatione ad Svidam Græcolatinum, ab ipſo editum Cantabrigiæ anno MDCCV. *Svidam verè extitiſſe*, pluribus Auctorum teſtimoniis evincit. De ejuſdem Genere, cùm nihil memoriæ de ſe ipſo, in toto hoc Lexico Scriptor iſte prodiderit, in obſcuro verſamur; videtur quidem Svidas, ubi agit de *Samothracia*, ſe *à Samiis*, qui Inſulam illam incoluerunt, *ortum* teſtari; ſed verba hæc, Scriptoris Anonymi, non Svidæ eſſe Kuſterus affirmat: *Monachum Byzantinum* eundem fecere Johannes Roſinus (b), & Cardinalis Bona in catalogo Auctorum *de divina Pſalmodia*, aliique apud Fabricium, quibus ſe adjunxit Iſaacus Caſaubonus (c) ipſum vocans *Cucullatum Grammaticum*, nullo tamen indicato vel teſtimonio, vel documento. At nihil diuturnius acriuſque torſit ingenia, quàm figendæ illius ætatis ſtudioſa cupido; fuere namque nonnulli, qui recentem Seculi XIV. Scriptorem, Svidam dixerunt: alii contra, illum Strabone antiquiorem aſſeruere, eundem eſſe Svidam Hiſtoricum, & Lexicographum reputantes; Demum, variis ſeſe involventes opinionibus, ac conjecturis alii quamplures, nunc Seculum V., nunc VIII. vel IX., nunc X. vel XI. eidem aſſignaverunt. In hiſce ambagibus diverſa ſcribentium, neſcius Kuſterus, cui ſententiæ calculo ſuo pondus adjiceret, his verbis ſe expediit: *incertum eſſe, quo tempore verus Svidas, ſeu primus Lexici hujus Auctor vixerit; antiquiorem tamen procul dubio eſſe, quàm vulgo credatur*. Non ita ſe anguſtiis premi paſſus eſt Fabricius, qui liberiore calamo votum ſuum explicavit; cùm enim Kuſterus, primus animadvertiſſet, in Svidæ Lexico legi nonnulla, ex Michaële Pſello decerpta, qui ſub Alexio Comneno floruit, vitamque uſque ad initium Seculi XII. produxit, ac poſtmodum ſubdidiſſet, non inde

(a) Pag 620. & ſeqq.
(b) In Antiq. Rom.

A comprobari poſſe, poſteriorem Pſello Svidam fuiſſe, quippe dubium non erat Pſelli verba deeſſe, uno ſaltem loco in Pariſienſibus manuſcriptis Lexicis Svidæ, adeòque à recentioribus addita fuiſſe; inde argumentum capit Fabricius iſta ſcribendi: „ Quoniam Ku„ ſterus primum tantummodo locum non agnoſci à „ MSS. Pariſienſibus obſervat, hinc videtur tacitè „ ſimul profeſſus, cetera loca ex Pſello adducta in „ Codicibus illis contineri, quorum unum, annorum „ ſaltem quingentorum vetuſtatem habere infra §.16. „ non diffitetur. Itaque veram puto illorum ſenten„ tiam, qui ſtatuunt, ex Pſelli libro Svidam ipſum „ quædam in Lexicon ſuum tranſtuliſſe, & ſub Ale„ xio Comneno, ut viſum eſt etiam Voſſio, circa „ Seculi XI. extremum floruiſſe. „ Attamen, an ſoli
B Pariſienſes Codices (qui admiſsâ etiam aſſignata vetuſtate, Seculum XI. non attingunt, neque Autographi præſumuntur), ſatis ſint difficili huic arcano ſolvendo, præſertim cùm tacita ſolùm Kuſteri confeſſio de ceteris Pſelli locis, ibidem deſcriptis, prætendatur, eruditus Lector commodiùs expendet. Ad editionem noſtram revertor.

DEMETRIUS CHALCONDYLES.

Parando ad prælum huic Operi diligentiam omnem impendit Vir clariſſimi nominis *Demetrius Chalcondyles*, cujus eximia in Græcis literis doctrina, non modò in publicis Gymnaſiis, ſed in Florentina quoque Urbe, inſigni experimento emicuerat, cùm græca Homeri carmina, ejuſdem ductu, & induſtria
C anno MCCCCLXXXVIII. elegantiſſimè impreſſa, primam ibidem lucem aſpexere. Quanta verò ſedulitate ac labore inſudaverit, ut pretioſa hæc antiquæ eruditionis ſuppellex dignè prodiret in publicum, ipſemet profitetur in græca Epiſtola, quam Svidæ noſtro præfixit; in ea namque teſtatur, ſe quam pluribus in conſilium adhibitis MSS Codicibus, caſtigaſſe, quæ limam patiebantur; quæ verò adeò exulcerata videbantur, ut medicas non admitterent manus, intacta reliquiſſe; nonnulla etiam, aliunde petita, in hunc cenſum collata à ſe ſcribit, quin ulli parceret ſtudio, ut pro caligine rerum digerendarum, ordo & claritas Operi tribueretur. Quid autem illum impulerit, ad laborioſam hanc ſuſcipien-
D dam provinciam, enarrare proſequitur, inquiens, id in cauſa fuiſſe, quòd Svidæ liber, in Græcia ſimul atque in Italia, ita eſſet rarus ac pretioſus, ut qui eum teneret, gloriaretur veluti de inſigni theſauro, & cornu, quod ajunt, Amaltheæ, ſuis in ſcriniis ſervato.

Laudes Chalcondylæ, ob editum egregium hoc Opus, publicas fecit in Epiſtola ad Albertum Pium, ante Svidam impreſſa, Johannes Maria Cattaneus, qui patria Novarienſis, Mediolani latinas Literas à Georgio Merula, græcas ab ipſo Chalcondyla didicit, pluribuſque poſtmodum libris in lucem productis claruit, texentibus eidem illuſtre elogium Jovio, & Cotta in Novarienſi Muſæo. Is igitur ſcribens ad Carpenſem Principem Albertum, hæc habet: „ La„ tebat in tenebris, paucorum factus tam pretioſus
E „ Auctor, & ab omnibus in dies deſiderabatur. „ Nullus opem ferebat, nec poterat. Tandem ad „ hanc provinciam reſervatur Vir Atticæ facundiæ „ princeps Demetrius Chalcondyles, præceptor no„ ſter. Non, ut ceteri Græcorum, ſtudioſis tantam „ felicitatem invidit, ſed ducem ſe conſtituens, egre„ gios hujus artis, & induſtrios artifices Biſſolum, „ &

(c) Lib. I. cap. VI. ad Athenæum.

A „ & Benedictum Mangium Carpenses accersivit, additis etiam plerisque & magnæ, & admirandæ gratiæ; quippe qui in eo genere præstantissimi sint, „ & præter conditionem, & ætatem suam, pluribus „ multoties collatis exemplaribus emendandum, imò „ excolendum, & renovandum Svidam aggreditur, „ tanto studio & diligentia usus, ut obscura detexerit, inversa correxerit, manca suppleverit, & ut „ demum quod sentio dicam, in illo expoliendo Auctorem ipsum superaverit. „ Neque solus in Mediolanensi commendanda Svidæ editione Cattaneus Demetrii discipulus fuit; Kusterus quoque, carpens *Æmilium Portum*, qui Græcolatinum Svidam malè consarcinatum vulgaverat, causam, cur non paucos errores typographicos Aldinæ, & Basilejensis editionis, imprudenter in textum receperit, fuisse ait, B quòd *Mediolanensem, quæ omnium prima est, & nonnullis in locis emendatior reliquis, nunquam inspexisset*; Nicolaus verò Alemannus, referente Fabricio (d), manuscriptos Svidæ Codices Vaticanos memorans, Svidam à Chalcondyla, de Græcis literis benemerito, emendatum, præ ceteris laudat.

Ceterùm, etiam antequam alienis scriptis prœla nostra Demetrius illustraret, ipsemet suis illa ditaverat. Refert Jovius in ejus elogio, subortas fuisse in Urbe Florentina simultates, inter ipsum & Politianum, iisque modum impositum à Laurentio Medice, assignatâ utrique diversâ docendi provinciâ; tandem verò accersitum à Ludovico Maria Sfortia Demetrium, cum universa familia Mediolanum commigrasse, atque novam *Græcam Grammaticam* condidisse. C Hanc impressam optimo charactere servat Bibliotheca Ambrosiana, nullo indicato loco editionis, anno, aut Typographo; procul dubio tamen Mediolani excusam fuisse, argumento est publicum ab ipso gestum in hac Urbe munus juventutem græcis Literis erudiendi, & perennis usque ad obitum mora, apud nos ducta. Favet conceptæ à me persuasioni *Zeltneri* auctoritas, relata à Maittaire (e), qui de adventu Chalcondylæ in hanc Metropolim loquens, subjungit: *non multo post Grammaticæ suæ rudimenta luc publicæ exposuit*.

Quæ foret Demetrii familia, quam secum Florentiâ Mediolanum duxit, Jovii testimonio edocemur; tres namque Liberos, quos veros idem appellat ex ore græco effigiem Patris referente, ab uxore (ut Jovius ait) dubiæ pudicitiæ suscepit, Theophilum, Basilium, Seleucum. D Hic postremus ante pubertatem decessit; Theophilus, cùm Ticini Homerum profiteretur, nocturno & petulanti (ut idem scribit) certamine confossus est; Basilius verò à Leone X. Romam evocatus, ut in publico Gymnasio juventutem doceret, lenta paucorum mensium febre contabuit. Supererat Puella, quæ *Aulo Jano Parrhasio* nupta fuit, viro tantæ eloquentiæ doctrinæque, ut laudatus Jovius dignum censuerit sequenti Elogio, minimè à me omittendo, cùm in splendorem vergat Metropolis nostræ, præstantissimis quibusque Literarum cultoribus tunc affluentis; ait igitur: „ Hic honesta familia Consentiæ, quum „ è suggestu summa facundiæ majestate Latinas literas Mediolani profiteretur, cunctos nostri Seculi „ Doctores, erudito rerum omnium quæ explicaret E „ apparatu, ac unâ præsertim rotundæ pronunciationis gloriâ, superavit. Duxerat uxorem Demetrii „ Chalcondylis filiam, qua felici cognatione, & Socer, & Gener, mutui suffragatores in scholis, „ utriusque linguæ imperium tenuerunt, tantâ Parrhasii famâ, ut Trivultius summæ dignitatis sexagenarius Imperator, inter juvenes Auditores conspiceretur. „ *Parrhasii* nomini larvam à Bailletto detractam refert Vincentius Placcius (f), illius verba referens, quibus carpere videtur egregium hunc Scriptorem, quòd græcam affectare vellet originem, acsi à *Parrhasia*, Urbe Arcadica, Gens sua prodiisset. Multo tamen antea verum illius nomen expresserat *Marcus Antonius Majoragius*, in Oratione coram Senatu Mediolanensi habita *De mutatione nominis sui*, recentia plura doctissimorum hominum exempla proferens, qui citra probrum, aut levem etiam reprehensionem, adscititia sibi vocabula præposuerant, atque inter eos hunc quoque ita proponens: *Quid Janus Parrhasius, nonne antea* Johannes Paulus de Parisiis *dicebatur*? Moram adhuc Mediolani ducebat Parrhasius anno MDII. quo Endecasyllabos suos *de Catulli Sirmione* vulgavit Stephanus Dulcinus; hæc enim, illum cum laude memorans, scribit:

> *Vel, qua Parrhasium meum benigne*
> *Ditas, Parrhasium Neapoliten,*
> *Qui nunc Insubria vigens in Urbe,*
> *Atque artes studio excitans jacentes,*
> *Et solus legit, & facit Poëtas.*

Petrus Bayle in suo Lexico Historico Critico, res à Parrhasio gestas, aut ab aliis narratas accurato examine discutit, atque Aldi Manutii testimonio refert, ab ipso edita in lucem fuisse *Antiquitatis fragmenta*, cùm Mediolani Humaniores literas profiteretur, subditque, monstro sibi esse, quòd in amplis Nicodemi additamentis ad Bibliothecam Neapolitanam, minimè indicetur quid Parrhasius vivens typis vulgaverit. Infelici exitu vitam clausit; compulsus namque Mediolano abscedere, ob pudorem affricti eidem, per turpem æmulorum calumniam, obscœni sceleris, Vicentiam primò, dein Romam se contulit; sed morbi articularis inclementiâ, ad eam membrorum contractionem redactus, ut nihil, præter linguam, in universo corpore haberet incolume, magna insuper egestate oppressus, ac ferme in desperationem actus Patriæ se restituerit, ibique acerbissimo cruciatu ac febri vexatus miserrimè obierit. Narrat hæc omnia Pierius Valerianus (g), qui luctuosas quoque Demetrii Chalcondylæ ærumnas describit, præsertim in amittendis optimè spei juvenibus filiis.

Sanè quàm præclara foret eorum indoles, fluens & ipse lacrymis Janus Parrhasius, eorundem Sororis conjux, his verbis testatur (h): „ In medio studiorum cursu *Theophilo* manus (*mors*) injecit, eorum „ quos asciveram natu maximo, Philosophiæ jam „ Candidato, quodque difficulter aliqui credent, „ ipsi Demetrio patri jam tum ferè æquando. In quo „ tantum probitatis, eruditionis, ingenii, industriæ, „ studii, memoriæ denique fuit, ut brevissimo spatio, omnia vitæ munera peregisse videretur: „ De *Basilio* autem loquens, latiùs etiam in ejus laudes effunditur: „ Uxoris meæ fratrem Basilium mors „ fortunæ satelles eripuit, mihi non minus ob alia „ carissimum, quàm quòd affinis; quippe quem corporis & animæ præclarissimæ dotes, emendatissimi „ mores, ingenium præcox, acre, varium, flexibile, multiplex, etiam vobis omnibus (*Romani* „ *Gymnasii Auditoribus*) commendabat: à quo, si „ utriusque linguæ proprietas exprimebatur, ut utramcumque attingeret, ad eam demum natus appareret. O fragilem conditionis humanæ sortem! Decessit in primo flore ætatis (*annorum XXIV., ut* „ *Pierius Valerianus* testatur) egregius adolescens, „ posteritati plurimum profuturus, si virtutes ejus „ ematuruissent, si quæ priùs à Demetrio patre, „ quem nulla homine libero digna latuit disciplina; „ si quæ mox apud Janum Lascarim, humanarum „ divinarumque rerum scientiâ nemini secundum, „ plenis faucibus hauserat, aliquando promere potuisset . . . . . . Nam si Basilio paulo longinquior „ ætas

(d) Ibidem pag. 644.
(e) Tom. I. pag. 290.
(f) De Scriptoribus Pseudonymis.

(g) De Infelicit. Literat. pag. mihi 25.
(h) De rebus per Epistolas quæsitis pag. 144.

„ ætas accessisset , o quot ingenii fœtus edidisset ! A
„ cùm vix à ferula subducta manu , præter assiduas
„ Auctorum græcorum solertesque expositiones , An-
„ nibalis Romanorumque res in Hispania ac Italia
„ gestas , ab Appiano secretis operibus illustratas ,
„ Latii jure nondum donatas , adeò luculenter , at-
„ que sententiarum fide , verborumque splendore
„ transtulit, ut undecumque doctissimum Leonem X.,
„ admiratio legentem subierit .

Hæreditariam veluti hanc morum castigationem, & studii patientiam, uterque acceperat à Demetrio Patre, de quo in Dialogo Stephani Nigri, edito Mediolani anno MDXVII., & à Maittaire in Annalibus Typographicis relato (i), hæc leguntur : „ Quid
„ mihi Demetrii (*Chalcondylæ*) humanitatem memo-
„ ras ? quem omnes tam Latini , quàm Græci , qui B
„ ejus consuetudine usi sunt , humanissimum , doctis-
„ simum , prudentissimum , continentissimumque præ-
„ dicare nunquam desistunt . Nonne Stephanus Ni-
„ ger præceptor noster , qui ei tot annos assiduam
„ operam dedit , quique semper inter intimos ejus
„ familiares extitit , tantam ait esse Demetrii inte-
„ gritatem , tantam eruditionem , tantam frugalita-
„ tem , tam candidos mores , ut ætatis nostræ mor-
„ talium nemini postponendus videatur ? „ Ad extremam senectutem , nullis unquam literariis laboribus fractus pervênit , diemque ultimum clausit Mediolani , paulo antequam Galli ab hac Metropoli pellerentur , ut scribit Jovius , seu , ut clariùs adnotat Albertus Fabricius (l), anno MDX. In ejus laudem sequens Epigramma impressit ante Suidæ Lexicon C
Antonius Motta, ejusdem discipulus :

Demetri æternos debet tibi Mundus honores ,
Quòd dignum, quòd tam nobile tradis Opus .
Debet Motta magis , caro cui tanta resultat
Gloria discipulo , te Duce quanta datur .

Alterum quoque subjunxit , in quo majorem accessisse gloriam Mediolanensi Metropoli ex edito Svida testatur , quàm Locis illis, in quibus primam lucem Hesiodus , Homerus , Pindarus recepere :

Olim Phocis *erat , doctis celebrata Poëtis ,*
Unde novum exhausit funditus Ascra *Melos ;* D
Proximus huic Helicon, *rivo forte æmulus illi ,*
In quo tam expressit nobile Smyrna *Sophos .*
Cadmæas Dircæus *olor volitare per arces ,*
Dictus & immenso est perstrepuisse sono .
Dignius Insubri , Svidæ *decus exit , ab Urbe ,*
In cujus lapsa est Græcia *tota sinum .*

Demetrium Chalcondylam eundem fuisse cum *Demetrio Cretensi* credidit Maittaire ; loquens enim de Græca Lascaris Grammatica, Mediolani primùm edita anno MCCCCLXXVI. (m) inquit : „ Vix du-
„ bium est, quin huic editioni corrigendæ *Demetrius*
Chalcondyles , qui scripsit Epistolam , præfuerit . „ E
Longè tamen aberrat à vero ; siquidem eo anno nondum Mediolanum *Chalcondylas* viderat ; profugus namque à Constantinopoli , cùm deleto Græcorum Imperio , barbarum Turcarum jugum Urbs illa suscepit , benigno apud Medicæos Principes Florentiæ Hospitio est donatus ; inde autem Mediolanum evocatus à Ludovico Sfortia, ut Jovius testatur , deferri in hanc Urbem non potuit , nisi post annum octuagesimum illius Seculi , quo Tutor datus Johanni Galeatio Duci , adhuc puberi , Ludovicus rem omnem publicam pro libito administrabat . Præterea diversum genus, ac patria bis Demetriis contigit, *Cretensis* namque primus, *Atheniensis* alter appellabatur . Demum, in elegantissima Græca Homeri editione , Florentiæ peracta anno MCCCCLXXXVIII. Bernardus Nerlius latinam eidem Epistolam præfigens , unum ab altero clarè sejungit , utrumque in adornando ad lucem illo Opere , sicuti laboris , ita gloriæ participem fuisse commemorans , his verbis : „ Nam , ut omittam
„ Nerii fratris liberalitatem , & Johannis Aciajoli
„ auxilium , *Demetriique Cretensis* dexteritatem , id
„ inprimis mihi opportunum fuit , maximèque opta-
„ tum , quòd ad hanc rem *Demetrium Chalcondylem*
„ *Atheniensem* nactus eram , Virum profecto tem-
„ pestate nostra doctissimum, præceptoremque meum,
„ à quo hujusmodi opus accuratissimè recognosci
„ posset . Perdifficile enim mihi videbatur , sine eru-
„ ditissimo viro, id operis castigatissimum , emenda-
„ tissimumque fieri posse . Itaque ex illius consilio
„ Homerum , ut vetustate primum , ita etiam divino
„ quodam ingenio summum Poëtam , ac literarum
„ fontem elegi , qui quidem ob incuriam , atque
„ negligentiam Librariorum , ita sui dissimilis vide-
„ batur , ut in nullo fere codice, quamvis perveteri,
„ integer agnosceretur . Quamobrem eruditissimi sa-
„ nè viri Operâ , qualem Demetrium nactus est ,
„ summopere indigebat , qui & amore , quo me non
„ mediocri prosequitur , & communis utilitatis gra-
„ tiâ , ipsa Homeri Opera , singulari diligentia ,
„ summoque studio , cum Eustathii commentariis
„ conferens examinavit, atque emendavit ; cujus qui-
„ dem viri diligentiam aut nihil arbitror præteriisse,
„ aut siqua præteriisse videbuntur , ea certè vel du-
„ bia quædam sunt , vel ejusmodi , ut ea in tali ,
„ tantoque opere justus , æquusque rerum æstimator
„ non magni faciat . „ Itaque duobus Demetriis debet Metropolis nostra insigne decus inventæ primùm, ac dein tanto characterum splendore propagatæ apud nos Græcorum codicum Typographiæ , quemadmodum in hac historia suis locis retulimus .

Quòd verò Chalcondylas *apud Aldum græcos codices sub prælo sudantes diu correxerit* , ut ex Zeltnero refert ibidem Maittaire , difficillimè apud eruditos fidem inveniet ; ex quo enim Florentiâ Mediolanum se contulit , inde pedem movisse , ut alias in Urbes commigraret , nusquam in libris illa ætate impressis memoriæ proditum legitur ; Accedit, anno tantùm MCCCCXCIII. fuisse inceptam Venetiis ab Aldo græcam typographiam ; eo autem anno nitidissimam *Isocratis* græcam editionem Mediolani Demetrius paravit, nec dimissum subinde illius linguæ magisterium , moramque in hac Urbe abruptam , dilucidè ostendit longus arduusque labor , qui impendi ab ipso debuit , ut conferendum cum manuscriptis codicibus , emendandum , augendumque Svidæ Lexicon , digna sui nominis laude procuderetur . Denique mirum foret, neque ab Aldo unquam fuisse commemoratum , neque in Venetis hujus linguæ libris impressum Chalcondylæ nomen, si tam celebris famæ vir , Aldinis prælis diuturno tempore *Corrector* adstitisset .

(i) Tom. I. pag. 258.
(l) Tom. X. Biblioth. græcæ pag. 391.
(m) Tom. I. pag. 262. nota *a* .

ANNO MD.

Claudo hanc historicam seriem novo alio Literario monumento, quod licèt Chronicis careat notis, mihi admodum verisimile fit, Mediolani hoc anno, aut paulò post, editum fuisse. Georgius Merula, Vir præclari nominis ac doctrinæ, ut superiùs ostendimus, immenso labore illud condiderat, Historiam Mediolanensem ab ovo repetens, resque præsertim à Vicecomitum Principum stirpe gestas, usque ad Matthæi magni ævum deducens, politiore facundia, quàm nullus antea ex Urbis nostræ Scriptoribus peregisset. Sublato è vivis Auctore, priusquam nobile hoc Opus in lucem prodiret, diu in tenebris latuit, donec Alexander Minutianus, Latinæ eloquentiæ, atque Historiæ publicus apud nos Institutor, à Tristano Chalco acceptum prælo commisit. Traductum ea tempestate jam erat Mediolanense imperium à Sfortiis ad Gallos, capto post varias fortunæ vices, ablegatoque in longinquum carcerem Principe Ludovico Maria. Nihilominus, cùm recens foret calamitas, atque in oculis adhuc fulgeret relicta imago præteritæ Majestatis, qua Gens Vicecomitum à remota plurium ætatum antiquitate, florentissimæ hujus Metropolis dominationi præfuerat, non alium sibi Mecœnatem deligendum censuit Minutianus, quàm qui illustrium memoratæ stirpis Avorum gloriam, sanguine simul, ac hæreditario nomine faceret immortalem. Itaque *Ottoni V. Vicecomiti*, editionem hanc nuncupavit, multa præfatus de illius progenitoribus, qui per Sacromoros, à Bernabove Mediolani olim Domino genus ducebant. Procurrit subinde in ejusdem laudes, subdens, degenerem minimè illum futurum primo Ottoni, à quo Insubrica Ditio in Vicecomitum familiam profluxit, cùm & Literarum studio, & militaribus exercitamentis, se se ad Reipublicæ administrationem, atque ad arma in castris strenuè tractanda, egregiè componeret.

De Historia verò Merulæ loquens, mirum est quot illam præconiis extollat; scribens enim ad Mecœnatem suum, inter alia hæc subjungit: „ Is cùm „ acerrimi esset judicii, & sciret quanti operis esset, „ res gestas Literarum monumentis commendare, „ non solùm diligentiam probavit, dum veteres per„ pendit annales, ne quid non verè dicat; id quod „ fuit admodum difficile, quando de originibus hujus „ magnificæ Urbis, deque gentis tuæ antiquitatibus, „ quas hac librorum Decade est executus, pleraque „ fabulosa circumferebantur; sed varietate rerum „ peritissimè distinxit, & verborum delectu, atque „ proprietate perpolivit, de cujus toto orationis ge„ nere, si, quod sentio, paucis aperire voluero, ip„ sius ferè verbis utar, qui cùm ad judicii sui state„ ram nonnullorum nostri temporis scripta appende„ ret, dicere solebat, eos, quàm simillimos videri „ fluviis, qui leni & æquabili aquarum agmine pro„ fluentes, nullis raperentur vorticibus, qui non „ sine grata voluptate in magnis spectantur aquis. „ Similiter illius hæc ego scripta vorticoso compa„ raverim flumini; ubi tamen nullum timeatur peri„ culum, adeò nulla est clausula, quæ novitate, & „ figura dictionis, aut elaborata elocutione Lecto„ rem non remoretur. Sed hoc candidi Lectoris ju„ dicio relinquimus, quem non dubitamus, ubi opus „ diligenter perlegerit, longè melius, quàm ego ipse „ sentiam, de eo judicaturum. „ Nec minore apparatu de hoc ipso Opere suo disseruerat Merula, dicans illud, dum viveret, Ludovico Mariæ Sfortiæ, pro Fratris filio Mediolanensis imperii clavum regenti; In Epistola namque eidem inscripta, atque in fronte hujus editionis impressa, rudem sermonem, confusam rerum seriem, anilesque fabulas, quibus sordebant superiorum temporum codices, hoc idem argumentum pertractantes, improbat, subsannatque. Utramque Epistolam tum Merulæ, tum Minutiani, ex albo erasere, qui hanc Historiam typis iterum evulgandam suscepere, anno MDCXXIX. Sed eas, luce, quam semel acceperant, dignas, in calce Lector inveniet.

Georgii Merulæ laudem elevasse visus est Tristanus Chalcus, qui delectus ab absolvendam Præceptoris sui Historiam, quam mors ejusdem abruperat, causatus est in Merula non modò ignorantiam plurium Documentorum, in reconditis Scriniis latentium, quæ innocens erat; sed negligentiam quoque, atque oscitantiam in iis perlegendis Antiquorum libris, quos oculis obvios consulere facillimè potuisset: ideoque integram ipse Mediolanensem Historiam exorsus est, sepultâ penè dixerim Magistri sui memoriâ, nisi ubi eundem carpendi opportunitas occurrebat. Strinxere calamum in Tristanum, qui Seculo XVII. recudendum Merulam curaverunt, longâque præfatione conati sunt ejusdem fidem, ac diligentiam tutari, præfervidæ æmulationis, atque invidiæ Chalcum insimulantes. Potior tamen acerbæ hujus censuræ stimulus fuit, rejecta ad fabulas ab hoc Auctore Vicecomitum vetustissima, quæ prætendebatur origo ab Æneæ Nepote, atque Angleriæ Comitibus; is enim præcipuus cardo est exaratæ pro Merula Apologiæ, tantæque in Chalcum iræ conceptæ, cùm ab illustri hac Familia progeniti forent illius famæ, atque Operis defensores. Qua in re, quis ex hisce præclaris Scriptoribus erroris sit arguendus, cùm ad sententiam ferendam hoc loco, minimè urgeri me videam, eruditis Viris discutiendum dimitto. Id pro certo affirmare possum, utrique rerum nostrarum Chronographo plurimas esse gratias persolvendas; alteri, quòd viam aperuerit nobiliori texendæ historiæ; alteri, quòd superstites adhuc in illa cautes, foveasque abstulerit, atque explanaverit. Quamvis, ne in Chalco quidem, desunt sui historici anfractus, implexique ambagibus nodi, quos aliquando peritior calamus exsolvere poterit, ac meliori luce illustrare. Puricellus se se obtulerat ad Mediolanensem Historiam, accuratâ omni diligentiâ ex integro conscribendam, datique ab eo sunt ad Primores Urbis supplices libelli, ut decoro huic Operi elaborando propitias manus porrigerent, iique in Ambrosiana Bibliotheca manuscripti asservantur; sed sive iniquitas temporum aliò distraxerit curas Reipublicæ nostræ Præsidum, sive perficiendis ac etiam propugnandis, quos incœperat, atque ediderat libris, reliquum tempus vitæ absumpserit Puricellus, inane prorsus evanuit ejusdem consilium. Itaque, licèt plures, præter Donatum Bossium, Merulam, Chalcum, hanc provinciam tentaverint, Corius nempe, Morigia, Ripamontius, aliique, nihilominus Rerum Mediolanensium Historiam, defœcatam, sinceramque, adhuc desideramus.

AULUS JANUS PARRHASIUS.

Superiore anno nonnulla de præclaro hoc Viro protuli, quæ ad illius genus, patriam, res gestas, atque exitum pertinebant; nunc de iis agendum est, quæ ad ingenii sui fœcunditatem, & eruditionis antiquæ copiam patefaciendam, elaboravit, cùm in publico Mediolani gymnasio Humaniores Literas profiteretur. *Commentarii in Claudianum, De raptu Proserpinæ*, primæ fuere literariæ fruges, quas deprompsit Parrhasius, illæque in publicum prodiere anno MD., quo easdem obtulit *Catelliano Cottæ Mediolanensi Patricio*, Epistolâ ad ipsum datâ. In ea, postquam ejus indolem, in flore adolescentiæ matura jam

jam virtutis argumenta præbentem commendavit, in familiæ laudes excurrit, ac primò *Lucium Cottam*, Avum ejusdem profert, qui tunc superstes funeribus filii, & nepotis, eâdem vultus hilaritate, atque animi constantia, qua summis in Republica honoribus functus fuerat, adversæ sortis ictus ferebat, erumpentes gemitus premens, & incredibilem animi corporisque cruciatum immotus, tacitusque transmittens; memorat subinde *Catellianum seniorem*, *Albertum*, *Innocentium*, quibus oppetita mors pro communibus patriæ fortunis, diuturniorem, apud hominum memoriam, vitam pepererat; *Catelianum* postmodum Patrem laudat ab eximia privati publicique Juris peritia, ab æqui justique tenacissima observantia, ab aperto demum indicto bello adversùs duas capitales hominum pestes, Avaritiam, & Ambitionem. Fratres quoque in domesticæ laudis argumentum producit, *Albertum* nempe, quem pari cum Majoribus virtutum gradu incedentem, in medio cursu mors importuna subripuerat, & *Hieronymum*, qui adhuc juvenis, in rebus gerendis prudentiâ, in castris verò bellica strenuitate, non sine nobili invidia, supra ceteros eminebat. Ne autem etiam stirps ista eo careret ornamento, quo per illam ætatem reliquæ illustres Familiæ fruebantur, ut videlicet, liberalitate blandientum Scriptorum, earundem origo, à remotissima Trojanorum, Romanorumque Heroum serie deduceretur, desiderari noluit hanc gloriam Parrhasius ab inclyta Cottarum Gente, *Cajum* illum *Cottam*, cujus, ut ipse ait, *nomen supprimere piaculum Naso duxit*, Virum triumphalem, & Pontificem Maximum, Auctorem faciens nobilissimæ hujus domus.

Non indiguit tamen hisce fucatis honoribus Catellianus, ut posteris cum laude innotesceret; illustri namque procul dubio sanguine ortus, clariorem se reddidit, integritate morum, & summis etiam in hac Metropoli gestis muneribus, præsertim verò Literarum amore ac cultu, quæ tantùm hîc persequi, Instituti mei postulat ratio. Inter cetera ingenii sui monumenta, quæ Bibliographis nota sunt, atque in tabulas jam relata, unum ego, antiquos impressos codices volvens, inveni, quod aliorum oculos fugit, & licèt calami ejusdem foetus non sit, propensum tamen animum ab ipsa adolescentia ad literariæ Reipublicæ amplificandum censum ostendit. Cornelium Nepotem *De Viris illustribus* edidit, pluribus in locis suo studio emendatum, cùm nondum è publico Gymnasio, in quo liberalium Disciplinarum rudimenta à Parrhasio excipiebat, pedem retulisset. Laborem hunc suum dicavit Tristano Chalco, sequenti Epistola, quam hoc loco percurrere, utpote brevem, ac rei, de qua hîc agimus, valde consonam, minimè Lectorem pigebit:

„ C. Catellianus Cotta Tristano Chalco
„ Regii Senatus à Secretis Insubriæ
„ S. P. D.

„ Libellum de Viris Illustribus, elegantissimo stylo conditum, quidam Svetonii Tranquilli, plerique Plinii Cæcilii suspicantur. Hermolaus autem Barbarus pro Cornelio Nepote citat, & ita vetus habet Inscriptio; quod Janus etiam Parrhasius præceptor noster affirmat, ejusque testimonio frequenter utitur in L. Florum, quem singulis hoc anno lectionibus publicè nobis exponit. Invenias tamen aliquos, Tristane vir optime, contentiosiùs refragantes, hac (ut ajunt) adductos ratione, quòd A. Gellius in suis illis noctibus Atticis, Cornelii Nepotis auctoritate scribit, Manlium Capitolinum virgis necatum; cùm tamen hoc ipso opere, quod Janus, & Hermolaus Cornelio vindicant, è saxo Tarpejo præcipitatus esse dicatur. Sed ne isti non vident, Cornelii Nepotis Chronica, quorum Catullus etiam meminit, non Viros illustres ab A. Gellio citari? Potuit autem Cornelius in diversis operibus, diversas Annalium complecti sententias, quod alii quoque fecerunt. Equidem nullum majus ad hanc rem fore argumentum putarim, quàm quo M. Varro usus est in explorandis Plauti Comoediis, ut quis M Catonis, & Attici vitas, quæ de tot ipsius Cornelii lucubrationibus præterea supersunt, & Tranquilli, Pliniique scripta sumat in manus, accuratèque tractata simul inter se comparet. Itaque, cui libelli dictio propiùs accedet, ejus esse statuat. Sed in hoc acri judicio opus est, & eruditione, quæ cùm in te summa sint, idoneus litis hujus disceptator ab omnibus existimaris. Nam qui tuis in historiis eloquutionis antiquæ multum refers, facilè deprehendes, dicendi genus hoc ex tribus illis Auctoribus, cui magis conveniat. Interea Viros illustres ex Hermolai, Janique nostri sententia, sub titulo Cornelii Nepotis emittemus, & illos quidem multis in locis à me castigatos, ipsius ope Jani, quem quoniam sic velle intelligebam, tibi dicamus, ingenii nostri primitias, cui vel hoc ipso nomine non parum debeo, qui Patriæ nostræ memoriam à situ vindicas. Bene Vale.

Subjungo ea, quæ Parrhasius ipse de nobili hoc discipulo suo, ac Mecœnate, scripta reliquit: „ Versus, & Epistolæ, quas tu (cujus proprium munus est) cottidie meditaris, fidem nostri sermonis absolvunt, in quibus opulentiam Ciceronis, florente Plinii parsimoniâ temperas, ut in Carminibus elegantiâ Tibulli, Martialis argutiam. „ Quodnam esset id *munus*, quod *Catelliani proprium erat*, Parrhasius non enunciat; itemque ignoramus, an adeò laudatæ Epistolæ, & Carmina ad posteros transmeaverint. Verùm, quæcunque fuerit illorum fortuna, provectiori ætate, dignis ingenio suo libris condendis operam dedit, tum in Jurisprudentiæ facultate, cujus *Memorabilia* methodo alphabetica scripsit, plagii quidem à Bayle (a) damnata, sed cum plausu à doctis Viris excepta, & sæpius recusa; Elenchum quoque Jurisconsultorum à Scævola ad Alciatum contexuit, qui denuo prodiit hoc Seculo, post librum *De claris Legum Interpretibus* Guidi Panciroli; tum in Historia, *Patriæ* nostræ *laudes* peculiari libello complectens, & Metropolis Mediolanensis *Municipales leges* illustrans. Demum de Republica, & Literis benemeritus, supremum diem obiit anno MDLIII., sepultus in tumulo, sibi dum viveret jam parato, in sacra Æde Sanctæ Mariæ Gratiarum.

Parrhasii Commentarios in Claudianum, pluribus impressis carminibus exornavere præclarissimi illius temporis Viri, *Thomas Phœdrus*, *Lancinus Curtius*, & *Johannes Maria Cataneus*. Unum ego seligam hîc describendum, Epigramma nempe *Phœdri*, cujus suavissimos mores, collataque in ipsum beneficia Parrhasius commemorat, acerbum ejus funus deplorans in libro *de Quæsitis per Epistolas* (b), quique tanto latinæ facundiæ cultu perorabat, ut *affluentissimum eloquentiæ flumen*, & sui Seculi *Cicero* appellaretur, quemadmodum, insignium Scriptorum testimonio, refert Bayle (c). Ita igitur canit:

Quid miseræ prodest Cereri exorasse Tonantem,
Ut natam alternis mensibus adciperet?
Rapta erat ab Diti rursus Proserpina avaro,
Obrutaque in Stygiis illa latebat aquis.
At bonus adsurgit Janus, qui vindice lingua,
Eripit è manibus Raptor acerbe tuis,
Et jubet ad Superos ire, & volitare per ampla
Ora Virûm; tantum plus Jove Jane potes.
Jane tibi Dea si tantum Proserpina debet;
Quæ ratio adcipiet nomina, dic, hominum?

Re-

(a) Diction. Critique. (b) Pag. 144.

(c) Ibidem, verbo *Phœdrus*.

Referre quoque opus est, quæ Parrhasius *Indici Rerum* subjunxerat, quæque unà cum præfixis Carminibus resecata sunt in editione Basilejensi anni MD XXXIX. Siquidem in iis servatam nobis videmus memoriam duarum nobilium Familiarum, tunc Mediolani florentium, his verbis: „ Habes jam nostras „ in Claudianum lucubrationes Catelliane, serius for- „ tasse quàm tu putaras, aut ego voluissem, ob acer- „ bissimum luctum, quem immaturus obitus M. An- „ tonii (*Rubreni*) nostri nobis attulit, quem ego „ propter elegantiam morum, secundùm te dilige- „ bam. Erat enim, ut scis, egregia corporis indo- „ le, vegetioris ingenii puer, & memoria singulari; „ quique quartumdecimum annum vix totidem „ diebus excederet; in qua ætate, velut in tenellis „ arboribus, contenti floribus esse solemus, ipse ma- „ turos penè virtutum fructus producere nobis jam „ cœperat, ut non dubitaremus *Augustanorum* fami „ liæ, quæ hac in Urbe honestissima est, Avique „ *Rubreni*, summi Viri, sed in primis Johannis An- „ geli parentis sui, cùm ceteris corporis, & animi „ ornamentis, tum Principis amicitiâ clarissimi, splen- „ dorem, vel, quod ipse Pater optabat, superatu- „ rum, vel certè, quod nos considerabamus, assequu- „ turum. Non igitur potui non ejus morte magno- „ pere moveri, & quia me dum vixit religiosissimè „ coluit, & excedens non exiguam studiorum no- „ strorum spem abstulit, hoc elegidio questi su „ mus, quod, ut à dolente confusoque scriptum, „ lege quæso cum venia :

Te ne etiam Rubrene puer mors improba nobis
Surripuit, tantam nec verita invidiam est?
Ausa ferox Stygio præcludere lumina somno?
Lumina Ledæis æmula sideribus.
Non illam Latias, Grajasque exculta per artes
Lingua? nec arguti pectoris ingenium?
Non movit studiosa manus perarare tabellas
Docta? notisque apices ducere præpetibus?
Quid te sæva juvat producere funus acerbum,
Et vitam primis rumpere staminibus?
Forsitan emenso visus tibi senior ævo est,
Dum menses animi dotibus adnumeras?
Quò geminum sub fronte jubar? quò lactea cervix?
Et coma, vix Phœbi crinibus inferior?
Quò mores abiere pii? quò mentis acumen?
Quò tenera virtus indole præquoquior?
Omnia (proh) cœco mersit libitina barathro;
Totque bona obscuras vertit in exequias.
Editus ecce mihi labor est in carmina Claudi.
Nec leget (heu) vitâ, Marcus, *amabilior.*
Non tamen efficiet, quin mecum Marce *legaris;*
Utque tuum nomen defluat ex animo;
Illa licèt tulerit mortalia membra caduci
Corporis, atque animæ perpetis, exuvias.
Post obitum vives, properataque fata superstes,
Et vincet de te secula pars melior.
Non quòd uterque parens ingenti mole sepulchrum
Condat, & alta tuos urna tegat cineres;
Marmora tempus edax, & busta superba vetustas
Sternet, & artis honor sentiet interitum.
Sed quia te doctæ deflent monumenta Camœnæ,
Certatimque tuos scribitur in titulos,
Suspicient te Fama loquax, serique nepotes,
Canaque venturo tempore posteritas.

Non multò post, Janus Parrhasius iterum prælo subdidit opus hoc suum; cùm enim à Ludovico XII. Rege Galliarum missus denuo in hanc Provinciam fuisset *Jafredus Carolus*, & post Stephanum Poncherium, delectum in Parisiensem Archiepiscopum anno MDIII., amplissimo Mediolani Senatui præsideret, opportunum duxit, eidem illud offerre, eo etiam peculiari titulo adactus, quòd Impressor quidam (nomini parcit) subreptas ipsi nonnullas in Titum Livium lucubrationes, tanquam proprias Jafredo dicasset. In Epistola nuncupatoria rem narrat Parrhasius his verbis: „ Adsunt ignavissimi quidam Fuci, „ qui favis, alienisque mellificationibus insidiantur, „ & quæ multo, longoque studio comperta sunt ab „ aliis, impudentissimè pro suis ostentant; ut iste, „ vix satis idoneus Impressor, qui castigationes in „ Livium meas ex magna parte subripere, tibique „ nuncupatim dicare non erubuit. In quo non minus „ verò divinus tuus animus interceptis gaudeat re- „ bus, & in hoc etiam Superos non imitetur, qui- „ bus (ut Porphyrius auctor est) furta non litant. „ Ego, Vir integerrime, triennio jam Livii bellum „ Macedonicum, frequenti professus Auditorio, sin- „ gulis lectionibus emendavi, quod ante nos (absit „ verbo invidia) nemo tentavit; ostendique certissi- „ mis argumentis, ab eo, quem dixi, Decada depra- „ vatam, locis amplius mille. Veritus igitur, ne „ sua laniena per nos in lucem proderetur, editione „ prævenire festinavit; eamque rem dissimulanter me „ laturum speravit, si sub umbra tui nominis emit- „ terentur: acsi non eadem gratiora tibi futura sint „ à proprio, justoque domino, quàm ab inverecun- „ do Plagiario. Quum præsertim nusquam ille po- „ tuerit afferre correctionis alienæ rationem, quod „ nos inter legendum fecimus, proximâque fœturâ „ faciemus, quæ propediem sub tuis auspiciis exibit „ in publicum, sex in toto Livio vulnerum ferè mil- „ libus à me curatis, aut splenio contectis „. Reliquum Epistolæ in calce dabimus, cùm, licet Seculum XV. huic Historiæ à me statutum excedat, digna sit nova luce. Interim fateor, expungi à mente mea vix posse subortam suspicionem, in hac querela *Minutianum* notari, qui publicus in hac Urbe Professor Typographiam exercebat, Liviumque à se emendatum in vulgum emiserat. Si tamen ipse est, condonari debet iræ ebullienti acris illa censura, qua eundem feriit Parrhasius, *vix satis idoneum Impressorem* appellans; qua enim doctrina, atque eloquentia præstaret Minutianus, quàmque elegantibus typis, & accurata castigatione libros excuderet, insignium Scriptorum testimonio, in Prolegomenis vidimus: Num verò fidem absolverit, qua se Jafredo obstrinxerat, prodituras nempe propediem in publicum sub illius auspiciis animadversiones in Livium, hærere incertum me jubet silentium eorum, qui aut de Parrhasio, aut de libris per ea tempora impressis differuere; in Bibliotheca Neapolitana, ubi de hoc Auctore fit sermo, *Manuscripta* quædam enunciantur *in T. Livium, & L. Florum.*

Quamdiu Mediolani stipendia Literarum fecerit, nec Jovius, nec Bayle annotavere. Itinera sua post exitum ab hac Metropoli Parrhasius ipse describit in Oratione, quam habuit, cùm Romam ad publicè docendum evocatus à Leone X. Summo Pontifice, *Epistolas Ciceronis ad Atticum* explanandas suscepisset; narratis namque domesticis calamitatibus, quibus fortuna videbatur apertum ipsi bellum indixisse, obitu scilicet Avi, utriusque parentis, patrui, filiorum, fratrum, affinium, atque amicorum, ait, se in Gallia citeriori, Mediolani nempe, publicè conductum, veluti portum tenuisse; dein uberiora stipendia sequutum *Vicetiam* commigrasse. Inter *Epistolas Clarorum Virorum*, editas Venetiis anno MDLXVIII., una Jani Parrhasii legitur, data *Vicetiæ* ad Aldum Manutium, in qua conqueritur de quodam Ligure, infido amico, ob moram dolosè injectam codicibus, & observatiunculis suis ad eum

missis;

missis; ait, apud se cœnatum proximè fuisse Sacerdotem optimum, & Cantorum ætatis suæ peritissimum *Franchinum Gaphorum*, seque ex morbo acerbissimo adhuc jacere. Hæc in Epistola memorata; in Oratione verò referre prosequitur, ingruente in Venetam ditionem, infestis signis, Hoste Germano, Gallo, Hispano, in Patriam se recepisse, donec Jano Lascare, apud Pontificem benevolè agente, ad Romanam Urbem, collato profitendi eloquentiam munere accerfiretur. Extat apud Nicolaum Toppi (d) exemplar Brevium Literarum, quibus *Leo X.* Parrhasio conferebat Cathedram Oratoriæ facultatis in publico Romano gymnasio, statuta singulis annis mercede ducentûm aureorum; Expeditæ illæ sunt anno MDXIV. Leonis secundo. Inde verò facilè colligi potest tempus, quo è vita decessit; cùm enim Jovius asserat, Romani suggestus honore non diu illum frui potuisse, coactum ad Patriam reverti, ob articularem morbum, membra omnia sævissimè deformantem; Pierius autem Valerianus testetur, ibidem citissimè interiisse; mors ejusdem consignanda verisimilius videtur circa decimum octavum illius Seculi annum, quo, ab accepta prima luce anno MCCCCLXX, nondum quinquagesimum suæ ætatis annum expleverat.

JOHANNES BAPTISTA PIUS BONONIENSIS.

Dimittendus non erat in hac Historia, veluti neglectus Vir iste, doctrina & scriptis clarissimus, cùm aliquo tempore apud nos hospitio receptus, in publico gymnasio latinæ eloquentiæ præcepta tradiderit, gloriamque auxerit Mediolanensium studiorum, quibus promovendis acciti ab universa Italia insigniores famâ, & literis Præceptores, nobili successione insudavere. In hac Metropoli commoratum jam fuisse *Pium* Bononiensem anno MCCCCXCVIII. non obscurè docet Epistola ejusdem, qua Sidonium Apollinarem, eo tempore Mediolani excusum, dicavit Magnifico *Johanni Francisco Marliano*, Equiti, & Senatori Mediolanensi; in ea namque testatur, se consilium cœpisse eruendi è veternosis scriniis jacentes ibidem præclari nominis antiquos Auctores, ut morem gereret præstantissimo illi Viro, qui acerbè dolebat, emunctissima Priscorum volumina, situ & carie obruta, somnum Epimenidis edormire. Siquidem, cùm ad ipsum Conviva ventitasset, sermo incidit de Scriptoribus, qui adhuc inglorié delitescebant; Marlianus autem non destitit instrepere, ac interpellare, *Apollinarem saltim (nonnullos sanè nuncupatim recensueram) promulgandum, ne vitam cassâ & cœcâ invidiâ fraudemus bonis alienis*, verba sunt Pii. Prosequitur enarrare, neque hoc contentum Marlianum experirsse, ut tenebricosus ille Auctor commentariis illustraretur, seque, licèt imparem tanto oneri subeundo, ac diu hæsitantem, votis ejusdem obtemperasse. *Nonnium* quoque *Marcellum* integrum, Festum Pompejum, & Marcum Varronem, hoc anno typis nostris editum, inscripsit *Pius* Bononiensis *Guidotto Mazentæ* Mediolanensium *Medicorum Antistiti*, nuncupatoriam ad ipsum Epistolam dirigens, quæ sic incipit: „ Ibis & tu quoque in paginas nostras, Guidotte Domine, Literatorum nobilissime, Nobilissimorum sapientissime, utrorumque honorificentissime. Non ea est tua eruditio, fides, affabilitas, & ingenuarum scientiarum cognitio, ut latere debeas . . . . . . Excipies igitur, qua soles hilaritudine . . . . . . Marcum Varronem, undecumque eruditissimum, Marcellum, & Pompejum, labore & palæstra nostra in pristinam faciem restitutos, absterfa omni utiligine, & fœditate, qua ante nos ruidi, laceri, & strumosi . . . . circumferebantur, mera ramenta, & projectitia secamenta, horum potius Auctorum umbras, ne dicam cadavera. Integritatem nos illis reddidimus . . . . . . tuo nomini dicantes, ut tutiores exeant in publicum . . . . . . Vale Literarum, Literatorumque decus, & Pium tuum redama. „ Abruptam hanc Epistolam consultò dedi, cùm tota ferme *exoletis, rancidisque vetustatis vocabulis* scateat, ob quæ derisum *Pium*, atque in fabulam traductum, ait Jovius in ejus Elogio, subjungens, comperto tandem (licèt serò) styli vitio, se totum ad Ciceronem recepisse, & multa in eo elucidando fuisse commentatum.

Itaque per hæc tempora Mediolani Pius degebat, cùm, ut vidimus, amicorum Equitum mensæ assideret, & eorundem patrocinium sibi demereri, impressis in hac Urbe, sub illorum nomine, libris eniteretur. Jovius citò se expedit ab enarrandis itineribus celeberrimi hujus humaniorum Literarum Institutoris, videturque unicam tantùm Pii profectionem ad Romanam Urbem agnoscere, ut ibidem sub vitæ finem Oratoriam artem profiteretur, inquiens: „ Postremò, cùm Bononiæ, Mediolani, & Lucæ per quinquaginta annos docuisset, Paulus Pontifex, tanquam veterem suum familiarem in Urbem accivit, publicoque in munere defunctus est octogenarius, summa temperaturæ firmitate, adversùs morbos invictus. „ Mihi antiquos codices pervolventi nonnulla innotuere, quæ ad illius peregrinationes illustrandas clariorem præferunt facem. Mediolani constitisse literariis studiis intentum, expirante Seculo XV., superiùs ostendimus; hinc verò profectum hoc eodem anno MD, (fortasse ob translatum à Sfortiis ad Gallos Metropolis hujus imperium) duo mihi persuadent; primum est, post *Festum Pompejum* jam memoratum, hanc Typographi admonitionem subjungi: „ Quædam addita sunt, quæ non erant in Exemplari *Pii nostri*, sed in alio ejusmodi . . . . ., quæ si Pius ipse (qui propter sui absentiam ea castigare nequivit, sed nec ipsius exemplar revidere, dum imprimeretur) affuisset, correctiora haberentur. „ Alterum est, Plauti editionem cum ejusdem Pii interpretatione, quæ hoc eodem anno prodiit Mediolani, non alicui, ut solebat, Equitum Mediolanensium, sed *Johanni Bentivolo*, *Bononiæ Dictatori*, fuisse ab ipso dicatam; quod certè non leve indicium exhibet, ut credamus, illum in Patriam remigrasse. Sanè Bononiam profectum Pium, cùm ab Urbe nostra discederet, ibidem publici Præceptoris munus gessisse, ipso testante intelligimus. Extat in libro III. *Elegiadon Pii* Carmen, quod ita inscribitur: *Dolet se Mediolanum, unàque Amicam reliquisse, dum à Senatu Bononiensi revocatur*. Prodiere autem hi libri ejusdem Poëticarum lucubrationum *Bononiæ anno MDIX.* Præterea impressa legitur inter laudati Auctoris *Sermones* sex libris comprehensos, atque editos in eadem Urbe, anno MDXXII. *Prælectio in Ciceronem de Oratore, & Virgilii Æneida, publicè habita Romæ, ubi Petro Marso in primo subsellio successit, anno MDXII. Calendis Februarii*. In ea inquit Pius se tandem consecutum, quod anxiis votis optaverat, ut nempe Dominam Gentium Urbem inviseret, in qua ingenia promptiora, castior Eloquentia, & Religio florebant, „ cùm (ejus sunt verba) Bononiæ, *ubi publicè docebam*, mutum sit Auditorium, Minerva sileat, Mars vibret hastam, gravissimo ac pestilentissimo tempore, quo spernitur Orator bonus, horridus Miles amatur; „ subdit verò, se à *Julio*, Christi, Petrique Vicario, extorrem, & profugum, non exceptum solùm, sed ipso mandante, in Album eorum, qui Romanam Minervam colebant, fuisse cooptatum, Petri Marsi, Musarum Athletæ invictissimi, vices subiturum. Non semel igitur tantùm, sub exitum vitæ, Romæ docuit Pius Bononiensis, ut Jovius narrabat. Quæ autem causa fuerit, cur Romam quoque desereret, atque ad alia implenda subsellia, Lucæ præsertim, sese con-

(d) Biblioth. Neapolit.

conferret, indagare in præſentia non attinet; ad ea, quæ Mediolani peracta ſunt, ſermonem converto.

Præter *Latinæ linguæ Auctores* proximè relatos, ac *Guidotto* noſtro dicatos, quibus emendandis, & reſtituendis priſtinæ formæ, plurimum laboris impenderat Pius, ut hoc annò Mediolanenſibus typis novam laudem, ac ſtudiis commodum adderet, *Plautum* quoque uberrimis divitem commentariis prælo paravit. Laudavere hoc Opus, apud nos primò editum, plures Patricii Mediolanenſes Viri, aliique inſignes Poëtæ, impreſſis in fronte, & calce carminibus. Non ita æquus ejuſdem æſtimator fuit *Pylades Buccardus* Brixianus, qui novas in Plautum interpretationes molitus, Johannem Baptiſtam Pium præſertim. & Bernardum Saracenum acerbè inſectatur, profeſſus in Epiſtola ad Aloyſium Dardanum, fuiſſe induſtriâ ſuâ „ excuſſas eorum ineptias, & futiles „ Commentationes, quibus ad tria errorum millia „ debacchati, univerſum ferè Plauti ipſius Codicem „ fœdis maculis oblitum reddiderant, ut qui ante „ Georgium (*Merulam*) ægrotabat, his duobus ve„ luti inſulſiſſimis Medicis, ad extremam perniciem „ deductus, & penè conclamatus cenſeretur. „ Eminentiſſimus Quirinus, ubi de Plauto agit, in laudatiſſimo libro *de Brixianà Literatura* (e), licèt Pyladis ingenium, & eruditionem commendet, pro eo tamen, quo incenditur, veritatis amore, eundem inſolentiæ damnat, quòd malè adeò habuerit præter Georgium Alexandrinum, binos hoſce Commentatores Pium, & Saracenum, *Viros planè magni ingenii, & reconditarum, ac veterum literarum imprimis doctos*; eoque magis, quòd Pius ipſe, etiam antequam Obtrectatorem ullum ſentiret, retractationes in Plautum ſpontè vulgaverat, minimè erubeſcens, errores, quos Juvenis XXIV. annorum in explanando Plauto admiſerat, glorioſo exemplo fateri. Pauca hæc decerpo ex Pii Præfationibus, quas integras recitat memoratus Cardinalis (f): „ Multa deprehen„ di præpoſterè ſcripta, inverſa, adulterina, & in „ meram barbariem detorta, quædam olim à me „ parum penſitatè repoſta, quæ nunc limatiora legas „ velim, & Academicis noſtris impertias, qui nunc „ plurimùm florent, idque Bononiæ . . . . . Non „ enim ex his ſum, qui nævos ſuos amant, & ſe, „ & ſua ſine rivali complectuntur. „ Nobiliori certè titulo Pium donavit Lucas Olchinenſis Canonicus, ceteros etiam Plauti Commentatores enumerans, in Epiſtola præfixa Plauto, à ſe caſtigato (g); inquit enim: „ Certò utique ſcio, tibi exploratiſſimum eſſe, & „ quantum omnes conſummatiſſimi ætatis noſtræ ho„ mines in Plauto emendando inſudaverint, quibus „ jurgiis inter ſe contenderint, & adhuc ſub Ju„ dice lis eſt, quiſnam eorum laudatiſſimam palmam „ conſecutus ſit. Ego verò omnium infimus, eorum „ veſtigia ſectatus, ex collatione omnium exempla„ rium, quæ invenire potui, pro captu meo multa „ reſtitui, diſtinxi, annotavi, ut ab omnibus bona„ rum Artium ſtudioſis antiquiſſimus Auctor, emen„ datiſſimus haberetur. Redegi autem de induſtria „ in idem Corpus, præter tamen omnium opinionem, „ Georgii Vallæ, olim Præceptoris mei, eruditiſſima „ ſcripta, Bernardi Saraceni, & Pyladis Brixiani „ copioſa Commentaria, *Pii Bononienſis eminentes* „ *Obſervationes* &c. „ Hanc quoque Epiſtolam ſincero calamo inſeruit libro ſuo Eminentiſſimus doctrinâ, & Purpurâ Quirinus, ut nimiam Pyladis ſui contra Pium, alioſque dicacitatem, favorabilibus doctorum hominum teſtimoniis obtunderet; proinde verò glorioſius nihil tanto vindice optare poterat editio noſtra, & Auctor Plauti Commentariorum.

Obiter innuo, Johannem Petrum Vallam Plautinas ſuas annotationes *Scaramuciæ Trivultio Mediolanenſi Patricio* dicaſſe; ab eo namque humaniſſimo Hoſpitio Mediolani exceptus, gratiam hanc reddere voluit, in Clariſſimæ Familiæ, & præſertim Johannis Jacobi Trivultii Patrui laudes ſe effundens. Nuncupatoriam ejuſmodi Epiſtolam deſcripſi ex editione Plauti cum commentariis ejuſdem Vallæ, Bernardi Saraceni, & Pii Bononienſis, peractâ Venetiis anno MDXI., eamque, utpote ad res noſtras pertinentem, poſt alias proximè dabimus. Ut autem iis, quæ de Pio commentati huc uſque ſumus, coronydem imponamus, animadverto, ejuſdem mortem ſtatui à Pellegrino Antonio Orlando in Catalogo Bononienſium Scriptorum, anno MDXXXI. Si tamen verum eſt, quod Jovius narrat, evocatum nempe Romam fuiſſe Pium à Paulo (III.) Summo Pontifice, atque ibidem octogenarium deceſſiſſe, ut ſuperiùs retulimus, diutiùs ille vitam produxit, cùm nonniſi biennio poſt Apoſtolicam Sedem Paulus conſcenderit.

PHILIPPUS BEROALDUS SENIOR.

Plauti Commentariis hoc anno, ut diximus, Mediolani editis, admonitionem ſuam ad Lectorem præmiſit *Philippus Beroaldus*, & ipſe Bononienſis. Fuit hic in noſtra Metropoli publicus eloquentiæ Inſtitutor, ejuſque Annotationes in XII. Svetonii Cæſares impreſſæ fuere in Urbe noſtra anno MCCCCXCIV., deſumptæ ex ejuſdem Archetypo, fortaſſe hìc relicto, cùm revocatus foret ad Bononienſe Gymnaſium. *Bartholomæus Blanchinus*, Beroaldi Conterraneus, vitam illius vulgavit, illamque inſcripſit *Camillo Palæotto*. Legitur iſta ante Svetonium, Lugduni excuſum anno MDXLVIII. Narrat Blanchinus, Beroaldum, „ vixdum annos pubertatis egreſſum, „ ſtudia literarum Bononiæ primùm, mox Parmæ, „ atque inde in Gymnaſio Parrhiſiorum celeberrimo, „ frequenti profeſſum fuiſſe Auditorio; Ad poſtre„ mum, honorificè revocatum in Patriam, uſque „ ad extremum vitæ diem, maximâ gratiâ, & Ve„ nere legiſſe. „ Nihil autem innuit de mora ejuſdem apud nos acta, publicoque Mediolani habito magiſterio Oratoriæ, ac Poëticæ facultatis. Silet quoque in illius Elogio Paulus Jovius, qui tamen nonniſi Bononiam memorat, in qua Beroaldus ſenior, ſummo cum plauſu, Humaniores Literas docuit. Contra verò Hieronymus Boſſius, à me in *Prodromo* laudatus (h), inter Palatini noſtri Gymnaſii publicos Rhetoricæ Profeſſores, poſt Franciſcum Philelphum, Philippum Beroaldum enumerat: Pellegrinus quoque Orlandus in *Notitia Bononienſium Scriptorum*, Italicè impreſſa, hunc Philippum docuiſſe tradit Parmæ, Mediolani, Peruſiæ, Bononiæ. Plura ego ex ejuſdem Scriptis collegi, quæ gloriam ejuſmodi nobis ſatis dilucidè vindicant; præſediſſe nempe aliquando Mediolanenſi Literariæ palæſtræ ad erudiendam juventutem Virum illum, de quo refert Blanchinus (i), „ Johannem Picum Mirandulanum, cùm ab Amicis „ rogaretur, quidnam de Beroaldo ſentiret, memo„ rabilem illam, meritòque celebratam hominum „ memoriâ vocem reſpondere ſolitum, Beroaldum „ ſibi videri, *vivam quandam loquentem Bibliothe*„ *cam*. „ Primò igitur, inter Beroaldi *Orationes*, & *Prælectiones*, Bononiæ vulgatas per Platonem de Benedictis anno MCCCCXCI., extat Panegyrica Oratio, in qua Principem Ludovicum Mariam Sfortiam eloquentiſſimè laudat, atque in calce ſupplices ſuas preces ſequenti Epigrammate eidem porrigit:

Heſperios inter Ductores, Inclyte Princeps,
Principe quo Status hic ſoſpite, ſoſpes erit.
Imperii columen, rerum tutela, ſaluſque,
Eximia Proavos qui probitate refers;

Su-

(e) Parte I. pag. 38. & ſeq.
(f) Ibid. pag. 19. & ſeqq.
(g) Ibid. pag. 40.
(h) Cap. IX.
(i) Ibidem.

Suscipe pacata devotum fronte clientem ,
Mancipiumque recens , servitiumque fove .
Sunt tibi complures ex omni parte diserti ,
Est tibi Pierius turba verenda chorus ;
Inter quos cupio numerari , Maxime Princeps ,
Inter quos unum da mihi , quæso , locum .
Non erimus certè indecores , nec rustica nostra est
Calliope , & nobis dexter Apollo favet .
Accipe sinceri munuscula parva Philippi ;
Inspice si quid inest , quod placuisse queat .
Post lites , & post decisa negotia rerum ,
Post bene formatum , depositumque Statum .
Tunc liber , vacuusque , meum percurre Libellum ,
Atque hilari nugas perlege fronte meas .
Sexquihoram scriptis nostris impende ; sed hora
Sufficit ; hoc nimium est , subtrahe dimidium .
Vix legere incipies succincti scripta Libelli ,
Pagina principium prima , modumque dabit .
Jamque vale , vivasque diu , mitissime Princeps ,
Et superes Phrygios , Nestoreosque dies .
Dii tibi dent quodcumque cupis, quodcumq; mereris :
Dii mihi dent , cupias ut meminisse mei .

Animadvertere hinc licet, quanta ille studiorum Mediolanensium existimatione teneretur , cùm disertissimis Viris , quibus Lycæa nostra tunc implebantur , anxiis adeò votis adscribi percuperet . Bartholomæi Calchi patrocinio, qui à secretis erat Sfortianorum Principum , & Literarum amantissimus , ad nos traductum Beroaldum credere possumus ; ad ipsum namque libellum suum *De Nuptiis Bentivolorum* direxit , eumque in Epistola nuncupatoria commendat , quòd ad ipsum, tanquam ad Anchoram , Literati decurrerent ; is verò , cùm ociosus foret, eidem summâ benevolentiâ copularetur . Elegantissima est hæc Beroaldi lucubratio , & nonnulla continet, quæ in pervetusta editione propemodum sepulta , erudito præsentis Seculi genio displicere haud poterunt , si in lucem iterum proferantur . *Girandulæ* festivum spectaculum, quod frequens nunc , ac facili negotio parandum , Romæ præsertim conspicitur , ignotum prorsus erat sub initium Seculi XV., (nonnisi enim vergente ad exitum eo Seculo , Lucretia , Herculis Estensis , Ferrariæ Ducis filia , nupsit Annibali Bentivolo , Johannis II. primogenito) primòque exhibitum fuisse Bononiæ , in hisce nuptiis , tradit Beroaldus , illud his verbis describens : „ Transacto „ Ludicro , cuncti lætitiâ delibuti , cùm oculorum „ desideria satiassent , Foro facessunt . Jam die in „ vesperam præcipiti , rectâ ad ædes Bentivolas pergunt , novum , infrequensque spectaculum speculaturi ; nam Florentinus quidam Machinator egregius , & mechanicæ Artis scientissimus, machinam „ solertissimo artificio fabricaverat , quam *Girandulam* vulgus appellat , quæ nostrâ linguâ orbis flammeus dici potest ; utar enim hoc vocabulo, quoad „ invenero melius . Erat hæc machina funibus suspensa sub papilione Bentivoli Fori , ingentis magnitudinis , in rotunditatem circumacta . Tribus „ circulis cingebatur , medio extremos exsuperante . „ Crescebat in ventrem , labris paulatim se restringentibus , cui nihil tam simile est , quàm calathi „ effigies . Ignis intra machinam furtim inclusus arte „ mechanica alebatur , per fomites incendiorum di-

A „ scurrens , quibus tota moles erat refertissima , debebatque horâ sub vesperum statâ , cum crepitu , „ bomboque maximo flagrantes radios ejaculari . „ Machinator prædixerat , post primam horam nocturnam , futuram flammarum ejaculationem . Jam „ sublato tentorio , reductisque velis avidissimè præstolabatur populus numerosus condictum tempus „ conflagrationis . Jam crepusculum , jam tenebræ „ densæ , jam hora fatalis adventat , cùm repentè „ tanta vis flammæ , & incendiorum emicuit cum „ crepitu eruptionis vehementissimo , ut Cœlum ipsum flagrare simul, & ruere videretur, & multi præ „ pavore corruerint , fuligine , fumo , odoreque sulphureo cuncta complente . Radii igniti subinde erumpentes (*inspecti sunt*), inter spectatores formidolosos volitare, horum facies afflatu fœdare, illorum

B „ vestimenta comburere, fuitque plenum horroris cum „ voluptate spectaculum , quod novissimum inter nuptiales lusus exhibitum, haudquaquam displicuit , „ novitate blandiente , quæ semper ferè solet esse „ gratissima , cùm ad nova homines libentissimè veniant , ad nova concurrant .

Quo nomine appellaretur *Florentinus* ille *Machinator*, Beroaldo fortasse compertum non fuit ; Dominicus Maria Manni , in suo de *Florentinis Inventis* libro (1) *Bernardum Bontalentum* , in Mathematicis disciplinis egregiè versatum , primum facit Auctorem discurrentis per tubos papyraceos ignis , conflatæque hujus Machinæ , cujus gratiâ inditum eidem agnomen est, *delle Girandole*. Huic quoque ingeniosissimo Artifici tribuendum reor alterum industris

C Machinæ genus , quod in Aula ipsa Principum Bentivolorum, speciem quandam miraculi, spectatoribus obtulisse narrat idem Beroaldus , hæc scribens : „ Duo præterea candelabra ingentis magnitudinis „ deargentata, ex laquearibus deauratis demissa pendebant , simillima lucernis priscorum , quas polymixos vocitarunt . In his lilia & flores artificio „ mechanico concinnati visebantur, qualia ornamenta fuisse legimus in candelabris Salomonicis . Erat „ præterea ignis inter candelabra furtim inclusus , „ qui quasi in radio discurrens, horâ statâ lampades, „ & cereos infixos accendit . Omnes mirabundi suspicere tam nobile commentum , laudare tam fallaciosam machinationem , contemplari tam errabundum igniculum . . . . Deinde saltationes ,

D „ choreæque matronales exhibentur . Saltavit & „ Ætrusca puella exossam saltationem cum omnium, „ qui aderant , admiratione . Mox spelunca fictitia , „ instar nativæ , sylvosæque speluncæ, unà cum Monte ligneo repsit intra triclinium , repsit & Castelli „ simulacrum unà cum Turri , nemine, qui gestaret, „ apparente . Intelleximus tunc illud epigrammatici „ Poëtæ Carmen , quod priùs subobscurum nobis legentibus erat :

„ *Repserunt scopuli , mirandaque Sylva cucurrit .*

„ Ex his omnibus paulatim Nymphæ progrediuntur „ ad effigiem Dearum reformatæ . Credidimus hoc „ Paridis esse judicium de tribus Deabus , quoniam

E „ Juno , & Venus affuerunt ; sed loco Minervæ , „ aderat Diana cum Nymphis &c.

Ad calcem hujus libelli subdidit Beroaldus Endecasyllabos quosdam versus , qui ob nitorem suum, & laudes Chalco nostro tributas , referri hîc meritò possunt :

Quò tu , quò properas recens libelle ?
Extra limina cur cupis vagari ?
Intra scrinia cur nequis manere ?
Cur limam refugis , meumque cœlum ?
Cur optas volitare per tabernas ?
Vendi plus minus assibus duobus ?

Exi :

(1) Cap. XXXIV. pag. 71.

Exi : ſed video tibi paratos
Ronchos , Rhinocerotas , & malignos .
Rugoſo aut piperi dabis cucullos ;
Aut merces olidas ſalariorum
Infœlix gremio teges madenti .
Hæc incommoda , ſi ſapis , libelle
Vitabis : via nam tibi parata eſt ;
In Chalci fugito ſinu patroni ,
Qui jam ſuppetias feret clienti ;
Qui te præſidio ſuo fovebit ;
Qui doctos amat , excolit , venuſtat .
Hunc quæras ; reverenter hunc adito ;
Huic poſt legitimam oſculationem
Dices protinus : O decus bonorum ,
Te ſalvere meus jubet Poëta ;
Et te vivere Neſtoris ſenectam ;
Et te principibus diu placere
Optat ; ſiſque ſui memor , precatur .
I jam , quò properas , recens libelle .

Mediolani degens Beroaldus, Orationem (quæ in editione Opuſculorum ejuſdem impreſſa eſt) habuit in Nuptiis *Gabrielis Pirovani* , Equitis , non tam antiqua nobilitate clari , ſed etiam eximiæ doctrinæ ornamento præſtantis. De illo enim hæc pronunciat:
„ Eſt hic multijugis diſciplinis decoratus , Aſtrolo-
„ giæ peritiſſimus , Philoſophiæ conſultiſſimus, & in
„ primis Medicinæ ſcientiſſimus, quæ vel ſingulæ in-
„ genuæ Artes quemvis hominem poſſent illuſtrare .
Archiatrum Ducum Mediolanenſium fuiſſe hunc Gabrielem , lego in Additamentis ad Hiſtoriam Italicam Medicorum hujus Urbis , à Bartholomæo Curtio vulgatam , ſed nudum nomen tantùm exprimitur. Præſtat igitur optimi noſtri Civis laudes ex Beroaldo decerpere , ut aliqua ſaltem memoria ejuſdem perennet; ita enim proſequitur: „ Has tantas, tamque
„ præclaras nuperi Sponſi virtutes exornant ſuaviſſi-
„ mi mores, ſumma comitas, dexteritas , affabilitas;
„ Quæ res illum haud dubiè fecerunt apud Medio-
„ lanenſes omnes favorabilem , apud Illuſtriſſimos
„ Principes gratioſum ; in ſummâ , carus eſt omni-
„ bus , inviſus nemini , omnium benévolentiam ge-
„ nuina quadam probitate demeretur. Cujus Conſo-
„ brinum eſſe non pœnitet magnificum ac circumſpe-
„ ctiſſimum Virum Bartholomæum Chalcum, de cu-
„ jus eximiis dotibus, ac probatiſſimis moribus abun-
„ dè judicaverunt Illuſtriſſimi Principes Mediolanen-
„ ſes , qui eum Archigrammatæum , hoc eſt Princi-
„ pem Scribarum , ex omnibus unum delegerunt ,
„ quem omnium arcanorum participem , ac Conſi-
„ liarium eſſe voluerunt . Sed hæc obiter , pauca
„ de multis .

Jacobo quoque Antiquario , inter Aulæ Mediolanenſis Miniſtros laudatiſſimi nominis , dicavit Beroaldus Carmen ſuum , quo elegantem Franciſci Petrarchæ Cantionem, de Laudibus Beatiſſimæ Virginis, in latinam Poëſim convertit , atque ita incipit :

Virgo decens , quam Sol veſtit , Stellæque coronant ,
Cujus forma fuit ſummo tam grata Tonanti ,
Ut tua condiderit ſanctam intra viſcera lucem ;
Nunc me caſtus amor , ut de te carmina pangam ,
Solicitat &c.

In Epiſtola verò nuncupatoria ad eundem , hanc excuſationem auſui ſuo prætendit : „ Si non eundem
A „ ſaporem in Latino ſermone cuſtodit, quem in ver-
„ naculo ſervat , ſcito , difficillimum eſſe , alienas
„ lineas inſequentem non alicubi excidere ; quemad-
„ modum enim ſemina , in alienam terram tranſlata ,
„ naturâ ſe vertente degenerant ; ita , quæ in ſua
„ lingua bene dicta ſunt , priſtinum decorem in
„ tranſlatione deperdunt : tamen pro mea tenuitate
„ conniſus ſum ab Interpretis officio non recedere .
Demum poſt aliqua interjecta, oſtendit, ſe tunc Mediolani moram traxiſſe; ait enim : „ Tu, qui doctiſ-
„ ſimus es , prima inſpectione facillimè noſces , quan-
„ tum ab Archetypo labar , ac decidam , ſed hoc
„ malui agere, quàm nihil agere; & *ne omninò aſym-*
„ *bolus apud vos eſſem* , hoc pro ſymbolo tibi dica-
„ tum attuli .

B Ex hactenus enarratis ſatis ſuperque compertum fieri arbitror , gloriari poſſe Metropolim noſtram de tanti Viri contubernio , relictiſque apud nos illuſtribus ejuſdem doctrinæ , atque eruditionis veſtigiis . Quamdiu Mediolani moram duxerit , aut quo anno in Patriam ſit reverſus , ſecuro aliquo teſtimonio decernere non valemus . Id pro certo eſt aſſerendum , pridie Idus Aprilis anni MCCCCXCIV. fuiſſe illum publico decreto ad Bononienſis Gymnaſii cathedram jam promotum ; ſiquidem inter Angeli Politiani Epiſtolas (m), altera Beroaldi legitur ad eundem ſcripta Bononiæ , memorato die , atque anno . In ea verò laudans Politiani annotationes ad Statii Sylvas, quas ab ipſo miſſas acceperat, hæc inquit : „ Non
„ ex amore judicium eſt , ſed ex judicio amor . Te-
C „ ſtes ſunt Scholaſtici ſexcenti , teſtis eſt pulpitum
„ illud , ex quo cottidie profitemur , me identidem
„ eſſe præconem, & buccinatorem tuæ ſingularis eru-
„ ditionis . „ Intelligimus quoque ab eadem Epiſtola amarum contra Georgium Merulam Beroaldi animum ; invehitur namque in illum, quamvis jam mortuum , ejuſque Manibus penè non maledicit, ſubjungens : „ Quod ad me attinet , vellem viveret ; vel-
„ lem peperiſſet criminoſiſſima adnotamenta, quæ in
„ me fertur diu parturiſſe, ut ita inter veteranum &
„ tyronem pugna foret conſpectabilis . Forſan , for-
„ ſan didiciſſet ſe cornutam beſtiam irritaſſe, & mo-
„ mordiſſe remorſurum , & quod noſtro ſequitur de
„ vulnere ſanguis &c. „ Adeò ea tempeſtate nemo ferme Literatorum immunis erat à fœda labe, qua
D cenſuræ impatientes, famam ſibi invicem convitiis diſcerpebant . Politiani tamen , qui & ipſe non modicam in Merulam iram conceperat, conſiliis delinitus, atque ad mitiora compulſus , intactos ſe relicturum ejuſdem cineres , in aliis Epiſtolis eſt profeſſus .

Contrahendis velis intentus jam eram , ut me in portum reciperem , cùm ecce , benignitate Comitis Antonii Simonettæ , Studiorum amantiſſimi , ad manus meas pervenit uberior vita *Philippi Beroaldi ſenioris* , à Johanne Pino Toloſano , ejus diſcipulo , conſcripta, atque edita Bononiæ anno MDV. Ex ea, quid adderem rebus à me digeſtis , collectiſque à vulgatis Clariſſimi illius Viri Operibus, nihil inveni, niſi auctoritatem coævi Scriptoris, qua confirmatum video geſtum à Beroaldo Mediolani eloquentiæ ma-
E giſterium, atque indicatum, ordine magis perſpicuo, tempus , quo ad nos Bononiâ tranſiit , receſſitque . Non abs re igitur erit hæc in lucem proferre , cùm non ita obvius eſſe poſſit liber iſte , ob raritatem vetuſtæ editionis , & nonnulli recentium Scriptorum in re hiſtorica nævi , illius ductu , valeant aboleri . Ac primò, Peruſiæ profeſſum fuiſſe Oratoriam artem Beroaldum (ut vidimus) ſcripſit Orlandus; at Johannes Pinus , qui omnia ejuſdem itinera diligentiſſimè adnotavit , non alias Urbes enunciat , in quas ille docendi cauſâ ſe contulit , quàm Parmam, Mediolanum , Pariſios, & Bononiam, ubi reliquum vitæ immotus , atque adhibitus ad publica exercenda munera , cùm laude tranſegit . Annum quoque MDIV. morti ejuſdem aſſignant Orlandus memoratus , alii-que,

(m) Lib. VI.

que, decepti fortaſſe à Sepulchrali ejuſdem Inſcriptione, multo ſeriùs poſita, atque ideo fallaci; cùm tamen Pinus laudatus, Beroaldi Vitam edens Bononiæ anno ſequenti, die XXII. Septembris, illum aſſerat deceſſiſſe poſt medium Julii proximè præcedentis, manifeſtum ſit, Beroaldi obitum conſignandum eſſe anno MDV. Addo, Blanchinum, alterum ex ejus diſcipulis, de quo mentionem ſuperiùs egi, ita dilucidè illius ætatem deſcribere, ut dubio locus eſſe non poſſit; poſtquam enim ſub initium Vitæ Beroaldi enarraſſet, in lucem editum illum fuiſſe VII. Idus Novembris, anno MCDLIII. eumdem mortuum ſubinde affirmat XVI Kal. Auguſti, anno ætatis ſuæ LI., menſibus VIII., diebus IX, quæ omnia, ſi calculum ineas, annum MDV. poſtremum fuiſſe Vitæ Beroaldi, perſpicuè deſignant.

Annum, quo ad nos delatus eſt Vir iſte celeberrimus, non indicavit Johannes Pinus; attamen, cùm eumdem ſcribat, poſt receſſum à Bononia, & moram habitam Parmæ, quæ primò illum publicè docentem audivit, Mediolani Humaniores Literas profeſſum fuiſſe, clarè dignoſcimus, florenti adhuc ætate Beroaldum in hanc Metropolim adventaſſe. Quæ autem fuerit præclara ejuſdem doctrinæ exiſtimatio, quæ apud Cives noſtros invaluit, cùm Mediolanenſem juventutem Rhetoricæ præceptis imbueret, arguere poſſumus, à communi plauſu, quo exceptus in hac Urbe fuit, cùm à Pariſienſi Civitate reverteretur, ubi per aliquot menſes ſumma cum laude publicum docendi munus exercuerat; Siquidem vulgato ejuſdem adventu, ipſum circumſtans frequentiſſima nobilium, & eruditorum Hominum cohors enixè rogavit, ut ſemel ſaltem, antequam hinc diſcederet, ingenii ſui, ac eruditiſſimi eloquii, cujus dulcedine capti jam fuerant, cùm in iſta Metropoli verſaretur, breve aliquod ſpecimen daret. Implevit ille Civium noſtrorum deſiderium tanta felicitate, ut data ipſis optione ſeligendi Librum, quem cuperent explicandum, extemplo facundiæ ſuæ, atque eruditionis pompam fecerit, omneſque in ſuî admirationem, laudemque pertraxerit. Sed præſtat rem hanc, prout accidit, verbis ipſis Johannis Pini referre; ait igitur: „ Bononiâ diſcedens, Parmæ „ primùm, poſthac Mediolani, docendo pauliſper „ ingenium exercuit, ubi cùm per ætatem proſperè „ ſibi ſatis ſucceſſum videret, ductus jam, ac tractus famæ majoris ſtudio, Pariſios (ut noſtro adhuc, ſic illo quoque tempore celebratiſſimum Literarum emporium) in Galliam penetrat; ubi cùm „ ſæpe magno, & ingenti hominum conventu habito, frequens de ſe, ac ſuo ingenio periculum faceret, pluſculos menſes magna omnium admiratione, & ingenti famæ ſucceſſu, nec ſanè fructu „ minore docuit. Paulò mox verò publico ſuorum „ Civium edicto revocatus in Patriam, cùm redeundo Mediolanum diverteret, ſalutaturus eos, quorum amicitiam paulò ante ſibi brevi commercio „ conciliaverat, rogatus à quibuſdam (antequam „ abiret) ſemel ſaltem profiteretur aliquid, libens „ ibi tum ille, ut humano & facili ingenio erat, „ nec difficulter annuens, quo de ſe adhuc majus „ periculum daret, quem quiſque Librum cuperet, „ extemplo depromi juſſit; factâque illico primorum „ Urbis hominum coronâ (in principalibus enim „ ædibus erant) medius ipſe conſiſtens, ac (ut ſe „ ſorte Liber obtulerat) legens, gravi, & ingenti „ hominum admiratione perfunctus eſt. Paulò poſt „ verò domum reverſus, communique, & publicâ „ omnium lætitiâ ſuſceptus, delatam ad ſe communi „ conſenſu provinciam ſubiens, ſic pari famæ, & „ ingenii ſucceſſu multos annos exercuit &c.

(n) Tom. XXV.

A Pater Johannes Petrus Niceronus *in Memoriis Illuſtrium Literis Virorum*, (n) Gallicè ſcriptis, nonnulla ad Beroaldi Senioris Vitam ſpectantia inſeruit, ſimulque addidit diligentem ejuſdem Operum Elenchum. Quarto loco refert *Orationes*, & *Appendiculas Verſuum*, quas ipſe Beroaldus Bononiæ Impreſſoribus edendas tradidit anno MCCCCXCI. Sed candidè faſſus eſt, ignotum prorſus ſibi eſſe, quid Liber iſte comprehenderet, cùm ejuſdem notitiam hauſerit à Michaële Maittaire in Annalibus Typographicis (o), qui nudum ejuſdem titulum retulit. Bibliotheca Ambroſiana inter reliquos primæ ætatis editos Codices hunc etiam cuſtodit; quocirca non ingratum Eruditis Lectoribus erit hoc loco edoceri, quid complectatur. Dicavit Beroaldus Opus memoratum *Martino Boëmo diſcipulo ſuo*, brevi Epiſtola, cujus hoc eſt initium: „ Collegi nuper Orationculas nonnullas, variis à me temporibus, & „ argumentis concinnatas, eaſque, te impulſore, „ tradidi Impreſſoribus imprimendas, quæ fortaſſis „ tutiùs intra chartaceam meam ſuppellectilem deli„ tuiſſent, ſicuti priùs ſitu pulvereo obrutæ delite„ ſcebant. Sed mos gerendus fuit tibi, id à me pe„ titionibus prope quotidianis efflagitanti, quem mei „ nominis amantiſſimum, meæque, quantulacumque „ eſt, eruditionis ſtudioſiſſimum cognovi &c „ Sequuntur Orationes ab ipſo habitæ in publico Gymnaſio, adſtante frequenti Nobilium, & Auditorum corona, cùm ſtudia inſtaurarentur, & aliquem ex aureæ ætatis Scriptoribus in decurſu anni diſcipulis ſuis exponendum ſibi proponeret. Inter has Oratio *Nuptialis* legitur, Mediolani recitata, pro Gabriele Pirovano, è qua nonnulla ſuperiùs jam decerpſi. Adjecta eſt quoque Appendicula Carminum, cui hæc admonitio præfigitur: „ In calce Ludicra hæc amatoria, hoc eſt veras nugas, veluti Appendiculam „ quamdam appoſuerunt Impreſſores: tu hoc quo„ que, qualecumque eſt, boni conſulito. „ Non omnis tamen hæc Latina Poëſis in ludicris rebus verſatur, cùm intermixta ſit Verſio jam memorata Cantionis, quam Franciſcus Petrarcha Italico metro conſcripſit in laudem Beatiſſimæ Virginis, & alterum Beroaldi Carmen in die Dominicæ Paſſionis

Sed jam ad litus deductus anchoram figo, cùm non alia mens mihi fuerit in percurrendo laborioſo hoc itinere, quàm diſperſa hinc inde pretioſa Literariæ Hiſtoriæ fragmenta colligere, quæ ad primum Mediolanenſis Typographiæ Seculum illuſtrandum conducere videbantur. Plura mihi objiciuntur digna relatu, quæ ſubſequentibus annis peracta ſunt in hac Urbe à Sapientiſſimis Viris, Studiiſque, ac Typis noſtris decus non modicum peperere; ea tamen felicioribus calamis deſcribenda relinquo, ſatis habens, gratum erga Patriam meam animum oſtendiſſe, in eruendis à denſo pulvere peculiaribus iis ornamentis, quæ illam in re Literaria, ac Typographica celebrem olim, ſplendidamque reddiderant. ſed aut invidiâ temporum, aut raritate primorum Codicum, cœca oblivione contegebantur. Id unum ſupereſt ad implendam à me ſuſceptam provinciam, ut palam faciam, quàm fœcunda librorum fuerint per eam ætatem præla Mediolanenſia, quæ veluti otioſa ac ſterilia nobis exhibuere Scriptores Typographicæ Hiſtoriæ, paucos admodum ex iiſdem in ſuis Annalibus adnotantes. Ita enim fiet, ut inclytæ huic Metropoli de Literis quovis tempore bene meritæ, ſublata ab imperitia rerum noſtrarum, gloria reſtituatur.

(o) Ad ann. MCCCCXCI.

EPISTOLÆ
LIBRIS EDITIS
MEDIOLANI
PRIMO TYPOGRAPHIÆ SECULO;
OLIM PRÆFIXÆ,
NUNC ITERUM RECUSÆ.

LECTORI BENEVOLO.

Quàm larga messis solidæ, sinceræque historiæ ad illustrandas res gestas à Literatis Viris, Seculo præsertim XV. florentibus, colligatur ex privatis eorumdem Epistolis, quas, familiaria cum Amicis foventes commercia, scripsere, nemo antiquæ eruditionis cultor ignorat, & ego passim expertus sum in contexenda Chronologica serie Mediolanensium studiorum, quæ per eam ætatem in hac Metropoli viguere. Siquidem versanti mihi in tenebris subobscuri adhuc illius ævi, lux opportuna defuisset felici itineri conficiendo, nisi reperta in manuscriptis Codicibus, aut in editis tunc Libris, secura hæc monumenta facem prætulissent, ut illustrium doctrinâ hominum, sive hìc commorantium, sive ad gymnasia nostra confluentium, Genus, conditio, mores, ingenium, contentiones, simulque Principum, ac Mecœnatem benevolentia, patrocinium, atque amor erga Liberales Artes, earumque cultores, sparsim in iisdem recondita noscerentur. Quamobrem laudari plurimum debet nobile consilium, postremis hisce annis Florentiæ conceptum ab Eruditissimis Viris, evulgandi nempe Epistolas omnes, tum aliquando jam excusas, tum in Bibliothecarum scriniis ociosas hactenus relictas insignium doctrinâ Scriptorum, qui Seculo memorato jacentes fœdâ Barbarorum negligentiâ Literas in pristinum fastigium, lumenque revocavere. Quis enim non videt, parari hac via uberrimam Literariæ Reipublicæ materiem, ut quæ publicè privatimque acta sunt à Principibus, & doctis hominibus, nativa veluti facie, à recentioribus calamis ob coævorum testium inopiam persæpe vitiata, in lucem proferantur. Mihi quoque, cùm hanc Historiam longo ab hinc tempore condere meditarer, in mentem venerat cogitatio, Epistolas nuncupatorias, ac Præfationes, quas Libris primo Seculo Mediolani editis affixas inveneram, typis denuo committendi: Animadvertebam nempe nonnullos ex antiquis Codicibus semel tantùm impressos fuisse, adeòque aut carie absumptos ferè omnes periisse, aut si qui temporum injuriis superfuerunt, in privatis pluteis ignoratos jacere; alios verò, cùm nova luce donarentur, ita recusos esse, ut veteres Epistolæ abscinderentur, aliis substitutis; quod quanto vetustæ eruditionis detrimento factum sit, in iisdem perlegendis, abundè percepi. Nam præter ea, quæ superiùs innuimus, historiæ lumina inde eruenda, quamplura etiam ibidem relata occurrebant de Nobilibus Familiis, earumque Avis, qui de Patria, & Principibus benemeriti, summa virtutis, sapientiæ, prudentiæque laude floruerant. Indecorum autem videbatur tot insignium virorum illustrem memoriam tinearum edacitati obliterandam incuriosè relinquere. Itaque easdem imprimendas, & tanquam Operis à me confecti Appendicem, collocandas hoc loco decrevi, ratus majus me commodum Lectoribus paraturum, si eas collectim offerrem, quàm si integras referendo, prout temporum & librorum ordo poscebat, rerum ad studia nostra pertinentium narrationem, ingratâ fortasse prolixitate abrupissem. Latinas tantùm selegi; quæ namque Italicâ linguâ conscriptæ erant, pro vitio illius ætatis, corruptis adeò vocibus scatebant, ut satius duxerim intactas præterire, ne jam assuetis castigati sermonis elegantiæ oculis, rudis ea lectio fastidium crearet. Si quid tamen inerat antiquitati illustrandæ opportunum, decerpere non destiti, ac in Historiæ, quam scribebam, censum referre. Mos etiam eo Seculo inoleverat, ut qui latinè scribentes nuncupatorias Epistolas contexebant, non satis ingenii se ostentaturos arbitrarentur, nisi eruderatis vetustis omnibus monumentis fabulas Poëtarum, Philosophorum sententias, Ducumque antiquorum

rum insignes res gestas in arenam proferrent, atque inani hac memoriæ pompa laudem omnigenæ eruditionis apud Mecœnates aucuparentur. Harum nonnullas inserere placuit, ut doctorum hominum per illud tempus scribentium genius innotescat; cæteras, utpote oneri tantùm prælo futuras, suis tenebris, in quibus hactenus quievere, custodiendas dimisi. Fateri tamen opus est, aliquas etiam, quæ lucem merebantur, desiderari me passum fuisse, non incuriâ quidem, aut tædio laboris, sed angustiâ temporis, qua effectum est, ut raptim per itinera Bibliothecas mihi invisenti, vix beneficium adnotandi titulos librorum, quos Mediolani editos offendebam, moræ brevitas indulgeret. Præterea cùm de aliqua antiqua Mediolanensi, mihique ignota Editione admonerer ab Amicis, quibus consilium meum compertum non erat, frons sola Operis transmittebatur; propterea, si quid omissum est, condonari facilè potest Scriptori, cui in re tam recondita, dispersâque, non omnia licuit propriis oculis perlustrare. Ceterùm, ne quicquam Lectorem lateat de iis, quæ acta sunt Mediolani, statim ac institui cœpit in nostra Urbe typographicus labor, præmittendas censui publicas Tabulas initæ Societatis inter doctos Viros, & Impressores, ut communi impendio multiplex Librorum suppellex Literarum commodo præstaretur; id enim singulare fortasse Insubricæ Metropolis decus est, coaluisse tam citò Cives, exterosque in tam nobile fœdus, quo Scientiæ omnes brevi tempore in publicam utilitatem, ineditis antea Codicibus ditarentur. Eas bonis avibus adhuc incolumes non tam Italico sermone, prout compactæ sunt, sed etiam in Latinum traductas exhibere placuit, ut notius fiat præclarum hoc Mediolanensis solicitudinis ad amplificandas celeribus typis literarias merces monumentum. Quibus autem legibus memorati Socii se obstrinxerint, quàm providè Literarias simul, & Typographicas provincias sibi invicem distribuerint, Documentum ipsum, mox proferendum, exponet.

PUBLICÆ

PUBLICÆ TABULÆ
FŒDERIS INITI
INTER PRIMOS TYPOGRAPHOS MEDIOLANI
Anno MCCCCLXXII. die IV. Junii.

IN Nomine Domini, anno à Nativitate ejusdem millesimo quadringentesimo septuagesimo secundo, Indictione quinta, die Jovis, quarto mensis Junii.

Venerabilis Dominus *Presbyter Gabriel de Orsonibus* de Cremona, quondam Domini Jacobini Portæ Vercellinæ, Parochiæ Sancti Nazarii ad Petram-sanctam Mediolani, parte una; Dominus *Magister Gabriel de Paveris de Fontana*, filius quondam Domini Petri Johannis, Portæ Vercellinæ, Parochiæ Sanctæ Mariæ Pedonis Mediolani ex una alia; Dominus *Magister Colla Montanus*, filius quondam Domini Moreli, habitator in Domibus Abbatiæ Monasterii Sancti Ambrosii Mediolani ex una alia; Dominus *Petrus Antonius de Burgo, dictus de Castilliono*, filius quondam Domini Antonii, Portæ Orientalis, Parochiæ Sanctæ Mariæ Passarellæ Mediolani ex una alia; & *Magister Antonius de Zarotis* de Parma, quondam Domini Simonis, Portæ Vercellinæ, Parochiæ Sancti Nazarii ad Petram-sanctam Mediolani ex una alia.

Voluntariè &c. ac aliàs omnibus modo &c.

Fecerunt infrascripta Pacta.

QUesti sono Capituli de Pacti, e Promissi, e Convenzioni facte, e conclusi tra gl' infrascritti Messier Preto Gabriel de li Orsoni, e Meistro Colla Montano, e Meistro Antonio de Parma, e Messier Pedro Antonio de Burgo de Castilliono, e Messier Gabriel Pavero de Fontana in questa forma e modo, che li dicti de optima dispposizione de mente hanno fermamente deliberato, e deliberano fare Compagnia, e fraternità fra loro fino ad anni tre proxime futuri a stampire, e far stampire Libri, & ogni altra Scriptura, la quale accaderà cum ogni fede, e diligentia possibile.

Intendandose primo per tutti li Compagni, che lo predicto Meistro Antonio de Parma Compagno sia tenuto, & obligato fare tutte le lettere Latine, e Greche, antique, e moderne, & Inchiostro, e tenerle facte, le quale seranno necessarie a fare lavorare tutti li Torculi, cum li quali la Compagnia deliberarà lavorare, overo fare lavorare, & anchora tegnirà in ordine li Torculi, quanto se extenderanno le forze del suo ingenio, & arte.

Item voleno tutti li dicti Compagni esser' expressamente inteso, che li quattro, cioè Messier Preto Gabriel, e Meistro Colla, e Messier Pedro Antonio, & mì Gabriel, siamo tenuti, & obligati fare la Scorta de li denari, che seranno necessarii in far Torculi, Littere, & Inchiostro, & ogni altra spesa utile per modo che se possa dar principio, e mezzo, e fine al lavoro; intendando tamen, che'l dicto Messier Pedro Antonio sia tenuto, & obligato mettere de presenti in la Compagnia predicta Ducati cento, quali li predicti Compagni confessano havere receutto

HÆc sunt Capitula Pactorum, Promissionum, & Conventionum initarum, & statutarum inter infrascriptos Dominum Presbyterum Gabrielem de Orsonibus, & Magistrum Collam Montanum, et Magistrum Antonium de Parma, et Dominum Petrum Antonium de Burgo de Castilliono, & Dominum Gabrielem Paverum de Fontana hoc modo, & forma, quòd dicti, mentis optimè compotes firmiter decreverunt, et decernunt inire inter se Societatem et fraternitatem, usque ad tres annos proximè futuros, ad imprimendos et imprimi faciendos Libros, et quamlibet aliam Scripturam, quæ contingere possit, omni majori fide et diligentia.

Volentes primò omnes Socii, quòd prædictus Magister Antonius de Parma socius teneatur construere omnes characteres Latinos et Græcos, veteres et recentiores, et Atramentum, et manutenere illos characteres, qui erunt necessarii ob exercenda omnia Torcularia, cum quibus Societas decernet imprimere, aut imprimi facere; et etiam Torcularia bene instructa servabit, quantum sese porrigent vires ejusdem ingenii et artis.

Item volunt omnes dicti Socii, et firmiter statuunt, quòd Quatuor, nempe Dominus Presbyter Gabriel, et Magister Colla, et Dominus Petrus Antonius, et ego Gabriel, teneamur erogare omnem pecuniam, quæ opus erit, ob facienda Torcularia, characteres et atramentum, et quemlibet alium utilem sumptum, itaut dari possit initium, medium, et finis negotio; statuentes tamen, quòd dictus Dominus Petrus Antonius teneatur subministrare de præsenti, dictæ Societati Ducatos centum, quos prædicti Socii confitentur rece-

ceutto ex nunc, *cum patto*, *che se metta in ordine quattro Torculi*, *e che continovamente se facciano lavorare*, *e quando alcuno fosse cagione in la Compagnia*, *che ditti Torculi per negligentia*, *o per propria malitia non potessino tutti quattro lavorare*, *se intenda illicò collui*, *o colloro esser privati de la Compagnia*, *e perdere ogni denari*, *e roba*, *e' rasone*, *che havessino in ditta Compagnia*, *e sian perjuri*.

Item ditti Compagni tutti cinque voleno esser' intexo, *che la Pisone de la Casa*, *dove se lavorerà*, *sia comunamente pagata secundo parerà honesto alla Compagnia*.

Item voleno tutti li Compagni esser' intexo, *che lo guadagno*, *che pervegnirà de la ditta Arte de stampire*, *sia diviso in questa forma*, *e modo*, *cioè*, *che la terza parte sia data al ditto Meistro Antonio*, *le altre doe terze parte siano divise equalmente fra li altri quattro Compagni*, *cioè Messier Preto Gabriel*, *e Meistro Colla*, *e mì Gabriel*, *e Messier Pedro Antonio*.

Item tutti li Compagni voleno esser' intexo, *che lo ditto Meistro Antonio sia tenuto pagare de la sua propria terza parte del guadagno tutti li denari veramente exbursati da li altri quattro Compagni in la Fabrica de li Torculi*, *e Lettere*, *e che li denari*, *che se spendiranno in altre spese*, *siano cavati fora de li Libri*, *che si vendiranno communitèr*.

Item voleno ditti Compagni tutti insieme essere intexo expressamente, *che la ditta Compagnia dura fino ad anni tre proximè futuri*, *ne fino a quello termino se possa rompere ni in tutto*, *ni in parte*, *nisi in casu magnæ necessitatis per caso fortuito*, *lo quale caso accadendo necessario*, *voleno*, *che*, *rompendose tutta la Compagnia*, *ciascuno possa repetere la sua parte*, *e conseguire satisfattione così de roba*, *come de denari*, *segondo se trovarà essere in la Compagnia*; *e quando accadessi*, *uno solo o doi*, *o tre partirse de la Compagnia*, *voleno*, *che lo loro pagamento se faccia*, *come è ditto*, *e li altri o quattro*, *o tre*, *o doi siano tenuti stare insieme*, *e mantenere la Compagnia cum questi Patti medesimi*, *e tore*, *e non tore Compagni come a loro parerà*.

Item voleno li preditti Compagni esser veramente intexo, *che tutti li denari de la Compagnia*, *e tutti li Libri*, *e Scripture*, *come più presto seranno stampite*, *e così ogni altra cosa*, *che appartenga a la Compagnia*, *seranno integramente consignati*, *e messi in mano*, *e balìa de mì Gabriel Pavero de Fontana eletto per la ditta Compagnia de communi consensu Thesorero*, *e Rettore de la Compagnia*, *lo quale mi haverò tenere conto*, *e rasone de ditti denari*, *e Libri*, *e Cose*, *e similmente d'ogni denari*, *li quali pervegnirano in utilità de la Compagnia*, *e quelli servarò*, *e partirò*, *e pagarò*, *e spenderò secundo serà expediente*, *e così la prefata Compagnia è contenta*, *che per mia faticha*, *& honoranza habia in dono uno Volume d'ogni Volume*, *che serà per la Compagnia stampito*.

Item

cepisse *ex nunc*, cum pacto, ut instruantur quatuor Torcularia, & perpetuò exerceantur; & si quis de Societate in causa esset cur dicta quatuor Torcularia, propriâ negligentiâ, vel malitiâ nequirent omnia exerceri, intelligantur *illicò* is, vel illi Societate privati, & amisisse omnem pecuniam, rem, & jus, quod haberent in dicta Societate, & rei sint de perjurio.

Item dicti omnes quinque Socii volunt, & statuunt, quòd pretium locationis domus, in qua impressio Librorum fiet, solvatur communibus sumptibus, juxta id, quod honestum videbitur Societati.

Item volunt, & statuunt omnes Socii, lucrum, quòd proveniet ex dicta Arte Impressoria, dividatur hoc modo, & formâ: nimirum tertia pars detur dicto Magistro Antonio, & duæ aliæ tertiæ partes æquè dividantur inter alios quatuor Socios, idest Dominum Presbyterum Gabrielem, & Magistrum Collam, & me Gabrielem, & Dominum Petrum Antonium.

Item omnes Socii volunt, & statuunt, quòd dictus Magister Antonius teneatur solvere, de tertia parte lucri ad ipsum spectante, omnem pecuniam verè erogatam ab aliis quatuor Sociis, in faciendis Torcularibus, & Characteribus, & quòd pecunia, quæ erogabitur in aliis sumptibus, desumatur ex Libris, qui vendentur *communiter*.

Item volunt, & expresè conveniunt dicti omnes Socii, quòd dicta Societas perduret usque ad tres annos *proximè* futuros, nec usque ad illum terminum infringi possit neque in toto, neque ex parte, nisi *in casu magnæ necessitatis* ob casum fortuitum, quo inevitabiliter contingente, volunt, quòd, integrâ Societate rescissâ, unusquisque repetere possit ejus partem, & consequi tam rem, quàm pecuniam, secundùm id, quod invenietur in Societate: & si contingeret, unum tantùm, aut duos, vel tres recedere à Societate, volunt, ut ipsis fiat solutio, sicuti supra dictum est; alii verò quatuor, vel tres, vel duo, teneantur permanere simul, & servare Societatem his eisdem Pactis, novosque Socios accersire, vel non, prout ipsis videbitur.

Item volunt prædicti Socii, & verè decernunt, quòd omnis pecunia Societatis, & omnes Libri, & Scripturæ, statim ac erunt impressæ, & ita pariter quælibet alia res, quæ ad Societatem pertineat, tradantur ex integro, & deponantur in manibus, & custodia mei Gabrielis Paveri de Fontana, electi à dicta Societate *de communi consensu* in Thesaurarium, & Rectorem Societatis; ego verò tenebor habere rationem dictæ pecuniæ, Librorum, & rerum, & similiter omnis pecuniæ, quæ perveniet in utilitatem Societatis, illamque servabo, distribuam, solvam, & insumam, prout expediet; quapropter prædicta Societas vult, quòd in mei laboris remunerationem, dono accipiam unum Exemplar uniuscujusque Voluminis, quod per Societatem imprimetur.

Item

Item voleno dicti Compagni esser' intexo, che Messier Pedro Antonio non sia tenuto, ni obligato mettere più che Ducati cento predicti in la Compagnia per fare lavorare li dicti quattro Torculi, nisi in casu magnæ necessitatis, ut supra, e che li dicti cento Ducati, & ogni altro denari, che seranno messi per mantenere la Compagnia, restano e stagano in la Compagnia fino a l'ultimo anno de la Compagnia, nel quale anno ultimo se cominciaranno a pagare o de denari, o de roba, come se trovarà essere in la Compagnia.

Item dicti Compagni voleno essere intexo, che non se possa stampire alcuno Libro, ni altra Scriptura, ni a li Stampiti mettere alcuno pretio, senza plenaria concordia, e voluntà de tutti li predicti Compagni.

Item voleno dicti Compagni essere intexo, che, se accaderà besognare correggere, o fare correggere alcuno Libro, o Scriptura, per far lodevole opera, serà provisto a la faticha del Correttore de uno, o doi Volume stampiti, secundo la faticha; & accadendo a scrivere alcuna Opera, per fare Opera più degna, se provederà al Scriptore de la mercede sua secundo vorà la honestà; e lo dicto Scriptore torà in pagamento tanti Volumi stampiti in lo pretio serà taxato a li Libri.

Item dicti Compagni voleno essere intexo, che se tegnirà secreta la Compagnia, e tutti li Libri, che se stampiranno, fino parerà a dicti Compagni; e che non se acceptarà alcuno Compositore, ni Stampatore, ni altro Lavoratore, senza sacramento de esser fidele, e secreto a la Compagnia de quanto ghe sarà comandato.

Item dicti cinque Compagni voleno expressamente esser' intexo, che non sia alcuno de li Compagni, chi ardisca, ni presuma havere intelligentia cum alcuni altri Maestri de Stampa, o che facessi stampire, ni a quelli dare alcuno adjuto, ne favore, ne consilio, ne ricordo, ni in dicti, ni in facti, ni in segni, ni in cegni, ni in alcun' altro modo de Lettere, de Inchiostro de stampire, de correggere, de imprestare Libri, ni de fare imprestare, ni per alcuna altra via, che resultasse in damno de la presente Compagnia, e che niuno possa fare stampire Libri per altri Stampatori ni in Milano, ni fora de Milano, senza expressa licenzia de la Compagnia; e quando Messier Pedro Antonio, o altro de li Compagni volessi fare stampire per sua specialità uno, o doi Volumi, e non più, sia obligato primo havere ricorso da li Compagni, e vedere de accordarse cum loro, pagando quello sia honesto, e per loro fare stampire tali Volumi; e quando cum loro non potessi havere accordio, gli sia licito fare stampire dicti Volumi tantùm per altri Stampatori o in Milano, o in Parma, o dova ghe parerà.

Item dicti Compagni voleno essere intexo, che, finiti li anni tre de la Compagnia, che ciascuno sia in sua libertà, e che niuna se intenda essere Compagnia se non de amore, e che li

Item volunt dicti Socii, & statuunt, quòd Dominus Petrus Antonius non teneatur ponere plusquam centum Ducatos prædictos in Societate, causâ exercendorum quatuor dictorum Torcularium, *nisi in casu magnæ necessitatis, ut supra*, & quòd dicti centum Ducati, & quælibet alia pecunia, quæ erogabitur ad conservandam Societatem, permaneant in Societate usque ad postremum ejusdem annum, quo incipietur solvi Sociis aut pecunia, aut res, juxta id, quod invenietur in Societate.

Item dicti Socii statuunt, quòd nequeat imprimi aliquis Liber, nec aliqua Scriptura, nec impressis decerni aliquod pretium, absque plenario consensu, & voluntate omnium prædictorum Sociorum.

Item volunt dicti Socii, & statuunt, quòd, si opus erit corrigere, aut corrigi facere aliquem Librum, aut Scripturam, ut opus laudabile sit, consulatur labori Correctoris, uno aut duobus Voluminibus impressis, pro merito laboris; & si necesse sit aliquod Opus exscribere, ut illud dignius sit, detur Scriptori merces, secundùm id, quod honestum erit, & dictus Scriptor pro solutione accipiet tot Volumina impressa, eo pretio, quod Libris erit appositum.

Item dicti Socii statuunt, secretam tenendam esse Societatem, omnesque Libros, qui imprimentur, donec ita videbitur dictis Sociis, & quòd non excipietur aliquis Compositor, neque Impressor, neque alius Operarius, nisi jurabit se fidelem, & secretum fore Societati circa omne id, quod ipsi jubebitur.

Item dicti quinque Socii expresè conveniunt, ut nemo ex ipsis audeat communicare cum aliis Typographis, aut quibuslibet aliis, qui eandem artem exercerent, neque illis auxilium aliquod præstare, nec favorem, nec consilium, nec monitum, dicto, facto, signis, nutibus, neque ullo alio modo, Characteribus, Atramento, imprimendo, corrigendo, mutuò dando Libros, nec eos mutuò dari faciendo, nec alia qualibet via, quæ perniciosa esse posset huic Societati, & quòd nemo valeat Libros imprimendos curare per alios Typographos, nec Mediolani, neque extra eandem Urbem absque expressa facultate Societatis; & si Dominus Petrus Antonius, aut alter ex Sociis, vellet specialiter imprimi facere unum aut duo Volumina, & nihil plus, teneatur in primis monere de hoc Socios, & curare, ut simul conveniant, solvens eisdem id, quod honestum est, & eisdem imprimendos tradere talia Volumina; quod si cum eisdem convenire non possit, tunc ei permittatur imprimi facere dicta Volumina *tantùm*, ab aliis Impressoribus aut Mediolani, aut Parmæ, aut ubicumque ipsi videbitur.

Item dicti Socii statuunt, quòd elapsis tribus annis Societatis, unusquisque sui juris sit, & nulla Societas amplius perdurare intelligatur, nisi mutui amoris, & quòd Torcularia, & Characteres juris sint prædicti Magistri Antonii

li Torculi, e Lettere remangano per soi proprii a Meistro Antonio predicto, havendo satisfacto integramente a la Compagnia, come è dicto de sopra.

tonii, dummodo ipse ex integro satisfecerit Societati, sicuti supra dictum est.

E così co 'l Nome de Dio Onnipotente, e de la beata Vergine Maria, e de tutta la Corte dil grande Cielo li prefati cinque Compagni promettino cum juramento, & hanno promisso, tactis manibus Scripturis, l'uno a l'altro, e l'altro a l'uno, e tutti insieme inviolabilmente attendere, e servare, e mantenere ogni cosa, la quale se contiene in li soprascritti Capitoli in toto, & in parte, & a quelli in niuna parte contrafare, ni contravenire sotto pena de perjurio, e de perdere ogni denaro, e roba, e rasone, che havessino in dicta Compagnia.

Atque ita in nomine Dei Omnipotentis, & Beatæ Virginis Mariæ, & totius Curiæ Cœlestis, prædicti quinque Socii promittunt, *cum juramento*, & promiserunt *tactis manibus Scripturis*, unus alteri & alter uni, & omnes simul inviolabiliter servare omne id, quod continetur in suprascriptis Capitulis, *in toto*, *& in parte*, eisque nulla ex parte refragari sub pœna perjurii, & amissionis cujusvis pecuniæ, rei, & juris, quod haberent in dicta Societate.

In fede de le quale cose io Gabriel de consensu Partium ho scripto, e sottoscritto de mia mano propria li presenti Capituli, facti in Milano in la Parochia de Santa Maria Pedone die vigesimo mensis Maji MCCCCLXXsecundo.

In quorum fidem ego Gabriel *de consensu Partium* scripsi, & subscripsi mea manu propria præsentia Capitula, facta Mediolani in Parœcia Sanctæ Mariæ Pedonis *die vigesimo mensis Maji MCCCCLXXsecundo*.

Subscript. Ego Gabriel Paverus de Fontana presentia Capitula manu propria scripsi, & subscripsi, & ea confirmavi, & cum sacramento confirmo.

Subscript. Ego Gabriel Paverus de Fontana præsentia Capitula manu propria scripsi, & subscripsi, & ea confirmavi, & cum sacramento confirmo.

Io Prete Gabriel de Orsonibus de Cremona ho sottoscritto li presenti Capituli de mia man propria, e quelli haverò rati, e firmi, & ita juro, & juravi.

Ego Presbyter Gabriel de Orsonibus de Cremona subscripsi præsentia Capitula mea manu propria, & illa habebo rata, & firma, *& ita juro, & juravi.*

Ego Cola Montanus Bononiensis subscripsi presentia Capitula manu propria, que rata, & firma habeo, & habebo, quod ita juro, & juravi.

Ego Cola Montanus Bononiensis subscripsi præsentia Capitula manu propria, quæ rata, & firma habeo, & habebo, quod ita juro, & juravi.

Ego Petrus Antonius de Burgo, dictus de Castilliono, prenominatus in dictis Capitulis, habeo rata, & firma omnia suprascripta, & ita observare juravi, & in fidem premissorum me subscripsi &c.

Ego Petrus Antonius de Burgo, dictus de Castilliono, prænominatus in dictis Capitulis, habeo rata, & firma omnia suprascripta, & ita observare juravi, & in fidem præmissorum me subscripsi &c.

Io Maistro Antonio Zaroto da Parma ho soto scritto questi Capituli de mia man propria, li quali zuro havere rati, e ferme.

Ego Magister Antonius Zarotus de Parma subscripsi ista Capitula mea manu propria, quæ juro habere rata, & firma.

Quare dictæ Partes promiserunt &c. sub dicta pœna &c.
Et ulterius sub refectione &c.
Renuntiando &c. Quæ omnia &c.
Actum ut infra proximè.

Postea verò die suprascripto suprascripti superiùs nominati, & *Nicolaus de Brugniis, dictus de Castilliono*, filius quondam Domini Johannis Portæ Orientalis, Parochiæ Sanctæ Mariæ ad Passarellam Mediolani ex una alia,

Fecerunt infrascripta Pacta &c.

Capituli, Pacti, e Conventioni facte tra Messiere Pedro Antonio de Burgo, dicto de Castilliono, e Niccolao suo fratello per una parte, e Messier Preto Gabriel de li Orsoni de Cremona, e Meistro Colla Montano, e Meistro Antonio de Parma, e mì Gabriel Pavero de Fontana per l'altra parte, in questo modo, e forma.

Capitula, Pacta, & Conventiones initæ inter Dominum Petrum Antonium de Burgo, dictum de Castilliono, & Nicolaum ejus fratrem ex una, & Dominum Presbyterum Gabrielem de Orsonibus de Cremona, & Magistrum Collam Montanum, & Magistrum Antonium de Parma, & me Gabrielem Paverum de Fontana ex alia parte, hoc modo, & forma.

Primo, li dicti quattro Compagni Messier Preyto Gabriel, e Meistro Colla, e Meistro Antonio, e mì Gabriel siamo contenti, che li predicti doy fratelli Messier Petro Antonio, e Niccolao possano fare lavorare tre Torculi, e più quanto vorranno, e stampire Libri, dumtaxat in Jure Civili, & in Medicina, & in Jure Cano-

Primò, dicti quatuor Socii, Dominus Presbyter Gabriel, & Magister Colla, & Magister Antonius, & ego Gabriel consentimus, quòd prædicti duo fratres Dominus Petrus Antonius, & Nicolaus possint exercere tria Torcularia, imò plura, si ita velint, & imprimere Libros *dumtaxat in Jure Civili, & in Medicina, & in Jure*

Canonico, e Meistro Antonio prometti, & ha promisso fare lavorare dicti tre Torculi, tenendoli in ordine de Lettere antique, e moderne, e de Inchiostro, e de quanto besognarà, pagando tamen dicti doi fratelli ogni denari necessarii in fare li Torculi, e Lettere, & Inchiostro, & ogni altra cosa necessaria a tale impresa.

Item pagando Papyro, e Charte, che besognaranno per stampire, pagando lo Salario de Compositori, e Stampatori, demum pagando ogni spesa necessaria.

Item pagando la mità de la Pisone de la Casa, dove se lavorarà cum dicti Torculi.

Li dicti doi fratelli Messier Pedro Antonio, e Niccolò promittono, & hanno promisso libere, & ex certa scientia dare la quarta parte del guadagno, che se farà del Laborerio de dicti tre Torculi, deductis expensis, le quale se intendano in questa forma, che li dicti doi fratelli d'ogni Libro stampiti cum dicti tre Torculi in Littera antiqua, o moderna, li quali saranno venduti, primo, & ante omnia possano tore de communi li soi denari, quali haverano spesi in Papyri, e in Charta, & in Inchiostro, e in Compositori, & in Stampatori, & in altre cose necessarie, salvo in li Torculi, e Lettere, quibus habitis liberè postea, & sine ulla exceptione, daranno la quarta parte del resto integramente alli predicti quattro Compagni, cio è del precio se venderanno dicti Libri; ita & talitèr, che Libri non se possano dividere, nisi el precio se venderanno.

Item dicti doi fratelli promittino, & hano promisso donare de presenti alli predicti quattro Compagni Ducati ventecinque, quali ex nunc dicti quattro Compagni confessano havere receuti presentialmente.

Item dicti fratelli promettino, & hano promisso donare uno Volume d'ogni Volume chi se stampirà a ciaschuno de li quattro Compagni, cioè uno a Messier Preyto Gabriel, & uno a Meistro Colla, & uno a Meistro Antonio, & uno a mì Gabriel, & uno per uno a dicti fratelli, li quali non se possano vendere a minore precio, che se vendirà a li altri.

Item li predicti fratelli promittino, & hano promisso far lavorare li soy Torculi trì cum li altri quattro Torculi de la Compagnia in una Casa, e loco medesimo, & non in altro.

Item promettino, & hano promisso, che tutti li denari, quali spendirano in li Torculi, e Lettere, e li altri Instrumenti necessarii a stampire, staranno morti fino al fine de anni tre proximè futuri, fino al quale tempo duraranno li presenti Capituli, e Pacti; & tunc, cioè quando serà lo fine de tre anni, sono contenti lassare ad Antonio predicto tutti li Torculi, e Lettere, quali se trovaranno havere, per quello precio, che all'ora seranno estimati valere per Persona da bene, e perita de l'arte.

Item

Jure Canonico, & Magister Antonius promittit, & promisit exercere tria dicta Torcularia, eadem servans instructa Characteribus antiquis, & recentibus, Atramento, & omni eo, quod opus erit, solventibus *tamen* dictis duobus fratribus omnem pecuniam necessariam, in condendis Torcularibus, & Characteribus, & Atramento, & facienda qualibet alia re ad hoc opus necessaria.

Item solventibus Papyrum, & Chartas, quæ necesse erunt ad imprimendum, solventibus insuper mercedem Compositorum, & Impressorum, *demum* solventibus omnes sumptus necessarios.

Item solventibus medietatem pretii locationis Domus, in qua dicta Torcularia exercebuntur.

Dicti duo fratres Dominus Petrus Antonius, & Nicolaus promittunt, & promiserunt *liberè, & ex certa scientia*, dare quartam partem lucri, quod proveniet ex Opere dictorum trium Torcularium, *deductis expensis*, quæ ita intelliguntur, quòd dicti duo fratres ex omni Volumine impresso per dicta tria Torcularia, Characteribus antiquis, aut recentibus, quod vendetur, *primò, & ante omnia* possint desumere *de communi*, eorum pecuniam, quam insumpserint pro Papyro, & Chartis, & Atramento, & Compositoribus, & Impressoribus, aliisque rebus necessariis, exceptis Torcularibus, & Characteribus, *quibus habitis liberè postea, & sine ulla exceptione*, dabunt quartam partem reliqui integrè prædictis quatuor Sociis, idest pretii, quo vendentur dicta Volumina, *ita & taliter*, quòd ipsa Volumina non possint dividi, *nisi* pretium, quo illa vendentur.

Item dicti duo fratres promittunt, & promiserunt dono dare *de præsenti*, prædictis quatuor Sociis Ducatos vigintiquinque, quos *ex nunc dicti* quatuor Socii profitentur recepisse præsentialiter.

Item dicti fratres promittunt, & promiserunt dono dare unum Exemplar cujuscumque Voluminis, quod imprimetur, singulis quatuor Sociis, hoc est unum Domino Presbytero Gabrieli, unum Magistro Collæ, unum Magistro Antonio, unum mihi Gabrieli, & unum singulis dictis fratribus; quæ Volumina vendi non possint minori pretio, quàm quo aliis vendentur.

Item prædicti fratres promittunt, & promiserunt exercere tria eorum Torcularia, unà cum aliis quatuor Torcularibus Societatis, in una eademque domo, & loco, & non in alio.

Item promittunt, & promiserunt, quòd omnis pecunia, quam insument pro Torcularibus, Characteribus, ceterisque instrumentis necessariis ad imprimendum, nullius usus remaneat usque ad finem annorum trium *proximè* futurorum, usque ad quod tempus durabunt præsentia Pacta, & Capitula: *tunc* autem, idest cùm elapsum fuerit dictum triennium, consentiunt relinquere Antonio prædicto omnia Torcularia, & Characteres, quæ tunc aderunt, eo pretio, quo tunc æstimabuntur à Viro probo, & Artis perito.

Item

Item li dicti fratelli promettino, & hanno promesso non fare precio alcuno a Libri stampiti, ne quelli vendere, nisi prius ne habiano facto notitia alli dicti Compagni.

Item li prefati quattro Compagni promettino, & hanno promesso alli dicti doi fratelli, che non lavoraranno cum li quattro Torculi, ne con altri, ne daranno ajuto, soccorso, favore, ni consilio ad alcuna altra Persona, per far lavorare alcuna Opera in le tre dicte facultà, cioè in Jure Civili, in Jure Canonico, & in Medicina, senza licentia expressa, e consentimento de dicti fratelli.

Item tutti li predicti Compagni insieme promettino l'uno a l'altro, e l'altro a l'uno, favorirse, & ajutarse quanto serà possibile, & honesto; e voleno, che li presenti Capituli, e Pacti durano tantùm fino ad anni tre proximè futuri, li quali finiti, intendano la Compagnia essere finita.

Item, che jurano de observare, & quando se ritrovasse, che facessено lavorare in dicte tre facultate in raxone Civile, Canoniche, e Medicine, che cadeno in pena de perjurio, & de perdita de tutte le Opere, se faranno in dicta facultate per loro, & etiam de Ducati ducento per zaschaduno contrafarà, li quali siano applicati a dicti fratelli da Borgo, seu de Brugniis, dicti de Castilliono.

Item dicti fratres promittunt, & promiserunt, nullum pretium decernere Libris impressis, nec illos vendere, *nisi prius* de hoc monuerint dictos Socios.

Item præfati quatuor Socii promittunt, & promiserunt dictis duobus fratribus, se nec adhibituros quatuor eorum Torcularia, nec alia, neque præstaturos esse auxilium, favorem, neque consilium daturos cuiquam alteri, ob imprimendum aliquod Opus in dictis tribus facultatibus, hoc est *in Jure Civili, in Jure Canonico, & in Medicina*, absque expressa facultate, & consensu dictorum fratrum.

Item omnes prædicti Socii invicem pollicentur, unus alteri, & alter uni, sibi favere, & succurrere quantum fieri poterit, & honestum erit; & volunt præsentia Capitula, & Pacta vim suam habere *tantùm* ad tres annos *proximè* futuros, quibus elapsis, intelligatur Societas esse soluta.

Item jurant hæc Pacta servare; & si quis esset, qui aliquid imprimi faceret in dictis tribus facultatibus, hoc est in Jure Civili, Jure Canonico, & Medicina, incidat in pœnam perjurii, & amissionis omnium Operum, quæ ab eisdem imprimentur in dictis facultatibus, *& etiam* Ducatorum biscentum pro unoquoque, qui contrafaciet, qui Ducati applicentur prædictis fratribus de Burgo, seu de Brugniis, dictis de Castilliono.

Quare promiserunt &c. sub dicta pœna &c. & ulterius &c. sub refectione &c.

Actum in domo habitationis præfati Domini Magistri Gabrielis, sita, ut supra, præsentibus Baptista de Cermenate, & Francisco de Gallis Mediolani Pronotariis.

Testes Michaël de Petrozini de Cotignola, filius Domini Francisci, Portæ Orientalis, Parochiæ Sancti Georgii ad Putheum album; Aluisius de Roziis, filius quondam Domini Antonii, habitator Loci de Caxorate, Terra per se, inter Mediolanum, & Papiam, notus; & Magister Beltramus de Cattaneis de la Baretta, quondam Domini Petri, Portæ Vercellinæ, Parochiæ Sanctæ Mariæ Pedonis Mediolani, omnes idonei, vocati, & rogati.

„ Ego J. C. Johannes Angelus de Custodibus filius Nob. D. Physici
„ Joseph Angeli olim J. C. C. C. Antonii Francisci P. R.
„ P. S. Euphemiæ intus Mediolani, publicus Apostolica, Im-
„ perialique authoritatibus, & de Collegio Curiæ Archiepi-
„ scopalis Mediolani Notarius, & Antiquarius, suprascriptum
„ Instrumentum Conventionum rogatarum per qu. D. Josa-
„ phat de Corbetta qu. D. Renini publicum Mediolani Nota-
„ rium, cujus Imbreviaturæ extant penès D. J. C. & C. C.
„ Carolum Antonium Perum, de verbo ad verbum fideliter,
„ & diligenter dictavi, concordavi, & in fidem præmisso-
„ rum indubiam me subscripsi &c.

ANNO

ANNO MCCCCLXXIII.

Num. I.

Ante Synonyma Simonis Genuensis.

Domino suo præcipuo Domino Magistro Campano domini papæ Capellano Canonico Parisiensi Simon infimus Subdiaconus se ipsum (a).

EX debito Opusculum jam dudum à vobis postulatum, quasi aliquid utile continens, cum quanta potui diligentia qualitercumque ad finem usque perductum ingenio vestro dirigere censui judicandum, &, si supplici rogatui detur audacia, etiam corrigendum: dummodo tamen Philosophiæ culmen ad hujusmodi vilia non dedignetur descendere; nec certè mihi deest ab imperio vestro præsumptio, nam vos ipsi hoc ipsum mihi jussistis; magnam enim in eo partem vestram sentio, ut si calumniabile quicquam continet: non minus vobis, quàm mihi habetis ignoscere; cognoscebatis namque cui imperastis; porrò si aliquid utile continet, vobis adscribendum est; possessio enim nostra est Opus, & Auctor. Subscripta præfatio non vobis, ut vobis dirigitur; sed ut eam ceteris si libet, & ut libet in publicum dirigatis.

Num. II.

Ante Clavem Sanitatis ejusdem Simonis Genuensis.

Venerabili viro Magistro Simoni Genuensi Domini Papæ Subdiacono, & Capellano, Canonico Rothomagensi amico suo Carissimo tanquam fratri, Campanus (b) *ejusdem Domini Papæ Capellanus, Canonicus Parisiensis salutem, & quidquid est optabile sanæ menti.*

GRande donum nuper à caritate vestra recepi per religiosum Virum Priorem de Paverano, quod fuit à me cum tanta jucunditate receptum, cum quanto desiderio fuerat diutiùs expectatum; misistis enim mihi clavem sanitatis, sine qua non viget apud Latinos ars de ingenio sanitatis; ego enim sic vestrum librum intitulavi: *Clavis sanationis, elaborata per Magistrum Simonem Genuensem Domini Papæ Subdiaconum, & Capellanum, Medicum quondam felicis recordationis Domini Nicolai Papæ quarti, qui fuit primus Papa de Ordine Minorum*. Quippe quemadmodum per clavem est ingressus in domum, ita per librum vestrum est ingressus in cognitionem curarum ægritudinum: nam per ipsum inveniuntur res usibus humanis ad hanc curam necessariæ, sicut in domo per clavem aperta inveniuntur res usibus humanis accommodæ. Sed in magnam admirationem mihi venit præfati libri editio, in quo continetur rerum, de quibus agitur, utilis valde distinctio, & dictorum irrefragabilis certitudo; & quamvis apud vos sit librorum multitudo copiosa, singulare tamen donum Dei reputo, quòd ea per vos cum tanta convenientia per invicem copulari (*copulentur*). Non est igitur ejus utilitas occultanda, ne meritò fiatis similis servo nequam, qui talentum receptum à domino suo abiens fodit, & abscondit sub terram, præsertim cùm Veritas ipsa dicat, omni petenti te tribue, nec absconde, quia nihil habemus, quod ab ipsa illa veritate non acceperimus, dicente Apostolo, quid habes, quod non accepisti? nec timeatis si liber vester procedit in lucem, quoniam totus lucidus est, & tenebræ in eo nullæ sunt. Et qui forsan nitetur aliquid ejus infringere, cadet sub rubore testium inductorum. Gaudete igitur, carissime, de magno, vigilique labore, quem pro illius Operis compilatione portastis: latinitatem quam docuistis exercere pernecessarium ingenium sanitatis: circa quod versatur tota medicinæ scientia, quia sicut ars non habet effectum, si non artifex habeat convenientia instrumenta, sic nec medicus sanare potest, si non habeat rerum, quas in lucem posuistis, pleniorem notitiam.

Num.

(a) Satis de hoc Auctore, ejusque Libris differui in Historia Literaria ad annum MCCCCLXXIII. Id unum subjungo, quod in Operis exordio Simon ipse profitetur, videlicet non modico labore concinnatum fuisse hoc Opusculum, sed pertinaci XXXV. annorum studio, ut proficuum foret tum Medicis ad opportuna pharmaca propinanda, tum ægris, quorum vitæ periculum ex eorundem ignorantia imminebat. Siquidem, cùm Medicinarum Simplicium, ciborumque multa peregrina vocabula, quædam à Græca, quædam verò ab Arabica lingua deducta, nonnulla etiam, quamquam Latina, varietate idiomatum dubia sint, non raró accidit, pro salubri remedio ab imperitis nominum viris noxium præscribi. Proinde Campanus hujus Libri utilitatem perpendens, eumdem appellandum censuit *Clavem Sanationis*, ob congruentiam, quam proximè in illius Epistola Lector inveniet.

(b) Quis foret iste Campanus, quem tanta veneratione prosequebatur Simon Genuensis, ut illum *Philosophiæ culmen* vocaret, hactenus explorare non valui. Eruditi Parisienses de insigni hoc Viro plura edocebunt.

Num. III.

Ante Iſagogicum Libellum Auguſtini Dati in Eloquentiæ præcepta.

Bonus Accurſius Piſanus (a) *Salutem dicit plurimam Magnifico Equiti aurato & ſapientiſſimo, ac primo Ducali Secretario Ciccho Simonetæ.*

QUoniam ſemper ſum arbitratus, quæ ex Ciceronis Libris, aut ex aliis Latinæ eloquentiæ Principibus apta, decoraque brevitate excerpta ſunt, ea ad bene, ornatèque dicendum maximo eſſe uſui; propterea quæ ab Auguſtino Dato, Viro & docto, & facundo, circa dicendi elegantiam literis ſunt mandata, imprimendum curavi. Nec enim noſtræ tempeſtatis viri, qui facundiâ clarent, negligendi ſunt, ſed eo majore habendi in laude, quo laboribus ſuis ceteris minus doctis non mediocriter conducunt. Verùm cùm in eloquentia floſculi quidam, non ſecus ac Stellæ, videantur eluceſcere: idcirco pulcherrimum hunc eruditi Viri libellum, quoad ejus fieri poterit, correxi, atque emendavi, quo ita ejus ſimiles filii tui eſſe in dicendo valeant. Nam hæc quoniam in primis veluti ſelecta ſunt ex Ciceronis vel Libris, vel Orationibus, maximo eis & adjumento futura ſunt, & ornamento. Nec enim te latere debet, quantum Vir ille hac ætate laudetur ab omnibus, præſertim à Viris & doctis, & diſertis. Hæc igitur propterea ad te ſcripſi, quoniam & eloquentiſſimus ſis, & ingenio ſplendidiſſimo, & cui etiam ipſe vehementer afficior; ob eamque rem mei officii eſſe cenſui, ut is eſſes, per quem ceteri hoc meum ſtudium minimè ignorarent. Vale, o præſidium, & dulce decus meum.

ANNO MCCCCLXXIV.

Num. IV.

Ante Apollinaris Offredi expoſitionem in libros Ariſtotelis de Anima, impreſſam Mediolani hoc Anno.

Apollinaris Offredi (b) *Cremonenſis ſua tempeſtate Illuſtris & Philoſophi, & Medici Præfatio in libros Ariſtotelis de Anima ad Illuſtriſſimum Philippum Mariam Mediolani Ducem &c. feliciter incipit.*

DUdum animo volveram, invictiſſime Princeps Philippe Maria, ut qui & tuus eſſem a initio natus, & ſub tuæ ditionis umbra defenſus, auctus, illuſtratus viverem, & heroicis tuis virtutibus, ac rebus geſtis maximè tangerer; quidnam eſſe muneris apud me poſſet, quo vel ſemel in omni vita pro infinitis acceſſibus, ac meritis tuis, & fidem, & animum apud te meum declararem. Ac mihi exteriora hæc, & fortunæ bona, quæ plerique maximi faciunt; cùm vel pro uſu quotidiano ita eſſent anguſtiſſima, ut ex his nihil videretur magnitudine tua dignum, retuli me ad ea, quibus ab ætate inſervieram, & animi, & doctrinæ bona, meque tibi rem haud ingratiſſimam facturum, ſi tibi aliquid ex fructu ſtudiorum, quibus & Phyſicis, & Philoſophicis literis attritus ſum, hoc tempore conſecraſſem, exiſtimavi: Nam ex copia, quæ cuique eſt, non ea, quæ longè abeſt, fieri officioſus facilè poteſt. Quod quidem qualecumque futurum ſit, ſi par non erit illuſtriſſimæ gloriæ, felicitatique tuæ, diviſque virtutibus, boni tamen conſulas oro; eique, non ex ſuavi donante ſua, fortuna, imò ex affectu, devotione, fide, pretium ac pondus adjungas, ac tua dignum auctoritate perficias. Nam ego ſatis intelligo, quicquid excogitaro, cùm plus etiam, quàm poſſum incubuero, vix fore idoneum, quod tuum ſub judicium legatur, & in tuarum alarum umbra deliteſcat. Feſtino igitur, ac donandam, inſcribendamque tuo excellentiſſimo nomini conſtituo recentem interpretationem in ea, quæ de Anima ſunt ab Ariſtotele conſcripta volumina, per otia multarum vigiliarum, ac laborum à me deductam, nuperrimèque abſolutam, ac nondum editam. Nam cùm illuſtriſſimum nomen tuum ſeculo jam & conſiliorum, & rerum geſtarum gloria percelleret, pro ea etiam, qua omnis mortalis, magnificentia,

(a) Præclaram Bonacurſii memoriam, ob præſtitam ſtudiis noſtris fœliciùs promovendis ſedulam operam, inſerui Literariæ Hiſtoriæ ad ann. MCCCCLXXV., ſicuti & Cicchi Simonetæ, cujus nomen non tam ingenii præſtantia, animique integritate, quàm amore & patrocinio erga Literas, Viroſque doctrinâ inſignes, tunc celeberrimum, apud ſuccedentes omnes poſteros Mediolanenſes ſplendidum atque immortale manebit.

(b) Inſignis hujus Viri res geſtas, libroſque in lucem editos recenſuit Clariſs. Franciſcus Ariſius in I. Volumine Cremonæ Literatæ; Ego quoque ad annum MCCCCLXXIV. nonnulla addidi, quæ ejuſdem memoriam illuſtrant. Alterius Offredi Cremonenſis, nomine Petri, extat Epigramma, ſatis elegans, in laudem Jaſonis noſtri de Mayno ad calcem Libri ſuper *L. quo minus*, *ff. de Fluminibus*, impreſſi Papiæ anno MCCCCXCII. VIII. Junii per Gaſparem de Baldicionibus. Hoc adnotare placuit, cùm memoratus Ariſius, qui carmen hoc refert, editionem hanc ignoraverit. Opus ſuum Jaſon. Maynus dicavit *Johanni Jacobo Gyllino Ducali Secretario*, afferens in Epiſtola nuncupatoria, *hanc Lucubrationem eſſe primitias agelli ſui.*

tia, vi, providentia, & benignitate præstas, præstantissimum, ac maximè omnium naturalium illustre, necessariumque & studiorum, & literarum, de Anima genus, ut Aristoteli placet, ipsi nomini tuo dedicare constitui; ut qui pro divina tua sapientia, ceterisque virtutibus universis, & horum, & reliquorum studiorum cultoribus ac sectatoribus propitius, ac beneficus omni seculo fuisti, esque præcipuè de me, saltem aliquid duraturæ laudis ad immortalem tuam gloriam adjungas. Tuo enim exemplo, tuis auspiciis ingens bellum sum ingressus adversùs omnes, qui non Christianè de Philosophia sensissent, maximèque contra Catholicam pietatem in *de Anima* Libris commentati sic essent, ut oporteret, ipsis auctoribus, à nostra religione discrepantem esse Philosophiam. In hoc igitur Opusculo, quod bipartitum facere commodius est visum, ut in Aristotelis verborum explanatione pars una versaretur, altera quæstiones, ac dubitationes difficiles de Anima dissolveret, decrevi pro Fidei nostræ vero, solidoque cultu, omnem Christianorum sensum, ac doctrinam, opiniones omnes, quas Orthodoxi reliquerunt, pro virili mea tueri ac sistere, naturalibusque locis ratas & invincibiles reddere, nec sum in ea re permagnam Averois veritus opinionem, totque seculis florentem sententiam, qui suis in commentis, ut apertè colligitur, infestam Fidei nostræ tulit explanationem, quam validissimis adjumentis apparentem maximè effecit, qua ex re plurimi, aut ejus Philosophi auctoritate devicti, aut apparentibus ejus rationibus deterriti, despicere visi sunt in opprobrium nominis, & detrimentum animæ sempiternum. Ad hoc tamen tam grave bellum, adeòque periculosam audaciam, & meis viribus imparem, tam verendæ hujus Philosophi gravitati hac in parte adversandi, quem in ceteris ferè summum, ac divinum auctorem habui, (Aristotelem semper excipio), quamquam & veritas in primis ipsa me vocabat, & alebat conscientia, fiduciam non parvam ex eo assumpsi, quod tibi Christianissimo Principi rem me gratam ac probatam facturum arbitrabar, si ex hac re multorum impietatem ludificassem, qui sententiis illius, invisi plerumque, simplicium animos polluunt, inficiuntque nescientes. Itaque sum audentior factus ipsi Averoi adversùs fieri, nec numero aut majestate sum deterritus eorum, qui eum essent errorem imitati; quoniam quas potui argumentationes firmissimas instruxi, quò salubris illa sententia, quam de Anima humana discipuli veritatis attulissent, evidentissimè luceret, non Theologicis tantùm vallata sermonibus, sed & naturalibus insuper adjuta, & defensa principiis. Accipe igitur, eminentissime Principum, has meorum studiorum quasi primitias in unum tibi aliquot annos reservatas, ac demum sub tuæ devotione majestatis editas in lucem, tametsi præstantiæ tuæ perexigui sunt habendi labores mei, nisi, ut antea quoque dixi, ex clementia tuæ celsitudinis dignatio quædam accesserit, pro auctoris in te animo deditissimo. Cape tamen & studia mea, fortunas, liberos, famam, dignitatem, vitam denique meam, ut sedulò antehac, sic deinceps, & in finem commissam tibi esse patiare.

Num. V.

Ante Georgii Trapezuntii de Partibus Orationis ex Prisciano Compendium (a).

DE Partibus Orationis brevi compendio, Andrea fili, ad te scribere constitui. Nam cùm viderem Latinam linguam his junioribus Grammaticæ Magistris corruere, nihil earum nugarum, quas illi docent, tenello ingenio tuo proponendum putavi: etenim si quæ à pueris nobis discuntur, ea facilè ad senectutem perveniunt, non est negligenda hæc ætas, nec oblivione digna sunt tradenda, sed quæ non pœniteat ætate grandiores à puericia percepisse. Quæ cùm ita sint, neque Prisciani exquisita volumina pueris danda videantur, Compendium ex eo non parvo labore confecimus: quod si memoriæ tradideris, optimos profectò fructus, uberioresque concipies. Nam ut agricolæ nisi semina curiosè delegerint, agrumque probè coluerint, tempore messis lugeant necesse est: sic nisi quis rudem animum bonis regulis, Auctoribusque imbuerit, major ætate metet ignorantiam. Qua in re si mihi cùm primùm docere impulsus sum, fuisset obtemperatum, Virgilium, Ciceronemque pueris offerenti, non ut intelligerent quod ab ea ætate alienissimum est, sed ut crebra lectione memoriter tenerent quæ pueritiæ propria studia sunt, multi profectò inpræsentiarum juvenes præceptione nostra lætarentur, & nos meliùs sibi, quàm parentes prospexisse, profiterentur. Verùm quoniam communem penè omnium pravam consuetudinem, quam dediscendam discunt, magna ex parte vel inviti secuti simus, tu, quem non alieno ductu, sed nostro docere possumus, Virgilium nunc & has regulas, paulò post Ciceronis nonnulla memoriæ commenda, quæ sola virtus animi his teneris annis summo opere pollet. Deinde cùm per ætatem attendere poteris, faciliùs intelliges quæ molliori animo infixa fuerint. Quod si facies, ostendes profectò, & me rectè multis consuluisse, & te à tertio apud Hesiodum ordine hominum longe abesse:

Optimus

(a) Recudere hanc Epistolam opportunum duxi, ut compendio dignosceret Lector, quo consilio ductus Trapezuntius Opusculum istud conscripserit.

Optimus ille quidem, qui per ſeſe omnia naſcens
Præceptor ſuus ipſe ſibi meliora peregit.
Ille bonus rurſum monitus qui recta ſequetur,
Qui nec ipſe videt, neque credit recta monenti,
Hic nulla in parte utilis eſt.

In Fine
Georgius Trapezuntius, Colæ Montano (a) *ſuo ſalut. dic. plur.*

PEregi quod tam multis precibus à me poſtularas fili mi optime, ut de quatuor Partibus Orationis indeclinabilibus compendium ex Priſciano conficerem, quod etſi laborioſum mihi, arduumque nimis ob ſenectutem meam videbatur; jam enim, ut noſti, neque literas formare vacillanti manu, neque volumina evolvere, ſine ingenti labore valeo: tamen non exiſtimavi, poſſe me effugere nomen impietatis, ſi tibi omnium, quos aut vidi unquam, aut audivi, aut legi maximè pio, quidquam denegarem, præſertim tam oneſta petenti: profueris enim hac Compendii exactione non ſolum juventuti Mediolanenſi, de cujus virtutibus, & diſciplina ſollicitus, hoc mihi onus impoſuiſti, ſed cæteris quoque Latinæ linguæ ſtudioſis, neque tantùm in hoc Compendio, verùm in aliis etiam operibus, quæ olim à me ſuſcepta, deinde tædio ſenectutis, & ingratorum odio intermiſſa, nunc toto animo meo, tua pietate recreato, ad communem utilitatem perficientur: me verò deſtituti operis infamiâ liberaris, quod ego cur imperfectum deſeruerim, nihil aliud video, niſi Deo ita volente, ut cùm quatuor partes ad Andream filium meum ſcripſiſſem, reliquæ ſupereſſent quatuor, quas ad te ſcriberem, quem nec minus amo, quàm ipſum Andream, nec minus filium exiſtimo; illius enim corpus mortale, & corruptibile ex meo corpore genui; tuum verò animum ex meo animo, quod multo plus eſt, impreſſi, ac formavi ut quod de Jove atque Minerva Poëtæ fabulantur, tu de meo capite quodammodo natus, & videri poſſis & credi cupias. Vale. Data Romæ IIII. Kal. Novembres MCCCCLXXI.

ANNO MCCCCLXXV.

Num. VI.

Ante Scriptores Minores Hiſtoriæ Auguſtæ (b).

Bonus Accurſius Piſanus ſalutem dicit plurimam magnifico Equiti aurato & ſapientiſſimo ac primo Ducali Secretario Ciccho Simonetæ.

NOn injuriâ profectò poſſim à nonnullis audacia accuſari vel ſtulticia potius: quòd, cùm mihi conſcius ſim, neque ingenii bonitate, neque doctrina, neque dicendi elegantia valere, audeam tamen quicquam de tuis laudibus litterarum monimentis mandare, Eques aurate clariſſime, Cicche Simoneta. Sed tanta eſt amoris vis, pietatiſque meæ erga te; ut in his omnibus difficultatibus hujuſmodi quoque dicendi munus aggrediar. Unde autem ordiar? Nam, ſi voluero à ſplendore Majorum tuorum ordiri orationem meam, dies me deficiat. Itaque brevitatis gratia, cæteris prætermiſſis, de iis dumtaxat bonis dicam; quæ tota ſunt tua; in tuaque poteſtate ſita & collocata. Nam ea, quæ corpori vel fortunæ tributa ſunt, nemo poteſt ſua eſſe affirmare, cùm brevi etiam temporis momento collabi nonnunquam, perireque conſuêrint. Quis igitur te uno prudentior? quis gravior? quis ſapientior? teſtes ſunt locupletiſſimi ſingularum harum tuarum, mirabiliumque virtutum præſtantiſſimi duo Principes, Pater & Filius, Franciſcus & Galeacius Maria Sfortia: qui certe nunquam ſuarum omnium rerum, tantique imperii gubernacula tibi commiſiſſent; niſi & ingenii acrimoniâ & conſultandi præſtantiâ te unum omnium maximè vigere intellexiſſent. Nam de fide juſtitiaque tua quid dici non poſſit, & egregium excellentiſſimumque in primis? Te profectò innocentior nemo eſt: nemo integritate melior: qui non modò nemini noceas, ſed & proſis omnibus;

(a) Unus ex iis fuit Cola Montanus, qui anno MCCCCLXXII. Typographicæ arti, adhuc in hac Urbe infanti, amplificandæ nomen ſuum dedit in publicis Tabulis, ſuperiùs impreſſis; ejuſdem exitum vide in hac Hiſtor. Liter. ad ann. MCCCCLXXIV. quo etiam de Georgio Trapezuntio ſermonem inſtitui.

(b) Prodiiſſe in lucem Mediolani Auguſtam Hiſtoriam anno MCCCCLXV., primumque hunc librum fuiſſe, qui æneis typis excuſus ſit in Italia, invictis, ut arbitror, argumentis contendi in Prolegomenis, Capite III. Secunda hæc fuit editio Mediolanenſis, quam novis curis emendavit Bonacurſius Piſanus, auxitque aliis Eutropii, & Pauli Diaconi Hiſtoriis, de quibus, ne verbo quidem, mentionem egit Claudius Salmaſius, deſcribens antiquiſſimum illum codicem in noſtra Urbe impreſſum, quo ipſe uſus eſt, ut Commentarios ad veteres Hiſtoriæ Auguſtæ Scriptores adornaret poſt Caſaubonum, qui idem argumentum ſuis eruditis laboribus exhauſiſſe videbatur; ductu enim memorati optimi exemplaris plura offenderat emendanda, atque illuſtranda, quæ Caſaubonus ſinceris deſtitutus Codicibus aut omiſerat, aut confuderat.

nibus, fisque acerrimus propugnator injuriarum omnium. Tua autem continentia, atque frugalitas, & in omni re modestia tanta est, ut cum omni antiquitate possis de temperantiæ laudibus certare. Es tu profectò animo infracto, atque inconcusso, qui nulli perturbationi cedas; sed omnes animi motus fortiter constanterque moderetis. Nam de liberalitate tua, & munificentia in bonos viros, optimi viri omnes, & homines doctissimi splendidissimum testimonium perhibent. Nihil est veritate, nihil religione, nihil pietate apud te antiquius; qui præ divinis Præceptis, & institutis reliqua omnia, & momentanea censeas, & fragilia, & caduca. Quis te igitur non meritò amet, colat, observet, veneretur? qui sis veluti quoddam simulacrum perfectæ absolutæque virtutis inter homines. Quæ quidem omnia cùm mecum ipse considero; tanta perfundor animi voluptate, ut præ lætitia nimia vix sim apud me. Efficiat Deus omnipotens maximus, ut quàm diutissimè sis in vivis; quo, & nostro Illustrissimo Principi labores plurimos, & molestias subtrahas; & bonis omnibus opem assiduè possis auxiliumque afferre. Nam ego, quantum in me est, spem omnem meam, & emolumenti, & dignitatis in te uno ita constitui, ut mihi nihil defuturum existimem. Itaque te etiam, atque etiam oro, atque obsecro, ut me habeas perpetuò commendatum; si quidem putas nullum apud me beneficium tuum intermoriturum unquam. Verùm, cùm permagnam esse, & perutilem cognitionem historiarum mecum ipse meditarer; animadverteremque negligentiâ superiorum temporum ingens in iis, qui historias conscripsere, naufragium factum esse; institui, Vir clarissime, eos mea cura, ac diligentia imprimendos, qui à Julio Cæsare ad Justinum Constantinopolitanum usque, eorum omnium vitas, ac res gestas brevi compendio complexi sunt, qui Romano Imperio præfuerunt. Hi autem octo sunt numero: Suetonius Tranquillus, Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius, Trevellius Pollio, Flavius Vopiscus, Eutropius, & Paulus Diaconus. Quorum ego libros, & percucurri diligenter; &, quoad ejus rei fieri potuit, accuratissimè emendavi. Si quid profectò melius dare tibi dono potuissem, alacriter præstitissem. Cùm tamen hæc una res magnam in se utilitatem continet; & ad rerum cognitionem, & ad vitæ institutionem; nam & Principes ipsi, & qui sunt apud Principes maximi, non obscurè possunt intelligere, quantum intersit inter fortunam, & sapientiam, eosque maximè laudari oportere, qui temporibus uti consueverunt. Sed hæc tu, ut es Vir summâ prudentiâ, summâque virtute, ex horum librorum lectione, cùm tibi facere per otium licuerit, non difficulter dijudicabis. Vale præstantissime mi Mecœnas, ô & præsidium, & dulce decus meum.

Num. VII.

Ante Laurentii Vallæ Librum Elegantiarum.

Bonus Accursius Pisanus Magnifico Equiti aurato, ac primo Ducali Secretario sapientissimo Ciccho Simonetæ S.

EXcerpsi, Magnifice Eques aurate, ac Virorum sapientissime, & optime, ex libris elegantiarum Viri doctissimè, ac disertissimè eruditi Laurentii Vallæ, quæ mihi visa sunt pulchriora, ac magis accommodata ad communem scribendi, ac dicendi usum. Quæ idcircò ad te dedi, quòd ea putarem liberis tuis perutilia fore. Nam si secus existimassem, nequaquam hoc muneris suscepissem. Hunc autem laborem meum idcircò tibi Vir præstantissime Cicche Simoneta dedicavi, ut tua authoritate, atque tuo beneficio tanta hæc utilitas in cæteros perveniret. Non enim parum fructus ex hoc meo studio ad cæteros emanabit, cùm ad omnem dicendi materiam, ac vim ex hujusmodi, ut ita dixerim, flosculis exempla sint profectura. Interea verò temporis, ut intelligas, nihil mihi contingere posse gratius, quàm omnibus in rebus morem gerere tuæ liberalissimæ voluntati; jube aliquid rogo, si quid vides à me tibi præstari posse jucundius. Vale mi clarissime Mecœnas, ô & præsidium, & dulce decus meum.

Num. VIII.

Ante Editionem Valerii Maximi hoc anno Mediolani peractam.

Bonus Accursius Pisanus salutem dicit plurimam Magnifico Equiti aurato, & Sapientissimo, ac primo Ducali Secretario Ciccho Simonetæ.

QUò magis de te, ac tuis præstantissimis, summisque virtutibus cogito, Cicche Simoneta; eo majorem in admirationem adducor, cùm unus mihi planè esse videaris, cui nihil desit ad hujus vitæ felicitatem. Nam & patria, & parentibus Vir nobilissimus es; & nobilissimo, Excellentissimoque Galeacio Mariæ Sfortiæ carus omnium maximè. Nec id quidem absurdè; tanta enim est prudentia tua, tanta innocentia, tanta in rebus omnibus fides, tanta benignitas, ac mansuetudo, quanta major in alio nemine. Præterea autem

quam de me sæpè benemeritus es, & quibus quotidiè me afficis benefitiis. Quibus quidem rebus planè fit, ut ingratissimus sim judicandus, nisi omnibus ostendero, me tibi debere omnia. Sed cùm majora non possim; saltem in re libraria, qui Vir doctissimus, & eloquentissimus sis, clarum affero argumentum observantiæ in te meæ. Cùm verò Valerium Maximum emendatissimè à me correctum reddiderim, & quidquid erat aliorum ignorantia insertum exemerim, eumque imprimi curaverim, volui hunc Codicem tuo veluti quodam Numine prodire in doctorum hominum manus, non hac una in re finem facturus, nam alios quoque propediem subjiciam libros, qui mea cura, atque studio emendati, iidemque impressi non mediocrem utilitatem afferent literarum, & rerum magnarum studiosis. Et quæ exempla Valerius Maximus magna industria, & diligentia est complexus secundùm varias materias dispersa, ità in unum Literarum ordinem Collegi, ut discere volentibus nulla relinquatur difficultas. Videmus Plutarchum Cheronensem apud Græcos, quem Vir utriusque linguæ eruditissimus, ac nullius doctrinæ ignarus Franciscus Philelphus præceptor meus traduxit ad nostros, magno ab eruditis omnibus haberi in pretio. Quanti autem pluris Valerius Maximus æstimandus est, qui singula exempla ad rerum, atque personarum argumenta accommodavit? ut nulla prorsus in re nostris hominibus quidquam ad scribendum deesse possit. Hìc igitur finem faciam, si breviter priùs quædam in medium retulero, quæ ad dilucidam cognitionem ipsius præfationis pertinere existimavi.

Num. IX.

Ante P. Ovidii Nasonis Libros Metamorphoseon.

Bonus Accursius Pisanus Salutem dicit plurimam Magnifico Equiti aurato, & sapientissimo, ac primo Ducali Secretario Ciccho Simonetæ.

NEscio quibus aliis studiis meis ostendere tibi, Vir clarissime, atque optime, Cicche Simoneta, dilucidiùs possim meam erga te benivolentiam, atque observantiam, quàm re literaria, librariaque. Hæc enim mea munuscula sunt, quibus & ipse cùm per otium liceat, aliquando delecteris, & Liberis tuis, quos tibi opto quàm simillimos fore, consulas ad doctrinam, & usum intelligendi. Qua ipse ductus sententia, P. Ovidium Nasonem Metamorphoseon meâ operâ correctum, atque emendatum imprimendum curavi. Verùm cùm diligentiùs quærerem, quæ prisci Scriptores literis mandaverunt, incidi in Cœlium Firmianum Lactantium, Placidum (a), qui in Statii Thebaidos scripsit, Virum meâ sententiâ & diligentissimum, & disertissimum; & qui in fabulas ejusdem Poëtæ commentatus est. Cujus ego ingenium non potui equidem non mirari: Nam incredibili quadam brevitate fabulam quamque complectitur, & interpretatur. Quæ omnia ita in hoc opere inserui: ut nimiam pulchritudinem præ se ferant. Scis enim, nostra tempestate venisse in lucem hanc imprimendorum voluminum artem, rem profectò & utilem, & perpulcram. Nam libros exscriptos haud facilè est omnibus sibi comparare propter pretii ac pecuniarum difficultatem. Quæ tametsi divina benignitate tibi nulli impedimento esse potest: non tamen est contemnenda, propter pulchritudinem artificii, & quia ubi hujusmodi librorum impressio, & tanquam formatio rectè fuerit initio constituta, semper eodem procedit ordine in omnibus hujusmodi voluminibus, ut vix errare liceat. Id quod in exscribendis libris longè secus venire solet. Sed hæc ignota tibi certè non sunt. Ego autem quicquid feci, eo ductus feci consilio, ut rem tibi facerem pergratam. Tu verò, ut es humanitate singulari, animum meum potius, quàm rem ipsam considerabis. Sed quoniam tu harum rerum gravissimus Judex es, longior esse nolim. Suscipe igitur munusculum hoc meum, indicium certè mei summi erga te amoris, atque observantiæ. Nam si rem ipsam in te te animo volueris tacitus cogitare: intelliges profectò apprimè dignam esse, quam plurimi facias, habeasque carissimam. Vale Vir clarissime, & me commendatum habe.

Num. X.

Ante Vitam P. Ovidii Nasonis ab eodem Bono Accursio contextam.

CUm usitatissimum esse morem animadverterim, splendidissime Eques aurate, Cicche Simoneta, in exponendis auctoribus cujuscumque tandem ii sunt facultatis, ut in legendi principio eorum vita referatur in medium, qua etiam mores ipsi continentur: non erit alienum à præsenti meo instituto, P. Ovidii Nasonis amœni elegantissimique Poëtæ quicquid de Vita ejus invenerim, in medium referre. Qua quidem in re nihil equidem novi ex

(a) Errorem, in quem lapsus est Bonaccursius, tribuens Commentarios in Statii Thebaidem Cœlio Firmiano Lactantio, cùm alterius Lactantii, nomine Placidi, longè posterioris, sint, ad annum MCCCCLXXV. jam adnotavi.

ex me ipso afferam: Id quod facere nonnulli consueverunt, ostentationis magis cupidi, quàm veritatis. At ego ita de hoc Poëta verba facturus sum, ut quicquid dixero, id ex ejusdem operibus à me collectum liquidò appareat. Qua in re, si à me tibi satisfactum fuerit, Vir Magnifice, & grates habebo maximas omnipotenti Deo, & ex judicio tuo maximam capiam voluptatem. Nec inficias ibo, me tibi debere plurimum: cujus approbationibus & adjutus fuero, & ornatus. Nunc autem, ne prolixior sim, venio ad rem ipsam &c.

Num. XI.

Ante Libellum Anonymi, de veritate Conceptionis B. Virginis.

Magnifico Viro, Comiti Petro de Gambara.

Veritatem meditabitur cor meum, & labia mea detestabuntur impium. Prov. 8.

CUm apud veteres Philosophantes, Generose Petre, Comes Magnifice, variæ forent de ultima felicitate opiniones, illorum sententia prævaluit, qui in veritatis agnitione ex summi Dei intelligentia perfecta beatitudinem consistere diffinierunt: Ex hoc enim & Deo similior homo efficitur, & sibi convenientius, propriumque magis exercet officium. Soli enim homini ab immortali Deo donatum est, rationis esse participem, qua quidem ad primam cognoscendam veritatem, undè omnis humana cognitio sumit exordium, possit attingere. Contemplatio enim divinæ veritatis, ut Beatus ait August. proponitur nobis omnium actionum nostrarum finis, & æterna perfectio gaudiorum. Quo fit, ut sicut mortales omnes beatitudinem naturalem appetunt; ita & primæ veritatis cognitionem summè concupiscunt. Vñ (fortasse *Veruntamen*) & si divitiis infinitis exuberet homo, voluptatibus omnibus perfruatur, potentiâ, famâ, honoreque summè præemineat, nisi tamen intellectus ipsa veritatis cognitione illustretur, ampliùs quærit, quàm se possit rerum acquisitione satiare. Omne siquidem hominum studium, omnis labor, omnis denique industria ad hoc se totum confert, ut in veritatis cognitionem deveniat; & quarum rerum causas ignorat, earum investiget originem. Sed quia, ut Philosophi tradunt, eadem est oppositorum disciplina; & cujus est unum contrariorum persequi, ejus est & aliud refutare, sicuti medicina, quæ sanitatem inducit, contrariam expellit ægritudinem. Ideò sapientis, cujus est veritatem toto corde, tota mente, totaque virtute amplecti ac meditari, ejus etiam erit falsum errorem, qui veritati opponitur, impugnare, & totã animi fortitudine refellere. Qua de re in verbis propositis duplex sapientis officium designatur. Primum, veritatem meditari divinam, in cujus speculatione suavis, & amœna dulcedò consistit. Quod ut Scriptura nobis insinuaret, in persona sapientis dictum est: Veritatem meditabitur guttur meum. Alterum verò est, falsitates, erroresque veritati adversantes elidere, ac debellando confutare. Et ad hoc explicandum dictum est: Et labia mea detestabuntur impium, qui videlicet contra divinam veritatem mendacium loquitur. Unde & Philosophus hoc duplex sapientis officium in primo Ethic. Libro describens: Sapientis, inquit, est non mentiri, de quibus novit, & mentientes posse detegere, & manifestare. Non enim nobis ad salutem satis est literarum studio diligenter intendere, veritatis cognitionem acquirere, & per diversa mundi climata discurrendo doctrinam Euangelicam mortalium populis, nisi, & oblatrantes hæreticos, contra divinum dogma impiè garrientes, qui Christianis pectoribus labem diabolici erroris conantur infigere, viriliter oppugnantes exsuperemus, eosque veluti lupos, à Christianis gregibus procul expellentes, infirmissimos quosque ab eorum erroribus liberantes ad iter cœleste dirigamus. Unde Dominus per Prophetam suum Ezechielem, quosdam indiscretã quadam humilitate tacentes, nec contra errores viriliter se opponentes redarguit dicens: Non ascendistis ex adverso, nec posuistis vos murum pro domo Israël. Error enim, cui non resistitur, approbatur; & veritas, cùm minimè defensatur, opprimitur. Consentire quippe videtur erranti qui ad resecanda quæ corrigi debent diligenti solicitudine non occurrit; nec grandi scrupulo caret conscientiæ, qui vel ex negligentia, vel humano timore manifesto errori desinit obviare. Inter cæteros autem errores contra veritatem extortos ille longè periculosior est, qui Beatissimam Virginem à Christi redemptione segregare molitur. Nam dum quidam minus sapientes in suis editionibus almam Genitricem ab originali peccato in sui Conceptione immunem fuisse affirmant, redemptionis pretiosi Sanguinis Jesu Christi pretium evacuant, & in errorum multiplicitatem Catholica virtute deserta audacter labuntur. Est enim errantium quasi naturalis consuetudo, ut quia in veritatis medio consistere non possunt, dum unum errorem intemperatè defendunt, in alium confestim dilabuntur. Sic & isti divinarum literarum ignari, dum Virginem Dei Genitricem sub specie pietatis falsis honoribus extollunt, Christi dignitati nefandissimè detrahunt, sanctas Scripturas perversè exponunt, Sanctorum Patrum sententias spernunt, & tandem propter humanum favorem, ac terrenum lucrum novos errores confingunt. Hi secundùm Hieronymum veluti adulterini filii à patrum suorum vestigiis discedentes veritatem vertunt in mendacium, & superstitiosa teme-

temeritate armati terminos transferre præsumunt, quos posuerunt patres eorum. Isti de domo Domini populos seducunt, & ut suum pertinaciter defendant errorem Divinas Scripturas perniciosè depravant, Doctores antiquos condemnant, & imperito vulgo prædicantes audent aliis edissere quod ipsi non intelligunt, nec fateri etiam verentur se aliquid videre, quod eorum non intellexere magistri. O stupendum prodigium! ut quidam, ut ita dicam Scalciati moderni, vento pleni, sapientia vacui, tam facilè intellexerunt, quod Doctores antiqui vitâ sanctissimi, ingenio præclari, Fide ferventes, veritate perspicui ignoravere. Hi profectò ignorantiæ tenebris involuti, volentes sapere plusquam oporteat sapere, novas non cessant adinventiones confingere; nec dignantur discere, quid Apostoli, quid Euangelistæ, & quid Sancti Doctores divina gratia illuminati de hac materia senserunt; sed Sanctorum veritatem flocci pendentes ad fabulas sese convertunt, & ad sensum erroremque suum perniciosum incongrua adaptant testimonia, quasi grande sit, & non vitiosum discendi genus depravare sententias, & ad voluntatem suam sacram Scripturam trahere repugnantem. Hi præterea suos cumulatius errores personantes, quosdam amplissimos, magnoque, & excellenti ingenio viros, tum virtute animi, tum omni humana Divinaque Sapientia præclaros non modò criminosè diffamavere, verum etiam, & splendorem rutilantis doctrinæ, ac nitorem vitæ, & sanctitatis ipsorum ausi sunt turpiter maculare; quorum profectò calciamenti fimbrias non modò solvere, sed ne tangere quidem apti sunt. Ne igitur tam perflatis buccis veritas Numinis almi insidere credatur, ut indoctum vulgus tanquam quid piissimum in Virginem personat, hunc compendiosum libellum de veritate Conceptionis Virginalis, divino fretus auxilio, ex Sanctorum dictis confeci, eumque tuæ amplitudini, inclyte Petre, Comes Magnifice, statui dedicare; tum ut singularem observantiam meam erga te, tuosque omnes, aliqua ex parte tibi ostenderem; tum ut magnificentia tua, quam mortales ferè omnes non tam pro majorum tuorum gloria, quàm pro amplissimarum virtutum tuarum excellentia, non immeritò, & colunt, & observant, veritate perspecta, esset nobis ab irrumpentibus hostibus tutissimum refugium, & quasi quoddam inexpugnabile propugnaculum. Novi etenim invictissimi animi tui magnitudinem, novi prudentiam, novi consilium, novi denique divinum (ut ita loquar) ingenium tuum. Neque enim alio me vocabulo uti fas esse censeo, cùm & regiæ virtutes, angelicique mores tui divinitatem quandam procul dubio præseferant, & cœleste illud insigne, quod in parma gestas, post felicissimum exitum tuum omnino inter ipsos cœlicolas te collocandum esse demonstret. Suscipiat itaque amplitudo tua singulari ea humanitate, qua servos complecti solet, hoc munus exiguum, quod inter occupationum mearum solicitudines brevi tractatione ex multorum Doctorum auctoritatibus compositum nomini tuo devotissimè dedicavi. In quo quidem mihi perfacile erit, ipsum, quem tam pompaticè sustentare conantur errorem, tuis freto auxiliis, ac veritate comite, pro cujus amore certandum duximus, ut mortale, ut fugiendum, ut falsitate plenum refellere; impiumque fore ac profanum, utpotè Fidei, Divinisque literis adversatissimum, hunc pernitiosum errorem obstinata fronte credere, aut defensare, tum ex divinis oraculis, tum ex eorum codicibus, tum etiam validissimis rationibus, quas Græci cornutas appellant, demonstrare curabo. Sic enim cum ipsis agendum statui, ut ratione ac mansuetudine provocati sequi nos velint, non fugere, quatinus ex eorum codicibus ostendentes quod dicimus, eos ad sinum Matris Ecclesiæ, relicto errore, Deo possimus adjuvante convertere. Non enim indiget Deus nostro mendacio, ut pro eo loquamur dolos. Et Virgo Regia falso non eget honore, veris honorum titulis cumulata. Quin potius, ut Beatus ait Augustinus, perhorrendum est falsi aliquid de Domino dicere, etiamsi ad laudem ejus videatur pertinere, quia non minori, sed majori fortassis scelere laudatur in Domino falsitas, quàm vituperetur veritas. Et Virgo gloriosa, ut ait Bernardus, libenter illo caret honore, quo vel peccatum venerari, vel falsa induci videtur sanctitas. Quapropter fabricatores illos ostendam esse mendacii, qui Beatissimam Virginem falso extollentes honore, Catholica veritate deserta, vulgi errantis sequuntur consuetudinem, & tot garritus, ululatus, in ætheraque clamores, Divinam detestando veritatem, inferunt, ac tam profanè, tam rabido ore in Sanctissimos, clarosque viros desæviunt, ut nec auctoritate quidem freti, nec ulla ratione persuasi, illam absque originali peccato fuisse conceptam, in injuriam pretiosi Christi Sanguinis contra tot, tantosque Doctores, propter popularem tantummodo favorem audeant prædicare. At nos, clarissime Petre, qui veritatis lumen inspeximus, relicta populari consuetudine, antiquorum Patrum sequamur veritatem, quæ non ex scabellis, sed ex sacris codicibus nobis offertur, & almam Dei Genitricem post originalis peccati contractionem excellentissimè super omnes fuisse sanctificatam, ac suo spirituali nitore super omnium Angelorum puritatem fuisse exaltatam, firma Fide teneamus, scientes quia sicut scriptum est apud Esdram, Veritas scilicet omnia vincit, veritas manet, & invalescit in æternum, & vivit, & obtinet in secula seculorum. Amen. (a)

ANNO

(a) Etsi Opusculum istud nomen Auctoris non præferat, certum est editum fuisse à Vincentio Bandello, Magistro Generali Ordinis Prædicatorum; id enim apertè profitentur Scriprores Bibliothecæ ejusdem Ordinis. De hoc insigni Viro nonnulla in Hist. Literaria ad annum MCCCCLXXV. conscripsi. Laudabilior tamen censeri poterat labor iste, si nimis intemperantem calamum contra fautores piæ opinionis modestia coercuisset; sed illa ætate, nonnisi conviciis decertabatur.

ANNO MCCCCLXXVI.

Num. XII.

Ante Grammaticam Græcam.

Demetrius Cretensis Ingenuis, ac Studiosissimis Adolescentibus Salutem.

CUm vos rerum bonarum, ac Literarum Græcarum adipiscendæ disciplinæ studiosos viderem, sanè & vestram tam egregiam ad hujusmodi rem intentionem, non injuriâ sum arbitratus, & animi vestri generositatem, excellentiamque beatam existimans, multum, ac diu cogitabam, qua in re vobis Græcæ amantissimis disciplinæ gratificari possem, &, quod studio vestro dignum, gratumque esset, præstarem. Hæc igitur animo volutans, inveniebam, vobis quidem pergratum, ac nihilominus utile fore, si vobis copia Librorum Græcorum sinè multa impensa, difficultateque esset, quo & ad discendum impensiùs, & propositum vobis libentiori animo assequendum, alacriores essetis; nihil verò optatissimum, memoratuque dignum, si quid tale vestrâ, meâque causâ rectè efficere possem. Quapropter cùm multum mente, plurimum verò experientiâ laboravimus, vix tandem invêni, (a) quonam modo Libri quoque Græci imprimerentur, tum Literarum compositione, quæ varia, & multiplex penes Literas Græcas existat, tum maximè locis accentuum servatis, quod profectò arduum erat, nec parva indigebat consideratione. Visum itaque mihi est, primò Constantini Grammaticam imprimere, Viri sanè diserti, Grammaticique diligentissimi, cum valde dilucidam, apprimeque inchoantibus utilem, tum etiam periculum vestrî facturam; siquidem à vobis hæc res pluris æstimata sit, & à nobis minus frustra elaborata. Deinde si res ex sententia cesserit, majora quoque, ac præstantiora, Deo volente, attingere. Vestrum itaque erit, optimi adolescentes, ac vestræ naturæ ingenuæ, studiique præstantis, desiderium vestrum erga Literas Græcas re ipsa jam confirmare; quæ profectò non parvo adjumento vobis ad omnem virtutem, doctrinamque erunt, & hujusmodi nactis occasionem, Grammaticâ à vobis accuratè intellectâ, præceptâque, ad altiora deinceps, favente Deo, eniti, nosque promptiores reddere ad multa plura, pulchrioraque vobis gratificandum. Valete.

ANNO MCCCCLXXVII.

Num. XIII.

Ante Julii Cæsaris Commentaria.

Petrus Justinus Philelphus (b) *Sal. Pl. dicit Johanni Simonetæ Ducali Secretario.* (c)

CUm viderem nonnullos ad id maximè operam suam accommodare, ut alii, atque alii Libri quotidie imprimerentur, ne cogitantes illi quidem ullam, aut utilitatem, aut dignitatem eorum, quæ scripta essent; mihi jure venerunt in mentem, Johannes Simoneta, Commentarii G. Julii Cæsaris, qui ex omnibus Latinis in admiratione maximè esse debet; fuit enim Vir nullâ, neque animi, neque corporis excellentiâ ex omnibus mortalibus cuiquam cedens. Eloquentiâ verò quantum cæteris hominibus præstiterit, non ex Plutarcho solùm, sed ex M. Tull. Ciceronis locupletissimo testimonio satis ac super dignosci licet. In ejus

(a) In publicis Tabulis Societatis initæ inter primos Mediolanenses Typographos, quas superiùs vulgavimus, adnotatum legitur, Antonio Zaroto Parmensi impositum fuisse onus conficiendi characteres Latinos, & Græcos, tum veteres, tum recentes. An verò susceptam provinciam Zarotus impleverit, admodum incertum est; sique Demetrio Cretensi fidem, ut par est, adhibeamus, compertum nobis sit, Artem compingendi Græcos characteres usque ad annum MCCCCLXXVI. ignotam Mediolanensibus fuisse; is enim in hac Epistola apertè profitetur, multo studio à se tandem inventum fuisse, quomodo *Literarum compositione, & servata accentuum varietate* Libri Græcè scripti Typographico labore imprimi possent. Conciliari tamen fortasse hæc possunt, afferendo; conditos quidem fuisse à Zaroto Græcos typos, quibus sparsæ in Libris Græcæ aliquæ sententiæ excuderentur; Demetrii autem Cretensis industriâ effectum fuisse, ut ars ista ad integros Codices imprimendos suppellectilem omnem, ac venustatem acciperet. De hoc Demetrio plura retuli in Hist. Literaria ad annum memoratum, errorem quorumdam emendans, qui eumdem cum Demetrio Calchondila confudere.

(b) Petri Justini Philelphi, de Literis nostris benemeriti, memoriam inserui Historiæ Literariæ ad hunc annum. Epistola tamen nuncupatoria, his Commentariis præfixa, data est anno superiore, quo matrem morte sublatam amisit, & ad proavunculum suum Franciscum Philelphum, Mediolani degentem, se recepit, ut ibidem innuebam.

(c) De præclarissimo hoc Viro, qui Dignitatum splendore, integritate animi, cultuque eximio Literarum minimè impar fuit fratri suo Cicho Simonetæ, vide quæ adnotavi in Hist. mea Literar. ad annum MCCCCLXXIX.

ejus autem Commentariis non solùm magna quædam cognitio rerum ab eo gestarum inest; verùm etiam dilucidè apparet, quanta fuerit ejus sapientia, quanta animi magnitudo, quanta modestia, quanta clementia, quanta liberalitas, quanta in rebus omnibus moderatio, ut facilè dici possit, G. Julium Cæsarem expressum quoddam ac perspicuum speculum extitisse perfectæ cujusdam totius, absolutissimæque virtutis. Ex quibus quidem ejus Scriptis, præter eloquentiam & dignitatem, quæ maxima est, eam potissimùm utilitatem consequi possumus, quòd, quo pacto vivendum sit, & parendo, & imperando, edoceamur. Adjeci autem iis Cæsaris Commentariis illos etiam commentarios, qui dissertissimè quoque elucubrati sunt ab A. Hircio, & Oppio. Ad hæc etiam subjeci alia quædam scripta non mediocriter necessaria ad cognitionem, & populorum, & fluminum, & locorum, ac rerum aliarum transalpinarum, diligenter & excogitata, & inquisita per gravissimum, eruditissimumque Virum Raymundum Marlianum, qui cùm in partibus transalpinis diu multumque fuisset, omnia est accuratissimè perscrutatus, quæ ad hujusmodi cognitionem pertinerent. Hæc autem omnia idcirco volui tuo nomine imprimi, quoniam, & doctissimus es, & Cæsarei nominis studiosissimus. Vale, o & præsidium, & dulce decus meum. Mediolani ex ædibus meis, XV. Kalendas Decembres. Anno à natali Christiano millesimo quadringentesimo septuagesimo sexto.

Num. XIV.

Ante Commentarios in Psalmos.

Religioso Monacho, & Sapienti Viro D. Gregorio Beaque Mediolanensi
Gabriel Brebia S. P. D.

DUm die quodam in corona honestorum virorum essemus, in dulcemque ac gravem de Psalmis Divi David, Spiritus Sancti Cantoris egregii, sermonem incidissemus, rogavit me Compater meus Antonius & cognomento, & suis item pulchris moribus cunctis meritò charissimus, ut qui in sacræ Scripturæ studiis libenter, diligenterque versari viderer, aliquam in ipsos Psalmos vellem quærere expositionem, quò id, quod & labiis, & auribus suaviter personat, & mente intelligentis dulciùs suaviùsque degustetur, atque sumatur. Nam eloquia Domini dulciora sunt super mel, & favum, idest, si intelligantur, corporalem sensum, & oblectationem exuperant omnem; parum enim juvat dulcia si qua, & pulchra verba proferantur, nisi eorum prius intelligentiâ verborum mens fuerit erudita, in qua quidem, velut in arce, intellectus ipse residet, cujus objectum veritas est, eademque mens rerum notitiâ, & scientiâ, uti cibo suo corpus, alitur, gaudet, firmatur, atque idem spiritus exultans in corporis membra redundat, organum disponit, cor lætificat, claramque ad psallendum, unde psalmi dicti sunt, vocem reddit. Ego verò ejuscemodi honestissimi, amantissimique viri hortatu, & desiderio studiosior factus, non multis post diebus ad libros Divi Hieronymi, utpote eximii Sacrarum Scripturarum Interpretis, diligenter legendos me contuli, de quo, ut nosti, à doctissimo, sanctissimoque viro scriptum legitur; Quod Hieronymus ignoravit, nullus hominum unquam scivit. Dehinc, ut hujus tanti Doctoris profundissimam doctrinam planiùs ediscerem, ad glossam in eo, quod quærebam, venerandi Theologi recentioris Nicolai Lyræ, mentem, studiumque converti, qui quippe quod natione Hebræus, literarumque hebraicarum priusquam Christianus efficeretur, peritissimus esset, plerisque in sacra veteris præsertim Testamenti Scriptura, non immeritò præstare videtur; apud quem licèt & ipsius Hieronymi, & aliorum sacræ Scripturæ Doctorum antiquorum permultas secundùm plurima divina mysteria in ipsos psalmos opiniones, expositionesque scitu dignas, quoad licuit, pro ingenioli mei parvitate didicerim; considerans tamen ipsius sacræ Scripturæ magnitudinem, mysteria, dignitatem, altitudinem, cum proprii ingenii imbecillitati diffidens, tum rei magnitudine prope desperans, mecum ipse repetens, quod idem Hieronymus ad Heliodorum inquit: Grandes materias ingenia parva non sufferunt, & in ipso conatu ultra vires ausa succumbunt, quantoque majus fuerit, quod dicendum est, tantò magis obruitur, qui magnitudinem rerum verbis explicare non potest, meum ideo in ipsos psalmos propositum, & opus, quod non tam arrogantia, quàm fiducia, & charitate in Christo Jesu Domino *hopoemeni* me susceperam, revocare omnino velle videbar, sed demum tota mente ad eum me convertens, qui illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, tenebrarum, miseriarumque plenum, qui in Evangelio dixit, vobis, seu, fidelibus datum est nosse mysterium Dei, qui idiotas, illiteratosque homines ad magnalia Dei pronuncianda elegit, qui per os asinæ locutus est, qui debiles admodum firmos facit, qui humilibus dat gratiam; qui denique indoctis, despectisque mundo, mirabilem aliquando, ut superbos confundat, tribuit intellectum, eum inquam ipsum devotè rogavi, qui spiritum bonum petentibus se, & Sapientiam, cui contradicere adversarii nequaquam valeant, daturum se abundanter pollicitus est, ut debile, aridumque ingenium meum in suscepto psalmorum munere, gratia sua irrorare, atque fovere dignetur, quo ex innumeris Expositorum voluminibus, veluti immen-

menſo pelago, in breve utileque opus, tanquam in portum nos recipere valeamus. Nihil enim ſine ipſo factum eſt, nihil ſubſiſtere, nihil proficere, nihil ne parvo quidem momento durare poteſt, nec boni aliquid ſine eo non ſolùm non operari, ſed ne cogitare quidem poſſumus; unde & cum Apoſtolo ſemper dicendum eſt: Omnis profectò ſufficientia à domino Deo eſt. Itaque pluribus evolutis à nobis Sacrorum Doctorum Codicibus, tam Græcis, quàm Latinis, Commentariolum hunc, ſeu potius Epitomam breviſſimam, divina favente gratia, in charitate ipſius Domini Jeſu Chriſti, non tam ex ſenſu noſtro, quàm ex Sacrorum eruditiſſimorumque Virorum expoſitionibus fideliter contexuimus, pro majori tamen parte ſuper Hieronymo, & Nicolao jacto fundamento; nam hi præcipuè ad literam, quæ non occidit, ſano proficiſcuntur intellectu, & eorum tropologia, allegoria, anagogiaque, nec ab ipſa litera, nec à recto ſpiritu aberrare videtur. Secundùm enim ſenſum ſuum, & datam gratiam, quiſque Scripturarum explanationi intendens proficiſcitur. Alii enim relicta litera, & proprio ſenſu, dum allegoriæ, & moribus egregiè ſtudent, in diverſos, ſuoſque ſenſus abundare reperiuntur. Qui autem ſequitur literam, ideſt rem prout acta eſt, ſi eam ad finem veritatis, qui Deus eſt, recto ſenſu dirigit, is profectò tanquam ſecus viam procedens, rectiore, & ſecuriore calle deambulare videtur. Sed Divus Hieronymus, ut eſt divinarum Scripturarum omnium ſingulare, refertiſſimumque armarium, & omnium ad ipſam veritatem nos dirigentium ſemitarum haudquaquam ignarus, tanquam Miles cataphractus, non veritus latrantes hæreticos, & ſciolos homines, ne dixerim ignorantes, quos Mundus iſte Sapientes, Stultos verò Sacra appellat Scriptura, æmulis ipſis ad ſummum detrahentibus, inſidiantibuſque maximè, pſalterium ipſum ter tranſtulit; Primum videlicet è Græco in Latinum, ſecundùm LXX. Interpretes, quod Romanum dicitur; deinde ab hoc non multò differens, ſed hebraicæ literæ ſatis accommodatum, quod Gallicanum appellatur; poſtremò juxta Hebraicam veritatem, motus Sophronii precibus, qui cum Judæis, nil niſi quod in Hebræo ſit, recipientibus, ſæpe diſputabat, quod quidem Hieronymi pſalterium vulgò dicitur. Earum autem trium translationum ſecundam, quæ apud Latinos communior eſt, ſecuti ſumus; Codices tum Latinos ſaltem tres emendatiſſimos, tum Græcos duos ſemper ante oculos habentes. Modum verò procedendi in omnibus ferè ab me notatis ipſius venerandi Nicolai pro clariore, apertioreque omnium intelligentia ſum proſecutus; quamquam aliorum item Doctorum in quibuſdam, ut ſuis locis patebit, opinionibus, veluti magis piis, adhæſi, cum pro ingenio meo ſemper in partem piam magis, facilè incliner. Nam licèt de Pſalmorum auctoribus diverſa ſit opinio Doctorum, ipſeque Nicolaus exiſtimans Hieronymum ita etiam ſenſiſſe, afferentem in quodam prologo ſuper pſalterium decem Pſalmorum fuiſſe Auctores, David, Aſaph, Eman, Ethan, Idithun, tres filios Core, Moyſem, & Salomonem, ſentiat, David non omnes ſcripſiſſe Pſalmos, ſed ei ſoli Pſalmorum librum, reſpectu tum majoris numeri pſalmorum, tum eximiæ prophetandi gratiæ excellentiæque juremerito fuiſſe adſcriptum; quippe quem ter in Regem unctum fuiſſe conſtat, primùm à Samuele, ut eſt primi Regum XVI., deinde ſuper Tribum Judæ in Hebron, ut II. Regum II. legitur; poſtremò à Tribubus ſuper Iſraël, ut ibidem ultimo habetur, unde & veri Chriſti typum gerens, dictus eſt Chriſtus, ideſt unctus, à verbo græco *chrio*, (a) quod apud nos *ungo* ſignificat, omneſque ferè pſalmi ad ſacramentum ipſius veri Chriſti pertinentes, eidem reperiuntur inſcripti. Quod & nos aliquo devotionis ſpiritu meditantes, de Paſſione Chriſti, quod inſcribitur, officium, in calce, tanquam Libri hujus ipſius concluſionem, quam ab ipſo Chriſto vero Deo, & vero homine, cujus paſſione redempti ſumus, & omnes orationes, & operationes noſtræ incipere, & ab eo adjutæ in eundem finire debent, non incongruè, nec inſulsè quidem adnotaſſe voluimus. Quandoquidem & in hoc ipſo pſalmorum Libro de Jeſu Chriſto Domino noſtro quicquid in Lege ſcriptum eſt, continetur, atque de eo idem ipſe David excellentiùs prophetavit, ut de ipſius Chriſti generatione Pſalmo II. De Filii cum Patre æqualitate Pſal. CIX. De Incarnatione, & apparitione Pſal. LXXI. De Nativitate Pſalmo LXXXIV. De Paupertate Pſal. LXXXVII. De Victoria contra Diaboli tentationem Pſalmo XC. De Prædicatione, & Paſſione Pſal. XXI. De Judæorum adversùs eum perſecutione Pſal. CXIX., & LXXXIX. De Judæ proditione Pſal. XL. De Morte Pſal. LXXXVII. De Reſurrectione Pſal. III. De Aſcenſione Pſal. XLVI. De ejus ad Judicium adventu Pſal. XLIX. &c. Ego tamen Divi Auguſtini potius in hoc ſum ſecutus opinionem, dicentis, omnium Pſalmorum David fuiſſe Auctorem, quanquam & plures Pſalmi iis, quos ſupra nominavimus, inſcripti

(a) In hac Epiſtola, quæ typis Philippi Lavaniæ impreſſa fuit, relictæ ſunt lacunæ quædam, implendæ Græcis characteribus, ut mos fuit primis Typographis, vacuas in excudendis voluminibus lineas relinquentibus, ubi inſerendæ occurrebant idiomatis illius ſententiæ, aut voces; nondum enim typi Græci in omnes officinas inducti fuerant. Metropolis noſtra, felici omine, Græcè libros integros imprimendi artem invenerat, induſtriâ, ſtudioque Demetrii Cretenſis, quemadmodum ſuperiore anno MCCCCLXXVI. adnotavimus; ſed commodum hoc ſibi uni fortaſſe reſervaverat Dionyſius Paravicinus, qui laborem ſuum ad inſtruendos, perficiendoſque memoratæ linguæ typos impenderat; quapropter Philippus Lavania, à quo hic Codex excuſus fuit, iiſdem uti non potuit. Auctor tamen prædicti Operis Latinè explicavit, quod Græcum omiſſum vocabulum linguæ illius peritis aperuiſſet. Quia doctrinæ præſtantia excelleret in theologica præſertim facultate, ac ſacrorum Codicum explanatione Gabriel Brebia, in Hiſtoria mea Literaria ad hunc annum palàm feci. Id unum innuere lubet, opinionem, cui ſe adhærere in hac Epiſtola profitetur Gabriel Brebia, quòd nempe ſolus David Auctor fuerit Pſalterii, ab eruditiſſimo P. Auguſtino Calmet refelli in ſuis præviis Diſſertationibus ad Librum Pſalmorum, tum auctoritate veterum Patrum, tum recentium Scriptorum ſolidis argumentis.

ſcripti ſunt: In quam quidem ſententiam non tantum vel ipſa Sancti Viri, & Sapientiſſimi Doctoris auctoritate, vel mea in ipſum David pietate, ac devotione maxima adduci videor, ſed ea item ratione confirmari, quod cùm, ut Pſalmo LXX. habetur, ipſe David literas non cognoverit ante habitam Regiam dignitatem, & Rex conſtitutus, propter geſta ab eo bella, & alia quamplurima impedimenta ſecuta, quæ à literis totum hominem volentibus diſtrahunt, tempus, otiumque ad eas haudquaquam habuiſſe videtur; ex quo, eadem ratione, qua ii, qui ei aſcribuntur pſalmi, ab ipſo facti eſſe dicuntur, ita & omnes alios item pſalmos ab eodem factos eſſe, qui dicat, veritatem nihil impugnare videtur. Nam, ut qui opiniones hujuſmodi diverſas concordare nituntur, aſſerunt, David Scriptoribus ſuis Aſaph, Eman, & reliquis, quos ad ipſos pſalmos legendos, primi Paralipomenon XXV., & in præfatione Hieronymi ſuper Pſalterium elegiſſe conſtat, materiam ſcribendorum pſalmorum ſubminiſtrabat. Quamobrem ſicut Architectus, qui præmeditatur, deſignat, ordinat, & diſponit intrinſecus formam domus, dicitur auctor, nobiliorque Magiſter eo, qui extrinſecus ipſam domum manu ædificat, atque componit; ita ipſe David jure primus & egregius, annotatores verò, & cantores ſecundarii ipſorum pſalmorum auctores fuiſſe dicuntur; quando à nobiliori, ut philoſophantes præcipiunt, denominatio rei fieri debeat. Soli igitur David, ut dictum eſt, inſcriptio fit meritò pſalterii. Pſalmorum præterea nonnulli adſcripti videri poſſunt vel ipſorum Scriptorum, vel priſcorum Prophetarum aliquibus ea tum ratione, & ſimilitudine, qua videmus hodie apud Principes, & Magiſtratus fieri in expeditionibus Epiſtolarum, quas tametſi diverſi Scriptores, & Secretarii dictant, atque ſubſcribunt; eas tamen non ipſorum ſcribentium, ſubſcribentiumve, ſed Principis jubentis potius eſſe, atque dici conſtat; tum & ea inſuper, reſpectu diverſitatis temporum, qua apud Poëtas propter ſimilitudines, ſeu figuras rerum in eorum tractatus, diverſarum licet ætatum vel temporum perſonæ introduci, vel confingi ſolent, quemadmodum ab illo Poëta, ut Beatus Hieronymus ad Nepotianum de Vita Clericorum refert, induci videntur Euripides, & Menander, Socrateſque, & Epicurus inter ſe differentes, quorum ætates non annis, ſed ſeculis ſcimus fuiſſe disjunctas. Ceterùm in aliquibus pſalmis, ubi aliorum Doctorum, Burgenſis præſertim, & eorum, qui Magiſtrales expoſitiones referunt, comperi eas ad verum Chriſtum potiùs, quàm ad ipſum David, qui tamen figura ejus eſt, referri, omiſſis ipſius Nicolai expoſitionibus, eas ipſas aliorum, quos dixi, ſum ſecutus. Nam Nicolaus ipſe ad literam potiùs ſecundùm figuram, hi verò pſalmos ipſos ſecundùm ipſum figuratum, ideſt Chriſtum, exponere nituntur. Quæ quidem expoſitiones plus & fructus, & devotionis legentibus ipſis afferre videntur. Sed ne ipſe, qui vel literarum parum, ne dicam nihil ſcio, ea, quæ de Sacræ Scripturæ apicibus ſunt, interpretari præſumere videar, a quo quidem præſumptionis, & arrogantiæ vitio penitus, ut noſti, abhorreo, nactus opportunitatem, ſuſcepta de re contuli cum nonnullis & doctiſſimis, & religioſiſſimis viris, & ut ceteros omittam, cum Reverendo Viro Fratre Petro Neapolitano, Ordinis, & Obſervantiæ Minorum tùm Generali Vicario, Theologo, & Philoſopho eximio, eodemque tempore cum Fratre Bernardo Parmenſi in Terra Sancta ad Domini Sepulchrum Cuſtode, qui tum forte fortuna, ſeu potius divina providentia, ut exiſtimo, hìc repertus, me valetudinarium ſæpe reviſit. Deinceps Venerabilium & Fratris Michaëlis Carcani Mediolanenſis, & Fratris Pauli Brixienſis, & poſtremò Fratris Antonii Vercellenſis, ætate noſtra, & Theologorum, & Philoſophorum, & divini Verbi Prædicatorum clariſſimorum; eorundemque Virorum ſanctiſſimorum judicium, cenſuramque ſciſcitatus ſum, qui cognito propoſito meo, & inſpecto eo, quod texueram, operis, non ſolum non otioſum fore, ſed & utile, & laudandum aſſeruerunt, & me ad operis conſummationem maximè exhortati ſunt. Quorum quidem Virorum, Patrumque venerandorum judicium licèt jure ſit magni faciendum, volui tamen & tuum perſcrutari, & adhibere, quippe quem pro tua, tum rerum ſcientia, tum conſcientia, tum benivolentia, & charitate erga me præcipua, nihil dubitabam mihi, quem totum noſſes, & conſilio, & ope affuturum. Tu verò, qui ſperantibus in Domino ſpem potius addere, quàm minuere ſoles, & ut es proprio tibi nomine vigilans, cùm *Gregorius* à verbo Græco *Gregoreo* ductum ſit, quod Latine *vigilo* ſignificat, ſic impiger ad ea, quæ ad Dei laudem, & proximi commodum concernant, me non ſolum ad ſuſceptum laborem opuſque proſequendum adhortatus es, ſed & eà, qua bonus in dilectum diſcipulum Magiſter uti ſolet, diligentiâ, me monuiſti, excitaſti, impuliſti, & poſt multa ſuaſionis verba, libellum etiam ex ſacris Doctorum fontibus in pſalterium accommodaſti, ut equo ad curſum geſtienti, frenaque jam mandenti, calcaria adjiceres. Nam ex eo plurimum & animi, & virium ad ſcribendum aſſumpſi; quandoquidem de virtutibus, de excellentia, de laudibus, de Myſteriis ipſius Pſalterii tot ibi comperi ſententias, ut ſi eodem ſuo ordine explicarentur, magna, nec parvi facienda confici poſſent volumina. Sed hoc unum pro ſumma rei notandum eſt, quod per os David, qui ut Scriptura ait, ſecundùm cor Dei erat, in ipſis Pſalmis loquitur ipſe Deus. Quid ergo dulcius, quid ſuavius, quid dignius, quid melius, quid ſanctius, quid denique homini ipſo pſalterio optabilius ad legendum, meditandumve poteſt inveniri? In quo loquitur qui dixit, & facta ſunt? ad cujus vocem Magdalena Maria plorans præ gaudii exultatione in terris proſtrata, ipſum adorare, & videre Dominum prima me-

meruit; à cujus geminis contacta digitis, tanquam Organum Spiritus Sancti effecta est, cujus afflatu omnis illuminatur intellectus, & novis loquuntur obtusa ingenia linguis, cujus verbo hydropicus sanatus est, cœcus vidit, multorumque infirmus annorum bene valuit, & mortuus quatriduanus mox revixit. Quid enim, ut D. Augustinus ait, in Psalmis David non invenies, quod faciat ad utilitatem, ædificationemque humani generis, conditionis, sexus, ætatis? Nam in Psalmis habet Infans quod lactet, Puer quod laudet, Adolescens quo corrigat vitam suam, Juvenis quod sequatur, Senior quod prædicet. Fœmina discit pudicitiam, Pupilli inveniunt Patrem, Viduæ Judicem, Pauperes Protectorem, advenæ custodem, audiunt Reges Judicesque quod timeant. Psalmus tristes consolatur, lætos temperat, iratos mitigat, pauperes recreat, divites, ut se agnoscant, admonet, & ne superbiant increpat, omnibus omnino suscipientibus se aptam medicinam Psalmus contribuit; Dominus itaque noster Deus Opt. Max. per David servum suum nobis potionem confecit, quæ dulcis est gustu per cantionem, & efficax ad curandum vulnera per suam virtutem, quemadmodum ex unius cujusque ipsorum Psalmorum lectione locis suis patebit. Hinc est, ut nosti, Pater Reverende, quòd ipsa Sacrosancta Mater Orthodoxæ Fidei Ecclesia suos quàm diligentissimè alens filios, custodiens, servans, dirigens ad omne bonum, datumque optimum, non solum in officiis, horisque omnibus canonicis Psalmos semper canere solet, sed etiam in Sacro Missarum introitu, cum de Scriptura semper, tum de ipsis Psalmis plerumque aliquid præcipuè assumit. Quod, ut sacri asserunt Theologi, ipsa Sancta Mater Ecclesia ideo facit, quòd in ipso Psalmorum libro totius sacræ Scripturæ consummatio continetur; in hoc enim præmia describuntur bonorum, & supplicia malorum, atque documenta ponuntur incipientium, progressus diriguntur proficientium, & profectio laudatur pervenientium, vitaque activorum, & speculatio docetur contemplativorum. Hîc instruimur quid peccatum auferat, quid pœnitentia restituat, quid denique pœnitens ipse peccati conscius dicat, ut gratiam mereatur assequi divinam. Non immeritò igitur, nec quidem incassum, Deo Opt. Max. concedente, teque mi Pater Humanissime, unà cum Rev. Patre nostro D. *Urbano Pagnano* Mediolanense, celebris istius Monasterii Sancti Petri in Gessate Priore, Viro quidem cum Juris Pontificii, tum Sacræ Theologiæ Doctrina præstantissimo, in primis hortante & collaudante, atque Magnifico præterea annuente Senatore D. *Antonio Bracello* sacrarum Legum interprete Sapientissimo, divinæque Scripturæ studiosissimo; nec non spectatissimo, modestissimoque Viro D. *Johanne Melcio* Ducali Quæstore, divini cultus, & Scripturarum amantissimo, ambobusque iisdem ære suo faventibus, coadjuvantibus etiam amicis nonnullis Religiosis, & literarum studiosis, & præfato Nobili *Georgio Rocio* Ducali Scriba, & *Johanne Squasso* Librario Ducali admodum industrio, hoc ipsum opus nostrum tot vigiliis, totque in evolvendis dies noctesque Codicibus, tam Græcis, quàm Latinis, pro justa operis emendatione, laboribus elucubratum absolvi, & ad multa voluminum, & exemplorum centena imprimi curavi. Dicam ergo cum Divo Hieronymo: Gratias ago Domino Deo meo Jesu Christo, qui tot pro nostra salute labores, & cruciatus est perpessus, quòd de amarissimo semine literarum dulces nunc, cum doctrinæ, tum amicitiarum fructus capio plurimos. Nam cùm multa didicerim, quæ ante nesciebam, multaque intellexerim, quæ sæpius lecta, auditaque minus intelligebam, tum hæc scribens multis me puto profuturum, gratiamque inde comparaturum, & ab iis maximè, qui ad hoc studii, & laboris me impulerunt, & adjumento fuerunt, qui, ut dixi, multi sunt, tum vel in primis à Spectato *Bartholomæo Rato* Ducali Scriba compatre meo amantissimo, Viro quidem eruditissimo, ex cujus antiquissimo Psalterio plurimas Orationes Psalmis accommodatas excerpsi, locisque suis apposui. Scio præterea, hinc non parum gratificatum iri Spectato item Viro *Gabrieli Paleario* Illustrissimi quondam Principis Galeacii Mariæ Secretario, qui me semper admodum dilexit, quique sacris adeò studet Literis, atque pulcherrimam in his ipsis studiis habere Bibliothecam contendit, ut omnes, qui iisdem delectentur studiis, meque in primis, ei plurimum debere censeam. Itaque ne epistolæ brevitatem excedere nimiùm videar, & ut finem faciam, in ipso Psalterio quotidiana, & devota lectio nostra sit, in quo, ut diximus, plenè continetur quidquid in Lege, & Prophetis dictum est de ipso Christo, qui est via, veritas, & vita, & per quem facta sunt omnia, atque redempti sumus, nobisque gloria in æternum parata est. Hæc sint, ut Divus hortatur Hieronymus, nostra carmina, hæ nostræ sint, ut vulgo dicitur, amatoriæ cantiones, quemadmodum tu Pater Religiosissime, & reliqui Sancti Confratres tui in ipsa Lege Divina quotidiè meditantes, devotè facitis. Vale.

Num. XV.

Ante Dyctem Cretensem de Bello Trojano.

Masellus Beneventanus, Magnifico, & Præstantissimo Viro D. Bartholomæo Chalco (a) *Ducali Secretario dignissimo S. P. D.*

CUm videam, Vir magnifice, & præstantissime, innumeros scriptores de Trojanorum clade meminisse, & eò locorum, nominum, & gestorum cùm lectores devenerint, propter historiæ ignorationem nonnumquam cespitare, sæpe etiam cadere, non possum ætatis nostræ homines negligentiæ non accusare, (b) qui Dyctem Cretensem, Virum non minus disertum, quàm prudentissimum, & ad Trojanarum rerum cognitionem maximè necessarium, usque adeo neglexere, ut vix sint suspicionem malignitatis, & invidiam, tum in ejusdem Viri famam, tum verò in posterorum utilitatem declinaturi. Quorum ego negligentiam meâ diligentiâ cupiens resarcire, famam tanti Viri, & de nobis posteris tam bene meriti, quæ prope jam interierat, & studiosorum Virorum jacturam non parvam miseratus, ejus opusculum imprimendum curavi. Quo sanè quantum quidem ad Trojanarum rerum cognitionem attinet, nihil brevius, nihil utilius, nihil etiam clarius, & tersius licet reperire. Hic est, Pater optime, qui solus viam, qua Trojanarum rerum veritas, qua Auctorum multorum cùm in hanc historiam incidunt, obscuritas, & difficultas dilucidissimè clareat. In hoc est, relictis nugis, summa totius belli, nihil præterea superfluum, nihil verbosum. Adde, quòd res gestas tantâ diligentiâ, tantâque curâ, atque ita divisas, temporibus, nominibus, locis, & sic demum accuratè omnia differuit, ut res non narrari, sed geri; non describi, sed rursus tractari, & ipsi bello interesse legentibus videatur. Ita cuncta ante oculos non minus facundè; neque enim id frustra in eo, quamvis Homero antiquior fuerit, desideraveris, quàm diligenter ponit. Nec planè cuiquam, vel incredibile, vel mirum videatur, quippe qui & studiis illorum temporum apprimè imbutus erat, & Idomeneum, Cretensium, ut ipsemet afferit, ducem secutus, cùm res ipsæ gererentur, & interfuit, & belli ærumnas ex parte perpessus est, & qui vidit testimonium perhibuit, & credere debemus, verum esse testimonium ejus. Neque id illi aliqua ex parte quis derogaverit, quòd Græcus suis Græcis magis, quàm Trojanis faveat; siquidem tanta severitate & rigiditate procedere videtur, ut omni prorsùs suspicione vel Cretici eum liberent. Cujus quidem Viri licet vel hanc pietatem cum admiratione in posteros exosculari, qui non modò bellum ipsum gestum, & Trojanam cladem ac ruinam, quibus interfuit; verùm etiam Græcorum reditum, & quid cuique duci post discessum obtigerit, rem tunc novam & recentem ab aliis sciscitatus, nobis porrigere curavit. Pro qua mediusfidius pietate ei non plurimum à nobis deberi, summa est impietas. Sed unum illud Lectores rogaverim, ne in hoc meam sedulitatem accusent, si in aliquas mendas inciderint. Non enim illud tam incuria mea, quam raritas extincti penè operis efficit, neve illos magis duo aut tres loci malè ex necessitate castigati retrahant, quàm alliciat utilitas: quam me hercle tantam in hoc opusculo video, ut facilè & favorem operi mereatur, & diligentiam meam apud bonos saltem obtrectatione defendat. Hoc ego tibi, Vir doctissime, Græcique simul & Latini Eloquii pater, ceu prima nostræ solertiæ libamina dedicavi, priscos illos imitatus, quorum ut quisque primitias studiorum suorum præsidibus numinibus, sic ego tibi haud dubiè, numini, præsidique, quicquid est in me, vel ingenii, vel industriæ, primas agelli mei fruges, si non præmium meritorum in me tuorum, saltem animi monumentum defero. Quid enim magis Ceres sementi, aut Liber vitibus, aut Gradivus bellantibus præstiterit; quàm mihi doctrina, nobilitas, ingenium, & inclyta, qua jam polles, atque amplissima dignitas? Quibus mihi tamdiù oro Deum frui liceat, quàm te paratum ad præstandum video. Adsis ergo cœptis meis, favens, volensque, & auctoritatem, quam mea exiguitas operi infelici detrahit, supple tu nominis dignitate, ac mihi animum ad majora præsta; utrumque enim in te est, ut vel annuendo eleves, vel deprimas negligendo. Vale.

Ante

(a) De altero hoc Literarum & Literatorum mecœnate humanissimo, aliqua protuli ad hunc annum, quæ illius memoriam, & studiorum Mediolanensium sub tanto auspice fortunam illustrant.

(b) Nimiæ credulitatis accusandum potius esse Masellum Beneventanum, quàm alios negligentiæ, pluribus allatis ab Alberto Fabritio testimoniis peritorum Criticæ Artis, ostendi in Hist. Liter. ad hunc annum; Auctorem namque hujus Operis, non Dyctem Cretensem Homero vetustiorem; sed Anonymum aliquem quarto Æræ Christianæ seculo scribentem, censent Viri Eruditi, quibus subscribit memoratus Fabritius.

Num. XVI.

Ante Opera Sancti Ambrosii.

Masellus Venia Beneventanus Reverendo in Christo Patri D. Ambrosio Corano, Theologo acutissimo, & celeberrimo, Eremitariæque Religionis Sancti Augustini generali Vicario benemerito, Salutem in Domino Sempiternam.

INgemisco, Reverende Pater, quotiens mihi clades Itala in mentem venit. Et doleo quidem, commune Italiæ decus à Barbaris fuisse violatum, vastata Oppida, Civitates dirutas, sacratissima Templa profanata, & denique tam nobilem generosamque, & ceteris aliis regionibus tam præstantem, atque eminentem, ac tam multo tempore aliis dominari solitam, sic turpiter conculcatam jacuisse. Doleo ista quidem usque ad lacrymas, Christianæ, ut par est, Reipublicæ casum deflens; ceterùm magis ac magis librorum præsertim sacrorum me jactura perturbat, & maximè eorum, quos Ambrosius tuus, Pater optime, spiritualis Avus (a) condidit, quotiens interruptum ordinem intueor, in cujus planè Scripturam, nescio quo fato, magis sævitum est. Sed auget, o bone Deus! ut damnum omittam, mœrorem meum, nostrorum, quod cùm Venia dictum velim, Italorum reprehendenda incuria, gravissimèque damnanda negligentia; siquidem muros dirutos, dejecta mœnia, cremata, & prostrata ædificia, aliaque hujusmodi damna toto conatu, enixèque reparare curaverunt; de libris autem, tanquam si ad eos minimè pertinuisset, nullam omnino curam habuerunt. Quo fit, ut omnes Christiani, præcipuè tamen Mediolanenses; (qui enim plus diligitur, plus debet) increpandi sint, qui Ambrosium, suum (ut ipsi ajunt) Protectorem, & Patrem, tanti fecerunt, ut de ejus Viri tam numeroso, profundoque Scripturarum pelago perquam paucissima jam portiuncula reperiatur. In quos præcipuè eundem terribili voce exclamantem audire videor: Popule meus, quid feci tibi, quonam meo crimine, vel culpa tibi excidi? Popule meus Mediolanensis, quid feci tibi? quove meo errore abs te tanto opere mereor destitui? Ego tibi ad Dei veri, & vivi cognitionem assidua prædicatione, perfidis Arianis profligatis, viam aperui; tu autem meipsum, ac mea, non minus quàm ipsi Ariani, repudias. Ego te, dum inter vivos agerem, honoribus, dignitatibus, victoriis, atque triumphis decoravi; tu verò intolerabili negligentia irritas lucubrationes meas, cassosque labores, & perpetua nocte damnatos esse pateris? Sed quid pateris, dixi? immo tu ipse obscuras, tu inquam ipse extinguis: dum remedium opportunum, cùm facillimè possis, non adhibes. Ego ipse Ambrosius ille sum, qui posteaquam ad aliud Seculum demigravi, pro te, Popule mi, contra omnia tua pericula ante Domini Jesu Tribunal assisto, & pro te efficacissimè rogans, innumera abs te mala (*amovenda*) deprecor; tu autem mei, immo verò Dei omnipotentis, memoriam extinguis, contemptis ac perditis voluminibus, quæ ego in ejus honorem evigilaveram. Quid? quòd etiam eos, qui eidem cladi superfuerunt, tuâ etiam incuriâ perdidisti? Ista ne mihi pro tanto affectu, pro tantis laboribus, tantisque beneficiis rependuntur? Proh genus ingratum, me ne contemnitis? me ne despicitis? (b) Hæc, vel his similia aut queritur, aut queri potest Ambrosius. Quam planè culpam ego *Masellus Venia Beneventanus* emendare potius, quàm damnare cupiens, libros ejus Sanctissimi Viri omni mea cura, industria, omni studio, omni denique vigilantia perquisivi, perquisitos summâ diligentiâ imprimendos curavi. Et quoniam in omni re servatus ordo decorem, ac venustatem affert, ab *hexahemero* de principiis rerum, neque enim altiùs licuit inchoare, principium sumpsi. Quia verò id volumen per se solum perexiguum videbatur, cùm totum, quod de Ambrosio reperero, promere in lucem intendam, simul ne tot libelli per Scamna volitent; *de Paradiso* etiam libellum; Sermonem *de ortu Adæ*, & item Sermonem *de arbore Interdicta*, unà cum Libello *de Caïn, & Abel*, præpositâ tamen auctoris Vitâ, subtexere collibuit. Quam profectò sententiam illa quoque ratio confirmavit, quòd ibidem prima hujus Mundi ætas terminatur. Sed admirabi-

tur

(a) Rhetorico invento Masellus Venia Beneventanus S. Ambrosium vocat *Avum Spiritualem* sui mecœnatis; cùm enim S. Augustinus, sacro baptismate ablutus à nostro Antistite, novam Spiritus vitam ab eodem accepisset, simulque Pater diceretur Ordinis Augustiniani, cui præerat Ambrosius Coranus; gloriari eundem posse Masellus censebat de hac spiritus cognatione, qua Filii S. Augustini, ob regeneratum ad gratiam Patrem suum, Mediolanensi Episcopo Ambrosio, tanquam *Spirituali Avo*, jungi videbantur. Historiam controversiæ, quæ ferbuit Mediolani Seculo XV. inter Canonicos Lateranenses, & Augustinianos Eremitas, quorum nempe ex iis verè Pater dicendus esset S. Augustinus, in Annalibus meis superiùs descripsi, tum hoc anno, tum ad annum MCCCCLXXIX.

(b) Tam gravi censura, nostrique mellifui Pastoris Ambrosii acerbissima increpatione digni non erant Mediolanenses, qui inter primas curas typographicas, cùm Ars ista in Insubrica Metropoli pedem fixisset, hanc præsertim habuere, ut Patris sui libros, cœlesti affluentes doctrina, e pluteis eruerent, vulgarentque. Illi enim, ne sibi gloriam grati ostensi animi erga tantum Parentem ab Exteris eripi sinerent, anno MCCCCLXXIV. manipulos aliquot fœcundissimæ hujus messis, celeri prælo in lucem edidere, universam postmodum producturi, cùm fors propitia, dispersam illam, hinc inde colligendi beneficium indulsisset. Itaque, irati, exprobrantisque Populum suum Ambrosii exclamatio, somnium fuit Maselli Veniæ Beneventani, qui, ut laborem ab ipso susceptum, & pauca etiam opuscula complectentem, magnificentiùs extolleret, indignæ reos negligentiæ Cives nostros fecit, probroque immerito obsequium amoremque Mediolanensium, compertum jam redditum, oneravit.

tur quispiam, quòd *hexahemeron* dixerim, cùm à vulgo *hexameros* absque secundo *e* aspirato proferatur. Non eam, Pater optime, cùm ego in titulo operis de eadem dictione dubitarem, Virum, & Latinarum, & Græcarum literarum peritissimum Joannem Placentinum Monachum consuluisse, ab eoque, quæ infra subnectam, perdidicisse. *Hexahemeros*, inquit, dictio græca est, ab ἓξ composita, quæ in compositione *a* literam ob euphoniam ascifcit, quod planè innumeris exemplis approbatur, ut est illud vulgatissimum hexametrum ab ἓξ & μέτρου compositum. Nec obstat vocalis sequens, ut Theocritus docet πηρεδίρος ἑξαίτις ab ἓξ sex, & ἔτος annus, idest, virgo sextum agens annum, suo in bucolico dixit. Ambrosius quoque noster in hoc eodem libro *exagoga* dixit, idest, sexangula ab ἓξ similiter, & γωνία, angulus. Simili modo, eademque ratione *hexahemeron* ab ἓξ, quod est sex, & ἡμέρα dies, dicere regula exigente jubemur, quod sonat sex dierum, & hic quidem pro eo capitur libro, quem Divus Ambrosius divinè magis, quàm humanè de rerum principiis in Genesim, non ad literam, & syllabas, ut juniores, sed ad sensum acutissimè, ingeniosissimèque interpretatus edidit. Nec expectet tua Reverenda Paternitas, ut me ad laudes ejus gloriosissimi Viri recensendas accingam; Sus enim Minervam attrectare dedecet. Illa namque laus vera dici potest, quæ à Viro laudatissimo proficiscitur. Supersedebo igitur hoc labore, vanum prorsus, immo etiam damnosum reputans, quippe quod ex quamplurimis laudibus, duabus vel tribus leviter, jejunèque prælibatis, obscurare famam alicujus, non illustrare est; præsertim ejusdem Vitam secundùm Paulinum præmissurus, quanquam ipse quoque Paulinus parcus admodum Ambrosii laudum judicari posse videtur; dixissem etiam malignus, nisi astu, & sancto zelo consultoque, ab eodem Viro factum opinarer, quippe qui invalescente tunc temporis hæresi, vix ea perexigua, & tenuia iis, qui in fide remanserant, persuadere, & apud eorum animos testata posse relinquere confidebat; ita enim plerumque, & sæpissimè accidit, cùm quidpiam supra communem consuetudinem refertur. Et ego quidem, Paulinum hanc habuisse rationem puto; ceterùm utcunque sit, Ambrosii laudes ejusmodi sunt, ut neque me laudante crescere, neque etiam reticente decrescere possint. Et ne mentiar, pudet hercle me plura de ejus laudibus ad tuam præsertim Paternitatem recensere, qui tanquam bonus ac verus nepos, eum præ ceteris, & magis familiariter Doctorem Sanctæ Ecclesiæ irreprehensibilem, atque irrefragabilem, quæ solius Ambrosii prærogativa est, cognovisti. Pudet etiam eundem à doctrina, ut æquum est, magnificare, & extollere, cùm judicio omnium doctorum Virorum nihil in Ambrosio frustra desiderari possit. A meritis quoque eundem insignire erubesco, cujus apud Deum omnipotentem gratiam, vel obmutescentes ranæ persenserunt. Silebo igitur; semper enim siluisse, quàm inepte dixisse, præstitit. Satis ergo superque & vitâ, & doctrinâ laudatus, ac probatus sit Ambrosius. Et quoniam ejuscemodi opera ab situ, & prope ab interitu vendicare non leves ausus esse certo scio, acerrimo mihi laborum meorum, atque industriæ defensore opus esse existimavi. Quod planè cùm animo impensè volutarem, tu Pater amplissime, unus, solusque præ ceteris, cui hoc munus, seu, ut verius dicam, hoc onus dedicarem, occurristi; illud mente concipiens, non mediocrem auctoritatem etiam huic operi ex tua amplitudine accessuram, quòd homines nihil nisi perdignum, nisi lautum, & delicatum tuæ Reverendæ Paternitati destinari debere existimaturi sunt. Te igitur, Reverende Pater, in meum Protectorem assumens, primùm humanissimè quæso, meas partes tanquam bonus, fidusque patronus suscipe, nostrumque laborem, & tua commendatione affere, & tua, quæ maxima est, auctoritate confirma. Quæ autem ratio me movit, ut te potius elegerim, nisi permolestum fuerit, etsi varia sit, ac multiplex, eam tamen paucissimis exponam. Prima igitur extitit, quæ meum animum pulsavit, vita tua omni ex parte integerrima; accessit deinde doctrina, quæ in te, & summa, & consummatissima est; tertia fuit, quam & habitu profiteris, & opere imples, Sanctissimi Augustini tui Sanctissima mihique devotissima Religio. Quæ planè postrema ratio, quia te Ambrosio nepotem in Christo asserit; neque enim cuiquam obscurum est, Augustinum tuum, addo & meum, ab eo fuisse regeneratum, tibi velut debitum, hæreditariumque legatum destinat. Taceo nominis similitudinem, quod ipsum nisi divinitus contigisse non autumo. De tuæ autem vitæ integritate, si iis, qui tecum semper versati sunt, & qui nunc etiam versantur, quorum infinitus est numerus, credendum est, cunctis uno ore referentibus te pudicitiæ exemplum, te justitiæ specimen, te sanctitatis speculum, te honestatis sectatorem, regularisque vitæ non observatorem modò, verùm etiam reformatorem accipimus. Ab avaritiæ quoque labe sic te penitus immunem faciunt, ut vel spontè oblata munera renuere soleas. A Simoniaca etiam pravitate, qui Religiosorum peculiaris morbus est, tantum te abesse asserunt, ut ejusdem acerrimus hostis, vehementissimusque impugnator habearis. Ambitionis insuper cristas, fastusque tumores, tanquam virus te exhorruisse, summi honores refutati, spretæque amplissimæ dignitates attestantur. Laboriosa quoque, & pro Religione solertissima vita, Ambrosio, qui nunquam quiescebat, te propinquissimum reddit. Quam sanè rem ille plena fide probabit, qui sine livore perscrutabitur, quantos pro collapsa jam, & prope jacente Eremitarum Religione labores ad eandem reparandam, ac reformandam perpessus fueris, ubique locorum tuæ virtutis, & probitatis, tuæque diligentissimæ administrationis vestigia relinquens, rebelles, & contumaces debellando, malos effugando, bonos sublevando, literarum studia instau-

ſtaurando, & omnia denique bona opera inſtituendo. Quod qui perquiret, profectò Eremitarum Religionem non minus tibi, qui eam cadentem, immo verò proſtratam erexiſti, & quaſi denuo plantaſti, quàm ipſi conditori Auguſtino debere judicabit. Teſtabitur hoc Conventus Sanctæ Mariæ de Populo Romæ, qui te auctore ad rectam, veramque Eremitarum Regulam converſus eſt. Ipſius quoque Templi, ac Monaſterii admirabiles ſtructuræ, ſublimiaque ædificia id aſtruent. Nec ceſſaſti nullis parcens laboribus, donec eundem locum Privilegiis de plenaria peccatorum abſolutione, & illis ſolenniis, quæ ibidem in Beatæ Virginis Conceptione ſtatuiſti, toto Senatu, univerſoque Romano Populo comitante, & largiſſimè pariter largiente, decoraſti. Mediolani quoque, ne tantùm externa commemorem, & eloquentiæ vis, & ſanctæ adminiſtrationis tua maxima virtus emicuit. Sed hæc tanquam leviora omittamus. De doctrina autem tua, ſi quis gratioſum me potius aſſentatorem, quàm veræ laudis tuæ fidiſſimum præconem exiſtimet, à Peruſino Studio percunctetur, ubi acceptâ Magiſtratus laureâ, mox ejuſdem Studii Regens, & Decanus creatus, eam tibi publicè legendo famam comparaſti, quam nulla unquam oblivio deletura ſit. Nec Apoſtolicum quidem Palatium doctrinam negabit, ſi ille tuus in perorandis per ſexdecim annos cauſis, eloquentiæ torrens mente non excidit. Romana quoque Provincia, novem annis præter conſuetudinem, quippe quod annuum munus eſt, cenſuram tuæ viſitationis experta, de tua probitate fidem faciet. Sereniſſimus etiam Rex Ferdinandus ſi de eloquentia, & probitate tua interrogetur, de tuis laudibus ſilere non poterit, dum te ante ſe orantem recordabitur. Curia inſuper Romana te apprimè de ſe benemeritum prædicat, & in Philoſophiæ, ac Theologiæ Præceptis te largiſſimo ſtipendio legente, non omiſſis tamen magiſtratibus, quamplurimum ſe profeciſſe gloriatur. Nec Bononienſes tuarum virtutum monumenta obliterari patientur, quæ tu, cùm ibidem tuæ Religionis generalis Synodus celebraretur, Provincialis, & Romanæ Provinciæ Definitor, tua illa elegantiſſima Oratione, deinde acutiſſima, & publica diſputatione eorum mentibus impreſſiſti, quod planè effecit, ut nemine, quod ſupra fidem videtur, diſcrepante, totius Religionis Eremitarum Procurator ſeptem annis in Romana Curia conſtituereris, præludium ſanè hujus, cui nunc digniſſimè præſides, generalis Vicariatus. Quæ quidem omnia etſi magna ſint, pro virtutibus tamen tuis, & meritis ego perexigua duco, niſi indubitatiſſimè crederem te breviſſimè ad multo altiora eſſe perventurum. Sed ille meliùs, quæ tua ſit doctrina percipiet, qui illa tua prima incunabula *de regimine Reipublicæ* adoleſcens adhuc conſcripſiſti, qui libros, quos *de Artium inventione*, quos *de Viris Illuſtribus*, qui *Commentarios in ſex principia*, & item *Commentarios in poſteriora Ariſtotelis*, qui librum *de Sphæra Virginis*, qui libros duos *de Sacerdotali dignitate*, qui *Dialogum de modo orandi*, & item *Dialogum ad Sixtum de Fidei veritate*, qui librum *de Eſſentia Dei*, qui librum *de Sapientia Chriſti*, qui librum *de Activa, & Contemplativa Vita*, qui librum *de laudibus Sapientiæ*, qui libros duos *de Naturis Angelorum*, qui librum *de Verbo Dei*, qui *Commentarios in Ethica*, qui librum *Chronicon*, qui *Commentarios in Regulam Auguſtini Patris tui*, qui *Apologiam Ordinis Eremitarum*, ille inquam acumen tui perſpicaciſſimi ingenii, & integram, conſummatam, ac de omnibus doctrinam aſſeret, qui hæc omnia cum duobus etiam voluminibus *Orationum*, & *Sermonum* de variis materiis, diverſiſque argumentis elegantiſſimè, atque accuratiſſimè ediſiſti, perleget. Quod cùm fecerit, à fœdæ, ut opinor, aſſentationis crimine prorſus me illico, etiam livore ſuffuſus, liberabit. Quos omnes, ſi patieris, tanquam tuarum virtutum præcones, & teſtes immortalitati conſecrabo. Hæc ſunt, Pater optime, quæ effecerunt, ut tuæ Paternitatis patrocinium implorarem. Patere quæſo igitur, humaniſſime, atque ampliſſime Pater, has tuas admirabiles laudes divulgari, & unà cum Divi Ambroſii tui gloria percreſcere, meoque labori, & induſtriæ, tuo mihi devotiſſimo numine aſpira, quem ſemper ſoſpitem, & feliciſſimum exopto. Vale. (a)

ANNO

(a) In editione iſta Operum S. Ambroſii deſideratur annus, quo Mediolani impreſſa eadem fuere; mihi tamen ex hac ipſa epiſtola eruere illum licuit: cùm enim dicatus ſit Liber *Ambroſio Corano*, Vicarii Generalis munere in Ordine Auguſtiniano tunc fungenti, compertum habui, protrahi non poſſe hanc impreſſionem ultra annum MCCCCLXXVII., quo, recurrente Pentecoſtes Solemnitate, Coranus à Vicarii munere aſſumptus eſt in Generalem Magiſtrum Ordinis memorati. De hoc calculo à me inito, aliiſque ingenii, atque amoris erga Literas monumentis relictis tum à prædicto Ambroſio, tum à Maſello Beneventano, plura expoſui in ſuperiori Hiſtoria ad hunc annum. Ceterùm ex hac una Epiſtola manifeſtiſſimum redditur, quanto rei hiſtoricæ, ac literariæ fructu, antiqua iſta monumenta, jam ferme deperdita, in lucem iterum revocentur. Siquidem à Maſello deſcriptam hìc videmus vitam omnem Ambroſii Corani, uſque ad tempus geſti muneris Vicarii Generalis præclariſſimè actam, libroſque ab ipſo evulgatos, de quibus ſui etiam Ordinis Scriptores parcè admodum locuti ſunt, ob ignoratum hunc fontem, à quo notitiam omnem ſecuriorem haurire facilè potuiſſent.

ANNO MCCCCLXXVIII.

Num. XVII.

Ante Martialis Epigrammata.

Georgius Alexandrinus Angelo Adriano Oratori Regio Salutem.

Legimus, Angele jucundiſſime, Scriptores veteres in conquirendis bibliopolis, atque librariis, quorum fide ac diligentia, quos emiſſuri eſſent, libri exſcriberentur, non mediocrem curam habuiſſe. Adeò ſoliciti erant, ut integra & caſtigata, quæ ſcripſiſſent, ſuis temporibus haberentur, & eadem incorrupta, atque fidelia ad poſteros tranſirent. Quam diligentiam ſi poſteriores aliqua ex parte ſervaſſent, non adeò acceptus per manus error increviſſet, ut præſtantium Scriptorum pleraque volumina ad hoc ævi ita mendoſa venerint, ut in illis intelligendis nec frequens lectio, nec pertinax ſtudium conferre vel minimum poſſit. Quare cùm in plurimis planè divinandum ſit, intacta vel à doctiſſimis hujuſmodi ſcripta quodammodo manent. Id quidem cùm multis evenerit, tum in Epigrammatis Martialis adeò frequens, & multiplex vitium fuit, ut ſive rerum veritate, ſive reconditarum vocum ſignificatione incognita, ſive morum antiquorum ignoratione, etſi non mediocri eruditione Viri in eo laborent, plurima tamen tum obſcura, tum ignota habeantur. Quod opus cùm nuper imprimendum foret, peterentque nonnulli, ut eo perlecto, ſi quippiam vel temporum injuriâ vitioſum, vel literatorum quorundam arrogantiâ depravatum offendiſſem, (a) id corrigerem, & quoad poſſem in veram lectionem redigerem, diu equidem repugnavi; quippe qui in me ipſo plura ad hoc munus pertinentia deſiderarem, verererque, ne dum rei literariæ prodeſſe cuperem, tum maximè obeſſem. Nam immutato, aut deraſo verbo, cujus me lateret ſignificatio, non ſolùm ſenſus perverteretur, ſed honeſta forſitan dictio, pro qua veteribus, qui ſignificanter locuti ſunt, gratia habenda eſſet, penitus interciderem, atque in eam vituperationem incurrerem, qua nonnullos noſtri temporis doctiſſimos Viros taxari graviſſimè video. Sed quo magis onus hoc detrectabam, eo magis urgebant, quòd non ſolum ex lectione falſa Poëtæ mens percipi non poſſet, ſed inter varias, & diffidentes quorundam emendationes, quam potiſſimum reciperent, ignorarent. Suſcepi itaque onus, quod recuſare non poteram, quodque ex ſeſe laborem nobis alterum peperit, pluris profectò profuturum. Nam facilitate noſtra freti, quod per nos caſtigatum fuit, id ut publicè enarraremus, effecerunt, videlicet ut diſcerent, quibus rationibus, quare Scriptorum veterum auctoritate, damnata frequenti ſcriptura, noſtram emendationem tueremur. Igitur altera nobis injuncta eſt cura, & qui paulò ante in deprehendendis, corrigendiſque iis, quæ mendoſa videbantur, laboravimus, nunc in percipiendo, explicandoque Epigrammaton ſenſu ſoliciti ſumus. Sed legentes ut boni conſulant quæſo, & ſi per immutationem, tranſmutationem, detractionem, additionem, & inverſionem literarum vel metri ratio confuſa, vel ex eis, quæ trita & pervulgatâ habentur, depravatum quid fuerit, id mihi vitio non vertant, ſed eorum indiligentiam accuſent, qui artificio præpoſiti ſunt. Tum autem quum paucula quædam mihi, tum dubia, tum ignota ſint, de quibus nihil nos mutavimus, ſi varia & aſſidua lectione, ut fieri per ſtudioſos ſolet, quid illa ſignificent deprehenderint, juvent & ipſi rem latinam, & quæ perceperint nobis verò ignorata, notent, atque ſubinde aperiant; nam utcumque ad me ſcripſerint, illis non potero gratias non habere maximas. Et quia petiviſti tu quoque Angele, aliquid de Poëta ingenioſo & acuto memoriæ proderem, ſtrictim quædam de Poëtæ vita, & operibus ejus ſubjunxi. Martialis feſtiviſſimus Epigrammaton Scriptor, ſe Hiſpanum & Urbe Bilbili genitum fuiſſe confitetur. Enutritus autem, atque inſtitutus Romæ liberalibus diſciplinis, ſub Flaviis Principibus potiſſimùm floruit. In Flaviæ ſiquidem gentis laudem, ex qua tres Cæſares nati ſunt, frequentibus Epigrammatis aſſurgit. In primis Domitianum Cæſarem, tanquam Deum laudans, à quo & opes habuit, & jus trium natorum, quod tunc honeſtiſſimum habebatur, impetravit. Ad Nervæ, Trajanique tempora pervênit, pluris & carus, & jucundus, nam junior Plinius, & amore mirabili eum amplexus eſt, & abeuntem viatico proſecutus

(a) Quamvis hoc loco Georgius Merula Alexandrinus parcat nomini illius, quem inſcitiæ, arrogantiæque in illuſtrandis Martialis Carminibus damnare contendebat; omnibus tamen jam notum eſt, fuiſſe Domitium Calderinum, qui Commentaria in memoratum Poëtam ediderat. Quæ ob hanc inuſtam Viro doctiſſimo notam agitatæ tunc fuerint, uſque ad mutua convicia, literariæ contentiones in Hiſt. mea Typographica ad hunc annum videri poſſunt, ſed pleniùs in Ephemeridibus Literatorum Venetis, ibidem indicatis, referuntur. Labor iſte Georgii Alexandrini non primò excuſus eſt Mediolani à Philippo Lavania; præceſſerat namque altera editio Venetiis, in qua Urbe Merula tum degebat. De poſtremo hoc Viro, qui apud nos celebris eſt ob Græcæ, Latinæque linguæ magiſterium per plures annos in publico Mediolanenſi ſubſellio exercitum, vitamque hìc etiam depoſitam, dum *Antiquitatibus Vicecomitum* ab ovo repetendis, deſcribendiſque inſudaret, in Annalibus meis ſuperiùs memoratis, tum hoc anno, tum alibi, ſparſim differui.

cutus fuit, ut ex epistolis ejus apparet. Hic Poëta relictâ tritâ Poëtarum orbitâ, ad epigrammata conversus, parem iis laudem adeptus est, qui aut bella heroico carmine denotassent, aut amores suos miserabili elego conquesti forent, aut plectro Lyrico Deorum, Heroumque laudes cecinissent. Quòd si ingenuè, quæ sentimus, fateri voluerimus, ut salibus ac facetiis ubique conspersum opus habemus, sic non vulgarem & utilem Romanorum temporum cognitionem colligimus, quæ ad plurima volumina intelligenda, in quibus alioquin frustra laboratur, conferunt plurimum. Sed utrique facessant, & qui velut muscæ lichenas & ulcera lambentes lascivioribus quibusdam epigrammatis semper inhærent, & qui ambitiosa quadam severitate ducti, se vel tactu licentioris libri pollui, & interim purificatione indigere putant. Quando Divus Hieronymus ad Demetriadem, mollitiem juvenum exagitans, particulam epigrammatis velut in testimonium adduxerit, sic dicens *non benè olet quod bene semper olet*. Scripsit quatuordecim, quos habemus, libros, quorum duodecim, epigrammata appellavit. Tertium decimum *Xeniorum* nomine inscripsit, quòd munera sint hospiti danda. Ultimo *Lemmata* nomen indidit, sive *Apophoreta*, munera scilicet, quæ Saturnalibus remittebantur. Nonnulla extra ordinem epigrammata edita tum in Amphitheatri laudem, quod à Vespasiano cœptum, per Titum dedicatum est, Titique thermas, tum in venationes, & ludos frequenter populo in arena exhibitos, in principio libri posita sunt.

Num. XVIII.

Ante Dantis Comœdias.

Divo Gulielmo Marchioni Montisferrati, Militiæ Supremo Duci, Sacri Romani Imperii Principi, Vicarioque Perpetuo; Martinus Paulus Nidobeatus Novariensis (a) *P. F. D.*

DAntis Aldigerii clarissimi Poëtæ Florentini Comœdiam cùm nuper accepissem in manus, ut inter magnarum rerum curas ex cæde nefaria Divi Principis Galeacii ingruentes, quem tu Ducem in primis pro vetere amicitia, indissolubilique affinitate, & ceteri boni, haud secus ac erat par, immortalem esse cupiebatis, aliqua si possem mœrori meo solatia invenirem; ita sum ejus stilo, materiaque delectatus, ut cùm lectando lenimen maximum cœpissem, in admirationem etiam venerim, quonam pacto Poëta unus complecti omnia à Seculi primordiis per quoscumque rerum Scriptores memoriæ tradita, virosque celebres, seu merendo, seu demerendo, ad sua usque tempora tam brevi Opusculo potuerit perstrinxisse. Quid enim per immortalem Deum, Dantes noster omisit intactum? Historiam, Fabulam, Philosophiam, Liberales, mecanicasque, & exceptivas, quas vocant artes, Cosmographiam, Theologiam, quæ summum ad bonum ducit, iis libris non solum tacta decenter, sed enucleata diligenter, disputata subtiliter, decisa eleganter invenies. O sacer, & magnus non jam Vatum, ut Lucanus inquit, sed Vatis Ethrusci labor omnia fato eripis, & populis donas mortalibus ævum. Miratus deinde vim carminis, vicem ejus indolui, quòd in tanta imprimentium copia, quibus magna Italia, Germaniaque, & totus prope Orbis exuberat, nemo illius accuratiùs imprimendi animum, curamque susceperit, cùm tamen innumerabiles libri blattarum, ac tinearum futuræ epulæ sint impressi. Itaque, Princeps optime Gulielme, tuo etiam rectissimo judicio nefas ratus tam celebrem Poëtam ab ingrata, aut immemori arte destitutum, silentio, tenebrisque obrutum pati ultra non potui. Sed Guido Terzago nobili Insubri summo ingenio, ac diligentia viro persuasi, uti per idoneos homines negotium conficeret, Commentumque apponeret, ut docti pariter, & indocti percipere fructum justi laboris possint; sunt enim obscura permulta cum idiomate, tum sententiis, quæ tibi quidem excellenti ingenio, atque doctrina principi, ceterisque viris eruditissimis esse clara per se, atque aperta possunt, multitudini sinè commento non possunt. Commentatos certè in hanc Comœdiam non ignoro admodùm octo graves & eruditos Viros, Franciscum in primis, deinde Petrum Dantis filios, Jacobum Lanæum Bononiensem, Benvenutum Imolanum, Joannem Boccacium, Fratrem Ricardum Carmelitam, Andream Parthenopejum, & nostra ætate Guinifortum Barzizium Bergomensem, Oratorem eundem gravem, & Jureconsultum disertissimum, quos enim & perlegisse me, & singulorum doctrinam ac diligentiam sæpe admiratum fuisse confiteor; pares enim ferè omnes omnibus ingenio, eloquio, doctrina, diligentia videbantur. Sed Jacobus Lanæus maternâ eâdem, & Bononiensi linguâ superare est visus, cùm sit illa Urbs ita in umbilico Italiæ posita, ut assiduo commercio non tersa solùm vocabula, sed provinciis omnibus etiam communia habeat. Nec minore gratia, dignitateque sit in Italia Bononiensis sermo, quàm Laconicus olim in Græcia fuit. Equidem haud

(a) Quamvis Commentaria hæc in Dantem præferant nomen *Martini Pauli Nidobeati*, Civem tamen nostrum *Guidum Terzagum* iisdem contexendis plurimum adlaborasse, ex hac ipsa Epistola discimus. Varia de iisdem judicia recentium Scriptorum, quorum aliqui hanc lucubrationem nimis extollunt, alii tanquam plagium malè consarcinatum despiciunt, recensui in superiori Historia ad hunc annum.

haud abnuerim, ullam esse sententiam, ullum paulò obscurius verbum, quod non Commentator noster infima etiam ingenia sortitis intelligendum præbeat. Et nos aliquibus locis pleraque conjunximus, aut usu comperta, aut ex diversis auctoribus, & annalibus tanquam ex fluminibus derivata, quæ cum juvare, tum etiam delectare legentem possint. Ergo hunc Vatem veluti denuo ab inferis extractum, contentus reddidisse mundo tibi potissimùm dedicavi, quem scio non civili solùm & bellica laude, sed liberalibus etiam studiis & cum præsenti, & cum omni retroacta ætate certare; ac nescio ne eo sis admirabilior, quòd miti imperio Subditos, prudenti consilio finitimos, fœderatosque, qui te veluti Hamonis, vel Apollinis oraculum adeunt, regendo sufficias, quàm quòd talibus distentus curis surripere te ipsum tibi, multasque horas quotidie impendere studio possis; C. Cæsarem scilicet imitatus, quem ne inter bella quidem literarum oblitum ullum unquam diem lectionis expertem traduxisse ferunt. Scis enim, me tecum per annos septem & viginti legisse sæpe, legenti adfuisse; sæpissimè admiratum, cùm tu vixdum pubes Martem secutus, qui abhorret à literis, ævum omne tela inter gladiosque versaveris, unde tantam hauseris disciplinam, quantam vix ulli eorum hausisse contigit, qui totos annos cum summa diligentia, ac studio inter philosophantium cathedras sunt versati. Sed ita est: Ego te semper, dive Gulielme, atque adeò cuncti mortales divinum hominem, ac veluti quoddam numen è sinu Jovis delapsum existimavimus. Neque hoc profectò pro nihilo, cùm tu multa solus peragas, quæ multi singula agere nequaquam possunt. Accedit ad hæc & vulgata in omnes liberalitas, ac mansuetudo tua, & præcipua quædam in me pietas, atque munificentia, qua mihi per annos septem & viginti, & domi, & foris munia quæque non tanquam servo, sed uti fiduciario homini mandando, esse inter viros bonos voluisti, & largè donando egere meque, meosque posteros noluisti. Quis non igitur naturæ injuriam factam putaret, si non ipse quoque perpetua fide, atque offitio tibi veluti glebæ adscriptus has primitias tanquam lari, ac genio consecrarem? Emendatum sanè opus accipies, nec si quid inemendatum offenderis, auctoris potius, quàm impressoris incuriam accusabis. Vale Principum decus.

Mediolani Kal. Mart. MCCCCLXXVIII.

ANNO MCCCCLXXIX.

Num. XIX.

In fronte Sfortiadæ Johannis Simonettæ. (a)

Ad Illustrissimum, ac Moderatissimum Principem Ludovicum Sfortiam Vicecomitem, Bari Ducem, Francisci Puteolani Poëtæ Parmensis Oratio in Commentarios Rerum ab Divo Francisco Sfortia gestarum.

SOleo mecum subinde mirari tuam, Ludovice Sfortia, Princeps candidissime, summam, omnibusque numeris perfectam sapientiam, eaque cogitatione sic fruor, ut incredibilem voluptatem, fructumque inde percipiam; cùm te video eodem animi tenore semper tibi constitisse, ut neque premens fortuna unquam abjecerit, neque indulgens reddiderit ferociorem, veræ, solidæque virtutis officium. Qua in re quibusdam magnis viris jure venis anteponendus, nam & Ciceronem, & Metellum indignissima exilia perpessos, hunc Apuleji Saturnini, illum Clodii furore, aliquantò fractiore animo extitisse, quàm illorum gravitas postulabat, memoriæ proditum est: & C. Marium in utraque fortuna, ut nimium meritò reprehensum constat, de quo non falsò dici, & commemorari solet: *ubi fœlix nemo fœlicior, ubi miser nemo miserior*. Te autem vultu mutato nemo adhuc videre potuit, & omnes fortunæ ictus contemnentem, & omnia blandimenta dissimulantem. Magna illa laus, non minor hæc, quòd tanto studio parentis tui, invictissimi Francisci Sfortiæ, nunquam sine præfatione Regis Regum nominandi, memoriam tam avidè renovas, & ad illius exemplar te effingis, omnes illius mores, omnia dicta, factaque usurpans, ut te ex Patre, Patrem ex te quilibet possit agnoscere; nam cùm officio maximo præsis, Audiendo, Cognoscendo, Jure dicundo, Moderando, Instruendo, Ornando, Reguli nostri nepotis tui, qua Dii immortales indole! Regno dies impendis. Atque hoc ex parentis præscripto, noctem partiris, partem somnium vindicat; reliqua commentarios rerum gestarum illius lectitas, recenses in manibus, & sinu habes: in hac quoque parte Alexandro Macedone, quem quiescentem subjectam

(a) Quamvis Cl. Muratorius novissimè recudendos curaverit Commentarios hosce Rerum gestarum Francisci I Sfortiæ Mediolanensium Ducis in Volumine XXI. Scriptorum Italiæ; piaculum tamen duxissem, disertissimas Epistolas, quæ in eorundem fronte leguntur, à cæterarum serie amovere; præsertim cùm Instituti mei ratio mihi injungere videretur, ne vacuum hunc locum dimitterem, atque injurioso silentio, insignium Auctorum, à quibus illæ tam eleganter conditæ fuere, memoriam obliterarem. Id etiam menti obversabatur, non obvias omnibus esse antiquas editiones, nec commodè adire quemlibet posse magnam illam Voluminum molem, quæ Italiæ Scriptores complectitur, ut nobilia hæc temporum superiorum monumenta percurrat. Quamobrem minimè censui damnandum me fore, ac si crambem sæpius recoctam nova hac impressione Lectori exhiberem.

jectam semper capiti habuisse Illiada memorant, non multum dissimilis. Sed minor illius, quàm tua felicitas. Tu enim ad capessendam virtutem nullo Achille ad consequendam immortalitatem, nullis externis exemplis, sed domesticis, & paternis imaginibus excitaris. Divus Julius Alexandri æmulatione promovebatur, Alcibiades Periclis, Tu meliorem ducem, meliorem auctorem delegisti Parentem, à quo utriusque temporis & belli, & pacis officium edoceri possis; fuit enim in gerendo bello Pater, & in omni bellica, & imperatoria laude cum Pyrrho, Annibale, Cyro, Alexandro, Fabiis, Papyriis, Marcellis, Camillis, Scipionibus, denique cum Cæsaribus conferendus. In toga verò, & pace Trajano, & Antoninis haud inferior; huic enim uni natura omnes, & animi, & corporis dotes, & quidem tantas, quantæ nemini obtigerunt, tribuit; ut quidquid legimus in omnibus usquam optandum, id in patre tuo cumulatum esse recognoscamus. Sed tibi illius immortalitatis assertori quid magis enixè elaborandum fuit simul, & ad tuam, & illius memoriam propagandam, & totius Orbis utilitatem, quàm ut ii libri tuis auspiciis emendatissimi edantur, publicenturque. Primùm enim ex hoc omnes intelligent, te adhærere vestigiis sapientissimi, & moderatissimi Principis; tum legentes cognoscent, quale prudentissimi Patris de te judicium fuerit; quam spem jam tum adolescentulus de tuis virtutibus dederis; nam cùm in suscipienda adversùs immanissimas Turcarum gentes expeditione, poscente Pio Pontifice, ducem unum è Liberis suis potissimum te delegisse legerint, cui signa illa sua auspicatissima, cui tantam belli molem tutò committeret, apertè judicabunt, quid de te senserit, & qualem futurum ducem opinatus fuerit: Num tibi mavis illud optimi rerum æstimatoris judicium, quàm ingentia auri & argenti pondera, omitto quæ aliàs de te dixerit: Sæpe enim signanter & apertè reliquos umbras, te unum virum futurum multis conjecturis ostendit; quod autem ad eum attinet nihil, si ullus mortuis sensus est inpræsentiarum, illi gratius facere potuisti, quàm hæc illius acta per omnes populos, & nationes longè latèque diffundere: Nam etsi ejusmodi sit illius conditio, ut nullius laude crescat, nullius vituperatione minuatur, paucis tamen seculis ejus fama erat interitura, nisi literarum adminiculo propagata fuisset. Neque illos ego sapientes puto, qui maluerunt tabulis & imaginibus posteritatem suam commendare, quæ ut alicujus sunt temporis monumenta, ita facilè corrumpi possunt, & multis injuriis sunt obnoxia: en quotus quisque reperietur, qui se vidisse affirmet Alexandri, qui in ea re studiosissimus fuit, imaginem aut penicillo in tabula expressam, aut cælo elaboratam, vel denique auro, argento, ære conflatam, cùm Apelles, Lysippus, & Prasiteles diversissima laude inter sese pares, præstantissimum regem plurifariam veluti spirantem effinxerint? Agesilaus ille Sparciota prudentior, qui imaginem suam neque fingi, neque pingi, aut fundi unquam voluit; unus enim Xenophontis Socratici libellus in eo laudando omnia istiusmodi lenocinia superavit. Pallas illa, Attica ex ebore a Phydia tanta arte concinnata, Jupiter Olympicus, Venus illa, cujus caput & summam humerorum decennio Apelles pinxit, Mausoleum, Templum Dianæ Ephesiæ, Pyramides quodam tempore, sed admodum brevi, admirationi miraculoque fuerunt, quorum sensum nullum nunc haberemus, si è medio sublatæ literæ essent, una fidelis rerum gestarum memoria. Cajus Julius Cæsar, ut nostris exemplis utamur, insecutique eum Principes, theatris, amphiteatris, porticibus, basilicis, stadiis, gymnasiis, thermis, colossis satis superque posteritati suæ consuluisse judicabantur; hi tamen omnes funditus interiissent, nisi disertissimorum virorum ingenia ab temporum & oblivionis injuria eos vindicassent. An inficiabitur quispiam, plus debere Vespasianum Tranquilli, & Taciti libellis in conservanda memoria, quàm amphiteatro, quod maximum erexerat? Trajanum excudêre multi, pinxere multi, expressior tamen & diuturnior illius imago fuit una Plinii Secundi oratio, quam delere vis unquam nulla poterit, cùm interim veterum Statuariorum, Pictorumque nulla aut admodum pauca opera supersint; quæ cùm ita sint, fateamur Sapientissime Princeps, ad Parentis tui post hominum memoriam maximi, ac de te optimè meriti famam extendendam, optimam te iniisse rationem: An fortè vereamur in tanta librorum copia, quantam nostra ætas propensissimo quodam Deorum immortalium dono vidit, hos commentarios in obscuro futuros? Ego verò affirmo nihil aut nos æquioribus animis accepturos, aut posteritatem studiosiùs lecturam amplexuramque; neque enim hæc legentes prodigia, Poëtarum fabulas, vetularum deliramenta, ægrotantium somnia, qualia apud plerosque priscorum, & præcipuè Græcorum cernuntur, legere se arbitrabuntur; sed in iis recensendis quisque sibi credet; cùm adhuc recens fama sit, & plerique supersint eorum, qui videre, quorum testimonium omnem adulationis assentationisque extinguet opinionem. At tu Constantissime Princeps, ut nunc Parenti optimo cumulatissimè gratiam retulisti, ita perge bene mereri de omnibus, publicam omnium causam suscipe, in tanta rerum temporumque varietate in primis Nepotulum, cujus ætas tuæ fidei commissa est, mox totam Italiam fove, ea meditare, excogita, para, quæ esse & in filio Divi Francisci Sphortiæ debeant, & tantarum rerum digna susceptione videantur.

Vale Decus Publicum, mea unica spes.

Num. XX.

Deinde ſequitur

Johannis Simonetæ in Commentarios rerum geſtarum Franciſci Sphortiæ Mediolanenſium Ducis Præfatio ad Johannem Galeatium Mariam Sphortiam Mediolani Ducem .

LEgenti mihi nonnunquam , Princeps Illuſtriſſime , & dum per otium liceret , apud rerum ſcriptores , antiquorum regum & ducum res geſtas diligentiùs conſideranti , ea nonnullorum vera profectò videtur ſententia , non ſemper antiquitati poſteritatem jure concedere , nec antiquiores recentioribus virtutis præſtantiâ , rerumque geſtarum gloriâ ſemper antecellere . Ejus autem rei argumentum & exemplum ne longiùs repetamus , abundè nobis ſuppeditat Franciſcus Sfortia , Avus tuus , Quartus Mediolanenſium Dux invictiſſimus , ſingulare ſæculi noſtri decus & ornamentum : quippe quem nemo vel æquus diligenſque rerum æſtimator negaverit in omni prope virtutis laude , & rerum præclarè geſtarum gloria facilè cum omni antiquitate certare . Quemnam aut vidimus , aut legimus , aut audivimus , corporis pulcherrime compacti decore , apta membrorum lineamentorumque convenientiâ , virium firmitate , oris dignitate , vultuſque majeſtate huic comparandum ? Quem deinceps ingenii acumine & bonitate , mentis conſilio , animi magnitudine , humanitate, gratia, affabilitate , liberalitate , clementia & pietate , huic anteponendum ? Quem poſtremò rei militaris ſcientia , auctoritate , laborum tolerantia , ærumnarum perpeſſione , invicta ſemper fortitudine , conſtantia ſingulari , proſpicientia, celeritate conficiendi rerum , non tam fortuna quàm propria virtute geſtarum , magnitudine , gloria , felicitate , uſque adeo excelluiſſe reperiemus ? Nempe aut rariſſimos , ant nullum potius invenies , in quem tot corporis animique dotes & bona confluxerint . Nec enim ſunt viri hujus laudes & egregia facinora , aut nobilium Poëtarum figmentis , aut eloquentiſſimorum Oratorum literis (quod majoribus illis ſæpe obtigit) vel conficta licentiùs , vel amplificata copioſiùs , vel exculta ſublimiùs . Hæc ſiquidem omnia ipſi aſpeximus , ac vidimus . Vidit , & novit omnis Italia . Viderunt , & experti ſunt maximi Reges & potentiſſimi externique Populi . Hæc denique cognovit univerſus prope terrarum Orbis . Quæ ſane talia & tanta ſunt , ut omnium ſuperatâ invidiâ compellantur cuncti ea veluti maxima, propeque divina , & admirari , & obſtupeſcere , & prædicare . Verùm quia nulla in humanis tanta res eſt , quæ aliquando vetuſtate non corruat , & à memoria hominum non excidat , niſi literarum maximè beneficio immortalitati commendetur , illius ego res geſtas poſt obitum Proavi tui Sfortiæ , pauloque altiùs pro rerum cognitione repetens , carptim ſcribere , & quo breviùs liceat , recenſere inſtitui , ab Anno incipiens Quarto & Vigeſimo uſque in Quartum & Quadrageſimum ſupra Milleſimum & Quadringenteſimum Chriſtiani Natalis , quo Anno accerſitus ad eum me contuli . Inde enim uſque in ultimum vitæ diem ab eodem geſta & copioſiùs & apertiùs explicabo , quòd eis præſens ſemper coramque affui . Sed cùm inter ipſius Franciſci Avi tui , ſummi Imperatoris & divini Principis , res magnificè geſtas pars non minima ſit bellum , quod ſublato ex humanis Philippo Maria materno Proavo tuo in hac noſtra Ciſalpina Gallia fortiter geſſit , feliciterque perfecit, dum ad ipſius Philippi imperium, quod à multis tùm petebatur , ille unus jure meritoque aſpiraret , & patriam regnumque ipſum ab hoſtium faucibus ac tyrannide eriperet ac liberaret : hoc ipſum inquam bellum , & re maximum, & memoriâ digniſſimum (cui dum gereretur, aſſiduè interfui) paulo diligentius ſcribere operæ pretium duxi . Equidem omnia in Commentarios, & eo ordine , quo gerebantur in dies, ſingula celeri ſtilo depromſi, ſi minus eleganter , minuſque ornate, at vera & incorrupta fide . Nihil enim à me ſcriptum eſt , quod vel non ipſe viderim , & contemplatus fuerim , vel à locupletiſſimis teſtibus, auctoribuſque, vel etiam ab ipſo Franciſco , dum ille de ſe modeſtiſſimè loquens aliquando præteritorum temporum pericula , reſque per omnem fortunam non tam ab ſe , quàm ab aliis geſtas recenſeret, acceperim, quod aliis haudquaquam contigit , ſi qui fortaſſis reperiantur earumdem rerum ſcriptores etiam eruditiores . Hos autem rerum ab Avo tuo geſtarum Commentarios nemo venit in mentem , ad quem potius inſcriberem , quàm ad te , Johannes Galeati Maria Sfortia, Mediolanenſium Dux præſtantiſſime, ut ad verum & legitimum aviti paternique regni , imperii , & gloriæ ſucceſſorem . Tui ergo nobiliſſimi ingenii fuerit , ut, cùm per ætatem licuerit , in avitis rebus tanto cum ſplendore ac felicitate geſtis , tanquam in ſpeculo quodam , teipſum inſpicias , operamque des , ut quod pulcherrimè cœpiſti , omnia , quæ vel cogites , vel dicas , vel agas , ea proſequaris laude , ut hoc tale tantumque imperium, non tam jure hereditatis , quàm pulcherrimis tuis ſplendidiſſimiſque virtutibus adeptus ab omnibus judiceris . Quod tum maximè feceris , ſi Deum Optimum Maximum ante oculos ſemper habueris.

Epi-

Num. XXI.

Epiſtola Franciſci Philelphi ad Johannem Simonetam Secretarium Ducalem.

Franciſcus Philelphus Johanni Simonetæ Ducali Secretario Salutem dicit plurimam.

LEgi & perlibenter quidem, Johannes Simoneta, eos Commentarios, quibus Vitam, & res geſtas illius fortiſſimi Viri, & inclyti Mediolanenſium Ducis Franciſci Sfortiæ, ornatiſſima oratione complexus, cum apud homines noſtri Seculi non parvam admirationem, tum apud poſteros maximam tibi laudem peperiſti. Quis enim non miretur, potuiſſe te in tantis occupationibus tuis res tantas, tamque varias perſequi tanto cum ordine & prudentia? Jure igitur laudaberis ſemper, nomenque tuum nulla hominum memoria ignorabit. Nam ipſe, quod ad me attinet, ſum id circo tuis ſcriptis magis delectatus, quòd Sfortianæ laudi & gloriæ ita faveo, ut nihil malim, quàm de uno Franciſco Sfortia ſemper aliquid dignum memoratu & lectitare, & audire. Itaque tibi, mi Johannes, gratias ago immortales, quòd tuos iſtos diſertiſſimos Commentarios videri à me volueris, quorum lectione ita ſum delectatus, ut vix aliud quicquam hoc tempore jucundius mihi contingere potuerit. Vale.
Mediolani ex ædibus noſtris, ſexto Idus Junias, MCCCCLXXIX.

In fine Editionis hæc leguntur:

Iis Commentariis à primo Alphonſi in Italiam adventu, & à Quarto & Viceſimo ſupra Quadringenteſimum & Milleſimum Anno à Natali Chriſtiano ad Sextum & Sexageſimum uſque Annum, non divi Franciſci Sfortiæ ſolùm, ſed omnium Italicorum Populorum, Regum, & Rerumpublicarum facta domi foriſque continentur, tanta fide & religione literis prodita, ut nihil gratiæ, atque adulationi datum eſſe conſtet. Quæ eo certiora habenda ſunt, quòd qui ſcripſit, rebus fere omnibus interfuit. Ea nunc regnante Johanne Galeatio, Sexto Mediolani Duce, auſpiciis & juſſu Illuſtriſſimi Ludovici Sfortiæ, Antonius Zarotus impreſſit Mediolani X. Kalendas Februarias. (a)

Num. XXII.

Ante Excerpta ab Elegantiis Laurentii Vallæ.

Bonus Accurſius Piſanus (b) *Magnifico Equiti aurato, ac primo Ducali Secretario Sapientiſſimo Cicho Simonetæ S.*

EXcerpſi, Magnifice Eques aurate, ac Virorum Sapientiſſime, & optime, ex Libris Elegantiarum Viri doctiſſimè ac diſertiſſimè eruditi Laurentii Vallæ, quæ mihi viſa ſunt pulchriora, ac magis accommodata ad communem ſcribendi, ac dicendi uſum. Quæ idcirco ad te dedi, quòd ea putarem Liberis tuis perutilia fore; nam ſi ſecus exiſtimaſſem, nequaquam hoc muneris ſuſcepiſſem. Hunc autem laborem meum idcirco tibi, Vir præſtantiſſime Ciche Simoneta, dedicavi, ut tua authoritate, atque tuo beneficio tanta hæc utilitas in ceteros perveniret. Non enim parum fructus ex hoc meo ſtudio ad ceteros emanabit, quum ad omnem dicendi materiam, ac vim, ex hujuſmodi, ùt ita dixerim, floſculis exempla ſint profectura. Interea verò temporis, ut intelligas, nihil mihi contingere poſſe gratius, quàm omnibus in rebus morem gerere tuæ liberaliſſimæ voluntati, jube aliquid, rogo, ſi quid vides à me tibi præſtari poſſe jucundius. Vale mi clariſſime Mecœnas, o & præſidium, & dulce decus meum.

Ante

(a) In aſſignando anno, quo primùm vulgatus eſt iſte liber, in Hiſt mea Literaria, non incongruè putavi recedendum ab eo, quem Catalogi, & Annales typografici ſtatuunt, ideſt MCCCCLXXIX. illi namque ad Epiſtolam Philelphi, non ad diem à Zaroto indicatum, reſpexere. Nihilominus, conſueto ceteris more, Epiſtolas haſce, quæ facilè præceſſere Commentariorum editionem, huic anno affixas reliqui.

(b) Quantâ obſequii conſtantiâ Bonacurſius Piſanus coluerit Mecœnatem hunc ſuum, ex pluribus eidem dicatis novis editionibus, quarum memini in mea Hiſt. Liter., intelligimus. Fortaſſe autem erudiendos ſuſceperat Cichi filios, cùm ad facilem iiſdem aperiendam viam ad humaniores addiſcendas Literas, tum Libellum Iſagogicum Auguſtini Dati anno MCCCCLXXIII. impreſſum, tum Excerpta hæc ab elegantiarum opere Laurentii Vallæ, in ipſorum gratiam, ſe typis vulgaſſe profiteatur.

Num. XXIII.

Ante Eufebii Conradi Mediolanenfis, Canonici Regularis Congregationis Lateranenfis, Opus adversùs Fratrem quendam Ordinis Eremitarum &c.

Reverendo, & Optimo Patri Domino Johanni Cribello, Sancti Petri de Ulmo Præpofito digniffimo, Severinus Calchus (a) *Canonicus Regularis S. P.*

OPtavi jam pridem, Præftantiffime Pater, aliquid ad te offerre, quod effet meæ in te fidei, & obfervantiæ monumentum quoddam, & amoris pignus, & pro tuis de me optimis meritis grati animi teftimonium; fed nihil unquam à me inventum eft, quod effet vel te, qui acciperes, vel me, qui mitterem, dignum. Nam aurum, & argentum, vel quidquid ad domefticæ fuppellectilis ornamentum, augmentumque attinet, ad te mittere, & mea profeffio, qua his omnibus pro Chrifto carere volui, prohibebat, necnon tuæ vitæ fanctimonia, atque integritas, qua apertiffimè quifque intelligere poteft, nihil effe, quod minus cures, minufque diligas, quàm divitias, & rerum tranfeuntium copiam. Quippe qui omnem curam tuam, cogitationefque omnes, & mentem ipfam ad virtutem, pietatemque colendam devoviffe videaris. Itaque cùm nihil tibi vel novum, vel quod magni faceres, afferre poffem, hoc mihi folum relinquebatur officii, quod & accuratiffimè quidem feci, ut pro te fcilicet ad Dominum preces offerrem, rogaremque, ut te quàm diutiffimè, & feliciffimè & Patriæ, & Canonicorum Regularium Religioni confervaret, quarum alteri pro innumeris erga omnes beneficiis pientiffimum te parentem, & præftantiffimum quoddam exemplar præftas; alteri decus, ornamentumque fingulare exiftis. At tandem res mihi nuper oblata eft, quam te dignam putavi, quamque tibi tam gratam, caramque futuram arbitratus fum, ut nihil effe putem, quod gratius hoc tempore ad te mitti potuiffet. Eufebius Conradus Canonicus Regularis, obfervantiffimus tuî, tibique dediuffimus, ac mihi, ut religione, ita & confanguinitate neceffarius, cujus vitæ integritati, & fanctimoniæ adjuncta eft excellentis, & acerrimi cujufdam ingenii, & doctrinæ præftantia, Librum nuper edidit adversùm Eremitam nefcio quem, qui contra Canonicorum Regularium honorem, dignitatemque fomnians, & delirans, in populis prædicare præfumebat, afferens Eremitarum Ordinem ab Divo Auguftino ante Canonicorum Regularium inftitutionem ordinatum, ftatutumque fuiffe. Hunc Eufebius nofter facrorum Canonum auctoritatibus, & inviĉtiffimis, apertiffimifque rationibus, & argumentis ita confutat, & vincit, ut nullus ei ad refpondendum locus reliquus fit (b). Ita rem hanc Eufebius claram, apertamque reddit, ut etiam vetulæ, ac ignavo cuique veritas patere poffit. Illius igitur libellum ad te mitti dignum putavi, cujus lectionem melle fuaviorem tibi fore non dubito, quippe qui honoris Canonicorum Regularium magnanimum femper, & inviĉtiffimum defenforem te præftiteris; pro qua re nullis laboribus, nullis impenfis pepercifti, qui animus, quæ virtus tua univerfæ jam Urbi notiffima eft. Enimverò te Urbani III. Pontificis Maximi imitatorem, filiumque te effe prætefers, qui de Cribellorum antiquiffima, & nobiliffima Stirpe traxit originem. Is pro fui Ordinis Canonicorum Regularium devotione, & obfervantia, multa apud Mediolanum erexiffe ejufdem Ordinis Monafteria dicitur; inter quæ illud præftantiffimum eft, in quo nunc digniffimus rector præfides (c). Sed jam tandem Eufebium lege, Ordinis noftri æmulos, detractorefque noftros eleganter, fapientiffimèque convincentem (d). Ceterùm fi liber ifte tua auctoritate, & ope impreffus fuerit, in publicumque, & in lucem prodierit, fplendidiffimum quoddam lumen erexeris, quo dignitas, honorque Canonicorum Regularium luce, ut ita dicam, clariùs intueri, profpicique poffit, & tibi deinde perpetui nominis immortalitatem comparabis. Vale.

Ante

(a) Severinus Calchus ex Patritia Mediolanenfi Familia ortus, Vir fuit eximiæ pietatis, doctrinæque, ut ejufdem Scripta teftantur. Quater in Generalem Canonicorum Regularium Præfidem delectus fuit, vitamque in Cœnobio Placentino depofuit anno MCCCCXCVI. die XX. Novembris, quo Matthæus Boffius infauftum nuncium per Epiftolam detulit ad Bartholomæum Calchum, Ducis Mediolanenfis à Secretis, & Severini fratrem germanum. De illo præclarum elogium confcripfit Celfus Rofinus in fuo Licæo Lateranenfi.

(b) Non ita præfidiis deftitutam hanc caufam, quemadmodum eam depingit in præfenti Epiftola Severinus Chalcus, cenfuere quamplures, qui fuccedentibus Seculis pro Eremitano S. Auguftini Ordine pugnavere. Inter cæteros Chriftianus Lupus, magni in Literaria Republica nominis, integra Differtatione, ad calcem Operum fuorum impreffa, conatus pro viribus fuit, decus hoc præclariffimo Eremitano Inftituto vendicare, atque Adverfariorum argumenta convellere. Auctor tamen Hiftoriæ Religioforum, & Equeftrium Ordinum, Gallicè fcriptæ, controverfiam hanc afferit validis adeo rationibus utrimque agitari, ut cujus fe partis vadem faciat, ignoret, fatiufque ducat, fufpensô calamo, eruditis viris fententiæ ferendæ arbitrium relinquere.

(c) Ex hac Epiftola colligit Gabriel Pennotus, ufque ad annum MCCCCLXXIX. Canonicos Lateranenfes in Cœnobio S. Petri de Ulmo, poft illud tempus in Commendam, ut ajunt, relato, moram traxiffe. In mea tamen Hiftoria, ex altero ejufdem Ordinis Chronico antiquo, compertum feci, elapfis etiam aliis quinquaginta annis, adhuc quietum Domicilium ibidem Lateranenfes Canonicos habuiffe.

(d) Ad calcem hujus Libri impreffa erat Epiftola *Nicolai Clavafii* ad Eufebium Conradum; fed eam omittere placuit, ne has paginas impleremus repetitis præconiis hujus Auctoris, quæ ferme omnia ad hoc unum referri videntur, ut Eufebius Ordinis fui defenfor acerrimus deprædicetur. Celfus quoque Rofinus in fuo Licæo Lateranenfi, Civem hunc noftrum pluribus laudat ob egregiè propugnatum Canonicorum Lateranenfium decus, feque aut nimiâ opinionis fuæ præfidentiâ, aut concepta immodica exiftimatione doctrinæ memorati Conradi, abripi eò ufque finit, ut ifta fubjungit: *Hinc fummo jure nofter ille Joannes Philippus fcripfit, quòd fi Patres noftri habenas tibi* (Eufebio Conrado) *totas dimififfent, de ipfis impugnatoribus actum effet, nec modò invenirentur Libri contra Canonicum Ordinem latrantes, nec Auguftini imagines Eremiticam cucullam deferentes &c.*

Num. XXIV.

Ante Pauli Florentini Quadragefimale.

Paulus Florentinus (a) Theologorum minimus Divi Ordinis S. Spiritus de Urbe, Reverendiffimo in Chrifto Patri, & Domino Innocentio Romano ejufdem Almæ Religionis generali Præceptori digniffimo, ac fuorum omnium Benefactorum maximo, Salutem dicit plurimam.

VEreor jam in dimidio dierum meorum, mi Pater optime, ac domine Reverendiffime Innocenti, quem in veritate diligo, & veneror, veluti amborum anima una foret, objurgari, fi in tanta tuorum erga me beneficiorum amplitudine gratiam nullam retulerim; non quod oblivioni tradiderim, abfit; femper enim adftant ideæ, & naturale judicatorium fyndærefis, ut Theologi ajunt, quæ me totum tuæ beneficentiæ debere afferunt. Non prius enim ad te unicum laborum meorum refugium clamavi, quàm adjutricem ftatim porrexifti manum, de profundis pelagi naufragum eduxifti, ditafti pauperem, ac tanto cum honore in patriam remififti, quodque omnibus præftat, ad amœna, femperque florentia literarum ftudia, quod in cœlum ufque evehit, facitque beatum, parafti iter. Quamobrem ne tanta mole ingratitudinis diutiùs premar, non in officiorum gratiæ relationem, fed in perpetuæ fervitutis chartam de reditu peccatoris ad Deum Quadragefimale noftrum à tua divina fapientia emendandum, corrigendumque, folita animi hilaritate, vultufque ferenitate accipe; & attende non tantillum apud excellentiam tuam munufculum, fed mei erga caritatem tuam animi magnitudinem. Quod fi tua graviffima auctoritate probatum fuerit, intelliges nimirum, Paulum jam majora paraffe in te principem Benefactorum fuorum omnium. Poftquam enim ab Urbe difceffi, omnem præteriti temporis jacturam dolens, refumpfi animi vires, rationi imperium dedi, ut Philofophus in fecretis Alexandrum admonet, quum Deus hominem tanquam regnum quoddam fecerit, locaveritque intellectum Regem in Arce, dederitque illi conjugium rationis, & bajulos quinque, qui aptis fubtiliffimis cortinis omnia ad tribunal Regis deferant. Propterea veloci quodam ingenii curfu cum delectatione, & habitu omne Corpus Utriufque Juris perluftravi, omnefque Ariftotelis Principis Peripatheticorum libros, necnon Platonem, & Magiftrum fententiarum, in quo Angelum in humanis Thomam fui Ordinis decus, ac totius Chriftianæ Religionis jubar, magiftrum mihi præfeci, cui fanè inter Theologos dari monarchia vifa eft. Nec ideo poftponendos reliqui pii Gregorii, divi Hieronymi, magnanimi Ambrofii, cœleftifque Auguftini de fchola Spiritus Sancti eductos electiores libros. Super utrumque verò teftamentum Nicolaum de Lira, non inter minora Seraphici Ordinis fidera ponendum, interpretem imitatus fum, qui Hebraica omnia, & Chriftiana jura intellexit, & docuit; divinum fanè ut de Ariftotele commentator afferit, ut de Phinee Hebræi, ut de Hercule Græci, ac de Scipione Romani. Unde admirari non defino nonnullas additiones tanto ac tali doctori irreprehenfibili additas; & quæ, fecundùm Philofophum, primo Metaphyf., fabula ex mirabilibus fit. Etiam placuit Vatum Poëmata percurrere, & intelligere, in quibus latet hiftoria, & phyfica femper ratio. Et ut nihil deeffet ad bene, jucunde, utiliterque dicendum, quum fermonis copia, gravitas & elegantia, & Heroum exempla non parvam attrahendi, impellendique vim quò volueris habeant, Oratoribus, & Hiftoriographis fimul me dedi. Et quod mirabile, & utillimum fore duxi, horum omnium tam Theologorum, quàm Philofophorum, Canonum, & Legum in utroque teftamento doctorum Poëtarum, Oratorum, & Hiftoriographorum excerpta electiora in volumen unum mirabili quodam artificio redegi, ut facillimum fit ad omne propofitum hæc omnia concordare. Demum Poëtarum omnium decus, divinus Vates nofter, imò etiam Philofophus, & Theologus Dantes ambrofiam, & nectar undique mira cum fuavitate diftillans, adeft, ut femper in bibendo fitim augeat; quem non tanquam Poëtam, fed ut Theologum maximum, cum omni vulgari Opere divi Francifci Petrarcæ mira cum claritate, brevitateque, & admirabilium fententiarum fuavitate commentati fumus, ut legentibus nullo amplius interprete opus fit; ad meliorem hæc omnia frugem falutis animarum reducentes; Ut bonorum omnium Auctori Deo, ut T. R. D, cui tantum debeo, quantum valeo, utque noftræ jam celeberrimæ Religioni per Pontificem Maximum Sixtum, perque tuam

(a) Quis effet hic Paulus Florentinus, quæque fuerint ejufdem viciffitudines in permutandis facris Ordinibus Servorum B. Virginis, & Canonicorum S. Spiritus Romæ, fusè in Literaria mea Hift. ad hunc annum narravi. Ex hac autem Epiftola patet, etiam Typographos Uldericum Scinzenzeller, & Leonardum Pachel nondum in fuam officinam Græcos characteres induxiffe, cùm in eadem, exprimendo illius idiomatis verbo occurat lacuna. Ceterùm Quadragefimale hoc, quod Auctor ipfe in hac epiftola magnifico titulo infcribit: *Thefaurum Sapientum Prædicatorum*, in pretio effe poterat ea ætate, qua doctos viros invaferat libido congerendi in libros fuos quidquid à veteribus traditum memoriæ, aut oculis objiceretur, & facra quoque argumenta comprobandi, corrafis undique profanis ut plurimum teftimoniis, ac fabulis Poëtarum; nunc certè prorfus defiperet, cùm longum iter per inania hæc diverticula conficiendum foret ut rem propofitam, paffim abruptam, affequeremur.

tuam divinam ſapientiam ad ſidera uſque erectæ, aliqua ex parte gratus videar in jamdiu commiſſa nobis in officio prædicandi animarum cura. Fer ergo opem, obſecro, Pater Optime, & huic impari viribus meis provinciæ humerorum ſubmitte robur; cui hac tempeſtate noſtra natura, & ars quandam dicendi energiam dedit ad animos hominum alliciendos, impellendos, inflammandoſque, ac ſecundùm voluntatis imperium retrahendos alteri in Thebis Amphioni, alteri in Thracia Orpheo, quem ſæpius per Pegaſeum Spiritus Sancti melos loqui credidimus, quem benigno ſidere & favore divina, & humana ſequuntur. Repoſita eſt hæc ſpes mea in ſinu meo, ah quando veniet! Oh mihi tam longè maneat pars ultima vitæ; Spiritus & quantum ſat erit tua dicere facta: pro hoc non deſino bonorum largitorem aſſiduis pulſare precibus, ut iterum admirandum, celebrandumque omnibus ſeculis Romanorum decus in terris appareat. Sed de his aliàs, ut jam ad calcem deveniam, omnem Quadrageſimalis noſtri ſeriem paucis intellige. Cujuslibet ſermonis una tantùm concluſio præponetur, non ad probanda mendacia, ſed in aſſertionem veritatis, ut Theologos decet, quæ triplici ſemper lege probabitur; Hebraica, Evangelica, & Phyſica, & quælibet iſtarum trium legum probabitur quadruplici teſtimonio. Prima, ſeu Hebraica, I. teſtimonio Legali ex quinque libris Legalibus Moyſi; II. teſtimonio Prophetali ex Prophetis; III. Sapientiali ex Libris Salomonis; IV. Hiſtoriali ex Libris Judicum, Regum, Machabæorum, Paralipomenon, & ceteris Teſtamenti veteris. Secunda, ſive Evangelica, I. Legali ex Evangelio cum Theologis; II. Prophetali ex Apocalypſi; III. Sapientiali ex Epiſtolis Pauli, & Canonicis; IV. Hiſtoriali ex Actibus Apoſtolorum, & Sanctorum. Tertia, ſcilicet Phyſica, I. Legali teſtimonio, Civili, vel Canonico; II. Sapientiali ex Philoſophis; III. Vaticinali ex Poëtis; IV. Hiſtoriali ex Hiſtoriis Latinis, & Barbaris; & ſic in prima intelliges quidquid in tali propoſito dici poſſit in Teſtamento veteri à primo libro, ſcilicet Geneſis, uſque ad ultimum, cum interpretatione divi Nicolai de Lyra, qui profundo de arcano Philoſophiam, Theologiamque eduxiſſe videtur, ut de Socrate Sapientiſſimo Apollinis Oraculo interpretato ii aſſerunt, quum in tanta rerum varietate haud argui poſſit. In ſecunda, ſeu Evangelica, à primo libro, ſcilicet Evangelio, uſque ad ultimum Apocalypſis, cum omnibus Divinis Myſteriis eodem modo dulciter interclufis, quidquid convenire poterit adeſſe perſpicies; poſtea quatuor Doctores Eccleſiæ, ac Decretalium, Decretorumque, Canones, & Vates noſtros, Theologos, qui ad fontem Aquæ vivæ ſalientis in vitam æternam biberunt. In tertia verò Phyſica, ideſt Naturali, aderunt Imperatorum, Pontificum, & Sanctorum Decreta, Philoſophi demum, Poëtæ, Oratores, & Hiſtoriographi; ut nihil ad humanam, divinamque delectationem deſit. Hæc autem omnia de fontibus haurire placuit, ut parvo labore ſuavi quodam guſtu, in hoc uno libello Theſaurum Sapientum Prædicatores eſſe intelligant. Sed hoc unum velim, hoc oraverim, ut pro tantis vigiliis, & laboribus in ſuarum Orationum fervore memores aliquando Pauli Florentini extiterint; Tua verò Reverendiſſima dominatio in dies felicior, ut fata innuunt, me diligat.

Num. XXV.

Ante Explicationem Pſalmorum Pœnitentialium.

Paulus Florentinus Theologorum minimus Divi Ordinis Sancti Spiritus Domino Leonardo de Platis Civi, & Canonico Mediolanenſi Salutem plurimam dicit.

EFflagitaſti, Amicorum princeps, quum non minus tantam ſitim tibi morem gerendi paſſo jubere poſſes, ut literis traderem, quid in Regis David Pſalmis Pœnitentialibus ſentirem. Parva quidem rogas ab eo, qui tuæ beneficentiæ, ac liberalitati Monarchiam, ſi proprii juris eſſet, conferret. Nondum enim viſam, nondum benè meritam nobilem tuam de Platis à Principe Philoſophorum omnium Platone ortam (a), Deo credito latente in humano corpore, dilexi, diligo, diligamque ſemper, dum ſpiritus hos reget artus. Et ſanè ſi honor, & nobilitas probata omnium Sapientum ſententia virtuti tantùm convenit, & illius Monarchia omnis in Platone reperta eſt, non video quin tam heroicæ virtutis hæredes nobiliſſimi cenſendi ſint, meritòque ne dum amandi, ſed colendi, & venerandi. Illum Philoſophi tanquam numen quoddam habuere, & Theologi Auguſtinus ubique, & Hieronymus ad Paulinum, ſtupendum, admirandumque prædicant. Cujus doctrinis Academiæ, gymnaſia perſonabant, qui literas quaſi toto fugientes Orbe ſecutus eſt, cujus capacitatem omnis ferè Orbis replere non poterat, cui Ariſtoteles, in ſecretis, non ſine cauſa Monarchiam attribuit. Narrat Hieronymus libro primo contra Jovinianum, ut altiùs repetam tuæ ori-

(a) Communi per eam ætatem apud eruditos Viros adulatione Paulus quoque Florentinus Platorum Familiam à principe Philoſophorum Platone derivavit. De hoc illuſtri commento egi in mea Hiſtoria ad hunc annum, & alibi, cùm de Franciſco Phileſpho differerem, qui fabulam hanc amplificavit, regiam ejuſdem ſtirpis originem antiquiori etiam ævo, ſumma liberalitate affigens.

originis altitudinem meritò prædicandam, & celebrandam, quod Seusippus sororis Platonis filius, & Cleantus, & Anaxelites Philosophi libro II. Philosophiæ, Peritionem Platonis genitricem phantasmate Apollinis oppressam, Sapientiæ Principem peperisse. In cujus rei signum clarius Apes incunabulis mel ori fundebant, ut Jovi quondam, & Divo Ambrosio in decus ne dum Mediolanensium, & Romanorum, sed totius terrarum Orbis, quæ secundùm Valerium sempiternæ felicitatis judices fuerunt. Quid est itaque quum à fonte rivuli emanent, quod tantùm mirantur omnes, & uno ore loquuntur, ut infinitos tuæ domus heroës ad sidera usque evectos sileam; Georgium Platum, cui omnem Monarchiam legum divinitus datam Italia omnis intellexit, Theodorumque filium ejus, Jurisconsultorum jubar clarissimum, nostrisque temporibus Mediolani decus. Si ipsi quoque quatuor annorum pueri tanquam gemini Castor, & Pollux in cœlestia fortè signa redigendi, Platonem divina quadam indole polliceri videntur; Imò nescio quo benigno cœli influxu Platorum honoranda domus Academicam illam per totum ferè orbem Sapientiam resonantem redoleat, ut ipsi quoque servi tui Philosophorum mores sapiant. Dedisti mihi in adoptionis filium Christophorum tam bonæ indolis puerum, ut in uno corpore duos admirari possimus, ætatis puerulum, & moribus senem. Non ergo immeritò tanta domus publico Sapientum decreto illustrata, tot rerum gestarum Historiographos, Philosophos habuit; inter quos Apulejus libro de vita, & moribus Platonis, scripsit Aristonem Patrem de genere fuisse Neptuni, Matrem verò Peritionem à Solone Sapientissimo Apollinis Oraculo, ut Socrates judicato Legum Latore, & Duce pro libito Athenarum, & longè ante à Codro justissimo Rege Athenarum, qui voluit mori pro Patria, Vir. jurgia Codri originem traxisse. Quo fit, mi Leonarde, ut intelligas, quantum Regalis, & divinæ stirpis ortum, hæredem non tantùm nominis, sed virtutis, nedum Paulus, sed omne humanum genus diligere teneatur. Unde quælibet Scientiæ, & Artes, si Academicorum, Peripatheticorumque libri jungantur, & accuratiùs perscrutati sint, nisi à Platone, à quo tanquam à fonte rivi uberrimi, stagnum effecere. Legantur novæ quæso Divi Platonici Marsilii Phicini concivis nostri omnibus Seculis traductiones celebrandæ, quem sæpe Platonem Florentinâ linguâ loquentem crediderim, ut Learcus Peripatheticus ratus est Aristotelem Moysem esse, & Acticâ linguâ loqui. In hujus quoque dilectionem unicam divina Platonicorum Sapientia me impulit. Præviderat Magister ejus Socrates hanc vim alliciendi, in amoremque humana corda trahendi in visione Cigni de Ara Cupidinis in Academia in sinu ejus delati, canentis tam dulciter, ut aërem inebriaret, volantisque tam altè, ut à nemine videri posset, quumque sequenti die Ariston pater filium ad eum duceret, mox interpretationem somnii sui dixit esse completam. Hinc ergo ne dum allicior, & impellor, sed ad te, tuosque omnes diligendos inflammor, & accendor; propterea haud precibus opus esse intelligas. Tuus, o mi Pater, qui optas explorare, labor, mihi jussa capessere fas est. Neque enim graves labores amantium sunt. Soror semper amoris dulcedo. Accipe igitur non tantillam rem, sed animi in te nostri magnitudinem. Habes quippe & copia rerum, & scientia, & dignitate, ac potentia amicos quamplurimos longè præstantiores, at fide, & affectu neminem. Lege itaque; Vale diu felix, & diligentem te dilige.

Num. XXVI.

Ante Breviarium totius Juris Canonici (a).

Paulus Florentinus Theologorum minimus Divi Ordinis Sancti Spiritus de Roma Reverendissimo in Christo Patri, & Domino Innocentio Romano ejusdem Almæ Religionis generali Præceptori, Salutem plurimam dicit.

TAm magna, tamque jocunda erga me, Pater optime Innocenti, ac Domine Reverendissime, beneficentia tua semper extitit, ut mihi ipsi inæquali ad referendam gratiam haud unquam gratus visus plerumque irascar. Colui quippe, semperque colam dignationem tuam. Neque illi omnino servum haud grandem, sed fidelem certè dedi. Quid tamen hoc illi, qui dedit omnia, & se ipsum tibi reddidit? Paule, ignoscendum sanè. Neque enim ultra debilium nostrarum virium brachia se extendebant. Neque in his ad æquale tenentur homines, sed ad possibile. Quum ergo in longum posse à velle distaret, ex animi magnitudine, quam potui rependi gratiam. Quoniam prædicando, & legendo quòcunque diverti, per Tusciam, Liguriam, Emiliam, ac demum Lombardiam, ubi virtutum in te decus sculptum in cordibus per omnium ora micat nomen tuum, non qua laudum excellentia debueram, sed qua poteram, jam per se ipsum ad sidera usque elevatum, ostendebam, ubi splendorum

(a) De Mediolanensi hujus Breviarii editione silui in Literaria mea Historia, cùm Pauli Florentini Opera recenserem; seriùs enim ad manus meas pervênit. Itaque reliquis hoc anno editis Mediolani ejusdem scriptis est accensendum; eòque magis, cùm primus fortasse ipse fuerit, qui commodum hujus Lexici, ad Jus Canonicum faciliùs addiscendum, in Urbe nostra paravit, vulgavitque.

dotum tuorum jubare apparebam clarior, & videbar dignior. Tuus itaque Paulus est, tua quæcunque illius sunt. Quamobrem non dedignetur Reverendissima dominatio tua, laborum suorum, ac vigiliarum fructus suscipere. Quos si gratos, tuoque gravissimo judicio emendatos persenserit, animum nimirum ardentiorem ad majora jam ordita reddes. Tu animum ad dulcedinem, immortalemque famam Scripturarum induxisti. Tu illarum suavissimum gustui meo distillasti succum. Tu ad tantam aviditatem ingenium impulisti, ut nil aliud sapiat, nihil velit, nihil optet, nisi divinarum, humanarumque Literarum fructus carpere uberes, atque jocundos. Accipe ergo in tantorum debitorum partem, totius Juris Breviarium perutile à tua divina Sapientia corrigendum, in quo singuli libri tam Decretorum, quàm Decretalium, Instit. ff. E. & Auten. suam habebunt tabulam per alphabetum. Qua aperta, statim ad tuum omne propositum quælibet totius Juris electiores auctoritates aderunt. Rem ergo quàm brevem, quàm jocundam, quànque utilem, & necessariam, non sine maxima suavitate in mentem reponendam, Lectorum oculis subjecimus, ut sine magna difficultate, & diuturnitate temporis, Excerpta electiora Sanctorum, & Pontificum decreta intelligi possint, ut facilior, expeditior, & jocundior, his cognitis, aditus ad Decretales pateat, ac demum in hoc breviloquio omni Canone in memoriam recondito, ipsarum quoque humanarum Legum jubar omne & decus, in brevitatem perutilem redactum in omnium utilitatem in medium afferam. Unde quilibet ad venerandum Juris culmen anhelans tanquam ex Juris peritorum thesauro, in hoc utriusque Juris Breviario ditari possit; pro quo iterum, atque iterum supplices tendimus ad sidera palmas, ut dator bonorum omnium Monarcha ille summus, ad hoc eorum intellectum illuminet, voluntatem dulciter alliciat, ac memoriam dilatet, ut à tanti Juris decore ornati per omnium admirationem, & laudem elevati, in misericordem, ac pium illius amplexum redeant, qui tantum, ac tale bonum dederit velle, posse, & perficere, qui tuam Reverendissimam dominationem incolumem, & felicem dirigat in secula seculorum. Amen.

ANNO MCCCCLXXX.

Num. XXVII.

Ante Constantini Lascaris Grammaticam Græco-latinam.

Bonus Accursius Pisanus Viro Clarissimo Julio Pomponio (a) *Salutem plurimam dicit.*

Cùm mea opera & studio, Vir venerabilis, & Græcè ac Latinè doctissimus, Johannes Monachus Placentinus verterit in Latinum Erotemata Constantini Lascaris, rem meâ sententiâ iis perutilem, qui Græcæ literaturæ peritiam assequi cupiunt; tu unus mihi in primis visus es dignus propter singularem tuam, ac præstantem eruditionem, cujus nomine hæc interpretatio simul cum ipsa Græca arte transfundatur in populos. Suscipe igitur, tanquam primitias quasdam initæ amicitiæ nostræ, Opusculum hoc, operamque datò, ut intelligam, officium meum fuisse tibi non ingratum. Quod si feceris, brevi intelliges, me quibusdam majoribus muneribus tecum agere. Interea verò temporis me, ut facis, ama; quemadmodum tu mihi es carissimus. Vale.

Ex Mediolano III. Kal. Octobres MCCCCLXXX.

ANNO

(a) Quamvis Bonaccursius Pisanus geminum tantùm nomen *Julii Pomponii*, quem sibi in hoc Opere vulgando Mecœnatem delegerat, fronti inscripserit, dubitari nequit, esse celebrem illum Virum *Julium Pomponium Letum*, Laurentii Vallæ discipulum, ac insignium Auditorum Magistrum, qui per hoc tempus Romæ florebat, atque illic conditæ literariæ Academiæ Princeps habebatur. Ejusdem Vitam & ingenii præclaros fœtus in lucem editos enumeravit, illustravitque Auctor Additamentorum ad Vossium in Volumine XXII. Ephemeridum Venetarum; qua verò occasione amicum cum ipso fœdus inierit Bonaccursius, mihi prorsus ignotum est, nisi fortasse Mediolanum aliquando diverterit Letus, dum Româ Venetias contenderet, aut ab Urbe illa discederet Latio se restitueret.

ANNO MCCCCLXXXI.

Num. XXVIII.

Ante Pſalterium Græco-Latinum.

Johannes Placentinus Monachus (a) *Reverendo Patri, & Domino,*
D. Ludovico Donato Epiſcopo Bergomenſi, S. P. D.

PSalterii, quod Græcè melos David Regis, & Prophetæ inſcribitur, hanc novam emen-
dationem tuis auſpiciis, conſultiſſime Antiſtes, quamvis dubium mihi non erat, pleroſ-
que criminaturos, vel ſaltem admiraturos, aggredi non dubitavi. Compertum namque mihi
eſt, hujus noſtræ ætatis Theologorum gregem inſultaturum, ſubſanaturumque, tanquam qui
ea, quæ à Divo Hieronymo, & ab Septuaginta Interpretibus lucubrata fuerint, attingere
auſus ſim. Sed mens mihi conſcia recti horum leveis accuſationeis, te patrono, & vindice,
facillimè contempſerit: cujus candidiſſimum, & nobiliſſimum pectus, nullus livor occupavit.
Illos quoque, ſi Auguſtini libros de Doctrina Chriſtiana aliquando legiſſent, mihi æquiores
fore non dubitarem; cenſet enim vir ille non Theologiæ modò, verùm & ceterarum ar-
tium & Græcè, & Latinè peritiſſimus, noſtra exemplaria, quæ ex Græco fonte emanarint,
non aliter ad unguem corrigi poſſe, niſi illorum inſpectis prototypis. Audiant itaque Theo-
logi, ſi qui me accuſaturi ſunt, quid Auguſtinus libro ſecundo prædicti voluminis præci-
piat, ſi quid emendandum fuerit. Contra ignota, inquit, ſigna, magnum remedium eſt
Linguarum cognitio. Et idcirco Latinæ linguæ homines, quos nunc erudiendos ſuſcepimus,
duabus aliis opus habent ad cognitionem Scripturarum, Hebræâ, & Græcâ, ut ad exem-
plaria præcedentia recurratur, ſi quam ambiguitatem attulerit Latinorum Interpretum infinita
varietas. Divus inſuper Hieronymus nonne multos errores Septuaginta Interpretum culpâ ob
verborum ambiguitatem admiſſos, ad ſua tempora duraſſe queritur? & quia jam per univer-
ſum pœne orbem ea exemplaria legebantur, vix aliter reperiri? Dicant mihi Theologi hu-
jus temporis, quænam ſit Hieronymi, ſi norunt, interpretatio? Quid irrident? Nonne reſ-
pondent: eſt ea, cui ipſius præpoſitas vides Præfationes? Pace veſtra, o Theologi, dixiſſe
velim: Hieronymum ipſi negligentiæ, aut imperitiæ accuſatis. Non eſt, Præſul integerri-
me, & eruditiſſime, hujus præfatiunculæ, enumerare, quot loca depravata deprehenderim
in utroque Teſtamento, quorum etſi nonnulla librariorum vitio facta ſint; multa ſanè ſunt
Interpretum, quæ cùm exemplaria, quæ Hieronymi dicuntur, invaſerint, quia defendi ne-
queunt, ego Hieronymi inficior. Quid ergo? Liberè fateor, nos neſcire, quæ ſit Hiero-
nymi interpretatio. Locus eſt in Epiſtola Pauli ad Hebræos, capite decimo: *Hoſtiam, &*
oblationem noluiſti: corpus autem aptaſti mihi. Idem eſt in Pſalmo triceſimo nono; ſed non
corpus, ſed *aures* habent exemplaria Latina, quæ Hieronymi dicuntur. Pſalterium verò,
quo Mediolanenſis Eccleſia utitur, *Corpus* habet, nec non omnia Græca exemplaria, quæ ipſe
plurima vidi. Non eſt mihi conſentaneum, Hieronymum illum non vidiſſe, quæ ego homuntio
imperitus tam facilè animadverti. Niſi Græcum ariticimenon eſſet, quo argui loca depravata
poſſunt, vererer criminatorum jacula. Quid ſi Græca depravata eſſent? Omnia, quotquot vide-
re potui, conveniunt. Unum dumtaxat locum pſalmo centeſimo primo ut invêni, reliqui: *Vi-*
duam qui Latini ubi legunt, Græci omnes θήρα..i. *prædam*. Exemplaria Græca mutare auſus non
ſum; nec pro θηρα viduam interpretari potui. Sed ſuſpicor Interpretes illuſos; nam inter θηραν &
χηραν.i. *prædam & viduam*, una tantùm litera, ideſt θ. & χ. diſcrimen facit. Cùm ergo me inter
duas ſymplegadas angi viderem, elegi quod nec Græci nec Latini carperent. Qui itaque viduam
maluerint; in Græco χ præponant, ubi ηραν invenient. Qui prædam θ & in Latino prædam
aſcribant. Incredibile pene eſt quomodo in transferendis libris, verborum nimia ſimilitudine,
nonnumquam ambiguitate, interdum incuriâ Interpretes fallantur! quod quidem non in hagio-
graphis tantùm; verùm etiam in poëmatis, hiſtoriis, & reliquis operibus. Rufus Feſtus cum
Dionyſii Alexandrini periegeſin transferret, *Durantem* genus dixit, cùm *Moſynum* dicendum eſ-
ſet. Si quis hac in re mihi minus fidei habet: coſmographiæ peritos conſulat; an ſciant, ubi ter-
rarum ſint *Duratei*! Strabonis ſeptimo, & eo non multarum tibiarum urbem, quàm ridicula in-
terpretatio! Tibi *arvum* pro *collium* dixit; ea enim urbis montuoſa eſt. Sunt & innumera alia
depravata apud omnes penè Latinos Auctores; item & ſacros codices, quæ ſi aliquando requiem
ſtudiis meis impetraro, quam tuis modò auſpiciis ſpero, in animum emendare induxi, tibique
talium ſtudioſo, & qui omnia virtuti & muſis poſtponas, dicare: qui & unus mihi viſus es di-
gnus,

(a) Hujus diſertiſſimi in Græcis Latiniſque literis Viri, Carmelitarum Ordini adſcripti, laudes retuli in Hiſtoria Literaria ad
annum MCCCCLXXV., ubi etiam quæ ad Pſalterium in Mediolanenſi Eccleſia recitatum pertinent, utpote diſcre-
pans à vulgato Romano, recenſui, & à propoſita hujus Auctoris opinione, cum Auguſtino Calmet recedendum putavi.

gnus, cui hanc novam emendationem Pſalterii inſcriberem: tanquam veritatis ſcrutatori, & ſtomachanti ob Religionis ſtudium, tot errores divina volumina invaſiſſe. Quod autem ad Pſalterium attinet, quia longum & moleſtum eſſet omnia emendata enumerare; ea deprehendere facile eſt, ſi cum aliis exemplaribus conferantur. *Circiter ſeptuaginta loca correximus, Græcam veritatem ſecuti. Verba, quæ deerant, ſuis locis addidimus. Unum te, Præſul memorande, ignorare nolo; Pſalterium, quod Ambroſianum dicitur, in paucis, imò in nullis à Græco diſcrepare. Cantica, quæ ſex ſunt, omnino Græcis ſimilia, noſtris omnino diſſimilia. Propterea Hieronymi ea potius dicenda eſt translatio, ut Vir quidam fide non indignus mihi affirmavit. Quis enim mentis compos, eum Virum, qui ab ipſis incunabulis inter Grammaticos & Rhetoras educatus ſit, adeo ut nil tam acutum ſit, quod non viderit, non vidiſſe Pſalmo XVIII. SI MEI NON FUERINT DOMINATI; quod ego DOMINATA tranſtuli, nam ad DELICTA refertur; ſi quis diligenter ſeriem Pſalmi cum ſenſu obſervare voluerit. Johannis ultimo capitulo: AMBULABAS UBI VOLEBAS. Quæ ratio Grammatices id permittit? At Auguſtinus Homiliâ quintâ in Epiſtolam Johannis: QUO VOLEBAS, dixit. Sane hac in re non minus Hieronymus Auguſtino advertiſſet. Quid de verſiculo Pſalmi octogeſimi & ſexti: quem translatio, quam Hieronymi ferunt: NUNQUID SION DICET; exemplaria Græca μήτηρ, ideſt MATER legunt; & Pſalterium Mediolanenſis Eccleſiæ MATER SION. Quod ſi qui nec Græcis, nec Ambroſianis codicibus credunt, legant Sermonem Auguſtini, qui recitatur juxta breviaria Curiæ Romanæ in ſolemnitate HYPOPANTES DOMINI, vel ut vulgo dicitur: PURIFICATIONIS VIRGINIS; is enim primæ lectionis matutinæ initio ait: SIC OLIM PRÆDICTUM EST, MATER SION DICET. Sed qui tranſtulit (venia quidem danda eſt) μήτι ideſt NUNQUID, non μήτηρ, ideſt Mater videre viſus eſt, quod vel ipſi Græcorum elementis imbuti intelligere poſſunt.* Nec omnino audiendi, imò acerrimè refellendi ſunt Theologi, qui, ut illorum verbis utar, dicunt: Scriptura ſancta non eſt ſubjecta Grammaticæ: Fateor; nam præeſt, quia dignior, quippe quæ ex Sancto Spiritu eſt, qui ſcientiam habet vocis, ut ait Solomon. Hoc non cenſuit Auguſtinus, qui vult conſummatos Theologos Hebraida & Hellenida dialectos non ignorare. Grammatices tropos, ſchemata, Rhetorices argumenta callere; qui & ipſe cum cæteris priſcis, veriſque Theologis in ſuis operibus & diſertiſſimus in eloquentia, & in ſententiis acutiſſimus, & in ratione loquendi inoffenſiſſimus eſt. Interdum tamen Græcas conſtructiones in Sacris literis, quæ priùs à Græcis ſcriptæ ſunt, inveniri ut: *vado piſcari: expugna nocentes me*; & multa id genus non inficior. Fecit hoc & Maro noſter, ut in Georgicon ſecundo: *Tempus equi fumantia ſolvere colla*; Latinè ſanè *tempus ſolvendi* dicendum eſt. Feci & ipſe in hoc Pſalterio; non tamen ut Græcis ſchematis uterer, ſed ut Græcè dicere volentibus morem gererem, verbum verbo reddidi. Quid ignorantes ad illud ineptiſſimum confugiunt? Scriptura non eſt ſubjecta Grammaticæ; quibus reſpondeo: non ſua. Sed ut, Præſul præſtantiſſime, dicendi finem faciam, ne fortè prolixitate diſpliceam: ubi addidimus, quod deerat, vel emendavimus, quod depravatum fuerat, errorum cauſas, & rationes emendationis coram dominationi tuæ edemus. Alii facilè, ſi cum veteri translatione conferre noſtram voluerint, omnia deprehendere poterunt..

Num. XXIX.

Ante Synonyma Sententiarum.

Stephanus Fliſcus de Soncino, juveni peritiſſimo Joanni Melioratino, ornatiſſimo Civi Vicentino, Cancellario Paduano S. D. Pl.

CUm ſuperiora verborum Synonyma tibi breviter abſolviſſem, mihi in mentem venit, non eſſe incommodum, ut aliquas etiam tibi variationes inſcriberem, quare profectò variationes ſententiarum Synonyma non indecenter appellari licet; quæ vel ad conjungendas partes rhetoricæ orationis, & argumentationis plurimum valerent, ut ad eaſdem exaggerandas, & corroborandas admodum conducerent, & expedirent. Quas variationes, ut commodiùs, & condecentiùs eas in inventoris partibus convenire mihi viſum eſt, ſub ipſis partibus ordinavi, ut hæ tibi faciliùs, cùm illis uti velles, ſuccederent, & occurrerent: illud conſimile tibi ſemper affirmans, quod etiam tibi ſignificavi, cùm verborum Synonyma ordinarem; ut quæ ſcilicet dicta, uti rhetoricæ orationis parti annotata fuerunt; eadem, imitando, unionique ceterarum partium optimè accommodare poteris. Addo etiam hæc audaciùs, cùm multa ex eo experimenta per me tibi fieri vidiſti, quòd ſi & accurata imitatione hæc ſententiarum Synonyma diligenti inventione pertractaveris, Epiſtolas exinde, ac etiam Orationes, quas volueris, facilè conſequêris: cùm imitatio tantas profectò vires habeat, ut vel Grammaticæ Orationes, vel ſingulas etiam dictiones ea ratione contorquere, & contractare poſſit; ut quaſcumque ſententias velis, ex ipſis orationibus, ſive dictionibus in quodlibet librorum volumen conſequi valeas. Sed quid ego me oſtentem, has tibi inventiones, & imitationis rationes innuere velle, quòd eas optimè pernoviſti, & multotiens apud me, ac etiam ſine me commodiſſimè pertractaſti? Cùm igitur pro his meis ad te Commentariolis ex inventione, & imitatione tibi pertractandis, nullâ meâ indigeas admonitione, non certè videris pluribus detinendus, ſed vehementiſſimè currens, ad curſum es potiùs velociorem adhortandus. Quod cùm etiam tibi minimè deeſſe exiſtimem,

neque

neque defuturum confidam, gaudeo, hunc meum pro te laborem nequaquam in cassum desumpsisse: cui meo labori quantum de tuo studio, cui suffragor, addideris, tantum profectò, præter hunc meum, tibi futurum est lucri. Vale, & te exerce. Libellum compositionis præceptorum commodæ elocutionis propediem expecta; dehinc alius imitationis verborum & sententiarum Libellus consequetur.

De Auctore autem in calce hæc leguntur:

Stephanus Fliscus de Soncino, Vir apprime doctus, qua via celerrimè, & facillimè proficere adolescentes possent, qui ad eloquentiam aspirant, cogitans, invênit optimam, & apertissimam: Nam quemadmodum ornatè, & variè diversæ vernaculæ Linguæ Sermones enunciari valeant, & ad omnes ferè elocutionis partes accommodari, ostendit, & ordine in hoc Opere digessit, in quo usque adeò studiosi pueri, & adolescentes se proficere cognoscent, ut pro tempore, si perdiscere, & memoriæ mandare voluerint, deposita omni loquendi barbarie, eloquentes evasuri sint. (a)

ANNO MCCCCLXXXII.

Num. XXX.

Ante XII. Panegyricos Veterum.

Jacobo Antiquario Ducali Secretario Franciscus Puteolanus (b) *S. P. D.*

Rogasti, ut Plinii Secundi Novocomensis orationem, qua Consul Optimo Principi Trajano gratias agit, castigatam nostris Impressoribus traderem, quò optimi, & eloquentissimi Viri pulcherrimum Opus è situ in lucem afferatur, & nostri temporis Principes eam orationem legentes, non quasi à Magistro, sed tamen sub exemplo edoceantur, qua potissimùm via ad eandem gloriam possint ascendere, Joannique Galeacio Regi nostro nunc primùm pubescenti, quem tu Trajani similem fore, & optas, & ominaris, tanquam è specula quadam lumen quoddam sequatur: ab quo nusquam oculos deflectat, ostendatur. Feci, & quidem libenter; quid enim non facerem te exigente, quem sequor, ut Magistrum; veneror, ut parentem, non tam ætatis maturitate, quàm vitæ: à quo omnem dignitatem meam inchoatam, auctam, longiùs provectam nunquam abnuerim. Quod si beneficio ullo tuo mihi cognitus non fuisses: fecissem tamen quod tibi cordi esse intellexissem. Optimorum tu unus doctissimus, doctissimorum idem optimus, litteras jacere non finis, erigis professores: Ingenia foves: nec quisquam est alicujus per Italiam nominis, qui se ab Antiquario adjutum, ornatum non libenter testificetur. Hæc non mihi fama, quâ alioquin gratissima uteris, sed re ipsa perspecta sunt: Quo viatico optimum senem Franciscum Philelphum, utriusque linguæ principem, Tuschos ultimò petentem, prosecutus es; quo studio, quanta contentione Georgii Vallensis, & alterius Georgii Merulæ doctissimorum hominum caussam suscepisti, atque ita suscepisti, ut alter tenuerit quod quærebat. De altero nondum spem amiserimus. Cujus tui animi, ac paterni, ut ita dicam, in Artes affectus grande præmium retulisti, ita amatus, ita probatus ab omnibus, ut tanquam genius colaris: ad te omnium scripta deferantur: Libelli dedicentur: quasi prorsus omnes certent, ut in negociis consilio, ita in studiis judicio tuo uti; advertunt enim omnes, plurimùm te fide, plurimùm veritate, plurimùm intelligentiâ præstare: carere ambitu, & cùm altiùs posses ascendere, in mediocri gradu substitisse: quòd pulcrius & speciosius duxeris, castitate, justitiâ, gravitate, prudentia princeps agnosci. Quis Antiquario melior? quis sanctior? quis in omni genere laudis ad exemplar antiquitatis, unde tibi cognomen, expressior? Eadem, quod equidem in admodum paucis numero vidi, tibi honestatis cura, domi, atque intra privatos parietes, quæ in publico; nec unquam de fama, quàm de conscientia solicitior fuisti. Bononiæ sub Baptista Sabello, Viro priscæ frugalitatis, & continentiæ Legato Consulari, Magister Epistolarum in maxima procuratione fuisti, similis antiquis; qualis ante te nullos, post te paucos reor futuros; contendisti enim, quanquam adolescentulus eras, & urbs, ac amplissimum officium ad delicias invitabant, tetricam castigatissimi Præsidis imitari innocentiam. Præfuisti postea Mediolanum evocatus, & sub duobus Principibus patre, & filio, ordinandis Sacerdotum comitiis, tanta opinione hominum, ut, quod Senatus juratus olim Scipioni Nasicæ tribuit, tibi miro om-

(a) Non magni nominis fuisse hunc Grammaticum arbitror, cùm nihil de illo memoriæ traditum usquam offenderim. De iis, quæ spondet in hac Epistola se prope diem editurum, id unum à Michaële Maittaire relatum invêni in suo Annalium Typographicorum Indice, ita inscriptum: *Phrases Elegantiæ Latinæ*, atque impressum anno MCCCCLXXXV. sinè loco, & nomine Typographi; Libellus autem iste is esse potuit, quem Fliscus indicavit titulo: *Imitationis Verborum, & Sententiarum*.

(b) Literarios labores in Urbe nostra susceptos à Francisco Puteolano, quæque ad illum pertinent, memoravi in Historia Literaria ad hunc annum, ubi etiam geminas editiones, hactenus ignotas, Veterum XII. Oratorum, produxi, quarum exemplaria in Bibliotheca Ambrosiana servantur, eodem curante Puteolano, Mediolani peracta.

omnium hominum consensu, optimi cognomen sit inditum. Taceo, qua hospitalitate cunctis domus tua pateat. Taceo cùm amicos etiam apparatissimè excipias, ut ipse in cibo, in potu nihil voluptati tribuas. Taceo, ut omnibus corporis membris imperites; ut oculos animumque contineas. Hæc, ut revera sunt, in uno quoque maxima viderentur; in Antiquario, si cæteris virtutibus comparentur, minima erunt. Nam, quàm admirabile, talem sanctitatem, talem auctoritatem, tanta jocunditate, ac comitate condire! Jam quales Versus, quàm venustos, quàm prurientes, quàm dulces, quàm argutos scribis, quasi Catullus, aut Tibullus. In oratione pari ratione felix, in inventione, in disponendo aptus, figuratus, varius, & modò elatus, & excelsus, modò submissus, semper autem castigatus, ut te Plinio huic nostro jure semper comparaverim. Illum igitur legens, & illo virtutes tuas recognoscens, tibi applaudes. Additi sunt undecim alii Panegyrici, non Pliniano quidem pares, sed tamen non inelegantes, aut recusandi, mira in singulis eruditio. Adjec, ut magnitudo voluminis justa esset, Julii Agricolæ Vitam, per Cornelium Tacitum conscriptam, quæ me ita afficit, delectat, tenet, ut nihil unquam pari voluptate legerim. Fragmentum Petronii Arbitri postremum locum tenet, & quasi agmen claudit, incuriâ quidem temporum mancum, & adeò mutilatum, ut vix agnosci possit; ejusmodi tamen, ut non rejici debeat: hæc tuis auspiciis in lucem redeunt. Debebunt tibi qui legerint: quamquam pro tuis summis virtutibus omnes tibi debent. Vale decus meum (a).

ANNO MCCCCLXXXV.

Num. XXXI.

Post Epistolas familiares M. Tullii Ciceronis ab Hubertino Clerico Commentariis illustratas.

HAbes doctissime atque optime Bone Accursi Pisane opus longè majus atque uberius, quàm uti initio promisi: qui non solùm difficiliora quædam, & annotatu digniora edere contentus fui; sed cùm virorum quorundam bonorum, & doctrina præstantium exhortatione, tum verò tuis, & præstantissimi doctissimique Viri *Comitis*, & *Ducalis Quæstoris Joannis Francisci Turriani* efflagitationibus, ita omnes locos in his Ciceronis Epistolis adductus sum, ut explanarem: ut non solùm qui vel longiùs in hac dicendi Arte provecti, & qui jam in cursu erit, verùm etiam omnino rudes haberent, quo tantum pelagus tutò ingredi auderent, & ad portum pervenire possent, in quo quantum laudis, & benivolentiæ mihi Viris bonis futurum confido, tantum invidiæ, & detractionis, & maledicentiæ jam nunc à malivolis quibusdam esse intelligo, quos omnia pervertentes, officio meo detrahere audio; & quod malè factum arguere non possunt, prolixitatis accusant: quasi cùm hoc onus primùm suscepi, pro paucis, non pro omnibus laborandum duxerim: qui officium meum, & docendi, interpretandique munus ad communem utilitatem semper potius, quàm ad ambitionem referendum putavi, cujus quidem instituti nihil video, cur me pœniteat, cùm id ætatis videam in literarum exercitio me multos alumnos non sine magna & laude, & gratia peperisse, quotidieque parere: quare maledici isti invideant, doleant, rumpantur, detrahantque quantum libet, nullius tamen injuria me ab officio unquam adducet, plurisque faciam bonorum laudem, & judicium, quàm quorundam corrupti, marcentis, putridi, ut ita dicam, jecoris hominum caninos latratus, & venenata verba, & ad alia excudenda laborabo eo diligentiùs, quo plus temporis mihi assumere volo, quanquam in hoc Opere, licèt in discursu facto, tamen puto pro magnitudine rei, negligentiæ culpam mihi ascribi non posse, in quo si omnibus non sum satisfacturus, hoc me consolabitur, quòd ne id mihi quidem unquam assumpsi, ut id facere possem, qui illud Horatianum meminissem:

Tres mihi convivæ prope dissentire videntur,
Poscentes vario multum diversa palato.

Qui autem edendi celeritatem accusabunt, ejusdem Horatii sententiâ adducti, tibi & aliis amicis, quorum efflagitationibus id facere coactus sum, potiùs, quàm voluntati meæ ascribendum esse, tu ipse testis es: neque id cupiditate aliqua factum esse, sed ut quoad aliquando maximè profuturum erat, gratiùs fieret: si citiùs, vel mediocriter prodesset, cùm id quoque in proverbio esse soleat, quia nullius rei major est penuria, quàm temporis, &, ut inquit Juvenalis: Qui dives fieri vult, & citò vult fieri. Quare si utilitatis celeritas cum magnitudine futuræ utilitatis comparetur, erit

(a) Secunda est hujus Libri editio, quam Franciscus Puteolanus aliis Opusculis auxit, ut in justam molem assurgeret; prima enim XII. tantùm Panegyricas Orationes Veterum comprehendit. Plura ego ex erudita hac Epistola collegi, ut Historiam Literariam Mediolanensem compingerem. Præsertim, cùm de Francisco Philelpho agerem, Puteolani testimonio errorem quorumdam Scriptorum castigavi, qui Mario filio relictas à patre opes suas tradidere; siquidem ex hujus Epistolæ verbis clarè dignoscimus, defuisse Philelpho genitori etiam viaticum, quo iter Florentiam posset conficere.

erit quod facilitatem meam in amicis indulgendo, ut id celeriùs facerem, non probet. At, inquit aliquis, futurum erat plenius, & emendatius, ſi diſtuliſſes: id equidem fateor, ſed ingratius interea pro expectantium utilitate; deinde dum apud me fuiſſet, nullis erat profuturum, quibus fortaſſe hujus ope majorum rerum fundamenta jacientur, & erit patefactum iter, quod ſi minùs ſine aquis, ſine ſalebris, ſine difficultate aliqua, ut certè ſine dumis, ſine præcipitiis, ſine ruina ingredi poſſint, nec aliud ab iis, quibus de meis ſcriptis cenſere libuerit, poſtulo: niſi ut rei magnitudinem æſtiment, & aliorum, quos aliquando ut numina quædam venerati ſunt, quia eos non viderant, aut quia, & tempore me anteceſſiſſe ſciebant, cum meis comparent, videant quantum interſit, nec tam novitati invideant, quàm veritati faveant. Sic enim non modò me invidiâ cariturum, verùm etiam laudem magnam, & gloriam aſſecuturum, confido: cui, quod nemo ætate noſtra ex iis, qui vel doctiſſimi habiti ſunt, facere auſus eſt, cum bonorum, & eorumdem doctorum gratia & laude contigerit, ut totum Ciceronem in Epiſtolis familiaribus patefacerem, efficeremque, ut id pelagus à multis navigaretur, quod ante fuerat ignotum, & intactum. Quare cauſæ meæ tutelam cum veritati ipſi, tum viris bonis, & æquis commendatam eſſe velim: qui quod jure defendi poſſit, tueantur, in reliquis aliorum, qui multo majoris auctoritatis habiti ſunt, quàm ego, comparatione judicent; utrum magis vituperandus ſim, quòd omnia aſſequi non potuerim; an commendandus potiùs, qui vel iis, quæ ſcripſi, tam multis profuerim. Te quoque, qui me ad hanc edendi celeritatem impuliſti, neceſſe eſt optimis rationibus patrocinium noſtrum ſuſcipias. Ego, ut ante dixi, alia excudam, quæ mox edentur. Velim tamen verſiculos quoſdam meos interea ſubdas, quos ad librum meum ſcripſi, ut audaciùs prodeat. Vale. (a)

ANNO MCCCCLXXXVII.

Num. XXXII.

In fronte Epiſtolarii à Mario Philelpho conſcripti.

Ludovicus Mondellus Ordinis Minorum, Doctorque Theologus, Octaviano Ubaldino Mercathelli Domino, Illuſtriſſimi Ducis Urbini Germano digniſſimo, doctorumque Virorum patrono, S. P. D.

VEllem, Octaviane Princeps Illuſtris, & doctorum Virorum præſidium ac decus, ut de vivo Mario Philelpho, potiùs, quàm mortuo (b) ornando, nunc mihi contentio eſſet. Jucundiùs enim eam (non dicam ferventiùs) ſuſciperem. Sed quoniam ſive natura, ſive fato ita ſecum actum eſt, ut priùs quàm nos ex hac vita decederet, non putavi committendum eſſe, ut ei quoque mortuo meum officium deeſſet. Et quidem per Deum immortalem quid eſt, quod defunctis majus impendere poſſimus, quàm eis vitam per gloriam propagare, immortaleſque quodammodo eos reddere? Solent autem plerique ſic defunctorum gloriæ ſtudere, ut marmoreis monumentis, æneiſve ſignis poſitis, eorum titulos & ſpectandos, & legendos, poſteris relinquant. Verùm hac in re Marius ſuperſtitum amicorum ope non indiget. Satis enim magna monumenta ipſe vivens ſibi poſuit, ſatis magnas ſtatuas erexit, quæ nulla unquam vetuſtas, nulla violentia, nulla denique duro robore innata caprificus disjiciet: Operum ſcilicet, & Scriptorum ſuorum in diverſis generibus, quæ cum latinitate, eloquentia, & candore mirificè ſplendeant, cum antiquorum operibus, & quidem perfectiſſimorum, conferri poſſint, ut jure de eo dicere poſſim, quantum Marius ille Arpinas Reipublicæ Romanorum armatus, tantum noſter Romanæ linguæ contulit togatus. In hoc tantummodo locus officio mihi relictus eſt; quod cùm pars monumenti ſui, quaſi angulus quidam, tenebris immerſus ſit, & veluti ſub opaca umbra ita

(a) Ante annum MCCCCLXXVI. in lucem emiſerat Ubertinus Clericus Creſcentinas Annotationes ſuas in Epiſtolas familiares Ciceronis, ut retuli ſuperiùs ad præſentem annum MCCCCLXXXV., ubi de erudito hoc Viro ſermonem egi. Verùm, cùm expectationi doctorum hominum nondum ſatis factum eſſet, alteram editionem paravit, victus precibus ejuſdem Bonaccurſii, ampliſſimos Commentarios ad ipſum dirigens, ut in hac Urbe diligentiſſimè imprimerentur. Singulare hoc munus lubens excepit Bonaccurſius, dignumque cenſuit, ut graviſſimo, ac literatiſſimo Viro, *Joanni Franciſco Turriano*, *Ducali Quæſtori* exhiberetur. Hunc ipſe delegerat in Mecœnatem ſuum, poſtquam invidia, & impotens ira æmulorum Cichum Simonetam, Patronum olim ſuum, indigna morte ſuſtuliſſet. Quamobrem editi, poſt octuageſimum illius ſeculi annum, ab ipſo libri, eidem ſemper *Turriano* dicati fuere; *Lexicon* nempe *Græco-Latinum*, Æſopi Vita, & Fabulæ, tum omnes, tum ſelectiores diviſim impreſſæ, Græcè, & Latinè, nuncupatoriâ ad *Turrianum* Epiſtolâ ſingulis editionibus præfixâ.

(b) Alterum hoc exemplum eſt, ut pretium veterum Epiſtolarum, & eaſdem vulgandi neceſſitas, ob rem Literariam ſincerè illuſtrandam, clariùs innoteſcat; ſiquidem, cùm incertum foret his poſtremis Seculis tempus mortis Marii Philelphi contendentibus nonnullis præclaris Scriptoribus, ſuperfuiſſe illum defuncto patri Franciſco Philelpho, ex hiſce literis Mondelli ad Octavianum Ubaldinum, datis *tertio Calendas Maji MCCCCLXXXI.*, indubiè patet, Marii filii obitum præceſſiſſe mortem genitoris, qui nonniſi ſub exitum menſis Julii ſequentis extremum diem obiit in Urbe Florentiæ. De hac controverſia, cui ſolvendæ hactenus fruſtra inſudaverant Viri eruditi, fuſiùs egi in Hiſt. Literaria ad annum MCCCCLXXXI. & MCCCCLXXXIV.

ita conſtitutus, ut minimè vel ſpectari, vel legi poſſit, circumfuſas tenebras pellam, & obumbrantes ramos penitus abſcindam, monumentumque Marii totum ſub luce conſtituam, ut non minùs operoſum appareat, quàm à ſuo artifice conſtructum ſit. *Epiſtolarium* enim inter cætera præclara opera Marius confecerat, in quo non ſolùm Epiſtolarum genera octoginta numeravit; ſed ſingulorum formulas, & locos proſecutus eſt, nec id quidem ſimpliciter, ſed tripliciter pro numero trium dicendi figurarum, ordine complevit. Opus profectò juvenibus & mediocriter doctis utiliſſimum, unde non minus latinitatem & elegantiam exhaurire, quàm exercitationis latiſſimam frugem, uberrimumque fructum conſequi poſſint; doctis verò futurum quàm gratiſſimum, utpote quod multo labore, in quocumque genere dicendum fuerit, poſſit eos relevare. Opus tamen ipſum non ediderat, aut ſi editum dici poteſt, uni mihi tantùm, cui dicaverat, & Archetypum, nullo ſibi retento exemplo, aut aliis communicato, tradiderat, editum fuerat. Decreveram illud omnibus aperire, ut quantum laudis & gloriæ inde proficiſci poteſt, Mario non interciperetur, & monumentum illud ex pluribus conſtans partibus, in hac quoque parte, ut in cæteris, nulla caligine obſcuraretur. Debeo ſibi hoc ex pietate, multùm me amavit, multùm me literis & ſapientia ornare ſtuduit; ejus beneficio hanc particulam vivacis animæ, quam ſortitus ſum, habeo. Ingratus & impius cenſendus eſſem, ſi ego, qui ſuo funeri non interfui, nunc licèt longo poſt tempore, cùm poſſum, quaſi pompâ inſtauratâ ad eum ornandum, meam ferculorum partem non afferrem, ſi non & mea thura incenderem, odoreſque miſcerem, ſi ejus feretrum hoc nobili quaſi alio ſpolio non accumularem. Cæterùm quo pleniùs huic laudi, & gloriæ Marii conſulerem, in hac Regia Paryſiorum Civitate, in qua jam biennium ſtudiorum gratiâ fui, Epiſtolarium ipſum imprimendum dare ſtatueram, ut in loco totius Orbis eminentiori, inter tot Academias, inter tot Sapientiſſimos & divinæ mentis Viros, ab omnibus Marius etiam functus & coleretur, & admiraretur. Quem locum, quam Orbis plagam ad ejus nomen celebrandum, æternitatique commendandum potui eligere aptiorem? Verùm huic pietati meæ una res obſtabat, quod ea lege ab ipſo opus mihi tradi impetravi, ut in alterius manus non perveniret, idque ipſe ſuis in libri inſcriptione teſtatus eſt monumentis. Nec quidem à me id ea mente factum eſt, quia ambitione ducerer, aut quia ſi omnes idem ſcirent quod ego, me minùs ſcire putarem; ſed profectò, quia tantum Mario tribuebam, tantaque me voluptate ejus elegantia affecerat, ut non viderer ſatis meo facere deſiderio, niſi ab eo quodpiam ſingulare, & quaſi meum proprium pignus haberem, quod noctu diuque verſando, veluti quandam ejus imaginem contemplarer. Quo fit, ut ſi nunc librum imprimi jubeam, verear, ne ab omnibus inconſtantiæ accuſer, vel quia jam velim quod modò noluerim, vel tanquam Marii contemplationem poſt ejus mortem continuò omiſerim. Alius præterea ſcrupulus ea in re malè me habet, quia fortè cuipiam callido rerum æſtimatori poſſit id operis non dignum Mario videri, quia dixerit non eandem, quam cætera Mariana Opera claris Principibus dicata elegantiam redolere. Contra verò ſi in ſententia maneam, & unicus libri poſſeſſor ſim, illud timeam ne impius judicer, quia Marii gloriæ & immortalitati defuerim. Deinde ne multis invidiſſe videar, quia ad multorum utilitatem in lucem prodire librum non permiſerim, vel eo maximè, quo ſicuti cæteris doctis Viris, ita & Mario omnes exiſtimant illud ſcientiæ munus à Deo collatum, non ſoli ſibi, & paucis amicis, ſed toto humano generi profuturum fuiſſe conceſſum; ob quam rem ſi eos hoc cœleſti munere privarem, juſtam de me omnes haberent querelam. Itaque cùm veluti in mari à diverſis flatibus agiter, anceps ſum, hoc ne an illud eligam, aut fugiam. Decipimur enim ſpecie recti, & in vitium ducit culpæ fuga, ſi caret arte. Te igitur Octaviane Princeps Clariſſime, in tanto fluctu, tanquam meum Numen invocandum duxi. Tuum conſilium perneceſſarium mihi exiſtimavi. Nec ab re præter cæteros te unum conſulere volui, primùm quòd in dijudicandis rebus, conſiliiſque deligendis, naturâ & doctrinâ ceteros quotquot novi, ita antecellis, ut non ſolùm ex agro Piceno, & Flamminia, quarum Provinciarum anceps colonus es, ſed ex toto Latio, cum in omni genere virtutum, tum in hoc, quod ex literis proficiſcitur, à te principe laudatiſſimo maximè deſiderent laudari. Deinde quòd utrique noſtrûm ſingularis amicus eras, ut nullius magis, quàm tua interſit, tantos inter nos componere (non dicam lites, aut turbas), ſed animi motus. Mario ſiquidem ita deditus eras, & ille tibi, ut pluſquam dimidium animæ tuæ eum putares. Legem amicitiæ in eo amando excedebas, cùm ejus Scripta, tanquam libros Sybillinos æſtimares. Omitto quòd crebris & maximis muneribus eum ornabas, id enim faciebas ei eſſe commune cum multis, quamvis non omnibus eâdem menſurâ, quâ Mario metireris, non omnes cum Mario in eodem theatri gradu apud te ſedebant, nec nunc aliter mihi perſuaſum eſt, quàm te cum ejus ſpiritu amicitiam velle producere, cujus in vita fueras tam diligens obſervator; me verò ipſum quantùm amaveris, non vulgaribus ſemper oſtendiſti argumentis, nullum enim officii genus prætermiſiſti, quo non fueris in me beneficentiſſimus. Quoties mihi collibuiſſet te adire (quod perpaucorum erat) ſine cubicularii officio, ut id poſſem effeceras. Ad penetralia non ſolùm domus, ſed etiam pectoris tui me quàm ſæpiſſimè admittebas, nec indignum ſæpenumero putaſti, ut quæ cæteris ſecreta eſſent, mihi liberè committeres; tantumque apud & tuos ſingulos auctoritate, & gratia valui, ut ad officiorum cumulum nulla poſſit fieri acceſſio. Neque id mihi mea virtute contigit, aut quapiam cauſa ex me profecta, ſed tantùm tuæ beneficentiæ conſuetudo te admonuit, quæ talis eſt, ut neminem prætermittas, cui te non hoſpitalem præſtes. Age igitur Octaviane, Numen meum, mihique vocatus

tus Apollo, pro illa singulari sapientia tua, qua omnes vincis, per eam amicitiam, quæ tibi cum Mario olim fuit, quam non decet ut frustra tibi commemoraverim, per eam fidem, & observantiam, qua te unicè colo, & veneror, & quam tuo mutuo ac miro prosequeris amore, ac benignitate. Jàm tuas hìc interpone partes, jam tuam profer sententiam; neutri nostrûm eris proclivior, sed tantùm quò te merum animi judicium impulerit, adhærebis. Ego enim ad utramvis partem tuo judicio, & auctoritate confirmatus fuero, illam quàm celerrimè facto comprobabo; cùm ab alterius crimine (si quod erat) persuasus sim per te eâdem tuâ sententiâ, eâdemque tabellâ me absolutum iri. Vale.

Parisiis tertio Calendas Maji, Millesimo quadringentesimo octuagesimo primo.

Num. XXXIII.

Post præcedentem Epistolam Ludovici Mondelli ad Octavianum Ubaldinum, extat sequens responsio:

Octavianus Ubaldinus Fratri Lodovico Mondello Doctori Theologo, S. P. D.

AMabam te antea, Lodovice Mondelle, tum quia tua me ductum indole non decepisti, propterea que te mihi familiarem semper habere volui; tum quia postquam mihi satis familiaris factus es, in dies videbam non mediocres virtutes in te nasci, adolescere, & perfectas fieri, cùm tu neque laboribus parceres, neque studia remitteres, ut magnis Principibus, gravibusque negotiis dignum te virum præstares. Nunc verò ob pietatem tuam, quæ & ipsa insignis, & in amicum communis est, ita in amore tui accensus sum, ut de te ornando quantum possim cogitem, ne frustra apud me, quod semper studui, aliqua egregia virtute quispiam fuerit usus. Quid enim te officiosius, qui cùm amicitia inter vivos sit, tu etiam à functis eam non separas, & cùm iis, qui nobis benefecerunt, paria, aut aliquantò majora beneficia reddere soleamus, tu pro re mediocri accepta immortalitatem reddere comparas; nec id quidem cum mediocribus laboribus curas, quandoquidem ex intimis Galliarum partibus, ad Agrum usque Picenum propter eam rem nuncios ad me miseris; cùm tamen in ambiguis rebus amicorum consilium, sive judicium exposcis, non possum tuam non laudare Sapientiam. Nemo aliter, quàm tu, sapiens fecisset; quanquam enim ita gratus, & pius esse cupis, ut tuo exemplo alios quoque ad gratitudinem excitare possis, tamen dubitas, ut plerumque solet, ne ea in re quippiam impiè committas, cùm proximè virtutem sæpe vitium consistat. Et quidem quia, ut scribis, meum judicium expostulas, nullo hìc te pacto fluctuare permittam; quid enim, me judice, obstiterit quo minus parte (potius *per te* dicendum arbitrarer) Marius æternitatem adipiscatur, cùm & ibi insignis pietatis laus indè comparanda sit? Optimum hoc censeo, ex quo utriusque nomini consulitur, omnibus verò, qui inconstantiæ te criminarentur, hoc responsum esse velim: in pertinaciam nomen constantiæ mutari, cùm quis perstiterit ubi consilii mutationem ratio suaserit. Essetne aliquis sapiens, nisi ad tempora, & ad hominum utilitates sua consilia accommodaret? Nonne Deus ipse menses, dies, & momenta variavit, ut ad opus suum pertinere cognovit? Non etiam id me moveret, quod de callido rerum æstimatore, & libri elegantia ad me scribis; non enim latet, viros sapientes, unius privati hominis usui opus dicandum, & quasi intra domesticos parietes reponendum non tantâ curâ elaborari decere, quantâ solet quod universitati hominum, & quasi in arce Minervæ fuisset locandum. Utrique enim operi sua præcipua laus est, quia dignitatem eorum, quæ accidunt, servat; hoc autem judicium meum non parum ex Octaviani Augusti judicio confirmatur, cujus auctoritatem non parvi momenti esse duco; maluit enim Imperator justissimus Virgilii Æneidem servatam esse, quàm igni perire, quamvis non dubiis verbis in ultimis tabulis mandasset Maro, flammis eam aboleri. Non enim censebat, inter cætera, cujusquam præclari viri cum suo Auctore opus debere extingui. Curabis igitur Ludovice Mondelle, vel solùm propter hoc ipsum omnium amore dignissime, ut animo concepisti (nec te ulla avertat suspicio) Marium nostrum in Occidente, & in ista Parysiorum Urbe, quasi Orbis terrarum arce illustrare. Ego verò hìc apud nos eidem non deero; dignus enim est, ut vivat, quandiu vixerint homines, quorum utilitati, & usui multa comparavit. Gravi etiam censura censendi nos essemus, si tanta per eum messe comparata, ejus fructum admitteremus, (fortasse *amitteremus*) & posteris nostris transmittendum minimè laboraremus. Vale.

Urbini, tertio nonas Julii, MCCCCLXXXI.

Post

Num. XXXIV.

Poſt Epiſtolam Ludovici Mondelli ad Octavianum Ubaldinum, & aliam Octaviani Ubaldini ad Ludovicum Mondellum, extat

Marii Philelphi (a) *artium, & utriuſque juris Doctoris, Equitis aurati, & Poëtæ Laureati ad religioſiſſimum Patrem, ſapientemque Theologum Ludovicum Mondellum Mediolanenſem ex Seraphico Minorum Ordine Præfatio in novum Epiſtolarium.*

DEcreveram jamdudum aliquid edere, quod epiſtolari ſuccurreret officio; videbam enim pleroſque viros etiam doctos parum hac in re temporis conſumpſiſſe; perindeque noſtræ conduxiſſe tempeſtati, ac ſi nihil elucubraſſent. Nam ubi Cicero inquit, Epiſtolarum multa ſunt genera, qui ſunt adeò curioſi, qui noſtris hominibus, quot, aut quæ ſint ea genera declararint? Quod autem hoc expreſſione in omni re funditus cognoſcenda ſit opus, Græci pariter, & Latini docuerunt, qui cùm artem bene dicendi fuere deſcripturi, à generibus cauſarum initium quæſiverunt, ut intelligeretur priùs de materia, quàm de forma, priùs de quo dicendum eſſet, quàm quomodo dici conveniret. Niſi enim hominem eſſe conſtet, fruſtra bonum, malumve dicimus eſſe. At mihi, & voluntati nonnunquam hac in re plurima, & diligentiùs tum apud Libanium Pelaſgum epiſtolandi officioſiſſimum, tum apud alios utriuſque linguæ peritiſſimos inquirenti, ſunt octoginta Epiſtolarum ſcribendarum inventa genera, ut nihil jam ad epiſtolandum ſit reliquum, quod hic numerus non complectatur. Nam & publica continet, & privata, & quæ toga, quæque bello tranſiguntur, & quæ quomodo foris ac domi, cum amico aut hoſte, lite, concordia, amore, odio, re, verbo attemptantur, dicuntur, atque fiunt. In totidem hæc redegi titulos, & ut ad epiſtolandum paratior ſit acceſſus, ſtilorum differentes nactus ſum progreſſus, ſub quibus nunc familiarem pro mediocri ſtilo, nunc familiariſſimam pro infimo, nunc Titulus quiſque gravem pro ſtilo altiori præſeferet, exempli gratiâ: Dum hæc meditamur, opportunè tu nobis occurris Ludovice Mondelle Vir humaniſſime, clariſſimeque Theologe, rogaſque, hoc opus tibi dedicem, ſed ea quidem lege, ut in alterius non perveniat manus. Aperis enim tuam mihi mentem, ut copias tam aſſiduè in eo percurrendo verſari codice, ut quem imiteris in epiſtolando delegiſſe videaris. Quod exoràſſet vix ab me quiſquam alius; impetras, ut ſi quando publicæ, communique voluero multorum neceſſitati conducere, aliud aliàs efficiam eiſdem titulis opus; nequeunt enim Mario in eiſdem generibus vel inventiones deeſſe, vel verba; nunc librum hunc titulo dem. Eum ut ſolus aſſequaris, liberiùſque teneas, ac magis habeas familiarem, propriis exſcripſi manibus, & ne ullum vel me penes, vel aliûm operâ meâ, largitioneque ſit exemplar, prototypum hoc, unicumque hactenus volumen tibi deſignavi, atque tradidi. Adhibebis ei tanto majorem ergo fidem, quanto majore in hoc edendo erga te fui caritate pro ea, qua viſus es, atque non vulgaribus argumentis eſſe in me benivolentia. Quod ſi quid inter legendum percurres non omnino excultum induſtria, elaboratumque ingenio, adſcribes temporis brevitati, qua centum circiter ac quadraginta chartas latiores coëgiſti infra dies viginti perſtringere, quibus & nonnihil audiebas, & aliis etiam negotiis domi, foriſque nos oportebat vacare. Poſſunt & diſcurſus interveniſſe calami, quos errores aliquando inter itinerandum corrigemus. Ut autem ad epiſtolandum commodiùs & magis accedas tempeſtivè, quædam artis rhetorices præcepta deſcripſimus cum exemplis, priuſquam ad epiſtolarum titulos deſcenderimus. Nec omnia quidem Ariſtotelis, Ciceroniſque monumenta ſecutus hìc ſum, ſed ea dumtaxat, quæ viſa mihi in tuum uſum neceſſaria. Aliud eſt enim veterem, aliud hujus ætatis Oratorem ſe velle; aliud in foro inter cauſarum ſtrepitus, aliud in Conciliis Pontificum, coronâque auditorum verſari; reliquum eſt, ut ſi quid me tibi plus eſſe uſui ducis, aſſiduè me putes æquè uti poſſe ac te ipſo, ſi ſatis eſt; me tamen ſemper ames, ſemper memineris id obſecundaſſe tibi, quod nemo alius ſine ſumma difficultate conſecutus eſſet. Vale.

Ex Urbino, ſexto Idus Februarii, anno milleſimo quadringenteſimo ſeptuageſimo ſeptimo.

ANNO

(a) De Marii Vita, & Operibus literariis, vide Hiſtor. meam ad annum memoratum MCCCCLXXXIV.

ANNO MCCCCLXXXVIII.

Num. XXXV.

Ante Opuſcula D. Thomæ Aquinatis.

Ad Reverendiſſimum in Chriſto Patrem, & Illuſtriſſimum Dominum Dominum Aſcanium Mariam Sfortiam Vicecomitem Tituli S. Viti Diaconum Cardinalem, ac digniſſimum Bononiæ Legatum Apoſtolicum, Fratris Pauli Soncinatis (a) *Ordinis Prædicatorum vitæ regularis in Opuſcula Divi Thomæ Aquinatis ejuſdem Ordinis Procemialis Epiſtola.*

QUi gratulatum ad te veniunt, Reverendiſſime Pater Aſcani, ob felicem, fauſtumque, ac fortunatum in Patriam reditum tuum, qui non gratus modò Mediolanenſium Reipublicæ, ſed jucundiſſimus fuit, ampliſſimis muneribus te afficiunt, & ſe, fortunaſque ſuas cumulatiſſimè pollicentur, per inde ac argumentum, & ſuæ erga te fidei maximæ, tum etiam dignitatis, & majeſtatis tuæ; quum enim intelligant, quantum auctoritate valeas atque conſilio apud omnes Italos, & extrarios Potentatus, tum in primis apud Innocentium Pontificem Maximum, & Johannem Galeatium Mariam Vicecomitem Sfortiam pro magnitudine animi tui, pro fide, pro acrimonia, pro virtute, qua polles, nil antiquius ducunt, quàm te ſibi benivolum, defenſorem, & patronum efficere. Cogitanti autem mihi, diuque animo volutanti, quid tua gloria, illuſtrique ac excelſo illo animo tuo dignum offerrem, non gemmæ, non aurum, non opes, non extrinſeca hæc, quæ fortunæ bona Criſippus, ac Diogenes, viri & philoſophi, & ſapientiſſimi appellarunt, in mentem venere, quòd cum extremæ paupertati memetipſum voto aſcripſerim, ut cæleſtem illum Dei Optimi Maximi Filium, qui ſuo nos ſanguine diluit, faciliùs ſequar; tum quòd ſciam, iis te labentibus bonis majorem in modum affluere, & ea de te bene meritis facillime elargiri; res enim iſtæ, quas terra gignit, fluxæ ac fragiles ſunt, & quæ fortunæ imperio facillime dilabuntur, nec divitiarum, ut ait Solon, ullus eſt terminus. Inter cogitandum verò, præclara quædam offendi Divi Thomæ Aquinatis Opuſcula, hominis profectò vita ſanctiſſimi, & Græcè item eruditiſſimi, ac Latinè. Habent ii Codices quicquid eſt ad Chriſtianam Fidem tuendam, illuſtrandam, & amplificandam accommodatum; errores verò ita deturbant, refellunt, eliminant, & explodunt, ac rurſus prima Chriſtiani nominis rudimenta ſapienter adeò, caſtè, integrò, ac graviter docent, ut nil melius, nil ſanctius, nil divinius, nil dignius tua ſublimitate aut dici, aut excogitari queat. Adde, quòd Principem perquam magnificè Thomas inſtituit, habetque nihil aut diminutum, aut intactum, aut obſcurum, quod Principis gloriæ, ſplendori, ac ornamento poſſit accidere; eſt enim Duci neceſſarium, ſcire quibus artibus tueri poſſit imperium, & quæ ad rectam gubernandi formam, ad manſuetudinem, ad juſtitiam, ad magnanimitatem, ad gloriam ſpectant: quid Regem ſeparet à Tyranno: quæ deforment ſcelera: quæ virtutes clarum efficiant: & quomodo ſe poſſit cunctis gratum, benivolumque præſtare, quod ex iis facilè commentariis animadverti poteſt, quæ Thomas Regi Cyprio dedicavit. Videmus certè per omnem ætatem ideo labefactatas Regias Urbes, collapſas, dirutas, & everſas, quòd ea Principes ignoraverint, aut neglexerint, ſine quibus gubernari populus haudquaquam valet; quum enim ſit homo liberale ingenium à natura conſecutus, quis dubitat alterum alterius nec ſervum eſſe naturâ, neque mancipium, ſed liberos omnes homines à Deo Optimo Maximo conditos, ut ſuo quiſque pro arbitratu & diſcere poſſit, & facere. Solus eſt Deus, qui admirandam hanc Orbis machinam, incredibilemque ornatum, qui Angelos, ſydera, homines, elementa, & omne, quod fuit, aut eſt, aut ſiet, non ex athomis, ut Democritus putat; non confuſis ex partibus, ut ſentit Anaxagoras; non lite & amicitia, ut Empedocles; at ſuopte creavit arbitrio, quum nihil prius extaret, & ſumma quadam, ac ſingulari providentia ſemper eſt moderatus, ſi Orpheo credimus vetuſtiſſimo Poëtarum, ſi Ariſtoteli, ſi Græcis omnibus, ac Latinis: quamquam Epycurum poſt Democritum conſtet, providentiam abnegaſſe; ſive id effecerint, ut homines excitarent ad veri inveſtigandi cupiditatem, ſive ut poſthabitis Sibyllarum, & Sophorum, ac Prophetarum oraculis, nomine ſuo conſtituerent diſciplinam. Sub hoc uno, & eo cæleſti, ac ſapientiſſimo Imperatore vixiſſent quietiſſimè ſumma cum lætitia, & oblectatione cuncti mortales, niſi ſpreta ea lege, quam promulgaverat, nefariis ſeſe criminibus aſcripſiſſent. O fortunatam illam ætatem! o aureum tempus! quod veteres regna Saturnia nuncuparunt;

(a) Pauli hujus Soncinatis Vitam ſcripſit Iſidorus Iſolanus, ejuſque memoriam inſerui in Hiſt. mea Literaria ad hunc annum, utpote de Typis noſtris benemeriti, cùm *Sermones* etiam *S. Vincentii Ferrerii* in hac Metropoli eodem anno imprimendos curaverit, quibus præmiſit Epiſtolam *ad Reverendum Patrem*, *Fratrem Calabrum Ordinis Prædicatorum, in utraque Lombardia Vicarium Generalem*, ſed ne illam exſcriberem, dum exteras Bibliothecas luſtrarem, anguſtiæ temporis obſuere.

cuparunt; quid enim fœlicius excogitari, aut fieri poteſt, quàm juſtiſſimo æterni illius Judicis principatu, qui eſt etiam indulgentiſſimus pater, quique hominum cogitatûs, & omnia, tum dicta, tum facta cognoſcit, diſponi, vivere, gubernari: non lites, non diſcordias, non ſimultates, non odia, non hoſtium timorem, non homicidia, non factiones, non rapinas, non adulteria, non cædes, non invidias, non mœrorem, non gemitus, nil turpe, nil funeſtum, nil tetrum, nil inhumanum, ſed læta omnia, perjucunda, tranquilla, dulciſſima, plenaque pacis ac gaudii conſpexiſſes. Tanta verò poteſtas, & tanta vis inerat homini, ut nec æſtu diſſolvi poſſet, nec gelu coanguſtari; at cunctis tum brutis animantibus, tum volatilibus cæli, tum piſcibus, & elementis ipſis, ne ſibi quovis obeſſet modo, donaretur. Sed, proh dolor! deliquit primus ille Adam parens noſter, & Dei Lege neglecta, in eas, quas modò patimur, calamitates, humanum genus advexit. Hinc oritur dominandi libido, & quum ante communis omnium eſſet una poſſeſſio, propria ſibi quiſque tum prædia, tum ſuppellectilem, tum domos ut nanciſceretur elaborabat. Inter ejuſmodi autem rerum diſtributiones, quum difficilis eſſet electio, & tumultu omnia replerentur, creati ſunt Reges, quorum imperio jus ſuum quiſque ſervaret. Quibus ex rebus animadverti quàm facilè poteſt, juſtitia & æquitate non cuſtodiri modò imperium, verùm etiam augeri, at eorum contrariis debilitari, exinaniri, & penitus interire; poſthabita enim, neglectáque, & omnino prætermiſſa juſtitia, nemo Rex, nemo Imperator, nemo Dux, nemo Princeps, ſed Urbis everſor, Patriæ incendium, & exitialis quædam flamma æſtimari debet; nam ut ſpectatæ fidei viros, quamquam ſint humili aut loco, aut familia, aut genere oriundi; ad imperii dignitatem evexit Deus; ita in eos animadvertere graviùs ſolet, quibus nec Reipublicæ, nec legum, nec jurisjurandi, nec fœderum, nec juſtitiæ, nec religionis ulla eſt ratio, ſed omnia, quæ dixerint, aut fecerint, ad privatam utilitatem, & commodum referunt ſuum, quod præclarè apud Homerum ſcribit Eumenius:

Non amat injuſtos homines, qui juſqua piumque
Ornat honore Deus.

Juſtus enim eſt Dominus, & juſtitiam dilexit; æquitatem vidit vultus ejus. Et iterum habes: Diligite juſtitiam qui judicatis Orbem. Iis autem, qui odio vel amore & humanarum rerum cupiditate pellecti contra jus egerint, ablaturum ſe quod dederat gratis, imperium comminatur, quod exemplis eſt multis, variiſque apertum, atque conſpicuum. Quis enim Latina & Græca Hiſtoria vel mediocriter doctus neſciat, principio Gentium apud Aſſyrios Nembrotidem Belum regnaſſe, cui Ninus, ac Semiramis alto mulier animo & excelſo, tum etiam ſex ſupra terdenos Imperatores, annos quatuordecim & mille ducentos ſumma cum dignitate & gloria ſucceſſerunt? Quorum profectò ſi res geſtas, & ornamenta virtutum percurrere attemptavero, non epiſtola mihi, ſed conficiendus eſt liber. Illud tamen non omiſerim, quòd quum prius Aſſyrios tantùm, omnem demum Aſiam fortitudine, conſilio, liberalitate, doctrina ſuo imperio ſubegerunt, ut ſempiternum illud futurum exiſtimarim, niſi cum Sardanapallo ſimul probitas interiſſet. Quid Agatoclem? quid Antiochum? quid, præter injuſtitiam, Dionyſios Regno exegit? Taceo Darios, Cyros, & omnes tum Perſarum, tum Medorum Reges; quamquam Artaxerſem ſilentio non involvam; is ut erat Princeps bene animi inſtituti, ne juſtitia aberraret, quam theſauris omnibus chariorem habebat, Satibarzanæ Cubiculario, injuſti quiddam petenti, triginta millia Daricos ex ſuis dari conſtituit, eſſe malens pauperior, quàm injuſtus. Quid Athenas evertit, urbem in Græcia florentiſſimam, ac tot tantiſque illuſtribus viris ornatam, niſi quòd juſtiſſimas Solonis leges deſeruere? Lacedemon urbs quondam opulentiſſima, quamdiu Lycurgicas leges confirmatas Apolline Delphico ad unguem ſervavit, non modò Europæ, ſed Aſiæ quoque & Africæ ornamento fuit, & auxilio ſingulari. Quid Romam ipſam Orbis decus proſtravit? niſi legum violata libertas. Si enim quæ ediderat Numa Pompilius, vir imprimis religione ac ſapientia præſtans, inſtituta ſervaſſet; ſi Opiæ, ſi Cinthiæ, ſi Aquiliæ, ſi Clodiæ, ſi Corneliæ, aliarumque apud eos legum fuiſſet ratio, extaret certè Romana Majeſtas. Nam quum eſſent Romano populo nec vires, nec pecuniæ, nec opulentia rerum, virtute ac induſtria, optimiſque diſciplinis, & artibus, nedum Italiam, ſed Europam omnem, & Africam, plureſque in Aſia potentatus tributarios effecere. Qualis Carthago totius Lybiæ unicum decus? Qualis Mythridates Vir mari, terraque potentiſſimus, cui, Appiano Hiſtorico teſte, peditum ducenta & quinquaginta millia, equitatus perquam grandis, quadringentæ verò ex propriis ſuberant naves, & magnitudo imperii ad viginti ſtadiorum millia protendebatur? Nil profectò utilius Reipublicæ extimabant, quàm poſthabitis rebus omnibus cum publicis, tum privatis, religionem ac juſtitiam colere, quæ, ut inquit in Æthycis apud Ariſtotilem Euripides, heſpero, ac lucifero, ac ſyderibus aliis longè clarior eſt, quæque ſola homines Deo proximos facit; ut enim Sol oculorum, ſic juſtitia lumen eſt cordis humani: qua ſublata everſaque, nulla conſtare civitas poteſt. Vides, quanto cum dedecore, ac jactura per univerſum Orbem vagentur Hebræi, pulſi regno, ac ſedibus ſuis ob eam animorum immanitatem, & omne flagitii genus, quo Deum ipſum, & ejus leges neglectui

ctui habuerunt. His & aliis multis, quæ excellens illa ingenii tui vis recognoscet, docuit Thomas noster, quid utile, quid honestum, quid expediens, quid opportunum, quid prosequendum, quidve Principi fugiendum sit. Quum enim Illustri Aquinorum Comite natus esset, decuit ut hæc de Regimine Principum instituta doceret, quæ singulari sapientia sua excogitaverat, quæque ex Latinis, Græcis, ac Barbaris doctissimis Viris, & Philosophis cognovisset. Quippe solent Imperatores de rebus imperatoriis disputare, de rhetoricis oratores, de anthidotis medici, jureconsulti de causis, & postremò quam quisque artem imbiberit, ea summopere delectatur. Tibi ergo, Reverendissime Antistes, qui & invictissimo, & excelso, ac ingentis animi Duce Francisco Sfortia natus es, qui etiam Sacrosanctæ Fidei nostræ Cardinalatus officio summa cum laude fungeris, Thomas de Regimine Principum jure dicandus erat, in quo progenitorum tuorum, & urbis Mediolani, cui tot annos fœlicissimè imperarunt, valeas gloriam, quasi posita sit ante oculos, intueri. Memoriæ proditum est, septingentas fuisse in Italia urbes, quamquam pluribus igni, ferroque, ac vetustate absumtis extent nonaginta vix supra ducentas, quibuscum omnibus Mediolanum, & multitudine populi, & rerum omnium ubertate, quæ ad humanos usus necessariæ sunt, & gestis cum bello, tum pace, insigni cum gloria rebus certare possit. Eversas in Ethruria quamplures urbes videmus, Populoniam, Lunam, Vulsinum; in Flamminia Adriam, quæ Mari Adriatico nomen dedit: Romam verò, & Corinthum, & Siracusas ad exinanitionem venisse conspicuum est; at Mediolanum nobilitate, divitiis, gloria, domibus, atque potentia tantum florere, quantum antea unquam. Sive enim temporibus Assueri Persarum Regis, sive antea Trojanum excidium, ut Decio Auxonio placet, sive à Gallis, ut Trogus, & Livius Latinæ pater Historiæ tradunt, Mediolanum conditum sit; constat apud probatissimos Auctores, eam urbem per Scipionum tempora usque ad hanc nostram ætatem virorum numero ceteras anteisse. Quam multitudinis continuationem ideo perdurasse crediderim, quòd sit Mediolani incredibilis quidam, ac fœlix Cœlorum influxus, aëris verò tanta temperies, & ager adeò ferax, ut nil illis ex rebus deesse huic urbi existimem, quas in ædificandis civitatibus, considerari, & eligi oportere docuit Thomas. Adde, quòd Imperatores Trajanus, Maximianus, Theodosius, Constantinus, Viri & probitate clarissimi, & ingenio, Mediolani, quoad per occupationes licuit, habitarunt. Postremò autem invictissimus ille Franciscus Sfortia Vicecomes genitor tuus, itemque clementissimus, & magnifici animi Dux, ea omnia cogitavit, ac fecit, quæ ad illustrandam urbem, fœlicitandas cives, augendos, exaggerandasque fortunas salubria sunt; nociva verò, & pestilentia quoad poterat propulsavit, atque justitiam ita coluit, ut omnis non modò Mediolanensis populus, verùm exteri etiam Reges, & populi vita functum Franciscum Sfortiam unicè diligant, & singulari benivolentia prosequantur. Et ne Historiam texere videar, fuit ejusmodi vir Franciscus, & imperator, qui de fide cum Attilio Regulo, cum Bruto, & Fabritio de justitia, de majestate cum Æmilio Paulo, de clementia cum Metello, de re militari cum Gneo Pompeo, cum Cæsare, cum Pyrro, cum Scipionibus, & tandem cum omni antiquitate, & priscis illis ita de universæ virtutis laude contendere possit, ut nihil ad decus ei, nihil ad gloriam deesse putem. Quem si imitabere, ut facis, Reverendissime Præsul, tantum es tuo nomini laudis adepturus, ut nulla unquam de tua gloria sileat ætas, nullumque seculum, & nulla tempora conticescant. Vocavit te Dominus in Ecclesia Sancta sua, vocavit, inquam, ex tot tantisque viris, quos nostri dies vidêre, ut sis quoddam probitatis exemplar, & lucerna posita in excelso, ut Christi nomen defendas, ut afflictis compatiare hominibus, ut miseros erigas, & tuearis Christiani nominis dignitatem. Recordare, te illum esse, in quem universi oculos conjecerunt. Recordare, te Francisco Sfortia natum, piissimo ac justissimo Principe, & bene de Christiana Republica merito. Recordare, quòd primam post Summum Pontificatum adeptus es Dignitatem, primam sedem, & primum locum, ut per te conservetur, vendiceturque ab interitu Sacrosancta Religio. Ut enim Paulo, & Atheniensi Dionysio testibus, in cœlesti, fœlicique illa patria, quam Græci Paradisum appellant, nonnulli Angelorum in ministerium missi sunt propter eos, qui hæreditatem capiunt salutis, alii Deo Optimo quasi familiares assistunt, ita instar illius constituitur Ecclesiastica Hierarchia, ut alii quidem baptizent, alii doceant; Cardinalium verò sit, atque Pontificis, ea decernere, quæ ad amplificandam, erigendamque Fidem cognoverint profutura. Videbis etenim in his Thomæ Opusculis, quot deliramenta, quot somnia, quot errores, cum per universum Orbem, tum imprimis apud Græcos filius proditoris, ac Sathanas, & antiquus colluctator ille disseminavit. Nam quum sit mendax ab initio, nil loquitur vero cohærens, & invidet semper nostræ fœlicitati, conaturque tum voluptatibus, tum blanditiis, tum fragilibus iis, ac labentibus bonis humanas fallere mentes, & erratibus adimplere. Difficillimum quippe dictu est, quantopere naufragarit Christiana Religio turbulentissimis agitata fluctibus, & procellis. Sed scio, futurum esse, ut sit æterna. Quàm me delectat illud in Evangelio: Ego pro te rogavi, Petre, ut nón deficiat fides tua. Et rursus: Ecce, inquit, ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi. Non defuere, medius fidius, qui adversarentur Evangelio, & Prophetis. Extant Arrii deliramenta, quæ usque adeò per omnes Ecclesias sese, quasi virus ac labes, & pestis quædam, diffuderant animorum, nisi Athanatium, Eusebium, & Hilarium

rium

rium Divinæ legis, ac Scripturarum eruditissimos homines illa tempestate Deus Optimus suscitasset. Mitto Sabellium, Nestorium, Pelagium, Macedonium, Apollinarem, & alios non dissimiles, quorum errata quàm sapienter abstulit Thomas. Quatuor verò in rebus à nobis Græci dissentiunt, non Gregorium Nazianzenum, non Chrysostomum, non Basilium viros graves, & optimos, at semetipsos secuti. Quum enim in una, & ea Divina simplicique Natura tres esse Personas dicamus, Patrem, Filium, & Spiritum Sanctum, quarum altera, idest Pater, Filium gignit, & rursum Pater, & Filius Paraclytum spirant; arbitrantur Græci non esse à Filio Spiritum Sanctum. Dicunt præterea, Romanum Pontificem super omnes homines nec haberi, nec esse Vicarium Christi; Eucharistiam verò haudquaquam in azymis confici posse; & quòd exutæ corporibus animæ scelerum pœnas luant, omnino inficiantur. His hæresibus occurrit Thomas, quem æquè, ac Peripatetici Aristotilem, Zenonem Stoyci, Achademici Socratem, Erchesylam, atque Carneadem, sic Theologi omnes, qui rectè sapiunt, & præceptorem, & principem, & doctorem suum appellavere. Ita enim Scripturas interpretatur, ita hæreticos fudit, ita errores abstulit Thomas, ut quondam Alcides, cum terræ, tum æquoris fera portenta, quem Jove natum Poëtæ dixerunt; atque Pontificis partes, & jura ejus imperii vehementibus illustrium virorum auctoritatibus, ac validis rationibus adeo sapienter, docteque protegit, ut nil melius, nil Romano Præsuli gratius, nil jucundius fieri possit. Sciebat enim, non solum se sibi, sed & patriæ, & Religionis gratia ortum esse. Secuti Thomam Joannes Andreæ, & plerique Pontificii juris Interpretes, hac in causa, non minus sunt eruditè, quàm graviter commentati. Profert imperium Pontifex super Garamantas & Indos, omnibusque in terris, quæ sunt à Gadibus usque Auroram & Gangem, & postremò qui Lybiam, Ægyptum, Arabiam, Mediam, Persidem, Assyriam, Thraciam, Beotiam, Thessaliam, Illyricum, Galliam, Hispaniam, Germaniam, Pelloponesum, Italiam, & quicquid terra marique cingitur, colunt, Romani debent Pontificis institutis ac legibus semper obtemperare. Qua in re quantum debeat Thomæ Romana Sedes, Pater observandissime, judicem te constituo, qui & Canonum sapiens, & excellenti ingenio, & prudentia singulari, & optimis es disciplinis ornatus. Quum enim ab ineunte ætate sacris esses initiatus, & altum illud cor tuum, atque magnificum intelligeret, ita sapientiam & Religionem sibi mutuò, cohærere, ut altera sine altera esse non possit, totum te literis tradidisti, veteres illos Principes imitatus, qui & Rempublicam, & exercitum, & Sacrorum ritus ita moderabantur, ut nil sibi ex studiis deperiret. Sic legimus, Augustum, quem Senatus, Populusque Romanus per Valerium Messalam patrem patriæ appellavit, eloquentiam, & studia liberalia à teneris annis cupidè, & maximo cum labore, & industria exercuisse, usque adeo, ut Mutinensi Civili bello, quod ei adversùs Marcum Antonium erat, in tantis rerum difficultatibus, & legisse, & scripsisse illum, ac declamasse quotidie ferant: Gajum Julium Cæsarem, inquit Cicero, elegans, splendidum, atque magnificum & generosum nescio quod habuisse dicendi genus. Quare datâ Marco Varroni curâ, Græcos omnes, atque Latinos, quos maximè potuit, præclarissimos Auctores pretio comparavit. Omitto Cornelium Fabium, Lucium Lucullum, Ptholomeum, Catones, Scipiones, Æmilios, Hortensios, Scevolas, viros Consulares, Prætorios, Senatores, Patritios, ne omnia superioris illius ætatis lumina commemorem. Enimvero Principem decet Studiis Literarum ornari, ut sciat quod bello, quod pace agendum sit. Adde jucundissimos scientiarum, & uberrimos fructus. Extant Philippi Macedonis ad Aristotilem literæ, quibus non tantopere gratulatur, quòd natus sit Alexander, quàm quòd Aristotelica tempestate illum nasci contigerit; sciebat enim fieri non posse, quin eo præceptore in virum evaderet sapientissimum atque philosophum, ac veræ philosophiæ nitorem jungeret, munditiamque sermonis, quorum altero doctè sapimus, altero politè loquimur & ornatè, quibus rebus non video quid optabilius, quidve divinius dari possit in hominum vita. Hanc dicendi elegantiam ita post jus Pontificium es, Reverendissime Pater, adeptus, ut nitida sit & exculta tua oratio, splendida quoque, & ornata, & gravis, quas ob res non vulgarem tibi gloriam comparasti. Quæ quum ita sint, non poteris hac Thomæ Aquinatis lectione non oblectari, qui non errores modò disterminat, sed omni de re, tum humana, tum angelica, tum divina sapientissime scripsit. Sive enim quid cœlum, sive quid Deus, sive quid anima sit, inquiris, affatim uberrimeque reperies. Omnem certè philosophiam, & universa, quæ Theologi disputant, iis Thomas in Opusculis est complexus. Quicquid ad Divinam illam attinet, simplicemque naturam, quantum homini fas est in humanis agenti, vehementissime disputavit, & accurate conscripsit. Tum ipse cognosces quàm argute susceptis ex philosophia rationibus probet, unicum esse ac sempiternum Deum, qui universam hanc Orbis molem effinxit, sicut philosophi omnes Pithagorici, Stoyci, ac Peripatetici tradidere; qui verò Deorum pluralitatem introduxerit, is nec summum bonum, nec optimum, nec perfectissimum Deum esse, concedat necesse est. Cognosces præterea illas omnes ineptias, quæ à veteribus de animorum substantia dictæ sunt, aut scriptæ, quorum aliqui, ut Marcion, quem secutus est Manichæus, nihil aliud esse animam putant, præter nescio quam portionem Divinæ naturæ, infusam desuper fragilibus iis corporibus hominum, quasi Deus & dividi possit, & separari in partes. Sanguinem cordi suffusum

esse

esse animam, Empedocles arbitratur: Hyppocrates tenuem spiritum; Galienus armoniam, & ne sim tibi fastidium allaturus, Xenophanes, Herachlitus, Xenocrates, primique illi philosophi deliramenta plurima somniarunt, quæ ita refellit Thomas, ut nil possit doctius extimari. Recognosces quanta vis syderibus insit ad peragendos meatus suos, & astrorum affectionem valere ad quasdam res plurimum, ad quasdam autem nihil; quippe cœli, ac causarum omnium series, quam à veteribus tum Historicis, Poëtis, tum Oratoribus, tum Philosophis fatum appellatam invenimus, quale est illud:

Servis regna dabunt, captivi fata triumphos,

& rursus:

—— —— —— *præceps agit omnia fatum;*

possunt equidem nos ad aliquod aut scelus, aut virtutem proclives efficere; necessitatem verò inferre non possunt, quod Romani pater atque illustrator eloquii Cicero in eo (*libro*), qui est de Divinatione, perquam eleganter edocuit. Stylphonem, inquit, Megaricum physicum, acutum sanè hominem, & probatum temporibus suis scribunt ipsi familiares, ebriosum fuisse; quam vitiosam, corruptamque naturam voluntate, studio, ac disciplina sic domuit, & compressit, ut nemo unquam vinolentum illum, nemo ebrietatis in eo vestigium viderit. Huic cohæret vulgatum illud proverbium astronomi Ptholomei, quod jam per omnium ora versatur: Sapiens dominabitur astris. Quid plura commemorem? Quid Thomæ laudes prosequar? quas si delibare voluero, non dies mihi, non animus, sed mea in eo prædicando consumenda est ætas. Quis enim philosophiæ tum naturalis, tum ethicæ, tum divinæ reliquas partes admirabili quadam & arte, & ingenio iis in Opusculis coartavit? Nam de naturæ principiis, quæ materia & enthelechia ab Aristotile dicta sunt, de sortibus, de motu cordis, de loco, de tempore, de articulis Fidei, de sensu, de intellectu, quem unum & eumdem omnium hominum Averroës Cordubensis existimavit, magnopere disputat. His addes Thomæ religionem, ubi summa laudis constituta est ratio; quum enim animadverteret, Deum ideo nos fecisse, ut cultus ei, honores, ac preces adhibeamus, ita omnem ætatem suam Domino consecrarat, ut difficillimum cognitu arbitrer, plusne doctrina, an religione valuerit. Nil optabilius ei, nil charius, nil amabilius, quàm dies ac noctes studere, legere, disputare, sentire ac loqui de Deo, & omnes actiones, & cogitatus suos in Deum referre. Quanta verò fuerit illi probitas, quanta fides, quanta in Superos benivolentiæ magnitudo, quæ apud Pontifices, & apud Italos, externosque Potentatus auctoritas, nemo est, Pater observandissime, qui ignoret. Atque constantiam, frugalitatem, consilium, mansuetudinem, clementiam, fortitudinem, temperantiam, & id genus, quas desuper virtutes acceperat, facilius est admirari, quàm dicere. Leges igitur Opuscula Thomæ nostratis, postquam divina laude absoluta per otium tibi licebit; leges & epistolam hanc, Pater optime, quasi pignus fidei, & amoris erga te mei; est enim à viro licèt inerudito, cupientissimo tamen, & observantissimo dignitatis tuæ. Spiras certè oculis, facie, vultu, moribus, ac sermone, cum in iis perquam humane recipiendis, qui te adeunt; tum rebus in omnibus eam benignitatem, clementiam, dulcedinem, venustatem, quæ omnium ad te animos trahere, & præcipua devincire benivolentia queat. Quocirca charus es omnibus, ac jucundus. Prætulerim ego clarissimorum hominum gratiam amplitudini divitiarum, corporis viribus, formæ, ac ipsi demum imperio. Quum enim nihil excogitatum sit à natura præstantius amicitiâ, quid fœlicius in humanis accidere potest dignitati tuæ, quàm in omnes homines cumulatio meritorum? & contra, singularis erga te omnium amor. Tum vero quamquam ab illustrissimis parentibus tuis Francisco Sfortia clementissimo Principe, & Blanca Maria Vicecomite suxeris, & ebiberis pietatem; hæc tua tamen in Patriam remigratio, signum est & amantis, & bene animi instituti. Romæ enim ad Pontificem aberas, quum frequentibus es literis certior factus, invictissimum Ludovicum germanum tuum, virum certè consilio, magnanimitate, prudentia, acrimoniaque, & præcipuis animi dotibus exornatum, adversam valetudinem incurrisse, usque adeo, ut humanis excessisse illum rebus, dicerent multi, & existimarent. Quam exacte, quam pulcre loquitur Maro tuus;

Fama malum, quo non aliud velocius ullum
Mobilitate viget, viresque acquirit eundo.

His cognitis, quamquam es diu fratris ægrotationem illachrymatus, percunctandum tamen haudquaquam existimasti; nec Urbis Romæ majestas, nec dulce Pontificis contubernium, nec amplissimus Cardinalium Senatus, nec ulla denique res effecit, quominus Mediolanum incredibili cum itineris difficultate venires, ut dulcem Patriam, quæ vitâ ipsâ tibi charior esse debet, ut ægrotantem Ludovicum amplexarere, ac Joannem Galeatium Ducem, nepotem tuum adolescentem, firmissimis, tutissimisque præsidiis conservares. Quid multa? Te totum, & omnes cogitatus tuos ad juvandos, tutandosque homines transmisisti, quo nil melius à natura mortalium generi est tributum. Hæc tua, dignissime Præsul, humanitas, hæc tua mansuetudo reluctantem etiam animum meum, ut ad te scriberem, invitarunt.

Nec abhorreas, quòd non ſit Thomæ tantus eloquentiæ ſplendor, quantum veteres habuerunt, & nos hac noſtra ætate conſpicimus; ſunt enim aliqua, quæ nec ornate, nec ſplendide, nec magnifice dici poſſunt. Enitet plurimum in Politicis Ariſtotiles, ut ſi poſteriorum Analecticorum libros evolvas, illos certe nec Ariſtotelicam dictionem, nec ornatum ullum præ ſe ferre exiſtimabis, ſed arbitrabere, ab inculto & inexpolito ingenio emanaſſe. Nam ſicut natura, & arte dicendi majeſtas acquiritur, ita rerum aliæ magis, aliæ minus, ſplendori orationis accedunt. Quamquam eſt ornatiſſimus Thomas, & decore, appoſiteque locutus, ſi ad tempora retuleris, quibus ſcripſit. Jacebat ea tempeſtate obſcuro quodam loco, & jam prope defecerat oratorium munus, niſi Franciſco Petrarcha clariſſimo viro, Gaſparino Bergomate, Laurentio Valla, Franciſco Philelpho, Leonardo Arretino, & pleriſque eſſet probatiſſimis Auctoribus in lucem à tenebris vendicatum. Quare parvum hoc munus, viro tamen & Principi, & Cardinali accommodatum, benignè ſuſcipias oro, Artaxerſem illum Perſarum Regem imitatus, cui quum equitanti operarius quiſpiam manu aquam dediſſet, jucundus ille, & regio quodam ac grato vultu recepit. Spero equidem, ex iis Thomæ Commentariis mirificam te oblectationem aſſecurum. Egi quantum vires, & ingenium, ac ſtudia noſtra ſuppeditarunt, ut recognita, ſint apprime caſtigata, quamquam id fortà non fiet artificum aut neglectu, aut inſcitia. Illud poſtremò abs te, Pater humaniſſime, flagitaverim, ut Prædicatorum Ordinem, in primis verò noſtram hanc regularis vitæ, ac cognomenti Societatem, & memetipſum, qui te amore proſequimur, obſervantia colimus, & pietate complectimur, ita diligas, ames, juves, atque conſerves, ut tuis erigi auſpiciis poſſit, & favoribus illuſtrari, & amplificari magis ac magis, quo vitam quieti omnes, ſecurique, ac læti agamus.

Vale fœlix, & me ut habeas commendatum, etiam atque etiam rogo. (a)
Mediolani Idibus Majis.

ANNO MCCCCLXXXIX.

Num. XXXVI.

Ante Opus S. Hilarii Pictavienſis Epiſcopi de Trinitate.

Reverendiſſimo in Chriſto Patri, Domino D. Guidoni Antonio Archimboldo, Mediolanenſi Archiepiſcopo digniſſimo, Georgius Cribellus indignus Presbyter in Domino S. P. dicit.

NEqueo ſatis admirari, Papa digniſſime, (b) Religioſorum noſtrorum neſcio ignaviam dicam, an ingratitudinem in Catholicæ Fidei opinatiſſimos aſſertores, qui rem Chriſtianam non minus exquiſitiſſima doctrina, quàm gravi, atque eleganti oratione ita illuſtrarunt, ut neque ſanam doctrinam eſurientibus deeſſet quo alerentur, nec faſtidioſis quo oblectarentur; nam cùm Thomam Aquinatem, Joannem Scotum, Alexandrum, Ricardum, Bonaventuram, reliquamque Scholam, quam Pariſienſem appellant, doctiſſimos ſanè viros, ſed à nitore Latini ſermonis, elegantiaque longè remotos, vel, ut verius dicam, incultos, ac barbaros, ſumma ope imprimi, & infinitam voluminum copiam per orbem diffundi diligentiſſimè curarunt, Sanctiſſimos viros non minus acutos, quàm elegantes, ac doctos, ſine quibus & iſti, quos memoravimus, nihil eſſent, & Fides Catholica, quam nunc mundam, puramque tenemus, ſenticoſis Hæreticorum decipulis etiam nunc laboraret, in ſitu, atque pulvere reliquerunt, ſic, ut non modò eorum Opera, ſed vix nomina ad nos pervenerint. Ingrati prorſus, & Chriſtianæ diſciplinæ invidi, qui id iſtâ negligentiâ effecerunt, ut non modò gentes, qui nobis hoc ſe præſtare videntur, quòd elegantiores habentur, ſed Fideles quoque delicatioris ingenii, Religionis noſtræ præcepta neotericorum Scriptorum ſcabro, horridoque ſermone attingere formident. Hoc me dicere movet Hilarius, Urbis Pictavorum Aquitaniæ Epiſcopus, cujus Opus pulcherrimum de Trinitate nuper nactus, ne tantæ Viri doctiſſimi vigiliæ incuriâ deperirent, manu propria tranſcripſi, atque ut reliquis quoque ſuppeteret copia, imprimi haud minimâ impensâ curavi. Sed audiant Religioſi noſtri non jam me, ſed Divum Hieronymum, quem Virum hactenus contempſerint; neque enim alia ratione,

(a) Hanc Epiſtolam dare placuit, ut, quemadmodum præmonui ante Appendicem, Lector dignoſceret, quàm futili eruditionis oſtentatione paginas infarcirent docti etiam per eam ætatem Viri, qui non alia ratione commendari poſſe Mecœnates ſuos arbitrabantur, quàm rancidis vocatis in ſcenam antiquorum Hiſtoriis, & millies recantata comparatione virtutum cum Numa Pompilio, Marcello, Scipione Cæſare, Pompæo, ac ceteris Romanis, Græciſque Heroibus. Proinde reliquas hujus furfuris Epiſtolas, dignas, ut ajebam, cenſui, quæ tineis in pabulum relinquerentur.

(b) De hoc *Papæ* nomine, Epiſcopis olim tributo, & à Gregorio VII. Romano tantùm Pontifici reſervato, feriùs egi in *Diſſertatione ad vindicandam veritatem* &c. Cur verò Mediolanenſi Archiepiſcopo Georgius Cribellus illud publicis typis renovatum addiderit, in Hiſt. Literaria ad hunc annum, conjecturas meas expoſui; neque enim ſolus fuit Cribellus, qui obſoleto jam in Occidente hoc nomine Antiſtitem noſtrum compelluverit, cùm Petrus Caſola ſequenti anno dicans memorato Arcimboldo Breviarium Ambroſianum, eumdem honoris titulum in fronte Nuncupatoriæ Epiſtolæ uſurpaverit.

tione, quàm contemptu, effectum suspicer, ut tot seculis incognitus jacuerit, cariei tantùm ac tineis cibus; ait enim sic in Libro Virorum illustrium: „ Hilarius Urbis Pictavorum „ Aquitanicæ Episcopus, factione Saturnini Arelatensis Episcopi de Synodo Biturensi Phry- „ giam relegatus, *duodecim adversùs Arianos* confecit *Libros*, & alium *Librum de Synodis*, „ quem ad Galliarum Episcopos scripsit; & *in Psalmos Commentarios*, primum videlicet, & „ secundum; & à quinquagesimo primo usque ad quinquagesimum secundum, & à centesi- „ mo octavodecimo usque ad extremum: in quo Opere imitatus Origenem, nonnulla etiam „ de suo addidit. Est ejus *ad Constantium libellus*, quem viventi, Constantinopoli porrexerat; „ alius *in Constantium*, quem post mortem ejus scripsit; & *Liber adversùs Valentem*, & „ *Ursatium*, Historiam Ariminensis, & Seleuciensis Synodi continens; & ad Præfectum Sa- „ lustinum, sive *contra Dioscorum*; & *Liber Hymnorum*; & *Mystericrum* alius; & *Commen-* „ *tarii in Matthæum*; & *Tractatus in Job*, quos de Græco Origenis ad sensum transtulit; „ & alius elegans *Libellus contra Auxentium*; & nonnullæ ad diversos *Epistolæ*. Ajunt qui- „ dam, eum scripsisse in Cantica Canticorum, sed à nobis hoc Opus ignoratur. Mortuus „ est Pictavis, Valentiniano, & Valente regnantibus. „ Item ad Magnum Oratorem Urbis Romæ: „ Hilarius meorum temporum Confessor, & Episcopus, duodecim Quintiliani Libros „ & stylo imitatus est, & numero. „ Et ad Athletam *de institutione Filiæ*: „ Hilarii Libros „ inoffenso currat pede. „ Et in secundo defensionis suæ contra Rufinum Libro: „ Hila- „ rium Virum eloquentissimum contra Arianos Latini sermonis tubam, ut Origenem defen- „ das, excommunicatum à Synodo criminaris. „ Item in Epistola de Origene legendo: „ Nec disertiores sumus Hilario, nec fideliores Victorino. „ Gravissimum profectò Hieronymi de hoc viro, atque pulcherrimum testimonium est, sed longè gravius ipsius scripta sunt, à quibus nihil frustra desideraveris; nam, præter materiam, qua nihil sanctius, nihil absolutius esse potest; etenim contra Hæreses ejus temporis, magnis fautoribus innixas, ardentissima charitate invehitur; adeò ut nec exilio, nec adversariorum vel conspiratione, vel potentia territus, calamo pepercerit; sed Fide munitus, illudque Apostolicum animo semper volutans: Si Deus pro nobis, quis contra nos? acrior occurrebat, non aliter Domino probatum se autumans, nisi usque ad sanguinem ingruentibus Hæreticorum pestibus restitisset. Ergo ut materiam omittamus, quæ vel titulo se ipsam qualis sit, satis superque indicat; quid de sententiarum gravitate, splendoreque, ac concinnitate orationis dicam? ita enim semper robustus, semper floribus incedit, ita sibi constans, ac propositi victor, ut nec tenuitas interdum materiei dejectum, nec sublimitas inflatum, nec gravitas asperum, nec copia turgidum efficiat; sed proposito semper intentus, ubique tamen suavis, ita se rebus accommodat, ut nullum aliud dicendi genus, quàm quod ibi est, desideraveris; etenim postulante materia, cui stylo ipso moderatur, nunc copiosus atque exundans, nunc brevis & circumscriptus, interdum lenis & communi sermoni similis, alius floridus, atque amœnus ingreditur, ut nec fastidium sentias, nec difficultatem agnoscas. Adde, quòd nec rerum difficultate superatur, nec obruitur numero, nec confunditur varietate, sed erectus semper & teres inoffenso pede incedit, ut non immeritò Hieronymus, Quintiliani dixerit imitatorem. Hoc igitur tanti Viri pulcherrimum Opus, nostro labore conscriptum, nostrâque operâ diligentissimè emendatum, quantum uno exemplari effici potuit; (neque enim amplius in tanta Urbe reperimus), ac nostra impensa accuratè impressum, tuo nomini, Præsul dignissime, dedicamus; ut quantum nostrorum temporum incuria de tanti Viri dignitate detraxit, tantum rependat dicatura; perspicuum enim, ac persuasum cunctis istud eminentissimum esse, quod Amplitudini deputatur tuæ. Neque hoc ob id tentamus, quod tantus Auctor Assertore, ut recipiatur, indigeat, quàm ne delicatiores ingenio à Sacrorum Librorum lectione infantia juniorum Scriptorum aversi, vel titulo offensi, in ipso fortassis vestibulo fastidiant, quem ulteriùs lectione progressi, ultro etiam appetant, atque exosculentur. Illud præterea nos præfatos esse non pigeat: neminem moveri debere, quòd hos duodecim Libros, quos de Trinitate, nos, ut suus Auctor articulavit, inscribimus, Hieronymus contra Arianos appellat; in utroque enim eadem ratio est, nam & Hilarius, quem ceteri Scriptores, si quando mutuari ab hoc testimonia necesse fuit, sequuntur, ob id de Trinitate nuncupavit, quòd de ea tota disputatio absolvitur; & Hieronymus *contra Arianos* inscripsit, quòd Hilarium præcipuam de afferenda Filii divinitate, quam Ariani inficiabantur, in illo Opere curam impendisse intelligebat. Itaque ille à totius materiæ facultate, hic à præcipua Operis parte Librum cognominavit; nam etsi ad omnes quidem Personas disputatio extendatur, de Filio tamen crebrior est, ac in eo penè absolvitur; hæc enim Hæresis eo tempore in Christi Ecclesiam maximè grassata est, quæ Dei Filium non Deum de Deo, sed ex nihilo subsistere confirmabat. Unde Hilarius cùm in omnes Hæreses inveheretur, in Arianam blasphemiam stylum præcipuè armavit, ibi elaboratioribus antidotis opus esse ratus, unde magis pestifera venena simplicitati Christianæ propinari cernebat. Nos tamen huic tam præclaro Operi quædam etiam ejus Opuscula, quæ in manus venerunt, annectenda curavimus, quæ etsi eâ limâ, qua superiora, levigata, politaque non sunt, tamen & Hilarii doctrinam redolent, & à superiorum materia non abhorrent. Hæc autem sunt: Primùm, Opus contra Constantium Augustum Arianæ Hæresis acerrimum propugnatorem, quo Hilario reconciliatum, placatio-

catiorem Catholicæ Unitati redditum ajunt. Poſt hoc duo Libelli ad Conſtantium, & Liber contra Auxentium, & ipſius Auxentii Epiſtola ad Valentinianum, & Valentem, qua ſe purgat, falsòque ab Hilario Hæreſi criminatum ſe conquerens. Demum Librum de Græciæ Synodis adjecimus, quem facunda illa Natio ita admirata eſt, ut in propriam linguam vertendum curaverit. Non nos quidem ordinem temporum in his Operibus ſervantes: quippe qui Opus de Trinitate, quod ſatis conſtat non eſſe tempore primum, omnibus præpoſuimus, dignitatis potiùs, quàm ordinis rationem habentes; editum enim eſt in ipſa Hilarii reſtitutione, quamvis nondum in Patriam remeaſſet, quod Rufinus in undecimo Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ Libro his verbis adſtipulatur: „ Defunćto autem Conſtantio, Euſebius circuiens Orientem, atque Italiam, Medici pariter, & Sacerdotis fungebatur officio, ſingulas quaſque Eccleſias abjurata infidelitate ad ſanitatem rectæ Fidei revocabat; maximè quòd Hilarium, quem dudum cum ceteris Epiſcopis in exilium truſum eſſe memoravimus, regreſſum jam, & in Italia poſitum hæc eadem erga inſtaurandas Eccleſias, Fidemque Patrum reparandam, reperit molientem. Niſi quòd Hilarius vir naturâ lenis & placidus, ſimulque & eruditus, ad perſuadendum commodiſſimus, rem diligentiùs, & aptiùs procurabat; qui etiam *Libros de Fide* nobiliter ſcriptos edidit; quibus & Hæreticorum verſutias, & noſtrorum deceptiones, & malè credulam ſimplicitatem ita diligentiùs expoſuit, ut & præſentes, & longè poſitos, quibus ipſe per ſe diſſerere viva voce non poterat, perfećtiſſima inſtrućtione corrigeret. Ita iſti duo Viri, velut magnifica quædam Mundi lumina, Illyricum, Italiam, Galliaſque ſuo ſplendore irradiarunt, ut omnes etiam de abſconditis angulis, & abſtruſis, Hæreticorum tenebræ fugarentur. Hæc omnia Hilarius, ut ipſe meminit, vel in exilio, vel nondum regreſſus in patriam, quamvis reſtitutus conſcripſit, ut appareat, in hoc quoque Viro Spiritus Sanćti gratiam in exiliis atque perſecutionibus, ſicut in ceteris ſanćtis Viris, copioſiùs fuiſſe operatam. Nam & Paulus vas elećtionis catenis religatus fulmina Epiſtolarum ſuarum vibravit; & Apoſtolus Joannes in Pathmon Inſulam deportatus, Apocalypſim Angelo revelante excepit. Non ambigo, quibuſdam Hilarium duriuſculum viſum iri; ſed ſciant, hoc non tam naturâ ſcribentis, quàm materiæ ſublimitate provenire, quòd à vulgari genere orationis ſtylus paululum altiùs provećtus, rudium ingenio percipi haud facilè poteſt: quod Hieronymus quoque ad Paulinum his verbis teſtatur: „ Hilarius Gallicano cothurno attollitur, & cùm Græciæ floribus adornetur, longis interdum periodis involvitur, & à lećtione ſimpliciorum fratrum procul eſt. Nos tamen haud ingratam rem Catholicæ Fidei profećtui fačturos arbitrati ſumus, ſi *Auguſtini* quoque *de Trinitate Libros*, Hilarii Operibus neque materiæ dignitate, neque diſputandi acumine, neque orationis nitore atque elegantia inferiores, adjungeremus; quod quidem Opus cùm ceteris hujus Viri Libris longiſſimè præſtet, miror ab Impreſſoribus hačtenus fuiſſe præteritum, cùm nec Chriſtianæ profeſſioni aliud conducibilius imprimi poſſet, nec ipſis, ſi id ſpećtabant, magis quæſtuoſum, id quod ex ceteris ejus Opuſculis impreſſis perſpicere poterant, quæ quamvis incomparabiliter inferiora huic Operi ſint, tanto tamen concurſu perquiruntur. De hoc Viro me plura dicere inſignis ejus gloria prohibet, quæ niſi à laudatiſſimis pertraćtari non patitur. Hæc nos Majeſtati tuæ, digniſſime Præſul, velut primitias laboris noſtri deſtinamus; quæ ſi propius aučtoritate tua, velut numine quodam reſpexeris, animum nobis ad cetera quoque Sanćtorum Virorum Opera in lucem vendicanda præſtabis: (a) quibus hačtenus ſalutaribus fontibus in ſuis venis latitantibus, nunc in aërem, cœlumque edućtis, plebs tibi credita irrigetur. Quid autem mercedis tibi ex hoc accedat, hinc conſidera, quòd & ipſi tibi Scriptores, qui è ſitu, latebriſque tua aučtoritate eximentur, & lećtores, qui tam ſalutifero pabulo per te nutrientur, pariter in æternum debebunt. Nec minus Deo ipſi, cujus laudi hæc præſtantur, gratificatus fueris, cujus hoc magis meminiſſe decet, quo te ſublimiori Sede ejus miſericordiâ conſpicis ſublevatum. Vale.

ANNO

(a) An promiſſis ſteterit Georgius Cribellus, ignorare me profiteor, cùm nullos, præter SS. Hilarium, & Auguſtinum, Libros Sanćtorum Patrum in lucem editos repererim in ſerie omni ſequentium annorum, uſque ad MD.

ANNO MCCCCXC.

Num. XXXVII.

Ante Magistri Hieronymi Vicecomitis, (a) Lamiarum, sive Striarum Opusculum.

Ad Illustrissimum Mediolani Ducem Franciscum Sfortiam Vicecomitem.

IN dubium verti video, Illustrissime Princeps, apud nonnullos nostri temporis non vulgares homines, vera ne sint, an falsa, quæ de ludificatione præstigiosæ artis crebrò enarrari solent; maximè cùm inter eruditos Secularium Literarum magnum diu certamen super iis fuerit, quæ propè impossibilia esse videntur; plerique enim simpliciter abnegantes magicas fascinationes, dicere ausi sunt, nocturnas illas vetularum circulationes, atque obscœnitates, & mille turpitudines, quæ fieri in vulgo dicuntur, penitus nullas esse; filii verò maleficiorum periculis, & plurimis veneficiis moti, Lamias, sive Strias, esse credunt, & nequaquam commentitia, quæ mulierculæ sese noctu patrasse in quæstionibus confitentur, finiendæ ob hoc supplicio ignis. Rogatus itaque à multis, ut de re hac mirabili sententiam meam dicam, pauca in scriptis redegi, non tam ut amicis placerem, quàm ut majori profectui studiorum meorum consulerem, in quibus hinc atque illinc peripatetico more argumenta moventur, eo quidem dicendi genere, quod modò Physicè & Theologicè loquentibus convenit, qui rebus magis, quàm verbis se accommodat. Quo circa, Illustrissime Princeps, Opusculum ipsum Excellentiæ tuæ meritò dedicandum cognovi, quippe qui pro tua innata cupiditate veri investigandi, & cognoscendi præclara omnia, mirum in modum studiosus sis; ut, sicut in ceteris, ita & in iis quoque præstantissimus semper Princeps habearis. Bono igitur animo, Lamiarum Munusculum nostrum suscipies, legesque; quod etsi dignitati tuæ impar sit, quæ majora meretur, ex ipsa tamen observantia magna in te mea, par illi fiet, facietque sincera de me tua existimatio, quæ pro magnitudine excelsi tui animi, non rei temporalis pretium, quantumcumque magnæ, pensare solet, sed cogitare solùm, qualis sit animus offerentis. Non te fugit, devotionem viduæ Creti divitiis prælatam fuisse, quæ nonnisi duo æra in gazophilacium miserat. Ego nihilominus in supplementum religiosi munusculi, etiam me ipsum Illustrissimæ Dominationi tuæ dedo, & sic deditum simul esse perpetuò tene. Bene tibi semper sit, gloriosissime Princeps.

Num. XXXVIII.

Post Tractatum de Lamiis reperitur impressa sequens Epistola:

Bonus Aluisius de la Cruce, Carævallis Monachus, & Decretorum Doctor, pro continuatione sequentium, Francisco Bossio, amico suo salutem plur.

PLacet iis congruenti connexione, mi dilecte Francisce Bossie, id, de quo ad præcedens quæri posset, annecti ejusdem Auctoris venerandi Magistri Hieronymi aliud non minus opus laude dignum imprimendum; an scilicet istæ Lamiæ, vel Striæ, de quibus in superioribus est habita determinatio, velut hæreticæ sint judicandæ pariter, & condemnandæ; scis enim, qua dilectione, & fide rogaveris, tradi *catheractandum* Opus præmissum ejusdem venerandi Patris Hieronymi, verè ne, an phantasticè, seu apparenter hujuscemodi Lamiæ vadant ad ludum, politè definitum, & tersè; quod voluntariè, non alio vinctus, quàm caritatis ligamine, nec dum juxta nota, negavi, verùm & scripsi, & libenti animo tradidi; cui & ad solutionem addidi: cur Christi Corpus scilicet, ab istiusmodi sceleratis se pedibus permittat conculcari. Voluntariè, inquam, dixerim, dedi istum Tractatum Lamiarum artificialibus comprimendum elementis, nimia tua dilectione vinctus, studentium utilitate certus, veràque ejus motus doctrinâ, qua perfacilè ducantur ad veri cognitionem decepti falsitatibus; tantæ enim in se est dignitatis præclarum Opus, doctrinâ suâ, Auctoris virtute, & excelsi Principis majestate, cui porrigitur, quòd jure aliquo, quasi thesaurum penes

(a) *Hieronymum* hunc *Vicecomitem* malè confudit cum altero ejusdem nominis Cive Mediolanensi, Picinellus in Athenæo Literatorum, cùm integrum intermedium Seculum utriusque ætatem sejungat, quemadmodum in annotatione ad sequentem Epistolam compertum fiet. Senior iste Hieronymus abdicatis paternæ nobilissimæ Domus deliciis, ad Prædicatorum Ordinem convolavit, ejusque res gestas, & calami labores cum laude recensent Quetif, & Echardus in Bibliotheca Scriptorum ejusdem Ordinis, ubi aliud quoque relatum Opus inveni *De obligatione Populi* &c., quod idem Vicecomes dicavit *Equiti Clarissimo Cicbo Simonetæ*, *primo Ducalium Secretorum Consiliario*; sed hanc Epistolam nuncupatoriam mihi ostendere minimè licuit.

penes me reconditum celare nequiverim: eadem nempe nos genuit Patria, nos eadem temporalis jurifdictio ligat, fub eodem etiam Cœlefti Imperatore regenerati fumus. Hoc itaque laudabile Opus ideo tanto pretiofius erit exiftimandum, quanto rarius fit inter gentes repertum, haud à me abfconfum, univerfali utilitate præmiffa: omne enim bonum in commune redactum pulcriùs elucefcit. Hinc Ambrofius dicit in fimili: In Divinis Scripturis reus afcribitur, qui non ftuduerit gratis dare quod ipfe gratis habuerit. Nempe iftud (ut generofitatem concedentis agnofcas) apud paucos inventum, *habui à præftantiffimo Ducali Cirugico Magiftro Gabriele Birago*, omnis bonæ margaritæ fapientiæ quæfitore, inventore, emptore, ac confervatore, mihique fecundùm carnem cariffimo Cognato propter *Claram* Sororem meam dilectam, quam legiptimam habet Uxorem. Ipfum poftea quam Opus habui, ficut thefaurum penes me abfconditum, ut in lucem prodiret, veritate pollens haud primo, & præcipuo Patri meo obfervandiffimo, & reverendiffimo *Domino Bonifatio Simonetæ* cclavi, *Abbati S. Stephani*, (*) *Ordinis Ciftercii*, Decretorum eximio Doctori, atque Artium profeffori, necnon omni genere dicendi ornatiffimo, Medicinæque nec ignaro, ac infigni Aftronomo; fub cujus culmine doctrinæ humilis Doctor fedeo; immo & pro munere cum *Tractatu Artis Magicæ*, quem alio tempore *ftampandum* refervo, tradidi meritò, ut ex eo quàm frugis fit, animadvertat omnium Scientiarum interpres magnificus, & monarcha. Habet quippe in fe Opus doctrinam fanam, fale conditam veritatis, adverfantem nonnullis erroribus vulgarium, de Lamiarum, & connexorum ambiguitatibus, quæ Virum fanè quondam *Hieronymum*, & nobili profapia *Vicecomitem* fummâ fapientiâ notat; adhuc ipfius mores, uti ftella rutilant matutina in Ordine Prædicatorum; potiffimè, ubi multum converfarat, in Conventu fcilicet S. Euftorgii, apud quos nunc poft mortem colenda manet memoria immortalis, operibus, ac virtutibus claris. Fuere quàmplures literatiffimi mea tempeftate Religiofi præfati Ordinis, inter quos ifte Hieronymus moribus, & vitâ refulfit; & *Joachim* fapientiâ claruit, atque *Philippus Magnerius* Præceptor meus, & pater optimus, doctrinâ infignis, & religione, ac morum honeftate prævaluit; Magiftrorum doctrina quorum cum Philippi fratre adhuc fuperftite *Petro*, fulget Ecclefia, ut Sol, & Luna. Hos colo tres mortuos in via, immortales in Patria, nunc clarâ famâ viventes in omni Sanctorum Ecclefia. Is meritò Hieronymus, præcedens fuum direxit Opus Illuftriffimo Principi Francifco Sfortiæ, ad quem de hujufmodi fpectabat Lamiis, fi jufte damnarentur, *intendere*; ne, fcilicet, incuriâ fuâ, aut infcitiâ, fpirituales Judices, ad quos talium fpectat inquifitio damnandorum, iniquas dimitterent Judicibus puniendas fecularibus; quique pro fua innata cupiditate veri inveftigandi, & cognofcendi præclara omnia, mirum in modum ftudiofus erat illuftriffimus Princeps fuæ Patriæ pater optimus. Quantæ excellentiæ, & generofitatis fuerit Princeps ifte illuftriffimus (qui inter nos mortales utinam adhuc viveret!) præftantiâ, excellentiâ, prudentiâ, facundiâ, magnanimitate, ingenio, atque fapientiâ, non ego inops dicendi genere narrabo, fed illius præclara gefta, quæ magnopere fecit, in omnem terram, ubi exivit fonus eorum, annunciabunt, & quotidie teftificantur. Iftum adhuc piiffimum laudant, iftum clementiffimum magnificant, iftum fereniffimum Principem operibus fuis paternis extollunt mirificè, haud degeneres illius excelfi Principis filii, Reverendiffimus Dominus Cardinalis, Dominus Afcanius Maria, Ludovicus illuftris Barri Dux, & nobiliffimus Philippus, ac denique natus excelfi & prudentiffimi patris Galeacei Mariæ, Mediolani quondam Ducis, ab eo Francifco quondam fereniffimo Principe Dux proveniens Joannes Galeaz invictiffimus Princeps cum Hermete magnifico fratre fuo, quorum omnium prudentiâ, & affabilitate, pœne tota Italia & gubernatur, Duce Deo, & regitur. At ne videamur iis noftris interlocutionibus, mi Francifce, terræ Principibus blandiri, aut commodi temporalis cujufvis confequendi gratiâ applaudere, quos mage fubditi, juxta Apoftolum, amamus humiles, ac diligimus unicè, fincerèque colimus, nunc laudum arcem tam fublimium Dominorum prætereamus, atque longiorem peregrinationem, & ad propiorem Patriam, iis dimiffis, accedamus. Notum fatis eft, quanta pace, & bonorum luxuria iftorum jurifdictione Infubres gloriantur. Accipe igitur jam, Francifce mi dilecte, quod dandum rogafti, ut imprimatur, cui & pro meo voto, ad utilitatem legentium, & dulcis noftræ Patriæ Mediolani, quæ fequuntur annecte. Nec te exafperare videantur expenfæ fiendæ pro hujufmodi additione Operis imprimendi; quoniam Populus ifte gratiffimus eft, & magnificus, meritò omnibus opibus præferendus: qui cùm hæc legerit, te præmiis ditabit, teque laudibus beatificabit. Non magna res eft, quam peto, fed parva, frugis, & pretiofa. Te cogo, ne mihi adverferis, nam priùs me coëgifti. Feci quod juffifti; quod precor, amplecte. Verumtamen antequam ad Tractatum ipfum fequens defcendam, trium Capitulorum, cùm in eo, & in antecedenti fit bafis (tefte horum Auctore Hieronymo) Capitulum Epifcopi XXVI. q. VII., priùs illud cum fequenti propter materiam maleficiorum, ut de iis clarior habea-

(*) Abbatia S. Stephani de Cornu, Ord. Ciftercienfis, Diœcefis Laudenfis, data tandem eft in Commendam, & ejus Commendatarius Abbas fuit S. Carolus Card. Borromæus. *Corno* Oppidum eft à Laudenfi Civitate XVI. paffuum millibus diffitum, Orientem hyemalem versùs. Ex Lubin Notit. Abbatiarum Italiæ pag. 109.

habeatur notitia, tam per Canoniſtas, quorum ſunt; quàm per ſummos Theologos, eam hic ſubjiciam, quorum textus cum ſupraſcriptione primi Capituli, quid ſcilicet ſit de Lamiis ſentiendum, ne prolixior fiam, tali ſerie proſequitur in dicta cauſa, & quæſtione; videlicet &c. (a)

Num. XXXIX.

Ante Auſonii Pæonii Epigrammata.

Julius Æmilius Ferrarius Novarienſis, (b) *Magnifico Ambroſio Variſio Roſato, Philoſopho præſtantiſſimo, Ducali Phyſico primario, & patrono ſuo optimo S.*

DEcii Magni Auſonii Poëtæ carmen mancum, & mutilatum cùm evolverem unà cum doctiſſimo Poëta *Jo. Stephano Cotta* (c) viro patricio, & à Secretis Senatus uno, depravatumque codicem, librariorum inſcitiâ, offendiſſem, pro virili parte emendavi, caſtigavique, ut Impreſſoribus traderem: etſi pleriſque in locis conjectore Oedipo opus fore, nec noſtro ingenio, noſtrâque doctrinâ emendari poſſe ſcio. Cogitanti igitur mihi in liminari paginæ Epiſtolium noſtrum, unà & Auſonii vitam annectere, unus, Ambroſi Philoſophorum eminentiſſime, quem præcipuè hoc munere dignum exiſtimarem, mentem ſubiiſti, qui ingenio, vigilantia, doctrina, & fide, ætatis noſtræ non modò Inſubrium, verùm totius Italiæ (quod bona cum ceterorum venia dictum velim) Phyſicos, & Aſtronomicos antecellis. Quis enim in ſolvendis Philoſophiæ nodis te acutior, & peritior? Quis veriùs fata præſcivit, ac ventura denunciavit? Quis fide, & vigilantia te illuſtrior? Tuarum enim virtutum citari teſtes poſſent privati, & publici: Verùm unus oculatus teſtis extra omnem ingenii aleam cordatiſſimus Princeps Ludovicus Maria Barii Dux, & excellentiſſimi Principis noſtri Jo. Galeacii patruus, & προδίκος, ut græcè loquar, ac regni gubernator ſufficiet. Qui ruiturum imperium non ſolùm armis, verùm ingenio præſentaneo, prudentia, comitate intrepidè ſuſtinuit. Apud quem, gratiam, auctoritatem, rem pariter honeſtam tibi comparaſti, non injuriâ profectò. Nam, ut Eſculapius Hippolytum, aut Tyndaridam, ſic tu unus Pæonia ope, & vigilantia à tenebris ad lucem cordatiſſimum Principem revocaſti. Proh Superi! quantum hæc Patria, univerſaque Italia tibi acceptum referre debet, Patriæ parentem, bellorum Moderatorem, pacis Italicæ Auctorem, incolumem, Diis auſpicibus, ab imminenti exitio ſervaſti. Quis enim gravi, & lethali morbo implicitum meliùs diſſolvere potuit, quàm tu Ambroſi, qui abditarum, & morbos continentium cauſarum deinde evidentium, poſt hæc etiam naturalium actionum, noviſſimè partium interiorum notitiam habes? Quis ab inſidiis hoſtium arcere, tutumque præſervare potuit, niſi qui Aſtronomicus, & rerum futurarum ſcientiam calluerit? Una, & tota quidem tua eſt Aſtrologia, in qua ſolus regnas; omneſque tibi cedant Aſtronomici, vetereſque Phyſici, Caſſii, Carpitani, Aruntii, Albutii, Rubrii, Antonius Muſa, & Crinas ille Maſſilienſis, qui arte geminata, ut cautior, religioſiorque ad ſyderum motus ex ephemeride Mathematica, cibos dando, horaſque obſervando claruit. Nec aliarum optimarum artium, & doctrinarum expers, Tu poëticæ facultatis, & hiſtoriæ ſcientiſſimus; Tu in genere dicendi gravis, & ornatus, quod Philoſophiæ, & Aſtronomiæ tua monumenta, quæ brevì editurus, poſteris legenda relinques (d), declarabunt. Nec patrocinium tuum conticeſcere licet, quòd oppreſſis, ac injuſtè vexatis, eruditis omnibus maximè præſtas; cujus nec ego expers, & quem totiens ab ærumnis, & laboribus penè herculeis exſolviſti, Jovem non ſolùm benivolum, ſed propitium, imò propenſiſſimum mihi reddidiſti, qui nuper profitendi munere cum honeſtiſſimo ſalario me dignatus eſt. Ad ſummam, omnia & corporis,

&

(a) Ruditatem Latini ſermonis, quæ ingratam, aſperamque oculis legentium hanc Epiſtolam reddit, lenire videntur peculiares quædam notitiæ inde hauriendæ, ad emendandos nonnullos recentium Scriptorum errores, atque illuſtrandam hiſtoriam. Primò enim Picinellus falſi arguitur, cùm *Tractatum de Lamiis* alteri *Hieronymo Vicecomiti* tribuat, qui Medicam Artem Mediolani profitebatur, Collegio Phyſicorum hujus Metropolis adſcriptus anno MDLXX., & biennio poſt mortuus; cùm ſenior Hieronymus defunctus afferatur ab Aloyſio de la Cruce multò ante nonageſimum annum ſeculi præcedentis, quo ipſe hoc Opuſculum edidit; qua in re, ne immunes quidem ſunt ab errore etiam Scriptores Bibliothecæ Ord. Prædicatorum, qui licèt vero Auctori Tractatum hunc reſtituerint; illius tamen vitam longiùs, quàm par eſt, produxere, eundem floruiſſe aſſerentes Seculo XVI. Secundò, *Tractatum de Arte Magica* elaboratum fuiſſe ab hoc Hieronymo, hinc diſcimus, cujus memoria prorſus periiſſet, niſi indicatum, ſuoque tempore prælo committendum, in hac Aloyſii de la Cruce Epiſtola legeremus. Denique auctum Euſtorgiano Mediolanenſi Cœnobio ſplendorem conſpicimus, commemoratis ab Aloyſio, præter Hieronymum Vicecomitem, duobus aliis pietate, & doctrina inſignibus Viris, qui ibidem degentes, immortalem ſibi, & Ordini famam comparavere.

(b) De Julio Æmilio Ferrario, qui in publicis noſtris Subſelliis Hiſtoriam docuit, nonnulla ſuperiùs enarravi, cum in Prodromo, tum ad hunc annum. Non modicam Urbi noſtræ laudem conciliat hæc Epiſtola, cùm in ea ſervatam videamus memoriam latentis in hac Metropoli Literarii theſauri, Carminum nempe quorundam celeberrimi Auſonii, quæ uſque ad illud tempus ignota, in lucem primus protulit Georgius Merula, pretium addens Mediolanenſi huic editioni, quæ novis opibus Gymnaſia ditavit.

(c) De hoc Cive noſtro, ſanguine, muneribus, & doctrinâ claro, vide quæ dixerim in Hiſt. mea Liter. ad hunc annum, ubi J. Æmilium Ferrarium laudavi.

(d) Clariſſimus in Urbe noſtra fuit Ambroſius Variſius, quem in Mecœnatem ſuum delegit J. Æmilius Ferrarius. Celebrandis ejuſdem virtutibus, mirâque in ſcientiis præſtantia, hæc una ſufficere poſſet Epiſtola; neque enim ea tantùm recenſentur, quæ vivens, in Urbis univerſæ conſpectu peragebat, cives noſtros in ſui amorem atque admirationem rapiens; ſed etiam quæ poſteris profutura relinquebat, *Monumenta* nempe *Philoſophiæ, & Aſtronomiæ*. Hæc poſtrema edita fuiſſe *Venetiis anno MCCCCXCIV. per Magiſtrum Joannem de Cereto, aliàs Tacuinum de Tridino*, compertum habeo; an verò *Philoſophica* Opera lucem unquam viderint, prorſus ignoro.

& fortunæ bona tibi debeo. Tantum enim tibi debeo, quantum nunquam persolvere potero. Tuam incredibilem in me humanitatem, vel potiùs pietatem nunquam dissimulabo, qui me dolore laterum laborantem, vel pleuresi (ut vocabulo græco utar), quod jam acceptum Medici habent salutare, thoro assidere, me comiter affari, in adversis consolari, Medicam opem adhibere non erubuisti, unà cum Aloysio Marliano, Physico ætate nostra celeberrimo, qui Hippocratis jusjurandum exactissimè mecum observavit inviolatum. Continentiam, gravitatem, & frugalitatem, & in omni re modestiam tuam omnes ita admirantur, ut priscorum Romanorum exemplo te vivere omnes credant, existimentque, faciliùs esse fulmen Jovi, aut clavam Herculi, quàm Ambrosio continentiam extorsisse. Unum iis omnibus accedit inter mortales ævo nostro rarissimum, quòd Liberos tuos omnes optimis artibus, & disciplinis in Ticinensi Gymnasio sub Platonibus, & Lycurgis ita instituis, ut Aristophanis dictum de Æsculapio tibi optimè quadret, liceatque nobis mutato nomine exclamare ἐνταῦθα καὶ μέγα βροτοῖσι φέγγος ἀμβρόσιον, hoc est, habentem bonos filios, & magnam hominibus lucem Ambrosium. Jam ad Ausonium nostrum redeamus, quem tanto lepore, & salibus Atticis, Latiisque inspersum Pedoni, Getulico, Marso, Bilbiliensi denique Vati præponendum contenderem, si maxima pars Poëmatis non desideraretur, cujus Vitam ex ejus libris, & epicedio summatim collegimus, adjecimusque ex catalogo Illustrium Urbium nonnulla excerpta epigrammata, quæ Georgius Merula Polyhistor, Præceptor noster, & primarius dicendi artifex in Bibliotheca Divi Eustorgii primus indagavit. Ausonium igitur Physicum, Physico meritò dicavimus, quem si succisivis oris evolveris, non parum voluptatis, & fructus tibi allaturum spero. Vale præsidium, & dulce decus meum.

In calce Operum Ausonii:

Habes, Ambrosi Philosophorum optime, Ausonium impressum, & à multis expectatum, quem si depravatum offenderis, tum Impressorum incuriæ, tum mihi competitorum certaminibus vexato, & curis ingentibus obruto imputabis, qui Impressoribus assidere, nec præesse quivi. Epistolam nostram non affectatam tibi dicavimus, nec fucatam, ut quidam *Feles pullaria* cognomento, qui aliena scripta pro suis, nescio quid dulce reboantia, edidit, quæ profanum tantum *Ambronum* vulgus suscipit, & *Opicorum* turba deosculatur. Vale, & nostra, ut soles, defende.

Num. XL.

Ante Chorographiam Lacus Verbani.

Dominicus Macaneus (a) *Equiti Magnanimo Gaspari Vicecomiti Patrono, & Mecœnati suo S.*

JUlianis Kalendis, æstu Caniculari fervescente, ad patrios lares secessi, ubi Platonicum illud amplexans: *Otio labores anteferendos*, non minùs Dianam montibus, quàm Minervam ipsam exercui. Subinde amœnissimam Verbanicam Regionem peragrans, meditabar, *Ptolomæum*, *Strabonem*, *Melam*, *Plinium*, *Dionysium* toto Orbe terrarum depingendo occupatissimos, hunc pulcherrimum situm, utpote minimam gloriæ suæ segetem, vel Pythagorea quadam taciturnitate præteriisse, vel brevi transcursu, & celeri nota tantùm nominasse. Miserebar deinde, deflebamque præteritorum temporum ærumnosam infelicitatem, detestandamque Literarum perniciem, quibus nemo ab hinc centesimum annum, præter unum *Blondum* Foroliviensem, summaria oratione usum, propagare curasset Verbani Lacus inter Italicos eminentissimi, & haud dubiè primi, copiosissimas, admirandasque dotes, exteris præsertim Nationibus, exoticâ quadam inscitiâ penitus ignotas. Meum itaque duxi, veteri adagio, Gladiatoris in arena capere consilium: sumptisque pugillaribus, quos in via nusquam pœnitendos comites pro vehiculo assumere consueveram, compendiario sermone, topicoque elogio, formam camporum, montium, vallium, fluminum, Lacus denique totius epistographâ schedâ descripsi. Mediolanum inde paucis post diebus regressus, nescio quo fato annuente, quove assentiente Eudæmone, ad curam erudiendi Filioli tui delectus sum, de quo (Dii modò cœpta secundent) gloriam spero. Verum enimverò id absque summa, arcanâque naturæ lege evenisse, haud dubito; nam Philosophia, potentiaque in idem tendunt. De me quidem ut taceam, cujus firmitatem, fidem, sinceritatem, tamquam veram sapientiam, experire: de te certè conticescere nequeo, nam præter Patriciam nobilitatem, for-

(a) Macanei cognomen non à Familia, sed à Patria desumptum esse, jam adnotavi in Hist. Literaria ad hunc annum, ubi quæ ad eloquentissimum Virum istum spectabant fusè narravi. Gasparis Vicecomitis nobilissimi Equitis Mediolanensis, cui dicatum fuit hoc Opus, præclaram laudem sine assentatione inseruit huic Epistolæ Dominicus Macaneus, quæ plurimum præstat ad immortalem memoriam eidem apud posteros comparandam. Quàm plures tamen alios testes coævos in memorata Hist. Lit. ad annum MCCCCXCIII. adduxi, quorum fide, encomiisque inter celebriores Studiorum Mediolanensium cultores, ac Mecœnates Gaspar noster Vicecomes numerandus videtur.

fortunæque momentanea, & caduca bona, quæ profanus vulgus in ſe, ut in reliquos, beatiſſima exiſtimat, Socraticam animi tui pulchritudinem admirari non deſino. Quis enim Dypatum Inſubriorum te in Hiſtoriis, Fabuliſque noſcendis peritior? Quis in vernacula Poëtica terſior? Quis eloquentiâ Pericleâ mellifluior? Quis ingenii nobilitate celerior? Quis, inquam, moderatione aurea probatior? Vererer equidem, ne fœdæ crimine aſſentationis accuſari poſſem, niſi adeſſent hac præclariſſima in Civitate prudentiſſimi, literatiſſimique Viri (ampliſſimi harum rerum teſtes), quorum commercio aſſiduo oblectaris, & quibus non minorem apud poſteros familiaritate tua laudem tribues, ac præbuerint Hiero Siculus, & Pauſanias Lacedæmoniæ, Simonidi Melico, Periander Corynthiis, Thaleti Mileſio, Pericles Anaxagoræ, Cræſus Soloni: utque ad Romanos exempla decurrant, Scipiones Polybio, Ennio, Terentio, denique Pompejo Magno, Theophani Mitileneo, Varronique Linguæ Latinæ Duci. His igitur, tantiſque virtutibus tuis effectum eſt, ut quod antea tumultuariè ſcripſeram, in penatibus tuis ordine redigerem, abſolutoque tibi, & dedicato Opuſculo hoc, *Obſervatiunculas* quaſdam *Tranquilli*, necnon *Valerii Maximi* in ſtudendo ſuccinctè adnotatas editurus eram, niſi quorumdam digladiantium pugna me detinuiſſet, juxta Heſiodianum illud: καὶ πτωχὸς πτωχῷ φθονέει, καὶ ἀοιδὸς ἀοιδῷ (*Pauper mendicum, cantorem Muſicus odit*); quos operam ludere permittamus, donec elucеſcat dies, quo veros Authorum ſenſus, non gerris Siculis, ſed docto judicio comprobent. Hæc interim Chorographia, candidiſſime Gaſpar, Plautino more, Fabularum noſtrarum antilogium erit, in qua ſi veſaniam Cheryli imitabor, tu magnanimitate Alexandri parcas velim. Vale nutantis cymbæ meæ appellende Portus.

Num. XLI.

Poſt Epiſtolam præcedentem, hæc ſequitur:

Joannes Jacobus Ghilinus (a) *Macaneo S.*

LEgi libenter Chorographiam tuam, qua Verbanum noſtri Seculi hominibus non monſtras ſolùm, ſed tanquam in perfectiſſima pictura oſtendis. Nihil in ea eſt, non erudito, ac diligenti Viro dignum, & quod non ita præſentem in ea enarratione peritiem teſtetur, ut majorem tamen etiam in poſterum polliceatur. Tibi igitur gratulor, qui patrios lares, montes, & amnes ſcribendo, & præter pietatem, & præter doctrinam, inter præclaros Scriptores apud poſteros nomen tibi paraveris. Mihi quoque non inter poſtremas lætitiæ partes fuerit, tuî notitiam, & amorem nactum eſſe, quem & magni facio propter doctrinam, & bonitatem; & ubi acciderit, te à me amari, quoad per vires meas effici poterit, libenter oſtenſurus ſum. Perge ergo, & cœptum Opus magno judicio, magnâque doctrinâ, non minori laude perfice, præter quod non ſolùm Verbanica Ora, ſed etiam ætas noſtra tibi debitura eſt. Vale.

ANNO MCCCCXCI.

Num. XLII.

Illuſtriſſimo Principi Ludovico Mariæ Sforciæ Vicecomiti, Duci Barii,
Presbyter Stephanus Dulcinius (b) *Scalæ Canonicus.*

NIcolaus Antiquarius, Magnanime Princeps, juvenis non minus bonarum literarum cupidus, quàm Medicinæ Artis Profeſſor ſolertiſſimus, Jacobique Antiquarii tui (ut ejus laudes uno verbo attingam) nepos, & verus domeſticarum virtutum æmulatione hæres, ſuperioribus diebus Divi Ambroſii Epiſtolas elegantes, ſimul & ſanctis præceptis refertas, Impreſſoribus traditurus, mihi aliquot in locis corrigendas demandavit. His autem emendatis, impreſſiſque, cùm Defenſorem aliquem parare cuperemus, cujus auſpicio feliciùs in publicum

(a) Non omittendum cenſui illuſtre hoc teſtimonium integritatis, atque doctrinæ, quæ in Dominico Macaneo fulgebat; Ghilinus enim, ob eximias virtutes à Mediolanenſibus Principibus, muneribus, ac ſingulari gratia donatus, Vir erat emunctiſſimæ naris, eloquentiâque, & ſcientiarum cultu clariſſimus, quemadmodum typis edita ejuſdem Opera abundè teſtantur. Fortaſſe autem, exemplum Macanei ſecutus, *Vallis Tellinæ*, & *Larii Lacus* Deſcriptionem, & ipſe exarandam ſuſcepit.

(b) Quàm ſolicita fuerit Urbs noſtra in colligendis, imprimendiſque S. Ambroſii Patroni ſui Operibus, quæ in ſcriniis jacebant, frequens eorumdem editio teſtatur, primis Typographiæ Mediolanenſis temporibus peracta, quemadmodum ſuis annis jam adnotavi. Hanc celebriorem fuiſſe, meritò dicere poſſumus, cùm præter nonnulla alia Opuſcula, octo Epiſtolarum Libros complecteretur. Eidem adornandæ, emendandæque ſedulam manum appoſuit Stephanus Dulcinius, optimè de noſtris Studiis meritus, atque in mea Hiſt. ad annum MCCCCLXXXIX. juſtis encomiis laudatus. Digna lectu eſt Epiſtola huic Libro præfixa, cùm oratoriâ induſtriâ egregiè comparet vigilantiam, æquitatem, Religionis ſtudium, ſacrarum Ædium cultum, ceteraſque virtutes Ludovici Mariæ Sfortiæ, cum iis, quibus præclariſſimum lumen Eccleſiæ noſtræ Ambroſius ad Fidei Orthodoxæ firmamentum, noſtræque Urbis decus eximium olim effulſerat.

cum egrederentur, neminem alium invenimus, cui æquiùs labores noſtri dedicarentur, quàm te, Princeps eminentiſſime; Tu enim cùm doctis non faveas ſolùm, ſed beneficiis etiam quamplurimis exornes, doctrinæ fructibus, & ingeniorum monimentis miram delectationem ſuſcipere conſueviſti. Quis enim eſt, qui arteis colat ingenuas, qui munificentiâ tuâ non ſublevetur? Quem literarum cultorem ſub te videmus, quem & divitiarum poſſeſſorem non feceris? Te igitur præmia proponente, vigent ſtudia, florent virtutes, quia tua liberalitate aluntur, foventurque; nec quiſquam eſt, qui ingenio aliquid excuderit, quem certa præmia non maneant, ut illud verè de tua in doctos largitate paſſim dici queat:

Et ſpes, & ratio ſtudiorum in Cæſare tantùm.

Sed ad hanc Doctorum rationem, aliud quoque acceſſit, quo Ambroſii Scripta tibi potiſſimùm dicaremus, quoniam ſpecialem præ ceteris prærogativam in hoc ſortitus videbaris; ille enim & maximorum Principum Conſiliarius, & Chriſti in hac Urbe inclyta Vicarius, ſaluberrimis monitis, exemplis ſanctiſſimis populo Mediolanenſi integrè præfuit. Sic tu, Princeps vigilantiſſime, excellentiſſimi Ducis noſtri, non Conſiliarius modò, & Vicarius, ſed Tutor, Patruus, Pater, non ſolùm Civitatem iſtam, ceteraſque huic latiſſimo imperio parentes, tranquilla pace gubernas; ſed Principes omnes, quotquot Italia habet potentiſſimos, tuâ prudentiâ tibi conciliatos, ex te pendêre, tuoque nutu moveri nunc videmus. Tu communis omnium una quies, jamque pro tua ſalute publico conſenſu vota nuncupantur. Quapropter iſtarum rerum fama mirabilis, non modò Europam gloriâ implevit, ſed jam per totum terrarum orbem plenis laudum velis evagatur. Et quemadmodum Ambroſius Regionem hanc fœda Arrianorum hæreſi Divino numine expurgavit; ita tu Italiam ſævis bellorum fluctibus oppreſſam, cœleſti quadam providentia liberaſti; ut mirum ſit, te ad doctorum vigilias reſpicere, quas nullo pacto perire pateris; ſed omnibus ades, omnium votis reſpondes, nec umquam humilibus ſuccenſes,

Cùm tot ſuſtineas, & tanta negotia ſolus,
Res Italas armis tuteris, moribus ornes,
Legibus emendes, in publica commoda natus.

Sed ut fortitudinem tuam, conſtantiam, prudentiam, fidem, juſtitiam, ceteraque virtutum tuarum nomina ſilentio involvam, quibus ſingulis Scipiones, Emylios, Catones, Cæſares adæquaſti, quo in Principe major Religionis amor ſpectabitur? Quem Orthodoxæ Fidei amantiorem dicemus? Quis in Templis erigendis, Sacerdotibus dotandis, Sacellis ditandis, Agiographæ ſcripturæ aſſerendæ te ardentior? Nemo profectò, ut tibi jure optimo Sacrorum tutelam, tamquam Numa aliquis, aut Naſica, vendices; imò vera Ambroſii Religio ſupra omnes in te eluceſcat, per te augeatur, ſub te exornetur. Quare cùm tu omnium Principum unus, ſtudioſorum laboribus maximè aſpires, cùm etiam eandem Urbem juſtitiâ, clementiâque modereris, quam Ambroſius Antiſtes eximius miraculorum fulgore quondam gubernavit; atque Religione, quam idem Præſul, piis aſſertionibus, contra peccatorum furores defendit, ſis deditiſſimus; Ambroſii Epiſtolas cum aliis quibuſdam ejus Opuſculis pulcherrimis tuæ Celſitudini meritò dedicamus; ut cùm per negotiorum molem licuerit, aliquando intelligas, quot Principum, quot Epiſcoporum, quot populorum, tum publice, tum privatim, unus homo ſcribendo occupatus, inter ingentes ſolicitudines, curam geſſerit; & quantum mereatur à nobis coli, qui à Romanis Imperatoribus maxima in veneratione, parique apud omnes auctoritate ſemper ſit habitus. Hieronymus quoque ipſum, & Auguſtinus ubique laudat, cujus ſuavitate ſermonis hilareſcentis, atque mulcentis, ſe delectatum ſcribit, & in Libro Confeſſionum ſexto: Ambroſium felicem quemdam hominem, adhuc Cathecuminus opinabatur, quem tantæ Poteſtates ſic honorarent; ab ejus colloquio Caterius (ut ipſe ait) negocioſorum hominum, quorum infirmitatibus ſerviebat, ſecluſus; cum quibus ſi quando non erat, quod per exiguum temporis erat, aut corpus reficiebat neceſſariis ſuſtentaculis, aut lectione animum, laborioſus ſemper, nec umquam otioſus, ſanctum divini pectoris oraculum. Suſcipe itaque fronte hilari, Princeps præclariſſime, ſacrum hoc Opus, religioſo Principe digniſſimum, quod non precii æſtimatione, ſed Auctoris meritis cenſetur; &, ut rectè facis, doctorum ingenia perpetuò fove, Doctoris iſtius inconcuſſi Scripta ex tenebris in lucem vendicantium, qui populum ſuum feliciter gubernandum tibi commiſit, quem ubique veneraris, omnibuſque in rebus auxiliatorem invocas, cujus etiam in regimine æquitatem, in Religione Fidem, in juſtitia moderamen, in publica utilitate imaginem imitaris: ut quemadmodum te vitæ ſuæ imitatorem, memoriæque fautorem habet, ſic in Optimi Maximi Dei conſpectu tranquillam annorum ſeriem cum proſpero fortunarum omnium ſucceſſu tibi impetret. Vale.

ANNO

ANNO MCCCCXCII.

Num. XLIII.

Ante Franchini Gafuri Theoricam Muſicæ.

Ad Magnanimum, & Pientiſſimum Dominum Lodovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem, Bari Ducem, Principis Excellentiſſimi, & rei Mediolanenſis Gubernatorem, Franchini Gafuri Laudenſis in delubri majoris choro Phonaſci, Theoricum Opus Muſicæ diſciplinæ.

QUorum magis ſententiæ accedere debeam, maxime ævi tui Rector, Lodovice Sfortia, an eorum, qui tam ocii, quàm negotii rationem exigunt, & neglectum (emoriente opera) diem duplici fœnore calumniatricis diligentiæ reſarciendum putant; an eorum qui turpem deſidiæ notam, & ignavæ ſocordiæ ignominiam brutis animantibus oneroſam, & peculiarem ſarcinam attribuunt, nondum ſatis compertum habeo. Ii quid hominem liberum agere conveniat, ii quid unumquemque fugere maximè oporteat, ante oculos quaſi in tabula proponunt. Verùm enimverò cùm ad utranque opinionem bonarum artium, & literarum ſtudia, inprimiſque ſcribendi exercitatio ſatisfacere videantur, recti ocii mei ſanciendam rationem arbitratus, ad Muſicen literis à ſqualore & injuria aſſerendam converſus, & ſi id mihi non arrogem, ut veterum uberiore ingenio conquiſitiſſima volumina ſuperare, aut æquare poſſim, certè æmulari voluiſſe (quamvis non aſſecutus) pulcherrimum, nec injucundiſſimum judicavi. Illud ſolum induſtriæ, & ſolertiæ meæ opus vindico, ſi non magna extimatione penſandum, plurima tamen & commoda utilitate extimandum; quod cùm veteres illi ceterarum artium blanda copula, & annexu innato, egregio acumine, & verborum luxuriante copia, veluti multiplicibus radiis, & aculeis, diſcentium aciem oratione perſtringant, recentiores ferè omnes incomparabili jactura, ſeu ignavia, ſeu ignorantia, ad artem ipſam allucinantes, inſulſiſſima quandoque, tum inania, partim falſa, & arenti barbarie, jejunoque ſtylo involuta, & confuſa prodiderint. Nos ab extremis medio decurrente linea per expeditum iter ecphraſi, ideſt mera, puraque enarratione, tritis, non ſordidis vocabulis ſcribente orſi vetuſtate, obſoleta novavimus, fucata, & infecta repurgavimus, tenebricoſis lucem, ſubtilioribus aditum, hærentibus fidem addidimus, ut vigilias noſtras explorari, introrſumque cognoſci ad minutias uſque apprimè cupiamus. Novitiorum non improbatis opuſculis id ſuper ingeſſimus, ut faciliorem diſcere aventibus viam aperuerimus, non quòd ab iis noſtra averſa, vel abſona ſint, ſed quia adeò non parum momenti habeat, referatque, quo modo, quàm non inconcinnè, & quàm dilucidè quicquam dicatur. Uſuque evenit, ut qui artes excoluerunt, inventoribus ipſis (quod magis proſint) præferantur; ſicut qui erutum ex terræ viſceribus aurum purgant, & ad uſum gentibus partiuntur, hos excellunt, qui ex auriſodinis æs pretioſius ſcrutantur. Auxit verò opinionem meam (ut currenti calcar ſubderet) vir conſummatiſſimus *Jacobus* tuus *Antiquarius*, cujus tanta eſt vel auctoritas, vel religio, vel cum ſumma morum, & vitæ integritate ſcientiarum omnium eruditio, ut nil æquè contentioſum ſit, quàm quo magis præſtet, velle diutiùs perquirere. Hujus cohortatione ad ſcribendum pellectus, vagum alioquin opus tibi bona fide (ea ſcilicet, quæ Principi debetur integra), & antiqua devotione dedico, Principum mitiſſime. Liber hic vernaculus transfuga meus, cujus vita ſub alea capitali calculo eſt, te ſibi contra vitilitigatores aſſerit, patronum nuncupat, & facilem dominum recognoſcit, & quando doctrinæ nobile diverſorium ex theſauris opulentiæ tuæ publicaſti, liberalia ſtudia provehis, opificum, & agricolarum curam non negligis, humilem ſub lare ſanctiſſimo locum precatur. Tu martii laboris ſcientiſſimus, concluſis Jani frementis foribus, pacem abortivo bello Italiæ, non modo & Europæ, verùm Orbi, & gentium nationibus conſecraſti. Tu firmiſſimo hominum conſenſu, humanitatis, prudentiæ, & liberalitatis palmam utraque manu occupaſti. Nihil niſi magnâ ſapientiâ cogitas, majore conſilio diſponis, paternâ, & maximâ fortunâ regis, & gubernas. Quare & tibi ſapientiſſima arborum *Morus* cognomen dedit. Tu virtutes toto Orbe fugientes revocas, amarique, & exquiri cogis, dum veterum Imperatorum more Reipublicæ tuæ fœlix Auguſtus, doctiores probas, præmia laboribus proponens ampliſſima. Hac cœleſti ad æternam ingentis nominis adoream ſemitâ tecum veteres iere heroës, quos de humano genere benemerentes, grata numinibus adſcripſit & rudis antiquitas. Suſcipe igitur hilari (quod ſoles) fronte ab homine tibi deditiſſimo elucubratum Muſices opus, & licèt eruditiſſimum tuum *Antiquarium* literatorum cœtu confoveas, & cantorum tibi chorus integer ſuaviſſimo concentu applaudat, dignare (quoad occupationes tuæ permiſerint) quid in me potuerit noviſſimum ingenium inſpicere. Quod ſi (ut cupio) bene ceſſerit, age

ut

ut tua liberali commendatione Liber ornatus, abſolutuſque, publicum (*fortè ad publicam lucem*), qui præpetibus pennis acceperit, dignus habeatur. Vale. (a)

Num. XLIV.

Ante Faſtos Majores.

Reverendiſſimo in Chriſto Patri, ac Domino, D. Ardicino La-Porta, Alerienſi, Cardinali Presbytero Tituli Sanctorum Jo. & Pauli, Petrus Apollonius Collatinus (b) *Presbyter Novarienſis Salutem.*

MAjores Faſtos, qua potui curâ, ac diligentiâ elucubratos, cui potiùs dicarem, Reverendiſſime Pater, quàm præcelſæ Dominationi tuæ, quæ illos ante impoſitam ſupremam manum efflagitavit? Quis præterea alius, inter Diales Flamines, te uno novorum Operum, vel ſtudioſior, vel appetentior? præſertim, ſi de ſanctarum Literarum fonte derivata, aliquid non minus potui dulcoris inſertum modeſtè contineant, quale noſtrum hoc Opuſculum: ſiquidem in eo uteris (*unà*) cum literis, ita figmenta pauca inſeruimus, ut alterum ex altero, ſplendorem, dignitatemque conſequatur. In primis autem glorioſæ Virginis Aſſumptionem poëtico more non inconcinnè ſic variavimus, ut nihil verum taceatur; ficta quoque ita veris cohæreant, ut geſta eſſe, putari poſſint. Accipies igitur Reverendiſſime Pater, Faſtos ipſos, & ſi ante non petiiſſes, uni tamen à prima meditatione tibi deſtinatos. Quos ſi commendari à te intellexero, cujus judicium plurimi faciam, ſatis mihi accepiſſe præmii videbor. Neque enim ego is ſum, qui à pulpitis paſci cupiam: aut ſi quid mediter, pecuniis inhiem, ſed mercedem exiſtimo ampliſſimam, ſummis Viris, & in primis doctis, gratificari. De tuis autem laudibus, quid cudam, nunc propalare nolo. Hoc unum præfari libet, majorem illarum campum in dies mihi apponi. Quòd ſi ingenium ſimul cum vita ſuffecerit, ſpectabunt aliquando homines quod non improbent; tu quoque nihil à vero alienum recognoſcens, ſine jactantia, & adulationis ſuſpicione libenter recipies. Valebis igitur Sacerdotum integerrime, cui jampridem deditiſſimus ſum.

Num. XLV.

Ante Bonifacii Simonetæ Hiſtoriam Perſecutionum Chriſtianorum, Pontificumque Commentarios.

Presbyter Stephanus Dulcinus Scalæ Canonicus, R. D. Joanni Baptiſtæ Ferro, Mediolani Archiepiſcopali Vicario integerrimo, Salutem.

CUm his diebus, Brennate Iconomus, lectionis aliquid perquirerem, quo aut inventionis novitate, aut elocutionis ſplendore animus negotiis defeſſus reſtauraretur; tandem delatum eſt ad me volumen à Reverendo Abbate Symoneta (c) proximè editum, in quo, ſi non utrumque, ut volebam, alterum ſaltem mihi obveniſſe nunquam negaverim. Hujus enim varietate adeò ſum captus, ut totum continuò perlegerim, tibique illum, qui totius literaturæ antiſtes es candidiſſimus, quamprimum deſtinare operæ precium duxerim, ut ſi quando à cauſis audiendis, à jure dicundo, ab honeſtiſſimis negotiis tuis vacabis, habeas ubi animum relaxes, ubi nunquam ocioſus videaris. Pro argumento ſibi aſſumpſit Scriptor egregius Pontificum Chriſtianorum, ſervata temporis, & veritatis fide, perſecutiones. Sed quoniam ab aliis hæc eadem tractata fuit materia, interpoſitis ad amicos Epiſtolis, rem jam penè vulgarem novo invento illuſtravit. Epiſtolæ enim ipſæ tantâ tum Hiſtoricarum, tum Phyſicarum rerum copiâ redundant, ut quod alii Auctores variis libris ſeorſum ſcripſerunt, hic uno volumine ſtrictim collegerit; atque adeò, ſi fucatis verbis uti voluiſſet, quantum abſtruſas res conquiſivit, & in Philoſopho Oratorem eloquentiſſimum, & in Oratore Philoſophum acutiſſimum haberemus. Verùm, ut ſuapte natura eſt ab omni ambitione alienus, ac

(a) Quamvis ingrata legentibus eſſe poſſit hæc Epiſtola, ob caliginem, & inelegantiam ſtyli rudioris, inferenda tamen hîc fuit, cùm nonnulla ad nobiliùs illuſtrandas Ludovici Mariæ Sfortiæ virtutes, amoremque erga bonas omnes artes, diſtinctim enunciet; præſertim verò controverſiam apud Eruditos agitatam exſolvere videatur, cur Ludovicus Sfortia *Maurus* diceretur. Ceterùm condonari poteſt huic Auctori Latinæ linguæ imperitia, cùm Muſicam, non Oratoriam facultatem profiteretur.

(b) Peregrinum nomen *Apollonii Collatini*, quod ſibi adoptavit Presbyter *Petrus* Novarienſis, ortus ex *Cattanea* Novariæ Familia, plures Scriptores in errorem traxit, Margarinum præſertim la Bigne, qui in Bibliotheca Patrum, eumdem floruiſſe VII. Seculo credidit, tradiditque. Lazarus Auguſtinus Cotta, Muſæum Novarienſe condens, fabuloſam hanc antiquitatem mille annorum, à Margarino venditatam, invictis teſtimoniis exploſit. Ego quoque ea, quæ in Urbe noſtra edita fuere Seculo XV. proferens, ad annum MCCCCLXXXI. compertiſſimum feci, Auctorem iſtum Seculo eodem labente Carminibus ſuis Typos noſtros illuſtraſſe. Mecœnas ipſe, cui Opus hoc ſuum Petrus Apollonius dicavit, quemque eximiè laudat memoratus Cotta in Libro jam dicto, dilucidè prodit Auctoris ætatem.

(c) Sæpius de Simonetæ familiæ Viris, non tam ſanguine Claris, quàm Literarum ſtudio, & amore in hac Metropoli celeberrimis, mentionem egi in Hiſtoria mea Literaria. Quod attinet ad Bonifacium Simonetam, cujus Opus vulgavit Stephanus Dulcinus, illuſtrare conatus ſum ad hunc annum.

ac unicæ veritati inserviens, omissis verborum coloribus, rerum dumtaxat acumina persecutus est, non ex verborum levitate, sed ex rerum soliditate laudem aucupaturus. Quid enim deesse posse arbitramur homini tam studioso, & tam nobili Familia orto? quæ, uti scis, in omni disciplinarum genere viros fert, & feret omnibus annis eminentes. Ubi nam fœliciùs florent literæ? apud quos frequentiùs camœnæ diversantur? Domum hanc literarum officinam, imò *Museon* rectè appellabis, in qua aliquid perpetuò duraturi quotidie excluditur, veniet sua meritis gloria, atque olim nominabuntur. Jam enim, ut ex pluribus duos treisve ad summum commemorem, totum pervagatur orbem *Joannis Simonetæ*, Abbatis hujus patrui, præclarissima historia, qua Divi Francisci Sfortiæ Cæsareo animo Ducis gesta complectitur. Nec minor est *Jacobi Philippi* (a) fama, qui utriusque juris nodos ita absolvit, Legum obscuritatem, ac Jurisconsultorum sensa, tanta luce interpretatur, ut ejus responsa pro Pythii Apollinis Oraculis habeantur. Ad hunc, quemadmodum tu probè nosti, sub quo totiens causas dixit, reosque absolvit, est totius Urbis concursus, in hujus ædium vestibulo, maxima semper clientum, ac salutantium est frequentia, amatur, colitur. At verò Abbas, Jacobi Philippi frater, secessu amœni Monasterii delectatus, qui composito animo, qui pingui ocio philosophatur, cui nulla hora perit, qui nullum temporis dispendium patitur: si aliquando subtili aliqua meditatione gravatus, ingenium levare cupit, ad nostra hæc amœniora studia confugit, legit, observat, excerpit, componit, quo & animum recreare, & posteris prodesse queat. Quale est Opus, quod ad te, qui non solùm Sacerdotum, sed etiam Literatorum Censor es æquissimus, inter curas perlegendum in præsentia mittimus. Verùm, ut intelligeres, quantum simus hac compositione oblectati, simul etiam ut tibi, ceterisque, qui aliis curis impediti, libri magnitudine fortasse gravabuntur, labor minueretur, Indicem, quo singulorum capitum summa perscripta est, unicuique libro præposuimus. Vale, & Dulcinum, ut facis, tui memorem, ama.

Mediolani tertio Idus Januarias MCCCCXCII.

ANNO MCCCCXCIII.

Num. XLVI.

In calce Rhythmorum Gasparis Vicecomitis.

P. Franciscus Tancius Corniger Lectori Salutem.

Contentus erat Auctor suo libello, Auctoris sinu solùm libellus, neque exire foràs, neque in medium prodire, etiam cùm posset, spectari & laudari curabat; tanta erat & Auctoris modestia, & libelli moderatio. Ego autem, qui scripta pariter, & gesta, quæ solùm Auctor cognoscit, proinde existimo, ac si nunquam fuerint, nisi ab aliis cognoscantur, cùm summis precibus ab Auctore ipso obtinere non possem, ut quassantem ejus fores famam admitteret, honestæ fraudis ministerio librum ipsum mutuò acceptum, subitò imprimendum curavi. Lector, si juvenis es, convenit hæc annis, & moribus tuis lectio; hoc exemplo, amare, non furere disces; sin senex, & tetricus Cato fueris, legas, si priùs te juvenem fuisse, & quod nunc gelatum est pectus, olim amoris flammas sensisse memineris; nam qui senex est, nec amat, neque amavit, illum hominem non esse existimo. Absit ab amorum nostrorum simplicitate malignus interpres: infelix est, qui bonis tantùm invidere, non imitari didicit; quod si adesse voluerit, ni malus esse desinat, Venerem, & Cupidinem sentiet iratos.

In fine

Dulcinus pro Cornigero.

Ne elegantissimi Operis lepos mellifluus, temporis edacis injuriâ, Tibi, Lector optime, aliquando periret, aut illustrissimi Auctoris inclyta memoria ævo obliteraretur; ne etiam posteritas hac delectatione defraudata, Cupidinis lusibus careret, Franciscus Tancius Corniger Poëta Mediolanensis hos Rhythmos Magnifici, ac Splendidissimi Equitis Gasparis Vicecomitis linguâ Vernaculâ compositos, quamquam invito domino, in mille exempla imprimi jussit

(a) Tanta fuit in Jacobo Philippo Simoneta doctrinæ amplitudo, cum ceteris omnibus integerrimæ vitæ exemplis conjuncta, ut non tam Scriptores nostros ad peculiarem eidem laudem contexendam impulerit, sed Fratrem ipsum suum Bonifacium Abbatem (præter morem) coëgerit, Epistolâ prima libri VI. hujusmet Operis, immortale illi Elogium his verbis condere: „ Philippus Jacobus post me secundus, Deucalione justior, Deisque acceptior, utriusque juris „ auratus interpres, Vates, & Orator suavissimus, è sua pietate, clementia, civilitate, sapientia, maturitate, „ consiliis, inter Insubres, ut Pater Jurisconsultorum passim decantatur; ad cujus domum, ad cujus consulta præ„ stantissimi Clientes (*confluunt*), & quas ipse more Philosophorum spernit, & aliis elargitur, coacervatas conge„ runt opes.

ſit Mediolani, Anno à Salutifero Virginis partu MCCCCLXXXXIII. Quarto Calendas Martias. Finis. (a)

Num. XLVII.

Ante Dialogum, cognomento *Lucidarium*.

Pantaleo Cuſanus Canonicus Regularis Venerabili Presbytero Bernardino Scarliono Salutem (b).

DIalogum tuum, cognomento *Lucidarium*, quem ſuperioribus diebus ad me dediſti, tribus Lucubratiunculis, pro viribus tibi reddidi caſtigatum, optime Bernardine, ut & tu illum operâ tuâ, curâ, atque diligentiâ, nedum nobis Inſubribus, verùm & toto Latio reddas impreſſum, ſicuti jam dudum inſtituiſti. Nam, & ſi quicquid de Trinitate, quam Græci *Homoſion* vocant, quicquid de ſex dierum Creatione, de Luciferi caſu, primique Parentis piaculo; de Incarnatione Verbi, deque aliis dici poteſt Sacramentis, Divus Auguſtinus, noſter Ambroſius, reliquique Doctores, digniſſimis, luculentiſſimiſque voluminibus digniſſimè enuclearint, atque in lucem produxerint; at hic tamen vir egregius, atque doctiſſimus, hæc omnia brevi, facili, elegantique ſtylo ita complexus eſt, ut non ſolùm à viris ſapientibus, verùm etiam à pueris, in ludo literario certantibus, facillimè poſſit intelligi. Quid enim dulcius, quid antiquius, quid denique utilius homini in hac vita eſſe poteſt, quàm interdum mortalium occupationum pauliſper cura, & cogitatione poſtpoſita, animo in cœlum aſcendere, ibique Auctorem ſuum cognoſcere? Angelorum præterea choros, atque omneis cœlos, & omneis eorum ornatus contemplari, aſpicereque mundum, & omnia, quæ in eo ſunt pulchra, cùm per ea, quæ facta ſunt, Paulo teſte, inviſibilia Dei cognoſcantur? Enim verò bonitas, ac vera religio, in nullo conſtabit homine, cum ignorantia Dei. Neque enim eſt bonus, qui veri Boni fontem neſcierit, atque totius Creatorem, & noſtræ ſalutis Auctorem. Perge igitur, ut facis, optime Bernardine, & Proximo, tuæque conſule laudi. Quod erit, ſi tuâ ſolertiâ, tuâ induſtriâ, nova, ſi quæ ſunt digna, opuſcula, imprimi feceris. Sunt planè iſtiuſmodi bona ſuper aurum, & lapidem precioſum.

Vale. Ex Caſoreto.

Sequitur Prologus. (c)

SÆpe rogatus à condiſcipulis, quaſdam quæſtiunculas enodare, importunitati illorum non fuit facultas obviare, præſertim metuens illo eulogio mulctari, ſi creditum talentum mallem in terra ſilentio occultari. Divitias, quas devoravit, extraheret Deus de ventre ejus, qui abſcondit verba Dei famem patienti. Et ut labor meus non ſolùm præſenti proficiat ætati, diſputata ſtudui ſtylo tranſmittere poſteritati; rogans, ut quicunque his ſtuduerit legendo incumbere, per me ſatagat Deo preces effundere. Titulus itaque, ſi placet, *Elucidarium* præfigatur, quia in eo obſcuritas diverſarum rerum elucidatur. *Nomen autem meum volui ſilentio contegi*, ne quis invidiâ tabeſcens juberet utile opus contemnendo negligi. Hoc tamen Auctor poſtulat, ut in Cœlo conſcribatur, ne aliquando de libro viventium deleatur. Fundamentum igitur Opuſculi ſupra petram Chriſtum jaciatur, & totá machina quatuor firmis columnis fulciatur. Primam columnam erigat Prophetica auctoritas: Secundam ſtabiliat Apoſtolica dignitas: Tertiam roboreat Expoſitorum ſagacitas: Quartam figat Magiſtrorum ſolers ſubtilitas. *Diſcipulus*: Glorioſiſſime Magiſter rogo, ut ad inquiſita mihi ne pigriteris reſpondere, ad honorem Dei, & utilitatem Eccleſiæ. *Magiſter*: Equidem faciam, quantum vires ipſe dabit &c.

(a) Has Epiſtolas afferre placuit, ut Lector à feriis ad jocoſa, ſed caſtigata, evocatus, animum recrearet. Ceterùm hinc modeſtia nobiliſſimi Equitis Gaſparis Vicecomitis elucet, qui nònniſi per amicam fraudem adigi potuit, ut ingenii ſui fœtus prodire in lucem pateretur. De Presbytero Franciſco Tantio Cornigero, clariſſimo Poëta Mediolanenſi, vide quæ exaraverim in mea Hiſt. ad annum MCCCCXCIV.

(b) Bernardinus Scarlionus, mihi non innotuit ex labore alio literario, aut proprii calami induſtriâ condito, aut alieni ſtudii Opere in lucem emiſſo, quàm præſenti Dialogo, qui illius curâ Mediolani in publicum prodiit. Plurimæ tamen eidem habendæ ſunt gratiæ, quòd Typos noſtros ditaverit pretioſo Libello, ab ignoto Auctore confecto, & inſignium Virorum Vigiliis expolito, quemadmodum in ſuperiori Hiſt. mea ad hunc annum Lector intelliget.

(c) Conſultò hunc Prologum imprimendum curavi, tum ut peculiarem Auctoris genium in eodem conſcribendo dignoſceremus, verbis ferme omnibus rhythmice deſinentibus; tum, ut error, qui in Indices Bibliothecarum irrepſit, inde expungatur, cùm ferme omnes Bernardino Scarleono hoc Lucidarium adſcribant, contra mentem veri Auctoris, qui hìc profitetur, *velle nomen ſuum ſilentio contegi*.

ANNO MCCCCXCIV.

Num. XLVIII.

Ante Logicam Samuelis de Caſſinis.

Magnifico Domino Magiſtro Gabrieli de Pirovano (a) *Medico Ducali celeberrimo*
Salutem plurimam dicit
Franciſcus Ruerius Sacerdos indignus.

NUlla re magis, ut opinor, delectari ſolent Viri celebres, ac virtutibus præditi, quàm tractatione earum diſciplinarum, quæ nedum nobilitant homines, ſed & beatos efficiunt. Has Philoſophiam Naturalem, vel & Moralem, tradunt Veteres; Naturalem autem bipartitam eſſe palàm eſt: alteram naturalem propriè; alteram primam vocaverunt. Ad has omnes, nonniſi Logicâ priùs habitâ, pervenitur. Quas ſimul omnes cùm fuerimus aſſecuti, ad Theologiam noſtram liber eſt aditus. Hanc cùm aliquantiſper attigerimus, veram utique illam beatitudinem nos adeptos ſentiemus, quam antiqui Philoſophi quærentes, numquam invenire potuerunt. Erit igitur Logica ipſa omnium horum bonorum mater, & caput; non quidem à qua illæ trahant originem, veluti è propriis ejus eductæ principiis, ſed à qua regulas modi ſciendi, tractandique recipiant; quare Philoſophia rationalis nuncupata eſt. De hac rationali Philoſophia Ariſtoteles, omnium Philoſophorum eximius, tractavit ſuper omnes Mortales, ut tua ingenii claritas meliùs novit, accuratiùs, & ingenioſè nimis, cujus latentiſſimos ſenſus ſubtilis Doctor Scotus de Ordine Seraphico Minorum enucleatiùs exgurgitat. Verùm quoniam & is ſparſim Theologicos apices pertractando id egit, Frater Samuel Caſſinenſis ejuſdem Ordinis profeſſor, Domino, ut opinor, inſpirante, ac caritate permotus, compendio omnia cumulavit, quæ ad artem ipſam Logices pertinere videbantur; non quidem tamen mendicando, quæ protulit, & è charta, ut ajunt, in papyrum transferendo; ſed ita per gyrum cuncta proſpexit, ut quaſi non tam ſubſequi Philoſophiam, ſed ipſo Scoto duce, illum videatur attingere; tradiditque propterea artificioſiſſimè quicquid in Logica inveniri ferè poteſt. Atque adeò, ut quiſquis diligenter introſpexerit quod ordinatiſſimè compegit, erit intra pauciſſimos menſes, ne dixerim annos, edoctus in his, quæ & Scotus ſentit, & Philoſophus exſequitur. Hæc dixerim, non deſiderii paſſione permotus, ſed experientia teſte, conſcientiâque meâ, qui aliquem è ſuis Diſcipulis novi, quem cùm paulò ante putaſſes elinguem, & literarum penitus expertem, nunc Philoſophum judicare poſſis, ac penè Theologum. Hoc itaque Opuſculum, Gabriel magnifice, quod ad Nepotem Artium, & Medicinæ Profeſſorem miſſum reperi, quod & iſdem Religioſus venerabilis inchoaverat in Gallia legens, Mediolanique perfecit, non ſum paſſus quaſi ſepultum, atque latens in pulvere tegi; utpote quod ſcio, oblectaturum mentem tuam plurimùm, qui etſi in Gymnaſio Papienſi olim pro tuis virtutibus Rector Univerſitatis exſtitiſti, & ibi in liberalibus Diſciplinis inter omnes coætaneos tuos eminenter edoctus, dehinc ad Magiſterii gradum, atque Doctoreas infulas evectus, eò uſque perductus es, ut cùm caris, & peritiſſimis Medicis Ducalibus carus ſis, atque præcipuus, non abhorres tamen ab his, quæ & revocant ad memoriam, quæ quondam profuerunt, & quæ noviſti ea eſſe, licèt parva, ſine quibus magna conſtare non poſſunt. Vale.

ANNO

(a) E nobiliſſima Mediolanenſi Familia ortus Gabriel Pirovanus, ſe ipſum illuſtriorem reddidit ſtudio Artium Liberalium, præſertim verò Medicinæ, atque Aſtronomiæ, in cujus defenſionem Librum edidit Typis Alexandri Minutiani anno MDVI. Archiater in hac Urbe declaratus eſt à Maximiliano Sfortia Duce Mediolani, ſtatim ac, expulſis Gallis, paternum Inſubrum imperium ſuſcepit, cùm antea Ticinenſis Academiæ Præfecturam geſſiſſet. Quo uſque vitam produxerit, ignoratur. De Auctore hujus Libri, vide quæ ſcripſerim in Hiſt. Liter. ad hunc annum.

ANNO MCCCCXCV.

Num. XLIX.

In editione T. Livii.

Alexander Minutianus (a) *Bartholemæo Chalco, à Secretis Ducalibus Primario S. D.*

MAgna me hercle commoda, & opem præſentiſſimam conclamatæ jam literariæ rei nova iſta imprimendi ratio attuliſſet, integerrime Mecœnas, ſi librariarum officinarum mancipes eandem imprimendis libris curam adhibuiſſent, quam præſtantes illi ingenio viri, qui hunc admirabilem ſcribendi modum primi excogitarunt. Nam lacrymabilis illa jactura, quam fecerat Latina lingua, non ſolùm librorum copiâ, quæ exhauſtas Bibliothecas incredibili quodam proventu replevit; ſed priſtinâ quoque bonitate inſtaurata fuiſſet. Verùm cùm egregium hoc artificium, ex quo primi illi Inventores uti multum fructus, & gloriæ, ita & voluptatis quàm plurimum capiebant, ad idem prorſus faſtidium cum ſellulariis artibus devenerit, nulla ampliùs curâ, nullâ delectatione præclariſſimorum virorum monumenta imprimuntur; immo à corruptis jam exemplaribus continuò degenerantes, deteriores quotidie libri ex eorum officinâ emittuntur; adeò quòd ſi eorum Auctores reviviſcerent, & Opera ſua diligentiùs inſpicerent, aut illa prorſus non agnoſcerent, aut vigiliarum, & laborum, quos in ea impediſſent, admodum pœniteret. Acceſſere præterea ad hæc mala, quæ per librariorum inſcitiam in rem literariam invecta ſunt, & alia non negligenda incommoda per magnam eorum partem, qui librariam hanc negociationem exercent; ii enim dum nihil aliud curant, quàm ut libros, quos imprimunt, quàm minimo poſſint, ære ex officinis redimant, omnem penitus majeſtatem, & gratiam bonis libris ademerunt, ita ut qui moleſtioribus ſtudiis detinentur, cùm manſuetioribus his noſtris diſciplinis animos remittere velint, à mediâ vel jucundi Poëtæ, vel prudentis Hiſtorici lectione, tam ſquallidâ, & confragosâ ſcripturâ avocentur. Unde fit, ut paulò accuratiùs cogitantem, boni ne, an mali, plus literariæ rei novus iſte ſcribendi modus attulerit, ratio ipſa in hanc me potiſſimùm ſententiam adducat, ut exiſtimem, hanc artem in tantâ incuriâ, & negligentiâ Latinæ linguæ, ac literariis ſtudiis multò magis nocituram, niſi per eruditos Viros, qui fugientes jam literas, & in priſtinum ſqualorem recedentes vindicent, ſuccurratur. Ecquid aliud eſt, corrupta literatorum virorum monumenta in vulgus emittere, quàm rem literariam corrumpere, atque in tantâ librorum copiâ inopem, & neglectam reddere? Quamobrem, Vir inter paucos egregie, cùm tanto malo ſuccurrendum omnino duxerim, Livium diligentiore curâ, quàm his temporibus tranſcribendis libris impendatur, hujuſmodi librariis imprimendum tradidi; non quòd alia innumerabilia bonarum artium volumina reparatione non egeant; verùm ut proſtratæ jam, atque dejectæ Latinæ linguæ inſtauratio ab eo inſtituatur opere, quod tantò hominibus utilius judico, quò hiſtoria humanæ vitæ eſt magis utilis, ac neceſſaria. Nam præterquamquod ad inſtituendam vitam, & tuendam hominum ſocietatem plurimùm confert, quando per ejus lectionem ex aliorum erratis noſtra corrigimus, quodque optimè actum ſit, & nobis ad imitandum proponimus, & aliis inviolatè cuſtodiendum præſcribimus, pueritiam certè exuit, & robuſtiorem, prudentioremque ætatem induit. An aliud eſt, hiſtoriam neſcire, quàm ſemper eſſe puerum, & quæ ab illuſtribus Viris gerenda ſunt, penitùs ignorare? Sed cùm in tam laudati Hiſtorici recognitione *Jo. Ant. Alerienſis Epiſcopus*, Vir ſanè de emergentibus tunc literis benemeritus Romæ, & alii eruditiſſimi Viri quantum pertinaci ſtudio, & diligenti lectione aſſequi potuerunt, pro viribus laboraverint, exiſtimavi ad eam Operam, quam in tanti Scriptoris reliquias, & eas quidem neque ſinceras, neque ſatis integras impendiſſent, tum demum aliquid operis noſtrâ induſtriâ acceſſurum, ſi quid aliud præſtitiſſem, quàm eorum locorum caſtigationem, quæ per Impreſſorum incuriam corrupta fuiſſent; quare adhibitis veluti in hujus noſtræ editionis conſultationem vetuſtiſſimis exemplaribus, & diligentiſſimè cum recentioribus exemplis comparatis, didici veteris jacturæ, quam temporum injuria fecerat, nonnulla adhuc veſtigia remanſiſſe. Nam, excepto quòd in pleriſque locis integras clauſulas repoſuimus, dimidiatas redintegravimus, præpoſtera in ordinem redegimus, duas certè nobiliſſimas Scipionis conciones ſartas tectas, ut ajunt, reddidimus, ubi ad finem ſexti libri Secundi belli Punici à veru ad ſtellam, quinquaginta fermè verſibus amiſſam poſſeſſionem reſtituimus. Dictiones præterea quamplurimas, quibus Liviana majeſtas Correctorum temeritate defraudata fuerat, eorundem exemplarium ope aſſeruimus. Cùm interim M. Antonii Sabellici in Livium annotationes, quàm diligentiſſimè penſitarimus, & quæ vir ille elegantiſſimus ratione, & aucto-

(a) Hujus celeberrimi Impreſſoris ſimul, atque Oratoris egregios labores in Studiis Mediolanenſibus promovendis, recenſui in Prolegomenis, atque in Hiſt. ſuperiùs vulgata.

ctoritate integriora reddidiſſe viſus ſit, comprobarimus; non inficior tamen, inter varias nonnullorum emendationes, inter diſſidentes exemplarium ſcripturas, paucula quædam mihi tum dubia, tum ignota occurriſſe, in quibus intelligendis cùm divinandum fuiſſet, ea intacta penitùs reliqui, ne corrupto magìs, quàm correcto loco in eam vituperationem incurrerem, qua temerarios nonnullos noſtri temporis Correctores notari video. Proinde ſtudioſi homines & ipſi Livianam majeſtatem juvent, & quæ intacta præterivimus, non divinando corrumpant; ſed fideliore aliquo exemplari adhibito corrigant, & caſtigent. Tu autem Vir integerrime, cui meæ omnes ingenii vires, cuique corporis labores debentur omnes, non certè magis, ut me tuis beneficiis gratum approbent, quàm publico Literatorum nomine, quòd illis ſemper faveris, & bonarum artium ſtudia in inclyta hac Urbe excitaveris, ita ut rem Latinam pariter & Græcam, indulgente Illuſtriſſimi Principis liberalitate, ab interitu receperis. (a) Tu ergo noſtros hos labores, qualeſcumque ſint, tuis auſpiciis procedere æquo animo patiaris, non ut in iis tuî memoria celebretur, quæ facundiorum virorum monumentis ære perennioribus in poſteros diffundetur; ſed ut tui nominis magnitudine, noſtra hæc editio commendetur. Vale Decus, & Præſidium meum.

ANNO MCCCCXCVI.

Num. L.

Ante Epitalamia, & Orationes in Defunctos.

Ad Reverendiſſimum in Chriſto Patrem, & Dominum, D. Paulum Zane, humanarum Ovium Paſtorem, & Divino afflatu Epiſcopum Brixianum benemeritum, Frater Gregorius Britannicus (b) *Sacri Ordinis Prædicatorum Profeſſor S. P. D.*

ETſi nulla unquam, Reverendiſſime Antiſtes, nec conſuetudo, nec familiaritas, mihi tecum interceſſit, tum quòd diſpar dignitatis conditio ab tuo omnium deſideratiſſimo me conſortio ſemovit; tum quòd, quo tempore tu te ad ſtudiorum matrem Patavium diſciplinarum gratiâ contuliſti, ipſi mihi agrum Picenum, aliaque pleraque loca longinqua colere contigit, incredibili tamen te ſemper proſecutus ſum amore. Nec immeritò quidem; tam multa enim de prudentia, humanitate, & virtute tua ubique prædicabantur, ut ad te amandum mirabiliter ſim accenſus, putaverimque, nihil mihi glorioſius, honorificentiuſve comparatum iri poſſe, quàm benivolentiam, & amicitiam tuam promereri. Nam quod omnino ſingulari, & præcipua laude dignum eſt, in ea te omnis doctrinæ arce poſitum eſſe intellexi, ut quum te omnes ob tuam ampliſſimam probitatem mirum in modum venerentur, hac una re non ſolùm civibus tuis, ſed externis præcipuè ſis admirationi; hincque mirificus quidam undique amoris, & obſervantiæ conciliatus ſit tibi cumulus. Nec injuriâ quidem; quis enim eum patrem non amet, ac colat, in quo ea adſint, quæ Plato ſapiens, & ſummus Philoſophus optimo Præſidi vendicanda cenſuit? eâ enim es integritate, & juſtitiâ, eâque prudentiâ, & animi moderatione ſtipatus, ut univerſa Civitas tua Brixiana ſe ipſam quotidie ductu tuo felicem appellet, mirabilique benivolentia obſervet, ac colat. Nihil enim, Reverendiſſime Antiſtes, agis, quod non tecum ante diu, multùmque ſis meditatus. Quicquid enim conſideras, quicquid dicis, quicquid agis, miram ſemper præ ſe fert veritatem, & ſapientiam. Nihil namque à te fictum, nihil ſimulatum, nihil denique ineptum proficiſcitur. Illuc denique omnes animi tui cogitationes tendere conſpicuum eſt, ut oves tuæ, quarum curam geris, recto calle ducantur, eamque vivendi rationem teneant, quæ non minus probabilis ſit, quàm ſalubris; eas enim ad pabula virtutis, ut optimum decet Paſtorem, non minus ſtudioſè, quàm amanter, & ducis, & erigis. Qua quidem una re nihil in ſummo Præſule poteſt eſſe excellentius. Innocentiam autem, & abſtinentiam, quantopere in te ipſo tuearis, quis ignoret, eſt nemo. Quæ omnia quum in te eſſe, univerſi & ſciant, & prædicent, factum eſt, ut incredibili quadam benivolentia, atque inſigni amore ego quoque te proſequar, eoque magis, quòd præter cetera ornamenta, eâ es doctrinâ, atque eloquentiâ quæ mirabiles de ſe poſſit amores concitare. Habes ea omnia, quæ Pon-

(a) Quid Bartholomæus Calchus contulerit ad Latinas, Græcaſque literas in hac Urbe vividiùs ſtatuendas, publico refecto Gymnaſio, compertum feci, tum in Prodromo, tum ad annum MCCCCLXXVII.

(b) In Hiſt. mea ad hunc annum, facem præferente hac editione, Mediolani peracta, diſpuli tenebras, quibus ſe circumvolutos eſſe, teſtati ſunt Scriptores Bibliothecæ Ord. Prædicatorum, cenſentes, *Gregorium Britannicum* non alium eſſe, quàm *Benedictum*, S. Dominici Alumnum, qui ejuſdem argumenti Sermones ediderat; propterea verò, ex uno duos Auctores factos pronunciavere. Errorem iſtum ibi emendavi, proferens Libellos in Ambroſiana Bibliotheca ſervatos, è quibus clarè conſtat, duos hoſce Fratres, ſanguine, & Religione conjunctos quidem fuiſſe, ſed Literariis Operibus in lucem productis, prorſus diverſos.

Pontifici optimo, & ſapientiſſimo conveniant. Quum igitur omnium virtutum cumulo ſis circumſeptus, nihil fanè reſtat, quare non omnibus ſis admirationi. Illud certè affirmare poſſum, quod ad laudem tuam pertineat, tantam tibi cujuſcumque doctrinæ librorum eſſe ſuppellectilem comparatam, in qua omnis tua ætas conquieſcat, ut iſto tuo Pontificatu nihil precioſius poſſideas. Sed quum ad eam ornandam quotidie ſtudium tuum conferas, putavi pro mea in te ſingulari obſervantia, quodcumque ingeniolo noſtro ſuperioribus temporibus eſſet elucubratum, id omne illuc eſſe conferendum. Itaque quum fortè nonnulla Epitalamia, quæ mihi, quum inter Seculares agerem, ſub *Joannis Britannici* diſciplina exciderant, aliaſque Orationes in Defunctos haberem, quas in Religione conſcripſeram, multique à me flagitarent, ut in lucem omnia ederem, putavi tam honeſtæ petitioni nullo modo refragandum; fieri enim poſſe exiſtimabam, ut iis, qui in his ſtudiis minus ſunt exercitati, aliqua ex parte poſſent prodeſſe. Ceterùm quum animadverterem, fieri non poſſe, quin virtus ſemper invidiæ ſit obnoxia, nec obtrectatorum facilè morſus vitari licere, putavi aliquem mihi tanquam patronum, & defenſorem parandum, cujus præſidio, & auctoritate omnia mihi in tuto poſita eſſent. Tu igitur, Reverendiſſime Antiſtes, ſolus inter ampliſſimos hujuſce Civitatis noſtræ Viros occurriſti, cui, cum ob ſingularem humanitatem tuam, tum ob egregiam morum probitatem, Opuſculum meum dicandum cenſui. Munus igitur noſtrum accipies ea animi benignitate, qua à nobis mittitur. Itaque à te petimus, ut aliquando quum per occupationes liceat, totum quicquid eſt, legas; confido enim fore, ut quod per te comprobatum fuerit, latrantium morſus minus formidet. Vale, Reverendiſſime Epiſcope, & Fratrem Gregorium Britannicum, Amplitudinis tuæ ſtudioſiſſimum, ama plurimùm. Vale iterum.

Ex Æde Divi Floriani, Quartodecimo Kalendas Aprilis MCCCCXCV.

Num. LI.

Sequitur reſponſio:

Paulus Zane Epiſcopus Brixienſis Fratri Gregorio Britannico S. P. D.

PErlectis ſuaviſſimis Literis tuis, dilecte Frater Gregori, quas ad me nudiuſtertius dediſti, adeò ſum mirificè delectatus, ut haud unquam in legendis Epiſtolis potuerim ædepol affici gaudio majore. Nam quanto me proſequaris animo, quantâ me tuâ amplectaris integerrimâ humanitate, quanta me demum afficias benignitate, tum tuis de me ampliſſimis laudibus, tum tuo munere non vulgari elegantiſſimè ſignificaſti; nihil enim antea verebar, quin me, meumque honorem multi facerent; verùm modò ne dum non poſſum dubitare, ſed ne extimeſcere quidem, quòd non apud te tanti ſit omnis laus, omnis gloria, & decus, & ornamentum, atque omnis amplitudo mea, ut mage divelli à voluntate tua difficiliùs crediderim, quàm ab meo judicio laudum incrementa exiſtimari. Proinde quum nonnunquam Phalaridem legerim, in nullos quicquam præteriſſe, qui de ſe bene eſſent promeriti, quin & glorioſè, & ex tempore, ſtudiorum, muſarumque ſeſe amatorem profiteretur; maximè verò in eo actu, quòd Stephicorum Poëtam, ſuî inimiciſſimum, pro reverentia muſarum non ſolùm non enecavit, non cæſum dedit, non extorrem fecit, ſed multis etiam muneribus donavit, prætereaque liberalitatem præ ſeſe tulit ſemper, atque aliàs; eo autem præcipuè, quum non ab quocumque munera voluit accipere, ſed quòd à ſe minus acciperetur, ſæpe conqueſtus eſt; ab eo mihi ſummæ magnificentiæ, & ſingularis humanitatis exemplum præſtari intellexi, ut pleniſſimas tibi pro merito tuo, immortaleiſque agerem gratias, atque haberem, qui me dignum feceris tanti donatione laboris. Opus mihi quidem peculiare eſt, & gratum, & perjucundum. Suaviſſimum autem erit, ac magis oblectabile, mi dilecte Frater Gregori, ſi operam navaveris, ut accuratiſſimè, diligentiſſimè, atque examuſſim imprimatur, ne Impreſſorum neglectu, ac imperitia, quod ſæpe evenire ſolet, verborum ſtylus præpoſteretur, ſententiarum ordo depravetur, operiſque dignitas labefactetur. Ego autem Opificem ſummum obteſtor, atque ſupplex exoro, ut quod officium boni viri ſuadet, omnes, qui literarum ſtudio oblectantur, quos alta facinorum faſtigia demulcent, quos etiam diſciplinarum, virtutumque ſuavitates oblectant, hoc Opuſculum perjucundum tanti pendant, æſtiment, honorent, ac ſuis in Bibliothecis conſcribant, ut quum in manibus nihil hoc habeant præſtantius, hoc vel ſupremo haud deferere laborent, quod excellentiſſimorum ſeſe Virorum frugalitatibus compararint, illuſtribuſque, ac laudatiſſimis mortalibus contulerint. Tu igitur, Frater Gregori, cura, ut quamprimum Impreſſoribus hoc immortale Opus commendetur, ne incuriâ unius, multorum utilitas impediatur, & teſtimonium amplexandæ virtutis, multitudine modicum, ſed æterna commendatione dignum, diutiùs occultetur. Quantum autem debeat huic Domui Britannicæ iſta mortalitas, quæ tum *Joannis* fratris tui interpretationibus tam in Perſium Poëtam quamdifficillimum, quàm in Statium Achilleidos, ſatis illuſtrata eſt, egregiaque in dies expectat Commentaria in Juvenalem, Ovidiumque Metamorphoſeos; tum reliquorum fratrum ornamentis, qui ſeſe ſtudent

dent ceteris præstare, suis venustissimis moribus animantibus meis sermonibus difficilè panderem; sed si in illis ipsis connumerandis orationem protraxero, quæ meam excedunt dicendi facultatem, vereor, ne Lectoribus meis tœdium injiciam (a). Ad te verò postremò recurro mihi omnium mortalium amicissimum, qui quum me satis ornaveris, studuerisque amplissimis laudibus insignire, præstantissimis titulis decorare, summisque tuis conatibus extollere; ego autem minus meruerim, gratias, quantas possum, & ago, & habeo, nec puto, modò fata sinant, inter viventes, tuî umquam posse oblivisci. Tu interea vale, & me, ut cœpisti, observa, jubar lucidissimum Domus Britannicæ.

Ex Episcopatu nostro Brixiano, duodecimo Kalend. Apriles MCCCCXCV.

Num. LII.

Ante Codicem Epistolarum Æneæ Silvii.

Ambrosius Archintus Patricius Mediolanensis Lectori Salutem.

PErvenerunt nuper ad manus meas, Æneæ Silvii Piccolominei Senensis, Viri rarissimi, Epistolæ, quas dum in minoribus ageret, aut nondum Cardinalatus dignitatem excessisset, ad Principes, ad Amicos, & Fautores suos ex tempore dictabat. Eas cùm legissem, indolui tanti ingenii vicem, quòd Vir Latinus, & eruditissimus, qui nemini patrum nostrorum memoriâ in omni scientiarum genere cedit, ab horrida Germania corruptè imprimeretur, & non ab re inter Literatos sæpè disceptatum est, profuerit ne humanæ Societati impressoria hæc ars, vel potiùs obfuerit. Comperi enim ex eorum lectione, infinitos errores, ut divinandum potiùs esset, quàm legendum. Cogitanti igitur mihi, & ipsius Æneæ elegantiam, & miram Epistolarum ipsarum utilitatem, concinnamque brevitatem, visum est, quidquid temporis subfurari potui, redigere Epistolas ad aliquem ordinem, ut omnes intelligant, pro virili mea tanto Viro me affici, qui propria virtute, & non favore, nec fortuna ex humili loco, ad fastigium Summi Pontificatus evectus est. Is enim à teneris annis Literis deditus, Juri postea Cæsareo operam dedit; mox, ut intestinas factiones evaderet, Mediolanum se conferens, Præpositurâ S. Laurentii Majoris Mediolani donatus est. Deinde in Germaniam profectus, in Concilio Basileensi, quò tota Virorum Doctorum summa convenerat, omnium judicio & doctissimus, & modestissimus judicatus est, & non immeritò Divus Federicus III. Romanorum Rex in Secretarium delegit, laureatumque Poëtam reddidit, & post multos exantlatos labores, Tergestinensem Episcopatum nactus, vacanti deinde Ecclesiæ Senensi Patriæ suæ, sufficitur. Demum post longas peractas vigilias pro Republica Christiana, ad Cardinalatus dignitatem à Calixto Pont. Max. promotus, eidemque morienti summo omnium favore ad Supremum illud dignitatis culmen Æneas ipse immediatè successit. Non enim in præsentia, ejus res præclarè gestas enarraturus accedo, quia à Viris probatissimis tractata sunt, ne fortè dum illius laudes referre vellem, ob ingenii mei exiguitatem eas potiùs labefactarem; tanta est enim Maximi hujus Pontificis gloria, ut nullius laude crescat, nulliusve vituperatione minuatur. Utinam is semper vixisset! quia renascentes literas sublevabat, & doctos in omni scientiarum genere præmiis, & dignitatibus decorabat (b); utque ad virtutes omnes alliceret, non quorumdam more, qui facti voti sui compotes virtutes prosternunt; is Pontifex dignissimus Pius nominatus, licèt assiduis obrueretur occupationibus, semper aliquid legebat, scribebatque manu sua. Extat & alterum Volumen egregium, quod in Pontificatu ipso Maximo ad Reges, & Principes exaravit. Tandem dum bellum contra fœdissimam Turcarum gentem pararet, & in anchoris staret classis in Anconæ Portu, divinam animam efflavit, relicto apud omnes Christianos suî desiderio. Quod reliquum est, has lecturos Epistolas & oro, & obsecro, ut si quid minus accuratè reimpressum extiterit, Impressoribus vitio dent, qui datum sibi ordinem persæpe non servant; mihi verò ignoscant, quia Impressoribus adesse non possum; hoc tamen elaboravi, ut Epistolæ, quæ apud Barbaros impressæ sunt, & vix quatuor volumina (*exemplaria*) ad Italos pervenerunt, omnibus esset, cum parvo ære copia, & meliori artificio impressæ, correctioresque, & emendatiores haberentur, quia Germania illa Latinorum nominum vocabula ignorat, ordinemque confundit. Teneat itaque barbara Germania codices suos, quia *Ambrosii Archinti*, & *Joannis Vinzalii*, viri docti, qui totum Opus revisit, beneficio, studiosis, & Literatis multa Epistolarum ipsarum volumina in medium allata sunt. Sis felix, candidissime Lector, & Pii bona-

(a) Britannicæ Familiæ laudes eximias innuit tantùm præclarissimus Brixiæ Episcopus Zane; at eas illustriùs amplificavit alter ejusdem Urbis Antistes, Literis, & Purpurâ clarissimus, Angelus Maria Quirinus, qui in Libro *de Brixiana Literatura* singillatim recenset Opera, & ingenii labores, susceptos ab hujus Familiæ Viris doctissimis, quorum ope plurimum emolumenti accepit Literaria Respublica.

(b) Testimonium hoc Viri doctissimi, atque integerrimi *Ambrosii Archinti*, si cetera deessent, sufficeret ad explodendam insanam calumniam Francisci Philelphi, qui Manes Sanctissimos Pii II. insectatus est, oblatrans, eumdem *hostem fuisse Literatorum, & quos ad emolumenta debuisset, dignitatesque extollere, eos vel contempsisse, vel neglexisse*, quemadmodum retuli ad Annum MCCCCLXXXI.

bonarum literarum patris indulgentissimi memor. Cujus umbræ dent Superi tenuem, & sine pondere terram, spirantesque crochos, & in urna perpetuum ver.

Mediolani quinto Kal. Decembris, Anno à partu Virginis MCCCCXCVI.

Num. LIII.

Ante Librum inscriptum ANTEROS.

Apostrophe Baptistæ Fulgosii (a) *ad Librum.*

HEus tu, mi Liber, quid sibi vult, quòd meis laribus, & amici, jussu meo diu circumscriptus, quod ut tibi, mihique conducibile arbitratus perpetuò futurum decreveram, tuas haud emensus vires, in publicum, me inconsulto, evaseris? Impressorum illectus blanditiis, vanaque gloriæ spe inflatus, cur è latebris meis potiùs elapsus, quàm emissus, omnibus te legendum exhibuisti? An in quod certamen descenderes; meque invitum traheres, insulse perspexisti? è quo mihi, tibive haud ampliùs erit integrum, pedem referre? Quid oculos demittis? quid te circumvertis? nihil est, quòd fugam mediteris, pugnamve detrectes. Jacta est alea; receptui canere, cùm jam conserendæ cum hoste sint manus, nil aliud esset, quàm adhuc victoriam dubiam certâ cum fugæ ignominiâ permutare. Præsenti esto animo, & quod temerè aggressus es, audacter perfice: Satius est, pugnando experiri omnia, priusquam pereas, quàm ignavè succumbere. Quid hæres? quid defixus, attonitoque perquam similis pæne es effectus? Nunc tandem noscis, in quod discrimen proruperis? Prospicienda sunt ardua, antequam quis ea suscipiat; at semel incœpta fortiter sunt patranda: pars victoriæ est, velle vincere. Sed quid te verbis ampliùs obtundo? scio, ni fallor, scio quid hic sibi vult metus. Nam cùm in prælium, quod vel nullum, vel levissimum arbitrabare, inermis descenderis, jamque imminens cernas periculum, scutum saltem ad ictus propulsandos, si non gladium ad hostem lacessendum, à me tibi concedi velles: morem tibi geram, magisque tibi, quàm tu met feceris, prospiciam. Sed age jam, aures præbe monitus. Duo tantùm hominum genera infesta tibi futura scito; Garrulos Genuenses quosdam, qui complosis invicem manibus oscitantes degunt, vellentque alieno periculo, ac labore optata sibi parari; ac invidentes Criticos, qui nihil umquam elaborantes, in alienis lucubrationibus tantùm carpendis, doctrinæ gloriam quærunt; Genuenses enim stomachantes, studiumque meum ignaviam appellantes, ac desidiam: en, ajent, præclarum Principem, Principe tam magnanimo editum, quem quum illum, Avique, ac Proavi Cyprici triumphatoris Imperatorem fortissimorum, majorumque suorum Principum gesta æmulari magis deceret, quàm Rhetores, vel Philosophos, ad hæc levia animum appulit; quid Principi cum Literis? quid Militi cum Libris? His tu ex me hæc respondeto: me adhuc adolescentem, nondum bellicis laboribus, principatusve curis intricatum, hæc cudisse, temporisque illud visum satius, studiis, quàm venationi, aut ludo impertiri; addito etiam, quòd C. Cæsari Augusto, Adrianove, atque Juliano, compluribusque aliis præclaris Principibus talia etiam in Castris elucubrasse, ignominiæ non datur, sed laudi; quapropter injustè agere qui in me damnent, quod probent in aliis. Criticis verò, qui titulo pæne inspecto, aduncis naribus cuncta pensitantes verba, me bilinguem appellabunt, & Amori haud parem concertatorem, Macrobium, Lactantium, ac Hieronymum, Geliumque objicies, qui Græcis sententiis libros refersere suos; ac etiam Eusebium, dices, legant Cæsariensem, qui Evangelicam Præparationem adeò admirandam alienis universam sententiis compegit; Amorem verò si haud validis argumentis impetierim, non tantùm mihi dedecoris, ignaviæque notam inusturum, quàm gloriam pariturum, quòd eo genere certaminis, pugnàque statariâ talem sim ausus hostem aggredi, quem hucusque Latinorum nemo, nisi velitari pugna lacessiverit, quod non parvi faciendum peritiores censebant; & si optatum, legitimumque triumphum de hoste non tulerim, quum non parum fuerit, ipsum (quod secus existimabatur ab omnibus) superabilem esse indicasse; meminisse enim eos etiam debere, Aristotelem illum Philosophorum splendidissimum: gratias habendas quàm maximas, scripsisse, illis primis rudibus Philosophis, qui quamvis à vero Philosophiæ tramite aberrarint, indagandæ tamen veritatis ceteris iter ostendêre, claustraque Philosophiæ, adhuc intacta, referantes, posteris saltem januam indicarunt. Quapropter, si nec prætentati vadi, meo cum periculo, quo ipsi vadaturi essent, nullas mihi habituri sunt gratias; at saltem nostra non damnent, ac explodant, ni prius ipsi in Amorem validiora contorserint tela; quod tua legentes vestigia, leviori, quàm ego fecerim, labore assequentur, cùm tritum jam iter ipsi sint calcaturi, ego per avia errans, potiùs vagatus fuerim, quàm incesserim.

Ante

(a) Ob vivacis mentis nobilitatem, calamique in Latino sermone elegantiam, *Apostrophem* hanc reliquis Ævi illius Epistolis adjiciendam censui; Auctor enim hujus Libri, vernaculâ linguâ conscripti, quamvis ingenio præstantissimus foret, eâ tamen vocum asperitate usus est, quæ Seculo illo Scholas etiam invasit, ingratamque reddidit ætati nostræ lectionem Codicum, Italicè tunc temporis impressorum. Quæ de ipso scripserim, vide in Hist. Liter. ad hunc annum.

Num. LIV.

Ante Orationes, Epiſtolas, & Epigrammata Petri Leonis.

Petrus Leo Vercellenſis, (a) *Reverendiſſimo Amedeo Romagnano, Sancti Salvatoris Abbati, & Illuſtriſſimi Principis, atque Excellentiſſimi Karoli Joannis Amedei Sabaudiæ Ducis., Cancellario digniſſimo, & benemerito, Salutem dicit plurimam.*

SOlent mortales ſæpenumero, Reverentiſſime Abbas, eos commendare, qui præſtantia, aut re, ſeu benivolentia cogniti ſunt, vel ſaltem benemeriti aliquid memores accepe-runt. Mihi verò etſi nulla tecum unquam conſuetudo fuit, tamen nomine, & fama, quæ jamdiu diſperſa per totam Italiam, & Galliam, mihi haud incognitus es, quem inter ceteros, te unum præſtantiſſimum Conſiliarium, ac Oratorem eloquentiſſimum, nec non Cancellarium noſtri inclytiſſimi Principis, Exellentiſſimique Ducis, pæne divinæ indolis Karoli Joannis Amedei, infantuli Sabaudienſis, habent, colunt, obſervant, & prædicant omnes. Unus enim conſilio, & prudentia, tanquam columna, Sabaudienſe ſuſtines imperium; humanitate, & clementia nec ceteris inferior, ſtudioque, & doctrina etiam viris doctis antecellis, & præſtas. Nullum enim pietatis officium ad publicam pertinens utilitatem invenitur, quod in te maximè non eluceat, & ſplendeſcat. Quod hercle vix omnibus accidit inter mortales, ævo noſtro rariſſimum. Adde quoque & continentiam, & gravitatem, & in omni re modeſtiam tuam omnes ita admirantur, ut, priſcorum Romanorum exemplo, te vivere omnes credant; quibus noſtro Duci glorioſiſſimo adeo acceptus fuiſti, & gratus, ut conſilio tuo gubernari & regi maluerit; nec non te tanquam temonem in rebus aſperis, & duris ſemper ante alios habere voluerit. O felix Patria! o inclyta Sabaudia! o Dux ſuper omnes fauſtiſſime! qui tam clarum virum, & tanto Principe dignum in imperio, & in re publica gubernanda ſolum meritò hunc elegiſti. Taceo præterea amicos ferè tuos innumerabiles, quos virtutibus propriis tibi ipſi comparaſti. Inter quos ſanè illuſtris *Philippus Sabaudienſis*, Pater Patriæ, & Briſſiæ Dominus, qui ob arctiſſimum conſanguinitatis vinculum, eximiamque virtutem, & rei militaris peritiam, Sereniſſimo Gallorum Regi Patruus unus eſt acceptiſſimus. Sunt etiam regiæ noſtræ Sabaudiæ Proceres, qui maximâ benivolentiâ, & amore non immeritò te proſequuntur omnes; ex quibus *Philippus Vagnonus* eques, & Juris vir doctiſſimus, Karolo Principi noſtro Sabaudienſi gratiſſimus, & Ducali aulæ præfectus non indignè eſt electus. Prætereo ceteros benivolos tuos viros illuſtres, & magnificos, tecum amicitiâ, & ſanguine conjunctos. Omitto in omne genus hominum liberalitatem, & munificentiam. Omitto paternam dignitatem, quam virtutibus, & meritis tuis nuper adeptus es. Omitto tuum genus antiquiſſimum, virtutis ſpecimen, & decus, Romano ſanguine oriundum. Omitto denique præclara tua facinora, vigilias, ſudores, nec non graves, & duros labores, quos in gubernando Statu noſtri Excellentiſſimi Principis ſuſcepiſti. Plura, & multa alia tuis de virtutibus poſſem hic referre, niſi hæc luce ipſa clariora eſſent omnibus. Reliquum eſt, Reverentiſſime Abbas, & vir humaniſſime, ut Orationes noſtras per breves, & quaſdam Epiſtolas, nec non Epigrammata quædam, quæ à teneris uſque annis congeſſi, & recondidi, tibi Oratori optimo dedicem: quod profectò libenti, & grato animo facio. Te verò, benigniſſimè admittas, quæſo. Quæ quidem, ſi tibi viro diſertiſſimo fortaſſe nimiùm inculta, atque inornata magis, quàm ſeria videbuntur, ætati noſtræ ignoſcas velim. Interea à malivolis, & detractoribus (ut ſoles) ea defende, dum ætas ipſa fortior meliora ad te dabit.

Vale, & me ſub tuum præſidium admitte clientutum.

Ante

(a) Petri Leonis Vercellenſis, qui in Urbe noſtra Humaniores Literas & didicit, & docuit, ac poſtremò in Scalenſis Templi Collegium cooptatus fuit, res geſtas retuli in Hiſt. Literaria ad hunc annum. Plura ſunt in hoc Libello Mediolani edito, laude digna, ſed plura etiam, quæ humi ſerpere videntur, & tamquam quiſquiliæ expungenda forent.

Num. LV.

Ante Practicam Musicæ Franchini Gafuri.

Illustrissimo, & Excellentissimo Principi, Domino D. Lodovico Mariæ Sfortiæ Anglo, Duci Mediolanensium invictissimo, Franchinus Gafurus Musicæ Professor Salutem.

QUantæ, Musicæ artis professio, Illustrissime Princeps, apud Priscos non authoritatis modò, sed etiam venerationis extiterit, facilè edocemur, & summorum Philosophorum exemplo, qui se admodum senes ad hanc disciplinam, velut in ea summam studiorum suorum manum imposituri, contulerunt, & severissimarum rerum publicarum instituto, quæ cùm summâ diligentiâ quicquid moribus publicè officeret, circuncidi curassent; hanc tamen artem non modò non ejecerint, sed etiam velut morum parentem, altricemque, summo studio excoluerunt, &, ut claudam, semel omnium gentium, omniumque nationum consentienti, stabilique confirmatur judicio, apud quas nihil unquam fuit cura majore celebratum. Quæ enim alia disciplina tanto mortalium assensu, tantâque omnis vel ætatis, vel sexus conspiratione recepta est, ut nullius conditionis ullus sit adhuc repertus, qui molestias suas, vel rudi saltem modulatione consolari non studeat? Nihil enim æquè animos ad diversissimos affectus brevi momento traducere, non optimorum modò testimonio, sed oculata (ut ajunt) fide convincitur, adeò ut ejus Professores, antiquitas non Musicos modò, sed & Vates, & Sapientes appellare non dubitarit. Huc accedit Poëtarum authoritas, qui Linum, Orpheumque Diis genitos, quoniam quorumdam hominum duram, agrestemque vitam ad mitiorem cultum reduxerint, silvas, saxaque duxisse finxerunt. Sed ne fortè Poëtarum dictis parva adhibeatur fides, velut in majus omnia familiari sibi figura extollentium, reperti sunt etiam sapientiæ Professores, qui asserere non dubitarint, non sensibilia modò, sed etiam quæ citra sensum utcumque vivunt, modulationibus musicis permulceri. Atque hac causa eminentissimum Authorem Virgilium, non hyperbole poëtica in Buccolicis dixisse ad Silem, cantum, & duras mutasse cacumina quercus, arbitrati sunt. Etenim, si Platoni credimus, qui Mundi animam musica modulatione constare dixit, non video profectò, cur dubitari possit, cetera quoque qualicumque anima degentia, quam eis cœlitus datam liquet, non affici, lætarique naturæ suæ congruentia, cùm similitudinem sibi amicam esse jam palàm constet. His ego rationibus, Illustrissime Princeps, tum etiam natura ad id impellente, cui non facilè obsistimus, motus, cùm animum jam ab ineunte ætate ad hanc usque disciplinam appulissem, quæ præsertim & moribus conferret, ut peritissimis placet, & à professione mea non abhorreret, recepta jamdiu opinione, Religiosorum hoc potissimum munus esse, ne mihi soli studia prodessent mea, librum etiam edidi, antiquissimorum rationem secutus, de hujus artis speculatione, quam Græci Theoricam vocant, quo & ratio studiorum meorum constaret, & laborum fructus latiùs spargerentur. Quod opus, inclyte Princeps, nomini tuo dicavi, cunctanter id quidem ac timidè, ne tibi, gravissimis curis, maximarumque rerum ponderibus occupato, intempestivis nugis obstreperem. Ceterùm posteaquàm perspexi, quanto favore, quantaque benignitate Opusculum nostrum, alioquin rude, atque incultum, sis prosecutus, additum mihi ea liberalitate etiam currenti calcar, studiumque meum non mediocriter accensum est, ut alteram quoque hujus disciplinæ partem securus jam stomachi tui aggrederer. Musica enim, non ut ceteræ Matheseos disciplinæ, speculationi tantùm vacat, sed exit in actum, moralitatique, ut prædictum est, conjungitur. Neque enim satis officio meo fecisse videbar, si in inquisitione tantùm subsisterem, ad paucorum id utilitatem spectare ratus, nisi profectui etiam publico nostra industria desudaret. Hæc namque Musicæ pars non solùm sui cognitione prodest, sed longiùs promotis radicibus, reliqua etiam studia coadjuvat, quod gravissimorum virorum testimonio comprobatum est, qui se nihil aliud ex Musice, quàm literas didicisse professi sunt. Hanc enim artem Fabius Quintilianus antiquissimam omnium in literis, studiorum authore Timagene, confirmat. Ceterùm cùm de Musica loquor, non hanc Theatralem, atque effœminatam intelligo, quæ mores publicos corrumpit potiùs, quàm informet, sed illam modestam, atque virilem antiquis Heroibus celebratam, quæ mensis Regum, convivialibusque epulis admota, recubantium concertatione circumlatâ inter eos cytharâ, clarissimorum virorum egregia facinora decantabat, quod maximum profectò ad virtutis studia incitamentum fuit: verùm hæc etiam altiùs evecta, Cœlo quoque inferitur, ac Solis labores, errantemque Lunam, ac Titania astra celeberrimorum Vatum testimonio enarrat; & quasi non contenta implesse meritis spatia terrarum, cœlos penetrat, divinarumque rerum mysteriis injungitur. Hoc igitur Opus, Princeps oculatissime, tuo ductu, tuisque auspiciis proximâ fœturâ apud me natum, ut Plinii secundi verbis utar, atque impressum, tuo nomini, qua debeo, veneratione dicavi. Ad quem enim labores meos referam commodiùs, quàm ad quem non cuncta modò Italia, sed remotissimæ quoque Gentes jus, arbitriumque non consiliorum solùm, sed etiam gesto-

rum

rum suorum, velut ad honorarium Arbitrum referre solent? Nec veritus sum, ne tibi hoc munusculum nostrum maximas res obeunti molestum accederet, cùm sciam, te ita maxima moderari solitum, ut minima quoque non spernas, felicitateque ingenii ita cuncta digerere, ut inoffenso tenore peragantur. Quanquam tibi non inter minima habeantur, quæ ad profectum studiorum spectent. Testimonio sunt præclara gymnasia disciplinarum quidem omnium, sed præcipuè Græcæ, Latinæque facundiæ, quæ tibi maximâ curâ per Imperii tui Urbes instituta sunt. Quis enim alius fortis, fortunæque tuæ adoreola suorum ingenia majori jussu ad virtutem incitat, tuetur, fovet? Ceterùm quantum ad me spectat, non postulo, ut scripta mea ad comparationem magnorum Auctorum sumantur, nec ut auctoritatis Scriptoribus annumerer, quorum doctrinæ, si quid in nostris boni fuerit, libentissimè acceptum refero, satis mihi superque erit, si tantum adnitar; hactenusque industriam nostram commendari volo, ut studiosorum profectui concinna, compendiosáque brevitate consuluisse dicar, ut quæ forent sparsim per Auctorum volumina requirenda, in uno opere, convenienti rerum ordine congesta reperiantur. Elaboravimus namque, ut res omnes suis principiis exorsæ, per seriem ad calcem perducerentur, ne qua Lector in difficili alioquin arte confusione circumagatur, Scriptorisque magis ineptiâ, quàm rerum obscuritate laboret. Hoc nobis tantum assumimus, hinc industriæ nostræ commendationem petendam censemus. Sume igitur, humanissime Princeps, Munusculum nostrum, qua in ceteris soles clementia, patereque, nominis tui saltem præfatione subniti, sic recipi merebitur: quamque commendationem merito suo sibi præstare non potest, dicaturâ consequetur. Cùm alioquin nos, ut omnia vel fortunæ nostræ, vel ingenii bona tibi accepta referimus, sic quicquid studio, industriaque effecerimus, nomini tuo tempus in omne dicatum, consecratumque esse volumus. (a)

Sequitur Carmen Lucini Conagi.

Et juvat, & vellem meritas tibi reddere laudes,
Sed quis pro meritis te Ludovice feret?
Aurea das nobis, & felicissima Princeps
Sæcula; nulla Ducum gloria tanta fuit.
Atque alia ut taceam rerum monumenta tuarum,
Quæ superant hominum colloquia, atque fidem;
Quando artes ullo tantum viguere sub ævo?
Aut sic ingeniis Pallas amica fuit?
Cernimus Isæos, Euclidas, Pythagorasque,
Phœbigenas, & qui sydera celsa petant.
Nec tibi Chrysippi desunt, doctique Solones,
Et tua Parrhasias dant tibi sæcla manus.
Prodiit & Stygia per te de sede revulsa
Musica, nec notos attulit ipsa modos.
Ecce suas Franchinus opes, sua munera profert,
Pieria qua non clarior arte viget.
Has pete, tu Lector, nil non laudabile cernes,
Hinc exerceri discis, & inde loqui.
Quidquid agas isto cantans cognoscere libro,
Et poteris recto promere quæque sono.
At tu si modò sit grati tibi muneris Auctor,
Ad Dominum pro se fer pia vota Deum. (b)

Ante

(a) Si compares hanc Epistolam cum altera superiùs impressa ejusdem Gafuri, non ab ipsius calamo eam profluxisse, sed subsidiaria ope ab Amico aliquo communicatam Auctori, facilè suspicaberis; nobiliore namque stilo, atque eruditionis serie aptiùs digesta, compactam videmus. Quidquid tamen sit, excellentem in Arte Musica fuisse Gafurum, non tam ejusdem Opera typis edita docent, sed etiam ex Præfectura Cantorum in Templo Maximo hujus Metropolis, eidem collatâ, dignoscimus. Vide quæ de Franchino Gafuro adnotavi in Histor. Literar. ad Annum MCCCCXCII.

(b) Addidi Carmen Lucini Conagi, cùm præ ceteris Lodovicum Mariam Mediolani Ducem, optimè de Studiis Mediolanensibus meritum, commendandum posteris reddat, enumeratione Scientiarum, & Artium, quas in hanc Urbem induxit. Hujus Epigrammatis fragmentum retuli in Prodromo Cap. IX.

Num. LVI.

Ante Tractatum contra Montem Pietatis.

Domino suo Reverendissimo Domino Georgio Albanensi Episcopo, & Sanctæ Christi Ecclesiæ Cardinali dignissimo, Frater Nicola Barianus de Placentia, indignus Professor Theologiæ, Ordinis Eremitarum Divi Augustini Regularis Observantiæ, felicem statum.

ETsi usurariam pravitatem ratio ipsa, & omnis bonæ legis pagina detestetur, ac per hoc Viennense Concilium omnem hominem pertinaciter asserentem, ipsum peccatum non esse, tamquam hæreticum meritò, jureque decreverit: est enim, ut inquit Arist. in Libro de Republ., usura ipsa meritò improbanda, & ab omnibus rationabilissimè habetur odio, cùm sit naturæ, idest naturali rationi contraria. Id tamen, quod nullo pacto ab ipsius usuræ vitio potest excusari, quidam Verbi Dei pronunciatores, justum ac pium esse, & ab omni populo exercendum, amplectendumque, diebus nostris prædicare non sinunt. Hi namque sunt, qui de certa pecuniarum massa, ex Fidelium eleemosynis aggregata, quam *Montem Pietatis* falsò appellant, ad quinque, immo ad decem, & ad quindecim per centum singulo anno mutuari, licitum, ac pium esse, crebris prædicationibus asseverant. Hinc scandala, hinc rixæ, hinc ipsius Verbi Dei, & Religionis contemptus, aliis, qui rectè, tutèque sapiunt, contradicentibus, in Dei populo oriuntur: & jam in plerisque Italiæ Urbibus hujusmodi prædicationum occasione, usuræ ipsæ publicè sub pietatis vocabulo exercentur. Unde nisi Apostolica Sedes tam pernicioso errori de opportuno remedio providerit: timendum est, ne sal dominicum, quo simplices populi condiendi sunt optimis moribus, ac sana doctrina componendi, instituendique sunt, jam infatuatum foràs mittatur, ab hominibus conculcandum: & quod dictu horrendum est, pro vivifico verbo mortiferum dogma grex Domini sumat, & æterna morte lupi rapaces illum secum perdant, ac mactent. Horum igitur tam periculosum errorem pro veritatis, & animarum Christi sanguine redemptarem zelo stommacatus, æquo animo ferre nequivi; sed contra ipsum non sinè vitæ discrimine prædicavi, disputavi publicè, & Opusculum satis copiosum nuper edidi. Hoc ad te Dominum meum præcipuum dedi, & nomini tuo dicatum esse perpetuò decrevi. Non quòd disciplinam aliquam Domino meo proponere ausim, quem optimas Literas apprimè, excellenterque adeptum, experientiâ didici; sed quo mea in te pateat benevolentia, & ipsi Tractatui nostro splendore tuo crescat auctoritas: ac tandem, & in primis tua Dominatio Reverendissima rem ipsam, de qua in eo agitur, meminerit cum Sanctissimo Patre & Domino nostro, ac ceteris Fratribus ejus Reverendissimis Cardinalibus aliquando pertractare, & contra hunc errorem, quod ipsum Opusculum detestatur, pro suo incredibili ad Ecclesiam Dominicam, & veritatem studio, cùm dabitur opportunitas, facilius, commodiusque remedium procurare possit. Valeat Reverendissimus Dominus meus, & me ipso indigno ejus famulo ad vota in Domino perfruatur.

Mediolani Kal. Junii MCCCCXCIV. (a)

ANNO

(a) Institutum fuisse Perusii Seculo XV. à F. Barnaba Interamnensi Ord. Minorum *Montem Pietatis* ad sublevandam pauperum inopiam, ac subinde in quamplures Italiæ Urbes propagatum, VVadingus refert. Non defuere, qui sanctum hoc Opus, tamquam usurâ plenum exploderent, ac Scriptis exagitarent. Inter ceteros, Tractatum edidit F. Barianus hujus Epistolæ Auctor, quam hìc inferendam opportunum duxi, cùm Mediolani scripta fuerit anno MCCCCXCIV., ac biennio post *Cremonæ* impressa *Nonis Octobris* absque nomine Typographi. Mens autem illi erat, *Montem Pietatis* subvertere, quem Cives nostri liberali caritate in hac Urbe erexerant, Ludovico Maria Principe propitiam manum admovente. Historiam hanc perstrinxi superiùs ad Annum MCCCCXCII., ubi de F. Bernardino de Busti luculenter egi.

ANNO MCCCCXCVII.

Num. LVII.

Ante Defenſorium Montis Pietatis.

Reverendiſſimo in Chriſto Patri ac Domino, D. Bernardino Sacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ tituli S. Crucis in Hieruſalem Presbytero Cardinali digniſſimo, atque SS. Domini noſtri Alexandri Papæ Sexti & Apoſtolicæ Sedis Legato de Latere, Frater Bernardinus de Buſti (a) *de Mediolano, Ordinis Minorum de Obſervantia, humilem, ac debitam commendationem.*

LIcèt ſacratiſſimum *Montem Pietatis* divinitus traditum, omnes Romani Pontifices, qui ab ejus primordio uſque in præſens extiterunt, comprobarint; non deſinit tamen Serpens antiquus humani generis inimicus, ac pietatis impugnator, piis Fidelium mentibus mortiferum virus infundere, atque per quoſdam Sophiſtas à rationis tramite deviantes, ipſius Montis quietem aſſiduè perturbare; qui illum tam verbis, quàm ſcriptis ſub zeli ſpecie coloratis, evertere, atque eradicare conantur, in maximum pauperum detrimentum, animarumque diſpendium, ac Sacroſanctæ Romanæ Eccleſiæ, cujus auctoritate fundatus eſt, dedecus immenſum. Ea propter, *Defenſorium* ejuſdem piiſſimi Montis, quod Deo inſpirante compoſui, Reverendiſſimæ Dominationi veſtræ intitulavi, quam doctiſſimam eſſe, atque Apoſtolicæ Sedis zelantiſſimam, veritatiſque protectricem agnovi. Illam iterum atque iterum exorans, ut ſi propter occupationum magnitudinem ad examinandam Libri hujus veritatem vacare nequiverit: per aliquos probos, ac ſapientes Juris utriuſque Doctores, atque Theologos, Religionis noſtræ non æmulos, faciat perſcrutari, ejuſque veriſſima deciſione comperta, per Eccleſiaſticas cenſuras, auctoritate Apoſtolica, adverſariis ipſius Montis perpetuum faciat imponi ſilentium. Pro quo piiſſimo opere Reverendiſſima Dominatio veſtra in hoc ſeculo meritum & laudem, in Cœlis verò gloriam obtinebit æternam. Valeat feliciter Reverendiſſimus Dominus meus, & fideliſſimi famuli ſui munuſculum acceptare dignetur.
Mediolani pridie Kal. Februarii MCCCCXCVII.

Num. LVIII.

Ante Maffæi Vegii Opuſcula.

Franchinus Gafurus Laudenſis Integerrimo Viro Jacobo Antiquario Ducali Secretario, Salutem.

COntemplatus interdum ego, & *Philippinus Bononius*, vir & doctrina, & religione maximè venerandus, *Jacobe Antiquarie*, egregiam illorum curam, (ſic nobis viſum eſt), qui doctiſſimorum virorum non veterum modò, ſed recentium etiam Scripta haud minima impenſa atque labore imprimenda curarunt: non potuimus non laudare tam benignam eorum operam, piumque (ut ita dixerim) affectum, non tam quòd vigilias tantorum virorum, laboreſque torpere per incuriam, atque abditos in tenebris jacere paſſi non ſunt; quàm quòd ipſi quoque conſulere poſteritatis profectui pro virili portione ſtuduerunt; quaque mente Authores aut nova invenerunt, aut aliorum inventa per innumerabiles codices ſparſa, diligenti inveſtigatione colligere, ſtudioſorum commoditati ſervientes, elaborarunt; eàdem ipſi pretioſiſſimos libros, qui apud paucos latitantes vix noſcebantur, ut in lucem prodirent, atque ad quamplurimos minimo impendio pervenirent, effecerunt. Quorum tam benefica ſolertia permovit, fateor, animum noſtrum, admonuitque, ut eruditioni publicæ nos quoque aliquid operæ noſtræ impartiremur. Itaque *Maphæi Vegii* Contribulis noſtri lepidiſſimum Opus, in quo Terram, Solem, Aurum, mirabili commento de præſtantia dignitatis, deque effectuum eminentia, quæ in mortalium uſum ſingula producunt, ſub arbitrio Summi Judicis, magnique Dei, concertantia inter ſe ingenioſiſſimè inducit, caſtigatum, emendatumque, tuo ductu, tuiſque auſpiciis imprimendum curavimus. In quo etſi non magnoperè

(a) Vir iſte ob eximiam vitæ ſanctimoniam omnibus notus, propugnandum ſuſcepit *Montem Pietatis*, quem Fr. Barianus proximè, relatus *Impietatis Montem* vocabat. Controverſia tamen hæc ab aliis etiam piis, doctiſque Scriptoribus in unam, alteramque partem agitata, non deferbuit, donec ſeculo ſubſequente Pontificia Leonis X. auctoritate ſublata fuit.

gnoperè elegantiam publicam juvare videbimur, quòd elimatior ſtylus in eo viro deſiderari poteſt, (a) in hoc labor noſter favorem merebitur, quòd Municipis noſtri vigilatos labores, lucubrationes, ſtudiumque per incuriam perire paſſi non ſumus, quem ſatis conſtat, ſi non ad limam ſecuti ſeculi, temporum ſuorum inter eruditiſſimos & in Philoſophia, & in Poëſi habitum fuiſſe. Probat hoc non conſtans ſolùm de illo, & publica fama, ſed *Appendix* etiam illa *in Virgiliana Æneide*, quæ in manibus eſt, & *de erudiendis, inſtituendiſque Liberis* opus, ex Philoſophiæ penetralibus erutum; quanquam etiam hujuſmodi non elaborata locutio, non tam imperitiæ Authoris, quàm propoſito tribuenda eſt; Academicæ enim Sectæ argutiis, ſobrietatique ſermonis deditus, dicendi phaleras, ampullantiaque verba contempſit. Rebus namque ipſis, omnibus ingenii viribus intentus, verborum concentum, ac lenocinia compoſitionis non curavit; quanquam ſi quis hìc argumentorum acumina, diſputationiſque nodos, ſepoſito interim cultioris orationis deſiderio, diligentiùs rimatus ſit, ſentiet ex ipſa diſſerendi ſubtilitate haud contemnendam utilitatem, quæ ſi non ſcalpere torpentem Lectoris ſtomachum, ſeneſcentemque appetitum excitare, ac replere vacantes venas, ſalubri magis, quàm guloſo cibo firmare nervos, corpuſque languidum delitiis abundè conſtituere poſſit. Satis ne hæc ſint ad promerendum Authori favorem, certè neſcimus. Atque ideo te, qui publico eruditiſſimorum judicio ad diſciplinarum omnium faſtigia pervaſiſti; quique ex ipſa ſtyli antiquioris felici imitatione cognomen reportaſti, in ipſo Operis veſtibulo arbitrum, aſſertoremque ſtatuendum putavimus, ut Authorem, ſi non propria merces, tui nominis præfatio tueatur; cùm alioquin nos id ad obſervantiæ quoque, & pietatis erga te noſtræ teſtimonium egimus; ut qui magnitudinem tuorum erga nos meritorum nullis obſequiis æquare confidimus, memoriâ ſaltem, crebraque officii noſtri præfatione conſequamur. Vale.

Num. LIX.

Ante Opuſculum Philalitis & Veritatis, Maphæi Vegii.

Franchinus Gafurus Laudenſis Jacobo Antiquario, (b) *Ducali Secretario, omnium diſciplinarum eruditiſſimo, Salutem*.

ACcipe hoc quoque, Jacobe Antiquarie, obſervantiæ noſtræ, pietatiſque pignus. Scimus non vitio nobis, impudentiæque vertes, quòd talibus te crebrius obtundimus, cùm ſcias, nullam præterea nobis exolvendi debiti noſtri ſupereſſe rationem. Nam etſi res ipſa ſua ſponte odioſa eſt, animus dantis amabilem reddit. Aſtipulatur nobis & Alexandri Macedonis meritò prædicanda benignitas, qui oblatam in itinere Ruſtici manibus aquam non modò non faſtidivit, ſed libens etiam hauſit, & evangelicæ anus in gazophilatium oblatus triens, quem Dominus ditiſſimis Regum muneribus antetulit. Nullum tam leve munus eſt, quod Auctoris alacris, promptaque voluntas in infinitum ſupra meritum non extollat, nacta præſertim accipientis modeſtiam, qui mentes hominum, non manus expendat. Quamquam nos hoc ejuſdem *Maphæi Vegii* de enucleata veritate opuſculum, fidei, rectitudinique tuæ leve munus acceſſurum nequaquam putavimus. Quid enim homini recto, & veritatis amatori gratius contingere poteſt, quàm juſtitiæ, veritatiſque commendatio? Omittimus Mathematicæ vanitatis, Sophiſtarumque præſtigia, quæ hìc non minus vero, quàm lepido invento eluduntur, quæ non minus voluptatis ex diſſerendi ratione, quàm utilitatis ex fraudis cognitione lectori contulerint. Quot enim hæc humanæ dementiæ neſcio, an hallucinationis dicam, per vaniſſimas artes futura noſcendi, malaque ſua antequam advenerint ſentiendi, feralis cupiditas demerſerit, quot præcipitarit, utinam non tam magnis exemplis edoceremur! Nos tamen hoc munere abs te non tam relaxamentum ex debito noſtro, quàm patrocinium veritati, ſimulque hoſpitium quærimus, quam in tenebris hactenus, mundi odio, latitantem, tuæ virtutis enunciatione haud gravatim in lucem elicuimus. Hæc igitur niſi tu fidem promiſſi noſtri præſtiteris, arguet nos proditionis, reoſque ſtatuet, velut noſtra fraude ex ſedibus ſuis ad ludibrium ſimul atque ſupplicium educta ſit. Sed & periculum

(a) Nimiùm hoc loco, ut arbitror, Contribulis ſui famam extenuat Franchinus Gafurus, dum aſſerit, *in eo viro* (*nempe Maphæo Vegio*), *deſiderari potuiſſe ſtylum elimatiorem*. Siquidem diverſa prorſus ſenſere tum veteres, tum recentes præclari Scriptores, qui ſingularem in illo facundiam laudantes, eundem *inſignem Oratorem & Poëtam* appellavere. Inter cetera, quæ Vegii tumulo inſcribenda ſelegit Carolus Aretinus junior, eloquentia nitidior fuit, hoc carmine expreſſa:

Quem ſibi præreptum lingua Latina dolet.

Sed non is Cenſor eſt Franchinus Gafurus, cujus calculum oſculari debeamus. Vide Hiſt. meam Liter. ad annum MCCCCXCI., ubi integrum Aretini Epitaphium recitavi.

(b) Integerrimi hujus Viri laudes collegi ad annum MCCCCLXXXII. Is, Patriâ Peruſinus, Domicilium fixit in noſtra Metropoli, potiorem vitæ ſuæ partem in ea tranſigens, ac etiam mortales exuvias deponens. Tanto erga Literas amore fervebat, tantoque morum candore effulſit, ut non tam Principis Ludovici Mariæ *delicium* fuerit, quemadmodum teſtatur in hac Epiſtola Gafurus, ſed bonorum omnium, præſertim Literatorum, quos patrocinio ſemper fovit, ac beneficiis cumulavit.

lum imminet; ne semel elusa, si se in abdita receperit, nulla amplius ratione possit evelli. Quod si contingat (utinam ne ratum omen sit) non orbem modò, sed etiam te ipsum ea virtute privaveris, qua potissimùm ab omnibus quidem, sed supra omnes ab oculatissimo Principe Ludovico ad usque delicias commendaris. Quare tibi non nostro magis, quàm tuo periculo enitendum est, ut quam virtutem amasti semper, atque fovisti, eam apud homines atque in lucem quàm diutissimè esse velis, quod hac maximè ratione præstiteris, si ejus amatores, id quod semper antehac præstitisti, ab injuria fraudeque tuearis. Vale.

Num. LX.

Ante reliqua Opuscula Maphæi Vegii.

Franchinus Gafurus Jacobo Antiquario, viro omni virtute, & doctrina prædito, S.

MOvit me præterea, Jacobe, hujus viri facunda eruditio, ut & quosdam libellos tum soluta oratione, tum versu ab eo ornatè (a) compositos adjungerem, quos si eadem liberalitate (qua soles omnia) leges, miram in hoc & ingenii varietatem, & doctrinam non mediocrem fuisse cognosces. Delectabit te non vulgariter ejus *de felicitate, & miseria* Dialogus, eò magis quòd cum Luciani *Charunta* Græcum, proximo gressu imitari pluribus videatur; longè tamen, vestigia secutum fatearis oportebit. Quod credi facillimum *Astyanacta*, qui subsequitur liber faciet, quem ex brevissimo Vergilii membro arreptum, & subtiliter exemptum, unum Opus quasi corpus suis membris distinctum conformavit, Latinis Poëtis fortè persuasurus, ita scribendi materiam ab Vergilio peti posse, quemadmodum ex Homero componendi cætera poëmata Græcis legem susceptam manifestum est. Reliqua sunt nonnulla carmina ad Comitem *Antonium Pisanum* graviter conscripta, quæ item tibi, uti totius muneris appendicem, deberi existimavimus. Vale.

Num. LXI.

Ante Dialogum de fœlicitate & miseria.

Ad Reverendissimum in Christo Patrem Dominum Gerardum Landrianum (b)
Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalem Comensem,
Maphæus Vegius Laudensis, Salutem.

MItto tibi, Reverendissime Pater, dialogum editum à me nuper *de fœlicitate & miseria*, quem inscriptum nomini tuo leges, legens emendabis, emendatumque demum in lucem proferes, atque tua illustri auctoritate confirmabis; cùm enim & dicendo plurimum valeas, & judicio præterea, quod in te semper maximi feci, sis gravi & erudito, non dubito, quin tuam, quæcumque erit, de Libello nostro sententiam, cæteri etiam tanquam Oraculum quoddam secuturi sint. Vale.

Num. LXII.

Ante Tractatum de modo discernendi falsum Prophetam à vero Propheta
inter reprobandum falsam prophetiam, atque visionem
Fratris Hieronymi.

Epistola ad Fratrem Hieronymum (c), *in qua breviter enarratur, quid moverit*
Auctorem præsentis Invectivæ; enarratur quoque modus, qui tenetur
in tractando, & quòd veritas occultari non potest,
ubi Spiritus est Christi.

MUlta sunt, mi Hieronyme, quæ Servum Dei propellant ad zelandum pro Domino; sed hoc magis inter cetera, cùm videlicet labefactari cernit sinceritatem Fidei Sacrosan-

(a) Contradicere sibi videtur hoc loco Gafurus, dum in Maphæo Vegio *facundiam*, & *ornatum* dicendi genus commendat, postquam in prima præfixa hisce Opusculis Epistola ad eumdem Antiquarium, inelegantiam Latini Sermonis in eo Viro adeò exaggerasset, ut hæc in fine subjunxerit: *In hoc vestibulo arbitrum, assertoremque statuendum putavimus, ut Auctorem si non propria merces, tui nominis præfatio tueatur.*

(b) Quantum splendoris attulerit Metropoli Mediolanensi Civis hic noster, pluribus obitis Legationibus, nomine Eugenii IV. Summi Pont., atque ab eodem sacrâ Purpurâ donatus, colligi potest ex Oldoino, Ughello, aliisque Urbis nostræ Scriptoribus.

(c) Nusquam in hoc Opusculo cognomen hujus *Fratris Hieronymi* indicavit Samuel Casinensis; hunc tamen fuisse celeberrimum *Hieronymum Savonarolam*, interpretatus sum in mea Hist. Liter. ad Annum MCCCCXCIV., ubi de memorato Samuele sermonem habui.

ſanctæ, quod certè tunc fit, cùm aut falſa doctrina vulgò, vel occultè ſeminatur, aut ſub prætextu veræ doctrinæ aliquid erroris quoquomodo ſuggeritur. Cùm igitur ex tuæ revelationis Libello perpenderim, Te, & ſi non manifeſti erroris Interpretem, latentis tamen, & quaſi è latere pullulantis Inventorem; non potui non excandeſcere, & in iræ ſanctæ furore ſuccendi. Lege, ac perlege totum duodecimum Librum Auguſtini ſuper Geneſim ad literam, & diligenter attende, quia falſus es, & turpiter ſeductus à Sathana. Ibi enim (ſi uſque adhuc Te latuit) unde decideris, & quomodo circumventus ſis, ſpeculari poteris; etſi perperam (quod abſit), ac de induſtria, Prophetam Te ſimulas; & unde poſſis erubeſcere, ac pœnitere, luculenter aſpicies. Quoniam verò non omnes paſſim ad Auguſtinum mittendos rationabiliter judicaverim, ideo aliis, & in ſummis apicibus Theologiæ non expertis, ad plana deduxi, quæ devia tuæ traditionis inſinuent, ne & ipſi tuam legentes falſam Prophetiam, & viſiones fictas invaneſcant. Ad ipſos itaque ita ſermo dirigitur, ut præcaveant, ut tamen & tecum agam, & ad Te ſermo meus ſæpenumero dirigatur. Motus enim ſum (ut ante dixi) zelo Dei, timens, ne poſtquam vileſcere cœperit tua Prophetia (quòd jure, meritoque continget) oriatur ſuſpicio in mente ſimplicium; potuiſſe etiam ſic fallere, qui fallere nequiverant. In Eccleſia enim Dei ſemper eſt Spiritus Chriſti. Error ergo nullus ſeducit Eccleſiam Chriſti, cùm Spiritum Chriſti falli ſit impoſſibile. Quotquot ergo recepti ſunt in Canone, fallere nequiverunt, cùm in ipſis loqueretur Spiritus Chriſti. Et quod ita ſe habeat res, apertiſſimè conſtat, cùm recipi non potuerint à Spiritu Chriſti, qui regit Eccleſiam, niſi hi, quos veritas ſibi totaliter vendicaſſet. Admoneo inſuper & Te hoc unum, quòd & ſi quando error aliquis videtur invaleſcere in Eccleſia Dei, non patitur tamen Spiritus Chriſti rem diu tegi, & veritatem diutiùs enervari. Si enim tacuerint, qui videntur in Eccleſia ſummi Viri, ſed non tacebit aliquandò pauperculus, quem Spiritus Chriſti placuerit ſuſcitare. Quod & de Daniele factum legimus, & nedum hoc etiam impletur in me nunc, qui tuis erratis contradico, ſed & in multis aliis, qui etſi parvi, & ineloquentes, ſed non ſeducti ſunt, qui vocibus, quibus poſſunt, atque ſanctis affectibus contradicunt. Vale.

Num. LXIII.

Ante Formalitates Egregii Doctoris Magiſtri Stephani Burlifer.

Fratris Samuelis Caſſinerſis Ordinis Minorum Procemium.

ÆTereis Solibus, atque æſtu omni pœne corpore recandente (quod res ipſa ferebat) menſe Julio, perreptabam omne uſque Suburbium ad pomœria Civitatis ad Hortulos inveniendorum tempore opportunorum gratiâ; cùmque me convertiſſem ad id, quod Reverendiſſimi D. Hieronymi Landriani (a) Humiliatorum Generalis junctum domui videbatur, & concedamus huc, inquam Socio meo, ut ſi fortè detur, vel compellare, quem cupio, tum deambulantes inter virides arbores, tum ſedentes in umbra, diem producamus hunc penè totum, atque expendamus in laudem Domini Salvatoris, tractantes, quæ religioſa, honeſtaque ſunt. Concedamus, inquit Socius. Portæ ergo præſto jam factus, vidi virum ſolum deambulantem ſecum, quem ſalutans: Salve, inquam, mi Domine Reverendiſſime. Salvum te, inquit, adveniſſe gaudeo, mi Samuel. Quid boni portas? Quidve hinc quæris? Magnarum inquam rerum religio mater ſemper eſt avida: quia quô plus Deo proxima haurit plurima; eô geſtit multo plura vel audire ab aliis, vel accipere; qui enim bonus in ſe eſt, in aliis quoque transfundere videtur quod ipſe eſt, dum ſuſpicatur in aliis, quod in ſe ipſo eſſe certò ſcit. Quapropter ſuſpicatur tua Dominatio in me eſſe, quod in te eſt, boni aliquid, magnique de rebus arduis, quod tamen prope nihil eſt, niſi quod tuum eſt. Tibi ergo aliquid ſedulò porto boni, quia te in me ad te ipſum deveho, oſtento, reddo. Cùmque iſta amicè proſequerer, & fidenter; affuit fortè de inſperato *Stephanus* Theologus Ordinis ejuſdem Domini, Præpoſitus Trinitatis Suburbii Comenſis Portæ Urbis Inſubrium. Atque heus, inquit ad Reverendiſſimum Dominum ſuum: Si me tertium licuerit afforc, quo impare numero potiar in amœnitate ſermonis mutui, viro digni, habebo gratiam. Ego verò, inquit, ac lubens admitto, atque volo. Sed tu Samuel velim nunc; ſi quid tuum, vel quaſi tuum boni quippiam habes in animo, illud diggeras, differas, afferas in medium. Quid, inquam, mi Domine, audire gliſcis magis? Quod tibi videtur, inquit, levaturum animos noſtros opportuniùs hoc in tempore caloris acerrimi? Ego, inquam nunc, nuper diſcedens à Cellula mea, ut huc me reciperem, offendi hunc libellum, quem involutum teneo manibus. Is *Formalitatem Stephani Burlifer* ſecundùm viam Scoti, titulo prænotatur. In eo multa ſunt laude digna, quæ cùm cognoverit quis, aut elimatiùs penetraverit, interpretante aliquo, erit ad Theologicos apices aſpectandos expeditior. Legam igitur illum, ſi placet, atque eo pacto, ut argumentationibus impetatur acerrimè, quo magis veritas eluceat.

(a) De hoc inſigni Cive Mediolanenſe, nonnulla in mea Liter. Hiſt. ad Annum MCCCCLXXXIII. adnotavi.

ceat. Quî fieri, inquit, hoc tam brevi tempore poterit? Brevis, inquam, libellus est hic: trium chartularum volumine continetur. Quæ verò mea fuerint injecta stylo perniciore, tuus Antiquarius annotabit. Imò, inquit Stephanus, hoc meum volo sit officium, cujus etsi caput jam multifariam respergunt cani, possumque & ego Literarum aliquid spuere; non execror tamen in me jugem, ac sedulum animum audiendi quicquam novi, licèt ab impare, si doceat, quantominus, si doctus, accuratus, solers. Cùm tamen ista dico, occurrit illud Terentianum: Ah vereor coram in os te laudare, ne id assentandi magis æstimes, qui quod habeam gratum facere. Tu assentari, inquam, nec vis, nec potes. Sed ex tua intelligentia spectasti meam, & tu me vis esse, quod es. Ago gratias, & habeo. Ausculatate igitur quæso, & quorsum hujus verba Doctoris evadant, pervidete.

ANNO MCCCCXCVIII.

Num. LXIV.

Ante Quæstionem de Immortalitate Animæ.

Fratris Samuelis Cassinensis Ordinis Minorum Observantiæ Regularis ad Illustrissimum, & Excellentissimum Principem D. Dominum Ludovicum Sfortiam Vicecomitem, Ducem Mediolani.

Divina Providentia, Illustrissime, atque Excellentissime Princeps, ab exordio, quo humanum genus à statu suæ rectæ conditionis excidisse cognoscitur, non adeò illud destituit omni bono naturæ subrigentis, & luminis naturalis insiti, ut ea nube ignorantiæ velaret, & pondere cœcitatis obrueret, quibus nec mentem excitaret ad gratiam, nec oculos intellectus aperiret ad Summa. Teste enim omni Schola Theologorum, nullo diffidente, & id fide firmius contestante, cognovimus, nullum adeò viciis irretitum, nullum sic abesse à Dei gratia, quin (si modò velit) possit se ipsum ex se ipso ad Divinam gratiam propria arbitrii libertate componere. Gratiam autem consequi, id Divini solùm muneris est: hanc solus Deus confert liberaliter: hanc solus conservat, & consummat, eadem propria arbitrii libertate comitante. Cùm itaque sic se res habeat, nisi esset nobis à principio nostræ conditionis, ac naturæ lapsæ, Animæ immortalitatis notio indita, atque firmata cohæsio, quis execraretur vicia? quis virtutes eniteretur amplecti? quis Infidelium non esset excusabilis, si Divinum non imploraret auxilium ad veritatem, quæ de Cœlo est, pro Animæ salute dignoscendam? Non capit enim ratio, quô fieri potest, mortalem se conspicere Animam, & gloriæ semper cupidam, immortalem se utcumque egregiis facinoribus exhibere. Relictus est itaque nobis hic veritatis igniculus, hoc in tenebris opacæ noctis lumen irradians, quo prospiciamus nobis ipsis, & intelligamus, quò eundum nobis sit, & ne frigore iniquitatis astricti, crudeliores nobis ipsis intereamus: incalescamus non ad inanem, sed ad gloriam sempiternam, & ad Divinitatis anhelemus insignia. Omnis præterea pœne turba philosophantium immortalitatem Animæ in suis doctrinis, atque positionibus apertissimè tradiderunt. Multa verò fuerunt de hac ipsa re clarissimis eorum ingeniis manifesta, quæ passim non poterant vulgò disserere, utpote quia pronum ad ima vulgus est, exterioribus occupatum, fluitans, & vagum; veritatem itaque, quam intelligere poterant ipsi soli, manifestiùs prospexerunt aliis, ad modum positivæ tractationis ingerentes. Factumque ideo est, ut eosdem cum populis ipsis eidem veritati tenaciùs inhærentes, leges de moribus, de bene, beatèque vivendi disciplina condidisse contigerit. Postremò tandem inter hos Sapientes omnes extitit Eminentissimus vir ille Metaphysicus Avicenna, qui quanta diluciditate rationum demonstrativarum Animam rationalem concluserit immortalem, facilè, qui ingenii est elevatioris, intelliget, si ejus Scripta parte quinta sexti *Naturalium* solerter intenderit. Hunc, Illustrissime, & Excellentissime Insubrium Dux, accuratiùs imitati, hoc Opus aggredimur, ut Animam rationalem immortalem esse rationibus naturalibus demonstrantibus apertissimè concludamus. Nec obstat hoc Fidei nostræ regulis, quæ ita nos elevat ad ea, quæ supra nos sunt: ut tamen, (quemadmodum ante dixi) noverimus aliquid in nostra natura æternitatis esse derelictum, quod cognoscamus ex nobis. Quòd igitur ad tuam Excellentiam hoc Opus ego ipse dirigerem, hoc maximè fuit in causa, quòd tuæ Celsitudinis decus extat perspicax ingenio, & terrenæ potestatis culmen egregium: altero quidem tantæ rei veritatem certissimè dijudicans; altero ipsam veritatem auctoritate sustentans. Jam ergò rem ipsam aggredior, nullo terso ac Romano utens eloquio; sed veritatem ipsam, qua sola in hac parte delectamur, simplici, planoque sermone, uti concepit Animus, explanabo.

Num. LXV.

Ante Commentaria in octo Libros Physicorum.

Almæ Universitati Parisiensi Frater Samuel Ordinis Minorum Salutem plurimam dicit, illius vestigiis humiliter inhærendo.

SOleo non mirari modò, sed & admirari, Viri celeberrimi, vestræ almæ Universitatis, cujus ego alumnus sum, altitudinem doctrinarum, & veritatis arcanum; nam si de subtilitate ingeniorum, si de rerum varietate, concordanti tamen veritate considerem, nil elevatius, nil multiplicius, vel demum veritati Evangelicæ vicinius intueor. Miror itaque rem superexcellentem, æquantem scilicet Athenarum gymnasia, & Academicos Choros, quum de Secularibus literis agitur, subsequentemque Apostolicos apices, & quasi innovatæ Romæ subsellia decorantem, quum de Sacræ Theologiæ divino splendore collustramur. Quid itaque super hisce omnibus etiam non admiror, ut investigandum mihi esse sentiam, quæ sit causa tantorum, taliumque donorum divinorum, quæ nonnisi tibi alma Parisiensis Universitas advenere. Profectò magni aliquid latentis aspecto, quod tamen penetrare non possum; Dominum scilicet Salvatorem nostrum, qui quondam in Oriente Salutem humani generis inchoaverat, nunc in Occiduo Mundi climate terminare voluisse. Istuc Petrum illum Lombardum eminentissimæ doctrinæ, atque vitæ irreprehensibilis; Ugonem, atque Richardum de Sancto Victore eminentissimos Viros; Alexandrum Doctorem irrefragabilem; Thomam Aquinatem sanctum Virum atque doctissimum; Bonaventuram de Balneoregio, sanctum etiam Virum, & doctrinæ limpidissimæ; Joannem Scotum nullius subtilitatis expertem, quæ pertineat ad Theologicos apices, multosque alios, quos enumerare non sufficimus, benigna sua & pietate, & providentia destinavit: ii omnes luminaria Mundi, suas in te, alma Parisiensis Universitas, reliquias dimiserunt, atque signaverunt quod dictum est: Salutem humani generis in te, & per te esse consummandam. Ego itaque quondam virili jam ætate florens, & aliquid literarum nactus in Italia, permotus, tractusque etiam ad invisenda altæ mœnia Civitatis literarum, ut conquisitis etiam utcumque aliquibus opibus ejus, liceret frui pacatissima animi quiete, & quadam, ut ita dixerim, beatitudine viæ, qua pervenitur ad consummatam beatitudinem patriæ cœlestis; affui præsto sedulus, & si non multis annis, toto tamen tempore, quo valui, ex illis multiplicibus divitiis, atque ampla magnificaque gloria fieri compos voto, & almæ tuæ sapientiæ nobilitate incomparabili. Accipe igitur quod tuum est, & hæc mea Commentariola, quæ in octo Libros Physicorum Aristotelis, ipse digessi, tuum munus esse cognosce: tua in me collata benrficia rependo; tibi ea dico, commendo, destino. Quicquid boni fuerit in eisdem, tuum est. Si quid errati, illud aut de meo est, aut de transcribentium incuria, vel imperitia. Quoniam igitur te unam post Sacrosanctam Romanam Ecclebam & veneror, & observo, hæc omnia mea præfata Commentariola pedibus ipsius Sacrosanctæ Ecclesiæ Romanæ subjicio, atque tuis sanctis judiciis ventilanda, corrigenda, atque etiam, ubi visum fuerit, exornanda summitto. Vale decus Mundi.

Num. LXVI.

Ante Tractatum Francisci Petrarchæ de Vita Solitaria.

Divo Lodovico Mediolanensium Duci Invictissimo Franciscus Caymus humilis Servus.

SUperiore Æstate, Optime Princeps, cùm adversa valetudine menses duos laboravissem, secessus causâ in amœnissimum meum Suburbanum, *Moyragum* quod vocant, ab Urbe ad sextum lapidem me r[illegible]pi, ibique non obstrepentibus urbanis negotiis, omni semota cura, ut me firmarem, q[illegible]d solum oblectaret, appetebam; non deerant enim in uberrimo agro venationes, aucupia, & piscationes: modò prata virentia, modò vireta, nemoraque lustrabam, ita ut brevì ita recreatus essem, ne me morbo laborasse, affirmare fas esset. Quadam autem die in domus angulo Libellum tineis, blattisque confectum invêni: in manibus accepi: dilabebantur profectò chartæ in frusta. In fronte lego: *De Vita Solitaria* titulum; comperio illico, Auctorem Operis esse Franciscum Petrarcham. In calce, *Acyni Caymi* proavi mei nomen erat inscriptum. Duplex me continuò tetigit cura, Poëtæ illius sacratissimi, quem ego veneranter suspicio, nomen, ac etiam proavi mei fama, quæ adhuc in hominum memoria vivit, & fulget. Librum lectione indefessa percurri: indolui,

quòd

quòd tam diu incuriâ hominum delituiſſet, cùm ceteris Petrarchæ Operibus ſit præferendum. (a) Emendavi pro virili, quæ corrigenda erant, propriâque impensâ imprimendum dedi, Auctoris, & Scriptoris amore devinctus. Sed ne devius Libellus ipſe aberraret, ſub tutela ſacratiſſimi nominis tui editionem approperavi. Nulli potuit auſpicaciùs dicari; tu enim cenſor maxime, Principumque Princeps, hoc tempore populos tuo exemplo ad religionem, melioreſque mores, & vitam trahis, & invitas, alter velut Numa. Cum Libello pariter meum in te ſtudium, & fidem, ſincerique animi affectionem accipies. Vale.

Num. LXVII.

Ante Vitam Æſopi Latinam, & Italicam.

Procemium.

BOnum nimirum aucupium, novaſque merces, Vitam ſcilicet Æſopi, fabulatoris clariſſimi, ſimul cum fabulis, præſtanti quidem charactere ſummo ſtudio, ac Romano ſermone collatam, inſtructamque, vides quiſquis es, feliciſſime Lector. Siquidem ex omnibus iis, quæ ſub dulciore vivendi norma ab opulento, & decoro ſcripturarum munere aliunde aucupatur, nihil æquè utile mortalium vitæ, nihil denique gerendis in rebus æquè appoſitum comperies, quàm quæ tropica figuratione ex ipſa, quam *Ethicen* appellant, divina, celebrique præceptione, derivata profluunt. Ejuſdem generis cùm dicta, quin & geſta Frigii Æſopi exiſtant, dignum duximus ea, quæ hactenus vetuſtate obliterata ſunt, de novo in lucem referre. Quamquam verò tenui ferme, atque humili dicendi genere conſtent, multiplici tamen ſeriei varietate irreprehenſibilis vitæ imaginem gerunt. Iſthinc præcipuè duo notanda ſunt tempora. Primum, quo conſtanti admodum, fortique animo ſervitutis habenas pertulit. Alterum verò, quo ſcientia, ac virtute propria libertatem adeptus, Regibus admirandum ſe præbuit. In utroque quædam geruntur, quæ fabularum habent effigiem. Quædam verò prægnanti oratione, gravi ſententia, dictiſque aureis incedunt. Quanta poſtremò vi utriuſque auctoritas & languentes, & laborioſos titillet animos, ipſe, qui legis, facilè rimabere. (b)

Num. LXVIII.

Ante Quadrageſimale Bartholomæi de Piſis. (c)

Magiſter Joannes Mappellus Mediolanenſis, Reverendo Patri, Fratri Juliano Miglenſi, Sacræ Theologiæ Profeſſori celeberrimo S.

MArcus Varro, homo omnium facilè acutiſſimus, & ſinè controverſia undecumque Vir doctiſſimus, in Libris Antiquitatum, tria genera Theologiæ eſſe ſcribit, Reverende Pater Juliane, Concionatorum facilè omnium decus, Mythicon ſcilicet, Phyſicon, & Politicon; hoc eſt, fabuloſum, naturale, & civile, Deoſque fabuloſos ad Theatra, naturales ad Mundum, civiles ad Urbem accommodatos aſſerit. Multa præterea de Diis vanis, & fallacibus blacterat, quæ, veluti ludibria, & naturæ monſtra, Auguſtinus, Euſebius, Tertullianus, & Lactantius, nunc riſu, nunc ſatyrico felle agitant, vellicant, inſectantur. Hæc dum lego, anilia quædam deliramenta, & nutricularum fabellas audire videor, omnemque Phœnicum, Ægyptiorum, Athlantiorum, Græcorum, Phrygum, aliarumque Nationum Theologiam, præ noſtra, flocci facio, ſecreta myſteria, & celatos cultus irrideo; admirorque Majeſtatem Dei ſingularis, quæ continet, & regit omnia, in tantam veniſſe oblivionem, ut quæ ſola coli debeat, ſola potiſſimùm à profanis negligatur. Soli Flamines clauſtris incluſi, & monaſticam degentes (f. *ducentes*) vitam, hanc unà concelebrant, diſſeminant,

(a) Si fidem nobiliſſimo huic Civi noſtro præſtemus, egregium hoc Franciſci Petrarcæ Opus primam lucem ſuam Mediolano debet. Attamen, cùm noverim, apud Clariſs. Joannem Sitonum, Amicum meum, extare exemplar Opuſculorum ejuſdem Petrarcæ, editionis Baſilejenſis, peractæ *à Magiſtro Joanne de Amerbach anno ſalutiferi Virginalis partus nonageſimo ſexto ſupra milleſimum quatercenteſimum*, cujus etiam meminit Michaël Maitaire ad annum memoratum, ibique inſerti legantur *Libri duo de Vita Solitaria*, biennio ante in publicum prodiiſſet, atque ideo Caymi noſtri diligentiam hac laude fraudaſſet. Itaque aſſerendum eſt, aut impreſſionem hujus Codicis curatam fuiſſe ante Baſilejenſem, ac denuo typis commiſſam hoc anno cum eadem ad Lodovicum Epiſtola, ſicuti mos erat primis Typographis, cùm recuderent Opera, prælo jam data, aut ignoratam fuiſſe à præclaro hoc Viro, quam antea paraverat Typographus Baſilejenſis.

(b) Cùm ſæpius recuſa fuerit Vita Æſopi, ſeculo XV., Mediolanenſis hæc editio, præter Latinum textum, Italicum quoque refert, interjectâ figurâ ligno incisâ, varias ejuſdem viciſſitudines exprimente. Quis autem traductionis hujus curam ſuſceperit, Codex noſter non indicat.

(c) Cùm eodem ferme tempore florerent duo inſignes doctrinâ Viri, qui communem Patriam, & nomen ſortiti fuerant, quique Deo dicati in Religioſis Ordinibus, idem Lucubrationum ſuarum argumentum ſuſceperant, allucinati ſunt quamplures Scriptores, utroſque in unum miſcentes. Eos tamen diſtinguunt, tum religioſa profeſſio, quam amplexi ſunt, tum Opera ipſa, quæ in lucem edidere; alter enim Ordini Prædicatorum nomen dederat, alter Sancti Franciſci Inſtitutum profitebatur. Hic poſtremus Quadrageſimales Conciones elaboravit, quas hoc anno Mappellus typis commiſit. Vide quæ de illis ſcripſerim in mea Hiſt. Liter. ad hunc annum.

nant, amplectuntur, & fovent; propterea quòd noverunt hanc unam esse ad cœlestem patriam viam. Quid enim Theologiâ utilius? quid ad beatitudinem, summamque felicitatem comparandam efficacius? quid dulcius? quid suavius? quid jocundius? Hæc Hieronymum illustravit, Augustinum illuminavit, Ambrosium in Arrianam hæresim insuperabilem reddidit, Scotum tenebricosum subtili cognomine honestavit; Hæc una Deum cognoscere, ut parentem; metuere, ut dominum; diligere, ut patrem, docet; hæreticas opiniones ex hominum mentibus discutit. Hujus flagranti amore, cùm te accensum, inflammatumque, Pater Juliane, noverim, Bartholomæi Pisani venerandi Theologi, qui anno centesimo nunc peracto claruit, Volumen *de Contemptu Mundi* Calchographis tradidi. Multa profectò Theologica monumenta reliquit; Sanctorum laudes; Conscientiæ casus; Christi, & Francisci parallelum, seu vitæ congruentiam; In Magistrum Sententiarum Commentarios; Mariale, Opus Mariæ Virginis laudes complectens. In Libris de Contemptu Mundi, de triplici Mundo, videlicet sensibili, microcosmo, & archetypo differit, qui dum Bibliothecam B. Francisci evolverem, in manus meas pervenerunt, & cui dicarem, te digniorem hoc munere censui; quis enim te concionante doctior? quis acutior, subtiliorque? quis copiosior? quis eloquentior? Multa in te sic eminent, & elucent, ut doceas, advertas, & afficias, disputas subtiliter, graviter, ornatè, atque vim Demosthenis, Platonis copiam, Isocratis jocunditatem effingis. Sermo copiosus & varius, dulcis imprimis, & qui repugnantes quoque inducat, & impellat. Occursant verba exquisita, & exculta: Oratio tua magnifica, & excelsa, &, ut ait Aristophanes de Pericle, fulgurat; &, quod mirum est, in vestro corpusculo tonat. Quàm peritus & publici, & privati Juris es? Quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenes? quanta concionibus tuis fides? prooemiaris aptè, narras apertè, pugnas acriter, colligis fortiter, ornas excelsè. Incredibilis tibi omnium rerum thesaurus, Memoria; suavis pronunciatio; nec verbo quidem tanta dicendi volubilitate laberis. Tantus tibi denique lepos, ut labris persuadendi, Dea, quam Græci *Pytho* vocant, insedisse videatur. Vitæ sanctitatem, & probitatem omnes admirantur; Paupertas in te, quàm in Aristide, justior; benignior, quàm in Photione; magis strenua, quàm in Epaminunda; sapientior, quàm in Socrate; disertior, quàm in Homero; unde fit, ut concionantem summa admiratione Mediolanensium, quibus Quadragesimalem Annum tertium concionibus peregit (*peregisti*), omnis Ordo te audiat, te suspiciat, summo studio te prosequatur. Plura de te dicerem, nisi modum Epistolæ nostræ imponendum ratio posceret. *Libros* igitur *de Mundi Contemptu* tibi, Pater, dicavi, cetera volumina impressurus. Hos in concionibus disseminabis, probabisque; Alios enim, si tu album calculum adjeceris, probaturos confido. Vale, Concionatorum decus, & Deum, ut facis, ama.

ANNO MCCCCXCIX.

Num. LXIX.

Ante Lexicon Svidæ.

Clarissimo Viro D. Alberto Pio, Joannes Maria Cataneus S. D. (a)

IN omni re gesta potissimùm considerari solet, quid, per quos, & quàm bene transacta sit; nam si horum unum absit, nulla Operi nec auctoritas, nec pulchritudo relinquetur. Quis enim post hanc divinam imprimendi artem, Librum aliquem suis undique numeris absolutum publicavit? nisi characteribus decoris insignitum? Emendatore optimo illustratum? utilitate publica necessarium? Ego autem non negaverim, jam plurima utriusque Linguæ volumina per Eruditos in lucem venisse, quæ splendoris multum, & utilitatis secum attulere; sed qui eam, quam Svidas Græcus, absolutionem sit consequutus, nullum facilè contenderim; nam ut quædam de eo breviter perstringam, si ordinem attenderis, nihil facilius; si rem, nihil melius; si copiam, nihil fertilius; locis enim suis necessaria complectitur, quæcumque ferè ab Orbe condito supra Annos 5780. memoranda, Hebræas, Græcas, Latinas, omniumque historias compendiosè tangens; Philosophorum Sectas, & dicta, Poëtarum fabulas mirabili temperamento narrans; somniorum involucra, αἰνίγματα, latebras, innumera penè proverbia, acri intentione dissolvens: Opus profectò necessarium tam Latinè, quàm Græcè scire volentibus. Nam quid illam multiplicem verborum multorum solutionem demirer? cùm satis constet, ex probatissimis diversarum rerum Auctoribus excerpsisse diffusam

(a) Quamvis Patriâ Mediolanensis non fuerit Jo. Maria Cataneus, Novariæ natus; hausit tamen in hac Metropoli rudimenta omnia Latinæ, Græcæque eloquentiæ sub duobus præclarissimis Institutoribus, Georgio Merula, & Demetrio Chalcondila. Ejusdem Opera typis vulgata recensuit in suo Musæo Novariensi Lazarus Augustinus Cotta; sed nullo alio addito ejusdem Vitæ elogio, quam quod jam conscripserat Paulus Jovius, peculiari cum Cataneo amicitiæ nexu conjunctus. De hac Mediolanensi editione Græci Lexici Svidæ, quæ summam Typis nostris gloriam comparavit, in mea Liter. Hist. ad hunc annum disserui, non secus ac de Chalcondila, qui usque ad extremam senectutem apud nos degens, Studia Mediolanensia egregiè promovit.

ſam ἀνθολογιῶν, & eam tam facili dicendi genere complexum, ut quivis mediocriter Græcis eruditus, per hunc ſumma brevi conſequi poſſit; cùm aliàs nobis ad hanc Linguam perdiſcendam, longâ vigiliâ, continuo admonitore, & Magiſtro opus eſſet. Latebat tamen in tenebris, paucorum factus tam pretioſus Auctor, & ab omnibus in dies deſiderabatur; nullus opem ferebat, nec poterat. Tandem ad hanc provinciam reſervatus vir Atticæ facundiæ princeps *Demetrius Chalcondyles*, Præceptor noſter, non, ut ceteri, Græcorum ſtudioſis tantam felicitatem invidit; ſed ducem ſe conſtituens, egregios hujus artis, & induſtrios artifices *Joannem Biſolum*, & *Benedictum Mangium Carpenſes* accerſivit, per quos typis in melius reformatis, additis etiam pleriſque & magnæ, & admirandæ gratiæ, quippe qui in eo genere præſtantiſſimi ſint, & præter conditionem, & ætatem ſuam, pluribus multoties collatis exemplaribus emendandum, immo excolendum, & renovandum Svidam aggreditur, tanto ſtudio, & diligentiâ uſus, ut obſcura detexerit, inverſa correxerit, manca ſuppleverit; & ut demum quod ſentio dicam, in illo expoliendo Auctorem ipſum ſuperaverit. Debes itaque plurimum illis, Alberte vir clariſſime, nam poſt Græca tot tibi dicata volumina, quibus enixè oblectaris, nullum, neque majus, neque utilius dicari potuit, cùm ſit totius Græciæ κὴρ ἀμαλθεῖ, ad quod neceſſe ſit ſingulis horis, ut ad tuam liberalitatem, doctrinamque, Græcarum Literarum ſtudioſis recurrere, confugere, & propter ſummas virtutes probè cognitum admirari. Debet & doctorum juvenum ſtudioſa cohors, ad quos tam diffuſum, tam utile, politumque volumen devenerit. Quare ſi ulla abſque contatione Librum hunc emerint, hi fortaſſe vicem rependere non putabunt: at illi ſic cumulatam ſibi reſtitui cenſebunt.

Num. LXX.

Ante Opera M. Tullii Ciceronis.

Illuſtri, & Excelſo Principi Joanni Jacobo Trivultio, Regio Locumtenenti in Inſubria Univerſali,
Alexander Minutianus (a) *Salutem, & fœlicitatem.*

Agitur jam quartus annus, Illuſtris, & Excelſe Princeps, ex quo Livium, quantum ſub duobus licuit exemplaribus, & iis quidem non admodum fidelibus, recognovimus; miſerati maximè bonarum Literarum calamitatem, quam librariorum negligentia in rem literariam invexerat. Eos noſtros labores Bartholomæo Chalco, Viro profectò incomparabilis integritatis, & de Literis in hac inclyta Civitate benemerito, dedicavimus. Quæ quidem res, cùm ſatis honeſtè mihi ſucceſſiſſet, & hominibus ſtudioſis haud ingrata fuiſſet, ad majora animum intendens, cœpi mecum cogitare, an aliquid opis Ciceroni afferre poſſem, cujus Opera magna ex parte mutilata, depravata, atque præpoſtera legerentur. Quare, ex diverſis Bibliothecis, compluribus conquiſitis Ciceronis operibus, quæ (fortaſſe *ea*) in noſtram hanc editionem conſulerem (*contuli*, *quæ*) etſi ex unico exemplari lancinato (ut arbitror), & carioſo deſcripta videbantur, ab illo tamen, temporum culpâ, ita degenerarunt, ut ab ipſo Cicerone, ſi reviviſceret, vix ſua agnoſcerentur. Propter quod jam mei conſilii pœnitere incipiebat. Deſperabam enim eam, quam voluiſſem opem, divinis Tullii monumentis me afferre poſſe. Verùm, quia Opificum incuriâ in pejus quotidiè ruerent, & iis, quæ in manibus haberentur, deteriora fierent, volui in propoſito perſeverare, ſaltem, ut alius multiplicioris lectionis, & in habendis fidelioribus exemplaribus longè me fœlicior, exemplo noſtro invitatus, aliquid majoris opis lapſis jam Ciceronis rebus afferre ſtudeat; cùm interea ea me conſcientia conſolari poſſit, qui divinis his operibus ſic in unum redactis, uti majeſtatem attulimus, ita multis mendis repurgavimus. Id quod hujus noſtræ induſtriæ candidus æſtimator facilè dijudicabit. Hanc noſtram operam cùm alicujus magni Viri præſidio communire vellem, qui & magnitudine rerum geſtarum auctoritate polleret, & bonarum literarum ſtudiis delectatus, hos noſtros labores, qualeſcumque eſſent, non aſpernatus fuiſſet, tu mihi ſolus occurrebas, cui noſtram hanc induſtriam commendarem, quem, uti rerum geſtarum fulgore inter illuſtriſſimos quoſque Principes micantem ſpectamus, ita vel inter maximas belli occupationes literarum ſtudia adeò ſemper concelebraſſe ſcimus, ut huic tantùm negocio intentus videaris. Tibi igitur, Illuſtris, & Excelſe Princeps, has noſtras operas dedicamus, quæ tanti Viri patrocinio defenſæ in publicum prodire non formident. In qua quidem re, noſtri ordinis hominum conſuetudinem ideo non ſum imitatus, qui non tantùm mihi attribuo, ut innumerabilibus tuis virtutibus recenſendis, nedum

(a) Perdifficilem, atque ingenti nummorum diſpendio explendam provinciam, quam aggreſſus eſt Alexander Minutianus, edendi nempe, quatuor comprehenſa Voluminibus, Opera omnia M. T. Ciceronis, dignis. ut arbitror, laudibus proſecutus ſum in Hiſt. mea Liter. ad annum præcedentem; ubi etiam conjecturam meam attuli, cur in aliquibus exemplaribus hujus Mediolanenſis Editionis, Nuncupatoria hæc Epiſtola inveniatur; in aliis verò deſideretur, ſubſtitutis tantùm vacuis pagellis.

dum laudandis me parem ſentiam, quando ab ineunte ætate ea ſemper meditatus fueris, quorum ſingulis, cum laude explicandis, Summi Oratoris debeatur oratio. Nam, ut taceam præclara tua domeſtica facta, quibus ad creſcentem tuam indolem univerſæ Civitatis ora convertiſti, fluctuantem Eccleſiæ naviculam, & imminentem à Turcis procellam formidantem, propter intempeſtivam Auximatum rebellionem, ſecundo tuarum artium ſpiritu in tranquillum portum recepiſti. Reges poſtea Neapolitani te certiſſimum ſuarum rerum præſidium ſenſiſſent, ſi à tuis omnino conſiliis non aberraſſent. Tum Carolus Francorum Rex, cùm in patriam redire vellet, *cùm*que omnes ferè Europæ Potentatus, quibus formidoloſum erat, ad ingentes Galliæ opes opulentiſſimi quoque Neapolitani Regni factam eſſe acceſſionem, adversùs ſe conjuraſſent, tuo fidiſſimo, fortiſſimoque ductu per medios hoſtes incolumis evaſit. Cùm ergo tua geſta tam fortia, tamque fortunata exiſtant, ut maximi cujuſque Oratoris orationem excellant, nonne ab omnibus temerarius judicarer, ſi, in tanta ingenii mediocritate, ea laudare conatus, deſerere magis, quàm amplificare vellem? Non ergo hac Epiſtola, Excelſe Princeps, tui laudandi occaſionem quæſivimus (ad quod tamen ingeniolum noſtrum exercere non ceſſabo, ut intelligas, me omnes illius vires divinis tuis laudibus conſecraſſe); Verùm, ut hi noſtri labores, tui nominis auctoritate communiti, in manus doctorum virorum perveniant, Ciceroque tantum tibi debeat, quantum glorioſa hæc Patria, quæ in tantis tumultibus, omnibus deſtituta præſidiis, tibi fortunas ſuas omnes concredidit, Te ſalutis propriæ patronum elegit, Te apud Ludovicum Francorum Regem Chriſtianiſſimum, & Ducem noſtrum clementiſſimum, deprecatorem comparavit, apud quem quantam gratiam eximiæ tuæ virtutes, & ſpectata fides concitaſſent, vel ex hoc facilè intelligebat, qui in ſumma fortium Ductorum copia, tibi Exercitus ſuos commiſit, tibi omnia cum belli, tum pacis munera commendavit. Vale Patriæ decus, & præſidium.

Mediolani à Salutifero Virginis partu MCCCCXCIX. Idibus Octobris.

ANNO MD.

Num. LXXI.

Ante Commentarios in Claudianum de raptu Proſerpinæ.

A. Janus Parrhaſius (a) *C. Catelliano Cottæ Mediolanenſi Patricio*, *S.*

VIde quanta vis in bonis artibus ſit, Catelliane; quum multos omnis ordinis, ætatiſque Diſcipulos habeam, morum gratiâ cariſſimos, noſter in te tamen amor præcipuus eſt, & ſingularis, non adeò ſanè, quòd tuis facultatibus æquè utar, ac meis, quàm quòd admodum prætextatus, tanta bonæ frugis argumenta quotidie præbes, ut quæ indoles in aliis appellatur, maturæ in te virtutis ſpeciem præſeferat: eòque mihi grata tua fuerunt officia, quòd abs te ita inſtituto proficiſcebantur; alioqui vetus apud Græcos adagium non exciderat: οὔτε παντα, οὔτε πανταχοθεν, οὔτε παρα παντων, nec omnia, nec paſſim, nec ab omnibus. Refert, mihi crede, refert, & quidem maximè, quam quis originem generis ſortiatur; nam ut animi plerumque labes, ſic & honeſtamenta morum, cum vita ſimul emanant in poſteros. An ſi quis non rudis, aut iniquus omnino Judex, L. Cottam avum tuum norit, qualem ſe in omni vitæ colore domi, foriſque præſtiterit, quibus honoribus in ſua Republica functus ſit, qua pietate Deos colat, qua priùs patientia Clariſſimi Viri Catelliani parentis tui, mox Alberti nepotis tui, fratris tui, immaturos obitus tulerit, & nunc adverſam valetudinem ferat, ut dolori reſiſtit, ut erumpentes gemitus premit, ut incredibiles cruciatus, immotus, taciruſque tranſmittit: C. illum Cottam, Virum triumphalem, Pontificem maximum, veſtræ Domus auctorem, ſe videre non putet? Neque minores eloquentiæ fructus in patre tuo Catelliano Civitas hæc amiſit, quàm libertatis in veſtris olim gentilibus ſeniore Catelliano, Alberto, Innocentioque, quibus pro communibus Patriæ fortunis oppetita mors, diuturniorem apud hominum memoriam vitam peperit. Quàm peritus privati Juris, & publici pater tuus? quantum rerum, quantum exemplorum, quantum antiquitatis tenebat? Nihil erat, quod quis vellet diſcere, quod ipſe docere non poſſet. Æqui, juſtique ſervantiſſimus, adversùs duas capitales hominum peſtes, avaritiam, & ambitionem, invictum animum geſſit. Per eadem veſtigia Albertum germanum tuum pleno gradu incedentem, è medio rerum curſu mors importuna ſurripuit. Sed nihil jam queror, modò te nobis, & alterum fratrem Hieronymum, rebus gerendis, ac bellica virtute juvenem, qua parte voluit eminentiſſimum, non invideat; qui multorum deſideria ſatis eſtis explere. Quid enim laudis, gloriæ, ſplendoris, in majoribus veſtris unquam fuit, (quorum perpaucos ſimiles

(a) Quæ ad Janum Parrhaſium Humaniorum Literarum olim Inſtitutorem in hac noſtra Urbe pertinent, abundè enunciavi in mea Hiſt. Literaria ad annos MID., & ſequentem; pluribus etiam ibidem agens de C. Catelliano Cotta, Patritio Mediolanenſi, Liberalium Artium egregio cultore, editiſque Libris apud poſteros claro.

miles & hæc urbs, & olim Roma tulit) in quo vel præſenti fide, vel certiſſima ſpe non reſpondeatis? Omitto corporis dignitatem, quam licèt omnes in vobis pene divinam ſuſpiciant; ipſi tamen (quia morbo vel tempore defloreſcit, nec noſtra, nec animi eſt), inter vera bona non ducitis, ac ut oblatam non ſpernitis, ita profectò non admiramini. Sanctiſſimi verò mores, ingenium, memoria, ſtudium, dicendi copia, quem non excitarent ad vos amandum? Verſus, & Epiſtolæ, quas tu (cujus hoc proprium munus eſt) cottidie_ meditaris, fidem noſtri ſermonis abſolvunt: in quibus opulentiam Ciceronis, florente Plinii parſimonia temperas, ut in carminibus elegantiâ Tibulli, Martialis argutiam, ut ab illo Cotta tuo, cujus nomen ſupprimere piaculum *Naſo* duxit, abſuturus non videare. Vererer adulationis ſuſpicionem, niſi tale jam ſpecimen de te dediſſes, ut potius multoque magis verendum mihi ſit, ne iis, qui familiariùs te norunt, malignus, aut infans appaream. Sed obſequendum tibi fuit, qui rectè facti conſcientiam ſatis eſſe contendis. At illud non prohibebis, quin ego tibi pro tantis erga nos meritis aliquid gratiæ referam, κατ' βῶλας (ut ajunt) ἀρουραμ, ſcio te gemmas, & auri munera non expectare, quod in ampliſſimis opibus tua fortuna non expetit, & reculæ noſtræ minimè patiuntur. Accipe nunc igitur *enarrationes in_ Claudiani raptum Proſerpinæ*, quas tuo nomine ſuſceptas (ut ſcis) anno maturiùs abſolvimus: tibique dicamus, pietatis erga præceptorem tuæ, benivolentiæ erga te meæ perpetuum teſtimonium; quas ſi per ocium lectitâris, invenies in iis permulta noſtris ignota_, quæque tibi eruditionem, voluptatemque afferant haud mediocrem, nec obſcurè percipies, me tibi ut viva voce, ſic etiam ſcriptis prodeſſe voluiſſe. Bene vale, & Janum tuum ama.

Mediolani, VII. Calendas Januarias, MD.

Num. LXXII.

Ante Commentarios in Claudianum, iterum impreſſos.

Ad ampliſſimum Virum Japhredum Carolum, humani Divinique Juris Conſultiſſimum, Delphinatus Præſidem, Sanctiſſimique Senatus Inſubrum Principem Janus Parrhaſius Neapolitanus, S.

SUccenſebam, fateor, olim tacitus hominum noſtri temporis audaciæ, pene præcipiti, qui ſcabras adhuc, informeſque ſuas expoſitiones, ut excipiuntur ab auditoribus, in vulgus edant; unde plerumque fit, ut quæ legenda velut ab ſe probata dederant, iterum ſub incudem revocare, quodque miſerius eſt, errata fateri ſua cogantur. Ecce nunc uſu doctus, palinodiam recanto, rurſuſque abſolvo, quos accuſabam, nec aliud facturos autumo, quicumque hac ætate profitendi ſubibunt aleam. Non eſt (ne nobis blandiamur) hodie non_ eſt, Horatio bene monenti parêre, ſcriptaque vel in paucos menſes, nedum (quod illi placet) in annos novem comprimere, niſi laboris ſui fructu fraudari quis velit. Adſunt enim ignaviſſimi quidam Fuci, qui favis, alieniſque mellificationibus inſidiantur; & quæ multo, longoque ſtudio comperta ſunt ab aliis, impudentiſſimè pro ſuis oſtentant, ut iſte vix ſatis idoneus Impreſſor, qui caſtigationes in Livium meas ex magna parte ſubripere, tibique nuncupatim dicare non erubuit, in quo non minus exiſtimationi tuæ, quàm mihi fecit injuriam, quaſi verò divinus tuus animus interceptis gaudeat rebus, & in hoc etiam Superos non imitetur, quibus (ut Porphirius auctor eſt) furta non litant. Ego, Vir integerrime, triennio jam Livii bellum Macedonicum frequenti profeſſus auditorio, ſingulis lectionibus emendavi, quod ante nos (abſit verbo invidia) nemo tentavit; oſtendique certiſſimis argumentis, ab eo, quam dixi, Decada depravatam locis ampliùs mille. Veritus itaque_, ne ſua laniena per nos in lucem proderetur, editione prævenire feſtinavit, eamque rem diſſimulanter me laturum ſperavit, ſi ſub umbra tui nominis emitterentur; acſi non eadem gratiora tibi futura ſint à proprio, juſtoque domino, quàm ab inverecundo plagiario; quum præſertim nuſquam ille potuerit afferre correctionis alienæ rationem, quod nos inter legendum fecimus, proximâque fœturâ faciemus, quæ propediem ſub tuis auſpiciis exibit in publicum, ſex in toto Livio vulnerum ferè millibus à me curatis, aut ſplenio contectis. Interea_ Claudianum meum leges, tibi fato debitum; quippe qui tunc illuſtrari cœptus eſt, quum ſacroſanctus, potentiſſimuſque Rex in hac ulteriore Gallia te præfecit Inſubribus, Virum quærens erecti adversùs pecuniam animi, liberi adversùs offenſas, conſtantis adversùs invidiam: quo tempore Provincia non minus exitialibus, quàm pudendis aliorum rapinis, exhauſta, ſuæ Majeſtatis opem implorabat. Et nunc iterum te Sanctiſſimi Senatus principe_, retractatus à nobis idem Poëta, velut anguis depoſitâ cum ſenectute pelle, renaſcitur, & juveneſcit unà cum ſeculo, quod ampliſſimus pater Stephanus Poncherius, Lutetiæ Pariſiorum Pontifex, aureum nobis fecit, & ipſe traditum per manus ita conſervas, ut ejus, cui ſucceſſiſti, deſiderium ferant omnes, id, quod arduum, factuque multis incredibile videbatur: & rectè. Non enim temerè cuivis alteri contigiſſet hoc idem, præterquàm tibi, qui ſimilem vitæ ſemitam teris; & quas ille ſibi, perpetuas tibi comites adjunxiſti, Juſtitiam,

tiam, Fortitudinem, Temperantiam, atque Prudentiam, remotisque nugis, optimum, & doctissimum quemque. Si quis enim aliquam significationem virtutis ubique dedit, in amicis habetur. In regendis Urbibus, non familiarissimos, ut alii, sed innocentissimos legis; abs te res eorum domestica sustentatur, augetur, amplificatur; locupletantur divitiis, honoribus honestantur. Amicitias tueris privati fide, Præsidis opulentiâ: curarum, remissionisque tempora sapienter ordinas. Ubi judicia poscunt, gravis, intentus, severus, & aliquando misericors: ubi satis officio factum, nulla potestatis ultra persona. Nec tibi, (quod est rarissimum), aut facilitas auctoritatem, aut severitas amorem minuit. Hinc es assecutus, ut omnes te tamquam numen colant, ingeniique sui monimenta ad te certatim deferant. Exemplo quorum, nos etiam munusculum, non pro tua fortuna, sed pro nostra copia, tamquam è spicilegio manipulum consecravimus. Id si, qua fronte soles, acceperis, enitar ut altera messe plenas, & uberrimas fruges Aris tuis imponamus. Bene vale Musarum patrocinium.

Mediolani Pridie Eidus Decembris. (a)

Num. LXXIII.

Ante Antiquitates Vicecomitum, Georgii Merulæ.

Ottoni Vicecomiti Summæ spei adolescenti,
Alexander Minutianus salutem cum fœlicitate.

POstulasti à nobis, Otho, indolis eminentissimæ (nam quod efflagitaveris dicam, qui in te pudor est, & erga nos observantia minimè patitur), ut Georgii Merulæ Historiam, cujus mihi Tristanus Calchus, vir certè non minus probus, quàm eruditus, copia m fecisset, jam ex nostra Libraria Officina dimitterem, & doctis Viris eam non ampliùs inviderem. Credo, quia incredibili ardeas cupiditate, ex tanti Viri Commentariis cognoscere praeclara illustrium Virorum facinora, qui nobilissimæ Vicecomitum Familiæ Auctores heroicis suis virtutibus illam ita per universum Orbem concelebrarunt, ut Potentissimus Rex, Regumque omnium maximus Ludovicus Francorum Imperator invictissimus, eam materno genere contigisse maximè glorietur. Cui quidem tam honesto desiderio quin satisfaciam, nullæ causæ, quæ hactenus illius editionem distulerunt, nos ampliùs movebunt; præsertim cùm in ea re, mea quoque erga Præceptorem pietas agatur, quæ mihi tanta illi debetur, ut sæpius mecum animo consideranti illius sententiam, qui Parentum loco Præceptores habendos duxit, non tam benignus, & profusus in eorum laudes, quàm malignus, & parcus fuisse videatur: quippe quod illis, quòd vivamus, & simus; at his rectam vivendi rationem cum eruditione debeamus: quod quanto illo est præstantius, eo Præceptoribus, quàm Parentibus, magis debendum arbitramur. Et, me hercle, si quisquam est, qui Præceptori debeat, in iis nomen suum profiteatur necesse est, quisquis rei Literariæ stipendia sub egregio illo meruit imperatore, ex cujus ludo, veluti ex equo illo Trojano, multi magnæ, & excellentis doctrinæ viri cum vitæ probitate prodierunt; nam, excepto quòd ingenuè semper docuit, & Discipulis suis profectum quamvis magnum, & præcocem numquam invidit, morum imprimis rationem tam sedulò semper habuit, ut nullius flagitii vel minima suspicio in eo umquam extiterit. Impietatis verò, quod quidem perniciosissimum scelus minimè dissimulant omnes ferè, qui ex nostrarum Literarum studiis, eruditionis dumtaxat famam sibi aucupantur, quo liberiùs, atque effrenatiùs suis indulgeant voluptatibus, tantum abest, quòd meritò quispiam doctum hunc virum insimulari potuerit, ut de Christiana Religione tam piè semper loquentem cùm audiret, ex tanti sceleris suspicione, nedum crimine, constanter eximeret. Et cùm ad rem paulò avidior haberetur, numquam tamen animum inducere potuit, ut pecuniolas, quas ad senectutis viaticum sola sibi parsimonia comparaverat, vel tolerabili, & consueto fœnore pasceretur: adeò sordidos omnes quæstus, nedum turpes, & communi hominum consensu damnatos execrabatur. Hujus ergo Viri tam probi, tam continentis, tamque pii doctrinæ memoria deperibat, quippe quæ tantisper duratura erat, donec eam testari potuissent Viri eruditissimi, quos ex remotissimis terrarum partibus, nedum ex universa Italia, Georgii fama magis, quàm Urbis admiranda magnificentia Venetias attrahebat, ubi majorem, melioremque vitæ partem cum summa tam judicii, quàm memoriæ admiratione, docendo, commentandoque contrivit. Nam in hac inclyta tua Patria, in quam lautissimis Principum stipendiis *Bartholomæo Calcho*, & *Jacobo Antiquario*, Viris cùm incomparabili vitæ integritate celebrandis, tum promptissimis in Literatos studiis, semper commemorandis, procurantibus, longo veluti postliminio fuerat evocatus; adeò non fuit admirabilis, & quòd ingravescente jam ætate, calor, qui in juvene efferbuerat, in sene

(a) Epistolam hanc omittere nolui, quamvis præfixa sit Libro post evolutum Seculum XV. typis commisso. Siquidem à J. Parrhasio condita fuit, cùm adhuc in nostris Gymnasiis versaretur, & plura continet, ad Hist. nostram Liter. illustrandam, valde opportuna.

ſene jam contepuerat, ſimul quòd occupatus in ſcribenda Hiſtoria, quod quidem eſt ſummi laboris opus, alias jam curas omneis depoſuerat. Sed quando in eorum Virorum, quibus glorioſiſſima tua Gens *Georgium* debet, mentionem incidimus, dolendum mihi profectò eſſet cum univerſa Literarum ſtudioſorum cohorte, quòd non eamdem apud Chriſtianiſſimum Regem, & Ducem noſtrum invictiſſimum, auctoritatem habeant, niſi *Jafredus Caroli*, cujus egregias virtutes, & ſingulares laudes tractare reformido, Literatorum omnium eſſet confugium, & receptaculum; qui ſua erga illos liberalitate, ſtudiiſque, fugientes penè Literas, & in ſqualorem, & obſoletas jam ſordes redactas, è ſitu in lucem, & è ſordibus in nitorem revocavit. Adeò nihil comitatis, nihil humanitatis, atque munificentiæ prætermittit, ut Literæ, quas omnium virtutum ſtabiliſſima ſentit eſſe fundamenta, in ſuum locum repoſitæ, ſuam priſtinam retineant dignitatem. De cujus quidem Viri laude, ut longè plura dicantur, alium proſpexi locum, ubi ingenioli noſtri vires exerceam. Nunc ad *Merulam* regreſſus, auſim conſtantiſſimè affirmare, illius doctrinæ famam in certiſſimum diſcrimen adductam fuiſſe, niſi eam his commentariis aſſeruiſſet. Nam in Juvenalem enarrationes, & alia præterea pauca, quæ in Domitium, & Galeotum elucubravit, ex eo ſunt Scriptorum genere, ut vel in maxima diligentia, & in nulla Lectoris offenſa, etſi gratiam apud grammatiſtarum vulgus concilient, apud tamen doctos viros non multum, vel potius nihil laudis promerentur, cùm vel integras Scriptorum pagellas in hujuſmodi hominum ſchedis relegunt, vel alienos labores, & plerunque ſuos, quibus aſſiduè inſidiantur, agnoſcant. Qui ſi à propriis aſſerantur Auctoribus, ut ſpoliata moveant Cornicula riſum. Quid ſi aliquando viſi fuerint dormitare? Omnis profectò vigilantiæ ſuæ in bene dictis fructus emittunt; adeò ferè omnibus eſt inſitum, ut alienos errores perſpicaciùs pervideant, quàm bene facta notent, & admirentur. Ut tibi igitur ſatisfacerem, Otho ſuaviſſime, cui imprimis gratificari cupio, & Præceptoris optimi famæ conſulerem, quam convelli, ſugillarique nollem, ipſius Commentarios tandem emittimus, de quibus aut in Auctorem me fallit amor, aut verè affirmare poſſum, nullum eſſe hac tempeſtate virum, cujus judicium nulla ſit livoris tabe ſuffuſum, qui literario monumento ſuam extendi famam deſideret, ut non mallet hos evigilaſſe Commentarios, quàm ſpatioſa eorum volumina, in quibus nulla re tantum ſibi placere viſi ſunt, quàm quod milleſima pagina ſuæ conſurrexerint hiſtoriæ. Is enim cùm acerrimi eſſet judicii, & ſciret quanti operis eſſet res geſtas literarum monumentis commendare, non ſolùm diligentiam probavit, dum veteres perpendit Annales, ne quid non verè dicat, id, quod fuit admodum difficile, quando de originibus hujus magnificæ Urbis, deque gentis tuæ Antiquitatibus, quas hac librorum Decade eſt executus, pleraque fabuloſa circumferebantur; ſed varietate rerum peritiſſimè diſtinxit, & verborum delectu, atque proprietate perpolivit, de cujus toto orationis genere, ſi, quod ſentio, paucis aperire voluero, ipſius ferè verbis utar: quàm cùm ad juditii ſui ſtateram nonnullorum noſtri temporis ſcripta appenderet, dicere ſolebat: eos quàm ſimillimos videri fluviis, qui leni, & æquabili aquarum agmine profluentes, nullis raperentur vorticibus, qui non ſine grata voluptate in magnis ſpectantur aquis: ſimiliter illius hæc ego ſcripta vorticoſo comparaverim flumini, ubi tamen nullum timeatur periculum: adeò nulla eſt clauſula, quæ novitate, & figura dictionis, aut elaborata elocutione Lectorem non remoretur. Sed hoc candidi Lectoris judicio relinquimus, quem non dubitamus, ubi Opus diligenter perlegerit, longè melius quàm ego ipſe ſentiam, de eo judicaturum. Quod quid meum aliquo præſidio communiendum eſſe exiſtimarem, cujus auctoritate, & tutela rabidos invidorum latratus non timeret: ex nulla alia Familia comparandum videbatur, quàm cujus heroica geſta, & admirandas origines dum magnificat, atque recenſet, è tenebris oſtentavit. Et quamquam multi illuſtres viri in ea refulgeant, quibus ſingularium virtutum ſplendore divinos tuos referentibus progenitores, maximarum rerum patrocinium committi poſſet, æquo tamen animo patiantur, te ſibi adoleſcentulum in hac noſtra electione fuiſſe præpoſitum. Atque id non ſolum, quòd *Franciſco* illo *Bernardino* ſis progenitus, qui per Sacramoros Patrem, & Proavum Regio ſolus ſtemmate cenſebatur, cujus fulgori etiam nobiliſſimi gentiles tui tanquam minora ſydera citra livorem concedebant, & quem juſtitiæ, ac æquitatis tenaciſſimum ſatellitem tota hæc noſtra Gallia ſuſpiciebat, ut olim Græcia Ariſtidem eſt admirata: ſed quòd Othoni illi es cognominis, qui præſenti animi vigore Vicecomitum Familiam illuſtravit, ſolidumque imperium per duo ferè ſecula Mediolani ſtabilivit, quod aliquando intercœptum, ex eodem deductus ſanguine Ludovicus Francorum Rex inclytiſſimus, quo poſt famigeratum illum Carolum, nemo hactenus Gallicum nomen magis nobilitavit, imperiique fines propagavit, in priſtinum jus aſſertus repoſuit, & collocavit. Accedit præterea indoles, quam talem omnibus dediſti, dum literis ſub *Jobo* viro optimo, & bene literato intra demeſticos parietes, ac nobis in publico gymnaſio operam navas, tam diligentem quàm aſſiduam, nunc maximè in militaribus exercitamentis, ut à magnanimo illo Heroë, cujus nomen refers, te degeneraturum nemo jam dubitet, ſive domi Senator ſententiam dixeris, ſive foris arma tractaveris. Hos ergo Commentarios, qui nomini tuo dedicati in vulgus exire, & per Doctorum, fortiumque virorum ora volitare non formidant, dum avidiùs leges: & tuorum illu-

Illuſtrium progenitorum facta recognoſces, conſtantem illam opinionem, quam tuî apud Cives concitaſti, te ita confirmaturum ſperamus, ut virtutum tuarum jubar, majorum fulgore nihilo hebetius fore perſuaſum habeamus; imò ad illorum exemplar te compoſiturum, adeo ut vivæ tuorum imagines ad juſtitiam, atque conſtantiam te validiùs excitent, quàm Torquatum illum, qui Majorum ſuorum præclara facinora in cereo gentilitatis ſtemmate, quod in atriis ſummâ curâ expreſſum collocaverat, quotidie perlegebat, excitarent.

Vale, & Alexandri tui memor vive. (a)

Num. LXXIV.

Poſt Epiſtolam præcedentem hæc ſequitur.

Ad inclytum Principem Ludovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem in Libros Antiquitatis Vicecomitum, Georgii Merulæ Alexandrini Præfatio.

QUantum jacturæ ignoratio Hiſtoriarum Italiæ attulerit, Ludovice Princeps, & in quàm pudendos, & pernicioſos errores ii nos conjecerint, qui de maximis belli, & pacis negotiis ſine cognitione veteris memoriæ aut diſſeruere, aut aliquid literis mandare voluerunt, etſi aliàs deprehendebam, necne certiùs cognovi, dum tuo juſſu recentiora noſtrarum urbium monumenta, & publica acta, tum quæ privati homines, velut in Annalium formam ſcripta reliquerunt, exploro. Nam quòd jejunè, ineptè, ſinè ulla elegantia aut ſplendore orationis pleraque omnia enarrant, hoc tempori, quo Latinæ literæ, & Romanæ artes peſſum ierant; quòd autem magna in parte vani, & mendaces, & ſibi non convenientia ſcribant, negligentiæ, & temeritati adſcribendum arbitror. Si enim in iis tradendis, quæ vel ipſi viderunt, vel de parentibus accepere, non incurioſi veritatis indagandæ fuiſſent, non adeo ſtultè (ne dicam falsò) ea ſcripſiſſent, quæ dum leguntur, quis vel parum in literis, & cognitione rerum verſatus, riſum, & ſtomachum continere poteſt? Quid cùm ab ſua, & patrum ætate paulò remotiora repetere conantur, fabulas profectò pueris narrare eos dixeris, & iis planè ſimillima, quæ circulatores collaticiæ ſtipis gratiâ ad oblectandas imperiti vulgi aures paſſim iterando decantant? Sed utinam intra hujuſmodi ſomnia, & commentitias narrationes omnis jactura ſtetiſſet, & niſi ſi qui publica negotia adminiſtrant, quique non parum ſtudii diſciplinis imperiti ſunt, dum Hiſtorias negligunt, & liberali homine indignum putant, veterem memoriam rimari; hi ſuis verboſis, & abſurdis commentationibus Barbarorum imperio, externæque libidini florentiſſimas Italiæ urbes ita addixiſſent, & quodammodo conſecraſſent, ut inde exauctorari ſummum nefas habeatur. Quare Ariſtoteles, ut cætera omnia, ſic illud prudentiſſimè dixit, eos, qui Hiſtorias ignorent, ſemper pueros eſſe, & proinde ab omni Reipublicæ adminiſtratione ſummovendos. Refert enim plurimum ad incolumitatem regni, ſive fines proferre, injurias ulciſci, & tua jura tueri volueris, tuæ Gentis, & vicinarum urbium res geſtas tenere, ut ea intueri exemplorum documenta poſſis, ſi quæ in illuſtri monumento poſita ſunt. Ergo cùm detrimenta, & calamitoſos caſus mecum reputo, quæ Itali homines ſuſtinuere, poſtquam amiſſis literis, atque regno peregrinæ ditioni ſubjecti fuimus, miſeratum Omnipotentem Deum calamitates noſtras, triſteſque urbium ruinas affirmaverim, cùm Vicecomites ad recuperandas Majorum opes, conſtituendaque regna ſuſcitavit. Exauſti mole tributorum erant populi: externis tyrannis nihil exceptum, exarſerant civilia odia in diverſa ſtudia, per Principes factionum diſtractæ urbes, obverſas in ſe ipſas viribus internecina bella exercebant, incendiis, rapinis, cædibus, & fuga civium, omnia fœda. Interceſſere Vicecomites Barbarorum avaritiæ, atque violentiæ, domeſticoque furori finem, & tantis malis remedia attulere. Salutare Vicecomites regnum in Italia conſtituerunt. Ita noſtros Reges habuimus, noſtriſque Legibus vivere cœpimus. Verùm, ut fortuna illuſtrium Virorum gloriæ plurimùm infeſta eſt, ſive temporum injuria, & Scriptorum inopia hoc effecerit, pene illorum memoria interciderat, ut planè incompertum eſſet, quibus hominibus libertatem, & ſalutem noſtram acceptam faceremus, niſi tu Ludovice Princeps labentem tanti facti memoriam erigi, & inſtaurari juſſiſſes. Principale jam pridem erat, quæ clari Viri magnifica geſſiſſent, ea conſcriptionibus, hiſtoriis, & pluriſariam monumentis, ut ſempiterna ſtarent, cuſtodire. Sed quis ætate noſtra, aut multis retro ſeculis hoc fecit? nemo, hercule, nemo. Tu enim Ludovice primus ad ſcribendas, celebrandaſque Majorum res, animum adjeciſti; res ſanè perdifficilis, & laborioſa, quippe recens omnis Hiſtoria confuſa, tum parum ſibi conſtans, & planè puerilis habetur, ut qui heic quippiam memoriæ mandare conati ſunt, quotiens de Vicecomite

(a) Primus, qui *Antiquitates Vicecomitum* luce donavit, Alexander Minutianus fuit. Annum peractæ hujus Editionis, Exemplar antiquum in Ambroſ. Bibliotheca ſervatum, minimè ſignat; eam tamen ſeculo XV. exſpiranti affixi, non inani, ut reor, conjectura. Siquidem Minutianus eamdem dicavit *Ottoni Vicecomiti*, cujus ſtirpis Principatus vix everſus adhuc in oculis erat, & *Japhredus Caroli*, plurimùm à Minutiano hìc laudatus, & in hanc Provinciam miſſus à Ludovico XII. Rege Galliarum, ante Poncherium Pariſienſem Antiſtitem, res noſtras prima vice moderaretur, anno MD.

comite loquuntur, balbutire eos dicas, in ceteris etiam parum explicata, & proinde obscura est omnis traditio. Hinc vide, generosissime Princeps, quantum uno tuo consilio, atque jussu præstes, non Avos tantùm, sed recentiores totius Italiæ Proceres, ex ignotis in lucem profers, immortalitatique consecras. Hæc tua peculiaris laus est. In hoc tibi plaudas, tibique placeas. Pacem, fatemur omnes, quam pater defatigatæ longis bellis Italiæ dederat, tueris, & sæpe interruptam instauras, surgentes motus tuo nutu, & majestate Regni componis, ut jam Principes, & populi boni consulant. Joannem Galeatium fratris filium, parente orbatum, necdum puberem, educandum suscipis, & tu es in omni negotio circumspectissimus; ita res gubernas, ut salvus Regulus, Regnumque incolume, maneat. Alpium saltus præsidio firmas, & munitionibus obstruis, ne malè quietis Gentibus pervii sint. Tu Neapolitanum Regnum Barbarorum armis, & inhumana crudelitate oppressum sublevasti, atque iterum domestica conjuratione vexatum, summissis auxiliis tutatus es. Estensem Socerum de summa rerum periclitantem, cùm arma tibi undique rebellione quorumdam intentarentur, protegis, atque defendis. Ligurem, res novas molientem, conditione, quàm armis, in fidem, & imperium redegisti. Denique patris gloriam, si fortè premente tempore fugeret, signis, imaginibus, admirabili statua, & literarum monumentis sistere studes. Hæ nimirum sunt generosissimi Principis artes, & hac via æternum nomen, æternaque gratia comparatur; jam enim per populos frequens rumor te parentem Italiæ, & otii servatorem dictitat. Quod, si ut facis, saluti, & quieti populorum, retinendæ illustrium Virorum memoriæ, exornandis disciplinis, fovendisque ingeniis incubueris, sicuti Manes, & vivos ingenti beneficio promeritus es; ita posteritas omnis rerum non imprudens, te unicè colet, atque in æternum venerabitur. Vale. (a)

(a) More in Officinas Librarias inducto, Patritii Viri Mediolanenses, cùm de hac recudenda Historia consilium suscepissent, utramque hanc Epistolam, Minutiani, & Merulæ, amovendam censuere, alterâ ad Generale hujus Metropolis Concilium Decurionum subrogatâ. De hac recentium Editorum incuria, ne dicam ignorantia, quæ antiquam memoriam celebrium Scriptorum, rerumque in Epistolis enunciatarum sinceram notitiam obliterat, conquestus sum sæpius; proinde illas iterum in lucem proferre, operæ pretium existimavi.

EPISTOLÆ

EPISTOLÆ

OLIM PRÆFIXÆ

LIBRIS EDITIS MEDIOLANI

PRIMO TYPOGRAPHIÆ SECULO

SINE ANNO IMPRESSIONIS.

Num. LXXV.

In Plutarchi Cheronensis Apophtegmata ad Trajanum Cæsarem.

Ad Magnanimum, & Illustrissimum Principem Philippum Mariam Anglum, Inclytum Mediolanensium Ducem, Francisci Philelphi (a) *Præfatio.*

LEctitanti mihi nuper Græcè quædam, Princeps optime, nonnulla Plutarchi Cheronensis volumina, perdocti, & in primis Sapientis Viri, cum de moribus lucubrata gravissimè, tum de aliis plerisque permagnis, ac præclaris rebus ornatissimè, elegantissimèque perscripta, ad manus incidunt: quæ dum singula, incredibili quadam cupiditate percurro, ille haudquaquam intempestivè se Liber offert, qui *de Apophtegmatis ad Trajanum Cæsarem* inscriptus est. Hunc accuratiùs etiam, atque etiam cùm mecum ipse considero, res sanè digna visa est, quæ & à Plutarcho illustri, eruditissimoque Philosopho emanaret, & Trajano ipsi dedicaretur; fuit enim Trajanus ejusmodi profectò & Vir, & Imperator, qui cum omni antiquitate, ita de universa virtutis laude contenderet, ut nihil ad decus ei, nihil ad gloriam defuerit; nam Sapientiâ, quæ una tum animi magnitudinem, tum justitiam ipsam complexa est, quæque humanos casus omneis infra se habet, ita divinus ille Princeps viguit, ita excelluit, ita mortales reliquos longissimè anteivit, ut quicquid ageret, continuò ex omni parte perfectè ageret. Quare cùm intelligeret, vim dicendi eam rem esse, qua ceteris animantibus maximè præstaremus, hanc vehementer sectatus est, & coluit plurimum. Viros, prudentiâ, & oratione insigneis, quoscumque vel apud nostros, vel apud Græcos offendisset, & honoribus prosecutus est omneis, & familiaritate sibi, consuetudineque devinxit. Non enim erat ignarus, & quod esset virtutis præmium, & optimorum Principum nomen per eloquentissimos Viros sempiternum fieri. Cùm ergo apud Trajanum conjunctissimè Plutarchus viveret, munus pergratum illi, & perutile ceteris, se facturum existimavit, si quæ magnâ curâ, & industriâ collegisset, Apophtegmata ejus nomini dedicasset. *Apophtegmata* verò ipsa, quæ plerique nostri *Dicteria*, nonnulli *Dicta* nominarunt, sunt breves orationes, argutiorem sensum aliquem, facetioremque continentes. Sum his quidem mirificè delectatus, non modò quòd dicacitates libero dignas homine, suavissimosque sales præ se ferrent; verùm etiam, quoniam mirabilem quamdam, & uberem, ac variam gravitatem sententiarum ad omnem orationem augendam, atque exornandam, adhibitura, porrecturaque videbantur. Nihil est enim, ut ita dixerim, humanis in actionibus vafrè, callidè, pudicè, continenter, generosè, constanter, benignè, liberaliter, innocenter, integrè, amicè; nihil denique magnificè, nihil sapienter, nihil cum virtute, & laude dictum, factumve, quod non inde exemplum venari queat. Quantum verò & decoris, & dignitatis ad omnem & orationem, & vitæ cultum afferre soleat exemplorum vis, non est dicendi locus; præsertim cùm patet id quidem, & in promptu est omnibus. Placuit igitur, præstantissime Princeps, cùm ociosus essem, hujusmodi Apophtegmata in Latinum vertere: idque non modò, ut prodessem nostris, sed eo etiam libentiùs, quo

(a) Rari admodum Libri à Francisco Philelpho conscripti occurrunt, in hac Metropoli publica luce donati, cùm tamen Vir iste præclarissimus per longam annorum seriem Græcas, Latinasque Literas Mediolani docuerit. Nuncupatoriam hanc Epistolam, quam inter ejusdem Opuscula excusam invêni sine anno impressionis, dignam censui, quæ hîc primam frontem occuparet. Sanè Opus hoc *de Plutarchi Apophtegmatis* dicatum fuit Duci nostro Philippo Mariæ Vicecomiti à Philelpho, antequam ad erudiendam Insubrem juventutem à Senensi urbe evocatus, Mediolanum primò adventaret; siquidem insignem Victoriam contra Alphonsum Neapolitanum Regem à Principe nostro relatam, Anno MCCCCXXXV., ejusque liberam dimissionem in Regnum, *nuperrimè* accidisse in hac Epistola Philelphus enunciat. Is autem nonnisi Anno MCCCCXXXIX. in Urbem nostram advênit. Verùm, cùm memorata ejusdem Opuscula apud nos edita fuisse Anno MCCCCLXXXI. censuerim in Hist. mea Liter ad illum Annum, Epistola hæc dicenda foret simul tunc impressa; attamen cùm in incerto versemur, eidem locum dedi inter ceteras, quæ vagæ sunt sine anno.

quo te tibi ostenderem, ideſt, ut mea lucubratione intelligeres, quæ perſæpe ipſe dicendo amplecteris, iſta apud perbeatiſſimos, & clariſſimos Viros quoſcumque, probatiſſima ſemper, laudatiſſimaque extitiſſe. Affirmant enim, quibus frui licuit aditu, ac ſermone tuo, eâ te ſingulis prope dictis ſententiarum & crebritate, & pondere, & comitate uti, quà præ ceteris hominibus Lycurgus ille, Lacedæmoniique omneis apprimè uſi perhibentur. Tu verò Regibus ipſis planè magnificentior, imitaberis hoc loci, ſi videbitur, Perſarum Reges; mos enim fuerat, qui vel in hanc uſque ſervatur ætatem, ut qui adire pro re quapiam Reges inſtituiſſent, ea deferrent ad eos dona, quæ offerentium obſervantiam, atque pietatem declaratura judicaſſent. At illi eo pacto, quæ offerebantur, ſuſcipiebant, ut non avari, non cupidi, Odryſiorum more Principum, ſed humani, ſed benefici, ſed jure optimo regia & majeſtate, & ſplendore præditi cenſerentur; nam longè majora, quàm accepiſſent, munera, illuſtrioraque referebant. Itaque cùm hoc ſimul, quicquid eſt, munuſculi obtuli, animum tibi meum, ſi quid mihi fuiſſet majus, id etiam quàm libentiſſimè obtuliſſem. Tu autem nolim argentum mihi, nolim auri quicquam referas; nam ut es excelſo, atque invicto animo, quòd hæc omnia deſpicias, & pro nihilo putes, cùm antea ſæpenumero, tum nuperrimè his maximis, & potentiſſimis Regibus, ac Ducibus liberandis, vel amplificandis potiùs, non obſcurè declaraſti; quos memorabili illa, inauditaque victoria maritimi unius, ac terreſtris prælii Cajetani captivos habueras. Quid igitur pro mea erga te fide à me poſcitur? majus quiddam, mediusfidius, multoque præclarius: ut æquo animo feras, te ipſum amem, te colam, te admirer. Id ſi feceris, nihil prorſus meâ ſententiâ, ad ſplendidiſſimæ tuæ in me munificentiæ cumulum acceſſerit. Interim Apophtegmata ipſa, cùm per ingenteis, ac ferè infinitas occupationes tuas, moleſque licuerit, (*legeris*), cognoſces, ubi perſpicuè invenies, cum apud Græcos, & Barbaros, tum & apud noſtros, quicquid in omni probitatis, ac præſtantiæ genere aut fieri, aut dici, aut cogitari memoriâ dignum quiverit. Ego ſi te his delectari animadvertero, propediem alia ſubnectam.

Num. LXXVI.

In Plutarchi Cheronenſis Apophtegmata laconica. (a)

Franciſci Philelphi Præfatio ad Nicolaum Quintum Pont. Max.

QUo de te magis, Nicolaë Quinte, dies ac noctes mecum ipſe cogito, eo benigniùs noſtro ſeculo Immortalem Deum conſuluiſſe arbitror, qui ut res omneis humanas incredibili curat, moderaturque providentiâ, eum te univerſæ Chriſtianæ Eccleſiæ Pontificem præeſſe voluerit, in cujus mirabili virtute, ſummaque ſapientia, ſuam ſpem omnem docti omneis, & boni Viri, poſitam eſſe, conſtitutamque intelligant. Haud enim vitio naturæ fieri puto, ut magis aliâ, quàm aliâ ætate minor ſit hominum doctiſſimorum, & eloquentium numerus; ſi enim in Divina, quam vocant, Eſſentia nihil eſt, quod minus omni parte perfectum ſit, perfectam quoque eſſe hominum naturam, quam ipſe creavit Deus Omnipotens, dubitare quis debet? Itaque eamdem ſemper ineſſe humano in genere vim ingenii, & interiorem mentis agilitatem, quam Græci ἐνεργείαν, energiam nominant, ad egregium quodque obeundum, atque præclarum opus, planè credendum eſt. At fit, neſcio quo depravato hominum more, ut niſi pulcherrimis quibuſdam præmiis, honoribuſque propoſitis, nulli virtuti, laudi nulli opera detur, eaque ſolùm floreſcant ſtudia, quibus ſeſe homines in pretio magis fore opinentur. Quare quod bonum ſit propter ſe expetendum, id aut honore, aut emolumento metiuntur. Et certè pauciſſimi admodum ſunt, qui virtutem ullam, virtutis ſequantur ſtudio. Itaque eo major eſt laus tua, Pater Beatiſſime, eo admirabilior, eo divinior, quòd tuas vigilias omneis, curas omneis, labores omneis ad virtutem ſemper, Deumque retuleris, nullam tibi proponens inanem gloriam, nullam Mundi hujus utilitatem. Quibus tuis optimis cogitatibus, & laudatiſſimis inſtitutis factum eſt, Divina benignitate, ut neque petens, neque cogitans, per omneis deinceps dignitatis gradus ad ſummum majeſtatis faſtigium ſis evectus. Sedes tu quidem unus inter mortales in Divinæ altitudinis ſolio, Chriſti optimi maximi vicem geris in terra, humani generis Salvatorem cum auctoritate, & gratia, tum per illius vitæ ſimilitudinem omnibus repræſentas. Te ſibi omnes ante oculos ponunt; & qui virtutem propter virtutem colunt, & qui eam commodis ſuis definiunt. Quam ob rem boni omnes undique ad te veniunt. Quiſquis aut ingenio, aut eloquentia, aut elegantiore ulla diſciplina excellit, ad te confluit. Tu verò, ut es animo ingenti, ac benefico, negligis neminem, omnes libenter admittis, te in omnes beneficentiſſimum præſtas. Qua tanta tua facilitate, liberalitateque naturæ fieri videmus, ut jam veluti excitatis nonnullorum ingeniis, quæ obdormierant, & indocti doctrinam adamare inci-

(a) Alterum hoc Opuſculum, Nicolao V. Summo Pontifici à Philelpho oblatum, ſubjunctum legitur primo, quod Principi noſtro dicaverat; proinde minimè ſejungendam cenſui Præfationem, quam eidem Auctor affixit.

incipiant, & docti fiant quotidie doctiores: nam prodes tu quidem omnibus, & exemplo vitæ, & donandi magnificentiâ. Non igitur non possum eos omneis, qui ullum vel bonitatis, vel disciplinæ simulacrum præ se ferunt, accusatione dignos existimare, si minus persæpe aliquos ingenii sui fructus, tibi pro sua quasi villificatione reddiderunt, ut intelligas, operam tuam in tam illustri bene faciendi munere non esse omnino frustra. Qua ratione, cùm ipse quoque me tibi debere plurimum censerem, vel pro ea, qua in me nuper, cùm Neapolim petens Romam divertissem, pulcherrimâ beneficentiâ usus es, aliqua studiorum meorum monimenta tuæ Beatitudini referre volui. Nam cùm mihi tempestivè è Græco in Latinum conversa essent Plutarchi Cheronensis laconica *Apophtegmata*, quæ à nostris tum *Dicteria*, tum *Dicta* nominantur, ea visa sunt non indigna, quæ sanctissimo tuo nomini dicarem; rem sanè non admodum magnam, si volumen ipsum consideretur, pulchram tamen, & Viris doctis, in primisque eloquentiæ studiosis, non inutilem; oratio enim, quæ hujusmodi sententiarum argutiâ, exemplorumque gravitate, ac lepôre referta fuerit, non potest omnibus non placere. Etenim duo à Plutarcho Libri, qui scilicet extent, de hujusmodi Dictis, non hisdem temporibus scripti sunt, alter ad Trajanum Cæsarem, quem ipsi jampridem interpretati, Principis Philippi Mariæ Angli nomine insignivimus; & hic alter, quem tuo veluti munere & cognosci à Latinis, & haberi voluimus. Non multo autem post, ut spero, majores à nobis aliquæ lucubrationes, & fortassis etiam gratiores ad te ibunt. Vale Pater Beatissime.

Num. LXXVII.

Ante Libros Conviviorum Mediolanensium Francisci Philelphi. (a)

Jo. Franciscus Marlianus Francisco Philelpho Sal. d. pl.

CUpio jamdiu, ut nosti Francisce mi Philelphe, & videre, & legere Libros, quos edidisti, Conviviorum Mediolanensium; acceperam enim ab aliquibus, sed in primis à disertissimo Præceptore meo *Bonaccursio Pisano*, te maximè in hujus compositione Codicis, tui vires ingenii declarasse. Verùm cùm hi apud te non essent, effectum est, ut per multos jam dies hoc desiderium meum explere non potuerim. Tandem, nescio quo fato, accidit, ut eorum mihi legendorum copia sit oblata; qua quidem re non secus gaudeo, & lætor, acsi thesaurum quemdam in imis terræ absconditum invenissem. Legi itaque, & perlegi hoc ornatissimum Opus tuum, qua in re videor videre, me tanta voluptate affici, ut exemplo hydropis, nulla ratione satiari possim. Soleo ego quandoque, ut tu sæpe numero monuisti, à Legum, & Juris civilis lectione, ad Humanitatis studia me conferre: in quibus me præsertim tua delectant Opera, & eloquentiæ, & suavitatis plena; sed præter alia, hæc Convivia mihi summopere excellere videntur, miro quodam sale condîta, adeò ut, nihil nisi dulce, & lepidum sapire dici possint. Nam præter quod in eo Opere novum quoddam nobis, & inusitatum dicendi genus afferas; præterea singularem eloquentiam, & Poësim, mirificamque Græcarum, & Latinarum literarum scientiam, illud mihi potissimùm laudandum videtur, quòd ita prudenter, & disertè de omnibus Scientiis disputas, earum ortum, & incrementum, ab incunabulis usque (ut ajunt) repetendo; adeòque appositè omnia contexis, ut nihil tibi difficile, nihilque incognitum esse, unusquisque judicare queat. Quis enim est, qui te non Oratorem, non Poëtam, non Philosophum, non rerum occultarum & admirabilem indagatorem illustrem appellet? Ad hæc commune illi tui tam aptè, & commodè Historias quasdam incognitas recensent, ut nihil doctius, nec jucundius aut dici, aut audiri queat. Lætandum igitur jure merito nobis est, quòd talem nostra tempora Virum ediderint, qui & dicendi copiâ, & rerum multarum admirabili scientia, tantam sibi nimis laudem vendicarit, ut cum omni antiquitate jure optimo possit comparari. Efficiat Deus Opt. Max., ut quàm diutissimè sis in vivis; cùm enim innata tibi quadam discendi cupiditate, ne minimum quidem temporis punctum prætermittas, quominus Literis invigiles, summoque studio res nobis occultas, & incognitas perscruteris; quotquot dies vixeris, tot linguæ Latinæ clara, & decóra dicabis monumenta. Vale, & me, sicuti facis, ama.

Ex Ticino Kalendis Sextilibus MCCCCLXXVII.

Ante

(a) Quid contineant hi Libri, quantâque doctrinâ, atque elegantiâ conscripti sint à Philelpho, ex hac Epistola, seu potiùs panegyrica Oratione, Lector edifcet. Clara est apud nos memoria nobilissimi Civis *Jo. Francisci Marliani*, qui ceteris eximiis virtutibus, singularem erga Literas amorem conjunxit; propterea Viri doctissimi, qui per eam ætatem florebant, Mecœnatem Libris suis edendis certatim eundem delegêre. Inter ceteros *Jo. Baptista Pius* suos in Sidonium Commentarios eidem dicavit Anno MCCCCXCVIII., & *Stephanus Niger* ejusdem nomini inscripsit Musonium, atque Isocratis Orationem de Græco translatam, eruditi hujus Equitis laudes evulgans. Quibus ille in Patria honoribus cumulatus fuerit, Præses quoque Amplissimi Senatus Mediolanensis declaratus, non opus est hîc referre, cùm, Literaria tantùm ornamenta me prosequi, professus jam fuerim.

Num. LXXVIII.

Ante Sympoſium Franciſci Philelphi. (a)

Leonardus Juſtinianus Franciſco Philelpho ſuo Salutem.

MIſiſti nuper ad me optatum diu Sympoſium tuum, quod non ineptè fortaſſis de quarumdam ortu, & incremento diſciplinarum inſcripſeris, ut ex ipſo titulo, velut ex architiclino, ſtatim intelligat Lector, id, quod maximè in libris novis quæri ſolet, quas in eo convivio dapes ſit habiturus. Feciſti autem in ea re pro tua in me ſumma benivolentia, plura; quam ob rem tibi gratias habeam: Primùm, quòd me ante alios voluiſti hac perfrui honeſta voluptate; deinde, quòd Libellum, priuſquam ederetur, arbitratu meo, quamquam minimè oportebat, emendandum permiſiſti; poſtremò, quòd in ejus initio, velut in frontiſpicio Operis, meum nomen honorificè collocaſti, ut me, quoad tibi id facere licuit, celebrem redderes, & illuſtrem. Libellus autem ipſe cùm à me legeretur, dignus profectò videbatur tua eruditione, atque doctrina. Neque in eo habeo, quod primum laudem, aut poſtremum, ſic omnia cùm elegantiarum plena ſint, inter ſe ſuavi quadam concinnitate, & lepôre conveniunt. Nam & illa ſermonum neceſſitudine, & ſalibus, ac facetiis, & orationis nitore, atque munditia, & varietate rerum, ſententiarumque, & imitatione denique illa ſummorum Philoſophorum, qui Græcè Sympoſia conſcripſerunt, nihil ferme poterat eſſe ſuavius, pulchriuſve. Feciſti verò id, quod primùm Scriptoribus non inſulsè faciendum arbitror, ut non rata ſcilicet, aut vulgaria, ſed novum aliquid, & non jactatum paſſim, in medium proferant. Nam etſi vetuſtiſſima ſunt, quæ in eo convivio diſſeruntur, & ob id ipſum majore digna veneratione, nova tamen putanda ſunt, quia erant illa quidem longinqua, & hominum oblivione prope extincta. Gratias igitur tibi habeat Græcia, cujus aliquot præclara inventa, vetuſtate ſepulta, in lucem tuo labore, & ſtudio ſunt educta. Et Latium quoque, hoc locupletatum munere, tuas laudes augebit. Ceterùm, ut quam ex hoc tuo convivio cepi, famem expleam, alterum, quod ad me miſſurum te polliceris, & duos præterea *de Exilio* Libros, vehementer deſidero. Interim, mi Philelphe, ſi tuæ conſules laudi, non dies modò, noctesque, ſed & ſingula quæcumque poteris, temporis puncta ad ſcribendum conferes, ne fruſtra & ingenii præſtantiam, & cultum, doctrinam, & ſcribendi facilitatem, conſecutus eſſe videare. Vale, & *Bernardum* meum, qui te plurimum colit, ama.

Ex Venetiis quinto Kalendas Januarii MCCCCXLIII.

Num. LXXIX.

In calce Opuſculorum Franciſci Philelphi. (b)

Franciſcus Philelphus, Petro Juſtino Philelpho Sal.

AUdio te angi animi ex obitu Alfinæ matris honeſtiſſimæ, & probatiſſimæ fœminæ, vehementiùs quàm par eſt. Amiſiſti tu ſanè matrem, at ego filiam; cùm enim nata eſſet ex Nicolao fratre meo germano, habereturque Tholentini primaria quædam mulier, eam certè diligebam, ut filiam. Itaque non minor mihi in ea jactura facta eſt, quàm tibi filio. Num fortaſſis ignoras, ea nos lege natos omneis, ut tandem moriamur? Illorum dolenda mors eſt, qui numquam meminere, ſe morituros. At Alfina quid de hac mortali vita ſentiret, liquidò fecit exploratum omnibus, cùm foret uſque pietatis, & Chriſtianæ Religionis obſervantiſſima, Miſericordiæ operibus aſſiduè dedita. Nullo in proximos odio tenebatur, injuriarum non minus oblita, quàm beneficentiæ memor. Intelligebat, in hoc Seculo nihil eſſe firmi, nihil ſtabile, nihil ſummopere appetendum; ſed veram, & optandam tranquillitatem, ac beatitudinem in Cœlo repoſitam, ad quam pervenire qui vellet, eum vacare oportere omni ſorde mundana: ſervari ab Angelis habitacula bonorum, infernaleis pœnas, & intollerabileis cruciatus iis apud Inferos conſtitutos, qui ſuî, Deique obliti, vitam viverent belluarum. Nihil neque faciebat, neque loquebatur, neque cogitabat, cujus non redderet probatiſſimam rationem. Erat ab omni muliebri vanitate, atque immundicia abhor-

(a) Hanc etiam Epiſtolam, quæ, præter laudes *Philelphi*, duos etiam Libros *de Exilio*, ab eodem elucubratos enunciat, adnectendam ceteris volui, ut nihil omitterem, quod ad rem Hiſtoricam Mediolanenſium ſtudiorum pertineret.

(b) Excuſam invêni hanc Epiſtolam poſt Opuſcula Franciſci Philelphi in unum volumen collecta, & Anno impreſſionis carentia. Mihi acceptiſſima fuit, cùm ex ipſa intellexerim, quo ſanguinis nexu cum memorato Franciſco jungeretur Petrus Juſtinus. Siquidem inter filios, quos plures in ſuis poſtremis tabulis ſenior Philelphus enunciaverat; immo neque inter conſanguineos, proditum unquam legeram nomen *Petri Juſtini*, ſeu *Petri Auguſtini*. In obſcuro tamen mihi relictum eſt, cur & ipſe, *Philelphus* appellaretur, cùm ejuſdem Mater Alfina, Franciſci neptis ex fratre, in alienam Familiam conjugali vinculo commigraſſet, nec certum ſit, ipſam quoque *Philelphi* cognomen præſetuliſſe. Conjecturam meam expoſui in Hiſt. Liter. ad Annum MCCCCLXXVII., ubi de Petro Juſtino prolixum habui ſermonem.

abhorrens; cibo, ac potu utebatur moderatiſſimo, eoque minimè delicato; norat enim, oris incontinentiam iter parare ad illecebras, & obſcœnas corporis voluptates, quibus & corpus vitiaretur, & anima. Et quia didicerat, ei cum Immortali Deo eſſe ſermonem, qui divinis orationibus ſtuderet; quicquid ſubripere poterat à domeſticis negotiis, illiſque neceſſariis, id omne orando uſurpabat. Præſtabat formæ bonitate cunctas mulieres Tholentinates, quam ipſa nullâ fovebat arte, ſed ea gravitate, pudoreque leniebat, ut venerabilis omnibus redderetur. Familiam ſuam bene moratam ut redderet, modeſtiſſimis ſuis moribus curabat eſſe exemplo. Celebrationi Hoſtiæ Chriſtianæ, ut quàm devotiſſimè intereſſet, ne unum quidem diem prætermiſit unquam. Liberos ſuos caſtigatione magis, quàm verberibus inſtituebat: Caſtigationem, inquiens, dici humanitatis, verbera iracundiæ, quæ à furore alio, nihilo diſtaret, quàm tempore. Juſtitiam non Legibus, ſed bono, & æquo metiebatur. Conſtantiam in ſexu muliebri apprimè laudabat. Levitatem non oderat modò, ſed etiam exſecrabatur. Fortitudinem probabat eam, cui nihil admixtum eſſet excandeſcentiæ. Et ut prudentiæ operibus gaudebat, ita ab omni mala malitia, perinde quaſi à teterrima quadam peſte, avertebatur. Somni erat pauciſſimi; cùmque vigilaret, omnis ejus cogitatio erat de animæ immortalitate, ac futurâ vitâ. Præterea per noctem cogitabat, quid in die foret actura. Parſimoniam domeſticis in rebus amplectebatur; in Divinis verò, liberalitatem, ac munificentiam. Jejuniis, quibus ſupra naturam muliebrem utebatur, reddi ſe dicebat & ingenio perſpicaciorem, & membris validiorem. Sed quid hæc tibi, & alia plura commemorem, quorum non es ignarus? Nempe, ut memineris, ex talibus vitæ inſtitutis, laudatiſſimiſque operibus, nihil mali Alfinæ matri evenire potuiſſe, ſed jam ea contigiſſe bona, quæ maximè optabat, cùm eſſet in vita; fruitur enim æterna beatitudine, brevìque futurum ſperat, ut illud poſſideat habitaculum, quod Angelicâ cuſtodiâ ſibi ſervatum novit. Deum omnipotentem pro te orare non deſinit, ut hanc vitæ peregrinationem ita tranſigas, ut ſecum unà in cœleſti patria ſis futurus. Hæc ſi tecum ipſe cogitabis, judicabis profectò, non modò tibi non eſſe dolendum, ſed lætandum potiùs, quòd ea ſis matre natus, cujus ſanctiſſimis meritis in cœleſtem ſis gloriam perventurus. Vale.

Ex Urbe, XV. Kal. Martias MCCCCLXXVI.

Num. LXXX.

Ante Introductorium in Galenum de Medicinæ principiis.

Jacobo Antiquario Ducis Mediolanenſium Secretario
Georgius Valla (a) *Placentinus Salutem dicit plurimam.*

GAleni Medici præcxcellentis de Medicinæ principiis Opuſculum ad *Nicolaum* nepotem tuum, tibi, *Jacobe Antiquari*, Latinum feci; tum quòd à Dialectica, & Philoſophia, unde perquam eruditus emerſit, ad Medicinæ ſtudia ſe convertiſſe nuper accepi; tum quòd ad rudes erudiendos, hunc Librum inſignis inprimis Auctor compoſuit; tum quòd non mediocres illinc ad ipſum nepotem tuum fructus derivari poſſe exiſtimaverim, quandoquidem totius Medicinæ ſylvam inde ipſi liceat animo contemplari, & ſe ſe ad eam capeſſendam conformare, planèque inſtituere. Quod ſanè meum erga te officium, quod lætus tibi depromam, facilè poterit indicare, qui priſtinam inter nos, & jugem norit benivolentiam, ut in perpetuo te te erga me tenueris officio. Omitto lenitatem in loquendo, ſedulitatem in obſequendo, fidem, & caritatem in obeundo, & quæcumque amico profutura intelligas amplectendo, quod ſanè quàm in te rarum, tam amabile, & obſervabile eſt. Videas ſiquidem quoſdam ſua opinione doctiſſimos, qui, ut ipſi vulgo eruditiores habeantur, ſublimes ince-

(a) Celebrem ſuî memoriam in Urbe noſtra reliquit Vir doctiſſimus *Georgius Valla*; ſiquidem apud nos degens, ſingularis doctrinæ famâ, gratiam adeò Sapientiſſimi Principis *Franciſci I. Sfortiæ* ſibi conciliavit, ut filios ſuos eidem erudiendos commiſerit. Ad hoc obtinendum illuſtre munus, plurimum contuliſſe *Jacobum Antiquarium*, cui Opuſculum iſtud dicavit, conjicere poſſum ex altera Epiſtolarum *Franciſci Puteolani*, hîc recuſa, in qua memoratum *Antiquarium* laudans, quòd ingenia foveret, & Literarum Profeſſores erigeret, inter alia exempla eorum, quos ipſe adjuverat, ornaveratque, id etiam enumerat *Georgii Vallenſis*, & alterius *Georgii Merulæ* „ doctiſſimorum Hominum, quorum cauſam tanto ſtudio, ac contentione ſuſceperat, ut alter tenuerit, quod quærebat; de altero, „ (ut ipſe ait) nondum ſpem amiſerimus. „ Non illi tamen proſpera ſemper arriſit fortuna; narrat namque *Ponticus Virunius* in ſuis Libris Heroico carmine conſcriptis *De miſeria Literatorum*, occaſionem eoſdem elucubrandi, Somnium fuiſſe, in quo ſibi videbatur, mortuum inſpicere Georgium Vallam Præceptorem ſuum, eique Epitaphium condere Verſuum XL. Statim ac experrectus eſt, Venetias ad Vallam ſcripſit, enixè illum rogans, ut ſibi attentè proſpiceret; verùm contigit, Vallam eo tempore in carcerem fuiſſe conjectum à *Placidio*, inſerviente à Secretis *Jo. Jacobo Trivultio*, qui & ipſe ejuſdem Diſcipulus fuerat. Valla in vinculis legens Pontici carmina exclamavit: „ Heu Pontice! Tu Præceptoris tui, tam vivi, quàm mortui, haud oblivifceris. „ Hæc omnia, in Latinum à me tranſlata, inſeruit Ephemeridi Venetæ Literatorum Tom. XXIV. Auctor Additamentorum ad Voſſium. Quis fuerit exitus præclariſſimi hujus Viri, ibidem non legitur. Placidus Pucinellius in Chronico Glaxiatenſis Cœnobii Mediolani cap. XLIII. hæc adnotavit: „ Egregius Poëta laureatus, Magiſter filiorum Ducis Franciſci Sfortiæ, Georgius Valla, noſtram Eccleſiam aſſiduè frequentans vivens, hîc moriens ſuorum cinerum domicilium, Cucullo indutus elegit, ac ſuam Bibliothecam Cœnobio legavit; qui nunc in tumulo ante vetus Sacrarium requieſcit. „ Obiiſſe Georgium Vallam paulò poſtquam è carcere eductus fuit, ſatis clarè docent ejuſdem Opera typis edita Anno MDI., in quorum calce impreſſum fuit, eadem fuiſſe publica luce donata à *Jo. Petro Valla*, *pientiſſimo filio*; quæ verba pietatem erga patrem mortuum, ſuperiore fortaſſe Anno, indicare videntur.

incedant; qui literarum ſtudioſum quenquam viâ rectâ facie ſpectare dignentur, quos, dum loquuntur, credas ſingultire; mox verò, cùm ſe in quemquam commoverint, adducto ſupercilio, fronte rugata, contractiſque naribus, meras adversùm ſingulos triſtes hypocritæ profundant inſanias, ex garrulitate ſingularem auctoritatem aucupantes, tumidis crepitantes ſermonibus, & quò ſint imperitiores, eò petulantiores intueare. Contra verò nos tuam morum ſanctiſſimorum ſuſpicimus prudentiam, admirabilemque humanitatem; ſtylum amamus, reconditas, exquiſitaſque ſententias, quas ſplendida veſtit oratio, mollis, flexibiliſque verborum comprehenſio, ut ea tuo propemodum fingi videantur arbitrio, ita fluunt omnia, ita liqueſcunt, ita nuſquam adhæreſcunt. His tantis virtutibus fit, ut par ſit, omnes in omnibus liberalibus diſciplinis te plurimum obſervare. His ego me allectum ad te obſervandum certo ſcio; Hinc, quod potui, amoris inter nos pignus exhibui. Verùm modò jam nos fortè verboſiores, quàm neceſſe eſt, fuimus; ipſi Galeno cedam, de Medicinæ principiis locuturo, ſi tamen priùs recenſuerim, quid ipſe apud Amonium Philoſophum, poſt Ariſtotelem inter primos habitum, de Medicinæ diviſione annotarim; in libro ſiquidem diviſionum: Omnis, inquit, ars ſubjectum habet, & finem. Itaque Medicina ſubjecta habet corpora, atque medicamina; finem verò, ad ſanitatem corpora perducere. Dividitur porrò Medicina in ſpeculandi vim, & agendi; ſpeculandi quidem vis dividitur in naturæ, & cauſæ, & ſignorum explicationem; agendi autem vis in ſanatile, & curatile. Rurſus naturæ explicatio dividitur in elementa, temperamenta, potentias, humores, & membrorum particulas: Cauſæ explicatio, in propoſita, & capitularia, & comprehenſa: ſignorum explicatio in recordatile, diſcretile, & futurorum præſagium, quod *Prognoſticon* vocant. Rurſus ſanatile eſt in cohibendo, & nutricando, & expellendo: Curatile in remedia adhibendo, victum deligendo, & chyrurgicam exercendo. Hæc ſunt, quæ Amonius, nunc, quæ reliqua, inſpiciamus.

Num. LXXXI.

Ante Commentarios in Plauti Comœdias.

Joannes Petrus Valla (a) *inclyto utriuſque Juris Doctori*
Scaramuzæ Trivultio (b) *Mediolanenſi Patricio primario*
S. D. Æternam.

CUm de Plauti fabulis, inclyte Scaramuza Trivulti, dum apud te Mediolani eſſem, inter nos verba faceremus, nonnullaque earum loca non minus depravata, quàm ob venerandæ antiquitatis ignorationem ſubobſcura, quæ tum mihi ſuccurrebant, ut à Patre interpretante didiceram, caſtigataque annotaram, ne quando memoriâ exciderent, quid ſibi vellent, exponerem, ea ſic abs te laudari animadverti, ut facilè intelligerem, te, quæ tua eſt, non modò circa excellentiſſimas quaſque res elegantia, ſed etiam magnitudo animi, & benignitas, cupere, ut ea annotata publicarem. Quare ego, qui multis de cauſis tibi omnia debeo, committendum non ſtatui, ut iſti tuo honeſtiſſimo deſiderio ſatis non facerem, ſed liberalis hoſpitis more, qui jentacula modò poſcenti amico, ipſum niſi ſaturum dimittere noluerit; non ſolùm ea, ſed alia etiam pluſcula, quæ tu poſtularas, ut à tyrunculo annotari poterint, edenda curavi. Ceterùm cùm hanc noſtram induſtriam, ſi qua modò eſt, cuipiam inſcribendam, mancipandamque ſtatuerem, neminem comperi, quem tibi, tuæque Domui non modò anteferrem, ſed ne compararem quidem, nec immeritò. Quid enim Trivultia domo per totam Italiam dici poteſt inſignius? à qua olim, tanquam ſaluberrimæ ſtellæ, omnibus ingenuis artibus excellentes, quamplurimi effulſerint Viri, ut noſtra ætate Illuſtris Princeps *Jo. Jacobus Trivultius*, Patruus tuus, qui hoc proprium, ut peculiare ſibi ven-

(a) Joannes Petrus Valla, Placentinus, mortuo Patri ſuo *Georgio* ſuperſtes, atque ejuſdem memoriæ apud poſteros conſervandæ ſolicitus, omnia memorati Georgii genitoris Opera, (ut in ſuperiori Epiſtola innuimus) duobus magnæ molis voluminibus edenda curavit, *Venetiis in Ædibus Aldi Manutii Anno MDI.* Ne autem degener foret à Patris inſtitutione, qui tantâ eruditionis, doctrinæque famâ floruerat, proferre cœpit in lucem, quæ ab ipſo didicerat, primuſque labor, ut in hac Epiſtola idem fatetur, fuere Commentarii in Plautinas Comœdias. Illos inſeruit Typographus Venetus Lazarus Soardus editioni peractæ in alma illa Urbe Anno MDXI., unà cum interpretationibus *Bernardi Saraceni*, Veneti, & *Jo. Baptiſtæ Pii*, Bononienſis. Eoſdem tamen Vallæ Commentarios jam antea editos fuiſſe, docet hæc Epiſtola, quam ibidem recuſam inveni. Siquidem Auctor illos dicavit *Scaramuciæ Trivultio*, cùm iſte nullis adhuc fulgeret honoribus, quos à Galliarum Rege Ludovico XII., ſtatim ac potitus eſt Mediolano, recepit; ſubinde verò à Summis Pontificibus eſt adeptus, ineunte Seculo XVI., ut mox dicemus. Peregrinus Antonius Orlandus, in Appendice ad librum ſuum *De Origine Typographiæ*, editionem alteram adnotat horum Vallæ Commentariorum, quam Simon Bevilaqua Venetiis peregit Anno MID., ſed eam non inſpexi.

(b) Nobiliſſimus iſte Civis patruum habuit celeberrimum *Jo. Jacobum Trivultium*, ut in hac Epiſtola Valla teſtatur, & Tabulæ Genealogicæ Stirpis Trivultiæ, à Jacobo VVilelmo Im-hof vulgatæ, docent. Non alienis tamen laudibus tantùm, ſed præclara virtutum, rerumque optimè geſtarum commendatione ſpectabilem ſe reddidit *Scaramucia Trivultius*, adeptus ideo ſplendidiores ſacros honores. Primò enim à Conſiliis delectus à Chriſtianiſſimo Rege Ludovico XII., & Pariſienſi etiam Senatui adſcriptus fuit; dein ad Comenſem Infulam à Julio II. Pont. Max. promotus Anno MDVIII., Romanâque Purpurâ donatus à Leone X. Anno MDXVII., mortales exuvias depoſuit in Agro Veronenſi, quò ſe receperat, ut imminentem à Gallico Exercitu Urbi cladem effugeret Anno MDXXVII. Qua doctrinæ præſtantia, præſertim in Juriſprudentiæ facultate, floruerit, fusè Oldoinus, & Ughellus typis vulgavere.

vendicavit, ut jam alter Hercules ad improborum Hominum obtundendas, atterendasque vires esse dicatur. Quo scientiâ rei Militaris nemo peritior, auctoritate nemo superior, fœlicitate nemo faustior. In tractandis, quæ ad muniendum Exercitum pertineant, nemo laboriosior. In periculis subeundis, duce prudentia, nemo animosior. Quid in conficiendis rebus celeritatem memorem? Ad providendum rebus omnibus, vigilantiam, atque consilium? Sed hæc pauca præ (*omnibus*), quæ de ipso dici possent. Quid præterea, Reverendissimo *Antonio*, Astensi Episcopo, (a) Fratre tuo, ut aliorum insignes omittam virtutes, dici potest integrius? continentius? justiusve? ad cujus rectè, sanctèque vivendi normam, & indefessam ad subveniendum amicis, ac honestis viris promptitudinem, non una lenitatis, pietatisque laus accedit. Erectam verò ad omnem æquitatem mentem tuam omni laude dignissimam, tuamque erga studia nec Legum modò, quarum Doctor peritissimus haberis, & es; sed omnium bonarum disciplinarum vigilantiam satius mihi duco silentio prætereundam, quàm paucis perstringendam; quæ enim prudentia, quæ probitas, quæ justitia tanta usquam fecit, quæ tuis exemplis non posset illustrari? Proinde cùm his tantis virtutibus præditus sis, ubi gentium quove in loco nostrarum frugum primitiæ sedem potuere sibi firmiorem, præstantioremque vendicare, quàm apud te, tuamque Domum, tam multipliciter illustrem, qui tantopere eis oblecteris, quique nec quemquam, ut de Mecœnate Horatius inquit: Naso suspendis adunco? Si igitur eas tibi placuisse cognoverimus, non exiguam videbimur apud omnes laudem consecuti. Vale.

Num. LXXXII.

In fronte Libri Jacobi Bracellii de Bello Hispano.

Ad Illustrem, & humanissimum Principem Philippum Mariam Sfortiam Vicecomitem, in Libellum de Bello Hispano, per clarissimum virum Dominum Jacobum Bracelleum (b), *Juris utriusque consultum, Maselli Beneventani Præfatio.*

SOlent sæpenumero viri docti, Illustris, & humanissime Princeps, rerum antiquarum Scriptores magno opere laudare, eosque summis præconiis ad Cœlum tollere, quòd cognitionem Assyriorum, Chaldæorum, Græcorum, & quæ ab inclytis Romanorum Ducibus egregiè gesta fuerunt, literis mandavere, nosque eorum exemplis, & documentis, ad benè, rectèque vivendum incitarunt. Ex quo Scipio ille Africanus historias, atque imagines clarissimorum Imperatorum in Capitolio scriptas, & positas, assiduè considerans, eorum mores imitatus, facillimè in clarissimum Imperatorem evasit; & Epaminundas Thebanus, majorum suorum egregia, ac fortia facta perlegens, omnibus ætatis suæ Ducibus, & Imperatoribus fuit anteponendus. Cyrus verò, Cambysis filius, majorum suorum virtutibus allectus, ab ipso Deo, teste Isaia, laudari meruit. Omitto Alexandrum Macedonem, qui exercitu, & disciplina regendi imperium à Patre acceptis, mirum in modum illud propagavit. Annibal etiam paternas virtutes animo revolvens, & quasi majorum suorum gloriæ invidens, Romanos rerum Dominos in Hispania, & in Italia, ac prope ante ipsius Romanæ Urbis mœnia sæpenumero superavit, ac delevit. Quod profectò nemini eorum contigisset, nisi fuissent, qui laborassent, illis, ac posteris tradere, quæ ad virtutum amorem, gloriæque cupiditatem homines trahere meritò possent. Quibus etiam rebus effectum est, ut qui rectè vixerunt, curâ & diligentiâ Scriptorum æternitati commendati sint; neque enim, si Homerus non fuisset, Achilles tam celebri fama claresceret. Si tollas Xenophontem, profectò multa de Cyro oblivioni traderentur. Æneæ quoque fama, Virgilio tacente, jam ferè nulla esset. Galliarum quoque domitor non usque adeò celebraretur, nisi ipse victorias, & triumphos suos literis prodidisset. Si Livium Patavinum Romanæ Eloquentiæ facilè principem, & historiarum Scriptorem amoveas, Q. Fabii Maximi, Scipionum, Pauli Æmilii, Marcelli, Attilii Reguli, Cincinnati, atque aliorum innumerabilium clarissimorum virorum famam, præclaraque gesta jam in obscuro laterent. Quocirca rectè quidem senserunt Doctores viri, qui nos Scriptoribus illis rerum antiquarum plurimùm debere arbitrati sunt. Quorum ego judicium vehementissimè approbans, illudque idem omnino sentiens, non minus tamen nostrorum temporum Scriptoribus nos, & posteritatem nostram debere existimo, qui effecerunt, ut quæ ab Avis, progenitoribusque nostris laudabiliter peracta sunt, simili modò poste-

(a) Egregiam hujus Præsulis indolem, & collata in Ecclesiam Astensem beneficia commemorat prædictus Ughellus, qui ejusdem etiam commigrationem ad Episcopalia munia gerenda in aliis Urbibus, refert; Placentinâ nempe, atque Comensi, à qua tamen citò recessit, substituto fratris filio ad eamdem sacris legibus moderandam.

(b) *Jacobi Bracellei* memoriam illustrem inseruit suo Ligustico Athenæo Augustinus Oldoinus, qui tamen editionem Mediolanensem *Libelli* ab ipso confecti *de Bello Hispano*, seu de Rebus gestis Alphonsi Regis Neapolitani, ignoravit. Iterum excusa est Parisiis hæc Historia Anno MDXX, deletâ Nuncupatoriâ Epistolâ Maselli Veniæ Beneventani, atque alterâ substitutâ; proinde illam perire non passus sum, cùm Principum Vicecomitum, & Sfortianorum fortitudinem in gerendo prælio, & in victoria moderationem, ad imitationem avitæ virtutis, Philippo Mariæ Sfortiæ proponat, nostræque Metropolis gloriam adaugeat.

posteris traderentur. Nam licèt Assyriorum, Græcorum, & Latinorum Regum historiæ plurimum in se oblectamenti, & documenti habeant, sintque ab omnibus incredibili laude commendatæ, non sunt tamen nostratia contemnenda. Quippe quæ præter oblectamenta, & eorum ad virtutes incitamenta, plus habeant in se veritatis, & quæ præteritorum annorum maximo intervallo obscurari nullo modo possunt. Ea propter cùm nuper ad meas manus *Libellus de Bello Hispano*, à doctissimo, & sapientissimo viro *Jacobo Bracelleo* Genuensi pervenisset, non minus eleganter, quàm veraciter conscriptus, in quo illustrissimi Avi, ac Patris tui victoriæ, triumphi, & res ab iisdem præclarissimè gestæ continentur, & inter cetera navalis classis victoriæ, & duo Taraconensium Reges captivi, tantæ victoriæ præmium ad Illustrissimum Ducem Philippum Avum adducti, multaque alia insuper, quæ & voluptatem tibi afferre simul, & ad contemplationem virtutum, clarissimorumque majorum tuorum egregia, & sublimia facinora invitare possunt; atque eò magis, quòd certò tibi suadere potes, ea nunc à viro summis virtutibus prædito, & nostris temporibus doctrina, & elegantia fulgentissimo, esse summa fide, sermone nitido, ac terso, sententiarum gravitate, & mira quadam brevitate conscripta. Quem quidem Libellum, humanitati tuæ destinandum censui, ut tu clarissimos, & illustrissimos Majores tuos, pro ætate, & fortuna imitatus, ad summum gloriæ fastigium evectus fama celebri, humanitate, clementia, & liberalitate, ceterisque virtutibus, studeas non modò illos assequi, sed etiam longè superare, ut expectationi, quam apud omnes de te, ac tuis virtutibus concitasti, re, & effectu satisfacias. Accipiet igitur, humanitas tua, Opusculum hoc à Masello Beneventano tibi deditissimo; munus profectò pro tua dignitate exiguum, pro mea verò erga illustrem dominationem tuam devotione, proque historiæ dignitate, Latini sermonis elegantia, operis, atque Auctoris splendore, haudquaquam contemnendum. Valeat felix tua clementia, & nostri memor cœptis nostris benigno sidere faveat.

Cur aliena placent tantùm, quòd propria temnis
Facta? etiam mentem pagina nostra juvat.
Quàm meliùs leges quos Itala terra triumphos
Gessit, & Ausonios, Insubriosque Duces.
Consultus juris, patria Bracellus *& alta*
Dat tibi doctrina, docte Jacobus, *opus.*
Namque bonus charæ famam jam pene cadentem
Italiæ miserans, haud periisse tulit.

Num. LXXXIII.

Ante Libellum Litaniarum Triduanarum.

Reverendo Patri, ac utriusque Juris Doctori eximio, Domino Romano de Barni, Laudensis Ecclesiæ Canonico, & Domini, D. nostri Stephani divina miseratione Mediolani Archiepiscopi, ac Sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, sub titulo Sancti Adriani, Cardinalis, Vicario Generali, Archangelus Ungardus indignus Presbyter, S. P. D.

JAmdiu, Reverende Pater, ex quo me huic imprimendorum librorum arti addixi, qua nihil Christus Jesus Dominus noster studiis Liberalium artium conducibilius monstravit in terris, mecum ipse considero, quo potissimùm præside, huic novellæ arti principium dare, cujus auspiciis, & felicitate feliciter incœptam, feliciter etiam in reliquum tempus exequi possem. Ac ita mihi diutiùs cogitanti, cùm sola persona tua dignissima occurreret, cujus non modò felicitate inniterer, verùm etiam patrocinio juvarer, consilio regerer, ducatu gubernarer; tum altera exurgebat dubietas, quòd tam faustum opus hoc principio meo eligerem, quod & naturæ tuæ consentaneum, & Mediolanensi populo, cujus te saluti maximè affectum perspicio, utile, & à mea professione non esset alienum; sed rursus præexcellens virtus tua, & ardentissima erga Christianam Religionem charitas, & devotio, hæsitantem confirmavit, & aberranti mihi per devia, certissimum, ac optatissimum iter ostendit; etenim cùm in proximis Litaniis, hoc est in publica civium devotione, charitatem tuam, admirabilemque prudentiam in dirigenda, gubernandaque procedentis turbæ pompa contuerer; cùmque neque gravissimo labori parcentem, & omnia, quæ providenda fuerant ad ordinem servandum, adhibentem perspicerem; existimavi cum tibi gratissimum, tum publicæ utilitati non incommodum fore, si eum Libellum, qui Officium illud Litaniarum conti-

tine-

tineret, meo labore, meisque sumptibus imprimendum curarem. Atque eo magis, quòd ego Sacerdos quamvis indignissimus, nihil magis & officio meo, & professioni conveniens reperiebam, quod concivibus meis velut primitias operationum mearum offerrem. Etenim cùm nihil tibi in omni vita magis propositum, magisque deliberatum multis in rebus perspicerem, quàm, ut creditam tibi Fidelium turbam sui Domini Passione mundatam, ab insidiis, atque venenis nequissimi hostis intactam, illæsamque servares; cùmque nihil aliud præsentius remedium ad cohibendam, opprimendamque veteratoris callidissimi arrogantiam viderem, quàm universi populi lachrymas, & Ecclesiæ jejunantis preces, quæ summum quoque Cœlum penetrantes, pacem implorant mortalibus, ipsumque vinciunt Salvatorem, atque ad misericordiam compellunt: tum ipsum quoque Officium, atque ordine digestas preces, quibus favor Cœli, & reconciliatio Salvatoris comparatur, cum tibi acceptissimas, qui nihil aliud magis jamdiu, quàm salutem credentium concupiscis, tum ipsi populo salutares, quippe quòd illas, velut firmissimum clypeum infensissimi hostis ictibus semper opponunt, tum mihi quoque non inhonestas fore, non immeritò arbitratus sum, qui Animarum Curæ præpositus, in nulla re honestiori me poteram occupare. Quod Opus cùm viderem vix in paucorum manibus esse, quippe in negligentiam cadente Fidelium devotione, ac multorum charitate refrigerata, statui, nulla magis alia re fretus, quàm Divina clementia, tuæque reverentiæ auxilio, quem mihi tum in hac re, tum in aliis omnibus patronum, defensoremque constitui, per hanc artem, quam Christus Dominus cœlitus demisit in terras, tantam horum librorum copiam imprimere, quanta Mediolanensi populo, cujus tibi in præsenti cura commissa est, plurimis Seculis suffectura videatur; quamobrem, Reverende Pater, cùm intelligas, operam meam non parvum momentum studio tuo, ac desiderio accedere, adsis, obsecro, his meis cœptis propitius, ac dexter faveas: tantumque mihi publicæ utilitatis assertori, favoris, & auxilii præstes, quam tum tu illi semper & tribuendum voluisti, & ut tribueretur pro viribus semper adjuvisti. (a)

Num. LXXXIV.

Ante Opera Æmilii Probi de Viris illustribus.

Petrus Cornerus (b) *magnifico, & præstantissimo Legum enucleatori, Domino Theodoro Plato, Ducali Consiliario.*

QUum Æmilium Probum historicum clarissimum impressoribus tradere in animo esset, diu, multumque dubitavi, Theodore Plate Legum Interpres, & enucleator clarissime, cui tantum munus dicarem, cuique Epistolam, quam in frontespitio libri ponere constitueram, dirigerem; Sed tandem unus occurristi, qui stemmate, ingenio, & doctrina penè cœlesti omnibus (pace tamen omnium loquar) Insubriæ Civibus præstas; cujus profectò familiam, generis vetustate, nemo superat, aut æquat; quæ, ut ex antiquis monumentis admonemur, à Divo Platone illo Philosophorum principe, originem ducit, quem Aristo Pater, à Neptuno genus trahens, humano generi genuit; sed firmius, & validius argumentum *Platorum* nobilitatis extat, quòd tu, fraterque tuus, cognomento *Platinus*, omnem Divi Platonis facundiam refertis. Tuque in primis, Theodore, Platonis præcepta, mores, facundiam, & doctrinam ita imbibisti, ita pectus ornasti, ita animum explesti, ut non solùm Platonis nepos, sed Plato ipse videaris. Quid narrem, quantum in Legibus major omnibus, & clarior Jurisconsultis emineas? Testatur ædium tuarum vestibulum, quod non modò à nostratibus civibus, sed peregrinis frequentatur. Te, Princeps, & Italiæ Reguli in rebus dubiis, & arduis consulunt. Tuum est præcipuum in Urbe oraculum tanquam Delphicum ceteris præstans, ex quo nunquam sortes dubiæ, & fallaces redduntur: dicta tua pro oraculis habentur, & Sybillæ foliis veriora creduntur. Haud mirum, hercle: Noluisti, Theodore, à majoribus tuis degenerare, inter quos genitor tuus ille illustris vir *Georgius Platus*, qui ævo suo inter Juris Interpretes hac in Urbe primum locum tenuit. Nec minus

(a) Editum fuisse hunc Triduanarum Rogationum Libellum post Annum MCCCCLXX. quo à Sixto IV. Summo Pontif adscriptus fuit Cardinalium Collegio *Stephanus Nardinus*, & ante octuagesimum quartum illius Seculi, quo Archiepiscopus iste noster vivis excessit, perspectum habemus. De hisçe Rogationibus, à S. Lazaro Mediolanensi Archipræsule institutis, priusquam S. Mamertus in Galliis easdem in morem induceret, peculiarem Dissertationem lege in mea Hist. Liter. ad Annum MCCCCXCIV. Quæ de *Archangelo Ungardo* adnotanda censui, vide in Prolegomenis Cap. IV.

(b) Editionem hanc, quæ notis omnibus typographicis destituitur, Mediolani peractam fuisse, dubitare vix possumus; siquidem insignes Viri, qui in hac Epistola, aliisque proximè edendis, memorantur, in Urbe nostra moram trahebant; *Petrus* autem *Cornerus*, seu *de Corneno*, Patriâ Mediolanensis, diligentiam, curamque suam impendebat ad commodum studiis nostris parandum, novis editis Libris; Anno enim MCCCCLXXXI. commissum typis ab ipso invêni hac in Urbe alterum Opus *Hugonis Bentii*, Senensis Medici, *de Sanitate conservanda*, Italicè scriptum. Difficilius est indagare, quo tempore Probi Æmilii Liber in lucem prodierit; attamen, cùm videam, à Petro Cornero mentionem fieri de *Georgio Plato Theodori* Patre, his verbis: *qui ævo suo inter Juris Interpretes primum locum tenuit*, satis dilucidè compertum sit, longo tempore post illius obitum, qui contigit Anno MCCCCLXIV., scriptam esse hanc Epistolam: cùm verò Theodorus Platus morti concesserit Anno MCCCCXCVI., statui facilè potest, intra octuagesimum, & nonagesimum istius Seculi annum, Æmilii Probi codicem dimissum è prælo fuisse.

minus Juris Pontificii ſcientiam, quàm civilis hauſiſti; ſed quis negabit, te ceteras ingenuas artes etiam imbibiſſe? quibus ita à teneris (ut ajunt) unguiculis educatus es, ut Muſarum alumnus, & Pieridum decus te omnes apellent; quis enim meliùs? quis doctiùs? quis avidiùs has artes exhauſit, Theodoro, qui carmine Poëtas, oratione pedeſtri Oratores ætatis noſtræ vel ſuperat, vel æquat? Quid igitur dubitem, *Æmilium Probum*, hiſtoricum præſtantiſſimum, nomini tuo dicare, quem optimè noſti, & legiſti, qui hiſtoriam pæne omnem peregrinam complexus eſt; quam qui legerint, Athenienſium, Lacedæmoniorum, Thebanorum, Corinthiorum, & Aprorum geſta ad unguem noverint. Succurrit mihi etiam alia, cæteris omnibus non inferior, occaſio, quæ me ut Opus hoc tibi tradam non ſolùm movere poſſit, ſed impellere; nam binas ad te Epiſtolas fatis ſic volentibus offendi: alteram ſcilicet Magnifici pariterque doctiſſimi Viri *Jacobi Becheti* hujus inclytæ, divæque Reginæ noſtræ *Bonæ Sabaudienſis*, Gubernatoris olim, & Secretarii fidiſſimi, in qua nobiliſſimo illi Romanorum Pomponio Attico rationibus nonnullis te ſimillimum eſſe voluit: iſque propterea Pomponii Vitam tibi dono dare teſtatus eſt; & alteram illuſtris, divinique eloquii Oratoris *Franciſci Philelphi*, per quam Jacobi Becheti ſententiam, & rationibus, & auctoritate ſua confirmat. Cùm itaque Probus Æmilius Opus ſuum ad Atticum direxerit, ut idem ego quoque illius veſtigia ſecutus, erga te, veluti Atticum alterum, ſeu ſecundum, faciam neceſſe eſt: & ne verbis noſtris fides ullo tempore deeſſe poſſit, Epiſtolas ipſas hoc eodem volumine impreſſas ſimul cum Attici Vita in teſtes adduco. Cape igitur Opus tibi peculiare, & Petrum tuum Cornerum interea, ut facis, ama. Vale Solon, Legum princeps, & Muſarum decus.

Num. LXXXV.

Ad præſtantiſſimum Juriſconſultum D. Theodorum Platum, (a) *Patricium Mediolanenſem*.

CUm legerem nuper Pomponii Attici Vitam, à Cornelio Nepote nobili hiſtorico editam, Vir clariſſime Theodore, viſa mihi eſt res digna, quam ad te mitterem. Nam ſi rectè ſentio, illius viri mores, & ſtudia ſatis tibi, & vitæ tuæ inſtituto convenire videntur. Fuit enim Atticus ſtudiis humanitatis ſatis deditus, quibus tu nedum operam dediſti, verùm etiam in eis excellis. In congreſſu, & converſatione hominum modeſtiſſimus ille fuit; At tu dono quodam naturæ, & morum elegantiâ quoſcunque in amorem, & benevolentiam tuam mirum in modum allicis: promtus ille in conferendis beneficiis, & ſublevandis calamitoſis, fuiſſe legitur; at tibi quoque hoc peculiare, & proprium eſt, ut quoſcunque potes, præſertim in quibus aliquod ſpecimen virtutis appareat, & conſilio, & ope adjuves. Vincit ille, fateor, te opibus, quibus abundantiſſimus fuit; qua ex re erga multos beneficentiſſimus, & liberaliſſimus fuit. Tu verò Juris civilis, & Legum divinarum ſcientiâ illum ſuperas. Quod ergo pluris facio, eum multis pecuniis abundaſſe, cùm hæc quidem fortunæ bona; illa verò virtutis, & ingenii eſſe cenſeantur. Quanquam etiam inter mediocres opes tuas, liberalis tamen, & beneficus ipſe videaris, ita ut nullum in te penitus avaritiæ veſtigium, ſicuti jam te novi, appareat. Cùm igitur tanta inter te, & ipſum Atticum, vitæ congruentia, & ſimilitudo ſit, non abſurdum putavi, ſi tuæ humanitati Vitam illius dono traderem: ut apud te extet tanquam pignus, & monumentum amicitiæ noſtræ; quam leges, dum ocium tibi fuerit. A cſi quid addi poteſt cumulo tui erga me amoris, cura, quantum in te eſt, ut medio Attico illud adjiciatur. Nam tuam benevolentiam magnifacio, ut debeo, quippe quæ ex vera caritate, & virtute proficiſcitur. Vale, & me, ut facis, ama.

Tuus quidquid eſt Jacobus Bechetus Illuſtriſſimæ Bonæ Mariæ Inſubrium Ducis Secretarius, ac Gubernator.

Num. LXXXVI.

Magnifico & Illuſtri Juriſconſulto D. Theodoro Plato, amicorum præcipuo,
Franciſcus Philelphus Sal.

LEgeram ego jampridem, quæ de Vita & moribus T. Pomponii Attici Cornelius Nepos vir diſertiſſimus accuratiſſimè ſcripſerat. Eadem tamen tua opera lectitaſſe me plurimùm juvit, tibique habeo gratias, quòd me ſtudiorum tuorum æquè, ac pulcherrimorum, delicatiſſimorumque munerum participem fieri volueris. Nec poſſem non tibi admodum gratulari,

(a) Præclariſſimi hujus Patricii Civis Mediolanenſis memoriæ illuſtrandæ ſatis fore Epiſtolas, quas hîc damus, nemo non dicet; cùm ſummis laudibus à tot eximiis doctrinâ Viris eumdem exornatum videamus. Attamen ad patria noſtra monumenta, quæ inter celebriores hujus Metropolis Proceres Theodorum Platum enumerant, ob immortale decus eidem partum, & egregias ab ipſo res geſtas, Lectorem remittimus.

tulari, præstantissimum ingenium tuum: qui cùm sis Jurisconsultus illustris, non negligas tamen mansuetioreis has musas: quas ab usque ineunte adolescentia adamaras. Quod autem ad T. Pomponium attinet, ego non tantùm illi te parem, sicuti gravissimus, facundissimusque vir *Jacobus Bechetus* arbitratur, sed superiorem, cum generis antiquitate, tum ingenio, & doctrina esse judico. Nec illud prætereundum censeo, quòd longè pluris facundia fit ea, quam ex opibus partis, studiis, laboribusque tuis exerces, quàm Attici liberalitas. Usu enim fieri videmus, ut qui magnas opes sine ullo labore, sed vel parentum hæreditate, vel fortuna assecuti sint, exuberantiùs illis interdum, quàm si quæsitas haberent, utantur. Delectaris quoque ædificiorum elegantiâ, hocque in urbanis, atque suburbanis tuo sumptu & curâ extructis apparet: quæ res tum ad rempublicam, tum ad animi magnitudinem demonstrandam pertinet. Optarem hujusmodi viros hac tempestate majore in numero haberemus: quibus virtus, & bonæ artes forent in pretio: minus enim laboraremus. Unum tamen non possum non mirari: quòd cùm is Atticus tantum valeret apud M. Antonium, & auctoritate, & gratiâ, minus studuerit, ut ei M. Tul. Ciceronem, quî cum familiarissimè, conjunctissimèque vixerat, reconciliaret; quàmque puto id officii pietatisque genus idcirco ab illo esse prætermissum, quòd intelligeret, ea esse immanitate, atque truculentia Antonianum ingenium, ut nullis nec precibus, nec rationibus flecti posset. At ne Medici quidem humaniores qui sint, quamvis desperarint de salute ægrotantis, accommodatis abstinent, salutiferisque remediis. Permulta enim casus solet afferre utilia, quæ rationi adversantur. Vale.

Mediolani, ex ædibus nostris, IIII. Nonas Januarias.

Num. LXXXVII.

Ante Librum Svetonii Tranquilli de Viris illustribus.

Gaspar Lampugnanus (a) *Bonino Mombritio S. P. D.*

CUm quantum commodi historiæ lectio mortalibus afferre soleat, ab iis, qui bene vivendi præcepta, optimorumque morum institutiones tradiderint, & in primis à M. Cicerone literarum principe collegerim; quippe qui eam rerum magistram temporum lucem in oratoriis libris pulcherrimè refert, missos facio Fabium Quintilianum, Diodorum, ceterosque Auctores maximos; non potui, Vir eruditissime, ac omni genere literarum consummatissime, quin meâ sanè curâ, adhibitâque multâ diligentiâ, ne quid in eo pro viribus mendum esset, *Svetonium Tranquillum de Viris illustribus* imprimendum curarem. Et id profectò munus libentiùs suscepisse videor, ut in ea nimirum opera plerique adolescentes nostra ætate ad hujusce præclari Operis lectionem adducti, præclaras ad res gerendas, non ad otium corporis, neque ad alias voluptates impelli, nedum hortari viderentur. Scio tamen, quamplurimos cùm primùm ad tituli inscriptionem pervenerint, non parva admiratione teneri; quippe qui id opus præter plurimorum opinionem Tranquillo adscripserim; verùm apud optimum quemque Divi Hieronymi auctoritatem valere, & in hoc, uti & in ceteris, plurimùm spero, quòd eo quidem in Opere, cujus & ipse inscriptionem de Viris illustribus esse voluit, his planè verbis se Tranquillum imitaturum dixit, ejusque dicta ad verbum subjiciam: *Hortaris Dexter, ut Tranquillum sequens Ecclesiasticos Scriptores in ordine digeram, & quod ille in enumerandis gentilium literarum viris fecit illustribus, Ego in nostris faciam*; quibus quidem verbis planè constare arbitror, id Opusculum à Svetonio, non à Plinio, fuisse editum. Idque abs te, Vir consummatissime, supplex peto, me pro tua singulari mansuetudine veniâ dignum existimes, si de tua eximia laude, summaque virtute conticuerim; quæ quidem tanta est, nam pro tua excellenti virtute inter ceteros Poëtas hac ætate fulges, veluti inter Ignes micat Luna minores, librorum amplitudine à te magnificè editorum, ut disertissimus quisque grave sibi, atque perarduum onus impositum censeret, si eas literarum monumentis, ut jam par esset, tradere cogeretur; cùm id itaque mihi in mentem venisset, ne magna parvis tenuare modis dijudicarer, conticui. Vale.

Ante

(a) Cùm *Boninum Mombritium*, cui dicatus est Liber iste, circa octuagesimum hujus Seculi annum obiisse crediderim, de illo agens in mea Hist. Lit. ad annum MCCCCLXXIV., ante illum annum typis traditum fuisse Svetonii Tranquilli Opus, facilè afferere possumus. *Gaspar* verò *Lampugnanus*, qui Sacerdotio addictus erat, non una hac Editione, sed aliis pluribus benemeritum de Studiis nostris se præbuit; impendio enim suo imprimendos curavit *S. Augustini Sermones* in nostra Urbe anno MCCCCLXXXIV., itemque *Bartholi Lecturam* cum *Additamentis Alexandri Imolensis* Anno MCCCCXC.

Num. LXXXVIII.

Ante Lexicon Græco-Lat.

Bonus Accurſius Piſanus Viro Literatiſſimo, ac graviſſimo Joanni Franciſco Turriano Ducali Quæſtori, Salutem plurimam dicit.

NEmo poteſt, meâ ſententiâ, ſatis eruditus exiſtimari apud noſtros homines, ubi cognitionem Græcæ literaturæ ignoraverit. At eam ſcire quomodo quiſquam poſſit, ubi ſignificata, ubi proprietatem, ubi differentias, ubi ipſam etiam verborum conſtitutionem non perfectè tenuerit? Fateor equidem, cum alios quoſdam, tum Conſtantinum Laſcarin noſtrum illum de ſignificatis verborum pulcherrima præcepta tradidiſſe: defeciſſe autem in quibuſdam, etſi admodum paucis: quoniam non omnino calleret noſtram latinitatem. Verùm modo poſt illum, oblatus nobis eſt Frater *Joannes Craſtonus Placentinus Carmelitanus*, (a) vir profectò meâ ſententiâ, cum Græcè, atque Latinè peritiſſimus, tum moribus excultus graviſſimis, atque ſanctiſſimis, in cujus ore nullum mendacium ineſt, nulla vanitas. Is cùm intelligeret, quæ Latino ſermoni neceſſaria admodum eſſent, vidiſſetque quæ & à Conſtantino Laſcari, & ab aliis quibuſdam in medium elata forent, non dicam inconſideratè, ſed minus eleganter & propriè, voluit pro ſua bonitate tanto errori occurrere, & ea omnia emendare, quæ non emendatè, ac dilucidè tradita judicaſſet. Primùm igitur ordinem adhibuit Alphabeti, quo faciliùs, recta quadam ſerie quod quiſque verbum deſideraſſet, id ei non eſſet inventu difficile; & quoniam alia nomina creſcunt in genitivo, alia verò non creſcunt, in iis quoque ordinem ſervavit; nam habita terminatione genitivorum, non difficulter alii item caſus in notitiam veniunt; & quibus Latini carent, articulos etiam nominibus addidit; quibus cognitis, mira diluciditas in nominibus ſequatur neceſſe eſt. De verbis quoque duo præcepta protulit, alterum de futuri, & præteriti perfecti formatione, alterum de conſtructione. Nam de conſtructione ipſa, quam perpauci norunt, præcepta tradidit uberrima & optima, ut quibus quodque verbum caſibus conſtruatur, facilè dinoſci poſſit. Ad temporum autem formationem eum ſervavit ordinem, ut futuri potiſſimùm edoceat canones, quia id tempus perfacilè cætera creet. Paracimeni quoque, ideſt præteriti perfecti, tradit formationem, quoniam admodum varia, diverſaque reperitur ejus temporis conditio, propter quædam plurima verba anomala, quæ contra communem temporum formationem diverſas conſonantes accipiunt, quæ ipſa temporum formatio ad participia etiam tranſit eodem ordine. Et ne literarum multitudo tœdium pariat, paucis literis tempora notantur, & per tempus futurum, quod mellon dicitur à Græcis, μ. ſolum ſcribetur, per tempus præteritum perfectum, videlicet paracimenon, π. item ſcribetur, per μεσο, hoc eſt per medium μεσ. Per verbum autem activum *acti*; per paſſivum *pas*; per neutrum *neu*; per commune *com*; per deponens, *depo*. Et quamquam tum Conſtantinus Vir, ſententiâ meâ, doctiſſimus, tum etiam alii nonnulli eruditiſſimi Viri in his rebus verſati ſunt, unus tamen Frater Joannes hic Carmelitanus, & diligentior fuit, & copioſior, quod aliorum pace à me dictum velim exiſtimari. Quare ut communi utilitati omnium conſulerem, hunc ordinem mihi ſervandum judicavi; quod eo feci & diligentiùs, & libentiùs, Joannes Franciſce Vir doctiſſime, quoniam eſſem arbitratus, me tibi Viro graviſſimo, ac literatiſſimo facturum rem admodum gratam: ſi tuâ cauſâ, atque beneficio ingenui adoleſcentes literarum Græcarum cupidi, vel ſine alio præceptore per hujuſmodi vocabulorum præcepta in viros doctiſſimos fuerint evaſuri. Ego autem operam dedi, ut hæc præcepta, ita ut dixi, in ordinem redacta imprimerentur, quo non ſolùm in hac feliciſſima Patria, ſed per univerſam Italiam nomen tuum, quod per ſe ſplendidiſſimum eſt, diffunderetur, omneſque tibi agerent gratias immortales, cujus ductu, atque auſpiciis tanta utilitas unicuique eſſet oblata.

Ante

(a) Quantum Græcæ linguæ ſtudiis promovendis contulerit Civitas noſtra, paſſim in Hiſt. mea Lit. compertum feci; ſiquidem non tam primam hujus Idiomatis Codicum impreſſionem hîc adinventam, *Demetrio Cretenſi* auctore, ſed etiam commodum omne paratum ad illud facilè ediſcendum, Lexicis utriuſque Sermonis Græci, & Latini primùm apud nos editis, luce clarius oſtendi. Hanc provinciam egregiè ſuſcepit, implevitque *Jo. Craſtonus* Placentinus, ab Eruditis illius ætatis Viris ſummo in pretio habitus, ob ſingularem Græcæ linguæ peritiam, quemadmodum enarravi ad annum MCCCCLXXV., ubi quidquid ab iſto præclariſſimo Carmelitici Ordinis Alumno præſtitum fuit in Urbe Mediolanenſi, ad Græcas Literas amplificandas, recenſui.

Num. LXXXIX.

Ante Vitam Æſopi, Græcè ſcriptam.

Bonus Accurſius Piſanus doctiſſimo, ac ſapientiſſimo Ducali Quæſtori Johanni Franciſco Turriano ſalutem plurimam dicit.

CUm animadverterem, quanto in pretio & apud Platonem, & apud univerſam vetuſtatem Æſopus habitus fuerit, exiſtimavi, me facturum rem non indignam, ſi Græcas ejus Fabellas, & Vitam unà cum Latina ejus interpretatione imprimi curarem: quo divulgarentur inter omnes, & eas ad te, omnium primum, qui graviſſimus, & doctiſſimus ſis, dono mitterem. Res enim graves, ac ſeveræ redduntur veluti mitiores, ſi ſuis ſalibus condiantur. Hoc autem feciſſe Æſopum ex hoc ad te volumine cùm per otium lectitaveris, non difficulter intelliges. Nam hujuſmodi Fabellæ inter maximas tuas occupationes afferent tibi, ut exiſtimo, non parum voluptatis, & ex earum lectione conſules Liberis tuis, quo tibi ſint, ut ceteris in rebus, tum in doctrina, eloquentiaque ſimillimi. Non enim me latet, non licere tibi per occupationes tuas harum rerum lectioni operam dare: at ne indiges quidem, qui & ſcribendo, & loquendo ornatiſſimus ſis, & eruditiſſimus. Verùm Liberi tui ſi huic rei ſtuduerint, reddentur propediem & docti, & diſerti in primis, quos tu plurimùm cupis eſſe exculta quadam, ac perpolita literatura: quam intelligis, nemini poſſe è noſtris hominibus abſolutè contingere, ubi Græcarum Literarum omnino ſint rudes. Ceterùm, ut ad Æſopum redeam, ex ejus Vita, quæ eſt veluti totius Operis caput, qualis vir fuerit, dilucido cognoſces. Eſt enim, ut videbis, & læta (fort. *lauta*), & facetiarum plena, quæ, dum legitur, vel è mortuis riſum excuteret. Id autem ita eſſe res ipſa indicabit. Nolim enim prolixiore uti oratione, ne pro voluptate tœdium tibi afferam. Vale vir doctiſſime, ac ſapientiſſime, & me, uti ſoles, ama.

Num. XC.

Ante Æſopi Vitam in Latinum traductam.

Vita Æſopi Fabulatoris clariſſimi è Græco latina per Rynucium facta, ad Reverendiſſimum Patrem Dominum Antonium tituli Sancti Chryſogoni Presbyterum Cardinalem, & primò Prooemium.

NOvas nimirum merces, Reverendiſſime Pater, ſed haud ignava opum pondera nuper è Græcia in Latinum convexi: Vitam ſcilicet Æſopi fabulatoris clariſſimi, ac ejus Fabulas, quotquot ad manus meas uſque pervenerunt. Quæ ſi æquum ſortientur licitatorem, non dubium eſt, quin emptorem facilè reperient; nam ex omnibus, quæ hactenus ex Græcarum opulentia Literarum in Romanæ orationis theſaurum his temporibus ſunt tranſlata, nihil æquè utile vitæ mortalium, nec æquè appoſitum proſperis, adverſiſque rebus, quàm dicta, geſtaque Æſopi, licèt humilia ſint, ferme comperietur. Quippe ea rerum ſeries ineſt, ut adverſa quidem levet, & proſpera moderetur. Joci verò, ac cavilli multiplex varietudo animos languentes recreat, & ad laboris confert ceſſationem. His accedit, quòd ad acritatem ingenii non parum adjumenti quivis facilè comperiet. Sed cùm hinc inde animum verto, ac mente ſingula conſpicio, qui legitimus hujuſmodi ſtudiis licitator hoc noſtro tempore detur, haud facilè video. Quippe apud majores noſtros, Principes literis auctoritatem præſtare conſueverunt. Hi verò ſeculis noſtris, ita rebus alienis intendunt, ut quod proprium ſuum eſt, id jamdiu ex animo deleverint, & ſi qui reperiuntur, hi ita tenui fortuna, & anguſta ſiti ſunt, ut vix intra domeſticos eluceant parietes. In hac tamen proborum caritate licitatorum, tuam Dominationem dignam judicavi, cujus auctoritati hunc meum laborem committerem, qui inter ceteras domi, foriſque Eccleſiæ Romanæ occupationes, quidquid otii datum eſt, id totum legendo conſumis. Experiatur igitur, quæſo, Dominatio tua, quid iſtæ meæ lucubrationes hominibus noſtris afferant, cognoſcere. Nam tuam expetunt auctoritatem, ſine qua in aures (fortaſſe dicendum *auras*) publicas prodire non auſint. Sed hæc jam ſatis. Nunc ut res clariùs legentibus pateat, loco argumenti pauca ſuggeſſi &c.

Ad calcem fabularum habetur

Totius Operis anacephaleoſis.

Habes Vitam pariter, & Fabulas Æſopi fabulatoris eximii, Reverendiſſime Pater, per me nuper verbis Latinis intuſiatas, non tamen omnes, ſed quotquot ad manus meas uſque

que pervenerunt, quamquam arbitror, præter has, si quæ reperiuntur, esse perpaucas. Quòd verò longè plures Æsopus confecerit, hinc vel maximè conjectari licet; nam in describendo Fabulas, cùm sequatur ordinem Alphabeti, in his multæ deficiunt literæ, atque in aliis plerisque literis perspicuè apparet, plenum fabularum numerum non esse, quæ, sive negligentiâ Scriptorum, sive varietate temporum, sive ipsa vetustate obliteratæ sint, ad secula nostra non pervenerunt. Quæ tamen habentur, quia jucunditatem legentibus afferunt, & vitæ hominum utilitatem non mediocrem, tuo in nomine feci Latinas, ut & animi mei affectionem erga te cognoscas, & censor existas studiorum meorum; quibus invigilasse non frustra putabo, si sapientissimo judicio tuo, tuaque auctoritate comprobari comperero. Sed, ut ait Poëta noster eximius: Et jam tempus equum fumantia solvere colla.

Finis.

Vita Æsopi per Rynucium Thettalum traducta. Verùm quoniam ab eo nonnulla fuerunt prætermissa: fortassis quia Græcus ejus codex esset minus emendatus, ego Bonus Accursius Pisanus eadem in ea omnia correxi, & emendavi.

Num. XCI.

Ante Æsopi fabulas selectiores, Græcè, & Latinè conscriptas.

Bonus Accursius Pisanus doctissimo, ac sapientissimo Ducali Quæstori Johanni Francisco Turriano salutem plurimam dicit.

IN superiore codice, ut nosti, imprimi curavimus Vitam, & Æsopi Fabulas, Græcis & Literis, & verbis: subdimusque earum interpretationem, secundùm Rynucium Thettalum, virum meâ sententiâ & doctum, & disertum. Nunc verò, quò major ad Liberos tuos, ac facilior aditus sit ad utramque linguam & Græcam, & Latinam, quasdam electiores Fabulas, quæ in communi sunt doctorum hominum usu, ita singillatim in eisdem paginis informari curavimus, ut in eodem latere habeantur ex dextera parte Græcus, ex sinistra autem Latinus sermo. Hoc enim pacto verbum quasi verbo respondebit sine longa inquisitione. Nihil enim, præter eundem, existimavi, quo tibi gratum sim arbitratus. Nec præteribo unquam aliquid, quod aut ad tuam dignitatem, aut ad tuorum utilitatem conducturum putem. Vale. (a)

Num. XCII.

Ante Vocabularium Latino-Græcum.

Bonus Accursius Pisanus Clarissimo Viro Antonio Braccello Jurisconsulto primario ac Ducali Senatori.

QUo pacto fieri potest, ut quenquam virum doctum appellemus, ubi ea, ex quibus doctrina conflatur ignorentur? Ignorantur autem multa, vel potius omnia, si verba, quibus docemur, fuerint incognita. Ita non mediocri laude mihi dignus visus est Vir profectò, vel ipsius Philelphi sententiâ, cui neminem antepono, & eruditus & eloquens in primis *Johannes Monachus* Carmelitanus, cujus ingenio, singularique sapientia effectum est, ut per ordinem Latini alphabeti omnia ferè verba, quæ in usum communem cadunt vel Oratorum, vel Poëtarum, quo pacto Græcè interpretari debeamus, in medium sint prolata; nam si pulchrum est Græca vocabula exponere Latinè, quanto esset pulchrius, quæ Latina sunt, per Græca verba reddere dilucidiora? Qua ego opinione non ineptè ductus, curavi, quem vocabulistam ille composuisset, meâ curâ, diligentiâque impressum dare ad te dono, Vir magnifice, ac doctissime *Antoni Braccelle*, quo & tuis Liberis non absurdè consuleres, & ceteri (forte *etiam*) *esset* scholastici intelligerent, te unum auctorem extitisse, ut hunc mihi laborem perlibenter desumpserim. Quod quidem officium meum si probatum iri abs te gravissimo, sapientissimoque Viro intellexero, reddes me profectò ad alia quoque studia admodum promptiorem, quippe qui nihil magis cupiam, quàm ea omnia gratificari tibi, quæ tuo judicio intellexero confirmata. Confirmabis enim tu profectò eo magis hujusmodi munus meum, quòd intelliges, hac præceptione posse ingenuos adolescentes vel sine alio præceptore ad rerum maximarum, atque optimarum cognitionem pervenire. Quod ipsum factum intel-

(a) Ex hisce Bonaccursii Pisani studiosis laboribus, semper dilucidiùs patet, quàm diligenter adlaboratum sit in hac Metropoli, ut Græcæ literæ omnibus adjumentis communitæ facilè addiscerentur, ac florerent.

intelliges ſingulari ſtudio, diligentiâque præcipuâ unius hujus Johannis Monachi Carmelitani, Viri planè integerrimi, nulliuſque expertis diſciplinæ. Vale Vir magnifice, ac ſapientiſſime, & me commendatum habe. (a)

Num. XCIII.

In calce editionis Plautinarum Comœdiarum.

Euſebius Scutarius Vercellenſis Georgio Merulæ Alexandrino, omnium doctiſſimo, *S.*

Confecimus non minus ſedulò, quàm libenter, prudentiſſime Præceptor, quod nobis ſuperioribus diebus injunxiſti: Plautinas enim Comœdias, Latinæ linguæ delicias (ut puto) pro doctrinâ noſtrâ ſatìs diligenter recognovimus, ut ſcilicet emendatiores imprimerentur. Quod tu imprimis, dein alii legentes ſi has inpræſentiarum impreſſas cum aliis exemplaribus conferre voluerint, facilè judicabunt. Expunximus haud paucos errores, & quaſi ſpongiâ delevimus, quos operarii dormitantes, & mancipes incurioſi commiſerant, qui non tantùm falſas dictiones pro veris dum ponunt, prævaricati culpam commeruere, ſed & paginas extra regiones ſuas, & chartas in alias decurias perversè translatâs inſeruerant, ut jam omnia eſſent confuſa, ne dicam contaminata; nec elegantiſſimus Poëta fabulas, verùm confuſaneos libros Miſcellaneorum, aut ſtromatum inſtar, ſcripſiſſe videretur. Horum inſcitiâ quibuſdam in Comædiis Actus internoſcere, diviſionemque, quam clariſſimi Grammatici exiſtimant ſcitu, intellectuve in hoc genere præcipuam, quæ per Prologum, pthesin, epithaſin, & cataſtrophen fieri ſolet, vix percipere poteramus. Diligentiam tuam, quam ſummâ fide in hoc libro adhibueras, negligentiâ ſuâ plurimùm obſcuraverant. Quæ pleraque omnia curavimus, ut in ordines ſuos reponerentur; & ita effectum eſt, ut te non pœniteat, nos huic recognitioni præfeciſſe. Cognoſcent profectò lectores, ſi modò quid verius eſt verimonia ſinè livore profiteri non recuſaverint, in laborioſiſſimâ hujus Operis emendatione, Merulam herculeos labores exantlaſſe. Nos, præter correcta Impreſſorum errata, addimus corollarium, quo, nixi magnis auctoribus, loca nonnulla caſtigavimus, quæ niſi magìs ad oſtentationem, quàm ad communem utilitatem à malevolis feciſſe videremur, hîc ſingillatim annotaviſſemus. Plura quidem reliquimus intacta, quæ procul dubio caſtigationis egent; ſed maluimus legentibus rem integram ſervare, quàm in hoc animo noſtro indulgere; ſatius quippe, & tutius eſt, habenis moderari, quàm totis viribus equum in curſuram impellere. Tu enim ſæpiſſimè ſoles, utpote qui animi es ingenui, ingenuèque doces, diſcipulos tuos admonere, ut temperamento quodam omnibus in rebus utantur, ne audaculi pluſquam opus ſit, caſum, & præcipitium ferant. Et quemadmodum in hoc, ita in id genus plurimis non ſolùm, quæ ſub te perficiuntur, ſed omnes Literati, literatorumque amatores tibi debent, & proinde te amant, colunt, venerantur, & obſervant; & ut ex conſulto omittam quòd *Librum* jampridem *de Ortographia* ſcripſiſti, conſummatiſſimi operis Virgiliani in multis veram lectionem reſtituens; & *de homine* adversùs *Galeotum*, Commentarioloſque in *Sapphus* libellum: quòd *annotamenta* in lepidiſſimum *epigrammographum*, quibus illius arguti, & docti ſales, venereſque intelligi poſſunt; ac *interpretationem* ſanè utilem *in* M. T. Cic. artificioſam *orationem pro Q. Ligario*, & *argumentum* in *Epiſtolam ad Lentulum Spintherem*: quòd *rei ruſticæ* Scriptores maxima abs Te lucubratione adamuſim correctos ſuis verbis in latiniſſimis exornaſti, multaque interpres fidiſſimus, & nonnunquam paraphraſtes è Græco in Latinum traduxiſti: quòd eruditiſſimas *narrationes in Juvenalem*, multijugâ doctrinâ refertas; & item *Epicedia*, *Epithalamia*, infinitaſque in omni genere dicendi *Orationes* edidiſti: quòd obſervationes tuæ tam Græcæ, quàm Latinæ, quas ferè innumerabiles obſervaſti, jam diu volitent per ora virûm, à quibuſdamque, auctore diſſimulato, excipiantur, & fronte perfricta recitentur pro ſuis, quos utique manifeſtos furti tenemus, atque plagiaria lege agitari poſſunt. Et ut alia haud parum multa abs te elaborata ſcienter prætercam, eleganuſſimam conſcripſiſti, & adhuc conſcribis *Hiſtoriam de antiquitate Vicecomitum*, orſus à primordio Urbis opulentiſſimæ, juſſu Excellentiſſimi, & liberaliſſimi *Principis Ludovici Mariæ Sfortiæ Vicecomitis* Barii Ducis, omnes hiſtoricorum leges ſervans, lacteam quandam cum fide maximâ ubertatem, Livianamque in concionibus majeſtatem feliciſſimè aſſecutus, Proceres, vel potiùs heroas hujus præcipuæ Gentis, non Fabiis, non Camillis, non Metellis, non Scipionibus, non Mariis, non Marcellis, non (ut ſemel dicam) ipſis Cæſaribus virtute, & rebus ab ſe geſtis inferiores, à ſqualore, atque ab oblivionis incuriâ

in

(a) Codex Braydenſis Collegii, quem vidi, caret fine, ac proinde annus & typographus, qui fortaſſe in calce deſcriptus eſt, ignoratur. Quandoque Latinis vocibus in Græca columna ſuum non reſpondet vocabulum, & vacua relinquitur area, an propter inopiam renaſcentis tunc illius linguæ, an negligentiâ typographi, incertum. Ex ſedula tamen obſervatione deprehendi, in iis tantùm omitti, quæ eodem cum ſuperiori voce nomine concordant, ut *Accubatio*, *Accubitus*, ſoli enim primæ voci Græcum vocabulum *Cataclìſis* opponitur, quo etiam ſecunda ſignificatur. Lubentiſſimè hanc Epiſtolam in publicum proferendam nova impreſſione ſtatui, ut ſemper clariùs appareat, adminicula omnia commodiora, quæ ad Græcæ Linguæ ſtudium promovendum deſiderari poterant, fuiſſe in hac Metropoli noſtra adinventa, atque vulgata.

in lucem ; & in memoriam asseruisti ; utque vera in medium afferres, nihilque perperam diceres, diligentiam, quam olim in literis excitandis, & à situ vendicandis, eam in tuâ historiâ præstitisti. Quam rem *Hermolaus Barbarus*, Vir quidem summæ auctoritatis, & si quisquam hujusce sæculi nostri doctus est, & disertus, doctissimus, disertissimusque, subinde dicere solebat, cùm hîc apud Illustrissimum Principem nostrum Venetæ Legationis officium fungeretur : „ Voluisti medius fidius omnes Historias, Annales, Chronica, Ephemeridas, Genealogias, Tabulas, Codicillos, & Diplomata, denique omnia ad hanc rem „ facientia, quæ per omnes Italicas Urbes fuerunt, penitùs perscrutari „ : Cùmque tota hæc Vicecomitum familia ob talia in suos merita tantum tibi debeat, quantum vix nunquam persolvere possit ; plus etiam atque etiam Georgio debere fatetur Magnificus, & Splendidissimus Eques *Alberthus Vicecomes*, Senator illustris, uberrimi ingenii, ac rei militaris scientissimus, cujus Majorum præclara, & egregia facinora, belli, domique gesta, omninò, vel magna ex parte obliterata, immo obsoleta, ad perpetuam famam, atque immortalitatem revocasti. Jam ad Plautum, unde sumus digressi, revertamur, qui & ipse cùm per te solum (unum neminem excipio) reviviscat, quæstiones tuas Plautinas maximopere desiderat, quibus argutissimi sensus, jucundæ urbanitates, vernilia dicta, suaves facetiæ, & sales non invenusti, ex obscuris dilucidi, ex ambiguis Plautinissimi fiant. Quas ad coronida ferè perductas, si (ut spero) in hac proximâ explanatione edere curaveris, & his codicibus connectere, ipsum ante omnes Plautum, mox festivissimi Poëtæ studiosos tibi in perpetuum addixeris. Carmen lusimus, in quo calamitosam nobilissimorum Comicorum deflemus jacturam, qui nobis nomine tantùm sunt cogniti ; quod (qualecunque est) nisi paulò longiores fuissemus in hujus Epistolæ recessu, imprimi decreveramus. Vale optimarum literarum Princeps, & egregium Decus. (a)

Num. XCIV.

Ante Svetonii Librum de Viris illustribus.

Petrus Melleus magnifico, & præclarissimo Viro, Petro Posterulæ, Ducis Insubrium Senatori dignissimo S. P. D.

CUm quantum commodi Historiæ lectio mortalibus afferre soleat, ab iis, qui bene vivendi præcepta, optimorumque morum institutiones tradiderint, & imprimis à M. Cicerone literarum principe collegerim, quippe qui eam rerum magistram temporum lucem in oratoriis libris pulcherrimè refert, (missos facio Fabium Quintilianum, Diodorum, ceterosque Auctores maximos) non potui, Vir præstantissime, ac Patricie, quin meâ sanè curâ, unà cum *Bonino Mombritio*, viro eruditissimo, adhibitâ multâ diligentiâ, ne quod in eo pro viribus mendum esset, *Svetonium Tranquillum de Viris illustribus*, imprimendum curarem. Et id profectò munus libentiùs suscepisse videor, ut meâ nimirum operâ plerique adolescentes nostra ætate, ad hujusce præclari Operis lectionem adducti, præclaras ad res gerendas, non ad otium corporis, neque ad alias voluptates impelli, nedum hortari viderentur. Scio tamen, quamplurimos, cùm primùm ad tituli inscriptionem pervenerint, non parva admiratione teneri ; quippe qui id Opus, præter plurimorum opinionem, Tranquillo ascripserim; verùm apud optimum quemque Divi Hieronymi auctoritatem valere, & in hoc, uti & in ceteris, plurimùm spero, quòd eo quidem in Opere, cujus & ipse inscriptionem *de Viris illustribus* esse voluit, his planè verbis, se Tranquillum imitaturum dixit, ejusque dicta ad verbum subjiciam : „ Hortaris Dexter, ut Tranquillum sequens, Ecclesiasticos Scriptores in „ ordine digeram, & quod ille in enumerandis gentilium literarum Viris fecit Illustribus, „ ego in nostris faciam ; „ quibus verbis planè constare arbitror, id Opusculum à Svetonio, non à Plinio fuisse editum. Idque abs te, Vir præstantissime, supplex peto, me pro tua singulari mansuetudine, veniâ dignum existimes, si de tua eximia laude, summaque virtute conticuerim, quæ quidem tanta est : nam pro tua excellenti virtute inter ceteros cives fulges, veluti inter Ignes micat Luna minores, rerum amplitudine à te gestarum, ut disertissimus quisque grave sibi, atque perarduum onus impositum censeret, si eas Literarum Mo-

(a) Effugerat oculos meos hæc Epistola, quam in calce Commentariorum ad Plauti Comœdias Eusebius Scutarius imprimendam curaverat, cùm iidem Venetiis editi à Merula, anno MCCCCLXX. castigatiores in Urbe nostra, duodecim post annis in lucem iterum proderentur ; itaque hoc loco recudendam censui, cùm plura de Merulæ operibus, Scutarius ejusdem discipulus patefaciat, præsertim verò lumen haud obscurum mihi præbuerit, ut *Quæstiones Plautinas* à laudato Georgio Merula fuisse verè conscriptas non incongruè assererem, cùm nonnulli ejusdem æmuli post illius mortem, *inane* fuisse *nomen* dicerent, & hujusmodi Quæstionum propediem edendarum minitatione, celeberrimum hunc Auctorem *decepisse corvos hiantes*. Vide Hist. meam Liter. ad annum MCCCCLXXVIII.

Monumentis, ut jam par effet, tradere cogeretur; cùm id itaque mihi in mentem veniffet, ne magna parvis tenuare modis dijudicarer, conticui. Vale. (a)

Num. XCV.

Ante Cornelii Taciti Opera.

Francifcus Puteolanus Jacobo Antiquario Ducali Secretario Salutem.

MAximis, plurimifque rebus in utraque mea fortuna à te adjutus, fublevatus, ac ornatus, Vir perfectiffime, uni omnium fecundùm Deos Immortales plurimùm debeo; & quia parem gratiam nullam unquam referre poffem, qua una via datur, ingratitudinis notam effugiam; habebo quam non referre eft, & quicquid aut nunc eft, aut in futurum mihi erit, tibi acceptum referri debere, haud invitus fatebor: tu mihi omnia non amici folùm officia, fed affectum, pietatemque paternam præftitifti; tu graviffimis in fluctibus non folùm verfatum, fed obrutum, manum porrigens, in portum perduxifti (b); tu omnibus incommodis perfunctum, poft longa certamina, præmiis fudoris, & pulveris ornafti; Tu tranquillam vitam, ad quam enixiffimè fruftra contendebam, tribuifti. Neque in me uno tua innotuit beneficentia; longus ordo poft me, & ante me extat, te Patronum falutantium; nam cùm ob rariffimas animi tui virtutes, graviffimos mores, religionis cultum, totius vitæ tenorem æquabilem, modeftiam in ifto faftigio admirandam, lenitatem, & manfuetudinem pari conjunctam gravitati, in omni fortuna conftantiam, miram fcientiam, atque facundiam, in agendis rebus dexteritatem, ad maxima negocia obeunda efficaces cogitationes, in omnibus rebus fidem, ac pares laude prudentiam atque fimplicitatem, non modò multitudini fueris acceptiffimus, verùm & totius Italiæ Principes, Tetrarchæ, Reges, Pontifices, te fufpexerint, evexerint, promoverint: nihil unquam tibi ambivifti, rogafti, impetrafti. Quicquid tulifti, honores, facerdotia, mera Principum liberalitas, ac judicium fuit; quamquam nec ea quidem pro virtutibus, aut meritis, quæ licèt multis maxima videantur, plerique, haud quaquam artibus tuis, præ te plura tenuerunt. Piget, pudetque referre, adulatores, fcurras, delatores, quos cernimus ditiores. Cur tu, ut virtute, & innocentia, ita Flaminiis, procurationibus, præfecturis alios non excellis? Verùm non eodem judicio, quo ceteri, felicitatem metiris: ideo quæ maxima ifti putant, femper contempfifti: compertum habeo, exiguo labore, leviffimis, atque etiam honeftiffimis precibus honorificentiffimum quiddam tibi quæri potuiffe: obftitit antiquus rigor, & prifca frugalitas, & modicis contentus animus: quod pro te tamen nunquam propofitis ullis præmiis faceres; vidimus multoties amicorum causâ ambitiofiffimè contendiffe; multa enim multis rogafti, atque impetrafti. Sed ego in hoc latiffimo campo, in uberrima tuarum laudum materia parciùs loqui cogor; quandoquidem omnia tibi debeo, vereor ne fœda affentandi libidine rapi videar. Accedit, quòd virtutibus tuis parem orationem afferre non poffumus; fed ut floribus, ac interdum folis precibus, Diis fupplicant, qui thura non habent; fic hoc tempore ego tibi, quem vice magni Numinis colo, munufculum affero *Cornelii Taciti*, Equitis Romani, hiftoricorum omnium graviffimi, difertiffimique, quicquid incuriofæ vetuftati fuperfuit, ideft *Fragmenta ex actionibus*

(a) Epiftola hæc confcripta jam fuerat à *Gafpare Lampugnano*, cùm librum hunc dicaret *Bonino Mombritio*, eamque dedimus recufam folio DXLII. Eàdem uti voluit Petrus Melleus, dum, novis curis emendatum, *Petro Pofterulæ* Senatori Mediolanenfi nuncupavit. Qui verecundia ufus pare potuerit Melleus, fibique adoptare alienum laborem, intelligere nequeo; magifque miror, in fcœnam hic trahi *Mombritium* ipfum, cui prima præfentis Codicis editio infcripta erat, acfi operam fuam præftitiffet, ne quod mendum irreperet. An plagii infimulandus fit Melleus, qui expunctis paucis iis verbis, à Gafpare Lampugnano adhibitis, ut *Mombritium*, inter ceteros Poëtas, per illam ætatem, excellenti virtute, & libris editis refulgentem laudaret, fubftitutis aliis, quæ Virum Senatorio amictu verendum, rebufque præclarè geftis confpicuum decebant, Lector, utramque Epiftolam conferens, fententiam edicet. Interim quæ ad Librum iftum pertineat, fubjungere lubet. In Exemplari hujus Editionis, quæ ad oculos meos pervênit, adjecta erat MSta adnotatio antiqui caracteris, in hæc verba: *Cornelii Nepotis ex veteri Infcriptione hoc Opufculum effe novi*; in margine verò hæc altera legebatur, pariter MSta: *Variffimum eft hoc ipfum, quod cum Bonino putafti, Petre Mellee; nam & Plinius, & Svetonius de Viris Illuftribus defcripfere. Quod autem Svetonio Opufculum hoc adfcribi poffit, illud maximè obftat, quòd is inter illuftres Gentilium Literarum Scriptores, de Plinio Hiftoriographo mentionem facit; at in hoc Libro, de ipfo ne unum quidem verbum legi poteft. Non igitur Svetonio, fed Plinio Nepoti adfcribendum putamus; cùm omnes Codices, ab Antiquis fic fcribere reperiantur. Scripfit quidem Svetonius de Claris Oratoribus &c.* Auctorem tamen hujus Libri non effe aut Cornelium Nepotem, aut Svetonium, aut Plinium fecundum, aliofque, contendit Fabritius in fua Bibliotheca Latina Lib I Cap. VI. Lib. II. Cap. XXIII., & Lib. III. Cap. IX., ubi hoc Opus adfcribit Aurelio Victori. Quis effet hic *Petrus Melleus* indagare haud valui, cùm nullum aliud Volumen ab eodem typis traditum hoc feculo invenerim. Mediolani certè degebat, qua in Urbe fimul cum *Bonino Mombritio* Librum hunc emendavit, dicavitque Senatori noftro ampliffimo *Petro Pofterulæ*, circa LXXX. feculi XV. annum; fiquidem memoratus Pofterula, honoribus, & fapientiâ clariffimus, obiiffe creditur anno MCCCCLXXXIV., quo ultimæ voluntatis fuæ publicas tabulas condidit.

(b) Quænam fuerit turbulenta hæc procella, in qua fe ferme demerfum, propitio affulgente fidere Jacobi Antiquarii, ad tutum litus evafiffe, profitetur Puteolanus, filentio ipfe met preffit, nihil de illius origine in Epiftolis ad hunc Mecœnatem fuum datis commemorans. Certò novimus, ferale id infortunium eidem contigiffe Bononiæ, eo (ut fas eft credere) tempore, quo Antiquarius ibidem degebat, Magiftri Epiftolarum munus gerens in Aula Joannis Baptiftæ Sabelli, Pontificii ad illam Provinciam Legati, quemadmodum invictis teftimoniis in Hift. mea Literaria ad annum MCCCCLXXXII. contra Oldoinum ftatui, qui Romæ Sabello jam Cardinali, ab Epiftolis confcribendis inferviiffe Antiquarium afferuit.

bus diurnalibus Augustæ historiæ : De moribus , & situ Germaniæ : De genere Eloquentiæ non corruptæ ; cui Operi à quibusdam titulus *de Claris Oratoribus* inscribitur : *Vitam Julii Agricolæ* Soceri , multis vigiliis , intensissimoque studio recognitam , adjuvante *Bernardino Lanterio* (a), omnium Mediolanensium eruditissimo , ut eum parcissimè laudem , sub tuo nomine nostris Impressoribus tradidimus : tum quia ejus eloquentia perfecta , meo judicio , & admirabilis , peculiariter ita te , ut me , delectat : tum ne in tanta librorum copia solus ipse supprimeretur ; Veneti enim Impressores adeò conculcaverant , ac fœdaverant hoc divinum Opus, ut non modò Cornelianæ facundiæ majestas inquinaretur, sed vix sensus ullus conjectari posset . Quid ego effecerim , judicent Docti , sed collatis exemplaribus , de ipso Tacito hæc præfanda duxi : In Republica versatum , Belgicæ Galliæ rationes procurasse , causas dixisse , historiam scripsisse ab Augusto ad principatum Adriani , sed major , & melior pars (proh dolor ! & humani generis immensa jactura !) temporum incuriâ abolita est . (b) Absolvisse omnem historiæ legem ; nam cùm suorum temporum majore ex parte memoriæ consuluerit , id pari eloquentia , ac libertate præstitit . Debebat tribus deinceps gentis Flaviæ Imperatoribus , ab iis ad maximos honores evectus , quos , incorruptam rerum fidem professus , ut nullo odio , sic nullo amore retulit , nihil falsi dicere , nihil veri omittere ausus . In scribendo enim ne suspectus quidem unquam fuit, aut gratiæ , aut simultati aliquid tribuisse : rerum rationem , in qua ordo temporum, Regionum descriptio exigitur , nemo Historicorum diligentiùs observavit . Jam consilia apta , eventus , ut , Dii boni , expediuntur . Et de consiliis quid probet , quid non , in rebus gestis non solùm quid actum , sed quale . De eventu verò , omnes causas explicat , casus sapientiæ , temeritatis . Hominum porrò non solùm res gestas , sed quæ fama , quod nomen , quæ natura , quæ vita : Quo artificio omnes, meâ sententiâ , facilè vicit . Ita creber rerum frequentiâ , ut verborum prope numerum, sententiarum numero sequatur . Ita dein verbis aptus , & pressus , ut nescias , utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur . In concionibus (audeo enim promere quid sentio) Livio quoque anteferendus ; magis tamen Salustii argutam densitatem , quàm hujus amplitudinem imitatus . Hunc primò legens , laudabis ob eloquentiam ; cùm iterum in manum sumpseris, mirum acumen deprehendes , & miraberis : ubi contubernalem reddideris , semper artificiosa docebit varietate , immensaque jucunditate delectabit .

Vale decus , & præsidium meum .

Num. XCVI.

In fronte Chirii Fortunatiani .

Franciscus Puteolanus Jacobo Antiquario Salutem .

Libros Chirii Fortunatiani Consulti, de ratione dicendi , injuriâ quidem temporum exesos, & multis partibus laceratos , elegantes alioquin , & eruditos, ac magnam , multamque frugem seculo nostro allaturos , studiosissimè , quantum sub unico exemplari fieri potuit, recognovimus , ut imprimerentur ; de quo Opere præfari jam , & polliceri ausim , nihil apud Græcos , ac Latinos inveniri , quod eundem usum scholasticis sit allaturum ; non tamen contenderim, ipsum Fortunatianum Isocrati , Aristoteli , Halycarnassæo Dionysio , Ciceroni , Celso Lennati , Virginio , Plinio , eloquentiâ , aut eruditione , quæ in his summæ , & consummatissimæ fuere , præponendum , sed ex utriusque linguæ Auctoribus , veluti ex omnium florum mixtura , pulcherrimum quoddam corpusculum effecisse , unde omnes institutiones Oratorias haurire possemus . Libri verò , qui Aristotelis nomine *de Rhetorica* circumferuntur, quos tamen ego non conjecturis solùm , sed certissimis argumentis, Aristotelis puto non fuisse , quid habent , quòd Eloquentiam adjuvare possint ? eos desidero tantopere à Fabio laudatos . Reliquorum omnium scripta de hac arte volumina equidem post Ciceronem , & Fabium , maximo intervallo posuerim . Rhetoricos suos Cicero ipse non probat ; reliqui ejusdem Oratorii Libri eminentissima , & absolutissima opera, ornant magis , quàm instruunt , neque se demittunt , ut Oratoris infantiam alere dignentur , Veteranis , quàm Tyronibus , accommodatiora . *Rhetorica Cornificii ad Erennium* , quæ falsò Ciceroni adscribitur , non modò Ciceronem non redolet , sed vix digna ipso Cornificio est . *Fabii Quinti Institutiones* ab ubere matris ad consummationem perducunt Oratorem , & omnibus filis , omnibus numeris constant , sed in plerisque monitoris , non docentis munus funguntur , remque adeò difficilem congestis tot opinionibus reddunt , ut quasi per Oceanum navigantibus, Portus despere-

(a) De hoc doctissimo Viro plura enunciavi ad annum superiùs memoratum MCCCCLXXXII.

(b) Jacturam hanc , sanè deflendam , redemit quingentis erogatis aureis *Leo X.* Summus Pontifex , primos quinque Libros , in Germania inventos, liberali dono tradens *Philippo Beroaldo* , ut illos typis vulgaret . Quid acciderit *Alexandro Minutiano* , qui eosdem secretò tunc recudendos Mediolani curabat , fusè narravi in Prolegomenis Cap. IV.

peretur. In *Consulto* exactissima eadem brevissima docendi ratio pueris sentitur, omnibus probatur apertè exposita, hoc solùm desiderabunt homines, quòd vitio temporum non ad unguem castigata edi potuit. Itaque haud inficiabor, me sæpe, ac multum addubitasse, an Impressoribus traderem, neque raritate Auctoris, pulchritudine materiæ, utilitate scholasticorum, sed tua sola auctoritate, quæ mihi pro ratione apud omnes obtrectatores sufficiet, id ut facerem, adductus sum; tantum enim tibi tribuo, quantum nunquam M. Cicero Terentio Varoni; tantum debeo, quantum persolvere nunquam potero; tantum amo, colo, & observo, quantum Decimus Lelius Scipionem, Agrippa Divum Augustum, Svetonius Plinium. Sub tutela, sub patrocinio tuo, felix, & invidendus semper apparui, cùm abs te deflexi, allucinans, perditoque similis, & demum meis auspiciis, meo consilio, nihil optimè suscepturus, aut absoluturus; idem auctoritate tua inductus, sententiâ permotus, consilio adjutus, ope innixus, præstare, & consummare grandia, ac sublimia quæque solitus. Olim cùm Bononiæ naufragium meæ fortunæ omnes jam jam passuræ essent, subjectis humeris ab imminenti exitio subduxisti; sed quid vetera merita in tot recentibus scrutor? Mediolanum vocatum multis, maximisque rebus ornasti; tua suffragatione fratres mei immunitate donati, ego honestissimo Salario profiteor, certissimis, ac honestissimis Sacerdotiis cumulatus, quantum nec quidem venerat in mentem unquam optare: hæc beneficia Puteolanum nomen potuere in perpetuum sibi astringere. Ac tu non contentus, quotidie aliquid addis; nonne hoc gravissimo bello, quo tota Italia concutitur, vexatur, laceratur, tua singulari virtute, prudentia, auctoritate, gratia servati sumus? nonne ego post gravissimam offensionem, illustri Ludovico Sfortiæ tuâ operâ reconciliatus, non solùm servatus, sed & in numerum amicorum receptus sum? hæc tu quantum mihi imputasti? Quin eodem animo, eadem liberalitate de toto humano genere quotidie benemereris; nam in maximo officio, in splendida administratione, & ad conflandas ingentes opes accommodatissima, in tanto rerum fastigio collocatus, Principum quidem gratiam, & indulgentiam alienis honoribus, & commodis experiris; rem familiarem nemo verè unquam dicere poterit abs te auctam. Fama, opinione, innocentia, candore vitæ, inter honestissimos, imò verò honestissimus, censu novissimus, adeò faciliùs fuerit clavam Herculi, quàm Antiquario continentiam, & abstinentiam abstorsisse; Attilium enim, & Curium, & Cincinnatum imitatus, exiguis patrimoniis, sed summis virtutibus, clarissimos viros; contentusque tenui admodum Sacerdotio, qui & ipsum ne propensissimi Principis munus aspernari videreris, accepisti, ex tam longo Principum contubernio, ex tot honestissimis legationibus illam præclaram suppellectilem nactus, illas certissimas opes es adeptus, quòd infinitos omni officiorum genere diceris juvisse, defendisse, ornasse, nemini unquam obfuisse; Unde, quod paucis admodum contigit, aucta gloria, superata invidia, Vale. (a)

Num. XCVII.

Ante Hymnos Callimachi Latinè redditos.

Ad magnificum ac nobilissimum Equitem Dominum Galeatium, Filium olim Gasparis Ambrosii Vicecomitem, (b) Jacobi Crucii Bononiensis Præfatio.

MAjores tui, Vicecomes ornatissime, perpetua, ac pene continenti serie aut Mediolani Duces, aut Ducibus proximi, nunc toga, nunc armis, non modò hanc florentissimam, & undecunque uberrimam Patriam; sed magna ex parte Italiam, immo terrarum Orbem illustrarunt, unde factum est, ut passim Vicecomitum Tituli, Elogia, Trophæa, Signa, ac Monumenta clarissima spectentur. Genio namque heroico, invictâque, & herculeâ virtute suffulti, monstra suorum temporum sustulerunt, ac mala; Instituta ad hoc saluberrima ac pubblica commoda commenti, quacumque ratione mortales legibus, moribusque honestissimis juverunt, à Græcorum proverbio illo haud discedentes ἄνθρωπος ἀνθρώπου Δαιμόνιον. Quorum vestigia æmulatus, Juvenis optime, ac Nobilium humanissime, literis tum Græcis, tum Latinis assiduè versatus, dum Romanæ eruditioni prodesse cupis, reliquosque tui ordinis veluti classico ad virtutis amorem, & hortari, & animare contendis; summovisti me, ut *hymnos Callimachi* Latinos facerem; quod primùm pertinacissimè recusavi, veritus, ne huic

---

(a) Multum mihi profuit hæc Epistola, ut vices prosperas, adversasque Francisci Puteolani, suo in Hist. mea loco enunciarem. Quo autem tempore editus fuerit hic Liber, non obscurè indicant ea verba: *Hoc gravissimo Bello, quo tota Italia concutitur, vexatur, laceratur &c.*, iis enim designari arbitror expeditionem susceptam in Italiam à Carolo VIII. Rege Galliarum, ut Neapolitano Regno potiretur.

(b) Non impar fuit Patri Gaspari Ambrosio Vicecomiti, egregiis animi dotibus, atque Literarum amore, Galeatius filius; non secus enim, ac ille, de quo præclaram mentionem egi ad annum MCCCCXCIII., doctorum Hominum patrocinium suscepit: delectus ideo in Mecœnatem ab iis, qui labores suos in lucem edendos ejusdem nomini commendabant. Præter *Jacobum Crucium*, cujus hîc Epistolam dedimus, *Hieronymus* etiam *Lucensis*, Ordinis Servorum B. M. V eidem dicavit Libellum suum *de Animæ immortalitate*, editum Mediolani per Jo. Angelum Sinzenzeller anno MDXVIII., quem conscripserat, ut *Petro Pomponacio*, impudenter afferenti Animam esse mortalem, inconcussa tum rationis, tum Sacræ Scripturæ objiceret argumenta.

huic muneri impar ſuccumberem . Expugnavit tandem pudorem, pertinaciamque meam frequens poſtulatio tua . Quid enim , mi Galeati honeſte , tibi pernegarem , cujus beneficio , & liberalitate factum eſt , ut quemadmodum antea cum Latinis , ſic nunc cum Græcis aſſiduè immorari delectet ? Accinctus igitur ad opus , cùm primùm nonnulla parum feliciter vertere cœpiſſem , pene Callimachus aliqua jam ex parte Latinus in ſpongiam incubuit: quod primum evênit , dum ſingula nimis fideliter interpretari fruſtra laboro . Horatii demum , ac Hieronymi præceptis reſpiciens , ne verbo verbum curarem reddere fidus interpres , in propoſito vertendi Poëtæ perſeveravi ; ut enim veriſſimè ſcripſit Gellius : Non ſemper enitendum , ut omnia in eum , quo dicta ſunt , modum vertamus ; perdunt enim gratiam pleraque , ſi quaſi invita , & recuſantia transferamus . Occepi igitur quædam , quæ feliciſſimè Græcè compoſita ſedent , pluribus verbis explicare , ac nonnulla ſermone noſtro quamvis fortè ambitioſò expromere , pauciſſima admodum beatiſſimè conjugata , haud disjungenda putavi . Qua ratione integras dictiones Græcas interdum invenies , quarum ſignificantiam proximis annotaciunculis , quas propediem (ita me Deus ſoſpitet) editurus ſum , ſtudioſus Lector habebit . Utque, unde digreſſus ſum, redeam, Opus non parvæ audaciæ me ſubiiſſe ingenuè fateor ; ſed , ut ait ille : Alta ſecare virtutis eſt , magnarumque etiam rerum conatus laudabilis , etſi ſucceſſus non adfuerit . Huc adde , quòd , ut ait Fabius , honeſtus eſt error magnos Duces ſequentibus ; nam , ſi parva licet componere magnis , Mantuanum vatem in *Homero* , ac Theocrito , quòd quædam parum proſperè vertiſſet, legimus malè audiſſe . Cumplures etiam , ut ait Gellius , Commœdias Latinas ſcriptitarunt , quæ cùm leguntur , nihil ſanè diſplicent . At ſi conferas cum Græcis , unde illa venerunt , & ſingula alternis lectionibus committas , plurimùm fordere , ac jacere incipiunt , quæ Latina ſunt . Noſtra igitur cum Græcis conferens , ſi me Callimachi ſplendorem , ac verborum felicitatem haud quaquam ſenſeris aſſecutum , mirari deſine . Haud ambigam tamen , quin curioſi elegantiora quærant , ac fortè velint noſtra hæc caſta , & pura calamiſtris inurere , ſeque fuiſſe meliora daturos promittant ; quibus illud Horatii eleganter reſpondeat , ut ſibi quivis ſperet idem . Sudet multum , fruſtraque laboret auſus idem : unde non immeritò Virgilius noſter dicere ſolecat: difficiliùs fore Herculi clavam , quàm Homero carmen ſurripere . Hoc quoque à ſcribendo deterrere potuit . Invidia quippe , quæ ſemper magnarum rerum conatus deterrere , atque obtrectare conſuevit . Cæterùm cùm ipſe mecum reputo , cum quibus iſta contulerim , *Demetrio* ſcilicet , ac *Jano Placentino* Monacho , (a) Viris nunquam ſatis laudatis , eoſque hæc noſtra probaſſe . His veluti præſidiis munitus , livorem facilè deſpicio . Cùmque etiam mecum voluto Callimachi materiam , Hymnos , laudes ſcilicet , & ornamenta Deorum , qui etiam ab omnibus , ut ait Euripides , laudari geſtiunt : ἐνεστὶ γὰρ Δεθιων γένει τοδε . Τιμουμενοι Χαίρουσι ἀνθρώπων ὑπὸ . Nullum putavi , qui etiam mediocriter ſapiat , futurum , qui velit Deorum hymnos , ac Laudes improbare , & quaſi cum Diis ipſis contendere ; ut enim eleganter cecinit ipſe Callimachus κακὸν μακάρεσιν ἐρίζειν . Accedit his omnibus patrocinium tuum , mi Galeatie, qui haſtâ , & galeâ , necnon clypeo pugnabis pro defenſione horum numinum , quæ hìc celebrantur ; cùm enim materia Callimachi , & argumentum ſint Reges , & Divi , meritò hæ tibi noſtræ lucubratiunculæ dicantur ; nam & Deos religioſiſſimè colis , ſanguiſque tuus nobiliſſimus à Regibus , & Heroibus deducitur , & propagatur . Quippe quod veriſſimum eſſe demonſtrant tum corporis , tum animi tui cumulatiſſimæ , nobiliſſimæque dotes , nam præter dignitatem , promptitudinem , dexteritatem , ac præcipuas , ac indeteſſas corporis tui vires , prudens es ante annos , ingenio ardentiſſimus , atque omnia facilis obire . Memoria ſingulari , ac tenaciſſima , quam bonis artibus , & diſciplinis continenter exerces , eloquentiâ eluces inſigni ; rara præterea liberalitate fulguras , qua cum me nuper , tum cæteros ſtudioſos proſequeris , ac bonarum literarum Profeſſores , à magnanimo , & invicto Fratre tuo *Jano Gaſpare* non degenerans , in quo ars , & natura certatim omnia ornamenta contulerant , necnon ſervans veſtigia magnifici , & generoſiſſimi Patris tui *Gaſparis Ambroſii* , qui (ut cætera , & clariſſima etiam Τυρλῷ cognita prætermittam) , quod olim Romæ Titus apud ſuos , idem iſtic Mediolani eſt aſſecutus , ut amor , ac deliciæ Urbis vocaretur , cujuſque ſacroſancti Penates , perinde ac Lycæum , & Academia Regia Muſarum , & Apollinis Templum metitiſſimò dicerentur . Supereſt , ut quoniam hac in præfatione multum evagati ſumus , noſtras vigilias qualeſcunque benignè ſuſcipias , quæ tibi debent , quæque tuæ ſunt ; quas cùm tu veluti fœtus tuos agnoveris , approbaveriſque, doctæque iterum placuerint Academiæ; tuo fulti , Galeatie, tegumento , at patrocinio, candidorumque , ac bonorum juditio ſecuri , obtrectatorum , ac malevolorum voculas diſperire ſinemus . Vale decus , & præſidium meum .

In

(a) Editionem hanc, in qua non tantùm annus, ſed etiam locus impreſſionis deſideratur , Mediolano adſcribendam colligo à frequentibus ſtimulis Galeatii Vicecomitis , quibus ſe incitatum fatetur Jacobus Crucius , ut Græcos Hymnos *Callimachi*, in Latinam linguam translatos ad ſe mitteret ; hinc enim à Vicecomite Mecœnate, prælis noſtris, in lucem eductos conjicere poſſumus ; præſertim cùm ipſe Crucius teſtetur , Literarium iſtum laborem à ſe commiſſum fuiſſe , ut votum ſuum de illo proferrent , duobus Græci Idiomatis peritiſſimis Viris , *Joanni Monacho Placentino* , ac *Demetrio Calchondilæ* , qui certè Mediolani tunc degebant .

Num. XCVIII.

In calce

Ejusdem Jacobi Crucii ad eundem Magnificum Equitem D. Galeatium Vicecomitem, Coronis:

HAbes, Vir magnifice, encomia, immo potiùs poëmaria, quàm à me tibi deditiſſimo non modò frequentibus literis, ſed quotidianis (ut ita dicam) conviciis efflagitaſti, extorſiſtique. Extorſiſti inquam; ego enim ſemper corde, & animo tenens illa Flacci, ac Quintiliani vulgatiſſima præcepta, ne editio ſit præceps, ne immatura; ſimulque illud Ciceronis ante oculos geſtans, affirmantis, oportere, quæ ſcribuntur, æterna eſſe, non putabam quicquam temerè, & inconſultò in lucem proferendum. Veritus etiam hujus noſtri ſeculi moroſos Lectores, ac ſuperciliosos, necnon ſciolos, & Ariſtarchos, quibus fortaſſe noſtra hæc pura, ac non fucata, & quaſi ſimplicia minimè probabuntur. Ego tamen bonorum judicio fretus, qui facilè agnoſcent argumentum hujuſmodi Deorum: Quibus, ut ait ille, caſta placent, non debuiſſe niſi caſto ſermone deſcribi: deſiderio tuo, ac meritæ feſtinationi non dubitavi facere ſatis. Ingenuè tamen fateor, in quibuſdam fortaſſe limæ laborem, & moram, cujus nos impatientes veriſſimè cecinit Flaccus, deſideratum iri. Ceterùm quemadmodum ſignum Parium, vel eburneum, vel ex auro, aut argento, aut ære conflatum, quamvis non exactum ſatis, neque ad unguem caſtigatum, ſuo tamen candore, ac materiæ præſtantia delectat; ita ego contenderim, noſtrum carmen qualecumque, materiæ ſaltem nobilitate, candidis, ac nullo livore ſuffuſis, aliqua ex parte placiturum. In uno tamen Lectorem admonitum cupimus, ut ſi hos Hymnos legere cœperit, perlegat. Quod enim ſingula membra non poterunt, totum corpus præſtabit. Vale decus meum.

Τ Ε Λ Ο Σ.

Num. XCIX.

Ante Librum Cenſorini de Die Natali, atque alia Opuſcula.

Reverendiſſimo Patri, Domino Stephano Porcherio, Epiſcopo Pariſienſi, & Regio Senatus Mediolani Præſidi,
Triſtanus Calchus Mediolanenſis, Secretarius Regius, Salutem.

SOlent officioſi clientes ſecundis Patronorum rebus lætari, & pro ſua quiſque facultate conceptam animo voluptatem muneribus declarare. Itaque, Pater ampliſſime, te nuper ad Pariſienſis Eccleſiæ Pontificatum maximo hominum conſenſu evecto, quanto ſim gaudio affectus, etſi ex iis, quæ miniſter exiguus domeſticis obſequiis præſtare potui, ſatis tibi exploratum eſt. Tamen ſine munuſculo prætereundum mihi non eſſe ſtatui. Animo verò, ſtudiiſque tuis, & curæ, quam potentiſſimi Regis nomine in Nobiliſſima provincia ſuſtines, peropportunum duxi trium Principum Vitas, quas adhuc vulgus non novit, rerum præclarè geſtarum tradere. *Nerva* eſt, & *Trajanus*, & *Adrianus*, Romani Cæſares, quorum memoria apud Græcos diutiùs, quàm Latinos, ſervata eſt. Hos ex Dione in Latinum vertit *Georgius Merula* Alexandrinus, utriuſque linguæ vir eruditiſſimus. Tum *Cenſorini Grammatici*, qui per tempora Alexandri Mammeæ claruit, *de die Natali* Opus reconditæ eruditionis, quod injuriâ temporum exeſum, ac mutilatum Philippus Beroaldus primò publicavit, & qualemcumque potuit latentis libelli copiam ſtudioſis fecit. Mox alii, atque alii ad ejus exemplar impreſſere. Nobis proximis annis oblatus fortè eſt venerandæ antiquitatis codex, ex cujus collatione non ſolùm dimidiata, atque integra ſæpius verba repoſuimus; ſed longos verſus, & plenas clauſulas quindecim ex locis ſubtractas reſtituimus. Tum verò penitus redintegraſſe, aut proximum archetypæ formæ feciſſe viſi ſumus; cùm tertiam partem capitis ejus, quod eſt *de Naturali inſtitutione*, & tota illa *de Cœli poſitione*: *De Stellis fixis*: *De Terra*, *& principium Geometriæ* deprehendimus. Accedit *Conflagratio Veſevi montis*, rei miraculo fidem omnem egreſſa: quæ omnia accipias, quæſo, eo animo, quo offeruntur, & qua fronte reliqua omnia admittis, legas. Bene vale.

Mediolani, Kal. Auguſti, MCCCCCIII. (a)

Ante

(a) Cùm Triſtanus Calchus, claræ apud nos memoriæ, ob incœptam circa annum MCCCCXCVI. Rerum Mediolanenſium Hiſtoriam, emendatiorem illâ, quam Georgius Merula, ejuſdem Præceptor, condiderat, nuſquam à me celebrandus occurrerit, piaculum duxi, omittere Epiſtolam, præfixam hiſce Opuſculis, paulò poſt evolutum Seculum XV. ab ipſo vulgatis; ejuſdem namque non tam elegantia Latini Sermonis, ſed etiam diligentia in eruendis à pulvere, in quo jacebant, inſignium Scriptorum Operibus, comperta Lectoribus fiet. Præter verò enunciatos à Triſtano Libellos, iſti etiam in eodem impreſſo Codice adnexi reperiuntur: *Cebetis Thebani Tabula*: *Plutarchi Libellus de differentia inter Odium, & Invidiam*: *Baſilii Oratio de Invidia, & ejuſdem Epiſtola de Vita Solitaria.* Caret loco, & Typographo, hæc Editio in 4. ſed ex Symbolo *Jo. Jacobi, & Fratrum de Legniano* Mediolanenſium Impreſſorum, dilucidè Mediolanum, & Typographi indicantur.

Num. C.

Ante Bonini Mombritii, Poëtæ Mediolanensis, Trenodias in Funere Illustrissimi qu. D. D. Galeaz Mariæ Sfortiæ.

Ad Magnificum Jurisconsultum D. Joannem Jacobum Balsamum, Ascaleon Vallis.

INspectum aliquando leviter *Mombritii* libellum, fortè proximis diebus retractavi. Variè dum fuit in manibus, affectus sum. Ingenio, curaque Operis delectabar; recordatione autem ejus vitæ, fortunæque præcipuè commovebar. Vir enim omnino piissimus, & excultissimus in omni ferè vita perpetuis fortunæ plagis oblisus est. Ex quo quasi stupeo, quanam mente poëmata illa conciperet, quæ & *Momidos* libros duodecim, & *Dominicæ Passionis* sex, & *de Fortuna* decem absolvit; quos, si ocio abundans, insigniùs exacturus fuit. Doleo, justa illum ingenii æstimatione apud posteros carere. Sed hic me monuit cogitatio, nondum ab injuriis fortunæ tutum esse optimi Vatis honorem; nam, ut fœtum aliquem ea in vita procreavit, sic eâdem urgente non adhuc difficile est aboleri. Fortasse enim hoc unum, quod asservabam, exemplar superat; quo circa (quod possem) ei subvenire animum induxi; plures enim sanè casus effugiet, quo plura diversis in locis condita fuerint exemplaria. Jucundiùs deinde quoque propositum fuit, quod tibi omnino quantumcumque gratificari ratus sum; siquidem unus Civitatis nostræ ingenia (si quæ delectu non indigna sunt), præter ceteros, singulari studio amplecteris; Ipse autem Mombritius, quemadmodum se in comparatione habeat cum ceteris ætatis nostræ studiosis, vis judicii tui viderit. Vale. (a)

(a) Miseram cædem Galeatii Mariæ Sfortiæ Ducis Mediolani, à conjuratis trucidati in æde S. Stephano sacra, quamplures illius ætatis Oratores, ac Poëtæ prosecuti sunt justa commiseratione, ac laudibus Principis nostri tam indignè è vivis sublati. Inter ceteros Boninus Mombritius duos Libellos Heroico Carmine condidit, quibus *Trenodiarum* nomen attribuit. Hi ociosi jacuerant in scriniis privatis, longo post *Mombritii* obitum tempore, donec *Ascaleon Vallis* ægrè ferens, nobile hoc Opus ignotum, ac neglectum relinqui, typis *Alexandri Minutiani* typographi nostri vulgandum tradidit *in 4. anno MDIIII, die secundo mensis Martii*. Quanta legentium voluptate exceptum fuerit, conjicere possumus ex raritate exemplarium, quæ ad nos pervenere; siquidem Jo. Baptista Blanchinus uno eorumdem potitus, manu propria transcribendum decrevit, ne iterum pulcherrimi hujus Operis memoria periret. Id autem cum reliqua omni Literaria suppellectile Cœnobio S. Ambrosii Mediolani postremis voluntatis suæ Tabulis legavit. Quamvis verò limites à me statutos Literariæ Historiæ Mediolanensis, Epistola hæc prætergrediatur, eam omittere nolui cùm ex eadem nonnulla decerpserim, quæ ad illustrandam Bonini Mombritii memoriam opportuna videbantur.

EPISTOLARIS AUCTORITAS, IN HIS PRÆSERTIM, QUÆ AD CONSIGNANDA CERTA TEMPORA SPECTANT, SENTENTIA OMNIUM, OMNIBUS EST PRÆFERENDA.

Baronius Tom. XI. Annal. ad Ann. MLXXIV. fol. 458. Edit. Rom. Anni MDCV.

CATALOGUS
LIBRORUM,
QUI MEDIOLANI EDITI FUERE

AB ANNO MCCCCLXV. USQUE AD MD.,

CHRONOLOGICA SERIE DIGESTUS.

ERUDITO LECTORI.

M*Etam Typographicæ Mediolanensis Historiæ proximè jam tandem spectamus; cùm nihil ad eam attingendam desit, nisi Libros depromere, qui Seculo XV. prælo commissi, in hac Metropoli lucem publicam conspexere. Id lubenter aggredimur, candidè tamen profitentes, ambitione aliqua nos minimè duci ad Literariam hanc supellectilem palàm explicandam; acsi Civitas nostra, quæ plurimis adinventis rebus summo ingenio, industriâque (ut in Prolegomenis ostendimus) nascentem Typographiam, rudibus fasciis involutam, expolivit, exornavitque; eandem quoque adultam, fœcundamque reddiderit, impressorum Codicum ubertate. Facilè hujusmodi gloriam concedimus præclarissimis Urbibus, Romanæ, Venetæ, Parisiensi, quæ insignium Virorum, ac Bibliopolarum laboribus, tot suppetias excelsæ huic Arti attulere, ut copiâ editionum brevi tempore paratarum, opulentum Literis patrimonium conflaverint. Uno tantùm Impressore,* Antonio Zaroto, *inceptum est Mediolani typographicum opificium, quod non interrupto Annorum cursu, à nobis descripto, multiplicatis subinde Artificibus, usque ad extremum illius Seculi, Officinas nostras editis Libris implevit; duo enim Typographi* Pannartz, *&* Sweynheim, *à quibus, quinquennio antea, excusam fuisse apud nos* Historiam Augustam, *opinati sumus in Prolegomenis, unico eo typographico vestigio Mediolani relicto, ad Sublacense Cœnobium profecti,* Lactantium Firmianum *ibidem impresserunt Anno MCCCCLXV., ac postmodum Romæ domicilium fixere. Itaque in hoc vulgando Librorum Catalogo, non aliud contendimus, quàm detergere notam desidiæ, nobis innocenter inustam à Scriptoribus Typographicæ Historiæ, qui raros admodum Mediolani excusos per id tempus Codices Annalibus suis inseruerunt; parum namque edocti de nostris Bibliothecis, eos tantummodo descripsere, quos in remotis ab hac Urbe pluteis, oculis obvios habuerant. Liberalior fuit in Mediolanensibus referendis editionibus* P. Pellegrinus Antonius Orlandus *in suo de* Typographiæ Origine *Libro; sed quamplures, ob amicum inter nos nexum, tum titulos earumdem, tum nomina Typographorum, à me transmissa receperat; ceterùm eâdem cum reliquis, de hac re agentibus, ignorantiâ laborabat. Altera etiam de causa, quicquid in ista Metropoli impressum tunc fuerit, evulgamus, ut nempe conceptam à* Jo. Alberto Fabritio *falsam opinionem refelleremus, qua constanter asserebat, nullum de Jurisprudentia Volumen imprimi Mediolani cœpisse, nisi post Seculum XV.; quo namque numero de universa ea facultate Libri magnæ molis excusi Mediolani prodierint, Catalogus iste docebit. Immo commissam fuisse usque ab Anno MCCCCLXXII. hanc provinciam* Petro Antonio, & Nicolao de Brugniis Fratribus, dictis de Castelliono, *Libros* in Jure Civili, & in Medicina, & Jure Canonico, tribus, vel etiam pluribus torcularibus *imprimendi, legimus in publicis Tabulis Societatis, initæ anno eodem inter hujus Artis Cultores, quas superiùs vulgavimus.*

Mirum mihi quandoque visum est, de procudendis Sacris Bibliis, tum Veteris, tum Novi Testamenti, nullam fuisse curam Civibus, ac Typographis Mediolanensibus, vixque inter tot impressos Codices, quos hic numerabimus, reperiri ad Annum MCCCCLXXVII. Commentarios in Psalmos à Gabriele Brebbia, *&* Psalterium Græco-Latinum à Johanne Crastono *Carmelitani Ordinis Monacho ad Annum MCCCCLXXXI., publica fuisse luce donata. Id autem ea de causa factum arbitratus sum, quòd cùm aliis ab Urbibus, Româ præsertim, ac Venetiis, amplissimam hujus generis Exemplarium messem, studiosis Rerum Sacrarum Viris jam oblatam viderent, reliquarum Artium Liberalium, ac Scientiarum commodo augendo, prælis suis insudaverint. Atque in hac re plurimùm laudandam reor consuetudinem, in Librarias nostras Officinas tunc inductam, quòd nempe Impressores, non promiscuè quicquid typis committendum occurrebat, amplecterentur, sed distributis veluti inter ipsos classibus, alii Poëticis rebus, alii Oratoriæ facultatis, Jurisprudentiæ, & Medicinæ Libris edendis operam darent; ea enim quantum proficua foret, ut faciliùs, ac emendatiùs Libri evulgarentur, in Prolegomenis Cap. IV. adnotavi. Statutum lege id fuit, cùm primò descriptæ sunt Tabulæ fœderis, superiùs memorati: at cùm triennio tantùm Societas illa perduraverit, arbitrio cujusque Typographi relictum est, ut Literarias, quas vellet, merces depromeret. Nihilominus in morem transiit nobile hoc consilium, quo Mediolanenses Opifices in vulgandis materiæ sibi adoptatæ Libris, diligentiam, typosque frequentiùs impenderunt, quemadmodum in pervolvenda Editionum nostrarum serie, Lector animadvertes.*

Ut verò de Catalogo earumdem aliqua disseramus, illum inchoavimus ab Anno MCCCCLXV.; quamvis enim nullum ad nos pervenerit Exemplar Historiæ Augustæ, *prædicto Anno Mediolani impressæ, securum tamen testimonium* Claudii Salmasii *produximus in Prolegomenis Cap. III., qui Librum hunc typis nostris impressum inspexit, contrectavitque, tempus accuratè designans, quo in hac Metropoli prælum subierat. Duos etiam alios Codices adjunximus, ex Officinis nostris in lucem emissos Anno* MCCCC-

MCCCCLXIX., *testimonium* Cornelii à Beughem, & Jo. Alberti Fabritii, *eos referentium absque Typographi nomine, interponentes. Reliquos, usque ad Seculum XVI., aut oculis propriis lustravimus, aut ab Amicis fideliter indicatos, in Literarium hunc censum retulimus. Inops sanè fuit sub initium Mediolanensis Typographia, non secus ac sub medium temporis à nobis statuti; sed causam raritatis Codicum impressorum alibi jam assignavimus, præsertim Anno MCCCCLXXXV. & sequenti, quibus Pestis acerrima, absumptis ferme centum millibus Civitatis nostræ Incolarum, Gymnasiis, ac prælis triste silentium indixerat. Dissimulare nequeo, plures in hoc Catalogo Libros recenseri, futiles, ineptosque; sed, præter quàm quod commune hoc fuit ceteris etiam Urbibus infortunium, Metropolis nostræ in typographicis rebus decus satis superque fulciunt tot Libri nitidissimis caracteribus excusi, atque Opera veterum insignium Scriptorum, aut à sordido tinearum commercio, & tenebris, primùm apud nos in plenum diem educta, aut summo impendio, laboreque ita illustrata, ut novum veluti vultum induere viderentur: quæ omnia in Liter. Hist. singillatim exposui. Non incongruum quoque censui, Chronicas impressionis Notas recudere, à Typographis tunc affixas calci Librorum; licèt namque passim rudi, incultoque Latino, atque Italico sermone conceptæ, risu, ac sibilis excipi possint; non raró tamen aliquid, Historiæ illorum temporum securo calculo digerendæ, opportunum exhibent, nomenque, ac memoriam ad nos transmittunt plurium, qui vel Sanguine clari magnis edendis voluminibus, ære proprio, commodum præstiterunt, vel studio, diligentiáque in id incubuere, ut ad fidem manuscriptorum Codicum castigatis Libris, purioris supra ceteras editionis laudem præla Mediolanensia consequerentur. Epigrammata etiam nonnulla, à doctis Viris elucubrata, quæ in Operibus tunc impressis legebantur, adjicere placuit, ut quantum, eâ tempestate, Latina Poësis coleretur, atque eniteret, posteris innotescat. Superest edocendum, cur in isto Catalogo Libri non pauci Asterisco * signentur; hoc autem indicio te admonere, Lector, volui, quæ fuerint editiones manu mea evolutæ; cùm de reliquis nonnisi integritatem, & fidem aliis Scriptoribus, Amicisque debitam, valeam proferre. Plura fortasse adhuc latebunt, quibus & Codicum impressorum numerus, & literaria Mediolanensis Historia pinguior fieri potuisset. Verùm me in hanc aleam conjeci, eâdem illa ineluctabilis sortis expectatione, qua Nautæ, divitiis comparandis inhiantes, ignotos Pelagi sinus pervadunt, securi se numquam id consecuturos, ut è latebris scopulorum Uniones omnes eruere, aut opes, quas avarum mare tenaci obvolvit arena, valeant expiscari. Nihilominus pretio suo minimè arbitror carituram hanc seriem Librorum, quam longo labore collectam, oculis omnium spectandam exhibeo; inde enim compertum fiet, nobilium, & doctorum Hominum curâ, sumptibusque effectum fuisse, ut ad incrementum studiorum Mediolanensium, nihil selectiorum Operum, aureæ præsertim ætatis, Seculo illo deesset, pluresque celebrium Auctorum Libros primò Mediolani prodiisse, quos Historiæ typographicæ Conditores multo post tempore impressos, veluti Principes editiones, aliis Urbibus adscripsere. Sed jam calamum contraho, veniam enixè rogans, si permulta inconcinnè exposita in universo hoc Opere Lector offendes; neque enim ea mihi fuit ocii libertas, qua omnia ad exactam trutinam revocare possem, spongiáque, & limâ sedulò adhibitis, literarium istum tenuis ingenii mei fœtum ita perpolire, ut conspectum Virorum, consummatæ eruditionis & eloquentiæ laude, hoc ævo florentium, minori ferret verecundia.*

CATA-

CATALOGUS LIBRORUM MEDIOLANI EDITORUM SECULO XV.

ANNO MCCCCLXV.

Historiæ Augustæ Scriptores sex, Ælius Spartianus, Julius Capitolinus, Ælius Lampridius, Vulcatius Gallicanus, Trebellius Pollio, & Flavius Vopiscus. (a) Mediolani 1465.

ANNO MCCCCLXIX.

Aratoris Subdiaconi Poësis, de insignibus Apostolorum Actibus, in 8. (b) 1469.

Illustrium Virorum Epistolæ in fol. (c) 1469.

ANNO MCCCCLXX.

Terentii Comœdiæ VI. per Antonium Zarotum (d) 1470.

Festus Pompejus de Verborum Significatione, in fol. (e) 1470.

Horatii Opera, in 4. per Antonium Zarotum. (f) 1470.

ANNO MCCCCLXXI.

✻ Pomponii Melæ Cosmographia, in 4. per Antonium Zarotum. (g) 1471.

Festus Pompejus, de Verborum Significatione, in fol. per Antonium Zarotum. (h) 1471.

ANNO

(a) Quæ adduxerim ad vindicandam Mediolanensi Metropoli hanc gloriam, vide in Prolegomenis Cap. III., & in Annotatione ad Epistolam Bonaccursii Pisani fol. CCCCLVI. De Aust. Hist. Scriptoribus fusè agit Joannes Albertus Fabritius in Bibl. Latin. Tom. I. pag. 546. & seqq, & Tom. III. in Supplemento pag. 85 edit. Hamburgi anni 1722. ubi tradit, geminam Mediolanensem hujus Codicis impressionem, alteram anni 1465., & alteram decennio post, curatam fuisse à duobus Literatis Viris *Bonaccursio Pisano*, & *Bonino Mombritio*. Claudius Salmasius in Præfatione ad Commentarios suos in Historiam Augustam, describens hanc editionem Mediolanensem ait, ignotum sibi esse, quis primus Auctores ejusdem in unum collegerit; quod certè ignorare non potuisset, si Mombritii, seu Bonaccursii Pisani nomina vidisset, quibus adscribitur gemina hæc editio, ut refert Fabritius. Verisimile tamen est, in MS. Codice, quo usi fuere memorati Mombritius, & Bonaccursius prædicta Opera, aliorum curâ, jam simul coaluisse, adeòque Salmasium loquutum fuisse non de Curatoribus editionis, sed de primo Auctore, qui dispersa veterum Scriptorum Monumenta in unum Corpus redegerit.

(b) Adnotatur hæc editio à Jo. Alberto Fabritio Tom III. Biblioth. Latin. pag. 307., qui locum etiam indicat, ubi, cùm ea scriberet, servabatur, nempe Bibliothecam Barberinam.

(c) Hujus Libri notitiam vulgavit Cornelius à Beughem in suis *Incunabulis Typographiæ*, eumque reperiri in Bibliotheca VVitiana; scribit Michaël Maittaire Tom. I. Annalium pag. 66. in notis sub lit. C.

(d) Quandoquidem hanc Editionem non vidi, testimonio utor Jo. Alberti Fabritii in Biblioth. Lat. Tom. II., & Michaëlis Maittaire in Annalibus Typographicis ad hunc Annum, qui pag. 70. ista in calce impressa esse scribit: *Hoc opus quàm diligentissimè recognitum, Joannes Legnanus imprimi curavit Mediolani, operâ, & impendio suo per Antonium Zarotum MCCCCLXX. XIII. Martii*: Comœdiarum nomina, quæ in hoc Libro continentur, recitat P. Pellegrinus Antonius Orlandus in Appendice ad Librum *de Origine Typographiæ* pag. 414. nempe: *Andria*, *Hecyra*, *Heautontimorumenos*, *Eunuchus*, *Phormio*, *Adelphi*. Clarissimus Eques Comes Antonius Simonetta, cùm Londini moram traheret, hunc Librum vidit in Bibliotheca Comitis de Pembrok.

(e) Cornelius à Beughem *de Incunabulis Typographiæ* pag. 59. hanc nobis editionem assignat.

(f) Cùm editio ista careat omni nota loci, anni, & Typographi, non ausus fuissem illam Mediolano adscribere, nisi animum mihi adjecisset auctoritas Michaëlis Maittaire, exteri hominis, qui collatis characteribus hujus Libri cum aliis Antonii Zaroti, eumdem esse *parentem hujus fœtus* non immeritò est opinatus pag. 72. lit. F., eique non refragatur Jo. Albertus Fabritius Tom. I. Biblioth. Lat. pag. 326., non secus ac P. Orlandus loco laudato pag. 346. Verba Maittaire jam retuli in mea Hist. Liter. sub Anno memorato, unà cum Epigrammate, in calce ejusdem Libri impresso.

(g) Editionis hujus exemplar, quod in Ambrosiana Bibliotheca servatur, caret nomine Impressoris; sed procul dubio ab *Antonio Zaroto* impressum fuit, cùm per illud tempus Mediolanensem Typographiam solus ipse exerceret. In calce ita signatur: *Mediolani, septimo Kalendas Octobres, Millesimo quadringentesimo septuagesimo primo*. Hæc editio, quæ prima est, malè ab Isaaco Vossio translata est ad Annum sequentem, quo illam refert Albertus Fabritius Tom. I. Biblioth. Lat. pag 345.

(h) Charactere Romano nitidissimo, lato margine, & chartâ optimâ, extat apud me, sinè titulo, Præfatione, numeris paginarum &c. Desunt Græcæ voces, lacunis relictis, calamo implendis, sed additâ voce Latina, quæ Græcam explicat. In calce:

Laudetur Christus per quinque foramina Jesus.

F. Pompeji Liber expletus est Mediolani, tertio Nonas Augustas, Millesimo quadringentesimo septuagesimo primo, ad honorem, & laudem Illustrissimi, ac Invictissimi Galeaz Mariæ, Mediolani Ducis Quinti, ac Ducatus sui Anno quinto. Caret nomine Typographi, sed ex charactere apertè dignoscimus, fuisse Antonium Zarotum.

ANNO MCCCCLXXII.

Joh. Francifci Poggii Facetiarum Libri, in fol. (i) 1472.

Georgii Trapezuntii, de partibus Orationis ex Prifciano Compendium, in 4. (k) 1472.

ANNO MCCCCLXXIII.

✻ Æneæ Silvii, poftea Pii Papæ II., Epiftolæ, in fol. (l) 1473.

✻ Simonis Genuenfis Synonyma in fol. (m) 1473.

Serapionis Liber aggregatus in Medicinis Simplicibus, tranflatio Simonis Januenfis, interprete Abraha Judæo Tormofienfi, de Arabico in Latinum, in fol. (n) 1473.

Opere di Dante col Commento di Benvenuto da Imola, in fol. per Antonio Zarotto (o) 1473.

✻ Francefco Petrarca, Canzone, e Trionfi, in fol. per Antonio Zarotto (p) 1473.

✻ Heben Mefue Liber de Confolatione Medicinarum Simplicium Solutivarum, in fol. per Magiftrum Philippum Lavaniam (q) 1473.

✻ Omniboni Leoniceni de Verfu Heroico Liber, in 4. per Antonium Zarotum (r) 1473.

ANNO MCCCCLXXIV.

✻ S. Ambrofii de Officiis, & Opufcula cum ejufdem Vita, in 4. per Chriftophorum Waldarfer Ratifponenfem (f) 1474.

✻ S. Bafilii de Liberalibus Studiis, & ingenuis Moribus Liber, per Leonardum Aretinum ex Græco in Latinum converfus. .....

✻ Petri Pauli Vergerii Juftinopolitani de ingenuis Moribus, ac Liberalibus Studiis Liber. .....

✻ Georgii Trapezuntii de partibus Orationis ex Prifciano Compendium, in 4. (t) 1474.

✻ Q. Ho-

(i) Cornelius à Beughem *in Incunabulis Typographiæ* pag. 111. De Poggio Florentino, ejufque MSS. in Bibliotheca Ambrofiana fervatis, differui in Literaria Hiftoria ad hunc Annum.

(k) Extat in Bibliotheca Cœnobii S Auguftini Urbis Cremenfis. In calce legitur: *Mediolani MCCCCLXXII.*, finè Typographi nomine.

(l) Hujus editionis exemplar fervatur in Bibliotheca Ambrofiana, continens Epiftolas, numero quinquaginta duas, quas ad Apoftolicam Sedem promotus confcripfit. Caret Præfatione, ac Nuncupatoria; Index autem Epiftolarum in calce legitur, poft quem ifta fequuntur: *Opus impreffum Mediolani per Magiftrum Antonium de Zarotis Parmenfem MCCCCLXXIII. Maji XXV.* charactere Romano nitidiffimo. Opera MSta doctiffimi hujus Pontificis, quæ Ambrofiana Bibliotheca cuftodit, vide in Hift. Liter. ad hunc Annum.

(m) Extat in Bibliotheca S. Mariæ Gratiarum Mediolani, chartâ optimâ, & charactere Romano. In calce adnotatur: *Opus impreffum Mediolani per Antonium Zarotum Parmenfem, Anno Domini MCCCCLXXIII. die Martis, III. Augufti*. Poft titulum in fronte Libri legitur Epigramma, quod jam retuli in Hift. Literaria ad hunc Annum, ubi de Simone Genuenfi nonnulla produxi. Epiftolæ, quæ ibidem jacent, fuo loco recufæ funt in hoc Opere.

(n) Extat in Bibliotheca Cœnobii Cremenfis S. Auguftini, charactere optimo Romano. In calce: *Opus impreffum Mediolani per Antonium Zarotum Parmenfem, Anno Domini MCCCCLXXIII. die Mercurii, IIII. Augufti.*

(o) Apud Maittaire folio 104., & P. Orlandum pag. 320. MSta Opera Dantis Aligherii, quæ in Ambrofiana Bibliotheca reperiuntur, recenfui in Hift. Literaria ad hunc Annum.

(p) In calce: *MCCCCLXXIII. impreffum per Antonium Zarotum Parmenfem*. Charactere optimo Romano. Extat in Bibliotheca Comitis Philippi Archinti.

(q) Codex charactere Romano, cum abbreviaturis frequentibus, paginis in columnas divifis, fervatur in Bibliotheca S. Victoris Monachorum Congregationis Montis Oliveti hujus Urbis. Caret numeris, & Præfatione. In calce leguntur hæc verba: *Explicit Opus Heben Mefue, impreffum per Magiftrum Philippum Lavaniam, & correctum, ac diligenter examinatum per egregios Doctores Almi Collegii Mediolani Anno Domini MCCCCLXXIII. die IIII. Augufti, regnante Illuftriffimo D. D. Galeaz Maria Vicecomite &c. Duce Mediolani quinto*. Sequitur in eodem Codice *Petri Aponi Medici clariffimi in Librum Johannis Mefue Additio*, elegantiffimo charactere, qui videtur Johannis VVurfter; fed Codex ille mutilus eft in fine.

(r) Charactere Romano nitidiffimo, relictis lacunis, ubi Græcæ voces imprimendæ erant. In calce: *Opus impreffum Mediolani per Antonium Zarotum Parmenfem 1473. die 25. Octubris*. Extat apud me.

(f) Servatur in Bibliotheca Ambrofiana. Caret Nuncupatoria, Præfatione, numeris paginarum, & Indice. In fine legitur hoc Tetrafticon:

Nectar, & Ambrofiam, cœleftia munera quæris,
Hoc Sanctum Ambrofii perfpice Lector Opus.
Arida qui tali compleverit ora fapore,
Non fitiet, nullam fentiet ille famem.

Impreffus Mediolani per Chriftophorum VValdarfer Ratifponenfem, MCCCCLXXIIII. die VII. Januarii.

(t) Tres iftos Codices fimul compactos invêni, eodem charactere optimo Romano excufos, ita ut eodem Anno prælo dati credi poffint; fortaffe *Cola Montano* curante, ad quem legitur data *Georgii Trapezuntii* Epiftola, ut juventutem Mediolanenfem faciliùs eloquentiæ præceptis inftituere poffet. Carent nomine Typographi, titulis, numeris paginarum, & Indice. In calce: *Impreffum Mediolani Kal. Februarii MCCCCLXXIV.* De Georgio Trapezuntio, & Cola Montano, vide quæ fcripferim in Hift. Liter. ad hunc Annum.

* Q. Horatii Flacci Venusini Opera omnia, in fol. per Antonium Zarotum. (u) 1474.

* Justini Historia Trogi Pompeji, in fol. per Antonium Zarotum. (x) 1474.

* Virgilii Opera cum supplemento Vegii, Priapeia, & aliis Opusculis, in fol. per Philippum de Lavania. (y) 1474.

Salustii Chrispi Historici clarissimi de Catilinæ conjuratione. Accedit de Bello Jugurtino, in fol. per Antonium Zarotum. (z) 1474.

* M. Tullii Ciceronis Rhetorica ad C. Herennium, in fol. per Antonium Zarotum. (a) 1474.

* — — — — de Officiis, in fol. per Antonium Zarotum. (b) 1474.

* Bartholomæi Caymi Interrogatorium, seu Confessionale, in 8. per Christophorum Waldarfer. (c) 1474.

Acronis Comment. in Q. Horatii Flacci Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (d) 1474.

* Apollinaris Offredi in Libr. Aristotelis Comment. in fol. per Philippum de Lavania. (e) 1474.

* Pauli Veneti Summulæ, seu Logicæ Institutiones, in 4. per Christophorum Waldarfer. (f) 1474.

Joannes Marlianus de Caliditate, in fol. per Antonium Zarotum. (g) 1474.

Juvenalis, & Persii Satyræ, in fol. per Antonium Zarotum. (h) 1474.

Ovidii

(u) Michaël Maittaire refert hunc Librum, sed sinè chronicis notis in fine, quæ ita leguntur in exemplari apud Joseph Smith: *Anno à Natali Christiano 1474. die 16 Martii, divo Galeazio Maria Sfortia Vicecomite, Insubrium, Ligurumque quinto Duce feliciter regnante, Antonius Zarotus Parmensis cuncta Opera Quinti Horatii Flacci Venusini, non indiligenter emendata, V Carminum Libros, IV Epodon, Carmen Seculare, de Arte Poëtica Librum I., Sermonum Libros II., Epistolarum Libros II. eleganter, atque fideliter impressit. Quisquis hæc coëmerit, numquam pœnitebit.*

(x) Optimo caractere cusus hic Liber, absque titulo, Præfatione, ac numeris paginarum, hoc clauditur Tetrastico:

Historias veteres, peregrinaque gesta revolvo,
Justinus, lege me, sum Trogus ipse brevis;
Quem manus Antonj Zarotto sanguine creti
Impressit solers, Insubribusque dedit.

Justini Historici clarissimi in Trogi Pompei Historias Liber XLIV. feliciter explicit, MCDLXXIV. Idibus Junii. Editus jam fuerat hic Liber Venetiis Anno 1470. per Nicolaum Jenson, adjecto hoc postremo Dysticho:

Me Gallus Veneta Jenson Nicolaus in Urbe
Formavit, Mauro Principe Christophoro.

Zarotus retentis primis versibus, postremos duos commutavit, ut supra retulimus. Extat in Bibl. Archintea.

(y) Caractere nitidissimo, Romano; absque numeris paginarum &c. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Philippum de Lavagnia MCDLXXIV. die XIV. Junii.*

(z) Editio in mediocri folio, nitido, rotundoque charactere compacta, & cum amplo margine, absque numeris paginarum. In calce: *Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem MCDLXXIV. die IV. mensis Augusti.* Apud Joseph Smith.

(a) Romano optimo caractere, absque numeris paginarum, Indice, &c. In calce: *Opus impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem, MCDLXXIV. die XII. mensis Augusti.*

(b) Refertur à Maittaire fol. 108. & à Caille fol. 31.

(c) Caractere abbreviato, sed nitido, absque numeris paginarum, & Indice. In calce: *Mediolani per Christophorum VValdarfer MCDLXXIV. die XXIX mensis Septembris.* Epigramma adjectum retuli in Hist. Liter. ad hunc Ann., ubi de hoc Bartholomæo mentionem egi.

(d) In fine Editionis ita legitur: *Acronis Viri quàm doctissimi Commentaria quàm diligenter emendata in Q. Horatii Flacci Opera, per Antonium Zarotum Parmensem Mediolani impressa MCDLXXIV. Idibus Sextilibus.* Apud Smith.

(e) Caractere rotundo, optimoque, sed Gothico, sine titulo, numeris paginarum &c. Extat in Biblioth. Archintea. Inseritur Tabula Quæstionum primi Libri, quæ sunt num. IX., secundi, quæ sunt XXXVIII., & tertii, quæ sunt XXXII. In calce: *Et sic est finis Quæstionis, & consequenter totius Codicis, impress. Mediolani per Magistrum Philippum de Lavania, MCDLXXIV. die Jovis XIII. Octobris. Ad laudem Omnipotentis Dei. Amen.*

(f) Caractere Gothico, satis nitido, sine titulis, numeris paginarum, Indice &c. In calce legitur Epigramma, à Bonino Mombritio compactum, atque à me relatum in Hist. Liter. ad hunc Ann., in quo Christophorus VValdarfer Typographus nominatur. Chronica nota subsequitur: *Anno Incarnationis Domini MCDLXXIV. die verò decimaquarta mensis Decembris Mediolani impressum.* Extat in Coenobio FF. Minorum Observantiæ S. Mariæ Pacis.

(g) Extabat olim in Bibliotheca Serenissimi Principis Eugenii à Sabaudia. De Joanne Marliano præclaras laudes, tum Familiæ, tum ingenii, publicas fecit *Bartholomæus Curtius* in Libro Italico, inscripto *Notizie de' Medici Milanesi*. In Appendice verò ejusdem Libri, additâ à Clarifs. Joanne Sitono, memoratur, Marlianum hunc delectum fuisse à Republica Mediolanensi post obitum Philippi Mariæ Vicecomitis, ut in Generali Studio Mediolanensi Medicinam, & Astrologiam doceret, stipendio Florenorum CC. assignato, Anno MCDXLVII. Ejusdem mors contigit Anno MCDLXXXIII. ideoque Editio hæc peracta est, ipso vivente.

(h) Extat apud FF. Minores Observantiæ Curtis Majoris in Agro Placentino. Hujus Editionis meminit Emin. Cardin. Quirinus in Libro de Brixiana Literatura pag. 127.

Ovidii Nafonis Heroidum Libri, in fol. per Antonium Zarotum. (i) 1474.

Terentii Comœdiæ, in fol. (k) 1474.

* Matthæi Sylvatici Pandecta Medicinæ, in fol. magno per Joannem Wurfter de Campidonia. (l) 1474.

ANNO MCCCCLXXV.

* Auguftini Dati Senenfis Ifagogicus Liber in Eloquentiæ præcepta ad Andream Chriftophorum filium, in 4. apud Lavaniam. (m) 1475.

* Miffale Ambrofianum, in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1475.

* Ovidii Metamorphofes, in fol. per Philippum de Lavania. (o) 1475.

* Libro della Confolazione delle Medicine Semplici folenni, il quale facia Giovanni figliolo di Mefue, in fol. apud Joannem Wurfter. (p) 1475.

* Hiftoriæ Auguftæ Scriptores, in fol. per Philippum Lavaniam. (q) 1475.

* Ælii Spartiani de Vita Adriani Imp.)
* Eutropii de Romana Hiftoria Libri X.) in 4. per Philippum de Lavania. (r) 1475.
* Pauli Diaconi de Rom. Hiftoria Libri VI.)

* S. Auguftini Confeffiones, in 4. per Joannem Wurfter. (f) 1475.

* Cautelæ famofiffimi J. U. Doctoris D. Bartholomæi de Cepolla Veronenfis, in fol. magn. 1475.
Ejufdem de Servitutibus per Chriftophorum Waldarfer. (t)

Valerii

(i) Extat apud Comitem Scipionem Bofellum, Legionum Gallicarum Locumtenentem Marefcallum.

(k) Extat apud eumdem, fine Typographi nomine.

(l) In calce: *Impreffum per Magiftrum Joannem VVurfter de Campidona. Anno Domini MCDLXXIV.* Cur Editionem iftam Mediolano vendicaverim, vide quæ fcripfi in Prolegomenis pag. 99. & in Hift. Liter. ad hunc Annum. Extat in Cœnobio Sancti Victoris Mediolani.

(m) Caractere rotundo nitidiffimo, abfque Indice. Præcedit Epiftola *Bonaccurfii Pifani ad magnificum Equitem auratum, & fapientifs., ac primum Ducalem Secretarium Cicchum Simonetam*, quam dedimus fuo loco. In calce: *Mediolani impreffum per Magiftrum Philippum de Lavania* 1475 *die* 18. *Martii*. Extat apud me.

(n) De hàc Editione, quæ prima omnium fuit, egi in Prologomenis pag. 79., ubi etiam retuli Epigramma eidem adnexum, quod teftatur, primum *Miffalium* Impreflorem fuiffe Antonium Zarotum. Vide etiam meam Hift. Liter. ad hunc Annum. In calce: *Impreffum in Alma Civitate Mediolani MCDLXXV. decimo Kal. Aprilis per Antonium Zarotum Parmenfem.* Extat in Bibliotheca Ambrofiana.

(o) Caractere Romano nitidiffimo, fine numeris paginarum, Indice &c Præcedit Epiftola Bonaccurfii Pifani *ad magnificum Equitem Cicchum Simonetam*. Sequitur *Vita Ovidii*, ab ipfo Bonaccurfio collecta. In fine verò hoc Epigramma, veluti Epitaphium, fubjungitur:

Orba parente fuo quicumque volumina tangis,
His faltem noftra detur in Urbe locus.
Quoque magis faveas, non hæc funt edita ab ipfo,
Sed quafi de Domini funere rapta fui.
Quidquid in his igitur vitii rude carmen habebit,
Emendaturus, fi licuiffet, erat.

In calce: *Mediolani impreffum per Magiftrum Philippum de Lavagnia Mediolanenfem MCDLXXV. die V. Junii.* Extat apud Comitem Donatum Sylvam.

(p) Caractere Romano, fupra omnes, quos viderim, præclariffimo. Dividitur in duas partes; in prima, Scientia univerfalis corrigendi Medicinas defcribitur: In fecunda, Scientia particularis, de effentia, virtute, & correctione earumdem. In calce: *Hìc finitur Liber Joannis Mefue. Impreffum per Magiftrum Joannem VVurfter de Campidona, Anno MCDLXXV. die vigefima quinta menfis Junii.* Extat apud eumdem.

(q) Caractere optimo, fine titulis, Indice &c. Præcedit Epiftola Bonaccurfii Pifani ad magnificum Equitem auratum Cicchum Simonetam, quam dedimus fol. CCCCLVI. Sequitur Vita Svetonii ex Domitio Calderino, Xicco Polentone, cum Aufonii Carminibus &c. In calce: *Hiftoriæ duodecim Cæfarum. Mediolani impreffum per Magiftrum Philippum de Lavagnia MCDLXXV. die XX. Julii*. Extabat apud Comitem Antonium Simonetam.

(r) In fine hujus Voluminis ifta leguntur: *Informatum eft hoc Opus per Magiftrum Philippum de Lavagna Anno à Nativ Chrifti MCDLXXV. undecimo Kal. Januarias Mediolani*. Extat in Cœnobio, Carminis appellato hujus Urbis, caractere Romano pulcherrimo. Hinc verò confirmari cenfeo, Editionem Hiftoriæ Auguftæ, decennio ante peractam, de qua in Prolegomenis differui; cùm enim Bonaccurfius Pifanus fuæ hoc Anno paritæ, addidiffet *Eutropium*, *Paulum Diaconum*, & *Ælium Spartianum*, eofdem iterum hoc Anno impreffit feorfim Lavania, ut facilior eorumdem lectio foret eruditis Viris.

(f) Caractere rotundo, nitidiffimo, licèt abbreviaturis frequenti. In calce hoc adeft Epigramma:

Quàm lætum Auguftina ferat Confeffio fœtum,
Præfens fratre refert pagina preffa fuo.
Theutonicis delatus enim bonus ære Joannes.
Hoc Mediolani fertile preffit Opus.

Anno Incarnationis Domini MCDLXXV. XII Kal. Augufti. Cùm Typographi cognomen in hoc Carmine expreffum non fuerit, Editionem hujus Libri adfcripfi *Joanni VVurfter de Campidonia*, in Prolegomenis fol. XCIX. Quibus conjecturis, ibidem vide. Extat apud me.

(t) Caractere Romano nitidiffimo, fed abbreviato, abfque Præfatione, numeris paginarum, & Indice In calce: *Impreffum Mediolani per Chriftophorum VValdarfer Ratifponenfem, impenfis Juris Scholaris, D. Petri Antonii de Burgo, dicti de Cafteliono, & Philippi de Lavania, Anno Domini MCDLXXV. die XV. Septembris, Regente Invictiffimo Quinto Duce Mediolani Galeatio Maria Sfortia Vicecomite.* Petrus Antonius de Burgo, cujus nomen hìc legitur, alter fuit ex duobus fratribus, quibus

* Valerii Maximi, Dictorum, & Factorum memorabilium, in fol. per Antonium Zarotum. (u) 1475.

* Epistolæ quædam SS. Hieronymi, Eusebii, Cyrilli, & aliorum, in 4. apud Philippum de Lavania. (x) 1475.

Mauri Servii Honorati Grammatici in tria Virgilii Opera Expositio, in fol. (y) 1475.

* Libellus Magistri Arnaldi de Villanova, de Arte cognoscendi venena, cùm quis timet sibi ea ministrari, }
* Tractatus de Epidemia, & Peste D. Valasti de Tarenta, Regis Franciæ Prothomedici Excellentissimi, } in 4. per Christophorum Waldarfer. (z) 1475.

* Breviarium Ambrosianum, in 4. per Christophorum Waldarfer. (a) 1475.

* Libellus recollectionis auctoritatum de veritate Conceptionis B. M. V. gloriosæ, Jo. Vincentii Bandelli à Castronovo Ord. Præd., in 4. per Christophorum Waldarfer. (b) 1475.

* Q. Curtii Historia, in 8. (c) 1475.

* Laurentii Vallæ, Elegantiarum adeps, in 4. per Philippum de Lavania. (d) 1475.

Horatii Flacci Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (e) 1475.

ANNO MCCCCLXXVI.

Lascaris Constantini Byzantini, Grammatica Græca, Græcè, in 4. per Dionysium Paravicinum. (f) 1476.

Lectu-

quibus data est facultas in publicis Tabulis, fol. CDL. superiùs evulgatis, ut *in Jure Civili, in Medicina, & in Jure Canonico dumtaxat*, typos adhiberent. Constans autem ita fuit in suscepta semel provincia proferendi in publicam lucem Jurisprudentiæ Libros, ut præclaro huic labori intentum illum repererim usque ad Ann. MCDXCIV., non proprio Torculari, ut perperam credidit P. Pellegrinus Ant. Orlandus, eum inter Typographos Mediolanenses numerans, sed alienis semper usus, ut in decursu patebit. Splendore sanguinis claruisse hunc Petrum Antonium de Castiliono, docent tituli eidem ab Impressoribus tributi in Editionibus, ejusdem ære paratis; quin immo gesta ab ipso fuisse in Mediolanensi Metropoli publica munia, conjicere possumus ex Libro apud nos impresso Ann. MCDXCIV. *Gregorii Ariminensis*, in cujus calce legitur: ope ac impensa *Magnifici Viri* D. Petri de Castilliono.

(u) Caractere Romano nitidissimo. Adjecta est Tabula amplissima alphabetica Rerum omnium in Opere descriptarum, compacta à Bonaccursio Pisano, cujus præcedit Epistola, recusa fol. CDLVII In calce legitur: *MCDLXXV. VII Kal. Novembris Mediolani impressit AN. ZA.* idest Antonius Zarotus.

(x) Caractere Romano nitidissimo, absque numeris paginarum, titulis &c. In calce: *Flosculi, & transitus S. Hieronymi Doctoris eximii, & miracula, & quædam Epistolæ S. Augustini de laudibus S. Hieronymi ad Cyrillum Episcopum Ypponensem, & Cyrilli ad Augustinum. Impressum per Magistrum Philippum de Lavagnia M. CDLXXV. die XXVIII Novembris.* Extat apud Jo. Smith, & apud PP. Eremitanos Congreg. Lombardiæ S. Mariæ Coronatæ in hac Urbe.

(y) Caractere nitido rotundo, sine Præfatione, numeris paginarum &c. Caret adnotatione loci, & Typographi, sed certè Mediolani impressus fuit hic liber: legitur enim in calce: *Anno à Natali Christiano Millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, Kalendis Decembribus, Divo Galeatio Maria Sfortia Vicecomite Mediolani Duce quinto florente: hoc Opus non indiligenter est impressum.* Refertur à Maittaire pag. 115. lit. g. Extat in Cœnobio Cremensi S. Augustini.

(z) Uterque libellus simul compactus extat in Bibl. Ambrosiana, caractere parvo Gothico, sed satis perspicuo, absque Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Mediolani impressum, per Magistrum Christophorum Valdarfer Ratisponensem, Anno Domini MCDLXXV.*

(a) Chartâ optimâ, caractere minuto, quadrato, rubronigro, & nitido. Præcedit *Calendarium*, in quo nulla adest memoria Festi Conceptionis B. M. V., sicut neque in altero pergameno, impresso Anno MCDXC., de quo jam egimus in Hist. Liter. ad illum Ann. In altero verò Anno MDXV. edito, quod in Biblioth. Ambros. servatur, *Festum Conceptionis* rubro caractere signatum legitur ad diem *VIII. Decembris*; quocirca pium hunc Mediolanensis Ecclesiæ morem invaluisse apud nos sub initium Seculi XVI., clarè dignoscimus. In calce memorati Breviarii legitur: *Impressum Mediolani per Christophorum VValdarfer Ratisponensem Anno Domini MCDLXXV. Kal. Decembris, Galeaz Maria Vicecomite felici Mediolani Duce quinto.*

(b) Servatur in Biblioth. Collegii Braydensis S. J., caractere semi-Gothico, quadrato, minuto, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola ad *Magnificum Petrum Comitem de Gambara*, superiùs recusa fol. CDLIX. In calce: *Explicit valde utilis Libellus Recollectionis de veritate Conceptionis B. M. V., impressus Mediolani, dominante felicissimo Galeaz Maria Vicecomite, Duce quinto, per Christophorum Valdarfer Ratisponensem. Ann. Domini MCDLXXV.*

(c) Caractere rotundo, sed admodum minuto, & simillimo alteri, quo Christophorus Valdarfer impressit *Interrogatorium, sive Confessionale, Bartholomæi de Caymis.* Incipit hæc Historia iis verbis: *Interea Alexander &c*, quæ sunt initium Libri tertii de rebus gestis Alexandri M., duo enim præcedentes libri perierant. Quin imò in evolvenda hac editione compertum mihi fuit, desiderari quandoque in hac plura verba, & integras etiam lineas vacuas occurrere. Id autem accidisse opinari possumus, quòd MStum exemplar, unde transcripta fuit hæc historia, fortasse mutilum, vel corrosum extiterit. In calce solummodo adnotatur: *Mediolani* 1475., numeris Arabicis.

(d) Extat in Biblioth. S. M. Montis Carmeli hujus Urbis, elegantissimo caractere. Præcedit Epistola Bonaccursii Pisani ad Cicchum Simonetam, supra recusa fol. CDLVII. Alteram hujus Libri Editionem vidi peractam Lugduni post Annos LXI. cum hoc titulo: *Laurentii Vallæ Elegantiarum adeps, ex ejus de Linguæ Latinæ Libris, per Bonum Accursium Pisanum studiosissimè collectus, & denuo recognitus Lugduni apud Sebastianum Griphium Anno MDXXXVI.*

(e) Hanc Editionem relatam vidi in Catalogo Librorum venalium, Venetiis edito Anno 1735.

(f) Hanc Editionem recognovit *Demetrius Cretensis*, qui Epistolam præmisit *Ingenuis, ac Studiosissimis Adolescentibus* directam, recusam in Appendice fol. CDLXI. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Dionysium Paravisinum MCDLXXVI. die XXX. Januarii.*

* Lectura eximii J. U. Doctoris D. Baldi de Perusio super primo Decretalium, in fol. per Christophorum Waldarfer. (g) 1476.

* — — — — Ejusdem Lectura in V. & VII. Cod. compil. in felici Studio Papiæ M. CCC. LXXXXV. correcta, & propter Scriptorum imperitiam diligenter emendata per Eximium J. U. Doctorem D. Petrum Crassum Mediolanensem, & Papiæ legentem, in fol. per Christophorum Valdarfer. (h) 1476.

* — — — — Ejusdem super VI. Codicis, in fol. apud eumdem. (i) 1476.

* — — — — Ejusdem super VIII. Codicis, in fol. apud eumdem. (k) 1476.

* — — — — Ejusdem super IX. Cod., in fol. apud eumdem. (l) 1476.

* Justini Historici Clarissimi in Trogi Pompeji Historias, in 4. per Christophorum Valderfer. (m) 1476.

* M. Fabii Quintiliani de Institutione Oratoria Libri XII. in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1476.

Libro del Philocolo di M. Johanni Boccatio da Certaldo, in fol. per Dominicum de Vespolato. (o) 1476.

* M. Tullii Ciceronis de Officiis &c. in fol. per Antonium Zarotum. (p) 1476.

Fran-

(g) Extat in Bibliotheca S. Mariæ Gratiarum apud PP. Ord. Minor. de Observantia prope Modoëtiam, præferens titulum rubro atramento impressum. In calce: *Explicit ad Omnipotentis laudem Lectura Domini Baldi de Ubaldis de Perusio J. U. Doctoris super primo Lib. Decretalium, impressa per Magistrum Christophorum Valdarfer Ratisponensem, Mediolani die VI. Decembris MCDLXXVI. Hoc Casteliona Domus* Post Regestum Operis clauditur Volumen sequentibus Verbis, rubro atramento impressis: *Mediolani, labore, & industria, diligentiaque, & impensa Juris Scholaris D. Petri Antonii de Castelliono, per Magistrum Christophorum Valdarfer Alamanum, Anno Domini M. CCCC. LXXVI die VI Decembris. Regnante Invictissimo Galeatio Maria Sfortia Vicecomite, Duce quinto Ad laudem Omnipotentis Dei, & gloriosæ Virginis Mariæ Matris ejus. Amen.*

(h) Extat in supra memorata Bibliotheca, caractere Gothico, sine numeris paginarum &c. In calce: *Mediolani impressum per Christophorum Valdarfer Ratisponensem. Impensis Juris Scholaris D Petri Antonii de Burgo, dicti de Castelliono, & Philippi de Lavania, Anno Domini M CCCC. LXXVI. Aprilis XXIII Regnante Invictissimo Galeatio Maria Sfortia Vicecomite, Mediolani V. Duce.* Præcedit Epistola ejusdem Petri Crassi ad P. Antonium de S Georgio, Ecclesiæ S. Ambrosii Præpositum meritissimum, quam integram non transcripsi ob temporis inopiam; in ea verò hæc inquit: „ Adeò percelebris fama tua, & venerandum „ nomen non modò per universam Italiam, sed ad „ glacialem usque Oceanum excrevit, & vagata est, „ ut tamquam Olympo demissus, Vir pene divinus, „ admirabili quadam veneratione ab omnibus prædiceris: Nec id quidem immeritò; habet siquidem „ sublime illud, divinumque ingenium tuum arcana „ quædam consilia, quorum humani sensus incapaces esse videntur, quo fit, ut neminem tam raræ „ virtutis reperire, vel animo meo excogitare potuerim, à quo hoc Baldi Opus in VII. Codicis Librum, nuper à me correctum, aliquod expectationis adscisceret &c. „ Titulus huic libro præfixus controversiam illam clarè dissolvit, qua nonnulli Petrum Crassum, in Jurisprudentiæ scientia præstantissimum, Papiensem patriâ fuisse contendunt, aliis Mediolanensem testantibus. Porro Ticinensi Civitate donatus est, ob ingenii acumen, calamique fœcunditatem, sed multo post tempore, nempe sub finem Seculi XV., ut docent publica Monumenta tunc edita, quæ illum simul *Civem Mediolanensem, & Papiensem* inscriptum referunt.

(i) Editio superiori similis, in cujus calce hæc adnotantur: *Impress. Mediolani per Magistrum Christophorum Valdarfer Ratisponensem, impensis Juris Scholaris D. Petri Antonii de Burgo, dicti de Castilliono, Anno Domini M. CCCC LXXVI die quinto Novembris. Regnante Invictissimo*, ut supra.

(k) Habet easdem Chronicas notas, sicut in præcedentibus: *Impressum Anno Domini MCCCCLXXVI. XVIII. Junii* &c.

(l) *Impressum Mediolani*, ut supra, *A. D. MCCCCLXXVI. XVII. Maji* &c.

(m) Extat in eodem Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico, sed nitido. In calce: *Impressum Mediolani per Christophorum Valdarfer Ratisponensem, Anno Domini M. CCCC. LXXVI Kal. Junii.*

(n) Extat in Bibl. Ambros. & in Archintea, rotundo optimo caractere, relictis lacunis, ut calamo impleri possent Græcæ voces insperse. Præcedit Epistola *ad Victorium Marcellum*, & Proœmium. In calce: *Quintiliani Institutiones Oratorias diligenter emendatas, Antonius Zarotus Parmensis Mediolani solerter impressit Anno à Natali Christiano MCDLXXVI. V. Idus Junias. Auspice Christo.*

(o) Charactere pulcherrimo. In calce: *Il Libro del Philocolo di Messer Johanni Boccatio da Certaldo Poeta illustre qui finiscie, impresso per Domenico da Vespolà nell' Inclyta Cità di Milano ne li Anni del Signore MCDLXXVI. a giorni XIV. de Junio, Galeaz Maria Sforza Quinto Duce d'essa dignissima Cità.* Sequitur Vita ejusdem Boccacii, scripta à *Hieronymo Squarzàfico*, de Alexandria, post quam additur Epigramma:

Boninus Mombritius in Philocalum.

Philocalum quicumque legis, ne credito tantùm,
Quid Venus, aut quid sit nosse jocosus Amor.
Fœcundas hominum dabit (hic) cum moribus Urbes,
Et rerum varias edidicisse vices.
Quàm juvet Historiæ series, & Fabula narrat,
Seu quæ jam fuerint, seu nova forsan ames.
Tantùm difficiles absint, & mœsta sequentes
Funera, quique oculis tristia cæpa gerunt.
Illa decet juvenes, juvenis quam pagina Lector
Aspicis, annosos non amat illa Senes.

Extat apud Joannem Smith.

(p) Vidi apud Amicum meum, Romano optimo caractere, absque titulis, Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Volumen hoc, in quo continentur Libri tres Officiorum, Liber de Senectute, Liber de Amicitia, & Paradoxa M. T. Ciceronis, impressit Mediolani Antonius Zarotus Parmensis MCCCCLXXVI. XIII. Kal. Novembres.*

* Francisci Philelphi Satyræ, in fol. per Christophorum Waldarfer. (q) 1476.

Salustii Opera, in fol. per Philippum Lavaniam. (r) 1476.

* Papiæ Vocabularium, in fol. magno per Dominicum de Vespolate. (s) 1476.

Horatii Flacci Venusini Opera omnia, in fol. per Philippum Lavaniam. (t) 1476.

* Juvenalis, & Persii Satyræ, in fol. per Antonium Zarotum. (u) 1476.

* Vite de' SS. Padri, in fol. per Dominicum de Vespolate. (x) 1476.

* Donati Grammatici in P. Terentii Afri Comœdias examinata Interpretatio, in fol. per Antonium Zarotum. (y) 1476.

* Summulæ Naturalium Pauli Veneti, Ordinis Eremitarum S. Augustini, in fol. per Christophorum Waldarfer. (z) 1476.

Decamerone del Bocaccio, in fol. per Antonium Zarotum. (a) 1476.

* Vita Æsopi à Rimicio scripta, in fol. per Antonium Zarotum. (b) 1476.

M.

(q) Extat in Bibliotheca Archintea, caractere Romano optimo. In fine hujus Libri legitur: *Franciscus Philelphus huic Satyrarum Operi extremam manum Mediolani imposuit, die Martis Kal Decembribus Anno à Natali Christiano MCCCCLXXVI.* Epigramma subnexum hisce Satyris, & à *Calliphilo Bernardino Robiatino*, Philelphi discipulo compactum, retuli in Hist. mea Liter. ad hunc Annum. In calce: *Impressæ Mediolani, Galeacio Maria Sphortia Invictissimo Duce quinto florente: per Christophorum Valdarpher Ratisponensem hujus eximiæ Artis imprimendi consummatissimum Magistrum: Anno à Natali Christiano Millesimo quadringentesimo sexto: Idibus Novembribus.*

(r) Apud P. Orlandum, qui has notas impressionis refert: *Salustius, ductu, & impensa Philippi Lavenii* (Lavaniæ) *quinto Kal. Decembris Anno à Natali Christiano MCCCCLXXVI.*

(s) Extat in Chartusia Papiensi, caractere nitidissimo, & optimâ chartâ. Præcedit *Epistola Papiæ ad Filios*. Legitur etiam Elegia, quam *Boninus Mombritius* ad Lectorem dirigit:

Quæris Grammatico Librorum quanta supellex
Sit satis? impensâ quam sibi nemo paret.
Scire juvat, nummi sed abest pulcherrimus orbis:
Est opus argento, qui didicisse velit;
Pro Jove tempus erit, visum sternentur ad aurum,
Et nummis homines oscula, thusque dabunt;
Templaque constituent, ut sancta pecunia numen
Præcipuos inter gaudeat esse Deos.
Illa sed heu! tamquam lucem indignata, per umbras
Errat, & inducto vix tenet ora die.
Mens illi penitus terris excedere; quorsum
Effugiet? quæris. Nescio, sed fugiet.
Vel Jovis Ætherii superas concedet ad arces,
Vel Jovis Inferni tertia regna petet.
Nobiscum dum vivat adhuc, abituraque nondum,
Sarcinulas plenâ colligat illa fugâ.
Inclyta si nequeant centuse volumina cogi,
Nec picturatos detur habere Libros.
Non est, quin saltem tenui tibi nummus in ære
Palleat, impressos, hoc age, carpe Libros;
Quem vix transcriptum Librarius asse dedisset,
Impressum, modicus sit tibi nummus, emes.
Qualia quæ Papiæ licèt alta volumina cernis,
Confer: Opus pretio dignius esse putes.
Dignius & tanto, quanto magis utile constet,
Vir minus est, cui non commodus ille venit.
Sive Sacros Canones, sive Civica tradere Jura
Quis velit, hoc medio discere multa potest.
Multa vel hinc petitis, Medicam qui quæritis Artem,
Quique sit Orator, quique Poësin amet.
Gratam materiam, rerumque vocabula latè
Exhibet, exhibitis non minus ordo placet &c.

In calce: *Impressum Mediolani per Dominicum de Vespolà, Anno Domini MCCCCLXXVI. die XII. mensis Decembris.*

(t) Ex Labbæo, Beughem, & Smith. In calce: *Hoc Opus Horatii emendatissimum, impressum est operâ, & impensis Philippi de Lavagnia, Civis Mediolanensis, Anno à Natali Christiano MCCCCLXXVI. die XVI. Februarii.* Extat in Bibliotheca PP. Eremit. S. Augustini Urbis Cremensis, pulcherrimo caractere.

(u) Caractere nitidissimo, chartâ optimâ, & amplo margine, absque numeris paginarum &c. In calce. *D Junii Juvenalis, & A. Persii Flacci Satyras quàm diligentissimè castigatas Antonius Zarothus Parmensis impressit MCCCLXXVI. Mediolani.* Extat apud me.

(x) Caractere rotundo, & optimo, absque titulo, numeris paginarum &c. Ita exorditur: *Incnmincia la Tabula sopra il primo Libro delle Vite de' Sancti Padri &c.* Dividitur in quinque Libros, in quorum calce ita legitur: *Finito de traslactare de Latino in Vulgare el dì de la traslatione de Santo Zenobio a dì XXVI de Zenaro, currente gli Anni del Signore MCCCCXLIIII Et Frate Ambrosio de Heremitti de Sancta Maria de gli Angeli de Fiorenza lo tradusse de Greco in Latino nell' Anno MCCCCXXIII* Postea sequitur: *Incominciano alquante cose, giunte al Prato Spirituale.* In calce Tabulæ: *Finisse la Tabula de le Vite de' SS. Padri, stampite in Milano per Dominico de Vespolate a dì XII. de Julio MCCCCLXXVI.*

(y) Extat in Cœnobio S. Victoris hujus Urbis, Romano nitidissimo caractere, absque titulo, Præfatione, numeris paginarum, & Indice. In calce: *Donati Grammatici Viri doctissimi, Commentarios in P Terentii Comœdias, diligenter emendatos, non negligenter impressit Antonius Zarotus Parmensis Mediolani MCCCCLXXVI. pridie Nonas Julias.*

(z) Continet hic Liber explicationes in Physicam, Metaphysicam, de Mundo, & Cœlo, de Generatione, & corruptione, de Metheoris, & de Anima, secundùm Doctrinam Aristotelis. Caractere Gothico, cum Tabula repertoria, ordine alphabetico disposita. In calce: *Impressa Mediolani per Christophorum Valdarfer Ratisponensem, Anno Domini MCCCCLXXVI. die XVII. mensis Julii.* Extat in Bibliotheca Archintea.

(a) Extat in Bibliotheca, quæ olim spectabat ad Serenis. Principem Eugenium de Sabaudia.

(b) Servat hujus Editionis exemplar, Abbas D. Carolus Trivultius Mediolanensis.

M. Tullii Ciceronis Epiſtolæ familiares, in fol. per Antonium Zarotum, (c) 1476.

Virgilii Maronis Opera omnia, in fol. per Antonium Zarotum. (d) 1476.

Dionis Opera Græcè, in 4. per Dionyſium Paraviſinum. (e) 1476.

ANNO MCCCCLXXVII.

✻ Vita del glorioſo Serafico Patre S. Franceſco, compilata per il Reverendiſſimo Patre, e Dottore eximio Meſſere Bonaventura Cardinale della Sancta Matre Eccleſia, in fol. per Antonium Zarotum. (f) 1477.

Jo. Franciſci Pogii Aretini Facetiarum Libri, in 4. per Chriſtophorum Waldarfer. (g) 1477.

✻ Caji Julii Cæſaris Commentaria, in fol. per Antonium Zarotum. (h) 1477.

✻ M. A. Lucani Pharſalia cum ejuſdem Vita, in fol. per Philippum Lavaniam. (i) 1477.

✻ Marci T. Ciceronis Epiſtolæ familiares, in fol. per Philippum Lavaniam. (k) 1477.

✻ Dyctis Cretenſis Ephemeris Belli Trojani, in 4. ſine nomine Typographi. (l) 1477.

Baldi

(c) Extant in Cœnobio PP. Eremitarum Sancti Auguſtini; Cremæ.

(d) Refertur hæc Editio à Jo. Alberto Fabritio, Bibl. Latinæ Tom. II. pag. 286 his verbis: *Virgilii Maronis Partheniæ Opera omnia diligenter emendata, & accuratè impreſſa ab Antonio Zaroto Parmenſi, Mediolani MCCCLXXVI. fol. fuere cum notis MStis Jani Parrhaſii, Neapoli in Bibliotb. Joſephi Vallettæ.*

(e) Notitiam hujus Editionis, quæ rariſſima eſt, cùm eamdem à nemine Scriptorum Typographicæ Hiſtoriæ memoratam viderim, mihi humaniſſimè communicavit Comes Antonius Simoneta, Literis addictiſſimus, qui Librum hunc inſpexit ſervatum in Bibliotheca Comitis de Pembrok Londini, cùm Europam perluſtrans ibidem moraretur. Dionyſius Paraviſinus, qui, editâ hoc ipſo Anno Conſtantini Laſcaris Grammaticâ Græcâ, notus, atque ab omnibus commendatus fuit, quòd primus tam arduum Opus Græcè Libros integros imprimendi aggreſſus fuerit, novo hoc Volumine inſignis Scriptoris excuſo, celebrior fiet; nec dubitari poteſt, quin eidem ad prælum adornando Demetrius Cretenſis, manum, operamque ſuam præſtiterit, cùm proximè auctor ipſe fuerit condendæ Grammaticæ Græcæ. In calce: *Mediolani impreſſum per Magiſtrum Dionyſium Paraviſinum Anno MCCCCLXXVI. die XXX. Januarii.*

(f) Caractere Semi-Gothico, ſed valde claro. In calce: *MCCCCLXXVII. a dì 6. del meſe de Februario è ſtata impreſſa queſta Opera per Magiſtro Antonio Zaroto da Parma in Milano.* Refertur etiam à P. Orlando pag. 101.

(g) In fine ſic legitur: *Mediolani impreſſum per Magiſtrum Chriſtophorum Valdarfer, impenſis Juris Scholaris D Petri Antonii de Caſteliono, Anno Domini MCCCCLXXVII. die X. Februarii.* Apud Orlandum pag. 103. De hiſce Facetiis, plura ſcripſi in Hiſt. Liter. ad Ann. MCDLXXII. Extat hujus Editionis Exemplar in Bibliotheca Cremenſi PP. Eremit. S. Auguſtini, nitido caractere.

(h) Extat apud me, charta nitida, amplo margine, & optimo caractere abſque numeris paginarum. Præcedit Epiſtola *Petri Juſtini Philelphi* ad *Joannem Simonetam, Ducalem Secretarium*, data Mediolani XV. Kal. Decembris Anni præcedentis. Adjecta ſunt *A. Hircii aut Opii Commentariorum de Bello Hiſpan. libri IV. V. VI., & liber octavus de Bello Gallico* In fine ſubnectitur *Index Commentariorum C. J. Cæſaris, & earum rerum, quas ad cognitionem Urbium, Fluminum, & Locorum, Vir clariſſimus, & eruditiſſimus Raymundus Marlianus invênit, atque addidit.* Ante hunc Indicem Alphabeticum præmittitur hæc nota: *Anno Chriſti MCCCCLXXVII. die verò X. menſis Februarii, hoc Opus diligenter emendatum, Antonius Zarothus Parmenſis, hujus præclaræ Artis Magiſter politiſſimus, quàm maximâ potuit diligentiâ impreſſit.* Petri Juſtini Philelphi Epiſtolam dedimus fol. CCCCLXI., in Hiſt. verò Liter. ad hunc Annum de ipſo egimus, non ſecus ac de Raymundo Marliano.

(i) Extat apud Comitem Philippum Archintum, caractere optimo. In calce: *Opus impreſſum Mediolani, impenſis Philippi Lavagniæ Anno MCCCCLXXVII. VI. Kal. Martii.* Sequitur Epigramma valde obſcurum, & inelegans:

Si Generi, Socerique cupis cognoſcere bella,
Non alium quæras, hic manifeſta facit.
Immatura dies rupit Pharſalica fata,
Quo bonus haud tantum clauderet Auctor Opus:
Quod Nero crudelis facinus licuiſſe putaſti,
Non aliter de te debuit ire bono.
Multa quidem licuere tibi, ſed plura relicta,
Imperfecta licèt, non tamen illa perit.
Vivet, & extinctis Pharſalia nempe legetur
Cæſaribus: cineres non capit urna ſacros:
Et licèt hic partes vel plures Rhetoris extent,
Invenies & quæ mira Poëta canat.

Accedit Vita. M. Annæi Lucani, Auctore Pomponio Infortunato.

(k) Caractere rotundo, nitidiſſimo, abſque numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Impreſſum Mediolani per Philippum Lavagnium Mediolanenſem, XIV Kal. Aprilis MCCCCLXXVII.* Extat in Bibliotheca Archintea.

(l) Extat in Bibl. Ambroſ., Romano optimo caractere, abſque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epiſtola *Maſelli Beneventani ad Bartholomæum Calchum* Ducalem Secretarium, quæ recuſa eſt folio CDLXVI. De Hiſtoria Dyctis Cretenſis, vide quæ expoſui in Hiſt. Liter. ad hunc Annum, ubi etiam retuli Carmina huic Editioni ſubſcripta. Adjecta eſt etiam Hiſtoria *Daretis Phrygii de Excidio Trojæ* cum præfixa Epiſtola *Cornelii Nepotis ad Saluſtium Criſpum*, ſed minutiori caractere, abſque Loco, Typographo, & Anno. Falſò hanc traductionem Cornelio Nepoti adſcriptam eſſe oſtendit Jo. Alber. Fabritius Tom. I. Bibl. Lat. pagg. 71. & ſeqq Hujus Hiſtoriæ MS. exemplar Gallico metro, & Latinè etiam habetur in Biblioth. Ambr. Sec. XII., & de hoc loquitur P. Montfaucon in Diario Italico pag. 19. & Paleographia pag. 138. In calce præcedentis Ephemeris hæc verba leguntur: *Impreſſum Mediolani Anno à Natali Chriſtiano MCCCCLXXVII. die XIX. menſis Maji.*

✻ Baldi de Perufio fuper IV. Codicis, in fol. per Chriftophorum Waldarfer. (m) 1477.

✻ P. Ovidii Nafonis Liber Faftorum, in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1477.

Horatii Carmina, per Philippum Lavaniam. (o) 1477.

✻ Gabrielis Brebiæ Commentaria in Pfalmos, in 4. fine nomine Typographi. (p) 1477.

✻ Ovidii Metamorphofes, in fol. per Antonium Zarotum. (q) 1477.

✻ Angeli de Ubaldis de Perufio Lectura fuper prima parte Digefti veteris, in fol. per Beninum, & Joannem Antonium de Honate. (r) 1477.

✻ M. T. Ciceronis de Oratore, in fol. per Philippum Lavaniam. (f) 1477.

✻ Joannis Imolenfis in fecundam partem Digefti Novi de Verborum obligationibus, in fol. per Chriftophorum Waldarfer. (t) 1477.

✻ Jugurtini Crifpi Libri duo,)
Oratio Catilinæ in M. T. Ciceronem,)
Crifpi Jugurtini Vita,) in fol. per Jacobum de Marliano. (u) 1477.
Ejufdem in Ciceronem Invectiva, &)
Ciceronis in Crifpum Refponfio,)

Lau-

(m) Extat in Cœnobio FF. Minorum de Obfervantia apud Modoëtiam, caractere Romano nitidiffimo, cum nonnullis abbreviationibus, abfque Indice, in charta optima. In calce: *Impreffum Mediolani per Magiftrum Chriftophorum Valdarfer, labore, diligentiâque, ac impenfa Juris Scholaris Domini Petri Antonii de Burgo, dicti de Cafteliono, Anno Domini MCCCCLXXVII., die verò XXVIII. menfis Martii.*

(n) Caractere nitidiffimo, amplo margine, abfque Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *P. Ovidii Nafonis Faftorum Liber fextus, & ultimus, impreffus Mediolani per Magiftrum Antonium Zarotum Parmenfem, Anno Domini MCCCCLXXVII. die primo Aprilis.*

(o) Hujus Editionis meminit Maittaire fol. 127. In calce: *Operâ, & impenfis Philippi Lavaniæ Civis Mediolanenfis MCCCCLXXVII. III. Idus Maji.*

(p) Duo exemplaria egomet vidi, unum in Collegio Braydenfi S. J., alterum apud Eminentiffimum S. R. E. Cardinalem Joachimum Befutium. Editio compacta eft caractere minuto, & Gothico, abfque titulo, numeris paginarum &c. Præcedit Epiftola nuncupatoria Auctoris ad *D. Gregorium Beacque*, quam fupra edidi fol. CCCCLXII. In calce: *Impreffum Mediolani Nonis Quintilibus MCCCCLXXVII., imperantibus illuftriffimis, Excellentiffimifque Principibus, Bona Matre, & Jo Galeacio Maria Sfortia Vicecomite filio, Ducibus VI.* De hoc Scriptore, ejufque Libro, fusè egi in Hift. Liter. ad hunc Annum.

(q) Editio hæc omnia refert, quæ excufa jam fuerant in altera Anni MCCCCLXXV., quam vide. In calce: *Anno Domini MCDLXXVII. III. Idus Septembris, regnantibus Bona Matre, & Jo. Galeacio Maria, piiffimis Ducibus Mediolani, impreffit Antonius Zarotus Parmenfis, Artifex eximius.*

(r) Extat in Cœnobio FF. Minorum de Obfervantia S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico, abfque numeris paginarum, Indice &c. cum Genealogia fplendidiffima Francifci Ubaldi, & Angeli ejus filii, in fronte ejufdem Libri contexta. In calce: *Impreffa Mediolani per Beninum, & Jo. Antonium fratres de Honate, favore, & impenfa Juris Scholaris D. Petri Antonii de Burgo, dicti de Cafteliono, & D. Ambrofii de Caymis, Civium Mediolanenfium, Anno Domini MCDLXXVII, die ultimo Octobris.* Ambrofius de Caymis, Mediolanenfi nobiliffima Stirpe progenitus, focium fe dedit Petro Antonio de Caftiliono in edendis proprio ære Voluminibus, quæ ad Jurifprudentiæ facultatem fpectantia, Mediolani excudebantur, eumque memoratum vidi in chronicis notis Typographorum ufque ad Annum MCCCCLXXXIII.

(f) Caractere Romano nitido, fed minuto, & abbreviato; cum lacunis, ad Græcum textum calamo inferendum. Hujus exemplar vidit etiam Venetiis fæpe laudatus Joannes Smith. In calce: *Impreffum Mediolani, impenfis Philippi Lavaniæ Anno Domini Millefimo quatricentefimo feptuagefimo feptimo, fexto Idus Novembris.* Clauditur hæc Editio fequentibus Carminibus:

Felices, quibus infonabis, aures
O nate ingenio liber peracri,
Qui fis pondere ponderatus omni,
Limatus ftudio fatis perenni,
Formatus venere, & politus, arte
Infignis, gravitate fingularis,
Doctrinâ eximiâ efque copiofus,
Tutus judicio, & fuo refulgens
Splendore eloquii. Quid ociofi
Ultra quærimus? At nihil par.
Huc, huc contulit omne pondus,
Vires ingenii profudit omnes.
Non eft ulterius locus, quod ufu
Edoctus juveniliter retraxit,
Quæ quondam fibi ab ore devolarunt:
Gothi te modò poffedere Tuli;
Nunc vulgabere, nunc legêre verus,
Nulla barbarie, ac modo inquinatus
Affertor, plagiariis repulfis,
Ne fraudere tua, fua ipfe laude,
Te Lavania dat palàm Philippus,
Quivis quàm minimo ut pararit ære;
Deo gratias. Amen.

Extat in Collegio Braydenfe S. J.

(t) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico, fine numeris paginarum, Indice &c. In fronte legitur Epigramma:

Immola quem genuit, Doctor celebrande Joannes,
Es quoque qui Patriæ gloria celfa tuæ;
Vis dedit ingenii lumen te Juribus ardens;
Luna docet noctis, tu quoque Juris iter:

In calce: *Impreffum Mediolani, labore, & induftriâ, diligentiâque, & impensâ Juris Scholaris D. Petri Antonii de Burgo, dicti de Cafteliono, per Magiftrum Chriftophorum Valdarfer Alamanum Anno Domini MCCCCLXXVII. die XV. Novembris.*

(u) Caractere Romano optimo. In calce: *Hæc Crifpi Jugurtini Opera, quàm optimè emendata, Mediolani fuere impreffa, ductu, & impensâ Magiftri Jacobi Marliani, Anno à Natali Chriftiano MCCCCLXXVII. XII. Kal Decembres.* Extat in Bibl. Comitis Philippi Archinti, cum in fine Tabula rerum in hoc Volumine contentarum,

* Laurentii Vallæ Elegantiarum Opus, in fol. per Philippum Lavaniam. (x) 1477.

S. Basilii Opus de Liberalibus Studiis, per Philippum Lavaniam. (y) 1477.

* Fenestella de Magistratibus Romanorum, in 4. sine nomine Typographis. (z) 1477.

* Gabrielis Paveri de Vita, & obitu Galeatii Sfortiæ, in 4. (a) 1477.

M. T. Ciceronis Rhetorica, in fol. per Philippum Lavaniam. (b) 1477.

Terentii Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1477.

Petri Pauli Vergerii Liber de ingenuis Moribus, in 4. per Philippum Lavaniam. (d) 1477.

Georgii (Merulæ) Alexandrini in Libr. Galeotti de Homine, & in Sapphus Epistolam, in 4. sine nomine Typographi. (e) 1477.

ANNO MCCCCLXXVIII.

* Valerii Maximi, Factorum, Dictorumque memorabilium, in fol. per Philippum Lavaniam. (f) 1478.

* La Comedia di Dante Aldighieri, commentata, in fol. per Ludovicum, & Albertum Pedemontanos. (g) 1478.

Baldi

(x) Caractere Romano nitidissimo, cum Tabula in fine Alphabeticè digesta, & sequentibus Carminibus;

Prior Camillus hostibus victis quondam
Romana felix signa retulit victor,
Et cùm salutem nulla præferret virtus,
Nec spes honestæ mortis esset, nec vitæ,
Gallorum adauctas repulit solus vires,
Quibus ruentibus tunc est Capitolina
Arx occupata, & gloria vetus Romani
Romani vix exoleta nominis; Decus insigne
Jam deperibat, barbara victum fraude.
Alter Camillus jam imperantibus Gothis
Pene occupatum pristinum eloquium, fracta
Virtute eorum, reddidit Latio nuper,
Vincente primo, tibi trophæa sunt Roma,
Et rest tutum nomen Italum vitæ,
Facundia redit, altero defendente;
Barbarie abactâ, quam Philippo debebit
Studiosus omnis, qui vafra arte divulgat
Totum per orbem dulce præsidium, & certum.
Urbis Servator, Capitolinique Tonantis,
Servatâ peperit nomen ab Arce sibi.
Qui Pœnos, Numidas, Cretas domuere feroces,
A sibi devicta Gente tulere decus.
Eloquium, pulso qui rettulit hoste, Latinum
Quod dignum merito nomen habere potest? Amen.

In calce: *Impressum Mediolani, impensis Philippi Lavagniæ Anno MCDLXXVII. prid. Kal. Septembris*. Extat quoque Auctoris *peroratio, atque Operis Conclusio*, ex qua non pauca ad Laurentium Vallam pertinentia erui possunt. Sequitur tamdem *Index Alphabeticus Elegantiarum*.

(y) Hujus Editionis me certiorem fecit Vir doctissimus Lazarus Augustinus Cotta, Musæi Novariensis Auctor.

(z) Hanc Editionem curatam fuisse à *Masello Venia Beneventano*, qui hoc eodem Anno Dyctim Cretensem vulgaverat, deceptusque fuit in adscribendo Fenestellæ hoc Libro, cùm nondum Ars critica tunc invaluisset, opinatus sum in Hist. Liter. fol. CXCI., ubi quis fuerit verus Auctor, testimonio eruditorum recentium Scriptorum statui. Impressus est Liber iste, caractere Romano grandiori, nitido, sed inæquali. In calce: *Fenestellæ de Magistratibus Romanorum Opus clarissimum, ac perutilissimum, impressum Mediolani in Kal. mensis Februarii MCDLXXVII.*

(a) Extat apud Marchionem Theodorum Alexandrum Trivultium Mediolanensem, & apud me, in pergamena excusum, cum in calce hac nota manu scripta: *Kal. Martiis MCDLXXVII.* Epigramma, quod in fronte Operis sui collocavit Paverus, legi potest in Hist. Liter. ad hunc Annum; continet autem brevi compendio Vitam Galeatii Mariæ Sfortiæ, superiore Anno à conjuratis interfecti.

(b) Extabat in Biblioth. Serenissimi Principis Eugenii à Sabaudia.

(c) Apud Maittaire in Indice, verbo *Terentius*.

(d) In memorato Indice, verbo *Vergerius*.

(e) In Appendice Alphabetica ejusdem Maittaire post Indices, pag. 521.

(f) Caractere rotundo claroque, amplo margine, optimâque chartâ; Titulus, & Summæ Capitum impressa sunt literis majusculis In calce: *Hoc Opus impressum est Mediolani, arte, & impensis Philippi Lavagniæ Anno Domini MCDLXXVIII. secundo Nonas Februarii.*

Auctor ad Librum suum.

Ne palliatos afferas Liber scumbros,
Ne sis marinis penula altera & conchis,
Alacresve cordillas tuo tegas damno;
Dominus carebit, nec suas fugiet partes,
Memoranda tantùm referet, illis hærebit.
Contexit illa: Tu tuas agas partes,
Tuearis ore nomen Auctoris magni,
Nec unde pudeat veneris palàm ferre.
Mihi pudendus non es, & tibi non sim.
Miretur aliquis, quòd loquaris Romanè,
Sic protinus agas: Dominus ex illo venit
Genere immerenti, quod jugum expulit collo,
Primosque Fasces, & Secures gestavit.

Vidit hanc Editionem Venetiis Amicus meus Joseph Smith; servatur etiam in Biblioth. PP. S. Mariæ de Monte Carmelo hujus Urbis.

(g) Hujus Editionis servatur Exemplar in Biblioth. Ambr., optimo caractere. Alterum pergamenum, cum literis initialibus depictis, extat in Cœnobio Cremensi S. Augustini. Præcedit Epistola *Martini Pauli Nidobeati* ad *Guillielmum Marchionem Montisferrati*, qua laudes tanti Poëtæ fusè explicat. Illam dedimus folio CCCCLXXI. Sequitur ipsius Nidobeati Elegia ad Lectorem, in laudem Dantis, quæ recusa fuit in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi de Nidobeato Novariensi, & Guidone Terzago Mediolanensi, hujus Commentarii Auctoribus,

* Baldi de Perusio Commentum in secundo Decretalium, in fol. per Christophorum Waldarfer. (h) 1478.

* C. Plinii Secundi Epistolæ, in fol. per Philippum Lavaniam. (i) 1478.

* J. Cæsaris Commentaria, in fol. per Philippum Lavaniam. (k) 1478.

* Virgilii Maronis Opera, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (l) 1478.

* Institutionum Opus, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (m) 1478.

* Prediche di F. Roberto, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (n) 1478.

* Martialis Epigrammata, in fol. parvo per Philippum Lavaniam. (o) 1478.

Nicolai Perotti Grammatica, in fol. per Dominicum de Vespolate, & Dionysium Paravicinum. (p) 1478.

* T. Livii Historia, in fol. magno per Philippum Lavaniam. (q) 1478.

* Bartholomæi de Caymis Confessionale, in 8. per Dominicum de Vespolate, & Jacobum de Marliano. (r) 1478.

Missale Romanum, in fol. per Antonium Zarotum. (s) 1478.

Eusebii

ctoribus, pluribus disseruimus. In calce: *Diva BO. MA. cum dulci Nato JO. GZ Ducibus felicis. Liguriæ valida pace regnantibus, Operi egregio manum supremam Lud. & Albert. Pedemontani, amico Jove, imposuerunt, Mediolani, Urbe illustri, Anno gratiæ MCDLXXVIII. V. ID. F.*

M P. N. N. CUM GU. T. FA. CU.

Has literas, à nemine hactenus explicatas, enodare libet, ne alicui imposterum negotium facessant: *Martinus Paulus Nidobeatus Novariensis CUm GUidone Terzago FAciendum CUrarunt.*

(h) Extat in Biblioth. PP. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere rotundo nitidissimo, & chartâ optimâ, absque Præfatione, numeris paginarum &c. cum titulo rubro atramento excusum. In calce: *Impressa* (Lectura) *Mediolani per Magistrum Christophorum Valdarfer Ratisponensem, impensa Juris Scholaris Petri Antonii de Burgo, dicti de Casteliono, Anno Domini MCDLXXVIII. die XXI. Februarii. Ad laudem Omnipotentis Dei, & gloriosæ Virginis Mariæ Matris ejus*; rubro pariter atramento.

(i) Extat in Biblioth. Ambros. caractere optimo, sine Præfatione, numeris paginarum, Indice &c In calce: *Anno Domini MCDLXXVIII. quarto Kal. Martias, Regnantibus Jo. Galeazio, & Bona Ducibus Mediolani, ibi impressum est hoc Opus per Philippum Lavagniam, Mediolani Civem, ad Omnipotentis laudem, & Studentium utilitatem.*

(k) Minutiori Romano, sed nitido caractere, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Anno Christi MCDLXXVIII. sexto Idus Apriles Philippus Lavagnia Mediolanensis Commentaria Cæsaris imprimi fecit Medilani.* Postremas paginas occupat Index, compactus à *Raymundo Marliano*, atque editus jam à Zaroto, anno superiore.

(l) Caractere Romano nitido, sed minutiori, absque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. Vidi apud Reverendiss. P. Abbatem D. Joachimum Besutium, nunc S. R. E. Cardinalem; quodlibet autem Carmen majusculis literis excusum est. In calce: *Hoc P. V. M. Opus, Dei auxilio, & Alamanorum industriâ, impressum est feliciter Mediolani; impensis Magistrorum Leonardi Pachel de Engelstadt, & Ulrici Scinzenzeler, Anno MCDLXXVIII. tertio Idus Maji. Regnantibus Illustrissimis Mediolani Principibus Jo. Galeaz Maria Sfortia Vicecom. & Bona Ducissa ejusdem Ducis Genitrice invictissima. Ad Omnipotentis laudem, totiusque Curiæ Cœlestis gloriam, & Generis humani utilitatem. Amen.*

(m) Extat in Biblioth. Monacorum Congregat. Montis Oliveti apud S Victorem hujus Urbis, in cujus calce leguntur sequentes notæ: *Hoc Institutionum Opus summa cum diligentia, per Spectabilem Virum D. Michaëlem de Tonsis Legum Doctorem, Civemque Mediolanensem, emendatum, per prudentesque Viros Leonardum Pachel, Uldericumque Scinczenzeller ex industriosa Gente Theutonica, Patriâque Baveria, in hujus mirabilis Opificii exercitio consocios; Mediolani impressum est, completumque feliciter secundo Idus Octobres, Anno à Natali Christiano MCDLXXVIII Anno primo Ducatus Illustrissimi Principis Joannis Galeaz Mariæ Vicecomitis Ducis Mediolani, Papiæ, Angleriæque Comitis.* Michaël Tonsus, illustri genere, Jurisprudentiæ laude, & Præfecturis in Patria gestis clarissimus, à Consiliis quoque Ducis Mediolanensis delectus, egregiam sui nominis memoriam apud Cives nostros reliquit. Primum hoc fuisse Opus ab ipso editum, arguo ex verbis, quæ in hujus Libri fine impressa leguntur: *Opere completo, referatur laus, & gloria Christo, ut nos conservet, aggressumque ad majora præstet.* Adscriptum fuisse Jurisperitorum Collegio Anno MCCCCLXXX., in ejusdem Chronico tradit Joannes Sitonus. Obiit Anno MDVIII., ejusque, tamquam Proavi sui, meminere fratres Tonsi in Epitaphio Sepulchri, quod sibi ipsis, & posteris condidere in sacello extructo, ornato, dotato in Eccl S. Angeli Mediolani Anno MDXCIII. Editionis hujus caracteres sunt quadrati, grandiores in textu, in Commentariis verò minutiores.

(n) Caractere Romano, nitidissimo, per columnas bipartito, absque Præfatione, numeris paginarum &c. adest tamen in calce Tabula Concionum; deinde clauditur Volumen his notis: *Qui finisce el Libro de le Prediche del Venerabile Messer Frate Roberto. Impresso per li descreti homini Magistro Leonardo, & Oldoricho Teutonici. Compagni, nella inclyta Città de Milano nelli Anni del Signore MCDLXXVIII. a giorni III. Novembre, Regnante Johanne Galeaz Maria Sforza sexto Duca d'essa degnissima Città.*

(o) Lato margine, caractere Romano nitidissimo. Præcedit C Plinii secundi Epistola ad Cornelium Priscum. In fine reperitur Epistola *Georgii* (Merulæ) *Alexandrini* ad *Angelum Adrianum* Oratorem Regium, in qua Emendationum suarum diligentiam testatur, ac nonnulla de Martialis Vita, & Operibus ingerit, ut eidem Angelo morem gerat. Hanc vide supra fol. CCCCLXX. In calce: *Impressum Mediolani, impensis Philippi de Lavania, Civis Mediolanensis, Anno MCDLXXVIII.* Extat in Biblioth. Archintea.

(p) De hac Editione vide Maittaire fol. 134.

(q) Caractere Romano, optimo, absque titulis; numeris paginarum &c. Præmittitur eadem Epistola, quæ præfixa fuerat Editioni Romanæ à Jo. Antonio Aleriensi Episcopo ad Paulum II. Pont. Max. necnon alia ad Marcum tit. S. Marci Cardinalem. In calce: *Opus impressum Mediolani, arte, & impensis Philippi Lavagniæ An. Domini MCDLXXVIII.* Extat in Biblioth. PP. Eremitarum S. Augustini, Cremæ.

(r) Extat in Bibl Ambr., caractere Gothico, sed nitidissimo. In calce: *Impressum Mediolani per Dominicum de Vespolate, & Jacobum de Marliano M. CCCC. LXXVIII. die XXI. Novembris.* In hac Editione deest Epigramma, quod retuli, non sine risu, ad Ann. MCCCCLXXIV. in mea Hist. Liter.

(s) Vide Maittaire Tom. I. fol. 131. & Chevalerium fol. 112.

* Eusebii Conradi Responsio ad quemdam Fratrem Eremitam, in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (t) 1478.

* Augustini Dati Isagogicon, in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (u) 1478.

* S. Ambrosii Vita, in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (x) 1478.

* Pauli Florentini Breviarium totius Juris Canonici, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (y) 1478.

Joannis de Sacro-bosco Tractatus de Sphera, in fol. per Alexandrum Minutianum. (z) 1478.

ANNO MCCCCLXXIX.

* Somma Pacifica, o sia Trattato della Scienza di confessare, di F. Pacifico Novarese, in 8. per Philippum Lavaniam. (a) 1479.

* Supplementum Summæ, quæ Magistrutia, seu Pisanella vulgariter appellatur, in 4. grandiori, per Pachel, & Scinczenzeler. (b) 1479.

* Consilia quatuor Alexandri de Nevo Vicentini contra Judæos fœnerantes, in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (c) 1779.

* Æsopi Vita, & Fabulæ è Græco in Latinum versæ, per Rimicium ad Reverendiss. P. D. Antonium, tituli S. Chrysogoni Presb. Card. &c. in 4. per Philippum Lavaniam. (d) 1479.

* M. Tullii Ciceronis Rhetoricorum Libri, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (e) 1479.

Pauli

(t) Hanc Editionem vidi Augustæ Taurinorum apud Amicum meum Vir. Clariss. Priorem Jordanum; in ea verò adversùs quemdam Fratrem Ordin. Eremitarum evincere conatur, S. Augustinum, nec Eremitam fuisse, nec instituisse Eremitanos, olim Fratres Gulielmitas appellatos. Hujus controversiæ seriem exposui in mea Hist. Liter. ad Annum MCCCCLXXIX.

(u) Extat in ornatissima Bibliotheca Archintea, caractere Romano quadrato, cum nonnullis abbreviaturis. In calce: *Hoc Opus impressum est Mediolani, opera, & artificio Leonardi, & Henrici Theutonici, & in imprimendum consortes Anno à Natali Christiano M. CCCC. LXXVIII, imperante Illustriss. Duce Jo. Galeaz Maria, Anno Ducatus sui primo.*

(x) Libellum hunc vidi apud Abbatem D. Carolum Trivultium Mediolanensem.

(y) Extat apud PP. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis. In calce: *Impressum per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller, Mediolani MCDLXXVIII.*

(z) Refertur à Maittaire in Indice ad hunc Annum, sed absque nomine Typographi; prælaudatus tamen Comes Antonius Simoneta Londini degens, Librum hunc adnotavit in suis adversariis, servatum in Bibl. Ducis Devoniæ, vulgo *Devonshir*, & Typographum ibidem in calce descriptum reperit *Alexandrum Minutianum*. In eodem Indice Michaëlis Maittaire adnotatur Editio Mediolanensis *Sfortiadis Joannis Simonetæ* in fol *per Antonium Zarotum*, tanquam hoc Anno peracta, sed, ut arbitror, per errorem; ex Epistola namque *Francisci Philelphi*, datâ Anno MCCCCLXXIX., quæ subjungitur post hæc Commentaria, tamquam ab eodem recognita, priusquam in publicam lucem producerentur, clarè constat, minimè vulgata fuisse ante illum Annum.

(a) Servatur in Biblioth. Ambrosiana, caractere quadrato, minuto quidem, sed nitido. Dicatur ab Auctore Venerabili Patri *Vinceguerræ*, à quo rogatus fuerat, ut hoc Opus conscriberet ad Animarum salutem, illudque se confecisse ait *Anno MCDLXXIII. Anno II. Pontificatus Beatissimi Sixti IV.* In calce: *D. O. M., ejusque gloriosissimæ Matri æternæ, B. Francisco, B. Benedicto, ceterisque Beatis, & prædestinatis, doctiss F. Pacifici Novariensis Ordinis Minorum Observantiæ, Divini Verbi Præconis Apostolici clarissimi, per G. Brebiam in impressione recognitum; & Philippum de Lavagnia Mediolanenses impressum, utriusque ære Opusculum hoc Dei gratiâ nono Kal, Apriles in vigilia Dominicæ Incarnationis expletum est Anno 1479 Mediolani, Imperant. Dominis Bona Matre, & Jo. Galeaz nato, Vicecomitibus, Ducibus VI* Extat in fine Italicum Epigramma, sed adeò rude, ut Lectorum oculis offerri non mereatur.

(b) Caractere Gothico, sed nitido, absque numeris paginarum &c. Auctor sibi proposuit alphabeticè explicare titulos rerum, de quibus agit, & ultimus eorumdem est *Zelus*, post quem sic concludit: *Et hic Zelus me Fratrem Nicolaum de Ausmo, Ordinis Minorum indignum, pro aliquali simpliciorum subsidio ad hujus Supplementi compilationem promovit, quod, favente Domino nostro Jesu Christo, expletum est apud nostrum locum prope Mediolanum, S. Mariæ de Angelis nuncupatum, & vulgariter S. Angeli, MCDXLIV. Novembris XXVIII. die Sabbati &c.* Sequitur Tabula Capitulorum & Canones Pœnitentiales, extracti de verbo ad verbum è Summa Fratris Astensis Ord. Minorum, in cujus calce: *Impressum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler MCDLXXIX. die XXII Aprilis.* Extat in Bibl. Ambros.

(c) Caractere Gothico, sed nitido. In calce:

Quod Pachel Insubribus pressum Leonardus, & ejus
Uldericus Socius ære peregit Opus.

Mediolani Anno Domini Millesimo quadringentesimo septuagesimo nono, secundo Kalendas Majas.

(d) Caractere nitido, quadrato, absque numeris paginarum, Indice &c. Sequitur Epigramma, quod incipit:

Si placet hybernas libris tibi fallere noctes,
Non alium quæras; ipse satisfaciam.
Æsopi invenies & dicta, & facta legendo;
Quæ risum mœsto cuique movere queant.
Et qui me è Græco voluit fecisse Latinum
Doctus erat. Lege me, non tibi vilis ero.

In calce: *Impressum Mediolani ad impensas Philippi Lavagniæ Civis Mediolanensis, MCDLXXIX. die XXVI. mensis Junii.*

(e) Caractere rotundo, nitidissimo, absque titulis paginarum &c. In calce:

Qui cupit egregii Ciceronis scire Libellos
Rhetorica, frequens hoc legat artis opus.

M.

✲ Pauli Florentini, Divi Ordinis S. Spiritus de Urbe, Quadragesimale, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (f) 1479.

✲ Laurentii Vallensis, Viri Clarifs., & de Lingua Latina benemeritis ad Joh. Tortelium Elegantiarum Opus, in fol. per Philippum Lavaniam. (g) 1479.

Omelie vulgari di S. Gregorio Papa, in fol. parvo, per Pachel, & Scinczenzeler. (h) 1479.

Fratris Jacobi de Cessolis Opusculum de ludo Scaccorum, seu de Moribus hominum, officiisque Nobilium. (i) 1479.

✲ Baldi Lectura super prima, & secunda parte Digesti Infortiati, in fol. per Fratres de Honate. (k) 1479.

✲ Eusebii Conradi, Mediolanensis, Canonici Regularis Congregationis Lateranensis, adversùs F. quemdam blacteronem Ordinis Eremitarum, Canonicorum Regularium sycophantam, & falsidicum Prædicatorem Responsio pro venerabili, & erudito Dei Prædicatore Domno Dominico Can. Reg. &c., in 4. per Pachel, & Scinczenzeler. (l) 1479.

✲ Johannis Simonetæ Commentaria Rerum gestarum Francisci Sfortiæ, in fol. per Antonium Zarotum. (m) 1479.

✲ Pauli Florentini Expositio in Psalmos Pœnitentiales, per Zarotum. (n) 1479.

Missale juxta Consuetudinem Romanæ Ecclesiæ, in fol. per Antonium Zarotum. (o) 1479.

Salu-

M. Tullii Ciceronis Rhetoricum opus per spectabilem Virum D. Henricum de Cataneis J. U. Doctorem diligenter emendatum Mediolani, impressum per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler, MCDLXXIX. die primo Septembris. Henricus de Cataneis, hìc memoratus, Mediolanensis Patriâ, nobilitati sanguinis non modicam in Jurisprudentiæ facultate peritiam adjunxit, atque in Collegium JCC. nostræ Urbis admissus fuit. Ejus meminit in suis ejusdem Collegii Chronicis Clarifs. Jo. Sitonus, artic 236.

(f) Extat in Bibl. Ambr. caractere Gothico, minuto. Dicatur ab ipso Auctore *Reverendiss. in Christo Patri, & Domino, Innocentio Romano, ejusdem Almæ Religionis Generali Præceptori*. Hanc Epistolam dedimus fol. CCCCLXXVII. Adest in fronte incisa imago Pauli Florentini cum his literis M. P. F. O. S. S., quas explicavimus in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi de eodem Auctore sermonem habuimus. Sequitur Præfatio ad Lectorem, & Tabula Sermonum. In calce: *Quadragesimale hoc perutile impressum est Mediolani per prudentes Alamanos, Magistros Artis hujus, Uldericum Scinzenzeler, & Leonardum Pachel Socios, Anno Domini MCDLXXIX. die decimo Septembris.*

(g) Gesnerus asserit, hoc Opus seorsim primò Venetiis impressum ab Aldo; sed falsò, ut docent geminæ ejusdem Operis Editiones in Urbe nostra peractæ, altera Anno MCCCCLXXVII., altera hoc Anno, præter quamplures alias Romæ, Venetiis, Parisiis antea in publicam lucem productas. Carmina, quæ huic Libro subduntur, jam retulimus in prima Mediolanensi Impressione; ista verò, caractere minuto Gothico, sed satis claro, confecta, his clauditur notis: *Impressum Mediolani, impensis Philippi Lavagniæ, Anno Domini MCDLXXIX. pridie Kal. Novembris.*

(h) Caractere nitido, sine numeris &c., paginis per columnas impressis. In calce post Indicem Homiliarum: *Omelia vulgale di S. Gregorio, utilissimi a tutti i Fedeli, impresso a Mediolano, mediante la gratia di Dio, per li prudenti homini Leonardo Pachel, e Ulderico Scinzenzeller de Allamagna, per loro industria, & con summa diligentia emendate nella Natività del nostro Signore Yesu Christo M. CCCC. LXXViiii. a dì XX. del mese de Augusto.* Clarifs. Marchio Scipio Maphæus in suo Italico Tractatu, inscripto *Traduttori Italiani*, eas tantùm refert Editiones Homiliarum S. Gregorii, quæ Florentiæ Anno MDII., & Venetiis MDXLIII. publicam lucem aspexere, cùm nostra antiquior sit Annis XXIII.

(i) Refert hanc Editionem Labbeus in Supplem. IX. fol. 352. Italicè editus est Florentiæ Anno MCCCCXCIII. sub nomine *di Jacomo Bavesole*, cujus exemplar servatur in Bibl. Ambr. Ejusdem Libri MS. exemplar antiquum extat apud D. Abbatem March. Aliprandum Vicecomitem, Mediolanensem. De Auctore hujus Operis vide Quetif & Heccard in Biblioth. Ord. Prædicatorum.

(k) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum prope Modoëtiam, caractere Gothico, sine numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Mediolani fuit primùm correcta, & emendata, postmodum ibidem impressa laboribus, & impensâ Nobilium Benini, & Jo. Antonii fratrum de Honate, & finita feliciter Anno MCCCCLXXViiii. die XXVii. Maji.*

(l) Dicat Auctor Librum istum Domino *Joanni de Cribellis* Præposito Monasterii S. Petri de Ulmo. Hanc Epistolam lege supra fol. CCCCLXXVI Adest in fine altera Epistola *Nicolai Clavasiensis Can. Regul. ad Eusebium Mediolanensem, integerrimum, & optimum Patrem, hujus Operis Auctorem*, quam omisi, cùm parvi momenti sit ad Literariam Eruditionem. Quid Liber iste complectatur, vide in mea Hist. Liter. ad hunc Annum. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler Theutonicos, impensis Rev Domini Johannis de Cribellis, Ecclesiæ S. Petri de Ulmo Præpositi dignissimi Anno Domini MCCCCLXXVIIII, quintodecimo Kal. Augustas.*

(m) De hujus Operis Auctore Sermonem habui in Hist. Liter. ad hunc Annum: Epistolas verò, quæ in fronte leguntur, recusas dedi fol. CCCCLXXII. & seq. ubi Chronicas notas impressionis addidi, quæ nomen Typographi *Zaroti*, & diem *X. Kalendas Februarias* referunt, sed Annus omittitur. Hunc ego credidi fuisse MCCCCLXXX., motus conjecturis in memorata mea Hist. productis. Nihilominus Opus hoc ad hunc Annum retuli, ut communem sequerer opinionem. Hujus Historiæ autographon MStum extat apud Com. Antonium Simonetam.

(n) Præmittitur Epistola nuncupatoria ad Dominum *Leonardum de Platis*, Civem, & Canonicum Mediolanensem, quam recudimus fol. CCCCLXXVIII. Adnexus est hic Liber Quadragesimali ejusdem Auctoris, superiùs indicato, quod in Archintea Biblioth. servatur.

(o) Extat in Regia Biblioth. Parisiensi, Tom. I. fol. ultimo, ubi indicatur editum *Mediolani ab Antonio Zaroto Anno MCDLXXIX, die XXVII. Septembris.*

Salustii Opera, per Antonium Zarotum. (p) 1479.

De Nursia, Tractatus de Pœnitentia, in 4. sine nomine Typographi. (q) 1479.

Pauli Florentini Breviarium Juris Canonici, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (r) 1479.

ANNO MCCCCLXXX.

* Angeli de Perusio super secunda parte Digesti veteris, in fol. per Jo. Antonium de Honate. (s) 1480.

* Vocabulista Ecclesiastico, ricolto, & ordinato dal Joanne Bernardo Savonesse Servanti di Santo Augustino, in 4. per Pachel, & Scinczenzeller. (t) 1480.

Valerii Maximi Historia, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (u) 1480.

* Vita del glorioso Serafico Patre Miser S. Francesco, compilata per il Reverendissimo Patre, & Doctore eximio Miser Bonaventura Cardinale de la Sancta Matre Ecchiesa, in fol. per Philippum Lavaniam. (x) 1480.

* Constantini Lascaris Bizantini Compendium octo Orationis partium, & aliorum quorumdam necessariorum Græco-lat., in fol. absque nomine Typographi. (y) 1480.

* Nicolai Perotti Grammatica, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (z) 1480.

* Titi Livii Historia, in fol. per Antonium Zarotum. (a) 1480.

Æsopi Vita, & Fabulæ per Rimicium è Græco in Latinum versæ, in 4. per Philippum Lavaniam. (b) 1480.

* Svetonii Vitæ Cæsarum, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1480.

* Statuta Mediolani, in fol. impensâ Pauli de Suardis. (d) 1480.

Statuta

(p) Refertur in Indice Annalium Michaëlis Maittaire.

(q) Adnotatur in Appendice Alphab. ejusdem Maittaire post Indices pag. 541.

(r) Ex Maittaire in Indice. In fronte legitur Epistola nuncupatoria ad *Dominum Innocentium Romanum Ord. S Spiritus Generalem Præceptorem*, quam dedi in serie Epistolarum fol. CCCCLXXIX.

(s) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum prope Modoëtiam, caractere Gothico, sine numeris paginarum &c. Adest Tabula repertoria. In calce: *Impress. Mediolani per Jo. Antonium de Honate, vigore, & impensa Nobilium D. Petri Antonii de Castiliono, & D Ambrosii de Caymis Mediolanensium, quinto Idus Februarii MCCCCLXXX.*

(t) Caractere minuto, sed nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Profitetur Auctor in Præfatione, se ista ut plurimum hausisse ex Papia, & Mamotrecto. In calce: *Impressum fuit hoc Opus F. Joannis Bernardi Fortis Savonensis, Ord. S. Augustini, Mediolani per excellentes Opifices, Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeler, Anno Domini MCCCCLXXX. XII. Kal. Majas.* De hoc Opere, ejusdemque Auctore disserui in Hist. Liter. ad hunc Annum.

(u) Apud Maittaire, fol. 156. additis Chronicis notis: *Impressum Mediolani MCCCCLXXX. per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeler sextodecimo Kalendas Augustas.*

(x) Caractere quadrato, sed nitido, absque nuncupatoria, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *MCCCCLXXX a dì XVII. del mese di Zenaro è stata impressa questa Opera in Casa de Messere Philippo da Lavagnia Cittadino de Milano, Deo gratias. Amen.* Sequitur *Tabula Capitulorum.*

(y) Extat in Collegio S. Barnabæ Cleric. Regul. S. Pauli, & apud me, caractere grandiori optimo, Græco textu, & Latina versione sibi invicem per columnas respondentibus, absque titulo, numeris paginarum &c. In calce: *Hoc divinum Opus impressum est Mediolani III. Kalendas Octobres MCCCCLXXX., & interpretatum per Venerabilem Virum utriusque Linguæ doctissimum, ac optimum, Johannem Monachum Placentinum.* De Joanne Monacho Placentino egi in Hist. mea Liter. ad An. MCCCCLXXV., non secus ac de Constantino Lascari ad Ann. sequentem.

(z) Codex à me inspectus, est acephalus, caractere quadrato grandiori, & nitido, absque numeris paginarum &c. In calce: *Hæc Nicolai Perotti Sypontini ad Pyrrhum Perottum Nepotem ex Fratre suavissimum, rudimenta Grammatices, per prudentes Viros Leonardum Pachel, Uldericumque Scinczenzeler, Theutonicos, impressa sunt Mediolani MCCCCLXXX. Pridie Kal. Octobres.*

(a) Caractere Romano, optimo, lato margine, sine numeris paginarum &c. In calce: *Has tres T Livii Decadas Petrus Justinus Philelphus quàm diligentissimè recognovit: Impressit Mediolani Opifex consummatissimus Antonius Zarothus, operâ, & impensis Joannis Legnani X. Calendas Novemb. regnantibus Mediolani Ducibus Bona, & Jo. Galeatio Maria Sphortia, Anno* 1480. Refert hanc Editionem etiam Maittaire pag. 156.

(b) Hanc Editionem refert P Orlandus signatam in calce his notis: *Ad impensas Philippi Lavagniæ Civis Mediolanensis MCCCCLXXX. die IV. mensis Septembris.* Refertur etiam à Maittaire fol. 262., sed de ea nihil proferre possum, cùm ipsam non viderim.

(c) Caractere rotundo, optimo. Præcedit Vita ejusdem C. Svetonii Tranquilli, ex Domitio Calderino, & Xicco Polentone; dein subduntur Ausonii Carmina, cum rubrica Librorum. In calce: *Hoc Opus diligenter emendatum, impressum est Mediolani per Antonium Zarotum, operâ, & impensis Johannis Legnani, die XVI. Novembris Anno Domini MCCCCLXXX.* Extat apud Amicum Joseph Smith.

(d) Servantur in Biblioth. Ambros., caractere Gothico, nigro-rubro, sed satis nitido, absque Præfatione, titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Explicit Liber Statutorum inclite Civitatis Mediolani, ibidem, annuente Deo, diligenter impressus, operâ, & impensâ egregii Magistri Pauli de Suardis, Anno Domini MCD. LXXX.*

* Statuta Datiorum Mediolani. (e) 1480.

Stephani Flisci de Soncino de Sententiis & Synonimis ad Rhetores, in 4. per Simonem Magnagum. (f) 1480.

* Augustini Dati Senensis Isagogicus Libellus, sive Elegantiæ, in 4. absque Typographi nomine. (g) 1480.

Henricus de Hesse, sive de Assia, contra Disceptationes, & contrarias Prædicationes FF. Mendicantium super Conceptione Mariæ Virg., & contra maculam S Bernardo mendaciter impositam. (h) 1480.

* Joannis de Mandevilla, Tractato delle cose più maravigliose &c., in 4. parvo, auspiciis Petri de Corneno. (i) 1480.

Q. Curtii Historia, in fol. per Antonium Zarotum. (k) 1480.

Propertius, Tibullus, & Catullus, in fol. sine nomine Typographi. (l) 1480.

* Miracoli della Beatissima Vergine, per Philippum Lavaniam. (m) 1480.

ANNO MCCCCLXXXI.

* Francisci Philelphi Orationes, & nonnulla alia Opera, in 4. sine nomine Typographi. (n) 1481.

* Pii II. PP. Epistolæ, in fol. per Antonium Zarotum. (o) 1481.

* Gabrielis Paveri Fontanæ Placentini, in Georgium Merlanum, seu Merulam Invectiva, in 4. sine nomine Typographi. (p) 1481.

Bar-

LXXX. die XX. Decembris. An hic Paulus de Suardis Typographus Mediolanensis fuerit, incertum mihi est, cùm nullum alium Codicem ejus, tamquam Impressoris, nomine signatum inspexerim. Quo circa eumdem tantùm pecuniam suppeditasse, ac in foro Mediolanensi versatum fuisse, opinatus sum in mea Hist. ad hunc Annum.

(e) Seorsim excusa hæc sunt in nostra Urbe, sed sine mentione loci, & Typographi. Unum eorumdem exemplar servat Bibl. Ambr caractere grandiori Romano.

(f) Hanc Editionem refert P. Orlandus pag. 106., sed sine Chronicis notis, in calce impressis.

(g) Caractere Romano, nitido, & lato margine, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. Servatur in Bibl Ambr. unum exemplar, sed acephalum. In calce: *Hoc Opus diligenter emendatum, impressum est Mediolani, operâ, & impensâ Johannis* (Legnani) *Mediolanensis, Librarii non vulgaris, Anno à Natali Christiano MCCCCLXXX Regnante Illustrissimo Duce Johanne Galeatio Maria Sfortia*.

(h) Referunt hanc Editionem Cornelius à Beughem pag. 71. & P. Orlandus pag. 342. Meminit etiam ejusdem Ludovicus du-Pin Bibl. Eccles. Seculo XV. pag. mihi 87.

(i) Amplior titulus hujus Libri legitur in fronte primæ paginæ his verbis: *Tractato delle più maravigliose cosse, e più notabile, che si trovano in le parte del Mondo, vedute, e collecte soto brevità in el presente Compendio, dal strenuissimo Cavaler Speron d'Oro Johanne de Mandavilla, Anglico, nella Cità de S. Albano &c.* caractere Gothico, sed satis nitido. In calce: *Explicit Johannes de Mandevilla, impressus Mediolani, ductu, & auspiciis Magistri Petri de Corneno, pridie Kalendas Augusti MCCCCLXXX. Johanne Galeatio Maria Sfortia Vicecomite Duce nostro invictissimo, ac Principe jucundissimo.* Adest Præfatio brevis de omnibus Provinciis, Urbibus, Insulis &c. quæ peragravit idem Mandevilla, qui Jerosolymam invisit Anno MCCCXXII. Extat apud Clariss. Virum J.U. Doctorem Jacobum Masnagum, Varisiensem. Servatur MS. exemplar hujus itineris in Bibl Ambros. in fol. litera D. num. 46. In calce ejusdem Codicis MS adest adnotatio, quæ testatur, Iter memoratum in Italicam linguam translatum fuisse Leodii Anno MCCCLV., & paulo post etiam Latinam versionem accepisse, quâ linguâ descriptum est Exemplar nostrum Bibliothecæ Ambrosianæ. Antonius Verdier in Bibliotheca Scriptorum Gallicè impressa, refert Auctorem hujus Itineris sub nomine *Joannis de Montevillo*; eumque ait obiisse Londini Anno MCCCLXXII. Editum autem hoc Opus fuisse tradit Lugduni anno MCCCCLXXXVII. asserens, extare alterum Librum inscriptum *Lapidaria* seu de virtute & proprietate lapidum pretiosorum, qui lucem vidit pariter in eadem Lugdun. Urbe, sed sine Anno, & Typographo. De Petro Corneno, cujus operâ editus fuit hic Liber, nonnulla innui in adnotatione post Epistolam LXXXIV., datam fol. CXL.

(k) Extat hujus editionis Exemplar apud Comitem Scipionem Bosellum, quæ peracta indicatur, *impensis Johannis Legnani*.

(l) Refertur à Maittaire in Appendice alphabetica, post Indices pag. 548.

(m) Hujus Editionis Mediolanensis notitiam accepi ab Amico, sed sine indicatis Chronicis notis. Vidi postmodum alibi, caractere Romano, sed non satis nitido. In calce: *Impressum Mediolani per Philippum Lavaniam MCCCCLXXX. die XXIIII. Martii*.

(n) Extat in Bibliotheca Ambrosiana, sine loco, tempore, & nomine Typographi; cùm tamen præcedat Epistola ejusdem Philelphi, data *ad Ludovicum Mariam Sfortiam Bari Ducem, ac Ducalem primarium Locumtenentem*, ex ædibus suis Anno MCCCCLXXXI. clarè discimus Mediolani editum fuisse hunc Codicem ipsomet Anno. Epistolam memoratam integram dedi in Hist. mea Literaria ad hunc annum, ubi de Francisco Philelpho, atque hac Editione plura adnotavi.

(o) Servatur in Bibliotheca Ambrosiana hæc nitidissima editio, rotundo optimo caractere, absque numeris paginarum &c. Præcedunt Tituli Epistolarum, quæ *in hoc divino Volumine* continentur, num. LII. In calce legitur: *Has Pii II. Pont. Max. Epistolas, quàm diligentissimè castigatas per Petrum Augustinum Philelphum impressit Mediolani Antonius Zarotus, operâ & impendio Johannis Legnani, Anno Domini MCCCCLXXXI. die XXXI. Maji*.

(p) Editionem istam pariter custodit Bibliotheca Ambrosiana, caractere rotundo optimo, sine titulo, numeris paginarum, & nomine Typographi. Signatur in calce annus, diesque, quibus hanc Invectivam complevit Fontana, nempe *MCCCCLXXXI. Kal. Aprilibus*, statimque subjungitur: *Hoc Opusculum, quod est non dictum, sed responsum, jocis, atque seriis refertum, Mediolani diligenter fuit impressum, Anno salutis MCCCCLXXXI.*

* Bartholomæi Platinæ Dialogus de Flosculis quibusdam Linguæ Latinæ ad Lælium. Item
Dialogus ad Lodovicum Agnellum de Amore, in 4. per Antonium Zarotum. (q) 1481.

* Sillius Italicus Punicorum, in fol. per Antonium Zarotum. (r) 1481.

* Santo Brasca, Descrizione, o sia Relazione del suo Viaggio a Gerusalemme, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (s) 1481.

* Petri Apollonii Collatini, Presbyteri Novariensis, de Eversione Urbis Hierusalem Carmen heroicum, in 8. per Pachel, & Scinzenzeler. (t) 1481.

Voca-

LXXXI. quinto Kal. Junias; quo quidem die Solis fuit Eclypsis, non sine magno Fontanæ Auctoris discrimine, & Dux maximus, maximo Duci, Mahomethi magni Turcorum domini mortem nunciavit. Subsequuntur duo ejusdem Auctoris Epigrammata:

Domino Bernardo Justiniano.

Candidus ad te venit noster, Bernarde, Libellus,
Cùm sis & Cygnis albior, atque nive.
Si te non citiùs celeravit visere, morbus
Causa fuit, qui me vexat, acerba nimis.
Si me dimissum faciat; te sæpe revisam,
Et salvere tibi, magne Patrone, feram.

Georgio Merlano, nunc Merulæ.

Se tibi pullatus Censor, Merlane, recepit
Cùm sis & Merulâ nigrior, atque pice.
Si fuit hic tardus, causas adscribito vento,
Qui mihi me tollens nocte dieque furit.
Si tamen immitis tandem mitescere discat,
Quàm miser indoleas, te nocuisse bonis;
Anser enim vindex Merulam sic quoque sequetur,
Ut nullo valeat mæsta sedere loco.
Ni citò corde fleat, Merulæ jam parce gementi,
O Christe Omnipotens, tuque Philelfe pater.
Tunc Merulæ dabitur quovis requiescere luco,
Vepribus, & spinis, arboribusque suis.

Quid in hac Invectiva contra Merulam contorserit Gabriel Paverus, retuli in mea Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi sermonem habui de Francisco Philelpho. Auctoris verò hujus Libri Familiam, Studia, & res gestas ad Ann. MCCCCLXXVII. palàm feci.

(q) Servatur in Bibl. Ambr. caractere Romano, optimo, absque titulis, præfatione, numeris paginarum, & Indice. In calce: *Bartholomæi Platynæ Dialogum de Flosculis linguæ Latinæ ad Lælium, unà cum item Dialogo de Amore ad Lodovicum Agnellum, quàm diligentissimè castigatum per Petrum Augustinum Philelphum, impressit Mediolani Antonius Zarotus, operâ, & impensâ Johannis Legnani, Anno salutis MCCCCLXXXI die XVIII. Augusti.* Principio primi Dialogi interrogatus Platina à Lælio, quid de *Valla Literatissimo homine* sentiret? Respondet: *Scripsit Valla, ne mentiar, acutè, & doctè multa, sed audacter nimiùm quod proponit, affirmat, & mordacitate plus, quàm deceret, delectatur; multis enim ob levem causam diem capitis dicit.* Fingit autem, se Librum Elegantiarum Vallæ, veluti Commentariis illustraturum, inquiens: *Longum esset recensere totum Volumen de Elegantia linguæ Latinæ ab eo* (Valla) *præscriptum, Tu, aperto Libro, ex ordine me quæ voles interrogabis, & ego vicissim quæ cognitu necessaria esse duxero, tibi explicabo.* In secundo Dialogo præclarè differit de Amoris pravi damno, ac remediis.

(r) Caractere rotundo, cum aliquibus abretionibus, absque numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Hic Sillii Italici Codex, quamvis esset Romæ* (Anno nempe MCCCCLXXI.) *Impressorum negligentiâ multis in locis depravatus, recognitus est ab eodem Petro Justino Philelpho* (alias enim Editiones in nostra Urbe curaverat hoc Anno,) *ut nonnullis Amicis suis obtemperaret, septimo Idus Novembris. Impressit autem Mediolani Antonius Zarotus, operâ, & impendio Johannis Legnani Anno salutis* MCCCCLXXX. PRIMO. LECTOR. BENIVOLE. VALE. PERPETVO.

(s) Extat apud me, caractere Gothico, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Auctoris Epistola *ad Magnificum Dominum Antonium Landrianum, Ducalem Thesaurarium generalem*, quam utpote corrupto sermone compositam, consultò omisi. In fine adest Oratio, metro Italico ab eodem compacta, ac deinde *Epistola Ambrosii Archinti Mediolanensis ad Sanctum Braschum Ducalem Cancellarium*, in hæc verba: „ Quamquam superiore Anno non mediocri angebar dolore ob difficilem, quam aggressurus eras, provinciam visendæ Terræ Sanctæ, cùm propter ingentes scopulos, & fluctuantia Maria, cum ob stomachi debilitatem, quo te laborare reciprocantibus undis, non me fugiebat; tamen eò gratior, & jucundior extitit gloriosissimus in Patriam reditus tuus, quò pericula undique imminebant. Idcirco agendæ sunt Immortali Deo optimo, maximoque gratiæ: ego verò pro virili mea agam, dum vita erit. Ceterùm legi avidissimè Opusculum, quod tumultuario (ut ajunt) strepitu, & inter remigantium clamores in trireme edidisti, ex quo sanè haud parum voluptatis suscepi. Et quamquam bonorum operum est proprium, ut externo commendatore non egeant, sed gratiam suam ipsa testentur. Tamen jure omnes tibi debere fateor, quòd in tranquillo, & tuto intueri possunt, tamquam in tabella picta, hoc Sanctum iter, hominumque mores, & regiones, & quæcumque in eis preciosiora sunt. Pro tot itaque laboribus, & vigiliis maritimis, & terrestribus, pro tantoque Christianis viris munere donato, & gratulor, & simul gratias ago; quòd sedentibus nobis ante oculos apposueris, in lucemque attuleris exquisitissima quæcumque, & compendioso hoc Opusculo omnia, ut nihil uberius, nihil lautius, nihil denique elimatius, dici, aut excogitari queat, attigisti. Quam ob rem, non dubito, tam laudabile compendium omnibus longè probatum iri. Plerosque etiam crediderim affaturos, qui tuo exemplo adducti, abs te paratum sibi existimantes argumentum, hujus Itineris designationem longiore orationis ambitu extollere conabuntur. Verùm ego illos operam, & oleum frustra sumpturos prævideo; acta enim agent, & præreptam sibi omnino in ea re opportunitatem agnoscent. Quare desinant, quoscumque moneo, quia Sanctus meus, omnium judicio, cumulatissimè & præsentibus, & posteris satisfecit, ne, unde sibi laudem sperant, totius populi irrisionem, & Dei fortè indignationem subeant, cujus nutu, & voluntate factum existimo, ut tibi Viro doctissimo, ac omnium nostræ memoriæ laudatissimo, tam egregiè, & verissimè scribendi hujusce Itineris labores conservarentur, quo plus gratiæ, ponderis, & fidei apud mortales habituri forent. Vale, Familiæ Braschorum ornamentum, & decus. Mediolani nono Kalendas Martias 1481. „ De nobilissimis hisce Civibus Mediolanensibus, Brascha, & Archinto, nonnulla enuntiavi in Hist. mea Liter. ad hunc Annum. In calce: *Leonardus Pachel, & Ulderious Scinczenzeller, Theutonici, hortatu Ambrosii Archinti hoc Opusculum in lucem attulerunt Anno à Natali Christiano 1481. quinto Kalendas Martias.*

(t) Extat in Bibl. Cœnobii S. Ambrosii hujus Urbis, caractere Romano, optimo. In calce: *Mediolani Anno Domini MCCCCLXXXI. quintodecimo Kalendas Novembres Uldericus Scinczenzeller, necnon Leonardus Pachel ejus Socius, propriâ impensâ, & laudabili opificio impressum edidit.* Cùm nomen *Apollonii Collatii* Romanam antiquitatem redolens, plures in errorem adduxerit, qui Auctorem hujus Poëmatis Seculo VII. aut VIII. floruisse crediderunt, in mea Lit. Hist. ad hunc Annum, verum ejusdem cognomen, atque ætatem indicavi ex Musæo Novariensi Lazari Augustini Cottæ; addens insuper testimonia Editionum nostrarum, quæ illum vixisse sub finem Seculi XV. evincunt.

* Vocabularius in Mamotrectum, secundùm ordinem Alphabeti, in 8. per Pachel, & Scinzenzeler &c.
Tractatus de Ortographia, seu pronunciatione vocum sacrarum, insert. (u) 1481.

* David Prophetæ, & Regis Melos, sive Psalterium Græco-Latinum Johannis Monachi Placentini, in fol. sine nomine Typographi. (x) 1481.

* Tractato utilissimo circa la conservazione della sanitade, composto per il Clarissimo, & Excellente Filosofo, & Doctore di Medicina Mes. Ugo Benzo di Siena, in 4. sine nomine Typographi. (y) 1481.

* Q. Curtii Libri de rebus gestis Alexandri Magni, in fol. per Antonium Zarotum. (z) 1481.

* Angeli de Perusio, de Obligationibus, in fol. sumptibus Castellionæi, & Lavaniæ. (a) 1481.

* Juvenalis, & Persii Satyræ, in fol. per Antonium Zarotum. (b) 1481.

* Terentii Comœdiæ sex, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1481.

* Dialogo di Mesere Sancto Gregorio Papa, in fol. parvo, per Pachel, & Scinzenzeler. (d) 1481.

Angeli de Aretio in primam & secundam partem Instit., in fol. (e) 1481.

Cor-

(u) Liber iste, qui continet significationem partium difficilium S. Scripturæ, & leges prosodiæ pro vocum sacrarum pronunciatione, teste Auctore Ephemeridum Venetarum Tom. XIII. pag. 287. editus antea fuerat Moguntiæ Anno MCCCCLXX., deinde Venetiis à Nicolao Jenson Anno MCCCCLXXIX., quam editionem servat in sua ditissima Bibliotheca Excell. Comes Carolus Pertusatus Mediolanensis Senatus Præses. In calce: *Finis expositionum, & correctionum Vocabulorum Libri, qui appellatur* MAMOTRECTUS, *in quo quidem tam Biblia, quàm aliorum plurimorum Librorum vocabula explanantur. Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller, Socios, Anno Domini MCCCCLXXXI. quarto Kalendas Septembris.* Auctori nomen fuit *Johannes Marchesinus*, Ordinis Minorum, de quo agit in sua Histor. Italica Academiæ Regiensis Joannes Guascus, ubi per errorem typographi legitur editum hoc Opus Mediolani Anno 1431. loco 1481. De hoc Libro plura disserui in mea Hist. Liter. sub finem Anni MCCCCLXXX.

(x) Paginæ dividuntur per columnas, Græco textu, & Latina versione sibi invicem respondentibus. Caracteres Græci rudes sunt, & inconcinni, quippe qui in Artem impressoriam paulò ante inducti; Latini verò satis nitidi. Huic editioni Johannes Monachus præposuit Epistolam nuncupatoriam *Reverendo Patri, & Domino, D. Lodovico Donato, Episcopo Bergomensi*, quam supra edidi fol. CCCCLXXXI. In calce: *Impressum Mediolani Anno M. CCCC. LXXXI. die XX. Septembris.*

(y) Extat apud me, ex dono humanissimi Comitis Antonii Simonetæ, caractere Gothico, sed satis nitido, absque Præfatione, numeris paginarum &c., sed cum Indice alphabetico in calce; post quem clauditur volumen his verbis: *Exactum est hoc Opus Mediolani, curâ, & diligentiâ Petri de Corneno Mediolanensis, MCCCCLXXXI pridie Kalendas Junias, Johanne Galeatio Sfortia Vicecomite Principe nostro invictissimo dominante.*

(z) Editionis hujus duo vidi exemplaria, unum in Bibliotheca Monachorum Montis Oliveti apud Basilicam S. Victoris Mediol., alterum penes J. C. C. Comitem Carolum Recalcatum, Rebus Capitalibus Regium Præfectum in Provincia Mediolanensi, caractere Romano, absque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Hos novem Quinti Curtii Libros de rebus gestis Alexandri Magni Regis Macedonum, quàm accuratissimè recognitos impressit Mediolani Antonius Zarotus, operâ, & impendio Johannis Legnani, Anno Domini MCCCCLXXXI. die XXVI. Martii.*

(a) Servatur in Bibl. S. Mariæ Gratiarum Ord. Minorum de Observantia apud Modoëtiam, caractere Gothico, absque Præfatione, numeris paginarum, sed cum Indice in calce, post quem Typographus hanc subdidit adnotationem: *Quàm plura elegantia Juris Civilis volumina diligenter facta, accuratèque correcta variis in locis impressa fuerunt; sed tanto Eruditissimorum Virorum studio, tantâque animi solertiâ Opus istud utilissimum, imprimisque omnibus necessarium, utpote apertum Juris elementorum documentum, peragratum, emendatumque fuit, ut inter cetera omnia non minus splendeat, quam Sol, & Luna inter cuncta Lumina Cœli; inter ea enim, quæ hoc nomine negant, argumenta, Libri ipsius lectio attestatur. Suscipite ergo firmo, & læto animo Opus ipsum elegantissimum, & dulci ejus doctrina ingenium vestrum enutrite, o Juris Romani studiosi; nam ut ceteris hic Liber, curâ, industriâque correctionis, & doctrinæ principatu præstat, sic vos studio, & vestra ex Libro eruditione habita, quibuscumque aliis eritis clariores, qui cùm post alios Juris Commentarios novissimis temporibus iis, optimisque Auctoribus in Urbe, doctrinâ, studiisque uberrimâ, emendatus, impressusque fuerit, nonnisi supra omnes alios potest dignitate florere; stampatus namque Mediolani fuit Millesimo quadringentesimo octuagesimo primo à Christi Natali Anno, Idibus Maji, Petri Antonii Castellionei Juris Alumni doctissimi, Philippique Lavagnæ, ampli, honestique Negotiatoris, nobilissimorum Mediolanensium Civium, sumptibus, & cura. Ad laudem Summi, & Æterni Dei.*

(b) Caractere Romano nitidissimo, absque Præfatione nuncupatoriâ, numeris paginarum &c. In calce: *D. Junii Juvenalis, & A. Persii Flacci Satyras quàm diligentissimè castigatas per Petrum Augustinum Philelphum, Antonius Zarothus Parmensis impressit Mediolani, impendio Johannis Legnani, Anno salutis MCCCCLXXXI. die XI. Julii.*

(c) Exemplar hujus Editionis vidi in Bibl. Monachorum Cisterciensium S. Ambrosii hujus Urbis, caractere Romano nitidissimo, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Vita Terentii, excerpta è dictis Francisci Petrarchæ. In calce: *Hoc Opus quàm diligentissimè recognitum, Johannes Legnanus imprimi curavit Mediolani, operâ, & impendio suo, per Antonium Zarotum Anno Domini MCCCCLXXXI. die XIII. Martii.*

(d) Caractere rotundo, satis nitido, paginis in columnas divisis, absque numeris &c. cum Præfatione è Latino idiomate in Italicum conversa. In calce: *Questo divotissimo, & utilissimo Libro, chiammato Dyalogo di Mesere Sancto Gregorio, insieme con la Vita sua, si è stampito a Mediolano per Magistro Leonardo Pachel, & Uldrico Scinczenceller ne l'Anno del Signore M. CCCC. LXXXI. a dì nove di Marzo.* Extat in Bibliotheca Archintea.

(e) Extat hujus editionis exemplar Augustæ Taurinorum à Fr. Petro Paulo Quaglino mihi olim indicatum. Eamdem refert Clariss. Marchio Scipio Maphæus, in Libro inscripto *Traduttori Italiani*, Typographi nomen omittens.

✻ Cornelii Celſi de Medicina, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (f) 1481.

✻ Antonii de Prato-veteri Repertorium aureum in toto Juris Scripti Opere, in fol. per Philippum Lavaniam. (g) 1481.

✻ Abubecri Raſis de Medicina, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (h) 1481.

Jo. Franciſci Pogii Florentini Facetiarum Libri quatuor, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (i) 1481.

Virgilii Maronis Carmina, per Pachel, & Scinzenzeler. (k) 1481.

✻ Jo. Matthæi de Ferrariis Opera Medica, in fol. maximo, curâ Petri Antonii Caſtilionæi. (l) 1481.

✻ Guaſchi, ſeu Alexandri Grammatici Doctrinale, in fol. (m) 1481.

ANNO MCCCCLXXXII.

✻ L. Catilinæ Geſtorum, & Jugurtini Criſpi Opus, in fol. per Pachel, Scinzenzeler. (n) 1482.

✻ Ciceronis Epiſtolæ familiares, in fol. per Antonium Zarotum. (o) 1482.

✻ Digeſtum Vetus Juſtiniani Imp. in fol. magno, per Beninum, & Jo Antonium de Honate. (p) 1482.

✻ Digeſtum Novum Juſtiniani Imp. in fol. magno, per eoſdem Fratres de Honate. (q) 1482.

Vir-

(f) Adeſt titulus Librorum in fronte cujuſque paginæ cum Indice Capitum in calce. Signatur volumen his notis: *Impreſſum Mediolani per Leonardum Pachel, & Ulderícum Scinzenzeller, diligentiſſimè emendatum Anno ſalutis MCCCCLXXXI.*

(g) Caractere Gothico, ſine numeris paginarum, cum Indice alphabetico in calce; poſt quem ſubditur hæc adnotatio: *Impreſſum, atque emendatum, curâ & expenſis Nobilium Virorum D Petri Antonii de Caſtilliono, & D. Ambroſii de Caymis. Explicit MCCCCLXXXI. decimo Kalendas Apriles.* Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum Ord. Min. de Obſervantia prope Modoëtiam.

(h) Servatur in ornatiſſima Biblioth. Collegii Braydenſis S. J., optimâ chartâ, minio exornatâ, caractere ſemi-Gothico, ſed nitido, cum titulis in ſummitate cujuſque paginæ, ſed ſine numeris. Præcedit Tabula Capitum, ſeu Tractatuum decem, qui dividuntur in CCCCL. Capitula. Subduntur experimenta Galeni, pluresque alii Tractatus, cum Tabulâ quarumdam medicinarum. In calce: *Impreſſum Mediolani per prudentes Opifices Leonardum Pachel, & Ulderícum Scinzenzeller Theutonicos, Anno à Nativitate Domini Milleſimo quadringenteſimo octuageſimo primo XVI. Kal. Martias.* Subſequitur Epigramma à Maſello Venia Beneventano compactum, quod jam retuli in Hiſt. mea Lit. fol. CLXXXV.

(i) Editionem hanc ſe vidiſſe P. Orlandus mihi per Literas ſignificavit, ſubdens in calce adnotatum legi: *Mediolani ſummâ diligentiâ impreſs. per hujus Opificii prudentes exactores Leonardum Pachel, & Ulderícum Scinzenzeller, Socios, ac Theutonicos, Anno Domini MCCCCLXXXI. XIIII. Kal. Novembris.*

(k) Ex Maittaire in Indice.

(l) Servatur hujus Editionis Exemplar in Bibl. Archintea: In calce: *Secunda pars famoſiſſimi Artium, & Medicinæ Doctoris D. Johannis Matthæi ex Ferrariis de Gradi, impreſſa Mediolani, ductu, & auſpiciis ſolertiſſimi Viri D. Petri Antonii de Caſtiliono feliciter explicit Anno MCCCCLXXXI IV Nonas Maji, Johanne Galeatio Vicecomite Duce noſtro invictiſſimo, ac Principe feliciſſimo.*

(m) Caractere Gothico, abbreviato, ſed nec infelici, abſque Præfatione, numeris paginarum &c. Ita incipit:

Scribere Clericulis paro Doctrinale novellis;
Pluraque doctorum ſociabo ſcripta meorum;
Jamque legent pueri pro nugis Maximiani,
Quæ Veteres ſocii nolebant pandere caris &c.

In calce: *Et ſic finitur expoſitio doctrinalis compendioſa; & ſuccincta per Dominum Magiſtrum Ludovicum de Guaſchis Artium Doctorem. Impreſſum Mediolani Anno Domini MCCCCLXXXI* Plura de hoc Libro referre non vacat, cùm nugis, ineptiiſque refertus ſit. Vide quæ innui in Hiſt. mea Liter. fol. CCXXXVI.

(n) Hujus Editionis Exemplar vidi in Cœnobio PP. Minorum S. Mariæ Gratiarum Viglevani, caractere minutiori Romano, ſatis nitido, abſque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Hoc L. Catilinæ Geſtorum, atque Vitæ; Jugurtini quoque Criſpi Opus, Mediolani impreſſum eſt per Leonardum Pachel, unà cum Ulderico Scinzenzeller ejus Socio, Anno Domini MCCCCLXXXII. nono Kalendas Februarii.*

(o) Caractere Romano, nitido, abſque Præfatione, titulis, numeris paginarum &c. Unum Exemplar ſervabat Parmæ Doctor Dominicus Taravaſius Sarzanenſis, qui illud mihi humaniſſimè dono dedit. In calce: *In his autem Epiſtolis familiaribus M Tullii Ciceronis caſtigandis, quanta fuerit cura, diligentiaque adhibita à Petro Juſtino Philelpho, tam in interpretatione Græcarum Literarum, quàm Latinarum, tu Lector, qui has legeris, liquidò percipies; & quoniam eſt Opus omnibus perutile, Johannes Antonius Legnanus operâ ſuâ imprimi curavit. Mediolani per Antonium Zarotum II. Idus Februarias Anno ſalutis MCDLXXXII.*

(p) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico, ſine numeris, Indice &c. In calce: *Digeſtum Vetus Juſtiniani Imper. impreſſum Mediolani per Beninum, & Johannem Antonium de Honate, impenſis Nobilium Virorum D. Petri Antonii de Caſtelliono, & Ambroſii de Caymis Mediolanenſ. MCDLXXXII. ſeptimo Kal. Apriles, Johanne Galleazio Maria Vicecomite, ſexto Principe noſtro invictiſſimo, ac Duce feliciſſimo.*

(q) Editio ſimilis ſuperiori, cum iiſdem chronicis notis; *Impreſſum Mediolani &c. MCDLXXXII. octavo Kalendas Auguſti, &c. ut ſupra.*

* Virgilii Maronis Carmina, in fol. per Antonium Zarotum. (r) 1482.

* Infortiatum, in fol. per Jo. Antonium de Honate. (ſ) 1482.

* Sulpitii Verulani de Verſuum ſcanſione &c. ad Ciprianum Omagium Forlivienſis Epiſcopi fratrem, in 4. per Antonium Zarotum. (t) 1482.

* Inſtitutionum Opus, in fol. per Jo. Antonium de Honate. (u) 1482.

* Macri, de uſibus Herbarum, in 4. per Antonium Zarotum. (x) 1482.

* Quareſimale di Fra Roberto, in 8. per Antonium Zarotum. (y) 1482.

* Volumen Juris Civilis, in fol. magno per Jo. Antonium de Honate. (z) 1482.

* Bartholus ſuper Extravagant. in fol. magno per eumdem. 1482.

* Nova Decretalium Gregorii PP. IX. Compilatio, in fol. magno per Jo. Ant. de Honate. (a) 1482.

* Statutorum Mediolani Tabula, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (b) 1482.

* Panegyrici Veterum, in 4. (c) 1482.

Miſſale

(r) Extat in Bibl. Archintea, caractere Romano, abſque numeris paginarum &c. In calce: *P. Virgilii Maronis, Vatis eminentiſſimi, volumina hæc ſummâ cum diligentiâ emendata, Mediolani Antonius Zarothus imprimi curavit, impendio Johannis Legnani, Anno Domini MCDLXXXII. octavo Kalendas Majas.*

(ſ) Caractere Gothico, ſine numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Infortiatum pulchrioribus literarum caracteribus, inſigniorique ipſius Artis ingenio impreſſum, ac per eximios Doctores enucleatiùs caſtigatum, emendatumque inquam Mediolani per Joh Antonium de Honate, impenſis Nobilium Virorum D. Petri Antonii de Caſtelliono, & Ambroſii de Caymis Mediolanenſ. feliciter explicit, Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXII. ſexto Idus Octobris, regnante Johanne Galeazio Sfortia Vicecomite, Mediolani Duce invictiſſimo Sexto.*

(t) Servatur in Bibl. Ambroſiana, caractere Romano nitido. In fronte legitur *Carmen Sulpitii ad Lectores*, & alterum ad *Aulum*. Additur Tetraſticon:

Caſtalios latices, & amœna vireta Sororum
Si peragrare cupis, jam tibi pando fores.
Me duce, mellifluo modulabere carmina cantu,
Et nectes Daphne, mi Cypriane, comam.

In calce ſubnectitur ſequens Epigramma:

Me duce, Muſarum choreas ingreſſa juventus,
Quæ fingis dulci carmina docta ſono;
Seu te Mœonio delectat ludere cantu,
Sive per undenos nectere verba pedes;
Seu quoſcumque juvat numeros contexere Phœbo,
Digna cane: obſcœnos non amat ille modos.
Et ſi non celebres me carmine; dicito ſaltem:
Hæc per Sulpitium plectra, lyramque gero.

Antonius Zarotus Parmenſis impreſſit Mediolani MCDLXXXII. die II. Novembris.

(u) Servatur in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico, ſed nitido, abſque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Inſtitutionum Opus, magnâ curâ, atque diligentiâ emendatum, ac caractere jucundiſſimo impreſſum Mediolani per Johannem Antonium de Honate, impenſis Nobilium Virorum D. Petri Antonii de Caſtelliono, & Ambroſii de Caymis Mediolanenſium, explicit feliciter, Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXII. ſecundo Idus Octobris, regnante Johanne Gal. Sfor. Vic. Med. Duce VI.*

(x) Extat in Bibl. Collegii Braydenſis S. J., & apud me, caractere Romano, grandiori, & chartâ nitidiſſimâ, abſque titulis, numeris paginarum &c. Opus eſt concinnatum heroico carmine, quod incipit:

Herbarum quaſdam dicturus nomine vires &c.

Incipit alphabetico ordine ab *Arthemiſia*, & proſequitur, de aliis herbis non ineleganter canens, atque explicans earumdem vim medicam. In calce adeſt Tabula, indicans initium cujuſcumque primi carminis, & poſtremò: *Antonius Zarotus Parmenſis impreſſit Mediolani MCDLXXXII. die XIX. Novembris.*

(y) Caractere Romano nitidiſſimo. In medio cujuſque paginæ adeſt numerus foliorum. Præcedit *Prologus* ejuſdem Roberti *ad Ferdinandum Regem Neapolis*. In calce; *Quareſimale del novello Paulo, Fra Roberto, facto ad complacentia de la ſacra Majeſtà del Re Ferdinando. Impreſſo per Majeſtro Antonio Zaroto da Parma nel MCDLXXXII. a dì XXI. de Novembre*. De Auctore hujus Libri mentionem egi in Hiſt. mea Liter. ad Annum MCDLXXXVI.

(z) Volumen hoc, quemadmodum & ſequens, extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere Gothico ſatis nitido, abſque numeris paginarum &c. cum iiſdem notis Chronicis. In calce enim utriuſque legitur: *Explicit Volumen Juris Civilis, perfectiùs, ac enucleatiùs caſtigatum, unà cum Apparatu Feudorum, necnon unà cum Apparatu famoſiſſimi Legum Doctoris D. Bartholi ſuper Extravaganti ad reprimendum; cum Libro quoque de Pace Conſtantiæ, ſimulque cum Commentariis D. Baldi ſuper ipſa Pace Impreſſum Mediolani per Joh. Antonium de Honate, impenſis &c.* ut ſupra, *Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXII quarto Kal. Decembris* &c. Adeſt Epigramma *Matthæi Barlaſinæ* Mediolanenſ. Doctoris *ad Petrum Antonium Caſtellioneum, præſtantem Virum, & Juriſperitum clariſſimum*, ſed parum elegans.

(a) Edita cum iiſdem adnotationibus, ut ſupra, *Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXII. tertiodecimo Calen. Januarii.*

(b) Servatur in Bibl. Ambr. Edita *Anno MCDLXXXII. die ultimo Novembris*, ſinè nomine Typographi.

(c) Servatur in Bibl. Ambr. in pergamena impreſſum exemplar, caractere optimo, & numeris Romanis ad ſingulas paginas poſitis. Præcedit Epiſtola nuncupatoria *Franciſci Puteolani D. Jacobo Antiquario Ducali Secretario*, quam Lector invenies fol. CCCCLXXXIII., ſed ſine nota loci, temporis, & Typographi. Editionem tamen iſtam huic Anno aſſignavi, ductus conjecturis, quas retuli in Hiſt. mea Liter. ad hunc Annum, ubi de Franciſco Puteolano ſermonem habui; nec dubio locus eſſe poteſt, eam Mediolani paratam fuiſſe, cùm Puteolanus in Urbe noſtra tunc degeret, ut ibidem oſtendi.

⁎ Miſſale Ambroſianum, in fol. per Chriſtophorum Waldarfer. (d) 1482.

ANNO MCCCCLXXXIII.

Neſtoris Dionyſii Novarienſis, Ordinis Minorum, Dictionarium, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (e) 1483.

Codex Juſtiniani, in fol. magno per Jo. Antonium de Honate. (f) 1483.

⁎ Bartholus de Saxo-ferrato ſuper ſecunda parte Codicis, in fol. magno per Pachel, & Scinzenzeler. (g) 1483.

Juvenalis Satyræ, cum Commentariis Calderini, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (h) 1483.

⁎ Nicolai Perotti Sypontini, Rudimenta Grammaticæ, in 4. per Antonium Zarotum. (i) 1483.

⁎ Angelus Aretinus in primam partem Inſtitutionum, in fol. magno per Jo. Ant. de Honate. (k) 1483.

⁎ Ovidii Epiſtolæ Heroidum, cum Commentariis Antonii Volſci, in fol. per Pachel, & Scinczenzeler. (l) 1483.

⁎ Ejuſdem Faſtorum, cum Commentariis Pauli Marſi, in fol. per Ant. Zarotum. (m) 1483.

⁎ Martialis Opera, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (n) 1483.

Codex

(d) Extat in Bibl. Archintea. In calce: *Impreſſum Mediolani per Chriſtophorum Ratiſponenſem Anno MCDLXXXII. die XV. menſis Martii*. Hujus Editionis meminit Fontaninius in Tractatu *de Corona ferrea* pag. 69.

(e) Vidit Editionem Lazarus Auguſtinus Cotta, Muſæi Novarienſis Auctor, apud Dominos de Avogadris, è quorum familia Auctor iſte prodierat; ejuſdem etiam meminit Scriptor Ephemeridum Venetarum Tom. X. pag 250. Compacta fuit caractere minuto, rotundo, abſque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Auctoris Carmen ad *Illuſtriſſimum Principem Lodovicum Sfortiam* In calce: *Opus Mediolani impreſſum per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller de Alemania Socios, Anno Domini MCDLXXXIII. pridie Nonas Januarias*. De Neſtore Dionyſio Sermonem habui in Hiſt. mea Lit. ad hunc Annum, nonnullos aliorum Scriptorum errores emendans.

(f) Extat in Cœnobio S. Crucis PP. Reformatorum S Franciſci Urbis Comenſis. In calce: *Impreſſum Mediolani per Joh. Antonium de Honate Anno MCDLXXXIII die XXVI. Februarii*; cum iiſdem notis ſuperiori Anno relatis.

(g) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum Viglevani, *Impreſ. Mediolani MCDLXXXIII. nono Calendas Aprilis &c.*

(h) Hujus Editionis meminit Maittaire fol. 174., peractæ Mediolani hoc Anno, *die XVI. Aprilis*.

(i) Servatur in Cœnobio S. Petri Martyris Barlaſſinæ, Ord. Prædicat., caractere Romano rotundo mediæ formæ, nitidiſſimo, abſque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Has Nicolai Perotti Sypontini regulas grammaticales impreſſit Mediolani Opifex conſummatiſſimus Antonius Zarotthus, impenſâ Johannis Legnani Anno Sal. MCDLXXXIII. die XVIII. menſis Aprilis*.

Lucini Conagi Carmen.

Egregias docti noviſſe Palæmonis Artes
Si cupis, hoc moneo, percipe Lector Opus:
Quæque tibi Veterum diſperſa volumina tradunt;
Grammaticæ ſtudio digna Perottus habet.

(k) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum Viglevani, caractere Gothico, minuto, abſque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Impreſſum Mediolani per Joh. Ant de Honate, impenſis Nobilium Virorum D. Petr. Ant. de Caſtelliono, & Ambroſii de Caymis, Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXIII. decimo Kal, Maji*.

(l) Caractere minuto, ſed nitido, abſque titulis, numeris paginarum, Indice &c. In fronte habetur Epiſtola *Antonii Volſci Privernatis ad Ludovicum Diedum*, cum Vita Ovidii ab eodem conſcripta. Additur *Ovidii Sappho* cum interpretatione *Georgii* (Merulæ) *Alexandri*, atque ejuſdem Præfatione, & Epiſtola nuncupatoria ad *Marcum Antonium Maurocenum*. Sequuntur alia Ovidii Opera abſque commentariis. In calce: *Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller, Socios Alamannos, MCDLXXXIII. die XXVI Maji*.

(m) Extat in fronte Epiſtola nuncupatoria Pauli Marſi *ad Georgium Cornelium M Cornelii Equitis F.* In calce legitur *Roberti Urſi Ariminenſis J C.* Epigramma *ad Paulum Marſum Piſcinatem, Poëtam clarum, & Oratorem illuſtrem*. Poſtremo loco adduntur ſequentes notæ: *Religioſæ Literariæ Sodalitati Viminali, & univerſæ Academiæ Latinæ, ad viventium, poſterorumque uſum, Pauli Marſi Piſcin. Poëtæ Romani fideliſs. Faſtorum interpretationem Johannes Legnanus Mediolanenſis Librarius ab Antonio Zarotho Parmenſi, Opifice eximio, magnâ operâ ſuâ, & impenſâ imprimendum curavit Anno ſalutis MCDLXXXIII. Nonis Juniis*.

(n) Vidi apud D. Julium Jovium, caractere nitido Romano, & chartâ optimâ. Præfixa eſt Codici Epiſtola nuncupatoria *Domitii Calderini ad Laurentium Medicæum*. Additur Vita Martialis, & Epiſtola Plinii Secundi ad Cornelium Priſcum, in qua de eodem Martiali agit. Commentaria poſtmodum textui hujus Poëtæ adnectuntur. In calce: *Impreſſum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller Anno Domini MCDLXXXIII. die XV. Auguſti* Demum legitur *Domitii Calderini* Defenſio, cum recriminatione in Calumniatorem Commentariorum in Martialem, quos nondum ediderat, *ad Cornelium Patris Ampliſſimi Cardinalis Neapolitani Nepotem*, de qua in ſuperiùs memorata Præfatione locutus ad Medicæum fuerat; & poſtremò adeſt

M. Lucidi Phoſphori Epigramma in laudem Domitii Commentatoris.

Quiſquis amat lepidum Vatem, Latiaſque Camœnas;
Et vitam, & mores noſcere quiſquis amat;
Ille me Domitj generoſos uſque labores
Perlegat, excultis quos dedit ingeniis.
Et quos, ut poſſet multis prodeſſe, peregit;
Inque dies varios officioſus habet.
Vos nimiùm tetricæ frontis, miſerique Catones;
Ite, procul veſtrum ferte ſupercilium.

Ae

* Codex divinorum Decretorum, in fol. per Jo. Antonium de Honate. (o) 1483.

Prima pars Speculi Gulielmi Durandi, cum Additionibus Jo. Andreæ Baldi, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (p) 1483.

* Franciſci de Accoltis de Aretio, Juris Reſponſa, in fol. per Antonium Zarotum. (q) 1483.

* Breviarium Ordinis Humiliatorum, in 8. per Jo. Antonium de Honate. (r) 1483.

Arnoldi de Villanova Breviarium Practicæ Medicinæ, in fol. (ſ) 1483.

* Heſiodus, in fol. per Antonium Zarotum. (t) 1483.

Platini Plati Carmina, in 4. per Antonium Zarotum. (u) 1483.

Terentii Comœdiæ. (x) 1483.

ANNO MCCCCLXXXIV.

* Platini Plati Mediolanenſis Carmina, ſeu Libellus de Carcere, in 4. ſine nomine Typographi. (y) 1484.

* Alexandri de Imola additiones ad Bartholum, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (z) 1484.

* Phalaridis Epiſtolæ à Franciſco Arretino in Latinum translatæ, in 4. per Antonium Zarotum. (a) 1484.

Marii

At tu docta cohors, & tu Romana propago;
Laudibus innumeris hunc celebrate Virum:
Tu quoque, qui fueras mutilus, mendoſus, & aſper,
A cunctis poteris nunc bene, Marce, legi.
Ecce tibi eximium partum eſt Interprete nomen;
Redde vicem, alternum divide, Marce, decus:
Ut ſi fortè labor fuit hic communis, & ipſa
Gloria communis veſtra duobus eat.

Altera Martialis editio cum Commentariis, eodem anno peracta, ponitur à P. Orlando pag. 364. ſine Typographi nomine; an ſit diverſa, ignoro.

(o) Extat in Bibl. Collegii S. Sepulchri, caractere Gothico, nigro-rubro, quadrato, ac nitidiſſimo, figuris inſuper, & auro ornatus. Nulli inſcriptus eſt Patrono, quod vix crediderim de tam inſigni Opere, niſi fortè vetuſtate corroſæ initiales Libri paginæ, abjectæ fuerint ab iis, qui nobiliori cortice veſtiendum hunc Codicem curavere. In ſumma cujuſque folii parte tituli leguntur cum numeris Romanis, quod vix illa ætate Mediolani uſurpatum vidi. In calce: *Explicit divinus Decretorum Codex, accuratiſſimè iterum emendatus, impreſſus Mediolani per Johannem Antonium de Honate, præſtantiori literarum, ac figurarum caractere, impenſis Nobilium Virorum, Dominorum Petri Antonii de Caſtelliono, & Ambroſii de Caymis, Olimpiadibus Dominicis MCDLXXXIII. XIII. Kal Septemb., regnante Johanne Galeazio Sfortia Vicecomite, Duce Mediolani Sexto.*

(p) In calce: *Mediolani per Leonardum Pachil MCDLXXXIII. IX. Septembris.* Extat in Bbliotheca Cœnobii Novocomenſis S. Crucis PP. Reformatorum Ord. S. Franciſci, nudâ mihi communicatâ ejuſdem notitiâ.

(q) Servatur in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum apud Modoëtiam, caractere ſatis nitido, & perpolito, abſque numeris paginarum &c. In calce: *Mediolani apud Antonium Zarotum MCDLXXXIII. X. Septembris.*

(r) Extat in Bibl. Ambr., caractere Gothico minuto; ſed nitidiſſimo. In calce: *Breviarium hoc ſacræ Humiliatorum Societatis, per Stephanum de Nottis ſacrarum Litterarum Magiſtrum eximium, ac Pontificii Juris Doctorem eximium, Sanctæ Trinitatis ipſius Ordinis Mediolani Præpoſitum, multis lucubrationibus quàm emendatiſſimè caſtigatum, Philippus de Sanctis, Vicoboldoni Profeſſus, ad ſui Ordinis utilitatem, & commoditatem, & omnium Chriſtianorum devotionem, ſummo cum labore, & induſtria fideliſſimè imprimi curavit per Johannem Antonium de Honate, Mediolani Anno à Dominica Nativitate MCDLXXXIII quarto Cal. Septembris, regnante Johanne Galeazio Sfortia Vicecomite Duce Sexto invictiſſimo.* De hac Editione, non ſecus ac de origine Ordinis Humiliatorum, diſſerui in Hiſt. mea Liter. ad hunc Annum.

(ſ) Memoratur à P. Orlando, ſine nomine Typographi, pag. 108. & 427.

(t) Extat in Bibliotheca Archintea; deeſt ultima pagina, ſed Annum, nomenque Typographi, ex alio fortaſſe exemplari deſumpta reſtituit diligens calamus.

(u) Servatur in memorata Bibl. Archintea, & altera Braydenſi S. J. Libro huic perluſtrando tempus defuit.

(x) Hujus Editionis meminit Jo. Albertus Fabritius Tom. I. Bibl. Lat. pag. 34.

(y) Servatur in Bibl. Ambr. caractere minuto, rotundo tamen, atque optimo. Præcedit Epiſtola nuncupatoria Platini *ad Magnificum Thomam Thebaldum Bononienſem, Equitem auratum, ac Ducalem Senatorem clariſſimum*, cui primum etiam Epigramma inſcripſit. Reliqua Carmina aut ad Sanctos, aut ad Ducem Mediolani, Amicoſque, preces datas continent, quibus rogat, ut è carcere educatur. Succedunt Dyſtica ejuſdem Plati, ſeu morales Sententiæ binis verſibus expreſſæ. In calce: *Impreſſum Mediolani ſexto Idus Januarias MCCCCLXXXIV.* Vide quæ de hoc Auctore ſcripſerim in Hiſt. mea Liter. ad hunc Annum.

(z) Caractere Gothico, abſque numeris paginarum, Indice &c. Extat in Bibl. Monachorum Congreg. Montis Oliveti apud S. Victorem hujus Urbis. In calce: *Excellentiſſimi, ac ſingulariſſimi Juris Pontificii, Cæſareique Monarcæ Domini Alexandri de Imola ad Bartolum Additiones, Leonardus Pachel, unà cùm Ulderico ejus Socio, diligentiſſimè impreſſas in lucem dedit Mediolani die XXX. Januarii MCDLXXXIV.*

(a) Extat in Bibl. Ambr. caractere parvo, ſed optimo, abſque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Proœmium ejuſdem *Franciſci Arretini ad Malateſtam Novellum Principem*. Sequuntur Epiſtolæ ipſæ Phalaridis, quarum ultimæ IV. ab eodem Franciſco poſtmodum inventæ & traductæ, *Alphonſo Neapolis Regi* dicantur. In calce additur altera Epiſtola ejuſdem Arretini ad præſtantiſſimum J. C. Franciſcum Pellatum Patavinum, Regium Conſiliarium, qui ad ſe mitti has Epiſtolas, recèns translatas, efflagitaverat. Demum ſuccedunt notæ chronicæ: *Anno Domini MCCCCLXXXIV. III Kal. Majas, Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Antonium Zarotum.*

* Marii Philephi Epiſtolarium, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (b) 1484.

* Poesie Toſcane di Cicco Aſculano, dicto l'Acerba, in 4. per Antonium Zarotum. (c) 1484.

* Joh. Antonii de S. Georgio Cardin. Alexandrini Commentaria ſuper Volumina Decretorum, in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (d) 1484.

* Summula Confeſſionum à Reverendiſs. Patre F. Antonio Archiepiſcopo edita, in 4. impendio Johannis Legnani. (e) 1484.

* Auli Flacci Perſii Satyræ, in fol. per Ant. Zarotum. (f) 1484.

* S. Auguſtini Sermones ad Fratres in Eremo, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (g) 1484.

* Bartholi de Saxo-ferrato ſuper ſecunda parte Infortiati, in fol. magno, per Pachel, & Scinzenzeler. (h) 1484.

Summa S. Antonini, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (i) 1484.

* Gulielmi Duranti tertia & quarta pars Speculi, in fol. per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeler. (k) 1484.

ANNO

(b) Servatur in Bibl. Ambr. caractere rotundo minuto, ac nitido. In calce:

Qui cupis in paucis verſari, & multa videre,
Hoc lege, quod Marius utile prompſit Opus.
Uberius ſacro nil, dicas, fonte Philelphi,
Et nihil utilius hoc opere eſſe putes;
Namque is Rhetorica breviter præcepit in Arte,
Præcepta exemplis muniit inde datis.
Omne genus ſcripti, varius quo nititur uſus,
Adjunxit ſolers hinc Mariana manus.
Tum genus in ternas partivit quodque figuras,
Infimus eſt, medius, altiloquuſque modus.
Argumenta Viri poterunt hinc ſumere docti,
At juvenis totum vindicet uſque Librum.
Omnia debemus Mario pro munere tanto:
Multum Mondello, quo duce vivit Opus.

Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller Allamanos, Anno Domini MCCCCLXXXIV., tertio Calendas Majas, Domino Gaſpare Calcographis aſſiſtente; nempe Gaſpare de Lampugnanis. De Mario Philelpho in Hiſt. mea Liter. ad hunc Annum prolixum habui ſermonem.

(c) Caractere Romano minutiori, ſed nitido, abſque titulis, Præfatione, numeris paginarum &c. In calce Tabula Capitum in quatuor Libris comprehenſorum; poſtremò: *Finit Opus Cecchi Aſculani, impreſſum Mediolani per Magiſtrum Antonium Zarotum Parmenſem, operâ, & impensâ Johannis Antonii Ghilii, regnante Illuſtriſſimo Duce Johanne Galeatio Sfortia Vicecomite, Anno Domini MCCCCLXXXIV. die XVIII. Maji.* Nobilis Ghilia Familia Mediolani uſque ad noſtra tempora floruit, ſed de hoc Joh. Antonio, fortaſſe Italicæ Poëſis cultore, nullum aliud monumentum reperi.

(d) Caractere Gothico, ſed ſatis nitido, abſque numeris paginarum, quæ dividuntur per columnas. In calce: *Expliciunt Commentaria ſuper Decretorum Volumina, non minus utilia, quàm optimo ſtilo correcta, Reverendiſſimi in Chriſto Patris, & Domini, D Johannis Antonii de S Georgio, dicti de Placentia, Patricii Mediolanenſis, alias Eccleſiæ Divi Ambroſii Mediolani Præpoſiti nuncupati, J. U Doctoris, & Interpretis clariſſimi, nunc peculiari virtute Cardinalis Alexandrini digniſſimi. Mediolani impreſſa per Magiſtrum Uldericum Scinzinzeler, Anno ſalutis Dominicæ MCCCCLXXXIV. die XVIII. Junii. Finis.*

(e) Hanc Editionem vidi Auguſtæ Taurinorum, penes P. Petrum Paulum Quaglinum, Bibliothecæ illius Urbis Præfectum. Caret Præfatione, & numeris paginarum, ſed non deeſt Index Capitulorum. In calce: *Summula Confeſſionis à Reverendiſs. P Fr. Antonio Archiepiſcopo edita, cujus utilitatis prætextu, impendio Johannis Legnani, Mediolanenſis Librarii, impreſſa ad laudem Dei, intemeratæque Virginis Mariæ feliciter explicit. Mediolani Anno Domini MCCCCLXXXIV. die XV. Auguſti, Sixto Quarto Pontifice Maximo Romæ Petri Sedem gerente, & Joh Gal. Sfortia Vicec. inclyto Principe Mediolani principante.*

(f) Vidi apud Amicum D. Julium Jovium; abſque Præfatione, numeris pagin. &c. Perſii Satyras ſatis venuſto caractere impreſſas, circumambiunt Commentaria, minutioribus typis excuſa. In calce legitur Epiſtola *Bartholomæi Fontii de menſuris, & ponderibus ad Franciſcum Saxetum*, cum Vita Perſii; poſtremò: *Magiſter Antonius Zarotus impreſſit Mediolani MCDLXXXIV.*

(g) Servatur in Bibl. Ambr. caractere Romano rotundo, abſque numeris paginarum &c. Præcedit Tabula Sermonum, cum quibuſdam ad Auguſtinum pertinentibus, excerptis è Sigeberto, Beda, ex Chronica Viennenſis Epiſcopi, & S. Antonini Archiepiſcopi Florentini. In calce: *Impreſſum Mediolani per Teutonicos* (Pachel, & Scinczenzeler Socios) *impenſis Reverendi Viri Domini Presbyteri Gaſparis Lampugnani, Juris Pontificii periti, Dominicis Olimpiadibus MCDLXXXIV. tertio Nonas Junias.*

(h) Caractere Gothico, abſque numeris paginarum &c. In calce: *Impreſſum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller, MCDLXXXIV. quarto Nonas Octobres.*

(i) Servat hanc Editionem Mediolanenſem in ſelectiſſima privata ſua Bibliotheca, ſingulari amicitia mihi conjunctus Sacerdos & Prior Jordanus Urbis Taurinenſis. In calce: *Mediolani impreſſum per Magiſtrum Uldericum Scinzenzeller Anno MCDLXXXIV.*

(k) Vidi in Bibliotheca PP. Capuccinorum Modoëtiæ ſatis nitido caractere, abſque numeris pag. &c. In calce: *Impreſſa Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller, impenſis Dominorum Petri Antonii de Caſtelliono, & Ambroſii de Caymis Anno Domini MCDLXXXIV. decimo Calendas Julias.*

ANNO MCCCCLXXXV.

✻ Alexandri Tartagni Imolensis Consilia, in fol. impendio Johann. de Legnano. (l) 1485.

✻ M. T. Ciceronis Epistolæ Familiares, cum Commentariis, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (m) 1485.

Horatii Carmina, in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1485.

✻ Juvenalis Satyræ cum Commentariis Calderini, per Antonium Zarotum. (o) 1485.

✻ Saluſtii &c. Opera, in fol. parvo, abſque nomine Typographi. (p) 1485.

Homeri Batrachomyomachia, Græcè, in 4. ſine nomine Typographi. (q) 1485.

M. T. Ciceronis Rhetorica, per Antonium Zarotum. (r) 1485.

Secunda Pars Digeſti Novi, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (ſ) 1485.

ANNO MCCCCLXXXVI.

✻ Devote Meditationi ſopra la Paſſione del noſtro Signore, cavate, & fondate originalmente ſopra Meſero Bonaventura Cardinale de l'Ordine Minore ſopra Nicolao de Lira, etiandio ſopra altri Doctori, & Predicatori approbati, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (t) 1486.

✻ Horatii Flacci Venuſini Opera cum Commentariis Acronis, & Porphirionis, in fol. per Antonium Zarotum. (u) 1486.

Johan-

(l) Caractere Gothico, abſque Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Explicit noviſſimum, & numero quartum Conſiliorum Volumen excellentiſſimi Doctoris Domini Alexandri Tartagni Ymmolenſis, Mediolani impreſſioni traditum impenſis per Magiſtrum Johannem de Lignano, unà cum Tabula contentorum in eo, ad laudem Auctoris, & Studentium commodum, Anno Domini MCDLXXXV. die ſecundo Auguſti.*

(m) Caractere Romano nitido, & illo Commentariorum, textum circumambientium, multo minutiore. Caret numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epiſtola *Bonaccurſii Piſani ad Johannem Franciſcum Turrianum* Ducalem Quæſtorem, poſt quam altera *Ubertini Clerici*, cujus ſunt Commentaria, ad *Bonaccurſium* miſſa, cujus initium dedi in Hiſt. Lit. ad Annum MCCCCLXXV., ubi de Bonaccurſio Piſano ſermo fuit. Extat in calce, ejuſdem *Ubertini* Carmen ad Librum ſuum, & alterum *Petri Antonii Platini ad Octavianum Vicomercatum* J C. Poſtremò: *M. T. Ciceronis Epiſtolarum Familiarium ſextidecimi, & ultimi Finis, Mediolani impreſſarum per Magiſtrum Leonardum Pachel, & Oldericum Scinzenzeller, VII Kal. Septembris, Anno Domini MCDLXXXV. Mediolani* Extat in Cœnobio PP. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis.

(n) Refertur hæc editio à Maittaire Tom I. p. 180. In calce: *Impreſſum Mediolani MCDLXXXV. per Antonium Zarotum Parmenſem, impenſis Auguſtini Mariæ Conagi.*

(o) Caractere quadrato, abſque numeris paginarum &c. Vidi apud Amicum in Urbe Placentiæ.

(p) Caractere quadrato, nitido, abſque titulis, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Libello inſcripta huic ſi quiſpiam noſcere petat. Primò Jugurtini Criſpi Libros duos, ejus eſſe attingere ſciat. Secundò, Orationem Catilinæ reſponſivam in M. T Ciceronem. Tertiò, Criſpi Jugurtini Oratoris clariſſimi Vitam. Quartò, ejuſdem Criſpi Saluſtii in M. T Ciceronem, Invectivam. Quintò, M. T. Ciceronis in Criſpi Jugurtini reſponſionem, ſive Invectivam, quæ finem eidem Libello præbet. Hoc Lucii Catilinæ geſtorum, atque Vitæ; Jugurtini quoque Criſpi Opus, Mediolani impreſſum eſt Anno Domini MCDLXXXV die IV. menſis Madii.* Extat in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis.

(q) Notitiam hujus Græci Libri apud nos impreſſi accepi ab Amico in Indice nobiliorum Editionum Mediolanenſium, quas ipſe collegerat; Liber autem iſte dicitur ibidem excuſus, literis rubris, ac nigris alternatim appoſitis, *Mediolani MCDLXXXV.*, ſed non indicato Typographo.

(r) Extat hic Liber in Cœnobio PP. Eremitarum S. Auguſtini Urbis Cremenſis.

(ſ) Extat in Cœnobio PP. Ord. Præd. S. Petri Mart. Viglevani. In calce: *Impreſſum per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller, prima die intrante Februario MCDLXXXV.*

(t) Extant in Bibl. PP. Ord. Prædicatorum S. Mariæ Gratiarum hujus Urbis, caractere Gothico, abſque Præfatione, numeris paginarum, Indice &c. In calce: *Impreſſo a Mediolano con ſumma diligentia per Leonardo Pachel, & Ulderico Scinzenzeller de Alamania nel MCDLXXXVI. a dì XIV. de Februario.*

(u) Caractere Romano, nitido, abſque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epiſtola *Alexandri Minutiani Apuli* ad Magnificum Virum *Bartholomæum Calchum Ducalium Secretorum Magiſtrum*, quam per compendium retuli in Hiſt. mea Lit. ad hunc Annum; præſertim verò ibidem ait, à ſe hanc provinciam fuiſſe ſuſceptam, ut interpretationes inſulſas cujuſdam, qui temerè Horatii carmina proximè ediderat, caſtigaret: cùm tamen ſileat nomen hujus Editoris, ſuſpicatus ſum, fuiſſe Auguſtinum Mariam Conagum, à quo ſuperiore Anno prolata fuiſſe in lucem ejuſdem Flacci Opera, teſtante Maittaire, adnotavi. In calce: *In Officina egregii Librarii Antonii Zaroti Parmenſis. Impendio Alexandri Minutiani Appuli de Sancto Severo hæc Opera Mediolani impreſſa ſunt Anno à Salutifero Virginis partu ſexto & octogeſimo ſupra milleſimum & quadringenteſimum, quinto Idus Martias, Johannis Galeatii Mariæ Sf. Vic. Sex. Med. Ducis inclyti Regnum felici gubernante auſpicio Ludovico Maria Sf. Vic. invictiſs., ac ſapientiſs. Principe, cujus ſingulari prudentia, ocio, ac feſtu,* (fortaſſe *faſtu*) *pace ferè omnis fruitur Italia.*

✱ Johannis Simonettæ Commentaria Rerum gestarum Francisci Sfortiæ Mediolanensium Ducis, in fol. per Antonium Zarotum. (x) 1486.

✱ Quaresimale di Fr. Roberto Litio, in 4. per Antonium Zarotum. (y) 1486.

✱ S. Augustini Retractationum Libri duo, in 4. per Antonium Zarotum. (z) 1486.

✱ Vita di S. Catarina da Siena, in 4. per Joh. Antonium de Honate. (a) 1486.

Statii Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (b) 1486.

Ovidii Saphus, & Persii Satyræ, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1486.

ANNO MCCCCLXXXVII.

Angeli de Aretio J. U. D. perutilis in Practica communi Maleficiorum Tractatus, unà cum elegantissimis additionibus Augustini de Francischis de Arimino, in fol. magno, per Pachel, & Scinzenzeler. (d) 1487.

✱ Nicolai de Ubaldis de Perusio solemnis Tractatus, cum additione, in fol. magno, per Pachel, & Scinzenzeler. (e) 1487.

✱ Valerii Maximi Liber Factorum, ac Dictorum memorabilium, ad Tiberium Cæsarem, cum Commentariis Omniboni Leoniceni, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (f) 1487.

✱ Pii Papæ Secundi Epistolæ, in fol. per Antonium Zarotum. (g) 1487.

Johannis Sermonettæ Disputata, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (h) 1487.

Alexandri Tartagni de Imola Apostillæ super prima parte Digesti Veteris, in fol. magno, per Conradum Pachel. (i) 1487.

Marii

(x) Extant in Bibl. Ambr., caractere Romano nitido, sed minutiori, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c. In hac secunda editione omnia adamussim impressa sunt, quæ legebantur in prima Anni MDLXXIX., præmissis eisdem Epistolis nuncupatoriis *Francisci Puteolani ad Ludovicum Mariam Sfortiam*, & *Johannis Simonettæ ad Johannem Galeatium Mariam Sfortiam*. In calce: *Auspiciis, & jussu Illustrissimi Ludovici Sphortiæ Antonius Zarotus impressit Mediolani nono Kal. Octobres MCDLXXXVI.*

(y) Extant in Conventu PP. Minorum S. Francisci Viqueriæ, caractere Romano, nitido, cum Prologo ejusdem Fr Roberti ad Regem Neapolis, absque titulis, numeris paginarum &c. Additur Tabula Concionum, & in calce: *Antonius Zarotus Parmensis impressit operâ Johannis Legnani MCDLXXXVI. die V. Decembris.* De Auctore hujus Quadragesimalis mentionem habui in Hist. mea Liter. ad hunc Annum.

(z) Extat apud me, caractere mediocri, nitido, absque Præfatione, numeris paginarum &c. Præcedit Tabula Capitum primi, & secundi Libri. In calce: *Impressum Mediolani, operâ, & studio Canonicorum Regularium Lateranensium, commorantium in Monasterio S. Augustini, vel S. Mariæ de Passione, posito in Suburbio Portæ Tonsæ, per Magistrum Antonium Zarotum Parmensem MCDLXXXVI.*

(a) Servatur in Bibl. Monachorum Congregationis Montis Oliveti Cœnobii S. Victoris hujus Urbis. In calce: *Finisse la Vita de la Vergine admirabile Sancta Catherina da Siena de l'Ordine de la Penitentia de Sancto Dominico, primo Patre, e Patriarca di Frati Predicatori. Impressa à Milano per Johanne Antonio de Honate ne lo Anno MCDLXXXVI. a dì XXVIII. de Martio.*

(b) Nudum hujus Auctoris nomen, sine notis chronicis accepi, vix indicato Typographo, & Anno Editionis, locique, in quo servatur, Bibl. nempe PP. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis.

(c) Ex eadem Bibl. alterum hoc Opus, significatum mihi fuit, nullâ aliâ expressâ notâ, nisi quòd *impensis Antonii Zaroti* editum fuerit hoc Anno Mediolani.

(d) Hanc Editionem refert P. Orlandus pag. 279. peractam *die X. Februarii Anni MCDLXXXVII per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller.*

(e) Extat in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum Viglevani; caractere Gothico, absque numeris paginarum &c. Præcedit Epistola nuncupatoria *Nicolai de Ubaldis ad Cardinalem de Ursinis Episcopum Tusculanum*, deinde Tabula Capitum. In calce: *Solemnis Tractatus cum excellenti additione, editus per R P ac clarissimum Virum J U. Doct D Nicolaum de Ubaldis de Perusio, Sacri Palatii Apostolici Causarum Auditorem, explicit: impressusque Mediolani Anno Domini MCDLXXXVII. per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller die V. Maji.* Notatur à P. Orlando pag. 425. Tractatus ejusdem Nicolai *de successionibus ab Intestato*, editus Mediolani hoc Anno; sed cùm neque editionis diem, neque Typographum explicet, penes illum sit fides.

(f) Servatur in Bibl. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere Romano minuto, sed nitido. Præcedit Tabula Capitum, & Vita Valerii. In summitate cujusque paginæ adest numerus foliorum. In calce: *Opus Valerii Maximi, cum Omniboni Leoniceni Viri præstantissimi examinata interpretatione, explicit. Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, & Uldericum Scinzenzeller Theutonicos, Anno Domini MCDLXXXVII. die verò VII. Maji.*

(g) Caractere optimo, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Has Pii II. Pont. Max. Epistolas quàm diligenter castigatas, Antonius Zarotus impressit operâ, & impendio Joh Petri Novariensis Anno Domini MCDLXXXVII. Octobris*, omisso die.

(h) Hanc Editionem refert Maittaire pag. 202. completam hoc Anno *die XXII. Novembris.*

(i) Expleta fuit hæc Editio hoc Anno *die XIV. Septembris.* Servatur exemplar in Bibl. PP. Reformatorum S. Francisci Cœnobii Novocomensis S. Crucis.

✱ Marii Philelphi novum Epistolarium, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (k) 1487.

✱ Breviarium Ambrosianum, in fol. parvo, impendio Zentilini de Mayno. (l) 1487.

✱ Virgilii Maronis Opera cum Commentariis Servii, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (m) 1487.

ANNO MCCCCLXXXVIII.

✱ S. Ambrosii Opera cum ejusdem Vita, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (n) 1488.

✱ Missale Ambrosianum, in fol. per Antonium Zarotum. (o) 1488.

✱ S. Thomæ Aquinatis, & S. Bernardi Carævallensis Opuscula quædam, in 4. per Christophorum Valdarfer. (p) 1488.

✱ S. Vincentii Ferrerii Sermones, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (q) 1488.

✱ Alberti Magni Tractatus super Missus est, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (r) 1488.

✱ Johannis Gerson de Imitatione Christi, in 8. per Leonardum Pachel. (s) 1488.

Juve-

(k) Extat in Bibl. Architea. Editio hæc omnino conformis est alteri jam descriptæ Anno MCCCCLXXXIV. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeller Allamanum Anno Domini MCCCCLXXXVII die XV. Decembris.*

(l) Hanc Editionem laudat Edmundus Marthene Tom. III. de Antiquis Ecclesiæ Ritibus col. 73. postremæ Editionis. Unum Exemplar in pergamena excusum servatur in Bibl. Reverendissimi Capituli Metropolitani Mediolanensis. In calce: *Impressum in Canonica D. Ambrosii, die XVII. mensis Decembris MCCCCLXXXVII. regnante Johanne Galeatio Maria Vicecomite, Duce Mediolani Sexto, labore, cura, & dispendio Zentilini de Mayno Ecclesiæ Majoris Mediolani Presbytero, & Cardinali nuncupato, & D. Ambrosii Ecclesiæ Mediolani Canonico, ac Bruzani Præposito, in mense Julii, XVI. Kal. Augusti.* Hinc conjicere licet, Zentilinum de Mayno, mense Julii Typographis imprimendum tradidisse hoc Breviarium, & Editionem fuisse absolutam sequente Decembri.

(m) Caractere Romano grandiori in textu, & minutiori in Commentariis, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Vita Virgilii. In fine Tabula Librorum, qui in hoc volumine continentur, quos inter reperitur *Elegia in Mecœnatis obitu*, quæ Maroni tribuitur, cùm non sit ejus fœtus; & *Priapeja*, de qua vide Joh. Marium Cattaneum in Commentariis Epistolarum Plinii. Ejusdem Virgilii Opuscula edita fuere in hoc volumine caractere minutiori. In calce: *Impressum Mediolani per Leonardum Pachel, & Uldericum Scinczenzeller MCCCCLXXXVII.*

(n) Extat Exemplar unum penes J. C. D. Johannem Sitonum de Scotia, absque titulis, numeris paginarum &c. caractere tamen minuto, rotundo, ac nitido. Continet hæc Editio Vitam S. Ambrosii à Paulino scriptam: Libros de Officiis; Vitam S. Agnetis; Passiones SS. Vitalis, & Agricolæ, Prothasi, & Gervasii; de istorum inventione Epistolam ad Marcellinam Sororem; Orationem in Obitu Satyri fratris; de Resurrectione, ac Cruce Domini; & de bono Mortis. In calce: *Mediolani impressum per Magistrum Uldericum Scinzenzeler Teutonicum, operâ, & impensâ Domini Philippi Lavagniæ Civis Mediolanensis, Anno Domini M. CCCC. LXXXVIII. die verò XVII Januarii.* Recusum quoque est Epigramma, supra à me productum, cujus initium *Nectar, & Ambrosiam &c.*

(o) Caractere optimo, sed Gothico. Præmittitur Calendarium. De hoc Lyturgico nostro Códice nonnulla disserui in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi etiam aliqua retuli de Ecclesia S. Teclæ, & ejusdem Præposito Andrea de Bossiis, cujus mentio habetur. In calce: *Laus Christo: pax vivis, & requies Defunctis. Amen. Explicit Missale secundùm consuetudinem Sancti Ambrosii. Impressum Mediolani per Magistrum Antonium Zarotum Parmensem. Emendatum per Reverendum Dominum Presbyterum Andream de Bossiis Præpositum S Teglæ, qui suâ operâ, & impensâ imprimi curavit Anno Domini MCCCCLXXXVIII. Calendis Martiis.*

(p) Extant in Biblioth. Chartusiæ prope Papiam, caractere minuto Gothico, absque titulis, numeris paginarum &c. In Tabula Opusculorum, indicantur: *Secundùm S. Thomam de Aquino Expositio Orationis Dominicalis; Expositio Salutationis Angelicæ; Expositio Symboli; Tractatus de rationibus Fidei; Tractatus de duobus præceptis Charitatis; Expositio decem præceptorum; Tractatus de tribus Votis, & statu Religiosorum, editus à quibusdam præclaris Sacræ Theologiæ Professoribus, Ord. Prædicatorum. Secundùm S. Bernardum Abbatem Claræ-vallensem; Expositio super Antiphonam* Salve Regina; *Expositio super illud Evangelii* Simile est Regnum Cœlorum homini quærenti bonas Margaritas. In calce: *Impressum Mediolani per Christophorum Valdarfer Ratisponensem Anno Domini MCDLXXXVIII. die primo Martii.*

(q) Extant in Cœnobio S. Petri Martyris Viglevani, caractere Gothico, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Epistola *Pauli Soncinatis ad Reverendum Patrem Fr Calabrum, Ord. Prædicatorum in utraque Lombardia Vicarium Generalem.* In calce: *Expliciunt perutiles, atque devotissimi Sermones de Sanctis Reverendi Patris S Vincentii Ferrarii* (ita) *Ord. Prædicat., diligentissimè emendati per venerabilem Fratrem Ni. ejusdem Ordinis Mediolanensem, qui præsens Opus imprimi curavit, impensis Aloysii de Segationibus fratris sui. Magister verò Uldericus Scinzenzeler Theutonicus impressit Mediolani Anno Domini MCCCCLXXXVIII. die III. Martii.*

(r) Servatur in Biblioth. Ambr. caractere minuto Gothico, cum Tabula Capitulorum, sed absque numeris paginarum. In calce: *Excellentissimi, & sanctissimi Viri Domini Alberti Magni Episcopi Ratisponensis Ord. Prædicatorum in Evangelium* Missus est Gabriel Angelus, *aureum, & devotissimum Opus feliciter explicit, diligentissimè emendatum per Venerabilem Fratrem Augustinum de Papia ejusdem Ord Prædicatorum de Observantia. Aloysius verò de Serazonibus suâ operâ, & impensâ imprimi curavit Mediolani ab Ulderico Scinzenzeler, Theutonico, Anno Domini MCCCCLXXXVIII. die XVII. Aprilis.*

(s) Servatur Exemplar hujus editionis in Biblioth. Cœnobii PP. Minor. S. Francisci Oppidi Belgiojosi, caractere Gothico, cum titulis Librorum in fronte cujusque paginæ, & Tabula Capitum in fronte. In calce: *Johannis Gerson Cancellarii Parisiensis de Imitatione Christi, & de Contemptu Mundi Libri quatuor, unà cum Tractatu de Meditatione Cordis, felici Numine finiunt. Impressum Mediolani, impensis Leonardi Pachel de Alemania MCCCCLXXXVIII. mensis Julii.*

* Juvenalis Satyræ, cum Commentariis Domitii Calderini, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (t) 1488.

* Ovidii Heroidum Epiſtolæ, cum Commentariis Antonii Volſcii, & *in Ibin*, cum Commentariis Domitii Calderini, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (u) 1488.

* S. Thomæ Aquinatis Opuſcula, in fol. per Benignum, & Joh. Antonium de Honate. (x) 1488.

* Pauli de Caſtro ſuper prima parte Infortiati, in fol. per Johannem Antonium de Honate.
Ejuſdem ſuper ſecunda parte, in fol. per eundem.
Item ſuper prima, ſecunda, & tertia, in fol. per eundem. (y) 1488.

Antonii de Butrio ſuper primo Libro Decretalium, in fol. (z) 1488.

Quinto Curzio tradotto da Pietro Candido, in fol. (a) 1488.

* Betino Tricio Poema, e Sonetti, in 4. (b) 1488.

* Quadriregio del Veſcovo di Foligno Federico Domenicano, in fol. per Antonium Zarotum. (c) 1488.

Albicii Sermones Quadrageſimales de Contemptu Mundi, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (d) 1488.

Sido-

(t) Caractere nitido Romano, grandiori in textu, minutiori in Commentariis, abſque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit *Epiſtola Domitii Calderini ad Julianum Medicem*. In calce: *Impreſſum Mediolani per Uldericum Scinzenzeler MCCCCLXXXVIII. die XXX. Julii.*

(u) Extant in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum prope Viglevanum. Præcedit *Epiſtola Volſcii ad Lodovicum Diedum, & Ovidii Vita*. In calce: *Impreſſum Mediolani per Uldericum Scinzenzeler die VIII. Octobris MCCCCLXXXVIII.*

(x) Servantur in Bibliotheca Sacerdotum Oblatorum S Sepulchri, caractere Gothico minuto, rotundo, ac nitido; tituli, & paginarum numeri ubique adſcribuntur. In fine Elenchus Opuſculorum legitur, cum nota ſequenti: *Expliciunt præclariſſima Opuſcula D Thomæ Aquinatis, maxima cum diligentia caſtigata per Fratrem Paulum Soncinatem, ejuſdem Ordinis, Vitæ regularis profeſſorem, Mediolani impreſſa per Magiſtros Benignum, & Johannem Antonium de Honate, Anno ſalutifero Nativitatis MCCCLXXXVIII.* (Omiſſa eſt altera litera C. per errorem Typographi, cùm exprimi debuiſſet annus MCCCCLXXXVIII.) Præcedit *Epiſtola ejuſdem Pauli Soncinatis ad Reverendiſſimum in Chriſto P trem, & Illuſtriſſimum D Dominum Aſcanium Mariam Sfortiam Vicecomitem, tituli S Viti Diaconum Cardinalem, ac digniſſimum Bononiæ Legatum Apoſtolicum*, quam dedimus fol. CCCCLXXXIX. Quandoquidem verò Codex iſte primo loco refert *Opuſculum de Regimine Principum*, opiniones varias receſui in Hiſt. mea Literaria ad hunc annum, quibus aliqui hunc Tractatum S. Thomæ vindicant, alii abjudicant. Ibidem etiam de Paulo Soncinate plura adnotavi.

(y) Tria hæc Volumina vidi in Bibliotheca Patrum Minorum de Obſervantia S. Mariæ Gratiarum Viglevani, caractere Gothico, abſque numeris paginarum. Chronicæ notæ eædem ſunt, quæ in aliis Legalibus libris ab hoc Typographo editis, & jam relatis leguntur, anno tantùm commutato.

(z) Editio iſta adnotatur in Incunabulis Typographiæ Cornelii à Beughem, ſed nullo indicato Typographo.

(a) Refert hanc editionem Cl. Marchio Scipio Maphæus, in libro inſcripto: *Traduttori Italiani*. Ejuſdem MS. Exemplar ſervat Biblioth. Ambroſ. quemadmodum adnotavi in Hiſt. mea Lit. ad hunc annum, ubi de Petro Candido Decembrio ſermonem inſtitui; qua occaſione, novam opinionem de Q. Curtii ætate admodum controverſa, ab eruditiſs. Equite, & Co. Jo. Franciſco Joſeph Bagnolo, peculiari libro in lucem prolatam, expoſui.

(b) Quid Liber iſte contineat, quiſve fuerit Auctor ejuſdem, in Hiſt. mea Liter. ad hunc annum compertum feci. Servatur in Bibl. Monachor. S. Ambroſii Mediolani, abſque nomine Typographi.

(c) Caractere Semigothico, extat apud PP. S. Mariæ Coronatæ Mediolani. In calce: *Impreſſum Mediolani per Antonium Zarotum MCCCCLXXXVIII. Idibus Aprilis*. In poſtrema Editione hujus *Quadriregii*, peractâ in Urbe Fulginii Anno 1725., inſerta eſt primo volumini Diſſertatio Italica Reverendiſſimi Abbatis Camaldulenſis *D. Petri Canneti* ad vindicandum hoc Opus vero ejuſdem Auctori *Federico Frezio*, ex Ordine Prædic., Civi & Epiſcopo Fulginienſi. Ibidem præclariſſimus ille Abbas miratur, memorati celebris Libri, ſæpius in lucem editi retro actis temporibus, nullam legi mentionem non tantùm apud Michaëlem Maittaire, Scriptorem longè à noſtris Regionibus poſitum, ſed etiam ab Italis ipſis, qui de Typographiæ origine, Libriſque in noſtris Urbibus impreſſis, ſermonem ſedulò inſtituêre; itaque ſex ipſe Editiones enumerat, labente ſeculo XV., ac ſequentis initio in Italia paratas. Prima eſt *Peruſiæ* Anni MCCCCLXXXI. typis *Magiſtri Stephani Arns* Theutonici; ſecundam enumerat, quæ *Bononiæ* lucem vidit Anno MCCCCXCIV. per *Magiſtrum Franciſcum de Ragazonibus*, reliquas quatuor uſque ad Annum 1511., quæ *Florentiæ*, ac *Venetiis* prodierunt, ſingillatim enuncians Metropolis noſtræ alteram, etiam ipſi *Canneto* ignotam, proferre nunc poteſt, quæ Bononienſem, Venetas, & Florentinas ætate præcedit, ac ſecundo loco poſt Peruſinam impoſterum aſſignabitur. Quomodo compacta eadem ſit, deſcribere nequeo; cùm à me denuo quæſitus rarus hic liber in memorata Bibliotheca, turbato voluminum ordine, diligentiam omnem eluſerit; quapropter contentus eſſe debui iis adnotationibus, quas in Adverſaria mea primò conjeceram.

(d) Refertur hæc editio à Johanne de la Caille in Hiſtoria Artis impreſſoriæ, & Librariæ, Gallicè ſcripta, pag. 32., ubi de Mediolano agit. Quis eſſet iſte Albicius, Auctor Quadrageſimalium Concionum, explorare non valui; ſuſpicatus autem ſum, non alium eum fuiſſe, quàm *Bartholomæum de Piſis*, cujus Quadrageſimali, edito Mediolani Anno MCCCCXCVIII. idem titulus *de Contemptu Mundi* inſcribitur, quemadmodum in Hiſt. mea Lit. ad illum Annum fuſiùs expoſui; tamdem dubium omne abjeci, cùm Lucam VVadingum conſulerem in Libro de Scriptoribus Ord. Minorum; ab eo enim relatam invêni Familiam *Albiſiam*, ſive *de Albizis*, è qua prodierat *Bartholomæus de Piſis*. Itaque *La Caille* cognomine tantùm Auctoris uſus eſt in adnotanda hac Mediolanenſi Editione. Hinc verò etiam percepi, non immeritò poſitam fuiſſe ab eodem VVadingo ſub hoc Anno primam hujus Quadrageſimalis impreſſionem, quam ego decennio poſt paratam contendi loco prædicto; niſi fortè deceptus à VVadingo fuerit idem Johannes de la Caille in ea ad hunc Annum ſtatuenda.

Sidonii Apollinaris Poëmata & Epiſtolæ, cum Commentariis, in fol. (e) 1488.

ANNO MCCCCLXXXIX.

* M. T. Ciceronis Rhetorica cum Commentariis Fabii Victorini, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (f) 1489.

* Vocabuliſta Eccleſiaſtico di Fr. Gio. Bernardo, in 8. per Leonardum Pachel. (g) 1489.

* Vita di S. Catarina da Siena, in 4. per Joh. Ant. de Honate. (h) 1489.

* Stephani Dulcinii Scalenſis Canonici, Nuptiæ Illuſtriſſimi Ducis Mediolani Quinti, Joh. Galeaz Vicecomitis Sfortiæ, in 4. per Antonium Zarotum. (i) 1489.

* Ludovici Pontani Conſilia, & Allegationes, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (k) 1489.

* SS. Hilarii, & Auguſtini de Trinitate, in fol. per Leonardum Pachel. (l) 1489.

* Franciſci Philelphi Exercitatiunculæ, in 4. per Antonium Zarotum. (m) 1489.

Alexan-

(e) Michaël Maittaire, qui hanc Editionem Mediolanenſem refert pag 208. deſcribi eam ait in Bibl. VVitiana pag. 71. ſubjungit tamen, à Fabritio in Bibl. Lat. Tom. I. pag. 636. Carmina, & Epiſtolas Sidonii adnotari, primùm editas Mediolani fuiſſe Anno 1498. Hunc errorem ego ad illum Annum compertum feci in Hiſt mea Lit., ubi detractum decennium ab Amanuenſi per oſcitantiam, patentibus argumentis evici.

(f) Extat in Bibl. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere minuto Romano, nitido, abſque titulis, numeris paginarum, Indice &c. In fronte legitur Præfatio *Marii Fabii Victorini*, cujus ſunt Commentaria. In calce: *Mediolani per Ulderícum Scinzenzeller Anno Domini MCCCCLXXXIX. die X. Februarii.*

(g) Recuſus hic Liber fuit, nono poſt Anno à prima editione, caractere rotundo, minuto, & ſatis nitido. Curata illa fuerat à Fr. Raphaële Pirogallo, cujus Epigramma retuli in Hiſt. mea Lit. ad Annum MCCCCLXXX. agens de Libri hujus Auctore. In calce: *Impreſſum Mediolani per ſolertem Opificem Magiſtrum Leonardum Pachel MCCCCLXXXIX. die XXIII. menſis Februarii.*

(h) Vidi apud alibi laudatum Marchionem Carolum Recalcatum. In calce: *Impreſſa a Milano per Johanne Antonio de Honate, ne lo Anno del Signore MCCCCLXXXIX. a dì XXVII. de Marzio.*

(i) Extat in Bibl. Ambr., caractere rotundo, minutiori, abſque numeris paginarum &c. Præcedit *Dulcinii Epiſtola ad Nicolaum Lucarum, Rhetorem Cremonenſem*, quam per compendium retuli in Hiſt. mea Lit. ad hunc Annum, de Dulcinio agens. In calce: *Operâ, & impensâ ſpectabilis Viri D. Joh. Antonii Corvini de Arretio, Vir in hac Arte ingenioſiſſimus Antonius Zarotus Parmenſis impreſſit Mediolani MCCCCLXXXIX. Idibus Aprilibus.* Rarum adeò fuiſſe hunc Librum, teſtatus eſt Puricellus, ut, cùm reſidua Triſtani Calchi typis Mediolanenſibus ederet, in quibus deſcribebantur hæ Nuptiæ à celeberrimo illo Auctore, nullum aliud exemplar, perluſtratis omnibus Bibliothecis, offendere potuerit, præter memoratum Biblioth. Ambroſianæ.

(k) Servantur in Bibl. Cœnobii Monachorum Congr. Montis Oliveti apud S. Victorem hujus Urbis, mihique hanc notitiam communicavit Reverendiſs. P. D. Cherubim Beſutius, ejuſdem Monaſterii Abbas. Impreſſa fuere caractere ſemi-Gothico, abbreviato, ſed nitido, abſque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Expliciunt Conſilia, & Allegationes Clariſs. Viri D. Ludovici Pontani de Roma, ex multis locis in unum congeſta. Impreſſa Mediolani per Uldericum Scinzenzeller Anno Domini M. CCCC. LXXXIX. die XXVIII. Aprilis.*

(l) Extat in Bibl. Sacerdotum Oblatorum Collegii S. Sepulchri, caractere Gothico rotundo, & nitido. Tituli, & Librorum numeri ſingulis paginis inſcripti ſunt. Præcedit *Epiſtola Georgii Cribelli Presbyteri ad Reverendiſs. in Chriſto Patrem Dominum D. Guidonem Antonium Archimboldum Mediolanenſem Archiepiſcopum digniſſimum*, quam integram ſupra edidi fol. CCCCXCIV. Adjiciuntur duo Epigrammata, alterum ſub S. Hilarii nomine, alterum in laudem S. Auguſtini, ſed parùm felicia. Hoc ultimum, quia brevius, referre non piget:

In reliquis Scriptis omnes qui vincere doctos
Auguſtine ſoles, mente vigente nimis;
Viciſti te ipſum, miros dum cudis ad unguem
Ingenti ſtudio de Trinitate Libros.

In calce Operum S. Hilarii: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel, Anno à Nativitate Domini noſtri Jeſu Chriſti Milleſimo quadringenteſimo octuageſimo nono, ſeptimo Idus Julii.* Poſt Libros S. Auguſtini de Trinitate: *Mediolani impreſſus &c. Anno*, ut ſupra, *ſeptimo Kalendas Junii.*

(m) Extant in Bibl. Ambr., caractere minuto Gothico, ſinè numeris paginarum &c. In calce: *Impreſſum Mediolani per Antonium Zarotum Parmenſem, Anno Domini MCCCCLXXXIX. die XXIV. Julii.* De Literario hoc Franciſci Philelphi fœtu, à nemine, quem viderim, adnotato, locutus ſum in Hiſt. mea Lit. ad hunc Annum, ubi etiam partem Elegiaci Carminis retuli, quod *Petrus Salius Vercellenſis* in Detractores Philelphi compoſuit, impreſſumque legitur in hac Editione.

⁎ Alexandri de Imola Apoſtillæ ſuper ſecunda parte Codicis, in fol. magno, per Leonardum Pachel. (n) 1489.

⁎ Ejuſdem Lectura in prima parte Digeſti Novi, ⁎ Ejuſdem in ſecunda parte Digeſti Novi, } in fol. per Leonardum Pachel. (o) 1489.

⁎ Ejuſdem Apoſtillæ ſuper ſecundo Digeſti Veteris, in fol. per Leonardum Pachel. (p) 1489.

⁎ Ejuſdem ſuper ſecunda Infortiati, in fol. magno, per Jacobum de S. Nazario. (q) 1489.

Manilii Aſtronomicon, P. Stephano Dulcinio emendante, per Antonium Zarotum. (r) 1489.

⁎ Auguſtini Dati Liber Iſagogicus in Eloquentiæ præcepta, ad Chriſtophorum filium, in 4. per Antonium Zarotum. (ſ) 1489.

⁎ Specchio della Croce, in 4. per Pachel, & Scinzenzeler. (t) 1489.

⁎ Ovidii Faſtorum cum Comment. Pauli Marſi, in fol. per Scinzenzeler. (u) 1489.

⁎ Pauli de Caſtro ſuper prima parte Digeſti Veteris, in fol. per Joh. Ant. de Honate. (x) 1489.

Marii Philelphi Epiſtolare. (y) 1489.

Alberti Magni Mariale, per Pachel, & Scinzenzeler. (z) 1489.

⁎ Bartholi de Peruſio ſuper prima parte Codicis, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (a) 1489.

⁎ Andreæ de Bartholomæo de Sicilia, ſecunda pars Conſiliorum, in fol. per Philippum Lavaniam. (b) 1489.

ANNO MCCCCXC.

⁎ Lectura D. Bartoli de Saxoferrato, cum Apoſtillis Alexandri Imolenſis, ſuper prima parte Codicis, in fol. magno, per Conradum Pachel. (c) 1490.

Vite

(n) Extant in Cœnobio S. Mariæ Gratiarum prope Viglevanum, caractere Gothico, abſque Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Finiunt Apoſtillæ Domini Alexandri de Imola ſuper ſecunda parte Codicis, impreſſæ per Magiſtrum Leonardum Pachel MCCCCLXXXIX. die vigeſimo primo menſis Auguſti.*

(o) Duo hæc Volumina extant in Cœnobio PP. Reformatorum S. Crucis prope Novocomum. In calce: *Mediolani per Leonardum Pachel Anno MCCCCLXXXIX. die XVII Junii.*

(p) Servatur ibidem, adnotato Anno ut ſupra, *die III. Octob.*

(q) Extat ibidem. In calce: *Mediolani per Magiſtrum Jacobum de S. Nazario de Ripa Anno Domini MCCCCLXXXIX.*

(r) Adnotatur à Maittaire pag. 213. *Mediolani impreſſ., V. Idus Septembris.*

(ſ) Caractere rotundo, qui ad Germanicum accedit, ſed nitidiſſimo, abſque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Hoc Opus diligenter emendatum, impreſſum eſt Mediolani per Antonium Zarotum, operâ, & impensâ Johannis Legnani Anno MCDLXXXIX. die IX. Septembris.*

(t) Caractere Romano nitidiſſimo, præter morem hujuſmodi Opificum, abſque titulis, numeris paginarum &c. Continet Cap. LI., Chriſti patientis dolores, amoremque explicantia. Vidi apud Bibliopolam in hac Urbe. In calce: *Finiſſe el Libro, chiamato Specchio de la Croce, utiliſſimo a caduno Fidel Criſtiano. Impreſſo a Mediolano per li prudenti Maeſtri Leonardo. & Uldrico Teuthonici, ne l'Anno del Signore MCDLXXXIX. die XVI, de Octobre.* Auctor hujus Libri fuit *Dominicus Cavalca* Ord. Prædic., Vir doctrinâ, & morum ſanctimoniâ illuſtris, cujus mentionem egi in Hiſt. mea Lit. ad Annum MCCCCXCVII.

(u) Caractere rotundo Romano, grandiori in textu, minutiori in Commentariis. Omnia, ut in Editione præcedenti Anni MCCCCLXXXIII. In calce: *Literariæ Sodalitati &c Gabriel Conagus Civis Mediolanenſis ab Ulderico Scinzenzeller Theutonico, ſuâ operâ, & impensâ imprimendum curavit, Anno ſalutis MCDLXXXIX. quarto Idus Novembris.*

(x) Extat in Bibliotheca S. M. Gratiarum prope Viglevanum, caractere Gothico, abſque numeris paginarum &c. cum Chronicis notis ſæpe indicatis.

(y) Refertur à Beughem in Incunabulis Typographiæ pag. 107., ubi loco *Marii* legitur per errorem, *Marci Philelphi, Franciſci F.*

(z) Adnotatur hæc Editio à Joh. Alberto Fabritio in Bibl. Mediæ & Infimæ Latinit. Tom. I. pag. 119.

(a) Extat Viglevani in Cœnob. S. Petri Mart. Ord. Prædic., cum notis chronicis ſuperiùs memoratis *Anno MCDLXXXIX. III. Nonas Maji.*

(b) Extat in eadem Bibl. caractere rotundo abbreviato.

(c) Extat in Biblioth. PP. Capuccinorum Modoëtiæ, caractere Gothico. In calce: *Lectura Domini Bartoli de Saxo ferrato, una cum Apoſtillis, ſeu additionibus D. Alexandri Imol., ſuis locis collocatis, ſtudio & induſtria conſummatiſſ. Juriſperit. D. Presbyteri Gaſparis Lampugnani, finit. Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Conradum Pachel, Anno MCDXC. die XXIII. Martii.*

✻ Vite de Sancti Padri, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (d) 1490.

✻ Ausonii Poëtæ Opera, in fol. per Scinzenzeler. (e) 1490.

✻ Martialis Opera cum Commentariis Domitii Calderini, in fol. per Scinzenzeler. (f) 1490.

✻ Alexandri de Imola Lectura, & Additiones Andreæ Barbatiæ in Rubricam de Fide, in fol. (g)

✻ Galeotti Martii de Homine, item } in fol. per Philippum de Mantegatiis. (h)
✻ Georgii Merulæ Adnotationes in Galeottum &c. } 1490.

✻ Plauti Comœdiæ, in fol. per Scinzenzeler. (i) 1490.

✻ Breviarium Ambrosianum, in fol. per Antonium Zarotum. (k) 1490.

✻ S. Ambrosii Epistolæ &c., in fol. per Pachel. (l) 1490.

✻ Traductione di Latino in Lingua Fiorentina de la Sforziada di Giovanni Simonetta ad lo Illustrissimo Lodovico Sforza Visconte, di Christoforo Landino, in fol. per Zarotum. (m) 1490.

Persii

(d) Servantur in mea privata Biblioth., caractere Gothico quadrato minutiori, absque numeris paginarum, Indice &c. Insertum est huic Libro Pratum Spirituale, à S. Johanne Everato compositum, cui præfixa est Epistola Italica *Phei Belcâri, ad Rev. in Christo Patrem Eganum Bononiensem, & alios pauperes propter Jesum Christum, dictos Jesuatos*. In calce: *Quivi se finiscono le Vite, & Exempli de li Santi, & Antichi Padre, diligentemente emendate, per gli discreti Compagni Leonardo Pachel, e Hulderico Scinzenzeller Theuthonici, studiosamente impresse a Mediolano ne l' Anno del Signore MCDLXXXX. el primo de Augusto finite.*

(e) Præcedit Epistola *Julii Æmilii Ferrarii Novariensis, ad Magnificum Ambrosium Varisium Rosatum*, quam integram superiùs dedimus fol. CCCCXCIX. Sequitur Ausonii Vita, & Index Epigrammatum. In calce: *Expliciunt ea Ausonii fragmenta, quæ invida, cuncta corrodens, vetustas ad manus nostras venire permisit. Mediolani impressa per Magistrum Uldericum Scinzenzeller, anno Domini MCDLXXXX., die XV. Septembris.* De Julio Æmilio Ferrario peculiarem mentionem habuimus in Historia Liter. ad hunc annum. Extat in Bibl. Archintea, cum hoc Epigrammate:

Τελος

Αυσονιος *fueram solus:* νῦν χεῖλε τεχος μοῦ
Artificis χαρη' εστι' τε και φύσει
Τοῦτ' ἔργον *cum prisca queat renovare vetustas*
Tum νέος *antiquis præferet Officiis.*

(f) Caractere rotundo, nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit *Domitii Calderini* Epistola ad *Job Franciscum, Ludovici Principis Mantuani filium*, & altera ejusdem ad *Laurentium Medicen.* Item Vita Martialis ab eodem Calderino scripta. Postremò, Defensio contra Calumniatores *ad Corelium*, Cardin. Neapolitani nepotem, cum Epigrammate M. Lucidi Phosphori in ejus laudem. In calce: *Mediolani per Uldericum Scinzenzeller MCDXC. die XX. Septembris.*

(g) Extat in Bibliotheca PP. Capuccinorum Modoëtiæ, caractere Gothico, absque numeris pagg. &c. In calce: *Mediolani V. Novembris MCDXC.* Caret nomine Typographi.

(h) Caractere Romano, satis nitido, absque titulis, numeris paginarum, Indice &c., sed cum marginalibus notis Rerum memorabilium. Præcedit *Galeotti* Epistola *ad Johannem Archiepiscopum Striconiensem*; deinde Georgii Merulæ Alexandrini Adnotationes contra eundem Librum *ad Laurentium, & Julianum Medices*. Tum Galeotti Responsio *ad Federicum Ducem Urbini*. In calce: *In hoc Volumine continentur hæc tria digna, & erudita Opuscula, scilicet Galeottus, de Homine, Georgius Merula in Galeottum; & rursus Galeotti refutatio objectorum in Libro de Homine à Georgio Merula: Mediolani diligenter impressa per Magistrum Philippum de Mantegatiis Anno à salutifera Christi Nativitate MCDXC. tertiodecimo Kalendas Decembres; impensis Presbyterorum Andreæ Lelii, & Francisci Tantii.*

(i) Caractere Romano minutiori, nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Epistola *Georgii Merulæ* ad Reverendiss. in Christo Patrem, & Dominum *Jacobum Zenum* Pontificem Patavinum. Deinde excerpta quædam ex Auctoribus gravissimis de Vita, Comœdiisque Plauti. Subnectitur alphabetica XX. Comœdiarum Tabula. Postremò additur Epistola *Eusebii Scutarii* Vercellensis ad *Georgium Merulam* præceptorem suum, quam supra edidi fol. DXLVI. In calce: *Plauti, XX. Comœdiæ, olim magna ex parte emendatæ per Georgium Merulam Alexandrinum, Virum doctissimum, nunc recognitæ per Eusebium Scutarium Vercell. juvenem Literarum studiosiss., impressæ fuere in Officina egregii Mancipis Ulderici Scinzenzeller, ipsius, & Magistri Joh. Legnani operâ, & impendio. Mediolani Anno salutis MCDXC. Kalendis Decembris, Johanne Galeatio Maria Sf. Vic. Sex. Duce felicissimo.*

(k) Extat in Bibl. Ambr. caractere optimo grandiori, rubro-nigro, in pergamena editum, auro & minio diligentissimè ornatum, præcipuè in literis initialibus, quæ Sanctorum icones depictas exprimunt. Præmittitur *Kalendarium*, & Epistola nuncupatoria *Petri Casolæ, Mediol. Ecclesiæ Canonici Ordinarii, ad dignissimum, atque omni reverentia Venerandum Papam Guidonem Antonium Arcimboldum Mediolanensem Archiepiscopum*, quam per compendium dedi in Hist. Liter. ad hunc Annum, ubi de Petro Casola sermonem institui. Additur *Speculum matutinalis Officii juxta morem Beatissimi Ambrosii, editum à Beato Theodoro Ecclesiæ Mediolanensis Præsule*, quod ego eidem vendicare conatus sum contra Puricellum, loco memorato. In calce: *Hoc Opus impressum fuit in Civitate Inclyta Mediolani, per Antonium Zarotum Parmensem, Anno sal. Christianorum MCDXC. in Kal Aprilis, sub Illustrissimo Principe Johanne Galeatio Duce Mediolani Sexto felicissimo.* Singula folia numeris Romanis signantur.

(l) Caractere minuto, sed nitido. In fronte reperitur Ordo Epistolarum. In fine *Georgii Cribelli Presbyteri* Epigramma, quod supra dedi in Hist. mea Lit. ad hunc Annum. Sequitur ejusdem Cribelli Adnotatio ad Lectorem de ordine, & emendatione facta in hisce Epistolis evulgandis. In calce: *Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel MCDXC. die XVIII. Decembris.*

(m) Caractere optimo, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola *Francisci Philelphi in Italicum sermonem traducta*. De Landino hujus Traductionis Auctore, vide quæ adnotavi in Hist. mea Liter. ad hunc Annum. In calce: *Questa Sforziada traducta de sermone Literale in Lingua Fiorentina l' a impressa Antonio Zaroto Parmesano, ne li Anni del Signore MCDXC. Finis.*

* Perſii Satyræ cum Commentariis Bartholomæi Fontii, in fol. per Scinzenzeler. (n) 1490.

* Hieronymi Vicecomitis, Lamiarum, ſeu Striarum Opuſculum, in 4. per Pachel. (o) 1490.

* Dominicus Macaneus de Lacu Verbano, in 4. per Scinzenzeler. (p) 1490.

Papiæ Vocabularium, in fol. ſine Typographi nomine. (q) 1490.

Virgilii Maronis Opera cum Commentariis Servii, Donati, Landini, & Calderini, in fol. per Scinzenzeler. (r) 1490.

Ciceronis Rhetorica, & Philoſophica Scripta. (ſ) 1490.

* Sermone, e Tractato contra li deffecti de molti, che hanno apparientia de Spirituali, *ſive* Diſciplina delli Spirituali, in 4. per Leonardum Pachel. (t) 1490.

Guarini Veronenſis Vocabularium, in fol. ſine nomine Typographi. (u) 1490.

S. Hieronymi Epiſtolæ, & alia Opuſcula. (x) 1490.

ANNO MCCCCXCI.

* S. Ambroſii Epiſtolæ, & alia Opuſcula, in fol. per Antonium Zarotum. (y) 1491.

* P. Terentii Afri Comædiæ cum Commentariis Donati, in fol. per Scinzenzeler. (z) 1491.

* Æſopi Vita, & Fabulæ in Latinum traductæ, in 4. per Bernardinum de Caſtilliono, & Philippum de Caſſano. (a) 1491.

Mafæi

(n) Extant in Bibl. S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere Romano nitido, grandiore in textu, minutiore in Commentariis. Præcedit *Procœmium Bartholomæi Fontis ad Laurentium Medicen.* Subſequitur Epiſtola ejuſdem *Fontii ad Franciſcum Saxettum*, & vita Perſii. In calce: *Magiſter Uldericus Scinzenzeller Mediolani impreſſit MCDXC.*

(o) Extat in Bibl. Ambr., caractere Romano cum pluribus abbreviationibus, abſque titulis, numeris paginarum, Indice &c Præcedit Epiſtola ejuſdem *Vicecomitis ad Illuſtriſſimum Mediolani Ducem Franciſcum Sfortiam*, & altera inſeritur poſt idem Opuſculum, conſcripta a *Bono Aloyſio de La Cruce Caravallis Monacho, ad Franciſcum Boſſium Amicum ſuum*, quas ſupra dedimus fol. CCCCXCVII. In calce: *Explicit Lamiarum Tractatus Mag. Hieronymi Vicecomitis, Prædicatorum Ord &c. Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel Anno Domini M. CCCC. XC. die XIII. menſis Septembris.*

(p) Vidi apud P. Petrum Paulum Quaglinum Taurinenſis Urbis Bibliothecarium, caractere minutiori, abbreviato, ſed nitido. Præcedit Epiſtola *Macanei ad Gaſparem Vicecomitem*, & altera *Joh. Jacobi Ghilini ad Macaneum*, quas dedi fol. D. & ſeq., eoque leguntur etiam in Muſæo Novar. Lazari Auguſtini Cottæ. Adduntur *Queſtiunculæ de Buſti cinere, de Paganis* &c. In calce: *Quod bonum, fauſtum, felixque ſit Impreſſum Mediolani florentis per Ultricum Scinzenzeller Anno MCDXC. Kal. Aprilis.* Nonnulla Opera Dominici Macanei recenſui in Hiſt. mea Lit. ad hunc Annum, quæ Cotta ignoravit.

(q) Ex Maittaire in Appendice Alphabetica poſt Indice pag. 542.

(r) Apud P. Orlandum fol. 428.

(ſ) Apud Beughem in Incunabulis Typographiæ, pag. 46.

(t) Extat apud Eruditiſs. Amicum meum, Canonicum Joh. Andream Iricum, caractere Gothico, abbreviato, ſed nitido, abſque titulis, numeris paginarum &c. Caret Auctoris nomine hic Liber, ſed illum enunciant Scriptores Bibl. Ordinis Prædicatorum Tom. I. fol. 878., *Dominicum* nempe *Cavalcam*, ejuſdem Ordinis, Virum doctrinâ, & pietate illuſtrem. Proponit ſibi Auctor iſte, tanquam baſim, Epiſtolam S. Pauli ad Galathas: *Si vivimus, ſpiritu & ambulemus &c* Exhibet deinde catalogum vitiorum, quæ Apoſtolus in hac Epiſtola reprehendit, deinde ad Capita deſcendit, in quæ Liber hic diſtribuitur; Apoſtolica autem libertate in eos invehitur, qui aut voto, aut vitæ ſanctioris profeſſione, Deo ſervientes, à recta via aberrant, & Religioſorum munus, ac nomen vitiis deturpant. Demum remedia ſuggerit, ad vitia memorata abolenda. Refertum eſt hoc Opus ſolidâ doctrinâ. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel Anno Domini MCDXC. die XXVI. Menſis Aprilis.*

(u) Refertur in Appendice Alphabetica Maittaire poſt Indices, pag. 522.

(x) Servantur in Cœnobio Monachorum Ciſtercienſium Aquæ-frigide in Lacu Lario.

(y) Extant in Bibl. Reverendiſſimi Capituli Metropolitani, & in Archintea, caractere rotundo, nitido, abſque Præfatione, titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Glorioſi, & irrefragabilis Eccleſiæ Catholicæ Doctoris, & Reverendiſſimi Eccleſiæ Mediolanenſis Archiepiſcopi, S Ambroſii, de Epiſtolis: de vocatione omnium Gentium; de Ædificatione Urbis Mediolani; de Iſaac, & Anima; & de fuga Seculi. Opera, feliciter impreſſa ſunt in inclyta Civitate Mediolani per Antonium Zarotum Parmenſem Anno Domini MCDXCI. in Calendis Februarii.*

(z) Extant Viglevani in Cœnobio PP. Capuccinorum, caractere grandiori in textu, & minutiori in Commentariis, cum numeris Romanis ad ſingulas paginas, abſque Indice. In calce poſt Symbolum Scinzenzeler typographi: *Impreſſus Mediolani per Uldericum Scinzenzeller Anno Domini MCDXCI. die VIII. Julii.*

(a) Extant in Bibl Ambr. abſque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epiſtola nuncupatoria *Rimicii Traductoris ad Reverendiſſimum Patrem Dominum Antonium Tit. S Chryſogoni Presb. Card*, & omnia ſequuntur, quæ jam protulimus in præcedenti Editione Anni MCCCCLXXIX. In calce: *Impreſſum Mediolani per Bernardinum de Caſtilliono, & Philippum de Caſſano, Anno Domini MCDXCI. die III. menſis Octobris.*

* Mafæi Laudenſis, de Educatione Liberorum, & eorum claris moribus Libri ſex, in 4. per Leonardum Pachel. (b) 1491.

* Lucani Pharſalia cum Commentariis Omniboni Vicentini, in fol. per Scinzenzeler. (c) 1491.

* Svetonii Opera cum Commentariis M. Antonii Sabellici, in fol. per Scinzenzeler. (d) 1491.

Lucretii Opera cum Commentariis Omniboni Vicentini, in fol. per Scinzenzeler. (e) 1491.

Virgilio l'Eneide volgarizzata, per Ugonem de Rugeriis. (f) 1491.

Franciſci Philelphi Epiſtolæ, in 4. ſine Typographi nomine. (g) 1491.

Quintiliani Inſtitutiones cum Adnotationibus Baptiſtæ Regii, in fol. (h) 1491.

Secunda pars Digeſti Novi cum Additionibus Alexandri de Imola, in fol. per Leonardum Pachel. (i) 1491.

ANNO MCCCCXCII.

* Bonifatii Simonettæ Ord. Ciſterc. de Chriſtianæ Fidei, & Romanorum Pontificum Perſecutionibus, in fol. per Antonium Zarotum. (k) 1492.

Angeli Capreoli Brixiani Libellus, Stella nuncupatus, in 4. per Leonardum Pachel. (l) 1492.

Gui-

(b) Extant pariter in Bibl. Ambr. caractere Gothico, ſed nitido, ſine titulis, numeris paginarum, Indice &c. Carent Præfatione, ac Epiſtola nuncupatoria. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel Anno M.DXCI. die XVIII. Octobris*. Sequitur *Vita Mafei Vegii*, quam tamen auctiorem edidi in Hiſt. mea Liter. ad hunc Annum, ex Bollandiſtis deſumptam. Ibidem quoque errorem detexi cujuſdam Nicolai Bonæ-Spei Trecenſis Campani, qui Anno MDVIII. Librum hunc Pariſienſibus typis vulgavit ſub nomine Franciſci Philelphi.

(c) Servatur in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere Romano nitido, grandiori optimo in textu, minutiori in Commentariis. In fronte cujuſque paginæ ſignantur numeri Romani. Præcedit Epiſtola *Joh. Britannici Brixiani ad Hieronymum Advocatum*, & *Jo. Taberii Brixiani ad Franciſcum Barbarum*, cum duplici Lucani Vita. In calce: *Impreſſum Mediolani per Uldericum Scinzenzeller MCDXCI. die decimo Novembris*, cum Symbolo ejuſdem Typographi. Integras Epiſtolas Joh. Britannici, & Taberii inſeruit parti primæ præclariſſimi ſui Operis *De Brixiana Literatura* Eminentiſſimus Quirinus pag. 116. & 118.; præceſſerat namque altera Editio, Brixiæ elaborata Anno MCDLXXXVI. Typographus noſter illius Exemplar, pro ut jacebat, typis commiſit.

(d) Extat Ticini in Cœnobio S. Jacobi, caractere Romano grandiori optimo, cum titulis Librorum in fronte cujuſque folii. Præcedit Epiſtola *Sabellici ad Auguſtinum Barbadicum Venet. Principem, & Proœmium*. Poſtremò, Vita Svetonii, per eumdem Sabellicum ſcripta, & alia à Xiccone Polentone. In calce: *Impreſſum Mediolani per Uldericum Scinzenzeller die XIX. Novembris MCDXCI.* cum ejus Symbolo.

(e) Refertur à Maittaire pag. 310.

(f) Hujus meminit Fontaninius in Libro inſcripto Biblioteca Italiana, ubi de Poëtis Græcis & Latinis in Italicam Linguam tranſlatis agit, pag. 117. num. 16. An iſte Hugo de Rugeriis typographus fuerit, an curator tantùm editionis, mihi eſt incompertum, cùm nullam de illo mentionem alibi invenerim.

(g) Ex Maittaire in Appendice Alphabetica poſt Indices pag. 545.

(h) Ex eodem Maittaire, ibidem, pag. 549.

(i) Refertur à Gudeno in Sylloge Diplomatum pag. 438.

(k) Quo ordine, quibuſque rebus affluat hic Liber, omnium fermè ſcientiarum doctrinâ refertus, fusè in Hiſt. mea Liter. ad hunc annum expoſui, ubi etiam retuli, quæ ad ejuſdem Auctoris nobilem Familiam pertinent. Caractere Romano nitido, abſque numeris paginarum, Indice &c. Ad Librorum initium præmiſſum eſt à Stephano Dulcinio, Scalenſi Canonico Compendium rerum, quæ in iis pertractantur. In calce: *Hoc Opus impreſſum fuit in Inclyta Civitate Mediolani per ſolertiſſimum Artis impreſſoriæ Magiſtrum Antonium Zarotum Parmenſem, anno ſalutis Chriſtianæ MCDXCII. in menſe Januarii; ſub Illuſtriſſimo Johanne Galeatio Sfortia Vicecomite, Duce Mediolani Sexto, feliciſſimo, Ludovicoque Patruo, Gubernatore moderatiſſimo*. Sequitur carmen *Johannis Biffii* Presbyteri Mediolanenſis in laudem Operis, & Auctoris. Epiſtolam nuncupatoriam memorati Stephani Dulcinii dedimus fol. DIV. Extat in Biblioth. Ambroſ., & apud Comitem Antonium Simonetam.

(l) Caractere pulcherrimo, ſine numeris, Indice &c. Extat in Cœnobio Cremenſi PP. Eremitarum S. Auguſtini. In Calce: *Venerabilis Viri Angeli Capreoli Brixiani, Ordinis Carmelit. de Obſervantia, Libellus meritò Stella nuncupatus. Impreſſ. Mediolani per Leonardum Pachel, Regnante Sereniſſ. Principe Joh. Galeatio Sfortia Vicecomite Duce noſtro, anno Domini MCDXCII. die VIII. Februarii*. Præfixum eſt in fronte Carmen Franciſci Carrarii ad Lectorem.

Guidonis de Monte Rochen, Manipulus Curatorum, in 4. per Leonardum Pachel. (m) 1492.

✳ Donati Boffii Chronica, in fol. per Antonium Zarotum. (n) 1492.

✳ Bernardini de Buftis, Thefauro fpirituale, o fieno Canzoni divote, in 8. per Uldericum Scinzenzeler. (o) 1492.

✳ Ejufdem, devota meditatio Paffionis D. N. J. C., elegiaco carmine, & Officium Sanctæ Crucis, in 8. per eundem. (p) 1492.

✳ Ejufdem, Officium gloriofiffimi Nominis Jefu Chrifti, in 8. per eumdem. (q) 1492.

✳ Ejufdem, Elucidarium de Immaculata Conceptione, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (r) 1492.

✳ S. Ambrofii Liber Paftoralis, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (ſ) 1492.

✳ Soliloquii, & Manuale di S. Agoftino, in 8. per Leonardum Pachel. (t) 1492.

✳ Vita del Beatiffimo Ambrofio in vulgare, in 4. fine nomine Typographi. (u) 1492.

Fabia-

(m) Caractere Gothico. Extat in Bibliotheca memorati Cœnobii Cremenfis. In Calce: *Manipulus Curatorum, compofitus à Guidone de Monte Rochen Sacr. Theologiæ Profeffore. Impref. Mediolani per Leonardum Pachel, Regnante Sereniſs. Principe Joh. Galeatio Sfortia Vicecomite Duce noftro, anno Domini MCDXCII. die VIII. Februarii.* Præcedit Epiftola nuncupatoria ad Rev. in Chrifto Patrem, ac Dominum Raymundum divinâ providentiâ Sanctæ Sedis Valentiæ Epifcopum. Liber ifte ad inftruendos Parochos in cura Animarum compactus, adeò acceptus fuit, ut primo illo Typographiæ Seculo novem ejufdem Editiones in variis Urbibus peractæ recenfeantur à P. Orlando pag. 340. Noftra tamen Mediolanenfis incomperta ipfi fuit.

(n) Optimo caractere, abfque numero paginarum &c. Extat in Biblioth. Ambrof., & apud me. Librum hunc, qui de Mediolanenfibus præfertim rebus agit, defcripfi in Hiftor. mea Liter. ad hunc annum, plura enuncians de ejufdem Auctore. Dicatum eft hoc Opus Johanni Galeatio Mediolanenfium Duci Sexto. Subfequitur in fine Cathalogus Archiepifcoporum Mediolanenfium ufque ad Guidum Antonium Arcimboldum, qui, Auctore vivente, Ambrofianam Ecclefiam moderabatur. In calce: *Hoc Opus impreffum fuit in inclyta Civitate Mediolani per folertiffimum Artis impreſſoriæ Magiftrum Antonium Zarotum Parmenfem, ad impenfas probi Viri Donati Boffii Civis Mediolanenfis, & Caufidici accuratiffimi, Auctorifque hujus pulcherrimi Operis, anno falutis Chriftianæ MCDXCII. Calendis Martiis.*

(o) Extat apud me caractere quadrato, & nitido. In fronte legitur Epiftola elegiaca Fr. *Samuelis de Cafinis*, Ordinis Minorum, exhortatoria ad Auctorem, ut laudes Beatiffimæ Virginis vernaculo metro componat, cujus fragmentum dedi in mea Hift. Lit. ad ann. MCDXCIV, agens de eodem Samuele. In calce: *Quefta Opera devotiffima fi è appellata Thefauro fpirituale, el quale è cavato nel Zardino de li Frati Minori. Impreffa a Milano in Cafa de Maiftro Rigo Scinzenzeler ne l'anno del Signore MCDXCII. a dì XVI de Marzio.* Adeft ejufdem Symbolum, & fequens Epigramma:

Sæpe legens hujus pulcherrima metra Libelli
Virginis intactæ præmia magna feret.
Turpia quæ vanos demulcent carmina fenfus,
Jam nolet manibus vel tetigiffe fuis,
Thefaurumque ifto latitantem cernet in agro,
Quo femper dives, atque beatus erit.
Cujus ut immenfum valeat fpectare nitorem,
Defpiciet, Mundus quidquid avarus habet;
Definet & nunquam divæ præconia Matris
Inclyta, per cunctos magnificare dies.
Sicque fuos fanctè poftquam compleverit annos,
Virgineis precibus cœlica regna petet.

Aliqua de hoc Bernardini de Buftis Opere fcripfi in Hiftor. mea Liter. ad hunc annum.

(p) Servatur in mea privata Bibliotheca, caractere ut fupra. In calce: *Impreffum Mediolani per Magiftrum Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCDXCII, decimo nono menfis Martii*, adjecto Symbolo fui præli.

(q) Hic quoque Libellus extat apud me, eodem, quo fupra, caractere. Sequitur Epigramma, cujus poftrema carmina retuli in Hiftor. mea Liter. ad hunc annum, ex iis enim compertum fit, Auctorem hujus Officii fuiffe Bernardinum de Buftis Civem Patricium Mediolanenfem. In calce: *Impreffum Mediolani per Magiftrum Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCDXCII. die XX. Martii*, cum Impreffforis Symbolo.

(r) Caractere quadrato grandiori & nitido. Additur in fine Officium, & Miffa Immaculatæ Conceptionis. In calce: *Impreffum Mediolani per Uldericum Scinzenzeller, anno Domini MCDXCII die feptimo menfis Maji.* De Auctore hujus Operis egi in Hiftor. mea Liter. ad hunc annum.

(ſ) Extat in Biblioth. Ambrof., caractere Gothico nitido. De titulo hujus Libri aliqua adnotavi in Hiftor. mea Liter. ad hunc annum, non fecus ac de Opufculis in eodem excufis. Subfequitur admonitio ad Lectorem his verbis: *Non mirabere Lector humaniffime, fi aliqua depravata invenies in primo Libro, & fecundo de Fide; id enim defectu Exemplaris fuit: Nam poftea emendatiorem codicem habuimus, ex quo hæc inferiùs adnotata decerpfimus &c.* In calce: *Impref. Mediolani operâ & impensâ Vener. Presbyteri Andreæ de Boffiis Præpofiti S. Teclæ; Magifter verò Uldericus Scinzenzeler impreffit MCDXCII. die XVI. Junii.* Adeft ejufdem Symbolum, & Epigramma: *Nectar, & Ambrofiam &c.*

(t) Extant apud me, caractere quadrato grandiori pulcherrimo, abfque titulo, numeris paginarum &c. Caret nomine Traductoris; videtur tamen fuiffe aliquis ex ejufdem Ordine; fanctum namque Auguftinum appellat *Patrem noftrum*. Hujus Anonymi præcedit Prologus, in quo utilitatem pretiofiffimi iftius Operis commendat, & ob id, inquit, fufceptum à fe fuiffe calamum, ut in eam linguam illud transferret, quæ etiam indoctis communis effet, & omnium manus fubiret. Adjectus eft in fine Tractatus valde pius *de Arte bene moriendi*, fortaffe ab eodem Traductore compofitus, & in VI. Capita divifus; complectitur namque Laudes mortis, Tentationes morientium, Actus præcipuarum virtutum per interrogationes, Præcepta ad bene moriendum, Exhortationem ad eadem fedulò exercenda, & Preces in mortis articulo. In calce: *Impreffum Mediolani per Magiftrum Leonardum Pachel MCDXCII. die XII. Septembris.*

(u) Eadem eft, quam Paulinus contexuit; fervatur in Bibliotheca Archintea. In calce: *Impreffum Mediolani anno MCDXCII. die XXI. Septembris*, caractere femi-Gothico.

✻ Fabiani de Monte S. Savini Tractatus Contractuum, in fol. magno, ſine nomine Typographi. (x) 1492.

✻ Petri Apollonii Collatini Faſtorum majorum Libellus, in 8. per Philippum de Mantegatiis. (y) 1492.

✻ Franchini Gafuri Theorica Muſicæ, in fol. per Philippum Mantegatium. (z) 1492.

✻ Petri Montis de dignoſcendis hominibus libri VI., in fol. per Antonium Zarotum. (a) 1492.

Lorenzo (*ſeu* Lodovico) da Montichiello Cardinale, la Farſaglia di Lucano, tradotta in ottava Rima, in 4. ſine nomine Typographi. (b) 1492.

Juvenalis Satyræ, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (c) 1492.

Tractato vulgare del Canto figurato de Franceſco Caza, in 4. per Leonardum Pachel. (d) 1492.

Johann. de Agnania ſuper VI. Decretalium, in fol. ſine nomine Typographi. (e) 1492.

Dulcinii Epiſtolæ, & Opuſcula varia, ſine nomine Typographi. (f) 1492.

ANNO MCCCCXCIII.

✻ Saluſtii Catilinaria &c. cum Commentariis Laurentii Vallæ, in fol. per Scinzenzeler. (g) 1493.

Iſocratis

(x) Caractere Gothico nitido, cum titulis in fronte cujuſque paginæ, abſque numeris pagg. Præf. &c. Extat in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ In calce: *Explicit Tractatus Contractuum celebris, utilis, & copioſus &c. Senis editus per celeberrimum J. U Doctorem D Fabianum de Monte Sancti Savini, digniſſimum Advocatum Conciſtorialem. Mediolani impreſſum, ad impenſas D. Petri Antoni: de Caſt liono, die tertio menſis Decembris, anno Domini MCDXCII.*

(y) Extat in Biblioth. Monachor. S. Ambroſii Mediolani, caractere Romano nitido. Præcedit Epiſtola nuncupatoria ad Reverendiſs. in Chriſto Patrem Ardicinum la Porta Alerienſem Cardinalem Presbyterum, quam dedimus fol. DIV. In calce: *Explicit Libellus Majorum Faſtorum, impreſſus Mediolani per Magiſtrum Philippum de Mantegatiis, impensâ Pauli Taegii, qui ob ſingularem erga Auctorem hujus Operis benivolentiam, illum non ultra paſſus eſt incognitum hominibus fore, Anno Domini MCDXCII. die XXII. Junii.*

(z) Extat excuſa in fol. pergameno, caractere nitidiſſimo, cum initialibus literis, auro, & minio exornatis apud Comitem Donatum Sylvam. Præcedunt Tituli V. Librorum, dein Auctoris Epiſtola ad magnanimum, & pientiſſimum D. Ludovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem, quam dedimus fol. DIII. Adjicitur Epigramma ad eundem, ſed parvi faciendum; ſequitur alterum Lancini Curtii, quod incipit: *Dicamus numeris Terpſicore genus &c.* In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Philippum Mantegatium, dictum Caſſanum, operâ & impensâ Magiſtri Johannis Petri de Lomatio, anno ſalutis MCDXCII. die XV. Decembris.*

(a) Vidi in Biblioth. Patrum Excalceatorum S. Auguſtini Modoëtiæ. Præcedit Tabula Capitum, & Epiſtola G. Ayoræ Cordubenſis, qui hunc librum Latinitate donavit, ad Illuſtriſſimam Eliſabeth Hiſpaniarum Reginam; ſubinde Prologus *Petri Montis* ad Joannem Hiſpaniarum Principem. Caractere Romano nitido, & chartâ optimâ, abſque numeris pagg. &c. In calce: *Antonius Zarotus Parmenſis Mediolani hoc Opus impreſſit, Milleſimo quadringenteſimo nonageſimo ſecundo, Sexto decimo Kalendas Januarii.* Librum hunc florens ætate compoſuit Petrus Montis Civis noſter, bello, & literis clarus; id enim ipſemet aſſerit in Præf. Voluminis editi Mediolani à Jo. Angelo Scinzenzeler anno MDXXII., his verbis, *cœperam meæ juventutis tempore, poſt varia membrorum exercitia, aliquid de cognitione hominum inſcribere &c.* Cum verò memoratum Opus aggreſſus fuiſſet; in eadem Præfatione inquit, à ſe illud compoſitum *labenti ætate*.

(b) Refertur hæc editio à Cl. Marchione Scipione Maffeo in libro inſcripto *Traduttori Italiani*. Alteram editionem hoc eodem anno Romæ peractam adnotavit P. Orlandus fol. 368. ſed palmarem ejuſdem errorem in aſſignando anno, quo creatus ab ipſo creditur Cardinalis Auctor iſte, innui in Hiſt. mea Lit. ad hunc annum, ubi aliqua de hoc Libro diſſerui. In calce: *Explicit Liber Lucani Cordubenſis, Poëtæ Clariſs. translatus per Rev. in Chriſto Patrem & Dominum L. dè Montichiello, Cardinalem digniſſimum. Impreſſum Mediolani MCCCCXCII.* Clariorem notitiam de hoc Cardinali proferet Clariſs. P. Quadrius S. J. in ſequentibus edendis Voluminibus ſuæ Hiſtoriæ *della Poeſia Italiana* &c.

(c) Recenſetur hæc editio à Patre Orlando pag. 353.

(d) Adnotavit hunc Librum Michaël Maittaire ad iſtum annum, hac notâ adjectâ: *Opera Magiſtri Joh. Petri de Lomacio, Leonardus Pachel impreſſit Mediolani MCDXCII.* Ejuſdem meminit etiam Cornelius à Beughem pag. 44.

(e) Dupinius in Biblioth. Eccleſiaſt. memorat hanc Editionem, Seculo XV. fol. mihi 93. Item Cornelius à Beughem pag. 12., & Oudin. Tom. III. fol. 2750.

(f) Ignotus mihi fuit hic Liber; ejuſque notitiam hauſi à Cornelio à Beughem, qui pag. 55. hoc tantùm adnotat: *Mediolani MCDXCII.*

(g) Adeſt in fronte hic titulus: *C. Criſpi Saluſtii Catilinaria cum Commentariis Laurentii Vallæ: item Portii Latronis Declamatio contra Catilinam: Saluſtii Bellum Jugurtinum: Ejuſdem variæ Orationes, & Vita; Romæ per Pomponium emendata, ac Mediolani diligentiſſimè impreſſa.* Sequitur Epiſtola Pomponii, caractere rotundo, nitido. In calce: *Anno Incarnationis Chriſti Jeſus Salvatoris Milleſimo quadringenteſimo nonageſimo tertio, Januarii menſis die ultima, impreſſum Mediolani præſens eſt Opuſculum, arte, & ingenio Ulderici Scinzenzeller*, cum ejuſdem Symbolo.

✻ Isocratis Opera, Græcè, in fol. per Henricum Germanum, & Sebastianum de Pontremulo. (h) 1493.

✻ Rithmi del Magnifico Mesere Gaspar Vesconte, in 4. sinè nomine Typographi. (i) 1493.

✻ Vita de la preciosa Vergine Maria, e del suo unico Figlio Jesu Cristo, in 4. per Bernardinum de Castilliono, & Jacobum de Arixio. (k) 1493.

✻ Interrogatorio, o sia Regola della Vita Christiana, in 8. per Uldericum Scinzenzeler. (l) 1493.

✻ Dialogus, seu Lucidarium de nonnullis subtilissimis Quæstiunculis, in 4. per Philippum Cassanum de Mantegatiis. (m) 1493.

✻ Mariale de excellentiis Reginæ Cœli, Fr. Bernardini de Bustis, in 4. per Leonardum Pachel. (n) 2493.

D. Lan-

(h) Extant in Bibl. Ambr., in pergamena, caractere quadrato, optimo. In calce hæc leguntur è Græco in Latinum versa: *Liber hic Isocratis, Deo adjuvante, perfectus est Mediolani, emendatus à Demetrio Chalcondyla, Typis verò expressus, & editus ab Henrico Germano, & Sebastiano ex Pontremulo. Sumptus fecerunt Bartholomæus Scyasus, Vincentius Aliprantus, Bartholomæus Rozonus, Scribæ Illustrissimi Ducis Mediolanensis, Anno à Christo nato millesimo quadringentesimo nonagesimo tertio, Januarii die vigesimaquarta.* Adjectum est Symbolum typographicum Ulderici Scinzenzeler, cum literis V. S. initialibus ejusdem nominis; quo circa puto *Henricum Germanum* non alium esse, quàm Uldericum Scinzenzeler; in Epistola enim Italica Francisci Tantii Cornigeri, præfixa *Triumphis Francisci Petrarchæ*, editis Anno Domini MCCCCXCIV. iste *Uldericus* appellatur *Henricus*.

(i) Extant apud Clariss. Johannem Sitonum de Scotia, caractere Romano, optimo, absque numeris paginarum &c. Præcedit Epistola ad *Nicolaum Corrigiam*, sermone Italico. Quis esset iste Nicolaus, vide Hist meam Lit. ad hunc Annum, ubi de Gaspare Vicecomite, & Libro isto plura enunciavi. *Stephanus Dulcinus* Canonicus Scalensis huic Operi Carmen addidit Anacreontica methodo ad normam Epigrammatum Italicorum, quemadmodum per ea tempora mos invaluerat, improbatus tamen à Crescimbenio, tanquam Italicæ Poësis monstrum. Illud tamen hîc referre ad specimen pravæ consuetudinis tunc vigentis, non importunum censeo:

Cedro digne lini, auree o Libelle,
Quem totum Venus, & Cupido,
Cur est, quòd timeas abire nido,
Divæ delicias ferens puellæ?
Non quales Veterum fuère bellæ,
Et Phedra, & Canacè, & Lybissa Dido;
Aut quàm arsit juvenis natans Abydo,
Nec quas falsidicæ canunt tabellæ.
Nostra hæc, cui Veneris nitent ocelli,
Cui plantæ Thetidis, manus Minervæ,
Mellita est, proba, blandula, & pudica.
Sed prodi lepide, & sinus locelli
Effringe: haud metuas manus protervæ,
Ne te dilacerent; tegent amica
Nasonis inimica
Doctorum agmina; protegent camœnæ,
Et Phœbi lyra, nobilesque avenæ.

Sequitur ejusdem Dulcini Epigramma:

Quantum Virgilius divino accedit Homero,
Petrarchæ tantum Gaspar Acidalio.
Censentur pariter, trutinâque locatus eâdem
Occupat æquales lancis uterque gradus.
Mæonides prior est, prior & Maro, uterque secundus:
Sic Gaspar prior est, sicque Petrarcha prior.

Subduntur alia Carmina in laudem Auctoris, Petri Apollonii Collatii, Dominici Macanei, Pauli Lanterii, Joh. Ant. Pegii, & Francisci Tantii, quæ non vacat recudere. Memorati Tantii monitionem ad Lectorem, quæ jacet in fine, descripsi in Hist. Lit. ad Ann. MCCCCXCIV. In calce: *Modiolani, anno à salutifero Virginis Partu MCCCCXCIII. quarto Kalendas Martias.*

(k) Extat apud me, sed acephala, caractere rotundo, & nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Ex apocryphis, & fæculentis fontibus haustam esse piam hanc Historiam deprehendi, cùm passim temporum ordinem perturbet, & admirabilia, non vera sectetur. In calce: *Qui finisse la Vita de la preciosa Vergene Maria, e del suo unico Fighlolo Jesu Christo benedecto. Stampata in la inclita Cita de Milano, per Bernardino da Castiono, & Jacomo di Arixi nell' Anno Mccclxxxxiiii. adì xxvii de Mazo.* Duo isti Impressores mihi ex improviso occurrêre, cùm in serie universa Voluminum Mediolani hoc Seculo editorum, nullum aliud repererim, nomine eorumdem signatum.

(l) Extat apud me, caractere Gothico, satis nitido, absque titulis, numeris paginarum &c. Additur Rosarium, seu rhythmicæ preces, vitam & mortem Christi Domini devotè exponentes. Auctor primi Opusculi ignoratur, secundi verò est Fr. Christophorus de Varisio, ex Ordine Minorum Observant. In calce: *Explicit devotissimum Opusculum, quare omnis Creatura habeat in se moralem vivendi modum, & finaliter gloriam Vitæ æternæ. Impressum Mediolani per Uldericum Scinzenzeller, die IX. Martii MCDXCIII.*

(m) Extat in Bibl. Ambr, caractere Romano, nitido, cum titulo in medio primæ paginæ, atque Indice Librorum, & Capitum. Præcedit Epistola *Pantaleonis Cusani* Can. Reg ad Venerabilem Presbyterum *Bernardinum Scarlionum*, quam subsequitur Prologus Auctoris. Hæc omnia superiùs recudimus fol DVI. Vide quæ de hoc Libro enunciaverim in Hist. mea Lit. ad hunc Annum, ubi falsam esse opinionem ostendi, qua Operis hujus Auctor dicitur Bernardinus Scarlionus, qui tantùm curator Editionis fuit. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Philippum dictum Cassanum de Mantegatiis, operâ, & impensâ Domini Presbyteri Bernardini de Scharliono Anno Domini Mcccclxxxxiii. die xii. Martii.* Epigramma, quod subnectitur, à me relatum, Lector invenies loco proximè indicato.

(n) Extat in Bibl. Sacerdotum Oblatorum S. Sepulchri, caractere minuto, rotundo, satis nitido, absque numeris paginarum. Præcedit Epistola nuncupatoria Auctoris ad Alexandrum VI. Summum Pont., quam omittendam censui, utpote nihil ad Historiam pertinentem. Sequitur duplex Tabula, altera XII. Sermonum, altera alphabetica Rerum. In medio primæ paginæ impressus est titulus jam enunciatus *Mariale* &c. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, Anno Domini MCDXCIII. die XXI. Maji.* Adjicitur Epigramma:

Hæc lege, Virginei quisquis zelator honoris,
Nosse cupis Dominæ gesta stupenda tuæ.
Hîc sua sacratæ resonant præconia Vitæ,
Quàmque sit in superis glorificata Choris:

Signata est hæc editio Symbolo Pachel Typographi.

✻ D. Lanfranchi de Oriano Tractatus de Arbitris, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (o) 1493.

✻ Rime di Bernardo Belinzone Fiorentino, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (p) 1493.

✻ Georgii Trapezuntii Rhetorica &c., in fol. per Leonardum Pachel. (q) 1493.

✻ Antonii de Canario Tractatus de Executione Instrumentorum, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (r) 1493.

✻ Felini Sandei Comment. in Rubric. de Exceptionibus, Præscription., Re judic., Appellation. &c., in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (s) 1493.

✻ Johannis Biffi Presbyteri Mediolanensis Carmina in laudem Annuntiationis B. Virginis Mariæ, in 4. per Antonium Zarotum. (t) 1493.

Nelli de Sancto Geminiano Civis Florentini Tractatus de Bannitis, in fol. (u) 1493.

✻ Tertulliani Apologeticus, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (x) 1493.

✻ Baldassare Taccone: Coronazione, e Sponsalizio de la Serenissima Regina Madonna Bianca Maria Sforza Augusta, descritta in ottava Rima, in 4. per Leonardum Pachel. (y) 1493.

Plutarchi Vitæ, Græc., in fol. sine nomine Typographi. (z) 1493.

Pomponii Epistola, ad Augustinum Maphæum, in fol. (a) 1493.

Joh.

(o) Extat in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, absque titulis, numeris paginarum &c. caractere Gothico. In calce: *Mediolani Impress. Anno Incarnationis Domini nostri Jesu Christi MCDXCIII. die XV. Maji, per Uldericum Scinzenzeller*, cum ejusdem Symbolo.

(p) Extant in Bibl. Ambr. caractere Romano, optimo, absque titulis, numeris paginarum &c. Præcedit Epistola Italica Presbyteri *Francisci Tantii* ad Illustrissimum Dominum *Ludovicum Mariam Sfortiam* Ducem Bari. De hoc Opere, ejusque Auctore sermonem habui in Hist. mea Lit. ad hunc Annum. In calce: *Impresso nella inclita Citate de Milano, nell' Anno della salutifera Nativitate del nostro Signore Jesu Christo mille quatrocento novanta tre, a dì quindeci de Julio, per Maestro Philippo Mantegazi, dicto el Cassano, alle spese de Gulielmo di Rolandi di Sancto Nazaro, grato Alevo dell' Auctore dell' Opera*.

(q) Extat in Bibl. Ambr., caractere minuto Gothico, absque Præfatione, numeris paginarum &c. Adjecta sunt: *Ejusdem de Artificio Ciceronianæ Orationis pro Q. Ligario: Ascanii Pediani in Orationes Ciceronis Commentaria: Antonii Lusci Vicentini Expositio super XI. Ciceronis Orationes; & Xicconis Polentoni Patavini Argumenta super nonnullis Orationibus, & Invectivis Ciceronis, ad Jacobum de Alvarotis Legum Doctorem Patavinum*. Epigramma, quod in calce hujus Editionis legitur, desumptum est ex altera Venetiis peractâ Anno MCCCCLXXVIII. per Vindelinum de Spira. In fine: *Mediolani in libraria Leonardi Pachel Officina, Anno post natum Dominum Mccccl xxxxiii. III. Cal. Augustas, Lud Maria Sfortia, Jo. Gal. Nep. aureum Regnum felicissimè gubernante*.

(r) Extat in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ Mediolani, caractere Gothico, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *Præclarissimus, & solemnis Tractatus de Executione Instrumentorum, Excellentissimi Utriusque Juris Doctoris, & magni Pratici, Domini Antonii de Canario compositus ab eodem Anno MCDXXXIII., impressus Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeller Annis Nativitatis Domini nostri Jesu Christi MCDXCIII. die XIX. mensis Augusti*.

(s) Extat ubi supra, caractere Gothico, cum titulis in capite cujusque paginæ, sed absque numeris earumdem &c. Præmittitur Epistola nuncupatoria Auctoris ad Innocentium VIII. P. M. In calce: *Impressum Mediolani, per Magistrum Uldericum Scinzenzeller, sub Annis Domini Redemtoris nostri Jesu Christi MCDXCIII. die X. Septembris*, cum ejus Symbolo.

(t) Extant in Bibl. Ambr., caractere rotundo, minuto, optimo. Præcedit Epistola Auctoris *ad Illustriss. & Excellentiss. Principem Johannem Galeatium Sfortiam Vicecomitem &c.* In calce: *Impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem MCDXCIII. die X. Octobris, Regnante Joanne Galeatio Du. Se.*

(u) Refertur ab Orlando hæc Editio, sine nomine Typographi, *Mediolani MCDXCIII. ad impensas D. Petri Antonii de Castilliono*.

(x) Servatur in Bibl. locupletissima Excell. Com. Pertusati, Præsidis Senatus Mediolanensis, caractere satis nitido; dividitur in XLVI. Capita, sine ulla Præfatione, numeris paginarum &c. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCDXCIII. die IV. mensis Decembris*.

(y) Vidi apud Clariss. Joh. Sitonum de Scotia, caractere rotundo nitidissimo, absque numeris paginarum &c. Plura ex hoc libro decerpsi, inserenda Historiæ meæ Literariæ ad hunc annum, ubi etiam de Auctore disserui.

(z) Adnotatus reperitur hic Liber in Indice Græcorum Voluminum Biblioth. Ambros., Mediolani editus hoc anno. Verùm aut furto periit, aut negligentiâ custodum extra Ordinem latet, quemadmodum admonui in Hist. Liter. ad hunc annum.

(a) Transmissa ad me fuit hujus Mediolanensis Editionis notitia à Fr. Augustiniano Petro Paulo Quaglino Taurinensis Bibliothecæ Præfecto; sed destituta Impressoris nomine, aliisque adnotationibus, quæ ad eandem pertinebant.

Joh. Jacobi Cornali Placentini, Ode Dicolos, de norma benè, beatèque vivendi, in 4. (b) 1493.

Dionyfii Neftoris, Vocabularium, in fol. per Pachel, & Scinzenzeler. (c) 1493.

Quintiliani Declamationes. (d) 1493.

Apollinaris Sidonii Poëmata, & Epiftolæ. (e) 1493.

✻ Vita di S. Giufto Paladino di Francia, fcritta in ottava Rima, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (f) 1493.

✻ Margarita Decreti, feu Tabula Martiniana, edita per Fratrem Martinum, Ordinis Prædicatorum, Domini Papæ Pœnitentiarium, & Capellanum, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (g) 1493.

✻ Joh. Antonii de S. Georgio Commentaria fuper Decretal., in fol. per eumdem. (h) 1493.

ANNO MCCCCXCIV.

✻ Svetonii Opera cum Commentariis Philippi Beroaldi, in fol. per Leonardum Pachel. (i) 1494.

✻ Racconto della Vittoria ottenuta preffo a Parabiago l'Anno MCCCXXXIX. a dì XXI. Febraro, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (k) 1494.

Aurelii

(b) Legitur hæc Editio in Appendice Alphabetica poft Indices Michaëlis Maittaire pag. 514. Sed Typographus minimè indicatur, & tantùm nuncupata dicitur Nobili Adolefcenti Gabrieli Caftellano.

(c) Refertur à P. Orlando pag. 371.

(d) Extat hic liber apud Com. Scipionem Bofellum, nudo tantùm hoc titulo ad me tranfmiffo.

(e) Recenfetur hæc Editio à P. Orlando pag. 278., & à Maittaire in Indice; fed ægrè adducor, ut credam, verè Mediolani Sidonium prodiiffe in lucem hoc anno, cùm in eâ fim opinione, nonnifi anno MCDXCVIII. fuiffe Mediolanenfibus typis primò impreffum, ut ad illum annum oftendi in mea Hift. Liter.

(f) Servatur in Collegio Braydenfi PP. Soc. Jefu, nitido caractere. In fronte primæ paginæ hæc leguntur: „ Qui comincia el libro de Sancto Jufto Paladino de „ Franza, e della fua Vita, e come a elo li apparve „ la fortuna del Mondo, e como parlava con effa, „ e como lo fu intentato dal Demonio de diverfi „ modi de la noftra Fede Chriftiana. In calce: *Impreffum Mediolani per Philippum, dictum Caffanum de Mantegatiis, Anno MCCCCLXXXXIII. a di XXVI de Aprile*. De hujus S. Jufti vero nomine, rebufque ab illo geftis, egregiè differit Eruditiffimus, mihique amiciffimus P. Xaverius Quadri Tom. VI. aurei fui Operis, infcripti *Storia, e ragione d'ogni Poefia*, quem propediem in lucem emittet.

(g) Vidi in Cœnobio S. Mariæ Coronatæ hujus Urbis, caractere Gothico, fed fatis nitido. Editionem hanc tumultuariè adnotaveram, cùm primò divitem illam antiquis impreffis Codicibus Bibliothecam perluftrarem; cùm verò fecunda vice curavi, ut diligentiùs defcriberetur, extra locum pofitam intellexi, omnique labore quæfita numquam occurrit; quapropter has tantùm chronicas notas, jam in adverfaria mea relatas, fubjicere licet: *Impreffa Mediolani per Uldericum Scinzenzeller Anno MCCCCLXXXXIII. die VI. menfis Julii*. Ifta fubjungo ex altero exemplari antiquo, affervato in Bibl. Ambr. caractere Gothico, fatis nitido, in fol. abfque Anno, Loco, & Typographo. Præmittitur Tabula alphabetica rerum, de quibus agitur, totumque Opus eodem alphabetico ordine procedit. In margine confcriptæ leguntur quàm plures additiones vetufto caractere MSt.

(h) Hunc Librum pariter invêni in fuperiùs memorata Bibliotheca, fed eadem mihi fors contigit, quam in proxima adnotatione enunciavi; cùm nonnifi Annum, & Typographum primò fignaverim.

(i) Præcedit Epiftola nuncupatoria Beroaldi ad *Annibalem Bentivolum*, cum Vita Svetonii, ab eodem Beroaldo condita, & fubjungitur Breviarium rerum memorabilium. Adduntur duo Epigrammata, primum *Joh. Baptiftæ Pii Bononienfis*:

I Liber, Annibalis genio fuffultus, & auro,
Nec tu nafutum Rinocerota time.
Invida doctiloquo poterit magis effe Philippo,
Quàm fieri poffit æmula pofteritas.

Secundi Auctor fuit *Ugerius Pontremulenfis*:

Venerit unde tibi Liber hic, fi fortè requiris;
Crede mihi, Cœlo nobile vênit opus.
Vivet in æternum, vivet tua fama, Philippe:
Poft cineres Virtus vivere fola facit.

Hanc Editionem vidi apud Equitem Comenfem Julium Jovium, Literarum amantiffimum, fed in flore juventutis morte fublatum, caractere, & chartâ nitidiffimis, abfque numeris paginarum &c. In calce: *Commentarios hofce a Philippo Beroaldo diligenter compofitos, impreffit Leonardus Pachel Theutonicus, adhibitâ pro viribus folertiâ, & diligentiâ, ne ab archetypo aberraret Impreffum Mediolani Anno falutis MCDXCIV., quarto Idus Januarias, Illuftriffimo Johanne Galleaz, Mediolani Duce Sexto.*

(k) Extat in Bibl. Monachorum Ciftercienfium S. Ambrofii Mediolani, caractere nitido, cum nonnullis abbreviationibus. Hieronymus Raphaëllus, qui Hiftoriam hujus Belli Anno MDCIX. Mediolani edidit, excerptam eandem à fe ait ab hoc Opufculo, quod *Memoriale* appellat; attamen in affignando Anno peractæ pugnæ fallitur, fortaffe deceptus à lapide, quem refert pofitum in Ecclefia Parabiagi, *Anno MCCCXXXVIII.* fignatum. Verùm major habenda fides eft Anonymo hujus Opufculi Auctori, qui fub initium teftatur, omnia, quæ fcripfit, relata ipfi fuiffe à Viris magnæ auctoritatis, & fenio gravibus, qui Miraculo, & pugnæ interfuerant. Præterea Raphaëllus Infcriptionem, fub imagine Roberti, fupremi Legionum Præfecti olim pofitam, nonnifi mutilam recitat; itaque illam, prout in hoc Libro legitur, integram dare opus cenfeo:

Hic eft magnanimus Miles Do. Robertus de Villanis,
qui cum Gentibus Armorum Marchionis Ferarie, &
Comitis Sabaudie, quarum erat Capitanius generalis,
recuperavit Campum iam conflictum tempore, quo
Dominus Lodrixius de Vicecomitibus cum gentibus
fuis caftramentavit in partibus iftis contra Magni-
ficos Dominos Vicecomites, Dominos Duces Mediolani:

In calce: *Ne la inclita Cita de Milano per Magiftro Philippo di Mantegazi, dicto el Caffano, nel anno del Signor a di XV. de Febraro MCCCCLXXXXIIII.*

Aurelii Albutii Carmen de Antiqua Mediolanenſium Victoria apud Parabiagum. in 4. per Philippum Mantegatiam. (l) 1494.

✱ Vita di S. Gio. Battiſta in terza Rima, per Franceſco Filelfo, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (m) 1494.

✱ Gregorii Ariminenſis in ſecund. Sententiarum, admiranda Expoſitio, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (n) 1494.

✱ Petri de Ancharano, Lectura ſolemnis ſuper Clementinis, in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (o) 1494.

✱ Trionfi, e Sonetti del Petrarcha, in fol. per eundem. (p) 1494.

✱ Samuelis Caſſinenſis Liber Iſagogicus, in 4. per eundem. (q) 1494.

✱ Litaniarum, ſeu Rogationum Liber, ſecundùm ordinem Ambroſianum, in 4. per Antonium Zarotum. (r) 1494.

✱ Iſagoges Petri Ravennatis, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (ſ) 1494.

✱ Jo. Antonii de Sancto Georgio Commentaria ſuper Decreto, in fol. per eumdem. (t) 1494.

Sermoni

(l) Hanc mihi notitiam communicavit Clariſs. Joh. Sitonus de Scotia. MS. Exemplar ejuſdem poëtici laboris ſervatur in Collegio PP. Somaſc. Sancti Petri in Monteforte Mediolani. Ex illo autem dignoſcimus, Auctorem hunc, ortum & familiam habuiſſe in Valle Tellina. In calce: *Impreſſum Mediolani per Philippum Mantegatiam, anno MCDXCIV.*

(m) Extat in Bibl. Ambr. caractere Romano nitido, abſque titulo, numeris paginarum &c. De hoc Libro ſermonem habui in Hiſt. mea Lit. ad hunc Annum. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Philippum Mantegatium, dictum Caſſanum, operâ, & impensâ Petri Juſtini Philelphi, die VIII. menſis Martii MCDXCIV.*

(n) Caractere Gothico, ſine numeris paginarum &c. Præcedit Epiſtola Fratris Franciſci de Buſti, Ord Minor., *ad Magiſtrum, & generoſum Dominum Ambroſium Roſatum, Ducalem Conſiliarium*. In ea laudat Petrum Lombardum, quòd Magiſtri ſententiarum nomen nactus divinitus fuerit, & gloriari debere ait Italiam, quòd tantum Auctorem, Gentilem ſuum habuerit; omnes namque recentiores Theologi, propter ejus doctrinam incredibilem, Libros ab ipſo compoſitos interpretari non erubeſcunt. Poſtquam verò Sanctum Thomam, S. Bonaventuram, Ægidium, & Scotum enumeravit, hæc ſubjungit: *Occurrit nobis in præſentia Gregorius Ariminenſis, acutus ſane Theologus* &c. *cujus Opus ne mendoſum prodiret in lucem, caſtigandum, recognoſcendumque in manibus ſumpſimus, idque imprimendum Typographis demandavimus. Verùm, cui hæ noſtræ Vigiliæ dedicari, conſecrarique poſſent, Te unum maximè delegi, præterea neminem. Cui enim magis conveniunt, quàm illi, quem Ludovicus Princeps cordatiſſimus, & ſapientiſſimus, Gymnaſiorum ſuorum Præfectum, moderatoremque conſtituit; & quem doctum, eruditum, & bonum Virum ſemper eſſe judicavit*. In calce: *Explicit Scriptum ſuper ſecundum Sententiarum, editum à Fratre Gregorio de Arimino, Ordinis Fratrum Eremitarum Doctore celeberrimo, per præſtantiſſimum ſacræ Theologiæ Doctorem Magiſtrum Franciſcum de Buſti Laudenſem Ordinis Minorum, in almo Conventu Mediolani Regentem, maxima cum diligentia emendatum. Impreſſum Mediolani, ope, ac impenſa Magnifici Viri Domini Petri Antonii de Caſtelliono Mediolanenſis per Magiſtrum Uldericum Scinzenzeler anno ſalutis Dominicæ MCCCCLXXXXIIII. die XV. Martii.*

(o) Vidi in Bibliotheca Monachorum Caſſinenſium S. Petri in Glaxiate Mediolani, caractere minuto Gothico. In calce: *Explicit Lectura ſolemnis ſuper Clementinis, edita per Excellentiſſ. Jur. Utriuſque Interpretem D. Petrum de Ancharano, diligentiſſimè caſtigata, & correcta, per Excellentiſſ. Jur. Utriuſque Interpretem D. Bernardum Oliverium de Sanguineto Finarienſem. Impreſſa Mediolani per Magiſtr. Uldericum Scinzenzeler, anno ſalutis Dominicæ MCCCCLXXXXIV. die XXIII. menſis Martii.*

(p) Extant in Biblioth. Ambroſ. caractere non ſpernendo, cum Indice rerum memorabilium, & ſingulis paginis numero Arabico ſignatis, abſque titulo in fronte. De hac Editione, & MSS. Operibus Petrarchæ in eadem Biblioth. ſervatis, ſermonem inſtitui in Hiſtor. mea Literar. ad hunc annum. In calce: *Finiſſe li Sonetti di Meſſer Franceſco Petrarca, impreſſi in Milano, per Magiſtro Ulderico Scinzenzeler nell' anno del Signore MCDXCIV. a dì XXVI. de Marzo.*

(q) Extat in ſupradicta Biblioth. Ambroſ., caractere Gothico minuto, abſque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epiſtola *Franciſci Rueri* Sacerdotis, ad Magnificum Dominum *Gabrielem de Pirovano* Medicum Ducalem, quam dedimus fol. DVII. De Auctore hujus Libri vide, quæ ſcripſerim in Hiſtor. mea Literar. ad hunc annum. In calce: *Impreſſum Mediolani, anno Chriſtianæ ſalutis MCDXCIV. die XXII. Aprilis*. Deeſt nomen Typographi, ſed ex Symbolo, Editioni appoſito, dignoſcimus, fuiſſe Uldericum Scinzenzeler.

(r) Caractere Gothico quadrato, nitido, abſque titulo, Præfatione, numeris paginarum &c., ſervatur in eadem Biblioth. Ambroſ. In calce: *Impreſſum Mediolani per Antonium Zarotum Parmenſem, impenſa Petri Caſolæ Ordinarii Eccleſiæ Mediolanenſis, MCCCCLXXXXIV. die XXII. Aprilis, Regn. Joanne Galeazio Duce Sex.* De his Triduanis Rogationibus Diſſertationem edidi in mea Hiſtor. Liter. ad hunc annum.

(ſ) Vidi in Biblioth. PP. Minorum de Obſervantia Sanctæ Mariæ Pacis Mediolani, caractere Gothico, ſine num. pagg., Indice &c. In calce: *Impreſſum Mediolani anno Chriſtianæ ſalutis MCDLXXXXIV. die XXII. Aprilis*. Loco nominis, adeſt Symbolum Impreſſoris, Ulderici Scinzenzeler.

(t) Servantur in Cœnobio PP. S. Mariæ Coronatæ Mediolani, caractere Gothico &c. In medio primæ paginæ impreſſus eſt titulus; ſequitur Tabula alphabetica materiarum. In calce: *Expliciunt Commentaria ſuper Decretorum volumina &c. Jo. Antonii de Sancto Georgio, dicti de Placentia, Patricii Mediolanenſis, aliàs Eccleſiæ Divi Ambroſii Mediolani Præpoſiti nuncupati, J. U. D., & Interpretis clariſſimi, nunc Cardinalis Alexandrini; Mediolani impreſſa per Magiſtrum Uldericum Scinzenzeler anno ſalutis Dominicæ MCDLXXXXIV. die XVIII. Junii.*

✻ Sermoni morali di S. Bernardo ſopra la Cantica, volgarizati, in fol. per Ul-dericum Scinzenzeler. (u) 1494.

✻ Jo. Matth. ex Ferrariis de Gradi, ſuper Avicennam, in fol. per Jacobum de Sancto Nazario. (x) 1494.

✻ Ejuſdem, Expoſitiones ſuper Avicennam, in fol. per eundem. (y) 1494.

✻ Antonii Rampegoli Figuræ Bibliorum, in 8. per Uldericum Scinzenzeler. (z) 1494.

✻ Petri Lazaroni Epithalamium in Nuptiis Blancæ Mariæ Sfortiæ cum Maximiliano Romanorum Rege, in 4. per Antonium Zarotum. (a) 1494.

Bernardini de Buſtis, Mariale, ſeu Sermones de omnibus Beatiſſimæ Virginis Feſtivitatibus, & Sabbatis Anni, in 4. (b) 1494.

Hermolai Barbari, Caſtigationes in Plinium, in fol. (c) 1494.

✻ Hilarionis Monachi (S. Benedicti) Mediolanenſis, Legendarium nonnullorum Sanctorum, Supplementum illius de Varagine, ſecundùm Kalendarium Monaſticum, in fol. per Jacobum de la Ripa de S. Nazario. (d) 1494.

Ejuſdem Flores, excerpti ex Opuſculis Sancti Bernardi Abbatis in laudem Virginis glorioſæ, collecti in unum, in fol. per eundem. (e) 1494.

Cice-

(u) Vidi in Biblioth. PP. Reformatorum Oppidi Belgiojoſi. Exemplar tamen illud acephalum eſt; ultimus Sermonum adnotatur *octuageſimus ſeptimus in Cantica*; caractere Romano nitido, abſque numeris paginarum. In calce: *Finiſſeno li morali Sermoni, fatti per il ditto Sancto Bernardo ſopra la Cantica, impreſſi a Milano per Magiſtro Enrico Scinzenzeler Todeſco, a dì ultimo del meſe di Zugno MCDLXXXXIV.* Subjicitur Impreſſoris Symbolum. Clariſs. Marchio Scipio Maphæus, in Libro inſcripto: *Traduttori Italiani*, nullam antiquiorem Editionem horum Sermonum protulit, quàm illam Florentiæ, anno ſequenti peractam. Noſtra hæc anterior neque ab Orlando enunciatur.

(x) Caractere Gothico minuto, abſque titulo, numeris paginarum &c In calce: *Joh. Matthæi ex Ferrariis de Gradi, Expoſitiones ſuper Tractatum de Urinis, & vigeſimam ſecundam Fen tertii Canonis Domini Avicennæ, ſuper quem nullus ante ipſum ſcripſit. Impreſſum Mediolani, per Jacobum de Sancto Nazario de Ripa, anno MCDXCIV. die XXVI. menſis Julii.*

(y) Extant apud Comitem Donatum Sylvam, caractere Gothico minuto, ſed nitido, abſque Indice, numeris paginarum &c. Præcedit Epiſtola nuncupatoria *ad Illuſtriſſimum Ducem Mediolani Franciſcum Sfortiam Vicecomitem*, quæ incipit: *Cùm ſæpe mecum animo cogitarem, Illuſtriſſime Princeps, quòd non ea mihi eſſet fortunæ conditio, vel rerum copia, quibus Reipublicæ gubernationem tuam multum juvare poſſem, me ad immortalem & inexhauſtum nobis a ſummo Medicorum Principe Avicenna theſaurum relictum, pro meo in Te amore, & ſumma veneratione converti &c* Hæc deinde ſubjungit: *Quoniam in ſingulas Fen tertii Canonis, præter quàm in ultima per Eminentiſs Doctorem Gentilem de Fulgineo, utiliſſimè præſcriptum eſt; ſuper ea ego & difficili, & utiliſſima, ingenii vires omnes intendere inſtitui &c.* Concludit autem: *Si à te tali, ac tanto Principe, qui non minus rerum gerendarum ſummâ prudentiâ, quàm fortunæ ſucceſſibus undique irradiatus es, probatus fuerit, nemo certè erit, qui, quod ipſe probaveris, ſummè collaudare non compellatur.* In calce: *Impreſſum Mediolani ſummo ſtudio & diligentia per Jacobum de Sancto Nazario de la Ripa, anno MCDXCIV. die XVII. Novembris.*

(z) Caractere Gothico, abſque Indice, numeris paginarum &c. Præcedit Tabula figurarum per Capita alphabeticè digeſta. Subinde Epiſtola *Raphaëlis de Peragallo*, ad *Rev. in Chriſto Patrem Fr. Hieronymum de Torniellis Ordin. Minor. Obſervantiæ Regularis*, & ejuſdem Reſponſio. Sequitur Prologus Auctoris Fratris Antonii Rampegoli de Janua, Ordinis memorati. In calce: *Explicit Liber Bibliæ Figurarum. Impreſſum Mediolani per Magiſtr. Uldericum Scinzenzeler, anno ſalutis Dominicæ MCDLXXXXIV. die VI. Septembris.* De hac Editione, ejuſque Auctoribus, vide quæ annotavi in Hiſt. mea Literaria ad annum ſequentem fol. CCCXCII.

(a) Servatur in Bibliotheca Ambroſiana, caractere minuto optimo. Præcedit Epiſtola Auctoris ad *Sereniſſimum Romanorum Regem, invictiſſimumque Imperatorem deſignatum, Maximilianum*. Petri Lazaroni patriam, & literarias res geſtas enunciavi in Hiſt mea ad hunc annum. In calce: *Impreſſum Mediolani per Antonium Zarotum Parmenſem, Anno Domini MCDLXXXXIV. die primo Octobris.*

(b) Memorat hanc editionem Ludovicus Ellies Dupin in Biblioth. Eccleſiaſt Seculo XV. pag. mihi 112., nomen Typographi minimè enuncians.

(c) Refertur hic Liber à Joanne Alberto Fabricio in Bibl. Latina Tom. I. pag. mihi 406., & in altera mediæ & infimæ Latinitatis Tom. I. pag. 459. in Notis.

(d) Extat in Bibliotheca Ambroſiana, caractere quadrato grandiori, & nitido. Præcedit Tabula Sanctorum, quorum Vita deſcribitur, in cujus fine hoc legitur Epigramma:

Multorum vitas, mortes, & nomina, Lector,
Sanctorum, noſtri cerne laboris ope.
Non Muſas, non falſa Deûm vocabula canto,
Nec vanas latebras hìc Heliconis habes.
Nil ficti inſeritur, tantùm obſervatio facti
Panditur, ut Veterum pagina certa docet.

Sequitur brevis Epiſtola Auctoris ad *Præſidentem, & Definitores Capituli generalis Monachorum de Obſervantia Divi Inſtitutoris Benedicti*. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Jacobum de la Ripa de Sancto Nazario, die XVI. Aprilis MCDLXXXXIV.* Adeſt Titulus in fronte cujuſque paginæ, ſed ſine numeris earundem. Emendandus eſt P. Orlandus, qui Auctorem hunc vocat *Hilarium*, cùm ipſemet in Epiſtola nuncupatoria *Hilarionem* ſe nominet.

(e) Adnexum eſt hoc Opuſculum, in noſtro Codice, Vitis enunciatis Sanctorum, ſimul cum *Exhortatione S. Baſilii Epiſcopi ad Monachos*, ſed ſine Chronicis notis in fine; indicantur tamen in tabula prævia, quam ſupra innuimus. Hippolytus Marraccius in ſua *Bibliotheca Mariana*, præter memoratum Opuſculum in laudem Beatiſſimæ Virginis, hæc alia ſubjungit: *De Conceptione glorioſæ Virginis Mariæ: De Viſitatione ejuſdem cum nonnulis B. V miraculis: De Solemnitate B V. Mariæ ad Nives, & de quodam ejus admirando miraculo, nec non & de Corona ejus aurea Stellarum XII. eidem Virgini quotidie perſolvenda*; ſubdens: „ Prodierunt omnia Mediolani *per Jacobum de la Ripa*, anno à Virginis partu 1494. circa quod tempus Auctor enituit. Ex hiſce libellis editis ne unum quidem exemplar mihi contigit perluſtrare.

Ciceronis Tusculanæ Quæstiones, in fol. (f) 1494.

Supplementum Pisanellæ, in 8. (g) 1494.

ANNO MCCCCXCV.

* Li due Amanti Paolo e Daria, Rime di Gaspare Vesconte, in 4. per Philippum Mantegatiam. (h) 1495.

* L'Aquila di Leonardo Aretino, in fol. per Antonium Zarotum. (i) 1495.

* Titi Livii, Decades, in fol. magn. per Uldericum Scinzenzeler. (k) 1495.

* Fr. Michaëlis de Carchano, Sermonarium de commendatione Virtutum, & reprobatione vitiorum, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (l) 1495.

* Petri Pauli Vergerii Justinopolitani, de ingenuis moribus, & Liberalibus studiis Libellus, in 4. per eumdem. (m) 1495.

* Sancti Bernardi Sermones de tempore, & de Sanctis, in 4. per Leonardum Pachel. (n) 1495.

Ejusdem,

(f) Recensentur à supradicto Jo. Alberto Fabricio in Bibliot. Latin. Tom. II. pag mihi 134.

(g) Legitur hæc Editio relata à Scriptoribus Bibliothecæ Ord. Prædicatorum, ubi agunt de Bartholomæo de Pisis.

(h) Extant in Biblioth. Ambros. Romano optimo caractere. Fictam hanc Pauli, & Dariæ Historiam, Italicis descriptam Carminibus, & octo libris comprehensam dicavit Gaspar Vicecomes Ludovico Mariæ Sfortiæ Duci Mediolani, multa congerens in prævia Italica Epistola, quæ tum ad laudem prædicti Ducis, tum ad Vicecomitum Familiæ gloriam spectant. Joannes Stephanus Vicomercatus, Papiensis Canonicus, eam publica luce donavit, mille impressis Exemplaribus (quorum inpræsens vix aliquod superest,) ut ipsemet testatur in admonitione ad Lectorem, in qua præstantiam hujus Operis, Auctorisque, *Magnifici Equitis Mediolanensis, & Ducalis Consiliarii Gasparis Vicecomitis* summoperè commendat. In fine plura leguntur Epigrammata in laudem Auctoris adjecta, Stephani Campanæ, Petri Patii Florentini, Cæsaris Sacci Laudensis, Pauli Lanterii Præpositi Viglevanensis Unicum Bernardini Æmilii Novariensis Carmen proferam:

Non te sollicitet sacer Libelle
Phamæ perpetuum decus vigentis,
Nam si quid Latiis licet Camænis,
Hoc spondere potest Poëta solùm
Gaspar, qui Insubria refulget Urbe,
Ut Phœbus medio polo coruscat.
Quantum vivet honor sacer Petrarchæ,
Et nomen, cui tradidit Beatrix,
Tam te posteritas leget Dariam,
Paulum, ac ingenium mei Poëtæ,
Qui nullo meritis peribit ævo.

In calce: *Impresso per Magistro Philippo Mantegatio, dicto el Cassano, in la Excellentissima Citade de Milano, nell' anno MCDXCV., a dì primo de Aprile*. Prælusit Typographus titulo *Excellentissimæ*, quo donata est Metropolis Mediolanensis à Carolo VI. Imperatore. De Gaspare Vicecomite sermonem habui in Histor. mea Literar. ad Annum 1493.

(i) Servatur apud Comitem Donatum Sylvam, caractere Romano nitido. Præcedit Tabula Capitum; cuilibet folio inest numerus Librorum, & Romanus paginarum. Dividitur in quinque Libros. In calce: *Qui finisse, laudando la Divina Gratia, la excellente, & delectabile Opera, intitulata l'Aquila, composta per lo magnifico, & doctissimo homo, Misser Leonardo Aretino, & da ipso curiosamente translata da latino, in vulgare sermone, ad laude, & gloria de quella felice memoria de Julio Cesare Augusto Imperatore delli Potentissimi Romani, & impressa in Milano per Antonio Zaroto Parmesano, nel MCDXCV. a dì IX. Aprile.* Subditur Symbolum Zaroti, nempe crux quatuor punctis signata, cum literis initialibus Impressoris *A. Z.* Sequitur Distycon:

Stemmata virtutum sunt hæc dignissima laude,
Quæ possessoris nomina clausa tenent.

(k) Extant in Biblioth. Archintea, caractere nitidissimo Romano. Præcedit Epistola Joan. Andreæ Aleriensis ad Summum Pontificem Paulum II. &c. Sequitur Epitome Decadum quatuordecim, ac subinde Epistola Alexandri Minutiani ad Bartholomæum Calchum à Secretis Ducalibus Primarium, quam dedimus fol. DVIII. In calce: *Impressit Uldericus Scinzenzeler, impensis Alexandri Minutiani ex quàm emendato exemplari, si cum cæteris conferes, quàm facillimè intelliges candidissime Lector, cui etiam librariorum culpam, quantum licuit, idem Alexander præstare conatus est: Mediolani pridie, quàm Ludovicus Maria Sforzia Anglus, Princeps sapientissimus, hujus inclyti Imperii sceptrum, & Ducalia insignia, à Maximiliano Imperatore per Legatum acciperet. Anno salutis MCDXCV., die XXV. Maji.*

(l) Servatur in Biblioth. Ambros optima charta, & caractere minuto, ad Gothicum accedente, sed nitido. Adest titulus Operis in fronte, & in capite cujuslibet paginæ, omissis tamen numeris earundem. Legitur in fine Epistola Raphaëlis Peragalli *ad Rev. in Christo Patrem, Dominum Fratrem Hieronymum de Torniellis Ordin Minor. Observantiæ Regularis, in partibus Cismontanis dignissimum Vicarium Generalem*, cujus compendium dedi in Histor. mea Liter. ad hunc annum, ubi etiam sermonem habui de Michaële de Carchano. In calce, post tabulam Sermonum: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler anno Domini MCDXCV. die XI. Julii.*

(m) Caractere quadrato grandiori nitido, absque numeris, Præfatione, Indice &c. In calce: *Hoc opus impressum est Mediolani per Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCDXCV., die XXVII. Augusti.*

(n) Caractere rotundo nitido, cum titulo in fronte cujusque paginæ, absque numeris. Incisa est effigies ejusdem Sancti Abbatis, cum tabula sermonum, & admonitione ad Lectorem, quæ ita definit: *Quoniam autem in superiori Impressionis volumine quosdam in parte detruncatos, quamplures in totum defuisse comperimus, quos antiqui & emendati Ordinis Cisterciensis Codices habent, ut est sermo de Trinitate, & quamplures alii numero ferè vigintiquinque, quos in hac Impressione suis locis & titulis imprimi curavimus. Multos præterea in dicto Volumine à Beati Bernardi Sermonibus adeò alienos invenimus, ut meritò alieni censeantur, ideò eos in ultimam præsentis Impressionis partem transtulimus.* In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, anno Domini MCDXCV. die V. Octobris.*

* S. Bernardi, Epiſtolæ, & alii Tractatus, in 4. per Leonardum Pachel. (o) 1495.

* Vite de Filoſofi e delle loro elegantiſſime Sentenze, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (p) 1495.

* Vita, e Fioretti di S. Franceſco, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (q) 1495.

Marii Philelphi, Epiſtolare, in 4. (r) 1495.

Alberti Proſeni, Commentarius in Georgii Purbachii Theorias Planetarum. (ſ) 1495.

Ovidii Heroidum, cum Comment. Antonii Volſci, & in Ibin, cum Comment. Domitii Calderini, in fol. (t) 1495.

ANNO MCCCCXCVI.

* Stephani Burlifer, Formalitates ſecundùm Viam Scoti, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (u) 1496.

* Gregorii Britannici, Sermones Funebres vulgares, & literales. Item Sermones Nuptiales, in 8. per Leonardum Pachel. (x) 1496.

* Baptiſtæ Fulgoſii, Anteros, in 4. per eundem. (y) 1496.

* Jo. Petri Ferrarii, Practica, in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (z) 1496.

Joannis

(o) Epiſtolæ prædictæ CCCI. numerantur, eodem impreſſæ caractere, cum tabula ſingularum. In calce hæc leguntur: *De Laude novæ militiæ: de ordine vitæ, & morum inſtitutione: de vita ſolitaria: de diligendo Deum: de libero arbitrio: de præcepto, & diſpenſatione, & quidam alii tractatus; quæ omnia in iſto volumine continentur, & cum ſumma diligentia, per Magiſtrum Leonardum Pachel Mediolani impreſſa fuerunt, die XV. Decembris MCDXCV.*

(p) Extant apud Dominum Abbatem Aliprandum Vicecomitem, caractere Gothico quadrato, abſque numeris paginarum &c. Legitur in fronte: *Incomincia el Libro de la Vita de' Filoſofi, & de le loro elegantiſſime Sentenzie, extracto da D.* (Dione) *Labertio, & da altri antiquiſſimi Doctori.* In calce, poſt tabulam Philoſophorum: *Impreſſo nell' Alma Cita di Milano, per Magiſtro Filippo de Mantegatii, dicto el Caſſano, nell' anno del Signore MCDXCV., a dì XXI. del meſe di Novembro.*

(q) Vidi apud Amicum, caractere rotundo nitido. Præcedit Tabula Capitum, & imago inciſa Sancti Franciſci, ſtigmata recipientis, rudis tamen, prout ætas illa ferebat. Sequitur Prologus Correctoris Anonymi, in quo profitetur, à ſe deſcripta fideliter fuiſſe hæc omnia, ab archetypo libro Sancti Bonaventuræ, atque ad literam in vernaculam linguam tranſlata. Conqueritur, cæteras, quæ hactenus prodierant, glorioſiſſimi Patriarchæ Vitas, Impreſſorum negligentiâ ita depravatas fuiſſe, ut integra deeſſent Capita, & confuſo ordine omnia ſuſdeque miſcerentur. Quocirca, ut ſua venuſtas Operi redderetur, ait, à ſe cuncta ſuis locis eſſe aptata, juxta Vitæ Auctoris Exemplar, aliis etiam adjunctis Vitis plurium ejuſdem Ordinis Sanctorum, & enunciatis Privilegiis, quæ Summi Pontifices Ordini memorato conceſſerant. In calce: *Impreſſo in Milano, per Magiſtro Ulderico Scinzenzeler, a dì primo de Decembre MCDXCV.*, cum ejus Symbolo.

(r) Referuntur hæc editio in Typographicis incunabulis Cornelii à Beughem pag. 107., ſine nomine Typographi.

(ſ) Adnotatur in memoratis Incunabulis pag. 113. & à P. Orlando in Indice Alphabetico pag. 392. ſine nomine Impreſſoris.

(t) Refertur ab iiſdem, ubi de Calderino, & Volſcio agunt, locis prædictis, Typographi nomine omiſſo; Geſnerus hanc notam *in Bibliotheca* adjunxit: *Impreſſa Mediolani anno Domini MCDXCV.*

(u) Caractere Gothico, abſque numeris paginarum, titulis &c. Prima pagina hæc refert: *Magiſtri Stephani Burlifer, Doctoris Pariſienſis, Formalitates, cum argumentationibus ad eas.* In calce: *Editum atque perfectum erat hoc Opus argumentationum, Mediolani MCDXCV. Impreſſum autem in eadem inclyta Urbe MCDXCVI. quinto Kal. Februarii ad honorem &c.* Adjicitur Symbolum, ex quo nomen Impreſſoris arguitur, nempe Ulderici Scinzenzeler. De hoc Libro per Dialogum contexto, diſſerui in mea Hiſt. Literaria ad annum MCCCCXCIV., referens Literarias res geſtas Samuelis Caſſinenſis.

(x) Extant in Biblioth. Ambroſ. caractere Gothico minutiori, abſque numeris paginarum, in quarum tamen fronte impreſſi ſunt tituli Sermonum. Præcedit Epiſtola nuncupatoria *ad Reverendiſs. in Chriſto Patrem Dominum, Dominum Paulum Zane Epiſcopum Brixienſem*, cum ejuſdem reſponſione. Utramque dedi in Hiſtor. mea Liter., agens de hoc Libro ſub initium præſentis anni. Sequitur in fine Epigramma ejuſdem Britannici ad Lectorem, & Tabula Sermonum. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel die XIV. Martii, anno Domini MCDXCVI.*

(y) Caractere Romano nitido, ſervatur in Biblioth. Ambr., abſque Indice, numeris paginarum &c. Licèt titulus cum Græca voce *Anteros*, ideſt *contra Amorem*, poſitus ſit in medio primæ paginæ, Codex tamen impreſſus eſt linguâ Italicâ per modum Dialogi. Præcedit Epiſtola Auctoris *ad Jo. Franciſcum Puſterulam Equitem Mediolanenſem*, in qua ſcribit, has eſſe primitias & tyrocinium ſtudii ſui. Sequitur Epigramma Platini Plati, quod recitavi in Hiſtor. mea Liter. ad hunc annum, ubi de Baptiſta Fulgoſio, & ejus Libris Sermonem habui. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel, anno Domini MCDXCVI. die X. Maji.*

(z) Extat Viglevani, in Archivo Eccleſiæ Cathedralis, caractere Gothico, cum titulis in fronte cujuſque paginæ, ſed abſque numeris earundem. Præcedit Tabula alphabetica. In calce: *Explicit perutilis & neceſſaria Practica Jo. Petri Ferrarii Papienſis, impensâ Joannis de Lignano, Mediolani impreſſa per Magiſtrum Uldericum Scinzenzeler, & per Joannem Elingalium J. U. Profeſſorem caſtigata, cum quibuſdam additionibus conſummatiſſimi Viri Domini Franciſci de Curte, ex ejus originali extractis MCDXCVI. die XXVI. Maji.*

* Joannis Florentini Liber, dictus del Maestro, e del Discepolo, in 4. per Henricum Scinzenzeler. (a) 1496.

* Dyni de Mucello, Consilia, in fol. per eundem. (b) 1496.

* De Antichristo Auctoritates Sanctorum Doctorum, in 4. per Philippum Mantegatiam, & Alexandrum de Pilizonis. (c) 1496.

* Leonæa, seu Petri Leonis Vercellensis, Orationes, Epistolæ, & Epigrammata, in 4. per Gulielmum Signerre. (d) 1496.

* Vita di Santa Marta, in 4. parvo, per Antonium Zarotum. (e) 1496.

* Terentii Opera cum Commentariis Donati, in fol. parvo, per Uldericum Scinzenzeler. (f) 1496.

* L. Annei Senecæ de quatuor Virtutibus, Opusculum, in 4. per Jacobum de S. Nazario de Ripa. (g) 1496.

* Franchini Gafuri Practica Musicæ, in fol. per Gulielmum Signerre. (h) 1496.

Æneæ

(a) Servatur in Bibliotheca Excell. Comitis Pertusati, Mediolanensis Senatus Præsidis, caractere Gothico, absque Indice, numeris pagg. &c. Compositus est hic liber in modum Cathechismi, Italica lingua. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Henricum Scinzenzeler MCDXCVI., die VIII. mensis Junii.* Henricus idem est, ac Uldericus; iste nempè Typographus vario nomine, Editionibus ab ipso peractis, se subscribebat.

(b) Servantur in Biblioth. Monachorum Sancti Victoris Mediolani, caractere Gothico, absque numeris paginarum. In calce: *Expliciunt egregia Consilia perspicacissimi J. U. Interpretis, Domini Dyni de Mucello, excerpta fideliter ab ejus Originalibus, quæ hactenus in lucem prodiere: Cognita autem fuere, & visa à scientissimo Jureconsulto Domino Francisco Aretino, ut ipse attestatur in ea Impressione, quæ Pisis facta est. Hæc itaque Dei optimi nutu, per Ulderici Scinzenzeler operam, & artificium, & impensam Joannis de Legnano, Mediolani MCDXCVI. mense Junii nata sunt.*

(c) Extat hæc Editio apud Excell. Comitem Pertusatum, superiùs laudatum, caractere Gothico, Latinè, & Italicè per columnas distincta, absque numeris paginarum, titulis &c. Inseruntur figuræ rerum, quas Antichristus peraget, sed valdè rudes. In calce: *Impressum Mediolani, per Magistro Filippo, ditto Cassano, & Alixandrum de Pilizonis del MCDXCVI., a dì VI. de Lujo.* Typographus iste Mediolanensis Alexander de Pelizonis, mihi innotuit hac solâ Editione, proinde in Prolegomenis nullum de illo verbum feci.

(d) Extat in Biblioth. Ambros., caractere Romano, & charta nitida, absque numeris pagg. Indice &c. Præcedit stemma gentilitium Auctoris, incisum in prima pagina. Sequitur Epistola ejusdem *ad Reverendissimum Amedeum Romagnanum, Sancti Salvatoris Abbatem*, quam dedi fol. DXIII Dein Orationes, Epistolæ, & Epigrammata. De hoc Libro, ejusque Auctore plura locutus sum in Histor. mea Liter. ad hunc annum. In calce: *Finis Leoneæ, cui si quid erroris, vel mutatione literarum inest invidè, non Auctori, sed Impressoribus id adscribe, edita Mediolani, & impressa per Magistrum Signerre Gallicum, Regnante divo Ludovico Sfortia Anglo, Duce invictissimo, anno Domini MCDXCVI. die XXVII. Julii.* Postremo loco, idem Petrus Leo mittit ad Ven. Dominum Presbyterum Antonium Berzetum, ex Burontii Nobilibus, auream, ut ipse ait, Tertulliani Epistolam de vita æterna, quæ sic incipit: *Beata est vita, cùm id, quod hominibus optimum est, habetur, & amatur &c.* Sed aut Tertullianus, alter ab Africano, est, cui adscribitur hæc Epistola, aut eadem dici debet suppositia, cùm in ea nominentur Chrisostomus, Gregorius, Bernardus, qui quàm longè ab Africani ætate sint, nemo non videt.

(e) Extat apud me, caractere rotundo, nitido, absque titulis, numeris paginarum &c., sed est acephala. Liber est refertus ineptiis anilibus, ac stylo Italico ita rudi, ut risum simul, ac fastidium creare possit. In calce: *Impresso in Milano per Magistro Antonio Zarotto ne l' Anno MCDXCVI. a dì VI. de Augusto.*

(f) Caractere minuto rudiori, cum titulo in fronte cujuslibet paginæ, & numeris Romanis earumdem. In calce: *P. T. Afri Liber explicit, impressus Mediolani per Uldericum Scinzenzeler Anno Domini MCDLXXXXVI. die II. Septembris*, cum ejus Symbolo.

(g) Caractere semi-Gothico: Præcedit hæc Admonitio: „ Quatuor Virtutum species, multorum Sapientum „ sententiis diffinitæ sunt, quibus humanus animus „ compositus, ad honestatem vitæ possit accedere. Ha„ rum igitur prima est Prudentia. Secunda est Magna„ nimitas. Tertia est Continentia. Quarta est Justi„ tia. Singulæ igitur his officiis, quæ subter annexa „ sunt, honestum, ac bene morigeratum Virum effi„ ciunt. In calce: *Impressum Mediolani per Jacobum de Sancto Nazario de Rippa, ad impensam Johannis Baptistæ de Caballis de Sonzino, Anno Domini MCDLXXXXVI. die sexto mensis Septembris, regnante Duce Ludovico*, cum Symbolo Typographi.

(h) Extat in Biblioth. Ambr. optimo caractere. In ea non tam florentes majusculæ literæ, sed etiam ornamenta affabrè incisa, pro rudi adhuc eorum temporum Arte, primas ambientia paginas occurrunt. Ipse Gafurus ibidem cernitur ex catedra docens, & alibi, Musicæ praxim, cantumque stando promovens. Præcedit Epistola nuncupatoria *ad Illustriss. & Excellentiss. Principem D. Ludovicum Mariam Sfortiam Anglum, Ducem Mediolanensium Invictissimum*, quam superiùs dedi fol. DXIV. cum Carmine *Lucini Conagi* in laudem ejusdem Ludovici. In calce: *Pratica Musicæ Franchini Gafori Laudensis, quatuor Libris comprehensa finit, Impressa Mediolani, operâ, & impensâ Johannis Petri de Lomatio, per Guglielmum Signer Rothomagensem, Anno salutis millesimo quatringentesimo nonagesimo sexto, die ultimo Septembris, Alexandro Sexto Pont. Max., & Maximiliano Romanorum Rege semper Augusto, ac Ludovico Maria Sfortia Anglo, Invictissimo Mediolanensium Duce. felici auspicio regnantibus.* De Auctore hujus Libri vide Hist. meam Liter. ad Annum MCDXCII.

* Æneæ Silvii Epiſtolæ, & varii Tractatus, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (i) 1496.

* Anonymi judicium cum Tractatibus Planetariis, in 4. per Philippum de Mantegatiis. (k) 1496.

* Franciſci Curtii Conſiliorum volumen primum, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (l) 1496.

* Pauli de Caſtro, ſuper prima, & ſecunda Digeſti Veteris, in fol. per Leonardum Pachel. (m) 1496.

ANNO MCCCCXCVII.

* Samuelis Caſinenſis Invectiva in Prophetiam F. Hieronymi, in 4. ſine nomine Typographi. (n) 1497.

* Maphæi Vegii Laudenſis Opera, in fol. per Gulielmum Signerre. (o) 1497.

* Nicolai Leoniceni Liber de Epidemia, quam Itali Morbum Gallicum, Galli verò Neapolitanum vocant, in 4. per Gulielmum Signerre. (p) 1497.

L. Apu-

(i) Caractere rotundo, minuto, optimâque papyro, abſque numeris paginarum &c. Adeſt titulus in medio primi folii; ſequitur Tabula, ſeu ordo Epiſtolarum, num. CDXXII. Dein Epiſtola *Ambroſii Archinti* ad Lectorem, ſuperiùs recuſa fol. DXI. In calce: *Pii II. Pont. Max. cui ante ſummum Epiſcopatum, primùm quidem Imperiali Secretario, tamdem Epiſcopo, deinde Cardinali Senenſi, Æneas Sylvius nomen erat, familiares Epiſtolæ, ad diverſos in quadruplici ejus vitæ ſtatu tranſmiſſæ. Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVI. die X. Decembris*, cum ejus Symbolo.

(k) Vidi apud Equitem Hiſpanum, caractere quadrato minutiori, ſed nitido, abſque Præfatione, numeris paginarum &c. In medio primi folii adeſt hic titulus: *Judicium cum Tractatibus Planetariis, compoſitum per quemdam hominem ſanctiſſimum, & Prophetam, Anno Chriſti MXCVI.* Sequitur Index Capitulorum, & Judiciorum, quæ pertingunt uſque ad Annum VIIMilleſimum. Clauditur Liber his verbis: *Anno Chriſti MXCVI. Henrico Imp in Alamania, Philippo Regê Franciæ regnante in Francia, PP. Urbano II. Viro egregio, & bono, fuit paſſagium in triplicitate Lineæ* In calce: *Laus Deo, & glorioſiſſimæ Virgini, Divoque Ambroſio. Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Philippum de Mantegatiis, Anno MCDXCVI. die XX. Decembris*. Diſtribuitur in XI. Capitula, & VIII. Judicia.

(l) Caractere ſatis nitido. In calce: *Famoſiſſimi, ac copioſiſſimi Juriſconſulti Franciſci Curtii Papienſis, ex proprio Exemplari excerptum Conſiliorum Volumen primum, per Johannem Vinzalium Turrianum J U. Scholarem, ſumma cum diligentia reviſum, ac Ulderici Scinzenzeler artificio operoſo, impreſſum Mediolani Anno MCDXCVI. die XX Decembris*. Sequitur hæc admonitio: „ Ne in „ pœnam non parvam imprudenter incurras, o Bi„ bliopola avidiſſime, ſcias obtentum eſſe ab Illuſtriſſi„ mo, & Sapientiſſimo Mediolani Principe Reſcri„ ptum, ne Curtiana Conſilia ad decimum uſque „ Annum, aut imprimi poſſint, aut alibi impreſſa „ importari venalia in ejus Diſtrictu, ſub pœna indi„ gnationis Cæſareæ, & æris in eo contenta. Itaque, „ ne ignarus erres, te admonitum eſſe voluit Johan„ nes Vinzalius. Vale „. Sequitur *Tabula Conſiliorum Joh. Vinzalii, Curtii Diſcipuli*.

(m) Extat in Cœnobio S. Victoris hujus Urbis, caractere Gothico, cum titulo in fronte cujuſque paginæ, abſque numeris &c. In calce: *Explicit ſecunda pars Lect. Digeſti Veteris D. Pauli de Caſtro, unà cum prima, in qua additi ſunt tituli duo, videlicet de poſtulando, & de his, qui notan. infra, qui deſunt in omnibus præteritis, impreſſ. Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel Anno à Nativitate Domini M. CCCC. XCVI. die verò XXiiii. Decembris, feliciter*.

(n) Extat in Biblioth. PP. Minorum de Obſervantia in Cœnobio S. Angeli hujus Urbis, caractere Romano nitido. In calce: *Impreſſum in Alma Urbe Mediolani MCDXCVII. primo Aprilis*. De Samuele Caſinenſi egi in Hiſt. mea Liter. ad Annum MCCCCXCIV. Quis autem eſſet ille F. Hieronymus, contra quem Auctor iſte calamum armavit, ibidem conatus ſum indicare. Malè P. Orlandus pag. 493 adſcribit Hieronymo Savonarolæ hunc Librum, præſenti Anno editum, tamquam ab eodem compoſitum, cùm *Invectiva* ſit contra ipſum.

(o) Extant in Biblioth. Archintea, caractere ſatis nitido, abſque numeris paginarum &c Præcedit Epiſtola *Franchini Gafori* ad *Jacobum Antiquarium* Ducalem Secretarium, ad quem etiam duas alias dirigit in decurſu hujus Libri: Eas dedimus fol. DVIII. & ſeqq. Opuſcula verò, Editioni huic inſerta, ſunt: *Diſceptatio inter Terram, Solem, & Aurum: Dialogus Veritatis, & Philalitis: Aſtianax*, Carmine heroico: *Dialogus de Felicitate & Miſeria*: Carmen Epicum, cui titulus *Excuſatio à Scriptione Rerum geſtarum Italiæ ad Antonium Piſanum*. Intermiſceantur nonnulla ejuſdem Maphæi Carmina, & Epiſtolæ nuncupatoriæ, nec non Epigrammata *Pantaleonis Meleguli* Laudenſis, & Carmen Jambicum *Lancini Curtii*. In calce: *Maffei Vegii Laudenſis, Poëtæ, & Oratoris clariſſimi Diſceptatio Terræ, Solis, & Auri; Liberque Philalitis, & Veritatis, necnon de Felicitate, & Miſeria; Carmen quoque Aſtianatis; atque deſcribendæ Rerum geſtarum Hiſtoriæ excuſatio. Impreſſa Mediolani XIII Maji 1497. per Guillermum Signerre Rothomagenſem, regnante Ludovico Maria Sfortia Anglo, Mediolanenſium Duce Invictiſſimo*. De hoc clariſſimo Auctore plura adnotavi in Hiſt. mea Liter. ad Annum MCCCCXCI., ubi etiam ejuſdem Vitam eruditè contextam à Conrado Janingo S. J, atque editam in Supplem. Junii ad Acta SS. Bollandi, opportunum duxi recudere.

(p) Extat apud Comitem Donatum Sylvam, caractere nitidiſſimo, abſque numeris paginarum &c. In medio primi folii adeſt titulus Libri; ſequitur Præfatio Auctoris ad Illuſtrem Virum *Joh. Franciſcum Mirandulenſem, Concordiæ Principem*, quem vocat *non diſſimilem à Johanne Pico patruo ſuo*. Narrat ibidem Diſputationes ſuper hac re Ferrariæ habitas, & Opus alterum memorat, à ſe compactum, atque editum ſuperioribus Annis *de Medicorum erroribus*. In calce: *Liber de Epidemia, ſive Broſſulas, finis. Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Gullielmum Signerre Rothomagenſem, regnante Illuſtriſſimo Principe Domino Ludovico Duce Mediolani, impenſâ Magiſtri Johannis de Legnano MCDLXXXXVII. die IV. menſis Julii*.

* L. Apuleji Opera,)
) in fol. per Leonardum Pachel. (q) 1497.
Alcinoi Epitoma,)

* Epistole mandate da Sancto Hieronymo ad Eustochia nobilissima Donna de Roma, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (r) 1497.

* Æsopi Vita, Latina, & Italica, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (s) 1497.

* Bernardini de Bustis Defensorium Montis Pietatis, contra figmenta omnia æmulæ falsitatis, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (t) 1497.

* Luciani de veris Narrationibus; Asino aureo; Philosophorum Vitis; Scipio; Tyrannus; Schaphidium; Palinurus; Caron; Diogenes; Terpsion; Heracles; Virtus Dea; In Amorem; Timon; in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (u) 1497.

Alberti

(q) Communicavit mihi humanissimè hujus editionis exemplar Vir Clariss. Joh. Sitonus de Scotia, impressum caractere Gothico, rotundo, & satis nitido, absque numeris paginarum, sed cum titulo Librorum in earumdem fronte. In medio primi folii adest titulus Libri; subsequitur Epistola *Johannis Andreæ Aleriensis Episcopi*; dein Tabula Librorum. In calce: *L. Apulei Platonici, Madaurensis Philosophi, Metamorphoseos Liber; ac nonnulla alia Opuscula ejusdem; necnon Epitoma Alcinoi in Disciplinarum Platonis, desinunt. Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel Anno Domini MCDXCVII., die septimo Augusti.*

(r) Extat apud me, caractere Gothico quadrato, absque titulis, numeris paginarum &c. In calce: *In questo Libro se contiene le Epistole mandate da Sancto Hieronymo ad Eustochia nobilissima Donna de Roma, insieme con la Regola, & modo de vivere per le Donne Religiose, le quali sono da essere domandate Spose de Christo, observando la Regola sopradicta. Impressa in Milano per Magistro Ulderico Scinzenzeller nel MCDXCVII. die XV. Junii.* Auctor Anonymus hujus Italicæ versionis, in Prologo exponit causam suscepti laboris hujus; ait enim, ab honestis quibusdam fœminis, ac Virginibus, Latini sermonis ignaris, adductum se esse, ut quæ S. Hieronymus ad Eustochium conscripsit, Italicâ linguâ donaret; & quia S. ille Doctor, Latinè scribens, nonnulla Sacræ Scripturæ loca innuit, quin integrum textum exponat, profitetur se manum apposuisse, ut eadem extenderet, & infirmioris sexus captui accommodaret; immo ut magis proficuum hoc Opus redderet, ait se immutasse ordinem rerum, & succum omnem doctrinæ redegisse in Capita, quæ XIII. numerantur.

(s) Caractere Gothico, minuto, cum tabulis incisis tam in fronte, quàm in contextu Libri, sed rudibus. Fabulæ per Epigrammata Latina, & Italica describuntur, quorum Auctor est *Actius Zucchius Summæ Campanæ* Veronensis, & ab illius nomine Opus istud inscribitur *Libellus Zuccherinus*. In calce: *Impressum Mediolani per Uldericum Scinzenzeler, Anno salutis Domini MCDXCVII. die XXIII. Decembris.*

(t) Extat Exemplar hujus Operis in Cœnobio PP. Eremitarum S. Augustini Cremæ, caractere Gothico. Caret hæc Editio Impressoris nomine, Anno, & loco; sed ex Symbolo adjecto Ulderici Scinzenzeler, & Typographus, & Mediolanum clarè indicantur; Annus verò colligitur ab Epistola nuncupatoria Auctoris, quæ præcedit, ad *Bernardinum Cardinalem Tituli Sanctæ Crucis*, quæ data est *Mediolani pridie Kalendas Februarii Anno* 1497. Et à me recusa fuit fol. DXVII. In fine leguntur Epigrammata duo; alterum Auctoris, *ad Reverendiss. in Christo Patrem F. Hieronymum Torniellum* &c. *Vicarium Generalem Ordinis Minorum de Observantia*, & alterum ejusdem *Tornielli*, quæ hîc recitare non incongruum puto:

Lingua venenatis diffamat perfida verbis,
Quod Deus Omnipotens sanctificavit Opus.
Improba mens rabido vitiosum prædicat ore,
Perfectæ curam qui Pietatis *habet.*
Insuper infando repletum dogmate Librum
Construxit, Montis *gens inimica* Pii.
Quocirca hunc toto diffundere in Orbe Libellum
Decrevi, monitis sicque parêre tuis.
Ut fera mordacem rugiens compescere dentem
Cogatur, laqueis his bene stricta meis.
Tu verò Angelico divalis in Ordine Rector,
Ulla valet servus si tibi grata, jube.

Responsio Tornielli:

Gratulor impressum, Domino præstante, Libellum,
Bernardine, Pium *quo tueatur* Opus.
Ut per te Æterni Genitrix Sanctissima Regis
Conceptum voluit magnificare suum;
Sic Christus Sacri *statuit præconia* Montis
Eloquiis toto pandere in Orbe tuis.
Desinet invidiâ maledicere lingua furentis:
Cerberus obstruso nunc erit ore tacens.
Gaudia, pauperibus, capient, immensa benign[illegible],
Magnaque, jam nullo dona vetante, ferent.
Tu verò, o justi, simul & Pietatis *amator,*
Divini *curas undique* Montis *habe.*

Quæstionis de *Monte Pietatis*, per Italiam agitatæ plurium Annorum spatio, initium, & exitum, per compendium dedi in mea Lit. Hist. ad Annum MCCCCXCII., agens de *Bernardino de Bustis*.

(u) Extat apud Dominum Comitem Ruglerium Aresium, Equitem Mediolanensem, caractere rotundo, minuto, & nitido. Sequitur Epigramma:

Hæc lege plena jocis, immixtaque seria ludo,
Quando relaxandi cura tibi est animi.
Luciano ex Græco plures fecere Latina;
Collecta hinc illinc, pressaque Bordo *dedit.*

Hoc Tetrasticon legitur in Editione, triennio ante Venetiis peracta, in qua postremum verbum tertii Carminis emendatius excusum est *Latinè*; antiqua enim est oscitantia Typographorum, qui cùm Opera Auctorum, alibi impressa, rursus prælo subjiciunt, eadem depravant, novis marte suo additis mendis. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVII. die XXII. Martii*, cum ejusdem Typographi Symbolo, absque numeris paginarum, Indice &c.

Alberti de Saxonia Commentaria in Libros poſterior. Ariſtotelis, in fol. (x) 1497.

Terentianus de Literis, Syllabis, & Metris, Carmen, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (y) 1497.

Johannis de Anagnia Commentaria ſuper V. Libr. Decretalium, in fol. (z) 1497.

Joh. & Gaſparis Cardel ſuper Rubric. Decretorum Conciliat. (a) 1497.

Jacobus de Ceſſolis de Ludo Scacchorum &c. cum Commentario, in fol. parvo. (b) 1497.

Leggenda de' Santi, chiamata Lombardica. (c) 1497.

* Specchio de la Croce di Fr. Domenico Cavalca, in 4. per Ant. Zarotum. (d) 1497.

Auſonii Opera cum Præfatione Georgii Merulæ, in fol. (e) 1497.

De Regum, Principumque omnium inſtitutis, Liber F. Iſidori Iſolani Mediolanenſis, Ordinis Prædicatorum, ac Congregationis Lombardiæ, in fol. per Mantegatios. (f) 1497.

M. Tullii Ciceronis Epiſtolæ familiares, cum Commentar. Ubertini Clerici Creſcentinatis, in fol. per Leonardum Pachel. (g) 1497.

ANNO MCCCCXCVIII.

* Felini Sandei Commentaria ſuper toto V. Decretalium, in fol. magno, per Uldericum Scinzenzeler. (h) 1498.

Fulgentii

(x) Refertur hæc Editio à P. Orlando pag. 107. ubi *Johannem Baptiſtam Aloyſianum* Typographum Mediolanenſem facit. Ignotus nobis eſt iſte Impreſſor, vereorque deceptum Orlandum fuiſſe in aſſignando præli labore viro docto, qui tantùm Corrector fuerat; ut hoc aſſeram, in cauſa eſt altera Editio, quæ Venetiis prodiit hoc eodem Anno, in qua legitur Epiſtola *F. Jacobi Baptiſtæ de Aloyxiis, Ord. S. Auguſtini, ad Carolum Æmilianum Adoleſcentem Eruditum, Patritium Venetum*, ubi à ſe emendatum inquit hoc Opus *Alberti*, ſeu *Albertini de Saxonia*, qui etiam *Albertus parvus* appellatur, Sacri Ordinis Eremitarum S. Auguſtini; inde enim P. Orlandus cenſuit, hunc Aloyxianum fuiſſe Typographum in noſtra Urbe. Servatur hic poſtremus Codex in Bibl. Ambr, editus *Venetiis per Bonetum Locatellum Bergomenſem Anno MCDXCVII. VII Idus Martias*; proinde Editio Mediolanenſis poſterior eſſe aliquibus menſibus illâ eſſe potuit.

(y) Adnotat hanc Editionem Maittaire pag. 347. cum hiſce Chronicis notis: *Mediolani per Uldericum Scinzenzeler Anno MCDXCVII. pridie Nonas Februarii*; Fabricius Tom I Biblioth. Lat. pag. mihi 795. primam omnium eam fuiſſe teſtatur, laudatque in hoc Auctore elegantiam, & amœnitatem ingenii.

(z) Cornelius à Beughem pag. 12. & Ludovicus Ælies Dupin in Biblioth. Eccleſiaſtica pag. mihi 93. hanc editionem memorant.

(a) Etiam hoc Opus Mediolani editum, nudè referunt memoratus à Beughem pag. 41. & P. Orlandus pag. 307.

(b) Legitur apud eumdem à Beughem, pag. 44.

(c) Extat in Bibliotheca, quæ olim ſpectabat ad Sereniſs. Principem Eugenium à Sabaudia; ſed cùm illam non viderim, ignotum mihi eſt, quinam fuerit Auctor traductionis Latinæ hujus Hiſtoriæ in Linguam Italicam.

(d) Hunc Librum Mediolani editum Anno MCDLXXXIX. ſuo loco retulimus. Altera hæc eſt editio, quæ ſic incipit: *Queſto Libro ſi chiama lo Specchio della Croce, compilato da Frate Domenico Cavalca da Vico, Piſano, de l'Ordine di S. Domenico, huomo di ſancta vita.* Sequitur Præfatio, & Index Capitum. In calce: *Impreſſo in Milano per Antonio Zarotto Parmeſano à di XV. de Lujo MCDXCVII.* caractere abbreviato, ſed nitido.

(e) Auctor Ephemeridum Literatorum, quæ Venetiis prodiere, hanc Editionem adnotat Tom. XVII. pag. 303. Mediolani peractam hoc Anno. Eandem refert etiam Fabricius Tom. I. Biblioth. Lat. pag. mihi 795.

(f) Extat in Biblioth. PP. Eremitarum S. Auguſtini Cremæ. In calce: *Finis Libri de Inſtitutis Regum, Principumque omnium, editi à F. Iſidoro de Iſolanis Mediolanenſi, Ordinis Prædicatorum, ac Congregationis Lombardiæ, diligentique cura æneis Literis à Johanne Jacobo Bellono quàm emendatiſſimè compacti. Mediolani apud Mantegatios M. CCCC. XC. VII.* An hæc ſit editio aliqua, novis curis parata; an Joh. Jacobus Bellonus, mihi prorſus ignotus, Mediolanenſi uſus ſit, ut alteram accuratiorem prælo vulgaret, definire nequeo, cùm Cremenſe exemplar minimè inſpexerim.

(g) Tranſmiſſus ad me fuit ab Amico titulus hujus Libri, cum nota in calce adjecta: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel, anno Domini MCCCCLXXXXVII.*

(h) Extant apud Patres Auguſtinianos, caractere Gothico, ſed ſatis nitido, cum titulo in fronte cujuſque paginæ, ſed abſque numeris. In calce: *Impreſſa noviter in Inclyta Civitate Mediolani per Magiſtrum Uldericum Scinzenzeler, impenſis Magiſtri Johannis de Legnano Mediolanenſis, diligentiſſimèque emendata Anno à Natali Chriſtiano MCDXCVIII. die XV. Februarii*, cum Symbolis Ulderici Scinzenzeler, & Johannis de Legnano, cujus impenſis editus eſt hic Liber. Enunciatur Privilegium, ab Illuſtriſſimo & Sapientiſs. Mediolani Principe obtentum, ne ad decimum uſque Annum aut imprimi, aut vendi ab alio poſſint, *ſub pœna indignationis Cæſareæ, & æris in eo contenta.*

✻ Fulgentii Episcopi Cartaginiensis Mythologiarum Libri, cum Commentariis Joh. Baptistæ Pii Bononiensis, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (i) 1498.

✻ Sidonii Apollinaris Poëma aureum, ejusdemque Epistolæ cum Commentariis Joh. Baptistæ Pii Bononiensis, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (k) 1498.

✻ Indulgenze, e Corpi Sancti, che sono nella Città di Milano, e suo Comitato, in 16. sine nomine Typographi. (l) 1498.

✻ Philippi de Monte Caleria, Ordinis Minorum, Quadragesimale, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (m) 1498.

✻ Francisci Petrarcæ Poëtæ laureati de Vita Solitaria, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (n) 1498.

✻ Æsopi Vita Latina, & Fabulæ, in 4. per Fratres de Signerre. (o) 1498.

✻ Nicolai Perotti Cornucopiæ, seu Commentaria Linguæ Latinæ, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (p) 1498.

M.

(i) Caractere minuto, sed nitido. Præcedit Epistola nuncupatoria *Joh Baptistæ Pii Bononiensis ad Antonium Mariam Bentivolæum*, cum Tabula Capitum. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVIII. die XXIII. mensis Aprilis*. Præfigitur Privilegium Ludovici Mariæ Sfortiæ Ducis Mediolani, quo *probibet per quinque Annos eorumdem impressionem, sub pœna vigintiquinque aureorum* &c. In eodem legitur data facultas *Hieronymo Passirano de Asula* committendi prælo in hac Urbe sequentes Libros, nempe, *Sidonium Apollinarem cum Commentariis; Varronem de Lingua Latina emendatum cum Enarrationibus; Apicium de Cibariis; Festum Pompejum cum Appendicibus*, & *Fulgentii Mythologias*. De Auctore hujus Libri, citra veritatem appellato *Episcopo Cartaginiensi*, egi in Hist. mea Lit. ad hunc Annum, ubi Hieronymi Passirani de Asula res gestas ad Studiorum Mediolanensium proventum enunciavi. Extat in Bibl. Collegii Braydensis, S. J.

(k) Servatur in Bibl. Archintea, & apud Comitem Constantium de Abdua, Equitem Mediolanensem eruditissimum, caractere rotundo, grandiore in textu, minutiore in Commentariis, absque titulis, ac numeris paginarum. Præcedit *Balthassaris Tachoni, Ducalis Scribæ, ad Nicolaum Corrigium, Virum Illustrem*, Carmen, in Monosyllaba desinens, in laudem *Joh. Baptistæ Pii*.

Iste Pius, *Latiâ Linguâ doctissimus, in* *quo*
Non minor eloquii pellucet Meonii *vis,*
Ut jam Doctorum dici queat & pater, & *lux,*
Defossas qui quærit opes, ac sollicitat *res,*
Emicat ingenio, quàm fulget vel radiis *Sol,*
Repperit ingentes thesauros, divitias, *&*
Sidonium Sidus, mel sudans, ambrosiam, *lac;*
Utque legant omnes, nunc nobis, & studiis *dat.*
Tu Nicolaë, decus Musarum, quique hominum *Rex*
Diceris, exulta; illa ferox non Sidonium *mors*
Abstulit à nobis. Lætetur Pegasidum *grex,*
Atque Pium *titulis ornemus perpetuis* *nos.*

De Nicolao Corrigia hîc memorato nonnulla retuli in Hist. mea Lit. ad Annum MCDXCIII. agens de *Gaspare Vicecomite*. Sequitur Epistola *Joh. Baptistæ Pii ad Magnificum Johannem Franciscum Marlianum, Equitem, Senatorem, & Jureconsultum, Mediolanensem Civem*, quam per Compendium dedi in Hist. Lit. ad Annum MD., de eodem loquens. *Sebastiani Decii* Epigramma, in fine positum, ibidem recitavi; inde enim non obscurè colligitur, primam hanc fuisse Editionem. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler. Impensis venerabilium Dominorum Presbyteri Hieronymi de Asula, necnon Joannis de Abbatibus Placentini, sub Anno Domini M. CCCC. LXXXXVIII., quarto Nonas Majas.*

(l) Extat hujus editionis exemplar apud Clariss. Johannem Sitonum de Scotia, caractere semi-Gothico, sed nitido, absque numeris paginarum &c. Liber iste, licèt parvæ molis, pretio suo non caret, utpote valde utilis ad topographiam Ecclesiasticam Mediolanensem illius temporis dignoscendam. In calce: *Impressum est hoc Opusculum, tanquam tabula lapidea, operâ, & impensâ Presbyteri Johannis Petri Casorati, necnon Bernardini Pizoni Mediolanensium, Anno salutis MCDXCVIII., Nonis verò Julii completum.*

(m) Servatur in Biblioth. PP. Minorum de Observantia S. Angeli Mediolani, caractere quadrato, satis nitido. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler Anno Domini MCDXCVIII., die XII. mensis Julii*, cum Symbolo ejusdem.

(n) Caractere Romano, & chartâ optimâ, absque numeris paginarum &c. Præcedit Epistola *Francisci Caymi ad Ludovicum Mariam Sfortiam Mediolanensium Ducem Invictissimum*, quam dedi supra fol. DXXII. In calce: *Francisci Petrarcæ Poëtæ laureati ad Philippum, olim Episcopum Cavallicensem, dehinc Patriarcham Hierosolymitanum, & demum Cardinalem, Liber de Vita Solitaria explicit. Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler Anno Domini MCDXCVIII die XIII. Augusti*. Sequitur Petrarcæ Epistola, *de Dispositione vitæ suæ, ad Gubernatorem Patriæ*, & carmina dum laboraret in extremis, ac ejusdem Epitaphium ab ipso dictatum.

(o) Caractere Gothico, absque numeris paginarum &c. In fronte, & ad singula Capita incisæ sunt icones, ut in aliis editionibus jam relatis. In calce: *Impressum Mediolani, per Guillermos le Signerre fratres Rothomagenses, Anno Domini millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, die quindecimo mensis Septembris, Regnante Illustrissimo Domino Ludovico Duce Mediolani. Impensis Gothardi de Ponte.*

(p) Extat in Cœnobio S. Petri Martyris Barlassinæ, Ord. Prædicat., caractere rotundo, minutiori, cum abbreviationibus. Dicatur ab Auctore Liber iste *Illustri Principi Federico Duci Urbini, & Ecclesiastici Exercitus Imperatori invictissimo*. Sequitur Tabula alphabetica, deinde Epistola *Joh. Pompeji Corniani Brixiensis ad Magnificum Sebastianum Badoarum Patricium Venetum*, & post hanc *Perotti* Epistola ad Ducem Urbini. In calce: *Explicit præclarum Opus Nicolai Perotti Eruditiss. Viri Cornucopiæ, seu Commentariorum Linguæ Latinæ. Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVIII III. mensis Novembris*. Adest in fine Commentariolus ejusdem Perotti in C. Plinii Secundi Proœmium, in quo *Joh. Andream Episcopum Aleriensem*, de duobus & viginti erroribus arguit, ad *Antonium Moretum* scribens. Alibi, non una vice, lucem jam viderat.

* M. T. Ciceronis Opera Omnia Vol. 2., in fol. grandiore, per Guillielmos fratres le Signerre. (q) 1498.

* Alcuni Miracoli della B. Vergine Maria, in 4. per Leonardum Pachel. (r) 1498.

* Magistri Bartholomæi de Pisis, Ordinis Minorum, Quadragesimale de contemptu Mundi, sive de Triplici Mundo, sensibili scilicet, microcosmo, & archetypo, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (s) 1498.

* Statuta Civilia Mediolani, reformata à Ludovico Maria Sfortia Mediolani Duce, in fol. sine Typographi nomine. (t) 1498.

Phalaridis, Apollonii, & Bruti Epistolæ Græcæ cum Latina interpretatione, per Johannem Bissolum, & Benedictum Mangium. (u) 1498.

Macrobii Saturnalium Libri VIII., in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (x) 1498.

Cœlii Apicii de re Coquinaria, in fol. per Guillielmum Signerre. (y) 1498.

* Samuelis Casinensis de Immortalitate Animæ, in 4. sine nomine Typographi. (z) 1498.

ANNO MCCCCXCIX.

* M. T. Ciceronis Epistolæ familiares cum Commentar. Uberti Crescentinatis, & Martini Philetici &c., in fol. per Leonardum Pachel. (a) 1499.

Vite

(q) Caractere Romano optimo, absque Epistola nuncupatoria; in medio cujusque paginæ adsunt Librorum tituli, & in margine cujusque folii, numeri Arabici. In calce primi Voluminis: *Horum Operum, quæ de Arte Cicero conscripsit, & ad banc usque ætatem pervenerunt, Alexandri Minutiani oblocatio fuit Redemptura Guillelmorum Fratrum. Librarii opifices perfecerunt Mediolani MCDXCVIII. in legitimo Ludovici Sfortiæ Angli, Principis Sapientissimi Ducatu*. In calce secundi Voluminis: *Impressit Alexander Minutianus nona Calendas Decembres 1498. in inclyta Civitate Mediolani, Ludovici Mariæ Angli, legitimi Ducatus anno tertio*. De hac editione felicissimè tentata, atque absoluta, biennii spatio, ab Alexandro Minutiano, mentionem egi in Hist. mea Lit. ad hunc Annum; ejusdem autem integrum exemplar extat apud Marchionem Paulum Æmilium Olivatium, Senatorem Mediolanensem, & Marchionem Theodorum Alexandrum Trivultium Patricium Mediolanensem.

(r) Extant in Collegio Braydensi S. J. absque præfatione, numeris paginarum &c., caractere semi-Gothico, sed nitido. In fine Tabula Capitum, num. LXII., quæ totidem Miracula continent. Postremò: *Impressum Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel. Anno Domini MCCCCLXXXXVIII die VIII. mensis Decembris*.

(s) Extat in Bibl. Ambr. caractere Gothico, cum impressis in vertice cujusque paginæ titulis Sermonum, & dierum. Sequitur Epistola *Magistri Johannis Mapelli* Mediolanensis *ad Reverendiss. Patrem F. Julianum Miglensem, S. Theologiæ Professorem celeberrimum*, quam dedi fol. DXXIII. In fine adest Tabula Concionum, & deinde *Index rerum, extractus, & compilatus per Magistrum Johannem Mapellum Mediolanensem, ejusdem Ordinis*, per alphabetum. In calce: *Impressum Mediolani per Magistrum Uldericum Scinzenzeler, Anno Domini MCDXCVIII*, cum ejusdem Symbolo. Primam Mediolanensem Editionem hujus Quadragesimalis vide ad Annum MCCCCLXXXVIII.

(t) Caractere optimo, & chartâ nitidissimâ, sed absque titulo in fronte. Signantur singulæ paginæ numeris Arabicis. Præcedit Rubrica generalis; postmodum Diploma Ludovici Ducis, datum hoc eodem Anno die XX. Octobris *de reformatione, ac editione* hujusmodi Staturorum, de quibus jam differui in Hist. mea Liter. ad Annum MCCCCLXXX. In calce: *Impressum Mediolani, die X. mensis Novembris MCDXCVIII.*

(u) Refert hanc Editionem Michaël Maittaire Tom. I. Annal. pag. 256. his verbis: *Anno proximo* (idest 1498.) *Mediolani prodierunt Phalaridis* &c., sed cùm subjungat, *ex Ædibus Bartholomæi Justinopolitani* &c., cujus Epistolam Libro præfixam, & *ad Petrum Contarenum Patricium Venetum* scriptam ibidem recitat, vereor, ne per errorem, hanc editionem Urbi nostræ assignaverit. Nihilominus, cùm Impressores ejusdem nominet *Johannem Bissolum, & Benedictum Mangium Carpenses*, qui certè Anno sequenti celeberrimum Lexicon Svidæ, nitidissimis Græcis Typis apud nos vulgavere, opinari possumus, ad hanc Metropolim hoc Anno illos migrasse, & hasce Epistolas, prout excusæ fuerant Venetiis, Mediolanensi prælo subdidisse.

(x) P. Orlandus, in Appendice Additionum ad primam partem Libri sui de Origine Typographiæ, editionem hanc Mediolanensem enunciavit pag. 435.

(y) Hieronymus Passiranus de Asula meditatus fuerat hunc Librum edere, illumque adnotaverat in supplici Libello, quem obtulerat Ludovico Mariæ Sfortiæ Mediolani Duci, ut suo Diplomate ejusdem impressionem ceteris Typographis per quinquennium vetaret, ut supra innui, notâ signatâ (b). Itaque hoc Anno Cœlium Apicium in lucem protulit, quem ego minimè conspexi, sed relatum invêni à Maittaire in Indice, *Signerre* Typographo indicato.

(z) Vidi hanc Lucubrationem inter alia Opuscula ab eodem Auctore typis edita, quæ mihi à Modoëtiensi Oppido transmissa fuere. Præcedit Epistola nuncupatoria *ad Ludovicum Mariam Sfortiam Viceconitem, Ducem Mediolani*, quam dedi fol. DXXI. Editionem istam memorat etiam Lucas VVadingus in Annalibus ad hunc Annum; quæ autem sit in hac re sententia Samuelis Casinensis, indicavi in Hist. mea Lit. ad Annum MCDXCIV. agens de pio, doctoque hoc Scriptore.

(a) Vidi apud D. Aurelium Odescalcum, Decurionem Novocomensem. In calce: *M. T. Ciceronis Epistolæ familiares, cum commento Hubertini Crescentinatis, & Martini Philetici super Epistolis selectis, & Georgii Merulæ Alexandrini; addita etiam sunt nonnulla alia loca per Angelum Politianum interpretata: Impressa Mediolani per Magistrum Leonardum Pachel, sub Annis à Nativitate Domini Jesu Christi Redemptoris nostri 1499. die XV. Januarii, regnante Ludovico Maria Sfortia Viceconite, Mediolani Duce Septimo*.

✱ Vite de' Santi Padri, vulgare, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (b) 1499.

✱ Miſſale Romanum, in fol. per Leonardum Pachel, (c) 1499.

✱ Lucani Pharſalia, cum Commentariis Omniboni Vicentini, & Joh. Sulpitii Verulani, in fol. per eumdem. (d) 1499.

✱ Petri Caſolæ Rationale Cæremoniarum Miſſæ Ambroſianæ, in 4. per Alexandrum Minutianum. (e) 1499.

✱ Miſſale Ambroſianum, in fol. per Leonardum Pachel. (f) 1499.

✱ Ciceronis Operum, tertium, & quartum Volumen, in fol. per Alexandrum Minutianum. (g) 1499.

Manilii Opera, in fol. per Antonium Zarotum. (h) 1499.

✱ Ovidii Faſtorum Libri cum Commentariis Marſi Piſcinatis, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (i) 1499.

Svidæ

(b) Caractere ſemi-Gothico, abſque numeris paginarum &c. Servantur in Collegio Braydenſi S. J. In calce: *Stampate nell' Alma Città de Milano per Magiſtro Ulderico Scinzenzeler, nell' Anno del Signore Meſſer Jeſu Chriſto MCDXCIX. a dì XVI. di Febrario.*

(c) Extat in Bibl. Reverendiſs. Capituli Metropolitani, caractere grandiori quadrato, ſatis nitido. In calce: *Miſſale Romanum, vigilanti ſtudio reviſum, emendatumque* &c., *per Venerabilem Presbyterum Leonem de Cipellis Laudenſem, impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel, Anno Domini MCDXCIX. die XVI. Aprilis.*

(d) Extat in Cœnobio PP. Capuccinorum Viglevani, caractere grandiori in textu, & minore in Commentariis, abſque numeris paginarum &c. In calce: *Exactum hoc inſigne, atque præclarum Opus Lucani, cum Joh. Sulpitii Veralani, Viri Clariſs., Commentariis, à proprio Originali extractis, necnon Omniboni Vicentini, diligentiſſimè emendatis, impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel, Anno Domini MCDXCIX., die quarto Maji.*

(e) Extat in Bibl. Ambr., caractere rotundo, & nitido. Caret Indice, numeris paginarum &c. Præcedit Epiſtola Auctoris, Canonici Ordinarii Eccleſiæ Metropolitanæ, ad Clerum Mediolanenſem, in qua inſtituti ſui rationem reddit; laborem in colligendis *Eccleſiæ Mediolan. ritibus ad Officium tum diurnum, tum nocturnum*, à ſe antea peractum memorat (ediderat enim Breviarium Ambroſianum Anno MCDXC.); ſimulque laudes Mediolanenſis pietatis, & ſuæ tenuitatis ſinceram confeſſionem, præclaro modeſtiæ exemplo, inſerit. Sequitur modus Miſſam celebrandi juxta inſtitutionem S. Ambroſii, Mediolanenſis Antiſtitis; deinde ſupradicti Ordinis explicatio per ſingulas Miſſæ partes adjicitur; clauditurque Opuſculum, explicatione rituum, & Cæremoniarum Miſſæ pro Defunctis. In calce: *Ambroſius de Caponago impreſſit apud Alexandrum Minutianum MCDXCIX. Vigiliâ SS. Gervaſii, & Prothaſii*, ideſt die XVIII. Junii.

(f) Caractere eodem, quo Romanum, ſuperiùs relatum, ab hoc Typographo editum fuit. In fine legitur ſequens Epigramma.

Hoc caſtigatas correcto Codice Miſſas
Ambroſii cernas, quo reparata fides.
Hinc mores, Legeſque pias, hinc ſcandere cœlum
Condiſcat populus, relligione ſacer.
Nicolaos, minimo conſtabunt, credite, dixit,
Presbyteri, ut ſpargat talia per populos.
Theſauros igitur cupiens haurire ſalutis
Perpetuæ, hoc dignum ſæpe retractet Opus.

Quis eſſet hic *Nicolaus*, cujus impensâ, aut curâ, excuſus videtur hic liturgicus Liber, prorſus latet. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel Anno Domini MCDLXXXXIX., die XXVII. Auguſti.*

(g) De hac Editione, hoc Anno abſoluta à memorato Typographo, diſſerui in Hiſt. mea Lit. ad Annum ſuperiorem. Dicavit poſtrema hæc Volumina Minutianus *Joh Jacobo Trivultio, Regis Galliarum* in hac Urbe *Locumtenenti*, quam dedi fol. DXXV. In calce: *Mediolani MCDLXXXXIX. Idibus Octobris, Alexander Minutianus. Johanne Trivultio Regio Locumtenente in Inſubria univerſali.*

(h) Referuntur à Maittaire Tom. I. Annal. pag. 360. Præcedit Epiſtola *Presbyteri Stephani Dulcinii, Schalæ Canonici, ad Magnific. Rolandum Marchionem Palavicinum, Equitem, & Senatorem illuſtrem*, cujus mentionem egi in Hiſt. mea Lit. ad Annum MCDLXXXIX. de Dulcinio agens. In calce docet prælaudatus Maittaire ita impreſſum legi: *Quinto Idus Novembris, ſub Illuſtriſſimo Principe Joh. Galeatio Duce Mediolani Sexto feliciſſimo, Presbyter Stephanus Dulcinius elegantiſſimum hoc Manilii Opus, pro ingenii imbecillitate, trecentis locis emendavit: quæ autem ambigua videbantur, intacta reliquit. Doctores reliquum addant; & nihil deinceps, candide Lector, deſiderabis.* Mirum mihi viſum fuit, quòd hoc loco enuncietur Joh. Galeaz, tamquam Mediolani feliciſſimè imperans, cùm quadriennio ante jam obiiſſet; quapropter cenſeo, aut Typographum oſcitanter impreſſiſſe quicquid in Editione Anni MCDLXXXIX. excuſum erat, aut Michaëlem Maittaire, decennii numero per errorem addito, librum hunc præſenti Anno aſſignaſſe, atque ex una Editione, geminam effeciſſe. Nullum Manilii, à Dulcinio emendati, exemplar mihi licuit explorare, ut mendum detegerem; attamen cùm videam, in prima impreſſione narrari à Maittaire, è prælo fuiſſe dimiſſum hoc Opus *V Idus Septembris*, in ſecunda *V. Idus Novembris*, arbitror, poſtremam iſtam diei Epocham affigendam eſſe primæ editioni, cùm Epiſtola nuncupatoria ad Rolandum Pallavicinum, cujus fragmentum ipſe refert ad hunc annum, dicatur data, *Mediolani octavo Calendas Novembres*; ea enim præcedere procul dubio diem debebat, quo vulgatus eſt liber; atque hinc etiam dilucidior fit error, quem ſuſpicor interceſſiſſe; cùm idem nonus dies, in utraque impreſſione, abſoluto Typographico opificio ſtatuatur, id namque indicium eſt, confuſam fuiſſe unam cum altera. Verùm levia hæc, in tam vaſto voluminum relatorum mole, minimè decus imminuunt Scriptoris prælaudati, de initiis ac progreſſu Typographiæ, ſupra omnem invidiam, benemeriti. Quin imò, ne in re obſcura, quidquam certi ex ſola ingenii mei conjectura proferrem, & venerationem meam illuſtri memorato Viro teſtarer, fideliter hoc loco Manilium ſub illius fide adnotavi.

(i) Caractere rotundo, nitido. Extant in privata Bibl. Marchionis Trotti, Equitis Mediolanenſis. In calce: *Literariæ Sodalitati, Viminali, & univerſæ Academiæ Latinæ, ad Viventium, poſterorumque uſum Marſi Piſcinatis, Poëtæ Romani, fideliſſimam Faſtorum interpretationem, Gabriel Conagus Civis Mediolanenſis ab Ulderico Scinzenzeler Theutonico, ſuâ operâ, & impensâ imprimendam curavit Anno ſalutis MCDXCIX. quarto Idus Novembris.* Subſcriptio eadem eſt, quæ in Veneta Editione Anni MCDLXXV. legitur, mutato tantùm nomine Correctoris, & Typographi, Mediolanenſium.

* Svidæ Lexicon Græcum, in fol. per Johannem Biſſolum, & Benedictum Mangium. (k) 1499.

* Vita del Divo, & glorioſo Confeſſore Sancto Niccola de Tollentino de l'Ordine de' Frati Heremitani di Sancto Auguſtino, facto al tempo del Beatiſs. Papa Joanni XXII., in el quale liberò la Chieſa da grande Sciſma &c., in 4. per Leonardum Pachel. (l) 1499.

Melchioris Parmenſis Dialogus de Anima. (m) 1499.

Filoſtrato dell' innamoramento di Troilo e Griſeide, in 4. per Uldericum Scinzenzeler. (n) 1499.

ANNO MD.

* Plautus integer, cum interpretatione Jo. Baptiſtæ Pii, in fol. per Uldericum Scinzenzeler. (o) 1500.

* Petri Pauli Vergerii, de ingenuis moribus, in 4. per eumdem. (p) 1500.

* Antonii Mancinelli Carmina, in 4. per Petrum Martyrem Mantegatium. (q) 1500.

* Ejuſdem Opuſculum de Scribendi, Orandique modo, in 4. per eumdem. (r) 1500.

* Ejuſdem varia Opuſcula, in 4. per eumdem. (ſ) 1500.

Bar-

(k) Extat in Bibl. Ambr., caractere optimo: Editionem hanc deſcripſit luculento ſermone Michaël Maittaire in Annal Typogr. pag. 256. & ſeqq., Dialogum Græcum inter Bibliopolam, & Juvenem ſtudii amantem de utilitate, & pretio hujus Libri, compoſitum à *Stephano Nigro*, integrum referens. De Auctore hujus Dialogi, qui Oratoriam Artem Mediolani publicè docuit, diſſerui in Hiſt. mea Lit. ad Annum MCDXCVI. Ante Svidam adeſt duplex Epigramma *Antonii Mottæ*: item Epiſtola Latina *Joh. Mariæ Cattanei* ad *Albertum Pium* In fine verò leguntur Carmina *Joh. Salandi*; hi autem omnes Diſcipuli fuerant *Demetrii Calchondylæ*, cujus induſtriâ, ſummiſque laboribus abſolutum eſt celeberrimum iſtud Opus, quod tunc temporis ita fuiſſe rarum ipſemet teſtatur in Epiſtola Græca ibidem impreſſa, ut qui in Italia, ac Græcia, inter MStos Codices illud teneret, theſaurum ſe poſſidere arbitraretur. Demetrii Calchondylæ Familiam, & Literaria ſtudia fusè indicavi, atque expoſui, in Hiſt. mea memorata ad hunc Annum. In calce: *Anno ab Incarnatione MCDXCIX. die XV. Novembris, impreſſum Mediolani, impensâ, & dexteritate D. Demetrii Calchondyli, Johannis Biſſoli, Benedicti Mangii, Carpenſium*, cum eorumdem Symbolo.

(l) Vidi Auguſtæ Taurinorum apud P. Petrum Paulum Quaglinum ſæpiùs laudatum, caractere ſemi-Gothico per columnas diſtributo. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Johannem de Lignano, & Leonardum Pachel Anno Domini MCDXCIX.*

(m) Siccam hujus Libri notitiam inſeruere ſuis Catalogis Cornelius à Beughem, & P. Orlandus, ſine ullis adnotationibus.

(n) Tranſmiſſus ad me fuit titulus hujus Libri à Bergomenſi Urbe, utpote aſſervati in Biblioth. Co. Scipionis Boſelli, relicto mihi deſiderio palàm exponendi, quomodo exaratus ſit iſte Codex, ſoluta ne Oratione, an Italico metro.

(o) Extat apud Com. Donatum Sylvam, Romano nitido caractere, abſque numeris paginarum. Præcedunt Epigrammata in laudem Baptiſtæ Pii, contexta à Sebaſtiano Ducio, Jo. Alberto Marliano Mediolanenſi Patricio, & Antonio Maria Calcaterra, pariter Mediolanenſi Patricio: Dein Epiſtolæ duæ, altera Philippi Beroaldi ad Lectorem, & altera ejuſdem Pii, ad Joannem Bentivolum Bononiæ Dictatorem. Sequuntur in fine Epigrammata Joannis Salandi, & Alexandri Gabuardi de Turcella Parmenſis. In calce: *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Uldericum Scinzenzeler, anno MCCCCC., die XVIII. menſis Januarii.*

(p) Caractere quadrato, prorſus ſimili alteri Editioni, jam relatæ Anno 1495., abſque numero paginarum, Indice &c. In calce: *Hoc Opus impreſſum eſt Mediolani per Magiſtrum Uldericum Scinzenzeler, anno Domini MCCCCC., die IX. Martii.*

(q) Servantur apud Comitem Donatum Sylvam, caractere rotundo minutiori, ſed nitido, abſque numeris paginarum &c. Præcedit Auctoris Carmen, loco Epiſtolæ nuncupatoriæ, *Urſo, Urſinæ Domus Heroi clariſſimo, Epiſcopo Thean. ac Gymnaſii Almæ Urbis Rectori quàm optimo*. Sequitur Auctoris ejuſdem Epiſtola ad Lectorem, data *Kal. Sextilibus Milleſimo Quadringenteſimo Octogeſimo Nono, Romæ* In calce: *Impreſſum Mediolani per Petrum Martyrem de Mantegatiis, ad impenſam Domini Johannis de Legnano, Anno à Nativitate Domini MCCCCC. die X. menſis Junii*, cum ejuſdem Symbolo.

(r) Inſertum eſt Codici præcedenti, caractere eodem. Hoc Opuſculum Mancinellus dicavit *Valerio Criſpino Juriſconſulto eximio, Civique Veliterno quàm optimo, & generoſo*. In calce: *Impreſſum Mediolani per Petrum Martyrem de Mantegatiis*, cum ejuſdem Symbolo.

(ſ) Etiam hæc inſerta vidi Volumini ſuperiùs memorato; caractere eodem. Horum tituli ſunt ſequentes, nempe: *Elegantiæ Portus; Laurentii Vallenſis Lima; in Ciceronis Rhetoricen ad Herennium Commentariolus; Domitii Palladii Sorani Carmen*. Legitur ibi Epigramma in laudem Mancinelli:

Mos Cynici laudandus erat, collecta docentis
Omnia diſcipulos ſub brevitate ſuos;
Nec minus à cunctis decoratur laudibus ille,
Qui Trogi longum quàm breve fecit Opus.
Et tibi, Flore, datur laudi ſubiiſſe laborem
In Livj ſumma fertilitate pium.
Sic Mancinelli brevitas celebranda docendi,
Cùm pateant multis, quæ latuere diu.

Hæc editio curata fuit à Mancinello, quemadmodum teſtatur Adnotatio in calce impreſſa: *Reliqua rite manent, nec unquam ita rectè imprimentur; Mancinellus enim aſtitit, dum imprimerentur. Impreſſum Mediolani per Petrum Martyrem de Mantegatiis*, ſine Anno; fortaſſe, cùm illum Typographus in primo Opere adnotaviſſet, hoc loco repetere non curavit. In eodem Codice adnexa reperitur altera Mancinelli elucubratio, *de parentum cura in liberos, & de filiorum erga parentes obe-*

dien-

✻ Bartolomeo Miniatore, Formulario d'Epiſtole vulgare, miſſive, & reſponſive, in 4. per Joh. Angelum Scinzenzeler. (t) 1500.

✻ Luchinus de Aretio, Opuſculum de Prologis, ſeu Procemiis &c., in 8. per Alexandrum Minutianum. (u) 1500.

✻ Stephani Notii Opus remiſſionis à pœna, & culpa, in 4. per Leonardum Pachel. (x) 1500.

Varro de Lingua Latina. (y) 1500.

Franchini Gaffuri Opus de Muſica, ſeu Armonia Muſicorum Inſtrumentorum, in fol. (z) 1500.

✻ Euſebii Conradi, Mediolanenſis, Canonici Regularis, Tractatus ſecundus de præſidentia Clericorum Regularium præ Monachis &c., in 4. (a) 1500.

Clau-

dientia; cujus memoriam omittendam non cenſui; quamvis fines mihi in hac re ſtatutos editio iſta prætereat; præſertim, cùm deſiderari hanc notitiam in Annalibus Maittaire viderim. In calce: *Impreſſa Mediolani per Johannem Angelum Scinzenzeler Anno Domini MDIV. die XXIX. Aprilis ad impenſas Johannis Jacobi, & Fratrum de Legnano.*

(t) Extat in Biblioth. Ambroſ., caractere ſemi-Gothico. Præcedit Epiſtola nuncupatoria ad *Excelſum, & Illuſtriſſimum Principem Ferrariæ Ducem*, barbaro illius temporis Italico ſermone confecta. Adjicitur in fine etiam Formularium titulorum. Eamdem provinciam occupaverat jam *Marius Philelphus* in ſuo Epiſtolario, ut vidimus; quapropter ſuſpicor, ex eo fonte derivatum Italicum iſtud Opus. In calce: *Finiſce el Libro, chiamato Formulario, ſtampato in Milano per Magiſtro Joanno Anzelo Scinzenzeler nel* 1500. *a dì XXII. de Octobrio.*

(u) Extat in Bibl. Ambr., & in Cœnobio PP. Eremitarum S. Auguſtini in Cœlo-Aureo Papiæ, caractere & charta admodum nitidis, abſque numeris pagg. &c. In fronte legitur ſequens titulus: *Egregium, ac perutile Opuſculum per Reverendum Patrem Fratrem Luchinum de Aretio Mediolanenſem, Regularis Obſervantiæ Sacri Ordinis Eremitarum S Auguſtini, Congregationis Lombardiæ, compilatum, de Prologis, ſeu Procemiis, maternâ Linguâ accuratiſſimè conſcriptis, deſervientibus per totam Quadrageſimam prædicare volentibus. Quibus adjuncti ſunt alii centum quinque, diverſis materiis opportuni; hiſque omnibus, vita comite, aſſiſtenteque Deo, Prædicationes ſibi correſpondentes applicare intendit. Hos ſi diligenter, fideliterque perlegeris, mira profectò te ſuavitate reficient, maximamque afferent utilitatem.* Poſt titulum ſequitur Epigramma ad Lectorem:

Non hìc Ariſtoteles, non eſt hæc vana poëſis,
Sydera, nec numeros, te docet iſte Liber;
Aſt hìc mortales miſeri revocantur ab orco,
Ad ſuperoſque polos, ſanctaque regna Dei.
Ergo cui cura eſt, vitam inſtaurare malorum,
Et cupis exilium crimina cuncta pati;
Accipe facundo, Lector, dictata Libello,
Quem modò Luchini dat tibi grata manus.
Luchinus, miſerans tardæ commercia linguæ,
Doctoris partes ſedulus hìc peragit.
Arguit, hortatur, commendat, cuncta retundit
Crimina, ſancta, bona, (&) facta nefanda virûm.
Tempore quod multo dudum docuere Magiſtri,
Atque avida quiſquis quod ſibi mente parat,
Hinc fluit: undanti labuntur flumina curſu,
Qui ſitis, ad fontem jam properando veni.

Subinde Tetraſticon ad Emptorem.

Quod prece, nec pretio jam dudum contigit ulli,
Nec potuit Rhetor, Grammaticuſque dare;
Nunc ſibi quiſque poteſt parvo conquirere ſumptu
Hoc Opus impreſſum, nam patet ære novo.

Prologis iſtis Latina Inſcriptio ubique præponitur; reliqua Italico illius ætatis ſermone digeſta leguntur. Ex Arconata nobili Familia, de Arretio appellata, Mediolani prodiit Luchinus in lucem Anno MCCCCXXIV., teſte Aloyſio Torello in Seculis Auguſtinianis, Vol. VII. fol. 523. qui ejuſdem vitam per compendium refert, aſſerens, eundem Ordini ſuo adſcriptum, non doctrinâ ſolùm, ſed ſingulari morum ſanctimonia illuſtrem obiiſſe, in noſtra Metropoli, apud Fratres Sanctæ Mariæ Coronatæ (ut conſtans eſt traditio) Anno MDI. In calce: *Impreſſum Mediolani Anno Jubilæi* 1500. *die* 2. *Novembris, induſtriâ, & impensâ Alexandri Minutiani, Oratoris facundiſſimi.*

(x) Extat in Bibl. Ambr., caractere Romano nitido, abſque numeris paginarum &c. Præcedit Epiſtola ejuſdem *ad Reverendiſſ. in Chriſto Patrem D. Johannem Antonium de Sancto Georgio, dictum de Placentia, Civem Mediolanenſem* &c. *nunc Cardinalem Alexandrinum digniſſimum.* De hoc Libro ſermonem habui in mea Hiſt. Liter., ubi Auctoris prædicti res geſtas illuſtravi ad Annum MCDLXXXIII. In calce: *Præmiſſum Opus compoſuit F. Stephanus ex Nottis, primò in alma Braydæ Domo Ordinis Humiliatorum Mediolani profeſſus, & nunc in Domo de Carugate ejuſdem Ordinis, & Civitatis Præpoſitus, Artium, & Theologiæ Magiſter, ac Decretorum Doctor* &c. *Impreſſum Mediolani per Magiſtrum Leonardum Pachel Anno Domini* 1500. *die primo Decembris.*

(y) Refertur à Michaële Maittaire pag. 367., & ab Joh. Alberto Fabritio Tom. I Bibl. Latinæ pag. mihi 78., ubi hæc habet: *Mediolanenſem Editionem* (Varronis) *Anni* 1500. *laudat dignus Vir vitâ longiore Tobias Gutbberlethus, Libro de Saliis pag.* 131. Credi poteſt hic Liber, editus à Hieronymo Paſſirano de Aſula, qui in Diplomate Ludovici Mariæ Sfortiæ *Anno MCDXCVII.* dato, *die XXIII. Aprilis*, ſuperiùs enunciato, facultatem obtinuit, imprimendi *Varronem de Lingua Latina emendatum cum enarrationibus*, indictâ ceteris Typographis pœnâ, ne illum per quinquennium excuderent.

(z) Adnotat hanc Editionem in Incunabulis Typographicis Cornelius à Beughem pag. 63.

(a) Extat in Bibl. Ambr., caractere quadrato, cum nonnullis abbreviationibus, abſque numeris paginarum &c. Caret notis Anni, loci, & Typographi; ſed tempus eruitur ex primis Præfationis verbis: „ Cùm Anno ſuperiori, videlicet MCCCCXCIX., eſſem à „ Patribus in Canonica S. Georgii de Brinate, refor- „ mationis gratiâ, deſignatus, & Reverendus Pater „ D. Sylvanus Venetus, Generalis Rector tunc eſſet, „ attulit ad me neſcio quæ contra Ordinem noſtrum „ ſcripta in modum Dialogi, ac alia plurium Docto- „ rum, notata in favorem Monachalis præſidentiæ, „ hortabaturque monendo, atque mandando, ut Do- „ ctorum conſiliis, & collegiis, in favorem præſiden- „ tiæ Monachorum contra nos ſcribentibus, reſpon- „ derem &c. „ Mediolani autem peractam fuiſſe hujus Libri impreſſionem, compertum nobis facit Celſus de Roſinis in ſuo Lycæo Lateranenſi, inquiens, eodem hoc Anno MD. Euſebium Conradum obiiſſe in Cœnobio S. Mariæ de Paſſione hujus Metropolis, ut jam admonui in Hiſt. mea Lit. Anno MCDLXXIX. agens de hoc Scriptore, nobilique Cive Mediolanenſi.

✻ Claudianus de raptu Proserpinæ, cum Commentariis Auli Jani Parrhasii, in fol. (b) 1500.

✻ Georgius Merula de Antiquitatibus Vicecomitum, in fol. (c) 1500.

Nonius Marcellus, &) in fol. per Joh. Angelum Scinzenzeler. (d) 1500.
Festus Pompejus,)

Diomedis de Oratione, partibus Orationis, & vario Rhetorum genere, Libri tres, cum aliis Grammaticis, in fol. per Johannem Angelum Scinzenzeler. (e) 1500.

CATALOGUS LIBRORUM,

QUI MEDIOLANI SECULO XV. IMPRESSI FUERE, ABSQUE ANNI, AUT TYPOGRAPHI, AUT LOCI NOTA.

✻ Ludolphi Charthusiensis Meditationes Vitæ Jesu Christi, in fol. per Joh. Antonium de Honate, sinè Anno. (f)

✻ S. Ambrosii Vita, ac quædam Opera, in fol. sinè nota loci, Typographi, & Anni. (g)

✻ Eusebii Chronicon, in 4. magno, per Philippum Lavaniam, sinè loco, & Anno. (h)

Bonini

(b) Servatur in Bibl. Ambr., nullis signatis chronicis notis; charactere Romano, nitido, cum titulo Librorum in fronte cujusque paginæ, & numeris Romanis ad easdem indicandas. Huic anno Editionem istam assignavi, ex Epistola Libro præfixa ejusdem *Jani Parrhasii ad Cajum Catellianum Cottam, Mediolanensem Patricium*, data in hac Urbe Anno MD, eaque legi potest superiùs impressa fol. DXXVI. In Hist. verò mea Liter. quicquid ad hanc Editionem spectat, exposui; quapropter eamdem hîc uberiùs describere supervacaneum reor. De hisce Commentariis iterum differam in postremo Mediolanensium Impressionum Catalogo, fine Anno, aut loco, aut Typographo.

(c) Extat in Bibl. Ambr. fine Loco, Anno, & Typographo. Cur autem Editionem istam Anno huic affixerim, vide Hist. meam Liter. ad hunc Annum. Geminas Epistolas, quæ in fronte leguntur, recudere necessarium duxi fol. DXXVIII. & seqq. cùm in altera posteriore Anni MDCXXIX. prorsus expunctæ fuerint.

(d) Etiam hunc Librum Hieronymus Passiranus de Asula, imprimendum curavit *cum Appendicibus*; siquidem in Diplomate Ludovici Mariæ Sfortiæ, paulò antea memorato, recensetur *Festus Pompejus cum Appendicibus*, cui adjicere placuit *Nonium Marcellum*.

(e) Hujus Editionis notitiam per Amicum recepi, cum hac nota in calce: *Impressum Mediolani per Johannem Angelum Scinzenzeler, Anno Domini MD.* Eadem hæc verba excusa leguntur etiam in impressione, quam emendatiorem, amplioremque *Venetiis* curavit per *Johannem Tacuinum* Typographum *Michaël Pegulotus Camisius*, Regiensis, dicans illam *Clariss. Viro Federico Vallaressio, Patritio Veneto*, datâ ad ipsum Epistolâ *Anno MDXIX. quinto Kalendas Augusti*; fortasse namque manifestum esse omnibus voluit Pegulotus, quanto locupletior foret novis Additamentis Editio Veneta, comparata cum illa, quæ Mediolani prodierat. Ceterùm Gesnerus apud Fabritium Tom. I. Biblioth. Latinæ, pag. mihi 782. testatur, Veteres quosdam Grammaticos typis Mediolanensibus vulgatos fuisse, *de Sententia Parrhasii*, qui certè hoc Anno Humaniores Literas in Urbe nostra publicè docebat, quemadmodum adnotavi in mea Hist. Lit. ubi de Jano Parrhasio sermonem institui ad præsentem Annum.

(f) Minutiori Gothico charactere, sed rotundo, & nitido; in calce: *Explicit Liber de Vita Jesu Christi, non ille de Infantia Salvatoris apocriphus, sed ex serie Evangelicæ Historiæ collectus, Ven. Religiosi Landulphi almi Ordinis Cartusiensis, Viri doctiss Evangelistarum, & Evangelii totius Anni Interpretatio, & Expositio, ac super ipsis Meditatio, Impress. Mediolani, impensis Nobilis Viri D Petri Antonii de Castiliono, ac opere, arteque Joannis Antonii de Honate.* Hunc Typographum cum suo fratre *Benigno*, torcularia in hac Metropoli fixisse Anno MCDLXXVII. diximus in Prolegomenis; quapropter inter primos ejusdem labores hunc fuisse, opinari possumus, cùm sequentibus Annis typos suos frequentiùs impenderit, edendis Jurisprudentiæ Libris, ut ex superiore Catalogo Lector ediscere valebit.

(g) Charactere rotundo, nitido, qui *Antonii Zaroti* esse videtur. Hanc editionem affixi Anno MCDLXXVII. in Hist mea Lit. ad illum Annum, cùm eodem Anno in Pentecoste *Ambrosius de Cora*, cui, Dignitate *Vicarii* ornato, dicatus est à *Masello Venia Beneventano* Liber iste, non ampliùs *Vicarii* munere fungeretur, sed in *Generalem Ordinis Eremitani S. Augustini, Præfectum* electus fuisset. Quòd autem Mediolani prodierit hic Codex, docet ipse *Masellus* in Epistola nuncupatoria, quam dedi fol. CDLVII.

(h) Extat in Bibl. Ambr., charactere Romano, nitidissimo, & amplo margine, absque numeris paginarum &c. Curavit hanc Editionem *Boninus Mombritius*, Civis Mediolanensis, nobilitate sanguinis clarus; ideòque dubitari nequit, peractam fuisse in hac Metropoli. Typographum indicavit ipsemet Mombritius in suo Epigrammate, fronti hujus Codicis affixo, in hæc verba:

Historias quicumque suo cum tempore quæris;
Hoc tibi non amplo Codice Lector habes.
Condidit Eusebius, *tecumque* Hieronyme, Prosper;
Matthæi *pars est ultima* Palmerii.
Omnibus ut pateant, tabulis impressit abenis
Utile Lavania *Gente* Philippus *Opus*;
Hactenus hoc toto rarum fuit Orbe Volumen,
Quòd vix qui ferret tædia Scriptor erat.
Nunc ope Lavaniæ *numerosa volumina nostri,*
Ære perexiguo qualibet Urbe Legunt.

Sequun-

✱ Bonini Mombritii ad Sanctiss. D. D. Sixtum IV. Summum Pontificem, de Dominica Passione, Libri quinque, in 4. per Antonium Zarotum, sine Anno. (i)

✱ Caji Julii Solini, de Mirabilibus Mundi, in 4. sine Anno, Typographo, & loco. (k)

✱ Hesiodi Ascræi Poëtæ Georgicon, à Nicolao de Valle è Græco in Latinum conversum, cum Theogonia à Bonino Mombritio in Heroicum Carmen traducta, in 4. sine loco, Anno, & Typographo. (l)

Vitæ

Sequuntur alia duo Epigrammata, à Mombritio pariter conscripta.

Qui cupit annosi priùs abdita tempora Mundi
Noscere: transcriptos hos emat ære Libros:
Non calamo speret volucri, non condere penna,
Plurima qui temptet, menda patere solet.
Seu sibi præscriptam servet non linea sedem;
Sive sua reges, à statione cadent.
Semper in his eadem facies, idemque Libellis
Stat tenor, & proprios continet ordo locos.

Alterum.

Quidquid ab exortu, mundique recentibus horis,
Pene sub hos gestum creditur esse dies.
Codicis ex hujus certa ratione videbis;
Et stipe non multa, multa notanda feres.

Circa Annum MCDLXXV. editum fuisse celeberrimum hoc Opus, vulgarior opinio est, cùm Philippus Lavania nonnisi Anno MCDLXXIII. cœperit Mediolani Libros excudere, ut in Prologomenis docui, & inter primas Mombritii Typographicas curas editio ista recenseatur.

(i) Extat in Bibl. Ambr., caractere quadrato, nitido, absque numeris paginarum &c. In calce: *Opus impressum Mediolani per Antonium Zarotum Parmensem.* Præcedit Auctoris Epigramma ad Sixtum IV.

Alter ab Insubribus Liber, Optime Maxime Præsul,
Te petit, hoc etiam pignus amoris habe.
Tu Franciscus eras, sacræ mirabile nomen
Ante crucis; vestis & crucis instar erat.
Nunc autem Petri cùm sis Successor, & hæres,
Isque sui ligno more pependit Heri;
Cur est, quòd timeam pendentem scribere Christum,
Et Cruce confixum multa nefanda pati?
Dedecus hæc olim, solisque Latronibus apta,
Nunc Regum mediis frontibus extat honos.
Ex hac nostra Salus, veterisque redemptio culpæ;
Ex hac ad Cœli sydera terra patet.
Annue, meque jube susceptum pergere munus;
Propositam Domini jam cano, Sixte, Crucem.

Provectâ jam ætate confectum fuisse hoc Opus à Mombritio, docet initium Latini Poëmatis in hæc carmina:

Qui nimis absumpsi primos juveniliter annos,
Et Cyrrham, & Musas, & vana vocabula, Phœbum
Inducens semper, nec iis aliquando quietus,
Omnia Christicolæ fortè inconcessa peregi;
Serò commonitus studia in contraria volvor,
Meque mihi invideo; juvat ad meliora redire,
Et justo Musas odio, Phœbumque loquacem
Sectari, tutòque illis indicere bellum &c.

Quodnam esset opus illud, quod memorat à se dicatum Sixto IV., in principio superioris Epigrammatis, antequam alterum hoc ad illum transmitteret, divinare non valeo, cùm nulla mihi occurrerit Mombritii lucubratio, Summi illius Pontificis nomine signata. In fine additur ejusdem Poëma de planctu Virginis, ac demum hæc nota: *Opus impressum Mediolani, per Antonium Zarotum Parmensem.*

(k) Extat Exemplar in Biblioth. Ambros. caractere rotundo, nitidissimo, absque numeris paginarum, Præfat., Indice &c. Editus fuit *Solinus* à Bonino Mombritio, & ab eo dicatus *Rev. in Christo Patri, & Domino Antonio Trivultio Juris Pontificii Doctori clarissimo &c.*, excuso in fronte Epigrammate, quod recitavi in Histor. mea Liter. ad annum MCCCCLXXIV. Hanc Editionem ibidem vocat Mombritius primitias sui laboris; quapropter opinari possumus, circa illum annum in lucem prodiisse. Sequitur brevis Elegia ejusdem, de laudibus Solini:

Bonini Mombritii ad eumdem D. Antonium Triulcium in C. Julium Solinum de Mirabilibus Mundi Præfatio.

Dulcis, & eloquio brevis est Solinus aperto,
Quem legis, & dignus nam fuit ille legi.
Omnibus ostendit totum cum Gentibus Orbem,
Et quæ sint paucis cognita, multa docet.
Oppida, lustra, viros, gemmas, & flumina, monstrat,
Et quicquid mirum terra, vel æquor habet.
Si cupis Antoni, *cunctarum ludrica rerum,*
Parvi de specula disce patente Libri.
Hoc duce lustrandi parces nam sumptibus Orbis,
Nec metues longæ certa pericla viæ.
Tutus ab impensa, longoque labore, videbis
Protinus ingenti quicquid in Orbe jacet.
Maxime, quo plus hæc, quàm te fore digna, Triulci,
Crediderim, meritis sæpe vocande tuis.
Occurrunt multi, quibus ocia nostra petuntur,
Mombritiáque parent nomen habere lyrâ.
Nemo, quòd in populo famam se speret habere,
Digna licèt divo Cæsare bella gerit;
Æmula Lunari vel comparet oppida cœlo,
Aut titulis magnum vincat, & ære Mydam:
Si non ipse sibi famam scribendo pararit,
Aut habeat pro se quæ memoranda canat.
Parcite; debetis Scriptoribus omnia Reges,
Et quæcumque supra nomina vulgus habet.
Tu simul his famam, pylios sperabis & annos.
Versibus & disces non moriendo mori.
Contemptas aliis dextro quòd lumine Musas
Prospicis, & dignus dignas honore foves.

(l) Servatur iste Codex in Biblioth. Ambr. caractere crassiori, sed pulchro, absque titulis, numeris paginarum &c.

✻ Vitæ Sanctorum à Bonino Mombritio collectæ, & alphabeticè digestæ, Volum. II. in fol. prægrandi, sine Anno, Typographo, & loco. (m)

✻ Chirii Consulti Fortunatiani, & aliorum, Opuscula quædam, in 4. sine loco, Typographo, & Anno. (n)

Roga-

(m) Extant in Biblioth. Ambros. Romano optimo caractere. Præcedit Epigramma *ad Magnificum Virum, splendidissimumque Equitem auratum, Cichum Simonettam, Illustr. & Excels. Ducum Mediolani Secretarium*:

Ciche salus Regum, Latiæ Moderator habenæ,
Quique mei Tutor sis sine labe Ducis:
Ciche potens rerum, rerum quo cardine postes
Claudere nunc aditum, nunc aperire solent.
Tu potes optatæ Mundo commercia pacis
Reddere, tu validâ cogere bella manu.
Mars tamen Italiæ vacat, Erigoneaque Cœlo,
Saturno rursus cum sene lapsa redit.
Est aliquid, quod Te legisse per ocia malim,
Sanctorum Vitas, maxima gesta Virûm.
Invenies aliquid, quod & invenisse juvabit;
Nil Cicho, *fateor, dignius esse meo.*
Nil petimus, quàm quòd nostro sis blandus amori,
Et Mœcenatem me coluisse feras.

Ex hisce carminibus tempus eruitur, quo peracta est Mediolani, omnium ore celebrata hæc Editio, nempe illud, quod intercessit tutelam Jo. Galeatii à Cicho susceptam, & annum MCCCCLXXX., quo miserrimè Cichus obiit, manu carnificis. De injustâ, indignâque hac cæde aliqua adnotavi in Histor. mea Lit. ad annum MCCCCLXXV. Præcedit tabula alphabetica Sanctorum, quorum Vitæ in primo Volumine describuntur: Altera enim tabula sequenti præfigitur, indicatis ubique numeris Romanis paginarum, qui tamen ad earundem marginem minimè impressi sunt. Post relatum superiùs Epigramma, sequitur ejusdem Mombritii brevis Elegia:

Quæris in hoc, quæ sit farrago, volumine, Lector,
Quæ niveum Christi pascat, alatque gregem?
Fabellas alii recitent, nugisque decoris
Largitos perdant ad meliora dies.
Aut sibi pro patria Decios occumbere narrent,
Quique libens avido coxit in igne manum.
Nos Christum, Christique Duces, clarissima Mundi
Lumina, credidimus dignius esse legi.
Sanctorum historias, animi quin pinguia carpis
Pabula, vincentes & melimella dapes?
Non tamen hic unus spectatas Scævola flammas
Vincit, & ardentem gaudet habere manum;
Nec certè crudele nimis, vanumque duobus
Exitium Deciis, vix memoranda leges.
Sæpe leges avidis objectos ignibus ultro
Id genus, & ferrum sæpe jocando pati.
Et non in pœnis unum; numerosa videbis
Agmina, carnifices ludere sæpe suos.
Quoque magis cædi damnatos undique cernis,
Christi, mira loquor, fit magis aucta Fides.
Ut cùm sæpe novas desecto caudice vites
Fœcundis spectas surgere palmitibus;
Aut ubi prata gravi nuper sunt strata chilidro,
Et raras junco vix habuere cutes;
Sæpius ærata gramen quò falce recidis,
Efficit umbrosum densior herba solum.
Ergo tibi positis prudens certissima nugis,
Purpureos inter Martyras acta lege,
Inter odoratas i virginitate catervas,
Et Christum gemino disce preire choro.
Perlege; te quid enim per longa exorsa moramur?
Perlege: plus nugis dulcibus ista dabunt.
Delicias quibus, & opes tempsisse caducas,
Læsus & innocuas sæpe referre vices,
Cladibus in mediis cantatas dicere laudes,
Et passo fieri victima digna Deo.

Cùm Bibliothecas perlustrarem, aliqua mihi occurrerunt hujus Operis exemplaria, raritate suâ, maximo in pretio habita; verùm animadverti, fermè in omnibus deesse columnam unam, quæ claudit Vitam *Sancti Nichasii*, & Sororis ejus *Eutropiæ*; in paucis verò eandem inveni caractere eodem antiquo excusam. Inter hæc postrema, illud Bibliothecæ Ambrosianæ de integritate gloriari potest; consideranti autem mihi, quâ de causâ evenerit, ut alia exemplaria manca essent, alia integra; nullam verisimiliorem censui, nisi quòd Typographi serò admoniti de errore ab ipsis per oscitantiam commisso, in reliquis, quæ adhuc venalia supererant, illum emendaverint, paginam omissam imprimendo. Neque arguendi sunt negligentiæ in hac re soli Mediolanenses Impressores; id enim mihi detegere contigit in Moguntinis Typographis, qui rarissimam Bibliorum Sacrorum Editionem in ea Urbe curaverunt anno MCCCCLXII. Siquidem cùm diligenter evolverem Exemplar illius in pergamena excusum, ad Serenifs. Principem Eugenium Viennam Austriæ transmittendum, reperi, finem unius paginæ cum initio alterius minimè cohærere; quapropter ad examen deductis aliis Sacræ Scripturæ impressis Codicibus, compertum habui, periodum integram deesse, reliquo textu cum cæteris optimè consentiente. In calce nostræ Editionis, ante Vitam Sanctæ Monicæ, extra ordinem alphabeticum ibidem positam, legitur sequens Epigramma Bonini Mombritii ad eundem Cichum Simonettam, quod, ne longiori carminis descriptione Lectori molestus fierem, passim contraxi.

Parcite compositis, hæc ad scribenda, metallis,
Parcite; sat magnum, cernitis, extat opus &c.
Dives ab exemplo tot eris, mi Ciche, Bonorum:
Quem non hi doceant, nil didicisse potest &c.
Non adeò multos ducas, ut tædia gignant;
Non adeò paucos, ne bonus esse queas &c.
Interea tibi vivemus, natisque superstes,
Auratos degas, ocia pulchra, dies.

(n) Extant in Biblioth. Ambros. caractere satis nitido, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola Francisci Puteolani, *ad Jacobum Antiquarium*, quam dedi pag. DXLIX. Ex ea verò clarè dignoscimus, hanc Editionem Mediolani peractam fuisse, cùm uterque in hac Urbe domicilium fixisset. In fronte primæ paginæ legitur sequens titulus Opusculorum: *Hoc in volumine aurea hæc Opuscula continentur: Chirii Consulti Fortunatiani, Rhetoricorum libri tres: Dialectica ejusdem: Computus ejusdem: Dionysii Halycarnassei præcepta de Oratione nuptiali, per Theodorum Gazen è Græco in Latinum traducta: Ejusdem præcepta de Oratione natalitia, ab eodem traducta: Similiter præcepta de componendis Epithalamiis.* Ante Dionysii Halycarnassei Opera præmittitur Epistola *Theodori Gazen Thessalonicensis*, ad *Luchinum de Medicis*, cujus hortatu se hoc aggressum Opus ait, licèt Græcus homo, & hospes in Latino sermone foret; data est autem *Mantuæ Idibus Quintilis*, absque anno. Adjicitur Oratio nuptialis, quam arbitror confectam fuisse ab eodem Theodoro, in nuptiis Ugutionis Contrarii Ferrariensis, & Camillæ, Filiæ Marci, habita in præsentia Excelsi Principis, quem minimè nominat. Breviffima est; idque factum ait Author, *ob valetudinem Principis*.

* Rogationes, seu Litaniæ Ambrosianæ Triduanæ, in 8. sine loco, Anno, & Typographo. (o)

* Calimachi Cirenæi, Hymni, à Jacobo Crucio Bononiensi Latinitate donati, in 4. sine Anno, loco, & Typographo. (p)

* Georgii Merulæ de Antiquitatibus Vicecomitum Libri X., in fol. sine loco, & Anno, per Alexandrum Minutianum. (q)

* Duodecim Panegyrici Veterum, in 4. sine loco, Anno, & Typographo. (r)

* Libro della Consolazione delle Medicine semplici &c. di Giovanni figliuolo di Messue, in fol. sine loco, per Magistrum Joh. Wurster de Campidona. (s) 1475.

* Demetrii Calchondylæ Grammatica Græca, in 4. sine loco, Anno, & Typographo. (t)

* Jasonis de Mayno Orationes tres Latinæ, in 4. sine loco, Anno, & Typographo. (u)

S. Ber-

(o) Servatur hic codex in Biblioth. S. Sepulchri Mediolani, caractere Romano grandiori nitidissimo, & charta optima, absque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Epistola *Archangeli Ungardi Presbyteri, ad Rev. Patrem, ac Juris utriusque Doctorem eximium, Dominum Romanum de Barni &c.*, quam dedimus pag DXXXIX. An iste *Ungardus* Typographicam artem exercuerit, disserui *in Prolegomenis cap IV.* Cùm verò Romanus de Barni, Vicarii Generalis munus in hac Urbe gereret nomine *Stephani Nardini, divina miseratione Mediolanensis Ecclesiæ Archiepiscopi, & S. R. E. Cardinalis*, tempus colligimus, quo impressus apud nos fuit iste Rogationum Liber, scilicet intra annos MCCCCLXXIII., quo sacrâ purpurâ donatus fuit à Sixto IV. Nardinus, & LXXXIV. Seculi decimi quinti, qui postremus fuit ejusdem vitæ,

(p) Extat exemplar in Bibl. Ambr. caractere optimo Romano, absque numeris paginarum &c. Adest titulus in fronte cujusque paginæ, sed sine numeris &c. Cur Mediolano hanc editionem adscripserim, vide fol DLI., ubi Epistolam huic Libro præfixam, quem Auctor dicavit *Nobilissimo Equiti Domino Galeatio, olim Ambrosii Gasparis Vicecomitis filio*, integram dedi. Cùm autem Ambrosius Gaspar, genitor Galeatii, obierit Anno MCDXCIX., & in titulo memoratæ Epistolæ, adverbium *olim* adjungatur, circa Annum MD. editus fuisse in hac Urbe Codex iste censendus est. In calce leguntur nonnulla Epigrammata in laudem Auctoris, confecta à *Nicolao Murano Picensi, Alphonso Montoya Hispano, & Jano Monacho Placentino*. Hoc postremum recitavi in mea Hist. Lit. ad Annum MCDLXXV., de laudato Monacho scribens. Subsequitur Epistola *Johannis Baptistæ Pii ad Jacobum Crucium*, in qua eum vocat *Græcè, & Latinè doctissimum*. Adjunctum item est huic Libro aliud *Opusculum Annotationum in eosdem Hymnos*, dicatum *Magnifico, ac generoso Adolescenti Domino Hieronymo Vicecomiti*, fratri Galeatii jam dicti,

(q) Extant in Bibl. Ambr., optimo caractere, absque numeris paginarum &c. Præmittuntur duæ Epistolæ, altera *Alexandri Minutiani*, qui hanc Historiam impressit, ad *Ottonem Vicecomitem summæ spei adolescentem*; altera *Georgii Merulæ ad Inclytum Principem Ludovicum Mariam Sfortiam*. Utramque dedimus fol. DXXVIII., & seq. Subsequitur *Defensio hujus Historiæ* ab eodem Merula compacta contra eos, qui obloqui possent. Dein Catalogus Scriptorum, à quibus res suas mutuatus est idem Auctor; postremò Epitome hujus Historiæ, quæ in Matthæi Vicecomitis morte desinit; atque Index rerum memorabilium, & Familiarum. Hanc Editionem affixi Anno MD., ductus conjecturis, quas exposui in Hist. mea Liter. ad illum annum.

(r) Extat hic Codex in Bibl. Ambr. nitidissimo caractere, excusus in pergamena, absque numeris paginarum &c. Adest in fronte Tabula Orationum. Sequitur Epistola *Francisci Puteolani ad Reverendum Dominum Jacobum Antiquarium Ducalem Secretarium*, ex qua tempus eruitur, quo impressus fuit, idest Annus MCDLXXXII., quemadmodum evincere conatus sum in Hist. mea Lit. ad illum Annum. Ex eadem quoque conjeci, hanc fuisse primam Editionem Mediolanensibus typis in lucem eductam; siquidem Puteolanus de labore suo loquens, ait: *quo optimi, & eloquentissimi Viri* (Plinii) *pulcherrimum Opus, è situ in lucem efferatur*. Integram dedi fol. CDLXXXIII. Alteram editionem hujus Libri servat Bibl. Ambr., Mediolani procul dubio peractam, quamvis careat omnibus chronicis notis; siquidem in fine Tabulæ hæc leguntur: *Franciscus Puteolanus diligentissimè recognovit*. Adjecta sunt in præcedenti codice pergameno *Vita Julii Agricolæ*, & *Fragmentum Petronii Arbitri*.

(s) Extat apud Comitem Donatum Sylvam, caractere pulcherrimo, absque titulo, numeris paginarum, & Indice. Dividitur in duas partes; in prima describitur *Scientia universalis corrigendi Medicinas*; in altera, *particularis, de essentia, virtute, & correctione earumdem*. In calce: *Hîc finitur Liber Joannis Mesue. Impressum per Magistrum Joannem VVurster de Campidona Anno MCCCCLXXV. die vicesima quinta mensis Junii*. Quibus Argumentis Editionem hanc Mediolano vendicaverim, vide Hist. meam Liter. in Prolegomenis Cap. IV.

(t) Extat in Bibl. Ambr., caractere grandiori, nitidissimo, omnino simili Græcæ Isocratis Editioni, Mediolani peractæ. Grammaticam hanc editam fuisse ab eodem Calchondyla, statim ac in hanc Metropolim accersitus fuit à Ludovico Maria Sfòrtia, testes sunt *Jovius* in ejusdem Elogio, & *Zeltnerus* apud *Michaëlem Maittaire* Tom. I. Annal. pag. 290., quemadmodum adnotavi in Hist. mea Lit. ad Annum MID., ubi de hoc insigni Viro Calchondyla apud nos mortuo sermonem habui.

(u) Extant in Bibl. Ambr., caractere Gothico. Prima Oratio habita fuit *Romæ coram Alexandro VI. Pont. Max., nomine Johannis Galeaz, & Ludovici Mariæ* Mediolani Principum Anno MCDXCII. Altera recitata Papiæ, in Ecclesia FF. Minorum *in funere Hieronymi Torti, primam tenentis cathedram in Ticinensi Gymnasio*, anno MCDLXXXIV. Postrema *in nuptiis Blancæ Mariæ Vicecomitis cum Maximiliano Romanorum Rege*, anno MCDXCIII., quæ recusa fuit in Collectione Rerum Germanicarum Freheri Tom. II.

⁎ S. Bernardi Abbatis Caraevallensis Opuscula, in 4. sine Anno, & loco; per Uldericum Scinzenzeler. (x)

⁎ Æsopi Vita, & Fabulæ, Græco-Lat. in 4. per Bonaccursium Pisanum. (y)

⁎ Vocabularium Latino-Græcum à Johanne Monacho scriptum, à Bono Accursio Pisano editum, in 8. (z)

⁎ Lexicon Græco-Latinum, per Bonaccursium Pisanum, in fol. sine loco, Anno, & Typographo. (a)

⁎ Boni Accursii Pisani Index Locorum in Commentaria Cæsaris de Bello Gallico, & nominum, quæ iis prisca, nostraque ætas indidit, sine Anno, Loco, & Typographo. (b)

⁎ Claudiani, de raptu Proserpinæ, cum Commentar. A. Jani Parrhasii, in fol. sine Anno, loco, & Typographo. (c)

Cornelius Nepos, sine Anno, & Typographo. (d)

Cornelii Taciti Historiæ Augustæ Lib. XI. usque ad XXI. Actionum Diurnalium. Julii Agricolæ Vita: Dialogus de Oratoribus Antiquis: Libellus de Moribus, & Populis Germaniæ, in fol. sine Anno, loco, & Typographo. (e)

⁎ Cicero de Oratore, in 4. per Alexandrum Minutianum. (f)

Jacobi

(x) Caractere Romano, nitido, sed aliquibus abbreviationibus insperso, absque titulo, Præfatione, & numeris paginarum. Deest mentio etiam Typographi, sed cùm impressum in calce sit Symbolum Ulderici Scinzenzeler, manifestum fit, Editionem hanc Mediolani ex ejusdem prælo prodiisse. In fronte adest Catalogus Opusculorum, in hunc modum: *Meditationes devotissimæ; Liber de interiori domo, idest de Conscientia ædificanda; Epistola de gubernatione Familiæ, ad gratiosum, & felicem Militem, D. Raymundum Castri Ambrosii; Oratio devotissima, quam fecit, quando imago Salvatoris, solutis brachiis de Cruce, amplexata est eum; Tractatus de vitæ ordine, & morum institutione; Speculum de honestate vitæ; Octo puncta, mediantibus quibus pervenitur ad perfectionem vitæ spiritualis.*

(y) Servatur hic Codex in Bibl. Clericor. Regular. Congregationis S. Pauli, in Collegio S. Barnabæ Mediolani, caractere optimo, sine numeris paginarum &c. Geminæ Bonaccursii Pisani Epistolæ in hac Editione leguntur ad *Magnificum Franciscum Turrianum*, altera ante Vitam Æsopi, altera ante Fabulas. Utramque dedimus supra fol. DXLIV. & seq. Per columnas distribuitur, in Græcam videlicet, & Latinam. In calce: *Bonus Accursius Pisanus impressit, qui non doctorum hominum, sed rudium, & puerorum gratiâ hunc laborem suscepit* An verè Bonaccursius, Typographus Mediolanensis fuerit, disputavi in Prologomenis sub initium Capitis IV.

(z) Extat in Bibl. Braydensi S. J. caractere Latino optimo, & Græco grandiori. Præcedit Epistola *Bonaccursii ad Clariss. Virum Antonium Bracellum, Jurisconsultum Primarium, ac Ducalem Senatorem.* Hanc dedimus fol DXLV. Annus, & Typographus ignorantur, eo quòd in memorato Codice postremæ perierint paginæ. De hac editione vide Hist meam Liter. ad Annum MCDLXXV., ubi mentio fit de Bonaccursio Pisano, Mediolani edendis libris Græcis, & Latinis intento.

(a) Extat in Bibl. S. Jacobi prope Papiam, caractere præclarissimo. Præcedit Epistola *Bonaccursii Pisani ad Job. Franciscum Turrianum, Ducalem Quæstorem*, superiùs recusa fol. DXLIII. Hinc verò tempus arguimus, quo in lucem prodiit insigne hoc Opus, idest post Annum MCDLXXX.; mortuo enim *Cicbo Simonetta*, cui labores omnes suos Bonaccursius dicabat, sese ad *Franciscum Turrianum*, tamquam ad Mecœnatem convertit, ut in notis ad eamdem Epistolam exposuimus. Mediolani autem peractam fuisse hanc impressionem, apertè tradit memoratus Editor, inquiens: *in hac felicissima Patria &c* Scribens ad prælaudatum Turrianum Equitem Mediolanensem:

(b) Refert hanc Editionem Michaël Maittaire Tom. I. Annal. pag. 387., adnotans, hunc Librum dicatum fuisse à Bonaccursio *Job Francisco Turriano Ducali Quæstori*, adeoque citra dubium Mediolani, ubi uterque degebat.

(c) Extat in Biblioth. Ambros & Braydensi, caractere Romano nitido, cum titulo Librorum in fronte cujusque paginæ, & numeris Romanis ad marginem. Hanc Editionem memoravi tum in Hist. mea Liter. ad Annum MD, cui eandem affixi; tum in Catalogo præpræcedenti. Referre alteram nunc placet hisce Chronicis notis signatam: *Impressum Mediolani in ædibus clariss Viri Lucii Cottæ, pridie Kal. sextiles MDI. dexteritate Guilielmorum le Signerre Fratrum.* Dicavit illam Parrhasius *Jafredo Carolo*, datâ ad ipsum Epistolâ, quam superiùs leges fol. DXXVII. In ea Auctor profitetur, retractatum novis curis à se hunc Poëtam, veluti Anguem deposita cum senectute pelle, renasci & juvenescere, nec erubescit Palinodiam canere de iis, quæ antea nimis præcipiti calamo typis vulgaverat. Vidi Editionem istam in folio pergameno excusam, optimo caractere, nec omittere volui quamvis Seculum XV. uno anno superet.

(d) In hac Editione nihil mihi adnotandum relinquitur, cùm *Michaël Maittaire, Tom. I Annal pag.* 378 etiam titulum Operis, Cornelio adscripti, præterierit, Urbem tantùm, in qua peracta est, signans, his verbis: *Cornel. Nep. Mediolani.*

(e) Huic Editioni, cujus meminit Maittaire in Annal. Typographicis Tom. I pag 381., præfigitur Epistola nuncupatoria *Francisci Puteolani ad Jacobum Antiquarium*, ex qua locus dignoscitur, ubi parata fuit; in ea enim scribens ad Mecœnatem suum, Puteolanus hæc habet: *Multis vigiliis, intensissimoque studio recognitam, adjuvante Bernardino Lanterio, omnium Mediolanensium eruditissimo, ut eum parcissimè laudem, sub tuo nomine nostris Impressoribus tradidimus.* Addit Maittaire, eamdem Epistolam excusam fuisse Venetiis Anno 1497. quamobrem superiori tempore ad hunc Annum referri debet Editio Mediolanensis.

(f) Vidi hunc Codicem, caractere Romano, minutiori, excusum, nullo adnotato Anno, & loco. In calce hæc leguntur: *Hoc excellentissimum de Oratore Opus, in quod Cicero quicquid in Eloquentia habuit judicii, contulit; Alexander Minutianus impressit, ut Adolescentes; quos Rhetoricis initiaret sacris, ob Librorum inopiam non cessarent, quin eo interprete, & duce, ad sacratissima hujus divinæ virtutis adyta penetrarent.* Hinc verò discimus, impressum fuisse hunc Librum, statim ac Minutianus in Urbe nostra Oratoriam Artem publicè docere cœpit, & multo ante quàm universa Ciceronis Opera, sub finem hujus Seculi in lucem proferret.

* Jacobi Forolivienſis illuſtris Philoſophi, & Medici, in primum Librum Canonis Avicennæ, Expoſitio, in fol. magno, per Antonium Zarotum. (g)

* Dialogo della Seraphica Vergine S. Cattarina da Siena, della Divina Providentia, con la ſua Canonizazione, & alcuni Tractati devoti, compoſti in ſua lode, in 8. (h)

M. T. Ciceronis Orationes omnes, Mediolani per Antonium Zarotum. (i)

* Ejuſdem Epiſtolæ familiares, in fol. (k)

P. Ovidii Naſonis Opera omnia, in fol. per Antonium Zarotum, ſine Anno, & loco. (l)

Franchini Caſtillionæi Oratio in Nuptiis Franciſci Sfortiæ, & Blancæ Mariæ Vicecomitis. (m)

* Terentii Comœdiæ, in 4. magno, ſine Anno, per Pachel, & Scinzenzeler. (n)

* Svetonii Tranquilli, de Viris Illuſtribus, in 4. ſine Anno, loco, & Typographo. (o)

* Æmilii Probi, de Viris Illuſtribus, in 4. ſine Anno, loco, & Typographo. (p)

Jacobi

(g) Diſtributus eſt hic Liber per columnas, caractere Romano, nitidiſſimo, ſed abbreviationibus frequenti, abſque titulis, numeris paginarum &c. In calce hoc Dyſticon legitur:

Mira Parmenſis Zarot *me* Antonius *arte*,
Anguigeri prima fecit in Urbe Ducis.

(h) Hoc loco retuli hanc Editionem, cùm Liber, quem evolvi apud Amicum, poſtremis paginis careat, è quibus Annus, locus, & Typographus adnotari potuiſſet. Impreſſum tamen fuiſſe Mediolani, vix ulla dubitandi occaſio ſupereſt; ſiquidem in Epiſtola proœmiali hæc leguntur: *Alle Illuſtriſſime, & Excellentiſſime Madame, & Ducheſſe, Madonna Iſabella Conſorte de lo Illuſtriſſimo Signore Zuan Galeazo Sforza, potentiſſimo Duca de Milano, & Madonna Beatrice Conſorte de lo Illuſtriſſimo Signor Ludovico Sforza, digniſſimo Duca di Bari, ſingulariſſime de l'Ordine de S Domenico de Predicatori Protectrice, & Benefactrice, Fratre N. del predicto Ordine de Obſervantia, & del Convento di S Maria delle Grazie Profeſſo, con umile recomandazione, ſalute nel dolciſſimo Salvatore, vera ſalute, Jeſu Chriſto* Caracter Gothicus eſt, ſed admodum nitidus, abſque numeris paginarum &c Præcedit S. Virginis Catharinæ imago, & Index alphabeticus rerum adnotabilium; ſequitur Bulla Canonizationis Pii PP. II., & Carmina quædam, tum Latina, tum Italica, in laudem Seraphicæ hujus Virginis. De Anno Editionis id tantùm proferre poſſum, ſuperiorem fuiſſe morti *Beatricis Eſtenſis*, quæ contigit Anno MCDXCVII.

(i) Notitiam hujus Editionis ad me Venetiis tranſmiſit ſæpe laudatus *Joſeph Smith*, nudâ hac notâ adjectâ: *Mediolani per Antonium Zarotum*, ſine Anno.

(k) In calce ſignatur tantùm locus impreſſionis, nempe MEDIOLANI, Anno, & Typographo omiſſis; ex nitidiſſimis autem caracteribus facilè eruitur, è prælis Antonii Zaroti prodiiſſe. Refertur etiam à Maittaire in Appendice Alphabetica poſt Indices pag. 511.

(l) Editionem hanc compertam mihi fecit ſuperiùs memoratus Joſeph Smith, cum hac nota in calce: *P. Ovidii Naſonis Opera omnia, diligenter emendata, Antonius Zarotus Parmenſis, ad utilitatem juvenum, necnon & poſterorum impreſſit*. Certè autem Mediolani peracta eſt, cùm Typographus iſte numquam pedem ab Urbe noſtra retulerit; imò etiam poſt Seculum XV. Arti huic exercendæ illum apud nos intentum oſtenderim, in Prolegomenis Capite quarto.

(m) Teſtis mihi eſt hujus Editionis *F. Paulus Morigia* in Libro inſcripto: *Nobiltà di Milano*, pag. 208, ubi hæc habet: *Franchino* (Caſtiglione) *celebratiſſimo Oratore de' ſuoi tempi, fra le molte Orazioni, fece quella nelle Nozze di Franceſco Sforza, e Bianca Maria, figlia di Filippo Maria Viſconte Duca di Milano, che furono poi Duchi di Milano: la quale fu recitata da lui nella Chieſa di S. Sigiſmondo fuori di Cremona, con ſtupore di tutti i Prencipi, & Ambaſciatori, & di tutti li aſſiſtenti; la quale fu ſtampata all'ora per ſoddisfazione de' dotti curioſi &c.* Porrò, quo tempore celebratæ ſunt Nuptiæ memoratæ, ideſt Anno MCDXLI., nondum enata erat Ars Typographica; proinde intelligendus eſt *Morigia*, ampliori Annorum ſpatio; ita ut, non *tunc*, ſed poſtmodum, ideſt circa annum ſeptuageſimum Seculi XV. in gratiam doctorum hominum, tantique Viri laudem, typis commiſſa fuerit hæc Oratio. Porrò iſte *Franchinus Caſtilionæus* claruit non tam eloquentiâ, ſed etiam Juriſprudentiæ peritiâ, atque primus fuit inter VI. Patricios Viros, delectos à Republica Mediolanenſi, ut inſtitueretur Mediolani Generalis Studiorum Academia Anno MCDXLVII. Vide Curtii Hiſt. Medicorum Mediolan. pag. 280.

(n) Servantur in Bibl. Archintea, caractere Romano nitidiſſimo, lato margine, & chartâ optimâ, abſque titulis, numeris paginarum, Indice &c. Præcedit *Terentii Vita, excerpta de dictis D. Franciſci Petrarcæ*. In calce: *Hoc Opus eſt impreſſum Mediolani per Magiſtros Leonardum, & Oldoricum Socios, qui adhibita omni diligentia, ut in manus hominum quam emendatiſſimum veniret, curavit, ne Libri mendum uſquam deprehenſum, adoleſcentum animos à ſtudio Literarum, ut plerumque contingit, deterreret*.

(o) Caractere ſatis nitido, ſine numeris paginarum &c. Gaſpar Lampugnanus, Sacerdos Mediolanenſis, pluribus aliis Editionibus in hac Urbe ab ipſo paratis clarus, Librum hunc dicavit Bonino Mombritio, ejuſque Epiſtolam nuncupatoriam ſuperiùs dedi fol. DXLII. Alteram Editionem hujuſmet Operis, chronicis omnibus notis deſtitutam, curavit Petrus Melleus, eamque inſcripſit *Præclariſſimo Viro Petro Poſterulæ, Ducis Inſubrium Senatori*, &, quod mirum eſt, iiſdem uſus eſt verbis in compingenda Epiſtola ſua, quibus ſuam confecerat memoratus Gaſpar Lampugnanus, nonnullis tantùm immutatis, quæ diverſæ conditionis Viris, in Mecœnates delectis, aptari indiſcriminatim non poterant. Vide quæ ſcripſerim de hac re in meis animadverſionibus ad Epiſtolam Mellei, fol. DXLVIII.

(p) Extat apud March. Theodorum Alexandrum Trivultium, caractere perpulchro, abſque numeris paginarum &c. Præcedit Epiſtola Petri Corneri (ſeu de Corneno) *ad Magnificum, & Præſtantiſſimum Legum enucleatorem, Dominum Theodorum Platum, Ducalem Conſiliarium*. Hanc recudimus pag. DXL., cum aliis,

quæ

✻ Jacobi Bracellei, de bello Hiſpano, in 8. magno, ſine Anno, loco & Typographo. (q)

✻ Georgii Vallæ, Introductorium in Galenum de Medicinæ principiis, è Græco in Latinum converſum, in 4. ſine Anno, loco, & Typographo. (r)

Joh. Petri Vallæ, Commentaria in Plauti Comœdias; in 4. ſine Anno, loco, & Typographo. (ſ)

✻ Franciſci Philelphi, Conviviorum Libri duo, in 4. ſine Anno, loco, & Typographo. (t)

✻ Plutarchi Apophtegmata, à Franciſco Philelpho, è Græco in Latinum converſa, in 4. ſine Anno, loco, & Typographo. (u)

✻ Ejuſdem Apophtegmata laconica, ab eodem Philelpho Latinitate donata, in 4. ſine Anno, loco, & Typographo. (x)

✻ Joh. Matthæi de Ferrariis de Gradi, Pars prima Commentarii textualis, cum ampliationibus, & additionibus materiarum ad Nonum Rhaſis, ad Almanſorem, adjuncto etiam textu, in fol. ſine Anno, & Typographo. (y)

✻ Petri Lazaroni Brixiani, Epitaphia XII. in Obitu Beatricis Eſtenſis, Conſortis Illuſtriſſimi Ducis Mediolani Ludovici Mariæ Sfortiæ, in 4. ſine Anno, loco, & Typographo. (z)

Johan-

quæ leguntur in calce. Agitata plurimùm fuit inter eruditos Viros quæſtio, quis verus Auctor fuerit Libri, *de Viris Illuſtribus*, cùm alii *Æmilio Probo*, alii *Svetonio Tranquillo*, alii *Cornelio Nepoti*, alii *Plinio Secundo* illum adſcribant. Fabricii opinio eſt, Vitas haſce, fuiſſe ab *Aurelio Victore* compactas, quemadmodum adnotavi ad Epiſtolam Petri Mellei ſuperiùs memoratam fol. DXLVIII.

(q) Servatur in Bibliotheca Comitis Antonii Simonettæ, caractere nitido Romano, abſque numeris paginarum &c. Præmittitur Epiſtola Mefelli Veniæ Beneventani, *ad Illuſtrem, & humaniſſimum Principem, Philippum Mariam Sfortiam Vicecomitem*, quam ſuperiùs inter antiquas Epiſtolas nuncupatorias dedi fol. DXXXVIII. unà cum Epigrammate, quod in hujus Libri calce jacet. De præſtantiſſimo Viro Jacobo Bracelleo agit *Oldoinus in Athenæo Liguſtico*.

(r) Extat in Biblioth. Ambroſ., caractere ad quadratum accedente, ſed nitido. Librum hunc dicavit Georgius Valla *Jacobo Antiquario Ducis Mediolanenſium à Secretis*, illumque tranſtulit è Græco, in gratiam *Nicolai Antiquarii*, ejuſdem Jacobi ex Fratre Nepotis, qui Medicinæ ſtudiis tunc vacabat. Credi poteſt, editum fuiſſe hoc Opus Mediolani, cùm Valla apud nos degeret, delectus à Franciſco I. Sfortia, ad Filios ſuos humanioribus literis erudiendos. De doctiſſimo hoc viro nonnulla delibavi in notis ad Epiſtolam nuncupatoriam, recuſam fol. DXXXVI.

(ſ) Hanc Editionem non vidi, ſed eam Mediolani peractam fuiſſe, antequam Seculum XV. laberetur, deprehendi ex Epiſtola præfixa hiſce Commentariis, quæ recuſa fuere Venetiis ab Aldo Manutio anno MDI., unà cum aliis Bernardini Saraceni, & Joh. Baptiſtæ Pii. Dicavit labores ſuos Joh Petrus Valla, *Scaramuciæ Trivultio*, *Mediolanenſi Patricio primario*, de quo vide adnotationes meas ad prædictam Epiſtolam Vallæ, fol. DXXXVII. ubi eandem integram dedi.

(t) Servatur hic Codex in Biblioth. Ambroſ., caractere rotundo nitidiſſimo, abſque numeris paginarum, Indice &c. Præcedit Elenchus errorum, qui in volumen memoratum irrepſerant, cum emendationibus: Dein Epiſtola *Joh. Franciſci Marliani* ad Philelphum data ex Ticinenſi Urbe anno MCCCCLXXVII., & altera Leonardi Juſtiniani, ad eundem, ita ſubſcripta: *Venetiis MCCCCXLIII* Ex hac poſtrema dignoſcimus, quo tempore Philelphus hæc Convivia exaraverit, cùm nempe primò in hanc Urbem commigraſſet; idque etiam clariùs compertum fit ex Præfatione ejuſdem Philelphi, *ad Thomam Thebaldum*, cui convivium primum Mediolanenſe dicavit; ſiquidem in fine ita ſcribit: „ In hoc ipſe curriculo, ut in aliis aliàs con„ ſuevi, verſari volui hoc tempore, ubi quantum „ valuerim, Tu, qui non minus apud omnes inge„ nii præſtantiâ, & judicandi gravitate vales, quàm „ & auctoritate & gratia apud Philippum Mariam „ Anglum, & Regum omnium, & Principum decus „ ac lumen, facilè judicabis &c. „ Annum etiam, quo in lucem prodiit Mediolani hæc Philelphi lucubratio, ſignare poſſumus ex prima Joh Franciſci Marliani Epiſtola jam memorata, quam diximus datam, *Ticini MCCCCLXXVII.* Tunc enim è prælis dimiſſam illam fuiſſe, facilè quiſquis intelliget. Has Epiſtolas edidi fol DXXXIV, & ſeq. Per dialogum confectus eſt liber iſte, in quo Thebaldus, aliique præclari Mediolananſes Cives ad colloquendum inducuntur.

(u) Extant in Biblioth. Ambroſ. caractere, quem ſupra deſcripſimus, ſine numeris paginarum, Indice &c. Dicavit Philelphus librum hunc *Magnanimo & Illuſtriſſimo Principi Philippo Mariæ Anglo, Mediolanenſium Duci*, Epiſtolâ hæc ſuperiùs recuſa eſt, fol. DXXXXII. Vide adnotationes meas ibidem.

(x) Servantur in Biblioth. Ambroſ., eodem caractere impreſſa, quem diximus Præcedit Philelphi Præfatio ad Nicolaum V. Pontif. Max, quam dedi fol. *DXXXIII.* Hæc duo Opuſcula edita ſunt Mediolani, in unum collecta, ſimul cum aliis Franciſci Philelphi, anno MCCCCLXXXI., quemadmodum opinatus ſum in Hiſtor. mea literar. ad eundem annum.

(y) Extat in Cœnobio PP. Eremitarum S. Auguſtini Cremenſis Urbis, è qua hujus Libri notitia ad me tranſmiſſa fuit, indicato ſolùm loco, nempe *Mediolani*. Recenſet hanc Editionem, inter Opera hujus Auctoris, *Bartholomæus Curtius in Hiſtor. Italica Medicorum Mediolanenſium*, *pag* 25., ubi eandem dicatam ab Auctore fuiſſe ſcribit, Duci noſtro Galeatio Mariæ Sfortiæ, adeòque prodire in lucem debuit ante annum MCCCCLXXVI, qui poſtremus fuit vitæ illius Principis. *P. Orlandus*, *pag.* 330. refert, primam ac ſecundam partem hujus Voluminis ſimul editas eſſe, Papiæ anno MCCCCXCVII.

(z) Extant in Biblioth. Ambroſ., inter Collectanea Rerum Brixianarum. Specimen dare placet carminum hac occaſione editorum ab Auctore, in laudem tum Conjugis Beatricis, tum Ludovici Mariæ. Incipit igitur ſignare annum & diem memorati obitus his Verſibus:

Mille polo terris Phœbus detexerat annos,
Tunc quater & centum fixerat axe rotæ,
Nonaginta ſimul ſeptemque addebat ad illos;
Terna dies Jani, nox erat & media.

Dum

* Johannis Archiepiscopi Cantuariensis, Fratris Ord. Minorum, Prospectiva communis, castigata per eximium Artium, & Medicinæ, ac J. U. Doctorem, ac Mathematicum peritissimum, D. Facium Cardanum Mediolanensem, in fol. sine Anno, & loco, per Petrum Cornenum. (a)

Dum mea Saturnus, Sidus lacrymabile terris,
Membra quatit, rabidæ Tygridis ore ferox.
En Duce quæ tanto florebam Diva Beatrix,
Sancta pudicitiæ quæque corona fui;
Imperii culmen, Natos & desero dulces,
Ora Ducis magni desero chara mei.
Quamvis grata mihi raperes tu lumina vitæ
Mors, tamen ad Superos ducor amata meos &c.

Obiit Beatrix ex infœlici partu, unà cum edita tunc prole, in flore ætatis, annorum XXII., ut in reliquis carminibus testatur *Lazaronus*. De hoc erudito Auctore, vide Histor. meam Literar. ad annum MCCCCXCIV.

(a) Extat penes Clarissimum J. C. Johannem Sitonum de Scotia, caractere Gothico, grandiori in textu, minutiori in Commentariis, ambobus tamen satis nitidis, absque titulo, numeris paginarum &c. Apponuntur in margine mathematicæ figuræ, accuratissimè impressæ. Præcedit *Facii Cardani* Epistola nuncupatoria *Rev. in Christo Patri, Apostolicoque Protonotario, necnon Equiti aurato, & Comiti Palatino, Ambrosio Griffo, Artium, Medicinæque Doctori præstantissimo, ac Theologo peritissimo*, quam integram recitare opportunum duco, cum eam inter alias superiùs recusas non dederim: „ In tanta Librorum cujuscumque generis „ copia, divino quodam imprimendi artificio comparata, appetentes hujus clarissimæ Urbis Insubrium „ Impressores novi quidquam in medium afferre, „ quod esset studiosis non mediocriter profuturum, „ persuasique, meâ operâ id effici posse, me illud efflagitantes convenerunt. Cupienti ergo mihi horum „ expectationi non deesse, remque pretio dignam „ edere cogitanti, occurrit in primis Prospectivæ „ Opus, cùm ceteris Aristotelicis Libris planè intelligendis, tum ejusdem Methaurorum tertio maximè „ necessarium; nam, quæ oculi mirabiliter vident, „ occulta multorum ratio, unico ejus suffragio prospici, facilèque dignosci potest. Itaque ne tanto po„ steri beneficio essent immunes, summo corrigendum labore suscepi, opus Viro etiam doctissimo, „ nedum mihi, grave futurum; tum quòd ardua „ ejus est materia, consummatissimoque Mathematico „ indiget; tum quòd in Librorum id genus raritate, „ exempla, nisi admodum depravata, non offendi. „ Accedebat ad castigatam Figurarum signationem, „ quæ Codice etiam bene emendato, vix deprehendi „ potest, ex casus positione quàm maxima difficultas, „ ex quo fortè factum est, ut in hunc usque diem, „ perinde ac res ignota latuerit; non quòd Viros me „ longè doctiores defuisse putem, quorum doctrinâ „ exactissimè emendari potuisset; non enim mihi tantum arrogo; sed quòd laboris pertœsi, rem ipsam, „ licèt maximè utilem, intactam reliquerunt, quam „ ego pro communi doctorum utilitate, summo meo „ incommodo corrigendam, imprimendamque esse „ duxi. Verùm opinatus, huic meo incœpto Patronum, qui & literis, & auctoritate plurimum valeret, vindicari oportere, te, Ambrosi Griffe, Virum & optimum, & doctissimum, animi vigore, „ & gravitate Camillo, scientiâ, atque facundiâ Appiis, Scipioni dexteritate, animique alacritate, Tito Quintio, monitis salutaribus, persimilem maximè delegi. Accipe igitur has laborum meorum primitias, qui tuo muniti præsidio, calumniatores „ non formidabunt, multosque tibi viros devincient, „ quando tuis auspiciis Opus se egregium consecutos „ esse animadverterint. Vale, meque mutuò ama. In calce legitur sequens Epigramma:

Optime, quæ fertur visus pars optima, Lector,
Fausti Corneni *clauditur auspiciis,*
Quem Petrus *impressit parvo non ære: Libellum*
Hunc eme; tu doctum perlege Lector Opus.
Prima ego sum virtus, quid me Fortuna relinquis?
Impressa est omnis pagina, nostra vacat.
Ultima sim miror; quid enim sunt lumina? manca
Me sine, & est illis, me sine, nulla fides.
Et quis Aristotelem, sinè me, cognoscere possit,
Scis Dea? cognovi; sed sua causa subest.
Magna ratis magno curanda est remige, deerat
Navita, nunc Facius *talia damna levat.*
Hoc Cardana *Viro gaudet* Domus, *omnia novit*
Unus: habent nullum secula nostra parem.

Facius Cardanus, celeberrimi *Hieronymi* parens, ac publicus Mediolani Jurisprudentiæ Institutor, præstantissimus fuit in omni fermè Scientiarum genere, adscriptus Collegio Nobilium Jurisperitorum nostræ Urbis Anno MCCCCLXXXII. Vide prælaudatum Curtium, qui de illo agit in Hist. Mediolanensium Medicorum pag. 53., non secus ac de Ambrosio Griffo pag. 26., cujus nomini hoc Opusculum *Facius* inscripsit. Quod attinet ad meum institutum, cùm afferat *Cardanus*, Librum hunc à se emendatum, *primitias* fuisse *laborum* suorum, circa eundem annum octuagesimum secundum Seculi XV., editum fuisse Opus istud Mediolanensibus Typis autumare facilè possumus; siquidem *Petrus Cornenus*, cui hæc editio adscribitur, proferendis in lucem præclaris Operibus per illa tempora adlaborabat. Typographum eum fuisse, ex allato Epigrammate colligi potest; verùm, nullum ab eo vulgatum Codicem sub hoc nomine usquam invêni; proinde opinor, hoc verbum *impressit*, usurpatum fuisse ab eodem Corneno, hujus metricæ laudis Auctore, in gratiam Carminis conficiendi, cùm anno MCCCCLXXXI. ipsum, in Libro *Hugonis Benzii*, ad illum annum relato, tantùm Impressionis Correctorem viderim enunciatum,

GRadum hìc tandem ſiſtere , ac prorſus ab hac arena decedere animus erat , cùm ſatis ſuperque , pro imbecillis ingenii viribus , me defunctum munere , quod ſuſceperam , arbitrarer . Attamen , in exitu hujus Operis , morari tantiſper Lectorem neceſſe duxi , ut verba facerem de Libro quodam , à me relato in ſuperiore Catalogo , ad annum MCCCCXCIX. cui inſcriptus eſt titulus Filoſtrato , dell'Innamoramento di Troylo , e Griſeide . Serviri eum intellexi , typis Mediolanenſibus impreſſum , in Bibliotheca ſæpius laudati Comitis Scipionis Boſelli , Equitis Bergomenſis ; quandoquidem verò de indicata hujuſmodi Editione , nihil præter nomen acceperam , profeſſus ibidem ſum , in ancipiti me hærere , ſoluta ne oratione , an metro excuſus foret is liber . Equidem Eruditis omnibus viris compertum eſt, Opus iſtud è Poëtæ atque Oratoris celeberrimi Johannis Boccacii calamo profluxiſſe ; mihi tamen nulla unquam illud pervolvendi copia fuit . Tandem , in percurrendis Manuſcriptis Codicibus Bibliothecæ Ambroſianæ , incidi in Exemplar , quod eundem titulum præfert , Auctoremque libri pandit , Johannem Boccacium Florentinum , à quo , Italico Carmine , (nuncupato à Vernaculæ linguæ Poëtis , in ottava Rima ,) confecta eſt metrica ea narratio . Codex noſter eleganti caractere conſcriptus , picturis paſſim , & auro exornatur : Præcedit rubro atramento præfixus titulus, in quo redditur ratio , cur huic Libro Philoſtrati nomen Auctor indiderit ; illud namque hominem indicat , victum , dejectumque ab amore . Sequitur prolixa Epiſtola Italica ad Nympham ſuam , atque in ea Boccacius , plura philoſophicè diſputans , adumbratam ſub Troyli , & Griſeidis imagine , amoris ſui infelicitatem deplorat . Fortaſſe autem hanc Hiſtoriam contexuit in gratiam Mariæ , naturalis filiæ Roberti Regis Neapolis , quam impensè adamabat , referente Creſcimbenio Vol. 2. Comment. par. 2. pag. 109., quemadmodum de eadem conſcripſerat duos alios Libros, la Fiammetta, & il Filocolo, ut Petrus Bayle adnotavit in Magno Dictionario, Gallicè vulgato , agens de Johanna I. Neapolis Reginâ, literâ N. Poëma hoc novem Libros, ſeu partes, complectitur ; in calce verò hæc habet: Compoſto per lo valente Poeta, Meſſere Giovanni Boccaci da Certaldo. Alterum Boccacii Poëma Italicum in eodem noſtro Codice legitur , appellatum Nymphale, atque iiſdem ſplendidis ornamentis , & manu eſt conſcriptum . In eo amorum ſeriem Africi cum Melſola Fæſulana , quæ fingitur Dianæ Nympha, eodem carminis metro , quo Philoſtratum edidit , Auctor narrat . Joh. Marius Creſcimbenius Vol. 1. Commentariorum pag. 406., & Julius Negri in Hiſtoria de Florentinis Scriptoribus tradunt , Nymphale Boccacii translatum fuiſſe in octeni Carminis metrum à Ludovico Bartolo Tabellione Florentino , prorſus ſilentes , quid in eo contineretur . Porro geminam Comœdiam elaboravit Boccacius ; alteram de Nymphis Florentinis , quæ in omnibus antiquis Typographicis editionibus inſcribitur, Nimphale d'Ameto, eaque prodiit confecta ab Auctore , partim ſoluta oratione , partim verſibus , quos vocant Terzetti . Hæc procul dubio illa eſt , quæ ſub Nymphalis nomine , novam à memorato Bartolo carminis formam recepit , ſed (ut audio à peritiſſimo Rei poëticæ P. Xaverio Quadrio , ſæpius à me , Boniſque omnibus commendato) numquam typis vulgata fuit : Aliam de Nymphis Fœſulanis , quam ſuperiùs deſcripſi, quæque in Ambroſiana , pauciſque aliis Bibliothecis , manu exarata ſervatur : Hæc poſtrema lucem & ipſa vidit , impreſſa in 4. ſed ſine anno , loco , & Typographo . Utramque accuratè diſtinxit Franciſcus Sanſovinus , qui Nymphale Ameti , impreſſum Venetiis per Gabrielem Jolitum anno MDXLV. , dicans nobiliſſimæ Matronæ Gaſparæ Stampæ , ita exorditur nuncupatoriam Epiſtolam : „ L'Ameto , diviniſ„ ſimo ſpirito , prodotto dalla gioventù del Boccaccio , come ſi può facilmente comprendere per lo ſtile , „ per l'invenzione , e per l'ordine delle parole , è di ſoggetto amoroſo , tutto piacevole , e tutto paſtorale . „ Quaſi a queſta imitazione ſi trova il Nimphale di Africo , e di Menſola , ma in ottava Rima del medeſi„ mo Autore ec. „ Hinc verò etiam diſcimus , quo tempore compacta fuerit hæc Comœdia; cùm nempe provectior ætate foret Boccacius . In calce MSti Codicis noſtri hæc leguntur : Qui finiſſe il Libro , chiamato Nimphale , compoſto per lo valente Poeta , Meſſer Giovanni Boccaci da Certaldo, Fiorentino : ſcritto per mi Tomaſo di Jacomo Lioni de la nobile Cita di Bollognia, queſto dì VI. di Luglio ſotto gli Anni Domini MCCCCXXX7. Reliqua illuſtris hujus Auctoris Opera , tum Latina , tum Italica , quæ tenet inter MStos Codices Ambroſiana Bibliotheca , ſunt : Epiſtola Jo. Boccacii de Certaldo , de Florentia , Vatis celeberrimi , ad Franciſcolum Generum D. Franciſci Petrarcæ Poëtæ conſpicui , ſuper ejuſdem morte , complorativa , & laudativa . Ejuſdem de Viris Illuſtribus Liber , in pergamena , caractere antiquo conſcriptus . Epiſtola de Meſer Giovanni Boccacio , mandata a Meſer Pino Cittadino de Firenza, isbandito per ribello fuora di la Patria ſua , confortandolo , & inducendolo ad patientia . Il Filocolo . La Fiammetta , e la Teſeide con la Spoſitione di Pietro Andrea Baſſi . Servatur ultima hæc in Ambroſiana , elegantiſſimo caractere deſcripta in prægrandi Folio pergameno , auro picturiſque egregiè ornato . Adnexum eſt Teſeidi in eodem noſtro Codice Opus aliud , Italico ſermone elaboratum à Petro Andrea Baſſo , atque hunc titulum gerens : Le Fatiche di Ercole, quod ab aliquibus Joh. Boccaccio perperam adſcribitur ; Auctor enim ſe ipſum prodit in Epiſtola Nuncupatoria ad Nicolaum Eſtenſem filium Alberti , quæ legitur etiam in editione hujus Operis peracta Ferrariæ anno MCCCCLXXV. in fol. per Auguſtinum Carnerium . Proinde raritas Ferrarienſis Impreſſionis (quam Ambroſiana Bibliotheca cuſtodit) in cauſa eſſe potuit, cur falsò illius Auctor Boccaccius cenſeretur . Demum ſubſequitur Rythmus Italicus Nicolai Malpilii , quem integrum, & nobiliori forma expolitum edidit Creſcimbenius Vol. III. Lib. III. Commentariorum Poëſeos Italicæ in hæc verba : Spirto gentil da quel bel grembo ſciolto ec. qui tamen non meminit Expoſitionis eidem adjectæ à Petro Andrea Baſſo , quam refert Codex noſter , ſimul cum Epiſtola Commentariis præfixa , in qua Baſſus inquit , Cantionem hanc fuiſſe olim à Malpilio exaratam , ut Nicolaum Eſtenſem , juvenilibus amoribus irretitum , à dulcibus ſed moleſtiſſimis iis laqueis extricaret ; eam verò ſibi ad oculos occurriſſe , cùm ad ſenectutem perductus , in famulatu Eſtenſium Principum Chartas ſuas pervolveret , dignamque ab ipſo habitam , ut reconditæ eruditionis , profondique ingenii latens venuſtas illuſtraretur .

F I N I S.

INDEX
RERUM, ET NOMINUM.

A

ABbatia S. Stephani de Cornu quando in Commendam translata. CCCCXC-VIII.
Abbreviationes in editionibus Librorum quando usurpatæ. LXXXIII.
Abbreviatorum Collegium à quo institutum. CXL-IV. E.
de Abdua, Co. Constantius, laudatus. CCLI. D. DCIII. & DCLVIII.
Academia Animosorum pro Rhetoribus, & altera Arysophorum pro superioribus scientiis in Collegio, & Scholis Braydensibus. LVII. C.
Academia Arcadum Coloniæ Mediolanensis à quo condita. LXII. B. Ejus progressus, & laudes. LXIII. A.
Academia, Auroræ appellata, pro Arte Pictoria. LIV. D. Altera Picturæ, ac Sculpturæ à Federico Card. Borromæo instituta. ibid. Nomina celebriorum Virorum, qui ex eadem Academia prodiere. LV. B. Quàm frequentes habeat conventus ad nudi corporis delineationem. ibid. Præteritis annis decidit, postea restaurata revixit. ibid. D.
Academia Equitum à Comite Carolo Archinto instituta. LX. E. Leges ab illo conditæ. LXI. C.
Academia Hermathenaica in Seminariensibus Lycæis quando, & à quo instituta. LVI. B.
Academia Hypheliomacorum in Collegio Helvetico. LIX. A. Ejus Symbolum. ibid. B.
Academia Ignitorum, vulgò degli Infocati, in Scholis S. Alexandri. LVIII. A.
Academia Inquietorum, à quo condita. L. C. Ejus Symbolum. ibid. Quomodo deciderit. ibid. E.
Academia Laboriosorum, vulgò de' Faticosi, in Collegio Clericorum Regul. Teat. LVIII. B. Viri insigniores in eadem. ibid. C. Ejus Symbolum. ibid. C. A Comite Joanne Borromæo protecta, & aucta. ibid. D.
Academia Mutii Sfortiæ Caravaggii Marchionis. L. A.
Academia Transformatorum quando Mediolani instituta. XLVII. A. Ejus Symbolum. ibid. B. Prima Academicorum opera Philippo Caroli V. filio dicata. ibid. C. Academici proprio nomine memorati. ibid. D. Quam apud exteros laudem meruerint. ibid. Inter eos primi qui. XLVII. B. Ejus exitus ignotus. ibid. E.
Academia Perseverantium in Collegio Nobilium erecta. LVI. D.
Academia à Petrarcha Linterni instituta. CCC-LXXIX. B. Viri illustres in eadem qui. ibid. C. Eorum opera insigniora. ibid. D. & E.
Academiæ Cleliæ institutio. LXVII. C. Leges in XII. tabulis digestæ. LXIX. C. Ejus Symbolum. LXXII. A. à quibus celebrata. ibid. B.
Accursius, Bonus. V. Bonusaccursius.
Achæi exules, Romæ, & in Italia Philosophiam, & Rhetoricam docent. IV. A.
Acuña, Ferdinandus, Siciliæ Pro-Rex. CLXXVI. B.
Adelgrausus Episcopus Laudensis. CCLXXXII. B.
Adrianus, Angelus, ad eum Epistola Georgii Merulæ. DLXIX.
Advocatus, Hieronymus, ad eum Epistola Jo. Britannici. DLXXXIX.
Advocatus, Nicolaus, Cremonensis, Petri Leonis Præceptor. CCCCII. C.
Aemilius, Paulus, Novariensis, ejus Carmen in Gasparis Vicecomitis laudem. CCCLXXXIX. D.
Aeneas Sylvius. V. Pius II. Pont. Max.
Agacia, Franciscus, Vercellensis, Petri Leonis Præceptor. CCCCII. C.
Agapitus, Anconitanus Episcopus, Auctor Hymni in laudem S. Andreæ Apost. CXLII. B.
Alabanti, Antonius, Generalis Ord. S. Mariæ Servorum. CCVII. D.
Alamannus, seu Aldemannus, Ludovicus, Cardinalis Arelatensis, Bononiæ Legatus. CLXXX. C.
Alatius, Leo, ejus judicium de Suidæ Lexico. CC-CCXIX. B.
Albergatus, B. Nicolaus, Cardinalis, à Poggio in funere laudatus. CXIX. A.
Albertus, Carpensis Princeps, ad eum Epistola Jo. Mariæ Cattanei. CCCCXX. E.
Albertus, Leander. V. Leander.
Albicius, idem & Bartholomæus de Pisis. DLXXX-IV.
Albisius, sive de Albizis, Bartholomæus, ejus Sermones de contemptu Mundi. CCCCXII. D.
Albucius Novariensis, Rhetor Mediolani. VI. E.
Albucius Silo Causarum patronus quo tempore Mediol. XXV. A.
Alciata, Margharita, Gasparis Vicecomitis mater. CCCLVII. D.
Alciatus, Andreas, quid de Mediolano in suis Emblemmatis. II. A. Ubi notatus. ibid.
Alcuinus Caroli Magni Præceptor, quomodo illum adhortatus sit, ut Scholas Parisiis conderet. XII. A.
Alcyonius, Petrus, de Exilio. XVII. B.
Aldinæ Typographiæ Symbolum. XCV.
Alemannus, Nicolaus, Chalcondylæ laudator. CCCCXXI. B.
Alemannus, Ubertus, Scriptor Codicis Dantis. CXXXIII. D.
Aleriensis Episcopus, Johannes Andreas, quid scribat de Typographia Romæ inchoata. LXXX-VII. IX. Ejus Epistola ad Paulum II. Pont. M. DXCVII.
Alexander V. Pont. Max. à Josepho Brippio Carmine laudatus. CCCXL. C. Natione Græcus contra Lazarum Augustinum Cottam. ibid. D.
Alexander VI. Pont. M. ejus Bulla de habitu S. Augustini simulacro insculpendo. CLXXXIII. D.
ab Alexandro, Alexander, ejus dies geniales. CC-XX. D.
Alfina Matrona honestissima quæ fuerit. CXCI. E. Ejus Elogium. CXCII. A. CXCIV. D. CC-XXI. C.
Aliprandus, Vincentius, laudatus. CVIII. DXCIII.
de Aloyxiis, Jacobus Baptista, quis ille fuerit. DCII.
Alphonsus Aragonum Rex, Epistola ad eundem Georgii Trapezuntii. CLVI. B.
Alphonsus Burgensis Episcopus, ad ipsum Epistola Petri Candidi Decembrii. CCXCIV. E. CCC. B.
Alphonsus Estensis, Oratio Philelphi in ejus nuptiis. CCXXII. E.

Al-

Alphonsus Rex Neapolis, *ad eum Epistola Poggii*. CXXVI. D. *Ejus Vita ab Antonio Panormita scripta*. CXXVI. E. *De eodem Victoria Philippi Mariæ Mediol. Ducis*. DXXXII.
de Alva, *Petrus*, *ejus defensio Immaculatæ Conceptionis B. V. Mariæ*. CLXXIV. A.
Alvarus, *Franciscus*, *an primus detexerit originem Nili*. CXXIV. E.
Aluisianus, *Johannes Baptista*. CVII.
Amalarius, *ejus Tractatus de Officiis*. CCCXVII. D. *quando floruerit*. ibid.
Amalasunta Regina Athalaricum filium tribus Gothis erudiendum tradit. XXV. C. *A Gothis objurgata ob politiorem filii educationem*. XXVI. *Ejus Literæ ad Senatum Romanum, quibus Theodatum laudat*. ibid. *Ab isto in exilium acta*, *ac tandem è vivis erepta*. ibid.
Amanatus, *Jacobus*, *Cardinalis Papiensis*, *ejus Epistolæ*. CX. & alibi.
de Amboisa, *Georgius*, *Cardinalis*. CCCXI. B.
Ambrosiana Bibliotheca, *in eam Codices MSS. insigniores Bibliothecæ Metropolitani Capituli transferuntur*. CXXVI. B. V. *Bibliotheca*.
S. Ambrosius in Bibliotheca Ecclesiastica Mediolanensi antiquorum Scriptorum Codices perlegit. IX. C. *Cur à Masello Venia* Avus Spiritualis *vocetur*. CCCCLXVII. *Ejus Opera quædam quando Mediol. primùm edita*. CXLV. D. *Et à quo*. CLXXXI. C. CCCXX. A. CCCXXIX. A. CCCXLI. A. CCCCLXVII. *Ejus Vita à Petro Candido Decembrio scripta*. CCXCVI. C.
B. Ambrosius, Fr. Eremita S. Mariæ Florentiæ, è Græco Vitas SS. Patrum in Latinum vertit. DLXV.
Amidanus, *Vincentius*, *ejus Epistola ad Petrum Candidum Decembrium*. CCI. B. CCXCVI. C.
ab Anania, *Joannes*, *de anno Jubilæi*. CCLVI. E.
S. Andreas Apostolus, *de translatione ejus Capitis Dissertatio*. CXLII. C. *Hymnus in ejus laudem*. CXLII. B.
de Angelis, *Dominicus*, *de Salentinis doctrinâ insignibus*. CCLXXX. B.
Angelus Reatinus. V. *Reatinus*.
Angleriæ Comitum historia an fabulosa. CCI. C.
Anselmus, *in Gallia Præceptor insignis*. XXIX. D. *Quo anno obierit*. ibid.
Antiquarius, *Jacobus*. LXXVIII. *Ejus Epistolæ*. CXCIV. D. CXCVIII. D. *Eidem dicat Puteolanus Plinii Paneg*. CCXXXVII. *Quis ille fuerit*, *Elogium*, *& Opera*. CCXLII. A. & seqq. *Antonius Julianus ejus nepos*. CCXLIII. B. *Laudatores ejusdem*. CCXLIV. E. *Iterum ejus Epistolæ*. CCCCLXXXIII. *Et ad eum Franchini Gafurii*. DXVII. DXVIII. *&* DXIX. *Carmen Philippi Beroaldi in ejus laudem*. CCCCXXXVII E. *Ad ipsum Epistola Georgii Vallæ*. DXXVI.
Antiquarius, *Nicolaus*, *Jacobi ex fratre nepos*. CCXIII. D. *Quando Mediolani sedem fixerit*. CCXLVIII. C.
Antoniani Ordinis Fratres quando Mediolano recesserint. CCCLIX. C.
Apenigenus, *Donatus*, *ad eum Epistola Francisci Petrarchæ*. CCCLXXIX. A.
Appianus, *Petrus*, *ejus Collectio Inscript*. XI. D.
Aquæ-frigidæ judicium quomodo ex Statutis Mediol. exequebatur. CCXII. B.
Arabica Typographia à quo primùm inventa. LXXVIII.
Arator S. R. E. Subdiaconus, *Deuterii discipulus*. XVIII. A. *Laudatus à S. Ennodio*. ibid. *Mediolani probabiliùs natus*. XX. A. XXI. A. *Parentibus orbatus*, *à Laurentio Mediolani Archiepiscopo suscipitur*. XX. C. XXI. D. *Ab Athalarico Rege magno in honore habitus*. XXIV. B.
Arcadum Mediolanensium Colonia quando, *& à quo instituta*. LXII. D. *Eorum Carmina ob natum Carolo VI. Cæs. Infantem*, *publica luce donata*. LXIII. D.
Archintus, *Ambrosius*, *ejus Opera*. CCXXXIV. E. CCXXXVII. C. *Ejus Epistola ad Sanctum Brascam*. VIII. *&* DLXXIV.
Archintus, *Co. Carolus*, *laudatus*. LXXXI. *Equitum Academiam aperit*. LX. E. *Leges condit*. LXI. C. *Bibliothecam in suis ædibus magno sumptu instruit*. ibid. E. V. *Bibliotheca*.
Architectoria ars, *Mediolani florens Seculo XIV*. XXXII. D. *Veteri elegantiæ*, *ac puritati restituta à Ludovico Sfortia*. XXXIII. B. *Quot celebres in hac arte Viri hinc emerserint*. ibid.
Archivum Archinteum. CLII. A.
Archivum Canonicorum S. Georgii in Palatio Mediol. CCLXXXI. D.
Archivum Ecclesiæ Cathedralis Viglevani. DXCVIII.
Archivum Metropolitanum Mediol. XI. B.
Archivum Monasterii Cistercìensis Carævallis in agro Mediolan. CCXIII. C.
Archivum Officii Provisionum Mediol. CCXC. C.
Arcimboldus, *Guidus Antonius*, *Mediol. Archiep*. CLXXXIII. D. CCCXVI. C. CCCXXI. B. *Ad eum Epistola Georgii Cribelli*. CCCCXCIV.
Arcimboldus, *Jo. Angelus*, *Mediol. Archiep*. CCCXVII. B.
Arcimboldus, *Jo. Baptista*, *pingues reditus legat*, *pro erigendis publicis Scholis*. LVII. D.
Arcimboldus, *Nicolaus*, *Episcopus Parmæ*. CLXXIX. B. CCXCVIII. B. *Ad eum Epistola Francisci Philelphi*. CXXVII. E.
Ardoinus Eporediæ Marchio ab Henrico I. Imperat. fractus. CCLIII. B.
Aresius, *Comes Ruglerius*, *ejus Bibliotheca*. DCI.
Aretinus, *Carolus*, *ejus Elogium Sepulchrale pro Mapheo Vegio*. CCCXXXVII. E. *Quis ille fuerit contra nonnullorum assertionem*. ibid.
Aretinus, *Leonardus*, *Oratio Poggii in ejus funere*. CXIX. A. *A Josepho Brippio laudatus*. CCCXL. A. *Ad eum Epistola Poggii*. CXXVII. E. *Ejus testimonium de Chrysolora*. XXXV. C.
de Arevalo, *Rodericus*, *Commentator Bullæ Pii II. Pont. Max. contra Turcas*. CXLVI. A.
Argelatus, *Philippus*, *Societatis Palatinæ primus Promotor*. LXV. D. *A Muratorio commendatus*. ibid. *Ejus Epistola prævia ad universum Opus Rerum Italicarum*. ibid. E.
S. Arialdi Vita à quibus scripta. XXIX. B. *Ejus Sermo ad Mediolanenses de Jejunio*. CCCLXXXVII. D.
Arisius, *Franciscus*, *ejus Cremona literata*. CLIII. B. *Suppletur*. ibid. C.
Arivabenus, *Jo. Petrus*, *Philelphi discipulus*. CCXXIX. E. *Ad eum Epistola Platini Platti*. CCLXIX. D.
de Arixiis, *Jacobus*, *Typographus Mediol*. DXCII.
Arnaldus Presbyter, *Magister Scholarum Mediolani*. XXVIII. E.
Asinius Pollio Virgilii amicus, *Mediolani cum eo amicitiam iniit*. VI. B.
Astesanus, *Bartholomæus*, *alter à Bartholomæo Pisano*. CCCCXI. D.
de Asula, *Passiranus*. V. *Passiranus*.
Athalaricus Italiæ Rex Mediolanensia Gymnasia commendat. XXIV. B. *Eo regnante*, *Jurisprudentia Mediolani floruit*. XXV. A. *Scientiarum Magistris stipendia præstari edicto jubet*. XXVI. B.
Atila Rex Hunnorum Latinam Linguam in Italia delere studet. XVII. B. *Ejus irruptio in Italiam quando*. CCCLXXXIV. C. CCCLXXXVI. C.
Attendulus, *Co. Joannes*, *laudatus*. CCXC. B.
Auctor Additamentorum ad Vossium. LXXXIII. CX. CXCVIII. A. & sæpius.
Auctor Libri de Viris illustribus quinam fuerit. DCXIV.
Auctores Historiæ Augustæ qui. CCCCLVII.

Au-

Auctores Latini qui primùm Mediolani lucem Typis viderint. LXXVIII. & LXXIX.
Auctores Ephemerid. literar. Ital. Ven. editi. CXCVI. A. CXCVIII. A. & pluries. *Quid sentiant de Facetiis Poggii*. CXVIII. A.
Averoldus, *Altobellus*, *Polæ Episcopus*. CCCXXVII. C.
Augustanorum familia Mediol. CCCCXIX. A. & B.
S. Augustinus Rhetoricæ Præceptor ad Mediolanenses missus. XV. B. *Auspicalem studiorum Orationem ante Bautonem Consulem recitat*. ibid. D. *Ejus Statua*, & *Inscriptio in Scholis Palatinis posita*. XVI. A. *De habitu ejusdem Simulacro insculpendo Controversia Mediolani orta*. CLXXXIII. A.
de Ausmo, *sive Auximanus Nicolaus*, *ejus Supplementum Summæ Pisanellæ*. DLXX. *Eamdem illustrat*. CCCCXI.
Ausonii Opera quando primùm Mediol. edita. CCI.D. *Ejus Carmen de laudibus Mediolani*. XVI. E.
Ayora, *G.*, *ejus Epistola ad Elisabetham Hispaniarum Reginam*. DXCI.
de Azajolis, *Nicolaus*, *ad eum dirigit Petrarcha Opus suum de Regimine Principum*. CCCLXXV. A.
Azzoguidus, *Balthassar*, *primus Typographus Bononiensis*. LXXVII.

B

Badoarus, *Sebastianus*, *ad eum Epistola Jo. Pompeji Corniani*. DCIII.
Bagnolus, *Comes Jo. Franciscus Joseph*. CCXCII.D. *Ejus opinio de ætate Q. Curtii*. DLXXXIV.
Baldi opinio de Studiis Mediol. V. E.
Balsamus, *Jo. Jacobus*, *ejus Epistola ad Ascaleonem Vallis*. DLIII.
Baluzius, *Stephanus*, *quid de Juliano Cæsarino seniore Card. proferat*. CXX. E.
Bandellus, *Joannes*, *ejus Novellæ*. CCCXIV. E.
Bandellus, *Vincentius*. CLXXII. B. & C. *Ejus Operum editiones*. ibid. D. *Ipsius amore Ludovicus Maria Sfortia Mediol. Dux Prædia Sfortiadæ Cœnobio Fratrum S. Mariæ Gratiarum dono contulit*. ibid. *Ejus infensa opinio contra Immaculatam Conceptionem B. M. Virginis*. CCCL. D. CCCCLX.
Baptista Mantuanus, *ejus Carm.* CLXXI. D.
Baptisterium quando Mediol. erectum. CCCXIX. C.
Barbadicus, *Augustinus*, *ad ipsum Epistola Sabellici*. DLXXXIX.
Barbarorum in Italiam incursiones. CCCLXXXIV. C.
Barbarus, *Franciscus*, *ad eum Epistola Poggii*. CXXVII. A.
Barbarus, *Hermolaus*, *ejus Carmen in Sfortiadæ Villæ laudem*, *prope Viglevanum*. CCCLVI. B.
Barbavara, *Catharina*, *Uxor II. Jo. Simonettæ*. CCIII. D.
Barbavara, *Franciscus*, *à Josepho Brippio laudatus*. CCCXL. A.
Barbavara, *Fr. Jo. Ambrosius*, *ejus Dissertatio de Scriptis D. Thomæ*. CCLXXXVII. C.
Barbus, *seu Barbobus*, *aut Barbovius*, *Paulus Soncinas*, *V. Cl.* CCLXXXVIII. B.
Barcellinus, *Abbas Innocentius*, *ejus opinio de tempore*, *quo Dantes scripserit*. CXXXIV. D.
Barianus, *Nicolaus*, *Augustinianus*, *Tractatum edit contra Montem Pietatis*. CCCLIII. A. *Ejus Epistola ad Georgium Albanensem Episc. & Card.* DXVI.
Barlassina, *Matthæus*, *ejus Carmen ad Petrum Antonium Castillionæum*. DLXXVII.
Barnabas Interamnensis. V. *Interamnensis*.
Barni, *Romanus*, *Vicarius Gen. Archiep. Mediol.* CCCXLVIII. B. CCCLXXII. D. *Ad eum Epistola Archangeli Ungardi*. DXXXIX.
Bartholoccius, *Julius*, *ejus Bibliotheca Rabbinica*. LXXVII. *Notatus*. CXXXI. A. *Quid de Typographia Hæbraica Mediol. referat*. LXXVII. & LXXVIII.
Bartholomæus de Pisis. V. *de Pisis*.
Bartholuccius, *Guidus*, *Ord. Minor. ejus Epistola*. CCCCXIII. A.
Barzizius, *Gasparinus*, *ejusque filius Guinifortus*, *Rhetoricæ Magistri in Scholis Palatinis*. XXXIII. E. XLI. A.
Barzizius, *Guinifortus*, *Dantis Commentator*. CXCV. C.
Bassus, *Petrus Andreas*. DCXVI.
Bavesolus, *Jacobus*, *idem & Jacobus de Cesolis*. DLXXI.
Baumeister, *Socius Joannis Wrster*, *Typographi Mediol.* C.
de la Baune, *Jacobus*, *Soc. Jesu*, *Paneg. & Orat. Plinii illustrator*. CCXXXVII. B.
Bayle, *Petrus*, *ejus Dictionarium Crit.* CCCCXXII. B. DCXVI. & alibi.
Beaque Georgius V. Cl. CXC. D. *Ad ipsum Epistola Gabrielis Brebiæ*. CCCCLXII.
Beatrix Uxor Ludovici Mariæ Ducis Mediol. Carmen in ejus obitu. CCCLXVIII. B.
Beccatellus, *Ludovicus*, *Ragusinus Archiep.*, *Petrarchæ Vitam scripsit*. CCCLXXVIII. C. *Notatur*. ibid. E.
Bechetus, *Jacobus*, *ejus Epistola Theodoro Plato*. DXLI.
Bellarminus, *Nicolaus*, *Epistola ad eundem Benedicti Britannici*. CCCXCVI. D.
Bellarminus, *Robertus*, *Card. ejus opinio de Libro D. Thomæ de Regimine Principum*. CCLXXXVII. B. *Ejus liber de Scriptor. Ecclesiast.* CCCXVII. E.
Belincionus, *Bernardus*, *quis ille fuerit*, & *Elogium*. CCCLV. A. *Illius Carmina Ludovico Mariæ Sfortiæ à Tantio dicata*. XXXVIII. D. *Ejus Italicum Epigramma in laudem ipsius Lud.* ibid.
Bellinzona, *Veronica*, *Oratio in ejus nuptiis cum Corradino Marliano*. CCCCI. A.
Bellonus, *Joannes Jacobus*. DCII.
Beltramus, *Octavius*, *ejus Descriptio Regni Neap.* CLIV. C.
Bentivolus, *Annibal*, *Lucretiam Estensem in uxorem ducit*. CCCCXXXV. D. *Ad ipsum Epistola Philippi Beroaldi*. DXCIV.
Bentivolus, *Antonius Maria*, *ad eum Epistola Jo. Baptistæ Pii*. DCIII.
Bentivolus, *Joannes*, *Bononiæ Dictator*, *Epistola Benedicti Britannici ad eundem*. CCCCXXXII. C.
Bentius, *Hugo*, *de sanitate conservanda*. DXL.
Bergomensis, *Jacobus Philippus*. V. *Jacobus Philippus*.
Bernardinus, *tit. S. Crucis in Hierusalem*, *Cardinalis*. CCCLIII. B. *Ad eum Epistola B. Bernardini de Bustis*. DXVII.
S. Bernardus Caravallensis quando Mediol. venerit. CCXLVIII. E. *Monasterium Caravallis in Agro Mediolanensi an ab eo conditum*. CCLI. B. *An sit Fundator Ord. Humiliatorum*. CCLII. A.
Bernardus Parmensis ex Ord. Min. Observ. Sepulchri D. N. J. Christi Custos. CCCCLXIV.
Beroldus Scriptor Mediolanensis XII. Seculi. XXIX. A.
Beroaldus, *Philippus*, *senior Bononiensis*, *Mediolani docuit*. XLI. B. *Ejus Opera*, & *Elogium*. CCCCXXXIV. B. *Vita ejusdem à Bartholomæo Blanchino scripta*. ibid. *De ipso judicium Jo. Pici Mirandulani*. ibid. D. *Ejus Carmen*. CCCCXXXVI. E. *Quando Bononiam evocatus*. CCCCXXXVIII. B. *Altera ejusdem Vita à Jo. Pino Tolosano scripta*. ib. D. *Iterum laudatus*. CCCCXXXIX. B. C. & D. *Quid de ipso Niceronus in suis Memoriis illust. Virorum*. CCCXL.

CCXL. A. *Epistola Angeli Politiani ad eumdem* . CXCIX. E.
Beroaldus , Philippus , junior , ad curandam Cornelii Taciti aucti editionem delectus . XLIV. E. & CIX.
Berzetus , Antonius , ad eum Epistola Petri Leonis . DXCIX.
Besutius , Cherubim , Abbas Congreg. Montis Oliveti. DLXXXV.
Besutius , Joachimus , Cardinalis . CIV. DLXVII. & DLXIX.
Beughem , Cornelius . LXXVIII. LXXXI. & XCI. *Ejus opinio de editione Mediol. Festi Pompeji Operum* . CXVII. A.
Bevilaqua , Jo. Ambrosius , Architectus insignis . XLII. B.
Biblia Sacra pluribus linguis in lucem edita à quo . LXXVIII.
Biblia Sacra editionis Moguntinæ , ubi manca . DCX.
Bibliotheca Ambrosiana à Cardinali Federico Borromæo condita . LI. B. *Celebriorum Auctorum iconibus ornata* . LII. A. *Quo tempore omnibus pateat* . ibid. C. *Quot millibus librorum referta* . ibid. D. *Ejus graphica delineatio à Lusitaniæ Rege expetita* . ibid. LIII. A. *Quare Ambrosiana appelletur* . ibid. B. *Doctorum Collegium eidem adjectum* . ibid. C. *Linguarum Orientalium Præceptores illuc conducti* . LIII. *Typographia characterum Orientalium ibidem statuta* . ibid. *Geminæ ejusdem aulæ simulacris , ac picturis elegantissimè ornatæ* . ibid.
Bibliotheca Ambrosiana ab Operis exordio , usque ad finem plurimis in locis laudata .
Bibliotheca Archintea libris , ornamentisque pretiosis referta . LXI. E. CCVIII. C. DLX. DLXI. DLXIV. DLXV. DLXVI. DLXVII. DLXIX. DLXX. DLXXI. DLXXV. DLXXVI. DLXXVII. DLXXVIII. DLXXIX. DLXXXIII. DLXXXVII. DLXXXVIII. DXC. DXCVII. DC. DCIII. & DCXIII.
Bibliotheca Auctoris . DLXII. DLXV. DLXXIV. DLXXV. DLXXVI. DLXXXVII. DXC. DXCII. & DCI.
Bibliotheca Barberina . XCI. & DLIX.
Bibliotheca Cæsarea Vindobonensis . LXXXVI.
Bibliotheca Cænobii S. Jacobi propè Papiam . DLXXXIX. & DCXII.
Bibliotheca Canonicorum Ecclesiæ Metropolitanæ Mediol. optimis libris referta , & quàm antiqua . X. D. *Huic Franciscus Pizzolpassus Archiepiscopus Mediol. universos suos Codices legat* . IX. E. *Eorum nobilior pars in Ambrosianam transfertur* . X. E. *Eandem Franciscus Philelphus librorum suorum hæredem instituit* . ibid. & CCXXV. B. *S. Carolus Borromæus omnes suos libros eidem moriens relinquit* . ibid. CCXII. B. CCXXI. C. CCLII. A. CCLXXXI. C. DLXXXIII. DLXXXVIII. & DCV.
Bibliotheca Cler. Regul. S. Antonii Mediol. CCC. II. CCCCV. E.
Bibliotheca Cler. Regul. S. Pauli Collegii S. Barnabæ Mediol. XCIV. CCCLXXI. D. DLXXII. & DCXII.
Bibliotheca Cler. Regul. Somaschensium S. Petri Montis-fortis Mediol. DXCV.
Bibliotheca Cænobii S. Mariæ Carminis Mediol. DLXII. DLXIII. & DLXVIII.
Bibliotheca Collegii Braydensis PP. Soc. Jesu Mediol. DXLVI. DLXIII. DLXVI. DLXVII. DLXXVI. DLXXVII. DLXXIX. DXCIV. DCIII. DCIV. DCV. & DCXII.
Bibliotheca Collegii Oblatorum S. Sepulchri Mediol. DLXXIX. DLXXXIV. DLXXXV. DXCII. DCXI.
Bibliotheca Domus Professæ S. Fidelis PP. Soc. Jesu Mediol. CCCLXVIII. B. *Ibi Codex MS. insignis Petri Lazaroni* . CCCLXIX. C.
Bibliotheca Ecclesiastica antiquitus Mediolani instituta . IX. C. *Eâdem usus S. Ambrosius* . ibid. *Ejusdem reliquiæ in Archivo Canonicorum Basilicæ S. Ambrosii , & in Bibliotheca Monachorum Cistercensium* . X. B.
Bibliotheca Fratrum Capuccinorum Modoëtiæ . CCCLXXIII. B. DLXXX. DLXXXIV. DLXXXVI. & DLXXXVII.
Bibliotheca Fratrum Capuccinorum Viglevani . DLXXXVIII. & DCV.
Bibliotheca Fratrum Eremitarum S. Augustini in Cœlo-aureo Papiæ . DCVII.
Bibliotheca Fratrum Eremitarum S. Augustini Congreg. Lombardiæ S. Mariæ Coronatæ Mediol. DLXIII. DLXIX. DLXX. DLXXXI. DLXXXII. DLXXXIV. DLXXXV. DLXXXVIII. DLXXXIX. DXC. DXCIII. DXCIV. DXCV.
Bibliotheca Fratrum Eremitarum S. Augustini Cremæ . CXVIII. B. DLX DLXIII. DLXV. DLXVI. DLXVIII. DLXIX. DLXXXI. DLXXXIX. DXC. DCI. DCII. DCXIV.
Bibliotheca Fratrum Eremit. D. Marci Mediol. DII.
Bibliotheca Fratrum Eremitarum S. Augustini Excalceatorum in Conventu S. Andreæ Modoëtiæ . DXCI.
Bibliotheca Fratrum Minorum S. Francisci Vigueriæ . DLXXXII.
Bibliotheca Fratrum Minorum S. Francisci Oppidi Belgiojosi . DLXXXIII. & DXCVI.
Bibliotheca Fratrum Minorum Observ. Curtis-majoris in agro Placentino . DLXI.
Bibliotheca Fratrum Min. Observ. S. Angeli Mediol. DC. & DCIII.
Bibliotheca Fratrum Minorum Observ. S. Mariæ Pacis Mediol. DLXI. & DXCV.
Bibliotheca Fratrum Minorum Observ. S. Mariæ Gratiarum Modoëtiæ . XCVII. DLXIV. DLXVII. DLXXI. DLXXII. DLXXV. DLXXVI. DLXXVII. & DLXXIX.
Bibliotheca Fratrum Minorum Observ. S. Mariæ Gratiarum prope Viglevanum . DLXXIV. DLXXVII DLXXXII. DLXXXIII. DLXXXIV. & DLXXXVI.
Bibliotheca Fratrum Reformatorum S. Francisci Comi . DLXXVIII. DLXXIX. DLXXXII. & DLXXXVI.
Bibliotheca Fratrum Ord. Prædicat. S. Petri Martyris Viglevani . DLXXXI. DLXXXIII. & DLXXXVI.
Bibliotheca Fratrum Ord. Prædicatorum S. Eustorgii Mediol. CCI. E.
Bibliotheca Fratrum Ord. Prædicatorum S. Mariæ Gratiarum Mediol. CVIII. CXXX. C. DLX. DLXXXI. & DLXXXII.
Bibliotheca Fratrum Ord. Prædicatorum S. Petri Martyris Barlassinæ . DLXXVII. & DCIII.
Bibliotheca Monachorum Carthusiæ prope Papiam . DLXV. & DLXXXIII.
Bibliotheca Monachorum Cassinensium S. Petri in Glaxiate Mediol. DXCV.
Bibliotheca Monachorum Cistercensium S. Ambrosii Mediol. DLXXIV. DLXXV. DLXXXIV. DXCI. & DXCIV.
Bibliotheca Monachorum Cistercensium Aquæ-frigidæ ad Lacum Larium . DLXXXVIII.
Bibliotheca Monachorum Congregationis Montis Oliveti S. Victoris Mediol. DLX. DLXII. DLXV. DLXIX. DLXXIX. DLXXXII. DLXXXV. DXCIX. & DC.
Bibliotheca Marchionum Fratrum Vicecomitum . DLXXI. & DXCVIII.
Bibliotheca Palatina , qua usus est Salmasius . LXXIV.
Bibliotheca Regia Parisiensis . DLXXI.
Bibliotheca olim Serenissimi Principis Eugenii à Sabaudia . DLXI. DLXV. DLXVIII. & DCII.

Bi-

Bibliotheca insignis Co. Caroli Pertusati Senatus Præsidis. LXIII. B. DLXXV. DXCIII. & DXCIX.
Bibliotheca D. Petri Romæ. CCXXVII. E.
Bibliotheca Witiana. XCI. DLIX. & DLXXXV.
Bibliothecæ primò Mediolani conditæ antiquitas. VII. B. *Huic C. Plinius centum annua Sestertia legavit*. ibid. *Ejus rei testimonium in marmore antiquo*. ibid.
de Bibliothecis in genere Scriptores varii. LXXXI.
de Bibliothecis universalibus Scriptores. LXXXIV.
Bicocanus, Locus non longè à Mediol. CCCXVII. B.
Bissius, Joannes, Poëta insignis. XXXIX. B. *Bartholomæum Chalcum Elegiaco carmine laudat*. ibid. *Ludovicum Mariam Sfortiam carminibus commendat*. ibid. E. CLXXXIX. C. CCCXVI. C. & alibi. *Ejus Carmen contra Fœneratores, & in laudem Montis Pietatis*. CCCLIII. D. *Alia ejusdem Carmina, Parentes, & Elogium*. CCCLXII. A.
Bissius, Joannes Andreas, Sculptor eximius. LIV.
de la Bigne, Margarinus, ejus Bibliotheca SS. PP. CCXXXII. D. *Notatus*. DIV.
Biragus, Gabriel, Ducalis Chirurgus. CCCXXVII. A.
Biragus, Lampuginus, ad eum Epistola Petri Candidi Decembrii. CCXCV. B.
Bissolus, Joannes, Typographus Mediolanensis. CVI. *Ejus Symbolum*. CVII.
Blanca Maria Ducissa Mediol. Epistolæ Pii II. Pont. Max. ad eandem. CXLIII. C.
Blanca Vicecomes, Sabaudiæ Ducissa. CCCCII. D. *Carmen Italicum in ejus laudem*. ibid. E.
Blanchinus, Bartholomæus, Vitæ Philippi Beroaldi senioris Scriptor. CCCCXXXIV. B.
Blondus, Flavius, quid de Typographia Mediol. asserat. LXXIX.
Boccacius, Joannes, Auctor Libri Innamoramento di Troilo, e Griseide. DCXVI. *Ejus Opera*. ibid. *Falsò eidem tribuitur Liber inscriptus*: Le Fatiche d'Ercole. ibid. *Dantis Commentator*. CXCV. C.
Boëclerus, Jo. Henricus, ejus Comment. in Historia Friderici III. CXXXV. B.
Boëmus, Martinus. V. *Martinus*.
Bona, Cardinalis, ejus Catalogus Auctorum de divina Psalmodia. CCCCXIX. C.
Bonæspei, Nicolai, error notatus. DLXXXIX. *Carmen*. CCCXXX. A.
Boninus Mombritius. LXXXVIII. *Ejus Opera edita & inedita*. CXLVI. E. & seqq. *Ejus Epistolæ ad Candidum Decembrium*. CXLVIII. E. *Ejus Carmen*. CLXXV. D. *Ad eum Epistola Decembrii*. CCXCVI. C. *Ad eum Epistola Gasparis Lampugnani*. DXLII. *Ejus Epigramma*. DLIV. *Alterum*. DLXV. *Iterum de ipso*. DVIII. *Ejusdem alia Epigrammata*. ibid. DCIX. & DCX.
Bona Sfortia Galeacii Mariæ Ducis Mediol. Uxor. CL. A.
Bononia, an ibi primùm Typographia Hæbraica enata sit. LXXVII.
Bononienses Franciscum Philelphum ad Lecturam in eor. Gymnasio magno stipendio conducunt. CCXXVII. A. *Et Joannem Baptistam Pium*. CCCCXXXII. C.
Bononiensis, Jacobus. V. *Jacobus*.
Bononius, Philippus, D. Bassiani Abb. Commendatarius. CCCIL. B.
Bontalentus, Bernardinus, Girandulæ, aliorumque Machinarum ignearum Inventor. CCCCXXXVI. B.
Bonvicinus de Ripa, Mediolanensis, Elegiaco carmine libellum de vita Scholastica composuit. XXX. D. *Ab Ericio Puteano laudatus*. ib. E. & XXXI. A.
Bonusaccursius Pisanus, quis ille fuerit, ejusque literarii labores. XCIV. CLXII. E. *Ejus Epistolæ*. CCLXXIII. E. CCCCLIV. CCCCLXXV. & CCCCLXXX. *Aliæ ad Ciccum Simonettam*. CCCCLIV. CCCCLVI. CCCCLVII. & CCCCLVIII. *Ad Jo. Franciscum Turrianum*. DXLIII. DXLIV. & DXLV. *Et ad Antonium Bracellium*. ibid.
Borromæa, Comitissa Clelia, Academiam instituit. LXVII. C. *Variis linguis, ac disciplinis exculta*. LXVIII. A. *Non solum Italis, sed exteris etiam doctissimis Viris sapientiæ, ac munificentiæ famâ notissima*. ibid. B. *Quam ob causam Academiam suam instituerit*. C. *Antonium Vallisnerium Vir. Clariss. ad se evocat*. LXIX. C. *Item Joh. Cribellum C. R. S. Mathematicæ Professorem*. ibid. *Leges pro eadem Academia in XII. capita distributæ*. ibid.
Borromæa, Elisabeth, Epitalamium in ejus Nuptiis. CLXXXIX. B.
Borromæus, Carolus Sanctus, Card. Vid. *S. Carolus*.
Borromæus, Federicus Card. Vid. *Federicus*.
Borromæus, Comes Joannes, Academiæ Laboriosorum Protector. LVIII. D. *Novam Aulam ad ejus commodum erigere decreverat*. ibid.
Borromæus, Vitalianus, ad eum confugit Franciscus Puteolanus. CCXXXVIII. B.
Borsettus, Ferrarius, ejus Hist. Ferrariæ. CXLVI. E.
Borsus Estensis, Mutinæ Dux, Epistola Pii II. Pont. Max. ad eundem. CXLIII. C. *Quid de ea sentiat Cl. Muratorius*. CXLIV. C.
Bosca, Petrus Paulus, de Origine, & statu Bibliothecæ Ambrosianæ. IX. A. & sæpius.
Bosellus, Comes Scipio, Legionum Gallicarum Locumtenens Marescallus, ejus Bibliotheca. DLXII. DLXXIII. DXCIV. & DCVI.
Bossia, Catharina, Petri Candidi Decembrii Uxor. CCCIV. D.
Bossius, Andreas, iterum edi curat Missale Ambrosianum. CCXC. C. *Et Opera Sancti Ambrosii*. CCCXLI. A.
Bossius, Donatus, ejus silentium de Arte Typographica Mediol. CXV. A. *Ejus Chronicon*. CCXX. & sæpius. *Ejus Elogium*. CCCXLI. C.
Bossius, Franciscus, ad eum Epistola Boni Aloysii de la Cruce. CCCXXVI. E. CCCCXCVII.
Bossius, Hieronymus, celebres Mediolanensium Scholarum Præceptores commemorat. XL. E.
Bossius, Hieronymus, Generalis Canonicorum Lateranensium. CCVI. A.
Bossius, Matthæus, ejus Epistola ad Donatum Bossium. CCCXLII. C.
Boxhius, quid dicat de inventione Typographiæ. LXXXV.
Bracellus, Antonius, Senator Mediol. CXC. C. *Vir Clariss.* CCCCLXV. *Ad eum Epistola Bonaccursii Pisani*. DXLV.
Bracellius, Jacobus, de Bello Hisp. CLXXXV. D. DXXXVIII.
Bramantes Architectus insignis. XXXII. E. *Monasterii S. Ambrosii Mediol. reædificationem delineat*. CCCLXI. C.
Brasca, Sanctus, quis ille fuerit, & illius Opera. CCXXXIII. C. *Ejus Epistola ad Antonium Landrianum*. DLXXIV.
Braydenses Scholæ Patrum Soc. Jesu, quo anno apertæ. XLIX. B. *Quot in illis Scientiarum Classes*. ibid.
Brebbia, Gabriel, ejus literarii labores. CLXXXIX. E. *Ejus Epistola ad Georgium Beaque*. CCCCXLII.
Breviarium Ambrosianum quando primùm typis editum Mediol. CLXII. C. *Quando recusum*. CCLXXXI. C. CCCXVII. C.
Breviarium Ord. Humiliatorum, quando primùm Mediolani editum. CCLIII. E. *De ipso Epistola Federici Cardinalis Borromæi ad Moniales ejusdem Ord. Mediol.* CCLIV. CCLV. &c.
Bricherius Columbus, Joannes, edendam promittit Hist. Belli Finariensis Marii Philelphi. CCLXVI. D.

Brippius, *Alexander*, *Oratio in ejus Nuptiis cum Lucretia Vicecomite*. CCCCI. A.
Brippius, *Joseph*, *Carmen Maphæi Vegii in ejus laudem*. CCCXXXVIII. C. *Quis ille fuerit*, *Opera*, *& Elogium*. CCCXXXIX. E.
Britannicus, *Damianus*. CCCXCV. D. & E.
Britannicus, *Benedictus*, *alter à Gregorio*. CCCXCV. B. DIX.
Britannicus, *Gregorius*, *quis ille fuerit*, *Ætas*, *Opera*, *& Elogium*. CCCXCV. A. *Ejus Epistola ad Paulum Zane Brixiæ Episc.* DIX. *Et istius ad eum*. DX.
Britannicus, *Joannes*, *V. Clariss.* CCCXCVII. A. *Ejus Commentaria*. ibid. B. *Ejus Epistola ad Hieronymum Advocatum*. DLXXXIX.
Brito, *Gulielmus*, *ejus Vocabularium Bibliæ*. CCXVI. E.
Brixiensis, *Paulus*. Vid. *Paulus*.
de Brossano, *Franciscus*, *Franciscæ filiæ Petrarchæ maritus*. CCCLXXVIII. E.
Brunsfeldius, *Otto*, *Medicus*. CLIV. D.
Buccardus, *Pylades*, *Brixiensis*. CXCIX. D. *Pii Bononiensis*, *& Bernardi Saraceni insectator*. CCCCXXXIII. A. *Ab Eminentiss. Quirino notatus*. ibid. C.
de Burgo, *Petrus Antonius*, *de Castilliono vocatus*. XCVI. XCIX. & CIII. *Quis ille fuerit*. DLXII. *Non Typographus*. DLXIII. V. *de Castilliono*.
Burlifer, *Stephanus*, *ejus Formalitates*. DXX.
Busca, *Antonius*, *Pictor Mediol. celebris sua ætate*. LV. E.
Bussola, *Dionysius*, *Sculptor sua ætate celebris*. LV. E.
de Bustis, *Amizo*. CCCL. A.
de Bustis, *B. Bernardinus*, *ejus Opera*, *& Elogium*. CCCL. A. *Defensor Montis Pietatis*. CCCLIII. B. *Ejus Epistola*. DXVII.
de Bustis, *Franciscus*, *ejus Epistola ad Ambrosium Rosatum*. DCXV.
de Bustis, *Laurentius*. CCCL. B.
Bustus, *Augustinus*, *Sculptor eximius*. LV. B. LVI. B.
Butius, *Carolus*, *Architectus insignis*. LIV. D.
Buxtorfius, *ubi notatus*. LXXVII.

C

CAballus, *Fr. Seraphinus*. CCLXXXVII. D.
Cabiatus, *Ludovicus*, *Oratio in ejus Nuptiis cum Jacobina Longuignana*. CCCCI. A.
de Cacciis, *Thomas*. CCXCIII. A.
Caecilius Statius Comœdiarum Scriptor. XXIV. D. *Patria Mediolanensis*. ibid. *Romam ob Literas ediscendas pergit*. ibid. E.
Caesarinus, *Julianus Card. senior*, *Oratio Poggii in ejus laudem*. CXIX. A. & B. *A quibus aliis celebratus*. ibid. *Ejus Acta*. CXX. C. *Ad eum Epistolæ Isottæ Nogarolæ*. CXXI. C.
de la Caille, *Joannes*. LXXXI.
de Caimis, *Ambrosius*, *laudatus*. CIII. & DLXVII.
Caimus, *Bartholomæus*, *quis ille fuerit*, *& ejus Opera tam edita*, *quàm inedita*. CLIX. C. & seq.
Caimus, *Franciscus*, *ejus Epistola ad Ludovicum Mediol. Ducem*. DXXII.
Caimus, *Jo. Baptista*, *laudatus*. CCXXI. B.
Calcaterra, *Jo.*, *Ducalis Quæstor*, *ad eum Epistola Petri Candidi Decembrii*. CCXCVI. C.
Calchondyles, *Basilius*, *Demetrii filius*. CCLXXVIII. A.
Calchondyles, *Demetrius*, *Græcam linguam Mediolani docet*. XXXIX. B. XLIII. E. CCLXXIX. B. *Laudatus*. CVII. *Simultates cum Politiano habet*. CCCCXXI. B. *Ejus filii*. ibid. C. *Ejus Opera*, *& Elogium*. CCCCXX. C.
Calderinus, *Domitius*, *ejus Commentaria in Martialem parùm facienda*. CXCVII. D. *Ejus*, *ob eadem*, *simultates cum Georgio Merula*. CCCCXX. *Ejus Epistola ad Laurentium Mediceum*. DLXXVIII. *Altera*. DLXXXVII.
Calestanus, *Mons*, *ubi*. CLXXII. A.
Calixtus III. Pont. Max. CLXXX. C.
Calliphilus, *Bernardinus Robiatinus*, *ejus Carmen*. CLXXVII. E.
Calmet, *Augustinus*, *ejus Comment. in S. Scripturam*. CCCCLXIII.
Calogierà, *Angelus*, *ejus Opusculorum Collectio*. CLIV. D.
Cambiagus, *Christophorus*, *ab Ubertino Clerico laudatus*. CCLXXIII. D.
Campana Ecclesiæ S. Bartholomæi Mediol.; *error annorum in ipsa impressorum*. XC.
Campana, *Stephanus*. CCCLXXXIX. *Ejus Epigramma*. DXVII.
Campanus, *Jo. Antonius*, *Episcopus Teramensis*. LXXXII. *Jacobi Antiquarii Præceptor*. CCXLII. B. *Nicolai IV. Pont. Max. Capellanus*, *ejus Epistolæ*. CCCCLIII.
de Camulio, *Baptistina*, *Uxor Petri Candidi Decembrii*. CCCIV. E.
Canetus, *Petrus*, *Abbas Camaldulensis*. XII. *Ejus Dissertatio*. DLXXXIV.
du-Cangii Glossarium mediæ, *& infimæ latin.* CLII. D. CCXVI. E.
Canobius, *Paulus*, *publicum Gymnasium condit*. XLVIII. B. *Quæ magisteria ibidem decreverit*. ib. *Præceptorum electionem cui demandaverit*. ib.C. *Harum Scholarum aula magno sumptu erecta*. ibid.
Canonica à Magno Trivultio extructa in Vestibulò Basilicæ S. Nazarii. CCCLXIII. E.
de Caponago, *Ambrosius*, *Typographus Mediol.* CXI.
Capra, *Bartholomæus*, *Mediol. Archiep.*, *ad eum Epistola Maphei Vegii*. CCCCVI. A.
Capranicus, *Dominicus*. CXXIX. B.
Caracciolus, *Antonius*, *de Ecclesiæ Neapolitanæ Monumentis*. CLIV. C.
Caravagial, *Bernardinus*, *Cardinalis*. CCCLIII. E.
Carbo, *Ludovicus*, *emendator Librorum*. XCVIII. *Ejus Carmen*. ibid.
de Carcano, *Antonius*, *Mediol. Typographus Papiæ*. CXIII.
de Carcano, *B. Michaël*, *ejus Patria*, *Parentes*, *Gesta*, *Opera*, *& Elogium*. CCCXC. D. CCCCLXIV.
Cardanus, *Facius*, *ejus Epistola Ambrosio Griffo*. DCXV.
Cardanus, *Hieronymus*, *Mathematicam Mediolani docet*. XL. C.
Cares, *Oppius*, *Grammaticus*. IV. D.
de Caretto, *Galeottus Marchio*, *ejus Bellum cum Genuens. à Mario Philelpho descriptum*. CCLXVI. B.
de Caretto, *Joannes*, *Montisferrati Marchio*. CCLXVI. C.
S. Carolus Borromæus literas promovet. L. A. & B. *Primò se ipsum*, *ac familiares suos erudire nititur*. ibid. *Scholas publicas Patribus Soc. Jesu regendas committit*. ibid. *Moriturus*, *libros suos Bibliothecæ Metropolitani Capituli dono dedit*. XI. B. *Epistola ad eundem Petri Galesini*. CLXXI. D. *Breviarium Ambrosianum restaurat*, *& corrigit*. CCCXVI. B. *Quando jejunii tempus pro triduanis Rogationibus indixerit*. CCCLXXXVI. C. *Jejunii in triduanis Rogationibus restitutor*. CCCLXXXVII. B.
Carolus M. Imperator literas in Gallia, *& in Italia restaurat*. XXVII. E.
Carolus VIII. Galliæ Rex, *ad eum Epistola Bonifacii Simonettæ*. CCCXLIII. D.
Carolus III. Sabaudiæ Dux, *Oratio in ejus Nuptiis cum Beatrice Portugallensi*. CCCCI. A.

Car-

Carpanus, Horatius, Commentator Statutorum Mediol. CCXVI. C.
de Carraria, Franciscus, Patavii Dominus, ad eum dirigit Petrarcha Opus suum inscriptum Clarissimorum Virorum Epitomen. CCCLXXV. D.
Carrarius, Franciscus, ejus Carmen. DLXXXIX.
Casale S. Evasii, quando ei datus Episcopus. CCLXXV. D.
Casaubonus, Isaacus. LXXXI. *Chronologia Polybii ab eo digesta.* II. B. IV. A. *Notatus.* XIII. A. & LXXXIV.
Casellius, Ludovicus, Borsii Mutinæ Ducis à Consil. CCXCIII. A. CCXCIV. B. CCXCVI. D.
Casola, Petrus, quis ille fuerit, ejus Opera, & Elogium. CCCXV. B. *De Ritibus Ambrosianis optimè meritus.* CCCLXXXII. B.
Casoratus, Jo. Petrus. DCIII.
Cassanus, seu de Cassanis, Philippus. Vid. *Mantegatius, seu de Mantegatiis, Typographus Mediol.* CV.
Cassarinus, Antonius, quis ille fuerit, & ejus simultates cum Petro Candido Decembrio. CCXCV.B.
de Cassinis, Samuel, quis ille fuerit, ejus Patria, & Opera. CCCXXVII. E. CCCLXXI. D. *Ejus Carmen.* CCCLXXII. D. *Ejus Epistolæ.* DXX. DXXI. DXXII. & DXL.
Castellanus, Gabriel. DXCIV.
Castellus, Franciscus, de rebus Ecclesiasticis Mediolanensium optimè meritus. CCCIX. A.
Castillionæus, Antonius, laudatus. CIII.
Castillionæus, Balthassar, Oratio in ejus funere. CLXXX. B.
Castillionæus, Bonaventura, de Gallorum Insubrum antiquis Sedibus. IV. A. & B.
Castillionæus, Branda, Cardinalis. CLXXX. B.
Castillionæus, Guarnerius, Vir erud. CCXCVIII.B.
Castillionæus, Joachimus, ejus Oratio in funere Margaritæ Mirabiliæ, Jo. Simonettæ Uxoris. CCIII. C.
Castillionæus, Jo. Jacobus, Barensis Episcopus, ei cura Mediol. à Ludovico Sfortia commissa. CCXLVI. C.
Castillionæus, Petrus Antonius, ad ipsum Carmen Matthæi Barlassinæ. DLXXVII.
de Castilliono, Benedictus, Typographus Mediolanensis. DXCII.
de Castilliono, Bernardinus, Typographus Mediol. CV.
de Castilliono, seu de Burgo, Fratres, Typographi Mediol. CIII.
de Castilliono, seu de Burgo, Nicolaus, unus ex iis, qui Societatem Typographicam Mediol. primùm inierunt. CCCCL.
de Castilliono, Petrus Antonius. CVII. *Ejus Societas cum aliis pro prima Mediol. Typographia instituenda.* CCCCXLVII.
Castronovata, Bona, Oratio in ejus Nuptiis cum Michaële Marliano. CCCCI. A.
Castrum-novum ad Scripiam in Derthonensi ditione. CLXXII. B.
Catalogus Librorum Mediolani editorum ab anno MCCCCLXV. ad MD. DLVI. Vid. Libri.
de Cattaneis, Henricus, quis ille fuerit. DLXXI.
Cattaneus, Jo. Maria, ejus Epistola Alberto Pio missa. DXXIV. *Altera.* DCVI. *Calchondylæ laudator.* CCCCXX. D.
Cattaneus, Petrus, idem & Petrus Novariensis, & Petrus Apollonius Collatinus. DIV.
B. Cattarina Senensis, Oratio Pii II. Pont. Max. in Canonizatione ejusdem. CXL. B.
Cavalca, Dominicus, ejus labores literarii, & Elogium. CCCCIX.
Ceba, Nicolaus, ad ipsum Philelphi Epistola. CCXXIII. C.
Cellarius, Christophorus, de Studiis literariis Romanorum. IV. D. *Ejus testimonium de Mediol. Novas Athenas vocato.* XII. B.
de Cellis, Antonius, Philosophus. CCLXVIII. D.
de Cermenate, Baptista. CCCCLII.
Cerrutus, Gerardus, Orator Ducis Mediol. ad Bononienses. CCLXIX. D.
Çeva, Thomas, Soc. Jesu, V. Cl. LXIII. E. LXVIII. E.
Chalcus, Bartholomæus, Ducalis Secretarius. CLXXXIV. D. *Ejus literarii labores.* CLXXXV. A. CCIV. E. CCLXXVII. B. CCCCXXXV. C. *Geminas Scholas Mediolani restaurat.* XXXIX. B. *A Biffio Elegiaco carmine laudatus.* ibid. C. & CVII. *Ad eum Epistola Masselli Veniæ Beneventani.* CCCCLXVI. *Et Alexandri Minutiani.* DVIII. *Ubi notatus.* LXXX.
Chalcus, Severinus, ejus Epistola ad Joannem Cribellum. CCCCLXXVI.
Chalcus, Tristanus, ejus silentium de Arte Typographica Mediol. CXV. D. *Ejus Epistola ad Stephanum Porcherium (Poncherium) Episc. Parisiens. & Senatus Mediol. Præsid.* DLII. *Altera ad Catellianum Cottam.* CCCCXXVII. D. *Ejus Hist. Patriæ.* VII. B. & alibi.
Chevallierius, Andreas, de Origine Typographiæ. LXXVII. LXXVIII. LXXXI. LXXXIII. LXXIV. LXXXV. XCI. & sæpissimè. *Notatus.* XCV.
Chronicæ Notæ in calce antiquarum editionum quando positæ. LXXXV.
Chrysoloras, Emmanuel. CI. *Græcam linguam Mediolani docet.* XXXV. C. *A Leonardo Aretino, & Candido Decembrio laudatus.* ibid.
Chrysolorina, Theodora, Uxor prima Francisci Philelphi. CCXXIV. B.
Cibus, Jo. Baptista, Cardinalis, postea Innoc. VIII. Pont. Max. benignè Bonifacium Simonettam excipit. CCCXLIV. D. & E.
Cincius, Romanus. CXXVIII. E.
Cistercienses, Monachi Grisei appellati. CCLI. A.
Clarevallensis, Nicolaus. V. *Nicolaus.*
Clavus Sacer quando in Templum max. Mediol. inlatus. CCXC. E.
Clerici Regulares S. Pauli, vulgò Barnabitæ, quo anno Scholas aperuerint. LVII. B. *Quando Gymnasia superiorum scientiarum publicè instituerint.* ibid. C. *Academiam Ignitorum, Italicè* Infocati, *in illis erigunt.* LVIII. A. *Alterum Nobilium Adolescentium Collegium condunt.* LXVI. C.
Clerici Regulares, Teatini appellati, in eorum Collegio Academiam Laboriosorum, Italicè de' Faticosi, *constituunt.* LXVIII. A.
Clericus, Hubertinus, Crescentinas. CLXVII. E. *Ejus Epistolæ.* CLXVIII. A. & CCCIII. E. *Ejus Carmen.* CLXXVIII. B. *Ejus Opera, & Elogium.* CCLXXIII. D.
Codex primus Italiæ impressus, qui. LXXXVII.
Codices Græci Mediolani antiquitus Typis dati. CII.
Codices Sacri pessimè antiquitus impressi. LXXXIV.
Codicum MSS. Editores varii. LXXXI.
Coenobium, & Ecclesia Canonicorum Regularium Lateranensium Casoreti, à quo instituta. CCCLXXX. C.
Coenobium S. Mariæ de Angelis quando erectum Mediolani, & quando dirutum. CLX. A.
Cola Montanus, quando Mediolanum venerit, & ejus labores literarii. XCVI. *Gesta, & mors.* CLVIII. A. & seqq. *Ejus Societas cum aliis pro Typographia Mediol.* CCCCXLVII. *Ad eum Epistola Georgii Trapezuntii.* CCCCLVI.
Collatius, seu Collatinus, Petrus Apollonius. Vid. *Petrus.*
Collegium Alumnorum à Federico Card. Borromæo in Clericorum Seminario conditum. LIII. A.
Collegium antiquum Mediolani pro institutione juventutis. XVIII. E.
Collegium Chalcorum. XLVIII. E.

Collegium Doctorum Bibliothecæ Ambrosianæ. LIII. B. *Aureum numisma pectori appensum gerunt*. ibid. *Inter Canonicos Basilicæ S. Ambrosii adscripti*. X. B.
Collegium Dugnanum. XLVIII. D.
Collegium Helveticum, *quo anno erectum*. LIX. E. *Academia Hypheliomacorum ibi instituta*. LX.
Collegium Medicorum Mediolanensium; *ejus antiquitas*, *ac nobilitas*. XXXI. D.
Collegium Nobilium Jurisperitorum, *quanti in præsentiarum splendoris*. XLIV. C. *Ei demandata electio Præceptorum in Scholis Canobianis*. XLVII. D.
Collegium Nobilium à S. Carolo Borromæo institutum. XLIV. C. *Ibi erecta Academia Perseverantium*. LVI. B.
Collegium alterum Nobilium, *à Patribus Barnabitis quando conditum*. LXVI. C. *Imperiale appellatum*. ibid. C. *Ejus Alumni auream Aquilam affixam pectori gestant*. ibid.
Collegium S. Simonis à quo conditum. XLVIII. C. *Quot Gymnasia in illo instituta*. ibid.
Collegium Trilingue à Federico Card. Borromæo erectum. LII. C.
Colonia Arcadum Mediolanensium, *quo anno*, *& à quo condita*. LXI. E.
Coloniensis, *Joannes*. Vid. *Joannes*.
Comes, *Franciscus*, *Spoletanus*, *Bononiæ Prætor*. CLXXX. C.
Comes, *Roglerius*, *J. C.* CCCI. A.
Comus, *Ignatius Maria*, *V. Cl. quid sentiat de patria Matthæi Sylvatici*. CLIV. C.
Conagus, *Augustinus Maria*. CCLXXVI. B.
Conagus, *Gabriel*. CCLXXVII. C.
Conagus, *Lucinus*. CCLXXVII. C. *Ejus Carmen*. DXV. *Alterum ad Ludovicum Mariam Sfortiam dirigit*. XLI. D.
Conceptionis Immaculatæ B. M. Virginis Defensio à quibus peracta. CLXXIV. A. & B.
Concilium Chalcedonense, *ad ipsum Epistola Synodica S. Eusebii Mediol. Archiep.* CCCLXXXIV. D.
Concilium Ilerdense. CCXCI. B.
Conformitatum S. Francisci cum Vita Christi quis Librum scripserit. CCCCXIII. C.
Constantinus Palæologus Græcorum Imperator. CCLXVI. C.
Consuetudines Mediolanenses quando primùm collectæ. CCIX. D.
Consulum Romanorum Edicta contra Rhetorum Scholas. IV. E.
Conti, *Nicolaus*, *Venetus*, *ejus Itinerarium*. CXXIII. B.
Contrarius, *Ugutio*, *Oratio in ejus Nuptiis*. CCXXXIX. C. & DCX.
Controversia inter Canonicos Lateran. & FF. Eremit. S. Augustini de habitu imponendo istius S. Doctoris Simulacro. CLXXXIII. A. & CCIV. D.
Coranus, *Ambrosius*, *Generalis Ord. Eremitarum*. CLXVIII. E. CLXXXI. D. *Ejus Opera*. CLXXXII. CLXXXIII. C. & CCCCLXIX.
Corius, *Bernardinus*, *ejus silentium de Arte Typographica Mediol.* CXV. D. *Ejus hist. Mediol.* CXX. A. & centies.
Cornelius Fronto, *Rhetor*, *& Grammaticus*. XII. B.
Cornelius, *Georgius*, *ad eum Epistola Pauli Marsi*. DLXXVII.
Cornerus, *Petrus*, *ejus Epistola Theodoro Plato*, *& Elogium*. DXL.
Cornianus, *Pompejus*, *ejus Epistola ad Sebastianum Badoarum*. DCIII.
Corradus, *Eusebius*. CLXXXIII. B.
Corradus, *Petrus*, *Tudertinus*, *Bonon. Prætor*. CLXXX. C.
Corrigia, *Nicolaus*, *ejus Epistola ad Petrum Candidum Decembrium*. CCXCIV. D. *Vicecomes quoque appellatus*. CCCLVIII. B. *Ei Rythmos suos dicat Gaspar Vicecomes*. ibid. *Quis ille fuerit*. ibid. C. *Ejus Elogium*. ibid. D.
Corvinus de Aretio, *Jo. Antonius*. DLXXXV. *Ejus Epistola ad Stephanum Dulcinum*. CCCIX. E. & CCCX. A.
Cosmus Cremonensis laudatus. LXXIX.
Costerus, *Laurentius*. LXXXV.
Cotta, *Catellianus*, *Epistola ad eundem Tristani Calchi*. CCCCXXVII. E. *A Petro Bayle plagii damnatus*. CCCCXXVIII. C. *Ejus Opera*, *& Elogium*. ibid. D. *Ad eum Epistola Jani Parrhasii*. DXXVI.
Cotta, *Jo. Stephanus*, *V. Cl.* CCCXXIII. B. *Ejus Elogium*, *& Opera*. ibid.
Cotta, *Lazarus Augustinus*, *ejus Musæum Novar.* CCXXXII. E. & pluries. *Notatus*. CXLIX. A.
Cozza, *Laurentius*, *Card. ejus de Jejunio Ecclesiastico liber*. CCCLXXXV. B.
Crassus, *Franciscus*, *notatus in Libro de origine Juris Mediol.* CCXIV. A. & D.
Crassus, *Petrus*, *ejus Epistola ad Petrum Antonium de S. Georgio*. DLXIV.
Crassus, *Thomas*, *Scholas sui cognominis Mediolani instituit*. XL. A. *Quinque Præceptores stipendio conducendos jubet*. ibid.
Cremonensis, *Cosmus*. Vid. *Cosmus*.
Cremonensis, *Stephanus*. Vid. *Stephanus*.
Crescentinas, *Hubertus*. Vid. *Hubertus*.
Crescimbenius, *Joannes Marius*, *Annales Arcadum construit*. LXII. C. *Ejus Comm. de Ital. Poësi*. CXCVI. A. *Notatur*. CCXC. A. & DXVI. *Malè de Stephani Dulcinii Carminibus dijudicat*. DXCII.
Crestonus, *Joannes*, *Vir doctus*, *variorum Operum editor*. LXXVI. CLXVII. C. *Ejus Elogium*. CLXIX. B. CLXXVIII. C. CCXVIII. A.
Cretensis, *Demetrius*, *ejus laudes*. 4. 5. CI. *Primus qui Typographiam Græcam Mediol. intulerit*. CLXXIII. C. *Ejus Editiones*. CLXXIV. E. *Nunquam à Fabricio in suam Bibliothecam Græcam inlatus*. CLXXV. A.
Cribellus, *Georgius*, *ejus editio Operum S. Hilarii*. CCCXVI. E. *Quis ille fuerit*, *ejus literarii labores*, *& Elogium*. CCCXX. A. *Ejus Epistola ad Guidonem Antonium Arcimboldum Archiep. Mediol.* CCCCXCIV. *Operum S. Augustini editor*. ibid.
Cribellus, *Joannes*, *Somaschensis*, *V. Cl.* LVIII. E.
Cribellus, *Joannes*, *Præpositus S. Petri de Ulmo*. CCVI. B. *Ad eum Epistola*. CCCCLXXVI.
Cribellus, *Leodrisius*, *quid de eo sentiant Auctor*, *& Cl. Sitonus*. 7. 9. CXLV. A. *Ad eum Epistola Philelphi*. CCXXVIII. A.
Crippa, *Goffredus*, *ejus emptio cujusdam Prædii pro domo Braydæ*. CCLIII. A.
Crispus, *Bernardinus*, *V. Cl.* CCLXXII. E.
Crispus, *Jo. Baptista*, *Ceranus appellatus*, *Pictor insignis*. LIV. E.
Cropellus, *Joannes*, *Soncinas*, *ejus Carmen*. CCCXCVII. E.
Crottus, *Jacobus*, *ejus Oratio in funere Nicolai Lucari*. CCXXXVIII. D.
Crucejus, *Andreas*, *Literas*, *& Astronomiam Mediolani publicè profitetur*. XL. C.
Crucejus, *seu de la Cruce*, *Bonus Aloysius*, *Monachus Caravallensis*. CCCXXVI. E. CCCXXVII. B. CCCXLIV. A. *Ejus Epistola ad Franciscum Bossium scripta*. CCCCXCVII.
Crucejus, *seu de la Cruce*, *Franciscus*, *Primicerius Ecclesiæ Mediol.* CXLIX. A. CCCXIX. E.
Crucejus, *Jacobus*, *Bononiensis*, *ejus Epistolæ*. CLXIX. C. CLXXXIII. B. DL. DLII. & DLXI.
Crucejus, *Joseph Cajetanus*, *Cler. Regul. Teat. Vir doctus*. CCII. C. CCCCV. E.
de Curte, *Ottobonus*, *Dantis Comœdiæ Commentator*. CXXXVII. B.
Curtius, *Bartholomæus*, *ejus Opus* Notizie de' Medici Milanesi. DLXI. & sæpius.

Curtius, *Lancinus*, *ejus Epigrammata*. XLII. E. XLIII. A. & seqq. *Alterum*. CCCLXX. & alibi sæpius. *Ejus Epitaphium pro Francisco Puteolano*. CCLX. B. *Petro Leoni Carminibus infensus*. CCCCIII. B.
de Cusa, *Nicolaus*, *Cardinalis*, *ejus Opuscula*. CCCXI. A.
Cusanus, *Augustinus*, *Cardinalis*, *ad eum Epistola Guidi Bartholuccii Ord. Min.* CCCCXIII. A.
Cusanus, *Pantaleo*, *ejus Epistola ad Bernardinum Scarlionem*. CCCLV. D. & DVI.
de Custodibus, *Jo. Angelus*, *laudatus*. XCVII. *Iterum*. CCCCLII.
Cypellarius, *Franciscus Bernardinus*, *Buxetanus*, *ejus Carmen*. CLXXXVI. B.

D

DAmianus de Mediolano, *Typographus Venetiis*. CXII.
Dantis Operum quot Exemplaria MSS. custodiat Bibliotheca Ambrosiana. CXXXII. A. *Ejus ætas*. CXXXIV. D. *Quando Comœdiæ illius Mediol. editæ*. CXCV. A. *Ejus Commentatores*, *qui*. ibid. C. CXCVI. A.
Dardanus, *Aloysius*, *Epistola ad eundem Pyladis Buccardi*. XXXIII. A. CCC. E.
Datus, *Andreas Christophorus*. DLXII.
Davalus, *Alphonsus*, *Mediolanensis Provinciæ Moderator*. XLVI. D.
Davalus, *Inichus*, *Siciliæ Magn. Camerar. ad ipsum Epistola Decembrii*. CCCII. D.
Decembria, *Catharina*, *Petri Candidi mater*. CCCIV. C.
Decembria, *Constantia*, *filia adoptiva Petri Candidi*. CCCIV. D.
Decembriorum familiæ Necrologium. CCCIV. C.
Decembrius, *Candidus Antonius*, *Petri Candidi fil.* CCCIV. D.
Decembrius, *Candidus Maria*, *Petri Candidi fil.* CCCIV. C.
Decembrius, *Modestus*, *Petri Candidi frater*. CCCIV. C.
Decembrius, *Paulus Valerius*, *Petri Candidi frater*. CCCIV. C.
Decembrius, *Petrus Candidus*, *Emmanuelem Chrysoloram*, *Græcæ Linguæ Magistrum*, *laudibus cumulat*. XXXVI. A. *Libros de Republica à se compositos Hermenfredo Gloucestrensi Duci dicat.* ibid. B. *Ab eodem Epistolam in gratiarum actionem recipit*. C. *Philippi Mariæ Vicecomitis Vitam scripsit*. D. *Nonnulla de ipso*. 11. *Ejus judicium de Francisco Philelpho*. CLXXVII. D. *Contra eundem Philelphi satyræ*. CLXXIX. B. *Ejus Opera*, & *Elogium*. CCXCI. D. CCXCIII.
Decembrius, *Ubertus*, *Petri Candidi pater*. CCCIV. C. *A Josepho Brippio laudatus*. CCCXL. B. *Ejus de Studiis Mediol. opinio*. VI. A.
Decius, *Hieronymus*. CCCCIV. C.
Decius, *Sebastianus*, *ejus Epigramma*. CCCCXVII. C.
Demetrius Chalcondyles. Vid. *Chalcondyles*.
Demetrius Cretensis, *alter à Demetrio Chalcondyla*. CCCCXXIII. E. CCCCXXIV. A. *Ejus Epistola*. CCCCLXI.
Devoniæ Dux, *ejus Bibliotheca*. DLXX.
Deuterius Grammaticus, *publicus Mediolani Præceptor*. XVII. D. *Quàm nobiles discipulos Auditores habuerit*. XVIII. A.
Dictys Cretensis, *nomen fictum*. CXCI. B.
Ditmarus, *ejus Historia*. CCLIII. C.
Doctores Bibliothecæ Ambrosianæ adscripti inter Canonicos Basilicæ S. Ambrosii. X. B. *Aureum numisma pectori appensum gerunt*. LII. B.
Dominicus Tarvisinus. CLXXXIII. B.
Donatus, *Hieronymus*, *ad eum Epistola Politiani*. CCXXXVIII. D.
Donatus, *Joannes*, *Patricius Venetus*. CCXX. C.
Donatus, *Ludovicus*, *Episcopus Bergomensis*, *ad eum Epistola Jo. Crestoni*. CLXX. A. & CCCCLXXXI.
Ducas, *Demetrius*, *idem & Demetrius Cretensis*. 5.
Ducius, *Sebastianus*, *ejus Carmen*. DCVI.
Ducum Mediolanensium gesta à Petro Lazarono Versibus descripta. CCCLXIX. D.
Duellum à Barbaris in Italiam invectum. CCX. C. *Quousque Mediolani in usu fuerit*. ibid. D. *Quomodo ex Consuetudinibus*. ibid. CCXI. A. & seqq.
Dulcinus, *Stephanus*, *ejus Carmen*. CXI. *Quis ille fuerit*, *ejus Opera*, & *Elogium*. CCCVII. A. *De ejusdem doctrina Testes qui*. CCCXIV. D. *Ipsius Epistola ad Ludovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem Mediol. Ducem*. DII. *Et ad Joannem Baptistam Ferrum*. DIV. *Ejus Carmen in laudem Bernardini Lanterii*. CCXL. D. *Ejus testimonium de Sacro Clavo*. CCXCI. A.
Dupinius, *ejus Bibliotheca Scriptor. Ecclesiasticor.* CLXXIII. B. DLXXXIII. DXCI. & DXCVI.

E

ECcardi, & *Quetif Bibliotheca Scriptorum Ord. Prædicat.* CCLXXXVII. D. & sæpius. *Notati*. CCCCIX. C.
Eccardus, *Jo. Georgius*, *de genuino Stemmate Desiderii Regis*. CCCVII. D.
Ecclesia Æstiva Mediol. quæ. CCXC. C.
Ecclesia S. Jo. ad Fontes Mediol. quando dejecta. CCCXIX. D.
Ecclesia S. Mariæ Gratiarum Mediol. quando, & *à quibus ædificata*. CCLXXXVIII. D.
Einser, *Hieronymus*, *à Secretis Ducis Misniæ*, *Opus Bonifacii Simonettæ recudendum Basileæ curat*. CCCXLIV. C.
Elisabeth, *Hispaniarum Regina*, *ad eam Epistola G. Ayoræ*. DXC.
Emendatores celebres Librorum Seculi XV., *qui*. LXXXII.
Emmanuel Chrysoloras. Vid. *Chrysoloras*.
S. Ennodius, *Ticinensis Episcopus*, *Mediolani perorat*. VI. C. *Deuterium Grammaticum laudat*. XVII. C. & D. *Scholæ ab ipso memoratæ*, *Mediolani*, *non Papiæ vigebant*. XVIII. D. *Ejus vita*, & *encomia à Sirmundo collecta*. XXI. A. *An Mediolani*, *an in Galliis natus*. ibid. B. *Ejus domus apud Ædem S. Victoris Martyris*. ibid. C. *Quibus laudibus Mediolanensem Urbem cumulaverit*. ibid. D. *Argumenta*, *quibus Mediolanensis Civis probatur*. ibid. E.
Episcopi antiquitus Papæ titulo inscribebantur. CCCXVI. C. *Usquequo perdurarit hæc appellatio*. ibid. D. & E.
Epistolæ Libris editis Mediol. primo Typographiæ Seculo olim præfixæ. CCCCXXXVII. & seqq.
Epitaphium Francisci Petrarchæ in obitu Franciscæ ejus filiæ. CCCLXXVIII. D.
Erycius Puteanus. Vid. *Puteanus*.
Estensis, *Beatrix*, *Nicolai Corrigiæ Vicecomitis mater*. CCCLVIII. D.
Estensis, *Beatrix*, *Tristani Vicecomitis Uxor*. CL. B.
Estensis, *Emmanuel*, *Marchio S. Christinæ*, *Vir eruditus*. CCCXIV. C.
Estensis, *Lucretia*, *Herculis Ferrariæ Ducis filia*, *Annibali Bentivolo nupta*. CCCCXXXV. D.
Estensis, *Marchio Nicolaus*, *Oratio in ejus funere à Petro Candido Decembrio habita*. CCXCVI. C.
Eugenius IV. Pont. Max. CXXIII. D. *An iter suum Nicolus Conti scripserit ex ejus mandato*. CXXIV. A. & DXIX. *Scribam*, & *Datarium Maphæum*

phæum Vegium creat. CCCXXXIV. E. CCCC-VIII. E. *Ad eum Apologia Laurentii Vallæ*. 10.
Eugenius Princeps à Sabaudia, ejus Bibliotheca. DLXV. DLXVIII. & DCII.
Eusebius, Mediol. Archiep., ejus Synodica Epistola. CCCLXXXIV. D.
Eustachia, Platini Plati Uxor. CCLXXII. E.
Eustachius, Philippus, Arcis Triccii Præfectus. CCXC. C.

F

Fabri, Jacobus, ejus Præfatio in Psalterium Ambrosianum. CLXXI. B.
Fabricius, Jo. Albertus, quid sentiat de Typographia Mediol. LXXXVI. VII. CIII. CXVI. B. *Ejus de eadem falsa opinio*. DLVII. *Ejus Bibliotheca Latina*. LXXXI. & pluries. *Ejus Bibliotheca Græca*. CIII. *Ibi notatus*. CCXXX-IX. C. *Laudatus*. CCCX. CCCCIX. CCCC-XVII. CCCCXIX. & alibi.
Faccius, Bartholomæus, ejus Codex MS. Florentiæ. 5. *Ejus Carmen contra Laurentium Vallam*. 10.
Falconus, Joseph, ejus Chronicon Carmelitanum. CLXIX. B.
Falcuccius, Nicolaus, an idem & Nicolaus Nicolus. CCC. C.
Fausti, Poëtæ Foroliviensis, Carmen. CCCLXIII. C.
Faustus, Sebastianus, ejus versio in Ital. Linguam Operis Joannis Simonettæ. CCIV. B.
Federicus, Cardinalis Borromæus, Bibliothecam publicam suo ære instituit. LI. A. *Quam Ambrosianam appellat*. ibid. D. *Huic Collegium Doctorum adjungit*. ibid. *Ob hoc à Justo Lipsio laudatus*. LIII. D. *Linguarum Orientalium Præceptores mercede conducit*. LII. D. *Typographiam characterum Orientalium ibi collocat*. ibid. C. *Quàm fuerit studio deditus*. ibid. E. *Pictorum, Sculptorumque Academiam instituit*. LIV. D. *Ad illius commodum rariora simulacra, picturasque magno ære comparat*. LV. A. *Leges pro eadem Academia ab ipso conditæ*. ibid. C. *Ejusdem Operum tum Editorum, tum Manuscriptorum Elenchus*. LXXII. *Ejus Epistola ad Moniales Ordinis Humiliatorum*. CCLIV. D.
Federicus Gonzaga, Mantuæ Marchio, Marium Philelphum ad se evocat. CCLXIV. B.
Federicus, Urbini Dux, ad eum Epistola Nicolai Perotti. DCIII.
Fernandez, Valentinus, ejus de Indiis Relatio. CX-XIV. B.
Fernus, Michaël, Operum Jo. Antonii Campani editor. CCXLII. B. CCLVIII. C. *Ejus de Legationibus Ital. Principum ad Alex. VI. Pont. Max.* CCCLVIII. E.
Ferrarius, Julius Æmilius, Historiæ Interpres in Scholis Mediolanensibus. XLIV. D. *Ejus Epistola ad Ambrosium Varisium Rosatum*. CCI. D. CCCCXCIX. *Ejus ætas, Opera, & Elogium*. CCCXXII. D.
Ferrerius, Sebastianus, Quæstor Mediol. CIX.
Ferrus, Jo. Baptista, Vicarius Generalis Archiep. Mediol. CCCXII. B. CCCXLIV. A. *Ad ipsum Epistola Stephani Dulcini*. DIV.
Festi Pompeji Opera quando primùm Mediol. impressa. CXVII. A. & D.
Finariensis Belli hist. à Mario Philelpho scripta. CCLXVI. A. *Eam recudere promittit Jo. Bricherius Columbus V. Cl.* ibid. D.
Fixiraga, Catharina, Franchini Gafurii mater. CCCXLVI. B.
Flaccus, Andreas Dominicus, Auctor Belli Trojani, sub nomine Dictis Cretensis. CXCI. B. & E.
Flagrius Manlius Mediolanensis, Valentiniani Cæsaris Præceptor. XV. E.
de la Flamma, Gualvaneus, ejus Chronicon. V. D. & pluries. *Ejus testimonium de Humiliatorum Ordine*. CCLI. B. *Notatus*. ibid. D.
Fliscus de Soncino, Stephanus, ejus Epistola ad Jo. Melioratinum. CCCCLXXXII.
Florentinus, Paulus. Vid. *Paulus*.
Fontaninius, Justus, ejus Bibliotheca Italica. DL-XXXIX.
Fontius, Bartholomæus, quid de Francisco Philelpho scripserit. CCXX. B.
Fortis, Jo. Bernardus, quis ille fuerit, & ejus literarii labores. CCXVI. E. CCXVIII. B.
de Franchis, Dominicus, Canonicus Tarvisinus. CC-IV. D.
Francisca Petrarchæ filia, Epitaphium à patre dictatum in ejus obitu. CCCLXXVIII. D.
Franciscus I. Mediol. Dux. CLXXV. D. *Ejus Vita à Petro Candido Decembrio scripta*. CCXCVI. C. *Et à Puteolano*. CCCCLXXII.
Franciscus Sfortia, Mediolani Dominus, Sapientes mirificè diligit. XXXVII. B. *Ejus colosseum Simulacrum à Ludovico filio erectum*. CCCLV D. CCCLXII. D.
Franciscus Dantis filius. CXCV. C.
Franciscus de Parma. Vid. *de Parma*.
Francus, Paulus Hieronymus. CCCXIII. C.
Fratres S. Bernardi nuncupati, qui. CCLII. D.
Frecavallus, Augustinus, Philosophus Cremensis. CCLXVIII. D.
Fregosius, Antonius Phileremus, ejus Carmen Ital. CXI. *Ejus Opus Italic. cui titulus* Cerva Bianca. CXII.
Freherus, Marquardus. LXXXIV. *Ubi notatus*. ibid.
Frezius, Federicus, an fuerit Auctor Quadriregii. DLXXXIV.
Fridericus III. Imper. Oratio Æneæ Silvii, postea Pii II. Pont. Max. in ejus Coronatione. CXX-XVI. E.
Frobeniana Typographia, ejus Symbolum. XCV.
Fulgentius, Placiades. Vid. *Placiades*.
Fulgosius, Baptista, quid de Paulo ejus patruo sentiat. CXLIV. A. & B. *Item de Platino Plato*. CCLXII. B. *Ejus Apostrophe*. DXII. *Ejus gesta, ætas, Opera, & Elogium*. CCCXCVIII. A. *Carmen Platini Plati in ejus laudem*. CCC-XCIX. C.
Furietus, Alexander, editor Operum Barziziorum. XXXIII. E. XXXIV. E.
Fuscarinus, Ludovicus. CCXXII. A.

G

Gafurius, Bettinus, Franchini pater. CCCLX-VI. B.
Gafurius, Franchinus, qui, ejus Opera, & Elogium. CCCXLIV. E. *Ejus simultates cum Jo. Scutario*. CCCXLVIII. D. & E. *Ejus lepidum Epigramma*. CCCXLVIII. E. *Aliud in laudem Maphæi Vegii*. CCCXLIX. B. *Istius Opera edit*. CCCCV. A. *Epistolæ ipsius ad Ludovicum Mariam Mediol. Ducem*. DIII. & DXIV *Et ad Jacobum Antiquarium*. DXVII. DXVIII. & DXIX.
Gagnæus, Joannes, editor Poëmatis Collatii. CC-XXXII. D.
Galassius, Franciscus, primus Archipresbyter Canonicorum à Magno Trivultio institutorum. CCCLXIV. A. *Epigramma in ejus laudem*. ibid. D.
Galeaz Maria Sfortia Vicecom. Mediol. Dux, de ejus Vita, & obitu Carmen Gabrielis Paveri Fontanæ. CLXXXVIII. D. *Et Puteolani*. CC-LX. A. *Quo anno interfectus*. XLV. E. CLX-XX. A. & DLIII.

Galeaz II. Vicecomes literarum patronus. XXXII. B. *Bibliothecam condit*. ibid. C. *Petrarcham ad hanc Urbem vocat*. ibid.
Galeottus Martius. Vid. *Martius*.
Galesinus, *Petrus*. IX. B. & sæpius. *Ejus Epistola ad S. Carolum Borromæum*. CLXXI. D.
Gallaratus, *Jo. Franciscus*, *Bernardini Corii consanguineus*. CXI.
Gallaratus, *Jo. Petrus*. CCLXXXI. B.
Galli Ludovicum Mariam Sfortiam Mediolani Ducem captivant, & in Gallias mittunt. XLVI. B. *Multos libros Mediolani ac Ticini asservatos in Gallias transferunt*. ibid.
Gallianus, *Jo. Baptista*, *Pictor non incelebris*. LIV. C.
Gallicus, *Gulielmus*, *plures cum hoc nomine in Bibliotheca Scriptorum Ord. Prædicatorum*. CCCCIX. D.
Gallina, *Jo. Franciscus*, *Francisci Philelphi amicus*. CCXXVII. B.
de Gallis, *Franciscus*. CCCCLII.
de Gambara, *Co. Petrus*. CLXIII. C. *Epistola Anonymi ad eundem*. CCCCLIX.
Gamurrinus, *Eugenius*, *ejus Hist. geneal. familiar. Tusciæ*, *& Umbriæ*. CCCXXXVIII. B.
Garlaschum Oppidum non longè à Viglevano. CCLXXI. B.
Garzonus, *Joannes*, *Bononiensis*, *ejus Epistola ad Vincentium Bandellum*. CLXXII. E.
Gastonis Fuxensis Sepulchrum insigne Mediol. LV. C.
Gattus, *Antonius*, *Historiæ Gymnasii Ticinensis Auctor*. XXXII. E. *Contra ipsum liber Jo. Pauli Mazzucchelli*. CCCXV. A.
Gaza, *Theodorus*, *ejus simultates cum Trapezuntio*. CLVI. D. *Ejus Epistola ad Luchinum de Medicis*. DCX. *Ejus Oratio in Nuptiis Ugationis Contrarii*. ibid.
Generinius, *Franciscus*, *Horologiorum Inventor*. CCCLX. E. CCCLXI. A.
Genuensis, *Simon*, *Epistolæ ad eundem*. CCCCLIII.
de S. Georgio, *Guidus*, *Co. Blandrati*. CCLXXV A.
de S. Georgio, *Jo. Antonius*, *Cardinalis*. CCLVI. E. *Ejus Tractatus de Appellationibus*, *Novocomi impressus anno* 1474. XCI.
Georgius Albanensis Episcopus, *& Cardinalis*. CCCLIII. A. *Epistola ad eundem Nicolai Bariani*. DXVI
Georgius, *Dominicus*, *V. Clariss.* CXXVI. A.
Georgius Trapezuntius. Vid. *Trapezuntius*.
Gerglinius, *Simonius*, *Epistola ad eund.* CCXCIII. B.
Germanus, *Henricus*, *Typographus Mediol.* CV.
Gesnerus, *Conradus*, *in ejus Bibliotheca notatur*. X. C. *Typographiam Mediolanensem imitatur*. LXXVII. *Iterum notatur*. DLXXI.
Ghedalia Rabbi, *ejus testimonium de Typographia Hæbraica Soncinensi*. LXXVII. & LXXVIII.
Ghilinus, *Camillus*, *in Latinum Baptistæ Fulgosii Opus transtulit*. CCCC. B.
Ghilinus, *Jo. Jacobus*, *ejus Epistola ad Dominicum Maccaneum*. DI.
Ghilius, *Jo. Antonius*. DLXXX.
Giannius, *Archangelus*, *ejus Annales Servorum B. V. M.* CCVII. C. & alibi.
Gigæus, *Antonius*, *Arabici Lexici Auctor*. LII. D.
Giraldus, *Lilius Gregorius*. CXLIX. D. *Ejus judicium de Francisco Philelpho*. CLXXVII. D. & CLXXXII. B. *Ubi notatus*. CCLXV. B.
Girandulæ festivum Spectaculum quando introductum. CCCCXXXV. D. *Ejus descriptio*. CCCCXXXV. A. *Quis fuerit illius Inventor*. ibid.
Girardinus, *Bartholomæus*, *ejus Epigramma*. CCII. C.
Golschde, *Bartholomæus*. LXXXII.
Gondenbach, *Joannes*, *Præceptor Franchini Gafurii in Arte Musicæ*. CCCXLVI. B.
Gonzaga, *Carolus*, *Mediol. libertatis Tutor*. CLXXX. E.

Gonzaga, *Franciscus*, *Cardinalis*, *Bononiæ Legatus*. XCIX. & CCXLIV.
Gonzaga, *Ludovicus*, *Mantuæ Marchio*. XCIX. & CLXXXVIII. D. *De Mediolano benemeritus*. CLXXXIX. B.
Gothi Italiam populantur. XXV. C. *Literas*, *ac liberales artes odio habent*. ibid. *Delere etiam penitus student*. C. *Mediolanum capiunt*, *ac vastant*. XXVII. A. *Quot Civium millia ibi necaverint*. ibid.
Græcæ linguæ studium ab Emmanuele Chrysolora Mediolani institutum. XXXV. D. *Tum à Demetrio Calchondyla*. XXXIX. & XLIII. E.
Græci Romanos literas docent. III. D. *Plures ex eis Mediol. morantur*. Ibidem. *Nonnulla Oppida in Insubribus condunt*. III. E. IV. A. *Eorum Colonia Novocomum à C. Cæsare deducta*. ibid.
Græcorum characterum Typographia Mediolani enata. IV. C. & XLV. E.
Grævius, *Jo. Georgius*, *ejus Antiquitates Italicæ*. III. C.
Grammatica Græca primò Mediolani impressa. XLV. E.
Grammatici antiqui qui. IX. D.
Grancolas, *Joannes*, *ejus Comment. in Brev. Romanum*. CCXCI. D.
Gregorius Tiphernas. Vid. *Tiphernas*.
Grillus, *Boccuccius*, *de differentiis pulsuum*. CLIV. D.
Griphus, *Ambrosius*, *ad eum Epistola Facii Cardani*. DCXV.
Griphus, *Leonardus*, *Episcopus Eugubinus*, *Francisci Philelphi discipulus*. CCXXIX. D.
Grimanus, *Dominicus*, *Cardinalis*, *ejus ditissima Bibliotheca*. CXXVII. A.
Grolierius, *Joannes*, *à Secretis Regis Franciæ*. CCLXXVIII. D.
Gronovius, *Jo. Federicus*, *ejus Prolegomena in Tit. Livium*. CXVII. B.
Gruterus, *Janus*, *ejus Thesaurus Criticus*. CXCVII. E.
Gualvaneus de la Flamma. Vid. *de la Flamma*.
Guarinus, *Baptista*, *& Alexander fil. à Cl. Marchione Maphæo vindicati*. LXXXIV.
Guascus, *Joannes*, *ejus Historia Academiæ Regii Lepidi*. CCXVII. C.
Gudenus, *ejus Sylloge diplomatum*. DLXXXIX.
Guidettus, *Franciscus*, *Florentinus*. CCXCII. B.
Guido Capitaneus Portæ Orientalis Mediol. Sanctum Bernardum adjuvat in fundatione Monasterii Carævallis. CCLI. B.
Gulielmus, *Marchio Montisferrati*. CXCV. D. *Ad ipsum Epistola Martini Pauli Nido-beati*. CCCCLXXI.
Gutembergius, *Joannes*, *primus Artis Typographicæ Inventor*. LXXXV.
Gymnasia publica in Mediol. Provincia. VI. A. *Seculo XII. patebant*. XXVII. E.

H

HAdrianus *Imperator multa commoda contulit Urbibus Imperio subditis*. XIV. D. *Athenæas restaurat*, *& Hadrianopolim nuncupat*. ibid.
Haebraici characteres in Oppido Soncini primùm fusi. XLV. E.
Ham, *Udalricus*, *primus Romæ Typographus*. LXXXVII. *Gallus Latinè vocatus*. ibid.
Harlemum Urbs in Belgio, *inventæ Artis Typographicæ gloriam sibi vendicat*. LXXXV.
Henricus. Vid. *Germanus*.
Henricus Imperator, *contra ipsum Papiæ tumultus*. CCLIII. B.
Hercules Estensis, *Ferrariæ Dux*, *ejus Vitam inchoavit scribere Petrus Candidus Decembrius*. CCCIII. D.

Heriberti Mediolani Archiepiscopi tempore Ecclesiasticæ Scholæ florebant . XXX. B.
Hermenfredus, Dux Gloucestrensis. XXXVI. B. *Eid. Candidus Decembrius libros suos de Republica dicat* . ibid. C. & CCXCIX. C. *Responsum ac grates reddit* . ibid. D.
Henschenius , *Godefridus* , *Scriptor Vitæ S. Lazari Archiep. Mediol.* CCCLXXXVII. E.
Hieronymus Pragensis flammis damnatus. CXXVI.E.
S. Hilarii Opera à Georgio Cribello edita . CCCXXI. B.
Hippolyta , *Francisci Mediolani Ducis filia* , *literis exculta* . XXXVII. E.
Hippolyta Sfortia Vicecomes Capuæ , *Calabriæque Domina* . CL. E.
Historiæ Augustæ Scriptores quando primùm Mediolani editi . XLV. D. LXXVIII. LXXXV. CXV. A. CCCCLVI. DLVII. & DLIX. *Eorundem variæ editiones* . LXXXVIII.
Historiæ studium Mediolani quàm antiquum . XXX. C. *Sub Ludovico Maria Sfortia insignes habuit Magistros* . XLIV. E.
Hodius , *Humphredus* , de Græcis illustribus &c. 5.
de Honate , *Joannes Antonius*, & *Benignus Fratres*, *Typographi Mediolanenses* . CIII.
Horatii Opera , *Mediol. à Zaroto edita anno* 1470. CXVI. C.
Horologia gestatoria parva quando primùm inventa . CCCLX. B. & CCCLXI. A.
Hugo II. Cypri Rex . CCLXXXVIII.
Humiliatorum Ordinis origo , & *Leges* . CCXLVII. D. & seqq. *In III. classes divisus* . CCLIII. D.

I

Jacobus , *Bononiensis* , *Lucani Commentator* . CXII.
Jacobus , *Dantis filius* , *ejus Carmina* . CXXXIV. A. & B.
Jacobus , *Masini Comes* . CCCCIV. C.
Jacobus Paulinus Cancellarius Perusinus , *ad eum Epistola Jacobi Antiquarii* . CCXLVII. B.
Jacobus Philippus Bergomensis , *ejus Chronicon* . CXXV. & centies . *Quid de Facetiis Poggianis sentiat* . CXVIII. A.
Jafredus , *Carolus* , *Præses Senatus Mediol. ad eum Epistola Jani Parrhasii*. CCCCXXX. A. & DXXVII.
Janningus , *Conradus* , *Soc. Jesu* , *Vitæ Maphæi Vegii editor* . CCCXXXI. A. & CCCXXXVII. C.
Janus Monachus Placentinus , *ejus Carmen* . CLXIX. E. & DCXI.
Janus Parrhasius V. Cl. ejus Uxor , *filia Demetrii Chalcondylæ* . CCCCXXI. D. *Ejus Elogium* . ibid. D. *Antea Jo. Paulus de Parisio vocatus* . CCCCXXII. A. *A quibus laudatus* . ibid. B. *Causa sui discessus è Mediolano* . CCCCXXII. C. *Ejusdem de Chalcondylæ filiis deploratio*. ib. D. *Iterum laudatus*. CCCCXXVI. E. *Qui eum Carminibus celebrarunt*. CCCCXXVIII. E. *Ejus Epistola ad Catellianum Cottam* . DXXVI. *Et ad Jafredum Carolum* . DXXVII.
Jenson , *Nicolaus* , *primus Typographus Venetiis* . LXXXI. *Statuâ marmoreâ dignus* . LXXXVIII.
Imbonatus , *Carolus Joseph* , *in ejus Bibliotheca Rabbinica notatus* . CCLXXX. E.
Immobilia vexilla , *in æde Minervæ Mediolani servata* . III. A.
Imoff , *Jacobus Gulielmus* , *ejus Tabulæ Genealog.* DXXXVII.
de Imola , *Benvenutus* , *Dantis Interpres* . CXXXIII C. & CXCV. *Quid de ipso Cl. Muratorius.* ibid. D. & E.
Infortunatus , *Pomponius* , *Vitæ Lucani Scriptor* . DLXVI.
Innocentius II. Pont. Max. S. Bernardum Pisas vocat . CCL. D.
Innocentius III. Pont. Max. Ordinem Humiliatorum confirmat . CCXLIX. D. CCLI. D.
Innocentius VIII. Pont. Max. DXCIII. *Ejus Decretum contra Fr. Ambrosium Coranum* . CLXXXIV. A.
Innocentius Romanus . Vid. *Romanus* .
Inscriptio antiqua de Mediol., *Novas Athenas appellato* . XI. E.
Interamnensis , *Fr. Barnabas* , *Ord. Min. primus Montem Pietatis excogitavit* . CCCLII. D. & DXVI.
Invectivæ Poggii in Philelphum MSS. in Ambr. CXXVIII. B.
de Invitiatis , *Joannes Nicolaus* . CCCCIV. C.
Joannes XII. Pont. Max. quando Ottonem I. Imper. coronâ insigniverit . CCLXXXII. C.
Joannes Andreas Aleriensis Episc. de Literis, & *Typograph. optimè meritus* . LXXXII. LXXXVI. CXVI. A. & sæpius . *Ejus Epistola ad Paulum II. Pont. Max.* LXXXVII. *Alia ad Sixtum IV. Pont. Max.* LXXXIX.
Joannes Archiepiscopus Strigoniensis , *ad ipsum Epistola Galeotti Martii* . CCCXXVIII. A. & DLXXXVII.
Joannes Coloniensis Typographus Venetiis . LXXXI.
S. Joannes Everatus , *ejus Pratum Spirituale* . DLXXXVII.
Joannes Franciscus, *Mantuæ Marchio*, *ad eum Oratio Poggii* . CXXVIII. A.
Joannes Galeatius I. Mediol. Dux, *doctos Viros magno in honore habet* . XXXII. D. *Architectonicæ Artis in proprio Palatio Academiam aperit* . ibid. E. *Ejus Epitaphium Bernardini Belincioni.* CCCLVII. A. *Ejus Testamentum* , & *Mausolæum* . CCCLIX. C. *Epistola ad eundem Petri Lazaroni* . CCCLXVIII. D. *Altera Joannis Simonettæ* . CCCLXXIV. *Ejus renovatio Statutorum* , & *in eisdem reverentia Sanctæ Romanæ Ecclesiæ* . CCXIV. D. *Ejus Decretum favore Ecclesiæ æstivæ* . CCXC. D.
Joannes Maria Vicecomes , *Mediolani Dux* , *Palatinas Scholas in Palatium Oldradi Tresseni transfert* . XXXIII. A.
S. Joannes de Meda primus Sacerdotium in Ordinem Fratrum Humiliatorum inducit. CCXLIX. E.
Joannes Monachus Placentinus , *Vir doctus* . CLXVI. E. & CCCCLXVIII. *Ejus Epistola*. CCCCLXXXI.
Joannes Palæologus Imperator Græcorum . CCXXVI. B.
Joannes Petrus Lucensis Auditor Philelphi. CCXXIX D.
Joannes Philippus Novariensis, *ejus Chronicon*. CCVI. C.
Joannis Vicecomitis Archiepiscopi , & *Domini Mediol. Statuta quando condita* . CCXV. B.
Johannolus Architectus insignis . XXXII. E.
Jordanus Prior Taurinensis , *ejus Bibliotheca* . DLXX. & DLXXX.
Josephi Hebræi Codex pretiosissimus in Bibliotheca Ambrosiana . X. B.
Jovius , *Benedictus* , *ejus Epistolæ* . CX. *Ejus Opera à Co. à Turre Rezzonici Comensi Patricio brevì edenda*. CCXLI. A. *Ejus Carmina in laudem Bernardini Lanterii* . CCXL. E. & CCXLI. D.
Jovius , *Julius* . DLXXVIII. DLXXX. & DXCIV.
Jovius , *Paulus* , *ejus Elogia* . CCXXV. B. & sæpius .
Iricus , *Joannes Andreas* . DLXXXVIII.
Isacus , *Stephanus* . CCCIV. C.
Isolanus , *Isidorus* . CCCCLXXXIX.
Italia à Barbaris vexata . CCCLXXXIV. B. *Seculo V. æræ Christianæ bellis lacessita* . XVII. A.

XXV.

XXV. C. *A Langobardis occupata*. XXVII. C.
Judæi qui primùm Typographiam Hæbraicam Soncini condiderunt. LXXVII. *Ideoque Soncinates vocati*. ibid.
Juges quid? CCLXXXIII. A.
Julius Æmilius Mediolani docet. XXXIX. B.
Jurisprudentia, Athalarico regnante, Mediolani floruit. XXV. A. *Seculo XII. ibidem exculta*. XXX. D.
Justinianus, Augustinus, Episcopus Nebiensis. LXXVIII. & CLXXXV. E.
Justinianus, Bernardus, Venetus Senator. CCXXIX. D. *Ad eum Carmen Gabrielis Paveri Fontanæ*. DLXXIV.
Justinianus, Leonardus, ejus Epistola Francisco Philelpho. DXXV.
Justinianus, Petrus, Patricius Ven. CCLXVIII. D.
Juvenalis Commentatores. CXII.
Juvenatium, Langobardiæ Oppidum. XXIII. B.

L

LAbbeus, Philippus, ejus Bibliotheca Parisiensis. LXXXII.
Lactantius Firmianus. Ejus Opera, ubi, & quando primùm Typis tradita. LXXXVI. XC. & DLVII.
Lamola, Joannes, Bononiensis, ad eum Epistola Antonii Panormitæ. 6.
Lampugnanus, Franciscus, Epitalamium in ejus nuptiis. CLXXXIX.
Lampugnanus, Gaspar. DLXXXVI. *Ejus Epistola Bonino Mombritio*. DXLII. *Ejus Elog.* ibid.
Lanterius, Bernardinus, Vir doctus. CCXXXIX. D. *Carmen Stephani Dulcini in ejus laudem*. CCXL. D. *Alterum Benedicti Jovii*. CCXLI. A. *Idem & Paulus*. ibid. B. & CCCLXXXIX. C.
Lanterius, Paulus, ejus Carmen. DXCII. & DXCVII.
Landinus, Christophorus, V. Cl. CCIV. B. *Ejus literarii labores Mediol.* CCCXXI. D. *Accusatus, & defensus*. CCCXXII. C.
Landrianus, Antonius, Ducalis Thesaurarius. CCXXXIV. A. *Ad eum Epistola Sancti Braschæ*. DLXXIV.
Landrianus, Gerardus, Cardinalis, MS. Bruti de claris Oratoribus Inventor. LXXIX. *Ad eum Epistola Maphæi Vegii*. DXIX.
Landrianus, Jacobus, Fratrum Humiliatorum Magister Generalis. CCLIV. A. *Ubi de eodem fit mentio*. CCLVII. E.
Landrianus, Hieronymus, Præpositus Fratrum Humiliatorum, ei demandata cura Mediol. à Lud. Sfortia. CCXLVI. A. CCCLXXIII. B. & DXX.
Landrianus, Joseph, J. C. C. laudatus. XCVII.
Landulphus, à S. Paulo appellatus, Mediolanensis Scriptor, Lugdunum proficiscitur. XXIX. D.
Landus, Corradus, Placentinus. CCCVII. B.
Laneus, Jacobus, Bononiensis, Dantis Comœdiæ Commentator. CXXXIII. B. CXCV. C. & CCCCLXXI.
Lapis antiquissimus, in quo Mediolanum Novarum Athenarum nomine decoratur. XI. E. *An ad Mediolanum, vel ad alteram Græciæ, aut Liguriæ Urbem spectet Inscriptio*. XII. D.
Lapus Florentinus, Francisci Philelphi discipulus. CCXXIX. D.
Lascaris, Constantinus, ejus Opera MS. quæ in Bibliotheca Ambrosiana servantur. CLXXVI. D. *Ejus adventus Mediol., & labores literarii*. CLXXV. B. *Exceptus à Francisco I. Sfortia Mediol. Duce*. CLI. D.
Lascaris, Joannes. CCLXXVIII. A. *Legatus ad Venetos*. CCLXXIX. B.
Latinæ linguæ elegantia in Italia destructa, regnantibus Langobardis. XXVII. D. *Quo tempore restaurata*. XXXII. B.
Lavania, familia inter nobiles Mediol. XCVII.
Lavania, Philippus, Mediol. Typographus. LXXXI. & XCVII.
Lazaronus, Petrus, ejus Patria, Carmina, & Elogium. CCCLXVII. A. *Ejus insignis Codex MS.* CCCLXIX. C. *Ad ipsum Carmen Lancini Curtii*. CCCLXX. B. *Ejus Carmen*. DCXIV.
S. Lazarus Archiep. Mediol. primus Rogationum triduanarum institutor. CCCLXXXIII. B. *Ejus Vita à Godefrido Henschenio scripta*. CCCLXXXVII. E.
Leander, Albertus, ejus Descriptio Italiæ. CCLXIV. B. & alibi.
Leges, & Consuetudines antiquæ Mediol. quæ. CCX. CCXI. CCXII. & CCXIII.
Leinatius, Stephanus, ejus Homiliarium Ambrosianum. IX. A.
Leo X. Pont. Max. Literarum, & Literatorum Patronus, & Pater. CIX. *Ejus indignatio contra Minutianum, & cum illo reconciliatio*. ib. *Ejus Constitutio de erigendo Monte Pietatis*. CCCLIII. C. *Janum Parrhasium Romam evocat*. CCCCXXX. E. & CCCCXXXI. A.
Leo, Augustinus, Theologus. CCCCI. E.
Leo, Petrus, quis ille fuerit, Opera, & Elogium. CCCC. E. *Ejus querelæ cum Lancino Curtio, & Alexandro Minutiano*. CCCCIII. B. *Et cum Juliano Montano Ludimagistro*. ibid. C. *A quibus laudatus*. ibid. *Ejus Epistola ad Amedeum Romagnanum*. DXIII.
Leo, Petrus alter, J. C. Cl. CCCCI. E.
Leonardus, Nicolaus, Physicus Cl. CCCXCIV. D.
Leonellus, Regis Angliæ filius, Violantæ Vicecomitis maritus. CCCLXXIX. C.
Leonellus, Marchionis Nicolai Estensis filius. CCXCVI. C.
de Leonibus, Veronica Lucia, puella quatuor annorum Elegiam recitat in nuptiis Caroli III. Sabaudiæ Ducis. CCCCI. B.
Leonicenus, Omnibonus, ejus Epistola de Venetis Typis. LXXXI.
Leonius, Thomas, Bononiensis. DCXVI.
Liber Josephi Hebræi de Antiquitate Judaica, ex cortice Niliaco, dono datus à Monachis Cistercienfibus Card. Federico Borromæo. X. C. *Servatur in Bibliotheca Ambrosiana*. ibid.
Librarii Consulis, Tribunitii, Quæstorii, & Ducales quandoque appellati. XCIII.
Libri Mediolani editi ab anno MCCCCLXV. ad MD. ordine alphabetico, ut sequitur, dispositi. DLIX.

A

Abubecri Rasis de Medicina. 1481. DLXXVI.
de Accoltis, Francisci, Juris Responsa. 1483. DLXXIX.
Acerba. Vid. *Cicco Asculano*.
Acronis Commentaria in Horatium. 1474. DLXI.
Aelii Spartiani Vita Adriani Imp. 1475. DLXII.
Aemilii Probi de Viris illustribus, *sine anno*. DCXIII.
Aeneas Silvius Piccolom. Vid. Pius II.
Aesopi Vita, & Fabulæ. 1479. DLXX.
Aesopi Vita, & Fabulæ. 1480. DLXXII.
Aesopi Vita, & Fabulæ. 1491. DLXXXVIII.
Aesopi Vita, & Fabulæ. 1498. DCIII.
Aesopi Vita, & Fabulæ, *sine anno*. DCXII.
Aesopi Vita. 1497. DCI.
Aesopi Vita à Rimicio scripta. 1476. DLXV.
B. Alberti Magni Tractatus super *Missus est*. 1488. DLXXXIII.
B. Alberti Magni Mariale. 1489. DLXXXVI.
Albicii Sermones Quadragesimales. 1488. DLXXXIV.
Albucius, Aurelius, de Victoria Parabiaghi. 1494. DXCV.
Alcinoi Epitoma. 1497. DCI.
Alexandri de Imola Lectura. 1490. DLXXXVII.
Alexandri de Imola Apostillæ in II. part. Cod. 1489. DLXXXVI.
Alexandri de Imola Lectura in I. & II. Digesti novi. 1489. *ibid.*
Alexandri de Imola in II. Digest. vet. *ut supra*.

I N D E X

Alexandri de Imola in II. Infort. 1489. DLXXXVI.
Alexandri de Imola Additiones ad Bartholum . 1484. DLXXIX.
S. Ambrosii Opera . 1488. DLXXXIII.
S. Ambrosii Epistolæ . 1490. DLXXXVII.
S. Ambrosii Epistolæ, & alia Opusc. 1491. DLXXXVIII.
S. Ambrosii Liber Pastoralis . 1492. DXC.
S. Ambrosii de Officiis , & Opuscula . 1474. DLX.
S. Ambrosii Vita , *sine anno*. DCVIII.
S. Ambrosii Vita . 1478. DLXX.
de Anagnia , Joannes, in V. Decretal. 1497. DCII.
de Anagnia, Joannes, in VI. Decretal. 1492. DXCI.
de Ancharano , Petri , Lectura super Clementinis . 1494. DXCV.
Angeli de Perusio in II. digest. Vet. 1480. DLXXII.
Angeli de Perusio de Obligationibus . 148. DLXXV.
Angeli de Ubaldis, in primo digest. 1477. DLXVII.
Anonymi Judicium de Planetis . 1496. DC.
de Antichristo . 1496. DXCIX.
Antonii Archiep. Summula . Vid. Summula .
S. Antonini Summa . 1484. DLXXX.
Apicii , Cœlii , de Re Coquinaria . 1498. DCIV.
Apollonii , Petri , Collatini , de Eversione Urbis Hierusalem. 1481. DLXXIV.
Apollonii Epistolæ . 1498. DCIV.
Apuleji , Lucii , Opera . 1497. DCI.
Arator Subdiaconus , de insignibus Apostolorum Actibus . 1469. DLIX.
Aretini , Angeli , in Institut. 1483. DLXXVIII.
Aretini , Angeli , in I. & II. Institut. 1481. DLXXV.
Aretini , Angeli , Pract. Maleficior. 1487. DLXXXII.
Aretino , Leonardo , l'Aquila . 1495. DXCVI.
de Aretio , Luchinus , de Prologhis . 1500. DCVII.
Ariminensis , Gregorii , in II. Sententiar. Comment. 1494. DXCV.
de Assia . Vid. de Hesse .
S. Augustini Confessiones . 1475. DLX.
S. Augustini Retractationes . 1486. DLXXXII.
S. Augustini Sermones . 1484. DLXXX.
S. Augustini Soliloquia , & Manuale . 1492. DXC.
S. Augustini de Trinitate Lib. 1489. DLXXXV.
Ausonii Opera . 1490. DLXXXVII.
Ausonii Opera . 1497. DCI.

B

Bandellus , Jo. Vincentius , de veritate Conceptionis B. M. Virginis . 1475. DLXIII.
Baldi de Perusio Lectura super primo Decretalium . 1476. DLXIV.
Baldi in II. Decretal. 1478. DLXIX.
Baldi in I. & II. Digesti Inf. 1479. DLXXI.
Baldi in IV. Cod. 1477. DLXVII.
Baldi in V. VI. VII. VIII. & IX. Cod. 1476. DLXIV.
Barbari , Hermolai , Castigationes in Plinium . 1494. DXCVI.
Bartholi , Lectura . 1490. DLXXXVI.
Bartholi super I. Codicis . 1489. DLXXXVI.
Bartholi super II. Cod. 1483. DLXXVIII.
Bartholi super II. Infortiat. 1484. DLXXX.
Bartholi super Extravagant. 1482. DLXXVII.
de Bartholomæis , Andreæ , II. pars Consiliorum . 1489. DLXXXVI.
S. Basilii de liberalibus studiis , & ingenuis moribus . 1474. DLX.
S. Basilii de liberalibus Studiis . 1477. DLXVIII.
Bellinzone , Bernardo , Rime . 1493. DXCIII.
Benzo , Ugo , della Conservazione della Sanitade . 1481. DLXXV.
S. Bernardi Epistolæ . 1495. DXCVIII.
S. Bernardi Opuscula . 1488. DLXXXIII.
S. Bernardi Opuscula , *sine anno*. DCXII.
S. Bernardi , Sermones de Tempore , & de Sanctis . 1495. DXCVII.
S. Bernardo Sermoni sopra la Cantica . 1494. DXCVI.
Biffi , Joannis , Carmina. 1493. DXCIII.
Boccaccio , Gio. , il Decamerone . 1476. DLXV.
Boccaccio , Gio. , il Filocolo . 1476. DLXIV.
Bonaccursii Pisani , Lexicon Græco-latinum , *sine anno* . DCXII.
Bonaccursii Pisani , Index Locorum in Commentaria Cæsaris , *sine anno* . DCXII.
S. Bonaventura Vita di S. Francesco . 1480. DLXXII.
Bonini Mombritii de Dominica Passione , *sine anno* . DCIX.
Bonini Mombritii Vitæ Sanctorum , *sine anno*. DCX.
Bossii , Donati , Chronica . 1492. DXC.
Brasca , Santo , Relazione del suo Viaggio a Gerusalemme . 1481. DLXXIV.
Bracellei , Jacobi , de Bello Hispanico , *sine anno* . DCXIV.
Brebiæ , Gabrielis , Commentaria in Psalmos . 1477. DLXVII.
Breviarium Ambrosianum . 1475. DLXIII.
Breviarium Ambrosianum . 1487. DLXXXIII.
Breviarium Ambrosianum . 1490. DLXXXVII.
Breviarium Ordinis Humiliatorum . 1483. DLXXIX.
Britannici , Georgii , Sermones funebres . 1496. DXCVIII.
Bruti Epistolæ . 1498. DCIV.
Burlifer , Stephani , Formalitates . 1496. DXCVIII.
de Bustis , Bernardini , Defensorium Montis Pietatis . 1497. DCI.
de Bustis , Bernardini , Mariale . 1493. DXCIII.
de Bustis , Bernardini , Mariale . 1494. DXCVI.
de Bustis , Bernardini , Meditatio Passionis Domini nostri Jesu Christi . 1492. DXC.
de Bustis , Bernardini , Officium Nominis Jesu Christi . 1492. ibid.
de Bustis , Bernardini , Elucidarium Immaculatæ Conceptionis . 1492. ibid.
da Busto , Bernardino , Tesauro Spirituale . 1492. DXC.
de Butrio , Antonii , in I. Lib. Decretal. 1488. DLXXXIV.

C

de Caepolla , Bartholomæi , Cautelæ . 1475. DLXII.
de Caepolla , Bartholomæi , de Servitutibus . 1475. DLXII.
Caesaris , C. Julii , Commentaria . 1477. DLXVI.
Caesaris , C. Julii , Commentaria . 1478. DLXIX.
Calchondylæ , Demetrii , Grammatica Græca , *sine anno* . DCXI.
Caimi , Bartholomæi , Confessionale . 1478. DLXIX.
Caimi , Bartholomæi , Interrogatorium . 1474. DLXI.
Calimachi Hymni , *sine anno* . DCXI.
de Canario , Antonius , de Executione Testamentorum . 1493. DXCIII.
Capreoli , Angeli , Libellus , Stella nuncupatus . 1492. DLXXXIX.
de Carcano , Michaëlis , Sermonarium . 1495. DXCVII.
Cardel , Jo. & Gasp. super Rubric. Decretor. Conciliat. 1497. DCII.
Casolæ , Petri , Rationale Cœremon. Missæ Ambrosianæ . 1499. DCV.
de Cassinis , Samuelis , de Immortalitate Animæ . 1498. DCIV.
de Cassinis , Samuelis , Invectiva in Prophetiam Fr. Hieronymi . 1497. DC.
de Cassinis , Samuelis , Liber Isagogicus . 1494. DXCV.
Castillionæi , Francisci , Oratio in Nuptiis Francisci Sfortiæ , & Blancæ Mariæ Vicecomitis , *sine anno* . DCXIII.
de Castro , Pauli , in I. part. Digest. vet. 1489. DLXXXVI.
de Castro , Pauli , super I. & II. Digest. Vet. 1496. DC.
de Castro , Pauli , super I. II. & III. partem Infortiati . 1488. DLXXXIV.
S. Catarina da Siena Dialogo della Divina Providenza , sine anno . DCXIII.
Catilinæ Oratio in Ciceronem . 1477. DLXVII.
Cavalca , Domenico , Specchio della Croce . 1497. DCII.
Caza , Francesco , del Canto figurato . 1492. DXCI.
de Cesolis , Jacobi , de Ludo Scaccorum . 1479. DLXXI.
de Cesolis , Jacobi , de Ludo Scaccorum . 1497. DCII.
Cicco Asculano , Poesie . 1484. DLXXX.
Ciceronis Opera omnia . 1498. DCIV.
Ciceronis in Crispum Responsio . 1477. DLXVII.
Ciceronis Epistolæ famil. *sine anno* . DCXIII.
Ciceronis Epist. famil. 1476. DLXVI.
Ciceronis Epist. famil. 1477. DLXVI.
Ciceronis Epist. famil. 1482. DLXXVI.
Ciceronis Epist. famil. 1485. DLXXXI.
Ciceronis Epist. famil. 1497. DCII.
Ciceronis Epist. famil. 1499. DCIV.
Ciceronis de Officiis . 1474. DLXI.
Ciceronis de Officiis . 1476. DLXIV.
Ciceronis Orationes , *sine anno*. DCXIII.
Ciceronis de Oratore , *sine anno*. DCXII.
Ciceronis de Oratore . 1477. DLXVII.
Ciceronis Rhetorica . 1474. DLXI.
Ciceronis Rhetorica . 1477. DLXVIII.
Ciceronis Rhetorica . 1479. DLXX.
Ciceronis Rhetorica . 1485. DLXXXI.
Ciceronis Rhetorica . 1489. DLXXXV.
Ciceronis Rhetorica . 1490. DLXXXVIII.
Ciceronis Tusculanæ Quæstiones . 1494. DXCVII.
Claudianus de Raptu Proserpinæ , *sine anno* . DCXII.
Claudianus de Raptu Proserpinæ . 1500. DCVIII.
Collatini , Petri Apollonii , Fasti majores . 1492. DXCI.
Consolazione delle Medicine semplici . 1475. DLXII.
Cornali , Jo. Jacobi , Ode Dicolos de norma bene , beateque vivendi . 1493. DXCIV.
Cornelii , Celsi , de Medicina . 1481. DLXXVI.
Cornelii Taciti Historia , *sine anno* . DCXII.
Cornelius Nepos , *sine anno* . DCXII.
Corradi , Eusebii , de præcedentia Canonicorum Regularium . 1500. DCVII.
Corradi , Eusebii , Responsio ad quemdam Fr. Eremitam . 1478. DLXX.
Corradi , Eusebii , Responsio ad quemdam Fratrem Eremitam . 1479. DLXXI.

Crispi

Crifpi Jugurtini Vita . 1477. DLXVII.
Crifpi Jugurtini Lib. II. 1477. DLXVII.
Crifpi Jugurtini in Cic. Invectiva . 1477. DLXVII.
Curtii, Francifci, Confilia . 1496. DC.

D

Dante col Commento di Benvenuto da Imola. 1473. DLX.
Dante, Comedia, col Commento di Nidobeato . 1478. DLXVIII.
Dati, Auguftini, Liber Ifagogicus . 1475. DLXII.
Dati, Auguftini, Liber Ifagogicus . 1478. DLXX.
Dati, Auguftini, Liber Ifagogicus . 1480. DLXXIII.
Dati, Auguftini, Liber Ifagogicus . 1489. DLXXXVI.
Decretorum Codex . 1483. DLXXIX.
Dialogus, feu Lucidarium in nonnullis fubtiliffimis Quæftionibus . 1493. DXCIII.
Dictis Cretenfis de Bello Trojano . 1477. DLXVI.
Digeftum novum . 1482. DLXXVI.
Digefti novi pars II. 1485. DLXXXI.
Digefti novi pars II. 1491. DLXXXIX.
Digeftum Vetus . 1482. DLXXVI.
Diomedes de Oratione, & partibus ejus . 1500. DCVIII.
Dionis, Opera . 1476. DLXVI.
Donati Comm. in Terentii Comœdias . 1476. DLXV.
Dulcinii, Stephani, Nuptiæ Jo. Galeatii Vicecomitis Sfortiæ . 1489. DLXXXV.
Dulcinii Epiftolæ, & Opufcula . 1492. DXCI.
Durandi, Gulielmi, I. & II. Pars Speculi. 1483. DLXXIX.
Durandi, Gulielmi, III. & IV. Pars Speculi . 1484. DLXXX.

E

Epiftolæ illuftrium Virorum . 1469. DLIX.
Eufebii Chronicon, *fine anno* . DCVIII.
Eutropii Hiftoria Romana . 1475. DLXII.

F

Federico Vefcovo di Foligno, il Quadriregio. 1488. DLXXXIV.
Feneftella de Magiftratibus Romanor. 1477. DLXVIII.
de Ferrariis de Gradi, Jo. Matthæi, Comment. ad IX. Rafis, ad Almanforem, *fine anno* . DCXIV.
de Ferrariis de Gradi, Jo. Matthæi, fuper Avicennam . 1494. DXCVI.
de Ferrariis de Gradi, Jo. Matthæi, Opera Medica . 1481. DLXXVI.
Ferrarii, Jo. Petri, Practica . 1496. DXCVIII.
Feftus Pompejus de Verborum fignificatione . 1470. DLIX.
Feftus Pompejus . 1471. DLIX.
Feftus Pompejus . 1500. DCVIII.
Filelfo, Francefco, Vita di S. Gio. Battifta, in Verfi . 1494. DXCV.
Filoftrato dell' Innamoramento di Troilo, e Grifeida . 1499. DCVI.
Flifcus, Stephanus, de Sententiis, & Synonymis . 1480. DLXXIII.
Fortunatiani, Chirii Confulti, Opufcula, *fine anno* . DCX.
Fulgentii Mythologiarum Lib. 1498. DCIII.
Fulgofii, Baptiftæ, Anteros . 1496. DXCVIII.

G

Gafuri, Franchini, Theorica Muficæ . 1492. DXCI.
Gafuri, Franchini, Practica Muficæ . 1496. DXCIX.
Gafuri, Franchini, Opus de Mufica . 1500. DCVII.
Galeotti Martii de Homine . 1490. DLXXXVII.
de S. Geminiano, Nellus, de Bannitis . 1493. DXCIII.
de S. Georgio, Jo. Antonius, Commentaria fuper Decretal. 1493. DXCIV.
de Sancto-Georgio, Jo. Antonii, Commentaria in Vol. Decretor. 1484. DLXXX.
de S. Georgio, Jo. Antonii, Commentaria fuper Decreto . 1494. DXCV.
Gerfon, Joannes, de Imitatione Chr. 1488. DLXXXIII.
Gio. Bernardo Vocabulifta Ecclefiaftico . V. *Vocabulifta* .
S. Gregorio Dialogo . 1481. DLXXV.
S. Gregorio Omelie . 1479. DLXXI.
Gregorii Papæ IX. Decretalia . 1482. DLXXVII.
Guarini Vocabularium . 1490. DLXXXVIII.
Guafchi, feu Alexandri Grammatici, Doctrinale . 1481. DLXXVI.

H

Hefiodi Opera . 1483. DLXXIX.
Hefiodi Georgicon, *fine anno* . DCIX.
de Heffe, five de Affia, Henricus, fuper Conceptione B. Mariæ Virginis . 1480. DLXXIII.
S. Hieronymi Epiftolæ . 1490. DXXXVIII.
S. Hieronymi, & aliorum Epiftolæ . 1475. DLXIII.
S. Hieronymo Epiftole ad Euftochia . 1497. DCI.
S. Hilarii de Trinitate Lib. 1489. DLXXXV.
Hilarionis Monachi, Legendarium Sanctorum . 1494. DXCVI.
Hilarionis Monachi, Flores in laudem B. V. Mariæ . 1494. DXCVI.
Hiftoriæ Auguftæ Scriptores . 1465. DLIX.
Hiftoriæ Auguftæ Scriptores . 1475. DLXII.
Homeri Batracomyomachia . 1485. DLXXXI.
Horatii Opera . 1470. DLIX.
Horatii Opera . 1474. DLXI.
Horatii Opera . 1475. DLXIII.
Horatii Opera . 1476. DLXV.
Horatii Opera . 1477. DLXVII.
Horatii Opera . 1485. DLXXXI.
Horatii Opera . 1486. DLXXXI.

I

Jacobi Forolivienfis in I. Lib. Can. Avicennæ Comm. *fine anno* . DCXIII.
Indulgenze, e Corpi Santi, che fono in Milano . 1498. DCIII.
Infortiatum . 1482. DLXXVII.
Inftitutionum Opus . 1478. DLXIX.
Inftitutionum Opus . 1482. DLXXVII.
Interrogatorio, o fia Regola della Vita Criftiana . 1493. DXCIII.
Jo. Archiepifcopi Cantuarienfis, Profpectiva, *fine anno* . DCXV.
Jo. Florentini, *il Maeftro, ed il Difcepolo* . 1496. DXCIX.
Ifocratis Opera . 1493. DXCII.
Ifolani, Ifidori, de Regum, & Principum Inftitutis . 1497. DCII.
Juftini Hiftoria . 1474. DLXI.
Juftini Hiftoria . 1476. DLXIV.
Juftiniani Codex . 1483. DLXXVIII.
Juvenalis Satyræ . 1483. DLXXVIII.
Juvenalis Satyræ . 1485. DLXXXI.
Juvenalis Satyræ . 1488. DLXXXIV.
Juvenalis Satyræ . 1492. DXCI.
Juvenalis, & Perfii Satyræ . 1474. DLXI.
Juvenalis, & Perfii Satyræ . 1476. DLXV.
Juvenalis, & Perfii Satyræ . 1481. DLXXV.

L

Lafcaris, Conftantini, Compendium octo Orationis partium . 1480. DLXXII.
Lafcaris, Grammatica Græca . 1476. DLXIII.
Lazaroni, Petri, Epithalamium in Nuptiis Blancæ Mariæ Sfortiæ . 1494. DXCVI.
Lazaroni, Petri, Epitaphia XII. in obitu Beatricis Eftenfis, *fine anno* . DCXIV.
Leggenda de' Santi . 1497. DCII.
Leoniceni, Nicolai, de Epidemia Lib. 1497. DC.
Leonicenus de Verfu heroico . 1473. DLX.
Leonis, Petri, Orationes, Epiftolæ, & Epigrammata . 1496. DXCIX.
Litaniarum, feu Rogationum Liber . 1494. DXCV.
Lodolphi Chartufienfis Meditationes Vitæ Jefu Chrifti, *fine anno* . DCVIII.
Lucani Pharfalia . 1477. DLXVI.
Lucani Pharfalia . 1491. DLXXXIX.
Lucani Pharfalia . 1499. DCV.
Luciani Opera . 1497. DCI.
Lucretii Opera . 1491. DLXXXIX.

M

Maccaneus, Dominicus, de Lacu Verbano . 1490. DLXXXVIII.
Macri de Ufibus Herbarum . 1482. DLXXVII.
Macrobii Saturnalia . 1498. DCIV.
Mafæi Laudenfis de Educatione Liberorum . 1491. DLXXXIX.
Mancinelli, Antonii, Carmina . 1500. DCVI.
Mancinelli, Antonii, de fcribendi, orandique modo. 1500. ibid.
Mancinelli, Antonii, varia Opufcula . 1500. ibid.
de Mandevilla, Gio., Trattato delle Cofe più maravigliofe . 1480. DLXXIII.

I N D E X

Manilii Aſtronomicon . 1489. DLXXXVI.
Marci Servii Honorati Expoſitio Virgil. 1475. DLXIII.
Margarita Decreti . 1493. DXCIV.
Marlianus, Joannes, de Caliditate . 1474. DLXI.
Martialis Opera . 1478. DLXIX.
Martialis Opera . 1483. DLXXVIII.
Martialis Opera . 1490. DLXXXVII.
Martinus Ord. Prædicatorum . Vid. Margarita,
de Mayno, Jaſonis, Orationes III. *ſine anno*. DCXI.
Meditazioni ſopra la Paſſione di noſtro Signore . 1486. DLXXXI.
Melchioris Parmenſis, Dialogus de Anima . 1499. DCVI.
Merula, Georgius, Adnotationes in Galeottum, 1490. DLXXXVII.
Merula, Georgius, de Antiquitatibus Vicecomitum, *ſine anno*. DCXI.
Merula, Georgius, de Antiquitatibus Vicecomitum. 1500. DCVIII.
Merula, Georgius, de Homine Lib. 1477. DLXVIII.
Meſue de Conſolatione Medicinarum . 1473. DLX.
Miniatore, Bartolomeo, Formulario d' Epiſtole. 1500. DCVII.

N

Neſtoris, Dionyſii, Dictionarium . 1483. DLXXVIII.
Neſtoris, Dionyſii, Vocabularium . 1493. DXCIV.
de Nevo, Alexandri, Conſilia . 1479. DLXX.
Nonius, Marcellus . 1500. DCVIII.
Nottii, Stephani, Opus remiſſionis à pœna, & culpa. 1500. DCVII.
de Nurſia, Tractatus de Pœnitentia . 1479. DLXXII.

O

Offredi, Apollinaris, Comment. in Lib. Ariſtotelis . 1474. DLXI.
de Oriano, Lanfrancus, de Arbitris . 1493. DXCIII.
Ovidii, Opera omnia, *ſine anno*. DCXIII.
Ovidii Epiſtolæ Heroidum . 1474. DLXII.
Ovidii Epiſtolæ Heroidum . 1483. DLXXVIII.
Ovidii Epiſtolæ Heroidum . 1488. DLXXXIV.
Ovidii Epiſtolæ Heroidum . 1495. DXCVIII.
Ovidii Faſtorum Libri . 1477. DLXVII.
Ovidii Faſtorum Libri . 1483. DLXXVIII.
Ovidii Faſtorum Libri . 1489. DLXXXVI.
Ovidii Faſtorum Libri . 1499. DCV.
Ovidii Metamorphoſes . 1475. DLXI.
Ovidii Metamorphoſes . 1477. DLXVII.
Ovidii Saphus . 1486. DLXXXII.

P

Panegyrici Veterum, *ſine anno* . DCXI.
Panegyrici Veterum . 1482. DLXXVII.
Papiæ Vocabularium . 1476. DLXV.
Papiæ Vocabularium . 1490. DLXXXVIII.
Parmenſis Melchior . Vid. Melchior .
Paveri Fontanæ, Gabrielis, in Georgium Merulam Invectiva . 1481. DLXXIII.
Paveri Fontanæ, Gabrielis, Vita, & obitus Galeacii Sfortiæ . 1477. DLXVIII.
Pauli Diaconi Hiſt. Romana . 1475. DLXII.
Pauli Florentini Breviarium Juris Canonici . 1478. DLXX.
Pauli Florentini Breviarium Juris Canonici . 1479. DLXXII.
Pauli Florentini Expoſitio in Pſalmos Pœnitentiales . 1479. DLXXI.
Pauli Florentini Quadrageſimale . 1479. DLXXI.
Pauli Veneti Summulæ . 1474. DLX.
Pauli Veneti Summulæ . 1476. DLXV.
Perotti, Nicolai, Cornucopia Linguæ Latinæ . 1498. DCIII.
Perotti, Nicolai, Grammatica . 1478. DLXIX.
Perotti, Nicolai, Grammatica . 1480. DLXXII.
Perotti, Nicolai, Grammatica . 1483. DLXXVIII.
Perſii Satyræ . 1484. DLXXX.
Perſii Satyræ . 1488. DLXXXII.
Perſii Satyræ . 1490. DLXXXVIII.
Petrarca, Canzone, e Trionfi . 1473. DLX.
Petrarca, Trionfi, e Sonetti . 1494. DXCIV.
Petrarcha, de Vita Solitaria . 1498. DCIII.
Phalaridis Epiſtolæ . 1484. DLXXIX.
Phalaridis Epiſtolæ . 1498. DCIV.
Philelphi, Franciſci, Conviviorum Lib. II. *ſine anno* . DCXIV.
Philelphi, Franciſci, Epiſtolæ . 1491. DLXXXIX.
Philelphi, Franciſci, Exercitatiunculæ . 1489. DLXXXV.
Philelphi, Franciſci, Orationes &c. 1481. DLXXIII.
Philelphi, Franciſci, Satyræ . 1476. DLXV.
Philelphi, Marii, Epiſtolare . 1489. DLXXXVI.
Philelphi, Marii, Epiſtolare . 1495. DXCVIII.
Philelphi, Marii, Epiſtolarium . 1484. DLXXX.
Philelphi, Marii, novum Epiſtolarium . 1487. DLXXXIII.
Pii II. Pont. Max. Epiſtolæ . 1473. DLX.
Pii II. Pont. Max. Epiſtolæ . 1481. DLXXIII.
Pii II. Pont. Max. Epiſtolæ . 1487. DLXXXII.
Pii II. Pont. Max. Epiſtolæ . 1496. DC.
de Piſis, Bartholomæi, Quadrageſimale . 1498. DCIV.
Plati, Platini, Carmina . 1483. DLXXIX.
Plati, Platini, Carmina . 1484. DLXXIX.
Platinæ, Bartholomæi, de Floſculis linguæ Latinæ &c. 1481. DLXXIV.
Plauti Comœdiæ . 1490. DLXXXVII.
Plauti Comœdiæ . 1500. DCVI.
Plinii II. Epiſtolæ . 1478. DLXIX.
Plutarchi Apophtegmata, *ſine anno* . DCXIV.
Plutarchi Apophtegmata laconica, *ſine anno* . ibid.
Plutarchi Vitæ . 1495. DXCIII.
Poggii, Jo. Franciſci, Facetiæ . 1472. DLX.
Poggii, Jo. Franciſci, Facetiæ . 1477. DLVI.
Poggii, Jo. Franciſci, Facetiæ . 1481. DLXXVI.
Pomponii Epiſtola ad Auguſtinum Maphæum . 1493. DXCIII.
Pomponii Melæ Coſmographia . 1471. DLIX.
Pontani, Ludovici, Conſilia, & Allegationes . 1489. DLXXXV.
de Prato-Veteri, Antonii, Repertorium Juris . 1481. DLXXVI.
Prediche di Fr. Roberto . Vedi *Roberto* .
Propertius, Tibullus, & Catullus . 1480. DLXXIII.
Pruſeni, Alberti, Commentaria in Georgii Peurbachii Theoriam Planetar. 1495. DXCVIII.
Pſalterium Græco-Latinum . 1481. DLXXV.

Q

Q. Curtii Opera . 1475. DLXIII.
Q. Curtii Opera . 1480. DLXXIII.
Q. Curtii Opera . 1481. DLXXV.
Q. Curzio tradotto da Pietro Candido . 1488. DXXXIV.
Quintiliani Declamationes . 1493. DXCIV.
Quintiliani de Inſtitutione Oratoria . 1476. DLXIV.
Quintiliani de Inſtitutione Oratoria . 1490. DLXXXIX.

R

Racconto della Vittoria ottenuta preſſo a Parabiago . 1494. DXCIV.
Rampegoli, Antonii, Figuræ Biblior. 1494. DXCVI.
Raſis . Vid. Abubecri .
Roberto Prediche . 1478. DLXIX.
Roberto Quareſimale . 1482. DLXXVII.
Roberto Litio Quareſimale . 1486. DLXXXII.
Rogationes, & Litaniæ Ambroſianæ, *ſine anno* . DCXI.
Ravennatis, Petri, Iſagoges . 1494. DXCV.

S

de Sacro Boſco, Joannes, de Sphæra . 1478. DLXX.
Sandei, Felini, in V. Decretal. 1498. DCII.
Sandei, Felini, de Exceptionibus . 1493. DXCIII.
Saluſtii Opera . 1474. DLXI.
Saluſtii Opera . 1476. DLXV.
Saluſtii Opera . 1479. DLXXII.
Saluſtii Opera . 1482. DLXXVI.
Saluſtii Opera . 1485. DLXXXI.
Saluſtii Opera . 1493. DXCI.
de Saxonia, Alberti, in Lib. poſteriores Ariſtotelis Comm. 1497. DCII.
Senecæ de quatuor Virtutibus . 1496. DXCIX.
Serapionis Liber de Simplicibus &c. 1473. DLX.
Sermonettæ, Joannis, Diſputata . 1487. DLXXXII.
Sermoni, e Tractato contro li difetti di molti, che ânno apparienza di ſpirituali . 1490. DLXXXVIII.
Sidonii Apollinaris Poëmata, & Epiſtolæ . 1488. DLXXXV.
Sidonii Apollinaris Poëmata . 1493. DXCIV.
Sidonii Apollinaris Poëmata . 1498. DCIII.
Silii Italici Punicorum Lib. 1481. DLXXIV.
Simonetta, Bonifacius, de Chriſtianæ Fidei, & Romanorum Pontificum perſecutionibus . 1492. DLXXXIX.
Simonetta, Gio., la Sforziade tradotta in Italiano da Criſtoforo Landino . 1490. DLXXXVII.
Simonettæ, Joannis, Commentaria Rerum geſtarum Franciſci Sfortiæ . 1479. DLXXI.
Simonettæ, Joannis, Commentaria Rerum geſtarum Franciſci Sfortiæ . 1486. DLXXXII.
Solinus, Cajus Julius, de Memorabilibus Mundi, *ſine anno* . DCIX.
Somma Pacifica . 1479. DLXX.
Specchio della Croce . 1489. DLXXXVI.
Statii Opera . 1486. DLXXXII.

Sta-

Statuta Civilia Mediol. 1498. DCIV.
Statuta Mediolani. 1480. DLXXII.
Statuta Datiorum Mediolani. 1480. DLXXIII.
Statutorum Mediolani Tabula. 1482. DLXXVII.
Svetonii Opera, *sine anno*. DCXIII.
Svetonii Opera. 1480. DLXXII.
Svetonii Opera. 1491. DLXXXIX.
Svetonii Opera. 1494. DXCIV.
Suidæ Lexicon. 1499. DCVI.
Sulpitii Verulani de Versuum Scansione. 1482. DLXXVII.
Summa Pisanella. 1479. DLXX.
Summula Confessionis Antonii Archiepiscopi. 1484. DLXXX.
Supplementum Pisanellæ. 1494. DXCVII.
Sylvatici, Matthæi, Pandectæ Medicinæ. 1474. DLXII.
Symonis Genuensis Synonyma. 1473. DLX.

T

Taccone, Baldassarre, Coronazione, e Sposalizio della Regina Bianca Maria Sforza. 1493. DCXIII.
de Tarenta, Valastus, de Epidemia, & Peste. 1473. DLXIII.
Tartagni, Alexandri, Apostillæ in I. part. Digest. vet. 1487. DLXXXII.
Tartagni, Alexandri, Consilia. 1485. DLXXXI.
Terentianus de Literis, Syllabis, & Metris. 1497. DCII.
Terentii Comœdiæ, *sine anno*. DCXIII.
Terentii Comœdiæ. 1470. DLIX.
Terentii Comœdiæ. 1474. DLXII.
Terentii Comœdiæ. 1477. DLXVIII.
Terentii Comœdiæ. 1481. DLXXV.
Terentii Comœdiæ. 1483. DLXXIX.
Terentii Comœdiæ. 1491. DLXXXVIII.
Terentii Comœdiæ. 1496. DXCIX.
Tertulliani Apologeticus. 1493. DXCIII.
S. Thomæ Aquinatis Opuscula. 1488. DLXXXIII.
S. Thomæ Aquinatis Opuscula. 1488. DLXXXIV.
Titi Livii Historia. 1478. DLXIX.
Titi Livii Historia. 1480. DLXXII.
Titi Livii Historia. 1494. DXCVII.
Trapezuntii, Georgii, de partibus Orationis. 1472. DLX.
Trapezuntii, Georgii, de partibus Orationis. 1474. DLX.
Trapezuntii, Georgii, Rhetorica. 1493. DXCIII.
Triccio, Betino, Poema, e Sonetti. 1488. DLXXXIV.

V

Vallæ, Georgii, Introductorium in Galenum, *sine anno*. DCXIV.
Vallæ, Jo. Petri, Commentaria in Plautum, *sine anno*. DCXIV.
Vallæ, Laurentii, Elegantiæ. 1475. DLXIII.
Vallæ, Laurentii, Elegantiæ. 1477. DLXVIII.
Vallæ, Laurentii, Elegantiæ. 1479. DLXXI.
Valerii Maximi Opera. 1475. DLXIII.
Valerii Maximi Opera. 1478. DLXVIII.
Valerii Maximi Opera. 1480. DLXXII.
Valerii Maximi Opera. 1487. DLXXXII.
Varo de Lingua Latina. 1500. DCVII.
de Ubaldis, Angeli. Vid. Angeli.
de Ubaldis, Nicolai, Tractatus solemnis. 1487. DLXXXII.
Vegii, Maphæi, Opera. 1497. DC.
Vergerii, Petri Pauli, de ingenuis moribus, & liberalibus studiis. 1474. DLX.
Vergerii, Petri Pauli, de ingenuis moribus &c. 1477. DLXVIII.
Vergerii, Petri Pauli, de ingenuis moribus &c. 1495. DXCVI.
Vergerii, Petri Pauli, de ingenuis moribus &c. 1500. DCVI.
Vicecomes, Hieronymus, de Lamiis. 1490. DLXXXVIII.
de Villanova, Arnaldi, de Arte cognoscendi Venena. 1475. DLXIII.
de Villanova, Arnaldi, Breviarium Medicinæ. 1483. DLXXIX.
S. Vincentii Ferrerii Sermones. 1488. DLXXXIII.
Virgilii Opera. 1474. DLXI.
Virgilii Opera. 1476. DLXVI.
Virgilii Opera. 1478. DLXIX.
Virgilii Opera. 1481. DLXXVI.
Virgilii Opera. 1482. DLXXVII.
Virgilii Opera. 1487. DLXXXIII.
Virgilii Opera. 1490. DLXXXVIII.
Virgilio: l'Eneide volgarizzata. 1491. DLXXXIX.
Visconte, Gaspare, Rithmi. 1493. DXCIII.
Visconte, Gaspare, li due Amanti Paolo, e Daria, Rime. 1495. DXCVII.
Vita del Beatissimo Ambrosio. 1492. DXC.
Vita di S. Cattarina da Siena. 1486. DLXXXII.
Vita di S. Cattarina da Siena. 1489. DLXXXV.
Vita di S. Francesco. 1477. DLXVI.
Vita, e Fioretti di S. Francesco. 1495. DXCVIII.
Vita di S. Giusto Paladino Re di Francia. 1493. DXCIV.
Vita di S. Marta. 1496. DXCIX.
Vita di S. Nicola da Tolentino. 1499. DCVI.
Vita di Maria Vergine, e di Gesù Cristo. 1493. DXCIII.
Vite de' Filosofi. 1495. DXCVIII.
Vite de' Santi Padri. 1476. DLXV.
Vite de' Santi Padri. 1490. DLXXXVII.
Vite de' Santi Padri. 1499. DCV.
Vocabularium Latino-Græcum, *sine anno*. DCXII.
Vocabularium in Mamotrectum. 1481. DLXXV.
Vocabulista Ecclesiastico. 1480. DLXXII.
Vocabulista Ecclesiastico. 1489. DLXXXV.
Volumen Juris Civilis. 1482. DLXXVII.

Licerius Firminus in Mediolanensibus Scholis eruditus. XVIII. A.
de Lignamine, Jo. Philippus, Messanensis Eques, Typographiæ Romanæ Præses. CXXXI.
de Lignano, Jacobus, Librorum emendator. CXIII. *Laudatus*. ibid. & CXIV.
de Lignano, Joannes, Typographus Mediol. CIV. CVI. CXI. CXIII. & CXVI. C.
Liguria, quibus limitibus contineretur sub posterioribus Romanorum Imperatoribus. XX. C.
Lindenbruch, Fridericus, ejus Animadversiones in Statium. CLXIV. A.
Linternum, sive Linfernum, Pagus, quarto lapide à Mediolani distans, ubi Petrarcha morabatur. CCCLXXIX. B.
Liprandus Presbyter Mediolanensis. XXVIII. E.
Litaniarum Libellus editus à Petro Casola. CCCLXXXVII. D.
Literæ Seculo V. Æræ Christianæ à Barbaris penè deletæ. XVII. B. & XXVII. A. *Sub Vicecomitibus, ac Sfortiis Principibus florent*. XXXII. B. & C. *Seculo XVI. Bellis vigentibus decidunt*. XLVI. C. *Postea reviviscunt*. LI. A.
de Litio, Robertus, quis ille fuerit, ejus Opera, & Elogium. CCLXXX. B.
Livius Andronicus, quo tempore Romæ docuerit. III. B.
Lobo, Hieronymus, Soc. Jesu, ejus Iter Abyssiniæ. CXXV. A.
Locatellus, Bonettus, Typographiæ addictus. LXXXII.
Lollius, Cornelius, ejus Additamentum ad Pierium Valerianum de infelicitate Literatorum. CCXXXI. C.
Lollius, Gregorius, ejus Epistola ad Cardinalem Papiensem. CXXIX. B. *Ad alios*. CCXXX. A. B. & C. *Ejus supposita merces*. 7. *Defenditur*. ib.
le Long, Jacobus, ejus Bibliotheca Sacra. CLXXV. A.
Longuignana, Jacobina, Oratio in ejus Nuptiis cum Ludovico Cabiato. CCCCI. A.
Longuignanus, Ambrosinus. CCCCI. A.
Lotharii I. Capitulare de studiis promovendis. XXVIII. A.
Lubinus, Augustinus, ejus Notitia Abbatiarum Italiæ. CCXLIII. B.
de Lucà, Ptolomæus. CCLXXXVII. D.
Lucani Commentatores. CXII.
Lucarus, Nicolaus, Cremonæ Rhetor. CCXXXVIII. D. & CCCVII. B. *Ejus Orationes II.* CCCXCVII. D.
Lucensis, Jo. Petrus. Vid. *Jo. Petrus*.
Lucius, Petrus, ejus Bibliotheca Carmelitica. CLXVIII. C.
Ludovicus XII. Francorum Rex Statuta Mediolanensia approbat. CCXVI. C. *Ei dicatum Opus Jacobi Antiquarii*. CCXLV. B.
Ludovicus Maria Sfortia Mediol. Dux, Literatos Viros benignè recipit. XXXVIII. B. *Musicæ Gymnasium Mediolani aperit, & Franchinum Gafurum cantus Magistrum mercede conducit*. XXXIX. D. *Liberales Artes colit*. XLV. B. *Historiâ magnopere delectatur*. ibid. C. *Ob hoc à Phi-*

Philippo Beroaldo seniore præcipuè laudatus. ibid. & CCCCXXXIV. E. *In doctos Viros admodum liberalis*. XLV. C. *Captivus in Galliam ducitur*. XLVI. B. *A Bissio Elegiaco carmine laudatus*. ibid. C. *Item à Lucino Conago*, *Epigrammate hìc recuso*. XLI. D. & DXV. *Architecturæ*, *Picturæque Academiam condit*. XLII. A. *Leonardum Vincium Florentiâ Mediolanum evocat*. ibid. *Ejus laudes*. CCXVI. B. & C. CCXXI. A. *Sancti Ambrosii Monasterium magnificè per Bramantum extruit*. CCCLXI. C. *Demetrium Chalcondylam Mediolanum evocat*. CCCCXXI. C. *Ad eum Epistola Francisci Puteolani*. CCCCLXXII. *Et Stephani Dulcini*. DII. *Et Franchini Gafuri*. DIII. & DXIV. *Epistola ad eum Georgii Merulæ*. DXXIX.

Ludovicus Siculus Francisci Philelphi discipulus. CCXXX. B.

Lues teterrima Mediolanum affligit. CCLXIII. B.

Lupicinus, *S. Ennodii ex sorore nepos*, *Deuterii discipulus*. XVI. E.

Lupius, *Matthias*, *ad eum Epistolæ Antonii Panormitæ*. 6. XVIII. A.

Lupus, *Christianus*, *ejus Dissertatio de Controversia inter Canonicos Regulares Lateranenses*, & *FF. Eremitanos*. CCCCLXXVI.

Luscus, *Antonius*, *à Josepho Brippio laudatus*. CCCXL. A.

Luscus, *Lelphus*, *ad eum Epistolæ Antonii Panormitæ*. 6.

M

Mabillonius, *Joannes*. LXXXVII. *Ejus Iter Ital.* CCXCIII. C. *Ejus Analecta*. CCCXLI. A. *De Liturgia Gallicana lib.* CCCLXXXV. E.

Maccaneus, *Dominicus*, *ejus Elogium*, & *Opera*. CCCXXV. B. *Ejus Epistola ad Gasparem Vicecomitem*. D. *Altera Jo. Jacobi Ghilini ad eundem*. DI. *Ejus Carmen*. DXCIII.

Maccius, *Sebastianus*, *ejus Dissertatio de Scriptis D. Thomæ*. CCLXXXVII. D.

Magister Puerorum olim in Ecclesia Ambrosiana. CLXI. E.

Magliabeccus, *Antonius*, *V. Cl.* CCC. D.

Magnagus, *Simon*, *Typographus Mediol.* CIV.

Magnerius, *Philippus*, *Vir doctus*, *Ord. Prædic.* CCCXXVII. A.

Mahumetes Turcarum Princeps, *Epistola Pii II. Pont. Max. ad eundem*. CXLIII. C.

Majoragius, *M. Antonius*, *Palatini Gymnasii Magister*. XLVI. D. *Davalo Mediol. Moderatori Bibliothecam publicam condendam frustra suadet*. ibid. *Orationes recitat pro Candidatis Academiæ Transformatorum*. XLVII. B. *Ejus Oratio de mutatione nominis*. CCCCXXII. A.

Maittaire, *Michaël*, *Annalium Typographicorum Auctor*. XLV. E. LXXVI. CC. CCLXXIX. A. & centies. *Notatus*. XCIV. CCCCXXIII. D. & CCCCXXIV. D. *Quid de Historia Typographica Mediol. sentiat*. LXXVI. & XCIV. *Quid de Typographia Arabica*. LXXVIII. *Quid de Italica*. LXXXII. *Quid de Hæbraica Venetiis*. LXXXVIII. *Quid de editione Mediolanensi Horatii Operum*. CXVI. C.

Malatesta, *Carolus*, *Invectiva contra eundem ob eversum Virgilii simulacrum*. 7.

Malatesta, *Novellus*. Vid. *Novellus*.

Malatesta, *Robertus*, *Oratio in ejus Nuptiis*. CCLXIII. D.

Malcoxigia, *sive Malcorrigia Jacobus*, *Mediolani Prætor*, *primus fuit*, *qui Viros doctos selegit ad colligendas Consuetudines Mediolan.* CCIX. E. & CCX. B.

Malegulus, *Pantaleo*, *ejus Compendium Vitæ Franchini Gafurii*. CCCXLVI. A.

Maliperius, *Paschalis*, *Dux Venetorum*, *ad eum Epistola Francisci Philelphi*. CCLXV. A.

Mamotrectus, *Libri sic appellati*, *quis Auctor*. CCXVII. B.

Manfredina, *Anna*, *cum filiis à Turcis capta*. CCXXIV. C.

Mangius, *Benedictus*, *Typographus Mediol.* CVI. *Ejus Symbolum*. CVII.

Mangonus, *Fabius*, *Architectus insignis*. LIV. D.

Manilii Versus, *favore Mediol. interpretati*. XIII. C.

Manni, *Dominicus Maria*, *ejus Liber de Florentinis Inventis*. CCCLX. D. CCCCXXXV. A.

Mantegatia familia, *ejus Juspatronatus Monasterii Campi-mortui*. CCVI. E.

Mantegatia, *Joseph*, *Abbas Commendatarius*. CCVII. A.

de Mantegatiis, *Petrus Martyr*, *Typographus Mediol.* CXII.

Mantegatius, *seu de Mantegatiis*, *Philippus*, *dictus Cassanus*, *seu de Cassano*, *Typographus Mediol.* CV.

Manutius, *Aldus*, *non primus Inventor Typographiæ Græcæ*. LXXVI. *Laudatus*. CCLXXIX. C. *Jacobum Antiquarium commendat*. CCXLIV. D.

Mapellus, *Joannes*, *editor Sermonum Bartholomæi de Pisis*. CCCCXII. B. C. & D. CCCCXIII. C. CCCCXIV. *Ejus Epistola ad Joannem Miglensem*. DXXIII.

Maphæus, *Marchio Scipio*, *ejus opinio de prima Typographia Hæbraica in Italia*. LXXVII. LXXXIV. & XCVIII. *Ejus Critica Diplomatica*. X. B. *Ejus Verona illustrata*. XCIX. *Primus Opera Marii Philelphi in lucem prodit*. CCLXV. D. *Opinio ejusdem de Characteribus antiquarum Impressionum*. XCVIII. *Ejus Liber*, *cui titulus* Traduttori Italiani. CCXLIII. A. DLXXV. DLXXXIV. & DXCI. *Editionem Mediolanensem Homeliarum S. Gregorii Italico sermone non vidit*. DLXXI. *Nec illam Sermonum D. Bernardi in Canticam*. DXCVI. *Ejus Vindiciæ pro Commentatoribus Catulli*. LXXXIV.

Maraccius, *Hippolytus*, *ejus Bibliotheca Mariana*. DXCVI.

Marcellus, *Jacobus Antonius*, *Patr. Ven.* CCXIX. B. *Consolatio Philelphi ad eundem*. CLXXXIV.

Marcellus, *Valerius*, *Oratio Philelphi in ejus obitu.* CCXIX. B. & alibi.

Marchesinus de Regio, *Joannes*, *Auctor Mamotrecti*. CCXVII. B.

Marcus Lucidus Phosphorus. Vid. *Phosphorus*.

Marcus, *Paulus*, *Venetus*, *ejus Historia Orientalis*. CXXIV. C.

Maria, *Roberti Regis Neapolis filia naturalis*. DCXVI.

Marliana, *Joannina*, *Epithalamium in ejus Nuptiis.* CLXXX. B.

Marlianus, *Corradinus*, *Oratio in ejus Nuptiis cum Veronica Bellinzona*. CCCCI. A.

Marlianus, *seu de Marliano*, *Jacobus*, *Typographus nobilis Mediol.* CII.

Marlianus, *Joannes*, *Francisci Tantii Præceptor*. CCCLXXXI. E.

Marlianus, *Joannes*, *quis ille fuerit*. DLXI. *Annus ejus mortis*. ibid.

Marlianus, *Jo. Albertus*, *ejus Carmen*. DCVI.

Marlianus, *Jo. Franciscus*, *Senatus Mediol. Præses.* CCLXXVII. D. *Ejus Epistola*. CLXIII. C. *Alia ad Franciscum Philelphum*. DXXV. *Alia ad eundem*. CCCCXXXI. C.

Marlianus, *Michaël*, *Oratio in ejus Nuptiis cum Bona Castronovata*. CCCCI. A.

Marlianus, *Raymundus*, *Vir doctissimus*. CXCII. D. *Ejus Elogium*. ibid. E.

Maronus, *Jo. Baptista*, *Scholas publicas suo ære condendas mandat*. LX. A.

Marsilius Ficinus, *ejus Epistola Carolo Aretino*. CCCXXXVIII. B
Marsus, *Paulus*, *ejus Epistola ad Georgium Cornelium*. DLXXVIII. *Ad eundem Carmen Roberti Ursi*. ibid.
Martene, *Edmundus*, *de antiquis Ecclesiæ Ritibus*. CCXCI. B. CCCXIX. A. & DLXXXIII.
Martialis Commentatores aliqui. CXII.
la Martiniere, *Bruzen*, *ejus testimonium de appellatione Novarum Athenarum favore Mediol.* XII.D.
Martinius, *Matthias*, *ejus Elogium Dionysio Nestorio*. CCLIX. A.
S. Martinus, *quando Mediolanum confugerit*. LXXX.
Martinus V. Pont. Max. CCCXXXIV. B. CCCXXXIX. B. & CCCCVI. B.
Martinus Boëmus Philippi Beroaldi senioris discipulus. CCCCXL. B.
Martinus Cellæ-veteris Abbas. CCCXLIV. C.
Martius, *Galeottus*, *quis ille fuerit*, *ejus Opera*, & *Elogium*. CCCXXVIII. A. *Inter eum*, & *Georgium Merulam simultates*. CCCXXVIII C.
Martorellus, *Baldus*, *Rhetoricæ Præceptor*. CLI. A.
Masellus Venia Beneventanus. Vid. *Venia*.
Masnagus, *Jacobus*, *J. C.* DLXXIII.
Matthias Pannoniæ Rex. CCCXVII. B.
Maturantius, *Franciscus*, *Jacobi Antiquarii affinis*. CCXLV. E.
Maximilianus I. Imper. ejus Nuptiæ cum Blanca Maria Sfortia. CCCLXII. A. & CCCLXVII. C.
de Mayno, *Zentilinus*, *quis ille fuerit*. DLXXXIII. *Editor Breviarii Ambrosiani*. CCLXXXI. D.
Maynus, *Lancellottus*, *ejus Oratio*. CL. D.
Mazenta, *Guidottus*, *ad eum Epistola Pii Bonon.* CCCCXXXI. D.
de Mazorinis, *Laura Magdalena*, *Francisci Philelphi tertia Uxor*. XI. C. & CCXXI. E.
Mazza, *Antonius*, *de Rebus Salernitanis*. CLIV. C.
Mazzucchellus, *Jo. Paulus*, *idem & Justus Vicecomes*. CCCXV. A.
Medicæa Domus Literarum, *Literatorumque Patrona*. LXXXII.
Medicinæ Ars, *quo Seculo Mediol. floruerit*. XXXI A. *Seculo XVI. quot fuerint hujus Artis Professores*. ibid. C.
de Medicis, *Laurentius*. CCXXXIII. B. *Oratio Poggii in ejus funere*. CXIX. A.
de Medicis, *Luchinus*. CCXXXIX. B. *Ad eum Epistola Theodori Gazæ*. DCX.
Mediobarbus, *Jo. Antonius*, *Cler. Reg. Somaschensis*, *Arcadum Mediol. Coloniam condit*. LXII. C. *Ejus Oratio Panegyrica ad Ludovicum XIV. Galliarum Regem quàm celebris*. ibid. D.
Mediolanenses, *quàm ab antiquo studia coluerint*. I. A. *Ad Simmachum Legatos mittunt*, *ut Rhetoricæ Præceptorem illis concedat*. XV. B. *Vexillum Libertatis erigunt*. CLXXX. C.
Mediolanensium Principum devotio erga Immaculatam Conceptionem B. M Virginis. CCCLII. A.
de Mediolano, *Damianus*, *Venetiis Typographus*. CXII.
Mediolanum quomodo Linguâ Celticâ vocatum Alciati sententiâ. II. B. *Novarum Athenarum nomine decoratum*. IV. E. *Ibi Aquæductus Adriani Imp.* XIII C. *Num ibi sexto ab U. C. Seculo liberales Artes floruerint*. V. A. & B. *Quando habere incœperit Studium generale*, *juxta sententiam Gualvanei Flammæ*. ibid. D. *Id sequentibus ætatibus viguisse probatur*. ibid. E. *Liguriæ Metropolis*. XX. C. *Sub Witige Gothorum Rege dirutum*. XXVII. A. *Quot Civium millia ab illo deleta*. ibid. C. *Literarum cultus penitus ab hac Urbe extirpatus*. ibid. D. *Quàm citò renasci cœperit sub Regibus Francis*. XXVIII.D. *In ejus quoque Provincia XII. Seculo Gymnasia patebant*. XXIX. A. *Sub Principatu Vicecomitum Scientiarum cultu exornatum*. XXXII. A. & seqq. *Mortuo Philippo Maria Vicecomite libertatis vexilla erigit*. XXXVI. D. *Ibi Gymnasia universarum Scientiarum publica auctoritate instituta*. ibid. B. *Seculo XII. patebant*. XXVII. E. *Musicæ Gymnasium à Ludovico Maria Sfortia ibidem apertum*. XXXIX. B. *Celebres Magistros in qualibet facultate semper habuit*. XL. D. *Quo tempore in hanc Urbem penetraverit Ars Typographica*. XLV. D. LXXVII. *Græca Grammatica primò ibi impressa*. XLVI. A. *Ibi primùm forsan ante quàm alibi Impressio Librorum in Italia peracta*. XLV. D.
Mehus, *Laurentius*, *laudatus*. 5. *Ejus Collectio Epistolarum*. CCXCII. E.
Mela, *Pomponius*. Vid. *Pomponius*.
Meleguli, *Pantaleonis*, *Epigrammata*. DC.
Melioratinus, *Joannes*, *ad ipsum Epistola Stephani Flisci de Soncino*. CCCCLXXXII.
Melleus, *Petrus*, *ejus Epistola Petro Pusterlæ*. DXLVII.
Meltius, *Joannes*, *Ducalis Quæstor*, & *V. Clarifs.* CXC. C. & CCCCLXV.
Mentelius, *Jacobus*, *quid sentiat de Origine Typographiæ*. LXXXV.
Mentelius, *Joannes*. ibid.
Mercurius ab Insubribus cultus. III. D.
Merula, *Georgius*, *Rhetoricæ Artis Magister*. XLIII. E. *Mediolanensem Historiam scribit*. XLV. A. *Ejus adventus Mediol.* CLIII. A. *Dictus Merlanus ob despectum à Gabriele Pavero Fontana*. CLXXXVI. D. *Ejusdem literarii labores*, & *Elogium*. CXCVII. C. CC. D. & CCCCXXV. A. *Ejus Epistola Angelo Adriano*. CCCCLXX. *Ejus silentium de Arte Typographica Mediol.* CXV. D. *Ejus Epistola ad Ludovicum Mariam Sfortiam Vicecomitem Mediol. Ducem*. DXXIX. *Ad eum Epistola Eusebii Scutarii*. DXLVI.
Meursius, *Joannes*, *ubi notatus*. XIII. A.
Michelinus, *Architectus Seculi XIV.* XXXII. E.
Middendorpius, *Jacobus*, *de Academiis totius Orbis*. XL. D.
Miglensis, *Julianus*, *ad eum Epistola Fr. Joannis Mapelli*. CCCCXII. C. & DXXIII.
Millinus, *Jo. Baptista*, *Cardinalis*. CLXXXIX. B. *De Mediolano benemeritus*. Ibid.
Minerva, *Scientiarum Patrona*. III. A. *Et Medicinæ*. ibid. C. *In Græcia culta*. ibid. *Victoriæ nomine appellata*. ibid. *Eidem Templum Mediolani olim erectum*. III. A. *A Gallis Cisalpinis magno in honore habita*. ibid. C. *Sub Victoriæ nomine à quibus nuncupata*. III. C.
Minoës, *Claudius*, *Commentator Emblemmatum Alciati*. II. A.
Minus Vanni Aretinus, *ejus Carmina*. CXXXIV. E.
Minutianus, *Alexander*, *Typographus Mediol.* CVII. *Ejus laudes*. ibid. & seqq. *Impressor Historiæ Cornelii Taciti*, *eodem anno*, *quo Romæ Philippus Beroaldus*. CIX. *Alia Opera ab eo typis tradita*. CX. *Rhetoricam Mediolani docet*. XLIII. E. *Inde Historiæ Professor in Scholis Palatinis*. XLIV. E. *Alii ejus literarii labores*, & *Elogium*. LXXXII. CCLXXVII. A. CCCCXV. A. & CCCCXXV. A. *Ejus opinio de Astarte Dea contra Baptistam Pium*. CX. *Annus ejus mortis incertus*. ibid. *Ejus Epistola ad Bartholomæum Chaleum*. DVIII. *Ad Jo. Jacobum Trivultium*. DXXV. *Et ad Ottonem Vicecomitem.* DXXVIII.
Minutianus, *Vincentius*, *Alexandri fil.* CX.
Mirabilia, *Margarita*, *Joannis Simonettæ Uxor*. CCIII. C.
Missa Ambrosiana quando, & *à quo instaurata*. CCCXIX. D.
Missale Ambrosianum in Pergameno Seculi IX. penès Auctorem. CCCLXXXVI. E.

Missale Ambrosianum quando primùm Mediolani Typis editum . LXXIX. *&* CLXI. C. *A quo recusum.* CCXC. C. *&* CCXCI. C.
Molanus , *Joannes* . CCCCXVIII. A.
Mollerus . LXXXVII. *&* LXXXVIII.
Mombritius , *Boninus* . Vid. *Boninus* .
Monachi Cistercienses Cœnobii Mediolanensis apud Basilicam S. Ambrosii , *Bibliothecam* , *& Archivum egregiè instruunt* . X. C.
Monasterium S. Ambrosii à Ludovico Maria Mediol. Duce per Bramantum extructum . CCCLXI. C.
Monasterium Caravallis à S. Bernardo fundatum . CCLI. B.
Manasterium primùm conditum Mediolani . LXXX.
Modoëtia Liguriæ Oppidum vocata . XXI. C.
Mondellus , *Ludovicus* . LXXXIII. *Ad eundem Epistola Marii Philelphi* . CCCCLXXXVIII. *Epistolarium ejusdem Marii Philelphi edendum curat* . CCLIX. B. *Ejus Epistolæ Octaviano Ubaldino* . CCCCLXXX. V. *&* CCCCLXXXVIII.
Mongitoris , *Antonius* , *ejus Bibliotheca Sicula* . 6.
S. Monicæ Corporis translatio quando facta . CCCXXXIV. D. *&* CCCCV. B.
Mons Pietatis à quo primùm excogitatus . CCCLII. D. *Quæstio de eodem* . CCCLIII. A.
Montanus , *Colla* . Vid. *Colla* .
Montanus, *Julianus*, *ejus simultates cum Petro Leone* . CCCCIII. C.
Montanus , *Morellus* . Vid. *Morellus* .
de Monte Sansovino , *Franciscus* , *Monachus Camaldulensis* . CCCCX. A.
Montfaucon , *Bernardus* , *ejus Iter Italic.* DLXVI. *Ejus Paleographia Græca* . ibid.
Monticellus , *seu Montichiellus* , *Jo.* , *Cardinalis* , *Lucani Pharsaliam in Italicum idioma vertit* . CCCLIV. A. *Quis ille fuerit, variorum opinio*. ibid. D.
Montichiellus , *Dominicus* , *ejus translatio Epistolarum Ovidii in Italicam linguam*. CCCLIV. D.
Montius , *Philippus* , *Cardinalis laudatus* . CCCLIV. D.
Montoya , *Alphonsus* , *ejus Epigramma* . DCXI.
Morellus Montanus Colæ pater . CLVIII. A.
Moretus , *Matthæus* , *publicus Bononiæ Professor* . XCIX.
Motta , *Antonius* , *Chalcondylæ discipulus*, *ejus Epigramma* . CCCXXIII. C. *&* DCVI.
Muranus , *Nicolaus* , *ejus Epigramma* . DCXI.
Muratorius, *Ludovicus Antonius*, *Vir Clariss.*, *Rerum Italic. Collectionem meditatur*. LXIV. B. *Ope Philippi Argelati Societatem Palatinam promoventis, tale Opus aggreditur*. LXV. A. *Eandem Societatem laudibus cumulat* . ibid. B. *Ejus Antiquitates Estenses* . CCCIII. E. *Ejus Dissertatio de Origine Monasteriorum*. LXXX. *Altera de Origine Statutorum Italiæ Urbium* . CCIX. C. *De Duello* . CCXI. C. *Ejus Anecdota Latina* , *& Græca* . CXXIX. C.
de Mures , *Rufinus* . CCXXI. B.
de Muriano , *Michaël* , *Abbas Camaldulensis* . CCXVIII. D.
Musurus , *Marcus* , *Patavii Professor* . CCLXXIX. B.

N

NArdinus , *Stephanus* , *Mediol. Archiep.* XCII. *Rogationum triduanarum restaurator* . CCCLXXXII. C.
de S. Nazario de Ripa , *Jacobus* , *Typographus Mediol.* CV. *Symbolum ejusdem* . ibid.
Nazarius, *Fr. Jo. Paulus* , *ejus Dissertatio de Scriptis D. Thomæ* . CCLXXXVII. D. *Notatus* . CCLXXXVIII. A.
Neapolis, *illuc qui primus Typographicam Artem intulerit* . LXXXII.
Neapolitanus , *Petrus* . Vid. *Petrus* .
Necrologium familiæ Decembriorum . CCCIV. C.
Nerlius , *Bernardus* , *ejus Epistola* . CCCCXXIV. B.
Nestorius , *Dionysius* , *quis ille fuerit* , *& ejus Opera* . CCLVIII. B.
Niceronus , *Jo. Petrus* , *quid in suis Memoriis illustrium Literatorum Virorum de Philippo Beroaldo seniore proferat* . CCCCXL. A.
Nicodemus, *Leonardus* , *ejus Additamenta ad Bibliothecam Neapolitanam Toppii* . CCIV. B.
Nicolaus V. Pont. Max. Oratio Poggii in ejus funere . CXIX. A. *Ei inscripsit Poggius Opus de* Varietate fortunæ . CXXII. D. CXXVI. E. *&* CCXXI. A. *Franciscum Philelphum benignè excipit* . CCXXVII. D. *&* CCXCIV. A. *Maphæi Vegii cultor eximius*. CCCXXXV. B. *Ad eum Epistola ejusdem Francisci Philelphi* . DXXII.
Nicolaus , *Antonius* , *ejus Bibliotheca Hispanica* . CXXIV. C. *Notatus* . CXLVI. B. *&* CLXXIV. B.
Nicolaus Caravallensis , *Canon. Regul. ejus Epistola ad Eusebium Corradum* . CCVII. A.
Nicolus , *Nicolaus* , *nonnulla de eodem* . 7. *Oratio Poggii in ejus funere* . CXIX. A. CXXVIII. E. *&* CCC. B. *Ad ipsum Carmina Josephi Brippii* . CCCXXXIX. E.
Nidobeatus, *Martinus Paulus*, *Dantis Commentator.* CXCV. B. *An verum ejus Cognomen hoc fuerit.* CXCVI. D. *Ejus Carmen* . ibid. E. *Ejus Epistola ad Marchionem Montisferrati* . CCCCLXX.
Nierembergius de Exceptionibus Concilii Tridentini . CLXXIV. A.
Niger , *Julius* , *de Scriptoribus Florentinis* . CXCV. B. CCC. C. & sæpius .
Niger , *Marlianus* . CCLXXVIII. A.
Niger, *Petrus*, *de Conditionibus veri Messiæ*. LXXVIII. *Ejus Patria* , *Opera* , *& Elogium* . CCLXXIX. A. *&* DCVI. *Ipsius declaratio filiorum Demetrii Chalcondylæ* . CCCCXXIII. A.
Nobiles Mediolanenses sub disciplina Cisterciensium Monachorum olim in Scientiis eruditi . CCLI. A.
Nogarola , *Isotta* , *ejus Epistolæ MSS. in Bibliotheca Ambrosiana* . CXXI. E.
de Nogarolis , *Leonardus*, *Officium Immaculatæ Conceptionis B. M. V. ab ipso compositum* . CCCLI. A.
Nosocomium magnum Mediolani à quo institutum . CCCXCI. B.
Nottius , *Stephanus* , *FF. Humiliatorum Præpositus*. CCLIV. A. *Ejus literarii labores* . CCLVI. D. *Ubi de ipso fit mentio* . CCCLXXIII. B.
de Novaria, *Jo. Baptista*, *Generalis Ordinis Eremitarum* . CCCCX. A.
Novariensis , *Bernardinus Æmilius* , *ejus Carmen* . DXCVII.
Novariensis , *Jo. Petrus* , *quis ille fuerit* , *ejus Opera* , *& Elogium* . CCLXXXI. B.
Novellinus, *Balthassar* , *ejus Epistola* . CCCCIV. C.
Novellus , *Malatesta* , *Cæsenæ Princeps* . CLXXIX. A.
Novocomum deducta à C. Cæsare Colonia Græcorum. IV. D.

O

OBlatorum Congregatio à S. Carolo instituta . XLIX. E. *Eorum laudes*. L. A. *Seminariorum, ac Collegiorum cura iisdem commissa* . ibid.
Octavianus Augustus an confirmaverit Mediolanensibus privilegium, *ut haberent Studium Generale*. V. D.
Octavius Teucer Doctor eximius in Gallia Togata . IV. D.

Ode-

Odescbalcus, *Aurelius*. DCIV.
Oepingius, *Theodorus*, *ubi Alciatum derideat*. II. A.
Officium Nominis Jesu à quo compositum. CCCLI. C.
Officium Immaculatæ Conceptionis B. V. M. à quo editum. CCCLI. A. *A Sixto IV. Pont. Max. approbatum*. ibid. B.
Offredus, *Apollinaris*, *quando Mediol. venerit*, & *ejus Opera*. CLIII. B. *Ejus Epistola ad Philippum Mariam Mediolani Ducem*. CCCCLIV.
Offredus, *Petrus*, *ejus Epigramma in laudem Jasonis Mayni*. CCCCLIV.
Oldoinus, *Augustinus*, *in Athenæo Ligustico notatus*. CXXX. C. & CXXXI. B. CXLVII. E. CCXLII. D. CCCLXXIV. A. & CCCC. D.
Oldradus, *Alphonsus*, *primus in Academia Mutii Sfortiæ Orationem habet*. L. D.
Olivatius, *Marchio Paulus Æmilius*, *Senator Mediol.* CCCCXVI. C. & DCIV.
Oppius Cares in Gallia Togata Præceptor. ibid.
de Orco, *Ambrosius*, *Dionysii Paravisini Socius*. XCI. & CI.
Ordo S. Spiritus ubi inchoatus, & *quò translatus*. CCVII. A.
Orlandus, *Pellegrinus Antonius*, *ejus Hist. Typographica*. CIII. CVII. & pluries. *Notatus*. CCCXI. D. CCCLIV. C. DLXIII. & DCII. *Ejus Hist. Scriptor. Bononiens.* CCCCXXXIV. D. DXXXVII. & DLIX. *Quid sentiat de editione Facetiarum Poggii*. CXVIII. A.
Orphanotrophium S. Martini Mediol. XLVIII. E.
de Orsonibus de Cremona, *Gabriel*. XCVI. *Ejus Societas cum aliis de prima Typographia Mediol. instituenda*. CCCCXLVII.
de Osnago, *Ursina*, *seu Oreusina*, *secunda ex III. Uxoribus Francisci Philelphi*. CCXXIII. A. & CCXXVII. B.
Otto I. Imper. quando Romæ coronatus. CCLXXXII. C.
Otto V. Vicecomes, *ad eum Epistola*. CVIII.

P

PAcecbus, *Jo. Franciscus*, *Academiæ Pictorum Mediolani adscriptus*. LV. E.
Pachel, *Conradus*, *Typographus Mediol.* CV.
Pachel, *Leonardus*, *Typographus Mediolanens.* CIV. *Ejusdem Symbolum*. ibid.
Pacificus Novariensis, *ejus Summa*. CXCI. A.
Paganus, *Urbanus*, *Prior Monasterii S. Petri Glassiatensis V. Clar.* CXC. B. & CCCCLXV.
Palatina Societas, *quo anno instituta*. LXIV. B. *A Cl. Muratorio laudata*. LXV. B.
Palatinæ Mediolanenses Scholæ S. Augustino Rhetoricæ Artis Magistro gloriantur. XVI. B. *Quando restitutæ*. XXVIII. *Ibidem posita marmorea S. Augustini Statua*. XVI. A. *In Palatium Oldradi Tresseni translatæ*. XXXIII. B. *Quot celebres Præceptores habuerint*. XLIV. A. *Ibi adhuc quatuor publica Gymnasia perdurant*. ibid. D.
Palearius, *Gabriel*, *Secretarius Ducalis*. CXC. C. & CCCCLXV.
Paleottus, *Camillus*. CCCCXXXIV. C.
Pallavicinus, *Jo. Ludovicus*, *Senator Mediol.* CCCXI. A.
Pallavicinus, *Rolandus*, *Mediol. Senator*. CCCXI. A. *Ad eum Epistola Stephani Dulcini*. DCV.
Pancirolus, *Octavius*, *de Thesauris absconditis Urbis Romæ*. CCCXXXV. D. *Ejus verum nomen*. ibid.
Pannartz, *Arnoldus*, *primus Romæ Typographus*. LXXXI. *Et primus Mediolani*. LXXXI. LXXXVII. LXXXIX. XC. & CXI. A.
Panormita, *Antonius*, *Scriptor Vitæ Alphonsi Regis Neapolis*. CXXVI. E. *Plura de eodem*. 5. & 6. *Ejus Opera MSS.* ibidem.
Papæ titulus olim Episcopis attributus. CCCXVI. C. & CCCCXLIV.
Papebrochius, *Daniel*, *in Exegesi Archiepiscoporum Mediol. notatus*. CCL. A.
Paravisinus, *Dionysius*, *Typographus Mediol.* XLV. E. & CI. *De impressione literarum Græcarum Mediol. optimè meritus*. LXXVI. & CCCCLXIII.
de Parma, *Franciscus*, *seu Franchinus*, *Archiepiscopus Mediol. Missæ Ambrosianæ restaurator*. CCCXIX. D.
Parmensis, *Bernardus*, *Min. Observ. V. Cl.* CXC. B.
Parrhasius, *Janus*. Vid. *Janus*.
Parthenius, *Catulli Commentator*, *à Cl. Marchione Maphæo laudatus*. LXXXIV.
Parthenius S. Ennodii ex sorore nepos. XVII. E.
Parthenopæus, *Andreas*, *Commentator Dantis*. CXCV. C.
Parvus, *Gulielmus*, *Catalogi Bibliothecæ Francisci I. Galliæ Regis conditor*. CCCXIV. B. *Ignotus Quetifio*, & *Eccardo in eorum Bibliotheca*. ibid. D.
Passiranus de Asula, *Hieronymus*, *quis ille fuerit*, *ejus Opera*, & *Elogium*. CCCCXVI. E. DCIII. DCIV. & DCVIII.
Patavinus, *Bartholomæus*, *Eremitanus*. CCV. A.
Paterius, *Vir nobilis*, *Deuterii discipulus*. XVII. E. *Ejus patri ænea Statua in Foro Trajano posita*. XVIII. A.
Patius, *Petrus*, *ejus Epigramma*. DXCVII.
Paverus Fontana, *Gabriel*, *quis ille fuerit*, *ejus Carmen*. LXXXIII. & XCVI. C. *Ejus Elogium*. CLXXXVII. A. *Ejus simultates cum Georgio Merula*. ibid. D. *Et cum Francisco Puteolano*. CLXXXVIII. D. *Alterum ejus Carmen*. ib. E. *Laudatus*. CCXXIV. C. & alibi. *Ejus Invectivæ in Philelphum*. CCXX. E. *Ejus Societas cum aliis inita de Typographia primùm Mediol. inchoanda*. CCCCXLVII. *Emendator Codicis Christophori Landini, in quo Sfortiades Jo. Simonettæ in Ital. versa continetur*. CCCXXII. A. *Alia ejus Carmina*. DLXXIV. *Alia contra Franciscum Puteolanum*. CCXXXVIII. A.
Paulinus, *Jacobus*. Vid. *Jacobus*.
Paulus II. Pont. Max. ad eum Epistola Jo. Andreæ Aleriensis Episcopi. LXXXVII. & DXCVII. *Ad eum scribit Philelphus contra Pium II. Pont. Max.* CCXXXI. A.
Paulus Brixiensis, *Min. Observ.*, *V. Cl.* CXC. B. & CCCCLXIV.
Paulus Florentinus ex Ordine Servorum B. M. Virg. quis ille fuerit, & *quænam Opera Typis dederit Mediol.* CCVII. A. & seqq. *Ex Attavantium familia fuisse asseritur*. CCIX. B. *Ejus Epistolæ*. CCCCLXXVII. CCCCLXXVIII. & CCCCLXXIX.
Paulus, *Januæ Archiepiscopus*, *Epistolæ Pii II. Pont. Max. ad eundem*. CXLIII.
Paulus Soncinas. Vid. *Soncinas*.
Paulus Venetus, *nonnulla de ipso*. II. A. & C. *Quis ille fuerit*. CXLVII. C.
Pays, *Petrus*, *Soc. Jesu*, *primus Ortum Nili detexisse creditur*. CXXV. A.
Pedemontani, *Ludovicus*, & *Albertus Fratres*, *Typographi Mediol.* CIII.
Pegii, *Jo. Antonii*, *Carmen*. DXCII.
Pegolottus, *Michaël*. DCVIII.
Pelatus, *Franciscus*, *ad eum Epistola Francisci Aretini*. DLXXIX.
de Pembrock, *Comes*, *ejus Bibliotheca Londini*. DLXVI.
Penottus, *Gabriel*, *Hist. Tripart.* CCVI. B. & sæpius.
Pentius de Leuco, *Jacobus*, *Venetiis Typographus*. CXIII.

Peragallus, Raphaël. CCXVIII. D. Editor Sermonum B. Michaëlis de Carcano. CCCXCII. A. & D.
Peregrinatio Cleri Mediol. per Urbem pro triduanis Rogationibus quando decurtata. CCCXCIX. B.
Pertuſatus, Comes Carolus, Senatus Præſes, ſuis in ædibus Arcadum Mediol. Coloniam recipit. LXIII. B. Ibique Viridarium exornat. ibid. & LXXXI. Inſignis ejus Bibliotheca. ibid. DLXXV. DXCIII. & DXCIX.
Peſſina, Antonius, Epiſtolæ ad eundem Franciſci Philelphi. CLXXXII. B.
Petrarcha, Franciſcus, à Galeatio II. Vicecomite Mediolanum accitus. XXXII. B. Decennio ibidem moratur. ibid. Ejuſdem Operum variæ editiones, & MSS. CCCLXXIV. B. De Literis Mediol. ſummè meritus. ibid. C. Commentatores Carminum ejuſdem. ibid. D. Ejus Carmen genuinum de morte Lauræ. CCCLXXVII. D. Virgilii Codex, ejus manu exaratus. ibid. In Bibliotheca Ambroſiana ſervatur. CCXCIV. B. Ejus Epitaphium in obitu Franciſcæ ejus filiæ. CCCLVIII. D. Ubi ſepulchrum elegerit, ſi Mediol. obiiſſet. CCCLXXX. A.
S. Petri de Ulmo, Cœnobium, quando in Commendam redactum. CCCCLXXVI.
Petrina, Gaſpar Antonius, ejus Hiſt. Chronologica S. Bernardi. CCL. D.
Petrinus, Joannes, Architectus inſignis. XLII. B.
Petronius, Bartholomæus, Puerorum familiæ Sfortiæ Mediol. Ducum Præceptor. CCCLXIX. A.
Petrus Apollonius, Collatinus, CCXXXII. D. Quis ille fuerit. ibid. E. Ejus literarii labores. CCXXXIII. A. Ejus Carmen. DXCII. Idem & Petrus Novarienſis. DIV.
Petrus Dantis filius. CXCV. E.
Petrus Neapolitanus, FF. Ord. Minor. Obſerv. Vicarius Generalis. CXC. A. & CCCCLXIV.
Phædrus, Thomas, ejus Carmen. CCCCXXVIII.E.
Philelphicæ Stirpis genealogica ſeries. CCLXV. C.
Philelphus, Federicus Franciſcus, Franciſci filius. XI. B.
Philelphus, Franciſcus, plura de eo. 6. & 7. Ejus ſilentium de Arte Typographica Mediol. CXV. D. In eum Invectivæ Poggii. CXXVIII. B. Ejus Uxor, & filii naturales quinam. CCXII. A. Legitimi. CCXXIV. B. Romam evocatus à Sixto IV. Pont. Max. ibid. Ejus Teſtamentum. CCXXII. CCXXIII. & CCXXIV. A. & B. Pauper deceſſit. CCXXV. B. Opus eidem malè attributum. CCCXXX. C. Alterum à Creſcimbenio minimè relatum. CCCLXXI A. Ejus Epiſtola ad Jo. Simonettam. CCCCLXXV. Alia ad Bonaccurſium Piſanum ejus diſcipulum. CLXIII. A. Aliæ ad alios. CLXVI. C. Ejus Satyræ. CLXXVI. D. Ejus Opera, & Elogium. CCXIX. A. Ejus Poëma. CLXXVIII. D. Ejus Epiſtola ad Philippum Mariam Mediol. Ducem. DXXII. Ad Nicolaum V. Pont. Max. DXXIII. Ad ipſum Epiſtola Jo. Franciſci Marliani. DXXIV. Et Leonardi Juſtiniani. DXXV. Alia ejuſdem Franciſci ad Petrum Juſtinum Philelphum. ibid. Et ad Theodorum Plattum. DXLI. Ejus mors malè à pluribus relata. LXXXIII. Libros ſuos Metropolitanæ Bibl. Mediol. poſtremis tabulis legat. XI. A. Emmanuelem Chryſoloram laudat. XXXV. E. Mediolani docet. XXVII D. Ejus Vita à Jo. Henrico Foppio edita. 7. Et à Lancellotto Academiæ Pariſienſis Socio. ibid.
Philelphus, Marius, ejus Geſta, Elogium, & Opera. CCLX. D. Ejus Epiſtola ad Fr. Ludovicum Mondellum. CCCCLXXXVIII. De ipſo fallitur Leander Albertus in ſua Italiæ deſcriptione. LXXXIII. & CCXXIV. C. Verſus de eodem. ibid. D.
Philelphus, Petrus Juſtinus, ſeu Auguſtinus, quis ille fuerit, & ejus literarii labores. CXCI. E. CXCII. A. & CCXXI. C. Ejus Epiſtola ad Jo. Simonettam. CCCCL. Et ad Franciſcum Philelphum. DXXV.
Philibertus, Sabaudiæ Dux. CCXXI B.
Philippinæus, Bartholomæus, Varallenſis, ejus Carmen. CCCCI. B.
Philippus Maria Vicecomes, Mediol. Dux, Vir ſapiens. XXXIII. B. CLXXX. C. & CCXXVII. A. Ab Apollinari Offredo laudatus. XXXIII.B. & CCCCLIV. Ejus Vita à Candido Decembrio ſcripta. XXXIII. C. Ad eum Epiſtola Maſelli Veniæ. DXXXVIII. Altera Franciſci Philelphi. DXXII. Sine legitima prole moritur. ibid. Oratio Pii II. Pont. Max. in ejus funere. CXXXVI. B.
Philoſophi Româ pulſi. IV. E. V. A. & ſeqq.
Phoſphorus, M. Lucidus, ejus Epigramma. DLXVIII. & DLXXXVII.
Picinellus, Philippus, ejus Athenæum Mediolanenſe. 3. Ubi notatus. CCCCXCVII.
Picininus, Nicolaus, ejus Epitaphium. CLXXIX. E.
Piccolomineus, Jacobus, Card. Vid. Amanatus.
Pictores celebriores ex Academia Mediol. producti. LV. A.
Picturæ Academia. Vid. Academia Pictorum.
Picturæ inſigniorum Auctorum in Aula Bibliothecæ Ambroſianæ. LV. B.
Picus, Jo. Franciſcus, Mirandulæ Princeps. DC.
Picus Mirandulanus, Franciſcus, ejus Opus Strix inſcriptum. CCCXXVII. C.
Pinus, Joannes, Vitæ Philippi Beroaldi ſenioris Scriptor. CCCCXXXVIII. D. & CCCCXXXIX. D.
Pirovanus, Gabriel, Medicus Ducalis celebris. CCCLXXI. E. Ad eum Epiſtola Franciſci Ruerii. DVII. Oratio Philippi Beroaldi in ejus nuptiis. CCCCXXXVI. B. Ejus laudes. ibid. D.
Piſanus Bonaccurſius, ſive Bonus Accurſius. Vid. Bonaccurſius.
de Piſis, Bartholomæus, ejus Opera, & Elogium. CCCCXI A. Auctor Libri Conformitatum Sancti Franciſci cum Vita Chriſti. CCCCXIII. B. & C. Liber iſte quando Mediolani editus. CCCCXIV. A. Quis fuerit ejus genitor. ibid. C. Ex Albizia Florentina familia dicitur. DLXXXIV.
Piſtus, ſeu Cacapiſtus, Gerardus, Conſul Mediol. CCXIII. C.
Pius II. Pont. Max. CCXXVIII. C. Ejus Epiſtola ad Philippum Mariam Mediolani Ducem. CXXI. A. Nonnulla de eodem. CXXIX. A. & B. &c. Ejus Opera Mediolani edita, & quæ in Bibliotheca Ambroſiana cuſtodiuntur MSS. CXXXV. A. & ſeqq. Series ipſius Orationum, quas edere promiſit Cl. Muratorius. ibid. C. Auditor extitit Franciſci Philelphi. CCXXX. A. Contra eundem ad Paulum II. ſcribit idem Philelphus. CCXXXI. A. & DXI. Impium ejuſdem Epitaphium. ibid. Perhumaniter Marium Philelphum recipit. CCLXIII. B.
S. Pius V. Pont. Max. Ordinem Humiliatorum excommunicat, ac delet. CCXLIX. A.
Pius Albertus, ad eum Epiſtola Jo. Mariæ Cattanei. DXXIV.
Pius, Jo. Baptiſta, Bononienſis, ejus literarii labores, & Elogium. CCCCXXXI. B. De eo quid Jovius. CCCCXXXII. A. A Pyllade Buccardo Brixiano malè habitus. CCCCXXXIII. A. Ab Eminentiſs. Quirino defenſus. ibid. B. A Luca Olchinenſi Canonico laudatus. ibid. D. A Paulo III. Romam evocatus. CCCCXXXIV. B. Carmen Balthaſſaris Sacconi in ejus laudem. DCIII. Ipſius Epigramma. DXCIV.
Pizzolpaſſus, Franciſcus, Archiep. Mediol. CXXVI. B. CXXIX. C. & CCC. A. Heredem librorum ſuorum Bibliothecam Metropolitanam relinquit. XI. A.

Piz-

Pizzolpassus, *Michaël*, *in Bibliotheca S. Ambrosii Mediolani antiquos Codices reperit*. IX. C. & E.
Pizzonus, *Bernardinus*. DCIII.
Placentinus, *Janus*. Vid. *Janus*.
Placentinus, *Joannes*. Vid. *Joannes*.
Placiades, *Fulgentius*, *quis ille fuerit*. CCCCXVIII. A. & B.
Plantinianæ Typographiæ Symbolum. XCV.
Plantavitius, *ubi fallitur*. LXXVII.
Platinus, *Petrus Antonius*, *ejus Carmen ad Octavianum Vicomercatum*. DLXXXI.
Plattorum familiæ origo ridenda. CCVIII. E. CCCCLXXVIII.
Plattus, *Anastasius*, *Platini frater*. CCLXX. & CCCLXXI. E.
Plattus, *Christophorus*. CCIX. A.
Plattus, *Georgius*. CCVIII. C. *Oratio Francisci Philelphi in Nuptiis ejusdem*. ibid. D. & CCLXXI. E.
Plattus, *Leonardus*, *Canon. Regul. Mediol.* CCVIII. C. *Ad eum Epistola Pauli Florentini*. CCCCLXXVIII.
Plattus, *Ludovicus*. CCIX. A.
Plattus, *Martinus*. ibid.
Plattus, *Platinus*, *ejus Epistola*. CCLXIII. D. *Ejus Scripta*, & *Elogium*. CCLXVIII. E.
Plattus, *Theodorus*, *J. C.* CCVIII. D. & CCLXXI. E. *Ad eum Epistola Petri Corneni*. DXL. *Ad eum Epistola Jacobi Becheti*. DXLI. *Et Francisci Philelphi*. ibid.
Plattus, *Thomas*, *domum suam in Lycæum commutat*. XL. B. *Quas scientias ibidem perpetuò tradi jusserit*. ibid. *Nosocomium majus hæredem instituit*. ibid.
C. Plinius sestertia centum pro tutela Bibliothecæ Mediolanensis ex Testamento dari jubet. VII. C. *Id antiquo marmore*, & *plurium Scriptorum testimonio probatur*. ibid. D. *Ejus de Scholis Mediol. assertio*. VI. D.
Poëtæ celeberrimi ex antiquis Gymnasiis Mediol. producti. VI. B.
Poggii Florentini laudes. 9. *Facetiæ ejusdem quando Mediol. editæ*. CXVII. E. *Quid de ipsis sentiant Vossius*, & *alii*. ibid. & CXVIII. B. *Alia ejusdem Opera MSS. in Bibliotheca Ambrosiana servata*. CXVIII. C. & D. & CXXI. B. *Et edita*. CCCV. C. *Quid de Nicolai Conti Itinere sentiat*. CXXIV. D. *Item de Ortu Nili*. CXXV. B. & C.
Polybii Chronologia à Casaubono digesta. II. B.
Politianus, *Angelus*, *Franciscum Puteolanum laudat*. CCXXXVIII. D. *Ejus Epistola ad Franciscum Casam*. CCCLX. E. *Cum Chalcondyla simultates habet*. CCCCXXI. B.
Pomponius, *Letus*. Vid. *Letus*.
Pomponius Mela de Situ Orbis quando primùm Mediol. editus. CXVII. D. & CXVIII. B.
Pontremulensis Ugerius. Vid. *Ugerius*.
de Pontremulo, *Sebastianus*, *Typographus Mediol.* CV.
Ponzonus, *Fr. Dominicus*, *Min. Observ. Vir doctus*, *ejus Carmen*. CCLII. D.
Porca, *Brunaxius*, *Mediol. Prætor*, *primus qui in unum Corpus Consuetudines Urbis colligere jussit*. CCIX. D.
Porcherius, *Stephanus*, *Episc. Parisiensis*, & *Præses Senatus Mediol. ad eum Epistola Tristani Chalchi*. DLII.
Porrus, *Petrus Paulus*, *Arabico Idiomate primus Impressor in Italia*. LXXVIII. *Et Typographus Genuæ*. CXIV.
de la Porta, *Ardicius*, *junior*, *Cardinalis*. CCXXXIII. A. *Ad eum Epistola Petri Apollonii Collatini*. DIV.
Præstinarius, *Marcus Antonius*, *Sculptor celebris*. LV. B.
Pratus, *Antonius*, *Galliæ Cancellarius*. CCLXXVIII. A.
Priora, *Camilla*, *Uguccionis Contrarii Uxor*. CCXXXIX. C.
Psalmorum Codex rarissimus in Bibliotheca Cæsarea Vindobonensi. LXXXVI.
Psalmorum Davidicorum versio Ambrosiana, *non eadem ac Romana*. CLXIX. B.
Psalterium Davidicum pentiglotum primò editum, & *Genuæ excusum*. LXXVIII. & CXIV.
Pucinellus, *Placidus*, *ejus Chronicon Monasterii S. Petri Glaxiat.* CXC. C. & pluries.
Puccius, *Benedictus*, *ejus Additiones ad Mamotrectum*. CCVIII. D.
Puricellus, *Jo. Petrus*, *ejus Dissertatio Nazariana*. IX. D. CCLXX. E. & alibi. *Monumentorum ad Ordinem Humiliatorum spectantium Collector eximius*. CCXLIX. A. *Ejus opinio de tempore institutionis Rogationum triduanarum improbata*. CCCLXXXVI. D.
Pusterla, *Jo. Franciscus*, *eidem Opus suum dicat Baptista Fulgosius*. CCCXCVIII. D.
Pusterla, *Petrus*, *ad eum Epistola Petri Mellei*. DXLVII. & DXLVIII.
Puteanus, *Erycius*, *de Rhetoribus*, & *Scholis Palatinis*. V. A. *Ubi notatus*. ibid.
de Puteo, *Christophorus*, *Marii discipulus*. CCLXVII. D.
Puteolanus, *Franciscus*. LXXXIII. *Poëtonus à Gabriele Pavero Fontana vocatus*. Ibidem. *Ejus simultates cum eodem*. CLXXXVII. D. *Ejus Epistolæ*. CCXX. B. CCCCLXXI. & centies. *Quis ille fuerit*, & *ejus Opera*. CCXXVII. A. *Ad eum Epistola Jacobi Antiquarii*. CCCCLXXXIII. *Et altera ejusdem ad Bonumaccursium Pisanum*. CCCCLXXXV.
Putius, *Petrus*, *Florentinus*. CCCLXXXIX. C.

Q

Quadriregii Episcopi Fulginatis, *editiones variæ*. DLXXXIV.
Quadrius, *Franciscus Xaverius*, *Soc. Jesu*, *ejus Opus* della Storia, e della Ragione d'ogni Poesìa. CCCLV. A. CCCLXI. E. DXC. & DXCIV.
Quaglinus, *Petrus Paulus*, *Civitatis Taurinensis Bibliothecarius*. DLXXV. DLXXX. DLXXXVIII. DXCIII. & DCVI.
Quetif, & *Eccard*, *eorum Bibliotheca Scriptorum Ordinis Prædicatorum*. Vid. *Eccard*.
Quirinus, *Antonius Maria*, *Card. V. Clarifs. ejus Vindiciæ Pauli II. Pont. Max.* CXCII. C. *Ejus Opus de Literatura Brixiana*. CXCIX. A. CCXVI. A. CCCXCVII. C. CCCCXXXIII. B. DLXI. & DLXXXIX. *Ejus Diatriba prælimi-naris*. CCCXCIV. D.

R

Rabbi, *Ghedalia*. Vid. *Ghedalia*.
Rampegolus, *Antonius*, *Auctor Bibliæ Figurarum*. CCCXCII. C.
Ramusius, *Jo. Baptista*, *ejus Opus Ital. de Navigationibus*. CXXIII. C.
Raphaëllus, *Hieronymus*, *ubi notatus*. DXCIV.
Raphalengius, *Franciscus*, *ubi notatus*. XCV.
Rattus, *Bartholomæus*, *Ducalis Scriba*. CXC. C. & CCCCLXV.
Raymundus Soncinas Baptistæ Fulgosii Præceptor. CCCC. A.
Raymundus, *Valentiæ Episcopus*, *ad ipsum Epistola Guidonis de Monte Rochen*. DXC.
Reatinus, *Angelus*, *J. C. ad ipsum Epistola Petri Candidi Decembrii*. CCXCV. A.

Recalcatus, *Marchio Carolus*. DLXXV. & DLXXXV.
Recanatus, *Jo. Baptista*, *V. Cl. ejus Observationes contra Lenfant*. CCXIX. E. *Editor Operum Poggii*. CXIX. A. CXXIII. A. & CCCIV. A.
de Regio, *Marchesinus*. Vid. *Marchesinus*.
Remorum Urbs antiquo literarum cultu insignis. XII. B.
Renatus, *utriusque Siciliæ Rex*, *honorificè excipit Marium Philelphum*. CCLXI. D.
Renda, *Hieronymus*, *ejus Bibliotheca Sicula*. CLXXV. D.
Resta, *Antoniolus*, *Collector Statutorum Mediol.* CCXV. C. *Adscriptus Academiæ à Petrarcha institutæ*. CCCLXXIX. D.
Rezzonici de Turre, *Antonii Josephi*, *Adolescentis publicum in re literaria experimentum*. LXVII. A. *Laudatus*. CCXLI. A.
Rhaudensis, *Antonius*, *ejus simultates cum Antonio Panormitano*. 6. *Ejus Epistola ad Petrum Candidum Decembrium*. CCXCV. A.
Rhetores Mediolanenses celebriores proximè præteriti ævi. XLI. B.
Rhetorum Scholæ quando Româ sublatæ. IV. E.
Riccardus Carmelita Dantis Commentator. CXCV. C.
Ricimerus Patricius Romanus Mediol. residens. XXI. B.
de Ripa, *Fr. Bonvicinus*. CCLI. C.
Ripamontius, *Joseph*, *in Lectione*, *seu brevi Vita S. Lazari notatus*. CCCLXXXIV. D.
Ritus Ambrosianus. CLXI. D. CCXCI. B. CCCVIII. B. CCCXV. B. CCCXVIII. C. & CCCLXXXII. B.
Ritus Gentilium Mediolani quando primùm abolitus. LXXIX.
Robortellus, *Franciscus*, *de morali disciplina*. CCXX. C.
Rocca, *Angelus*, *ejus Bibliotheca Apostolica*. LXXXII. *Notatus*. LXXXVII. *Quid de Arte Typographica scribat*. LXXXII. & LXXXV.
Rocius, *Nicolaus Georgius*, *Ducalis Scriba*. CXCC. & CCCCLV.
de Rogationibus Triduanis Mediolanensis Ecclesiæ Dissertatio. CCCLXXXII. B. *Quis earum primus Institutor*. CCCLXXXIII. A. *Qua de causa Mediolani institutæ*. CCCLXXXIV. C. & CCCLXXXVII. A. *Ubi persolvebantur*. CCCLXXXV. C. *Et quando*. ibid. D.
Roma, *quando illuc Ars Typographica inlata fuerit*. LXXXVII.
Romagnanus, *Amadeus*, *Episcopus Montisregalensis*. CCCXXVI. B. *Ad eum Epistola Petri Leonis*. DXIII.
Romanus, *Hieronymus*, *ejus Chronicon Fratrum Eremitarum*. CCXVIII. B.
Romanus, *Innocentius*, *Epistola Pauli Florentini ad eundem*. CCCCLXXVII. & CCCCLXXIX.
de Rosate, *Albericus*. CXXXIII. B.
Rosinus, *Celsus*, *ejus Lycæum Lateranense*. CCV. A. & pluries.
Rosinus, *Joannes*, *ejus Antiquitates Romanæ*. CCCCXIX. C.
Rot, *Adamus*, *Typographiæ addictus*. LXXXII.
Rotharis Langobardorum Rex Leges condit. XXVII. C.
Roverella, *Barthelomæus*, *Archiepiscopus Ravennæ*. CXLI. A.
Rozzonus, *Bartholomæus*. DXCIII.
Rubeus de Vercellis, *Joannes*, *ubi notatus*. LXXXVII.
Rubrenus, *Marcus Antonius*, *Mediol.* CCCCXXIX. A. *Ejus laudes Carmine expressæ*. ibid. C.
Ruerus, *Franciscus*, *primus Mediolani edit Logicæ præcepta Samuelis Casinensis*. CCCLXXI. E. *Ejus Epistola ad Gabrielem Pirovanum*. ibid. & DVII.
Rufa, *Polyxena*, *Uxor secunda Francisci Sfortiæ*. CCIII. C.
Rusca, *Nicolaus*, *Collegii Helvetici Alumnus*, *ab Hæreticis necatus*. LIX. D.
de Rusconibus, *Georgius*. CXII.
Russinger, *Sixtus*, *primus qui Neapolim Typographiam intulit*. LXXXII.

S

de *Sabaudia*, *Renatus*, *magnus Franciæ Magister*. CLXXXV. E.
Sabaudus, *Joannes*, *Chalcondylæ discipulus*, *ejus Carmina*. CVII. & DCVI.
Sabellicus, *Marcus Antonius*, *ejus judicium de Francisco Philelpho*. CLXXVII. D. *Ejus liber de Latinæ linguæ reparatione*. CCLXV. C.
Sabellus, *Jo. Baptista*, *Cardinalis*, *Jacobum Antiquarium à Secretis habuit*. CCXLII. C.
Sacherius, *Hieronymus*, *Soc. Jesu*, *V. Clar.* LXVIII. E.
Sachsel, *Georgius*. LXXXII.
Saccus, *Cæsar*, *Laudensis*. CCCLXXXIX. C. *Ejus Carmina*. CXI. & DXCVII.
Sallius, *Petrus*, *ejus Carmen*. CCCV. D. *Aliud in detractores Philelphi*. DLXXXV.
Salmasius, *Claudius*, *antiqui Marmoris Mediol. vindex*. XIV. B. *Primos Mediol. Typographos reticet*. CXVI. A. *Ejus testimonium de Historiæ Augustæ prima editione Mediolanensi*. LXXXVI. LXXXVIII. & DLIX.
Salviatus, *Leonardus*, *de lingua Italica Comment.* CXCVI. A. *Ejus Adnotationes in eamdem*. CCCCIX. C. & CCCCX. D.
Salvius, *Julianus*, *J. C. Mediol.* XXV. A.
de Sancta Rosa, *Franciscus Urbanus*. CLXXX. B.
de Sancto-petro, *Bernardinus*, *laudatus*. CVIII.
de Sanctis, *Polycarpus*, *edendi Auctor Breviarii Ord. Humiliatorum*. CCLIII. E.
Sandeus, *Felinus*, *de anno Jubilæi*. CCLVI. E. *Ejus Epitome de Regno Siciliæ*. LXXXIV.
Sangallus, *Ludovicus*, *ejus Oratio in funere Petri Crassi*. CXLVIII. B.
Sanseverinus, *Co. Jo. Franciscus*, *Orator ad Alexandrum VI. Pont. Max.* CCCLVIII. D.
Saracenus, *Bernardus*. DXXXVII. *A Pyllade Buccardo malè habitus*. CCCCXXXIII. A. *Ejus Epistola*. DCXIV.
Sauberii, *Joannis*, *ejus Bibliotheca Norimbergensis*. LXXX.
de Savionibus, *Marchesinus*, *Mediolanensis*, *Typographus Venetiis*. CXII.
Savonarola, *Hieronymus*, *à Fr. Samuele de Cassinis improbatus*. CCCLXXIII. D. *Opus ei attributum*. ibid. E. & DXX. *Ejus visiones*. CCCLXXIV. A.
Saxius, *Franciscus Hieronymus*, *Auctoris frater*, XC.
Saxius, *Joseph Maria*, *Canonicus S. Georgii in Palatio*. CCLXXXII. B.
Scaligerus, *Joseph*, *notatus*. XIII. C. XIV. A. LXXVII. & LXXVIII.
Scarlionus, *Bernardinus*, *ad eum Epistola Pantaleonis Cusani*. CCCLXV. D. CCCLXVI. C. & DVI.
Schiner, *Matthæus*, *Cardinalis Sedunensis*, *ad eum Epistola Jo. Biffi*. CCCLXIII. D.
Schoëfer, *Petrus*, *unus è primis Typographiæ Inventoribus*. LXXXII.
Scholæ in Ecclesia Mediolanensi constitutæ. XXIX. E. *Quo Seculo floruerint*. XXX. A.
Scholæ Maronæ, *quando conditæ*. LX. A.
Scholæ Palatinæ. Vid. *Palatinæ*.
Scinzenzeler, *Joannes Angelus*, *Typographus Mediol.* CIV. CV. & CXI.
Scinzenzeler, *Uldericus*, *Typographus Mediol.* CIV. *Ejus Symbolum*. ibid. CV. *Etiam Henricus dicitur*. DXCIII.

Scot-

Scottus, *Octavianus*, *Modoëtiensis*, *Typographus Venetiis* . CVI. & CXIII. *Laudatus* . ibid.
Scriptores varii de Bibliothecis, *& Typographiis* . LXXXI.
Scriptores varii de Bibliothecis universalibus . LXXXIV.
Sculpturæ Academia . Vid. *Academia Pictorum* .
Scutarius, *Eusebius*, *ad eum Epistola Leonis Vercellensis* . CXCVIII. C. *Nonnulla de eod.* ib. E. CXCIX. A. *Ejus Epistola Georgio Merulæ* . DXLVI.
Scutarius, *Joannes*, *Bononiensis*, *ejus simultates cum Franchino Gafurio* . CCCXLVIII. D. & E.
Scyasus, *Bartholomæus* . DXCIII.
Selimus I. Imper. Turcarum . CCXXXIV. A.
de la Selva, *Antonii Prati*, *Magni Cancellarii*, *filii quinam* . CCLXXVIII. E.
Seminarium Clericorum à S. Carolo conditum . IL. C. *Ibi Academia Hermathenaica à Federico Card. Borromæo instituta* . LVI. A.
Sericus, *Lombardus*, *Petrarchæ familiaris* . CCCI. B.
Sertorius, *Jo. Thomas*, *ejus Epistola*, *& Carmen* . CCCXXVI. D.
de Sessa, *Joannes Baptista*, *Mediolanensis*, *Typographus Venetiis* . CXII.
Severus, *Vir nobilis*, *Deuterii discipulus*. XVIII. B.
Sfondratus, *Bartholomæus*, *ad eum Epistola Francisci Philelphi* . CCXXIV. B.
Sfondratus, *Cœlestinus*, *Cardinalis*, *ejus Innocentia vindicata* . CLXXIV. A.
Sfortia, *Alexander*, *Pisauri Dominus*. CLXXIX. A.
Sfortia Vicecomes, *Anna Maria*, *Oratio Philelphi in ejus Nuptiis* . CCXXII. E.
Sfortia, *Ascanius*, *Cardinalis* . CCXXXVII. C. CCLXXXIV. A. CCLXXXVII. A. & sæpius. *Ad eum Epistola Pauli Soncinatis* . CCCCLXXXIX. *Franciscum Puteolanum Mediolanum evocat* . CCXXXVII. D.
Sfortia, *Blanca Maria*, *ejus nuptiæ cum Maximiliano I. Imper.* CCCLXII. A. CCCLXVII. C.
Sfortia Columna, *Mutius*, *Caravaggii Marchio*, *ejus Academia* . L. A.
Sfortia, *Co. Franciscus*, *Orator ad Alexandrum VI. Pont. Max.* CCCLVIII. E.
Sfortia, *Jo. Galeacius*, *Mediol. Dux*, *Opusculum Philelphi pro ejus educatione* . CLXXIX. E.
Sfortia, *Lucia* . CLXVI. B.
Sfortiaci, *Principes Mediolani*, *literas fovent*. XXXVII. C. *Sub eorum Principatu inducta in hanc Urbem Ars Typographica* . XLV. C.
Sfortiadæ Prædia Cœnobio S. Mariæ Gratiarum à Ludovico Maria Sfortia Mediol. Duce dono data. CLXXII. E.
Siculus, *Ludovicus* . Vid. *Ludovicus* .
Sigismundus Austriæ Dux, *Oratio Pii II. Pont. Max. contra eundem* . CXXXIX. E.
Sigismundus Imper. CCXXVI. C. *Ejus ingressus Romam*, *& Coronatio* . CXXVII. D.
le Signerre, *Gulielmus*, *cum ejus Fratre*, *Typographi Mediol.* CVI. *Et figurarum cælatores*. ibid.
Simmachus Romanæ Urbis Præfectus, *ad illum Legatio Mediolanensium*, *ut eis Rhetoricæ Præceptorem assignet* . XV. B.
Simon Genuensis, *quale ejus Cognomen* . CXXX. C. *Ejus Operum editiones Mediol. peractæ*. CXXXI. B. Vid. *Genuensis* .
Simonetta, *Angelus*, *laudatus* . CCIII. D.
Simonetta, *Co. Antonius*, *laudatus* . LXXXI. CCCCXXXVIII. D. & DLIX. *Ejus Bibliotheca* . DLXII. DLXVI. DLXX. DLXXI. DLXXV. DLXXXIX. & DCXIV.
Simonetta, *Bonifacius*, *ejus Liber de Persecutionibus Christianorum* . CCCIV. A. CCCVII. A. DIV. & DV. *Ejus Patria*, *Parentes*, *& Elogium* . CCCXLIII. B. & seqq. *Carmine laudatur à Jo. Bissio* . DLXXXIX.
Simonetta, *Cicchus*, *laudatus* . CCIII. D. *Franciscum Puteolanum tuetur* . CCXXXVII. D. *Ad eum Epistolæ Bonaccursii Pisani* . CCCCLIV. CCCCLVI. CCCCLVII. CCCCLVIII. & CCCCLXXV. *Et Candidi Decembrii* . CCXCIII. E. & CCXCVI. B. *Et Marii Philelphi*. CCLXIV. C. *Ei dicat Hieronymus Vicecomes Opus de Obligatione Papali &c.* CCCXXVII. D. *Ejus filii Bonaccursii Pisani discipuli* . CCCCLXXV. *Epistola ad eundem Hieronymi Vicecomitis*. CCCCXCVII. *Ejus Origo*, *Gesta*, *& Elogium* . CLXIV. D. & E. *Ad eum Epigramma Bonini Mombritii* . DCX.
Simonetta, *Hiacynthus* . CCCXLV. A.
Simonetta, *Jacobus Antonius* . CCCXLV. A. *Ejus laudes* . DV.
Simonetta, *Joannes*, *Ducalis Secretarius* . CXCII. C. & CXCIV. A. *Ejus Opera*, *Gesta*, *& Elogium* . CCIII. A. *Præfatio ejus Hist.* CCCCLXXIV. *Ad eum Epistola Petri Justini Philelphi* . CCCCLXI. *Et Francisci item Philelphi* . CCCCLXXV.
Simonetta, *Joannes Antonius* . CCCXLV. A.
Simonetta, *Margarita* . CCCXLV. A.
Simulacrum marmoreum Deiparæ à Præstinario exsculptum, *quo pretio à Federico Card. Borromæo emptum* . LV. B.
Siscennius, *Jacchus*, *antiquissimus Doctor* . IV. D.
Sitonus de Scotia, *Joannes*, *Vir Cl. ejus Chronicon Collegii Medicorum* . XXXI. E. *Ejus opinio de Leodrisio Cribello* . CXLV. A. & centies citatus . *Ejus Bibliotheca* . DLXXXIII. DXCIII. DCI. DCIII. & DCV.
Sixtus IV. Pont. Max. CXVI. A. *Laurentium Mediceum excommunicat* . CLVIII. C. *Carmen B. Bernardini de Bustis in ejus laudem*. CCCL. E. *Silentium jubet inter Canonicos Lateranenses*, *& FF. Eremitanos in controversia de habitu S. Augustini*. CLXV. CLXVI. A. B. C. & D. CLXXXIII. B. & C. CCXX. E. CCLXXX. C. DCIX. & alibi.
Sixtus Senensis, *ejus Bibliotheca Sancta* . CCXVII. C. & alibi .
Smith, *Joseph*, *laudatus* . CXVII. D. & DLXI. *Ejus Bibliotheca* . DLXIII. DLXIV. DLXV. DLXVII. DLXVIII. DLXXII. & DCXIII.
Societatis Typographicæ Mediol. institutæ sub initium hujus Artis publicæ Tabulæ . CCCCXLVII.
Solinus de Mirabilibus Mundi à Mombritio editus . CXLVII. C. *Ejus exemplaria MSS. in Ambros.* ibid. D.
Soncinas, *Paulus*, *quis ille fuerit*, *ejus Opera*, *& Elogium* . CCLXXXVII. A. *Barbus*, *de Barbobus*, *aut Barbovius vocatus*. CCLXXXVIII. B. *Ejus Epistola ad Cardinalem Ascanium Sfortiam* . CCCCLXXXIX.
Soncinas Raymundus . Vid. *Raymundus* .
Soncinum Oppidum Mediolanensis Ditionis . XLVI. A. *Ibi primò incœpta Hæbraica Typographia* . ibid. LXXVII.
Spanhemius, *Ezechiel*, *ejus Dissertatio de Vestæ in Prytaneis Græcorum*, *& apud Romanos cultu*. III. E.
Spatarius, *Joannes*, *Bononiensis*, *ejus simultates cum Franchino Gafurio* . CCCXLVIII. E. *Jo. Vaginarius ab æmulo vocatus* . ibid.
Spineta Sagunæ Marchio, *ejus Victoria de Genuensibus* . CCLXVI. C.
de Spira, *Joannes*, *& Vindelinus fratres*, *primì Typographi Venetiis*. LXXXI. & LXXXIX.
Squarciaficus, *Hieronymus*, *Petrarchæ Commentator* . CCCLXXIV. D.
Squassus, *Joannes*, *an Typographus Mediolanensis* . XCIII. & XCIV.
Statius, *Cœcilius* . Vid. *Cœcilius* .
Statius Trogus Catalaunus, *idem & Lazarus Augustinus Cotta* . CCCXXV. B.
Statuta Mediolanensia quando primùm edita . CCIX C. *Iterum sub Ludovico Maria Sfortia Mediol. Duce* . CCXVI. B.

Sta-

Statutorum Italiæ Urbium origo . CCIX. C.
Stella , Franciscus , Architectus insignis . XLII. B.
Stephanianæ Typographiæ Symbolum . XCV.
Stephanus Cremonensis , ejus Opera , & Elogium . CCLXXVII. D.
Strichius, Lombardus , Petrarchæ discipulus , & Vitarum illustrium Virorum istius Continuator . CCCLXXVI. C.
Struvius , Burchardus Gotelphius , ubi notatus . LXXVI.
Studiorum Mediolanensium antiquitas . IV. C. *Quo tempore florere cœperint* . IV. A.
Suardus , Paulus , primus Statutorum Mediol. editor . CIV. & CCIX. C. *Quis ille fuerit* . CCXVI. A.
Suardus , Paulus alter , Brixianus . CCXVI. A.
Sublacense Cœnobium, Ars Typographica quando illuc translata . LXXXVI. & CXV. A.
Svetonius de illustribus Grammaticis . IV. C.
Suidæ Lexicon Variorum , de ipso judicium . CCCCXIX. D.
Summa Casuum Conscientiæ variis titulis edita . CCCCXI. B.
Swenheim , Conradus , primus Romæ Typographus . LXXXI. LXXXVII. LXXXIX. XC. & CXVI. A.
Sylva , Co. Donatus , laudatus . LXXXI. XCIX. & CXIII. *Ejus Bibliotheca* . DLXII. DXC. DXCVI. DXCVII. DC. DCVI. & DCXI.
Sylvaticus , Matthæus , ejus Patria . CLIV. A.
Symbola variorum Typographorum . XCV. CIV. CV. & CVII.

T

Tabulæ fœderis initi inter primos Typographos Mediol. CCCCXLVII.
Tacconus , Balthassar, quis ille fuerit , & ejus Elogium . CCCLXI. E. *Ejus Carmen* . DCIII.
Taciti , Cornelii , primi V. Libri , ubi , & quando reperti . CIX.
Taëgius , Comes Ambrosius , Collegium condit . XLVIII. C.
Taëgius , Paulus , editor Fastorum majorum Collatii . CCXXXIII. B.
Tafurius , Bernardinus , ejus Opus de Scriptoribus Neapol. CLIV. C.
Tantius , Anselmus , ejus traductio in Italicam linguam Boëtii de Consolatione Philosophiæ . CCCLXXX. C.
Tantius Corniger , Franciscus , ejus Inscriptio Sepulchralis pro Bernardino Belinciono . CCCLV. C. *Carminum istius editor*. ibid. D. *Ea dicat Ludovico Mariæ Sforti æ* . XXXVIII. D. *Ejus editio Carminum Petrarchæ* . CCCLXI. B. *Ejus Parentes , Opera , & Elogium* . CCCLXXX. A. *A quibus laudatus*. CCCLXXI. B. & C. *Ejus Epistola* . DV. *Ejus Carmen* . DXCII.
Tantius , Petrus , Cœnobii , & Ecclesiæ S. Mariæ Misericordiæ Casorati institutor . CCCLXXX. B.
Taravasius , Dominicus , Doctor Sarzanensis . DLXXVI.
Tarvisinus , Dominicus . Vid. *Dominicus* .
Tassinus , Antonius , ad eum confugit Franciscus Puteolanus . CCXXXVIII. A.
Tattus , Aloysius , ejus Annales Comenses . VIII. D. & alibi .
Taurella , Anastasia , Jo. Ludovici Pallavicini Senatoris Uxor . CCCXI. A.
Tertulliani Epistola supposititia . DXCIX.
Terzagus , Guido , Dantis Operum editor , & Commentator . CXCV. A. CCCCLXXI.
Teucer , Octavius , Grammaticus . IV. D.
Thebaldus , Thomas , Bononiensis , Ducalis Mediol. Senator. CCLXIX. A. *Epistola Francisci Philelphi ad eundem*. DCXIV.
Theodatus Athalarici Gothorum Regis successor. XXVII. D.
Theodoricus Gothorum Rex , Literas , bonasque Artes promovet . XXVI. A. *A S. Ennodio laudatus* . ibid. B.
Theodorus Archiep. Mediol. Speculi Matutinalis Officii Auctor . CCCXVII. D. & CCCXVIII. A.
Thodeschinus , Stephanus Federicus , Oratio in ejus funere . CLXXX. B.
Thomasinus , Ludovicus , ejus Tractatus de Jejunio. CCCLXXXV. A. *Notatur* . ibid. B.
Thomasius , Petrus , Philosophus , & Medicus . CXXVIII. C. *Ad eum Epistola Philelphi* . CCXXIV. C.
Ticinenses Scholæ à Galeatio II., ejusque filiis , privilegiis auctæ . XXXII. C.
Ticinensis Urbs Mediolanensium imperium detrectat . XXXVII. A.
Tiphernas , Gregorius Bartholomæus , Calchi Præceptor . CLXXXVI. B.
de Tonsis , Michaël , Librorum emendator . CIV. *Ejus Elogium* . DLXIX.
Torchius , Hieronymus , ejus Historia Ordinis Humiliatorum . CCLI. C.
Torellus , Aloysius , ejus Secula Augustiniana . CLXIX. A. CCXVIII. E. & sæpius .
Torniellus , Georgius , Cuneates Episcopus . CCCXXVI. C. & CCCXCII. A.
Torniellus , Hieronymus , Vicarius Generalis Ord. Min. Observ. CCCXI. B. *A Samuele de Cassinis laudatus* . CCCLXXIII. C.
Torniellus , Hieronymus , ejus Carmen . DCI.
Trapezuntius , Andreas , Georgii filius . CLV. B. *Ejus Epistolæ* . CCCCLV. & CCCCLVI.
Trapezuntius , Georgius, ejus Opera edita , & MSS. in Ambrosiana . CLV. B. C. D. & E. CLVI. A. &c. *Ejus simultates cum Theodoro Gaza* . CLVI. D. & CLVII. B. *Ejus laudes* . 10. *Ejus Liber de partibus Orationis quando Mediolani editus* . CXVIII. B. & CXLV. *Ejus Epistola* . DLX.
Trebanus, Aurelius, ejus simultates cum Mario Philelpho . CCLXVI. E. & CCLXVII. A. *Quis ille fuerit* . CCLXVIII. A. *Ejus Carmen* . ibid. D.
Tressenus , Oldradus , Mediol. Prætor . XXXIII. B.
Trevisanus , Bernardus , Patric. Ven. CCLXV. D.
Triccius , Bettinus , quis ille fuerit , ejus Carmina , & Elogium . CCLXXXIX. A.
Trithemius , ejus opinio de Typographicæ Artis natali . LXXXVI.
Trivianus , Matthias , Præceptor Jo. Galeacii Sfortiæ . CLXXX. A. & CCCII. C.
Trivultius , Marchio Theodorus Alexander , laudatus . LXXXI. *Ejus Bibliotheca* . DLXVIII. DCIV. & DCXIII.
Trivultius , Antonius , Cardinalis . CXLVII. D. *Ejus Oratio in Nuptiis Jo. Galeacii Vicecomitis Mediol. Ducis , & Isabellæ Aragoniæ* . CCXV. B. *Ad eum Epigramma Bonini Mombritii.* DCIX.
Trivultius Abbas D. Carolus . DLXV. & DLXX.
Trivultius , Jo. Jacobus , ad eum Epistola Platini Platti. CCLXIX. A. *Sub eodem arma capit idem Plattus* . ibid. E. *Ad eum Epistola Minutiani* . DXXV. *Ei Mediolani cura à Ludovico Sfortia commissa* . CCXLVI. C. *Ab Alexandro Minutiano celebratus*. CCCCXVI. A. *Ejus Inscriptio* CCCLXIV. B. *Codex insignis Francisci Petrarchæ olim ad eum spectans , nunc in Bibliotheca Ambrosiana* . CCCLXXV. A.
Trivultius , Scaramuccia , Cardinalis . DCXIV. *Ad eum Epistola Jo. Petri Vallæ*. DXXXVII. *Ejus Elogium* . ibid.
Trophus , Modoëtiensis , Architectus insignis . XLII. B.
Trottus, Marchio Laurentius Galeatius, ejus Bibliotheca . XCVIII. & DCV.

Tudertinus, *Antonius*, *Auditor Philelphi*. CCXXIX. D.
Turcas, *an Turcos dicendum sit?* CCXXVI. A.
de la Turre Rezzonicus, *Co. Antonius Joseph*, *laudatus*. CX. Vide *Rezzonici*.
Turrianus, *Jacobus Antonius*, *ad eum Epistola Stephani Dulcini*. CCCXI. E.
Turrianus, *Jo. Franciscus*, *Ducalis Quæstor*, *&* *Vir literatissimus*. CLXVII. A. *&* B. CCLXIV. B. *&* E. *Ad eum Epistolæ Bonaccursii Pisani*. DXLIII.
Turrianus, *Jo. Vinzalius*. DC.
Typographi nobiles, *&* *eruditi Mediolanenses*. XCII. XCIII. *&* XCIV. *Eorum Insignia*. XCV. *&* XCVI. *Et variorum in aliis Regionibus*. ibid.
Typographi Mediolanenses antiquitus etiam Sacerdotes. XCIII.
Typographi primi in Italia qui. CXVI. A.
Typographia, *ubi primùm in Italia resederit*. XLV. D. *&* E.
Typographia Arabica cui in Italia debeatur. LXXVIII.
de Typographia Arabica, *quid Michaël Maittaire sentiat*. LXXVIII.
de Typographia Hæbraica quid Christophorus Wolphius. LXXVIII.
Typographia Hæbraica, *post Soncinum*, *in quas Italiæ Urbes inlata*. LXXVII. *&* LXXVIII.
Typographia charactere Gothico in Italiam quando introducta. LXXXIII.
Typographia idiomate Græco quando in Italia nata. CI.
Typographia literis Græcis quando Mediol. cœpta. CLXXIV. C. *&* CCCLXVI. D. *In hac Urbe antequam Moguntiæ inchoata*. LXXVI. *Quando Venetiis*. ibid.
de Typographia Venetiis habita, *quid afferat Maittaire*. LXXXVIII. *Quid Omnibonus Leonicenus*. LXXXI.
Typographica Ars quando in Angliam inlata. XCI.
Typographica Ars à Viris nobilibus, *&* *doctis exercita*. CVIII. & alibi.
de Typographica Arte quid Angelus Roccha. LXXXII.
de Typographica Arte Trithemii judicium. LXXXI.
Typographiae Incunabula quando Mediolani cœpta. CXV. A. *Quando ad Sublacense Cœnobium translata*. ibid.
de Typographiae Inventoribus. LXXXV.
Typographiae natalis quando statuitur. LXXXV.
de Typographiae utilitate studiis literariis. LXXX.
de Typographiis Scriptores varii. LXXXI.
Typographorum variorum Nomina. LXXXII.

V

Valerianus, *Pierius*, *de infelicitate literatorum*. CCXXXI. C. *&* CCCCXXII. C.
Valla, *Ascaleon*, *ejus Epistola ad Boninum Mombritium*. CLII. C. *&* DLIII.
Valla, *Georgius*, *ejus Epistola ad Jacobum Antiquarium*. DXXXVI. *Ejus Elogium*. ibid.
Valla, *Jo. Petrus*, *Georgii filius*. DXXXVI. *Ejus Epistola ad Scaramucciam Trivultium*. DXXXVII.
Valla, *Laurentius*, *nonnulla de ipso*. 10.
de Valnexio, *Ambrosius*, *Sacri Palatii Notarius*. CCLXXXVI. E.
Vanderburchius, *Adrianus*, *editor Poëmatis Petri Apollonii Collatii*. CCXXXII. E.
Vanni, *Minus*. Vid. *Minus*.
de Varisio, *Jo. Aloysius*, *Mediolanensis*, *Typographus Venetiis*. CXII.
Varisinus, *Marchesius*, *Orator Ducis Mediol. ad Rempublicam Venetam*. CCLXII. D.
Varisius Rosatus, *Ambrosius*, *ad eum Epistola Julii Æmilii Ferrarii*. CCXXII. D. *&* CCCCXCIX. *Et Bonifacii Simonettæ*. CCCXLIV. B.
Ubaldinus, *Octavianus*, *Ducis Urbini Germanus*. CCLIX. C. *Ad ipsum Epistola Ludovici Mondelli*. CCCCLXXXV. *Et istius ad Mondellum*. CCCCLXXXVII.
Ubaldus, *Franciscus*, *celeberrimi J.C. Angeli filius*. DLXVII.
Vegius, *Maphеus*, *ejus Elogium*, *&* *Opera*. CCCXXIX. B. *Ejus Vita à Janningo Soc. Jesu edita*. CCCXXXI. B. *Ejus Epigramma in laudem Josephi Brippii*. CCCXXXVIII. C. *Iterum de ipso nonnulla*. CCCCV. B. *Ejus Epistola ad Bartholomæum Capram*. CCCCVI. A. *Altera ad Cardinalem Gerardum Landrianum*. DXIX.
Velatus, *Jo. Jacobus*, *ad eum Epistola Petri Leonis*. CCCCIII. A.
Veneta Respublica Marium Philelphum ad erudiendam Juventutem evocat. CCLXII. C.
Venetiis quando Typographia verè incœpta fuerit. LXXXVIII. *Quando verò Græca*. LXXVI.
Venetorum origo. CLXXXI. A.
Venetus, *M. Paulus*. Vid. *Marcus*.
Venetus, *Paulus*. Vid. *Paulus*.
Venia, *Masellus*, *Beneventanus*, *ejus editio Operum S. Ambrosii*. CLXVIII. E. *&* CLXXXI. C. *Ejus de Ambrosio Corano*, *Vita*, *&* *laboribus literariis*. CLXXXII. E. *Ejus Elogium*, *&* *Gesta*. CLXXXIV. B. *&* C. *Ejus Carmen*. CLXXXV. B. *&* C. *Ejus Epistola ad Bartholomæum Chalcum*. CCCCLXVI. *Altera ad Ambrosium Coranum*. CCCCLXVII.
Vercellensis, *Antonius*, *Min. Observ. Vir Clarifs.* CXC. B. *&* CCCCLXIV.
Verdier, *Antonius*, *ejus Bibliotheca Scriptorum Gallicè impressa*. DLXXIII.
Verecundus Grammaticus S. Augustini amicus. XV. E.
Vergerius, *Petrus Paulus*, *nonnulla de ipso*. 7. CCCXCIII. *Ejus Opera*, *&* *MSS. Codd. in Ambrosiana*. CCCXCIII. A.
Vermia, *Antonia*, *Sfortiæ Mediol. Ducis II. Uxor*. CL. B.
Vermius, *Aloysius*. CL. B.
de Vespolate, *Dominicus*, *Typographus Mediol.* CII.
Vestales à S. Ambrosio sublatæ. LXXX.
Ugerius Pontremulensis, *ejus Epigramma*. DXCIV.
Ughellus, *Ferdinandus*, *ubi in Italia sacra notatus*. CCLXXXII. D.
Vibius, *Ballionus*, *ejus Sepulchralis Inscriptio pro Jacobo Antiquario*. CCXLVII. B.
Vibius, *Jo. Maria*, *ad eum Epistola Jacobi Antiquarii*. CCXLV. D.
Vicecomes, *Abbas Aliprandus*. CXII. Vid. *Bibliotheca Fratrum Marchionum Vicecomitum*.
Vicecomes, *Marchio Annibal*, *Arcis Jovis Præfectus*. CCVI. D.
Vicecomes, *Azzo*, *novam Collectionem Statutorum Mediol. peragi jubet*. CCXIV. B.
Vicecomes, *Blanca*, *Sabaudiæ Ducissa*, *Carmen in ejus laudem*. CCCCII. E.
Vicecomes, *Bartholomæus*, *Episcopus Novariensis*. CXXIX. B. *Ad eum Epistola Maphei Vegii*. CCCXXXVII. B.
Vicecomes, *Elisabeth*, *Theodori Platti Uxor*. CCVIII. D.
Vicecomes, *Eugenius*, *Abbas Commendatarius S. Petri de Ulmo*. CCVI. D.
Vicecomes, *Franciscus*, *Vir Clarifs.* CCC. D. *Ad eum Epistola Petri Candidi Decembrii*. CCXCIV. D.
Vicecomes, *Franciscus Bernardinus*, *Mediolani cura ei à Ludovico Sfortia commissa*. CCXLVI. C.

Vicecomes, *Galeacius*, *Ambrosii Gasparis filius*. DCXI.
Vicecomes, *Galeacius*, *Gasparis filius*, *ad eum Epistola Jacobi Cruceji Bononiensis*. DL. *&* DLII.
Vicecomes, *Gaspar*, *Dux Mediolanens. exercituum*. CCLXXXVIII. D.
Vicecomes, *Gaspar*, *quis ille fuerit*, *Opera ejusdem*, *atque Elogium*. CCCLVII. E. *A quibus celebratus*. CCCLXXXIX. B. *Ejus Poëmata*. CCXXXIII. A. *Ad eum Epistola Dominici Maccanei*. CCCCC.
Vicecomes, *Hieronymus*, *quis ille fuerit*, *ejus Opera*, *&* *Elogium*. CCCXXVI. E. *&* CCCXXVII. A. *Ejus Epistola ad Franciscum Sfortiam Vicecomitem*. CCCCXCVII.
Vicecomes, *Justus*, *idem & Jo. Paulus Mazzuchellus*. CCCXV. A.
Vicecomes, *Lucretia*, *Oratio in ejus Nuptiis cum Alexandro Brippio*. CCCCI. A.
Vicecomes, *Margarita*. CCXC. C.
Vicecomes, *Otto*, *ad eum Epistola Alexandri Minutiani*. DXXXVIII.
Vicecomes, *Otto*. CCCCXXV. B.
Vicecomes, *Tristanus*, *Epithalamium in ejus Connubio cum Beatrice Estensi*. CL. B.
Vicecomitum Familiæ origo fabulosa. CCCXLI. E. *&* CCCLXII. A.
Vicomercatus, *Jo. Stephanus*, *editor Carminum Gasparis Vicecomitis*. CCCLXI. C. *&* DXCVII.
Vicomercatus, *Octavianus*, *Carmen Petri Antonii Platini ad eundem*. DLXXXI.
Vicomercatus, *Octavius*, *ejus Epistola ad Petrum Candidum Decembrium*. CCXCIV. D.
Victorinus, *Marius Fabius*, *ejus Comment. in Rhetor. Cic.* DLXXXIV.
de Villa-Dei, *Alexander*, *ejus Grammatica improbata*. CCXXXV. C. *A quibus*. ibid. D.
de Villanis, *Robertus*, *Armorum Dux Marchionis Ferrariæ*, *ejus Inscriptio*. DXCIV.
Vimfelingius, *ejus Epitome Rer. German.* LXXXII.
Vincentia, *quando primùm Typographia Græca illuc inlata*. LXXVI.
Vincius, *Leonardus*, *à Ludovico Maria Sfortia Mediolanum accitus*, *ac stipendio donatus*. XLII. A. *Architecturæ*, *Picturæque artes restaurat*. ibid. C. *Quot celebres discipulos habuerit*. ibid. D. *Auctor Colossei Simulachri Francisci I. Mediol. Ducis*. CCCLVI. C. *Ejus Virtus*, *&* *Elogium*. CCCLVII. C. *&* CCCLXII. D.
Violanta Galeacii II. Mediol. Ducis filia, *Leonelli Ducis Clarentiæ Uxor*. CCCLXXIX. C.
Viperarum Anatome in Æde Comitissæ Cleliæ Borromeæ peracta. LXVIII. C. *Varia circa easdem experimenta*. ibid. D.
Virgilius Maro Mediolani studet. VI. B. *Id pluribus argumentis probatur*. ibid. C. *&* D. *Codicem ipsius Operum manu Petrarchæ exaratum custodit Bibliotheca Ambrosiana*. CCXCIV. C. *&* CCCLXXVII. B.
Virgilius, *Polydorus*, *quid de Typographia in Italiam introducta proferat*. LXXXVII. *Ubi notatus*. ibid.
Virunius, *Ponticus*, *ejus Liber de Miseria Literatorum*. DXX.
Vitellius, *Cornelius*, *ubi Georgium Merulam arguat*. CXCVII. D. *Nonnulla de eodem*. CC. B.
de Vitriaco, *ejus Hist. Occident.* CCLI. A.
Ungardus, *Archangelus*, *Libri Litaniarum triduanarum editor*. XCIII. CCCLXXII. D. *&* CCCLXXXIII. A. *Ejusdem Epistola ad Romanum Barni*. XCIII. *&* DXXXIX.
Vossius, *Isaacus*, *ubi notatus*. DLIX.
Urbes Jo. Galeacio Vicecomiti subditæ quænam. CCCXLII. B.
de Ursinis, *Hieronymus*, *ejus Tractatus de Venetiarum origine*. CLXXXI. B.
Ursus, *Robertus*, *ejus Epigramma ad Paulum Marsum*. DLXXVIII.
Wadinghus, Lucas, *ejus Annales Ord. Minorum*. CCXVII. C. & sæpius.
Waldarfer, *seu Baldarfer*, *Christophorus*, *Typographus Mediol.* XCI. XCVII. *&* XCVIII.
à Vulparia, *Laurentius*, *Horologiorum Inventor*. CCCLX. D.
Wolphius, *Christophorus*, *quid de Typographia Hæbraica in Ital. scribat*. LXXVIII.
Wrster, *Joannes*, *Typographus Mediol.* XC. *An primùm Bononiæ*. XCIX.

X

Xenophon, *Philelphus*, *Marii frater*. CCLXIII. A.
Ximenius, *Franciscus*, *Cardinalis*, *quando Biblia Polyglottæ editionem meditatus sit*. CLXXV. A.

Z

Zabarella, *Franciscus*, *Cardinalis*, *Oratio Poggii in ejus funere*. CXIX. A.
Zane, *Paulus*, *Episcopus Brixianus*. CCCXCV. C. *Epistola ad eundem Gregorii Britannici*. DIX. *Et istius ad eundem*. DX.
Zarotus, *Antonius*, *Typographus Mediol.* XCIV. *Ejus Symbolum*, *seu Tessera Typographiæ*. XCV. *Primus Impressor Sacrorum Codicum*, *vulgò Missalium*, *tum Romani*, *tum Ambrosiani Ritus*. LXXIX. LXXXI. *&* XCIV. *Ejus Societas cum aliis inita pro prima Typographia Mediol.* CCCXLVII. *&* CCCCLXI. *Ejus Consociorum Nomina*. XCVI. *Quis ille fuerit*. XCIV. CIII. *&* CVII. *Primus*, *qui suum nomen in libris Mediolani editis impresserit*. CXVI. B.
Zeltnerus, *Joannes Conradus*, *Auctor Catalogi Virorum*, *qui præfuerunt editionibus*. LXXXII. *Ejus opinio de adventu Mediolanum Demetrii Chalcondylæ*. CCCCXXI. C.
Zenus, *Jacobus*, *Episcopus Patav.* CXCVIII. E. *Ad ipsum Epistola Georgii Merulæ*. DLXXXVII. *&* DXCVIII.
Zucchius, *Actius*, *Veronensis*, *Auctor Libri inscripti* Zuccherino. DCI.

F I N I S.

